ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
М.ӨТЕМІСОВ АТЫНДАҒЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ М.УТЕМИСОВА

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің 85 жылдығына арналған «ЖАҺАНДЫҚ ӘЛЕМДЕГІ ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМ»

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның

МАТЕРИАЛДАРЫ

19-20 қазан 2017 жыл

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ», посвященной 85-летию Западно-Казахстанского государственного университета имени М.Утемисова

19-20 октября 2017 года

MATERIALS

of the International scientific-practical conference

"SCIENCE AND EDUCATION IN THE GLOBAL WORLD" dedicated to the 85th anniversary of M.Utemisov West Kazakhstan State University

October 19-20, 2017

I

Орал – Уральск – Uralsk

ӘОЖ 001(063)
КБЖ 72
Ж35

Ұйымдастыру комитетінің төрағасы/ Председатель организационного комитета:

Имангалиев А.С. – п.ғ.д., академик, М. Өтемісов атындағы БҚМУ ректоры

Ұйымдастыру комитетінің мүшелері/ Члены организационного комитета:

Жусупкалиева Г.К. – п.ғ.к., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ ОӘІ жөніндегі проректоры
Юров О.В. – с.ғ.к., доцент, М. Өтемісов БҚМУ ҒЖ және ХБ жөніндегі проректоры
Даришева Т.М. – ф.ғ.к., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ ТІ және ӘМ жөніндегі проректоры
Тасмағамбетов А.С. – т.ғ.д., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ «Рухани жаңғыру» институтының директоры
Имашев Э.Ж. – 6D060900-География мамандығы бойынша философия докторы (PhD), М. Өтемісов атындағы БҚМУ коммерцияландыру офисінің жетекшісі
Габдрахманова Ш.Т. – п.ғ.к., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ педагогика факультетінің деканы
Кайсагалиева Г.С. – б.ғ.к., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ жаратылыстану-география факультетінің деканы
Мутиев З.Ж – ф.ғ.к., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ филология факультетінің деканы
Медешова А.Б. – п.ғ.к., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ физика-математика факультетінің деканы
Нестеренко Г.И. – э.ғ.к., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ тарих, экономика және құқық факультетінің деканы
Исатаев М.И. – магистр, М. Өтемісов атындағы БҚМУ мәдениет және өнер факультетінің деканы

Ж35 Жаһандық әлемдегі ғылым мен білім=Наука и образование в глобальном мире=Science and Education in the Global World: Халық. ғыл.-тәжіриб. конф. мат. =Мат-лы междунар. науч.-практ. конф. = Materials of the international scientific – practical conference. – Орал: М.Өтемісов атын. БҚМУ РБО, 2017. - 348 б. Қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-266-307-5

Жинаққа «Жаһандық әлемдегі ғылым мен білім» тақырыбында өткен халықаралық конференцияға келіп түскен баяндамалардың мәтіндері енді.

Баяндамаларда шетелдік және отандық ғалымдардың ғылым және білім беру туралы ғылыми – зерттеу нәтижелері, жаңа тың деректері қамтылған.

Жинақ жоғары оқу орындарының ғылыми қызметкерлеріне,оқытушыларына және студенттеріне, мектеп мұғалімдеріне, докоранттарға, магистранттарға, мұғалімдерге, аспиранттарға, сондай – ақ осы тақырыпта қызығушылық танытқан қалың оқырманға арналған.

В сборник вошли тексты статей, которые были одобрены к участию в международной научно-практической конференции на тему «Наука и образование в глобальном мире». В статьях представлены результаты научных исследований отечественных и зарубежных ученых о науке и образования.

Сборник предназначен для ученых, преподавателей, учителей школ, докторантов, аспирантов, соискателей, магистрантов, студентов, а также для всех заинтересованных в изучении данной темы.

ӘОЖ 001(063)
КБЖ 72

ISBN 978-601-266-307-5

© М.Өтемісов атындағы БҚМУ РБО, 2017

ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗ / ПОЗДРАВИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

Құрметті М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің ұжымы, профессор-оқытушылар, ардагер ұстаздар, студенттер!

Сіздерді Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің 85 жылдық мерейтойымен шын жүректен құттықтаймын.

Қазақтың Қабдоловы: «Жер бетінде университет секілді қастерлі орын сирек. Университет – адамдар зердесінде ұшқын атып, жалын шашып, мәңгілік маздап тұрған Прометей оты» деген болатын.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Білім кеңістігіндегі ұстаз рөлін өте жоғары бағалап келеді. Тұңғыш Президентіміздің ұстанымы ұлы Мағжан Жұмабаевтың: «Алты Алаштың ұлдары жиылған жерде төрдегі ең құрметті орын мұғалімдікі» деген қанатты сөзімен тығыз ұштасып жатыр.

Құрметті ұстаздар, қадірлі студенттер, еңбектеріңіз жемісті болсын! Университетте білім шырағы мәңгі маздасын! Университет атағына сай білім биіктерін қажымай бағындыра беретіндіктеріңізге сенім білдіремін. Елімізді кемел дамытуға үлес қосар жаңашыл, ұлтжанды шәкірттеріңіздің көбейе беруіне тілекшімін.

Мерейтой құтты болсын!

ҚР Білім және ғылым министрі

Е.К. Сағадиев

Құрметті М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің ұжымы, ардагер ұстаздар, студенттер!

«Ұлттың ұлағаты – мәдениетте, мәдениеттің ұлағаты – оқу мен әдебиетте» деген ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсыновтың сөзімен айтсақ, мемлекеттің идеологиясы, қоғамның дәстүрі мен құндылықтары, адамзаттың асыл қасиеттері, ғылым мен өнердің мұралары ұстаздар арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жол тартары айқын. Мемлекеттің ертеңгі болмысы – ұстаздың бүгінгі тәлімінде.

Өркениеттің көшінен қалмау үшін білім сапасын арттырып, Қазақстанның дамыған елдердің қатарына кіру жөніндегі стратегиялық мақсатына жету үшін, тың ізденісті талап етіп отырған қазақстандық білім беру жүйесінде, соның ішінде жоғары білім беру саласында ұстаз-ғалымдардың атқарып жатқан еңбегі зор.

Университеттің мақтан тұтар түлектері өздерінің терең білім-білігімен, зор шығармашылық әлеуетімен үнемі биіктен көрініп, кең байтақ еліміздің интеллектуалдық элитасының құрамын әрдайым толықтырып келеді.

Еліміздің жарқын болашағы, мемлекетіміздің әлемдегі дамыған, қуатты елдер қатарына қосылуы үшін университет ұжымы рухы биік, білімі терең, білігі кемел шәкірттер тәрбиелеп, бар қажыр-қайратын жұмсайды деп сенемін.

Сіздерді университеттің 85 жылдық мерейтойымен құттықтай отырып, егемен еліміздің ғылымы мен білім беру саласын дамыту жолындағы еңбектеріңізге толайым табыстар тілеймін.

Құрметпен,
Батыс Қазақстан облысының әкімі
А.С. Көлгінов

АЛҒЫ СӨЗ / ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО

Құрметті әріптестер, профессор-оқытушылар, студенттер және қадірлі қонақтар!

Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті – Қазақстан Республикасындағы байырғы жоғары оқу орындарының бірі және өңірдегі алғашқы білім ордаларының бірегейі.

Университетіміздің 85 жылдық мерейтойы – педагогикалық ұжым мен оқу орнының сан мыңдаған түлегі және біздің батыс өңірі үшін атаулы да мерейлі күн.

Бұл жылдары университет үлкен жолдан өтті. Оқу орны өзінің тарихын өнегелі бастамаларымен, өміршең істерімен жасай білді және іргелі ғылым ордасына, білімнің шын мәніндегі киелі шаңырағына айналды.

Бүгінгі таңда университет ұжымы Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған Жолдауларында айтылған «Сапалы білім беру Қазақстанның индустрияландыруының және инновациялық дамуының негізіне айналуы тиіс» деген міндет үдесінен шығуда бар күш-жігерін жұмсап келеді. Тәуелсіздіктің жиырма бес жылында білім жүйесінде болған үлкен өзгерістер еліміздің бұл деңгейге шығуына толық мүмкіндік береді. Біз университеттік білім беру мен ғылымды дамытудың жаңа деңгейін қамтамасыз етуге қашан да міндеттіміз.

Қазір біздің университет студенттерге білім беруде жаңа биіктерді бағындырып, озық технологияларды енгізуде, білім беру үрдісін жетілдіріп, халықаралық ынтымақтастықты кеңейтуде, материалдық-техникалық базасын нығайтуда.

Осы және өзге де жетістіктерге қашан да баға жетпес қастерлі құндылығымыз университет профессор-оқытушылар құрамының әлеуеті негізіндегі күллі ұжым мүшелерінің тынымсыз да жанқиярлық адал еңбегі арқасында ғана қол жеткізілді. Осыншама қуатты ғылыми-педагогикалық, кадрлық және ресурстық әлеуетке ие бүгінгі университет ұжымы келешекке мол сеніммен қарап, қажырлы еңбекпен нық қадамдар жасай бермек!

Әлемдік кеңістіктегі жаһандану кезеңінде ғылым мен білім беруді дамыту өзекті мәселеге айналып отыр**. М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің 85 жылдық мерейтойына арналған "Жаһандық әлемдегі ғылым мен білім" атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция** Қазақстан (Астана, Алматы, Орал, Атырау, Ақөбе, Павлодар, Талдықорған, Ақтау, Қарағанды, Өскемен, Петропавл, Арқалық қалалары), Ресей (Санкт-Петербург, Орынбор, Элиста, Саратов, Тольятти, Глазов, Краснодар, Волгоград, Пятигорск, Новороссийск қалалары), Польша (Быдгощ қаласы), Германия (Пассау қаласы), Корея Республикасы (Сеул қаласы), Хорватия (Загреб қаласы), Қырғызстан (Бішкек қаласы) ғалымдарының ортақ мүдделерін біріктіріп отыр. Конференция материалдары жинағында «Заманауи білім беру жүйесіндегі Жаңғыру 3.0: зерттеулер мен жетістіктер», «Жаңа жаһандық болмыстағы қоғамдық сананың жаңғыруы», «Филология ғылымдары: рухани жаңғыру аясындағы тіл мен әдебиет», «Қоғамдық сананың жаңғыру жағдайындағы мәдениет пен өнердің тарихи және теориялық көрінісі», «Қоғамдық сананың жаңғыруы мәнмәтініндегі жаратылыстану ғылымдарының басым бағыттары», «Қазақстан жолы – 2050: білімге негізделген экономика» сынды проблемалық-салалық бағыттар бойынша 215 баяндама тезисі ұсынылып отыр. Мерейтойлық шараға қош келдіңіздер дей отырып, конференция жұмысына сәттілік тілеймін.

М.Өтемісов атындағы БҚМУ ректоры,
педагогика ғылымдарының докторы,
академик А.С. Иманғалиев

ӘОЖ 378(574)

Тасмағамбетов Ә.С.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

М.ӨТЕМІСОВ АТЫНДАҒЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІ МЕН СТРАТЕГИЯЛЫҚ МАҚСАТТАРЫ

Біз осы күндері қазақ жерінде алғаш ашылған жоғары оқу орындарының бірі, мыңдаған маманды қоғамдық ортаға қосып еліміздің дамуында белгілі орын алған, бүгінде ірі білім, ғылым және мәдениет орталығы - Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің 85 жылдық мерейтойын атап өтудеміз. Сол кезден бері бұл оқу орны елмен, халықпен бірге талай асуларды бағындырып, көптеген қиындықтардан өтіп, талай табыстарға қол жеткізді.

Университет тарихының кезеңдеріне көз салсақ еліміздің тарихының кезеңдерінен бөліп қарау мүмкін емес. Қай кезде де оның негізгі мақсаттары ел дамуының негізгі мүдделерімен ұштасып жатты.

Оқу ордамыз өз қызметін 1932 жылдың 1-ші қазанынан алғашқы директоры Шайхислам Бекжановтің басшылығымен бастады. 1930-шы жылдары жоғары оқу орны ретінде қалыптасып, елімізді жоғары білімді, білікті мамандармен қамти бастады. Сол жылдардың өзінде жоғары оқу орындарының бүкілодақтық сайысында көшбасшылар қатарынан көрінді және оның басшысы И.К. Лукьянец арнайы марапатталды. 1937 жылы бұл оқу орнына А.С. Пушкин есімі берілді.

Ел басына күн туған шақта институт ұжымы бүкіл халықпен бірге шапқыншыларға тойтарыс беруге атсалысты. Ұлы Отан соғысының алғашқы күндерінен бастап көптеген оқытушылар мен студенттер өз еріктерімен майданға аттанды. Өкінішке орай, сол қанды шайқастан оралмағандар аз болмады. Ал оралғандар бейбіт кәсіптерін жалғастырды. Біз олардың өкілдері осы күнге дейін ортамызда екенін ерекше мақтанышпен айтып, оларға тағзым етеміз (П.Р. Букаткин, Қ.Ж. Сүйіншалиев).

Соғыстан кейін бейбіт өмірге оралған елге мұғалімдердің қажеттілігі арта түскен жылдары оқу орнымыз осы қажеттілікті қанағаттандыруда өзінің тиісті үлесін қоса білді. Бейбіт кезеңді Орал педагогикалық институты өзінің түлегі, майдангер Сарсен Ақмурзиевич Ақмурзиевтің басшылығымен бастап, жан-жақты дамып, уақыт өте келе педагог мамандарды дайындау бойынша еліміздің алдыңғы қатарлы оқу орындарының ортасынан тұрақты орын алды.

Өткен ғасырдың 80-шы жылдары институт кемелденіп, барлық даму бағыттары бойынша үлкен жетістіктерге жетіп, білім саласына мыңдаған жоғары кәсіби мамандарды жолдап отырды. Сол себепті оқу орнымыз аталған жетістіктер мен көп жылғы білім және ғылым саласының дамуына қосқан зор үлесі үшін 1982 жылы КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының жарлығымен «Құрмет белгісі» орденімен марапатталды.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейінгі өткен ғасырдың 90-шы жылдары қоғамның барлық саласында күрделі өзгерістер басталды. Мұндай өзгерістер білім мен ғылым саласында да орын алды. Осы өтпелі кезеңде институт өз потенциялын сақтап қалуға және тәуелсіз елдің жаңа сұраныстарына сай болуға күшін салды. Оқу орнымыз өтпелі кезеңнің қиындықтарынан сәтті өтіп, жаңа тұрғыда қызметін жалғастыруға мүмкіндік алды. 1996 жылы институт А.С. Пушкин атындағы Батыс Қазақстан гуманитарлық университеті статусына ие болды. Соның нәтижесінде жаңа қоғамға қажетті мамандықтар іске қосылды. Диссертациялық Кеңестер ашылып, профессор-оқытушылар құрамының ғылыми әлеуеті жоғарылады, шет ел оқу орындарымен байланыстар орнатылды.

2000-шы жылы қаламыздың үш жоғары оқу орнының негізінде Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті (БҚМУ) ашылды. 2003 жылы ҚР Үкіметінің қаулысы бойынша оған Махамбет Өтемісов есімі берілді. 2006 жылы М.Өтемісов атындағы БҚМУ әлемнің білім беру кеңістігін қалыптастыруға бағытталған Болон декларациясына (Магна Хартия) қол қойған Қазақстанның алғашқы жоғары оқу орындарының бірі болды. Мамандарды дайындаудың бірнеше деңгейлік жүйесі еңгізілді. Университетіміз облысымызда бірінші болып институционалдық аккредиттеуден өтіп, жоғары бағаға ие болды (2010).

Бүгінгі таңда М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті өңіріміздегі ірі білім, ғылым және мәдениет орталығы. Мұнда соңғы жылдары көптеген жобалар жүзеге асырылуда. Соның ішінде академиялық ұтқырлық, қосдипломдық бағдарламалар, модульдік білім бағдарламалары, көптілдік негізде білім алу. Университеттің барлық саласын ақпараттандыру, ғылыми-ізденіс жұмыстарды жаңа деңгейде ұйымдастыру. Профессор-оқытушылар, қызметкерлер мен білім алушылар әлеуметтік жағынан қорғалуда. Оқу орнымызда қазіргі таңда Болон процесінің толық және қосымша параметрлері бойынша практикалық нәтижелерге қол жеткізілді.

БҚМУ бірнеше институционалдық және мамандандырылған аккредиттеуден өту арқылы білім сапасына қойылатын халықаралық талаптарға сәйкестігін растады. Мамандандырылған аккредиттеу нәтижелері бойынша университеттің 71 мамандығы (95%) аккредиттеуден өтті.

Қазақстан Республикасының көп салалы жоғары оқу орындарының ұлттық рейтингісіне сәйкес БҚМУ тұрақты түрде жоғары орындарда көрінуде, сонымен бірге университеттің мамандықтары да осы рейтингте жоғары көрсеткіштерге ие.

Халықаралық ынтымақтастық Еуропа, Азия, Америка, ТМД елдеріндегі шетелдік университеттермен, ғылыми орталықтармен және басқа ғылыми ұйымдармен 100-ге жуық келісімшарт негізінде жүзеге асырылуда. Оқытушылар мен студенттердің академиялық ұтқырлығының жағрафиясы АҚШ, Германия, Польша, Украина, Ұлыбритания, Үндістан, Жапония мен Ресейді қамтиды. Университет DAAD, GLOBAL Ugrade, ERASMUS MUNDUS секілді халықаралық бағдарламаларға да белсенді қатысуда.

БҚМУ өз түлектерінің жұмыспен қамтылу деңгейін 80 пайыздан асырып отыр. Әлеуметтік серіктестік жүйесі тұтынушылармен өзара әрекеттесуге негізделген тәжірибесі бойынша 300-ден астам келісім-шарт жасалды. Жұмыс берушілер Кеңесі тұрақты жұмыс атқаруда. Білім беру бағдарламаларының мазмұны тұтынушылар талаптарын ескере отырып жаңартылады.

Оқытушылардың 50 пайызын жоғары кәсіби профессор –оқытушылар, ғылым докторлары мен ғылым кандидаттары құрайды. Соңғы жылдары университетке дәріс жүргізу үшін әлемнің жеті елінен 50-ден астам шет ел профессорлары шақырылды.

БҚМУ-ің басым міндеттерінің бірі - азаматтардың патриоттық сезімін және әлеуметтік жауапкершілігін тәрбиелеу бойынша шаралар кешенін жүзеге асыру. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін студенттік өзін-өзі басқару ұйымы, «Жасыл ел» бағдарламасы секілді жобалар іске асырылуда. Университетте студенттердің шығармашылық дамуы мен спорттық және қоғамдық іс-шаралар өткізу үшін барлық қолайлы жағдайлар жасалған.

Ғылыми жобалар бойынша тапсырыс берушілердің қаржыландыру көлемі жылдан жылға асып келеді. Университеттің өз қаражаты есебінен де көптеген жобалар іске асырылуда. Оқу орнымыздың ғылыми-зерттеу жұмыстармен айналысатын жастары соңғы жылдары жиырмадан астам грантқа ие болды. Студенттеріміз жағрафия, математика және химия пәндері бойынша республикалық олимпиадалардың көшбасшысы болса, дене шынықтыру, экономика, есеп және аудит, информатика пәндерінен халықаралық олимпиадалардың жүлдегерлері бола білді.

БҚМУ ғылыми және ғылыми техникалық қызмет субъектісі ретінде мемлекеттік аккредиттеу туралы куәлік алды. Ғылыми – зерттеулерді басқару сапасын жақсарту мақсатында ғылыми процестерді коммерцияландыру Кеңсесі құрылды. Сонымен қатар, білім шаңырағымызда әр түрлі археологиялық, жағрафиялық, өлкетану экспедициялары, дөңгелек үстелдер, конференциялар оздырылады. Ай сайын ғылыми баспаларда университет ғалымдарының көптеген мақалалары жарық көруде.

Оқу орнымызда «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру мақсатында "Рухани жаңғыру" институты, жобалық кеңсе, ҚХА (Қазақстан Халқы Ассамблеясы) кафедрасы құрылды.

Университетте басқаруды демократияландыру, корпоративтік басқаруды еңгізу Бақылау Кеңесі, Ғылыми кеңес, факультет кеңестері секілді органдардың қызметін кеңейту арқылы жүзеге асырылуда. БҚМУ-ің ақпараттық кеңістікте, интернет кеңістігінде, республика аймағында кеңінен танылғандығы ақпараттық ашықтық принципінің жүзеге асқандығын көрсетеді.

Білім ордасының ғылыми кітапханасында 10 оқу залы, бір миллион данадан астам кітап қоры бар. Университеттің инфрақұрылымдық және материалдық-техникалық базасы 7 оқу ғимаратынан, 3 студенттік жатақханадан, баспа-редакциялық орталықтан, акт және конференц залдарынан, бірнеше спорт залдарынан, ашық спорт алаңдарынан, агробиостанция және тағы да басқа инфрақұрымдылық бөлімдерден тұрады. Мың данадан астам компьютерлік және интерактивтік техника паркі, компьютерлік сыныптар, жылдам интернетке қолжетімділік, интерактивті тақталар және басқа компьютерлік техника түрлері бар.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті өзінің келешегін озық педагогикалық технологияларды және заманауи білім беру инфрақұрылымын қолдана отырып, гуманитарлық, ғылыми және техникалық білімді жинақтау және тарату арқылы жоғары білікті мамандарды даярлаумен байланыстырады. Негізгі мақсат - білім беру, ғылым және өндірісті интеграциялау негізінде жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінің үздіксіз ілгерлеуі, мамандарды даярлаудың жоғары сапасын қамтамасыз ету және университеттің орнықты дамуы.

Осы тұрғыда ҚР БжҒМ қабылдаған 2017-2021-ші жылдарға арналған стратегиялық жоспарға сәйкес БҚМУ өзінің дамуында төмендегі бағыттарға көңіл бөледі.

Университеттің материалдық-техникалық базасы жүйелі түрде нығайтылады, академиялық тәуелсіздігі дамиды, соның ішінде білім беру бағдарламаларын қалыптастыруда. Университеттің студенттерге бағытталған білім беру қызыметі негізгі тренингке айналмақ. Білім беру бағдарламалары кәсіби стандарттар негізінде әзірленеді және үш тілде жүзеге асырылады. Шет тілдерін меңгеру деңгейін көтеру оқытушылар мен білім алушылардың біліктілігін көтеру курстары, қашықтан оқыту технологиялары арқылы қамтамасыз етіледі.

Оқыту үрдісіне әріптес оқу орындарының, ғылыми-зерттеу институттарының және өндірістің отандық және шетелдік үздік мамандарының тартылуы көзделуде. Ішкі және сыртқы академиялық ұтқырлық жалғасады.

Басқару жүйесі одан әрі институционалдық деңгейде жетілдіріліп, Бақылаушы Кеңестің қолдауымен корпоративтік басқару принциптері одан әрі дамиды.

Гранттық қаржыландыру шеңберінде университеттің ғылыми жобалары үшін коммерцияландыру механизмдері, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік, соның ішінде университет, ғылыми ұйым және бизнес арасындағы үшжақты келісімдер жетілдіріледі. Бизнеспен бірлесіп қаржыландыру арқылы ғылыми зерттеулер нәтижелерін коммерцияландыруға бағытталған гранттық және бағдарламалық мақсатты қаржыландырудың жаңа үлгілерін қолданысқа беру қаралуда.

Ғылыми жобалардың тиімділігін арттыру үшін ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында патенттер мен авторлық куәліктерді алу тәжірибесі кең өріс алады. Зерттеу нәтижелері өндіріске және оқу үрдісіне енгізуге бағытталмақ.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарының университет қаржысынан жүргізілуі одан әрі жалғасын табады. Әлеуметтік жобаларды іске асыруға кеңінен қатысу үшін ғалымдар мен студенттердің жаңа қоғамдық бірлестіктері құрылып, жаңа ғылыми зертханалар мен тәжірибелі өндіріс құру бойынша жобалар іске асады.

Ғылыми, ғылыми-техникалық және ғылыми-педагогикалық ақпараттың қол жетімділігі, оның ішінде ғылыми-техникалық ақпараттың халықаралық деректер базасына қол жетімділігі кеңейтіледі. Ғылыми жобаларды жүзеге асыру шетелдік серіктес жоғары оқу орындарымен құрылған ғылыми консорциумдар аясында орындалып, импакт-факторы жоғары халықаралық басылымдарда жариялану жалғасады және саны жағынан ұлғаяды.

Университет халықаралық іс-шараларды - көрмелерді, конференцияларды, олимпиадаларды ұйымдастыруын жалғастырады, халықаралық бағдарламалар аясында бірлескен жобалар іске асырады.

Оқу орнымыздың білім беру қызметі халықаралық талаптарға сәйкес институционалдық және мамандандырылған аккредиттеу нәтижелеріне сүйеніп, барлық мамандықтар 100 % аккредиттеуден өтеді.

Университеттің өңірлік еңбек нарығының талаптарын қанағаттандыру үшін, соның ішінде мақсатты гранттар арқылы, жергілікті билік органдарымен тығыз байланыста жұмыстанады.

Қашықтықтан білім беру технологияларын одан әрі кеңейту, онлайн-курстарын ашу, арнайы және қосымша білім беру бағдарламаларын әзірлеу, сондай-ақ арнайы білім беру қажеттіліктері бар студенттермен жұмыс істеу жүзеге асырылуы көзделуде.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру бойынша "Рухани жаңғыру" институты арқылы арнайы жобалар оздырылып, жүйелі түрде конференциялар, дөңгелек үстелдер, бұқаралық іс-шаралар ұйымдастырылады.

Университетте дамыған тұлғаны және жауапкершілігі мол азаматты қалыптастыру жұмысының одан әрі дамытылуы сақталмақ. Жастардың белсенді азаматтық ұстанымдарын бекіту, әлеуметтік жауапкершілік, отансүйгіштік, жоғары моральдық және көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру бойынша бұқаралық іс-шаралар әлеуметтік маңызы бар жастар жобаларын жүзеге асырумен байланысты болады.

Жалпы алғанда 85-жылдық межені бағындырған М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті келешектегі өз қызметін және өзінің өркендеуін Елбасының және мемлекеттің бағдарламалық мақсаттарын жүзеге асырумен байланыстырады.

Осылайша М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті өзінің білім, ғылым және мәдениетті дамытудағы абыройлы ісін одан әрі жалғастырмақ. Оның жүзеге асырылуының кепілі білім ордасының 85 жылғы осы бағыттағы қызметінің тәжрибесі мен абыройы. Сондықтан да біз осы күні әр жылдарда университетіміздің дамуына өз үлестерін қосқан жандардың барлығына ризашылығымызды білдіріп, алғысымызды айтамыз. Оның ішінде ректорлар, профессор-оқытушылар, қызметкерлер мен студенттердің әр кезеңдегі мыңдаған өкілдерін айтуға болады. Бүгінгі таңда қадірлі аға буын өкілдері: П.Р. Букаткинге, Қ.Ж. Сүйіншалиевке, М.Ж. Жолдықаироваға, М.М. Фартушинаға, Р.А. Абузяровқа, Т.Е. Дарбаеваға, Қ.И. Исмагуловқа, Т.З. Рысбековке, Д.К. Мендалиеваға, М.Е. Ержановқа, А.Е. Кузмичеваға, И.М. Ломоносовқа, Ж.С. Сырымға, Н.С. Жигалинге, В.С. Трибунскийге және басқа да барлық мәртебелі ардагерлерімізге сый-құрметімізді білдіреміз. Біз бүгін ардагерлерімізді ардақтаймыз, әріптестерімізді білім ордамызды одан әрі дамытуға шақырамыз, студенттерімізге зор үмітімізді артамыз.

UDC 378

Bukowski Z.
Kazimierz Wielki State University,
Bydgoszcz, Poland

HIGHER EDUCATION SYSTEM IN POLAND AND ITS POSITION IN THE EUROPEAN UNION

Poland’s traditions of academic education go back to 1364 when King Kazimierz Wielki established the Cracow Academy, known today as the Jagiellonian University. The Cracow Academy, one of the oldest in the world, based itself on academies in Bologna and Padua, and, after the school in Prague, was the second university in Central Europe. About two centuries later, in 1579, King Stefan Batory transformed the existing Jesuit College in Vilnius into the Vilnius Academy and in 1661 Jan Kazimierz, King of Poland, transformed the Jesuit College into

the Lvov Academy. Thus, by the end of the 17th century, the Kingdoms of Poland-and-Lithuania had three flourishing universities providing academic education to both national and international students [1].

1. Higher education system in Poland [2]. The Higher Education Institutions (HEIs) in Poland are divided into state and private institutions. There are two main categories of higher education institutions: *university-type* and *non-university institutions*. In the university-type HEIs, at least one unit is authorised to confer the academic degree of Doctor (*PhD*).

Higher education system in Poland and the basis for its operation are laid down in the Act of 27 July 2005 – Law on Higher Education [3]. Its provisions are applied both to state (public - public higher education institution shall mean a higher education institution established by the State, with the State represented by a competent authority or public administration body) and non-State (non-public - non-public higher education institution - shall mean a higher education institution established by a natural person or body corporate other than a State - or local authority-administered body corporate) higher education institutions. A higher education institution shall be autonomous in all areas of its activity. Higher education institutions shall be governed by the principles of academic freedom in teaching, scientific research and artistic creativity. In fulfilling the mission of discovering and disseminating truth through research and teaching, higher education institutions shall constitute an integral part of the national education and research system.

A higher education institution in particular shall have the right to:

1) undertake scientific research and development activities and determine their direction,

2) co-operate in research and development activities with other, including foreign, academic and scientific bodies, on the basis of agreements, with the purpose of acquiring funding from conducting research, including its commercialization, and fostering the mobility of researchers,

3) foster research conducted by young scientists,

4) provide degree programmes of the first, second and long cycle, as well as doctoral programmes, in compliance with their authorised powers, including,

a) defining the conditions of admission to degree programmes, including the number of places available for students in given fields and profiles of study, with the exception of the fields of medicine and dentistry,

b) developing curricula and programmes of study giving due regard to intended learning outcomes for areas of study and in compliance with the National Qualifications Framework for Higher Education (*Krajowa Rama Kwalifikacji),*

5) providing non-degree postgraduate programmes, extension and training courses.

6) awarding higher education diplomas confirming the successful completion of a degree programme, and certificates confirming the completion of doctoral programmes, or further training courses.

The word 'university' may be included in the name of a higher education institution whenever its academic units have the authority to confer the degree of *doktor* in a minimum ten disciplines, including a minimum two fields of science from each of the following groups:

1) Humanities, Law, Economics and Theology;

2) mathematical sciences, physical sciences, earth sciences and technological sciences;

3) biological, medical, chemical, pharmaceutical, agricultural or veterinary sciences.

Poland conforms to the guidelines from the Bologna Process in European higher education. The degree system based on the three-cycle structure has been successfully implemented together with the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS).

First-cycle studies (3 to 4 years) leading to the professional title of a *licencjat* or *inżynier* (Engineer, in the field of engineering, agriculture or economics). This is the Polish equivalent of the Bachelor's degree. Second-cycle studies – *Master's degree programme* (1.5 to 2 years) following the first cycle studies and leading to the professional title of Master (*magister*, or an equivalent degree depending on the study course profile). It is focused on theoretical knowledge as well as application and development of creative skills. In artistic disciplines, the focus is on the development of creativity and talents. In addition to the general structure, 11 fields of study including acting, art conservation and restoration, canon law, dentistry, law, medical analysis, medicine, production and photography, pharmacy, psychology and veterinary medicine, offer long-cycle programmes only. Long-cycle studies – *Master's degree programme* (4.5 to 6 years) leading to the professional title of Master (*magister*, or an equivalent degree depending on the study course profile).

Third-cycle studies – *Doctoral degree programmes* (normally 3 to 4 years) accessible for graduates of Master's degree programme, leading to a PhD degree, offered by the university type schools as well as some research institutions (departments of the Polish Academy of Sciences as well as research and development institutions). The PhD degree is awarded to candidates who submit and successfully defend a doctoral dissertation before the thesis committee and pass the doctoral examination.

2. Polish higher education system in the European Union. Poland is situated in the centre of Europe. With the area of 312,683 sq kilometers it is the 9th largest country of the continent. It neighbors with Germany on the West, Czech Republic and Slovakia on the South and Lithuania, Belarus, Ukraine and Russia (The Kaliningrad Oblast) on the East. The country has a population of almost 39 million people. This figure makes Poland the 8th most populated country in Europe.

Poland holds fourth place in Europe (after the United Kingdom, Germany and France) in terms of the number of people enrolled in higher education. The total student population at 400 higher education institutions numbers almost 2 million. Each year almost half a million young people begin their education at universities and colleges. Polish universities offer more than 200 high quality study programmes as an integral part of the European Higher Education Area.

Table 1. – Polish position in the European Union according to the number of scientific publications [4].

Position	Country	The number of scientific publications in 2015
1.	Great Britain	169 483
2.	Germany	149 773
3.	France	103 733
4.	Italy	95 836
5.	Spain	79 209
6.	The Netherlands	51 434
7.	Poland	37 285
8.	Sweden	35 039

In september 2017 The European Commission has presented the outcome of the Peer Review of Poland's Higher Education and Science System [5]. The report provides key policy recommendations that will help enhance the performance of the Polish research and innovation system. According to the Peer Review, Poland is continuing its transition towards an open and globally competitive economy. It is aiming to reinforce its position on a European scale as a large and growing knowledge-based economy. An efficient higher education (HE) and science system is at the nexus of knowledge creation, education, innovation and economic growth. The seven key messages of the Peer Review are as follows:

1. Develop a strong performing higher education and science system through a carefully designed consolidation process with the aim of creating a binary higher education system with robust universities of applied sciences and university sectors. The fragmentation of research capacity across universities, public research institutes and the Polish Academy of Sciences (PAN) should be reduced by the incorporation of well-performing public research and academy units into research-intensive universities.
2. Ensure effective governance and regulation. Facilitate the development of sufficient, professional and executive leadership in public higher education institutions in line with their profiles.
3. Introduce a public investment target for the higher education and science and innovation system and a multi-annual budgeting system for higher education institutions.
4. Enhance the quality of the higher education and science and innovation system by radically reforming the doctoral training and academic career system.
5. Enhance the adoption of sound evaluation practices and a quality culture to support the diversified higher education and science system. This should be based on a lean, effective and transparent system of quality assurance and evaluation for higher education and science built on the following principles: (i) simplify the quality assurance system architecture; (ii) align the system with international standards to enhance excellence and reduce state control; and (iii) improve transparency and openness.
6. Ensure a broad approach to innovation through universities' third mission and system linkages, by stimulating academic and student entrepreneurship and third-mission activities based on cooperation between universities and industry, as well as with the public sector and civil society.
7. Develop a broad-based internationalisation strategy for Poland that sets out clear orientations and actions to promote the internationalisation of Polish science and innovation, mainstreaming internationalisation in existing policies, programmes and institutions.

3. Kazimierz Wielki University in the Polish higher education system. Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz came into existence on September 1, 2005. However the history of the University dates back to 1969 when the Teachers' Training College was founded. Kazimierz Wielki University is a dynamically developing institution of higher education, the largest one in Bydgoszcz (Bydgoszcz, the capital of the Kujawsko-Pomorskie province is one of the most important economic and educational centers in Poland with three state universities and sixteen other colleges). This university is one of the youngest wide-profile university in Poland. At present we have ten thousand students. Today a rich educational offer covers 50 majors at three levels: bachelor's, master's and doctor al studies. The whole teaching process falls in accordance with the European standards, and has been approved and positively verified by the State Accreditation Committee.

There are 600 academic teachers here, with 150 professors among them. Great importance is attached to developing skills of the staff that can participate in various training schemes, projects, research programmes, and cooperate with Polish and foreign educational centres. In regards to modern trends in education our students can take part in multiple exchange programmes in Poland and abroad. We are more than supportive in helping our students find their own perfect educational institution abroad. To help foreign students adapt to campus and the city life International Relations Office offers Buddy Programme and extensive introduction programme called the

Welcome Week. University also offers unique opportunity to learn Polish at Polish Teaching Centre to Foreigners that was founded to teach Polish on various levels to speakers of other languages.

The University participates in ***Erasmus*** + programme. Currently University has more than 70 Erasmus partners in most EU countries, offering exchanges to students and staff in over 20 different academic subject areas. The numbers of outgoing and incoming students has tripled in the recent years and there are increasing number of international students deciding to continue their education at Kazimierz Wielki University after the Erasmus mobility period. In order to attract and retain international students the University offers a support system including, academic (Erasmus coordinator) and student (mentor programme) support, free of charge Polish course, assistance with organizational arrangements, welcome week, intercultural training, etc.

Bibliography

1. Ministry of Science and Higher Education [electronic resource] – http://www.nauka.gov.pl/en/higher-education/.

2. Ministry of Science and Higher Education [electronic resource] – **http://www.nauka.gov.pl/en/higher-education-system/**.

3. Act of 27 July 2005 – Law on Higher Education, Official Journal of Laws of 2005, No.164, item 1365, as amended.

4. Ministry of Science and Higher Education, Doskonałość naukowa – jak równać do najlepszych [*Scientific excellence* - how to live up to the *best]*. – Poznań, 2017. – P. 20.

5. Peer Review of Poland's Higher Education and Science System, European Commission Directorate - General for Research and Innovation, Brussels 2017 [electronic resource] – https://rio.jrc.ec.europa.eu/sites/default/files/report/PSF-Peer_review_Poland__FINAL%20REPORT.pdf

UDC 378(574)

Lee J.H.
Sungkonghoe University,
Seoul, Republic of Korea

MULTILINGUAL EDUCATION IN MAKHAMBET UTEMISOV WEST KAZAKHSTAN STATE UNIVERSITY

First of all, I congratulate all of you on the 85th anniversary of Makhambet Utemisov West Kazakhstan State University and also it is a great honor for me to be a part of the history for the last 2 years in this university. 85 years, it is quite a long history and even it has been continuously writing by all of us right now.

Nursultan Nazarbayev, president of Kazakhstan mentioned in "New Kazakhstan in the new world" and emphasized multilingual education to be the most important one for our future. From the last year, Ministry of Education and Science has invited many foreign specialists for developing Multilingual Education system from other countries. For example, I am one of them. The project will be continued until 2019. I have been here since last October as the Director of Institute for Multilingual Education.

All 6 faculties and specialties are divided into 3 languages group and teaching and studying are implemented in 3 languages. It was started from 2012 and organized and settled down in 2016 and 2017.

Students study 50% in Native Language (Kazakh or Russian), 20% in second language (Russian or Kazakh), 30% in English for 4 years in Bachelor course.

Institute for Multilingual Education was established in 2016 with first Director Lee from Republic of Korea, held series of events such as Roundtables, Seminars, Workshops and Conference devoted to CLIL, teaching and speaking in English with Multilingual group.

72 members of teaching staff in 2016 and 33 teachers in 2017 were sent to other universities and trained in English. 2 methodical and material laboratories were opened at the faculties of in Physics and Mathematics, Informatics and Natural and Geographical Sciences. Especially I conducted Information technology for developing and spreading English as a tool. This room has smart computer with touch screen, beam projector, and smart board system useful for multilingual education because we use a lot of multimedia materials, for example, video, audio clips, and pictures as well.

In 2017, E-book and book which is called "Useful 500 Sentences at WKSU after M. Utemisov" were published by the institute and posted on our main web site - http://www.makhambet.kz – as a practical program as a smart education. Android application for this book and Learning management system for multilingual education are developing now co-worked with IT development center in the university until the end of this year.

Teaching competition was held in April, 6 teachers participated in open class.

We are facing new challenge right now. This Multilingual Education system will be succeeded easily with IT and Smart technology. New concept of education is always put with it together.

We are going up step by step, it takes time. I want to recommend you. 'Be patient, the result will follow you soon.' Because changing language is very difficult, even though, it is changing education system. It is like to build a new country.

I СЕКЦИЯ

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАҢҒЫРУ 3.0: ЗЕРТТЕУЛЕР МЕН ЖЕТІСТІКТЕР

МОДЕРНИЗАЦИЯ 3.0 В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИССЛЕДОВАНИЯ И ДОСТИЖЕНИЯ

ӘОЖ 37.011.31-051

Абакиева Л.Е.
Педагогикалық шеберлік орталығының филиалы,
Орал қ., Қазақстан

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДАМУЫНА ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ҚҰРАЛДАРДЫҢ БІРІ-САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ОНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

«Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс», - деп Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев айтып өткендей, әр адам үнемі дамып, жетіліп, үйреніп отыруы керек.

Қазақстан Республикасы білім беру заңында көрсетілгеніндей, адамзат құндылықтары, ғылым мен тәжірибе негізінде, жеке тұлғаны қалыптастыруға қажетті жағдайларды жасау - білім беру жүйесінің негізгі міндеті болып отыр. Кәсіби мамандарды дайындау мәселесін шешудің де жаңа жолдары қарастырылуда.

Еліміздің бүгіні мен ертеңі өскелең ұрпақ еншісінде. Ал осы ұрпақты бүгінгі таңда жан–жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары, өзбетімен ізденуге қабілетті етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы – оқушыны шығармашылыққа жетелеу. Бұл мұғалімнен терең біліктілікті қажет етеді. Себебі шығармашыл ұстаз ғана шығармашыл тұлғаны қалыптастыра алады.

Бүгінгі қазақстандық мектептерге қоғамның қарқынды дамуына ілесе алатын, заман талабына сай ойлайтын, ғылыми-әдістемелік білімі жеткілікті, педагогика мен психологияны терең меңгерген ізденімпаз мұғалім қажет. Бұл мұғалімнің кәсіби шеберлігінен көрінеді. Басқаша айтқанда, білім беру үдерісі мұғалімнің дайындық деңгейі мен мамандық сапасына үлкен талап қояды. Ол мұғалімнің өзін-өзі дамытуына, өзіндік білім алуына және өздігінен шығармашылық түрде қызметтерін іске асыруға мүмкіндік береді. Мұғалім – бүгінгі оқушы – ертеңгі қоғамның, елдің тірегін өмірге дайындаушы.

Кәсіби мұғалім – құзырлығы жоғары, әлеуметтік тұрғыдан жетілген, әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істейтін, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге ұмтылған маман.

Кәсіби даму – нәтижесінде адамның өзінің барлық өмірінің барысында өз кәсіби дағдылары мен іскерліктерінің деңгейін және сапасын сақтауға мүмкіндік алатын үрдіс. Бір рет қана кәсіби маман болу мүмкін емес. Кәсіби маман болып қалу үшін, тұлғаның үнемі кәсіби дамуы қажет.

Қазіргі уақытта білім беру саласында өзгерістер көп, сол өзгерістерге лайық педагог болу үшін қойылатын талаптар да күрделене түсуде. Бұл адамның шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту қажет дегенге әкеледі.

Кәсіби дамуда педагогтың кәсіби өзіндік даму мен өзіндік білім алу психологиясы ерекше. Әр педагог өзін іштей үнемі оқуға, ізденуге итермелеп, дайындап отыру керек. К.Д. Ушинский айтқандай, «мұғалім өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімдігі де жойылады». Өмірдің өзі педагогтың алдындағы күн тәртібіне педагогикалық білім берудің үздіксіздігі мәселесін қойып отыр.

Кәсіби өзіндік дамудың құрамдас бөлігі – педагогтың өзіндік білім алу жұмысы. Кәсіби өзіндік білім алудың тиімді жолы – педагогикалық ұжымның шығармашылық ізденіс жұмысына қатысу, білім беру мекемесін дамытуда жаңашыл жобалар, авторлық курстар мен педагогикалық технологияларды жасақтау.

Өзіндік дамудың екі педагогикалық нәтижесі бар. Бірінші жағынан – тұлғалық даму мен кәсіби өсуде болатын өзгерістер, екінші жағынан – өзіндік дамумен айналысуға қабілеттілікті игеру. Аталған нәтижелердің жүзеге асқандығын төмендегі әрекеттерден көруге болады:

- Мақсат қоя білу; өз алдына кәсіби мәнді мақсат пен өзіндік даму міндеттерін қою;
- Жоспарлау: өзіндік даму құралдары мен әдістерін, әрекеттері мен тәсілдерін таңдау;
- Өзіндік бақылау: өзіндік дамудағы қадамдар мен нәтижелерді салыстыру;
- Түзету: өзімен жүргізілген жұмыс нәтижелеріне қажетті түзетулер енгізу.

Мұндай әрекеттерді меңгеру және жүзеге асыру белгілі іскерліктер мен уақытты талап етеді. Сондықтан зерттеушілер кәсіби өзіндік дамудың сатыларын бөліп көрсеткен:

Бастапқы сатысында кәсіби өзін – өзі тәрбиелеуді меңгерудің мақсаты мен міндеттері нақты емес, мазмұны толықтыруды қажетсінеді. Құралдары мен әдістері толық анықталмаған.

Екінші сатысында мақсаты нақтылана бастаған. Алға қойылған мақсат пен міндеттер белгілі тұлғалық қасиеттерді керек етеді. Өзіндік талдау жүзеге асады.

Үшінші сатысында педагог мақсат пен міндеттерді өз бетімен және негізделген түрде қояды. Сондықтан өзіндік даму мазмұны жекеленген сапалардан маңызды және жалпы кәсіби мәні бар тұлғаның қасиеттерін қажетсінеді. Жұмысты жоспарлау, құралдарды таңдау, өзіндік әрекет жасау жүзеге асады. Өзіндік дамудың барлық негізгі әрекеттері – мақсат қоюшылық, жоспарлау, өзіндік бақылау, түзету күштеусіз, автоматты түрде жүзеге асады.

Педагогтың үшінші сатыға жетуіне ықпал ететін өзі ұйымдастыратын үдерістеріне рефлексия жасауы. Рефлексияны «артқа көз жүгірту» деп қарасақ, артқа жай көз жүгірте алмаймыз. Ойлану мен ұйымдастырылған әрекетке зерттеу жасалғанда ғана сапалы рефлексия болады. Педагог үшін зерттеу нысаны бұл ең бірінші сабақ беретін сыныбы, сыныптың ахуалы мен білім көрсеткіші. Оқушыға нақты білім беруді мақсат тұтқан мұғалімнен өз сабақтарын оқушының идеясы мен білім-біліктілігін дамытуға ықпал ететін міндеттерге сай ұйымдастыру талап етеді. Ол мұғалімнің кәсіптік құзыреттілігімен тікелей байланысты. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі – оның жан-жақты білімінен, ұстаздық шеберлігімен, оқытудың жаңа әдістерін меңгеруімен және сол әдістерді тиімде пайдалануымен өлшенеді. Әрбір оқу пәні бойынша білім, білік, дағдыны ғана игеру оқушы құзыреттілігі үшін жеткіліксіз болып отыр.

«Бұл сыныптағы болып жатқан нәрселерге басқаша қарауыма мүмкіндік берді» деген Пит Дадлидің пікірімен сабағына зерттеу жүргізген мұғалім келіседі.

Сабақты зерттеу тәсілі:

- әдеттегіге қарағанда балалардың білім алғандығының анағұрлым анық, әртүрлі қырларынан және егжей-тегжейлі дәлелін көруге;
- мұғалімнің пікірі бойынша балаларды оқыту барысында не болуға тиіс, ал шындығында жағдай қандай екендігі арасындағы айырмашылықты көруге;
- оқытуды нәтижесінде оқушылардың қажеттіліктерін барынша қанағаттандыратындай етіп қалай жоспарлау керектігін түсінуге;
- *Сабақты зерттеудің* басты мақсаты оқушыларға білім алуға көмектесу және топ мүшелерінің кәсіби дамуына ықпал ету болып табылатын мұғалімдердің желілік қоғамдастығы аясында іске асыруға;
- *Сабақты зерттеудің* мүмкіндіктерін өзінің педагогикалық тәжірибесінде қолдануға көмектеседі.

Пит Дадлидің пікірінше сабақты зерттеу тәсілі бірлесіп жоспарлап, сабақты бақылап, сұхбат жүргізіп және барлығын талдаумен байланыстырылса, қазақстандық тәжірибеде проблеманы анықтау мен зерделеу, сабақ үдерісін бақылағанда проблема мен шешу жолы байланыстырылған сұрақ қоюды жүйеге енгізді. Нәтижеге бағытталған жұмыстың болатыны 2-3 жыл төңерегіндегі бұл тәсілдің ұйымдастырылу жолдарын талдаудан туылған шешім еді.

Жалпы білім беретін мектептерде ауызша айтқанда сабақты зерттеу тәсілі жүреді. Жоспарлары бар. Нәтижелері де жоқ емес, өйткені жай ғана ашық сабаққа қатысып шыққаннан мұғалімдердің бірлесе жоспарлап, бірге талдаулары кәсіби дамуларына ықпал ететіндіктерін түсіндірсе, сыныптағы проблема бір мұғалім еншісінде ғана қалмай, бірнеше мұғалім бірлесе жұмыстанғанда шешуге болатындығын дәлелдейді. Сабақты зерттеу жинақтарында жай ғана сабақ жоспарлары мен бақыланатын оқушылар туралы ақпараттар, дәлелді фотосуреттер кездеседі.

Сабақты зерттеу тәсілімен жұмыстанып жүрген мектептердің ерекшеліктеріне қарай Назарбаев Зияткерлік мектебі, жалпы орта білім беретін мектеп және негізгі білім беретін мектептердің жинақ жұмыстары мен танысқанда, сабақты зерттеу үдерісіне қатысқан мұғалімдермен жүргізілген сұхбаттың барысынан үдерістің нәтижесі туралы талдаулар, білім сапасына әсері, оқушылардың ілгерілеу динамикалары және тәжірибе алмасу үшін таратулар мен насихаттаулар тиісті деңгейде жүргізілмейтіндігі байқалды.

Сабақты зерттеу тәсілін ұйымдастыруды жүйелеу және нәтижеге бағыттап жұмыстануда Саймонның «Балмұздақ» әдісінің жүйесімен сұрақ қоюға жеткізген дұрыс. Іс-әрекеттегі зерттеуге бағытталған осы бір әдістің сабақты зерттеуге пайдалануға да пайдалы екені тәжірибеде дәлелденіп жүр.

Қай кезде де мұғалім мектептегі негізі тұлға болып қала бермек, себебі оқушы білімді өз бетімен меңгеруі үшін оған жетекшілік қызмет атқаратын мұғалім. Мұғалім тек өз сабағында өз шәкірттерін жетелеуші ғана емес, кәсіби құзіретті, жан-жақты білімді, заман ағымына сай жаңашыл болса, өз идеялары мен ой-мақсаттарын әріптестерінің де санасына сәуледей сіңіріп, еріксіз еліктіріп, соңынан ілестіріп көшбасшы бола алады. Сабақты зерттеумен айналысатын мұғалімдердің шығармашыл тобы оқушыға саналы білім беруді көздеген бір мақсатқа жұмылған ұстаздар шеберханасы десек артық айтқандық емес.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ғабдоллақызы Б., Lesson study: конференциядан кейінгі ойлар. – Астана, 2015.

2. Дадли П. Lesson study: теориясы мен қолдану тәсілдері. – Астана 2013.

3. Алимов А.К., Рыскулбекова А.Д., Саипова А.А., Мұғалімнің зерттеушілік мәдениетін дамытуға арналған әдістемелік ұсыным. – Астана, 2016.

УДК 371.13

Абдираимова Э.К., Кулдашева Н.У.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

НАУЧНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА «ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ» В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ

Проведение в научной литературе анализа понятий *«психологическая готовность» и «готовность к профессиональной деятельности»,* дает возможность сделать вывод, что данные понятия активно изучались психологами и педагогами, о чем говорит обширный спектр исследований данных явлений.

Именно с позиций данной теоретической основы существенный вклад в изучение психологической готовности к определенному роду деятельности внесли М.И. Дьяченко и Л.А. Кандыбович. Исследователи М.И. Дьяченко и Л.А. Кандыбович одними из первых в структуру психологической готовности включили мотивационный компонент. В своих работах они определили психологическую готовность к деятельности как «активно-действенное состояние личности, установка на определенное поведение, мобилизованность сил для выполнения задачи». Готовность к определенному виду деятельности предполагает определенные мотивы и способности. В связи с таким подходом авторами в структуру психологической готовности были включены следующие составляющие элементы [1]:

а) мотивационный (потребность в успешном выполнении поставленной задачи, интерес к деятельности, стремление добиться позитивного результата и показать себя с лучшей стороны);

б) познавательный (осознание и понимание своих обязанностей, уяснение целей и задач, оценка их значимости, знание средств достижения цели, представление вероятных изменений обстановки);

в) эмоциональные (чувство ответственности, уверенности в успехе, воодушевление);

г) волевые (управление собой и мобилизация сил, сосредоточение на выполнении задачи, отвлечение от посторонних воздействий, преодоление сомнений и боязни) .

Изучая психологическую готовность ребенка к школе, Н.И. Гуткина выделяет следующие ее показатели: интеллектуальная зрелость, эмоциональная зрелость, социальная зрелость, мотивационная готовность как желание ходить в школу, приобретать новые знания и занимать новую позицию (по И.В. Дубровиной), как новообразование «внутренняя позиция школьника», представляющая собой сплав познавательной потребности и потребности в общении со сверстниками и со взрослыми на новом уровне (по Л.И. Божович), уровне сформированности семиотической функции [7].

В работах А.М. Столяренко и Б.А. Сосновский разделяют понятия «состояние готовности в данный момент» и «общая готовность», которые по своему содержанию и уровню должны отвечать решаемым задачам. По их мнению общая готовность базируется на активации мотивационных и волевых процессов, а состоянию готовности служит сознательное стремление справиться с задачами и трудностями. Состояние готовности - наиболее эффективная форма предрабочих реакций организма, обеспечивающая наилучшую работоспособность человека в предстоящей деятельности [4].

Изучая проблему психологической готовности необходимо отметить исследования современных ученых. Так, в исследовании С.С. Акимов готовность трактуется как внутреннее свойство личности, в котором выражено ее расположенность к осуществлению деятельности, а так же степень усвоения ею элементов, соответствующего социального опыта и способность пользоваться этим опытом в профессиональной деятельности. Готовность, по его словам, может быть представлена единством элементов: мотивационная готовность, теоретическая готовность, практическая готовность.

С точки зрения В.Н. Кормаковой, готовность к труду – особое личностное состояние. Данное личностное состояние включает образ структуры действия, а также направленность сознания на его выполнение. В профессиональную готовность она включает различного рода мотивы, оценку возможностей в их соотношении с предстоящими трудностями и получения определенного результата.

В рамках рефлексивно деятельностного направления Л.Н. Захарова рассматривала проблему психологической готовности подготовки студента к профессиональной деятельности. Автор считает, что структура психологической готовности включает мотивационный, целевой, операциональный и регуляционный компоненты. При этом психологическая готовность понимается как психическое состояние, результат отражения и проявление степени сформированности индивидуального варианта психологического обеспечения профессиональной деятельности [6].

По мнению О.М. Краснорядцевой психологическая готовность к профессиональной деятельности проявляется:

- в форме установок (как проекции прошлого опыта на ситуацию «здесь и сейчас»), предшествующих любым психическим явлениям и проявлениям;

- в виде мотивационной готовности к «приведению в порядок» своего образа мира (такая готовность дает человеку возможность осознать смысл и ценность того, что он делает);

- в виде профессионально-личностной готовности к самореализации через процесс персонализации [8].

В личностно-деятельностном направлении проблему готовности к профессиональной деятельности М.И. Дьяченко и Л.А. Кандыбович рассматривают как целостное проявление всех сторон личности,

обеспечивающее успешное выполнения деятельности.

А.А. Дергач при определении личностной готовности выделил условия формирования готовности к творческому труду, как элементу профессиональной деятельности психолога:

1) самостоятельность и критическое усвоение культуры;

2) активное участие в решении общественно-значимых задач;

3) специальное развитие творческого потенциала личности – её психических процессов [3].

П.А. Рудик рассматривает готовность как сложное психологическое образование и выделяет в ней роль познавательных психических процессов, отражающих важнейшие стороны выполняемой деятельности, эмоциональных компонентов, которые могут как усиливать, так и ослаблять активность человека, волевых компонентов, способствующих совершению эффективных действий по достижению цели, а также мотивов поведения [6].

С точки зрения Т.И. Шалавиной готовность является индивидуализироованным отражением действительности, определяющее отношение личности к тому, что способствует ее деятельности и общению. С данной позиции готовность рассматривается как интегративное профессионально значимое свойство личности, обеспечивающее ей развивающий переход из системы вузовской подготовки в систему профессиональной деятельности и включающее совокупность профессиональных знаний, практических умений и навыков, опыт личности, личностные профессионально значимые качества.

В исследовании А.В. Капцова и Н.В. Аргунова система профессиональной подготовки специалиста, определяется как самостоятельная, но взаимосвязанная и взаимообусловленная подсистема. Данная подсистема должна обеспечить педагогическую, психологическую грамотность и многоаспектную готовность будущего специалиста. Поэтапное становление такой готовности обеспечивает включение студентов в процесс моделирования структуры профессиональной деятельности, модернизацию содержания дидактического образования [2].

Таким образом, понятие «готовность к профессиональной деятельности» является многогранным и неоднозначным. Между компонентами готовности к профессиональной деятельности существует функциональная зависимость, имеющая динамическую структуру. Во первых, понятие «готовность», это личностная форма определения содержания образования, система интегративных свойств, качеств личности, теоретическая и методическая готовность к деятельности. Во вторых, это профессиональные знания, умения и навыки, и индивидуальный стиль их реализации, профессиональная рефлексия.

Список литературы:

1. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Мотивационная готовность студентов к профессиональной деятельности, М., Просвещение, 2005.
2. Капцова А.В., Аргунова Н.В. Исследование личностных проблем и профессионально важных качеств будущих психологов // Сборник научных трудов факультета психологии БФСГУ «Актуальные направления работы психологической службы в образовательной среде» / Под ред. Э.Ю. Чикиревой. – Самара, 2015
3. Дергач А.А. Психологические факторы эффективной профессиональной деятельности кадров госслужбы // Сборник трудов «Психология профессиональной деятельности кадров государственной службы». – М.: РАГС, 1996. – С. 20-39.
4. Столяренко А.М., Сосновский Б.А. Мотивационно-смысловые образования в психологической структуре личности / Дис. на соис. уч. степ. д-ра псих. наук. – М., 1991. – 289 с.
5. Захарова Л.Н. Психологические основы подготовки к профессиональной деятельности / Дис. на соис. уч. степ. д-ра псих. наук. – Н.Новгород, 1997. – 463 с.
6. Рудик П.А. Психологические вопросы тренировки и готовности спортсменов к соревнованию. – М, 2005.
7. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. – СПб: Питер, 2007.
8. Краснорядцева О.М. Особенности профессионального мышления в условиях психодиагностической деятельности. – Барнаул: БГПУ, 1998.
9. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: психологический аспект. – Минск: Университетское, 1995.

УДК 376

Абугалиева Г.С.
Акжаикский аграрно-технический колледж,
с. Чапаево, Казахстан

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В последние годы мы встречаем значительное количество публикаций, посвященных проблеме компетентности и компетенции, рассматриваются сущность компетентностного подхода в образовании. На сегодняшний день актуальным является вопрос о коммуникативной компетентности, способствующий успешному самоопределению выпускника в мире труда, межличностных общественных отношений, непрерывного образования. Современное общество нуждается в специалистах-профессионалах,

коммуникабельных личностях. Поэтому задачей образовательного процесса в колледже является развитие коммуникативной компетентности как части профессионализма будущего специалиста.

Теоретические основы формирования коммуникативной компетентности раскрыты в трудах российских ученых М.Н. Вятютнева, И.А. Зимней, Н.М. Лариохиной, И.В. Михалкиной, Д.И. Изаренкова, В.А. Кокоты, А.Н. Афанасьева, А.А. Андреева, А.В. Хуторского, С.Е. Шишова. Вопросы сущности формирования коммуникативной компетентности и компетентностного подхода в педагогическом процессе рассматриваются в трудах казахстанских ученых, таких как М.Ж. Жадрина, А.М. Муханбетжанова, М.А. Абсатова, Ф.Жусупова, Г.К. Кулжанбекова, Н.А. Озекбаева, Л.К. Карабаева, В.С. Абаев, Ш.М. Майгелдиева, Г.О. Рахимбекова, Р.Т. Касымова, А.А. Чингисова, Т.А. Кульгульдинова, Г.М. Бадагулова и др.

В социологической энциклопедии уточняется, что коммуникативная компетентность – это «...ориентированность в различных ситуациях общения, основанная на:

1. знаниях и чувственном опыте индивида;

2. способность эффективно взаимодействовать с окружающими,

3. благодаря пониманию себя и других, при постоянном видоизменении психических состояний, межличностных отношений и условий социальной среды» [1].

Куницина В.Н. определяет коммуникативную компетентность просто как «успешность общения» [2].

По определению В.И. Жукова коммуникативная компетентность – это «психологическая характеристика человека, как личности, которая проявляется в его общении с людьми или «способность устанавливать и поддерживать необходимые контакты с людьми». В состав так понимаемой коммуникативной компетентности включается совокупность знаний, умений и навыков, обеспечивающих успешное протекание коммуникативных процессов у человека» [3].

В.Е. Абаевопределяет коммуникативную компетентность как «умение ставить и решать определенные типы коммуникативных задач: определять цели коммуни-кации, оценивать ситуацию, учитывать намерения и способы коммуникации парт-нера (партнеров), выбирать адекватные стратегии коммуникации, быть готовым к осмысленному изменению собственного речевого поведения» [4].

Развитие речевой деятельности имеет огромное значение в развитии коммуникативной компетентности у студентов колледжа на занятиях иностранного языка. Виды речевой деятельности: аудирование (listening comprehension – LG), чтение (reading comprehension – PC), письменное выражения (мысли) (essay writing EW), говорение (communicational English – CE) составляют содержание образования и соответственно содержание и сущность формирования навыков общения учащихся на занятиях иностранного языка в колледжах.

В обучении общению речевая деятельность является объектом, предметом обучения - мысль. Обучение речевой деятельности студентов требует постоянных упражнений и овладения выражать свои мысли на иностранном языке в устной форме. В процессе обучения иностранному языку владение средствами общения, речевыми умениями занимают ведущее место.

Каждое умение в результате практики превращается в навык, то есть научиться читать можно через чтение, говорить – через говорение, общаться – через общение. Речевые умения и навыки формируются путем выполнения речевых упражнений, конкретных коммуникативных задач и заданий. Речевые упражнения могут оформляться в виде ежедневной информации, описания конкретных событий и различных жизненных ситуаций. Упражнения развивают творческую деятельность студентов, помогают сформировать навыки самостоятельной работы. Создание разнообразных речевых ситуаций на профессиональные темы, организация общения повышают активность студентов, способствуют свободному высказыванию своих мыслей.

Овладение навыками общения на иностранном языке поможет студентам читать тексты по специальности со словарем и без словаря, вести беседу на материале изученных текстов, получать устную и письменную информацию на иностранном языке.

Ученые-филологи и педагоги дали определения речевым умениям и навыкам и видам речевой деятельности. Под речевыми навыками понимается освоение лексических, грамматических и фонетических аспектов языка и использование в видах речевой деятельности.

Так для обучения слушанию и восприятию речи требуется выполнение специальных упражнений и выделение времени для наблюдения за усвоением навыка. Чтобы научить студентов выбирать и использовать адекватные языковые формы и средства в зависимости от цели и ситуации общения необходимо использовать систему коммуникативных, условно-коммуникативных и некоммуникативных упражнений. Как отмечают специалисты, даже некоммуникативные упражнения направлены на ознакомление студентов с лексикой, связанной с их профессиональной деятельностью. К числу таких упражнений можно отнести задания на подбор соответствующего определения или объяснение термина или понятия. Задания на составление или продление фраз по образцу также относятся к числу некоммуникативных, однако они направлены на автоматизацию действий студентов с лексическими единицами, т.е. способствуют развитию коммуникативно-речевой компетенции.

Наиболее эффективными являются условно-коммуникативные и коммуникативные упражнения. К их числу относятся задания на определение верного и неверного высказывания, а также упражнения на заполнение пропусков активными словами из текстов, обобщение информации и высказывание собственного отношения к проблеме.

Коммуникативные упражнения развивают как диалогическую, так и монологическую речь студентов. Задания по развитию речевых навыков и умений подобного характера формулируются как: Спроси у своего товарища…, Задай вопрос… и т.д. Также можно использовать имитационные методы, которые предполагают обучение профессиональным умениям и навыкам и связаны с моделированием профессиональной деятельности, иначе говоря, имитируется как ситуация, так и сама профессиональная деятельность.

Подобный подход в обучении обеспечивает имитацию элементов профессиональной деятельности. Его применение на занятиях иностранного языка дает возможность формированию навыков и умений общения, развивает привычку самоконтроля, способствует реальной подготовке студентов к предстоящей деятельности в обществе, помогает сделать занятия иностранного языка более живыми, интересными, содержательными, дает возможность студентам больше и чаще высказывать собственные мнения, выражать чувства, мысли, оценки, т.е. мыслить на иностранном языке.

В качестве приемов, обеспечивающих повышение профессиональной направленности изучения иностранного языка, могут выступать: общение – диалог по поводу профессиональной информации, прочитанной на иностранном языке, анализ социальных и профессиональных ситуаций, выполнение творческих заданий с профильным содержанием, игровые ситуации, ролевые игры и др.

В свою очередь, профессиональная подготовка студентов должна строиться на системе, создающей необходимость в изучении иностранного языка. Формы организации профессионального обучения должны вызывать необходимость для привлечения языковых средств. Это создает потребность в языковой компетенции как неотъемлемой части компетенции профессиональной.

Эффективной формой организации работы студентов на занятиях иностранного языка является групповая работа, так как студенты получают возможность многократного включения языкового материала в свои высказывания, трансформации и комбинирования его с ранее усвоенным в разнообразных ситуациях общения. Увеличиваются скорость и интенсивность приобретения иноязычного речевого опыта, уверенность и безошибочность выполнения речевых действий. Будучи заинтересованными в общем успехе, студенты поправляют друг друга, исправляют ошибки, даже без специальных указаний. Студенты проявляют речевую самостоятельность. Групповая форма работы также способствует расширению кругозора студентов, поскольку для полноценной работы в группах необходима интеграция различных видов действия, сфер знания.

Суть **качественного аспекта** групповой работы в контексте обучения иноязычному общению заключается в формировании сплоченной команды для выполнения заданий, направленных на развитие конкретных умений коммуникативной компетенции, овладение инокультурными знаниями, формирование необходимых качеств личности субъекта диалога культур.

При этом качество группы определяется умением студентов адаптироваться в предлагаемых условиях задания с учетом личностных качеств каждого участника, планировать совместную деятельность, предвосхищать возможные конфликтные ситуации, анализировать причины их возникновении и находить пути их преодоления.

Задача преподавателя заключается в создании предварительных условий для организации совместной деятельности в группе в целом, а затем, на их основе, подготовке студентов к работе в малых группах. Важным фактором при этом является формирование определенного климата в группе, подготовка обучаемых к совместной деятельности.

Можно выделить необходимые условия, которые позволяющие решить названную выше задачу:

- создавать на начальном этапе обучения условия, позволяющие обучаемым познакомиться друг с другом, наладить друг с другом межличностный контакт и стимулировать данные условия на последующих этапах;
- снять психологические и коммуникативные барьеры, связанные со страхом сделать ошибку, общаться на иностранном языке и т.п.;
- стимулировать студентов к оказанию взаимопомощи в процессе совместной работы;
- учитывать при организации взаимодействия психологические особенности студентов;
- создать положительный эмоциональный фон на занятии.

Соблюдение данных условий создает предпосылки для успешного межличностного взаимодействия, развития способности студентов самостоятельно планировать и управлять своей деятельностью в условиях групповой работы, оптимизации обучения межкультурному иноязычному общению в целом. Функции преподавателя при этом заключаются в отслеживании процессов, происходящих в группе, и, в случае необходимости, направлении деятельности обучаемых на коррекцию данных процессов (например, при возникновении конфликтных ситуаций) и создании новых импульсов для совместной деятельности студентов.

Объективная оценка уровня сформированности коммуникативной компетенции возможна по следующим показателям: усвоение необходимого объема лексического материала; усвоение необходимого объема грамматического материала; экспрессивность устной (монологической и диалогической речи) в рамках изученной тематики; умение выражать свое отношение, давать оценку событиям, поддерживать беседу.

Формирование навыков общения на иностранном языке у студентов колледжа по различным специальностям через речевую деятельность поможет им на самостоятельном уровне овладеть коммуникативными навыками.

Список литературы:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [электронный ресурс]. – http://www.quality.petrsu.ru.

2. Куницына В.Н. Межличностное общение: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2011. – 544 с.
3. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растянников П.В. Диагностика и развитие коммуникативности в общении. – М.: Московский университет, 2014. – 104 с.
4. Абаев В.Е. Формирование у студенов коммуникативной компетенции на основе межпредметных связей (на материалах гуманитарных дисциплин) / Дисс. на соис. уч. степ. канд. пед. наук. – Алматы, 2009.

УДК 378.147

Абуова Р.С.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ - ОРГАНИЗАТОРОВ КУЛЬТУРНО-ДОСУГОВОЙ РАБОТЫ

Условия XXI века диктуют инновационный характер стратегии образовательной деятельности вуза, которая направлена на максимальное вовлечение научно- исследовательской работы в образовательный процесс, на применение новых технологий обучения, ориентированных на изменившиеся условия современного мира, на формирование новых комплексных, образовательных программ и подготовку решений для усовершенствования образовательных стандартов.

Сегодня одна из актуальных проблем- проблема качества образования, которая объединяет ученых-педагогов, учителей- практиков Республики Казахстан. Поистине бесценным богатством нашей земли являются люди, которые создают, творят, обеспечивают будущее нашего государства - педагогические работники вузов, средних специальных заведений, школ.

В настоящее время следует обратить внимание на решение вопроса подготовки специалиста, способного конкурировать на мировом рынке труда, повышения уровня профессионального мастерства педагогов.

В связи с этим имеется потребность в инновационных методиках, новых педагогических идеях, новом научном слове ученых - педагогов.

Превращение системы образования в РК за более чем 25 лет своей независимости в субъект рыночной экономики, а именно первый шаг на пути мирового стандарта образования. Подтверждением этого является реформирование системы образования в вузах, это переход от авторитарной системы образования к кредитной технологии обучения. А кредитная технология обучения - это образовательная технология, повышающая уровень самообразования и творческого освоения знаний на основе индивидуальности, выборности образования, получения знаний в виде кредитов. Учебные занятия студентов проводятся в творческой форме, где чередуются активные, интерактивные методы изучения дисциплин, согласно госстандартов специальностей.

Использование в учебном процессе интерактивных методов обучения необходимо при подготовке специалистов «Организаторов досуга» так как образование становится увлекательным и востребованным, возрастает мотивация студентов.

К методам интерактивного обучения обычно относят дискуссию, эвристическую беседу, «мозговую атаку», деловую игру, ролевую игру, метод проведения тренингов. Выбор того или иного метода обучения определяется исходя из учебных задач, стебпени владения преподавателем той или иной методикой, контекста ситуаций.

Большой интерес у студентов вызывает деловая игра в рамках урока- интервью, урока - репортажа. Интерактивная деятельность на занятиях спецдисциплин предполагает организацию и развитие диалогового общения, которое ведет к взаимопониманию, взаимодействию, к совместному решению общих для каждого студента задач. В ходе общения студенты учатся критически мыслить, анализировать информацию, принимать продуманные решения, участвовать в дискуссиях. Для этого на занятиях организуются индивидуальная, парная, групповая работа, исследовательские проекты, используются творческие формы обучения.

Первый вопрос, который необходимо решать преподавателю, впервые встретившегося с учебной группой, это вопрос доверия, установление контакта со студентами.

Знакомясь с группой, преподаватель может рассказать нечто о себе как о человеке. Это позволяет студентам представиться преподавателю, рассказать о себе, устанавливая контакты со студентами, преподаватель способствует формированию группы как целого. Теоретическое изложение материала может осуществляться посредством лекции, эвристической беседы, дискуссии. Как можно чаще задавать вопросы студенческой аудитории, это проверка того, понятно ли изложение материала, также позволяет студентам чувствовать себя активными участниками процесса обучения.

Для эффективного управления дискуссией необходимо знать одно правило: не критиковать высказанные точки зрения, не бросать упреки в незнании теории. Так как сама дискуссия - это процесс обучения, выяснение самых различных точек зрения. Чем смелее будут высказываться студенты, тем более плодотворной будет среда для воспитания будущих организаторов досуговой деятельности. А свое несогласие преподаватель может высказать в некатегоричной форме («это моя субъективная точка зрения», на мой взгляд…») или задавая наводящие вопросы. Учебная дискуссия делает процесс учения коллективным, стимулирует познавательную деятельность студентов.

Интерактивные методы обучения предполагают высокую мотивацию, вовлеченность студентов. Поэтому после небольшой лекции, необходимо спросить у студентов об ожиданиях и опасениях в связи с тем, что они услышали, что ими не понято. Затем группа делится на 2-3 группы, где вырабатываются общие мнения по заявленным вопросам. Работа в группах, парах, тройках, т.е. малыми группами повышают качество занятий, позволяет обменяться впечатлениями, мнениями, обсудить вопросы.

Решение ситуативных задач проходит более живо, интересно, эмоционально, если они составлены самими студентами. Тему выбирает студент, а преподаватель может дать алгоритм ситуационной задачи. В процессе поиска решения принимает участие вся группа.

За время работы команд преподаватель просит обратить внимание студентов на то, какую они играют роль в принятии общего решения. Как они отстаивают свою точку зрения, что они делают в большей степени: слушают собеседника или пытаются навязать свою точку зрения? Какие чувства они испытывают в процессе обсуждения? и т.д.

При традиционном понимании процесса обучения студент просто усваивает знания, которые ему сообщают, но в процессе проведения интерактивных игр, активизируются различные виды деятельности, студенты приобретают знания в процессе собственной деятельности и ролевая позиция преподавателя из предметно - ориентированной, становится личностно- ориентированной.

Таким образом, интерактивные формы обучения выступают в качестве такой деятельности, в процессе которой происходит формирование предпосылок к переходу умственной деятельности студента на новый, более высокий уровень, а именно развивает коммуникативные умения и навыки. Содействует воспитанию, поскольку приучает работать в команде, снимает у студентов нервную нагрузку.

Интерактивные методы обучения призваны:

- создавать для студентов ситуацию успеха;
- вырабатывать в себе уважение к точке зрения собеседника;
- вырабатывать навыки организаторской работы, способствовать принятию решений, определение степени своего участия, соотнося его с личными, групповыми, общественными и государственными интересами;
- формировать навыки самостоятельной исследовательской работы;
- контроль знаний предполагает умение применять полученные знания и навыки на практике в реальных условиях;
- информацию усваивать не в пассивном режиме, а в активном, с использованием интерактивных циклов.

Образование в таком случае становится способом узнать себя и мир, жить сегодня и настоящей жизнью.

Список литературы

1. Бизяева С.А. Игра как способ интерактивного обучения // Высшее образование. – 2007. – №9. – С. 24.
2. Ильин Г.Л. Теоретические основы проективного образования. – Казань,1995.
3. Зинурова Г.Р. Шватковский Л.С. Возможные трудности при интеграции системы образования в кредитную технологию обучения // Высшее образование. – 2004. – №3.
4. Поляков С. Шоу- технологии // Воспитательная работа. – 2004. – №2.
5. Фейгенберг И.М. Проблемные ситуационные задачи в подготовке специалиста. – М., 1986.
6. Часовский А.В. Интерактивные методы обучения в преподавании Психологии здоровья // Инновации в образовании. – 2004. – №3.

ӘОЖ 372.857

Алимбаева Г.Б.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ОРКЕСТР ҚҰРАМЫНДАҒЫ АСПАПТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕСІ

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «мен халқымның тағылымы мол тарихы мен ықылым заманнан арқауы үзілмеген ұлттық салт-дәстүрлерін алдағы өркендеудің берік діңі ете отырып, әрбір қадамның нық басуын, болашаққа сеніммен бет алуын қалаймын», - атап көрсетті.

Қазақ халқының музыкалық аспаптарының тарихи тамыры тереңнен басталады. Оларды жинауға XIX ғасырдың орта шенінен бастап көңіл бөлінді. Музыкалық аспаптардың әрқайсысының өзіне тән дыбыс тембрі (бояуы), динамикалық мүмкіндігі (ырғағы), белгілі бір диапазоны болады. Музыкалық аспаптардың дыбыс шығару сапасы аспаптарды жасауда қолданылатын материалдардың түрі мен қасиетіне, пошымына, дыбыс шығару тәсіліне байланысты. Музыкалық аспаптардың алғашқы қарапайым түрлері табиғаттағы түрлі дыбыстарға, адамның, хайуанаттардың дауысына еліктеуден шыққан.

Музыкалық аспаптар «халықтық» және «кәсіби музыкалық аспаптар» болып бөлінеді. Әр халықтың музыкалық аспаптарының өзіндік ерекшеліктері болады. Сонымен қатар өзара этникалық, тарихи-мәдени байланысы бар бірнеше халықтарға ортақ, әрі олардың «ұлттық аспабы» болып саналатын музыкалық аспаптар бар. Мысалы бандура тек Украинада, пандури мен чонгури Грузияда ғана болса, гусли, жалейка, волынкалар орыстарда, украиндарда, белорустарда да бар; саз, тар, зурна Әзірбайжан мен Арменияда кездеседі.

XIX ғасырдың аяғында В.В. Андреевтің және оның серіктері С.И. Налимов, Ф.С. Пассербский, Н.П. Фоминдердің көмегімен кейбір музыкалық аспаптар (балалайка, гусли, домра, т.б.) жетілдіріліп, солардың негізінде орыс халық аспаптар оркестрі құрылды.

Кәсіби музыкалық аспаптарға симфониялық, үрлеп ойнайтын және эстрадалық оркестрлер құрамына енетін аспаптар жатады. Кәсіби аспаптардың шығу тегі халықтық музыкалық аспаптарға саяды. Музыкалық аспаптардың даму жолы адамзат қоғамының, оның мәдениетінің, музыкасының, орындаушылық өнерінің жолымен тығыз байланысты. Музыка жанрларының дамуына орай кейбір музыкалық аспаптар халық арасына кең тараған, өзгермей қазіргі заманға жеткен, ал бірқатары біртіндеп жойылып, олардың орнына жаңа музыкалық аспаптар пайда болған.

Осы кездегі симфониялық оркестрде қолданып жүрген скрипка, флейта, гобой, кларнет, литавра, арфа, фортепьяно және т.б. ертеден келе жатқан аспаптар қатарына жатады. Бұл аталған аспаптарды жетілдіру жұмыстары XV ғасырдан басталды, ал XVIII ғасырда кеңінен қолға алынды. XVI – XVIII ғасырлардағы брешан және кремон шеберлері (Гаспаро да Сало, Н.Амати, А.Страдивари, Дж.Гварнери) жасаған скрипкалар өте жоғары бағаланды.

Еуропаның флейта, гобой және литвра сынды аспаптары қазақ халық аспаптар оркестр құрамына енгізілді. Бұл аспаптар тобы орындалатын шығармаларға жаңаша үн беріп, дыбысы жағынан бірін – бірі толықтырып отырады.

Флейта (нем.Flote, итал. flauto) – үрлемелі музыкалық аспап. Флейтаның пайда болған жері Азия деп саналады. Алғашында халықтардың ұлы қоныс аударуы, кейінірек кресшілер жорығы кезеңінде Еуропаға тараған. XV – XVII ғасырларда флейта аспабы әбден жетіліп, өзінің щырқау биігіне жетті. Ол ағаштан немесе жезден жасалды. Осы заманғы музыканттар үш бөліктен тұратын флейтаны пайдаланады.

Гобой (фр.hautbois – биік ағаш) – үрмелі музыкалық аспап.Бас жағы керней тәрізді кеңейтілген қысқа түтікке жалғанған, ұзындығы 59 - 61 см ағаш түтікшеден жасалады. Гобой тәріздес аспаптар (свирель, сырнай, сыбызғы, т.б.) көптеген халықтардың музыкалық өнерінде ерте замандардан бастап қолданылып келеді. Тілшелі (клапанды) механизм жетілдірілген қазіргі гобойлар XIX - XX ғасырлар шегінде қалыптасты. Литавралар - симфониялық оркестрде қолданылатын, соғып ойнайтын музыкалық аспап. Литавра Азияда пайда болған, Еуропада XV ғасырдан бастап қолданыла бастайды. Литавраның түрі дөңгелек келеді, жезден істеледі, шанағының жоғарғы беті терімен қапталады. Әдейі бұрандалары арқылы белгілі күйге түсіріледі. Оркестрде литавраның үш түрі қолданылады. Олар үлкен литавра, орташа литавра және кішкентай литавра болып бөлінеді. Тоника, доминанта және субдоминанта бұрауына түсіріледі. Үлкен симфониялық оркестрде екі, үш кейде одан да көп литавралар қолданылады. Ноталары бас кілтінде жазылады. Литавраны басы жұмыр, әрі жұмсақ келген кішкене ағашпен соғып ойналады.

Көршілес өзбек, әзірбайжан,украин халықтарының аспаптарын ұлттық формасын, тембрін, құлақ күйлерін сақтай отырып, жетілдіріп топ құрған. Ал бізде әр аспап өз алдына басқа ұлттың аспабының үлгісінде дамыған.

Зурна - Әзербайжан мен Армения хақының ұлттық аспабы. Бұл аспап үрмелі аспап түріне жатады. Бұл аспапты бұрынғы сұлтандар, хандар жаңа жарғы айтуға халықты жинаған кезде орындалатын аспап.

Бандура (грекше bandura - үш ішекті аспап) - украин халқының шертіп ойнайтын көп ішекті (7-ден 40-қа дейін) аспабы. Бандура сол жағы үлкейтілген алмұрт формалы болып ағаштан жасалады.Үстіңгі қақпағы жазық, дыбыс шығаратын тесігі дөңгелек немесе жұлдызша пішінді, мойны қысқа. Орындаушы дыбысты күштірек шығару үшін оң қолдың саусағына оймақ киеді. XIV ғасырдағы әдеби нұсқаларда Бандураның аты тұңғыш рет кездеседі XIX ғасырға дейін Бандураның тұрқы мен аты тұрақты белгіленбеген. «Бандура» және «кобза» түсініктері синоним ретінде қолданылатын. Бандураның сүйемелдеуімен бандурашылар тарихи, тұрмыс-салт, эпикалық (батырлық) әндерді, би әуендерін орындайды. XX ғасырдың 20-жылдары Бандура жетілдірілді. Ішектері көбейіп, Бандура-прима, Бандура альт, Бандура бас және Бандура контрабас болып бөлінді.

Ал қазақтың музыка аспаптары жалпы ұлттық және фольклорлық деп екі топқа бөлінеді. Көне музыка аспаптарының табылуымен байланысты музыка мамандарының алдына жаңа міндеттер жүктелді. Ол міндеттер көне аспаптарды жетілдіріп жасап шығару, орындаушыларды тәрбиелеу, түрлі ансамбльдер ұйымдастыру және т.б. Қазақ музыка аспаптарының үнін жақсарту мақсатымен 1932 жылы Алматы қаласында, 1947 жылы Осакаровкада, 1957жылы Алматы консерваториясының (қазіргі Қазақ ұлттық консерваториясы) жанынан шеберханалар ашылды.

Қазақтың халық аспаптар оркестріне домбыра мен қобыздың алғашқы үлгілерін (жаңадан жасатып) ұсынған профессор А.Жұбанов болды. Осылардың негізінде А.Жұбановтың басшылығымен қазіргі Қазақтың мемлекеттік академиялық халық аспаптар оркестрі құрылды. Музыкалық аспаптардың алғашқы үлгілерін жасаған бірқатар шеберлер Қ.Қасымов, А.Ермеков, Э.И.Романенко, О.Бейсенбаев, А.Ауқадиев және т.б.

Халқымызда негізгі ұлттық музыкалық аспаптарға домбыра, қобыз және сыбызғы енеді. Осы аспаптардың әрқайсысының алатын орны ерекше.

Домбыра – қазақ халқының арасына өте ерте және кең тараған, ғасырлар сырын сақтаған қос ішекті, шертіп ойнайтын музыкалық аспаптың бірі. Өзіне тән ерекшелігі бар, ішекті-шертпелі аспаптар тобына жатады. Домбыра әр түрлі үлгіде тұтас ағаштан ойылып немесе құралып жасалады. Мойнына он тоғыздан жиырма екі санына дейін пернелер байланады. Арнайы құлақ күйге келтіріледі. Домбыраның екі ішектісінен басқа да үш ішекті, қос жақты, кең шанақты қуыс мойын, шіңкілдік деп аталатын түрлері де бар. Даусы майда, қоңыр, құлаққа жағымды естіледі. Ұлттық музыка аспаптарының ішіндегі ең бастысы-домбыра. Домбыраның бір өзімен күй орындалады. Оны әнге қосып, сүйемелдеу үшін де тартады. Қазақ халық аспаптары оркестрінің құрамында домбыра жетекші орын алды. Сонымен бірге оркестрде қазақ арасында бұрыннан тараған қобыз, сыбызғы, сырнай, дауылпаз сияқты аспаптар да кеңінен қолданылады.

Қобыз – қазақ қауымына көп таралған ыспалы аспап. Қобыздың мойны имек, шанағы ожау тәрізді және қуыс, бет жағы ашық, ал түбі көнмен (терімен) қапталады.Екі ішегі және садақ тәріздес ысқыш жылқының қылынан жасалады.

Сыбызғы – үрлеп тартатын аспап, оны қамыстан немесе жұмсақ ағаштың ішін үңгіп жасайды. Сыбызғыда саусақпен басып ойнайтын төрт тесік болады.Оның үні майда қоңыр, мұңды келеді. Сыбызғы да қазақ арасында ерте кезден таралған аспаптардың бірі. Ол үнемі алып жүруге ыңғайлы.Сыбызғыны ен далада мал жайып жүрген қазақ малшылары көп тартқан.

Фольклорлық халық музыкалық аспаптарына үілдек, сазген, желбуаз, даңғыра, дабыл, дауылпаз, шыңдауыл, керней, дудыға, дүңгіршек, тоқылдақ, асатаяқ, адырна, шыртылдауық, сақпан жатады. Осымен бірге бұл топқа құрылысы, жасау әдісі, музыкалық үні, дыбыс шығару тәсілі көрші елдерден алынған сырнай, кепшік, жетіген, бұғышақ, шың, шаңқобыз, ауыз сырнай қосылады.

Асатаяқ - сілку арқылы үн шығаратын көне музыкалық аспап. Тұтас ағаштан арнайы қалыпта жасалады. Басы күрек тектес. Бас жағына түрлі темір сақиналардан сылдырмақтар тағылып, өрнектермен әшекейленеді. Асатаяқ өзіндік үнімен ерекшеленеді. Аспапты ырғап, шайқап ойнайды. Асатаяқ аспабын ертеде көбінесе бақсылар қолданған. Қазіргі кезде көне үлгілері қайта жасалып, ұрмалы музыкалық аспаптар тобына қосылды.

Дауылпаз - ұрып ойналатын көне музыкалық аспаптың бірі. Халық тұрмысында кеңінен қолданылған. Әсіресе, бұрынғы кезде, жаугершілікте дабыл қағып, белгі беру үшін пайдаланылған. Аспаптың жасалу құрылысыы анағұрлым күрделі. Ол тұтас ағаштан ойылып жасалады. Бет шанағы терімен қапталады. Иыққа асып алу үшін қайыстан арнайы аспалы бау бекітіледі. Дауылпаз ағаш тоқпақпен ұру арқылы дыбысталады. Қазіргі кезде дауылпаз аспабы көптеген фольклорлық ансамбльдерде кеңінен қолданылып жүр. Дауылпаз тектес аспаптар түрлі атпен басқа халықтарда да кездеседі. Айталық, өзбек халқында "Тәбльбасс", қырғызда "Доолбас" деп аталады.

Жетіген - қазақ хылқының өте ерте заманнан келе жатқан жеті ішекті шертпелі музыка аспабы. Аспап ағаштан құрастырылып жасалады. Құрылысы өте қарапайым. Жетіген аспабы талай жүздеген жылдар өтсе де, баяғы қарапайым күйінде. Жетілдірілген түрінде он үш ішек байланып, арнайы тиектер қойылған. Аспаптың үні өте нәзік, құлаққа жағымды. Ел арасында аспаптың шығуы жайында көптеген аңыздар айтылады. Сол бір аңыздың бірінде: өткен заманда өмір сүрген бір қарияның жеті баласынан айырылған қасіретті қайғысынан туындаған деседі. Бізге "жетіген" деген атау осылай жеткен. Қазіргі кезде жетіген аспабы көптеген ансамбльде ойналып, кеңінен насихатталып келеді.

Желбуаз - үрмелі аспаптар тобына жататын, ерте заманнан келе жатқан, ел көзіне еленбеген көне музыкалық аспаптың бірі. Аспап иленген мал терісінен жасалады. Сырт көрінісі меске ұқсас. Аузын бекітіп тұратын тығыны, әуен шығаратын екі сырнай түтікшесі болады. Мойынға асып алып жүруге ыңғайлап, қайыстан арнайы бау тағылады. Осы қазақтың музыка аспаптары - ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа мирас болып, көнеден келе жатқан мәдени мұралардың бірі. Ертеде музыкалық аспаптарды ағаштан, түрлі өсімдіктерден, малдың терісінен, сүйегінен, мүйізінен, қылынан және басқа да түрлі заттардан жасаған.

Сан ғасыр тарихты басынан өткізген қазақ халқының музыка аспаптары кемелденіп, өзгеше дыбыс бояуымен, өзгеше жасалу ерекшелігімен қазіргі заманымызға жетті. Бүгінгі таңда фольклорлық халық музыкалық аспаптары жетігенді, шертерді, үш шекті домбыраны, сыбызғыны, шаңқобызды, қылқобызды, асатаяқтың көптеген түрлерін меңгеріп ансамбльге қосып, жеке ән-күй орындап жүрген жас музыканттар да бар. Әр орындалатын көне күйлер халқымыздың өткендегі салт-дәстүрін, тұрмысын және табиғатын бейнелеп, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып тауып келеді.

Қазіргі білім беру талаптарына сәйкес студенттер оркестр құрамындағы музыкалық аспаптардың дыбыс көлемін, бұрауын, дыбыс шығару тәсілдері мен техникалық, көркемдік және орындаушылық дағдыларын игереді. Әсіресе қазақ халық сазгерлерінің асыл мұраларын, алыс-жақын шетел сазгерлерінің классикалық музыкаларын үйрену болашақ мамандардың кәсіби білім, білік және іскерліктерді меңгеруге жол ашады.

Әдебиеттер тізімі

1. Сарыбаев Б.Ш. Қазақтың музыкалық аспаптары. – Алма-Ата, 1978.
2. Байжұманов С. Халық аспаптар оркестрі. – Алма-Ата, 1993.
3. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. – Алма-Ата, 1975.
4. Бейсенбекұлы О. Сазды аспаптар сыры. – Алматы, 1998.

УДК 355.233

Амельченко Л.Б., Тен В.И., Хайрашев А.М.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова,
г. Уральск, Казахстан

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРАЗДНИКОВ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ПО НВП

За годы независимости Республика Казахстан добилась определенных успехов во всех областях жизни общества. Отсюда, в интересах дальнейшего развития проблемы государственности, народного единства выходят на первый план. Президент Республики Казахстан отмечает, что «если мы хотим быть государством и строить государственность надолго, то важно понять истоки духовности народа» [1].

Важным источником духовности являются государственные праздники, способствующие возрождению традиций, языка, освоению молодежью духовных ценностей своего народа, его национальной культуры, в том числе культуры общения.

Несформированность у школьников гражданской позиции требует осмысленного подхода в применении различных форм и методов воспитательной работы, использование межпредметных связей и усиление воспитательной роли государственных праздников в образовательном процессе.

В основе подхода к использованию государственных праздников в патриотическом воспитании по НВП и внедрению в обучающий процесс лежит идея, высказанная Президентом Республики Казахстан Назарбаевым Н.А.: "Казахстан - наш общий дом"…это будет способствовать дальнейшей консолидации общества, сохранению общественной стабильности, укреплению гражданского мира» [2].

Интерес к теме исследования обусловлен важностью поиска наиболее эффективных технологий воспитания молодежи на государственных праздниках Республики Казахстан, что подчеркивается в таких нормативно-правовых документах, как «Интеллектуальная нация 2020» Республики Казахстан и «Государственная программа развития образования» Республики Казахстан на 2011-2020 годы.

Для исследования роли государственных праздников в патриотическом воспитании по НВП и путях ее повышения мы изучили методику воспитания патриотических чувств посредством ознакомления школьников с государственными праздниками; выявления интересов и запросов школьников при планировании внеклассной работ и рассмотрения путей оптимизации работы по патриотическому воспитанию учащихся в процессе подготовки и празднования государственных праздников.

Слово «праздник» в широком обиходе, в популярной и научной литературе имеет множество различных значений, порой противоречащих друг другу.

«Праздник, если определять его не традиционно, есть свободная жизнедеятельность, протекающая в чувственно обозримых границах места и времени и посредством живого контакта людей, собравшихся добровольно» [3, с. 2].

Праздничное мероприятие имеет свои функции:

– обучающая функция – сочинение сценариев, сценическое движение, упражнения для дикции, вокальные, танцевальные занятия, работа над декорациями, правильное использование жестов и мимики, искусство диалога, перевоплощения, экспромта;

– воспитательная функция – проявление личности в игровых моделях жизненных ситуаций;

– развивающая функция – гармоническое развитие личностных качеств при подготовке выступления, расширение кругозора, развитие интеллекта, создание условий для самоутверждения и самореализации;

– коммуникативная функция – объединение в коллектив, общение между сверстниками в процессе подготовки праздника, установление эмоциональных контактов с применением упражнений по общению, организация творческого сотрудничества с другими детскими коллективами;

– эстетическая функция – развитие вкуса, умение видеть прекрасное в обыденном;

– просветительская функция – развитие интереса к окружающей действительности, телевидению, кинофильмам, радиопередачам, чтению;

– развлекательная функция – создание благоприятной атмосферы на репетициях и во время игры, превращение занятия в увлекательное путешествие, проведение мини игр и экспромтов;

– релаксационная функция – снятие напряжения, вызванного повышенной учебной нагрузкой, с помощью игровых приемов и самой игры.

В «чистом» виде эти функции не встречаются, они взаимосвязаны, взаимодополняют друг друга.

Государственный праздник представляет собой культуротворческую форму организации совместных действий школьников и взрослых, событий, специально сконструированных ситуаций, направленных на развитие эмоциональной сферы школьника, способствующих формированию его личностных и социальных качеств, приобретению социального опыта и установки на общечеловеческие ценности [3, с. 5].

Праздник, будучи сложным комплексным явлением, вызывает не только теоретический, но и практический интерес. Каждый праздник является зеркалом своей эпохи, но в то же время все они обладают некоторыми общими характерными чертами.

1. Идеологическая функция праздника. Праздник изначально был способом приобщения подрастающего поколения к традициям, идеям и верованиям предков. Здесь играли роль и календарь, и

предмет праздника, и обычаи, и обряды, в нем действенно представленные. Идеологичность заложена в природе праздника и, будучи осознанной, активно эксплуатировалась правящими классами, кастами, сословиями, партиями в целях самоутверждения, навязывания своей идеологии, верований, ценностей.

2. Компенсаторная функция праздника. Ее обычно связывают с неудовлетворенными потребностями личности в буднях: ограничение в питье, пище, отдыхе, сдерживание в поведении, эмоциональная бедность жизни. Праздник возмещает запретные в будни удовольствия. Данную функцию также называют функцией проективной разрядки. Здесь речь идет о восстановлении психического равновесия, ликвидации напряжения и дисгармонии, которые накапливаются в организме человека. Проективная разрядка - способ снятия напряжения, который состоит в перенесении неудовлетворенных эмоций с одного реального объекта на другой реальный, его замещающий, или иллюзорный [4, с. 12].

3. Рекреативная функция праздника. Если компенсаторная функция праздника связана прежде всего с удовлетворением социопсихологических потребностей, то рекреативная - биопсихологических. Речь идет об удовлетворении потребности в удовольствиях, наслаждении жизнью. Для этого праздничная пора - самая благоприятная. Песни, танцы, музыка, еда, вольности, безделье, беззаботность, пора примитивных удовольствий сами по себе, без домысливания их значения, есть ценность жизни для части субъектов праздника, не озабоченной философскими вопросами жизни. Праздник служит обновлению и усилению групповых связей, напоминает и подчеркивает ценности, служит объединению, а также искуплению, удовлетворению, дает повод для игр, радости, эмоциональной разрядки. Праздники стимулируют групповую консолидацию, способствуют самоидентификации членов группы, класса, общества, организуют совместную жизнедеятельность людей и т. д. Являясь одной из наиболее важных функций, на наш взгляд, интегративная функция сплачивает представителей группы.

4. Консервативная функция очень тесно связана с интегративной, и, как нам кажется, первая функция вытекает из второй. Интегративная функция прежде всего заключается в стимулировании групповой деятельности, в объединении индивидов в одну группу по каким-то общим характеристикам, в осознании индивидом своего места в коллективе и роли данного коллектива среди остальных подобных групп. Сущность консервативной функции праздников заключена в самом ее названии. Консервативной (от англ. conservative - сохраняющий, охранительный, охранный, консервативный) мы называем такую функцию, которая способствует не только объединению группы, но и дальнейшему ее сохранению, существованию как таковой. Данная функция особенно актуальна для возрастных, профессиональных, территориальных и других групп [4, с. 22].

Праздники – важный фактор формирования молодого человека. У школьников праздники пробуждают интерес к творчеству, воспитывают умение жить в коллективе, содействуют накоплению опыта общественного поведения, проявлению инициативы и самостоятельности. Массовость, красочность, положительные эмоции, доступность восприятия всего происходящего школьникам необходимы для социализации в обществе.

Нравственно воспитательное, познавательное, эстетическое воздействие праздников на школьника велико, поэтому очень важно не допускать формализма и однообразия при их проведении.

Современный этап формирования общественного сознания предъявляет все более высокие требования к воспитанию населения страны в духе гражданственности.

Патриотизм необходимо рассматривать не только как важнейшую духовную и социальную ценность общества, но и как составную часть Казахстанской идеологии.

Задача состоит в том, чтобы сохранить вековые традиции и нравственные ценности – любовь к Отечеству, уважение к труду, национальную и религиозную терпимость, справедливость, готовность к защите Родины.

Юноше, обдумывающему свою будущую жизнь, важно постоянно помнить о том, что наряду со множеством профессий, предоставленных ему обществом для выбора, есть такая, которой он должен овладеть обязательно. Это профессия защитника Родины.

Именно от того, какими были школьные впечатления, во многом зависит мировосприятие человека в целом. В связи с этим к педагогам, осуществляющим подготовку праздника, его проведение и закрепление впечатлений, предъявляются достаточно высокие профессиональные требования: владение традиционной методикой воспитания, ориентировка в современных нововведениях, собственный творческий поиск, изучение интересов школьников с целью помочь дальнейшему самовыражению. Интересный праздник вызовет много положительных эмоций у школьников; закрепит и расширит их знания, умения и навыки в разных видах деятельности; поможет развить творческие способности и повысит самооценку. И несомненно, праздники помогут школьникам научиться адаптироваться в разных условиях .

Календарь государственных праздников Республики Казахстан менялся адекватно историческому развитию. Неизменными остаются традиционные национальные праздники, интерес к которым в настоящее время значительно возрастает. Знание истоков культуры народов Республики Казахстан, нравов и обычаев своего народа помогает понять историю своей страны, судьбу поколений и своей родословной [1, с. 12].

Государственные праздники Республики Казахстан есть специфическая форма коллективного единения, где выражается общее настроение и сопереживание специалистов учреждений культуры, их актива и участников. Государственный праздник в Республике Казахстан обусловлен динамикой развития социального бытия, в котором отдельные периоды жизни народа осознаются и переживаются людьми

особым интеллектуальным и эмоциональным образом, диктуют новый способ поведения и деятельности, создавая условия для воспитания культуры общения молодежи.

Национальная культура – важнейший компонент современной общественной жизни, стратегический духовный ресурс нации. Культурный уровень граждан в значительной степени определяет идеологическую, образовательную и духовно-нравственную ситуацию в гражданском обществе, магистральные направления развития государства.

Достижения национальной культуры возвышают людей, способствуют росту патриотического сознания, укрепляют имидж Республики Казахстан среди мирового сообщества. Лучшие черты национального характера и быта – трудолюбие и терпимость, миролюбие и гуманизм, гостеприимство и уважение к другим народам – сформировались через многовековое культурное наследие народов Казахстана.

Государственные праздники- праздники, посвященные событиям, имеющим общественно-политическое значение, а также традиционно отмечаемые гражданами Республики Казахстан. Празднование государственных праздников может сопровождаться проведением официальных мероприятий. Государственная праздничная деятельность во всем мире отличается особым динамизмом, появлением специфических способов проявления своего отношения к миру, жизни, событию, которому посвящен праздник, к людям, тебя окружающим, вещам, социально-культурной среде.

Культура общения молодежи в условиях подготовки и проведения государственных праздников не может развиваться помимо целостного исторического процесса культуры данной эпохи. Поэтому актуальным является создание целенаправленного воздействия на культуру общения школьников в Республике Казахстан, что позволяет конструктивно решать в будущем проблемы личного участия в современных общественных процессах.

В Республике Казахстан пока государственный праздник зачастую проходит в стандартизованных формах общения, что не позволяет полностью раскрыть их воспитательный потенциал. Отсюда, возникают противоречия между потребностью нашего общества в эффективности процесса воспитания культуры общения молодежи на государственных праздниках и отсутствием на практике патриотического подхода в его реализации.

Основная функция праздника – консервативная – отражает социальную сущность праздника и заключается в самосохранении общественной группы путем воспитания ее граждан. Государственные казахстанские праздники несут в себе все известные социальные функции, присущие этому явлению, включая интегративную на общегосударственном уровне (сплачивающую народы Казахстана), интегративную на семейном уровне (сплачивающую семьи), интегративную на уровне локальных сообществ (сплачивающую коллективы), функцию сохранения нации в эпоху глобализации (праздники как один из центральных элементов культуры способствуют сохранению этнического), воспитательно-педагогическую, информационно-коммуникативную, идеологическую, эстетическую, развлекательную и компенсаторную.

Каждый год учащиеся школ города и области принимают участие в ежегодных конкурсных сочинениях, посвященных важным общественным и политическим событиям нашей страны. Эти конкурсы являются важным этапом, в воспитании казахстанского патриотизма в школе.

Невозможно также представить патриотическое воспитание без празднования Дня Конституции, Дня Независимости, Дня единства народа Казахстана, Дня защитника Отечества. Уважение к истории страны и народа, прививается в школе и через познание традиций и обычаев, народного творчества через программу «Атамекен», в которой участвуют ученики школ города и области.

Продолжая тему воспитания Казахстанского патриотизма необходимо отметить мероприятия «Независимость - прочная основа процветания» (уроки гражданственности), посвященные Дню Независимости, проводимые с целью воспитания гражданского патриотизма, чувства сопричастности к судьбе своей республики, уважения к истории своего народа.

Формирование духовных и культурных ценностей происходит также и на классных часах, ко «Дню единства», где учащихся знакомятся с обычаями и традициями, с культурой народов, проживающих в Казахстане. Молодой гражданин должен знать свои корни, традиции, все лучшее, что отличает казахстанцев. Все эти мероприятия развивают и повышают патриотизм у наших школьников.

Сегодня, когда утеряны многие духовные ценности, особенно важно воспитывать у подростков систему нравственных ценностей, в основе которой такие качества, как: трудолюбие, честь, порядочность, милосердие, стремление к постоянному самосовершенствованию и обучению, дисциплине. Поэтому в школах города и области действует программа «Атамекен». Молодежная политика, проводимая президентом, выдвигает на первый план развитие у молодежи чувства патриотизма. Созданное молодежное крыло партии «Жас Отан» призвано сыграть важную роль в воспитании у молодежи патриотизма. Создана молодежная организация «Жас Улан».

В Послании определены главные цели и задачи развития страны: «Наша главная цель- к 2050 году [5] создать общество благоденствия на основе сильного государства, развитой экономики и возможностей всеобщего труда». И мы верим, что эти цели может осуществить единый народ, любящий Родину, своим трудом преумножающий ее богатства, то есть казахстанский патриот.

Наш президент возлагает большие надежды на молодое поколение.

В целях совершенствования патриотического воспитания необходимо создавать общественные организации, патриотические клубы, блоги и форумы в интернете, которые проводили бы работу по воспитанию патриотизма.

«Казахстанец будущего» - это высококлассный специалист, владеющий казахским, русским и английским языками, он социально активен, мобилен, не боится перемен. И наша задача совместными усилиями школы, семьи, общественности воспитывать «Казахстанцев будущего» - патриотов страны. И мы верим, что всегда будут с гордостью произноситься слова: «Мы, народ Казахстана».

Так нам видится работа школы по воспитанию казахстанского патриотизма. Эта работа системная, многоплановая, повседневная. Наша цель – воспитание казахстанского патриотизма, т.е. любви к малой Родине, а затем – к Родине – Республике Казахстан, к народу, родному языку, традициям народа, к Государственным праздникам.

Результаты работы были использованы в период педагогической практики и могут быть использованы в дальнейшем при организации и проведении работы по национально-патриотическому воспитанию учащихся при подготовке и проведении государственных праздников.

Список литературы

1. Назарбаев Н.А. В потоке истории. – Алматы: Атамура, 1999. – 267 с.

2. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. – Астана, 14 декабря 2012 года. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства // Казахстанская правда. № 437438 (27256-27257); ЕгеменҚазақстан. – 2012. –15 дек. – № 828-831 (27902).

3. Снегирев И.М. Государственные праздники и суеверные обряды. – Т. 1. – М., 2012.

4. Бачевский В.И. Система военно-патриотического воспитания несовершеннолетних граждан на Государственных праздниках: учебно-методическое пособие по разделу «Основы военной службы». – М.: ООО Редакция журнала «Военные знания», 2016. – 186 с.

5. Назарбаев Н. «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее». Послание Президента Республики Казахстан народу, 17 января 2014 года [электронный ресурс]. – www.akorda.kz/en/page/page.

ӘОЖ 159.943-053.6

Арыстангалиева В.Т.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан
Сапарова А.Е.
Жаңақала жалпы орта білім беретін мектебі,
Жаңақала а., Қазақстан

КОМПЬЮТЕРЛІК ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ

Қазіргі XXI ғасырда қоғамды ғаламтор мен компьютерсіз елестету мүмкін еместей көрінеді. Компьютер адам өмірінің бөлінбес бөлшегіне айналды. Алайда компьютерлік технологиялардың қоғам өмірінде қарқынды дамуы бала тұлғасының дамуына белгілі бір із қалдырмай қоймайды. Жаңа ақпараттың орасан тасқыны, компьютерлік технологияларды қолдану, соның ішінде компьютерлік ойындардың кең етек алуы балалар мен жасөспірімдердің тәрбиелеу кеңістігіне жағымсыз ықпал етуде. Тәрбиелеу кеңістігін тудыру – тек білім беру мекемесінің қабырғасында ғана емес, одан тыс жерлерде де бала тұлғасының есеюі және қалыптасуына қажетті жағдай. Балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын өткізудің құрылымы да өзгеруде, себебі компьютерде теледидар, DVD-құрылғы, музыкалық орталық, кітаптар және т.б. мүмкіндіктерін біріктіреді.

Қазіргі таңда компьютерлік бағдарламалармен жұмыс жасайтын, компьютерлік ойындар ойнайтын балалар мен жасөспірімдердің саны артуда. Өз кезегінде көпшілік ата-аналар өз балаларының бұл саладағы жетістіктерін мақтан тұтады, себебі олар балалары үшін болашақта үлкен мүмкіндіктер ашады. Компьютерлендірудің бұл жағымды жақтарымен қоса, бұл үрдістің жағымсыз салдарын да айтқан жөн. Ол тек денелік дамуға ғана емес, балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік-психологиялық денсаулығыныа кері әсер етеді. Бұл үрдістің жағымсыз салдары компьютерлік тәуелділік. Бұл тәуелділік кез келген жаста пайда болуы мүмкін, алайда жасөспірімдер бұған көбірек бейім болып келеді.

«Тәуелділік» термині субъектінің қандай да бір нәрсеге немесе қандай да бір адамға қатысты патологиялық қажеттілікті, қызығушылықты білдіреді. Бұл сыртқы объект болмаған жағдайда өз бетімен әрекет етуге қабілетсіздік күйі. Компьютерлік тәуелділікке ғаламторға тәуелділік және компьютерге байланысты ойынға тәуелділікті жатқызуға болады.

Қазіргі таңда «компьютерлік тәуелділік» анықтамасы халықаралық деңгейде мойындалмады және Американдық Психиатриялық Ассоциацияға (АПА) (American Psychiatric Association, APA), DSM-IV (DSM-IV-TR, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision, 2000) және еуропалық МКБ-10 енгізілмеді. Алайда DSM-IV – «азарттық ойындарға патологиялық қызығушылық» диагнозының моделін қолдануға болады. Бұл модельге сүйенсек, ғаламторға әдеттенуді еріктік бақылаудың бұзылысы ретінде анықтауға болады.

Бастапқыда «компьютерлік тәуелділік» ұғымы 1990 жылы пайда болды. Психологияның көптеген мамандары тәуелділіктің бұл түрін техникалық құралдардан туындаған спецификалық эмоционалды

«нашақорлыққа» жатқызады. Компьютерлік тәуелділік аддиктивті мінез-құлықтың түрлерінің бірі және өзінің эмоционалды-психикалық көңіл-күйін трансформациялау әдісімен күнделікті өмірден кетуге ұмтылысымен сипатталады. Бұл сәтте адам күнделікті тірлікті кейінге қалдырып қана қоймайды, оның психикасының жұмысы тежеледі, жиі жеке тұлғалық дамуы мүлдем тоқтайды. Сөйтіп, адамдар өз өмірінің түрлі мәселелерін шешуден қашады. Ресми түрде компьютерлік аддиктивтілікті психологтар XX ғасырдың 90 жылдарының ортасында анықтаған. Осы уақытта тәуелділіктің бұл түрінің нұсқаларының бастапқы жіктелулері енгізілді. Оны американдық ғалымдар енгізгендіктен, онда ағылшын тілінен алынған термин сөздер көп кездеседі. Олардың ішінде Геймер-аддиктивтілік, немесе компьютерлік ойындарға тәуелділік. Оны On-Line addiction және Off-Line addiction деген нұсқаларын бөлуге болады. Олардың біріншісі On-Line тәуелділік Ғаламтордағы ойындармен байланысты тәуелділік, Off-Line тәуелділік Ғаламторға кірмей-ақ компьютерлік ойындарды тұрақты қолдану.

Ғаламторға тәуелділік феноменін психологиялық зерттеудің негізін қалаушы американдық клиникалық психолог К.Янг және психиатр И.Гольдберг. К.Янг 1994 жылы ғаламторға тәуелділікті анықтайтын арнайы сұрақша дайындап, оны веб-сайтта орналастырды. Өткен ғасырдың 90-шы жылдардың ортасында тәуелділік құбылысын анықтау үшін И.Гольдерг (1996) «Интернет-аддикция» терминін және тәуелділікті анықтауға көмектесетін диагностикалық көрсеткіштер жиынтығын ұсынды.

Компьютерлік тәуелділіктің белгілерінің пайда болуымен бірге түрлі зерттеулер жүргізіле бастады. Олардың нәтижелері компьютерлік тәуелділіктің пайда болуы, оның көрінуі және қалай емделетіні туралы бірқатар сұрақтарға жауап беруі тиіс болды. Бұл зерттеулерді шетел психологтары М.Шоттон, Ш.Текл және К.Янг жүргізді.

Бұл белгілерді қарастырайық:

* жасөспірім компьютерлік ойыннан тұруға асықпайды;
* егер баланы компьютерден алаңдатса, ол өте ашушаң болады;
* бала компьютерлік ойынды аяқтау уақытын жоспарлай алмайды;
* компьютердегі бағдарламаларды жаңарту үшін және жаңа ойындар сатып алу үшін көп ақша жұмсайды;
* жасөспірім өзінің үйдегі жұмыстары мен міндеттері, сабағы туралы ұмытады;
* тамақтану және ұйқы кестесі толықтай бұзылады, бала өз денсаулығына бей-жай қарайды;
* өзін сергек күйде ұстау үшін жасөспірім кофені және басқа да психостимуляторларды зиянды түрде пайдаланады;
* компьютерден тұрмай тамақтанады;
* компьютерде ойнап не жұмыс істеп бастағанда жасөспірімде эмоционалды өсу байқалады;
* қоршаған адамдармен түрлі компьютерлік тақырыпта тұрақты қарым-қатынас жүреді;
* бала компьютерде отырғанда эйфорияны сезінеді;
* ойынның басталатыны туралы ойлағанда көңіл-күйі көтеріліп, түрлі ойлары туындайды.

Түрлі типтегі тәуелділіктерге тән ерекшеліктер туралы айтатын болсақ, оларға мыналар жатады: абстиненция синдромы, тәуелділік объектісін алуға ұмтылыс, тәуелділіктің жағымсыз тұстарына сыни қатынасты төмендету, өмірдің әлеуметтік жағына, сыртқы түріне, басқа да қажеттіліктердің өтелуіне қызығушылығын жоғалтуы.

Ресей психологы Л.В.Ускова компьютерге тәуелділіктің психикалық және денелік симптомдары болуы мүмкін екенін айтады.

Психикалық белгілерге: компьютерде өткізген уақытты «бақылауды жоғалту», компьютерде өткізген уақытына қатысты әдейі өтірік айтуы, сөзіне тұрмау, әлеуметтік өмірге және сыртқы түріне қызығушылығын жоғалту, өз мінез-құлқын ақтауға тырысу, компьютерден алаңдағанда ашулануы, шектен тыс агрессивтілік, әлеуметтік дезадаптация, әлеуметтік байланыстардың деградациясы және т.б.

Денелік белгілерге: көрудің бұзылыстары (көрудің нашарлауы, дисплейлік синдром), тірек-қимыл аппаратының бұзылысы (омыртқаның қисаюы, карпальды синдром), ас қорыту жүйесінің бұзылысы (тамақтанудың бұзылысы, созылмалы іш қатулар). Компьютерге тәуелді адамдар ұйықтау мен демалуға мән бермейді, сондықтан олар ағзаның жалпы жүдеуі – созылмалы шаршау басым болады.

Гарвард университетінің McLean клиникасының жанында «Компьютерлік әдеттену қызметінің» психологтар тобы компьютерлік тәуелділіктің өз симптомдарын ұсынды. Ол әдеттенудің психологиялық және денелік симптомдарынан байқалады:

- ойыннан шыға алмауы;
- отбасы мен достарына көңіл бөлмеу;
- жұмыста және отбасында өзі айналысатын істері туралы өтірік айту;
- оқуда не жұмыстағы қиындықтар;
- білектіктуннель синдром;
- сезімталдықтың болмауы;
- жеке гигиена ережелеріне мән бермеу;
- ұйқының бұзылысы не ұйқыдағы мінез-құлқының өзгерістері.

Компьютерлік ойындарға психологиялық тәуелділіктің дамуы төрт сатыға жіктеледі, олардың әрқайсысы өзіндік ерекшеліктерге ие. Оның авторы американ психологы М.Грифитс.

1. Жеңіл қызығушылық сатысы. Адам рөлдік компьютерлік ойынды бір немесе бірнеше рет ойнаған соң, оған компьютерлік графика, дауысы, шынайы өмірдің имитациясы не қандай да бір фантастикалық сюжеттер ұнай бастайды. Компьютер адамға өз армандарын шынайыға жақын түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Адам компьютерлік ойындарды ойнай отырып, рахат сезіміне бөленеді, жағымды эмоциялар туындайды. Рөлдерді қабылдауға санасыз қажеттілік жүзеге аса бастайды. Нәтижесінде адам кездейсоқ сәттерде емес, ойын іс-әрекетіне ұмтылысы мақсатқа бағытталған сипатқа иеленеді. Алайда бұл сатының ерекшелігі компьютерлік ойындар жүйелі сипатқа қарағанда ситуациялық сипатта болады. Бұл сатыда ойынға тұрақты қажеттілік қалыптаспаған, ойын адам үшін мәнді құндылық болып табылмайды.

2. Қызығушылық сатысы. Адамның тәуелділіктің бұл сатысына өтуін білдіретін фактор қажеттіліктер иерархиясында жаңа қажеттілік- компьютерлік ойынға қажеттіліктің пайда болуы болып табылады. Бұл қажеттіліктің құрылымы әлдеқайда күрделі, оның табиғаты әрбір тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктеріне тәуелді. Басқаша айтқанда, ойынға ұмтылыс – бұл шынайы өмірден қашу қажеттілігінен туындаған мотивация.

3. Тәуелділік сатысы. Шпанхельдің мәліметтері бойынша, ойыншылардың

9-13% ғана «ойынға берілгендер» болып табылады, яғни компьютерлік ойындарға психологиялық тәуелді сатысына жатады. Бұл саты ойынға қажеттіліктің қажеттіліктер пирамидасының төменгі жағына ауысуымен ғана сипатталмайды, тұлғаның құндылықтар жүйесіндегі маңызды өзгерістермен де сипатталады. А.Г.Шмелев локус бақылаудың интернализациясы жүретінін, өзін-өзі бағалау және өзіндік сананың өзгерістері туралы айтады. Тәуелділік екі форманың бірінде болады: әлеуметтенген және жекеленген.

Ойындық тәуелділіктің әлеуметтенген формасы қоғаммен әлеуметпен (әсіресе өзі сияқты ойын фанаттарымен) әлеуметтік байланыстар орнатуымен ерекшеленеді. Мұндай адамдар бірге ойнағанды жақсы көреді. Ойын мотивациясы негізінен жарыс сипатын иеленеді. Тәуелділіктің бұл түрінің жекелей формаға қарағанда адам психикасына зияны аздау. Айырмашылығы адамдардың әлеуметтен алшақтамауы, әлеуметтік ортасы өзі сияқты фанаттардан тұрса да адамға шынайы өмірден виртуалды әлемге толықтай «кетуге» және өзін психикалық және соматикалық бұзылыстарға дейін жеткізуге жол бермейді.

Жекелей формадағы тәуелділігі бар адамдар үшін бұл перспективалар әлдеқайда шынайы. Тәуелділіктің бұл формасында әлемге көзқарастың қалыпты адамиерекшеліктері бұзылып қана қоймайды, қоршаған әлеммен өзара әрекеті де бұзылады. Психиканың басты функциясы бұзылады – ол объективті әлемнің әсерін емес, виртуалды шындықты бейнелей бастайды. Бұл адамдар көп уақыт жалғыз өзі ойнайды, ойынға қажеттілік онда базалық физиологиялық қажеттіліктермен бір деңгейде болады. Бұл клиникалық жағдай, психопатология не патологияға жетелейтін өмір салты.

4. Құштарлық сатысы. Ол адамның ойындық белсенділігінің сөнуімен, индивидтің сауығуға психологиясының өзгеруімен сипатталады. Мұнда бала компьютерден қашықтық ұстайды, алайда орныққан тәуелділіктен толық босай алмайды. Берілген кезең ұзақ, кейде тіпті өмір бойы сақталады. Ол құштарлықтың сөну жылдамдығына тәуелді.

Әдебиеттер тізімі

1. Кристиан Бютнер. Психология человеческой агрессии. – М., 2004.
2. Мухина В.С. Возрастная психология. – М., 2000.
3. Степанов В.Г. Психология трудного школьника. – М., 1998.
4. Д.В.Жмуров. Компьютерные игры и подростковая агрессия [электронды ресурс] – /http://npocmo.info/cg/cg_index.html.

УДК 378(574)

Бабанова А.Т.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

МОДЕЛЬ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ КАЗАХСТАНА

С 2004/05 уч.г. был осуществлен переход к многоуровневой системе высшего образования (подготовка бакалавров и магистров).

В основу данного исследования положен подход к обеспечению качества образования в республике Казахстан, сформулированный в докладе д.п.н. М.Ж. Жадриной «Образование, ориентированное на результат, как новая модель школьного образования»[1], суть которого состоит в смещении акцентов с:

- нормирования содержания образования (Чему учить?) - на определение результатов в виде компетенций (Для чего учить?);
- позиции организации учебного процесса (Как учить?) - на модель (Как научить учиться?);

[1] Представлен в ноябре 2003 г., в. г. Алматы на II Республиканских Педагогических чтениях «Среднее образование XXI века: поиски, проблемы, перспективы» // Открытая школа: Информационно-методический журнал, 2003. – № 12. – С. 3-6.

- определения результатов обучения в виде знаний, умений и навыков – на приобретение определенных компетенций.

Данный подход позволил нам сформулировать модель подготовки учителя математики на примере изучения дисциплины «Математический анализ», структурными компонентами которой являются:

1. Цели изучения дисциплины «Математический анализ» в школе и в вузе.
2. Содержание базового и вариативного уровней содержания дисциплины. Выделение блоков (разделов) изучения содержания дисциплины и модулей в виде ключевых компетенций для студентов и школьников.
3. Принципы организации изучения дисциплины «Математический анализ» в педвузе и в общеобразовательной школе.
4. Формы, методы и средства изучения и организации самостоятельной работы студентов и учащихся по данной дисциплине.
5. Формы и методы контроля знаний и умений по каждому разделу дисциплины.
6. Содержание итоговой аттестации студентов и учащихся по дисциплине «Математический анализ».

Основной целью изучения дисциплины «Математический анализ» в педвузе является такая предметно-методическая подготовка учителя математики, которая давала бы ему возможность качественно преподавать элементы математического анализа в средних общеобразовательных учреждениях (школах, лицеях, гимназиях, колледжах) и вести ряд факультативных или профильных курсов по тем разделам, которые выходят за рамки школьного курса.

Основные задачи:

1. Формирование у будущих учителей целостных, правильных представлений о предмете математического анализа, его идеях и методах.

Остановимся на предмете математического анализа. «Математический анализ – часть математики, в которой функции и их обобщения изучаются методом пределов или методом бесконечно малых.

Название «Математический анализ» - сокращенное видоизменение старого названия части математики – «Анализ посредством бесконечно малых» До 17 в. «Математический анализ» представлял собой совокупность решений разрозненных частных задач. Например, в интегральном исчислении – это задачи на вычисление площадей фигур, объемов тел с кривыми границами, работы переменной силы и т.д. Как единое и систематическое целое сложился в трудах И.Ньютона, Г.Лейбница, Л.Эйлера, Ж.Лагранжа и др. ученых 17-18 в.в., а его база – теория пределов - была разработана О. Коши в начале 19 в..

2. Формирование у студентов прочных, обобщенных предметно-значимых знаний и умений по основам математического анализа.

К предметно-значимым знаниям по основам математического анализа будем относить знание и владение основными понятиями, такими, как функция; производная; предел последовательности и функции; непрерывность функции; дифференциал; неопределенный интеграл, первообразная; определенный интеграл и др.

3. Широкий показ студентам мировоззренческого, эстетического и практического значения математического анализа как области математической науки.

4. Знакомство студентов с историей культуры и историей идей.

В.М. Тихомиров в своей статье [2, с. 7] писал, что « Трудно оспорить, что любой человек достоин того, чтобы он с раннего детства научился ценить материальные и духовные достижения человечества… Умение ценить интеллектуальные «созданья» также должно быть присуще любому человеку».

Многие теоремы математического анализа являются одними из лучших образцов для знакомства с историей мировой культуры и историей идей и открытий.

5. Развитие мыслительных, творческих способностей студентов, в том числе формирование достаточно высокого уровня владениями навыками решения задач математического анализа.

6.Формирование у студентов профессиональных знаний и умений, необходимых ему для реализации на практике содержания элементов математического анализа.

В школьном курсе математики изучаются только отдельные элементы начал математического анализа: понятие производной, техника дифференцирования, приложения производной к исследованию функций, геометрический и механический смысл производной, первообразная, понятие предела последовательности и функции, теоремы о пределах, определенный интеграл, простейшие дифференциальные уравнения.

Список литературы

1. Бабанова А.Т., Утеева Р.А. О целях и задачах обучения математическому анализу в педвузе // Совершенствование математического образования в общеобразовательных школах, начальных, средних и высших профес. учеб. заведениях: Материалы V межд. науч.-метод. конф. 25-26 марта 2008 г. – Тирасполь: ПГУ, 2008. – С. 31-34.

2. Тихомиров В.М. Геометрия в современной математике и математическом образовании // Математика в школе. – 1993. – №4. – С. 3-9.

ӘОЖ 613.7

Базартаев Т.А., Акмуханов Е.У.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НАСИХАТТАУ

Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында айқындалған міндеттерді жүзеге асыру, сапалы білім беру арқылы жоғары білікті оқушы тұлғасын қалыптастыру, оның ішінде қоғамның жедел дамуына орай іскер тұлғаны дайындап, білім мен ғылымды интеграциялау арқылы білім берудің сапасын арттыру және жаңа оқыту технологияларын іске тиімді қолдану мәселесіне қол жеткізу, еліміздегі білім беру жүйесін дүниежүзілік озық тәжірибеге сай реформалауды пәрменді жүргізуді талап етіп отыр. Елбасы Н.Ә. Назарбаев әрбір жылғы халқына арнаған жолдауында: «жедел дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті; ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген; отандық мәдениетті бойында қалыптастырған; шығармашылығы дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру» деп атап өткен болатын. Бүгінде білім – қоғамның әлеуметтік-экономикалық, интеллектуалдық және рухани дамуының стратегиялық бағдары ғана емес, сонымен қатар біздің қоғамымыздың қауіпсіздігінің кепілі [1].

Салауатты өмір салты - бұл ең әуелі денсаулықты сақтауға және нығайтуға бағытталған сауықтыру жолындағы белсенді іс-әрекет. Өмір Адамның өмір салты өздігінен қалыптаспайды, ал салауатты өмір салты өмір сүру барысында мақсатты түрде қалыптасады. Қазіргі мәліметтер бойынша денсаулық 53-55%- ға салауатты өмір салтына тәуелді болады екен. Бұдан салауатты өмір салтын ұстанудың қаншалықты маңызды екендігі айқын. Қазіргі кезеңдегі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында орын алып отырған қиындықтарға қарамастан, салауатты өмір сүрудің мемлекеттік жүйесі түпкілікті, жалпы адамзаттық рухани байлықтарға негізделуі тиіс. Ол жеке бастың үйлесімді дамуына, денсаулықты нығайтуға, адамдардың тіршілік үшін белсенділігін арттыруға ықпал жасауды өзінің басты мақсаты етіп алуы керек.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін тәрбиесі және спортпен шұғылдану және дұрыс тамақтану, еңбек, демалу гигиенасы, жаңа күннің негізгі талаптарын орындау, жеке және ұжымдық талаптарын орындау, қоршаған орта, табиғатты қорғау, өзара қарым-қатынастар, психо-гигиенасының негізгі талаптарын орындау, зиянды әдеттердің алдын алу [2].

Салауатты өмір сүрудің мақсаты – қазіргі кезеңдегі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында орын алып отырған қиындықтарға қарамастан, салауатты өмір сүрудің мемлекеттік жүйесі түпкілікті, жалпы адамзаттық рухани байлықтарға негізделуі тиіс. Ол жеке бастың үйлесімді дамуына, денсаулықты нығайтуға, адамдардың тіршілік үшін белсенділігін арттыруға ықпал жасауды өзінің басты мақсаты етіп алуы керек.

Осындай арнаулы нұсқауды және қоғамның салауатты өмір сүруін өз деңгейіне жеткізу барысындағы белгілі шараларды іске асыру үшін адамның жеке басына мынадай міндеттер жүктеледі:

Ең әуелі, адам ағзасының дұрыс жұмыс істеуі үшін дене құрылысының биологиялық, физиологиялық, анатомиялық құрылымымен таныс болу; Ағзаның қай мүшесінде кемістік пайда болса, оны табиғи заттардың әсерімен қалпына келтіру;

Адам ағзасының өз деңгейінде дұрыс жұмыс істеуі үшін (әрине, өмірдің әр кезеңінде) оған саналы түрде жағдай жасау;

Денсаулықты сақтаудың негізгі принципі - Аристотельдің «жанды дене қозғалмаса өледі» деген қағидасын басшылыққа алу;

Табиғатта жанды да, жансыз да дененің өмір сүруінің негізгі көзі — ауа, күн, су құрылымдары болғандықтан, денсаулықты сақтау үшін осы аталған табиғат құбылыстарын дұрыс пайдалана білу;

Жеке бастың тазалығы;

Дұрыс тамақтану жүйесі;

Денсаулық - тән, рухани және әлеуметтік игіліктің жиынтығы. Денені үнемі ширықтыру, шынықтыру, сананың сапа деңгейін көтеру, интеллект өрісін биіктету, рухыңды шыңдау - бәрі де денсаулыққа қызмет етеді десек қателеспейміз.

Қазіргі уақыттағы әлеуметтік - экономикалық жағдай, тіршілік деңгейінің құлдырауы және экологиялық қолайсыздық Қазақстан Республикасының бүкіл халқының, әсіресе, өскелең ұрпақтың денсаулығына кері әсерін тигізуде. Салауатты өмір салтына денешынықтыру, спорт, дене тәрбиесі, туризм, халықаралық туризм, табиғатқа серуен, таза ауада жүру жатады. Кешкі тамақтан соң, таза ауада бір-екі сағат серуен құрып, ұйықтаудың пайдасы зор. Ұйқы 7-8 сағаттан кем болмауы тиіс. Әр адам жыл сайын бір рет еңбек демалысын тиімді пайдаланғаны жөн. Барлық кезде тамақты жаңадан дайындап ішкен дұрыс. Алланың табиғатты адам үшін жаратқанын және парыз еткенін, тіршілігінде қажетіне дұрыс пайдалануды, денсаулығына зиян келмейтіндей жағдайда болуын қадағалауды салауатты өмір салты деп ұғамыз. Адам денсаулығына зиянын тигізетін жат әдеттерден аулақ болғаны жөн. Енді оларға не жататынына тоқтала кетейік: Олар – темекі тарту, спирттік ішімдіктерге, есірткілік заттарға салыну. Арақтың орнына қымыз бен қымыран іш, темекі тартудың орнына таза ауада көбірек жүр. Жастарға есірткіні пайдаланба, көңіл көтеретін мәдени көпшілік орындарына баруды әдетке айналдыр дер едім. Еңбек адамды тәрбиелейді. Сондықтан жұмыс істеуден қашпаған жөн. Жалқаулыққа салынудың соңы

жақсылыққа апармайды. Қазіргі таңда таза ауада көбірек жүру және таңғы жаттығулар арқылы әр адам өз денсаулығын қалыптастырған жөн [3].

Салауаттанудың негізгі мақсаты - әрбір жеке адамның және тұтастай қоғамның денсаулығын қамтамасыз ету. Салауатты өмір салтын қалыптастырудың негізгі мақсаты -балалар мен жастарда жас ерекшеліктеріне, құндылық бағдарларына және имандылық-еріктілігіне сәйкес салауатты өмір салтының ұғымдарын, дағдыларын және уәждерін қалыптастыру.

Бұдан мынандай міндеттер туындайды:

- салауатты өмір салтының әдістерін үйрету;
- өз денсаулығына қоғамдық игілік, қоғамның рухани құндылығы ретінде жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеу;
- негізгі гигиеналық дағдыларға төселдіру;
- осы заманғы ауру түрлерімен және оларды алдын алу шараларымен таныстыру.

Адам денсаулығы, ең алдымен, өмірлік сара жолға тәуелді, ал өмір жолы тарихи, ұлтгық дәстүрлер мен тұлғалық бейімділіктер бойынша анықталады.

Денсаулық ұғымына берілген анықтамалар өте көп. Үлкен медициналық энциклопедияда денсаулық организм мен жүйенің атқаратын қызметін сыртқы орта теңдестіріп, ешқандай ауырсыну өзгерістері байқалмайтын адам күйі ретіндс сипатталады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының анықтамасы бойынша «Денсаулық дегеніміз - бұл аурудың немесе дене кем тарлығының жай ғана жоқ болуы емес, денелік, психикалық және әлеуметтік тұрғыдан ойдағыдай толық күйі».

И.И. Брехман денсаулықты «сезімталдық, ауызша айту және құрылымдық үш бірегей ағымдардың мөлшерлік және сапалық көрсеткіштерінің әртүрлі өзгерістері жағдайында адамның жасына сәйкес тұрақтылықты сақтау қабілеті» ретінде анықтайды. Сібірлік ғылыми мектебі ұсынған денсаулық анықтамасы - бұл «денсаулық дегеніміз - физиологиялық қасиеттерді сақтап, дамыту процесі, психологиялық әлеуметтік әлуеттер, қолайлы еңбекке жарамдылық және әлеуметтік белсенділік кезінде салауатты өмірдің барынша ұзаққа созылу процесі».

Денсаулықтың физиологиялық түрі организмдегі физиологиялық үрдістерді (процестерді), олардың өзара әрекеттесуін, организмнің қоршаған орта әсеріне қайтаратын жауабына бейімделу реакцияларын қамтамасыз ететін морфологиялық және функционалдық сақтамаларды зерттейді [4].

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан мектебі // Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. – 2010. – №6.
2. Нығметжанова Қ.М. Нұрғазиева Н.М Дене тәрбиесінің физиологиясы. – Алматы, 2015.
3. Қуанышов Т.Ш. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 2002.
4. Жұманова С. Спорттық морфология негізіндегі тәнтану. – Алматы, 1994.

ӘОЖ 37.034:796.07

Байтлесова Н.К., Отаров О.М.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

ЗИЯТКЕРЛІК СПОРТ ТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ПЕН ПАТРИОТТЫҚ СЕЗІМДЕРІН ОЯТУ

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында білім беру жүйесі жаңғыртылуда. Отандық білім беруді жетілдіру қажеттілігі басым мемлекеттік міндеттер қатарына шықты: әлемдік дамыған 30 елдердің қатарына кіру үшін бәсекеге қабілетті адамзат капиталын қалыптастыру, өскелең ұрпақтың Қазақстан халықтарының ұлттық мәдени құндылықтары, мемлекеттік тіл, мемлекет тарихын білуге негізделген этномәдени және азаматтық бірегейлікті қалыптастыру бойынша әдістер және инновациялық технологиялар, тиімді механизмдерді енгізу, ашық азаматтық қоғам және әлемдік нарықтық экономиканың қажеттіліктеріне сәйкес өскелең ұрпаққа тәрбие және білім берудің сапасы мен деңгейін көтеруде, тәрбиеленушілердің патриоттық құндылықтарын қалыптастыру бойынша қазақстандық патриотизм идеясында тәрбиенің ұлттық жүйесін байытуда шетелдік тәжірибелерді қолдану.

«Қазақстан-2050» Жолдауында Республика президенті жетінші басымдықта мына мәселелерді атап өткен еді: «Өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуіміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның игілігіне деген мақтаныш сезімін ұялатады. ... Егер мемлекет әр азаматтың өмір сапасына, қауіпсіздігіне, тең мүмкіндіктеріне және болашағына кепілдік беретін болса, біз елімізді сүйеміз, онымен мақтанамыз. Осындай тәсіл ғана патриотизмді және оны тәрбиелеу мәселесіне прагматикалық және шынайы көзқарасты оятады. 2050 жылға қарай біз, Қазақстанның кез келген азаматы, ертеңгі күнге, болашаққа өте сенімді болатындай саяси жүйе құруымыз керек» [1].

Мектеп табалдырығын аттап келген баланың отбасында сіңірген мейірімділік, сүйіспеншілік, бауырмалдық секілді қасиеттерін одан әрі шыңдап, соның негізінде патриоттық сезімді аша білу үшін әрбір мұғалім жүйе бойынша белгіленген нақты іс-шараларды аса шеберлікпен үйлестіріп жүргізу тиіс. Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстанның отаншылдық сезімін тәрбиелеу білім берудің мектепке дейінгі жүйесінен жоғарғы оқу орындарына дейінгі орталықтарда, барлық ұйымдарда көкейкесті болып табылады. Балаларды Отанды, туған жерді, өзінің халқын сүюге тәрбиелеу- мұғалімнің аса маңызды, аса жауапты да қадірменді парызы» – деп атап өткен. Әр дәуірдің тарихи кезеңдерінде отансүйгіштікке тәрбиелеудің өзіндік мүдделері болады. Ол ең бірінші, «ұлтжандылық», «отансүйгіштік», «патриотизм» ұғымдары сол заманның ақиқаты-наным-сенімінен туындайды.

«Қазақстандық патриотизм» ұғымы біздің тәуелсіздігімізбен қоса туған жаңа сөз болып, еліміздегі саяси-әлеуметтік ахуалдың ерекшелігін көрсетеді. Әрбір азамат Қазақстанды ата-жұртым деп танып, оның тәуелсіздігін қорғауға және материалдық байлығын арттыруға еңбек етуі тиіс. Сол себептен Қазақстандық патриотизм ұғымы күнделікті өмірде жиі қолданып, кеңінен қалыптасып келеді.

Жасөспірімдерге патриоттық тәрбие беруде басты үлесті педагог-практиктер қосатынын айтып кетуге болады.

Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу мақсатында жоспарлы түрде әр қилы әрекеттерді ұйымдастыру керек. Дәстүрді қолданудағы жаттығудың мәні әрекет пен қылықтарды бірнеше рет қайталату арқылы жеке бастың адамгершілік мотиві мен мінез- құлқындағы қажеттілікті қалыптастыруға әсер етеді. Тәрбие әдісін балалардың моральдік мінез- құлқын (әдет) механизмдерін, адамгершілік сапаларын стимулдандыру тәсілі деп түсіндіреді. Оны сұрыптай отырып топтарға жіктеуге болады. Американдық психолог Л.Кольберг адамгершілік тәрбиелеудің басты мақсаты мінез- құлықты қалыптастыру емес, ұтымды пікір айту қабілеті деп түсіндіреді. Дәстүр туралы мәлімет беруде түсіндіру, ақыл-кеңес, нұсқау, бағыт- бағдар беру тәсілдерін қолдану адамгершілікті тұлға қалыптастыруға негіз бола алады.

Патриотизм туралы түсініктер мәдени әртүрлілік және мәдениет сұхбатында М.М. Бахтин, В.С. Библер, К.Ясперс, қарым-қатынас философиясында Л.П. Буева, Е.Г. Злобина, М.С. Каган, этностар теориясы мен этникалық сәйкестікте Л.Н. Гумилев, Ю. С.Бромлей, В.А. Тишков, сондай-ақ, қазақстандық этнографтар Ж.Артықбаев, Х.Арғынбаев; мәдениеттанушы А.Сейдімбек, М.Ш. Хасанов, М.Х. Балтабаев, психологтар Ж.Жарықбаев, Ж.Ы. Намазбаева, философтар А.Н. Нысанбаев, Р.Б. Әбсаттаров, педагогтар К.Ж. Қожахметова, А.Қ. Құсайынова, С.А. Ұзақбаев және т.б. отандық ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған.

Елдің ертеңін гүлдендіріп, елдің іргесін шайқалтпастан, алдыңғы қатарда алып жүру – жастардың үлесіне молырақ тиетініне қай қоғамда болмасын қай заманда болмасын заңдылық. Осы орайда жастардың бойында адамгершілік, парасаттылық, өзіндік пайым жасау өзгенің пікірін сыйлау, жігерлілік қасиеттерін сіңіріп қоғам түрткілеріне сыни баға беруге баулитын өмірдегі азаматтық позициясын айқындауға көмектесетін зияткерлік спорт түрлерінің ролі зор. Зияткерлік спорт жеке тұлғаның қалыптасуына әсер етіп, адамгершілік пен патриоттық сезімдерін оятып болашақ өмірлеріне жол салады. Еліміздің ертеңі, ұлтымыздың болашағы – бүгінгі жастар. Ендеше олардың қамын ойлау баршамыздың борышымыз. «Бала – балқытылған алтын, оны қандай мүсін жасаймын десе де мұғалімнің қолында» - деген екен әйгілі педагог Ушинский [2].

Дене тәрбиесі сабағы оқу орындарындағы барлық оқу-тәрбие процесінің бөлігі, маңызды бағыттарының бірі болып саналады.

Мектеп жасындағы балаларды жас ерекшелігіне қарай бөлу. Мектептерде дене тәрбиесі сабағы балалардың жас және жыныс, анатомия-физиологиялық және психологиялық ерекшеліктері қатаң ескеріліп жүргізіледі

Мектеп оқушыларының жеке тұлғасын жан-жақты дамыту мақсатында дене тәрбиесінің барлық құралдары мен әдістері қолданылады. Олар оқушының ақыл-ойының дамуына, адамгершілік қабілеттерінің қалыптасуына, оларды еңбекке, отанды қорғауға дайындауға, эстетикалық дамуына жәрдемдеседі.

Өнегелілікке тәрбиелеу жаңа қоғам құрылысының жеке тұлғаларының мына ерекшеліктерін қалыптастыруға бағытталады :

- Патриоттық (отан сүйгіштік), азаматтық, ұлтаралық ынтымақтастық ;
- Еңбек сүйгіштік, ұжымдық еңбекке дайын болу, басқалардың еңбекке деген ынтасын сыйлау ;
- Ұжымға деген сүйіспеншілік, өзара жолдастық көмек, адамдарға деген адамгершілік қарым-қатынас;
- Саналы (зерделі) тәртіп, адалдық, шыншылдық ;
- Мақсатқа жетуге деген табандылық, ұстамдылық, өзін-өзі ұстай білу, тәуекелшілдік, шешімшілдік, батылдық .
- Мектеп жасындағы балалардың денесін тәрбиелеу мәдениеті міндеттері келесі бейнеде нақтыланады:
- Өсіп келе жатқан ағзаның үйлесімді дамуына жәрдемдесу және оны біртіндеп ұлғайып келе жатқан жүктемеге дайындау, дұрыс дене сымбатын қалыптастыру, жүрек-қантамыры айналысы мен тыныс алу жүйелерін дамыту, зат алмасу процесінің қызметін жеделдету, жүйке жүйесін бекіту.
- Белгілі бір жастағылардың және жыныстағылардың қозғалыс сапаларын дамыту.
- Шыныгу сыртқы ортаның жағымсыз әсерлеріне ағзаның (қалыптылығын) бейімділігін орнықтылығын арттыру. Сергектік, өмірге деген құштарлық сияқты жұмыс істеу қабілетін қамтамасыз

ететін бұл іргетассыз мектеп оқушыларын оқыту және тәрбиелеу міндеттерін шешу мүмкін емес. Мектеп оқушыларының әрбір жас ерекшеліктеріне қарай ағзаның даму ерекшеліктері есепке алынып, жекелеген міндеттер шешіледі.

Бүгінгі таңда қазақ жастары қандай да бір өнер шыңын таңдап жол тартамын десе мүмкіндігі мол. Спорттыңда таңдап алар түрі көп. Бір түрі- күштің толы суына әкелсе, екіншісі-адамгершілікке,үшіншісі-патриотылыққа тәрбиелейді. Ал енді бірі жас адамды ойлылыққа шыңдайды. Мұндай спорт түрлерінің қатарына шахмат, дойбы, тоғызқұмалақ сынды ойындар жатады.

Тоғызқұмалақ - әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын зияткерлік ойын, логикалық ойлау өнері. Жастардың дене шынықтыру мәдениеті мен қатар, ақыл ойының дамуына дазор мән берген бабаларымыз осы ойынды ойлап тауып, зерделілік және зияткерлік даму құралы ретінде қолданған [3].

Тоғызқұмалақ ойыны Қазақстан, Кырғызстан, Өзбекстан, Моңғолия, Ресей, Алтай, Қарачай-Черкесия елдерінде ойналады. Қытайда және Еуропа елдерінде ойынды ақпараттық жағынан насихаттап отырған көптеген жанашырлары бар. Американың Нью-Йорк қаласындағы Аляска Университеті тоғызқұмалақ ойынын зерттеумен айналысып отыр. Елімізде қазір спорт түрі ретінде тоғызқұмалақ канатын кеңге жайып, танымал ойын болып дамуда.

Зияткерлік ойындар қатарындағы қазақтың ұлттық ойыны тоғызқұмалақ ойының оқушылардың адамгершілік, патриоттық сезімдерін ояту мақсатында үйретуді ұсынамыз.

Тоғызқұмалақ ойынының өзіне тән ерекшелігі – нағыз математикалық есеп ойыны, математика бәрімізге мәлім, адам өмірімен, шаруашылығымен біте қайнасқан көне ғылымдардың бірі. Адамзат ең алғаш өзінің мұқтаждығын өтеуге пайдаланған тұнғыш математикалық ұғым - бүтін сандар ұғымы болып табылады. Себебі, ойнау тәртібі үйреніп алғаннан кейін жаста, кәріде қызығып ойнайтын тоғызқұмалақ ойынының барысында тақта үстіндегі тартыстың сырын алдын ала біліп отыру үшін ойыншыға математикалық төр тамалды (қосу, алу, бөлу мен азайту) аса жетік біліп, отырған сайын қолданып отыруға тура келеді. Тоғызқұмалақ ойынын арнайы тақтага ойнауға болады.

Тоғызқұмалақтақ тасы екі бөлікке бөлінген, екібөліктің әрқайсысында тоғыздан отау және бір-бірден қазаны болады. Әр ойыншыда 81-ден құмалақтары, барлығы 162 құмалақ, 2 тұздық болу керек.Ойыншының мақсаты: ойынның соңына дейін әртүрлі тәсілдерді қолдана отырып, өзіне 82 және оданда көп құмалақ жинап, жеңу.

Тоғызқұмалақтағы әр отаудың өзіне тән аттары бар. Мысалы, бірінші отау - «Арт», екінші отау - «Тектұрмас», үшінші отау - «Атөтпес», төртінші отау - «Атсыратар», бесінші отау - «Бел», алтыншы отауды - «Белбасар», жетінші отау - «Қанда қақпан», сегізінші отау - «Көк мойын», тоғызыншы отау - «Маңдай» деп аталады. Тоғызқұмалақ ойынын халық арасында кеңінен тарату қызықтыру мақсатында ойынның ашық түрі ойлап шығарылады. Мұндағы өзгешілік әр отаудың ішінен катар бөлінген екі езек шерет-ретімен екі қатар болып жатқа құмалақтардың тақнежұп екені көзге көрініп тұрады. Олардың санын біреулеп санап болмайсыз [4].

Қазіргі кезде көтеретінең маңызды мәселе, әр халықтың мәдени мұрасының асылын жаңа заманның ағымына бейімдеп, жоғалтпай пайдалана білу. Сондықтан қолымыздағы қымбат қазынаны заман талабына сай бүгінгі таңдағы өр елі өміріміздің биік талғамын алайық жетілдіре түсу-біздің борышымыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Жолдауы.
2. Байғожаева Шешендік сөздердегі салт – дәстүр көрінісі // Қазақ тілі, әдебиеті. – 2005.
3. Молдахметова А.Ш., Байзакова Н.О., Молдахметова Р.Ш. Тоғызқұмалақты үйрету әдістемесі: оқу-әдістемелік құрал. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
4. Ақшораев Ә., Ноғайбаев М. Тоғызқұмалақтан факультативтік сабақтар: әдістемелік нұскаулар. – Тараз, 2009.

ӘОЖ 37.03

Байтлесова Н.Қ., Тажгулова Д.З.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан
Мендіғазиева.А.М.
Белес жалпы орта білім беретін мектебі,
Белес а., Қазақстан

ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДА АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Білім беруді ақпараттандыру жағдайында педагог мамандардың біліктілігін көтеру - бүгінгі күннің негізгі міндеттерінің біріне айналып отыр. Сондықтан педагог мамандардың біліктілігін көтеруді ақпараттандыру туралы тұжырымдама, стандарт және оқу-тақырыптық жоспарларын жасақтау қажет. Аталған қажеттілікті шешу барысында педагог мамандардың біліктілігін ақпараттық технологияны өз қызметтеріне пайдалану саласы бойынша тұжырымдама, модульдік жұмыс бағдарламалары жасақталды. Сонымен бірге білім беруді ақпараттандыру жағдайында педагог мамандардың ақпараттық сауаттылығын, ақпараттық мәдениетін және ақпараттық құзырлығы сияқты қабілеттіліктерді қалыптастыру мәселесі бүгінгі

күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Ал, қазіргі таңда жоғарыдағы аталған мәселе қалай жүзеге асырылып жатыр деген сауал туындайды. Әсіресе, мемлекеттік тілде осы бағыттағы мәселелер әлі де жеткілікті деңгейде емес.

Психологиялық-педагогикалық ғылымда өңделген қызмет принципіне сәйкес болашақ педагогтарының жеке тұлғаларының шығармашылық қасиеттерінің дамуы тек қоғамдық тәжірибені меңгеру, педагог мамандардың өздерінің белсене қызмет ету арқылы жүзеге асатын меңгеру негізінде ғана жүре алады. Адамзат мәдениетінің қол жеткізулеріне ие болу үшін әр жаңа ұрпақ осы қол жеткізулер үшін істелген қызметке ұқсас қызметті жүзеге асыруы керек. Осыған байланысты педагог мамандардың мамандандырылған қызметіне сәйкес оқу қызметін ұйымдастыру маман даярлау жүйесінің қажетті кешені болып табылады.

Қоғамда ақпараттандыру, есептеу техникасы құралдары кеңінен таралуымен байланысты, оқу процесін ұйымдастыруға, сол сияқты білім берудің мазмұнын өзгертуге де елеулі ықпал етеді. Білім беру жүйесіндегі қайта құрулардың негізгі субъектісі - мұғалім. Қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген, мамандық шеберлігі қалыптасқан мұғалімдер қажет. Ол бір уақытта педагог-психолог және оқу процесін ұйымдастырушы технолог бола білуі керек. Компьютердің мүмкіндіктерін ескере отырып, оқыту мәселелеріне талдау жасасақ, психологияның, педагогиканың іргелі оқыту теориясынан психологиялық-педагогикалық, әдістемелік мәселелер туындайды.

Орта мектепте информатиканың жеке пән болып оқытылуы, көптеген педагогикалық ізденістер мен ғылыми-әдістемелік еңбектердің туындауыныңжандана түсуіне алып келді. Информатиканың қазіргі қоғамдағы алатын орнын, ерекшеліктерін ғылыми-әдістемелік тұрғыда негіздеуге арналған көптеген ғылыми зерттеу жұмыстары жүргізілуде.

Қазіргі заманғы оқыту интелектуалдық ерекшеліктеріне сүйене отырып білім беруді кажететеді.

Жаңа технологиялар - педагогтың мүмкіндігін күшейтетін құрал, бірақол мұғалімді алмастыра алмайды. Компьютер мүмкіндіктері психология мен дидактика тұрғысынан талданып, керек кезінде педагогикалық талаптар ғасай қолданылуы керек. Сырткы эффектіні қуыпкетпей, оқыту программасының тек сыртқы емес, ішкі тиімділігіне көп көніл бөлген дұрыс. Компьютердің сызбалық мүмкіндігін молдығы дәрістік экспериментті бояулы суреттермен, сызбалармен, кестелер мен байыта түсуге жолашады, оларды есеп шарттарына да пайдалануға болады.

Компьютерді мұғалім косымша материалдар, әртүрлі анықтамалық мәліметтерден акпараттар беру үшін көрнекі құрал ретінде пайдалана алады. Мұндай мәліметтерге физикалық формулалар, физикалық шамалардьң өлшем бірліктері, графиктер, схемалар, иллюстрациялар, физикалық құбылыстардың динамикалық бейнесі, тәжірибеге арналған құрылғылардың тізімі, аспаптардың сипаттамалары және т.б. жатқызуға болады. Мұғалім араласпай ақ, оқушылар өздері меңгеруге тиісті ақпараттарберіледі. Қажетті акпараттарды жинақтауда электрондық техникаларды енгізу уакыт үнемдейді, карастырыпотырған кезеңде акпараттың толықтығын жоғарылатады, ақпараттық - анықтамалық жүйе құрамында электрондық құрырғылар мен жұмыс істеудағдысын калыптастыруғамүмкіндіктуғызады.

Жаңа акпараттық технология құралдарын информатика пәнінің кіріктірілген сабақтарында пайдалану, оқушының шығармашылық, интеллектуалдық қабілетінің дамуына, өз білімі нөмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Компьютерлік техниканың дидактикалық мүмкіндіктерін педагогикалық мақсаттарға қолдану, білім мазмұнын анықтауда, оқыту формалары мен әдістерін жетілдіруде жақсы әсерін тигізеді. Есептеу техникасымен жұмыс жасату оқушылардың алгоритмдік дүниетанымын қалыптастырады:

* өз әрекетін саналы түрде жоспарлайды;
* құбылыстарға модельдер құра біледі.

Программалауды оқыту оқушылардың логикалық қабілетін дамытады, бақылау мен өзін өзі бақылауын қалыптастырады, оқушылардъң еңбек ету мен дағдысының жинақтылығын қамтамасыз етеді, жалпы мәденидүние танымын қалыптастыруға мүмкіндік туғызады.

Мақсаты:

* ақпараттық коммуникациялық технологияны оқу процесіне енгізу жағдайында тұжырымдамалық негізін жасақтау және оны жүйелеу;
* мазмұндық, процессуальдық және бағалау компоненттерін егізінде мазмұны мен оған сәйкес таңдалынатын педагог мамандардың категорияларын таңдауды болжау;
* білім беруді ақпараттандыру жағдайына педагог мамандардың біліктілігін көтеру.

Бұлқойылғанмақсаттардышешуүшінкелесі міндеттерді қарастырамыз:

* білім беруді ақпараттандыруды дамыту тенденцияларын зерттеу және оған сәйкес мазмұнын анықтау;
* педагог мамандардың ақпараттық коммуникациялық пайдалана алудайындығын анықтайтын белгілер мен көрсеткіштерді жасақтау және олардың ақпараттық құзырлығын қалыптастыру мүмкіндіктерін зерттеу.
* педагог мамандарды ақпараттық коммуникациялық технологияны өз қызметтеріне енгізуге байланысты ұйымдастыру жүйесін жасақтау.
* ақпараттық-коммуникациялық технологияны білім мекемелерінің оқу процесіне енгізу бойынша педагог мамандардыңіс - тәжірибесін тарату.

Білім беруді ақпараттандыру процесі пән мұғалімдеріне, әдіскерлерге, білім мекемелерін басқарушыларға жаңа ақпараттық технологияны өз қызметтеріне жан-жақты пайдалану саласына үлкен талап қояды.

Қазақстан Республикасы білім беру жүйесін ақпарат тандырудың Мемлекеттік бағдарламаларының негізгі міндеттерінің біріретінде мамандардың осы сала бойынша біліктілігін көтеру және қайта даярлау қарастырылған. Аталған міндеттерді жүзеге асыру мақсатында мамандардың біліктілігін көтеру және қайта даярлау бойынша курс тақырыптарының мазмұны өзгертіліп, жаңаланды. Оның негізгі мазмұны білім беру мекемелерінің қызметкерлерінің кәсіби шеберлігін жаңа ақпараттық технологияны пайдалану бойынша жетілдіруге, басқаша айтқанда, білім беруді ақпарат тандыруға сай мамандарды жан - жақтыдаярлауға бағытталған.

Тәжірибе жүзінде дәлел денгеніндей, кезкелген мұғаліммен әкімшіліктің өз қызметтеріне компьютерді пайдалануы олардың әлемдік ақпараттық кеңістік кеенуде ақпараттық мәдениетінің қалыптасатынымен өлшенеді. Сонымен бірге, бұл жағдайда, инновациялық әдістер мен құралдарды оқу процесіне пайдалану оқушылардың мектеп пәндерін игеруде қызығушылықтарын арттыруда. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие процесіне пайдалану оның келесі педагогикалық мүмкіндіктерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді:

* оқушының дайындық деңгейін, ынтасын және қабылдау жылдамдығын ескеру арқылы жаңа материалды меңгертуге байланысты оқытуды ұйымдастыру және оқыту процесіне жаңа ақпараттық технологияның мүмкіндіктерін пайдалану;

* оқытудың жаңа әдістері мен формаларын (проблемалық, ұйымдастыру шылық - іс-әрекеттік компьютерлік ойындар және т.б).

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұхамбетжанова С.Т. Ақпараттық технология және қашықтықтан оқыту. ББЖКБАРИ.
2. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін 2010 жылға дейін дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы.
3. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін 2015 жылға дейін дамыту тұжырымдамасы.
4. Білім беру жүйесін 2003-2005 жылға дейін ақпараттандырудың Мемлекеттік бағдарламасы.
5. Информатика (Мемлекеттікжалпығаміндеттібілімстандарты). – Алматы, 2003.
6. Информатика мұғалімінің мамандығынақ ойылатын талаптар. – Алматы, 1998.
7. Ермеков Н., Караев Ж., Стифутина Н. Информатика 7, 8 класс. – Алматы: Жазушы, 2000. – 192 с.
8. Әдіскержаршысы. 2006. – №5.
9. Морева Н.А. Педагогика среднего профессионального образования: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб, заведений. – М.: Академия, 2001.
10. Введение в педагогическую деятельность: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2002.
11. Захарова И.Г. Информационные технологии е образовании: учеб. пособие для студ.высш. учеб, заведений. – М.: Академия, 2003.

ӘОЖ 796.332

Балыков Б.А.
М.Өтемисов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университет, Орал қ., Қазақстан

12-14 ЖАСТАҒЫ ЖАСӨСПІРІМ ФУТБОЛШЫЛАРДА КУШ-ҚАБІЛЕТТІ ДАМУТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

12-14 жастағы жас футболшыларды дайындаудың негізгі құралы дене шынықтыру жаттығулары болып табылады. Олар қойылған мақсатқа жету үшін әдістемелік жағынан дұрыс орындалған қимыл әрекеттерінен тұрады.

Футболдың ерекшеліктеріне және дайындық міндетіне байланысты негізгі жаттығуларды спецификалық және спецификалық емес болып бөлуге болады. Спецификалық жаттығулар доппен жасалатын жаттығулар, спецификалық емес жаттығулар доп көмегінсіз жасалады.

Спецификалық жаттығулар футболшылардың жаттығуында қолданылып, екі топтан тұрады: жарыс және арнайы жаттығулар.

Жарыс жаттығулары – қимыл әрекеттерінің жиынтығы болып табылады. Бұл жаттығулар футбол ойынының құрамын құрап, футбол жарысының ережелеріне сай орындалады. Олар негізгі дене шынықтыру жаттығулары сапасының кешендік көрінісі болып табылады. Онда тактикалық жағдайларда тұрақты және кенет алмасым жағдайында техникалық әдістердің жиынтығы қолданылады. Формасы бойынша жарыс жаттығуларына ресми, бақылау, достастық, екі жақты және басқа да ойындар, сонымен қатар оқу ойындары енеді.

Арнайы жаттығулар – жарыс жаттығуларының элементтері мен олардың нұсқасынан тұратын қимыл әрекеттері болып табылады. Олар негізінен арнайы дене шынықтыру сапасы мен техника тактикалық жетістікке бағытталған.

Арнайы жаттығуларға доппен орындалатын жеке және топтық жаттығулар (допты беру, әрүрлі әрекеттермен допты қабылдау, жұпта өзара әрекет жасау) жатқызылады. Сонымен бірге ойын жаттығулары енеді.

Арнайы жаттығулардың басымдылығы олар жарыс жаттығуларына қарағанда мақсатты бағытталған және тиімді болып табылады.

Спецификалық емес жаттығулар екі топты құрайды: жалпы дайындық және арнайы дайындық жаттығулары.

Жалпы дайындық жаттығулары – футболшыларды жалпы дайындауда басты құрал болып табылатын қимыл әрекеті. Олардың көмегімен жан жақты дене тәрбиелеу міндетін шешуге болады. Негізгі дене шынықтыру сапасын дамыту, координациялық қабілетті дамыту, қимыл дағдысын, білікті арттыру болып табылады.

Арнайы дайындық жаттығулары – дене шынықтыру және психикалық сапаны көрсететін сипаты мен құрылымы, формасы бойынша арнайы жаттығуларға жақын қимыл әрекеті болып табылады [1].

Күш қабілетін дамыту құралы ретінде жоғары қарсылықпен орындалатын жаттығулар ұсынылады. Олар сыртқы қарсылық жаттығуы және бар денемен тарту арқылы орындалатын жаттығуларға бөлінеді.

Бірінші болып заттармен орындалатын жаттығулар пайдаланылады (үрмелі доп, гантел, гимнастикалық орындықта) серіктеспен арнайы тренажерда және қатты жамылғыда, эспандер, резина, сыртқы қарсылық құралы (құмда, қарда жүгіру). Екінші болып әртүрлі қолды бүгіп жазу жаттығулары орындалады.

Күштілік қабілетті дамытуға арналған жаттығуларды орындау қарқыны мен қарсылық көлемі жекеленген және жас пен әр спортшының морфологиялық ерекшеліктеріне байланысты болады. Жаттығуларды орындау қарқыны тиімді болып келу керек. Жас футболшыларды дайындауда жалпы қабылданған әдістемелік бағыттағы күш дамыту қайталанулармен жасалатын қарсылық жаттығулары маңызды. Бұл бағыт жасөспірімдердің жас ерекшеліктеріне сай болады. Күшті жігермен жасалатын жаттығулар спортшының қимылды орындау техникасын бақылауға, қимылды координациялауға мүмкіндік береді.

Бұлшық етті дамыту үшін тартылу арқылы жасалатын ережелер қолданылады. Олар жас футболшылардың бұлшық ет топтарына маңызды ықпал етеді: дене бұлшық еті мен жауырын бұлшық еті, табан бұлшық еті, тізе мен жамбас бұлшық еті.

– Бұлшық еттің бірінші тобы жалпы дамыту жаттығуларының көмегімен дамиды. 13–16 жаста ауырлық жұмыста кернеу көлемі Мх рұқсат берілмейді. Сондықтан, тартылыс салмағын есептегенде Мх мүмкіндікті емес, футболшының өз салмағын есепке алу керек. Тартылыс жаттығуларынан басқа жұптық және топтық жаттығуларды, снарядты гимнастиканы, қозғалмалы ойындарды қолдану дұрыс, арнайы дайындалу кезеңінде күш қабілетін дамытуда күштілік жылдамдық жаттығулары өзіндік күш қабілетінен басым болуы керек.

– Екінші топтағы бұлшық ет топтарын дамыту үшін «күштілік жылдамдық сипатты жаттығулар» дұрыс. Оны орындау барысында күш бұлшық еттің жылдамдығын қысқарту есебінен басым болады. Басты құрал ретінде қысқа қашықтыққа жүгіру, әртүрлі секірулер мен секіру жаттығулары, тартылумен жасалатын жаттығулар, доппен жасалатын әртүрлі жаттығулар болып табылады [2].

Дене мен жауырын қуысы бұлшық етінің дамуына әсер ететін жаттығулар:

– құралсыз: отырып, қолды артта тіреп, – «велосипед»; отырып, аяқтар бірге және сәл көтеріңкі, қолдар жан жақта аяқты бүгу және жазу, аяқты түсірмей айналма қимыл жасау, жерде жатып, екі аяқпен тірей отыру, бастапқы қалыпқа қайта келу. Аяқтарды жерде жатып жинау, жан жаққа жазу, арқамен жатып, қолды жан жаққа жазу, аяқтарды бірге ұстап, жоғары көтеру, оңға және солға төмендету.

– серіктеспен бірге: «әткеншек» (денемен алға серпілу), «мельница» (аяқты бүкпей денені айналдыру), «сорғыш» (бір біріне қарай тұрып, кезекпен кезек отыру (аяқтар жан жақта, оң аяқпен сол аяқ алда) серіктестер алақандарын тақап кезекпен кезек қолды жазу,бүгу, арқаларын бір біріне тигізіп тұрып, қолдарын ұстап тұрып, отыру, горизонталды жағдайға еңкею, отырып, аяқтарын ашып, табандарын қарма қарсы отырып, тигізіп, қолдарын ұстап, алға және артқа тартылу.

– үрмелі доппен (1–1,5 кг): «негізгі қалып» жағдайында (аяқтар жан жақта), созылған қолда допты жоғары көтеріп, түсіріп, қолды жазып, бүгіп, денені еңкейту, бұру, допты алға, артқа, жоғарыға соғу, допты лақттыру, қағып алу, лақтырылған допты алдын ала отырып қағып алу.

– жұпта үрмелі доппен: арқамен бір бірене қарап тұрып, аяқтар жан жақта, допты жанынан беру, сегіздік бойынша, бастан асырып, жәнен аяқ арасынан, бір біріне бетпен қарай бұрып, допты кеудемен қатты итеру, кезекпен кезек алға доп беру, отырған күйде алға еңкею, бір бірінің бетіне қарап отырып, допт ұстап, жату, дене түзету, допты серіктеске беру, ішпен жатып, допты жоғары көтеру, алға еңкейе отырып, допты беру, допты екі қолмен бастан асырып, аяқ арасынан допты өткізіп беру.

– штангамен: кеуде деңгейіне көтеру, жатып көтеру,иыққа штанга салып, отыру.

Табан, тізе, жамбас бұлшық еттеріне әсер ететін жаттығулар:

– затсыз: бір орында тұрып, салмақты аяққа кезек салып, секіру, алға және бір аяқпен тебе отырып секіру, жүгіре отырып, бір аяқпен секіру, екі аяқпен тебе отырып, секіру, 40–60 см биіктіктен секіру, екі аяқпен тартыла 10–15 метрге секіру, алға секіре отырып, ұзындыққа және биіктікке секіру, «орыс пляскасы» (тізерлеп отыру, оң және сол аяқты кезекпен кезек лақтыру); «бақа сияқты секіру» (отырып, тізені жан жаққа ашып, қолдары аяқ арасынан жерге тіреледі; «қоян секіріс» (қолмен жерді тіреп отырып секіру. Отырғанда жерге қолды тіреп отыру); «секіртпе» аяқты ашып секіру, қолмен жамбасты ұстау – аяқты қосып секіру, басынан асырып алақан шапалақтау);

– үрмелі доппен (1–1,5 кг): секіру – бір аяқпен доп арқылы (әрқайсысына төртеу); екі аяқпен доппен 90 және 180 градусқа бұрылып, бір бірінен 1,5-2 метр қашықтықтан үрмелі доппен; бір аяқпен тебеп

отырып, екінші аяққа жалғау; екі аяқпен итеру, екі аяпен қысылған допты лақтыру, алға жоғары, кейін жоғары секіру;

– гимнастика орындығында: секіру – орындыққа және кері бір және екі аяқпен, орындыққа қарап тұрып, орындыққа жанынан қарап тұрып, орындық аяқты ашып тұрып, бір орында және орындықты жағалай,: рындық арқылыжәне кері бағытта, орындыққа қарап тұрып, орындық жанынан тұрып, орындық жанынан екі аяқпен секіру;

– гимнастикалық орындықтан кедергі жолағынан өтіп, бір бірінен 1,5 метр қашықтықта орналасқан 3–6 орындықтан өтіп жүгіру, екі аяқпен секіріп орындықтан өту, бір аяқпен қадымдап өту.

– кедергілер арқылы: бір бірінен 1,5 метр қашықтықта орналасқан 3–6 кедергіден секіру, бір аяқпен итеру арқылы, бір бірінен 3 метр қашықтықта орналасқан кедергілер арқылы секіру, екі аяқпен итеру, екі аяқты ашып, бүгу арқылы секіру.

– доппен жұмыс: допты дәлдікпен әртүрлі әдіспен жаттығу торына лақтыру, әрт.рлі әдіспен допты қабылдау, допты жалғау. Жеке және жұптық бұғат (ережеге сәйкес).

Дене шынықтыру практикасында сандық күштік мүмкіндіктер екі түрлі әдіспен бағаланады:

– өлшегіш құрылғы көмегімен – динамометр, динамограф, тензометрлік күш өлшегіш құрылғы;

– арнайы бақылау жаттығуларының көмегімен, тестілік бақылау.

Қазіргі өлшегіш құралдар барлық бұлшық ет топтарының күшін өлшеуге мүмкіндік береді. (Дене сегменттерін бұгу және жазу), статикалық және динамикалық күшпен (спортшының қозғалыстағы күш әрекетін өлшеу) [3].

Жалпы практикада күш сапасын дамыту деңгейін өлшеу үшін арнайы бақылау жаттығулары, тестілер қолданылады. Оның орындалуы арнайы қымбат тұратын инвентарь немесе құрылғыны қажет етпейді. Жоғары күшті анықтау үшін техникасы бойынша қарапайым жаттығулар қолданылады. Мысалы, штанганы жатып көтеру, штангамен отыру. Осы жаттығулар нәтижесінде аз дәрежеде техникалық шеберліктің деңгейіне байланысты. Жоғары күш спортшы көтере алатын жоғары салмақпен айқындалады. Күш қабілетінің даму деңгейін анықтау үшін төмендегі бақылау жаттығулары қолданылады:

1. секіргіш арқылы секіру;
2. Тартылу;
3. жерден немесе орындықтан параллельді брусьяда денені жазып бүгу;
4. тізені бүккен күйде денені көтеру;
5. бүгілген немесе жартылай бүгілген қолмен көтерілу;
6. Жоғары білемде айналып көтерілу;
7. екі аяқпен ұзындыққа секіру;
8. Үштк секіріс (вариант – тек оң аяқпен немесе тек сол аяқпен);
9. Шектеуге дейін аяқты тік күйде көтеру немесе жіберу;
10. қолды сермей немесе сермемей жоғары секіру (секіріс биіктігі айқындалады);
11. әртүрлі қалыптан екі қолмен немесе бір қолмен үрмелі допты лақтыру (1–3 кг)

Күш қабілетін бағалау межелері болып тартылу, денені жазып бүгу, денені белгілі бір күйде ұстау, лақтыру қашықтығы, секіру.

Кез келген педагогикалық құралдың қызметі оны пайдалану әдісіне байланысты. Әдіс – мақсатқа жету жолы.

13–14 жастағы жас футболшыларды спорттық жаттықтырудың негізгі әдістері үш топқа бөлінеді: практикалық, сөздік, көрнекілік.

Сөздік әдіс:

1. Теориялық және әдістемелік мәліметтер арқылы хабарлау әдісі.
2. Жедел басқару әдісі.
3. ағымдағы реттеу және орындауды бағалау әдісі.
4. Өзін өзі оқыту және өзін өзі тәрбиелеу әдісі

Көрнекілік әдісі:

1. Тікелей жариялау әдісі.
2. жартылай жарияланым әдісі (көрнекі оқулықтар, бағдарлау әдісі, фото-кино-видеодемонстрация, жедел ақпарат).

Практиклалық әдіс былай болып бөлінеді:

1. Жаттығу әдісі:

– оқыту процесінің және біліктілікті арттыру әдісі (тұтас жаттығу, бөлшектенген жаттығу, қатарласу әрекеті);

– жүктемені реттеу және демалыс әдісі (тең, ауыспалы, қайталамалы, интервалды, шеңберлі жаттығу).

2. Ойын әдісі.

3. Жарыс әдісі.

Дене тәрбиелеу практикасында күш қабілетін тәрбиелеуге бағытталған әртүрлі көптеген әдістер бар. Олардың ішінде ең көп таралғаны – шектеусіз күшпен қайталамалы әдіс, көп күшті әдіс, изометрикалық күш әдісі, статодинамикалық әдіс, динамикалық күш әдісі, «соққы» әдісі, ойын әдісі, шеңберлі жаттығу әдісі [4].

1. шектеусіз күш қайталамалы әдісі әлсірегенге дейінгі сыртқы қарсыласуды жеңуді қарастырады.

Әр жағдайда жаттығу демалыс үзілісінсіз орындалады. Бір жағдайда 4 тен 15–20 немесе одан да көп жаттығу қайталау болады. Бір сабақта 2–6 серия орындалады. Әр серияда – 2–4 рет. Әр жаттығу арасында демалыс 2–8 минут, серия арасында 3–5 минутты құрайды. Сыртқы қарсыластық көлемі 40–80% көлемде болады. Қимыл жылдамдығы көп жоғары болмайды. Қарсылық көлеміне байланысты қайталау көлемі бесінші, кейде отызыншы қайталауда жүзеге асуы мүмкін. Көрініс механизмі және күш қабілетін арттыру қайталау нәтижесінде әртүрлі болады. Көп тартылыс нәтижесінде қайталау аз болса жоғары күш дамып, немесе бір уақытта бұлшық ет массасы артады. Керсінше қайталау аз болса тартылыс салмағы аз болса күш шыдамдылығы айтарлықтай дәрежеде артады.

Жаттығу тиімділігі осы әдісті қолданған жағдайда қайталау жаттығуының әр сериясы соңында көрінеді. Соңғы қайталауда қимыл бұлшық еттерінің саны жоғары көрсеткішіне жетіп, қайталау пайда болады. Эффекторлық импульсация пайда болады. Шектеусіз тартылыспен бұлшық ет жұмысының көлемі ағзаның бұлшық ет және өзге жүйесінде алмасым трофикалық процестерді белсендіреді. Күш дамуымен бір уақытта бұлшық ет массасы ұлғайса ұзақ сақталады.

«Бас тартуға дейін» әдісіні негізгі үш варианты:

1. «Бас тартуға дейін» бір ретте жатттығу орындау.

2. «Бас тартуға дейін» емес рет саны, «Бас тартуға дейін» жаттығуларын бірнеше ретте орындау.

3. «Бас тартуға дейін» әр ретте жаттығу орындау.

«Бас тартуға дейін» жұмыс энергетика мысалында пайдалы болса осы әдіс практикада кеңінен таралған. Оның басымдылығымен ерекшелеуге болады. Бұл әдіс қозғалыс техникасын жақсы бақылауға, жарақаттың алдын алуға, күшті жаттығулар жасағанда қиналмаудың, бұлшық ет гипертрофиясының алдын алуға мүмкіндік береді. Бұл әдіс – бастапқыда күштілік дайындығына мүмкіндік береді. Себебі күштің дамуы бастапқыда спортшыда қарсылық көлеміне байланысты емес. Бұл әдісті қолдану күш көлемі шешуші ролге ие болғанда қолданады. Ал жылдамдық көп мәнге ие болмайды.

2. Жоғары күш әдісі

Жоғары күш әдісі жғары қарсылықты бағындырумен байланысты тапсырмаларды орындаумен байланысты. (мысалы, белгілі бір салмақта штанга көтеру). Бұл әдіс жүйке бұлшық ет күшінің концентрациясы қабілетінің дамуын қамтамасыз етеді, көп күш ағымын береді. Бастапқыда спортшы немесе балаларға бұл әдісті қолдануға болмайды. Егер қолдану қажеттілігі туындаса жаттығуды орындауда қатаң бақылау керек.

3. Динамикалық күш әдісі.

Әдістің мәні көп жылдамдықпен тартыу арқылы жұмыс істеп көп күш жігерін қалыптастыру болып табылады. Осы әдіс жылдам күштің дамуында, жылдам қозғалыс жағдайында көп күш дамытуда қолданылады.

4. «Соққы әдісі».

«Соққы» әдісі соққымен әсер етілетін тез тартылумен арнайы жаттығулар орындауды қарастырады. Ол бұлшық еттің реактивті ерекшелігін жинақтаумен байланысты күш қуатының ұлғаюына бағытталған.(мысалы, 45–75 см биіктіктен секіру, соңынан тез биіктікке немесе ұзындыққа қайта секіру. Алдын ала тез тартылудан кейін бұлшық еттің қуатты қысқаруы байқалады. Олардың қарсылығының көлемі өзіндік дене массасы мен жоғарыдан құлаумен байланысты.

Секіру биіктігінің ыңғайлы эксперименталды жолы 0,75–1,15 метр. Бірақ тәжірибе көрсеткендей кейде толық емес дайындықта болған спортшыда төменгі биіктікті 0,25–0,5 метрде пайдалану керек.

5. Статикалық (изометрикалық) күш.

Күш қабілетін тәрбиелеу мәселесін шешетін қойылған міндетке байланысты әдісті изометрикалық кернеу көлемі бойынша қолдану қарастырылады. Сонда бұлшық еттің жоғары күшін дамыту үшін изометрикалық кернеу ұзақтығының 80–90% қолданылады, 4–6с және 100% – 1–2 с. Жалпы күшті дамыту міндеті тұрса изометрикалық кернеу 60–80% жалпы ұзақтығы 10–12с әр қайталанымда қолданылады. Әдетте жаттығуда 3–4 жаттығу 5–6 қайталанудан орындалады. Әрқайсының арасында демалыс 2 минутты құрайды.

Жоғары күшті жаттықтыруда изометрикалық кернеуді біртіндеп өсіру керек. Изометрикалық жаттығу орындалғаннан кейін босаңсуға арналған жаттығу жасау керек. Жаттығу 10–15 минут орындалады.

Изометрикалық жаттығу күшті дамытуға арналған қосымша күш дамыту құралы ретінде қолданылады.

Изометрикалық жаттығуының кемшілігі күштің буындарда жаттығуынан көрінуіне байланысты. Ал күш деңгейі динамикалық жаттығудан кейін аз уақыт күш деңгейі тұрақтануы маңызды.

6. Статодинамикалық әдіс.

Статодинамикалық әдіс бұлшық еттің екі режим бойынша изометрикалық және динамикалық режимде біріктіріп, алмастырып орындалуымен байланысты. Күш қабілетін жаттықтыру үшін 2–6-секундтық изометрикалық жаттығу 80–90% көлеммен қолданылады. Кейінгі динамикалық жұмыспен тартылудың төмендеуімен байланысты (әр ретте 2–3 қайталау, 2–3 серия, демалыс сериялар арасында 2–4 минутты құрайды). Осы әдістің қолданылуы дұрыс, арнайы күштің қабілетін дамыту қажетінде жарыс жаттығуларында бұлшық еттің жұмысын вариативті режимде қолдану маңызды.

7. Ойын әдісі.

Ойын әдісі ойын қызметінде басылымдылықта күштілік қабілетті жаттықтыруды қарастырады. Ойын жағдайы әртүрлі бұлшық ет топтарына кернеу режимін ауыстыруға бағыттайды. Ағзаның шаршауының өсімімен күреседі. Осындай ойындарға сыртқы нысанды ұстауды талап ететін ойындар жатады (мысалы, «Всадник» ойынындағы серіктес), сыртқы қарсылықты бағындыруға арналған ойындар (мысалы, арқан тарту, әртүрлі бұлшық ет топтарының кернеу режимін алмастыру ойындары (мысалы, әртүрлі салмақта жүкті тасу арқылы әртүрлі эстафетасы) [5].

Күш дайындығын көп жылғы тәжірибесі көрсеткендей, жаттықтырушылар күш қабілетін дамыту үшін жас футболшыларда жалпы күш дамыту жаттығуы ретінде қолданылады.

Жалпы күш дамыту үшін негізгі міндеттер:

1. Бұлшық ет массасының ұлғаюы

2. Әртүрлі қозғалыста күш көрсетудің түрлерін дамыту

Жалпы күш мен бұлшық ет массасын дамыту үшін үш топты жаттығулар ұсынылады:

1. Штангамен, кіртаспен жаттығу, бұлшық еттің әлсіреуіне дейін орындалады. Рет саны 1 ден 3ке дейін, рет арасында демалыс интервалы 2–5 минутты құрайды. Тартылыс массасы –50 ден 70% ды құрайды.

2. Өз денесінің салмағын көтеру бойынша жаттығу (денені жазып бүгу, отырып тұру). Жаттығу «бас тартқанға дейін» орындалады. 1–3 реттен 1–3 минут интервал демалыспен орындалады.

3. Қозғалу арқылы секіру жаттығулары (аяқпен аяққа, бір аяқпен, екі аяқпен). Жаттығу «бас тартқанға дейін» 1–2 рет 3–5 минут демалыс интервалымен орындалады [6].

Футболдағы күштілік жаттығуын орындаудың негізгі әрі басты әдісі қайталама жаттығу. Күштілік жаттығуларын орындаудың практикада әртүрлі төрт вариантары үшін мынадай әдістер қолданылады:

– максималды күш әдісі, шектеулі тартылыспен қайталама жаттығуларды орындау;

– қайталама күш жұмсау әдісі, орташа тартылыс ережелерін қайталау арқылы;

– жарылысты күш жұмсау әдісі, шамаға келетін жылдамдықпен қайталама жаттығулары орындау;

– шеңберлі жаттығу әдісі, ол қайталма жаттығуларын орындауда қолданылады.

12-14 жастағыфутболшыларда күш сапасын дамыту үшін жаттығудың екі тобын пайдалану керек:

– едендегі күштілік жаттығу;

– жаттықтыру залындағы күштілік жаттығулары

12-14 жастағы жас футболшыларды дайындаудың негізгі компоненті дене шынықтыру дайындығы болып табылады. Тактикалық және техникалық дайындық құралы арқылы шешілмейді. Ол жылдамдық пен шыдамдылық сапасын айқындайды. Сондықтан, арнайы сапа дамуын дайындық кезеңінде күштілік дайындығы жүруі керек.

Өз кезегінде арнайы күш дайындығы басталуына дейін ағзаның аэробты мүмкіндігіне мән беру керек. Бұл ағзаның дене шынықтыру жүктемесіне бейімделуін тездетеді. Болашақта күш дайындығының элементтері жыл бойы сақталуы керек, аптасына 1–2 сабақ күш көрсеткішінің деңгейін қамтамасыз етеді.

Күш сипатындағы интенсивті жұмысқа көшуде спорттық техника көрсеткіші төмендейді. Осыған байланысты күш дайындығы футбол координациялық дағдысын бұзбай орындалуы керек. Күштік және техникалық дайындық логикалық сабақтастыққа ие емес. Күштік жаттықтыру жарыс кезінде бойдағы бар күш деңгейіне негізделеді. (ол аптасына 1 рет орындалады) және аз мөлшерде жылдамдық күштілік дайындықтың жоғары деңгейінде қолдау құралы ретінде қолданылады. Көлемдік күшті дайындық бұл уақытта маңызды емес.

Ойын режимінде кешендік сабақтар күш көрсеткішінің өсімін бермейді, оны тұтас жұмыс ретінде қарастыруға болмайды.

Күш дайындығы күш, жылдамдық, шыдамдылық көрсеткіштерін жақсарту ғана емес, сонымен бірге футбол білімі болып табылады.

12-14 жастағы жас футболшыларда бұлшық ет күшін шынықтырудың жетекші әдісі бірінші әдіс – орташа салмақты тартылыспен күш жаттығуларын қайталама орындау болып табылады. 16 жаста күн сайын жарты сағат көлемінде жеңіл гантелмен, үрмелі доппен атлетикалық дайындық жүргізу керек. Жаттығу қол, дене, аяқ бұлшық еттерінің күшін дамытуға арналған. Күш дайындығы жалпы дене шынықтыру дайындығы бойынша әр дайындықтың ажырамас бөлігі болып табылады. Сондай жағдайда күш жұмысын жаттығу соңцында жоспарлау керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Кудашова Л.Р. Вопросы управления функциональной подготовленностью спортсменов // Физиология мышечной деятельности. Тез. Докл. Международной конференции. – М.: Физкультура, образование и наука, 2000. – С. 84-85.

2. Мищенко В.С. Функциональные возможности спортсменов. – Киев: Здоровья, 1990. – 200 с.

3. Фомин В.С. Физиологические основы управления подготовкой высококвалифицированных спортсменов. – М., 1984. – 64 с.

4. Анохин П.К. Очерки по физиологии функциональных систем. – М.: Медицина, 1975. – 448 с.

5. Ивоилов А.В. Средства и методы обеспечения функциональной устойчивости точностных движений в спортивной деятельности // Автореф. дис.... док. пед. наук. – Малаховка, 1987. – 51 с.

6. Фомин В.С. Комплексный подход к оценке функциональной подготовленности спортсменов // Комплексный контроль за функциональным состоянием спортсменов разной специализации. – М., 1983. – С. 25- 30.

ӘОЖ 159.937

Батыргалиева С.М., Меңдіғалиева А.Т., Мадиев М.Г.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

АҚЫЛ-ОЙЫ БАЯУ ДАМЫҒАН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБЫЛДАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесінің басты міндеті ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде алынған білімді нақты жағдайда пайдалану икемділігін меңгерген, өз бетінше дұрыс, тиімді шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Бұл қазіргі қоғамдық даму әсіресе білім берудің арнайы психология және педагогика ғылымдарының салаларында басым өзгерістер енгізілуіне түрткі болуда. Бүгінгі күні барынша қалыпты баланың болсын, ерекше қабілеттіліктері бар баланың болсын, тұлғалық жағынан қалыптасып дамуына бағытталған оқыту мен тәрбиелеудің жаңа жолдарын іздестіру үлкен маңызға ие болып отыр. Баланың толық тұлғалық, жағымды психофизиологиялық дамуын қалыптастыру, мектепте дұрыс білім алуы үшін оқу іс – әрекетін дұрыс ұйымдастыру өте маңызды .

Қазіргі уақытта әлем бойынша дамуында кемшіліктері бар балалар мен жасөспірімдерді қоғамға әлеуметтік бейімдеу мәселесіне ерекше назар аударылуда. «Бала құқығын қорғау туралы» Конвенцияда мемлекет толық жетілмеген баланың құқығын ерекше қамқорлыққа алу ерекше қарастырылған.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадамы» атты Қазақстан халқына арналған жолдауында баршамызды ел игілігі жолында еңбекке шақырды, бүгінде еңбек шешуші ұлттық фактор екенін ұғындырып «халықтық әлеуметтік әлсіз топтарына жататын азаматтарды қоғамға әлеуметтендіру тетігін дамыту»,- деп атап көрсетілген .

Бұл бірінші кезекте, мүгедектер мен мүмкіндігі шектеулі тұлғалар, көп балалы отбасы мүшелері, зейнет жасындағы адамдар» делінген. Осы Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуын жүзеге асыру біздің яғни, мүмкінділігі шектеулі балаларға саналы, сапалы білім беріп, қоғамдағы өз орнын табуға мүмкіндік жасау қоғам алдындағы негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Осыған сәйкес, оқу үрдісіне қойылған қазіргі заман талаптары мұғалімдердің алдына баланың ғылым негізін игеру жетістігін ғана емес, мүмкіндігі шектеулі балалардың дамуына, алған білімін өмірде іс жүзінде қолдана білуге үйретіп, қоғамға кіріктіру міндетін қойып отыр .

Ғылыми психологиялық-педагогикалық еңбектерде мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды зерделеп-зерттеу мәселесімен айналысқан шетелдік, отандық ғалымдардың зерттеулері мен тәжірибелерге сүйене отырып, теориялық, практикалық тұрғыда сипаттау қазіргі психология ғылымында Аристотель, А.Адлер, А.Маслоу, К.Юнг, З.Фрейд, Л.С. Выготский, Божович, Л.А. Венгер, А.В. Запорожец, Л.П. Григорьева, Л.Ф. Тихомирова, А.М. Фонарев, М.Г. Ярошевский, Ж.И. Намазбаева, Қ.С. Тебенова, А.Р. Рымханова, Т.Т. Тәжібаев, А.А. Байтұрсынова, Г.Н. Тулебиева, А.З. Мовкебаева, К.Т. Беделбаева және т.б. ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған.

Қазіргі уақытта әлемдік қауымдастықта білім беру саясатындағы басымдылық саясаты дәл осы инклюзивті білім беру принциптеріне негізделеді. Инклюзивті білім беруді енгізу бойынша әр елдің қайталанбас ерекшеліктеріне байланысты барлық мемлекет үшін қолданылатын нақты әдістемелер мен нұсқаулықтар жоқ, дегенмен инклюзивті үрдістерді дамыту тәжірибесі оның дұрыс бейімделу барысында оларды пайдалану үшін маңызды болып табылады. Бұл тәжірибені біздің елімізде оқыту 2000 жылы «Мүмкіндігі шектеулі балаларға базалық білім беруге көмек» Қазақстан Республикасының Үкіметі және ЮНЕСКО-мен бірігіп САТР орталығы мен пилотты жобаны жүзеге асыру барысында басталды. Осы жобаның арқасында «инклюзивті білім беру» түсінігі елімізді орнықты.

Қазақстан Республикасының қоғамдық – саяси құрылымының өзгеруі, БҰҰ дүниежүзілік құқықтық құжаттарымен сәйкес қоғамды демократияландыруға бағытталған іс – шаралар өткізу мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға, соның ішінде балаларға білім беруіне мемлекет пен қоғамның қатынасы жаңа ұстанымның қалыптасуына ықпал етті. Білім беру саласындағы мемлекет саясаты Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің радикалды өзгеруіне бағытталған. Оның расталуы соңғы жылдары еліміздің Үкіметімен мүгедектер мен денсаулығына байланысты мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін білім беруге тең құқылықты кепілдемелікті қарастыратын халықаралық нормаларға сай республикамызда білім беру жүйесін реттейтін нормативті – құқықтық актілер мен бірқатар заңдарды қабылдауы болып табылады.

Қазақстан Республикасының бірыңғай білім беру кеңістігін құруға көшуі БҰҰ Декларациясында, «Бала құқықтары туралы Конвенция», «Білім беру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 2010 – 2020 жылдардағы Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту Мемлекеттік бағдарламасында бекітілген тұлғаның құндылықтары туралы адамгершілік идеяларымен сәйкес педагогикалық білім беру мазмұнын жаңартуды қажет ететіндігін ескертеді.

Оқу іс-әрекетінің басқа әрекет түрлерінен ең басты ерекшелігі – оқушының үнемі «жаңа дүниені білумен», әрбір жаңа әрекеттен екіншісіне ауысып отыруымен байланысты. Оқу іс-әрекеті – оқушының

білімге деген өте белсенді ақыл-ой әрекеті. Ол танымдық қажеттеліктен, мақсаттан, таным әрекеті түрлерінен және әрекетті орындау әдіс-тәсіл амалдарынан тұрады. Ал оқушының танымдық белсенділігі қабылдау, ойлау, есте сақтау процестері мен зейіннің тұрақтылығын қажет етеді. Сабақ барысында оқушылардың танымдық іс-әрекетін дамуын арттыру–олардың ынтасын, ақыл-ой әрекетін дамытатындай ұйымдастыруды қажет етеді. Көмекші мектеп алдында тұрған басты міндеттердің бірі – оқушыларға саналы, берік білім беру және оларды тұлға ретінде ортаға бейімделе алуға тәрбиелеу, қоғамға әлеуметтендіру.

Ақыл – ойы баяу дамыған оқушылардың оқу іс - әрекетінде қабылдау қабілетін дамыту – дамытпалы оқытудың ең өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Оқушының ең алдымен ойлау қабілеті дамымай тұрып, қабылдау қабілетінің дамуы мүмкін емес екені белгілі. Ал бұл өз кезегінде, баланың қабылдау қабілетінің дамуын жоғары деңгейде қамтамасыз ету үшін тәрбие берудің басты мақсатына қол жеткізу қажет екенін көрсетеді. Ол – тұлғаның, яғни, оқушының дамуымен байланысты болып келеді.

Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдау ақыл–ойы баяу дамыған оқушылардың қабылдауын оқу іс-әрекеті барысында қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық негізі арнайы зерттеуді қажет ететінін байқатты. Сонымен, бүгінгі күні ақыл – ойы баяу дамыған оқушылардың қабылдауын оқу іс - әрекеті барысында қалыптастырудың жолдарына деген қажеттіліктің артуы мен оның теориялық және әдістемелік тұрғыдан жеткілікті қарастырылмауы арасында қайшылық орын алып отырғандығы белгілі болды. Осы аталған қайшылықтың шешімін іздестіру, зерттеу проблемасын айқындауға және зерттеу жұмысымыздың тақырыбын «Ақыл – ойы баяу дамыған оқушылардың қабылдауын оқу іс-әрекеті барысында қалыптастырудың жолдары» деп таңдауымызға себеп болды.

Білім берудің әдіснамалық негіздері – тұлға, таным және іс-әрекет, теориялары, білім алушы тұлғасын жан-жақты және үйлесімді қалыптастыру туралы негіздер болып табылады. Аталған мәселелерге ойшылдар, педагогтар, психологтар, әдіскерлердің көптеген еңбектері арналған.

П.Я. Гальперин мен оның шәкірттері жүргізген зерттеулердің нәтижесінде мынадай жағдайлар анықталды: іс-әрекет, бейне және түсініктердің қалыптасуы бір процестің әр түрлі жағын көрсетеді.

XIX ғасыр ортасында психологияда психофизикалық зерттеулерді Э.Вебер мен Г.Фехнер түйсінумен қабылдау процестері арқылы зерттеп, күрделі психикалық құбылыстар заңдылықтарын түсіндірді.

Ақыл-ой әрекетін сатылап қалыптастыру теориясы оқыту іс-әрекетінің белгілі бір түрлерінің жүйесі ретінде алынады. Іс-әрекеттің негізгі «бірліктерін» әрекет деп атаймыз. Ал білім әрекетте туындайды және қабылданады, меңгеріледі деп қарастыруға болады.

Қабылдау оқуды қамтитын белсенді процесс. Оның негізін сезімдер мүшелерінің жұмысы және түсінуді құрайды. Қабылдау түсіну синтезінің нәтижесінде елестету мен бұрынғы тәжірибе көмегімен пайда болады. Қабылдау мәселесі шетелдік және отандық психологияда кең түрде зерттелді. Кеңестік психолог П.А. Шеварев қабылдау мәселесіне қағидалық түрде өзгеше ғылыми ыңғай жасады. Оның ғылыми зерттеулері шындықты бейнелеудің негізгі заңдылықтарын ашу, балалардың қабылдауының даму ерекшеліктерін талдау бағытында жүргізілген.

Қабылдау дегеніміз заттар мен құбылыстардың қасиеттері, бөлшектері, құрамы, формасы т.б. қосылып сезім мүшелеріне тікелей әсер етіп адам миында тұтас бейнеленуі. Қабылдаудың алғышарты түйсік процесі. Қабылдаудың құрамына түйсіктен басқа адамның өткен тәжірибелері, елес және білім кіреді және психикалық процестермен байланыста жүзеге асады. Қабылдау – бұл шынайылықты бейнелеу процессі, баланың қандай да бір нәрсені көруі, тануы, үйренуі. Бұл процесс – ақыл–ойы баяу дамыған оқушыларда қиындықпен қалыптасады.

Қайсыбір нәрсені, затты қабылдап түсінуі үшін өмірді танып, көріп білуге тәрбиелеуіміз керек. Заттардың пішінін, көлемін қабылдаудан түр – түсті қабылдаудың айырмашылығы – түсті міндетті түрде көзбен көру керек.

Айналадағы заттар мен құбылыстардың сезім мүшелерімізге әсері нетижесінде қабылдаудың заттылығы қалыптасады. Қабылдаудың бейнесі сыртқы дүниенің белгілі затына қатысты болады. Бұл арақатынас біздің мінез құлқымыз бен іс-әрекетіміздің бағдарлау қызметінің негізі болып есептеледі. Қабылдаудың толықтығы мен дәлдігі қоғамдық тәжірибе мен адамның тәжірибесіне, заттардың белгілері мен қасиеттері жайлы жинақталған білімдерге тәуелді. Қабылдау бейнесінің өзі де оны құрастыратын бөлшектердің ерекшеліктеріне тәуелді болып келеді.

Кесте 1 – Қабылдау туралы ғалымдардың берген анықтамалары

Анықтамалар	**Автор**
“Бастауыш сынып оқушыларының көріп қабылдау қабілеттерін дамыту – бұл олардың заттың сыртқы қасиеттері жөніндегі түсініктерін қалыптастыру және қабылдауын дамыту”.	Л.А. Венгер
“Бастауыш сынып оқушыларының мектептегі жетістіктері олардың оқу іс - әрекетінде көріп қабылдау қабілетінің денгейіне тікелей байланысты”.	А.В. Запорожец
”Бастауыш сынып оқушыларының көріп қабылдау қабілетінің қажетті деңгейде болмауы бастауыш сыныпта оқу барысында әр түрлі қиындықтарға әкеледі”.	Л.П. Григорьева

Адамның бұл бөліктері жай және ең соңғы дамып қалыптасады. Олардың қалыптасуы жеті жаста аяқталады. Кеңістікті қабылдау және бағдарлауының дамуының деңгейі баланың жалпы даму сипаттамасы мен мектепке дайындығын анықтауда көп мүмкіндік беретін болады.

С.Л. Рубинштейннің пайымдауынша, ақыл–ойы баяу дамыған оқушылардың түйсік пен қабылдау процесстері көптеген ерекшіліктермен, баяу қалыптасады. Бұл өзгешеліктер барлық психикалық процесстердің дамуына әсерін тигізеді.

Ақыл – ойы баяу дамыған оқушыларды психологиялық – педагогикалық зерттеу нәтижесінде, бұл оқушылардың қабылдау, ойлау, есте сақтау, салыстыру, сияқты танымдық іс – әрекеттер қызметінің, эмоционалдық – ерік сапаларының бұзылуымен ерекшеленеді.

«Олигофрения – грек тілінен аударғанда, «ақылы аз» деген мағынаны білдіреді. Бұл терминді XIX ғасырдың басында неміс психиатры Э.Крепелин енгізді. Бұл терминмен, этиологиялары әр текті, клиникалық симптоматикасы әртүрлі, негізінен ерешеліктері – тотальды психикалық жетіспеушілік болып табылатын балаларды айтады. Ақыл – ойдың кемістігі (олигофрения) – орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануы нәтижесінде, танымдық іс– әрекеттің түбегейлі бұзылуы.

Клиникалық көріністерін сипаттайтын негізгі белгілер бұл біріншіден, психикалық жетіспеушіліктің түзелмеуі; екіншіден интеллектуалды құрылымның кемістігі, дәйексіз ойлаудың жеткіліксіздігі немесе мүлдем болмауы.

Деменция – егер ақыл – ойыдың кемістігі 2 – 3 жасқа дейінгі кезеңде, әртүрлі органикалық зақымданулардың әсерінен пайда болса, одан кейін пайда болған ой – өріс кемістігі ұғымына, деменция кіреді. Ми қызметінің бұзылуы, біраз уақыт қалыпты жұмыс істегеннен кейін пайда болады. Деменция себептері – түрлі жарақаттар мен ми аурулары (менингит, энцефалит, менингоэнцефалит). Деменцияда ми жұмысының бұзылуы, прогрессивті сипатқа ие болады. Емдеу және педагогикалық көмек көрсету арқылы, науқас баланың психологиялық жағдайын тұрақты күйге келтіруге болады.

Ақыл – ойдың кемістігінің дәрежелері *дебильдік* – олигофренияның ішіндегі ең жеңіл және кең тараған түрі. Көмекші мектептердің негізгі контингентін, осы дебил балалар құрайды. Арнайы мектептегі бітірген ақыл – ойы кем балалар, алғашқы еңбек дайындығын алып шығады. Бұл олардың әлеуметтік бейімделуіне жағдай жасайды; *имбецильдік* –анағұрлым төмен дәреже. Логикалық үдерістер, талдау, ойлау қабілеттері өте төмен деңгейде. Олардың кейбірі, көмекші мектепте оқиды, басым көпшілігі оқымайды. Олар еңбек етуге қабілетсіз. Бұл балалар халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің қарауында тәрбиеленеді. Кейде, күрделі емес өзіне – өзі қызмет ету немесе жұмыс операцияларына үйретіледі; *идиотия* – қабылдау қызметінің мүлде жетілмеуі. Қоршаған ортаға деген реакциясы жоқ немесе адекватты емес. Ойлау қабілеті жоқ, олар туғаннан өмірінің соңына дейін, арнайы мекемелерде тәрбиеленеді.

Олигофренияның клиникалық–патогенетикалық заңдылықтары патогенездің негізгі ерекшеліктері екі фактордан құралады:

Тотальдылық – бұл барлық жүйкелік – психикалық қызметтің төменгі деңгейінен (моторика, қарапайым эмоция) танымдық үдерістерді қамтамасыз ететін, жоғары деңгейге дейін тұтас органикалық жетілмеуі. Олигофренияда жалпы психикалық үдерістердің баяу қарқыны, қабылдау, зейін, естің т.б. жеткіліксіздігі, сондай – ақ, эмоционалдық ерекшеліктердің қалыптаспауы байқалады.

Иерархиялылық – бұл олигофренияның екінші маңызды белгісі. Мұнда зейін, ес, сөйлеу, эмоционалды – ерік саласы мен моторика кемшіліктері, ойлау кемшілігіне қарағанда, аз байқалады. Ал ойлаудың жоғары формаларының жетілмеуі, олигофренияға тән күйде қалады».

Арнайы педагогика тәжірибесі ақыл – ойы баяу дамыған оқушылар затты немесе құбаласты жеке ерекшеліктерін нашар қабылдайтындығы анықтаған. Олардың жазуының бұзылыстары, дәптер бетіндегі жолақтардан шығып кетуі көру функциясының төмендігін дәлелдейді. Бұндай бақылаулар естіп қабылдауынында да байқалған, сондықтан зияты зақымдалған балалардың қоршаған ортаны қабылдауы нашар екендігі көрсетіледі.

Ақыл – ойы баяу дамыған оқушылар нашар көреді, нашар естиді деп есептелінеді. Ол ми жұмысының әлсіз жұмысының нәтижесі. Осының негізінде арнайы сабақтарда сезім мүшелерін дамытуға арнайы әдістемелер құрастырылады. Зертеулер нәтижесінде ақыл – ойы баяу дамыған оқушыларда бейнелеу ақаулығы емес, орталық жүйке жүйесі зақымдалуы дәлелденген.

Ақыл – ойы баяу дамыған оқушылардың бір нәрсеге назар аудару қабілеті төмен дамығандықтан, зейіндері тұрақсыз. Зейіннің тұрақсыз болғандықтан бұл балалардың заттардың, әріптердің ерекше белгілерін ажыратпайды, байқамайды.

Есте сақтау қабілетінде ауытқулар бар. Ақыл – ойы баяу дамыған оқушылар ұмытшақ болады және жаңа мәліметті есте сақтауында қиындықтар кездеседі. Аталмыш балалар есте сақтау үшін қалыпты балаларға қарағанда көп қайталауды қажет етеді. Сондықтан жазбаша жұмыстарында көптеген қателіктер жібереді.

Кеңістікті қабылдауының бұзылуы, А.Р. Лурия, Л.С. Цветкова корсеткендей, санау, оқу, жазу жағдыларын меңгергенде қиындықтар туғызады.

Кеңістік функциясының дамуы жай болғандықтан ол өте нәзік және зақымдалуға бейім болады.

Мектеп жасындағы оқушыларда кеңістікті қабылдаудың үш формасы қалыптасуы керек:

1. заттың кеңістіктік белгілері /(форма, көлем);
2. кеңістік бағыттары;
3. заттар арасындағы кеңістік белгілері;

Ақыл – ой дамуы баяу баланың дамуы, *биологиялық* және *әлеуметтік* факторлармен анықталады. Олардың алғашқысына, кемістіктің айқындығы, оның құрылымының сапалық қасиеті, пайда болу уақыты жатады. Ал әлеуметтік факторлар: баланың ең жақын ортасы, отбасы, бірге уақыт өткізетін, қарым – қатынас жасайтын ересектер мен балалар, мектеп.

Жеткіліксіз танымдық белсенділік, бағдарлау әрекетінің төмендігі – бұл ақыл – ойы кем балалардың ми қыртысындағы нейрофизиологиялық үдерістердің ерекшеліктеріне тікелей қатысты симптомдар. «Осы категориядағы балалардың патологиялық дамуын зерттеумен айналысқан ғалымдар С.С. Корсаков, Г.Е. Сухарева, М.Г. Блюмина, С.Я. Рубинштейн және т.б., олардың қоршаған ортаға деген қызығушылықтарының аздығын, бастамшылдық пен селқостық тәрізді белгілерді айырықша атап көрсетеді.

Мәселен Г.Е. Сухареваның зерттеуі бойынша, «олигофрениядан зардап шегетін балаларда, сау балаға тән қоршаған ортаны тануға деген тежеусіз ұмтылыс жоқ». Ақыл – ойы кем балаларда жүйке үдерістері деңгейінде инерттілік, сақтану мақсатындағы тежелуге деген жоғары бейімділік орын алады. Бұлардың барлығы, жалпы танымдық белсенділіктің төмендеуіне патогендік негіз береді. Ақыл – ойы кем балалар, өзіне қоршаған жақын заттық ортаға ешқандай қызығушылық танытпайтындығымен сипатталады. Қозғыш балалар көзіне түскеннің барлығын бірден қамтуға ұмтылады, оның қажетті – қажетсіз екендігін ойлап жатпайды. Бірақ, оларды жетектейтін күш – қызығушылық емес, оларға тән қасиет – импульсивтілік. Өкінішке орай, балалар қолына іліккенді сол сәтте – ақ тастайды, себебі оның қажеттілігі болмайтыны анықталады.

Тежелгіш олигофрендер, керісінше, айналасындағы заттарға көңіл аудармайды, ешнәрсеге назар салмайды. Ал, мінез – құлқы анағұрлым адекватты балалар, кейбір айқын, ашық бояулы, жаңа заттарға аз уақыт ғана қызыға қарайды. Бірақ, сол заттар туралы ересектерге сұрақ қоймайды, өз беттерімен жаңа нәрсе білуге талаптанбайды.

Түйсік пен қабылдау – қоршаған ортаны танудың алғашқы сатысы. Бұл саты барлық өмір жолында маңызды болып қала береді. Ақыл – ойы кем балалардың тежелген, шектелген қабылдау қабілеттері оның психикалық даму барысында орасан зор әсер етеді. Ақыл – ойы кем балалардың қабылдау және сезіну қабілеттерін, белгілі психологтар И.М. Соловьв, К.И. Вересотская, М.М. Нудельман, Е.М. Кудрявцевалар зерттеген.

Шолып қараудың шектеулі болуын И.М. Соловь өз зерттеулерінде толық сипаттайды. Мысалы, сау балалар бірден байқаса олигофрендер біртіндеп байқайды деп жазады. Ақыл – ойы кем балалар көшеде келе жатып айналасындағы өзінің сау құрбыларына қарағанда аз байқайды. Сондықтан, ол бөтен жерлерде таныс емес жағдаяттарда абыржып қалады, жағдайды бағалай алмайды, оқиғаның мәнісін аңғармайды. Демек, олигофрендер объектілер арасындағы қатынастар мен байланыстарды дұрыс ұғына алмайды.

М.М. Нудельманны зерттеулері, көру арқылы қабылдаудың көлемінің тартылғанын дәлелдейді. Мысалы, терезеден көрінген қала көрінісінен, ақыл – ойы кем балалардың байқағандары, сау балаға қарағанда анағұрлым аз болғандығы анықталды.

Психологиялық және физиологиялық зертеулер бойынша білгеніміздей, кеңістіктік көріністерді қабылдау түрлі анализаторлардың арақатынасына негізделген. Бала дамуындағы кеңістік қатынастардың бастауы түрлі анализаторлардың арасындағы кеңістік байланыстардың құрылуымен тығыз байланысты. Көптеген психологтар өз зерттеулерінде И.П. Павлов және И.М. Сеченов анализаторлардың кеңістікте атқаратын қызметіне берген кешенді сипаттамаларын тәжірбие жүзінде растады.

Психологиялық – педагогикадық әдебиеттердің теориялық талдауы көрсеткендей, ақыл – ойы баяу дамыған оқушыларының қабылдауы – бұл оқушы өмір сүретін қоршаған орта туралы ойының қалыптасуы және дамуы болып табылады. Жалпы қабылдаудың іргетасы оқушының ақыл ой даму деңгейіне байланысты. Сонымен қатар, қабылдау ақыл – ойы баяу дамыған оқушыларының білім алуына, сауат ашу кезінде кездесетін қиындықтардың алдын алуға қажетті жеке психикалық процестердің бірі.

Ақыл – ойы баяу дамыған оқушылардың қабылдауын дамыту үшін мұғалімдер, логопедтер және ата – аналардың тығыз байланыста болып жұмыс жасау керек. Қабылдау оқушылардың сауат ашуының негізгі алғы шартты болғандықтан, бұл процесс жоғарғы деңгейде дамуы тиіс. Қаблыдауды дамытуға арналған арнайы жаттығулар мен нұсқауларды тек сабақ барысында ғана емес, сабақтан тыс қолдану қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына жолдауы. Қазақстан – 2030. – Алматы: Білім, 1997. – 256 б.
2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Жарты орта білім. Негізгі ережелер. – Астана. – 2006.
3. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы». – Астан, 2010.
4. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 27.07. 2007., № 319-III ҚРЗ Заңы. – Астана.
5. Кудявцева Е.Н. Сбор. упражнений по исправлению недостатков письма и чтения. – М., Учпедгиз, 1957.
6. Шиф Ж.М. Очерки усвоение русского языка глухонемыми школьниками. – М., Учпедгиз, 1954.
7. Нұрланбекова А.Д. Ақыл – ойы терең зақымдалған балаларды оқыту мен түзетудің әдістемелік негіздері // Дефектология журналы. – 2011. – №2. – Б 22-24.
8. Бегалиева П. Зиятында ауытқушылығы бар балалардың қабылдау үрдісінің ерекшеліктері // Дефектология журналы. – 2011. – №3. – Б. 14 -16.

УДК 811.111

Баюканская С.Ф., Калаханова С.Б.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова,
г. Уральск, Казахстан

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ВУЗЕ

В современном обществе, в век технологизации и глобализации, наблюдается активизация процесса поиска эффективных условий воспитания молодежи, конкурентноспособной, целеустремленной, профессионально компетентной, готовой к диалогу с другими культурами. Подготовка разностороннего специалиста, обладающего высоким уровнем культуры – одна из главных задач образования Республики Казахстан. Реалии современного этапа развития общества, языковая ситуация в Казахстане – многонациональном, с многовековой историей, в которой переплелись народы, нации, культуры, в настоящее время диктуют необходимость разработки основных методических принципов и подходов к формированию коммуникабельной языковой личности.

В своих выступлениях и обращениях Президент страны Н.Назарбаев неоднократно говорил о важности и значимости развития полиязычия для многонационального казахстанского общества. Идею триединства языков в Казахстане Президент впервые озвучил ещѐ в 2004 г., впоследствии неоднократно к ней возвращаясь. В Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» Глава государства предложил начать поэтапную реализацию культурного проекта «Триединство языков», где отметил, что «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык – государственный язык, русский язык как язык межнационального общения и английский язык – язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1].

В Статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Глава государства Н.Назарбаев одним из важнейших направлений модернизации сознания как общества в целом, так и каждого казахстанца, выделяет конкурентоспособность. Президент отмечает, что «особенность завтрашнего дня в том, что именно конкурентоспособность человека, а не наличие минеральных ресурсов, становится фактором успеха нации. Поэтому любому казахстанцу, как и нации в целом, необходимо обладать набором качеств, достойных XXI века. И среди безусловных предпосылок этого выступают такие факторы, как компьютерная грамотность, знание иностранных языков, культурная открытость. Поэтому и программа «Цифровой Казахстан», и программа трехъязычия, и программа культурного и конфессионального согласия – это часть подготовки нации (всех казахстанцев) к жизни в XXI веке. Это часть нашей конкурентоспособности» [2].

Аспекты полиязычного образования затрагивались в трудах педагогов, психологов, социологов: ученые рассматривали теории - обучения иностранным языкам (Бим И.Л., Кулибаева Д.Н., Кунанбаева С.С. и др.); лингводидактические и психологические основы обучения языкам (Барышников Н.В., Выготский Л.С., Вермке Ю., Жинкин Н.И., Зимняя И.А., Коряковцева Н.Ф., Леонтьев А.А., Рубинштейн С.Л., Цахариас В. и др.); вопросы изучения языка как отражения этнокультурных ценностей (Арутюнова Н.Д., Лихачев Д.С., Степанов Ю.С., Телия В.Н., Шаклеин В.М. и др.); проблемы двуязычия, взаимодействия и взаимовлияния языков (Алтынбекова О.Б., Копыленко М.М., Костромина Т.А., Крысин Л.П., Мадиева Г.Б., Смагулова Ж.С., Сулейменова Э.Д., Хасанов Б.Х., Шаймерденова Н.Ж. и др.); вопросы формирования языковой идентичности (Хайруллина Н.Г. и др.); теоретико-методологические основы полиязычного образования (Жетписбаева Б.А.) [3].

Поликультурное образование в Республике Казахстан на сегодняшний день является одним из главных направлений в системе высшего образования. Именно образование является важнейшим этапом в процессе формирования и развития поликультурной личности, этапом, когда осознанно формируются основные ценности и жизненные принципы. Именно полиязычие способно предоставить студенту благоприятную среду, обеспечивающую гармоничное сочетание развития гуманистических общечеловеческих качеств личности с возможностью полной реализации его национально-культурных, этнических потребностей. Перед педагогами стоит важнейшая задача – использовать весь свой уникальный опыт и знания культурных традиций народов и этносов, общечеловеческих ценностей и мировой культуры в создании благоприятной образовательной и воспитательной среды, способствующей формированию социально-активной личности.

Полиязыковая личность – это активный носитель нескольких языков, представляющий собой: личность речевую – комплекс психофизиологических свойств, позволяющих индивиду осуществлять речевую деятельность одновременно на нескольких языках; личность коммуникативную – совокупность способностей к вербальному поведению и использованию нескольких языков как средства общения с представителями разных лингвосоциумов; личность словарную – совокупность мировоззренческих установок, ценностных направленностей, поведенческого опыта, интегрированно отраженных в лексической системе нескольких языков [3].

В наше время английский язык играет чрезвычайно важную роль в таких сферах человеческой деятельности, как наука, экономика, торговля, спорт, туризм. Когда зарубежные учёные хотят сообщить своим

иностранным коллегам о своих открытиях или поделиться интересными результатами, они публикуют научные статьи в журналах, выходящих на английском языке. Английский язык выступает в качестве рабочего языка абсолютного большинства международных научных, научно-практических, технических и профессиональных международных конференций, симпозиумов, круглых столов и семинаров. Сегодня можно с уверенностью утверждать, что английский язык в современном мире выполняет очень важную роль и знание его открывает большие возможности и доступ к огромному научному фонду.

В Западно-Казахстанском государственном университете имени М. Утемисова была разработана и реализована программа полиязычного образования на 2012-2016 годы, рекомендованная МОН РК и в настоящее время продолжает действовать и совершенствоваться. В целях реализации программы в уже 2012-2013 учебных годах на двух ОП 5В010900 «Математика» и 5В011000 «Физика» были созданы новые группы полиязычного обучения, в которых обучение проводилось на трех языках (казахском, русском, английском) и ежегодно количество полиязычных групп на разных факультетах возрастает [4]. С 2014 года были открыты полиязычные группы в числе других ОП и на специальности «Педагогика и психология». В настоящее время с 1 сентября 2017 года уже есть студенты полиязычных групп 1, 2, 3, 4 курсов ОП «Педагогика и психология» и в 2017-18 учебном году будет первый выпуск студентов, обучавшихся в полиязычных группах на ОП «Педагогика и психология».

Следует отметить, что введение полиязычного обучения вызывает ряд трудностей. Основными из них являются: разный уровень знания языка, неуверенность учащихся при изучении специальной дисциплины на иностранном языке; недостаток знаний преподавателя по специально ориентированному английскому. Следовательно, необходимо организовать учебный процесс таким образом, чтобы выпускники имели достаточный уровень полиязычной компетенции для последующего непрерывного повышения речевой и коммуникативной компетенции на трех языках.

Масштабное внедрение полиязычного образования обусловило создание нового формата повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров, что связано, прежде всего, с повышением уровня языковой подготовки, а также совершенствованием методик преподавания специальных дисциплин на английском языке [5].

Методы мотивации и стимулирования использования различных языков в соответствии с потребностями и интересами взаимодействующих в этнокультурном образовательном пространстве – это группа методов, направленная на формирование и закрепление положительного отношения к учению и стимулирование активной познавательной деятельности. Полиязыковое образование в первую очередь требует не только целевую подготовку специалистов, но и активирует профессиональную подготовку, повышает квалификацию, организует самообразование и переквалификацию. Такая поддержка без обеспечения дидактическими инструментами недостаточна, так как считается учебно-методическим комплексом, в его содержание входят учебные программы, учебники, учебные материалы, хрестоматии, трехязычные терминологические словари, рабочие тетради по предметам и мультимедийные ресурсы (учебные центры, сеть глобального интернета, электронные библиотеки) и т.п [5].

Для успешной реализации необходим новый подход к изучению иностранного языка. Это объясняется некоторыми причинами, а именно: процесс обучения происходит в искусственной языковой среде; недостаточное количество учебников и учебных пособий, имеющих профессиональную направленность. Очень часто интерес к предмету у студентов падает, появляется апатия и тревожность, вызываемые трудностями, с которыми студент встречается при изучении предмета. Поэтому одна из главных задач преподавателей поддерживать познавательный интерес к предмету, формировать положительную мотивацию изучения, у студентов должна возникнуть осознанная потребность овладения знаниями в этой области для этого необходимо искать новые методические приемы, применять инновационные методики (познавательные игры, учебные дискуссии, создание проблемных ситуаций, кейс-стади и др.), Интернет (использование готовых материалов аутентичных текстов, применение мультимедийных и компьютерных технологий для участия в обсуждении по заданной теме) внедрение в образовательный процесс преподавателями и студентами новых технологий (презентаций учебного материала, электронных пособий, аудио- и видеоматериалов и пр.), активизируют процесс языкового обучения и способствуют эффективности иностранного языка. Одним из вариантов изучения дисциплины, является использование метода проектов. Данная форма обучения способствует развитию коллективной учебной деятельности обучающихся, при которой цель осознается как единая, требующая объединения всего коллектива, в процессе деятельности между членами коллектива образуются отношения взаимной ответственности, умение понимать и сознательно использовать различные формы и способы представления данных.

Новая языковая политика независимого Казахстана сегодня может служить примером для других стран мира по степени популярности в обществе и уровню своей эффективности. Стремление подрастающего поколения к изучению казахского языка как государственного, русского – как языка межнационального общения и английского – как языка международного общения является требованием времени и необходимостью для будущих потомков.

Интеграция Казахстана в мировое сообщество зависит сегодня от осознания, что мир открыт тому, кто сможет овладеть новыми знаниями через овладение доминирующими языками. Благодаря инициативе Президента наше государство приступило к реализации концепции полиязычия в образовании, потому что именно полиязычие послужит укреплению конкурентоспособности Казахстана. Кроме того, обучение на трёх языках, и, как следствие, владение ими практически в совершенстве, будет способствовать приобщению к культуре и традициям разных народов. А это есть ни что иное как формирование

полиязыковой личности, активного носителя нескольких языков. Сегодня знание иностранного языка, по существу, открывает окно в большой глобальный мир с его колоссальным потоком информации и инноваций. Разумное, грамотное и правильное внедрение трехъязычия даст возможность нашим студентам быть коммуникативно-адаптированными в любой среде.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» 28 февраля 2007 года [электронный ресурс]. – http://www.akorda.kz/ru/addresses.
2. Статья Главы государства Н.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». 12 апреля 2017 года [электронный ресурс]. – http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.
3. Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования / Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук Республика Казахстан. – Караганда, 2009.
4. Полиязычное образование [электронный ресурс]. – https://www.wksu.kz/ru/mstudy/33-catsisobu/365-poliyazychnoe-obrazovanie.
5. Нагымжанова К.М., Сагынбекова Е.Р., Кожаева А.Б. Педагогичесские аспекты полиязычного образования в Республике Казахстан// Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции. Актуальные вопросы психологии и педагогики в современных условиях 2016 г. [электронный ресурс]. – http://izron.ru/articles/aktualnye-voprosy-psikhologii-i-pedagogiki-v-sovremennykh-usloviyakh.

УДК 796.012.412.5

Бессмертнов П.А., Жардемов Ж.С.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан
Бессмертнова А.Л.
СОШ №6 им. А.С. Макаренко, г.Уральск, Казахстан

ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЙ БЕГ КАК СРЕДСТВО ПРИВЛЕЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ К САМОСТОЯТЕЛЬНЫМ ЗАНЯТИЯМ

Вопросы физического воспитания детей тесно связаны с проблемой их здоровья. В общем комплексе факторов, способствующих укреплению здоровья подрастающего поколения, сегодня всё большую роль играет государственная система обязательного физического воспитания в школьных учреждениях. Усложнение учебных школьных программ сократило двигательную активность, увеличило дефицит мышечной работы школьников. Это отрицательно сказывается на их здоровье и физическом развитии. Особенно это касается тех детей, которые в связи с некоторыми отклонениями в состоянии здоровья и слабым физическим развитием не могут выполнять полностью обязательную программу физического воспитания, предусмотренную для основной группы учащихся [2, с. 26].

По данным специальных исследований, к 11 классу хроническая заболеваемость у детей увеличивается в 4-6 раз. Почти каждый выпускник вместе с аттестатом об окончании учёбы получает какое-то функциональное отклонение в здоровье.

Современные условия жизни предъявляют высокие требования к уровню всесторонней физической подготовленности на всех этапах индивидуального развития человека. Вместе с тем имеются резервы для более полноценного использования разнообразных средств массово-оздоровительной физической культуры, как для здоровых школьников, так и для школьников, относимых к подготовительной или даже к специальной медицинской группе. Одним из средств является оздоровительный бег. Бег лучше других средств развивает такое важное качество, как выносливость, которое на протяжении всей жизни играет важнейшую роль в поддержании здоровья, нормальной деятельности таких важных физиологических систем, как сердечно-сосудистая и дыхательная. Проявление выносливости можно обнаружить уже у детей младшего возраста, однако только в среднем и старшем возрасте она достигает своего отчётливого повышения. Использование бега как основного средства развития выносливости не исключает упражнения на быстроту, развитие мышечной силы, ловкости, гибкости [1, с. 11].

При оздоровительном беге поток крови открывает путь по капиллярам, которые долгое время бездействовали, снижая нагрузку на сердце, восстанавливая сердечные функции. Видимо, поэтому учёные, изучающие влияние оздоровительного бега на здоровье человека, называют капилляры «периферическим сердцем». Академик Н.Амосов говорил, что больному человеку, движение и бег необходимы в десятки раз больше чем здоровому – это о рекомендациях медиков соблюдать покой, усиленно принимая химические лекарства, хотя более действенным будет ходьба с последующим оздоровительным бегом.

При оздоровительном беге, когда задействовано большинство мышц тела, вены и артерии, которые сократили свою работу из-за недостатка движения, вновь открываются и выполняют свои функции, а увеличивающийся поток крови позволяет снизить частоту сердечных сокращений. Регулярный оздоровительный бег – это усиленная работа сердечной мышцы, которая транспортирует при этом 20-40 литров крови в минуту (в покое – 3-4 литра). Чем больше мы будем нагружать сердечную мышцу, тем

сильнее она станет. Бег удобен в плане оздоровления тем, что позволяет самостоятельно регулировать нагрузку на сердечную мышцу. При регулярном, в невысоком темпе занятии оздоровительным бегом, укрепляется сердце, а инфаркт практически невозможен.

Оздоровительный бег улучшает работу эндокринной и нервной систем за счёт того, что открываются «спавшие» капилляры, активизируя деятельность органов внутренней секреции, увеличивается поток гормонов, который теперь уже может доходить до самых отдалённых клеток. Во время оздоровительного бега усиливается работа гипофиза, вырабатывающего гормон энодорфин (гормон счастья). После бега, продолжительностью не менее 30 минут, человек ощущает эйфорию, чувство блаженства, которое сохраняется в течение одного часа. Поэтому бег является надёжным средством против депрессии.

Легкий бег отличная профилактика остеохондроза, ведь он дает именно равномерную нагрузку на позвоночник, в отличие от спортивного бега, который сопровождается резкими движениями. Каждый человек может самостоятельно определить оптимальную нагрузку для себя, темп и ритм бега. Следует помнить, что оздоровительный бег не должен оставлять каких-то неприятных ощущений, ведь даже, на первый взгляд, безобидный «бег трусцой» - это довольно сильная физическая нагрузка, поэтому внимательно отнеситесь к своим ощущениям [3].

Основные задачи оздоровительного бега: укрепление здоровья, повышение функциональных возможностей организма, развитие двигательных качеств, воспитание привычки к самостоятельным занятиям физическими упражнениями.

Систематически в течение всего года занятия бегом и ходьбой дополняются во всех возрастах подвижными и спортивными играми. В соответствии с возрастом и интересом школьников подвижным и спортивным играм отводится от 10 до 30 минут в каждом занятии. Подготовительная часть занятия проводится в течении 10-12 мин, она состоит из 5-7 минут ходьбы в сочетании с бегом и 5-6 минут общеразвивающих и специальных упражнений. Заключительная часть занимает 3-5 минут и состоит из упражнений на расслабление, выполняемых в движении, после которых пульс должен быть примерно на 50 ударов ниже, чем после нагрузки в основной части занятий. По мере готовности организма вместо ускоренной ходьбы можно использовать бег в медленном темпе, а ходьбу в подготовительной и заключительной частях занятий. Необходимо соблюдать принцип постепенности и не увлекаться повышением скорости, а увеличивать расстояние ходьбы и бега ориентируясь на показатели пульса и личное самочувствие.

Систему внешкольных занятий оздоровительным бегом целесообразно строить по отдельным этапам годового периода, чтобы каждый последующий период предусматривал наращивание нагрузок в полном соответствии с данными педагогического, врачебного контроля и самоконтроля, которому следует обучать детей среднего школьного возраста. Важным условием сохранения устойчивого интереса к оздоровительному бегу является широкая и наглядная разъяснительная работа среди учащихся, родителей, администрации школ о значении этой формы оздоровительной работы для укрепления здоровья и закаливания организма [1, с. 13].

Список литературы

1. Лёгкая атлетика спортивно-методический журнал. – 1983. – №11. – С. 11-14.
2. Гойхман П.Н., Трофимов О.Н. Лёгкая атлетика в школе. – М.: Физкультура и спорт, 1972.
3. Budzdorov24.com [электронный ресурс]. – ozdorovitelnyj-beg.

УДК 004.9

Болотова М.И.
Оренбургский государственный медицинский университет,
г. Оренбург, Россия

ЭЛЕКТРОННАЯ ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВУЗЕ

В современном информационном обществе происходит переход от традиционного образования в условиях ограниченного доступа к информации к качественно новому образованию с использованием современных информационных технологий, интерактивных методов обучения, ориентированных на компетентпостную модель многоуровнего высшего образования. С этой целью в образовательных организациях создается и функционирует электронная информационно-образовательная среда (далее - ЭИОС).

Следует отметить, что конструирование содержания образования в логике контекстно-компетентностного подхода позволяет выделить в нем собственно предметное содержание, предполагающее использование аутентичных материалов, информационных потоков субъектов образовательного процесса и скрытого жизненного опыта обучающихся. Как показывают социологические опросы, современный студент не выходит за пределы Гуглав поиске информации, и этот феномен носит название «гугливизация образования».Такая тенденция формирует знания наневысоком уровне, так как они основываются на элементарных и не всегда верных понятиях, фактах из Википедии и пиратских библиотек.

Сегодня в связи с изменением содержания образования широко обсуждается вопрос о стратегиях использования информационных и коммуникационных технологий в системе образования, побуждающих к переосмыслению системы ипроцесса обучения. Информационно-коммуникационные (дистанционные) образовательные технологии выступают какспособ формированияобразовательного пространства и создания новой образовательной модели. Смена образовательной парадигмы заключается в создании открытой ЭИОС.

Исследуемая средаориентирована в первую очередь на удовлетворение потребностей субъектов образования в информационных услугах и ресурсах, направлена на формирование высокого уровня информационно-методического обеспечения учебного процесса, формирование личного информационного пространства студента на основе интерактивности и дистанционности, что обеспечивает индивидуализацию обучения и гибкую образовательную траекторию [1].

Использование ЭИОС в учебном процессе предусмотрено ФГОС ВОпо всем направлениям подготовки бакалавриата, специалитета, магистратуры и аспирантуры. Согласно Федеральному закону «О внесении изменений в закон РФ “Об образовании” в части применения электронного обучения и дистанционных образовательных технологий» (28.02.2012. № 11-ФЗ) электронное обучение – это «организация образовательного процесса с применением содержащейся в базах данных и используемой при реализации образовательных программ информации и обеспечивающих ее обработку информационных технологий, технических средств, а также информационно-телекоммуникационных сетей, обеспечивающих передачу по линиям связи указанной информации, взаимодействие участников образовательного процесса» [6].

В 2009/10 годы в России был выдвинут проект «Концепции Федерального закона “Об индустрии электронного обучения (e-Learning)”», главной идеей которого являлось определение возможных путей развития индустрии электронного обучения в РФ, и его правовое обеспечение» [4].

В этой связи актуален "Порядок применения организациями, осуществляющими образовательную деятельность, электронного обучения, дистанционных образовательных технологий при реализации образовательных программ", утвержденный приказом Минобрнауки РФ от 09.01.2014 г. № 2. » [5].

Важными стратегическими задачи модернизации системы высшего образования становятся:

- внедрение новых образовательных технологий и принципов организации учебного процесса, обеспечивающих эффективную реализацию новых моделей и содержания непрерывного образования, с использованием современных информационных и коммуникационных технологий;
- использование информационных и коммуникационных технологий, чтопозволит сделать интеграцию в европейское образовательное пространство более эффективной и планомерной, обеспечит мобильность профессионального образования и сделает возможным рост экспорта образовательных услуг;
- организация дистантных форм получения образования с использованием современных информационных технологий расширяет возможные сферы сотрудничества с европейскими странами в области обеспечения качества образования;
- введение в учебный процесс современныхтехнических средств и технологий их использования позволит увеличить количество вузов, соответствующих международным требованиям;
- регулярное использование сетевых коммуникаций позволит существенно увеличить экспорт образовательных услуг [5].

В целом электронная информационно-образовательная среда организации должна обеспечивать:

- доступ к учебным планам, рабочим программам дисциплин (модулей), практик, к изданиям электронных библиотечных систем и электронным образовательным ресурсам, указанным в рабочих программах;
- фиксацию хода образовательного процесса, результатов промежуточной аттестации и результатов освоения основной образовательной программы;
- проведение всех видов занятий, процедур оценки результатов обучения, реализация которых предусмотрена с применением электронного обучения, дистанционных образовательных технологий;
- формирование электронного портфолио обучающегося, в том числе сохранение работ обучающегося, рецензий и оценок на эти работы со стороны любых участников образовательного процесса;
- взаимодействие между участниками образовательного процесса, в том числе синхронное и (или) асинхронное взаимодействие посредством сети "Интернет".

Электронная информационно-образовательная среда интегрирует функции хранения и предоставления учебных материалов (электронной библиотеки) и электронного сопровождения учебного процесса (ДСО – системы дистанционного образования).

ЭИОС представляет собой совокупность внутренней и внешней сред.

Внутренняя позволяет осуществлять административный, организационный, обучающий, контролирующий процессы.

Внешняя среда предоставляет новые формы образовательных услуг; позиционирование вуза во внешней образовательной среде; создание учебно-методического ресурсного центра образовательных товаров и услуг вуза; научно-исследовательскую деятельность с отечественными и зарубежными партнерами; разностороннюю коммуникацию (on-line, off-line).

Более подробно остановимся на внутренней информационной среде, так как именно она обеспечивает качество образовательной деятельности в системе «педагог – информация/деятельность – обучающийся».

Сетевая учебная деятельность как часть внутренней среды помогает осуществлять все виды аудиторной и внеаудиторной учебной работы:

- лекции, в том числе в поточной аудитории;
- лекции в сетевых классах;
- лекции в режиме теле- и видеоконференций;
- лекции-презентации;
- организация самостоятельной (индивидуальной) работы студентов, аспирантов, докторантов, слушателей, в том числе выполнение курсового и дипломного проектирования, работу с базами данных и учебно-методической литературой, рецензирование рефератов, курсовых и дипломных проектов, формирование словарей терминов;
- организация конференций учебной группы с использованием электронной почты и иных телекоммуникаций, неформального общения обучаемых в ходе освоения тем курсас использованием электронной почты и телекоммуникаций;
- консультации: индивидуальные и групповые (тьюториалы);
- и другие виды деятельности.

Учебно-методическая поддержка учебного процесса выражается в подготовке всего комплекса учебно-методического обеспечения образовательной деятельности: учебники; учебные пособия; авторские курсы лекций; сборники задач, сборники ситуационных заданий и упражнений (case-study); сборники тестов; лабораторные и иные практикумы; интегрированные пособия для занятий в учебно-тренировочных классах; руководство по изучению курса (study-guide); созданию образовательных веб-квестов [2], компьютерные программы, а также другие материалы для организации самостоятельной работы.

Ведение научно-исследовательской работы осуществляется по следующим направлениям:

- научно-методическое обоснование направлений совершенствования и развития содержания учебных курсов,учебно-методического обеспечения образовательной деятельности; направлений совершенствования форм и видов обучения, образовательных технологий;
- мониторинг образовательной и методической деятельности вуза;
- организация научно-исследовательскойработы студентовпо актуальным вопросам современной медицины;
- организация научно-исследовательской работы преподавателей, аспирантов, докторантов и студентов;
- организация научно-консалтинговой деятельности.

Английский философ Г. Бокль писал: «Встарь богатейшими странами были те, природа которых была наиболее обильна; ныне богатейшие страны - те, в которых человек наиболее деятелен».Значит, задача образования воспитать деятельного, мобильного, конкунентноспособного человека. На решение этой задачи направленны информационные технологии.

Представим опыт применения информационных технологий реализации дисциплины «Физическая культура и спорт» (для обучающихся, освобожденных от практических занятий) в условиях электронной информационно-образовательной средыФГБОУ ВО «Оренбургский государственный медицинский университет» Минздрава России.

Разработанныестудентами веб-квесты «Самоконтроль при занятиях физической культурой и спортом» и «Флэшмоб – за здоровое поколение!» взаимосвязаны и взаимообусловлены.

Роли участников квеста «Самоконтроль при занятиях физической культурой и спортом»:

Теоретики – поиск информации о субъективных методах самоконтроля и создание презентации на тему: «Самоконтроль. Субъективные методы: самоконтроля».

Практики:

1) Специалисты в области антропометрических измерений.

2) Специалисты в области сердечнососудистой системы.

3) Специалисты в области дыхательной системы.

4) Специалисты в области физической культуры (тесты по физической подготовленности для определения уровня развития физических качеств: сила, быстрота, выносливость).

5) Редколлегия: разработка демонстрационного макета дневника самоконтроля.

Форма отчета: защита презентаций и выполнение практических заданий осуществляется на занятиях. Проведение функциональных проб на занятиях Фк.

Цель веб-квеста «Флэшмоб – за здоровое поколение!» - сформировать потребность в ЗОЖ, овладеть средствами и методами укрепления и сохранения здоровья, методами самостоятельного контроля собственного здоровья. Девиз веб-веста - «Здоровым будешь, если гиподинамию флэшмобом разбудишь!

Чтобы помочь студентам осознать современную проблему гиподинамии, на занятиях внедряется одна из форм физкультурно-оздоровительной работы - флэшмоб. Новое направление «флэшмоб» даёт возможность варьировать нагрузку во время занятия за счёт темпа и такта.

Это проблемное задание с элементами ролевой игры, для выполнения которого используются информационные ресурсы Интернета.

На первом этапе студенты делятся на группы, где выбирается командир, который является главным звеном и помощником преподавателя, который информирует о различных изменениях. Студенты выбирают подходящую им роль.

В категорию *журналисты* входят обучающиеся с ослабленным здоровьем. Они проводят видео-опросы у студентов разных возрастов. Составляют самостоятельно ряд вопросов на тему, что такое гиподинамия, флэшмоб? Нравится ли им музыка? Возникает ли желание подвигаться под музыку? Роль танцевальных упражнений, какие группы мышц задействованы?

Статисты анализируют информацию журналистов и представляют в диаграммах. *Волонтёры* организовывают флэшмоб на больших переменах или на занятиях в качестве разминки. Можно устроить танцевальные акции на улице, чтобы привлечь большое количество населения. Данная форма работы помогает решить проблемы с использованием интернета в правильном направлении, считаться с мнением других, находить интересные движения и применять их в аудиторное и внеаудиторное время. А самое главное, позволяет двигаться обучающимся даже с ослабленным здоровьем.

При этом самоконтроль даёт возможность определять нагрузку с помощью такого показателя, как пульс. Студенты ведут дневник самоконтроля, что способствует осознанному контролю состояния с помощью определённых показателей и даёт возможность не перегружаться. Поэтому данныйквест помогает также обучающимся овладеть физкультурной грамотностью, средствами и методами укрепления и сохранения здоровья.

Данный веб-квест приносит большую пользу для снятия напряжения, задействует все группы мышц, поднимает настроение. Готовый продукт размещается на сайте.

Таким образом, использование квест-технологий позволяет добиваться определенных результатов в процессе формирования общекультурных компетенций студентов и при этом разнообразить их деятельность игровыми приемами с использованием Интернет [3]. Как видим, квест-технология способствует развитию познавательной активности, творческих способностей, расширению кругозора, увлекает и заинтересовывает обучающихся, то есть решать как обучающие, так и воспитательные задачи.

Список литературы

1. Андреева Н.Б. Информационно-образовательная среда вуза: современные возможностидля взаимосвязи и развития методов обучения // Современные информационные технологии. – 2012. – № 16. – С. 122-125.

2. Быховский Я.С. Как создать веб-квест для самостоятельной работы учащихся? [электронный ресурс]. – http://teacher.fio.ru/news.php?n=59&c=1529.

3. Кичерова М.Н., Ефимова Г.З. Образовательные квесты как креативная педагогическая технология для студентов нового поколения // Интернет-журнал «Мир науки». – 2016. – Том 4. – № 5 [электронный ресурс]. – http://mir-nauki.com/PDF/28PDMN516.pdf.

4. Концепция Федерального закона «Об индустрии электронного обучения (eLearning)» (проект) [электронный ресурс]. – http://mmc1012.unn.ru/News/ExpertSovet.php

5. Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации (Минобрнауки России) от 9 января 2014 г. N 2 г. Москва "Об утверждении Порядка применения организациями, осуществляющими образовательную деятельность, электронного обучения, дистанционных образовательных технологий при реализации образовательных программ" [электронный ресурс]. – https://rg.ru/2014/04/16/obuchenie-dok.html.

6. Прохоренков П.А. Этапы формирования электронной информационно-образовательной среды ВУЗА // Международный журнал экспериментального образования. – 2016. – № 2-2. – С. 291-294; [электронный ресурс]. – https://expeducation.ru/ru/article/view?id=9575.

7. Федеральный закон от 28.02.2012 № 11-ФЗ «О внесении изменений в Закон Российской Федерации «Об образовании» в части применения электронного обучения и дистанционных образовательных технологий» [электронный ресурс]. – http://www.rg.ru/2012/03/02/elektronnoe-obuchenie-dok.html.

ӘОЖ 373.3

Біржан Н.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ ЖАҢАРУЫ

Қазіргі Қазақстан бастауыш мектебіндегі жаңа өзгерістер әлемдік білім беру тәжірибелерін пайдалана отырып, *еліміздің ертеңіне қызмет етер кемел ойлы, дүниеге көзқарас мәдениеті дамыған, шығармашылық бағыт ұстанатын білікті де білгір, сыни тұрғыдан ойлауға қабілетті ұрпағын оқытып-тәрбиелейтін кәсіби құзіретті мамандарды дайындаудың сапасын арттыруда және ел болашағы – жас ұрпақты жаңа инновациялық әдісте рухтық тәлім және білім негіздерімен қаруландыратын тиімді білім беру технологияларын* анықтау және оларды қолдануға бағытталған.

Еліміздің президенті Нұрсұлтан Әбішұлының «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бойынша білім беру үдерісіне енген жаңартылған бағдарлама бойынша өз білімін жетілдіру биылғы оқу жылында әрбір бастауыш сынып мұғалімінің алға қойған мақсаты болып отыр. Білім беру мазмұнының жаңаруына байланысты ұстаздар алдында оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін үйрену, озық технологияларды меңгеру және оларды ұтымды қолдана білу міндеті тұр.

Жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес бекітілген мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты «Өмірлік білім алу» тұжырымдамасынан «Өмір бойы білім алу» тұжырымдамасына қарай өтуге, білімді «Үнсіз тыңдаудан ынталылыққа», «Білімнен құзыреттілікке» бағытталған [1].

Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру.

Заманауи білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік – сыни тұрғыдан ойлау және оқытуға бағытталған технологияларды пайдалану өзекті болып отыр.

Сыни тұрғыдан ойлау «Ойлау туралы ойлану» деп сипатталған. Ол маңызды мәселені талқылау және тәрижибені ой елегінен өткізуді қамтиды. Яғни, ол – бақылаудың, тәжірибенің ойлау мен талқылаудың нәтижесінде алынған ақпаратты ойлауға, бағалауға, талдауға, синтездеуге бағытталған пәндік шешім.

Сондықтан да бастауыш сыныптан бастап оқушыларды сыни тұрғыдан ойлауға үйрету оқыту тәжірибесіне біраз өзгерістерді енгізуді қажет етеді.

Сын тұрғысынан ойлау көбіне бір нәрсені елестетуге, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекетің жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерін енгізуге дайын болуды көздейді, ол ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге бейімділік пен басқаларды сын тұрғысынан ойлауға баулуды білдіреді.

Бұл технология бақылау, тәжірибе, толғану және пайымдау нәтижесінде алынған ақпаратты ұғыну, бағалау, талдау және синтездеуде қолданылатын әдіс болып табылады, сонымен қатар, ол әрекет жасауға негіз, түрткі болуы да мүмкін.

Жаңа бағдарламада білім беру мазмұны жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді [2].

Сындарлы оқыту технологиясы оқушыларды сыни ойлауға дамытудың мынадай **жаңа жолдарын** ұсынады:

1. Сын тұрғысынан ойлау.
2. Қалай оқу керектігін үйрену.
3. Кері байланысты қамтамасыз ету.
4. Оқыту мен оқуда АКТ-ны пайдалану.
5. Дарынды және талантты оқушыларды оқыту.
6. Жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту.
7. Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау.

Сыни ойлау жұмыстарының сыныпта ұйымдастырылатын **жаңа әдістері**: бірлескен оқу, диалогтік және оқуды бағалау.

Сыни ойлауды іске асыруға арналған **жұмыс құралдары:** оқыту мен оқуда ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану, өзін-өзі және өзара бағалауы, сабақты мерзімді (ұзақ, орта, қысқа) жоспарлау.

Бұл бағдарламаның басты ерекшелігінің бірі – критериалды бағалау жүйесінің енгізілуі. Бұл: алдын-ала ұсынылған бағалау шкаласы; анық, айқындылығы; бағаның әділдігі; өзін бағалауға мүмкіндіктің берілуі [1].

Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты балдары бойынша өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау.

Критериалды бағалау, кері байланыс тәсілі XXI ғасырдағы қарқынды дамып келе жатқан зияткерлік және техникалық ортада табысты болу үшін қажетті дағдыларды меңгертуге бағытталған. Олар оқушыларды сын тұрғысынан ойлау, бірлесіп жұмыс істеу, ақпаратты өңдеу, проблемаларды шешу сияқты анағұрлым жоғары деңгейдегі көптеген дағдыларды өз бетінше меңгеруге және зерделеуге дайындайды және ынталандырады [3].

Білім беру технологиясы – бұл оқытудың жоспарланған нәтижесіне жету үрдісін суреттеу. Өнер, шеберлік, біліктілік, жағдайды өзгерту, қайта өңдеу әдістерінің жиынтығы. Жаңа технологияларды күнделікті сабақ үрдісінде пайдалану үшін әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогтық мақсат мүддесіне байланысты, өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алады. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады.

Бағдарламаның негізгі идеясы сыни тұрғыдан бағалау, өзгерту және тәжірибе мен білім саясатын қайта бағалау нәтижесінде мұғалімдер бастамасымен барлық деңгейлерде өзгерістердің іске асырылатына негізделеді. Көшбасшылық Бағдарламаның өн бойында мұғалім енгізетін өзгерістер тарапынан қарастырылады.

Осы модуль, әсіресе – деңгейдегі, айтылған көшбасшылық тәсілі «Мұғалімнің көшбасшылығын дамыту жөніндегі жұмыстар» қағидатына негізделген. Осы тұрғыдан, қарастырылатын идеялар аспектілері аясында өз тәжірибелерінің жекелеген тұстары анықтайды, зерттейді, бағалайды және дамытады. Бұл модуль мұғалімнің сыни тұрғыда ойлана білу қабілетімен және «Сыни тұрғыда ойлауға үйрету» модулімен тығыз байланысты [4].

Сыни тұрғыдан ойлауға дамыту сабақтарында аталған жаңа жұмыс жолдарын ұйымдастыруда **бірлескен оқу, диалогтік және оқуды бағалау** т.б. сияқты жаңа әдістері қолданылады.

Бірлескен оқу үрдісінде проблемаларды шешу, тапсырмаларды орындау немесе әлдебір өнім жасау үшін оқушылар тобының бірлесіп жұмыс істеуіне басты назар аударылады. Ал педагогикада ***ұжымдық оқудың*** негізгі сипаттамалары мынадай:

1. Оқу оқушылар ақпаратты игеретін және өздері игерген мәліметті бұған дейін меңгерген білімдерімен байланыстыратын белсенді үдеріс болып табылады.

2. Оқу тапсырмаларды орындау үшін механикалық есте сақтау мен қайталауды емес, оқушылардың белсенді қатысып, ақпараттарды өңдеуі және қорытуын талап етеді.

3. Қатысушылар әр адамның көзқарасымен танысудан пайда алады.

4. Оқу оқушылардың әңгімелесу кезіндегі әлеуметтік ортасы жағдайында жетіледі. Осы танымдық жаттығу кезінде оқушылар ой-пайымдарының негізін құрып, мәнін ұғады.

5. Бірлескен оқу ортасында оқушылар әлеуметтік және эмоционалдық тұрғыдан да дами түседі, өйткені олар көзқарастарды тыңдап, өз идеяларын айтуға және қорғауға мәжбүр болады.

Сыни тұрғыдан оқыту сабақтарындағы белсенді әдістердің бірі-диалогтік оқыту әдісі. Зерттеушілер ойлау мен оқыту үдерісін ынталандыратын нысандардың біріне «Диалогтік оқыту» әдісін жатқызады. Ол – сабақ барысында танымдық өзара қарым-қатынас қалыптастыратын стратегиялар жиынтығы. Диалогтік педагогика – балалар мен мұғалімдердің жаңалық ашу мен оқуда өзара қарым-қатынас орнатуы. Шетел ғалымы сыныпта талқылау кезінде өз сөзін дәйектеудің үш түрін анықтады, олар:

- әңгіме-дебат, оқушылар бәсекеге қабілетті, басқа адамдардың көзқарасын қабылдауды қаламайды;
- кумулятивтік әңгіме, мұнда оқушылар бір-бірінің үлесін сынамайды және сындарлылыққа негізделеді;
- зерттеушілік әңгіме, ұсыныстар жайында күмән туып, қарсы дау айтылып, негізделген дәлел мен сын тұрғысынан ойлау арқылы жалғасады.

«Мұғалім-оқушы», сондай-ақ, «Оқушы–оқушы» арасында шығармашылықпен өтетін, өз пікірін негізді, тұжырымды түрде білдіруге жетелейтін әңгімені ынталандырып, қуаттайтын оқыту әдістерін «диалогтік оқыту» деп атауға болады.

Сыни тұрғыдан ойлаудың тиімді әдістерінің бірі – сұрақ қою әдісі.

Сыныпта сұрақ қою негізінен «Бастама–жауап–кейінгі әрекет» үлгісінде болады.

Сұрақ қою – маңызды дағдылардың бірі, себебі сұрақ дұрыс қойылған жағдайда оқытудың тиімді құралына айналады және оқушылардың оқуына қолдау көрсетіп, оны жақсарта және кеңейте алады. Мұғалім сұрақтарды оқушылардың білім алу қажеттіліктеріне сәйкес құру қажет. Түрлі мүмкіндіктерге және түрлі оқушыларға қарай сұрақтарды саралауға болады.

Оқушының білім алуын қолдау үшін сұрақ қоюдың:

- түрткі болу;
- сынақтан өткізу;
- басқаға бағыттау сияқты тәсілдерін пайдалануға болады.

Түрткі болу: түрткі болуға арналған сұрақтар бірінші жауап алу үшін және оқушының жауабын түзетуге көмектесу үшін қажет, айталық, сұрақты қарапайым етіп қою, өткен материалға оралу, ойға салу, дұрысын қабылдау және толығырақ жауап беруге итермелеу.

Сынақтан өткізу: сынақтан өткізуге арналған сұрақтар оқушыларға анағұрлым толық жауап беруге, өз ойларын анық білдіруге, өз идеяларын дамытуға көмектесетіндей етіп құрылуы қажет, сондай-ақ, «Сіз мысал келтіре аласыз ба?» деген сияқты сұрақтар тапсырманы орындау барысында оқушыға бағдар беріп отырады.

Басқаға бағыттау: сұрақты басқа оқушыларға қайта бағыттау, мысалы, «Көмектесе алатындар бар ма?»

Оқуды дамытудағы сұрақтардың маңызын қарастыратын болсақ, сұрақ қою арқылы мұғалім:

• оқушыларды тақырып бойынша және сындарлы сөйлеуге ынталандырады;
• оқушылардың шынайы қызығушылығы мен сезімдерін анықтайды;
• білімге құштарлықты дамытады және зерттеуге ынталандырады.

Оқу үшін бағалау және оқуды бағалау әдісі.

Бағалау – оқу дәлелдері жоспарлы және жүйелі жинақталатын және де оқу сапасы туралы қорытынды қабылдау үшін қолданылатын кез келген қызметті сипаттайтын ұғым. Бұл ұғым бағалаудың екі аспектісін көздейді: оқуды бағалау және оқу үшін бағалау. Бағалаудың түрлі нысандары олардың оқуды жақсарту әлеуеті тұрғысынан сипатталған және бағаланған.

Сондай-ақ, ҚР білім беру ұйымдарына (мектеп, гимназия, лицей, т.б.) арналған оқу бағдарламасы мақсаттарының бірі және бірегейі – жеке тұлғаны әлеуметтендіру, яғни түрлі әлеуметтік топтармен тіл табысуға қабілетті азаматтарды тәрбиелеу.

Коммуникативтік дағды қалыптастыру үшін сөйлеу әрекетінің түрлері (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) меңгерілуі тиіс. Осы мақсатқа жету үшін ынталандырушы және қолдаушы ортаны құра отырып, қажетті тілдік дағдыларды дамыту керек. Мұндай ортада оқушылар сөйлеу әрекетінің түрлі формаларын қолдана отырып, өз пікірін еркін білдіре алады. Оқыту үдерісінде оқушылардың сыныптастарымен, мұғалімдерімен және көпшілікпен ауызша және жазбаша қарым-қатынаста тілді сауатты пайдалануын мадақтап отыру қажет.

Қорыта айтқанда, бағдарламаның мәні – баланың функционалды сауаттылығын дамыту. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Бастауыш сынып мұғалімдеріне үлкен жауапкершілік міндеттеліп отыр.

Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын мұғалімдер ғана ел болашағы жас ұрпақтың бойына қажетті дағдыларды дарыту үшін аянбай еңбектенеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мерейлі мекен. – 2017. – №1(8).
2. Бастауыш мектеп. – 2017. – №4.
3. Бастауыш мектеп. – 2010.
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Назарбаев Зияткерлік мектебі ДББҰ. – Астана, 2012.

ӘОЖ 376

Габдрахманова Ш.Т., Киякбаева Г.Т.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Әлеуметтік-экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде мүмкіндіктері шектелген балалардың жеке даралық ерекшеліктеріне, қазіргі қоғамдағы орнына, олардың мінез-құлық және мінез ерекшеліктеріне мән бермеу бүгінгі қоғам дамуында мүмкін емес. Дегенмен, «ерекше» балаларды оқыту мен тәрбиелеу және әлеуметтендіру күрделі мәселе болып отыр. Аталған балалар категориясын қоғамға интеграциялауға дайындаудағы жағымды бет алыстардың алдын-алу үшін оларды оқыту, тәрбиелеу және барлық өмірлік әрекеттерін ұйымдастыруда арнаулы (түзетім) білім берудің қазіргі проблемаларын талдаудан шығатын жаңа теориялық ықпал жасауды талап етеді және де бұл мүгедек балаларды әлеуметтік қорғауға қатысты медициналық, педагогикалық, әлеуметтік, әлеуметтік-психологиялық және өзге де проблемалар комплексін ескере отырып шешілу қажеттігін туындатады.

Елімізде ғана емес барлық әлемнің өзекті мәселелерінің бірі мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамнан алыстатпай оларды да өздерінің қоғамның бір мүшесі екендігін сезіндіру, басқа да балалармен бірдей білім алуын қамтамасыз ету, сол себепті – инклюзивті білім беру бағдарламасы қабылданды.

Бұл жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынандай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз – барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата – аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу – педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат [1].

С.Н. Сорокоумова өзінің зерттеулерінің бірінде инклюзивті білім беруге мынадай анықтамалар береді: «Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алуына қолжетімділікті қамтамасыз ететін барлық балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жалпы білім беруді дамыту үдерісі. Инклюзивті білім беру оқытудағы әр түрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін балаларды тәрбиелеу мен оқытуда оқыту мен білім берудің жаңа жолдарын жасауды ұсынады. Инклюзивті білім беруде балалардың әртүрлі қажеттіліктеріне қызметтер континиумы сәйкес келу керек, оған балаларға ыңғайлы білім беру ортасы да кіреді. Инклюзивті білім беру тәжірибесі негізінде әрбір баланың қажеттілігін қанағаттандыру үшін олардың дербес ерекшелігін ескеру идеясы жатыр».

Инклюзия француз тілінде «inclusive» - өзіңді қосу, ал латын тілінде « include» - қосамын деген мағынаны білдіреді.

Инклюзивті білім беру – барлық балалардың дамуындағы ауытқуларға қарамастан шынайы ортада бірегей бағдарламалармен оқып, білім алуын қамтамасыз ететін ерекше тәсіл. Инклюзивті білім беру - мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудің бір формасы.

«Инклюзивті білім беру» ұғымы біздің өмірімізде қашан және қалай пайда болды? - деген сұраққа тоқталып өтсек. Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдан бастау алған, ал 90 жылдарға таман АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына осы бағдарламаны енгізген болатын. Бұл тәсіл 196 жылы іске асырыла бастаған кез еді. Қазіргі таңда Еуропада, Америкада, Канадада, Латын Америкасында және ТМД мемлекеттерінде жақсы қолданылуда [2].

Біздің елімізде инклюзивті оқыту тәжірибесі 2000 жылы «Мүмкіндігі шектеулі балаларға базалық білім беруге көмек» Қазақстан Республикасының Үкіметі және ЮНЕСКО – мен бірігіп САТР Орталығының Пилотты жобаны жүзеге асыру барысында басталды. Осы жобаның арқасында «инклюзивті білім беру» түсінігі орнықты. Әрі қарай мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпыға білім беру ортасына қарай бейімдеу 2002 жылдан басталды. Сол жылы Қазақстан ТМД елдерінің арасында алғаш рет «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық тұрғыдан қолдау» туралы заңды қабылдады. Осы заң аясында мүмкіндігі шектеулі балаларға ерте бастан білім беру мәселесіне мән берілген. Оларды білім беру, әлеуметтік, медициналық тұрғыдан қамтамасыз ету қарастырылған. Ал 2016 жылы 1 наурызында бекітілген ҚР білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында баса назар аударылған мәселелердің бірі – инклюзивті білім

беруді жетілдіру. Бағдарламада «ерекше білім беру қажеттіліктері ерекше балаларды тәрбиелеу және оқыту үшін жағдай жасаған мектепке дейінгі ұйымдардың үлесі 2015 жылы 9,1 пайызды көрсетсе, 2017 жылы 15 пайызға, ал 2019 жылы 30 пайызға жетеді. Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды инклюзивті ортада қолдау қамтамасыз етіледі. Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінің желісі 2019 жылы 137 бірліктен 220 бірлікке және психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар 57 бірліктен 85 бірлікке дейін кеңейтіледі» деп көрсетілген [3].

Инклюзивті білім беру мәселелерімен шетелде Salisbury C.L., Palombaro M.M., Hollowood W.M., Shea T.M., Bauer A.M., Trow M., Лошакова И.И., Ярская-Смирнова Е.Р., Семаго М.М., Семаго Н.Я., Косс В.О. және т.б. айналысты. Олар инклюзивті оқыту идеясын жүзеге асыру қағидалары жүйесін, сонымен қатар инвалид балаларды инклюзивті оқыту тәжірибесін дамыту жолдарын әзірлеген. Инклюзивті білім берудің кейбір аспектілерін қарастырған жұмыстар бар: Мовкебаева З.А., Сүлейменова Р.А., Ерсарина А.М. және т.б. Бұл жұмыстарда инклюзивті білім беруді дамытудың әдіснамалық негіздері, мүмкіндіктері, ұйымдастыру, жүзеге асыру шарттары берілген.

Инклюзивті білім берудің мақсаты – даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге білім беру. Яғни адамның жынысына, дініне, шығу тегіне қарамастан тең құқылы жеке тұлға ретінде білім беру жүйесі. Бұл арнаулы білім беу жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды. Нағыз инклюзивті білім берудің екі жүйесін - жалпы және арнаулы жүйелерді бір-біріне жақындастырады.

Саламан Декларациясына сәйкес инклюзивті білім беру саясатының міндеттері мынадай:

- Әрбір бала білім алуға құқылы және оны алуға тиіс.
- Әрбір баланың дара қабілеттері, қызығушылықтары, қажеттіліктері және оқуға деген мұқтаждықтары болады.
- Білім беру жүйесіне оң өзгерістер, яғни осы мұқтаждықтарды қанағаттандыру мақсатына орай өзгерту.

Осыған орай, инклюзивті білім берудің негізгі принциптері туындайды: 1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады. 2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті. 3. Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы. 4. Барлық адам бір-біріне қажет. 5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады. 6. Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді. 7. Әрбір оқушы үшін жетістік қажет ету өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру. 8. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті білім беруде мүмкіндігі шектеулі бала білімдерді жалпыға білім беру стандартында қалыпты балаларға қатысты қарастырылған мерзімде меңгеруі тиіс екендігін ескеретін болсақ, онда мұндай бағыт психофизикалық даму деңгейі бойынша жасына сай немесе оған жақын балаларға ғана қатысты қолданылады.

Н.М. Малофееев бойынша, инклюзивті білім беруді ұйымдастыру мектепке дейінгі кезеңде ең нәтижелі.

Мектепке дейінгі жастағы балаларды инклюзивті оқыту идеясының қандай артықшылықтары бар?

- Сегрегация (қалыпты балалардан бөлек ұстау) салдарынан құтылады, оның ішінде «ақыл-есі аз» деген «мөр» тағылудан және қалыпты балалармен шектеулі байланыс әсерінен жағымсыз қарым – қатынастың қалыптасуынан құтылады.

- Мүмкіндігі шектеулі балалар басқа балаларға еліктеу арқылы бейімделудің жаңа дағдылары мен сәйкес үлгілерді меңгереді [4].

Қазіргі уақытта инклюзивті білім беруді дамытудағы нақты факторлар: объективті және субъективті қиындықтар болып бөлінеді. **Субъективті қиындықтар:** стандарттық процедуралардың әзірленбегендігі, мүмкіндігі шектеулі балалардың оқу дәрежесін үнемі қадағалау мақсатында білімді мониторинг жүргізу үшін индикаторлардың жоқтығы және қазақ тілінде оқу әдістемелік құралдардың аздығы. Оқу тәрбие процесін ұйымдастыруда тәрбиеші педагогтардың арнайы білімдерінің болмауы және мамандар тарапынан тұрақты кеңестің аздығы. Сонымен қатар, мектепке дейінгі ұйымға келетін мүмкіндігі шектеулі балаларға арнайы көліктің болмауы. Мүмкіндігі шектеулі балалардың жеке проблемаларының болуы, яғни олардың ауырып қалуы, мектепке дейінгі ұйымға тұрақты қатыспауы.

Объективті қиындықтар: материалдық техникалық базаның төмен болуы. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту процесінде жеке дара тіл табудың қиындығы. Мамандарға арналған кабинеттердің жетіспеушілігі. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейтін тәрбиешілерге біліктілігін арттыру курстарының ұдайы жүргізілмеуі. Қазақ тілінде оқытатын педагог-дефектологтардың жетіспеушілігі, ауылдық аймақтарда арнайы мекемелер үшін тифлопедагогтар мен сурдопедагогтар, логопедтер санының жетіспеушілігі күрделі мәселе болып қалады.

Болашақта балаларды мектепке дейінгі инклюзивті білім беру жағдайында тәрбиелеу мен оқытуды қамтамасыз ету барысында шешімін күтіп тұрған бірқатар өзекті мәселелерді атап айтуды жөн көрдік:

- мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім беру жағдайында тәрбиелеу мен білім мазмұнының тұтас педагогикалық үдерісін қамтамасыз ету үшін республикалық деңгейдегі бағдарламалар мен оның оқу-әдістемелік кешендерін жасау;
- инклюзивті білім беру бағдарламаларының мазмұны арқылы мүмкіндігі шектеулі баланың ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, оның жеке басының дамуына, шығармашылық қабілеттерін арттыруға,

коммуникативтілікті және баланың денсаулығын сақтауды қамтамасыз етуге, олардың интеллектуалдық, көркемдік-эстетикалық дамуына, жалпы адамзаттық құндылықтарды баланың бойына сіңіруге баса назар аудару;

- мектепке дейінгі инклюзивті білім беру салаларының мазмұнын айқындау, негізгі және қосымша білім берудің өзара байланысын, сипатын ашып көрсету;
- инклюзивті білім беру жағдайында мектепке дейінгі ұйымдар мен бастауыш білім беру мазмұнының сабақтастығын қамтамасыз ету;
- балабақшадағы білім беру үдерісін мүмкіндігі шектеулі балаларға қажет бағдарламалық, әдістемелік, ақпараттық-коммуникативтік, материалдық тұрғыдан қамтамасыз етуге көңіл бөлу;
- мектепке дейінгі жастағы балалары бар отбасыларына педагогикалық, психологиялық кеңес, әдістемелік, диагностикалық тұрғыдан көмек көрсету.

Инклюзивтік білім беруді шешу жолдары:

- мүгедектік мәселені қоғамда түсіну;
- толыққанды білім беру;
- қоғамға кіріктіру және бейімдеу;
- түзету- педагогикалық қолдау көрсету мекемелерінің көптеп ашу;
- балаға міндетті психологтық- педагогикалық жетелеу жүргізіп, жалпы білім беру үрдісімен кіріктіру;
- даму мүмкіндігі шектеулі жандарды ерте анықтап, кешенді көмек көрсету;
- ерекше сұранысқа ие балаларды қанағаттандыру мақсатында жалпы типте білім беру мекемелерін техникалық құрал-жабдықтармен толықтыру;
- инклюзивті білім беруді дамыту үрдісінде ата- аналарды қатыстыру;
- Қажетті мамандарды жеткілікті деңгейде дайындау.

Мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру ортасы баланың білім беру үрдісіне қосылуын және әр тәрбиеленушінің мүмкіндігіне қарай пайдалы таңдауына мүмкіндік жасайды. Мүмкіндігі шектеулі балалар инклюзивтік білім алуда логопед, дефектолог, дене шынықтыру нұсқаушысы, психологтан жылдық жоспарларына сәйкес күннің II жартысында өзімен жасты балалармен қатынасады (сурет салу, жапсыру т.б.) және мамандардан оқу-тәрбие және танымдық-педагогикалық көмек алады. Даму мүмкіндігі шектеулі балалар жалпы топта тәрбиешілердің ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттеріне қатынасып «Алғашқы қадам», «Зерек бала», «Біз мектепке барамыз» бағдарламалары бойынша білім алады. Даму мүмкіндігі шектеулі балалар бөбекжайдың өміріне белсене қатысады: іс-шаралар мен ойын-сауықтарға өзге балалармен бірігіп қатысуы, ертегілер мен концерттерді ұжыммен көруі олар үшін шынайы мереке.

Осындай шараларға қатыстыру арқылы балалар ұжымда өмір сүріп, құрбыларымен қарым-қатынасқа түсуге үйренеді. Егер бала осы сатыдан өтсе, мектепте оған едәуір оңайырақ болады. Ең бастысы, бұл балалар болашақта жалғызсырамай, өздерімен жасты балалармен бірге тәлім-тәрбие алуды жалғастырады. Мемлекетіміздің әрбір азаматы – ұлттық құндылықтарымыз, әр баласы еліміздің ертеңі екенін ескерсек әрбір мүмкіндігі шектеулі балалардың сапалы білім алып, азамат болып қалыптасуына жағдай жасау біздің міндетіміз.

Бүгінгі күні мүмкіндігі шектеулі баланы ортаға кіріктіру, жалпы білім беру процесіне қосу, мүмкіндігі шектеулі балалардың құқығын қамтамасыз ету маңызды мәселенің бірі болып отыр. Осы мәселеде баланы психологиялық- педагогикалық қолдау күрделі де маңызды процесс. Баланы психологиялық-педагогикалық қолдау – инклюзивті білім беру жүйесінде баланың тәрбиесіне, оқу процесіне, жақтын дамуына, әлеуметтенуіне, бейімделуіне жағдай жасауға бағытталған кәсіби белсенді жүйе.

Инклюзивті топтарда білім беруді ұйымдастыру төмендегідей бағыттарда жүргізілуі тиіс:

І. Диагностикалық бағыт келесі міндеттерді шешуге бағытталады. Баланы алғашқы тексеру. Оның мақсаты: баланың жақын даму аймағы мен өзекті даму аймағын, оқу барысындағы қиыншылықтардың себептері мен механизмдерін анықтау.

Мұғалім- дефектолог, психолог, логопед диагностиканы 12 бағыт бойынша жүргізеді:

- Сенсорлы-перцептивті жағдай;
- Зейіні;
- Есте сақтауы;
- Ойлауы;
- Сөйлеу ерекшеліктері;
- Өзін-өзі бағалауы;
- Ерік-жігері;
- Психомоторлық жағдайы;
- Әлеуметтік-тұрмыстық жағдайы;
- Оқу біліктілігі;
- Еңбек біліктілігі;
- Коммуникативтілігі.

Әр бағыт арнайы диагностикалық әдістермен тексеріліп, қорытындыланып тиісінше балл қойылады. Шығарылған балға сәйкес психологиялық- педагогикалық профиль толтырылады. Профиль – баланың даму деңгейін көрсететін құжат. Профиль баланың қатер даму зонасын анықтап береді. Әр маман баламен

жүргізілген алғашқы диагностикалық тексеру бағыты бойынша өзінің қорытындысын ұсынады. Консилиумда баланың дамуының мінездемесі, оның одан әрі дамуы, балаға түзете дамыту бағдарламасын құру бойынша мәселелері қарастырылып ортақ шешімге келеді. Тексерудің нәтижелерін талдау баланың одан әрі дамуының болжамын анықтап, әр балаға оқыту процесінде тиімді әдістерді іріктеп, түзете-дамыту жұмысының мазмұнын анықтауға мүмкіндік береді. Диагностиканың нәтижесі баланың тек өзекті даму аймағының даму деңгейін ғана анықтау емес, баланың жақын даму аймағы деңгейін бағалап баланың ықтимал мүмкіндіктеріне бағытталады.

II. Түзете-дамыту бағыты бойынша: ақаудың құрылымы мен оның айқындылық дәрежесіне байланысты түзету жұмысының мазмұны анықталады. Баламен жүргізілген диагностиканың қорытындысы түзете-дамыту жұмысы бойынша мынадай бағыттарды айқындап берді: сенсорлық және сенсомоторлық дамуын қалыптастыру; кеңістік-уақыт түсініктерін қалыптастыру; пішін мен көлем, түсті қабылдауын қалыптастыру; салыстыру, талдау, жинақтау, қорытындылау, жалпы ойлау операцияларын қалыптастыру; зейіннің тұрақтылығын, зейін шоғырлануын дамыту; көру, есту арқылы есте сақтауын дамыту; психомоторлық дамуды жүзеге асыру мен сөйлеу тілін, сөздік қорын арттыру. Айқындалған бағыттар негізінде балаға түзете-дамыту бағдарламасы құрылады. Түзете-дамыту бағдарламасы баланың танымдық қабілеттерін дамытуға, баланың дамуындағы бос орынды толтыруға бағытталады. Бағдарламаны жүзеге асыру үшін баланың жеке жас ерекшеліктері, қабылдау деңгейі ескеріліп, әр тақырыпқа тапсырмалар тізбегі даярланады. Баламен жеке жұмыс сабақтан тыс уақыттарда өтеді.

III. Кеңес беру мен ағартушылық бағыт бойынша: педагогтармен жеке жұмыс жүргізу; баланың жас, жеке, типтік ерекшеліктерін ескере отырып ата-аналарға, педагогтарға бірқатар ұсыныстарды даярлау; балалардың жеке ерекшеліктерін есепке ала отырып педагогтың оқу жоспарына түзету жұмыстарын енгізу; эксперименталды топта жұмыс істейтін педагогпен жеке кеңес жүргізу; әлеуметтік қызметкерлермен жұмыс; ата-аналармен жұмыс: баламен жүргізілген жұмыстың жалпы қорытындысымен ата-аналарды таныстыру; ата-аналарға баланың тәрбиесіндегі қиыншылықтары туралы нақты ұсыныстар даярлау; ата-аналарға баланың психофизикалық мүмкіндіктеріне сай баланы оқыту мен оны дамытудың маңыздылығын түсіндіру; психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қызметі мамандарымен тығыз қарым-қатынаста болу.

IV. Әлеуметтік-бейімдеу бағыты баланың әлеуметтенуіне, қоршаған ортаға бейімделуіне жағдай жасау; баланы шығармашылыққа тарту; баланы мерекелік іс-шараларға қатыстыру; баланы әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлауға үйрету; қоғамдық ортада өзін еркін сезінуге, өзін-өзі басқара білуге, өзі өмір сүретін ортаны толық бағдарлай білуге үйрету. Сонымен қатар баланы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуде әлеуметтік-бейімдеу бағыты балалардың, қоғамның толеранттылығын қалыптастыруды жүзеге асырады.

V. Әдістемелік-ұйымдастырушылық бағыт: Бұл бағыттағы жұмыс консилиумға дайындық, іс-шараларға дайындық, баланың жеке құжаттарын толтыруды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар төмендегідей міндеттерді жүзеге асырады: ұстаздар мен ата-аналарға арналған әдістемелік құралдарды жасау; балаға портфолио құрастыру. Портфолио – бала жеткен жетістіктердің, баланың білім-білік дағдыларының, баланың жеке өсуін қадағалайтын, бала дамуының көрсеткіші [5].

Сонымен қорыта айтқанда, инклюзивті оқыту- оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады.

Инклюзивті оқыту – мүмкіндігі шектеулі балалардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізу арқылы балаларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа тәрбиелей аламыз. Сонымен қоса, инклюзивті оқыту үрдісі балаларды толеранттылыққа тәрбиелеудің бастауы болмақ. Мүмкіндігі шектеулі жандарға деген мемлекет тарапынан көрсетілетін көмек етек жинап, ел болғалы толастамақ емес. Дегенмен бұл әрине мұндай жағдайда аздық, әлі де болса ойланарлық жағдай. Десек те, даму мүмкіндігі шектеулі жандар үшін ел тарапынан бөлінетін көмек пен қамқорлық шектелмесе екен деген ойдамын. Бұл жандар ондай өмірді таңдап алмаса керек. Мүмкіндігі шектеулі балалардан болашақта қолдарынан іс келетін саналы азаматтар мен азаматшалар шықпасына кім кепіл? Мүмкіндігі шектеулі жандардың қозғалыс мүмкіндігі шектелгенімен, жандүние кеңістігі аясының тарылып, күйзеліске ұшырауына жол бермеу − белгілі бір ұйымдардың міндеті ғана емес, қоршаған ортаның, қалың бұқараның басты парызы. Соңғы уақытта елімізде атқарылып жатқан істер инклюзивті білім беру жүйесінің қалануына негіз болары анық. Жас нәрестенің дені сау болса, отбасына зор қуаныш пен бақыт әкеледі. Елімізде өркениетті қоғам құру үшін, тәрбиелі, дені сау азаматтар мен азаматшалар тәрбиелеу керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Құдайбергенова Ұ.Ж. инклюзивті білім берудің мүмкіндіктері // Дефектология журналы. – 2016. – №3. – Б. 2-3

2. Құрмашева Р.Ж. Қазақстандағы инклюзивті білім беру [электронды ресурс]. – http://group-global.org/kk/publication/30323.

3. Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2016.

4. Арзымбетов Ш.Ж., Арзымбетова Ж.Ж., Абдулаева Г. Мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті білім берудің қазіргі жағдайы мен психологиялық – педагогикалық қолдаудың негіздері [электронды ресурс]. – http://group-global.org/ru/publication/46340.
5. Мектепке дейінгі ұйымда инклюзивтік білім беру: әдістемелік ұсыным. – Астана, 2014.

ӘОЖ 37.01

Габдуллина А.Б.
Белес жалпы орта білім беретін мектебі,
Белес а., Қазақстан

ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ – БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

«Халық пен халықты теңестіретін - білім» - деп қазақтың абызы Мұхтар Әуезов айтқандай, білім бәсекесіне бейім шәкірт тәрбиелеу – біздің өмірлік мақсатымыз. Осы орайда Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдарға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім берудегі ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделген. Бұл міндеттерді шешу үшін әрбір мұғалімнің ізденісі, жаңа тәжірибе, жаңа қарым – қатынасқа өту қажеттігі туындайды.

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден-бір шарты – оқу орындарындағы білім беру процесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу екендігі сөзсіз түсінікті. Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады. Біздің ойымызша, оқу орындарында инновациялық басқару жүйесін енгізіп, оны жүзеге асыру міндет.

«Инновациялық технологияларды қолдана отырып оқыту – бұл таным әрекетін ұйымдастырудың арнаулы формасы. Мақсаты – оқу үрдісінің өнімділігін арттыру».

Қай кезеңде, қай заманда болмасын мектептегі басты тұлға мұғалім десек, дүниежүзілік даму деңгейінен кем түспейтін, иық тірестіре алатын, алған білім мен тәрбиелік қазынасын туған еліне, адамзат игілігіне жұмсай алатын қазақтың ой танымының иесі, саналы азаматты жетілдіруге үлес қосатын қазақ тілін оқыту процесі, оны ұйымдастырушы мұғалімге жауапты міндет жүктеледі. Сонау XX ғасырдың басында Жүсіпбек Аймауытов «Сабақ беру – үйреншікті жәй ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын өнер» деген екен.Мақсатқа жету оқушының өзі арқылы жүзеге асады.

«Инновациялық технологиялар» тіркесі бүгінгі күні педагогикада, оқу – тәрбие үрдісінде ең жиі қолданылатын ұғым болып отыр. Белгілі ғалым М.М. Поташник «Инновация – оқу бағдарламасын меңгертуде мұғалімнің оқытудың жаңа әдістемелері мен технологияларын тиімді игеруі» - деп анықтама берсе, Н.Ф. Талызина «Инновациялық технологияларды қолданудағы негізгі міндет: сабақ үрдісінде белгіленген мақсатқа жетуде ең тиімді әдістерді таңдай білу» - деп анықтайды. Өздеріңізге таныс қазақ тілі мен әдебиет сабағында жиі қолданылып жүрген қазақстандық ғалым – педагогтардың еңбектеріне тоқталсақ:

1. Ж.Қараевтың «Үш өлшемді әдістемелік жүйе» технологиясы оқушының да, мұғалімнің де шығармашылық қызметін дамытуға бағытталған. Деңгейлік тапсырмалар үш деңгейде беріледі.

1-деңгейдегі тапсырмалар «танып білу» және үлгіні қолдану арқылы орындалады;

2-деңгейдегі тапсырмалар өзгертілген және өткен сабаққа арналған тапсырмалар бойынша талдау, қорыту жасауға арналған;

3-деңгейдегі тапсырмалар- шығармашылық тапсырма, оқушылардың қабілеттерін ашу мақсатында беріледі.

2. Ж.Жеткізгеннің «Блоктап, топтап оқыту» әдісі және кесте плакаттары оқушыларға қазақ тілі грамматикасын меңгертудің ең тиімді жолы дер едім. Бір кесте плакаттан бүкіл бір тараудың мазмұнын ұғындырамыз.

3. Танымал ұстаз Н.Оразхынованың «Сатылай кешенді талдау» әдісін бүкіл қазақстандық ұстаздар өз тәжірибелерінде кеңінен қолдануда. Бұл әдіс тіл сабағында болсын, әдебиет сабағында болсын өз нәтижесін көрсетуде. Талдай отырып, өз ойын дәлелдейді, зерттейді, салыстырады, Жаңа тақырыптың қыр – сырын толық меңгереді.

4. Сыни тұрғыдан ойлау мен жазу (СТО) технологиясы – оқушылардың Бұл әдісті қазақ тіліне де, әдебиет пәніне де қолдану мұғалімнің білімі мен шеберлігіне байланысты. Бұл әдіс 3 бөлімнен тұрады:

а) қызығушылығын ояту;

ә) мағынаны тану;

б) тақырып туралы ой- толғаныс.

Бұл әдіс – бала белсенділігін арттыруда, ұжыммен жұмыс жасауда және сөйлеу дағдыларын жетілдіруде ең тиімді әдісі.

5. Қазіргі таңда қазақ тілі мен әдебиет сабағында электорнды оқулық, яғни, мультимедиялық оқулықтарды пайдалану – бала таным көкжиегін кеңейтуге, замана көшін сезінуге жетелейтін технология. Электронды оқулықпен оқытудың оқытудың негізгі мақсаты – ақпараттық ізденіс қабілеті мен танымдық белсенділігін арттыру, ойлау жүйесін қалыптастыру, шығармашылықпен жұмыс істеуге жағдай жасау. Электронды оқулық оқушының уақытын үнемдейді, оқу материалдарын іздеп отырмай, өтілген және оқушының ұмытып қалған материалдарын еске түсіруге көп көмектеседі. Әдебиет сабағында көлемді тақырып өткенде қосымша бейнехабар және клиптер қажетті элемент болып табылады. Электронды оқулық арқылы түрлі суреттер, көріністер, дыбыс және музыка арқылы көрсетуге болады. Мысалы, өз тәжірибемнен: 8-сыныпта Шәкәрім Құдайбердіұлының «Қалқаман - Мамыр» дастанын өткенде оқушылар 1-сабақта дастанның мазмұнын меңгерсе, келесі сабақта талдау жұмыстарын жүргіздік. Осы сабақта СТО әдісі бойынша топтап өттік, оқушы қызығушылығын ояту мақсатында интернеттен Шәкәрім Құдайбердіұлының өмірі мен шығармашылығы туралы толық мәлімет алдық және оқушыларды мәнерлеп, келістіріп оқуға жетелеу мақсатында Мамырдың Көкенайға айтқан сөзін тыңдаттым, Тамара Асардың орындауындағы Шәкәрімнің «Бұл ән бұрынғы әннен өзгерек» өлеңінің клипін көрсеттім. Ал «Мағынаны ашу» бөлімінде шығарманы талдау үшін 4 топқа 4 түрлі тапсырма бердім.

I топ образдар жүйесіне талдау жасады.

II топ поэтикалық тіліне талдау жасады.

III топ композициялық құрылымына талдау жасады.

IV топ өлең құрылысына талдау жасады.

Меңгерілуі қиын сабақтарды компьютердің көиегімен оқушыларға ұғындырса, жаңа тақырыпқа деген баланың құштарлығы оянады.

Еліміздің болашақ жастарына заман талабына сай білім беру – бүгінгі күннің басты талабы. Осы талапты орындау мақсатында ұстаздарға жүктелер міндет орасан зор.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» Жолдау.
2. Тұрғынбаева Б.А. Дамыта оқыту технологиялары. – Алматы, 2000.
3. Құдайбергенова К.С. Инновациялық тәжірибе орталығы – педагогикалық технология көзі. – Алматы, 2001. – 75 б.
4. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2006.
5. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім // Қазақстан мектебі. – 2008. – № 4.

ӘОЖ 796.83

Ғабитов А.Р.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАРҒА БОКСТЫҢ ҚАПТАЛДАН ЖАСАЛАТЫН СОҚҚЫЛАРЫН ҮЙРЕТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Дене тәрбиесіндегі сабақ беру пәндері ретіндегі арнайы білім мен қозғалыс-қимылы әрекеті мұғалімнен белгілі бір оқытып үйрету жолдарын білуді талап етеді. Оқытып үйретудің әдістері өте көп және оның бірде біреуі әмбебап бола алмайды.

Солардың бірі мұғалімнің жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерінің сәйкестігі. Әрине, әрбір ұстаз-педагог барлық оқытып үйрету әдістерін толық көлемде меңгеруі тиіс. Дегенмен, қатарынан көптеген себептерге қарай бір мұғалімдер бір әдісті, ал басқа біреулері басқа бір әдісті жақсы меңгереді. Бұл ерекшеліктерін ескермеске болмайды. Егер, нақтылы жағдайда екі әдістен, мысал үшін, бірдей нәтиже шықса, онда мұғалімнің өзі жақсы меңгерген әдісін пайдаланғаны дұрыс. Осы әдіснама тұрғысында біз дене тәрбиесі сабағында бокс спортының элементтерін қолдануды жөн санадық. Оның ішінде оқушыларға қапталдан жасалатын соққылар әдістемесіне тоқталдық.

Жасөспірім оқушылардың бокс негізінде қажетті күшін жетілдіру дайындығы мүлтіксіз әдістемелік бағытта болу керек

Жасөспірім оқушылардың жылдамдық-күш жетілдіру сапасын бокс спорты арқылы арттыруда әртүрлі жаттықтыру әдісін жекеше нәтижеге жетуін қадағалауды ұсынады.

Оқушыларға қапталдан жасалатын соққыларды үйрету олардан кең көлемде қолдыңептілігін қажет етеді және үйрету арқылы дамытуға септігін тигізеді. Боксшыныңептілігі іс-әрекетінің ерекшелігі бокс туралы әдебиеттерде көп айтылады [1]. Көбінесе, авторлар боксты ауыспалы қарқындылық тән спорт түрі деп есептейді. Боксшыныңептілігі іс-әрекеті қарсыласпен тікелей беттесу арқылы жүзеге асырылады. Бұл рингтегі жағдайдың үнемі өзгеруіне алып келеді.

Боксшылардыңептілігі іс-әрекетін көптеген авторлар зерттеген. Алайда олар өз зерттеулерінде боксшылардың ауыспалы әрекеттерінің деңгейін көрсетпеген, кейбір келтірілген деректер боксшылардың жекпе-жегінің әрнұсқалылығын, өзгермелілігін көрсетеді. Бұл сайысушылық ұрыс кезіндегі соққылар

санынан көрінеді. Сондай-ақ арнайы есептегіш құралда тіркелетін соққылар санына да байланысты [2].

Бокста қапталдан жасалатын соққылар алыс және орта арақашықтықтарда пайдаланылады. Егер боксшы қарсыласымен арақашықтықты жақындатқысы келмесе, осындай жие қолданылады немесе қарсыласының қорғанысын бұзуға арналады. Содан кейін орта және жақын қашықтықтарда шабуылды жалғастыруға болады.

Қапталдан жасалатын қысқа соққылар – бокстағы негізгі соққылардың бірі. Себебі мұндай соққы кезінде нысананың жақын болатындығы сондай, қарсылас соққы байқай алмаймыз. Соққы беретін қолдың жолының қысқалығы, соған байланысты иық бұлшық еттердің қатаюы соққының күшін арттырады. Мұндай қысқа соққылар нысанаға нық тиеді.

Қапталдан жасалатын қысқа соққылар. Қысқа арақашықтықтағы шабуылды немесе қарсы шабуылды одан әрі дамытады. Қысқа соққылармен алы және орта арақашықтықтардан да шабуылдауға болады. Ол үшін боксшы жылдам қадамдар жасап, қапталдан жасалатын қысқа соққыларды шабуылға және қарсы шабуылға тиімді пайдалану үшін оны рингтің әр жағына қозғала жүріп жасауды жете үйрену керек.

Сол қолмен басты қапталда соғу.Сол қолмен басты қапталдан соғуды, әсіресе сол қолмен жақсы жұмыс істейтін боксшылар көп пайдаланады. Ондай боксшы болу үшін қарсыласының сол қолы қауіпті. Жақын жерден сол қолмен, басқа немесе денеге бағытталған жұдырықтан қорғану өте қиын. Сол себептен әсіресе қысқа соққылардың басшысының ұпай қорын арттыруға да қосар үлесі көп.

Сол қолмен басқа жасалатын ұзын және қысқа соққылардың арасынан сол аяқпен тағы бір аттап жүзеге асырылатын соққылар негізінен шабуылда қолданылады. Боксшы шабуылда көбіне тек осындай соққылармен ғана жасайды. Сонымен қатар қапталдан жасалатын соққылар қарсыластың қорғанысын бұзу үшін де пайдаланылады.

Қапталдан сол қолмен жасалатын ұзын соққылар қазіргі бокста жиі қолданылады. Оны рингке шығып, тәжірибие жинақтаған боксшылардың бәрі де ұнататын біз күнделікті жарыстардан көріп жүрміз. Бұл соққыны жасағанда алғашқы қимыл оң аяқтан басталады. Созылған аяқтан дененің салмағы алған аттануға көтерілген сол аяққа ауысады. Сол қозғалыспен қабаттаса көтерілген сол қол алдымен төмен түсіріледі, сонан кейін ол төменнен доға жасап, қарсыластың басына ұарай жұмылады. Қолдың осындай әдісімен нысананы көздеуден, дене де оңға қарай жұмсалады. Міне осындай қозғалыстың бәрі соққының күшін арттырады. Бұл кезде оң қол басты және денені қарсыластың қарсы соққыларынан қорғайды.

Қапталдан сол қолмен басқа тез соққы жасау үшін қарсыластың көңілін өзге жаққа аудару қажет. Ол үшін жалған шабуылдар немесе соққылар пайдаланылады. Сәтті кезеңді күту керек. Сәті түскен кезде бұл қауіпті соққымен нысананы көздейді. Ол үшін мұнда да қозғалыс оң аяққа ауысады. Мұнда қол кең сермеледі. Бар болғаны жарты доға ғана жасап, сонан кейін нысанаға дәл көздейді. Дене алға қарай кілт бұрылады. Соққы нысанаға тиген сәтте сол аяқтың ұшы еденге тіреледі. Мұның бәрі соққының күшін едәуір арттырады. Осындай соққылардан қорғануға дұрыс көңіл бөлмейтін боксшылар көп ретте аса қиын жағдайда қалады. Оң қол әдеттегідей қорғанысқа пайдаланылады. Сол қолмен жасалған соққы кезінде қарсыластың денесі қорғаныссыз қалуы мүмкін. Оң қол мұндай жағдайда шабуылды жалғастыруға дайын болуы керек.

Сол қолмен денені қапталдан соғу. Мұның өткен соққыдан айырмашылығы шамалы. Мұнда дене алға қарай көбірек еңкейеді, аяқ көбірек бүгіледі, соққы беретін қолдың бағыты өзгереді.

Бұл соққының атқаратын міндеті көп. Онымен шабуылды бастауға болады немесе қарсы шабуыл кезінде қорғаныспен тығыз байланыстыра қарсы және жауап соққы ретінде қолданылады және сол қолмен басты қапталдан соғу үшін, қарсыластың қорғанысын бұзу үшін пайдаланылады. Қарсыласты алдау үшін алыс арақашықтықтан осындай соққылар жасалады.

Оң қолмен басты қапталдан соғу. Шабуыл бұл соққымен өте сирек басталады. Ол көбіне сол қолмен жасалған соққыдан кейін, қарсыластың қорғанысы әлсіреген кезде қолданылады [3].

Боксшының бастапқы қалпында оның иегі жабық болады. Қорғаулы иекті нысанаға алу өте қиын. Сондықтан сол қолмен қарсыластың денесіне алдамшы соққылар жасалады. Үздіксіз жасалатын мұндай соққылар қарсыластың қорғанысын негізінен денеге ауыстырады. Сол кезде оң қол нысананы көздейді. Сол қолмен жасалған шабуылда төте немесе қаптал соққылар пайдалануы да мүмкін.

Шабуылда, әсіресе қысқа соққылар көбірек қолданылады. Ол үшін боксшы сол аяғымен ілгері қарай тез бір қадам аттайды. Қозғалыстың жылдамдығы оң аяқтың серпу күшіне, дененің оңнан солға қарай бұрылуына байланысты. Осы кезде дененге жабысып тұрған оң қол доға жасап төменнен жоғары қарай жұмсалады. Сол қолдың жұдырығы басты, ал шынтақ ішті қорғауы керек. Бұл боксшының қарсыластың қарсы шабуылынан қорғайды.

Оң қолмен қапталдан басқа соққы бергенде ұзын соққыларды пайдалану өте қиын. Себебі боксшы оң қолы қарсыласынан алыста болады. Оны сермеген кезде бәсекелес қорғанып үлгереді. Сондықтан бұл соққыға егжей-тегжейлі дайындалуы қажет.

Соққы бастан соғуға рұқсат етілмейтін желке жағынан тимеу үшін соққы берген кезде дене солға қарай диогонал арқылы қозғалады. Оң қолды оңға қарай біраз шығарып, сонан кейін шынтақ тұсында жазық бұрыш жасап тұрған қолды нысанаға оңнан солға қарай доға жасап сілтейді. Саусағы ішке қарай бүгілген жұдырық сонда ғана нысанаға дәл тиеді.

Оң қолмен қапталдан басқа жасалатын қарсы соққы әр уақытта қорғаныспен тығыз байланысты. Егер қарсылас шабуыл жасап, өте жақын келсе, онда боксшы соққы жасау үшін әуелі дене салмағын артта түрған оң аяққа ауыстырады. Осы кезде қысқа жасайтын арақашықтық пайда болады.

Мұндай жағдайда кеуде оңнан солға қарай бұрылады. Сол аяқтың ұшы ғана еденге тиіп тұрады.

Оң қолмен денені қапталдан соғу. Бұл шабуыл кезінде жасалатын шабуыл соққыға жатпайды. Әсіресе оңқай боксшының орындауына өте ыңғайсыз соққы.

Орта және алыс арақашықтықтардан жасалатын соққылар көбін қарсыластың шынтағына тиюі мүмкін. Қатты сүйекке тигенде соққы берген қолдың саусақтары жарақаттанады. Егер оңқай боксшының қарсыласы солақай болса ғана мұндай алыс және орта арақашықтықтан жасалатын соққылар қауіпсіздеу болады.

Қапталдан денене жасалатын қысқа соққылар көбірек пайданылады. Бұл арада қарсыластың оңқай немесе солақай екені бәрібір. Ол тек бетпе-бет келуі керекнемесе шабуыл жасамақ ниетпен ұмтылғанда боксшыға оң жақ қырымен келуі тиіс. Оң қолы нысанаға дарымаған қарсылас бір сәт қорғаусыз қалады. Осы сәтті мүлтіксіз пайдаланған дұрыс [4].

Төменде оқушыларға үйреткен соққыларды дамытуға арналған үлгі жаттығулар берілген. Шеңбер жасап, жылжып жүріп жаттығу оқушылардың қимыл мен соққы жасау әдіссын қатар меңгеруіне мүмкіндік бере алады. Төменде соққыларды нысанаға дәл тигізуге арналған бір топ үлгі жаттығуларды беріп отырмыз.

1. Сол аяқпен артқа қарай бір қадам жасаған кезде, сол қолмен төте (оң қол немесе қапталдан) соққы беру.

2. Кеудені оңға немесе солға қарай кілт бұру (сол аяқпен қадам жасағанда солға қарай, оң аяқпен қадам жасағанда оңға қарай бұрылу керек).

3. Оң аяқпен алға қадам жасаған кезде сол қолмен төте (төменнен неме¬се қапталдан) соққы беру. Бұл кезде сол аяқпен көмекші қадам жасалады.

4. Сол аяқпен алға қадам жасаған кезде оң қолмен төте (төменнен немесе қапталдан) соққы беру. Бұл сәтте оң аяқпен көмекші қадам жасалады.

5. Оң және сол қолмен кезек төте (төменнен немесе қапталдан) соққылар жасау. Оң аяқпен қадам жасағанда сол қолмен, сол аяқпен қадам жасағанда оң қолмен соққы беріледі. Әр соққыдан кейін көмекші екі қадам жасалады.

6. Алға аттап, негізгі соққыларды жасау. Соққы оң аяқпен аттағанда сол қолмең сол аяқпен аттағанда оң қолмен беріледі.

7. Дәл осы жаттығу. Бірақ кейін қарай шегініп жүріп жасау керек. Сол аяқты артқа қарай басқанда сол қолмен, оң аяқты артқа басқанда оң колмен соққы беріледі. Келесі соққы жасаған кезде ғана дененің салмағы кейін тұрған аяққа түсіріледі.

Қазіргі таңда көптеген мектептерде оқушылардың дене тәрбиесі сабағының дәстүрлі түрлеріне яғни, жеңіл атлетика, гимнастика, спорттық ойындарға әсіресе, ер балалардың қызығушылығының төмендегенін байқауға болады. Көптеген ер балалар жекпе-жек спорт түрлеріне назарларын аударып, қызығушылықтарын тудыруда. Сол себепті біздер дене тәрбиесі сабағында бокс элементтерін оның ішінде қапталдан жасалатын соққылар әдістемесін үйрету арқылы оқушылардың денсаулығы мен қимылептілігін арттыруды жөн санай отырып, оқушылардың қызығушылығына аса мән бердік.

Әдебиеттер тізімі

1. Кургузов Г.В., Русанов В.Я. Метод интервальной тренировки для повышения специальной работоспособности боксеров // Бокс: Ежегодник. – М., 1985. – С. 15-16.

2. Градополов К.В. Бокс: учебник для ИФК. – 4-е издание. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 338 с.

3. Ашляев К.С., Бараев Х.А. Бокс әдістері, тәсілдері, спорттық оқу-жаттығуларды ұйымдастыру: оқу құралы. Алматы, 2009.

4. Бараев Х.А, Жарболов Е.М., Ибраимов Е.С. Бокс. Примерные программы спортивной подготовки для детско-юношеских спортивных школ, специализированных детско-юношеских школ олимпийского резерва, ЦОП по боксу. – Алматы, 2009.

ӘОЖ:376

Ғазиева Б.С.
М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан
Абдрахманова У.К.
№19 Жалпы орта білім беретін мектеп,
Орал қ., Қазақстан

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі уақыттағы психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық қызығушылығын дамыту әлеуметтік-саяси жағдайлар мен білім беру жүйесіндегі ғылыми техникалық прогрестің жетістіктеріне байланысты жетілдірілуде.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңының 3-бабында: баршаның сапалы білім алуға құқықтарының теңдігі; әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігі және де білім берудің

зайырлы, гуманистік және дамытушылық сипаты, азаматтық құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке адамның еркін дамуының басымдығы туралы айтылған [1]. Сәйкесінше, қоғам мүшесі болып табылатын әрбір болашақ азаматтардың жан-жақты тәрбиеленіп, білім алуына құқығы бар.

Республикамыздың барлық аймағындағы жалпы орта білім беретін мектепте үлгерімі төмен балалар тобында психикалық дамуы тежелген (ПДТ) балалар кездеседі. Психикалық дамуы тежелген балалар дегеніміз – оқу бағдарламасын меңгеруде қиындықтарға кездесетін үлгермеуші балалар [4, 34 б.].

Г.Е. Сухарева «психикалық дамуы тежелген балалар (ПДТ)» деген түсінікті енгізді. Бұл түсінік осы уақытқа дейін қолданылады. Бұл балалардың интеллектуалды дамуының зақымдану дәрежесі – олигофрения мен интеллектісі қалыпты дамыған балалардың арасындағы аралық орын алады (яғни, интеллектісі кемақылдылықтан жоғары, ал қалыпты дамыған интеллектіден көп төмен). Психикалық дамудың тежелуі зерденің, эмоцияның, ерік-жігераймағының дамуындағы ауытқу болып табылады. Психикалық дамуы тежелген балаларда таным процестерінің ерекшеліктері жүйке- психикалық процестердің бұзылуы түрінде (астения, невроз) анықталып, баланың қабілетін төмендетеді, сондай-ақ, бұл балалардың эмоционалды ерікті саласы жетілмейді.Баланың эмоционалды жетілмеуін органикалық инфантилизммен түсіндіріледі. Инфантилизм баланың жасына сай жетілмеуі немесе «балалықтан» арылмау деп қарастырылады. Инфантилизм, әсіресе кіші мектеп жасында анық байқалады [3, 49 б.]. Бұл балалар мазасыз, әбігерге түседі. Қимыл-қозғалыстары өте шапшаң, бірақ координацияларында дәлдік жоқ. Мектептегі ситуацияны сезінбейді. Тапсырма орындауда қалыпты балалармен ілессе алмайды [2, 95 б].

М.С. Певзнердің пікірінше, эмоционалды-ерікті саланың дамуының тежелуі уақытша болуы мүмкін, баланың жеке ерекшеліктерімен сай келетін дамыту бағдарламалары дұрыс және үйлесімді жүзеге асырылса, кездескен қиындықтар толықтай жойылады. Сондықтан, психикалық дамудың тежелуін, уақытша құбылыс деп есептеуге болады. М.С. Певзнер (1966ж.) ПДТ-ң клиникалық нұсқауларына сүйеніп өз классификациясынұсынды:

- қалыпты интелект пен эмоционалды – ерікті саласының жетілмеуі, яғни гармоникалық инфантилизм;
- танымдық әрекеттің жетілмеуі;
- танымдың әрекеттің жетілмеуі, нейродинамикалық бұзылулармен асқынған психофизикалық инфантилизм.
- танымдық әрекеттің жетілмеуі, сөйлеу қызметінің кемістігімен асқынған психофизикалық инфантилизм [3, 51 б.].

Кейінірек, К.С. Лебединская (1980 ж.) ПДТ классификациясының жаңа нұсқасын ұсынды. Бұл кезде туа пайда болған немесе жүре пайда болған есту, көру, сөйлеу, балалар церебральды салданумен байланысты психикалық дамудың тежелу синдромы өз алдына қарастырылады. Этиопаотогенетикалық қағида негізіндегі К.С. Лебединскаяның классификациясы келесідей жіктелген: конституционалдық,сомотогендік, психогендік, церебральды-органикалық түрдегі психикалық дамудың тежелуі.

Жоғарыдағы ғалымдардың ұсынған жіктеулерін ескеретін болсақ, психикалық дамуы тежелген балаларды мектеп жасына келген кезде тынымсыздық, зейін тұрақсыздығы, себепсіз жылау, ұйқы мен сергектіктің және тамақтанудың бұзылу жағдайларына қарай анықтап, түзету жұмыстарын жүргізуге болатынын байқаймыз. Психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық ерекшеліктерін тереңірек қарастыру маңыздылық танытады. Ең алдымен, түйсіну мен қабылдау процестерінің дамуы ПДТ балаларда қандай дәрежеде болатынына тоқталайық. Жалпы бұл балалардың қоршаған орта туралы білімі өте шектеулі, қабылдаудың заттық және құрылымдық түрлері жеткіліксіз болып келеді. Ұқсас әріптер мен әріп элменттерін үнемі шатастырады. Көру арқылы қабылдау қабілеттерінің кемшілігі оларға оқу үдерісінде айтарлықтай қиындық туғызады. Сондай-ақ заттар мен құбылыстарды тұтас қабылдау мүмкіндігі бұзылған [4, 37 б.].

ПДТ балалардың зейін ерекшеліктері жөнінде В.А. Пермякова, З.Тржесоглава, Л.И. Переслени, С.А. Домишкевич ғалымдар өз зерттеулерінқарастыра келе былайша сипаттайды:

- бала зейінінің тұрақсыздығы салдарынан бала өнімді жұмыс жасай алмайды. өнімді жұмыс істаей алу уақытының өзі 5-15 минутты ғана құрайды;
- бала объектіге назарын толық аудара алмайды. Бұл бала зейінінің шоғырлануының төмендеуінен болып табылады. Сәйкесінше баланың жұмыс өнімділігі төмендеп, қарқынын бәсеңдетеді;
- бала зейінінің аздығы салдарынан ақпаратты толықтай қабылдай алмайды;
- бала зейінінің төмен таралуы себебінен бала берілген бірнеше тапсырманы бір мезетте орындай алмайды;
- бала көңілінің жиі алаңдаушылығы жоғары дейгейде көрініс береді.

XVI ғасырда өмір сүрген француз ғалымы Мишель Монтень танымдық қызығушылық жөнінде: «Оқушыға мұғалімнен алған білімін түгел сүзбеден өткізіп, өз бетінше талдау жасату қажет. Нәтижесінде білімге құштарлығы дами түсетіні сөзсіз», - деген сөзін басшылыққа алуымыз керек.Танымдық қызығушылықты дамытудың үш шарты бар:

1. Беретін ақпаратты жеңіл түрде, бірақ мазмұнын талаапқа сай жаңғырту;
2. Өз бетінше орындалатын тапсырмаларға оқушылардың шығармашылық, іскерлік тұстарына бағыт беру;
3. Оқушының қабілетін ұштау, мұғалімнің оқушыға көмек беруге дайын тұруы, олардың мүмкіндіктеріне қолдау көрсету қабілеті, талап қоюшылығы мен адалдығы, оқушыларды көтермелей білу.

Танымдық қызығушылықтың өзге әрекет түрлерінен ең басты ерекшелігі - балалардың үнемі «жаңа дүниеге енумен», әрбір жаңа әрекеттерді балалардың оның бірінен екіншісіне ауысып отыруымен

байланысты. Сондықтан, оқу үдерісінде балалардың білім алуға, өз бетімен әрекет етуге деген құлшынысын оятуға, ақыл - ойының дамып, жегілуіне түрткі болатын танымдық қызығушылықты үйымдастырудьщ тиімді әдіс - тәсілдерін іздестіру өзекті сипат береді. Терең білімге негізделген танымдық біліктердің қалыптасуы балалардың білімді теориялық негізде қорыта алуға мүмкіндік беріп, интеллектуалдық белсенді ойлауын жандандырып, шығармашылыққа жетелейді. Қызығушылық – адам ерекше сезінетін қимылдың нақты себебі. Оқуға, білімге деген қызығушылық танымдық белсенділіктің қозғаушысы. Л.С.Выготский:«Ең алдымен баланы бір әрекетке тарту үшін, сен оны қызықтыр, оның бұл әректке дайын екенін білу үшін қамқорлық жаса» деген болатын [5, 325 б.]. Оқушыларға сабақ барысында белгілі-бір ойын элементтерін қосу арқылы танымдық қабілеттерін (қабылдау, ес, сөйлеу және ойлау, зейінін) дамытуға болады. Жалпы балалардың қарым – қатынасын жақсартуға, сабаққа деген қызығушылығын арттыруда ойынның алатын орны ерекше. Ойынды дұрыс ұйымдастыру арқылы баланың сөздік қоры дамиды, басқа балалармен қарым – қатынаста өзін еркін сезінуіне мүмкіндік болады.Ойын бала үшін - нағыз өмір. Егер тәрбиеші ойынды ақылмен ұйымдастырса, ол балаларға ықпал жасауға мүмкіндік алады.

Мәселен А.П. Усова былай деп атап көрсетті: «Балалардың өмірі мен іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыру – олардың жаңашыл қабілеттерін дамытып өмірге тәрбиелеу деген сөз. Тәрбие үдерісінде айрықша орын алатын жағдай ойын, себебі, бала мұнда өмір сүруді үйренеді».Ойынды балалар өмірін ұйымдастырудың формасы ретінде пайдалана отырып алдымен солардың ортақ мүддесін бағыттап және дамытып отыру, балалар ұжымын топтастыруға күш салу керек. А.С. Макаренко ойынның балалар өмірін ұйымдастырудағы ролін жоғары бағалай келіп, педагог ролі туралы былай деп жазды: «Мен де педагог ретінде олармен аздап ойнауға тиіспін. Егер мен тек қана үйретіп, талап етіп, айтқанымды істетіп тұрсам, онда мен, бәлкім, пайдалы, бірақ жақындығы жоқ бөгде күш қана боламын. Мен міндетті түрде аздап ойнауға тиіспін және мен өзімнің барлық әріптестерімнен осыны талап еттім». Психикалық дамуы тежелген балалар ойын процесіне үйрене алмауы мүмкін. Себебі балаларда сөздік қоры жетіспегендіктен, таяз ойлап, ойынды әрі қарай жалғастыра алмайды. Сондықтан балаларға педагог тек бағыт ұсынбай бірге ойнауы керек. Бала ойынды ойнау барысында өмір деп есептейтіндей педагогта актерлік шеберлік болуы керек. Мысалы, өтіп жатқан тақырыбымыз «Менің отбасым» болатын болса, сабақ барысында «Суретшінің қателігі» немесе «Кім не істейді?» және т.б. ойын түрлерін қолдануға болады. Балалардың өз отбасыларын таныстыруға мүмкіндік беріп, берілген көрнекіліктер арқылы отбасындағы мүшелер үй тірлігінде қандай қызмет атқаратынын айтқызамыз. Бұл кезде бала суреттерде берілген тапсырманы орындап қоймай, өз өмірлерін баяндайды. Сол арқылы әрі қарай армандарын айтып болашақта соны жасауға мақсат қойып, дағдыланады.

Танымдық қызығушылықты қалыптастыруда ойындарды күнделікті оқу сабақтарында үйлесімді қолданылатын болса, оқушылардақабылдауы, үйреншікті зейін қалыптасып, сөйлеу менойлауы дамиды. Ойлау қабілеті дамыған оқушының үлгерімі жақсарып, эмоциялық сферасына әсер етіп, қалыпты балалармен білім алуына жағдай туады. Сабаққа қызыққан оқушыға танымдық қызығушылықтың екінші бір түрі –сырттай (қосымша) шығармашылығын дамыту түрін қолдануға болады.

Сонымен психикалық дамы тежелген балалардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру арқылы олардың ой-өрісін дамытып,оқу қабілетін арттыруға мүмкіндік болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. – Астана, 2004.
2. Основы специальной психологии / Под. ред. Кузнецовой Л.В. 6-е изж., испр. – М.: Академия, 2009. – 480 с.
3. Тебенова Қ.С., РымхановаА.Р. Арнайы психология. – Алматы, 2011.
4. КенжебаеваТ.Б. Арнайы психология. – Павлодар, 2011. – 122 б.
5. Хмель Н.Д., Хайруллин Г.Т. Педагогика: оқулық. – Алматы, 2005.– 430 б.
6. Лапшин В.А., Пузанов Б.П. Основы дефектологии. – М., 1990. – 146 с.

ӘОЖ 272.851

Даулетова А.Т.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қоғамдық дамудың қазіргі үрдісі өзінің іс-әрекетін тиімді жоспарлай алатын, танымдық қызметінде алынған білімді орынды пайдалана білетін және нәтижеге қол жеткізе алатын білімді тұлғаны тәрбиелеу мәселесін қойып отыр. Аталған міндеттерді толық жүзеге асыру мақсатында заман талабына сай білім беру жүйесін жасап, болашақтың жоғары технологиялық және ғылыми өндірістері үшін кең ауқымды ойлай алатын, құзыреттілігі жоғары кадрлар қорын жасау керек. Бұл тұжырымның болашақ бастауыш сынып мұғаліміне тікелей қатысы бар.

Мектептің білім беру жүйесінде бастауыш сынып негізгі орынды алады.

Қазіргі заманғы бастауыш сынып мұғалімдері – бұл білім беру мен тәрбиелеудің қазіргі әдістерін меңгерген, білім беру жүйесінде техникалық құралдарды тиімді түрде қолдана алатын, сонымен бірге өзінің кәсіби құзыреттілігін үздіксіз арттырып отыратын маман. Оның негізгі міндеті - оқушылардың білім негіздерін сапалы және нәтижелі меңгеру тәсілдерін игеруде белсенді түрде ұйымдастыру қызметі болып табылады. Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің маңызды көрсеткішіне – оның кәсіби іс-әрекетті атқаруға теориялық және практикалық әзірлігі мен қабілеттілігінің бірлігі жатады. Бастауыш сынып мұғалімінің өзіне тән ерекшелігі бар – балалардың білім беру ортасына бейімделу үдерісіне қатысу, оқыту және өзбетінше білім алу ерекшеліктерін көрсету, оқытудың дамытушылық қызметін жүзеге асыру. Көптеген педагог-ғалымдардың пікірінше, бастауыш сыныпта оқытудың нәтижесі бала дамуының аяқталуымен көрініс табуы керек. Мұндай нәтижеге жету үшін бастауыш сыныпта сабақ беру барысында мұғалім оқушылардың жас ерекшелігін және оқытудың әдістері мен формаларын ескеруді қажет етеді. Мектеп практикасы болашақ бастауыш мұғалімінде жоғары оқу орнында кәсіби құзыреттіліктің қалыптасуы тиіс екендігін көрсетіп отыр.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің дамуы – өзіне тек оқу пәндерінің тізімін қосып қана қоймай, пәнді меңгеру барысында қалыптасып, тұрақтанатын кәсіби білік, дағдыларды қосатын білім беру мазмұны, сондай-ақ студенттің рухани-мәдени, әлеуметтік-саяси өмірінде белсенді позициясы арқылы жүзеге асады. Жоғарыда аталғандардың барлығы зерттеушілік құзыреттілігін, шығармашылық ойлау, өзін-өзі дамыту тәсілдерін меңгерген болашақ мұғалімнің тұлғасын қалыптастырады.

Қазіргі кезде жаңартылып жатқан білім мазмұнын меңгерту қазіргі уақытта бастауыш сынып мұғалімінен жаңа білім, біліктерді, ерекше шығармашылық ойлауды қажет етіп отыр.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімнің келесідей негізгі құзыреттіліктері ажыратылады: оқу-танымдық, ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік-еңбектік, жеке өзін-өзі жетілдіру құзыреттіліктері. Осы аталғандардың барлығы студенттің алдағы кәсіби қызметінде арнайы білім, біліктерді қолдануға мүмкіндік береді, сөйтіп кәсіби құзыреттілігі қалыптасады.

Білім беру жүйесінің нәтижесі білімі, кәсібилігі, жоғары моральдық сапасы бар болуымен қатар, сәйкес жағдайларда өз білімін қолданып, қызметтің нәтижесіне жауапкершілік алатын құзыретті тұлға болған кезде тиімді болады. Қазіргі қоғам жас маманнан теориялық және практикалық мәні бар мәселелерді шеше алуға дайын болуын, алдағы кәсіби және карьералық жоғарлауына, еңбек нарығында өзгеріп тұратын жағдайларға бәсекеге қабілетті болуын талап етіп отыр.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті орта білім беру стандартында «құзырет – қойылған мақсаттарға жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді іске асыруға дайындық болса, ал құзыреттілік – оқушылардың іс-әректтің әмбебап тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесі», - деп көрсетілген [1].

Б.Т. Кенжебеков жоғары оқу орны студенттерінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру жөніндегі пікірін «кәсіби құзыреттілік – жеке тұлғаның кәсіби іс-әрекетті атқаруға теориялық және практикалық әзірлігі мен қабілеттілігінің бірлігі», - деп тұжырымдаған [2]. Автордың пікірінше, құзыреттілік жансыз жаттанды білім түрінде емес, жеке тұлғаның танымға, ойлауға қатысын және әрекетке, белгілі мәселелерді ұсынып, шешім жасауға, оның барысы мен нәтижелерін талдауға, ұдайы түрде ұтымды тұзетулер енгізіп отыруға деген біліктіліктерінің белсенділігінен көрінеді.

«Кәсіби құзыреттілік» ұғымын В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Л.И. Мищенко мұғалімнің педагогикалық қызметті жүзеге асыруға теориялық және практикалық жағынан дайындығы мен кәсіби шеберлігінің бірлігі ретінде қарастырады. Мұғалімнің педагогикалық ойлай білудегі (ішкі ойлау әрекетері) жалпылама біліктілігі кезінде көрінетін теориялық дайындығының мазмұны мұғалім бойындағы аналитикалық, болжамдық, жобалау және рефлексивтік біліктіліктерінің болуымен сипатталады. Практикалық дайындығының мазмұны мұғалімдердің әр түрлі біліктіліктерінің (сыртқы, тәжірибелік) қалыптасуымен анықталады [3, с. 189].

Кәсіби құзыреттіліктің келесідей түрлері бар:

1. Арнайы немесе қызметтік кәсіби құзыреттілік – бұл жоғары кәсіби деңгейде қызметті меңгеру және тек арнайы білімді игеріп қана қоймай, сондай-ақ оны тәжірибеде қолдана алу;

2. Әлеуметтік кәсіби құзыреттілік – бұл кәсіби қоғамдастықта қабылданған кәсіби қарым-қатынас тәсілдерін, біріккен кәсіби қызмет және серіктестік әдістерін игеру;

3. Жеке кәсіби құзыреттілік – өзін-өзі көрсету, өзін-өзі дамыту әдістері.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің дамуы – өзіне тек оқу пәндерінің тізімін қосып қана қоймай, пәнді меңгеру барысында қалыптасып, тұрақтанатын кәсіби білік, дағдыларды қосатын білім беру мазмұны, сондай-ақ студенттің рухани-мәдени, әлеуметтік-саяси өмірінде белсенді позициясы арқылы жүзеге асады. Жоғарыда аталғандардың барлығы зерттеушілік құзыреттілігін, шығармашылық ойлау, өзін-өзі дамыту тәсілдерін меңгерген болашақ мұғалімнің тұлғасын қалыптастырады.

Болашақ мамандарды даярлау мәселесін зерттеу барысында бірнеше бағыт-бағдар болғанына көз жеткізілді. Ол бағыттарға тоқталатын болсақ:

- бірінші бағыт, болашақ маманның теориялық білім жүйесі мен мазмұнын анықтайтын кәсіби көрсеткішін жасаумен сипатталады. Сонымен қатар оқыту үдерісін ұйымдастыруға қажетті педагогикалық іскерлік пен дағдыларды меңгеруі тиіс. Осылардың негізінде педагогикалық жоғары оқу орындарында

мамандарды дайындау барысында жаңа маманның құрылымдық үлгісін байқаймыз. Осы бағыттағы кәсіби көрсеткіштерді жасаумен қатар кәсіби дайындық үдерісіндегі болашақ бастауыш сынып мамандарының жеке тұлғалық сапасы мен дайындық мәселелерінің қалыптасуы зерттеледі. Педагогикалық іскерлігінің қалыптасуы оқыту үдерісін басқару ретінде қарастырылады және басқару фазалары (диагностика, мақсат тұту, жоспарлау, практикалық шешім қабылдау, қорытынды сұрыптау) бойынша теориялық білім мен іскерлік шеңбері жасалады;

- екінші бағыт, педагогикалық қызметтің құрылымдарын зерттеумен сипатталады. Жоғары мектеп педагогикасы саласы бойынша жүргізілген зерттеулер педагог қызметінің келесі құрылымдарын анықтап берді. Оларды нақтылап белгілесек : ғылыми түрде құрастырылатын, бірлескен, коммуникациялық жобалау және т.б. болып табылады.

- үшінші бағыт, жеке қызмет түрлері бойынша теориялық білім мақсаты, міндеттері, мазмұны, ұстанымдары мен әдістері, технологиялары, ұйымдастыру формалары, күтілетін нәтижелермен сипатталуы болып табылады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құыреттілігін қалыптастырудың негізгі шарттарына төмендегілерді жатқызамыз:

1) ұйымдастырушылық-басқарушылық (оқу жоспары, сабақ кестесі, құзыреттілік деңгейін анықтау үшін көрсеткіштерді құрастыру, білім беру үдерісінің материалдық-техникалық жабдықталуы);

2) оқу-әдістемелік (сабақ мазмұнын іріктеу, әр түрлі курстардың байланысы, жетекші ойларды анықтап алу);

3) технологиялық (қадағалаушылық - бағалаушылық, оқытудың белсенді формаларын ұйымдастыру, құзыреттілікке кіретін біліктерді анықтау, инновациялық технологияларды қолдану);

4) психологиялық-педагогикалық (студенттердің даму диагностикасын жүзеге асыру, оқу мотивациясын ұйымдастыру, құзыреттілік көрсеткіштерін анықтау, әрбір сабақ барысында рефлексивтік бағалау).

Болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуына колледжде және жоғары оқу орындарында педагогикалық шарттардың бар болуы және оларды жүзеге асырылуы әсер етеді.

Білім беру практикасы болашақ бастауыш мектептің мұғалімдерінде кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда инновациялық технологияларды пайдалану қажеттілігін көрсетіп отыр. Ғылыми зерттеулерге теориялық талдау жасай келе, мынадай тұжырымға келдік: жоғары оқу орнының үдерісінде болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда негізгі педагогикалық мәселелерді инновациялық технологияларды пайдаланып өздігінен шеше алатын, шығармашылық ізденіске түсе алатын, педагогикалық үдерісті нәтижелі ұйымдастыруға қабілетті кәсіби маман даярлау жүйесін жетілдіруде электрондық оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер даярланып тәжірибеге енгізілуі тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. Жалпы орта білім. – Алматы: РОНД, 2002. – 360 б.

2. Кенжебеков Б.Т. Маманның кәсіби құзыреттілігінің теориялық негізі // Бастауыш университет. – 2005. – №3. – Б. 3-7.

3. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко Л.И. Педагогика. – М., 2010. – 390 с.

УДК 81’243:37

Даулова Л.Т., Фролов И.М.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ С УЧЁТОМ МОДАЛЬНОСТЕЙ ВОСПРИЯТИЯ

В психологии принято разделять людей по типу восприятия информации на три основных категории: визуалы, аудиалы и кинестетики. Визуалы лучше воспринимают информацию через зрение, аудиалы - через слух, а кинестетики - через ощущения.

Обучение иностранным языкам без учета индивидуальности обречено на низкую эффективность. Индивидуальные модели восприятия того, что передают нам органы чувств подразумевают модальность восприятия. Термин «модальность» (от английского «modality») в психологии и физиологии означает принадлежность к определенной сенсорной системе и используется для обозначения, характеристики или классификации ощущений, сигналов, стимулов, информации и т.д. Основные каналы получения информации или способы восприятия окружающего мира – это зрение, слух, ощущения, вкус и запах, из них наиболее важные - зрение, слух и ощущения (визуальный, аудиальный и кинестетический каналы).

При обучении иностранному языку необходимо учитывать тип модальности восприятия студентов.

Например, для визуалов необходимо хорошее освещение рабочего места, в сумерках и при плохом освещении у них снижается работоспособность. Так, для правополушарных визуалов желательно, чтобы

информация была представлена в картинках, таблицах, схемах и диаграммах. Такие учащиеся предпочитают разбирать текст произведения или читать «с листа», чем слушать устное объяснение преподавателя. Работая со студентом-визуалом, нужно использовать слова, описывающие цвет, размер, форму, местоположение с высокой скоростью смены деятельности. Выделять цветом различные пункты или аспекты содержания. Записывать действия, использовать схемы, таблицы, наглядные пособия. Ключевые слова визуальной модальности: видеть, наблюдать, смотреть, сфокусировать, мелькать, перспектива, картина, ракурс, отчетливо, ярко, туманно и т. д.

Аудиалы должны обучаться при использовании устных объяснений преподавателя и аудиолекций. Они должны обучаться в условиях тишины, незначительный шум в классе мешает им усваивать информацию. Работая со студентом-аудиалом, необходимо использовать вариации голоса (громкость, высота, паузы). Ключевые слова аудиальной модальности: слышать, звучать, настраивать, кричать, оглушить, скрипеть, звенеть, скрежетать, согласовывать, громкий и т. д.

Кинестетики же лучше воспринимают информацию во время практического выполнения задания. Кинестетику нужно трогать, двигаться, что-то сделать самому. Кинестетиков не надо заставлять долго сидеть неподвижно; лучше дать им возможность моторной разрядки; запоминание материала у них легче происходит в движении. Им полезно съездить в отпуск в страну изучаемого языка, увлечься приготовлением блюд иностранной кухни по рецептам на иностранном языке. Если есть возможность, им надо заниматься у частных репетиторов: раз кинестетики лучше воспринимают материал через ощущения, общение с живым человеком - самое эффективное для них. Работая со студентом-кинестетиком, необходимо использовать жесты и прикосновения, помнить, что кинестетики обучаются посредством мышечной памяти. Чем больше преувеличений, тем лучше они запомнят материал. Позволяйте им «играть» роль различных частей из вашей информации. Ключевые слова кинестетической модальности; чувствовать, ощущать, притрагиваться, хватать, гладкий, шероховатый, холодный и т. д.

Использование одной общей модальности способно обеспечить взаимопонимание преподавателя и студента, доверительные отношения даже на подсознательном уровне. Кроме того, преподаватель может использовать нейтральные слова, подходящие к любой модальности: думать, знать, понимать, воспринимать, помнить, верить, уважительный, изменчивый и т. д.

То, что ожидает преподаватель от своих учащихся на уроке, основывается на его собственных предпочтениях в сфере преподавания. И когда эти предпочтения не совпадают с учебными предпочтениями учащихся, возникает конфликт стилей: способ изложения информации преподавателем не совпадает с типом восприятия этой информации учащимся.

Преподаватель должен обладать гибким стилем преподавания, владеть приемами воздействия на зрительную, аудиальную и кинестетическую сенсорные системы. Только воздействуя на разные сенсорные системы, меняя тон голоса и модальность употребляемых слов, выражение лица, жесты, вызывая определенные эмоции и переживания, можно добиться взаимопонимания и личностного контакта с каждым учеником.

Если внимательно прислушаться к речи преподавателя, можно понять, какой сенсорный канал воспроизведения информации он предпочитает при обучении. При визуальном канале воспроизведения мы услышим такие слова (предикаты) и словосочетания, как «посмотрите», «яркий», «красивый», «вы увидите» и т.п. При аудиальном канале - «услышите», «вслушайтесь», «громко», «шумно». При кинестетическом - «прикоснуться», «привлечь (внимание)», «теплый» и т.п.

Если учащийся - аудиал, то словосочетания, отвечающие за воспроизведение информации через визуальный канал, ему необходимо переводить в свою, понятную ему модальность. При этом он не сразу отреагирует, к примеру, на призыв «посмотреть». В его сознании должно произойти преобразование призыва к действию «посмотри», в понятное ему действие. На призыв «послушать» он, скорее всего, отреагирует быстрее. Если учащийся - кинестетик, то он быстрее выполнит просьбу, если учителей прикоснется к его руке, плечу и т.д.

Таким образом, любая информация должна предварительно транслироваться в ведущую модальность памяти, понимания. Когда инструкция преподавателя совпадает с ведущей модальностью (репрезентативной системой) учащегося, он прекрасно справляется с заданием и хорошо запоминает информацию.

Такое многосенсорное представление информации на уроке позволяет учащимся получать ее, используя свой ведущий канал восприятия, и развивать другие модальности.

Именно кинестетический канал и был приоритетным при разработке метода полного физического реагирования для обучения иностранным языкам, предложенный и описанный американским психологом Джеймсом Ашером в 70-х годах. В основу его была положена теория о работе левого и правого полушарий головного мозга.

За что же отвечает каждое из них? Левое полушарие в основном отвечает за абстрактно-логическое мышление и речь, а правое - за образное мышление, то есть за творчество, фантазию и интуицию.

В традиционной методике обучения иностранным языкам основная масса информации зачастую преподносится в виде текста в учебнике или рассказа преподавателя, которые изредка могут сопровождаться иллюстрациями или надписями на доске. В противоположность этому, метод полного физического реагирования, по-английски TPR (Total Physical Response), является одной из попыток донести

нужную информацию и помочь ее усвоить учащимся через все основные каналы восприятия: зрительный, слуховой, кинестетический.

Дж. Ашер предложил использовать на уроках иностранного языка метод полного физического реагирования. В своей теории ученый опирался на тот факт, что каждое полушарие у людей работает по-разному.

Традиционные методики в основном задействуют левое полушарие мозга, ответственные за речь и логику. Ашер же решил построить урок таким образом, чтобы в работу включилось и правое полушарие, ответственное за эмоциональную сферу и творческие процессы. На таких уроках учащиеся не просто пассивно слушают учителя, но активно перемещаются по классу, выполняют различные движения руками и ногами, танцуют и поют. При этом новая лексика, которую дети повторяют за педагогом, закрепляется в памяти гораздо лучше, чем путем простого механического повторения. Ведь информация, которую они усваивают на таком уроке, попадает не только в левое полушарие в виде понятий, но кроме того, будет подкреплена положительными эмоциями и образами, которые окажутся в правом полушарии мозга. Деятельность правого полушария является решающей для творческой личности. Особенно разница в работе полушарий становится заметна во время обучения.

Лексика подбирается таким образом, чтобы охватить как можно больше глаголов движения. При этом новая информация будет попадать не только в левое полушарие посредствам восприятия речи, но и в правое полушарие в виде образов, подкрепленных положительными эмоциями.

В данной статье нам бы хотелось привести примеры применения данного метода в работе кружка со студентами неязыковых специальностей. В часности, работа кружка «English in Moving». Данный кружок рассчитан на начинающий уровень студентов, изучающих английский язык. Целью данного кружка является узучение лексики по теме «Части тела», грамматического материала на тему «Предлоги» и «Повелительные предложения», приобщение студентов к проблеме сохранения своего здоровья, формирование потребностей в здоровом образе жизни. «English in Moving» - это уникальная методика обучения английскому языку через движение и танец. «English in Moving» основан на сочетании движений, жестов и произношения новых английских слов. Это помогает, помимо аудиального и визуального каналов, задействовать мощнейший канал восприятия - кинестетический. Студенты буквально «проживают» каждое слово или фразу мышцами тела. Студенты разучивают элементы восточного танца и изучают английский язык. На заседаниях кружка используется видеоматериал (например, «Belly Dance Moves / Basic Posture»).

Студенты просматривают видео и пытаются выполнить действия (What is Basic Posture?). При этом студенты запоминают новую лексику, усваивают новый грамматический материал, например по теме «Предлоги» (Knees bent, tailbone *under*, chest lifted, shoulders roll *down* the back, arms *out*). Разучивая движения «Side-to-Side Chest Slides», студенты запоминают новую лексику по теме «Части тела».

(...you want to focus on the *wrists* now and want to keep them in absolutely the same spot. *Fingers* are dropped, the middle finger is dropped lower than the *thumb*, *chest* is lifted and now you`re going to do the opposite move. You`re going to slide the right *shoulder* comes forward and again, push it straight in front of you, and again, keeping the wrists completely still, chest is lifted, *chin* is lifted. Let`s try that with music (music playing) and try a little bit faster (music playing) make sure you`re still breathing, and relaxing your *face* and relaxing your *neck*.)

Деление студентов на типы по ведущей модальности восприятия и основанные на нём методы изложения материала и проверки его усвоения, требуют дополнительных затрат времени, внимания и усилий со стороны преподавателя, но это оправдано, так как позволяет значительно повысить эффективность процесса обучения иностранному языку.

Список литературы

1. Asher J.J. Learning Another Language through Actions (6th edition). – Los Gatos, CA: Sky Oaks Productions, Inc. – 2003.
2. Asher J.J. Brainswitching: Learning on the right side of the brain. – Los Gatos, CA: Sky Oaks Productions, Inc, 2002.
3. Бодалев А.А. Психология общения. – М.–Воронеж, 1996.

УДК 796.011.3

Демченко Л.В., Федина Г.И.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова
г. Уральск, Казахстан

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ, ИМЕЮЩИХ ОТКЛОНЕНИЯ В СОСТОЯНИИ ЗДОРОВЬЯ

В рамках реализации институциональной реформы «Идентичность и единство» Плана нации Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «100 конкретных шагов: современное государство для всех» важным направлением государственной политики являются укрепление и развитие казахстанской идентичности и единства на основе ценностей общенациональной патриотической идеи «Мәңгілік Ел».

Сфера физической культуры и спорта выступает в качестве одной из перспективных площадок, способствующих прочной социальной консолидации общества, независимо от возраста и социального статуса, формированию нации единого будущего [1].

Проблема сохранения и укрепления здоровья подрастающего поколения была и остаётся одной из важнейших проблем человеческого общества. На сегодняшний день лишь звучат призывы быть здоровым,а социальная среда и реальная практика свидетельствуют об ухудьшении здоровья молодёжи,обострении заболеваний различного характера,также современный уровень урбанизации,научно-технического прогресса,комфорта является причиной хронического «двигательного голода».

Данные обстоятельства предопределили цель настоящей публикации – выделить ведущую роль адаптивной физической культуры.

Адаптивное физическое воспитание (как вид адаптивной физической культуры) – это физическое воспитание (как вид физической культуры) для лиц с отклонениями в состоянии здоровья, включая, разумеется, и инвалидов. Поэтому все существующие на сегодняшний день формы физического воспитания, предназначенные для лиц с отклонениями в состоянии здоровья, для лиц с отклонениями в развитии, для лиц с ограниченными возможностями здоровья, для инвалидов всех возрастов и т.п., а именно — занятия по физическому воспитанию, занятия по ритмике, уроки по физической культуре и другое — сегодня правильнее относить к формам адаптивного физического воспитания и называть: занятия по адаптивному физическому воспитанию, уроки по адаптивному физическому воспитанию или уроки по адаптивной физической культуре.

К сожалению, в наше время не все студенты могут заявить о благополучии состояния своего здоровья. Специальное учебное отделение организуется для физического воспитания студентов, отнесённых по состоянию здоровья к специальной медицинской группе.

Каждому студенту этой группы в студенческой поликлинике выдаётся справка, в которой указаны характер заболевания, степень его выраженности, уровень функционального состояния, а также объём и характер допустимых двигательных нагрузок [2, с. 16].

Для поступления в ВУЗ требуется все более высокий уровень знаний, а погоня за знаниями приводит к тому, что уровень физической подготовленности школьников постоянно снижается. А ведь это наши будущие студенты -специалисты.

На современном этапе функционирования вузов обозначилась проблема увеличения численности студенческой молодежи с отклонениями в состоянии здоровья, особенно среди студентов 1-2 курсов. Так, 50% студентов из числа поступивших в вуз по состоянию здоровья зачисляются в специальную медицинскую группу (СМГ) для занятий физической культурой. Основываясь на профессиональный опыт как правило, такие студены имеют не только отклонения в состоянии здоровья, но и низкую физическую подготовленность, связанную с нарастанием эффекта гиподинамии в школе, а затем в вузе. Процесс адаптации к обучению в вузе бывших выпускников общеобразовательных школ связан с приспособлением их к условиям, отличающимся от условий обучения в средней школе, которые могут стать достаточно сильными стрессовыми причинами и вызвать напряжение адаптации, особенно у лиц с отклонениями в состоянии здоровья.

Эффективность применения физических упражнений на занятиях со студентами, имеющими отклонения в состоянии здоровья, во многом зависит от организации занятий, подбора адекватных средств и методов физического воспитания.

В процессе проведения академических занятий в университете студенты соприкасаются с теми явлениями и процессами, которые являются содержанием базового понятия дисциплины. Данный предмет относится к обязательным, фундаментальным дисциплинам учебного плана всех факультетов государственного высшего образования. При этом каждый вуз, в лице кафедры физического воспитания, должен реально способствовать процессу физического воспитания будущего специалиста и формированию его личной физической культуры.

В настоящее время укрепление и сохранение здоровья, повышение работоспособности студентов средствами физической культуры относятся к числу наиболее актуальных направлений при получении профессионального образования. Несмотря на то, что в решении данной задачи задействованы многие формы и методы организации учебных занятий по физическому воспитанию, все же возникает необходимость в поиске дополнительных ресурсов и возможностей, направленных на повышение физической подготовки будущих специалистов, имеющих отклонения в состоянии физического здоровья. Оздоровительная направленность системы физического воспитания определяет тесную связь физической культуры и спорта с медицинской наукой и подразумевает обязательность врачебного контроля за занимающимися физической культурой. Многочисленные исследования продемонстрировали, что недостаточная двигательная активность студенческой молодежи отрицательно сказывается на работе структурных, функциональных систем: слабеет сердечная мышца, быстрее развиваются атеросклеротические процессы, ухудшается венозное кровообращение, увеличивается периферическое сопротивление крови, что затрудняет работу сердца. Все это влечет за собой крайне низкую работоспособность этих студентов. Интенсификация учебного процесса в современном вузе, внедрение компьютерных технологий, эмоциональные перенапряжения создают повышенные нагрузки на организм студентов, что острее ставит проблему повышения физической работоспособности и физической

подготовленности студентов, а это, в свою очередь, требует совершенствования процесса физической подготовки студентов, развития основных двигательных качеств. В инновационных концепциях физического воспитания акцентируется внимание на то, что организация учебного процесса по физическому воспитанию с такими студентами имеет свои методические особенности. В целях успешного решения задач в области физического воспитания со студентами специальных медицинских групп преподавателю необходимы постоянный поиск и систематизация материала по внедрению более совершенных форм и методов организации учебных занятий, выявлению и поиску вариантов повышения эффективности занятий по общей физической подготовке будущих специалистов. Будущий экономический и интеллектуальный потенциал любой страны в значительной мере определяется количественными и качественными характеристиками здоровья, которыми молодежь обладает сегодня.

На основание результатов анализа исследовательской работы среди студентов ЗКГУ им.М.Утемисова, подтверждаются возможности использования адаптированных занятий различного характера и интенсивности физической нагрузки у студентов имеющими отклонения в состояние здоровья, не только для повышения общей физической работоспособности, восстановления нарушенных функций и систем организма, но также для совершенствования операционной мыслительной деятельности и умственной работоспособности. В частности, использование классической системы йоги, точечного массажа [3, с. 46].

Изменения изученных физиологических показателей у студентов СМГ неоднозначны. Наиболее благоприятные изменения установлены у студентов с нарушениями функций у лиц с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата. Менее благоприятные – обменных процессов, остаточных явлений ДЦП, ЧМТ, неврозами различной этиологии, кардиореспираторной, мочеполовой, пищеварительной систем. недостаточной общей функциональной и физической подготовленностью и органов зрения.

Полученные нами данные позволяют сделать вывод о реальной возможности использования в учебном процессе со студентами имеющими отклонения в состояние здоровья системы классической йоги, точечного массажа. Это будет объективно способствовать эффективному восстановлению основных функциональных систем организма данных лиц, улучшению их умственной работоспособности, повышению интереса к занятиям, улучшению здоровья, более высокой профессиональной подготовленности и общей культуры выпускников вузов.

В ходе исследования опытным путем были установлены: наиболее эффективные, адекватные методы и приемы психорегуляции, релаксации, способствующие повышению и совершенствованию психо-эмоционального состояния, умственной работоспособности студентов опытной группы; определены индивидуально значимые особенности психорегуляции и релаксации студентов до и после проведения стандартного, общепринятого и нетрадиционного, психорегулирующего воздействия. По результатам сдачи экзаменационной сессии оценивалась успеваемость

Актуальность проблемы физического воспитания молодежи с различными отклонениями в состоянии здоровья в настоящее время несомненна. Студентам, перенесшим какие-либо заболевания или часто и длительно болеющим, особенно необходима двигательная активность, благотворно влияющая на ослабленный организм. Такие студенты, относящиеся по медицинским показателям к специальной медицинской группе (СМГ, ЛФК), должны заниматься по специальным программам, методикам, учитывающим состояние здоровья, уровень физической подготовленности, функционального состояния организма, специфику заболеваний, медико-педагогические противопоказания и рекомендации по содержанию занятий. Интерес специалистов к проблеме физкультурного образования студентов с ослабленным здоровьем в последние годы существенно возрос [4, с. 100].

Практика показывает, что научно-методическое обеспечение работы с данной категорией студентов существенно отстает от требований времени и остро нуждается в серьезной методологической организационной и практической реорганизации.

Правильно организованные систематические занятия физическими упражнениями являются важнейшим средством укрепления здоровья ослабленных студентов. Регулярные занятия физической культурой улучшают физическое развитие, функциональные возможности организма студентов, имеющих отклонения в состоянии здоровья [5, с. 265].

Исходя из всего вышесказанного очевидно, что за время обучения в высшем учебном заведении главной целью адаптивного физического воспитания в вузе является формирование социально значимых мотивов к занятиям физической культурой – потребность к двигательной активности, интерес к новым знаниям об устройстве и возможностях своего организма, желание смоделировать свое будущее место в обществе.

В проведении занятий с такими студентами со стороны преподавателя необходим индивидуальный подход к каждому студенту и строго дозированная физическая нагрузка, с учетом заболеваний студентов и его состояния на каждом занятии.

Проведённая работа позволяет сделать следующие выводы:

1. Экспериментально установлено- различные виды занятий, методы психорегуляции и психорелаксации, комплексы классической йоги,точечного массажа оказывают направленное, положительное воздействие на функции центральной нервной системы, операционную мыслительную деятельность студентов, имеющих различные отклонения и нарушения в состоянии здоровья.

2. Выявлена реальная возможность прямого и непосредственного воздействия занятий по физической культуре в вузе на психоэмоциональное состояние, умственную работоспособность, способствующих восстановлению основных функциональных показателей и состояния здоровья студентов имеющими различные заболевания.

3. Совершенствование методики физического воспитания со студентами специального учебного отделения, правильная организация лечебно-профилактических мероприятий под руководством квалифицированных кадров обеспечат улучшение здоровья студентов, повышение интереса к занятиям физической культурой, а в целом, хорошую подготовку будущих специалистов.

Список литературы

1. Концепция развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года. – Астана, 2016.

2. Лотоненко А.В., Лубышевой Л.И., Чурикова Н.К., Щербакова В.И. Физическая культура и оздоровительные технологии студентов в XXI веке. – Воронеж: ВГУ, 2000.

3. Арещенко А.И. Технология учебного процесса физического воспитания в специальном учебном отделении: учебное пособие. – Алматы, 2000.

4. Тимошенков В.В., Тимошенкова А.Н. Физическое воспитание студентов и учащихся, имеющих отклонения в состоянии здоровья: учебное пособие 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Веды, 2001. – 182 с.

5. Виленский М.Я., Горшков А.Г. Физическая культура и здоровый образ жизни студента. – М.: Гардарики, 2007. – 224 с.

УДК 371

Десяцкова Л.Н.
Кушумской средней общеобразовательной комплекс школы – детсад,
п. Кушум, Казахстан

НЕОБХОДИМОСТЬ ИЗМЕНЕНИЙ ПОДХОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ И ОБУЧЕНИИ И РЕАЛИЗАЦИЯ ИХ В ШКОЛЕ

В современное время происходят глобальные изменения во всех сферах человеческого общества. Мир быстро становится другим. Динамичность происходящих в современном мире перемен обусловила необходимость переосмысления функционирующих мировых систем образования. Такие изменения коснулись и нас, казахстанцев. Школы Казахстана должны подготовить учеников, способных жить и работать в мире, в котором необходимо сотрудничать с людьми разных культурных слоев, уметь ориентироваться среди массы информаций и уметь выделять главное, часто преодолевая при этом пространство и время с помощью современных технологий.

По всему миру были пересмотрены или же пересматриваются на данный момент образовательные системы на предмет того , какое образование они предоставляют для своих будущих поколений. При этом задаются ключевые вопросы, такие как «чему, действительно, должны учиться дети для того , чтобы быть успешными в 21 веке?» и «что является наиболее эффективным способом обучения этому ?» И в Казахстане была проделана большая работа, чтобы учебная программа и методы преподавания отвечали современным требованиям.

В связи с изменением обучения, возросли и требования к учителю. Требования современного общества к учителю таковы, что учитель постоянно должен заниматься самообразованием, расширением границ своих возможностей. Учитель должен уметь быстро меняться и уметь применять на уроках новые подходы и технологии. Одним словом, он должен идти в ногу со временем.

В настоящее время неоспорим тот факт, что наибольшее воздействие на процесс обучения и результаты учеников оказывает повседневная работа учителя в классе. Стержневой фигурой в совершенствовании деятельности школ и обеспечении успешности учеников является учитель. Чтобы стать педагогом, мастером своего дела одних фактических знаний мало, нужно научиться профессионально мыслить, а затем и действовать. Традиционное обучение, построенное на трансляции готовых знаний, уже не может удовлетворять запросы развитого общества, с всё более расширяющимся полем информационных технологий.

Почему же учителя должны меняться? Наверное, потому что, когда вы стали учителем, вы взяли на себя обязанность за качество образования и несете ответственность за то, что вы можете передать детям и как они это воплотят в жизнь, потому что вы любите детей, и вы знаете, что они нуждаются в вас, чтобы вы направляли их в быстро меняющемся мире.

Учитель сейчас не является единственным источником знаний,а несет направляющую роль.

В этом году многие учителя прошли курсы по обновленному содержанию образования преподавания в 5-х и 7-х классах, которая предусматривает обучение по- новому, применяя различные методы и стратегии образования.

Особую роль в образовании относят к обучению языков. Я как языковед, конечно же, очень обеспокоена преподаванием русского языка в современных школах.

Целью обучения русскому языку должно быть в первую очередь формирование умений правильно понимать тексты различных стилей и жанров и уметь самому производить понятные тексты на современном литературном языке. «Натаскивание» на грамматические правила, которое занимает львиную долю времени на уроках русского языка, играет в сущности не самую главную роль: незнание тех или иных правил обычно не влияет на понимание текста. Важнее уделять больше времени чтению и интерпретации текстов и их самостоятельному сочинению.

Раньше на уроках русского языка не уделяли достаточного внимания формированию умений:

- критически оценивать и отбирать нужную информацию;
- работать с текстами делового стиля (объявления, визитные карточки, анкеты для приема на работу и т.д.);
- извлекать информацию из несплошных текстов (билетов, афиш, графиков, схем, таблиц и т.д.);
- соотносить различные точки зрения на явления и события, формулировать собственную точку зрения.

Мы хотим, чтобы дети, заканчивая школу, могли применять полученные знания и навыки для решения широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, а также в межличностном общении и социальных отношениях. Нарешение этих задач инаправлена современная программа.

Программа построена так, что развитие навыковидет каждый год. Учащиеся, достигнув целей обучения, освоив определенные навыки, углубляют и расширяют их в следующем классе. Такой подход называется спиральным, и внедрение его в учебный процесс – одна из особенностей обновленного содержания образования по всем предметам.

1. Обновленная программа учитывает возрастные особенности учащихся, опирается на знания, полученные школьниками при изучении других дисциплин, а также обеспечивает систематическое углубление и расширение коммуникативных навыков.

2. Предлагаемый в обновленном содержании образования подход соответствует передовой международной практике. В зарубежных школах распространился метод коммуникативных заданий, делающий упор на общении и практическом использовании языка.Основная задача языка – коммуникация. Грамматика важна, но она – не главное. Раньше считалось, что язык выучивается благодаря механическим упражнениям, теперь его преподают, вовлекая учащихся в процесс и подталкивая их взаимодействовать друг с другом.

3. Учебная программа позволяет развивать активность ученика в познавательном и социальном плане путем организации учебной проектной деятельности, ориентированной на использование материалов регионального характера (объекты, предприятия, источники информации).

4. Обновленная программа способствует становлению мировоззрения учащегося, дает возможность пользоваться информацией различных сфер: социально-бытовой, социально-культурной, научно-технической, учебно-профессиональной; помогает ориентироваться в общемировом образовательном пространстве. Лексические темы разделов не оторваны от жизни.

5. Образование должно содействовать полноценной социализации личности, взаимодействуя и вовлекая в образовательный процесс другие социальные институты. За образование и обучение детей ответственно все общество в целом: семья, педагогические коллективы, общественные организации, средства массовой информации, гражданское сообщество, мир экономики, политические силы и т.д. Между всеми заинтересованными сторонами должно быть установлено социальное партнёрство".

6. Интеграция системы казахстанского образования в мировое образовательное пространство требует определения долгосрочных перспектив образования как стратегического ресурса развития нашей страны.

Кроме программы по предмету «Русский язык», каждый учитель работает по учебному плану, в котором есть прекрасная подборка ресурсов для достижения каждой учебной цели. Большинство ресурсов – это ссылки на казахстанские, российские и зарубежные образовательные Интернет-ресурсы, содержащие текст, иллюстрации, видеоролики и интерактивные модели, инструкции для проведения уроков. Этот материал помогает при подготовке к урокам. Особенно интересны методы и стратегии нового преподавания. Они нацелены как на групповую работу, так и на индивидуальную. Предложенные учебные планы помогут учителям скоординировать и реализовать обучение учащихся согласно целям обучения и развитию необходимых навыков обучения.Такое обучение позволит воспитать конкурентноспособных людей в будущем

Кроме этого, все учителя Республики Казахстан имеют возможность найти интересующие их ресурсы или даже готовые разработки учебных материалов на сайте системно-методического комплекса, разработанного и постоянно пополняемого ведущими учителями Назарбаев Интеллектуальных школ.

Интеграция системы казахстанского образования в мировое образовательное пространство требует определения долгосрочных перспектив образования как стратегического ресурса развития нашей страны.

Эволюционный путь развития образования актуализирует обоснованные, подкрепленные научным материалом нововведения с учетом перспективы организации в республике единого образовательного пространства.

УДК 159,9

Доскалиева Р.Б., Асылбек А.А.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ДАМЫТУ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ

Қоғам дамуының талабы әр адамның психологиялық білім деңгейінің жоғары болуын қажет етеді. Психологиялық білімнің қажеттілігі еліміздің білім жүйесінде балабақшадан бастап, жоғары оқу орны, өндірістік салаға дейін өсуде. Сондықтанда, бұл міндеттерді шешуде болашақ психологтарды жан-жақты білімді, тәжірибелі, психологиялық білімді терең меңгерген, әдістемелік даярлығы жоғары маман ретінде қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Сонымен қатар, психологиялық кадрларды оқыту жүйесінде қарастырылатын көптеген мәселелер бар, атап айтсақ: оқу-тәрбие үрдісінде психологиялық қызметтің рөлінің артуы; қазіргі педагогикалық технологияларды қолдану негізінде оқу деңгейінің жоғарылауы; білім стандарттарын, оқу-әдістемелік модульдерін жасау және енгізу, тұлғалық ерекшеліктердің жан-жақты дамып қалыптасуы, білім мекемелерінің интеграциясы мен дифференциациясы; білімнің әлеуметтік бағдарлылығын, оның индивидуалды-креативтік бастауын аша түсу, жалпы және кәсіби білім арасындағы айырмашылықтарды ескеру; білім беру жүйелерін дамытудағы психологиялық қызметте инновациялық үрдістерді белсендіру.

Бұл мәселені зерттеуіміздің мақсаты -қазіргі кезеңдегі психологиялық қызметтің маңызын түсіне білуге және күнделікті өмірде тәжірибеде қолдану ерекшеліктерін түсіндіру және психологиялық қызмет саласында қандай мәселелер бағытында жұмыстану қажеттігін студенттер пікірі бойынша талдау, пікір алысу.

Еліміздегі жаңа әлемдік-мәдени білім беру кеңістігіне шығу, ғылым және білім беру жүйесінің дамуының қазіргі жаңа технологиялары-психологиялық білім беру жүйесі мен психологиялық қызметтің, мақсат-міндеттері мен мазмұнында да жаңаша сипат алуда.

Қазіргі кезеңде әлеуметтік, саяси, экономикалық өзгерістерге байланысты адамды зерттеу мәселесінде психология ғылымының алатын орны ерекше. Психология алдында тұрған теориялық және тәжірибелік міндеттердің жаңаша ұйымдастырылуына байланысты оның философиялық, психологиялық – педагогикалық негіздері тұтас қарастырылуда. Психологиялық ғылымжүйесіндегі осы өзгерістеріне қарай психологиялық қызметтің бағыттары: психодиагностика, психокоррекция, психотерапия, психопрофилактика, психологиялық тренинг және психологиялық кеңес беру саласында түрлі әдіс – тәсілдері дамып күнделікті өмірде қолданылуда.

А.Н. Леонтьевтің пікірі бойынша: «XXI ғасыр – психология ғасыры». Оның ойларының негізгі түйіндері төмендегідей:

Бірінші тезис бойынша психология әлемінде болып жатқан құбылыстарды түсінген кезде ғана адам туралы ғылым бола алады.

Екінші тезис бойынша психологияның дамуы, жаңа психологиялық білімдердің туындауы болашақта жекеленген салалары бойынша емес, мәселелері бойынша зерттеледі.

Үшінші тезис бойынша А.Н. Леонтьев этика және психологияны сабақтастырды шақырады.

А.Н. Леонтьевтің бесінші тезисі психология мектебіне байланысты.

А.Н. Леонтьевтің бес тезисі, А.Г. Асмоловтың пікірінше, XXI ғасыр психологиясының бағдарламасы. Бұл бағдарламалар қоғамда жеке адаммен профилактикалық, диагностикалық, дамытушы, реттеуші және түзету жұмыстарына бағытталған білімнің психологиялық қызметінің тууына деген объективті қажеттілікті қалыптастырды.

А.Н. Леонтьевтің және оның мектебінің зерттеулері адам психикасының қоғамдық тарихи табиғаты мәселесін және зерттеу әдістерін жасауға бағытталған. А.Н. Леонтьевтің іс-әрекет және сана туралы ойлары психологиялық тұлға теориясының зерттеу негізі мен психологиялық ой-пікірдің дамуына қосылған өзекті мәселе болып табылады, себебі, ол психика мен психикалық құбылыстардың пайда болуы мен дамуын ғана емес, психологиялық зерттеудің болашақ бағдарламасын да анықтайды.

Психологиялық қызметте психологиялық диагностика мен психологиялық кеңес адамға өмір жолының кез-келген сатысында психологиялық көмек көрсетуге арналады. Сонымен қатар, олар әртүрлі әдістемелік тәсілдерді қолдана алады. Психологиялық қызмет және психологиялық көмек нақты адам проблемасының ерекшелігі мен қайталанбас өмір тарихына сай әдістер мен тәсілдерді қолдануға бағытталған. Психологиялық қызмет қазіргі кезеңде барлық салада қолданады және қазіргі заман талабына сай бұл саланы дамыту өзекті мәселелердің бірі.

Психологиялық қызметтің қажеттілігін зерттеу барасында М.Өтемісов атындағы БҚМУ 2 курс тарих,химия,биология, қазақ тілі мамандықтарының студенттерінің пікірін тыңдадық.Анкетаға әртүрлі мамандықтағы 170 қатынасты.

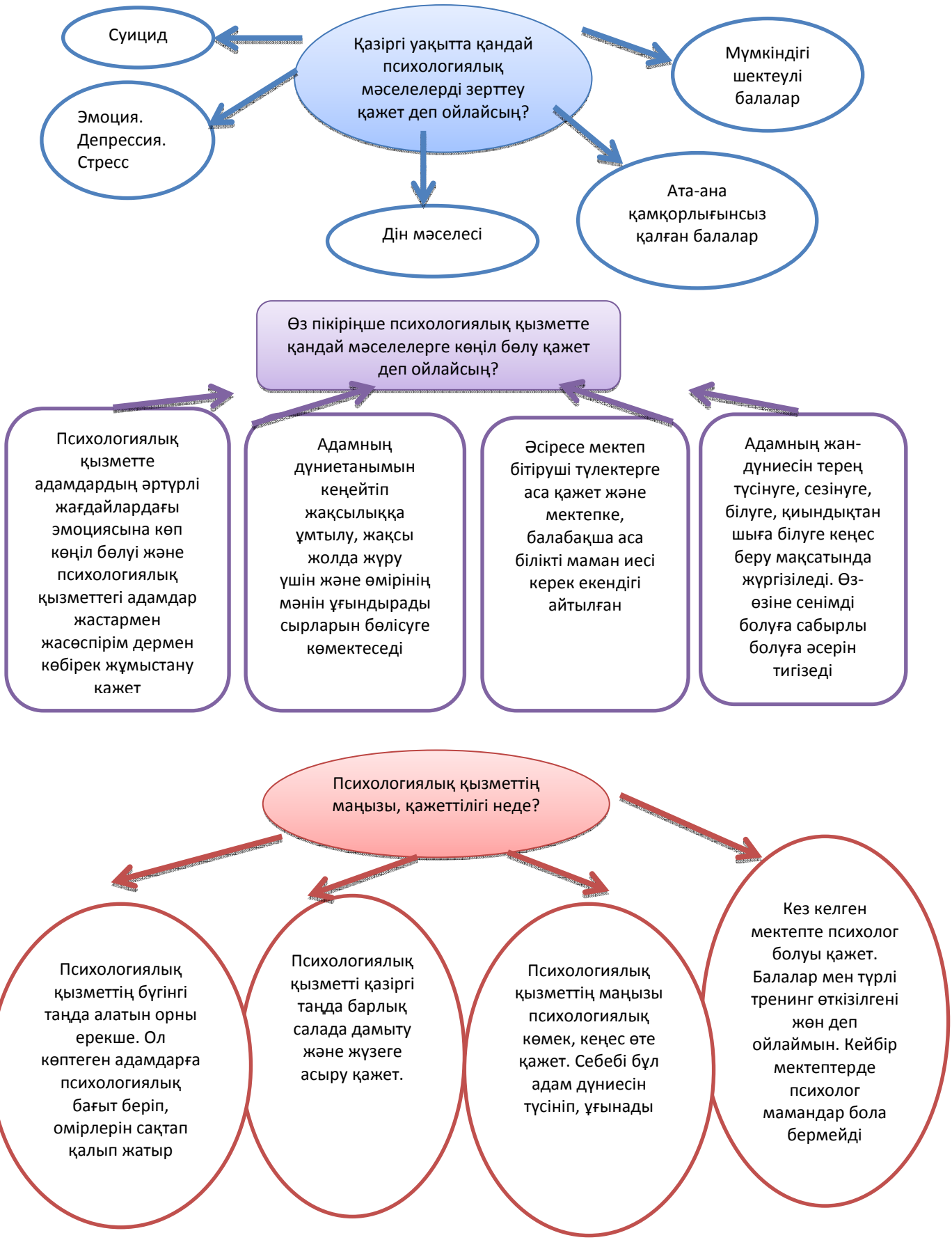

1 сурет – Психологиялық қызмет туралы студенттердің пікірі

Анкетаның қорытындысы бойынша қазіргі кезеңдегі зерттелетін, психологиялық көмекті қажет ететін негізгі проблемалар: суицид, стресс, депрессия, дін мәселесі,мүмкіндігі шектеулі балалар, конфликт. Сонымен қатар, психологиялық кеңес, тренингтер мен психологиялық көмекті қажет деп ойлайды.Студенттердің пікірінше психологиялық қызмет өте қажет. Адам өзіне жақын адамын жоғалтқан жағдайда, сүйенер адамы болмағанда психологтардың көмегіне жүгіну керек. Мектеп бітірушілерге ҰБТ кезінде көмек көрсету. Әртүрлі тренингтер, ойындар, сауалнамалар өткізгендері дұрыс. Адам өзіне қол жұмсағанымен еш нәрсе өзгермейтінін жәнеөмірдің мәнін ұғындыру қажет деп ойлайды. Олар балалардың емін-еркін өсуін және талантты балаларды қоғамның бір жұлдызы ретінде дамытуға қажеттілігі айтылған.Студентер проблемалары мен тұлғалық қасиеттерінің дамып қалыптасу мәселесін де қарастырған жөн деп санайды.

Студенттердің психологиядан өзіндік жұмыс барысындапсихологиялық құбылыстарды суретпен бейнелеуде студенттер әрбір сурет тұлғаның психологиялық ерекшеліктері және оның зерттейтін мәселелері туралы бейнелеген.Төмендегі суреттерде айнала дүние құбылыстарымен адам өміріндегі жақсылық пен жамандықтың қатар жүретіндігін бейнелеген. Міне, осы жағдайларды зерттеу, білу, тану, түзету, кеңес беру, көмек беру, тәрбиелеу психологиялық қызметтің негізгі мәселесі болып табылады.

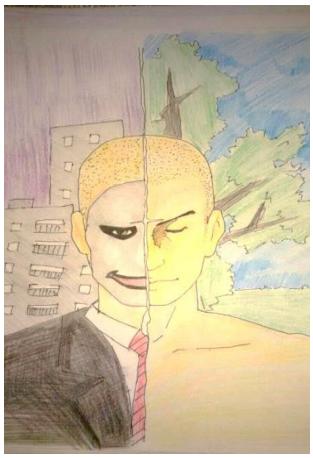

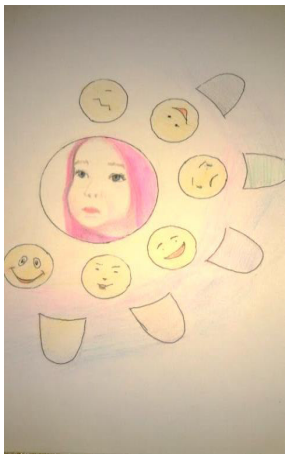

Педагог-психолог ғалымдар қазіргі заманғы психологиялық - педагогикалық зерттеулердің теориялық негіздері және мәселелерін қарастыра отырып, психологиялық қызмет түрлерін былай тұжырымдайды:

1. Қоғам талаптарына сай оқыту мен тәрбиелеудің мақсатын үздіксіз жаңаруын әлеуметтік жетілдіру; жеке тұлғаны қазіргі қоғам өзгерістеріне бейімдеу, әзірлеу, жетілдіру; әр адамның дамып, қалыптасуына қолайлы жағдай жасау;

2. Өмірдің заңдылықтарына тұлға қалыптастыруда тәрбие үрдістерінің тұтастығы; Бұл ортада отбасы мен қоршаған ортаның әсері күшті болғандықтан оның педагогикалық потенциалын анықтап, қолдану қажеттілігі туындайды;

3. Білім беру кеңістігі мен білім беру жүйесінің тұтастығын қамтамасыз ететін білім мен тәрбиенің мақсаты, мазмұны және әдістерінің бірлігі, сабақтастығы және перспективалылығы;

4. Педагогикалық үрдістің барлық маңызды қырлары, педагогикалық үрдісті ұйымдастыру жолдары; жеке тұлғалық немесе қоғамдық басқару және өзін-өзі басқару, орындаушылық және бастамашылдық, әрекетшілдік пен шығармашылдық, нормативтілік пен еркіндік, тұрақтылықты дамыту ;

5. Қоғам және оның оқу-тәрбие жүйелерінің басты міндеттері әлеуметтену мен даралану бірлігі; тәрбиенің жеке тұлғаға бағытталуы мен оның әлеуметтік болмысын міндетті түрде есепке алу; адамның мүмкіндіктерін жүзеге асыру, қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейі, оны жүзеге асыру; оқшаулығы, еркін даму құқығы –білім беру мен тәрбиедегі жетістіктің негізі.

6. Жеке тұлғаның дамуы қоршаған ортамен өзара әрекет арқылы жүзеге асады, сонымен бірге оқу мен тәрбие әдістері қоғамдық қалыптасқан әрекеттерді орындау мен оларды жаңғыртуға байланысты дамиды.

7. Жеке тұлғаның адамгершілік-эмоционалды дамуындағы қатынастардың рөлі. Басқа адамдарға, адамгершілік құндылықтарға, іс-әрекетке, қатынастардың жаңалығына, мазмұндылығына эмоционалды әсерленуі;

8. Педагогикалық үрдісті ұйымдастыру және оның мазмұнын оптимистік және шығармашылық тұрғыдан құру.

Жоғарыда келтірілген ережелердің негізінде зерттеудің әдіснамалық және теориялық мәселелері:

- теориялық негізін анықтауда және педагогикалық қызметтің басты проблемаларын шешуде, білім беру мекемесінің даму принциптері мен бағыттарын таңдауда философиялық, әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық заңдылықтарын анықтау.

- нақты ғылымның психологиялық-педагогикалық зерттеу әдістері мен көзқарастарын іріктеу тәсілдері;

- педагогикалық-психологиялық жүйенің ерекшелігі: білім беру, тәрбиелеу, түзету, профилактика, емдеу, сауықтыру және т.б.;

- психологиялық–педагогикалық жүйелерді құру және олардың дамуын жобалауда әлемдік, аймақтық, жергілікті жердің қызығушылықтары мен жағдайларын салыстыру;

- педагогикалық процестегі шаралар үйлесімділігін меңгеру және оған қол жеткізудің практикалық тәсілдері;

- білім кеңістігіндегі әлеуметтану үрдістерінің өзара байланысы мен салыстырылуы;

- білім беру мекемелерінің ерекше типтерінде тәрбиеленушілердің жеке тұлғасының дамуы, тәрбие жұмысының жетістігі;

- педагогикалық жобалау технологиясы мен әдіснамасы (пән, білім мекемесі, қала, аудан, аймақ және т.б. педагогикалық жүйесі деңгейінде);

- барлық зерттеуді жүзеге асыруда педагогикалық, психологиялық әдіс-тәсілдер түрлерін дамыту.

Қазіргі кезеңде әлеуметтік, саяси, экономикалық өзгерістерге байланысты адамды зерттеу мәселесінде психология ғылымының алатын орны ерекше. Психология алдында тұрған теориялық және тәжірибелік міндеттердің жаңаша ұйымдастырылуына байланысты оның философиялық, психологиялық – педагогикалық негіздері тұтас қарастырылуда. Психологиялық ғылым жүйесіндегі осы өзгерістеріне қарай психологиялық қызметтің бағыттары: психодиагностика, психокоррекция, психотерапия, психопрофилактика, психологиялық тренинг және психологиялық кеңес беру саласында түрлі әдіс – тәсілдері дамып күнделікті өмірде қолданылуда.

Бүгінгі таңда «психология» мамандығы әлемдегі ең танымал мамандықтардың үздік бестігіне кіреді. Себебі кез келген мамандық психологты қажет етеді. Адамдар тығырыққа тіреліп,шырғаланға түскен шақта қол ұшын беріп,дұрыс жол көрсете алатын психолог маманы болам деуші талапкерлер саны жылдан-жылға артуда. Себебі, ғалымдардың болжауынша «XXI ғасыр-психология ғасыры» болмақ.

Әдебиеттер тізімі

1. Психология: Адамзат ақыл-ой қазынасы. 10 томдық / Жетекшісі Г.Н. Нысанбаев. 1, 2, 3 т. – Алматы: Таймас. – 2005.
2. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы, 1998. – 287 с.
3. Загвязинский В.И.Методология и методы психолого-педогогического исследования: учеб. пособ. – 2-е изд., - М.: Акдемия, 2005.
4. Книжный архив [электронды ресурс]. – www.klex.ru.
5. Балғымбаева З., Ахтаева Н. Білім берудегі практикалық психология. – Алматы, 2013.
6. Лаборатория психотехники [электронды ресурс]. – www.psi-test.ru/ psy-diagnos>oglav.
7. Доскалиева Р.Б. Психологиялық диагностика: оқу құралы. – Орал: БҚМУ,2013.

ӘОЖ 159: 615. 851

Доскалиева Р.Б., Бәкір Н.Б., Бекежан М.А.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ПСИХОТЕРАПИЯНЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Психотерапия – бұл адамның психикасына ықпал етуші іс-шаралар жүйесі, психологиялық қызмет формасы, сондай-ақ, проблемаларды зерттейтін дәрігерлік және практикалық психологияның саласы. Психотерапияны шартты түрде психологиялық құралдармен адамдардың жүйке-психикалық және психосоматикалық аурулары мен бұзылыстарын емдеумен айналысатын дәрігерлік психотерапияға және дені сау адамға бағдарланған, оның психологиялық қиындықтарын жеңуге бағытталған психологиялық қызметтің бір бағыты. Психотерапияның ортақ мақсаты – клиенттерге ойлауы мен мінез-құлықтарын түзетуге, осылайша өзгеріс енгізуге көмектесуде. Ол мақсатқа жету үшін терапевт төменде көрсетілген неғұрлым жеке сипаттағы міндеттерді шешеді:

- Клиенттердің проблемаларын жақсырақ түсінуге көмектеседі;
- Эмоциялық үйлесімсіздікті жояды;
- Сезімдердің еркін айқындалуын қолдайды;
- Клиенттің проблемаларды қалайша шешуге болатыны жайлы жаңа идеялармен қамтамасыз етеді.

Осындай міндеттердің шешілуінде психотерапевт негізгі үш әдісті қолданады.

Біріншіден, психологиялық қолдауды қамтамасыз ету. Бұл ең алдымен, клиентті көңіл қоя тыңдап, сын жағдайда оған кеңес беруді білдіреді. Қолдау клиенттің күші мен іскерліктерін сезініп, пайдалануға көмектесуде анықталады.

Екіншіден, бейімсіз мінез-құлықты жою және проблеманы шешудің бейімді жаңа тәсілдерін қалыптастыру.

Үшіншіден, клиенттің өзіндік ашылуына, инсайтқа жетуіне, яғни мотивтерін, сезімдерін, даудамайлары мен құндылықтарын жақсырақ түсінуге ықпал ету.

Тұлға аралық қарым-қатынас дағдылары.

Білікті терапевт клиентке ұнамды атмосфера орната алуы қажет.Тиімді терапия кезінде клиент өзіне деген зейін мен қолдауды сезінеді. Тиімді терапияның 3 категориясы психотерапевтпен қабылданған.

- терапевттің шынайлығы
- конфиденциялдылық
- эмпатия

Психотерапия – оқу процесіне ұқсас, яғни клиент өзінің жағдайын жақсарту мен қатар өзі туралы жаңа білімді алады.

Психотерапияның стратегиясы және тактикасы.

Психотерапевттің жұмысы тиімді болу үшін өз қызметінің стратегиясы мен тактикасы туралы білуі керек. Стратегия – психотерапияның негізгі кезеңдеріне қойылатын мақсатқа байланысты, ал тактика - нәтижеге жету үшін пайдаланатын спецификалық әдістерге байланысты. Стратегия мынадай мақсаттарға байланысты болуы мүмкін: клиенттің өз ойын еркін білдіруге деген қабілеті; бейімделе алмауының негізгі себептерін сезінуі, ойлау мен эмоционалды жауап қайтаруының жаңа әдістерін ашуы. Тактитаға терапевт не айтады, не істейтіні кіреді, соның ішінде: өзекті стратегиялық мақсаттың нәтижесі үшін қойылған сұрақтар. Қорытынды ескертулер, мимика пантомимика.

Психотерапия әр түрлі адамдармен түрлі жағдайда өтсе де бәрінде бірдей даму стадиясы міндетті түрде болады.

Психотерапия клиенттің психотерапевтке жолыққан кезінен, мақсатқа бағытталған сұрақтарды шешуінен басталады. Психотерапиялық қарым-қатынастың бастапқы фазасы:

1) Клиенттің өзіндегі және өз өміріндегі қандай жағдайда өзгерткісі келетінін диагностикалау.

2) Қажеттілігін бағалау, клиенттің мотивтері, емдеу курсы барысындағы клиенттердің мүмкіндіктері

3) Егер психотерапия керек болатынын болса психотерапиялық контракт жасау.

Психотерапиялық контракт- терапия үрдісіндегі өзара әрекет, клиент пен терапевт арасындағы нақты мақсатты шешу, кездесуді ұйымдастыру туралы келісім.

Осы кезеңнен кейін психотерапияның орталық фазасы баталады. Бұл негізгі жұмыстың атқарылатын фазасы, яғни клиент ойларын анық айтып жеткізуі, психотерапевттің клиенттің ойын дұрыс түсінгені туралы ой талқылауы.

Психотерапияның әсер ету әдістері:

Музыкотерапия - бұл әдіс тиімді әдістердің бірі т.б. Музыкаәуендерін тыңдай отырып клиентке өз әсерін тигізеді. Бұл әдістің тиімді жағымен бірге тиімсіз жағы да кездеседі.

Музыкалық шығармаларды дұрыс таңдай білу керек. Мысалы:

1. Бахтыңсонато соль минор Рахманин шығармаларын 1-ші концертінің 1- бөлімі,

2. Чайковский жыл мезгілдері.

3. Моцарт Симфониясын. Шопен Вальс пайдалануға болады.

Библиотерапия - бұл сырқат адамдардың кітап оқу көмегімен оның психикасы әсер ету арқылы емдеу т,б. Бұл әдісті жекелей немесе топтың түрде жүргізуге болады.

Натурпсихотерапия немесе табиғаттың әсер ету. Кейде мұны ландшафттерапия депте атайды. Табиғат арқылы табиғаттың әдемілігін сезіну сырқат адамның ішкі жан дүниесіндегі кездесетін мәселелерді арылтуға көмектеседі.

Логотерапия немесе сөйлесу психотерапия. Психолог клиентпен арқылы оның химиялық жағдайын реттуге көмек етеді. Осының барысында клиент қиын мәселеден шығуға, өзінің жеке тұлғалық жағынан қайта құрылуға мүмкіндік болады.

Психотерапиялық әсердің негізгі әдістерін сипаттау үшін Г.С. Абрамова ұсынған жіктемені келтіреміз.

1) Тұлғалық-бағдарланған психотерапия әдістері;

2) Суттестивтік психотерапия әдістері

3) Мінез-құлықтық психотерапия әдістері.

Бүгінгі күні көптеген психотерапиялық теориялар бар, олардың шеңберінде ұсынылған әдістер жүзеге асырылпды. Психологиялық терапия теориялары нақты психотерапиялық топтар құруда жүзеге асады. Төмендегілердің ең белгілі және табысты жұмыс болып табылады.

Гештальттоптар – басты мақсаты- адам мүмкіндіктерін интеграция және дамыту жолымен тұлға потенциалын ұлғайту, оның күшін арттыру. Клиент үшін өзінің өзімен, айналасындағылармен байланысын сезіну жағдайын туғызу, өткен уақытта бекітілген және қазіргі кезде тұрақтылығын сақтаған мінез-құлық пен ойлаудың әртүрлі ұстанымдарын, тәсілдерін саналауды арттыру, сондай-ақ олардың қазіргі кездегі мәні мен қызметтегі қандай екенін тексеру психотерапиялық процедураның негізі болып табылады.

Кездесулер топтары – топтық үрдерістерге емес, басқалармен өзара қарым-қатынастардағы аутентиктілік пен ашықтықты ізденуге шоғырланады.

Психодрама – бұл клиенттің ішкі дүниесін зерттеу үшін драмалық импровизация құралы қолданылатын терапиялық топтық үдеріс.Ол сезімдерді зерттеу, мінез-құлықтың жаңа қатынастары мен модельдерін қалыптастыру вербализацияны қолданумен салыстырғанда өмірге нақты жақындатылған іс-қимылды қолдағанда әлдеқайда тиімді деген болжамдарға негізделеді.

Дене терапиясы топтары – мұнда акциент индивидуумның организмикалық сезімдерін тану сферасын кеңейтуді, қажеттіліктер, талаптар мен сезімдер әртүрлі денелік күйлерде қалай кодталатынын зерттеді және осы саладағы шиеленістерді нақты шешуге үйретуді білдіретін денемен танысуға қойылады.

Арттерапия топтары. Арттерапия алуан түрлері, соның ішінде агрессивті сезімдерді де әлеуметтік қолайлы мәндерде бейнелеу мүмкіндігін білдіртеді.Сурет салу, бояулармен сурет салу жабыстыруширығуды басудың қауіпсіз тәсілдері болып табылады.

Терапияның тәжірибеде қолданылуы. Психотерапияның маңызды салаларының бірі қазіргі таңда арт-терапия болып табылады. Арт-терапия даму үстіндегі психотерапиялық әдістердің жаңа түрі болып табылады. Аталған терапияның түрі қазіргі таңда үлкен жетістіктерге ие. Алғашқы Арт-терапия түсінігі енгізілген кезде оны тек сырқат, ауру, немесе демалыс үйіндегі емделушілерге ғана қолданған болса, қазіргі кезде оның қолданыс аясы, шеңбері кеңеюде. Яғни бұл терапия адамның шығармашылық жағдайын дамытып қана қоймай, адамның бойындағы қасиеттердің мүмкіндігін түсініп түсініп жасауға мүмкіндік береді.

Арт терапия – бұл емдеу ғана емес, сонымен креативтің дамуы, тұлғаның дамуы мен үйлесімділігі, кез-келген жағдайды шешуге көмек. Арт терапия бейнелік өнер арқылы жанның дамуы мен емдеудің табиғи және қолайлы әдісі. Арт-терапия терминин ғылымға 1938 жылы Адриан Хилл енгізді. Арт-терапия ағылшын тілінен аударғанда шығармашылық терапия деген ұғымды білдіреді.

Арттерапия мынадай бағыттарды қамтиды: сурет терапиясы, драмтерапия, библиотерапия, музыкатерапия, кинотерапия, куклотерапия, битерапиясы. Фрейдтің алғашқы ойлар мен күйзелістер, бейнелер және белгілер формасында беріледі деген сөзіне сүйеніп Наумберг өнерді психотерапияның бір формасы екендігін айтқандардың бірі болды. Арттерапиялық әдістемелер жеке дара әдістеме ретінде де терапияның көмекші әдістемесі ретінде де қолданылады. Арттерапия клиенттің өзінің шығармашылығы және өнер шығармалары (картина, мүсін, кітап, киноөнері) арқылы жүзеге асырылады. Арттерапияны бірінші кезекте күрделі эмоциональдық күйзеліске ұшырағандарға, қарым-қатынаста қиналатындарға, көп үндемейтіндерге, ұялшақтарға қолданылады.

Музыкалық терапия. Музыка трапиясы – ақыл ой мен эмоциялық әрекетке байланысты ауруларды әуенмен емдеудің түрі. Музыканың емдік күші ежелгі түріктерге, египеттіктерге, индустарға, қытайларға, парсы, гректерге мәлім болған.

«Айқай шушектен шықпасын». Адамның басынан шу кетпесе, есту қабілеті төмендейді күндердің күнінде ауыр еститін, тіпті, саңырау болып қалады. Кез-келген кісінің ұйқысының қашуы басының айналып, жүйкенің тозуы, ашушаң болуыда жағымсыз айқай-шудан екен. Ондай болса жағымсыз барлық дыбыстарды мейілінше азайтқан жөн. Біз енді адам ағзасына дыбыстың қандай түрі, мөлшері зиянды, залалсыз соған тоқталсақ.

1. Санитарлық талап бойынша, тұрғын үйдегі шу түнде 20-30, күндіз 40 дц аспауға тиісті.

2. Әлсін-әлсін қайталана беретін екпінді соққының дабылы тұрақты шудан да өте зиянды.

3. Шу мөлшері 117 дц асса қандай әсері болады? Онда бір жарым сағаттан соң реактивті двигательдері сынайтын сынақшының да жүйкесі сыр береді . Осының барлығы адам денсаулығына әсері мол. Мыңдаған жылдар бойы аналар балаларын бесік жырын айтып ұйықтатқан. Жаңа заман оқу әдістемесі әр түрлі музыкалық элементтерді қолдануды қарастырады. Ол әдістемелер адамның ақыл-ой қабілетін күшейтеді.

Музыкалық терапиядағы дыбыстардың маңызы. Шипалы дыбыстар:

1 Өкпе дыбысы. Тәжірибе осы дыбыстан басталады. Өкпеде өмір сүретін жағымсыз көңіл-күй: қамығу, күйзелу. Өкпеде өмір сүретін жағымды қасиеттер: адамгершілік, қайрат, ерлік. Өкпені қалпына келтіру үшін жағымсыз көңіл-күйді «Сссссс»-деген дыбыспен қуып шығады. Бұл қайнаған шәйнектің буы шыққандығы дыбысқа ұқсас. Дыбысты белсенді түрде күшейте түсеміз. Өкпенің түсі сәл металға ұқсаған ақшыл. Қиялымызда өкпеміздің ашық ақ түсті мөлдір болғанын елестетеміз.

2. Бүйректер дыбысы. Оған сәйкестісі көгілдір түспен «Чуууууу» дыбысы. Оны балауыз шамды өшіргендей әйтпесе, саусағымызға үрлегендей жасағанымыз дұрыс. Бүйректе ылғалды салқын қуат жиналатындықтан, оны үрлеп шығаруға тиістіміз. Бүйректе тұрақтайтын әсерлер: қорқыныш, сабырлылық, нәзіктік және сенім.

3. Бауыр дыбысы. Бұл ағзаға ашық жасыл түс, «Шшшшш» дыбысы сәйкес. Мұнда ашу-ыза тәрізді жағымсыз, мейірімділік, қайырымдылық сияқты жағымды көңіл-күйлер орнығады. Бауыр дыбысын айтқанда да ашу-ыза басылмаса ауызды кермек дәм ашытса, жаттығуды тоғыздан 36 рет дейін жасау керек.

4. Жүрек дыбысы. Оныңжағымсыз эмоциясы-қатігездік, менмендік. Жағымды эмоциясы- қуаныш, махаббат. Дыбысы: «Хаааааа». Қыста қырауланған терезенің мұзын еріту үшін үрлегендей дыбыс шығару. Сонда жүрегіңіздің де артық әсерден мұз ерігендей арылып жатқаны қиялыңызда көрініс тапсын.

5. Көкбауыр дыбысы. Ден қою тұрақтылық, адалдық тәрізді жағымды, масасыздық сияқты жағымсыз көңіл-күйдің мекені. Дыбысты алқыммен айтылатын «Хуууууу».

*6. « Үш есе қуаты бар жылытқыш».*Дыбысы-«Хиииии». Бұл құрамдас ағзаны белсенді ету үшін қолданар жоғары көтеріліп, төбеден тізеге дейін денені сипап өтеді.

Бейнелеу терапиясы. Бейнелеу терапиясын қолданудың негізгі мақсаты- баланың немесе ересек адамның қандай да бір қимылды таңдауына қарамастан, баланың өзін-өзі тануына және өз әлемінде өмір сүруіне демеу беру болып табылады.

Сурет салу – ешқандай ересек адамның көмегінсіз ең күшті өзін таныту түрімен байланысты болады. Өзінің ішкі сезімі мен өзін теңестіруді көрсетуіне жол ашады. Балалардың сезімін сурет салу арқылы

бейнелеу әдістері шектеусіз. Балалар бояуға қолын малып қағаз бетіне із қалдыруды жақсы көреді. Бала бояу түрін өзінің жай күйіне байланысты таңдайды. Бояудың түстері сезімнің жағдайына тең келеді.

Саусақ живописі - ешқандай құралдың көмегінсіз тек саусақпен бейнелеу. Ол үшін баланың әрбір саусағын әр түске матыру арқылы парақ бетіне әртүрлі сызықтар, нүктелер, саусақ ұшы таңбасының, алақанның көмегімен бейнелеу. Бұл әдіс артпедагогика мен арттерапияда белсенді қолданылады. Себебі баланың қателік жасаудың алдында, сәтсіздікке ұшырау алдындағы қорқынышты жеңу үшін қолданылады.Түсті таңдауға байланысты да көптеген нәрсе айтуға болады: қызыл түс ашу ызаны, қара-қайғыны, сұр-мазасыздықты білдіреді. Мамандар жеке түстер ерекше ішкі сезім күйін, мысалы, сары және қызғылт сары сергектік пен көтеріңкі көңіл күй сыйласа, қоңыр түстер соған сәйкес көңіл-күй береді, жасыл түс адамды тыныштандырып, көңіл көтереді, жүйкесі қозғанда тыныштандырады, ұйқысыздықты болдырмайды.

Ойын терапиясы. *Ойын терапиясы* – арттерапияның түріне жатады. Бұл терапияның жүргізу үлкендер мен балалардың әлеуметтік және психологиялық мәселелерді жеңу үшін, жеке және эмоционалды дамуы үшін арнайы ойындар қолданады. Егер бала ойынға белсенді және бар ықыласымен қатынасса емдеу әсерлі болады. Ойын баланың психологиялық ахуалын сақтауға, оның қоғаммен қарым-қатынасын анықтауға, ересек өмірге дайындайды. Ойын балаларға белгілі дағдыларды меңгеру үшін, сонымен қатар қарым-қатынасты, өмірге деген құлшыныстарын арттырады, эмоционалды және физиологиялық жағдайын жақсартады. Ойын психологиялық күйзелістен шығу үшін емдеудің бір тәсілі ретінде қолданылады. Бала ойынға өз еркімен қатысып, ойыннан қуаныш рахатын көру керек.

1. Эмоциялық жаттығуларды қамтамасыз ету - жиналып қалған жүйкелік күшті алып және ата-аналармен балалардың өмірге деген қызығушылықтарын арттыру.
2. Күтпеген жерде болатын шабуылдан, жазалаудан, қараңғыдан, жалғыздықтан болатын қорқынышты азайту.
3. Тез шешім қабылдай білу қабілетін арттыру.

Құм терапиясы. *Құм терапиясы* - адамға өзінің жан дүниесіндегі өз «Менін», өзін танытуға, өзіне өте маңызды,жан тебірентерлік және құпиясының ашылуынакөмектеседі.

Құм терапиясы- клиенттің немесе емделушінің жағдайын және бала кезінде негізгі қарама-қайшы тәртіп түрлері оған қауіпсіз түрдегі рольдік қимыл-әрекеттің түрі, бйнелеме(символика)әлемге жолдауды қолдану арқылы анықтауға көмек көрсетеді.

Құм терапиясын қолданудың тәсілдері:

1. Әңгімелесу;
2. Түрлі-түсті құммен сурет салу
3. Танымдық ойындар
4. Коммуникативтік ойындар
5. Пікірталастар

Құм терапиясының маңыздылығы. Сөзбен айтып жеткізе алмайтын ойлаумен қобалжуларды сыртқа шығаруға көмектеседі.Іште туындаған қиын жағдайларды, шығармашылық потенциалдарын босатады.

Құмдағы ойындар - баланың табиғи әрекеті формаларының бір түрі.Сондықтан да біз, ересектер, құммен ойнайтын орындарды оқыту және дамыту сабақтарында қолдана аламыз. Құмнан суреттер салып, әртүрлі оқиғаларды ойлап тауып, біз бала үшін әлдеқайда қызықты түрде оған өзімізідің біліміздің бен өмірлік тәжірибемізді, қоршаған әлемнің заңдылықтары мен оқиғаларын жеткізе аламыз.

Бала құм терапиясында тек қана қиял, көрнекті – бейнелік ойлауды, сөздік – логикалық ойлауды, көрнекі іс-әрекеттік ойлауды, шығармашылық және сын тұрғысынан ойлауды дамыта отыра процесс барысында бала өзінің ішкі қобалжуларын ішкі сезімдерін сыртқа ойын барысында фигураларды таңдау барысында толығымен өз назарын салады.Құм агрессиялық қуатты шешеді, сондықтан құмқазарда ойнап отырған барлық балалар бірге ойын жоспарлап оны жүзеге асырады. Балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауға мүмкіндігі туады да, ол тілдік және коммуникативті дамуына жағымды әсерін тигізеді.

Құм терапиясының әдістерінің маңыздылығы:

Құмқазардың түбі мен жиегі көгілдір түске боялады, ол аспан мен суды модулдеуге мүмкіндік береді. Адам қолымен және табиғатпен жасалған шынайы және мифтік , тартымды және тартымсыз пішіндер қолданылады.

Құм ойындары. Қыстың суық күндері де сыртқа шығу мүмкін болмаған жағдайда балалармен құммен ойнайтын түрлі ойындар және ойынсауықтар ұйымдастырады.

Ойын түрлері:

1.«Ненің ізі»
2.«Келесіге бер»
3.«Еркін ойындар».

Әдебиеттер тізімі

1. Копытин А.И. Тренинг коммуникации: Арт-терапия. – М., 2006.
2. Назарова Л.Д., Фольклорная Арт-терапия. – М., 2002.
3. Киселева М.В. Арт-Терапия. – М., 2007.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии, 2000.

ӘОЖ 796.853.23

Дүйсенғалиева Ш.А
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ, Қазақстан

ДЗЮДО КҮРЕСІНДЕГІ ЖАТТЫҚТЫРУШЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫ

Қазіргі таңда спорт психологиясы саласында спортшылардың жоғары спорт жетістіктеріне жету, жаттықтырушылар мен оқытушылардың біліктілігін жоғарылатуға бағытталған спорттық жарыстарда психологиялық ілеспе дайындығы, жарыстар және жаттығу сабақтары кезінде қиын және даулы жағдайларды шешу, әр түрлі спорт түрлерінде ұжымды қалыптастыру дағдысына жаттықтырушыларды үйрету, мінез-құлқын қалыптастыру мәселелері бойынша білімдерді жетілдіру маңызды мәселеге айналып отыр.

Жоғары жетістіктер спортында табысқа жету үшін психологиялық дайындық мәселесі аса маңызды бола бастады, жарыстарда, басқа да жағдайларда тек спортшыдан қажырлы күш-жігерді талап етіп қана қоймай, сонымен қатар жаттықтырушының да бар көңілін аударып, бар жігерін салуды, тұлғаның ішкі резервтерін ашуды талап етеді. Қарқынды және үйлесімді даму үшін жаңа ресурстарды іздеу, спортты әрі қарай жетілдіруді үдету мәселесі тұрады.

Жарыс жағдайында жаттықтырушының міндеті спортшының тиімді әрекет етуін қамтамасыз ететін қәңіл-күйін қолдап қана қою емес, сонымен қатар спортшының экстремалдық жағдай кезінде туындауы мүмкін жағымсыз психикалық жағдайын жедел реттейтін тәсілдерді қолдануға дайын болу.

Басқару әрекетін таңдау кезінде жаттықтырушы спортшының жоспарланған жарыс нәтижесіне жетуге деген талабының зорлығын және сол нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігін бағалай білуі сияқты психологиялық дайындығын кәрсететін маңызды факторды ескереді. Сондықтан да талаптың күштілігі мен жеңіске жету мүмкіндігін бағалай білуді реттей отырып, жаттықтырушы жарыс кезіндегі спортшының психологиялық жағдайын оңтайландыра алады.

Секундтау (көмек көрсету) психологиясы

Спортшының жарыстық іс-әрекетін басқаруда ерекше маңызы бар нәрсе жаттықтырушының сөзбен әсер етуі – секундтау (көмек көрсету).

Секундтау жекпе-жекте маңызды орын алады, ол төмендегідей тұрғыда көрінеді:

– қарсыласы туралы ақпарат (егер ол таныс болса оның бүгінгі жағдайы туралы ақпарат); спортшымен оның қарсыласының бүгінгі жағдайымен салыстыра талдау (сол қарсыласпен сәтті және сәтсіз тартыс тәжрибесі жайындағы талдау);

– спортшының физикалық, психологиялық жағдайын алдыда болатын сайыстың барлық жағдаяттарын ескере отырып талдау;

– осы қарсыласқа қарсы қолданылатын тиімді құралдарды ұсыну;

– сайыстың шындыққа жақын ағымын және әр түрлі өзгерістер кезіндегі әдіс-тәсілдердің мінез-құлқын қарастыру;

– спортшының қарсылас пен алдыдағы сайысқа эмоционалдық қатынасын қалыптастыру;

– сөзсіз сәтті аяқталуға тиісті алдыдағы сайысқа деген қатынасты қалыптастыру;

– сайысқа психологиялық дайындықты қалаптастыру;

Секундтау әдетте екі түрлі қалыпта жүргізіледі: сайыс алдындағы спортшыға берілетін кеңес-нұсқау түрі, сайыс үстінде, спортшының белсенді іс-әрекеті кезінде берілетін кеңес-көмек түрі.

Кеңес-нұсқау көбінесе мынандай мақсатты көздейді: алдағы сайысқа деген спортшының жағымды қатынасы, оған қатысуға деген тілек, өз күшіне сенімді бекіту, белсенді іс-әрекетке жұмылдыру.

Жаттықтырушы өз сөздерінің сайыс кезінде спортшыға үлкен әсер ететінін ескеруі керек.

Әйтпесе, ақыл-кеңес жарыс алдындағы жағыдаймен қабаттасып, оңтайлы деңгейден асыра желіктіріп жіберуі, немесе, керісінше, күйгелектік тудырып, старт алдындағы асып-сасу мен енжарлыққа соқтыруы мүмкін.

Жаттықтырушының спортшыны сақ болуға шақырған кеңестері («Мұқият бол», «Байқа, түсіп қалма», «Асықпа т.б») бір жағынан сайысты мұқият, ойластыра жүргізуді қамтамасыз етсе, екінші жағынан күдік тудырып, жеңіске жету мүмкіндігін субьективті бағалауды төмендетуге, «Жеңіске жету» қағидасын «Жеңіліп қалма» қағидасымен алмастырып жіберуі мүмкін. Кейбір жаттықтырушылар спортшының мұқияттығы мен байқампаздығын көтеріп, «мобильдеуді» көздей отырып, қарсыласының күшін атап көрсете: «Байқа, ол өте қу», «Онымен ерекше сақ болу керек», «Оның техникасы өте күшті» т.б. кеңестер береді. Мұндай кеңестер спортшыны әрқашан жеңіске жетелемейді [1, 3-4 б.].

Дзюдо бойынша жаттықтырушының кәсіби қызметін қарастыра отырып келесідей блоктарды бөліп алу қажет:

- ұйымдастырушылық, оқыту (білім беру);
- әдістемелік;
- насихатшылдық;
- сауықтыру және қоғамдық-саяси;

Жаттықтырушының ұйымдастыру блогы қызметіне көптеген мәселелерді шешу кіреді: оқу-жаттығу қызметін қаржыландырудан бастап зал құрылысы, қаладан тыс жерлердегі базалар, материалдық-техникалық қамтамасыз етуге дейін. Сонымен қатар, спорт мектептері жүйесін, жалпы және арнаулы білім беру жүйесін (мектеп-колледж-жоғары оқу орны - магистратура − аспирантура − докторантура) құру да маңызды. Жоғары білікті балуандарды дайындау міндетін тиімді шешу үшін қолайлы жағдай туғызуға ықпал етеді.

Жаттықтырушының оқыту әрекеті блогы разрядты спортшыларды, қоғамдық-жаттықтырушыларды және төрешілерді дайындаудан тұрады. Жаттықтырушының әдістемелік жұмыстары блогы балуандардың адамгершілік, зияткерлік, эстетикалық, ерік, техникалық, стратегиялық-техникалық дайындықтарын дамытуға бағытталған.

Жаттықтырушының насихаттау қызметі блогы жарыстарды ұйымдастыру және өткізу, көрсеткіштер, сонымен қатар БАҚ баспасөз конференцияларын ұйымдастыру және өткізумен байланысты. Жаттықтырушының сауықтыру қызметі блогы тәрбиеленушілердің денсаулығын нығайту, дене бітімдерін қалыптастыру, кондициялық қасиеттерін (төзімділік, икемділік, күштілік және т.б.) жетілдіруге бағытталған.

Жаттықтырушының қоғамдық-саяси қызметі блогы – бұл аймақтық федерациялар мен қоғамдық ұйымдардың жұмыстарына қатысу, федерация басшылығының жекелеген тапсырмаларын орындау. Осы блоктардың барлығы жаттықтырушының кәсіби қызметінің үлгісін құра отырып, жаттықтырушы кадрларды даярлау және қайта даярлау үшін оқу пәндері мен оқу бағдарламаларының мазмұны негіздерін құрайды [2, 53–61 б.].

Дзюдодағы жаттықтырушының негізгі қызметтеріне тоқталсақ:

1. Техникалық-тактикалық дайындықтарын басқару.

Спортшылардың техникалық-тактикалық дайындықтары көп жылғы жаттығулар арқылы жүзеге асырылады. Осы уқыт ішінде жаттықтырушы техника бірліктерін, стратегия мен тактикаларды, жекпе-жекті жүргізу шеберліктерін үйрену және жетілдіруді пайдалана отырып, біртіндеп жеке бағдарламалар құрады (немесе оқушылар тобына арналған бағдарламалар) [3].

Осы мақсатта келесідей әдістер қолданылады:

- кейіннен техникалық-тактикалық шеберліктің нақты жақтарын сипаттайтын түрлі критерияларды есепке ала отырып, жаттығу және жарыс жекпе-жектерін таңбалап немесе стенографиялық жазып алу;
- шабуылдау, байланыс және қорғаныш әрекетерінің орындалу сапасына бақылау жасау;
- жекелеген техникалық-тактикалық әрекеттердің түрлі уақыт, кеңістік, күш және ырғақ сипаттарын және олардың комбинациясын бағалау және өлшеу.

2. Жеке кәсіби және мәдени деңгейлерін арттыру.

Жаттықтырушы қызметінің бұл қызметі «білімділік», «мәдени деңгейі», «өз білімін жетілдіру», «өзін-өзі тәрбиелеу», «дамыту», «өзін-өзі дамыту» және басқа ұғымдардың анықтамасымен тығыз байланысты. Жаттықтырушы өз білімін үнемі жетілдіру, білімін жинақтау арқылы біртіндеп өзін тек жаттықтырушы-практик ретінде ғана емес, сонымен бірге жаңашыл жаттықтырушы ретінде де жаңа қырынан тани бастайды, бұл жаттығуларды түрлендіруге, оқушылардың сабаққа қызығушылықтарын арттыруға мүмкіндік береді.

3. Ұжымда тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру.

Ол спортшылардың адамгершілік, зияткерлік және эстетикалық дайындықтары міндетін шешуден тұрады. Жаттықтырушы қызметінің бұл функциясы ең қиын функциялардың бірі болып есептеледі, себебі ол тәрбиеленушілердің дүниетанымдарын, сүйіспеншіліктерін, еңбексүйгіштіктерін, патриоттық сезімдерін, интернационализм, жолдастық, азаматтық жауапкершілік сезімдерін қалыптастыруға бағытталған.

4. Балуандардың дайындық барысын жоспарлау.

Жоспарлау болжамы негізінде төртжылдық, жылдық, макро-, мезо- және микроциклдар дайындалады. Жаттықтыру жылының жоспары аса маңызды. Оны дайындау спорттық-көпшілік іс-шаралар күнтізбесі, көптеген ілеспелі факторлар мен спорт қызметі шарттарын есепке алумен байланысты [4].

5. Балуандардың ерікті дайындықтарын басқару.

Балуанның ерік дайындығын оның техникалық-тактикалық және физикалық дайындықтарының идеологиялық күйі ретінде анықтауға болады. Сондықтан көп жылғы жаттығу барысында, физикалық мүмкіндіктерінің өсуі, техника, тактиканы меңгеру деңгейімен бірге балуанның ерік қасиеттерін дамыту деңгейі де өседі.

Ерік дайындықтарын дамытудың маңызды бағыты спортшыларда табысқа, жеңіске жетуге сенімділікті, жаттықтырушыға сенімін, жаттығу бағдарламаларына сенімін тәрбиелеу болып табылады.

6. Спортшылардың жаттығу жағдайы мен спорттық қызметтеріне бақылау жасау.

Бақылау нәтижелері жоспарланған және нақты жүктемелерді (олардың көлемін, бағыттылығын, қозғалысын), сонымен бірге балуанның жаттығу жағдайын салыстыруға мүмкіндік береді. Алынған мәліметтерге сәйкес жатықтырушы жаттығу бағдарламалары мен жекелеген тапырмаларға түзетулер енгізеді

7. Балуандардың дене шынықтыру дайындықтарын басқару.

Жаттықтырушы қызметінің бұл функциясы оның жекпе-жектің медико-биологиялық негіздері саласында терең білімінің болуын талап етеді. Себебі жаттықтырушыға спортшының дене бітімін қалыптастыра отырып және спорттық шеберлігінің кондиционды бөліктерін (жылдамдық-күштілік қасиеттері, төзімділік, икемділік және т.б.) жетілдіре отырып, оның денсаулығын нығайтумен

айналысатындықтан, оған спорттық медицинамен байланысты көптеген мәселелерді шешу, түрлі аурулардың жүрісі, мүмкін болатын аурулар туралы түсінігінің болуы, жарақат алу себептерін және басқаларды білуі қажет

8. Балуанның жарыс әрекеттерін басқару. Ол спортшыларға жарыс алдындағы кезеңде және жарыс өткізу барысында көмек көрсетуден тұрады.

Жаттықтырушының басты қамқорлығы – спортшының жаттыққандығы жағдайына, оның салмақ режиміне, ұйқысына, тамақтануына бақылауды жүзеге асыру, жарысты жүргізу барысында спортшының тактикасы мен стратегиясы мәселелерін дайындау, спортшының жұмысқа қабілеттілігін қалпына келтіруін қадағалау, жаттықтыру сабақтарын ұйымдастыру және жүргізуіне қамқорлық жасау, әрбір жекпе-жектің тактикалық жоспарын жасауға көмек көрсету, ширығуына көмектесу, жекпе-жекке дайындау, оның барысын қадағалау, нәтижелерін талдау, қарсыластың жекпе-жектерін қарау, төрешінің жұмыс ерекшеліктеріне талдау жасау және т.б.

9. Спорттық іріктеулерді жүргізу.

Іріктеуді дұрыс жүргізу кезінде дарынды және тәрбиелі көрнекті спортшыларды тарту мүмкіндігі артады. Жаттықтырушы қызметінің бұл функциясы үш өзара шарттастырылған, бірақ біршама дербес бөліктерден тұрады:

1) балалардың спорттық бағдарларын анықтау немесе бастапқы іріктеу;

2) құрама командаға кандидаттарды іріктеу;

3) құрама командаларды жинақтау. Жаттықтырушы қатысушыларды іріктеу және команданы жинақтаумен айналыса отырып, іріктелушілердің талабы мен қабілеттіліктерін, дәйектілігін, немесе спорт жекпе-жегінің осы түрімен айналысуға ынтасының болуын және т.б. ескереді.

10. Спортшының жұмысқа қабілеттілігін арттыру және қалпына келтіру.

Бұл ретте жұмысқа қабілеттілігін қалпына келтіретін және арттыратын психореттеуші, механикалық, температура, электр, дәрі-дәрмектер және басқа да процедуралар аса пайдалы. Жаттықтырушы энергетикалық қамтамасыз етудің аэробты және анаэробты процесстерін аса тиімді жетілдіруге ықпал ететін және түрлі бағыттағы жаттығу сабақтарынан кейін жұмысқа қабілеттіліктерін қалпына келтіруге көмектесетін сергітетін құралдарды білуге және қолдана білуге міндетті.

11. Алғашқы көмек көрсету.

Спорттық жекпе-жекпен айналысу сабақтары кейде денсаулық нормаларынан ауытқушылықтармен өтіп жатады: қатты жүктемелік кезіндегі есеңгіреу жағдайынан, қылғындыру тәсілдері кезінде есінен тану, кейбір бұлшық еттерінің тырысып қалуы, қан ағуы, түрлі жарақаттар алу (сыну, шығу, ми шайқалуы) және т.б. жаттықтырушы күтпеген жағдайларда алғашқы көмек көрсете білуі тиіс.

12. Жарысты ұйымдастыру.

Жарыстар мықты тәрбиелік іс-шара болып табылады. Олар оқу-жаттығу процесінің қорытындысын жасайды, оның жалғасы болып табылады. Жаттықтырушылар жарысты жүргізуге қажетті барлық байланыстарды қарастырады [5].

Жаттықтырушы-рухани биік адамгершілік қасиетке ие, зейінді ұқыпты, мәдениеті жоғары, спортшыларды шебер, білікті ұйымдастыра білетін адам. Спортқа адал, өз ісіне шын берілген, батыл ізденістер мен жаңашылдықтарға бейім, ұдайы мақсатқа ұмтылатын, педагогикалық еңбектің нәтижесін жүйелі түрде ескеріп отыратын, тәжірибелік қызметте педагогикалық идеялар мен әдістемелік ұсынымдарды ұтымды пайдаланатын, спортшыларды алған теориялық білімдерін практикада оңтайлы қолдана білуге үйрететін, орын алған педагогикалық жағдаяттарды саралап талдап, спортшыларға ықпал етудің анағұрлым тиімді жолдарын таңдай білетін білікті маман.

Қазіргі психология, физиология, биомеханика, дәрігерлік бақылау және басқа да ғылымдар бойынша өте үлкен ғылыми зерттеу әлеуеттеріне сүйенген спорттық жетістіктер жаттықтырушы қызметін бөлуді талап етті.

Мысалы, балалармен жұмысты ұйымдастырушы-селекционердің аса мықты жағы балаларды өзінің табиғилығымен тарта білу, оларды патриоттық сезімдерге тәрбиелей отырып, топтарға бекіте білу біліктіліктері болуы тиіс.

Сонымен қатар, ұйымдастырушы-селекционер жаттықтырушы таза адами тұрғыдан (қамқорлық жасау, адалдық, аяушылық білдіру, қатысу) үлкен әлеуетке ие болуы тиіс. Сонымен бірге, балалар психологиясын, бала организмінің мүмкіндіктерін тамаша білуі, жүктемелерді дұрыс пайдалана білуі тиіс.

Әрбір жастың дәйегі пен ынтасы шебер, чемпион болуды армандайды. Ол үшін оқу-жаттығу жиындарын қамтамасыз ету, тамақтандыру, өткізу, турнирлерге апару қажет.

Қорыта айтқанда, жаттықтырушы тамаша психолог болуы тиіс, әйтпесе топта басқа жаттықтырушыға немесе тіпті жалпы спорттан кетуге дейін баратын түсініспеушіліктер пайда болуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі

1. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Бастауыш мектеп және дене мәдениеті сериясы. – 2012. – № 3(34).

2. Туманян Г.С. Школа мастерства борцов, дзюдоистов и самбистов: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2006. – С. 53–61.

3. Алиханов И.И. Техника спортивной борьбы. – М.: Физкультура и спорт, 1977. – 216 с.

4. Медведь А.В., Кочурко Е.И.Совершенствование подготовки мастеров спортивной борьбы. – Минск: Полымя, 1985. – 144 с.

5. Спортивная борьба: учеб. для ИФК / Под общ. ред. А.П. Купцова. – М.: Физкультура и спорт, 1978. – 424 с.

УДК 911.3

Едресова К.Г, Сактаганова Э.Б.
Аркалыкский государственный педагогический институт им. И.Алтынсарина,
г. Аркалык, Казахстан

ПРАВОВОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ОСНОВА ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

На сегодняшний день, Казахстан стал независимым, суверенным государством со своей государственной и правовой системой. В Конституции государства поставлена цель, построить правовое государство, демократичное общество, утвердить гражданский мир и национальное согласие, представить гарантию прав и свобод человека.

Также современное общественное развитие Казахстана остро поставило задачу духовного возрождения нации. Особую актуальность этот вопрос приобрел в сфере патриотического воспитания молодежи. Сегодня Казахстану следует подготовить гражданина, способного самостоятельно оценивать происходящее и строить свою деятельность в соответсвии с интересами окружающих его людей с понимание того что каждый гражданин есть частица народа, а значит, и частица суверенной власти народа, могущий осуществлять свою власть непосредственно. Пользуясь представленной гражданину властью, он реализует конституционное право избирать и быть избранным путем голосования.

В решении поставленных целей большое значение имеет правовое образование которое должно начаться уже с детского возраста, уделяя внимание на развитие мышления ребенка, так как формирование определенной культуры – процесс непрерывный, долгий и экстенсивный. Если ребенок с детства не знает нравственных норм, то и права он соблюдать чужие не будет. А знание прав будут носить лишь заученный, формальный характер, которое не приведет ни какому результату.

Правовое образование – современная актуальнейшая проблема, поскольку без правовой культуры нельзя реализовать потенциал Конституции, а без граждан не может возникнуть и само гражданское общество, и правовое государство.

Под правовым образованием следует понимать процесс формирования личности с широким диапазоном знаний в области права, осознанным восприятием законов, способностью к правомерному поведению и сформированной активной правовой позицией, предполагающий взаимодействие его субъектов и объектов. Система правового образования должна подготавливать людей уметь не только жить в гражданском обществе и правовом государстве, но и создавать такое общество.

Правовое образование берет свое начало от нравственного воспитания. Что же представляет собой нравственное воспитание? В.А.Сухомлинский отмечает, что воспитание – это постепенное обогащение ребёнка знаниями, умениями, опытом, это развитие ума и формирование отношения к добру и злу, подготовка к борьбе против всего, что идёт вразрез с принятыми в обществе моральными устоями. По определению В.А.Сухомлинского, суть процесса морального воспитания состоит в том, что моральные идеи становятся достоянием каждого воспитанника, превращаются в нормы и правила поведения. Основным содержанием нравственно-правового воспитания В.А.Сухомлинский считал формирование таких качеств личности, как идейность, гуманизм, гражданственность, ответственность, трудолюбие, благородство и умение управлять собой [1].

Основными направлениями правового воспитания как деятельности, направленной на повышение правовой культуры человека, прежде всего, являются конкретные способы организации воспитательного процесса, такие как:

1. формирование правосознания и правовой культуры в семье;
2. обучение основам права и воспитания правовой культуры в школе;
3. профессиональная правовая подготовка в вузах юридического (и схожего) профиля;
4. самовоспитание;
5. выпуск и распространение через розничную торговлю разнообразной юридической литературы;
6. осуществление правовой пропаганды государственными органами и их должностными лицами;
7. правовая работа в связи с теми или иными конституционными мероприятиями (референдумы, выборы и т. д.);
8. пропаганда права средствами массовой коммуникации, художественной литературой;
9. создание общедоступных компьютерных баз данных, а также распространение правовой информации через Интернет [2, с. 52].

Укрепление норм воспитанности в сознании человека вырабатывает прочное правовое сознание. В данном случае воспитание, как процесс – это средство, а сознание, как результат. Концепция правовой политики Республики Казахстан, которая является продолжением программы правового всеобыча для образовательных учреждений, реализуемая в Казахстане с 1995 года, определила новые подходы к правовому образованию гражан. Конечной целью правового всеобуча было повышение общей правовой культуры учащихся, их родителей, учителей, формирование политической активности. Все организуемые занятия должны были ориентированы на выработку элементарных практических навыков защиты личных прав и свабод, на

позитивную мотивацию правомерного поведения, на выработку навыков цивилизованных отношений между людьми и строится на интерактивных развивающих методиках. За период независимости Республики Казахстан в стране был сделан большой шаг по реформированию образования в сфере права, но для того чтобы достичь международного уровня, по созданию гражданского общества необходимо подготовить сегодняшнюю молодежь к проявлению активной гражданской позиции как наличие интереса к общественной работе, инициативу, исполнительность, осознание личной значимости и т. д. Данный процесс осуществляется государственными органами, должностными лицами, учебными заведениями, обществом в целом.

В соответствии с Законом РК "Об образовании" в настоящее время четко определено место и роль воспитывающей деятельности в области образования. Она рассматривается как приоритетное направление в деятельности образовательного учреждения. Сегодня, когда в школах Казахстана проводится реформа образования есть возможность внести изменения в процесс правового образования, потому-что, именно в школе сегодня находится социальная база будущих граждан демократического общества.

Правовое образование в общеобразовательной школе включает в себя три ступени.

На первой ступени (начальное образование) закладываются основные моральные ценности, нормы поведения, начинается формирование личности, осознающей себя частью общества и гражданином своего Отечества, развиваются коммуникативные способности ребенка. Решение одной из главных задач начального образования – развитие творческого потенциала младшего школьника – помогает сформировать личность, способную внести свой вклад в жизнь страны.

Вторая ступень (основная школа) продолжает формировать систему ценностей и установок поведения подростка, помогает приобретать знания и умения, необходимые для будущей самостоятельной жизни в обществе. На этом этапе стержнем правового образования является формирование уважения к закону, правам других людей и ответственности перед обществом. Идет обогащение сознания и мышления учащихся знаниями об истории Отечества, моральных и правовых нормах.

На третьей ступени углубляются, расширяются знания о процессах, происходящих в различных сферах общества, о правах людей, определяется гражданская позиция человека, его социально-политическая ориентация. Задача этого этапа состоит в том, чтобы в процессе общественной деятельности учащиеся совершенствовали готовность и умение защищать свои права и права других людей, умели строить индивидуальную и коллективную деятельность.

Формировать гражданскую позицию у подрастающего поколения возможно только при условии реализации единой учебно-воспитательной системы, в которой и задачи, и механизмы, и способы, и принципы воспитания подчинены единой цели: воспитания человека культуры и гражданина своей страны.

Первую ступень правового образования в будущем можно будет реализовать через предметы «Самопознание» и «Познанание мира» которые станут базой для дальнейшего понимания и изучения права.

Вторую ступень правового образования возможно в процессе изучения предмета истории когда осваивается система знаний о государстве, об отношениях между государством и гражданами.

Третья ступень правового образования должна углубленно расширять знания в сфере права через предмет «Человек, общество и право», на этом этапе учащиеся должны иметь навыки защиты своих прав и прав других людей на основании полученных знаний.

Таким образом, для школы сегодня необходимо повышение роли и места правового образования на всех ступенях. Это предельно актуально как в свете государственных запросов, связанных с воспитанием правовой культуры подрастающего поколения, так и в интересах и потребностях самой молодежи, которой предстоит справляться с целыми потоками информации, уметь хорошо разбираться в правовом пространстве, решать непростые житейские проблемы в разных правовых отраслях. Необходимо также отметить, что правовое образование обучающихся будет эффективно лишь при соблюдении определенных условий педагогически правильной организации образовательного процесса. К таким условиям следует в первую очередь отнести создание положительного эмоционального отношения обучающихся к правовому образованию и самообразованию, обеспечение каждому школьнику активной позиции, возможности проявлять инициативу, независимость, самостоятельность. Эффективность правового образования обучающихся во многом зависит также от целенаправленной и систематической работы педагогов и родителей по повышению собственной правовой культуры. При правильно намеченных целях и выбранных средствах правовое образование способствует формированию уважения школьников друг к другу, к правам и законным интересам других людей, очерчивается круг возможностей и запретов, осознается роль порядка в обществе.

Список литературы

1. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1990. – 288 с.
2. Скубак Н.Ю., Норсеева М.Е. Правовое воспитание и правовое обучение в процессе формирования правовой культуры // Технологии гражданской безопасности. – 2011. – № 8. – С. 52-55.

УДК 37.011.31:78

Елемесов Ж.А.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова,
г. Уральск, Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ШКОЛЬНИКОВ В СИСТЕМЕ ОБЩЕГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Происходящие в Казахстане социально-экономические преобразования привели изменениям нравственного характера, смене ценностных парадигм. Особенно ощутимы эти процессы в среде молодежи: неустойчивая психика, подверженность постороннему влиянию, отсутствие истинных идеалов и веры в добро и справедливость нередко приводят к формированию негативных качеств личности. Не случайно в последние годы правительством Республики Казахстан приняты основополагающие документы: Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016- 2019 годы [1] и Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан [2], в соответствии с которыми от системы образования требуется переосмысление целей и задач обучения и воспитания, выработка новых форм организации учебно-воспитательного процесса, модернизация существующих технологий, поиск инновационных форм работы с детьми, Особую актуальность проблема формирования высоконравственной, толерантной, поликультурной личности приобретает в свете подписания Болонского соглашения и вхождения Казахстана в мировое образовательное пространство.

Это означает, что сегодня педагогическая наука уже не может оставаться в традиционных рамках когнитивно-информационного поля. Современные реалии требуют организации такой системы образования, которая была бы направлена на потребности личности, ее разностороннее и глубокое по своему содержанию развитие, активизацию ее личностных и гражданских качеств, создание условий для самовыражения и самоутверждения ребенка, воспитание граждан демократического государства, обладающих чувством ответственности за все происходящее. Для формирования гуманной личности, имеющей высокое гражданское самосознание, положительные жизнен[ные установки, принципиальным становится мобилизация культурных ресурсов, использование в практике образования ценного нравственного опыта, накопленного человечеством. Значительным потенциалом в этом отношении обладает музыкальное образование. Это обусловлено тем, что в музыкальном искусстве любого народа в концентрированной форме выражены эстетические, нравственные идеалы и ценности, которые являются одним из источников обогащения современной музыкальной педагогики. Средствами музыкального искусства развивается внутренний мир ребенка, его нравственное начало, происходит формирование общечеловеческого поля ценностей.

Для становления личности, закрепления в ней нравственно-эстетических установок, их осмысления и обогащения наиболее важен подростковый возраст. для одиннадцати-тринадцати лет требуют особого внимания со стороны взрослых: этот возраст является переходным, и от того, какие ценности предпочтет ребенок, во многом зависит его будущее, а, следовательно, и будущее всего общества. Формирование ценностных ориентаций у подростков предполагает актуализацию процесса познания ими ценностей культуры, выработку стремления через ценностей музыкально-прекрасного идти к поиску и самореализации смысла собственной жизни.

Анализ литературы по педагогике, психологии, философии, эстетике, музыковедению свидетельствует, что проблемы формирования у учащихся ценностных ориентаций в системе школьного образования привлекли внимание многих ученых. Для нашего исследования большой интерес представляют труды, в которых анализируются проблемы:

- воспитания нравственных качеств учащихся, их ценностных установок (К.Н. Вентцель, П.Ф. Каптерев, И.Алтынсарин, А.Кунанбаев и др.);
- поиска смысла жизни, целостного духовного развития человека (Н.А. Бердяев, И.А. Ильин, А.Байтурсынов, М.Жумабаев и др.)
- разработки психологических аспектов формирования ценностного отношения к окружающему миру (Б.Г. Ананьев, Б.Т. Лихачев, А.Маслоу, К.Жарыкбаев и др.);
- изучения вопросов аксиологии образования и воспитания (Н.А. Асташова, Б.С. Гершунский, Г.И. Гайсина, Р.Р. Габдулхаков и др.);
- использования опыта авторских школ (В.И. Андреев, В.С. Библер, А.А. Караковский, Б.А. Ямбург и др.);
- понимания ценностей в искусстве (Ю.Б. Борев, Д.Б. Лихачев, Р.Р. Джермалиева, Ш.Б. Кульманова и др.);
- определения музыкально-педагогических аспектов ценностных ориентаций (Э.Б. Абдуллин, Ю.Б. Алиев, Т.Ш. Ахметова, М.А. Оразалиева и др.);
- значимости ценностной позиции учителя в современной школе (Л.Г.Аржникова, Е.В.Бондаревская, А.Ж. Мурзалинова, А.Д. Кайдарова и др.).

Изучение теоретических исследований и практики формирования ценностных ориентаций младших подростков в процессе школьного музыкального образования свидетельствует, что и в теории, и в практической деятельности учителей накоплен и систематизирован определенный опыт формирования нравственных установок учащихся. Однако отдельные аспекты этой проблемы требует уточнения, в

частности, ценностные ориентации в процессе формирования личности ребенка; процесс восхождения личности к ценностям культуры – в том числе музыкального искусства – в системе наук, что и определяет актуальность темы исследования, а также выявляет противоречие между:

- необходимостью духовного развития личности подростка и недостаточной разработанностью сущностных характеристик ценностей, ценностных ориентаций и особенностей их формирования средствами музыкального искусства;
- актуальностью внедрения ценностного подхода в музыкально-воспитательный процесс и недостаточно четким обоснованием сущности и содержания аксиологической направленности педагогической деятельности учителя музыки по формированию ценностных ориентаций учащихся;
- имеющимся аксиологическим потенциалом содержания школьного музыкального образования и недостаточной разработанностью педагогических условий эффективного формирования ценностных ориентаций учащихся средствами музыкального искусства,

Актуальность проблемы, ее практическая значимость и научная неразработанность определили тему исследования: «Формирование ценностных ориентаций подростков в системе музыкального образования»,

Цель исследования – разработка, теоретическое обоснование и экспериментальная проверка педагогических условий формирования ценностных ориентаций подростков в системе музыкального образования.

Для реализации поставленной цели сформулированы следующие задачи исследования:

1. Изучить теоретические и практические основы формирования ценностных ориентаций подростков в системе музыкального образования.
2. Уточнить сущностные характеристики ценностей, ценностных ориентаций подростков и раскрыть особенность их формирования средствами музыкального искусства.
3. Определить роль учителя музыки в формировании ценностных ориентаций подростков и раскрыть его профессиональные значимые личностные характеристики, способствующие эффективности реализации ценностей в системе музыкального образования.
4. Разработать, теоретически обосновать и экспериментально проверить педагогические условия формирования ценностных ориентаций подростков с учетом их возрастных особенностей в системе музыкального образования.

Для решения обозначенной проблемы нами были использованы следующие теоретические и эмпирические методы: изучение и теоретический анализ философской, психологической, педагогической и методической литературы по исследуемой теме; изучение и обобщение передового педагогического опыта в области музыкального образования школьников; анализ учебных программ; педагогический эксперимент; целенаправленное педагогическое наблюдение, беседы, анкетирование, интервьюирование, анализ музыкально-творческих работ учащихся.

Список литературы

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года №205.
2. Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан. – Астана, 2010. – 24 с.

ӘОЖ 796.323

Елеусинов А.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

БАСКЕТБОЛДА БАСТАПҚЫ ДАЙЫНДЫҚ ТОБЫНДА ЛАҚТЫРУДЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Баскетбол ойынында бастапқы дайындық тобында допты лақтыруды үйретудің қазіргі заманғы үрдісі техникалық дайындықтың бағыттылығын анықтайды. Жоғары нәтижелерге тек қана ойыншылардың техникалық дайындығының жоғары деңгейі кезінде ғана жетуге болады. Ол үшін баскетболшы қажет:

1) заманауи баскетболға танымал ойынның тәсілдеріне меңгеру мен әр түрлі жағдайларда оларды жүзеге асыра білу;
2) ойынның әр түрлі жағдайларында әрбір кезектілікте бір бірімен тәсілдерді байланыстыра білу. Қарсыласымен жекпе-жек жағдайында әр түрлі тәсілдерді байланыстырып, әрекеттердің әртүрлілігі;
3) ойында жиі қолданылатын кешенді тәсілдерді меңгеру мен оларды ең үлкен әсерімен орындау;
4) оларды орындаудың жалпы келісімділігі мен жылдамдығын жақсартып, тәсілдерді әрдайым жетілдіру.

Баскетболда команданың жетістігі дәл соңғы лақтыру қамтамасыз етеді. Күні кешеге дейін, иә, осы күндері шабуылдаудың негізгі құралдары – бұл секірісте жоғары жағынан бір қолымен лақтырыс. Ойында барлық лақтырыстардың 70% дейін әлемнің мықты ер адамдар командасының жарыстарында дәл бұл тәсілімен, әр түрлі қашықтықтардан орындалады.

Бастапқы дайындық тобында жас ойыншыларға баскетболда лақтырыстар жөнінде айтып, олардың үш негізгі сипаттамаларын – лақтырыс түрі, лақтырыс кезінде қозғалыстардың құрылымды құрылым ретінде түсінетін стилі мен техникасын ескеру керек. Баскетбол мергендері стилімен, лақтырыстардың әр түрлілімен өзгешеленеді. Бірақ олар қолдар, аяқтар, доптың дәл себетке бағыттау кезінде дененің – қозғалыстардың биомеханикалық қағидаларына – техника негіздерінде өзгешеленеді. Аяқтардың жұмысы, допты ұстау жән лақтырушы қолдың шынтағының бағыты сияқты техника негіздері әр түрлі мергендерде бірдей емес.

Себетке лақтыру – баскетболдағы маңызды элемент. Матчты ұтып алу үшін команда қарсыласынан есепте басым болу қажет, ал бұл өте дәл лақтырыстар арқылы қол жеткізеді. Ойынның барлық қалған тәсілдері себеппен меңгеру үшін жағдайды құру қызмет етеді. Командаға пайда әкелу үшін әрбір ойыншы себетке дәл тигізе білу қажет.

Әрбір лақтырыс алты лақтырыстардың бірін орындау техникасына негізделеді:

1) төменгі жағынан екі қолымен;

2) төменгі жағынан бір қолымен;

3) бір орында тұрып екі қолымен;

4) бір орында тұрып бір қолымен;

5) секіруде лақтырыс;

6) орағыту. Дегенмен әр түрлі қашықтықта мен жоғарыда аталған лақтырыстар әр түрлі жағдайларда орындау үшін кейбір түрлендірулер қажеттігі кез келген басқаларын орындау үшін негізді қамтамасыз етеді.

Себетке лақтырыстардың жіктелуі келесідей түрде көрінеді:

1) Екі қолмен лақтырыс; бір қолмен лақтырыс;

2) Жоғары жағынан лақтырыс; кеудеден, төменнен, төменнен жоғары қарай, лақтырып түсіру;

3) Допты айналдырумен, қалқаннан кері серпілісімен, қалқаннан серпіліссіз лақтырыстар;

4) Ойыншының жылжу сипаты бойынша: бір орыннан, қозғалыста, секіруде;

5) Қашықтығы бойынша: алыс, орта, жақын

6) Қалқанға бағыты бойынша: тікелей қалқан алдында, қалқанға тік бұрышымен

Доппен және допсыз алаң бойынша ойыншының қозғалудың түпкі мақсаты болып себетке лақтырыстар табылады. Жаттықтырушымен және ойыншымен осы ережені түсіну бұл көмекші ойын дағдыларын жетілдіруге бағытталған жаттығуларды орындау кезінде ынталандыру деңгейін жоғарлатады. Ойыншы допты енгізу, ұстау мен беру кезінде бағытты жылдам өзгертумен, жұлқи көтерулерде, тоқтатуда және бұрылыстарда тұрақты өзінің қабілеттіліктерін жетілдіріп, мерген бола алмайды.

Бұл пікір баскетболшылардың қорғаныс әрекеттерінің белсенділігін тұрақты жоғарлатумен байланысты әсіресе маңызды болады [1].

Бастапқы дайындық тобында лақтырыстарды орындаудың екі негізгі қағидаларына мән беру қажет. Ыңғайлы болу үшін екі топқа бөлді:

а) психикалық

б) дене

1. Психикалық қағидалар: жинақтылығы, серги білу, сенімділігі

2. Дене қағидалары. Мақсаттары бойынша лақтырысты орындау келесідей факторларды кірістіреді:

а) дененің тепе-теңдігін ұстап қалу, ол аяқтармен, денемен және қолдармен үйлестіру күштерін орындауға мүмкіндік береді;

б) күшті құру;

в) өзінің дамуында әрбір қозғалыс қажетті сәтте және дұрыс кезектілікте болатындай етіп шабуылды есептеу;

г) қалаулы траекторияға қол жеткізу үшін саусақтарының ұшын пайдалану;

д) тиімді сүйемелдеу;

Бірінші кезекте себетке лақтырыстың дәлдігі тиімді техникасымен, қозғалыс тұрақтылығымен және оларды басқарумен, бұлшық еттерге дұрыс күш түсіру мен босаңсытумен, қол білезіктерінің күшімен және жылжымалылығымен, олардың қорытынды күшімен, ал сонымен қатар доптың ұшу мен айналудың тиімді траекториясымен анықталады [2].

Доптың траекториясы қашықтыққа, ойыншының бойына, оның биіктігіне және ұзын бойлы қорғаушының қарсы әрекетінің белсенділігінен таңдалады. Орта мен алыс қашықтықтардан лақтырыстары кезінде доптың тиімді ұшу траекториясын таңдаған жақсы, ол кезде сақина деңгейінен ең жоғры нүктесі шамамен 1,4 – 2 метр.

Коузи Б. Мен Пауэр Ф. [3] лақтырысы кезінде допты шығарудың ең қолайлы бұрышы көлденеңге 58 градусқа тең деп есептейді. Шығарудың бұл бұрышы кезінде ойыншылар ең жоғары нәтижеге қол жеткізеді

Доп әдетте кері айналыспен лақтырады, ол оны берілген траекторияда ұстауға және сәтсіз лақтырыс жағдайында өте жеңіл кері серпіліске қол жеткізуге мүмкіндік береді. Одан басқа, кері айналдыру доптың ұшу жылдамдығын баяулатады, сақинамен кездесуі кезінде ол сыртқа қарай секіріп кетпей, себетке секіруінің мүмкіндіктерін жоғарлатады.

Динамика тұрғысынан, барлық лақтырыстарды қалқаннан кері серпілісімен орындаған жақсы. Байқаулар көрсеткендей, лақтырыстардың көпшілігі себетке дейін доптың жетпей түсуінің арқасында дәл емес. Оған қарамастан, ойыншы шеңбердің алдыңғы немесе артқы бөлігіне көздейді, ол лақтырыс кезінде және кейін нысананың таңдалған нүктесіне назарды жұмылдырады.

Лақтырыс кезінде барлық қозғалыстар байсалды және бірқалыпты болуы қажет. Доптың ере жүруі лақтырыстың табиғи жалғасы, бұл кезде ойыншының көзқарасы әлі де мақсатқа бағытталған. Қадамның табиғи сүйемелдеу оның алдын ала белгіленген траекториясы бойынша өтуін кепілдендіреді. Доп алақанмен емес, саусақтардың ұшымен бақыланады. Сезімтал жүйке ұштары шеттерінің арқасында саусақтар ойыншыға допты бақылауға және «оның орындалуын сезінуге» көмектеседі.

Лақтырыс кезіндегі негізгі талаптар мыналар:

1) Лақтырысты жылдам орында;
2) Бастапқы қалыпта допты денеге жақын ұста;
3) Егер бір қолмен лақтырсаң, онда лақтыратын қолдың шынтағын себетке бағытта;
4) Нұсқаушы саусақ арқылы допты шығар;
5) Қолмен және қол білезігімен лақтырысты ере жүру;
6) Мақсаттарға тұрақты көзқарасты ұста;
7) Лақтырысқа әрдайым шоғырландыру;
8) Лақтырыс жеңілдігі мен еркіндігін қадағала;
9) Тепе-теңдікті сақтау үшін иықты қатарлас ұста

Бір орында тұрып бір қолымен лақтырысты орындау техникасын үйрету орта және алыс орналасқан жерден лақтырыс қолданылады. Лақтырыс тік бойынша дененің ең кіші ауытқуларымен орындалады. Алға қарай жарты қадамға лақтырушы аяқпен аттас аяғы қойылады. Доп негізгі позициядан алдыңғы қалыпқа шығарылады. Лақтырысты орындайтын қол допты артқы жақтағын бақылайды. Саусақтары кеңінен қойылған және жоғары қарай реттелген, қол білезігінің сыртқы жағы бетке қарай қойылған, сол жақ қолы допты төменгі жағынан ұстайды, оң жақ қолдан оны шығысымен доптан алынады [4].

Допты шығару кезінде ойыншы дәйекті түрде дененің буындарын жазады: тізе, сан, иық, шынтақ, қол біәлезігі барлық буындарының толықтай түзетілуінің сәтіне дейін түзетілген, содан кейін ол орау қозғалыстарын орындайды және жаймен сыртқа қарай астын-үстіне келтіреді, доп саусақ ұштарынан кету қажет. Допты шығарғаннан кейін ойыншы дәйекті түрде қол білезігін тізетеді, шынтағы мен иығын төмен қарай түсіреді.

Себетке лақтырысы кезіндегі жалпы қателіктер:

1.Мақсатқа назарын жұмылдыра білмеуі
2. Доптың тым қатты айналысы
3. Дененің нашар тепе-теңдігі
4. Лақтырысты орындау кзіндегі асыңыстығы
5. Лақтырысты орындау кезіндегі шынтақты ажырату
6. Допты алып жүрудің жоқтығы
7. Тым төмен немесе тым жоғары траекториясымен лақтырыстар
8. Лақтырыс кезінде алақанға допты ұстау.

Сондықтан лақтырушы қол буыны жұмыстарының техникалық заңдылықтары бір қолмен лақтырыстардың барлық түрлері үшін бірдей, жас ойыншылар ең жеңілдерінен бастау қажет. Бір есепке бір орыннан, шынтақпен, жарты ширекке көтерілген лақтырыс орындау үшін өте жеңіл. Бұл лақтырыс және жеңіл секірумен бірге лақтырысты қозғалыстарды орындау кезінде шынтақтың биік емес қалпы қозғалыстың келісімділігін жеңілдетеді.

Д.Вуден [5] ойыншы үздік нәтижелерді оң және сол қолымен жүргізу кезінде де жете алады, бұл әрбір ойын жағдайы үшін пайдалы болуы мүмкін. Автор бұл шабуылшылардан гөрі, артқы сызық ойыншылары үшін пайдалы, және де орталықтағылардан гөрі, шабуылшыларға пайдалы деп санайды. Алайда әрбір ойыншы әрбір ойынды бұған қолдау таба алады.

Себет астынан лақтыру кезінде, шабуылдаушы ойыншы ұрушы қолмен тең соққы жасайды және жоғары секіреді. Доп секірудің жоғарғы нүктесіне дейін қолдан шықпауы керек. Ол қалқанды металл шеңберге тимей, себетке түсуі керек.

Нәтижелі әсерді енгізумен өтуден кейін баспен финтті және келесі жылдам және секірумен лақтыру арқылы доппен азғантай қимылды қолданумен, себет астында кенеттен тоқтаумен жетуге болады, лақтырудан кейін дұрыс қону маңыздылығын көрсетеді. Бұны ұрушы назарын жоғары секіруге аударумен жетуге болады.

Жақсы техникалық дайындықтың басқа ойыншының мергендігін де дамыту керек, себебі лақтырудың дәлдігін көздей білу, нысанаға зейін қою, арақашықтықты анықтау сияқты факторларға байланысты. Допты тапсыруды үйренгеннен кейін лақтыруды үйрену жеңіл болады. Лақтыру үшін қолды дұрыс созуға, қол мен аяқтың әрекеттерінің үйлесуіне, дененің түзелуіне көңіл бөлуі керек. Егер басынан себетпен жаттықса үйренушілер допты себетке салуды ғана, ойлап оны жасау тәсілдеріне, ережелеріне көңіл бөлмейді. Себетпен жаттығу басталғанда дұрыс көздеуге көңіл бөлінеді. Үйренушілер техниканы меңгергенде дұрыс көздей алғанда олардың көңілін допты дәл салуға аудару керек. Олардан кейін қимылдай жүріп жақыннан салу үйретіледі. Ол кезде тоса сала себетке қарай көз тастауға көңіл бөлінеді.Төмендегі жаттығулар:

1) Саптан жүгіріп шығып, допты себетке салғандай елестетіп кәрзеңкенің үстіне секіру.
2) Үйретуші допты ұстап қолын созып тұрады. Ойыншы дер келіп допты себетке салады.
3) Дәл алдағыдай, тек үйретуші допты беріп жатқан кезде тастай салады.

Орташа және қашықтықтан лақтыруды басында бір нүктеден бастау керек. Әр жаттығуда 5-10 рет қайталау керек. Айып добы ретінде лақтыру бөлек үйретіледі. Бұл әрекетті ойын ережесі бойынша орындалу

тәртібімен үйрету керек. Айып сызығын баспай бастапқы қалыпта тұрып көздеу. Дәл алдағыдай, тек бастапқы қалыптан бұрын допты алаңға 2-3 рет ұрып алу керек. Бұл үйренушінің жинақтауға, дәл көздеуге дайындауға көмектеседі. Дәл алдағыдай, тек лақтырмай тұрып дем тартып, яғни ішке ауа жинап, оны шығарып, демалмай тұрғанда лақтырады.

Біздің ұсынысымыз бойынша, жас баскетболшыларға допты жақын қашықтықтан лақтырулар қалқаннан ырғу арқылы орындалуы қажет. Егер жас ойыншы себетке тұтас қимыл кезінде бос болып қалса, ол өзінің күшті қолының жағына қарай ығысуы және қалқаннан ырғумен лақтыру жасауы керек. Бұндай лақтыру себет шеңберінің алдыңғы шегі арқылы жасалған лақтырудан сенімдірек болады деген ойға келуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Кузин В.В., Полиевский С.А., Баскетбол. Начальный этап обучения. – М.: Физкультура и спорт, 1999. – 133 с.
2. Портнов Ю.М. Баскетбол: учебник для ин-тов физ. культуры. – Изд. 3-е, перераб. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 288 с.
3. Коузи Б., Пауэр Ф. Баскетбол. Концепция и анализ. – М.: ФиС, 1975.
4. Хмелик Н.А. Постарайся попасть в кольцо. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 70 с.
5. Вуден Д. Современный баскетбол. – М.: ФИС, 1987. – 180 с.

ӘОЖ:373.3

Ергалиева Г.А., Жұмағали Н.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ САБАҒЫНДА ХАЛЫҚТЫҚ МҰРАНЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

«Қазақстан-2050» - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Стратегиясында» рухани бірлік пен ұрпақтар арасындағы сабақтастық, ұлттық сана-сезім мен жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастыру мәселелерін өзектендіре отырып, мемлекет Президенті Н.Ә. Назарбаев бұның бәрі жақын болашақта Мықты және Қуатты Қазақстан мемлекетін өркениетті жолмен құрудың қажетті шарты екеніне баса назар аударды [1]. «Қазақстан-2050» Стратегиясын жүзеге асыруда үлкен жауапкершілікті мемлекет құрушы ұлт ретінде қазақ халқына жүктей отырып, Президент тек мәдени кодты сақтай отырып қана (тіл, руханилық, салт-дәстүрлер) уақыттың сын-қатерлеріне жауап қайтара алатынымызға баса назар аударды. «Егер ұлт өзінің мәдени кодын жоғалтса, онда ол ұлттың өзі де жойылады». Тек тағылымды тарих, ата-бабалар даңқы ғана қазіргі уақыт қиындықтарын жеңуге мүмкіндік береді», [2] – деген құнды пікірі ұрпақ бойында рухани мұрамызды сіңіру, адамгершілік құндылықтарды сақтауға және ұрпақтан ұрпаққа білім көздері арқылы таратуға шақырады. Рухани мұраға сүйенбеген елдің жұлдызы жанбайды демекші, заман ағымы талап етіп отырған ата-бабаларымыздан қалған әдеби мұраларымызды, халқымыздың өсиетін, өнегесін дәріптеп, дәстүрін, таңғажайып тапқырлығын, олардан қалған ескірмейтін көне сөздерді, мақалдар мен мәтелдерді бүгінгі ұрпаққа үлгі-өнеге болатындай, келер ұрпаққа тәлім-тәрбие беретіндей ғасырлар қойнауынан сыр шерткен асыл мұраларымызды рухани-адамгершілік білім беруде тиімді қолдану – «Өзін- өзі тану» пәні бастауы. Бұрыннан болған, біздің арғы ата-бабаларымыздан келе жатқан жақсы дәстүрліміздің жалғасы іспеттес деуге болады. Оқулықтардағы оқу материалдарының бәрі де өздерін қызықтыратындай мәтіндерден құрастырылып, тақырыптық жүйе жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарға бағытталған [3].

Жас ұрпақ оқулықтардағы берілген мәтіндерді ден қойып, зор ынтамен оқыр болса, талай мәселе төңірегінде ой түйеді. Адами қарым- қатынастағы әр қилы сұрақтарға жауап таба алады. Шығармашылық тұрғыда үлкен ыждағатпен жасалған әр істері өздеріне табыс әкелері сөзсіз.

«Өзін- өзі тану» пәнінің барлық оқулықтарында берілген бүкіл білім мазмұны жастарды ізгілік еліне жетелеп, таным шаттығымен шыңдай береді.

Жалпыадамзаттық құндылықтар болып саналатын адамгершілік мұраларды, рухани-адамгершілік қасиеттерді бүгінгі ұрпақтың бойына сіңіру, жақсылыққа үйрете білу аса маңызды [4].

Осы орайда «Өзін- өзі тану» пәнінің басты ерекшелігі өскелең ұрпақтың тұлғалық потенциалының дамуына, өзіндік қасиетінің ашылуына, шығармашылық және танымдық белсенділігін ынталандыруға, балаларға сүйіспеншілік, мейірімділік, ақиқат, адалдық, шыншылдық, сұлулық, рақымдылық, мінез-құлық дұрыстығы арқылы үйлесімді жан-жақты дамыған адам қалыптастыруға бағдарланған [5].

Сонау б.э.д. І мыңжылдық ортасында «Адамгершіліктің алтын ережесі» алғаш рет «Махабхаратта», Будданың, Гомердің т.б. нақыл сөздері арқылы халықты рухани тазалық пен адамгершілікке бағыттау басталғандығы байқалады. Бұдан кейін де адамзаттың ұлы ұстаздары Сократ, Аристотель, Конфуций, Мо-Цзы, М.Монтень, Р.Декарт, Э.Кант еңбектерінде алғашқы адамгершілік әліппесінің негізі қаланып, кейіннен ұрпаққа үлгі боларлықтай адам табиғатын оның ішкі жан-дүниесі арқылы тану тұлға тәрбиесіне баса аударылғандығы сипатталады.

Сократ ілімінің басты ерекшелігі антиктік дәуірдің көзқарастарына сәйкес ой желісінде танымдық іс-әрекеттің басты мақсаты – адамды жаратылысынан ізгілікке бағыттап адами парасаттылыққа тартып жетелеп, Сократ диалогті шындық табудың тәсілі ретінде қарастырады. Философиялық тұрғыда

адамгершілікті тануға өзін-өзі тану арқылы жетуге болатындығын суреттей келе ең алғаш рет ғылымға «Өзіңді-өзің таны» ұғымын ендіреді. Платон еңбектерінде Ақиқат, Жақсылық және сұлулықтан тұратын идеалды мұраттарды былай сипаттайды: адам жанының құрылымы: саналы-парасаттылық, шабытты қайсарлық екендігін мәлімдей келе сол кездің өзінде-ақ адамгершілік тұғырларды адамды сыртқы ортаға бейімдеу реттеуші құрал ретінде пайдалануға мән берген. Олай болса рухани-адамгершілік мәңгі құндылықтар ол адамзат тарихымен бірге дамып отыратын адамның ақыл-парасат, ойлау, білуге құштарлығын адамның сана-сезімінің табиғатынан тазалығын, мінез – құлықтарының оң жағымды түрткілерін дамытқанда ғана қол жеткізуге болатындығы сипатталған. Ал Кун-Цзыдың (Конфуций) болжамына үңілсек, данышпан адам ойлап таппайды, ойдан шығармайды, тек өзінің іштей естіген қазынасын зейін салып тыңдап, ол білімді басқаға береді – деген ойларынан адамгершіліктің басты қазынасы өзіңдегі барды аямай өзгеге игілік ету, жалғастыру, қолдан келгенше көмектесу ұғымдарын дартқандығын көруге болады. Мо-Цзы адам «өзінің жақындарын ғана жақсы көрмей» жалпығы бірде махаббат идеясын ұсынса, Аристотель «жақсылық пен жамандық, әділдік пен әділетсіздік» сияқты ұғымдарды адам өз бойына жинағандықтан өзге тіршілік иесіне ажыратылатындығын сипаттай отырып өз еңбегінде адам бойындағы адами қасиеттерді дәріптейтіндігін көруге болады [6].

Өзін-өзі тану пәні әлемдегі ең басты құндылық – адамның өмір сүруі үшін, бақыт үшін, қуаныш үшін жаралғандығына негізделеді. Өмірдің осындай қарапайым ақиқатына – жақсы адам болуға баланы жастайынан үйрету керек. Бұл тұрғыда мұғалімнің рөлі аса зор. Өйткені ол оқыту мен тәрбиелеудің қазіргі әдістемесін жеткілікті меңгеріп, балалар психологиясын терең талдай отырып, белгілі бір жастағы балаларға бағытталған педагогикалық процесті ұйымдастыра алады. Бастауыш сынып оқушыларының өздеріне, өз ортасына, құрбыларына және үлкен адамдарға байланысты эмоционалды-мотивациялық ұстанымдарын қалыптастыруда балалардың жас ерекшеліктерін ескеріп, әр сабақтың мазмұндылығы мен мәнін байыта түсуде методикалық әдіс-тәсілдерді және ойын, жаттығулар, жағдаяттарды сәтті пайдалану арқылы мұғалім зор мақсаттарға қол жеткізе алады.

«Әр бала – керемет рухани күш иесі. Ол шетсіз шексіздікті танып-білуге ұмтылады. Мұндай ұмтылыс адам баласының бойында дүниеге келген сәтінде-ақ пайда болады. Сондықтан да мұғалім әр балаға рухани күш иесі ретінде қарауы керек. Мұғалімнің мұндай көзқарасы баланың белсенділігін арттырады. Білімге деген құштарлығын көбейтеді. Балаға сеніммен қарау баланы тек қуаттандыра түседі», – деп белгілі педагог Ш.Амонашвили айтқандай мұғалім шеберлігі мен білімділігі «Өзін- өзі тану» пәнінің құндылығы мен маңыздылығын аша түседі .

Жаңа ғасыр толқыны әкелген жаңалықтарға сәйкес қазіргі заманда адамның тұлғалық дамуына баса назар аударылып, жас жеткіншектерге берілетін білім негіздері олардың жеке даралық қабілеттерін жетілдіруге қызмет етеді. Әр баланың ішкі мүмкіндігі мен өзіндік қарыv – қатынасын дамытуға әсер ететін рухани адамгершілік қағидалары жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуының, өзін-өзі жүзеге асыруының аса қажетті шарты болып табылады.

«Өзін-өзі тану» пәні баланы өзінің қадірін өзі білуге, өзін сыйлауға, өзін-өзі жетілдіруге, рухани өмірде және қоршаған өмір жағдайларында өзінің бағыт-бағдарының болуына, өз бетінше шешім қабылдай алуына және өз сөзі мен әрекеттері үшін жауапкершілікті сезіне білуге тәрбиелейді.

Рухани-адамгершілік білім беру – жас ұрпақтың бойына өмірдің мәні, сүйіспеншілік, бақыт, сыйластық, татулық, бірлік, төзімділік сынды құндылықтарды дарыту арқылы адамның қоғамда өз орнын табуына, қабілет-дарынының ашыла түсуіне, ақыл-парасатын дамытуына яғни сәнді де мәнді өмір сүруіне қызмет етеді.

Адамның жеке тұлғалық әлеуетін мақсатты түрде әрі кеңінен ашуға бағытталған рухани-адамгершілік білім беру ұлттық білім беру жүйесін дамытудың басты бағыты болып отыр.

Жеке тұлғаның психологиялық, рухани, тәндік, әлеуметтік және шығармашылық дамуының үйлесімділігіне қол жеткізуге мүмкіндік беретін рухани-адамгершілік тәрбие білім беру жүйесінде өзін-өзі тану пәні арқылы жүзеге асады.

Болмыстың табиғи және жаратылыс аспектісі тұрғысынан қарастырылатын адам біртұтас үдеріс ретіндегі өзін-өзі танудың нысаны болып табылады. Адам болмысын күрделі жүйе болғандықтан, ол өзін жеке тұлға, сол сияқты іс-әрекет субъектісі және жеке дара субъект ретінде көрсетеді. Адамның осы қырларының біртұтас болуы оның өзін-өзі анықтау, өз маңыздылығын арттыру, өзін іс жүзінде көрсете білу және өзінөзі жетілдіру аспектілерінен тұратын үйлесімді дамуды қамтамасыз етеді.

Бұл нысан өзін өзі танудың пәндік саласын анықтайды, оқу пәнінің танымдық, дамытушылық және тәрбиелік қызметтерін айқындайды.

Өзін-өзі танудың пәндік саласы әр оқушының ішкі жан дүниесін байыту және өзіндік қайталанбас жеке даралығын пайымдауы арқылы табиғи қабілеттіліктері мен жасампаздық әлеуетін ашуға бағытталған мақсатты білім беру үдерісін ұйымдастыруды көздейді.

Сабақта қазақ халқының ұлттық болмысын жан-жақты түсіну, оны күнделікті өмірде дамыту оқушылар үшін кішкентай түсінік беруден басталады. Мәселен, үлкендер алдындағы ізеттілік, кішіпейілділік туралы дәрісімізді балалардың үлкендер тұрған жерде сәлемдесу, амандасу, рұқсат сұрау әрекеттерінен басталғаны дұрыс.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан -2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауының ерекше құнды арнасы – «Мәңгілік Ел» идеясына басым мән берілуінде. Бұл ретте Елбасы: «Мәңгілік Ел - жалпы қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы», - деп түйіндеді.

Қазақ елінің ұлттық идеясы – Мәңгілік Ел! Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: –«Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – «Мәңгілік Ел» идеясы. Тәуелсіздік арқасында халқымыз мәңгілік мұраттарға қол жеткізді, еліміздің жүрегі Елорда тұрғызылды. Қазақтың мәңгілік ғұмыры ұрпақтың мәңгілік болашағын баянды етуге арналады. Ендігі ұрпақ – Мәңгілік Қазақтың перзенті. Ендеше Қазақ Елінің ұлттық идеясы – Мәңгілік Ел» – деген еді. Яғни, жарқын болашаққа жол ашатын мәңгілік құндылықтарды жас ұрпақтың бойына сіңіруге шақырды. «Мәңгілік Ел» болып жасай беру, оны қорғау, Қазақстан мемлекетінің тарихын жүйелей, саралай отырып «көздің қарашығындай» сақтау – әрбір азаматтың ұлттық тарихқа деген сүйіспеншілігі, үлкен қайсар шешімі екенін терең білу ортақ парызымыз.

Ұрпақ тәрбиесіндегі ежелден қалыптасқан халқымыздың жақсы дәстүрі мен тағлымдарын мәдениет тарихын Орта Азия мен Қазақстанның ұлы ойшылдарының еңбектерінен көруге болады. Олардан жеке тұлғаны қалыптастыруда халықтардың бір-бірімен әдет-ғұрпы, салт-дәстүр тұрғысынан жақындығы ғасырлар қойнауынан орын алатындығын көреміз. Осы тұрғыда, тәрбие туралы ой-пікірлер айтқан Орта ғасыр ғұламалары: Әл-Фараби, Ж.Баласағұн, М.Қашқари, XIX ғасырдың II жартысында өмір сүрген классик ақындар мен ағартушы ғалымдар: Абай, Шоқан, Ыбырай одан бертін келе қазақтың зиялылары: Ж.Аймауытов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М.Жұмабаев, т.б. бүгінгі күнге дейін жалғасып келеді [7].

Қазіргі дүниені неғұрлым дұрыс танып, білу үшін және жақсы өмірдің дұрыс жолын таңдай білу үшін және жаңа мыңжылдықта білімді, тәрбиені, адамгершілікті-ізгідікті дамыту үшін біз әр уақытта, әр дәуірде өзімізге дейінгі өткен идеялар мен қағидаларға сүйенгеніміз жөн. Ондай идеяларды Орта ғасырларда өмір сүрген Батыс пен Шығыстың ғұлама ойшылдары Аверроэсо (Ибн Рушд), Я.А. Коменский, Н.Макиавелли, Ибн Халдун, Ибн Сина, Әл Бируни және т.б. айтты. Осындай ой титандарының бірі-бірегейі, қазақ топырағынан шыққан ғұлама ғалым-философ Әл Фараби еді. Ол сонау Ерте орта ғасырлардың өзінде адамзат ілімінің молайып, ақыл-парасаттың жетілуін, оқу-ағартудың қажеттілігін айтып, білім алудың маңызын атап көрсеткен болатын. Фараби идеялары оның 140-тан астам трактаттарының арқауы болды.

Өмірге қарыштап еніп бала санасын ізгілікке тәрбиелеген өзін-өзі тану пәнінің мәтіндерінде берілген халықтың тарихи-тәрбиелік ой-пікірі мен іс-тәжірибесі, сақ-ғұн және ұлы Түркі қағанаты дәуірлеріндегі рухани-мәдени құндылықтар, ортағасырлық Орта Азия мен Қазақстан ойшылдарының, ақын-жырауларының тәлімгерлік мұрасы білім беру мен тәрбиенің оқушы тұлғасының қалыптасуының тарихи-педагогикалық алғышарттары болып табылады [8].

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін» // Егемен Қазақстан. – 2004. –19 наурыз.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Егемен Қазақстан. – 2007. – шілде.
3. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Білім-Образование. – 2004. – №1.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан. – 2004. – 16 қазан.
5. Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» // Егемен Қазақстан. – 2017. – 31 қаңтар.
6. Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. Психология. Адамзат ақыл – ойының қазынасы. 10 томдық: Қазақтың психологиялық ой – пікірлері. 10 – том / Жетекшісі – акад. Ә.Н. Нысанбаев. – Алматы: Таймас, 2006. – 480 б.
7. Человек: мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии / Құраст. П.С. Гуревич. – М.: Политиздат, 1991.
8. Богомолов А.С. Диалектический логос. Становление античной диалектики. – М.: Мысль, 1982.

ӘОЖ:373.3

Ергалиева Г.А., Нәбиева Ж.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ИНТЕРАКТИВТІ ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ ПӘНІНІҢ ОҚЫТУ БАРЫСЫН ЖЕТІЛДІРУ

Болашақта жаңарған қоғамның жастарына асқақ руханилық пен адамгершілік қадір-қасиеттерін тәрбиелеу мемлекеттік саясаттың басымдылығы ретінде білім беру мекемелеріне міндет етіп белгіленген.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауында: «...бала тәрбиелеу – болашаққа ең үлкен инвестиция. Біз бұл мәселеге осылай қарап, балаларымызға жақсы білім беруге ұмтылуымыз керек. Мен өскелең ұрпақтың озық білім алуы үшін мүмкіндік тудыруға көп күш жұмсадым: «Балапан» бағдарламасы жүзеге асып, Зияткерлік мектептер, Назарбаев Үниверситеті, «Болашақ» бағдарламасы жұмыс жасап жатыр. Өздеріңіз білесіздер, оған тек дайындығы бар және дарынды балалар ғана өте алады. Баланы білім мен еңбекке дайындау – ата-ананың

борышы» [1] - дегені мәлім. Бала тәрбиесі болашаққа бастар жол десек, оны мектеп табылдырығын аттаған кезеңнен бастап жүзеге асыру міндеті күттірмейтін мәселе. Себебі жас ұрпақтың рухани - адамгершілік тұрғыда азамат болып қалыптасуы, ұзақ мерзімді оқу-тәрбиенің негізінде білім мен тәрбие негіздерін игерту ордасы – мектепте өтеді. Мектеп қабырғасында игерілетін білім мазмұны, оқушылардың ғылым негіздерімен қоса тәрбие заңдылықтарын да қамтиды. Тәрбие қоғам мәдениетін жасаушы, әрі сақтаушы, әрі оны келер ұрпаққа жеткізуші басты құралдардың бірі. Сонымен бірге, тәрбие беру арқылы тұлғаның іштей түлеуіне мүмкіндік бере отырып, оны рухани құндылықтарды жасауға, насихаттауға жетелейді.

Міне, сондықтан да қазіргі кезеңде мектептің барлық буындарында әсіресе бастауыш сыныптарда жаңартылған бағдарламалар енгізіліп, білім беру жүйесі толығымен қайта құрылуда. Осы орайда бастауыш сынып оқушыларына берілетін білім мазмұны мен тәлім-тәрбиені ғылыми тұрғыдан зерттеу басты мүддеге айналуы тиіс деп есептейміз. Жалпы білім беретін орта мектептің түпкі стратегиялық нысанасы мүлде жаңаша, шығармашылық тұрғыдан ойлай алатын, танымдық мәдениеті биік адамдардың жаңа легін, дүниеге мәдени тұрғыдан жоғары жауапкершілікпен қарай білетін, біліктілігі жоғары азаматтарды қалыптастыру идеясы болуға тиіс. Демек, аталған мәселе біздің зерттеу жұмысымыздың өзектілігін анықтайды.

Бастауыш мектептің негізгі міндеті – баланың жеке басын бастапқы қалыптастыруды қамтамасыз ету, оның қабілеттерін анықтау және дамыту. Осы сатыдағы оқу мен тәрбие оң уәжді қалыптастыруға және оқу қызметін білуге, оқу, жазу, санаудың берік дағдыларын үйренуге, тілдік қарым-қатынастың қарапайым тәжірибесіне, өзін-өзі шығармашылық тұғырдан таныта білуге, мінез-құлықтың мәдениетіне, жеке гигиенаның және салауатты өмір салтының негіздеріне бағдарланады, сонысымен кейін негізгі мектептің жалпы білім беру бағдарламаларын меңгеруге база жасайды.

«Өзін- өзі тану» пәні бастауышта оқушыларды өздерін қоршаған ортаның бір бөлшегі ретінде сезіне білуіне жіне өз ұлтының рухани-адамгершілік құндылықтары негізінде өзінің орнын білу дағдыларын қалыптастыру мақсатын көздейді. Баланың жүрек түкпіріндегі рухани қасиеттерін дамыту, сол арқылы ұлттық болмысымызды ашу осы пәннің кең мүмкіндіктерін танытады [2].

Бастауыш сыныпта «Өзін- өзі тану» пәнінің ерекшеліктеріне тоқтала келе, «Өзін- өзі тану» пәні бойынша 1 сынып оқушыларына арналған оқу-әдістемелік кешенінің жаңа үлгісін дайындаудан мысал келтіруге болады. «Өзін- өзі тану» пәнінің оқу материалдары жүйеленген. Ол төрт тарау бойынша: «Өзін-өзі тану бақыты», «Адами қарым-қатынасқа үйренейік», «Адам болам десеңіз...», «Мен табиғат перзентімін» тақырыптарымен берілген [3].

«Өзін-өзі тану бақыты» атты I тарауда өзін-өзі тану, білім, патриотизм, еңбек, отбасы, қамқорлық, сыйластық, достық, ұжым, бақыт, махаббат, сөз және т.б. құндылықтарды оқып, үйренуге баса назар аударылады. Балалар өзінің жаңа әлеуметтік тұрғыдағы оқушы рөлін түсінеді, сыныптастарымен, ұстаздарымен, мектеппен танысады, жалпы ұжымда еңбек етуді үйренеді.

Бұл бөлімде өзін-өзі тану, адамгершілік, адалдық, өмір, руханилық, сұлулық, даналық, ақиқат, денсаулық, үйлесімділік, қызмет ету, еңбек, достық, махаббат, қарым-қатынас жасау және басқа да құндылықтарды оқып, үйренуге басымдық беріледі.

«Адами қарым-қатынасқа үйренейік» атты II тарауда 1 сынып оқушылары достық қарым-қатынас, тіл табысу, ынтымақтастық, әдептілік, қамқорлық, өзара түсіністік, отбасы, сыйластық, отан, махаббат және т.б. құндылықтарды меңгереді. Сыныпта, отбасында тең құқылы, ізгілікті қарым-қатынастар орнатуға, әлеуметтік белсенділігін дамытуға ерекше назар аударылады. Бұл бөлімде адам, еңбек, шеберлік, отбасы, балалар, қоғам, отан, патриоттық этика,адамгершілік және басқа да құндылықтарды оқып, үйренеді.

«Адам болам десеңіз...» атты III тарауда мейірімділік, қайырымдылық, жауапкершілік, адалдық, жақсылық жасауға ұмтылушылық, қамқорлық, шындық сияқты адами қасиеттердің мәні түсіндіріледі. Бастауыш мектеп жасындағы балалар өз істеріне, әрекеттеріне жауапкершілікті сезінуді үйренеді. Осы бөлімде өзін-өзі тану процесінде рухани-адамгершілік сапаларды дамыту, жеке тұлғаның өзін-өзі барынша іске асыру, өзін-өзі анықтау үшін көмектесіп, адамның өмір сүру логикасына жауап береді.

«Мен табиғат перзентімін» атты IV тарауда табиғат, денсаулық, қамқорлық, жасампаздық жарасымы туралы құндылықтар бойынша түсініктері қалыптасады. Оқушылар “адам” және “қоғам” ұғымдарының жан-жақтылығын түсінеді. Бұл бөлімде табиғат, адам, үйлесімділік, сұлулық, жер, ғарыш, махаббат, әлем, денсаулық және басқа да құндылықтарды оқып, үйренеді. Айталық, табиғаттану процесінде оқушылар өсімдіктің құрылысымен (сабағы, жапырағы, тамыры, қабығы, т.б.) танысса, бұл пәнде балалар өсімдікті құндылықтар ретінде қарастырып, оған қамқорлық жасауды, табиғатпен үйлесімді өмір сүруді үйренеді.

Сабақтарда пәннің мақсатқа сәйкес оқушылардың жалпы адамзаттық құндылықтарды меңгеруін, белсенді өмірлік ұстанымдарын қалыптастыру мен жүзеге асыруды қамтамасыз ету міндеттері белгіленген.

Сонымен бірге балалардың қоршаған әлеуметтік-мәдени және табиғи ортамен үйлесімді байланысын, этикалық және экологиялық мәдениетін, адамдарға, өзіне және қоршаған ортаға жағымды қарым-қатынас жасау дағдылары мен тәжірибесін қалыптастыруға және балалардың адам, өмір, отан, денсаулық, отбасы, табиғат, махаббат, достық, махаббат, достық, еңбек құндылықтары мен мейірімділік, сыйластық, махаббат, адалдық, патриоттық, еңбексүйгіштік адами қасиеттері туралы түсініктерін кеңейтуге негізделген.

Отанын, отбасын, мектебін сүйетін азаматтық, патриоттық, мәдени сапаларын арттыруда адамгершілігі мол, жаңалыққа талпынып тұратын шығармашылық тұрғыда белсенді, табиғат пен қоғам байлықтарына жауапкершілікпен қарайтын тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған. Себебі адам өзін жақсы адам ретінде тәрбиелеу үшін ең алдымен өзін тани білуі тиіс. Өзін-өзі тани білу – өзіндік сананың қалыптасуынан туады. Жеке адамның адамгершілік санасының дәрежесі оның мінез-құлқы мен іс-әрекетін

анықтайды. Сананың қалыптасуы баланың дүниеге келгеннен бастап оған жақын адамдардың қарым-қатынасынан басталады [4].

Ал бастауыш сыныпта адамгершілік, сенім, адамгершілік сананы, адамгершілік талаптарды білу, түсіну және соған сай қарым-қатынаста болуды үйрене бастайды.

Мысалға, бірінші сыныпта “Көмектесе білейік”, “Тіл табыса білейік”, “Менің досым”, “Шаңырақ шуағы”, “Сыйласаң – сыйлы боласың”, “Қайырымды бола білейік”, “Шыншылдық – адамдықтың белгісі ”, “Өтірік өрге баспайды”, “Әдеппен сөйлеп әдеттен” т.б. сабақтардың негізі баланы ойлануға, талдауға, қарым-қатынас жасай білуге, өзі шешім қабылдауды үйренуге, адамның адамгершілік жағынан қалыптасу үрдісінде адамгершілік сезімдер арқылы жетуге бағытталған.

Бастауыш сынып оқушыларының білімін және адамгершілік қасиеттер мен құндылықтар туралы түсініктерін кеңейтуге, оқу іскерліктерін дамытуда: “Шаттық шеңбері”, “Мәтін оқу”, “Сабақтың дәйексөзі”, “Әңгімелеу”, “Әңгімелесу”, “Ойын”, “Жаттығу”, “Шығармашылық жұмыс”, “Жаттығу-ойлану”, “Бейнематериалдар көру”, “Тыныштық сәті”, “Өзіммен-өзім”, “Сергіту сәті”, “Сахналау”, “Жүректен жүрекке” “Үй тапсырмасы” тағы басқа әдіс-тәсілдер қолданылған. Мысалға “Өзіммен-өзім” – бұл тәсіл баланың өзін және өзінің жүрегін тыңдай білуіне септігін тигізеді. Ол баланың сезімі мен эмоциясын, жалпы рефлексияға қабілеттерінің дамуын ынталандырады. Осы тәсіл балаларға жайлы әсер етеді, олардың қиялын дамытады, топтағы мінез-құлыққа жағымды ықпал етеді және материалды жаңадан түсіну барысында пайдаланады. Осы мақсаттарды жүзеге асыру барысында мұғалімнің сөйлер сөзі, сондай-ақ үнтаспалар, бейнетаспалар (классикалық музыка тыңдау, бейнефильмдер мен мультфильмдер көру және т.б.) қолданылады [5].

Өзін-өзі тану пәні әлемдегі ең басты құндылық – адамның өмір сүруі үшін, бақыт үшін, қуаныш үшін жаралғандығына негізделеді. Өмірдің осындай қарапайым ақиқатына – жақсы адам болуға баланы жастайынан үйрету керек. Бұл тұрғыда мұғалімнің рөлі аса зор. Өйткені ол оқыту мен тәрбиелеудің қазіргі әдістемесін жеткілікті меңгеріп, балалар психологиясын терең таңдай отырып, белгілі бір жастағы балаларға бағытталған педагогикалық процесті ұйымдастыра алады.[6] Бастауыш сынып оқушыларының өздеріне, өз ортасына, құрбыларына және үлкен адамдарға байланысты эмоционалды-мотивациялық ұстанымдарын қалыптастыруда балалардың жас ерекшеліктерін ескеріп, әр сабақтың мазмұндылығы мен мәнін байыта түсуде методикалық әдіс-тәсілдерді және ойын, жаттығулар,жағдаяттарды сәтті пайдалану арқылы мұғалім зор мақсаттарға қол жеткізе алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан - 2050» старегиясы қалыптасқан мемлкеттің жаңа саяси бағыты» // Егемен Қазақстан. – 2012. – 14 желтоқсан.
2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Жалпы орта білім. Негізгі ережелер. – Астана, 2006.
3. Абдуллина А. «Өзін өзі тану» бағдарламасының маңызы // Өзін өзі тану. – 2011. – №5-6.
4. Әлқожаева Н. Құндылықты қалыптастырудағы отбасының ролі // Өзін-өзі тану. – 2008. – №2.
5. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1980.
6. Бодалев А.А. Личность и общение. – М., 1995.

УДК 371.71:37.037]-053.5.

Ермакова М.А.
Оренбургский государственный медицинский университет,
г. Оренбург, России

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕЖЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Формирование культуры здоровьесбережения обучающихся – важная социально-педагогическая проблема, решение которой затрагивает насущные проблемы образования, поскольку в последние годы обострилась ситуация с ухудшением состояния здоровья населения, в том числе детей и подростков увеличилось количество людей, употребляющих наркотики, злоупотребляющих алкоголем и курением. К основным причинам, негативно влияющими на состояние здоровья населения, относятся снижение уровня и качества жизни, интенсификация условий обучения, трудовой деятельности, досуга, экологической обстановки, снижение качества продуктов питания, увеличение чрезмерных стрессовых нагрузок, в том числе снижение уровня физической подготовленности и физического развития практически всех групп населения.

Анализ литературных источников, посвященных проблемам здоровьесбережения обучающихся свидетельствует о том, что в большинстве образовательных организациях у обучающихся возникают интеллектуальные перегрузки: информационная интенсификация, технологии обучения и воспитания не соответствуют возрастным особенностям; педагогами применяются недостаточно эффективные методы и формы работы по сохранению и сбережению здоровья детей и подростков.

Необходимость обоснования теоретических положений, разработки организационных установок, способствующих решению вышеуказанной проблемы, предопределяется рядом противоречий между: объективной потребностью общества в личности, ориентированной на здоровый образ жизни и недостаточным уровнем и объемом индивидуального знания личной культуры здоровья у большей части населения;

необходимостью системной работы по формированию культуры здоровьесбережения обучающихся и отсутствием научно обоснованных педагогических средств и технологий, обеспечивающих этот процесс;требованием педагогической практики в научно-методическом обеспечении процесса формирования культуры здоровьесбережения обучающихся и его недостаточной разработанностью в педагогической науке.

Социальный запрос общества не соответствует фактическим результатам практической деятельности образовательных организаций, в связи, с чем актуализирует востребованность качественно новых подходов к проблеме формирования культуры здоровьесбережения у подрастающего поколения. Эффективность исследуемого процесса определяется комплексом педагогических условий: создана здоровьесберегающая воспитательная среда, направленная на осознание обучающимися ценности и значимости здоровья, здорового образа и стиля жизни; инициирована рефлексия здоровьесберегающей деятельности, на основе использования индивидуальных образовательных траекторий; организуется взаимодействие школы и семьи в формировании культуры здоровьесбережениии обучающихся.

Под формированием культуры здоровьесбережения обучающихся понимается целенаправленный процесс взаимодействия педагога обучающегося и родителя в целях становления мотивации и потребности в здоровом образе жизни, системы знаний, качеств, свойств по сохранению и укреплению их здоровья.

Рассмотрим педагогические условия формирования культуры здоровьесбережения обучающихся. Первое условие – формирование здоровьесберегающей воспитательной среды образовательной организации. Содержание и компонентный состав здоровьесберегающей среды Г.Н. Сериков определяет следующим образом: мотивационно-ценностный, организационный, деятельностный и оценочный. Мотивационно-ценностный компонент, выражается в развитии готовности и потребности педагогов и обучающихся в формировании здорового образа жизни. Организационный компонент как одно из педагогических условий, предусматривает создание здоровьесберегающих и здоровьесохраняющих служб в рамках деятельности образовательной организации, включая системы медицинского обеспечения, профилактики профессиональных заболеваний, превентивных служб. Деятельностный компонент ориентирован на реализацию в учебно-воспитательном процессе здоровьесберегающих методик и программ. Данный компонент обеспечивает системный и синергетический подход к реализации рабочих учебных программ преподавательского и воспитательного состава. Оценочный компонент (рефлексия) реализуется в процессе наблюдения за ростом спортивных и физкультурных достижений обучаемых и уровня их физического здоровья [3].

При определении средств и способов влияния здоровьесберегающей воспитательной среды образовательных организаций на формирование, укрепление и сохранение здоровья обучающихся мы исходили из компонентов физического, психического, нравственного социального здоровья личности.

Проектирование здоровьесберегающей воспитательной среды мы рассматриваем как способ построения процессов обучения, воспитания и развития, основанных на понимании сущности процесса формирования культуры здоровьесбережения, при котором активное педагогическое воздействия на обучаемого смещается в сторону формирования здоровьесберегающей воспитательной среды как совокупности взаимодействия и взаимодополнения элементов системы воспитывающих влияний пространственно-предметного и социокультурного окружения. При такой организации включаются механизмы внутренней активности обучающегося в его взаимодействия со средой, в которой происходят становление саморазвитие и самовыражение личности.

Исходя из определения понятия «образовательная среда», данным В.А. Ясвиным, под здоровьесберегающей воспитательной средой мы понимаем комплекс определенных условий для физического, нравственно-социального, психологического развития и саморазвития обучающегося, содержащихся в пространственно-предметном и социальном окружении, способствующих формированию культуры здоровьесбережения личности.

Основополагающей идеей организации здоровьесберегающей воспитательной среды является включение обучающегося в деятельность по сохранению и развитию индивидуального здоровья, актуализации его физических потребностей, мотивов сохранения и укрепления здоровья через приобщение их к физкультурно-спортивному и безопасному стилю жизни, освоение личностных компетенций, восстановление и поддержание работоспособности, физическое и духовное самосовершенствование, организацию культурного и оздоравливающего досуга на основе гармонизации телесно-духовного потенциала.

При формировании здоровьесберегающей воспитательной среды соблюдался ряд принципов, отражающих особенности: построения самой среды (открытости и когерентности; прогностичности и опережающего развития; комплексности и гетерогенности; обогащения компонентов и микросред, входящих в структуру среды); содержания образовательного процесса и его связи с жизнью, природосообразности и культуросообразности, вариативности, смыслополагающей активности и целостного развития личности; систематичности и последовательности; взаимодействия субъектов образовательного процесса (самоценности личности; толерантности; интерактивной конгруэнтности; открытости или «честной игры», коллегиальности, корпоративности, продуктивности).

Главными условиями результативности здоровьесберегающей воспитательной среды являются: изучение индивидуальных и личностных особенностей обучающихся; формирование, развитие и обогащение здоровьесберегающей воспитательной среды исходя из особенностей и потребностей обучаемых, педагогов с ними работающих, и их родителей, т.е. ориентация на социальный заказ; дидактическое обеспечение образовательного процесса программно-содержательными материалами со

здоровьесберегающим обоснованием и содержанием; внедрение в образовательный процесс активных, интерактивных, инновационных, здоровьесберегающих технологий методов [1].

Таким образом, наиболее целесообразным путем формирования культуры здоровьесбережения у обучающихся остается построение и обогащение педагогами здоровьсберегающей воспитательной среды, обеспечивающей всем его субъектам условия и возможности для физического, нравственно-социального, психологического развития и саморазвития.

Формирование здоровьесберегающей воспитательной среды осуществляется в соответствии: с логикой преобразования среды жизнедеятельности человека (от природной – к социокультурной и от взаимодействия отдельных компонентов среды - к взаимодействию всех компонентов), с логикой развития потребностно-мотивационной сферы человека (от витальных – к духовным, социальным потребностям), с развитием активности обучающегося, инициируемой сначала извне (управление), затем изнутри (самоуправление), что диктует выбор следующего педагогического условия: инициирование рефлексии здоровьесберегающей деятельности, на основе индивидуальных образовательных траекторий [4].

В современном образовательном процессе обучающийся проявляет себя в качестве исполнителя. Ориентация обучаемого на субъективную оценку своей деятельности педагогом снижает степень «включенности» его в заключительный этап любого учебного действия – рефлексию полученного результата и формирование личностного отношения к проделанной работе.

Рефлексивная деятельность включает индивидуальную организацию здоровьесберегающей деятельности, предполагающую умение контролировать и оценивать результаты деятельности, предвидеть последствия своих поступков; умение искать и исправлять причины трудностей и неудач; умение оценивать свои достижения, поведение, характер, умение определять область своих интересов и возможностей; соблюдать нормы поведения, правила здорового образа и стиля жизни. Владение умениями совместной деятельности с другими участниками; рефлексия деятельности с позиции нравственных и этических норм, ценностей; использование своих прав и выполнение своих обязанностей при исполнении различных социальных ролей [2].

Личность, способная рефлексивно относиться к своей деятельности и выходить за её границы, добивается, как правило, наивысших степеней свободы. Таким образом, развиваясь как субъект деятельности, в ходе которой человек становится универсален и приспособлен к постоянно меняющимся условиям окружающей среды.

Здоровьесберегающая деятельность обусловливается индивидуальными, личностными, психофизиологическими, физическими, социальными и личностными возможностями обучающегося как её субъекта. К таким определяющим факторам, прежде всего, относится саморегуляция. Саморегуляция человека связана с его личностной регуляцией, предполагающей высокий уровень самосознания, адекватность самооценки, рефлексивность мышления, самостоятельности, организованности, целенаправленности личности, сформированности её волевых качеств.

Самооценка личности трактуется как знание человеком себя, своего внутреннего мира и отношение к себе в их единстве этих знаний. Самооцека включает в себя определение личностью собственных знаний, умений, навыков, качеств, мотивов и своего поведения, их осознание и оценка этих действий.

Формируя культуру здоровьесбережения, обучающейся старается определить суть, установить причинно-следственные связи и закономерности деятельности, сохраняющей и сберегающей индивидуальное здоровье, между результатами достижений в культуре здоровьесбережения, что побуждает его систематически вырабатывать для себя режим дня и соблюдать его, экономно расходовать время, отказываться от вредных привычек и девиантного поведения.

Становление интереса, потребности и стойкой мотивации в освоении здорового образа и стиля жизни является средством формирования культуры здоровьесбережения обучающегося. Чтобы сформировать устойчивую мотивацию и значимое отношение к культуре здоровьесбережения необходимо: научное знание о здоровье, его составляющих о факторах и причинах его снижения и т.д.; знание того, какие средства и методы используются моделирования и конструирования личностного здоровья; становление здоровьесберегающего поведения на основе индивидуальных здоровьесберегающих обучающих траекторий.

Сущность проблемы изучения процесса формирования культуры здоровьесбережения обучающегося с точки зрения педагогики будет не достаточным без рассмотрения вопросов взаимодействия школы и семьи, что и является третьим педагогическим условием нашего исследования.

В нашем исследовании семья рассматривается как активный субъект воспитательной деятельности. В семье закладываются основы материальной и духовной культуры. В общении с родственниками у ребенка закладываются собственно формы поведения, навыки мышления и речи, ориентации и деятельности в мире предметов и человеческих отношений, нравственные качества, жизненные ценности, стремления, идеалы. Представляет значительный интерес сумма определенных социальных и семейных и бытовых условий, в которых проходит жизнь семьи, таких как положение родителей, в обществе, их уровень образования, условия проживания, финансовая обеспеченность семьи, и также система ценностных ориентации на качества личности, физкультурно-спортивные умения и здоровьесберегающая грамотность, личный пример родителей, братьев и сестер.

Исходя из вышеизложенного следует, что грамотно организованное воспитание в семье выступает как условие и основа психологического и физического благополучия детей, формирования его культуры здоровьесбережения в целом, что в свою очередь зависит от ряда объективных и субъективных условий. В

науке и практике здоровьесберегающей педагогики определены условия, соблюдение которых направлено на создание благоприятной ситуации для оптимального формирования культуры здоровья в семье: рациональный режим дня и полноценное питание; оптимальная двигательная активность; благоприятный психоэмоциональный климат; здоровый образ жизни родителей как пример; закаливание организма.

Такой подход позволяет охарактеризовать семью как социальный институт, формирующий состояние здоровье ребенка. Именно семья является той средой жизни человека, в которой воспитывается, социализируется, развивается личность ребенка. Семья должна воспитывать осознанное и ответственное отношение каждого ребенка к проблеме сохранения и конструирования здоровья, посредством использования средств и методов, таких как положительный пример родителей и других членов семьи; благоприятный эмоциональный климат в семье; наличие традиций физической рекреации и заботы о здоровье; соблюдение о режима дня и отдыха, рациональное питания, оптимальная двигательная активность.

В современных условиях снижения ценности семьи решение проблемы семейного воспитании невозможно достичь за счет разносторонних и эпизодических мер. В сложившейся ситуации представляется необходимым комплексный, системный подход к организации работы с семьей по вопросам формирования культуры здоровьесбережения ребенка, что позволит воспринимать воспитанника в качестве субъекта образовательного процесса. Направлениями деятельности школы являются: повышение уровня компетентности родителей в вопросах воспитания здоровья у детей, разработка совместного, объединяющего усилия взгляда школы и семьи на сущность и содержание процесса формирования культуры здоровья с целью оптимизации развития личности ребенка в образовательном пространстве школы.

В контексте заявленной в исследовании проблемы разработаны комплексные программы взаимодействия семьи и школы, выделены приоритетные направления взаимодействия (выявлены уровни реализации взаимодействия образовательной организации и семьи; проранжированы проблемы взаимодействия школы и семьи, определены профессиональные, личностные запросы педагогов, родителей, обучающихся; организована методическая работа всех структур образовательной организации в аспекте здоровьесбережения обучающихся).

Формирование культуры здоровьесбережения у обучающихся строится на основе использования индивидуальных образовательных траекторий, широта и глубина возможностей которых заключается в движение обучающегося от индивидуализированного познания фундаментальных образовательных объектов и личностной трактовки изучаемых понятий до построения индивидуальной картины мира и личного здорового и безопасного образа жизни. В исследовании уточнено содержание понятия «формирование культуры здоровьесбережения обучающихся» как целенаправленного процесса взаимодействия педагога, школьника и родителя в целях становления мотивации и потребности в здоровом образе жизни, системы знаний, качеств, свойств по сохранению и укреплению их здоровья.

Выделены следующие педагогические условия, обеспечивающие эффективность формирования культуры здоровьесбережения обучающихся: создана здоровьесберегающая воспитательная среда, направленная на осознание обучающимися ценности и значимости здоровья, здорового образа и стиля жизни; инициирована рефлексия здоровьесберегающей деятельности, на основе использования индивидуальных образовательных траекторий; организовано взаимодействие школы и семьи в формировании культуры здоровьесбережения обучающихся.

Список литературы

1. Кобзев М.В., Гаврилова Г.Т., Суханова М.А. Здоровьесбережение – как важная составляющая в современном образовательном пространстве // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. – 2015. – №48. – С. 6-10.

2. Меерзон Т.И., Степанова Л.М., Ермакова М.А. Здоровьесберегающие технологии в процессе физкультурного образования: учебное пособие. – Оренбург: ОГПУ, 2011. – 152 с.

3. Сериков Г.Н., Сериков С.Г. Здоровьесбережение в гуманном образовании. – Екатеринбург–Челябинск, 1999. – 242 с.

4. Усланова, С.А. Здоровьесбережение школьников в условиях современной образовательной среды: проблемы и перспективы // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2014. – №164. – С. 211-218.

ӘОЖ: 796.417

Ерниязов О.Н., Махмут М.Ж.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

СПОРТ ПЕН АДАМ ПСИХИКАСЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Спорт маңызды әлеуметтік феномен ретінде қазіргі социумның барлық деңгейлеріне қатысты бола отырып, қоғам өмірінің барлық негізгі сфераларына үлкен ықпалын тигізеді. Ол ұлттық қарым-қатынас, кәсіби өмір, қоғамдағы адамның алатын орнына ықпалын тигізе отырып, сәнді, этикалық құндылықтарды, адамның өмір салтын қалыптастырады.

Халыққа, әсіресе спортпен айналысатын жастарға жүргізілген сауалнама спорттың аламның өмір және әлем туралы алғашқы ұғымдарының қалыптасуына әер ететінін көрсетті. Қазіргі қоғам үщін маңызды

саналатын - жетістікке жетуге деген тең мүмкіндік, табысқа жету, бірінші болуға деген ұмтылыс, тек қарсыласың ғана емес, өзіңді де жеңе білу стияқты құндылықтар әсіресе спортта анық көрінеді.

Спорттық жарыстардағы спортшылардың психологиялық ерекшеліктерін спорт психологиясы зерттейді. Спорт психологиясы – дене шынықтыру және жаттығу әрекетіндегі адам психикасының түрлі өзгерістермен қалыптасу зандылықтарын зерттейтін психология ғылымының саласы. Спорт психологиясының қазіргі уақыттағы негізгі міндеттері – спортшылардың спорттық жоғары нәтижелерге жетуіне жағдай жасау ғана емес, сонымен қатар спортшы тұлғасын жан-жақты дамыту, оның жалпы және психологиялық мәдениетін көтеру болып табылады. Спорттық жарыстардың алдында спортшылардың психикасын сол үрдіске бейімдеп жаттықтыру және бәсекелестік мәселесінен жеңімпаз ететіндей нұсқалармен қаруландыру [1, 19 б.].

Бұл кезеңде спорт психологиясы кәсіптік бағытты да ала бастады. Көптеген жағдайда спорттың теориясы мен әдістемесіне мән беріп, педагогикалық және психологиялық негізгі мәселені шешуге кірісті. Яғни, алғашқы кезде спортшының еріктік дайындығының мәселесі шапшаң психологиялық тұрғыдан қарастырады, спортшының дене тәрбиесі, психикалық және тактикалық дайындығының психологиялық ерекшелігі зерттелінеді, спортшының тәрбие психологиясы мен спорттық ұжымдарды қалыптастыру психологиясы, спорттық жаттығу мен спортшының спорттық қалпы психологиясы көрнекті орын алады, жарысқа қатысу, оған дайындық мәселесі, педагогикалық тұрғыдан спорттық қабілет мәселесі, спорттағы психодиагностикалық әдістер қарастырылады.

Бұл кезеңде спорт психологиясы көп жетістіктерге жетіп, көп мөлшерде семинарлар ұйымдастырылып монография, мақала, диссертациялық жұмыстардың жазылуы жүргізілуде. Психологтар арасында конференциялар өткізіліп, ғылыми - әдістемелік материалдар жинақталды, шетел психологтары мен халықаралық байланыстар дами түсті [2, 8 б.].

Спорт мінездің қалыптасуына әсер ететіні белгілі, алайда спорт түрін таңдау да мінезге байланысты екен.

Сабырлы, салмақты адамдар баяу қарқында іске асатын спорт түрлерін ұнатады. Оларға өз мінездері сияқты жаттығулар ұнайды. Көбіне олар бильярд, велосипед тебу, ұзақ қашықтыққа жүру, туристік жорықтар, бал билері, шахмат, құзға шығу сияқты спорт түрлерін таңдап жатады. Оларға спортпен айналысу процесінен ләззат алу маңызды. Ал керісінше, табиғатынан белсенді және тез шешім қабылдауға бейім адамдар бірдеңеге ұзақ уақыт шоғырлануды талап ететін спорт түрлерін ұнатпайды. Әдетте оларға жылдамдық пен тез әрекет етуді талап ететін спорт түрлері ұнайды: спорттық жүзу, футбол, баскетбол, шаңғы тебу немесе ролик тебу [3, 32 б.]

Ашық, жайдары адамдарды экстраверт деп атайды. Мұндай адамдар көбіне топтық спорт түрлерін таңдайды: мысалы, футбол, гандбол, судағы поло, волейбол. Оларға бастысы ойын кезеңіндегі достастық қарым-қатынас болып табылады. Интроверттер керісінше өзгелермен қарым-қатынасты барынша азайтуға тырысады. Олар салыстырмалы түрде жекелігін сақтап тұратын спорт түріне барады: жүзу, мәнерлеп сырғанау, ауыр атлетика. Дегенмен олар құрамаға немесе топқа кіре алады, бірақ өз нәтижелеріне өздері жауап береді.

Спорттық мансаптағы табыс көп жағдайда тұлғаның икемділігіне, қызығушылықтарына, қабілеттілігіне және психофизиологиялық құрылымына тікелей әсер етеді. Адам болмысының ерекше қасиеттері таңдалған спорт түрінің қыр-сырына сай болуы маңызды. Мысалы, ауыр атлеттердің мінезі эмоция тұрақтылығымен, адалдығымен, сабырлығымен ерекшеленеді. Оларға қарағанда бағыт-бағдары бар спорт түрлерін таңдағандар әңгімелесуге бейім, интеллектуалды белсенді, тәуелсіз, мазасыз, тынышсыз болып келеді. Семсершілерге жаңашылдық пен тәжірибеге ұмтылыс, жауапкершілік, өз-өзіңді басқару, ерік жігер, сезімталдық, жаңа сезімдерге берілу, әртістік темперамент тән. Сонымен қатар, әртістік белгілері бар адамдар көркем гимнастика, акробатика және т.с.с. таңдайды [4, 17 б.].

Спортшыларға психологиялық дайындық жүйелі жүргізілі керек. Мысалы, психиканы жарыс жағдайына адаптациялау; күшті спортшылардың концентрация, көздеу техникасы, психологиялық дайындығынан мысалдар келтіру; оқушыларға берілген тапсырма бойынша мәліметтер жинақталып, өздеріне ұнаған мысалдарды ортаға салу; аутотренинг. Аутотренинг жарысқа дейін біраз уақыт бұрын жасалады. Егер жарысқа аз ғана уақыт қалған болса, онда да жақсы эффект береді.

Толық босаңсу жағдайына келу. Алда болатын жарысты анық әрі дәл елестету үшін жарыс алаңы туралы толық ақпарат жинау қажет. Егер мүмкіндік болса сол жерге бару керек немесе фото-бейне материал арқылы немесе сөзбен жеткізу қажет [5, 16 б.].

Жарыс алаңын көзге елестету арқылы сол жердің жағдайына бой үйретіледі. Одан соң спортшының психологиялық күйіне кері әсер етіп тепе-теңдіктен шығаратын сәттер қағазға түсіріледі. Олар пайда болу мүмкіндігіне және психикаға әсер ету күшіне қарай жіктеледі. Содан соң осы факторларды ескере отырып, олармен жарыс кезінде болғандай етіп ойша бастан өткеріледі. Бұл жүректің жиі соғуына жеткілікті. Бірнеше жаттығудан кейін сіздің жарыс алаңына келуіңіз сіздің жай-күйіңізге ешқандай әсер етпейтінін байқайсыз, жүрегіңіз тыныш соғатын болады.

Бұл жағдайға байланысты адаптация жасалды деп айтуға болады, сондықтан келесі пунктке көшеміз: мәселен садақ атуды алайық, бірінші есептік ату және ары қарай. Уақыттың көбі мейлінше мүмкін боларлық факторларға беріледі. Соның бірі – әрине «10»-ға көбірек тию. Егер сіз көңіл-күйіңізді жоғары нәтижеге келтірсеңіз, онда көп оғыңыздың «ондыққа» тию мүмкіндігі артады да, сіз бұған дайын болуыңыз қажет. Жарыс жағдайын модельдеу кезінде ең бастысы сәл ғана қозу пайда болғаны дұрыс, содан соң осы күйде

атысты елестетеміз. Жай ғана атысты емес, атап айтқанда дұрыс атудың бұлшық ет сезімін. Бұл жаттығулардың пайдасы мынада, спортшының психикасы жаттығып, одан әрі алдағы жұмысты табысты орындауға бағдарламаланады.

Кәсіби спортшылардың психологиялық дайындығы

Психологияда спортшыға айтылуы қажет сөздер: Мен *СЕНІМДІМІН,* Мен *БАҚЫЛАЙМЫН,* Мен *БАТЫЛМЫН* және тағы басқа да өзін өзі жігерлендіретін сөздер бар. Ал қажетсіз сөздер *ҚОРЫҚ-паймын*, *ТОЛҚЫ-маймын* деген сөздерді айтқан кезде, спортшы оны *ҚОРҚУ, ТОЛҚУ* деп қабылдау мүмкін. Яғни, позитивті сөздерді қолдану керек.

Сондықтан жарыс алдындағы дайындықта әр түрлі психикалық процесстер мен қалыптар үлкен мәнге ие болды. Сондай-ақ психологиялық факторлар мен жарысқа қатысу үшін спортшыларды психологиялық дайындаудың рөлі өсуде. Мұндай дайындықтың әдіс тәсілдері өңдеу – спорт психологиясының негізгі қызметінің бірі. Бұл қызметті жүзеге асыру үшін мыналарды іске асыру қажет:

а) жарыс жағдайында психика қызметінің заңдылықтарын зерттеу және жарыстық әрекеттің тұрақтылығы мен сенімділігін арттыратын әдістерді өндеу;

б) жарыс алдындағы және жарыс жағдайында пайда болатын психикалық қалыпты зерттеу;

в) психопрофилактиканы дамыту, спортшыларды шынықтырудың психологиялық жолдарын, әдістерін және тәсілдерін қалыптастыру және психологиялық жарақатқа төзімділігін арттыру.

Спортшыға жарыс кезінде, жарыс жаттығуларын орындау кезінде кездесетін психологиялық қиындықтарды жеңуге тәрбиелейтін педагогикалық үрдісті психологиялық дайындық дейміз.

Психологиялық дайындық процесі екі бөлімнен тұрады:

1. Жалпы психологиялық дайындық. Ол спортшыны спортпен жүйелі түрде айналысуға, қиыншылықтарды жеңуге, еңбек сүйгіш азамат ретінде тәрбиелеуге бағытталған.

2. Арнайы психологиялық дайындық. Жарысқа қатысуға дайындайтын бұл арнайы дайындық жарыс болар алдындағы кезеңде спортшының спорттық күреске психикалық дайын күйге түсуіне бағытталған.

Психикалық дайындыққа батылдық, қайсарлық, ынталылық, табандылық, тәуекелшілік, ұстамдылық секілді жігер, қайрат дайындығы кіреді.

Психологиялық дайындық әр түрлі әдістермен іске асады.

Тиянақты жаттығу әдісі – дене тәрбиесі жаттығулары көмегімен спортшыларды жаттығуға керек психикалық күйге түсіру.

Психикалық реттеу жаттығуларының әдісі – көңіл күйді көтеру, көңілдену, қиыншылықтарды жеңуге ойша дайындалу, тактикалық ойлауды дамыту, сыртқы қоршаған ортаны тез сезіну, келешек істелетін жұмыстарға дайындалу, жинақталу және т.б. әдіс-тәсілдер. Идеомоторлық жаттығулар әдісі –жаттығуларды ойша қайталау арқылы негізгі қимылдарға бар ықылас зейінінді аудару [6, 29 б.].

Спорттағы психодиагностика әдісі – КБС (К-көңіл күйі, Б-белсенділік, С-сергектік) әдістемесі бойынша еске сақтау, ықылас, қозғалыс жылдамдығын, алаңдаушылық деңгейін, көңіл-күй көрсеткіштерінің өзгеру деңгейінің әр түрлі аспаптар, тәсілдер арқылы анықтау.

Теориялық дайындық әдісі – спортшыларды дайындайтын заңдылықтарын, олардың әдістемелерін үйрену. Теориялық дайындықсыз дайындықтың басқа жақтарын іске асыру мүмкін емес. Спортшы, сонымен қатар, арнайы дәрістерді тыңдап, спорт туралы жазылған ғылыми-әдістемелік, көркем, тарихи әдебиеттерді оқып, кинофильмдер көріп білімін дамытып отырғаны жөн.

Бүгінгі күні жалпы кез-келген мемлекет өзінің тұғырын таныту үшін мәдениет, спорт, экономика және т.б. адамзат іс-әрекетінің негізіндегі жетістіктерді баса назарға алады. Осы орайда, әлемдік бәсекелестіктің негіздерінің бірі ретінде спорттық іс-әрекет алға шығады.

Біздің мемлекетіміз бәсекеге қабілетті елдердің қатарынан орын алуда өзіндік дене шынықтыру жүйесін қалыптастырды. Сонымен қатар, дене тәрбиесі мен спорт мәселелерін жақсарту өз шешімін тауып, халықаралық жоғары деңгейдегі жетістіктерге жетіп келеді.

Қазіргі таңда Қазақстандық дене тәрбиесі жүйесінің тиімділігі көптеген факторлар аркылы анықталады. Олардың ішінде спортшы тұлғасының іргетасы каланатын жалпы білім беретін мектептердегі оқу-тәрбие үдерісін құру және оның мазмұнын жақсарту маңызды рөл атқаруда.

Дене тәрбиесі - адамның денсаулығын нығайтып, оңтайлы қимыл - әрекеттерін қалыптастыратын адамгершілік қасиеттері мен ерік- жігерін жетілдіретін негізгі тәрбие саласы. Спорттық жаттығулардың денсаулықты қорғау, нығайту және оған деген жауапкершілігін арттыру міндеттерін күшейтті. Осыған сай дене тәрбиесі адамның өмірге қажетті қимыл дағды іскерлік секілді табиғи қозғалыстың нәтижесінде қалыптасып, дамиды. Дене тәрбиесі ең басты күн ырғағын, яғни еңбек, демалыс, тамақтану, ұйқы, бос уақыт ырғақтарын дұрыс ұйымдастырып, олардың кезектесіп орналасуы белгілі ритмнің және шартты рефлекстер тізбесінің пайда болып, жалпы жұмыс қабілетіне қолайлы ықпал жасайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Сабирова Р.Ш., Жансерікова А.Д., Смағұлова А.С. Дене мәдениеті және спорт психологиясы. – Алматы: Рауан, 2001. – 214 б.

2. Жарықбев Қ., Саңғылбаев О. Психология- энциклопедия сөздігі. – Алматы: Рауан, 2008. – 1982 б.

3. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы: Рауан, 1992. – 298 б.

4. Уақбаев Е. Дене тәрбиесінің негіздері. – Алматы: Рауан, 2011. – 186 б.

5. Қуаныш Т.Ш. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2008. – 157 б.

6. Жақыпов С.М. Жалпы психологияға кіріспе. – Алматы: Рауан, 2003. – 273 б.

ӘОЖ: 373.3

Ерниязова С.Н., Гайпназарова Б.Ж., Тлепбергенова Г.Е.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазақстан күн сайын қарқынды дамып келеді және ұлттың зияткерлік әлеуетін қалыптастыруға батыл қадам жасап отыр. Елдің білім беру жүйесі терең де сатылы стратегиялық жаңғырту кезеңін бастан өткеруде.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – білім беру процесінің негізі болып табылады. Қазақстанда кеңестік кезеңнен кейінгі кеңістікте алғаш рет 2012-2016 жылдарға арналған функционалдық сауаттылықты дамытудың Ұлттық іс-қимыл жоспары дайындалды, онда оқушылардың құзыреттілік біліктерін, алған білімдерін шынайы өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білу қабілеттерін дамыту көзделген.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам» атты мақаласында стратегиялық жаңғырту барлық саланы, сонымен қатар, білімді де түрлендіруді қажет ететінін атап көрсетті [1]. Осы орайда, өскелең ұрпақтың сапалы білім алуының маңызы зор.

Функционалдық сауаттылықты дамытудың жалпы бағдары Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында анықталған, басты мақсаттардың бірі – жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене бітімі және рухани дамыған азаматын қалыптастыру, тез өзгеретін әлемде оның табысты болуын қамтамасыз ететін білім алудағы қажеттілігін қанағаттандыру болып табылады [2].

Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір адамның сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейді.

Жаңартылған білім беру парадигмасының қалыптасуы, құзыреттілік қатынастарға негізделген жаңа білім стандарттарының пайда болуы оқушылардың оқу-танымдық құзыреттерін қалыптастыруға әсер ететін жүйелі, пәндер аралық сипаттарды меңгерген оқушылардың жетістіктерін бағалаудың жолдарын іздеуге, бағалау технологиясының ұйымдастыру-педагогикалық негіздерін анықтауға, аталған технологияның практикалық жағынан іске асыру үлгісін әзірлеуге ықпал етеді.

Жаңартылған білім мазмұны жағдайындағы мектептің ерекшелігі – оқудағы жетістіктер нәтижелі сипатқа ие, ал оқу процесі оқушылардың әрбір сабақта білімді «табудағы» белсенді қызметімен сипатталады. Бұл жағдайларда оқушы – таным субъектісі, ал мұғалім оқушылардың танымдық әрекетінің ұйымдастырушысы қызметін атқарады. Әрбір оқушыны жасына да, мүмкіндігіне да қарамастан тұлға ретінде қабылдауға қол жеткізуге ұмтылу қажет. Оқыту мақсаты оқушы және мұғалім үшін ортақ болады, міне, білім мазмұнын жаңартудың педагогикалық аспектісінің мәні осында.

Білім мазмұнын жаңарту шеңберінде бастауыш мектепте:

- энциклопедиялық сипаттағы фактологиялық материалды беруге бағытталған оқытудан, акцентті ақпарат алу тәсілдерін үйретуге ауыстыру;
- ынтымақтастыққа және дербестікке қабілетті тұлғаны әлеуметтендіру;
- ақпаратты өздігінен алу, талдау және тиімді қолдану дағдысын қалыптастыру;
- оқу бағдарламаларында көрсетілген білім мазмұны анықталатын және білім салалары бойынша әрі қызмет аспектілерін көрсететін күтілетін нәтижелерге көңіл аударатын оқу процесін дәстүрлі ұйымдастырудан бас тарту көзделеді, яғни оқушылар «біледі», «түсінеді», «қолданады», «талдайды», «жинақтайды», «бағалайды».

Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Функционалдық сауаттылық оқушылардың сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау қабілеті, оқушылардың өзгермелі өмірге бейімделуінің шарты, оқушылардың жеке бас қабілеттерін дамытудың тетігі, оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытудың негізі, әлеуметтік-мәдени дамуының өлшемі, білім, білік, дағдыларының құзыреттілікке ұласу жолы. Ол оқушылардың қатысымдық, ақпараттық, проблемалардың шешімін табу құзыреттіліктерінің бірлігінен құралады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылық мазмұны келесі құзыреттіліктерден көрінеді:

- оқу, жазу сауаттылығынан;
- жаратылыстану ғылымындағы сауаттылығынан;
- математикалық сауаттылығынан;

- компьютерлік сауаттылықтан;
- денсаулық мәселесіндегі сауаттылықтан;
- құқықтық сауаттылығынан.

Оқыту үдерісінде пәндік білім, білік, дағдыларды, яғни құзыреттіліктерді меңгертуде балалардың жас кезеңдеріне сәйкес пайда болатын жетекші әрекеттерге назар аударылды. Бастауыш сыныптан мектептің орта сатысына өту кезеңінде балалардың өзін қоршаған адамдармен қарым-қатынасы жаңа арнаға түседі: даралық сезімдері бас көтеріп, өзін-өзі тани бастайды. Білім беруде бұл мәселелер ескеріліп отыруы тиіс. Бастауыш мектеп кезеңі оқушылардың оқу, қарым-қатынас, еңбек секілді жетекші әрекеттер негізінде жалпы және ерекше қабілеттерінің дамуымен сипатталады. Оқу әрекетінде олардың жалпы интеллектуалдық қабілеттері қалыптаса бастайды.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық негіздеріне алынатын дидактикалық ұстанымдар екі бағытта белгіленді.

1.Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың дәстүрлі ұстанымдары.

2. Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың арнайы ұстанымдары.

Дара тұлғаға бағдарлап оқыту ұстанымы бойынша барлық оқыту жүйесі оқу әрекетінің субьектісі – оқушының даралық сипатына, мотивіне, шынайы өмірлік қажеттілігіне, мүмкіндігіне, бейімділігіне, әлеуметтік-мәдени дамуына орай құрастырылады.

Қатысымдық (коммуникативтік) тұрғыдан оқыту ұстанымы білім мазмұнындағы басшылыққа алынатын барлық ұстанымдардың негізіне салынады. Себебі тілді меңгертуде грамматикалық білімді ғана игеріп қана, оны тәжірибелік іс- әрекетте қолдана алмаудан арылуға бірден бір мүмкіндік беретін жүйе тілді оқушының сөйлеу, тіл мәдениетімен бірлікте қарастыру болып табылады.

Тұтастық ұстанымы «сөйлесім әрекетіне қатысты бірнеше жұмысты қатар қамтиды. Олар: оқу, жазу, ауызша сөйлеу, тыңдау, қайталау, жауап беру. Бұл ұстанымның ерекшелігі: бір сабақтың үстінде осы жұмыстардың барлығын жүйелі түрде қолдана отырып, олардың арасынан ең басты біреуін таңдап алу және қалған жұмыстың түрлерін осыған бағындыра білуден көрінеді. Сонда бір сабақтың өзінде ортақ (өзек) пайда болады да, қалған бағыттар сол басты орталыққа жұмыс істеу мақсатында жүргізіледі, сөйтіп, сабақта тұтастық, бүтіндік пайда болады».

Пәндік білім, білік, дағдыларды меңгертудегі шығармашылық ұстаным сабақты шығармашылық үдеріс ретінде құруды мақсат етеді. Оқу үдерісінде жұптық, топтық жұмыс түрлеріне, біріккен шығармашылық тапсырмалар мен жобаларды орындауға үлкен мән берілді. Белгілі бір қатысымдық міндеттерді 24 шешу барысында оқушылардың өз тілек-емеуріндерін іске асыруға мүмкіндігі болады. Оқу үдерісінде оқушылардың алдыңғы сабақтарда алған білім, дағды, біліктерін жаңа жағдаятта қолдана алуына қажетті дағдылары дамытылады. Пәнді интеллектуалдық және шығармашылық тұрғыда түсініп меңгертуге ден қойылады.

Оқыту үдерісінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын (жаратылыстану, математика, оқу және жазу, т.б.) қалыптастыруда, ең бастысы, оқушыларды ғылыми біліммен қаруландыру міндеті аса маңызды. Осы орайда оқытудың ғылымилығы ұстанымы жетекші рөл атқарады. Бұл ұстаным бойынша оқушыларға берілетін білімнің мазмұнының ғылымның қазіргі даму деңгейіне сәйкестігі, оларға заттар мен құбылыстардың заңдылықтарын ұғындыру және олардың арасындағы себеп-салдарлық байланысты ашу ескеріледі. Бастауыш мектепте кез келген пәнді оқытуда оқушылардың қарапайым ғылыми зерттеу дағдыларын қалыптастыру, заттар мен құбылыстардың негізгі және жанама белгілерін ажырату, қоршаған әлемде және табиғатта болып жатқан құбылыстарды түсіну, салыстыру, талдау, жіктеу, жүйелеу, жалпылау білік, дағдыларын меңгерту мақсаттары көзделгенде ғана оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға болады.

Оқушыларды ғылыми біліммен қаруландыруды көздесек, оның жүйелілігі мен сабақтастығы, бірізділігі де ескерілуі міндетті. Бұл орайда дидактиканың оқытудың жүйелілігі мен бірізділігі ұстанымы жүзеге асырылады. Аталған ұстаным оқытудың ғылымилығы ұстанымымен тығыз байланыста жүреді. Оқытудың жүйелілігі мен сабақтастығын, бірізділігін қамтамасыз ету үшін әрбір пән бойынша берілетін білімнің мазмұны мен көлемін анықтағанда ұғымдық-ақпараттық материалдардың белгілі бір жүйемен берілуін, сабақтастығын, біртіндеп тереңдетілуін және кеңейтілуін, сондай-ақ оқушылардың білімді меңгеру әрекеті белгілі бір сатымен (мысалы: ынталандыру, алғаш көру – байқау, қабылдау – түсіну, ұғым құру, есте сақтау, қорытынды шығару немесе тұжырым жасау, т.б.) іске асырылуын ескеріп отыру керек.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын (жаратылыстанулық, математикалық, оқу және жазу, т.б.) қалыптастыруда басты рөл атқаратын, басты орында тұратын ұстаным – теория мен практиканың байланыста болуы ұстанымы. Оның мәні – оқушыларға теориялық білім беріп қана қоймай, сол білім, білік, дағдыларын күнделікті жаңарып, өзгеріп жатқан өмірде, кез келген жағдаятта емін-еркін қолдана білуін қамтамасыз ету. Ол үшін күнделікті оқыту үдерісінде әрбір пәннен берілетін теориялық білімді өмірдегі жағдайлармен байланыстырып, практикалық жағына бағыттап отыру керек.

Сондықтан теория мен практиканың байланыста болуын қамтамасыз ету үшін әрбір пән бойынша берілетін білімнің мазмұны мен көлемін анықтағанда теориялық қағидалардың, заңдылықтар мен ережелердің, яғни ұғымдық- ақпараттық материалдардың бала өмірінде кездесетін түрлі проблемалық мәселелерді шешуге көмегі тиетіндей, бала оны қолдана алатындай практикалық маңызы ескерілуі тиіс. Сондай-ақ оқушылардың оқу материалын 25 тек жаттап қана алмай, оның мән-мағынасын терең түсінуін қамтамасыз ету міндетті боп саналады.

Бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану ғылымындағы сауаттылығын қалыптастыруда ерекше орын алатын ұстанымдардың бірі – кіріктіру ұстанымы. Бұл ұстанымның мәні – ғылыми жаратылыстанулық білім мен адам әрекетінің түрлері және қоғам туралы ұғымдар кіріктіріліп біртұтастықта берілуі. Яғни, адам, табиғат, қоғам бөлек қаралмай, адамның іс- әрекеті үнемі табиғи ортада, қоғамда (отбасында, мектепте, қоғамда, табиғатта, т.б.) бір-бірімен байланыста қарастырылады.

Психологиялық зерттеулерде анықталғандай, балаларға берілетін білімнің көлемі мен мазмұны олардың өмірден жинаған тәжірибесіне, таным деңгейіне және психикалық тұрғыдан дамуына лайықталуы тиіс. Сондай-ақ олардың сұраныстары мен қабілеттері де ескерілуі керек. Өйткені бала ақпараттар ағынынан өзіне қажеттісін әрі түсініктісін ғана қабылдай алады.

Сондықтан бастауыш сынып үшін оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру ұстанымы басшылыққа алыну қажет. Бұл ұстанымның мәні – бастауыш сынып оқушыларының ұғымына жеңіл, психологиялық ерекшеліктеріне сай келетін, білім деңгейлеріне лайықталған және олардың өмір тәжірибесін есепке алатын материалдардың қамтылуы.

Білім беруді оқушылардың жас ерекшеліктеріне бағдарлау ұстанымымен үндес келетін білімнің жеңілден ауырға, қарапайымнан күрделіге, нақтыдан белгісізге қарай берілуі ұстанымын да ескерудің маңызы зор. Осы орайда ұлы ұстаз Абайдың: «Адам ата-анадан туғанда есті болып тумайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады» деген дана сөздерінен адам табиғатының, болмысы мен танымының қалыптасуының өзі осы ізбен жүретінін байқауға болады. Егер оқу үдерісі, балаларға білім, білік, дағдыларды игерту осы ұстанымға негізделсе, нәтижелі болатыны анық. Бұл оқушылардың келешекте негізгі білім беру сатысында ғылым негіздерін (жаратылыстану, математика, физика, химия пәндерін) меңгеруге дайындық жасауға да септігін тигізеді.

Оқытудың нәтижелілігін арттырып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын (жаратылыстанулық, математикалық, оқу және жазу, т.б.) 26 қалыптастыруда басшылыққа алынатын негізгі ұстанымның бірі – білімнің беріктігі ұстанымы. Бұл ұстанымның мәні – оқушылардың меңгерген білімдерінің берік әрі тиянақты болуы. Ол жоғарыда аталған ұстанымдардың өзара байланысын қамтамасыз еткен жағдайда ғана іске асады, яғни аталған ұстанымдардың барлығына тәуелді болып келеді. Оқушылардың алған білімі жүйелі, берік, тиянақты, терең болуы үшін мынадай мәселелер ескерілуі тиіс:

– өтілген тарауларды, тақырыптарды үнемі қайталап отыру: а) күнделікті сабақ барысында; ә) белгілі бір тақырыпты немесе тарауды, бөлімді аяқтаған уақытта; б) тоқсан аяғында; в) оқу жылының басында және соңында;

– өтілген тақырыпты практикалық жаттығулармен (ауызша, жазбаша тапсырмалар, жаттығулар, тәжірибелік-бақылау жұмыстары, т.б.) байланыстырып отыру;

– оқушылардың білім сапасын есепке алып отыру (тексеру және бағалау), кемшіліктерін анықтап, тиісті жұмыс жүргізу;

– өтілген оқу материалындағы өзекті мәселелерді, негізгі ережелер мен ұғымдарды есте сақтауларын қамтамасыз ету.

Мектептегі оқу-тәрбие үдерісінде мәдениеттендіру және ізгілендіру ұстанымының алар орны айрықша. Бүгінгі оқушы – оқу-тәрбие үдерісіндегі орталық тұлға, ертеңгі Қазақстан Республикасының азаматы, еліміздің саяси, экономикалық, әлеуметтік дамуына өз үлесін қосатын қызметкер немесе жұмысшы.

Сондықтан да олардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырумен қатар, мәдени-рухани дамуына, яғни оқушылардың жалпы мәдениетін көтеруге баса көңіл бөлініп, жеке бас гигиенасынан бастап, жалпы халықтық мәдениет туралы мәліметтер беруге дейін мән берілуі керек. Сондықтан әрбір пән бойынша берілетін білімнің мазмұны мен көлемін анықтағанда ұғымдық- ақпараттық материалдармен шектелмей, әдебиет, сәулет, өнер, ғылым салаларынан да белгілі бір деңгейде мағлұматтардың енгізілуін ескеру қажет.

Бастауыш мектептегі оқыту үдерісінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда жоғарыда аталған ұстанымдардың қай-қайсысының да қызметі ерекше. Себебі, бұл ұстанымдардың негізінде ұйымдастырылған оқыту үдерісі оқушылардың берілген білімді жүйелі, терең, берік, сабақтастықта және біртұтастықта, ғылыми білімдер жүйесін практикамен байланыста, жеңілден ауырға, қарапайымнан күрделіге, нақтыдан белгісізге қарай жүретін бағытта белсенді түрде әрі қызығушылықпен меңгеруін қамтамасыз ете алады.

Осындай іс-әрекет нәтижесінде: басқарушылық (проблеманы шешу қабілеті); ақпараттық (өз бетінше ақпараттар көздері арқылы үнемі білімін көтеріп отыруы, сол арқылы танымдық қабілетін ұштау); коммуникативтік (үш тілде: қазақ, орыс, ағылшын (шет) ауызша, жазбаша қарым-қатынас жасау); әлеуметтік (қоғамда, өзі өмір сүрген ортада іс-әрекет жасай алу қабілеті); тұлғалық (өзін жеке тұлға ретінде қалыптастыруға қажетті білім, білік, дағдыларды игеру, болашақ өзі таңдаған кәсібін өзі анықтау, оның қиыншылығы мен күрделілігіне төзімді болу); азаматтық (қазақ халқының салт-дәстүрі, тарихы, мәдениеті, ділі, тілін терең меңгеріп, Қазақстанның өсіп-өркендеуі жолындағы азаматтық парызын түсінуі); технологиялық (әр азамат өз мамндығына қарай ақпараттық технологияларды, сандық технологияны, білім беру технологияларын сауатты пайдалануы) сияқты құзіреттіліктер қалыптасады.

Қорыта келе, мемлекетіміздің сапалы білім беру сұранысын қанағаттандыруға бағытталған фунциональдық сауаттылық негізі педагог қауымының алдағы кәсіби дамуының сапасын көтеруге айқын көрсеткіш деуге болады. Педагог құзіреттілігіндегі сапа - бір мақсатқа, ортақ мүддеге жетуге бағытталған, бірлескен іс –әрекет деуге болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам // Егемен Қазақстан. – 2012. – 10 шілде.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №1118 Жарлығы // Ресми мәтін. – Астана, 2012. – 114 б.
3. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары (Қазақстан РеспубликасыҮкіметінің 2012жылғы 25 маусымдағы № 832Қаулысы).
4. Крупник, С.А., Мацкевич В.В. Функциональная грамотность. − М.: Педагогика, 2010.

УДК 37.011.31:78

Елемесов Ж.А.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ШКОЛЬНИКОВ В СИСТЕМЕ ОБЩЕГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Происходящие в Казахстане социально-экономические преобразования привели изменениям нравственного характера, смене ценностных парадигм. Особенно ощутимы эти процессы в среде молодежи: неустойчивая психика, подверженность постороннему влиянию, отсутствие истинных идеалов и веры в добро и справедливость нередко приводят к формированию негативных качеств личности. Не случайно в последние годы правительством Республики Казахстан приняты основополагающие документы: Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016- 2019 годы [1] и Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан [2], в соответствии с которыми от системы образования требуется переосмысление целей и задач обучения и воспитания, выработка новых форм организации учебно-воспитательного процесса, модернизация существующих технологий, поиск инновационных форм работы с детьми, Особую актуальность проблема формирования высоконравственной, толерантной, поликультурной личности приобретает в свете подписания Болонского соглашения и вхождения Казахстана в мировое образовательное пространство.

Это означает, что сегодня педагогическая наука уже не может оставаться в традиционных рамках когнитивно-информационного поля. Современные реалии требуют организации такой системы образования, которая была бы направлена на потребности личности, ее разностороннее и глубокое по своему содержанию развитие, активизацию ее личностных и гражданских качеств, создание условий для самовыражения и самоутверждения ребенка, воспитание граждан демократического государства, обладающих чувством ответственности за все происходящее. Для формирования гуманной личности, имеющей высокое гражданское самосознание, положительные жизненные установки, принципиальным становится мобилизация культурных ресурсов, использование в практике образования ценного нравственного опыта, накопленного человечеством. Значительным потенциалом в этом отношении обладает музыкальное образование. Это обусловлено тем, что в музыкальном искусстве любого народа в концентрированной форме выражены эстетические, нравственные идеалы и ценности, которые являются одним из источников обогащения современной музыкальной педагогики. Средствами музыкального искусства развивается внутренний мир ребенка, его нравственное начало, происходит формирование общечеловеческого поля ценностей.

Для становления личности, закрепления в ней нравственно-эстетических установок, их осмысления и обогащения наиболее важен подростковый возраст. для одиннадцати-тринадцати лет требуют особого внимания со стороны взрослых: этот возраст является переходным, и от того, какие ценности предпочтет ребенок, во многом зависит его будущее, а, следовательно, и будущее всего общества. Формирование ценностных ориентаций у подростков предполагает актуализацию процесса познания ими ценностей культуры, выработку стремления через ценностей музыкально-прекрасного идти к поиску и самореализации смысла собственной жизни.

Анализ литературы по педагогике, психологии, философии, эстетике, музыковедению свидетельствует, что проблемы формирования у учащихся ценностных ориентаций в системе школьного образования привлекли внимание многих ученых. Для нашего исследования большой интерес представляют труды, в которых анализируются проблемы:

- воспитания нравственных качеств учащихся, их ценностных установок (К.Н. Вентцель, П.Ф. Каптерев, И.Алтынсарин, А.Кунанбаев и др.)
- поиска смысла жизни, целостного духовного развития человека (Н.А. Бердяев, И.А. Ильин, А.Байтурсынов, М.Жумабаев и др.)
- разработки психологических аспектов формирования ценностного отношения к окружающему миру (Б.Г. Ананьев, Б.Т. Лихачев, А.Маслоу, К.Жарыкбаев и др.);
- изучения вопросов аксиологии образования и воспитания (Н.А. Асташова, Б.С. Гершунский, Г.И. Гайсина, Р.Р. Габдулхаков и др.);
- использования опыта авторских школ (В.И. Андреев, В.С. Библер, А.А. Караковский, Б.А. Ямбург и др.);
- понимания ценностей в искусстве (Ю.Б. Борев, Д.Б. Лихачев, Р.Р. Джермалиева, Ш.Б. Кульманова и др.);

- определения музыкально-педагогических аспектов ценностных ориентаций (Э.Б. Абдуллин, Ю.Б. Алиев, Т.Ш. Ахметова, М.А. Оразалиева и др.);

- значимости ценностной позиции учителя в современной школе (Л.Г. Аржникова, Е.В. Бондаревская, А.Ж. Мурзалинова, А.Д. Кайдарова и др.).

Изучение теоретических исследований и практики формирования ценностных ориентаций младших подростков в процессе школьного музыкального образования свидетельствует, что и в теории, и в практической деятельности учителей накоплен и систематизирован определенный опыт формирования нравственных установок учащихся. Однако отдельные аспекты этой проблемы требует уточнения, в частности, ценностные ориентации в процессе формирования личности ребенка; процесс восхождения личности к ценностям культуры – в том числе музыкального искусства – в системе наук, что и определяет актуальность темы исследования, а также выявляет противоречие между:

- необходимостью духовного развития личности подростка и недостаточной разработанностью сущностных характеристик ценностей, ценностных ориентаций и особенностей их формирования средствами музыкального искусства;

- актуальностью внедрения ценностного подхода в музыкально-воспитательный процесс и недостаточно четким обоснованием сущности и содержания аксиологической направленности педагогической деятельности учителя музыки по формированию ценностных ориентаций учащихся;

- имеющимся аксиологическим потенциалом содержания школьного музыкального образования и недостаточной разработанностью педагогических условий эффективного формирования ценностных ориентаций учащихся средствами музыкального искусства.

Актуальность проблемы, ее практическая значимость и научная неразработанность определили тему исследования: «Формирование ценностных ориентаций подростков в системе музыкального образования»,

Цель исследования – разработка, теоретическое обоснование и экспериментальная проверка педагогических условий формирования ценностных ориентаций подростков в системе музыкального образования.

Для реализации поставленной цели сформулированы следующие задачи исследования:

1. Изучить теоретические и практические основы формирования ценностных ориентаций подростков в системе музыкального образования.

2. Уточнить сущностные характеристики ценностей, ценностных ориентаций подростков и раскрыть особенность их формирования средствами музыкального искусства.

3. Определить роль учителя музыки в формировании ценностных ориентаций подростков и раскрыть его профессиональные значимые личностные характеристики, способствующие эффективности реализации ценностей в системе музыкального образования.

4. Разработать, теоретически обосновать и экспериментально проверить педагогические условия формирования ценностных ориентаций подростков с учетом их возрастных особенностей в системе музыкального образования.

Для решения обозначенной проблемы нами были использованы следующие теоретические и эмпирические методы: изучение и теоретический анализ философской, психологической, педагогической и методической литературы по исследуемой теме; изучение и обобщение передового педагогического опыта в области музыкального образования школьников; анализ учебных программ; педагогический эксперимент; целенаправленное педагогическое наблюдение, беседы, анкетирование, интервьюирование, анализ музыкально-творческих работ учащихся.

Список литературы

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы / Указ Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года №205.

2. Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан. – Астана, 2010. – 24 с.

ӘОЖ 377

Есенова Л.С.
Ж.Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледжі,
Орал қ., Қазақстан

КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҰЛТТЫҚ САНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

«Біз өзіміздің тілімізді, дінімізді, жеке бас ерекшелігімізбен сақтай аламыз және біз осы рухпен біздің жастарды тәрбиелеуіміз тиіс».

Н.Ә. Назарбаев

Халықтың ұлттық сана-сезімінің өсуі ұлттық, әлеуметтік прогрестің басты үрдісі болып табылады. Жаңару жағдайында бұл үрдіс ғылыми-техникалық революция ықпалымен әрі қарай дами түспек. Соңғы кезде Қазақстанның этникалық, этносаяси қауымдастығын зерттеуде ұлттық сана-сезім мен оның өсу мәселесі үлкен маңызға ие болып отырғаны белгілі. Осыған байланысты ғылыми әдебиет пен мерзімді

баспасөз құралдарында «ұлттық сана-сезім және оның өсуі» деген ұғымның өзін айқындауда айтарлықтай алшақтықтар байқалып жүргенін айта кетуіміз керек. Мұндай алшақтықтар, біріншідсн, аталмыш құбылысты танып-білудің күрделілігінен; екіншіден, оның ұзақ уақыттар бойы ғалымдар назарынан тыс қалып келгендігінен, үшіншіден, ұлттық сана-сезім ұлттық санамен тендестіріле қаралғандықтан, ал төртіншіден, оның мәніне дұрыс түсінік берілмей, тіпті жүйесіз бұрмалануынан туындаса керек.

Ұлттық сана - ұлттар мен ұлыстардың рухани дамуының мәнін, деңгейі мен ерекшеліктерін айқындайтын әлеуметтік, саяси, экономикалық, эстетикалық, философиялық, діни және өзге де көзқарастар жиынтығы. Мейлі, қазақ немесе басқа ұлт болсын ұлттық сананы олардың жекелеген өкілдері туғызбайды, ол ұлттық қауымдастықтағы ұжымдық санада пайда болады.Қазақстан халқының ұлттық сана-сезімі - олардың ұлттық санасының өзегі мен негізгі құрамдас бөлігі. Ол - республиканың нақты халқын, оның өткенін, бүгінгісі мен болашағын, басқа халықтар арасындагы орны мен ролін өзіне арқау етіп алады. Мысалы, қазақ халқының ұлттық сана-сезімінде негізінен оның өзге ұлттық қауымдастықтарға қатынасы «өзінікі» және «өзгенікі» дегеннің ортақтығы мен айырмашылығы сипатын түйсінуі болмақшы. Осыған байланысты оның ұлттық сана-сезімінде мәселенің дұрыс немесе теріс көрініс табуы да мүмкін [1].

Ұлттық өзіндік сана - белгілі бір ұлттық қауымға енетін адамдардыңосы қауымның идеалдарын, мәдени нормаларын, дәстүрлерін, тұрмыстық стереотиптерін меңгеруін, сондай-ақ, олардың жалпы қоғамдағыосы әлеуметтік-этникалық топтың мүдделері мен жағдайларынтүсінуді сипаттайтын елестетулер деңгейі [2].

Ұлттық өзіндік сана- белгілі ұлт өкілі ретінде индивидтіңөзі туралы салыстырмалы түрде тұрақты, ұғынылған және қайталанбайтын жүйе. Ұлттық өзіндік сана - ұлттық қоғамдық шындықты өзінше қабылдап, оны салт-дәстүр, ұлт тілі, ұлттық өнер арқылы білдіруі. Сана объективті дүниені және өзінің жеке болмысын ой елегінен өткізуге белсене қатысатын адамның психикалық процестерінің бірлігін көрсетеді. Ол адамның еңбек, қоғамдық-өндірістік қызметі барысында пайда болады және сананың өзі сияқты тілмен тығыз байланысты. Адам объектілерге түсініп ұғына қарайтындықтан, оның дүниеге қатынас тәсілі ғана сана деп аталады [3].

Ұлттық сана-сезім - бұл нақтылы тарихи құбылыс. Сондықтан онда қоғамдық болмыс көрініс табады. Халықтың тұрмыс жағдайының әр түрлі болуы жоғарыда айтылған болмыспен тығыз байланысты. Сананың түрлі қоғамдық қауымдастықта әрқилы болып келуі, тез өзгеріп отыратын әлеуметтік жағдайлармен тығыз байланысты екенін айтуымыз керек.

Ұлттық сана-сезім этникалық топтың көзқарас, пікірінің негізінде басқа топтармен арнасу процесінде пайда болып, оның өзге ұлыстардан айыруға жол ашып береді (В.П. Левкович, Н.Т. Панкова). Бұл халықтың өзін-өзі тануға, оның басқа ұлыстарының ішінде орынын белгілеуге жағдай жасайды [4].

Ұлттық сана-сезімді ұлттық тек деген ұғыммен шектеуге болмайды. Этникалық тек ұлттық сана-сезімді құраушы бір элемент қана. Осыдан барып ұлттық сана-сезім тұлғаның және жеке топтың этникалық тұтастығы негізінде қарастырылады.

Өз-өзін белгілі бір этнотоптың өкілі ретінде қалыптастыруы «Тұлғаның психологиялық негізделген актілері» ұғымына жатады. (Л.А. Байгелдинов). Мұнда адам өзінің өмірлік құндылығы ретінде тілін, салт-дәстүрін, тарихи ескерткіштерді, ұлттық мәдениетті таңдап алады. Егер адам өзінің ұлттық ерекшеліктерін жан-тәнімен түсіне алатын болса, онда сана-сезімі ұлттық болмысты қабылдай бастағаны.

Қазіргі кезде қазақтардың ата-бабаны қастерлеуге деген ұлттық сана-сезімінің дамуы өзінің рулық өзінің рулық тегін ең құрығында жеті атаға дейін білуге деген құлшынысымен байқалады. Қазақтар үшін шежірені білу жерге, елге деген ерекше көзқарастан туындайды және ол айналасындағылардың өзіне деген құрметін айтады. Мұның бәрі түптеп келгенде қазақ халқының ұлттық сана-сезімін дамытады. Ал өз ата-тегін, тарихын, тілін білмегендерді өзінің тарихи түп-тамырынан мақұрым қалған мәңгүрт деп атайды.

Ю.В. Бромлей ұлттық сана-сезім – «адамның өзінің осы ұлттың өкілі екендігін, ұлт мүддесі мен құндылықтарын және басқа ұлттарға көзқарасын сезініп-түсіну, өзінің кешенді ұлттық ұғымын қалыптастыру» деп білгірлікпен атаған.

Қазақтардың ұлттық сана-сезімінің қалыптасуы қазақтардың біртұтас этникалық топ ретінде құрала бастаған 15-16 ғасырлардан бастау алады. «Қазақ», «Алаш» этнонимі өмірге келуі арқылы қазақтар өздерінің өзгелерден айырмашылығын көріп, қазақ халқының өзге өкілдерімен біртұтастана бастады. Қазақ халқының ұлт ретіндегі қазақ этносының үш жүзге - ұлы, орта, кіші жүздерге бөлініуімен ерекшелінеді.

Халықтың ұлттық сана-сезімінің оянуына әсер ететін факторлардың бірі - тілі. Тіл арқылы олртаның ахуалы, шынайы ақиқат айтылады. Сондықтан тіл ерекшелігін зерттей отырып халықтың ұлттық болмысын тануға болады. Тіпті тіл арқылы адамның адамға деген қарым-қатынасын түсінуге болады. Тіл арқылы бір-бірімізбен, ортамен қарым-қатынас жасаймыз және ұлттық жалпы халықтық мәдениетпен жалғасамыз. Әр адамның өмірінде туған тілінің маңызы зор. Туған тілін - отбасының, Отанынның тілі.

Ата-бабаларымыз өздерінің сан ғасырлар бойғы ұлы тарихында жас ұрпаққа тәрбие берудің бай тәжірибесін жинақтап, өзіндік салт-сана мен әдеп-ғұрып, дәстүр рәсімдерін қалыптастырды. Бұлар адамдардың тұрмысына сінген жөн-жосын, жол-жоралғылары, әр адамның іс-әрекетінің қоғамдық ортада қалыптасқан нормалары мен принциптерінің көріністері еді. Көшпелі халық өзі өмір сүрген қоғамның әлеуметтік экономикалық жағдайларына, мәдениеті мен тарихына, табиғатына орайлы жас буынға тәлім-тәрбие берудің айрықша талап-тілектерін дүниеге әкелді. Мәселен, жас адамның жұртқа танымал моральдық-психологиялық нормасы белгіленді, оның мәні «сегіз қырлы, бір сырлы»делінетін қанатты нақыл сөздермен қисындалды.

Қай заманда болсын жас ұрпақтың өнеге тұтар өзіндік ұлттық тәлім-тәрбиесі болатыны қақ. Қоғам өміріндегі қазіргі терең өзгерістер ұлттың тәлім-тәрбие ерекшеліктерін бүкіл адамзат жинақтаған тәжірибемен ұштастыра отырып, қазақ мектебінің болашақ дамуының жаңа белеске көтерілуіне жағдай туғызды. Халықтың ата-баба мұрасының баға жетпес рухани байлықтары: тілі, діні, тарихы, әдебиеті, табиғи ортасы, шаруашылық үйымдастыру мен күнкөрісіне байланысты қалыптасқан ұлттық қолөнері, киім-кешегі мен ою-өрнегі, ақындық-шешендік өнері, инабаттылығы мен имандылығы, ізгілігі мен адамгершілігі - қысқасы, ұлттың бүкіл болмыс-бітімі бүгінгі таңда қазақ мектептеріндегі білім мен тәлім-тәрбие мазмұнынан беріге орын алуы тиіс.

Ұлттық тәрбиенің пәрмеңділігін арттырып, оқу орындарында оны жандандырудың бір көзі әдеп-ғұрып, салт-дәстүр, жон-жосық, жол-жоралғы сияқты этностық ерекшеліктеріміздің психологиялық астарларына бойлап, бұлардың қайталанбас белгілерін, оның күнгей және көлеңкелі жақтарынан даму, қалыптасужолдарын ғылыми електен өткізуге келіп тіреледі. Мәселен, халқымыздың кезінде талай жұртты тамсандырған тамаша қасиеттерін: үлкенді сыйлау, ата-ананы құрметтеу, иман жүзділік, бауырмашылық, ақ көңілділік, қайырымдылық, ақынжандылық т.б. дамыта түсумен қатар, социализм түсында теріс бағытта белен алған әр түрлі келенсіз қасиеттердің (үлкенді сыйламау, ала ауыздық, арызқойлық, қызғаншақтық, күншілдік, бақталастық, рушылдық, дүниеқоңыздық, енжарлық, ішімдікке құмарлық, неке бұзарлық т.б.) пайда болу себептерін қарастырып, олардан біртіндеп арылту жұмыстарын жүргізу - қазіргі таңда ұстаз атаулының басты борышы мен парызы.

Ұлттық сана мен халықтық тәлім-тәрбиенің ілкі бастауы бесіктен қалыптасатыны белгілі. Имандылық, инабаттылық, мейірімділік секілді халқымызға тән қасиеттердің түп-төркіні мен байырғы бастауларын танып-білу долында ерінбей - жалықпай ізденіс зерттеулер ұйымдастыру, бұларды тәлім-тәрбие процесінің тұрақты жүйесіне айналдыру - барша жұрттың әсіресе ұстаздар қауымының абыройлы міндеті.

Халқымызда баланы жөргегінен бастап оны ер жеткенге дейін үздіксіз тәрбиелеу жүйесі, халықтық педагогика дәстүрі болған. Сондай-ақ ата-бабаларымыз ұлттық ізгілікті, елдің мерейін көтерген рухани мұраны көкпардай қағып алып, кейінгі ұрпаққа жеткізіп отырған.

Ж.Аймауытов ұлттық тәрбие туралы аз айтпаған. Мәселен, ол: «…адамның өз басынаң көгергенімен ұлт көгермейді. … Ұлт көмектес, ол бақыт сол ұлт ішіндегі адамдарға ортақ … ұлтың, отанын көркейту - қандас, діндес, тілдес бауырларының қамын жеу …» десе, асқақ ақын М.Жұмабаев: «… қазақтын тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі … мектебімізді таза, берік һәм өз жанымызға (қазақ жанына) қабысатын, үйлесетінін негізінде құра білсек, келешегіміз үшін тойынбай-ақ серттесуге болады» деген еді[4].

Ұлттық салт-сананың өмірдегі қолданылмалы көріністері рәсімдер, рәміздер, ырымдар, тиымдар, жон-жоралғылар, діни уағыздар, сенімдер арқылы кісілік, перзенттік парыз, адамгершілік борыш, ұрпақтық міндет арқылы іске асрылып, салауаттылық, имандылық, мейірімділік, қайырымдылық сияқты мәдени көріністер табады.Ұлттық сананың қайнар бұлағы да, көктеп көгеретін топырағы да, самғап ұшар кеңістігі де қай адамды, қай ұлтты дүниеге келтірсе, сол ұлттың дәстүрі, тілі. Өйткені жарық дүниеге келген сәби осы ұлттың тілінің көмегімен тамақ сұрап ішуді ғана үйреніп қоймай, дәстүрін де қабылдап, оны сақтауға мүдделі бола бастайды.

Әрбір халықтың, ұлттың болашақ ұрпағын тәрбиелеуде өзіндік ерекшеліктері болады. Соған сай әр халықтың өз тарихы бар. Халықтың өмірлік тәжірибеден түйгендері, бастан кешкендері, қолымен жасаған заттары, ұқыпты жинаған әдет-ғұрыптары, салт-дәстүрлері, даналық асыл ойлары, тәрбие шежіресі, халықтың тәлім-тәрбие мұрасы болып қалыптасқан.

Қазіргі ұлттық жаңару мен қайта түлеудің дүниежүзілік маңыз алуын әлі де таңғаларлық жағдай деушілер басым. Тіпті қайсыбір менменшіл ұлт өкілдері оны тағылық пен жабайылыққа да балайды. Шынында ұлттық фактор - біз бұрын мән бермей, елемей келген, бірақ заңды тарихи, әлеуметтік құбылыс. Оның мәні - ұлттың өзін-өзі тануға ұмтылысында. Тарихтың қозғаушы күші таптар мен олардың партиялары ғана емес, өзін-өзі таныған, өз күшіне, жігеріне сенген ұлттар деген ой бірте-бірте белең алып келеді.Тарихи сахнаға ұлттардың шығуы, олардың замана драмасының басты тұлғасына айналуы әлеуметтік ғылымдарға да ерекше жүк артып отыр [5].

Жүсіпбек Аймауытов жазып кеткендей: «қара халықтың мәдениетті болуынан мәдениетті кісінің қазақ болуы қиын, баласына осы бастан ұлт рухын сіңіріп, қазақ өміріне жақындатып тәрбиелеу керек. Орыс тәрбиесін алған бала ұлт қызметкері бола алмайды»[3, 5 б.]. Алаш зиялыларының мұраларынан түйеріміз,жаңашылдыққа ел болып жұмылған дұрыс. Бірақ, елді жаңашылдыққа жетелейтін, қоғамда ғылымның дұрыс дамуына, жастардың ғылым жолына түсуіне ықпал ететін зиялы ғалымдардың ел ішінен тәрбиеленіп шығатындығын ескерген жөн. Ұлттық санасы биік, терең білімді адамғана ел игілігіне қызмет етеді. Ұлттық сананы биіктететін тарих даналығы [6, 5 б.].

Қазақстан Республикасы - өзінің тәуелсіз мемлекет екендігін бүкіл әлемге дәлелдеді. Енді басты міндет - осы мемлекеттің өркендеп өсуі, халықтың әлеуметтік, экономикалық жағдайын көтеру. Қазақстанды - Отаным деп таныған әрбір азаматтың осыған өз мүмкіндігінше үлес қосуы тиіс [7].

«Қазақстан-2050» - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Стратегиясында» рухани бірлік пен ұрпақтар арасындағы сабақтастық, ұлттық сана-сезім мен жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастыру мәселелерін өзектендіре отырып, мемлекет Президенті Н.Ә. Назарбаев бұның бәрі жақын болашақта Мықты және Қуатты Қазақстан мемлекетін өркениетті жолмен құрудың қажетті шарты екеніне баса назар аударды. «Қазақстан-2050» Стратегиясын жүзеге асыруда үлкен жауапкершілікті мемлекет құрушы ұлт ретінде қазақ

халқына жүктей отырып, Президент тек мәдени кодты сақтай отырып қана (тіл, руханилық, салт-дәстүрлер) уақыттың сын-қатерлеріне жауап қайтара алатынымызға баса назар аударды. «Егер ұлт өзінің мәдени кодын жоғалтса, онда ол ұлттың өзі де жойылады». Тек тағылымды тарих, ата-бабалар даңқы ғана қазіргі уақыт қиындықтарын жеңуге мүмкіндік береді», - деген құнды пікірі ата салтымызды сақтауға, туған жер мен ел алдындағы парызымызды ақтауға шақырады.

«Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы қазақ елінің жарқын болашағын білдіре отырып, Қазақстанның дамыған елдермен қатарласуына мүмкіндік беретіндігін білдіруде. Бұл - ұлттық бірлік пен бейбітшілік, экономиканың нығаюы, халықты әлеуметтік қорғау, ұлттық қауіпсіздік, мәдениеттің, тілдің дамуы негізге алынатын Қазақстан жолының жаңа кезеңі. Ел дамуының бүгінгі жағдайында «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы - болашаққа сенімді қадам. Ол барша қазақстандықтардың ынта-жігерін қоғам алдында тұрған маңызды міндеттерді шешуге жұмылдыруы тиіс.«Мәңгілік Ел» идеясы Қазақстанды ел ретінде ғана емес, біртұтас ұлт ретінде танытады. Біз экономикалық тұрғыда ғана емес, рухани да дамуымыз керек. Қазақстан өзінің көпұлттығына қарамастан, біртұтас, ортақ идеяны дүниеге әкелді. Бұл – біздің өмір бойы аңсаған, іздеген арманымыз. «Мәңгілік Ел» - Қазақстанның қазіргі даму жағдайындағы мемлекеттік идеологиясының түпкі мәні, – деп жазады саясат ғылымдарының докторы, профессор Г.Сұлтанбаева [8].

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев: «Болашақ ұрпағымызды тәрбиелегенде, оларға жастайынан имандылық пен ұлттық қасиеттерді сіңіре білсек, сонда ғана біз ұлттық рухы дамыған, Отанының гүлденуіне өз үлесін қоса алатын азамат өсіре аламыз» деген болатын. Тәрбие - мақсатты процесс. Тәрбие мақсаты айқын әрі нақты өмір жағдайына сай белгіленсе ғана өз нәтижесін дұрыс береді.

Ж.Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледждегі тәрбие жұмысының негізгі мақсаты - дені сау, ұлттық сана-сезімі оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениетті, парасатты, еңбекқор, іскер, бойында ізгі қасиеттер қалыптасқан, дүниетанымы мол тұлға, көшбасшылық қасиеттерді меңгерген жеке тұлғаны қалыптастыру. Оқу орнында колледж директоры, п.ғ.д. Ш.Х. Құрманалинаның авторлығымен жасақталған «Жеке тұлғаны қалыптастыру моделі» атты тәрбиелік жұмыс жүйесі жолға қойылып, әр студенттің жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді. Модельдің 5 бөлімі (Жаңұя, Ұжым, Қоғам, Әлем, Мен – жеке тұлға) рухани-адамгершілік тәрбиенің 11 бағыты (Менің елімнің тарихы, «Менің арманым, мақсатым және менің болашағым», «Мен болмасам, кім?», «Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті», «Гендерлік көзқарас», «Қарым-қатынас этикасы», «Менің өмірімдегі дін», «Мен және қоршаған орта», «Менің халқымның салт-дәстүрлері», «Туған тіл», «Менің отбасым») бойынша жан-жақты дамыған құзыретті мамандарды тәрбиелеуде бірнеше тәрбиелік шаралар жүзеге асырылды.

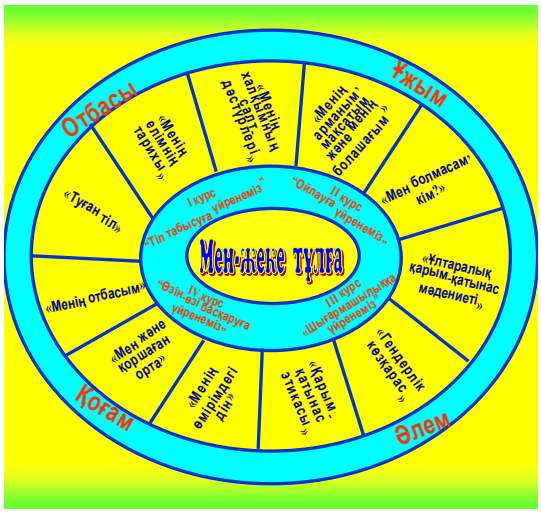

Колледжде *«Жеке тұлғаны қалыптастыру»* моделіне сай рухани-адамгершілік тәрбиенің бағыттарына негізделген тәрбие жұмысы жүргізіліп, жан-жақты дамыған, құзыретті, жігерлі де қайсар, белсенді жастар тәрбиеленіп, қазіргі студент, ертеңгі мұғалімнің ұлттық санасын, патриоттық сезімін қалыптастыру бағытында жүйелі жұмыс жүргізіледі. Колледждежастарға патриоттық құндылықтарды қалыптастыру мақсатында, Қазақстан халқы ассамблеясының XXIY сессиясында қабылданған «Мәңгілік ел» патриоттық актісін орындау, олардың азаматтық және әлеуметтік белсенділігін көтеру, Қоғамдық келісімді күшейту, Қазақстан Халқы Ассамблеясының ролін көтеру жұмыстарын жалғастыру, ҚР Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған «25 инновациялық жобалар» тақырыбындағы педагогикалық инновацияларды оқу-тәрбие үрдісіне енгізу жоспарланып, соның аясында көптеген шаралар ұйымдастырылды.

Қазақстандық патриотизм - бүкіл қазақстандықтарға тән. Себебі ортақ Отан, ортақ тарих, ортақ салт - дәстүр, ортақ қазақтың тілі. Отан – отбасынан басталады десек, туған облысымыздың, қаламыздың көрнекі жері, тарихы, атаулы оқиғаларын, айтулы адамдардың өмір жолдарын білгізудің мәні зор. Азаматтардың биік отаншылдық сезімі бүгінге ғана емес, ертеңге, болашаққа да керек.«Біздер Қазақстандықтар - бір халықпыз!Біз үшін ортақ тағдыр – бұл біздің Мәңгілік Ел, лайықты әрі ұлы Қазақстан! Мәңгілік Ел - жалпы Қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы. Бабаларымыздың арманы» Елбасы Н.Ә.Назарбаев айтқандай,

оқушыларға патриоттық сезімдерді жеткізе білсек, жастардың көкейіне патриотизм туралы ой сала білсек, үлгі көрсетсек, онда заманға сай, қоғамға керекті азамат, отансүйгіш, елсүйгіш азамат тәрбиелейміз.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстандық ашық мәліметтер порталы [электроды ресурс]. – http://ikaz.kz/ulttyk-sana-seziminin-osui/.
2. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Әлеуметтану және саясаттану бойынша / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е.Арын. – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2006. – 569 б.
3. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2006. – 384 б.
4. Абдрахманова А.Т., Қолдағанова Н. Жеткіншектерде ұлттық сана-сезімнің қалыптасуы [электроды ресурс]. – www.rusnauka.com/14_NPE_2015/Psihologia/9_192443.doc.htm.
5. Азіргі этникалық процестердің ерекшелігі және этносаяси процестердің ішкі саяси жағдайға ықпалы [электроды ресурс]. –http://allrefrs.ru/1-35490.html.
6. Аймауытов Ж. Ұлтты сүю // Ақиқат. – 2013. – №6. – Б. 4-5.
7. Момышұлы Б. Қазақстандық патриотизмді қалыптастыру жолдары [электроды ресурс]. – http://kazustaz.kz/ustaz/852-azastandy-patriotizmd-alyptastyru-zholdary.html.
8. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінде ұлттың интеллектуалды әлеуетін дамыту тұжырымдамасы / Академик С.Ж. Пірәлиевтің басшылығымен. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2013. – 36 б.

ӘОЖ 796.012.572.229

Жетмекова А.С.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ.,Қазақстан

ДОППЕН ОРЫНДАЛАТЫН ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ҚОЛДЫҢ ЕПТІЛІК ҚАСИЕТІН ЖЕТІЛДІРУ

Адамның жан-жақты дамуының жалпы жүйесінде жеке баланың дене тәрбиесі маңызды орын алады. Соның ішінде мектеп жасындағы оқушылардың денсаулық, дене дамуы негізі орнатылады, қозғалыс дағдылары қалыптасады, дене сапаларын тәрбиелеу үшін іргетасы құрылады

Баламен көрсетілетін қозғалыстарға деген қажеттілігі, қимыл белсенділігі физиологиялық тұрғыдан негізделген, оның дене мен психологиялық дамуында, организмнің барлық атқарымдық жүйелерін жетілдіруде оң өзгерістерді тудырады [1, 12 б.].

Л.П. Матвеевтің анықтамасы бойынша ептілік – жаңа қозғалыстарды тез меңгеру (тез үйренуге қабілеттілігі), жылдам өзгеретін жағдайдың талаптарына сәйкес қызметін тез қайта құру қабілеттігі

Ептілік мәселелерін өте толықтай және терең зерттеу танымал физиолог Н.А. Бернштейнге жатады. Ол ептілікке терең талдау жасайды және оны психофизикалық сапасы емес, ал жеке тұлғаның басқа сапалары арасында ерекше орында белгілеп, қабілеттілік деп атайды.

Н.А. Бернштейн ептілікке келесідей анықтаманы береді: ептілік кез келген қалыптан жылжымалы түрде шығу қажеттілігі, яғни кез келген пайда болған жылжымалы міндетті орындау қабілеттілігі: дұрыс, тез, тиімді түрде, тапқыр түрде [2, 122 б.].

Сонымен қатар П.Ф. Лесгафтпен дайындалған дене тәрбиесі жүйесінде доппен ойындар маңызды орын алады. Ерекше роль бұл ойындарға В.В. Гориневский, Е.А. Аркина, В.Н. Всеволодский-Гернгросс және басқаларының жұмыстарында беріледі. Ойын ойнап, бала доппен әр түрлі қозғалыстарды орындайды: көздейді, тойтарады, лақтырады, асыра лақтырады, шапалақтармен, әр түрлі айналыстармен қозғалыстарды байланыстырады. Бұл ойындар қол ептілігін, көзбен шамалауды дамытады, бас ми қабығының қызметін жетілдіреді.

Э.Я. Адашкявичен көрсеткендей, доппен жаттығуларда және ойындарда көбінесе негізгі қозғалыстардың дағдылары жетілдіріледі [3].

Мектеп жасында балаға дене тәрбиесін беруде доппен ойналатын қимылды ойындардың орны ерекше. Доппен ойналатын қимылды ойындар бұлшық еттерді ғана іске қосып қоймайды, баланың бүкіл ағзасының, ішкі құрылысының қызметін, зат алмасуын күшейтіп, психикасының дамуына да ықпал етеді, жалпы денсаулығын нығайтады. Қимыл әрбір іс-әрекеттің негізін құрайды, тиімді ұйымдастырылған қимыл икемділікке, күштілікке, үйлесімділікке, әдемілікке баулиды, жұмыстың табысты болуын қамтамасыз етеді.

Дене шынықтыруды доппен ойналатын қимыл-қозғалыс ойындары арқылы жүзеге асыру балалардың дене мүшелері мен көңіл-күйлеріне қатты әсерін тигізеді. Қимыл-әрекетке толық жағдай жасаудың, барлық бала ойыннан қуаныш табуға мүмкіндік жасаудың маңызы зор.

Доппен ойналатын ойын барысындағы іс-қимылды дұрыс сапалы түрде балаға жеткізіп бірнеше рет қайталап әдетке айналдырғанда, бала ағзасындағы зат алмасу артып, жүйке жүйесі белсенділігін танытып, қан айналымы жақсарады. Қозғалыс барысындағы жиі демалудан бала ағзасындағы оттегіге деген қажеттілік артады. Доппен орындалатын дене жаттығуларының арқасында баланың көңіл-күйі жоғарылап, жүйке жүйесі бекиді. Доппен жаттығулар жасау нәтижесінде бала өзінің іс - әрекетіне және топтық тәртіпке үйреніп, оның ережесіне бағынады. Бұл оның жан-жағындағы оқиғаға мән беріп қарауына, төзімді болуына, тәртіпті сақтауына септігін тигізеді.

Доппен орындалатын қозғалыс ойындары - дене тәрбиесінің негізі болып табылады. Доппен

орындалатын қозғалыс ойындары баланың жас ерекшелігіне сай өзгеріп күрделене түседі. Жас шамасына қарай күрделене түскен жаттығулар өз құрамына күнделікті тұрмыстан, адам еңбектерінен, әскери қимыл қозғалыстардан сонымен қатар спорт түрлерінде кездесетін қозғалыс түрлерінен алынатын жаттығуларды енгізеді. Доппен жаттығулар жасау кезінде баланың барлық тірек-қимыл мүшелері жұмыс жасап, барлық мүшелерінің іс-қимылдары дамып, жүрек, тыныс алу және жүйке жүйелерінің қызметі арта түседі.

Д.В. Хухлаева доппен әрекеттерді қалыптастыру кезінде қозғалыстардың және оның нәтижелерінің өтуі жөнінде балаға ақпарат беретін белгілі бір көрініс-сезімтал бағдарларды қолдану мақсатқа сай деп есептейді.

Одан басқа, балаларда байқалатын және жеке әрекеттерінің ауызша түсініктеріне түрткі болуы қажет. Бұл қозғалсты сезінуге, доппен әрекеттер жөнінде түсініктерді бекітуге көмектеседі.

Э.Й. Адашкявичене көрсеткендей, доппен әрекеттерге баланың саналы қатынасы үшін түсіндіру мен көрсетуден кейін оған жаттығуға, әрекет етуге, белсенді түрде ойын қызметінде алынған білімдерін қолдануға мүмкіндік беру қажет. Мысалы, доптың кері секіріліс биіктігі тіркелетін күштің әсеріне байланысты екеніндігі жөнінде түсіндіруден кейін балаға көз жеткізуге мүмкіндік беру керек: кері секіріліс биіктігін өзгертіп, допты тойтаруды ұсыну. Тек қана көрсетумен әрекеттер техникасын түсіндіру және доппен әрекет етумен балалардың жаттығуларымен байланысы кезінде ойын қызметінде олармен қолдану мақсатқа сай түрде шеберлік қалыптасады.

Белгілі бір дәрежеде доппен әрекеттерді қалыптастыру процесі балалардың жеке ерекшеліктерімен негізделген. Өте үйлесімді, дәл қозғалыстары бар, белгілерге жылдам жауап беретін және алаңда қалыптасқан жағдайды бағалай алатын балалар доппен әрекет етудің дұрыс техникасын жылдам меңгереді. Оларға көрсету, түсіндіру мен іс-әрекеттерде жаттығу мүмкіндіктерін беру жеткілікті [4].

Енді 2-3 сабақтан кейін мұндай балалар әрекеттердің негізін орындай алуы мүмкін, дегенмен бұл кезде олардың әрекеттерінде кейбір қателіктер, доппен әрекеттерді орындау шапшандықтарында шектеулер белгіленуі мүмкін. Мысалы, допты беру кезінде бала дұрыс тік тұрып қабылдауды ұмытуы, допты кәрзеңкеге лақтыру кезінде допты жеткілікті түрде белсенді лақтырмауы мүмкін. Ол еркін және дұрыс бір орында тұрып, ұстап алуы, бірақ егер доп дәл лақтырылмаған кезде оны ұстай алмауы да мүмкін. Допты алып жүру кезінде бала қадаммен жеңіл түрде қозғалады, бірақ допты енгізіп, еркін жүгіруге қиын болады, сол қолымен доппен әлсіз басқарады.

Э.Й. Адашкявичене кейінгі жаттығулардың процесінде балалар тек қана доппен әрекеттерді дұрыс орындауды ғана емес, сонымен қатар олардың әр түрлі тіркестерін жылдам және ойластырылып қолдану, алаңда қалыптасқан жағдайда өте сәйкесті әрекеттерді таңдауға үйрену қажет.

Бірақ та, балалардың жартысына едәуір түрде доппен дұрыс әрекет етулерді меңгеру қиынырақ түседі. Қозғалыстардың үйлестірілмегендігі, әсіресе басқа ойыншының әрекеттеріне немесе ұшып келе жатқан допқа жай реакциясы, баса назар аудара алмауы оларды үйрету процесін бәсеңдетеді [1, 25 б.].

Егер бала оқу тапсырмаларын орындау кезінде алаңғасар, баса назар аудармаса, белсенділік таныспаса, оның қозғалыстары солғын, жай болса, онда оқытушы оған дене жеке ыңғайын табу қажет. Алдымен баланы дене жаттығушыларымен қызығушылығын оятуға ұмтылу қажет. Ол үшін оның көңілін көтеріп, жетекші ретінде ұсынуға (бұл рөл жеңілдеу болған кезде) болады. Оған техникалық тұрғыдан қозғалыстарды дұрыс орындайтын баламен жаттығуға немесе мүмкіндігінше тәрбиешінің өзіне балаға сол немесе басқа қозғалыстарды көрсетуге болады. Жеке жарыстардың элементтерімен ойындарда оның күштерін басқа балалармен теңестіретін, жеңілдетілген тапсырмаларды беруге болады.

Уақыт өте келе бала доппен басқалардан нашар емес ойнай алатынына көз жеткізеді, ол қызығушылықты жоғарлатады, оны ойындар мен жаттығуларда өте бастамашыл қатысуымен тартады. Бастысы, бала ширақ болуы, қажетті кезде до үшін күресуі, қауіпті жағдайға тап болған жолдасына көмектесе алуы, ұпайды жеңіп алуға көмектесуі қажет. Доппен ойындар мен жаттығуларға қызығушылығы өз кезегінде ойын ережелерін, қозғалыстарды орындау техникасын дұрыс зер салып тыңдау қажеттілігін тудырады.

Балалардың жеке ерекшеліктерімен байланысты, Э.Я. Степаненкова көрсеткендей, доппен әрекеттердің ерекше мұқият таңдауы қажет болады, себебі олар барлық балалардың мүмкіндіктеріне сәйкес болуы қажет. Алдын ала әлсіз балаларға берітелетін күші жетпейтін тапсырмалар, сонымен қатар өте мықты балалардан белгілі күшті қажет етпейтін жаттығулар доппен әрекеттерді қалыптастыруға тиімді дамытушы әсерді қамтамасыз етпейді.

Осылай, мектеп жастағы балаларға доппен жаттығулар мен әрекетерге үйрету бастапқы оқыту кезеңін, тереңдетілген жаттату мен қозғалыстарды бекіту мен жетілдіруді кірістіреді [5].

Оқытуды арнайы құрылған жағдайлардан, ал бекітуді – жылжымалы ойындардан бастау қажет.

Оқыту кезінде балалар жылжымалы әрекеттердің басты элементтерін меңгергендігі өте маңызды.

Егер доппен жаттығулар әрбір баланың мүмкіндіктерінің есебінен таңдалса және жүргізілсе, онда олар тек қана доппен ие болу дағдыларын өте жылдам қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар азырақ, сонымен бірге өте мықты дайындалған барлық балаларды жалпы дамытуға әрекет етеді.

Қолдыңептілігін және үйлесімділікті дамыту құралы ретінде ішінара кіретін болса да үйлестіру қозғалыстары кездесетін дене жаттығулары қолданылады. Әсіресе, құнды осыған қатысты комбинациясы бар жаттығулардың бірі гимнастика мен қозғалмалы ойындар.

Мектеп жасындағы балалардың қолыныңептілігін дамытудың екі жолы бар:

1.Ептілік жаңа түрлі қозғалыстарды меңгеру кезінде артады.

2. Ептілік артады, егер үйреншікті қозғалыс әрекетіне жаңа үйлесім қосқанда, оған күрделену еңгізген кезде үйреншікті орындау шарттары өзгеріп артады.

Балалардың барлық жасында қолдың ептілігін арттыру айтарлықтай басымдылыққа ие. Оның ерекше өсу қарқыны 6 жастан 7 жас кезінде байқалады.

Қолдың ептілігі қозғалыс тәжірибиесімен толығып, әрбір меңгерілген қозғалыс білігі ептіліктің даму деңгейін артады.

Қолдың ептілігін дамытудың қолдың қозғалыс функцияларын дамытуда маңызды амалы құралдармен, оның ішінде заттық-қимылмен жаттығуларды орындау басты орын алады.

Мектеп жасындағы балалардың қолының ептілігін дамытуда кең көлемде шағын спорттық инвентарлар қолданылады: кіші доптар, таяқшалар, жалаушалар және тағы басқа алмастырушы құралдар пайдаланылады.

Заттармен жаттығуларды (манипуляциялар, жонглирлеу), олардың ішінде қозғалмалы ойындар, спорттық эстафеталар дене шынықтыру сабақтарында, серуендеу кезінде, басқа да режимдік сәттерде өткізіледі.

Құралдарсыз жаттығулардың құралдармен жаттығулардың айырмашылығы олардың көрнекілік және практикалық әсерлеріне байланысты балалардың қабылдауы үшін аса қажетті. Осыған орай балалардың сабаққа деген ынталары артады, түрлі қозғалыс әрекеттерін орындауда мақсаттылық және ойланып жасауы пайда болады. Басқаша айтқанда құралдармен жаттығу кезінде баланың бойында құндылық-мағыналық сипат ие болады, бұл балалардың көп жағдайда қолдың ептілігін дамытуға елеулі нәтижеге жетуге итермейді.

Спорттық немесе басқа да құралдарды пайдаланып жасалған жаттығуларды орындау кезінде қалыптасқан қозғалыс дағдылары кейін өздерінің қимылды ойындарында, кейбір жағдайда тұрмықтық құралдардың қозғалысына айналады. Яғни күнделікті қозғалыс әрекетінің маңызыд компоненттерін құрайды.

Қолдың ептілігі негізінде баланың қозғалысты орындау сапасы және меңгеру техникасы жақсарады.

Ол барлық үлкен бағынышты іс-әрекеттерде балалардың бақылау саналарына негізделген: балаларда қозғалыстың басталуы мен аяқталуын реттеуді қалыптастыру, оның амплитудасы, әрекеттің ұзақтығы мен қарқындылығы, ойша таңдау тәсілдері, іс-әрекеттердің ең қолайлы шешу үшін белгілі бір міндеттері.

Мұның барлығы балалардың кеңістікте бағдарлау қабілетінің жақсаруына, жалпы дамуына да маңызды, сонымен қатар ақыл-ой және сенсорлық қызметінің жандандыруға көмектеседі.

Дене шынықтыру жән спорт саласындағы белді мамандар қозғалыс үйлесімдігі мен қолдың ептілігін пайда болуын жақсартуда түрлі әдістемелік амалдар ұсынады.

Олардың ішінде төменгі мектеп жасындағы балаларға Е.Н. Вавилова келесілері ұсынады:

1. Әр түрлі пішіндегі, массадағы, көлемдегі құралдарды қолдану кеңістікте қозғалысты бөлуді меңгеруді дамытуға көмектеседі, жұқа бұлшықет сезімі мен түрлі координациялық оларды дене қозғалысымен үйлестіру,

2. Бірнеше қатысушылармен біріккен қозғалыстарды орындау (екеулеп, қолдан ұстау арқылы, отыру және тұру, бұрылыстарды орындау, иілу, секіру).

3. Жаттығу жасауда ауысу тәсілдері.

Қолдың ептілігіне бағытталған жаттығулар дәл бұлшық ет сезіміне, күштену назарын талап етеді. Оларды жақсы орындау салыстырмалы түрде шаршауға әкеледі, координация дәлдігін төмендетеді. Сондықтан оларды төменгі мектеп жасындағы балаларды ұзаққа созылмайтын уақыт аралығында немесе қозғалыс басында өткізеді.

Осылайша, мектеп жасындағы балаларда қолдың ептілігін дамыту келесідей шарттарды сақтау негізінде жүзеге асырылады: жаттығу кезінде түрлі құралдары пайдалану, жаттығуды орындау жылдамдығын өзгеру, тәсілдері мен қарқыны, жаттығуларды қиындату мен өзгерту, денені сауықтыру жұмыстары, қозғалмалы ойындарды, түрлі диаметрдегі доптармен жаттығуларды қосу.

Доппен орындалатын қимылды дамытуды жоспарлағанда мынадай жалпы қағидаларды ескеру керек:

1) жаттығуларды, ойындарды, еңбек тапсырмаларын таңдағанда баланың қолынан келетін, оларды қызықтыратын, бүкіл ағзасының дамуына түгел ықпал жасайтын, бұлшық еттердің қимыл әрекетіне әсері барын сұрыптап алу;

2) ойындар мен жаттығулар еңбек тапсырмаларын орындауға, жүру, жүгіру, лақтыру, секіру, өрмелеу сияқты қимылдардың дамуына ықпал ететін, дұрыс дағдыны қалыптастыратын болуы керек;

3) физиологиялық жағынан әлсіз бұлшық еттерді нығайту, баланың тұлғасын дұрыс қалыптастыруға себепкер болуы керек;

4) ұжымда жұмыс істей білуге жетілуін қамтамасыз етуге тиіс.

Мектеп жасындағы балалардың қолының ептілігін қалыптастыру үшін балаға қозғалысты үйрету әдістемесін дұрыс таңдау қажет. Қолдың ептілігін дамытуға бағытталған қимылды ойындар координациялық қозғалыстардан тұруы қажет, ал ойындар – ойын жаттығуларынан тұруы қажет.

Әр түрлі көлемдегі доппен орындалатын жалпы дамытқыш жаттығулар дене шынықтыру, музыкалық сабақтарда, сонымен қатар баланың өзіндік қозғалыс әрекетінде кездеседі. Бұл допты қолдан-қолға беру жаттығулары, лақтыру және қайта ұстап алу, әр түрлі бастапқы қалыпта допты сырғанату: допты екі қолмен лақтыру, алысқа оң және сол қолмен лақтыру және көлденең және тігінен мақсатқа сай лақтыуларды орындаулар.

Қолдың ептілігін дамыту мақсатында қозғалыс әрекеттерін сәйкесті ауыстыру үшін қимылды ойындар қолданылады [2, 35 б.].

Өйіткені қимылды ойындар сан түрлі қимыл әрекетімен және динамикалық сюжетімен сипатталады.

Мектеп жасындағы балалардың қол ептілігін дамыту үшін білуі тиіс:

- қысып ұстау, қолдан-қолға допты лақтыру;
- түрлі биіктікке допты лақтыру және бір және екі қолмен қағып алу;
- қосымша қозғалыстар қосып допты қағып алу (мысалы қолы шапалақтау, арқамен , 360° бұрылыстар орындау, отырып-тұру және т.б.)

Қолдың ептілігінің даму деңгейін келесідей бақылау жаттығуларының көмегімен тексеруге болады:

1. Еденге допты соғып және доптың секірісінен кейін қағып алу, алдымен төменен, сосын жоғарыдан.
2. Бір орында тұрып, еденге допты соғып, кейін түрлі бағытқа қозғалу. Кезекпен-кезек әрбір қолмен бөлек ұстау, кейін екі қолмен ұстау.
3. Допты 1,5-2 метр аралықта жарға лақтыру және екі қолмен ұстап алу, кейін бір қолмен ұстап алуға көшу. Лақтыру темпін біртінеп жылдамдату.
4. 1 метр, 1,5 метр, 2 метр биіктікке әр түрлі диаметрдегі допты мақсатқа сай лақтыру, кезекпен-кезек оң қолмен, сол қолмен ұстап алу.

Қолдың ептілігін жетілдіру мақсатында орындау темпін арттыру қажет, ал сонымен қатар әрбір жаттығуларды орындауды қайталау санын арттыру қажет [6].

Сондықтан балалардың қол ептілігін дамытуда жаттығуларды таңдау балалардың жас ерекшілігіне, баланың дене дайындығына, біртіндеп күрделенуіне, тапсырманы қайталауына сәйкес келуі қажет.

Әдістемелік әдебиеттерде көрсетілмен мәліметтерді сүйене отырып, келесідей қорытындыға келуге болады:

Мектеп жасындағы кезең әр түрлі доппен орындалатын қимыл-әрекеттерді үйретуге, жетілдіруге, өмірге қажет қимыл ептілігі мен дағдысын қалыптастыруға ең қолайлы кезең болып есептеледі. Осы кезеңде балалардың үйренбеген қимыл-әрекеттерді, кейін адам денесі қатып, буын жылжымалығы, сіңір созылымдылығы азайып, қозғалыс шеберлігі нашарлап қалған кезде үйрену, жетілдіру қиынға түседі. Мектепте бала кезінде доппен әр түрлі, көп үйренген, жетілдірілген, дағдыланған қимыл-әрекеттер балаға кеңістікте оңтайлы, епті, жеңіл қозғалуға мүмкіншілік береді. Жаңа, күрделі қимыл-әрекеттерді жылдам үйреніп алуға жол ашады.

Мектеп жасындағы балалардың денсаулығына, дене дайындығына, өмірге қажет әр түрлі қозғалыс іскерлігі мен дағдысының қалыптасуына және қолының ептілігінің дамуына дене тәрбиесінің маңызы өте зор. Осы кезеңде оқушылар дене тәрбиесі және доппен орындалатын спорттық қимыл-әрекеттермен белсенді шұғылданбаса, олардың денесі жан-жақты, толық дамымайды. Доппен орындалатын қимыл-әрекет белсенділігінің аздығы баланың қолының ептілігін нашарлатады, ағзаның қорғаныс күшін әлсіздендіреді, дене дамуын толық қанағаттандырмайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Вавилова Е.Н. Развивайте у дошкольников ловкость, силу, выносливость. – М.: Просвещение, 1981.
2. Глазырина Л.Д. На пути к физическому совершенству. – Минск, 1987.
3. Кенеман А.В., Хухлаева Д.В. Теория и методика физического воспитания детей дошкольного возраста. – М.: Просвещение, 1985.
4. Детские подвижные игры / Под ред. Е.В. Конеевой. – Ростов н/Д.: Феникс, 2006.
5. Нұрғаева Г. Ойын сабақ // Бастауыш мектеп. – 2001. – №7.
6. Детские подвижные игры / Под ред. Е.В. Конеевой. – Ростов н/Д.: Феникс, 2006.

УДК 796

Жищенко А.Н., Жумагулов Г.Н.

Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск,Казахстан

ИНФОРМАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ И ТЕХНИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА В УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

Повышение уровня спортивных достижений вызывает необходимость поиска более эффективных путей спортивной подготовки, требует интенсификации процессов обучения и тренировки на основе использования технических средств. Все большее распространение получают устройства, одновременно совершенствующие физические качества и техническое мастерство спортсмена, т.е. осуществляющие принцип сопряженного воздействия. Отдельные тренировочные устройства и тренажёры являются основой комплексов для различных видов спорта. Объединенные с компьютерными системами контроля за функциональным состоянием организма, они приобретают дополнительные управляющие свойства и являются автоматизированными системами оптимальной подготовки спортсменов. Аналогичные тренажёры используются в оздоровительных целях, являясь одним из средств укрепления здоровья, снижением заболеваемости, коррекции физического развития отдельных мышц – плечевого пояса, туловища, верхних и нижних конечностей [2].

Информатизацию образовательного процесса называют «третьей революцией» (после изобретения письменности и книгопечатания). Современные информационные и коммуникационные технологии, созданные отнюдь не для нужд системы образования, ведут к полной революции в образовании.

В такой области, как физическая культура и спорт, и аналогичных дисциплинах применение информационных технологий до недавнего времени считалось недостаточно приемлемой.

Но развитие аппаратуры и технологий и создание программного обеспечения, позволяет иначе взглянуть на учебно-тренировочный процесс в целом и на отдельные стороны в частности.

В настоящее время информационные технологии в физкультурно- спортивной деятельности, за основу её классификации берутся не формы учебного процесса, а программный продукт и аппаратура, призванная решать некоторые задачи по различным видам подготовки: общей и специальной физической, технической, тактической, психологической.

1. Современная медицинская аппаратура, практически не мыслимая без информационных технологий (диагностика и спортивный отбор занимающихся ФК и спортом).
2. В любом спортивном зале и фитнес – центре на кардиотренажёрах установлены компьютеры.
3. Обучение технике двигательного действия с применением компьютерного видеоанализа становится обычным делом.
4. Тактическая подготовка – самый надёжный вид подготовки в ФК и спорте, также основана на ряде виртуальных стимуляторов, которые в определённой мере решают тактические задачи в различных видах спорта.
5. Психологическая подготовка (психодиагностика) проводится на психолого-психофизиологических аппаратно-программных комплексах, позволяющих оперативно проводить исследование функционального состояния физкультурников и спортсменов.
6. Важным событием является создание обучающих программ для тренеров. Например, компьютерная игра, в которой моделируется деятельность тренера по спортивной гимнастике (США), имеющую русифицированную версию, в которой задачей игры является составление комплексов выступлений на спортивных снарядах и подготовка спортсменов к соревнованиям.
7. Аналогичной в программном обеспечении для физической культуры является компьютерный персональный тренер по фитнесу.

Таким образом, применение в учебно-тренировочном процессе в физической культуре и спорте, указанных выше и других средств информационных технологий ведёт к оптимизации и индивидуализации педагогического процесса.

Каждый занимающийся получает возможность работать по индивидуальным программам, разработанным специально под конкретную задачу, определяемую самим занимающимся.

В современной спортивной тренировке широко используются методы т.н. «сверхсрочной текущей информации» подаваемой синхронно с движениями. К ним относится - световая или звуковая информация, сопровождающая движение и дающая дополнительные характеристики о ритме, амплитуде движения, его продолжительности, развиваемых усилий, переучивания. Использование компьютерной техники позволяет разрабатывать различные системы экспресс-анализа, среди которых многоцелевые возможности в сборе данных, контроля и коррекции движений [7].

Подготовка спортсмена – это процессы направленного воздействия на его нервно-мышечной аппарат, при котором обеспечивается оптимальное условие усиление тренировочного эффекта. Сложность и многогранность процесса выявляет проблему получения объективной информации, поиска новых средств и методических приёмов, позволяющих организовать наиболее полную реализацию двигательных возможностей, что недостижимо без применения современных технических средств.

В настоящее время показатели объёма и интенсивности тренировочной работы спортсменов приблизились к пределу их возможностей при условии сохранения здоровья. Следовательно, улучшение спортивных результатов должно идти по пути поиска новых средств и методов, повышающих эффективность тренировочных занятий, без значительного возрастания объема и интенсивности тренировочной работы.

Для решения указанных задач в тренировочном процессе могут применяться специальные упражнения и тренажёрные устройства, ценность которых состоит в целенаправленном воздействии на отдельные мышцы или мышечные группы. Причём, как показывают научные исследования, нагрузка на весь организм при выполнении упражнений локального характера (воздействия) относительно невелика, что позволяет повысить объём и интенсивность целенаправленной скоростно-силовой тренировки, и строго дозировать учёт выполненной нагрузки.

На этапе углубленной тренировки повышенное внимание уделяется развитию мышечной силы, поэтому при применении силовых упражнений большое место отводится упражнениям, которые избирательно воздействуют на отдельные группы мышц, от которых зависит мощность развиваемых усилий в избранном виде спорта или коррекции физического развития.

В современном тренировочном процессе все более глубже используются специализированные средства, специальные приспособления и тренажёры, получившие названия «нетрадиционные средства».

Специальные тренажёрные устройства позволяют широко моделировать различные режимы работы мышц.

Условно их можно разделить на 4 группы:

1. тренажёры, дающие информацию о технических характеристиках движения спортсмена;
2. тренажёры, предназначенные для совершенствования физической подготовки;
3. тренажёры, предназначенные для совершенствования теоретической и тактической подготовки;
4. тренажёры, предназначенные для совершенствования психологической подготовки.

Кроме того, тренажёрные условия позволяют создавать необходимые сочетания режимов работы мышц, условия развития физических качеств, совершенствовать технику и целенаправленно (локально) воздействовать на отдельные мышцы или мышечные группы.

Технические средства должны применяться и в процессе физического воспитания школьников и студентов, что повышает организацию урока, его содержательность и эмоциональность, развивает и совершенствует физические качества в процессе обучения упражнениям, т.е. программированное обучение [5; 6].

Основной источник информации, передаваемый тренером или учителем спортсмену -это субъективное мнение самого педагога. Он замечает основные, на его взгляд, ошибки при выявлении упражнения. Поэтому спортсмену и тренеру - педагогу необходима срочная информация о качественных, временных, пространственных и динамических характеристиках различных элементов движения. На основе срочной информации о выполненном движении, допущенных ошибках, спортсмен может внести необходимую коррекцию уже на следующей тренировке. Для обеспечения срочной информации существует множество средств регистрации отдельных параметров движений [5; 6].

Интересно и перспективно применение упражнений локального характера на специальных тренажёрах для развития относительно слабых мышечных групп, не получающих достаточной физической нагрузки в процессе обычной тренировки.

При направленных мышечных нагрузках локального характера частота сердечных сокращений меньше, а время расслабления сердечной мышцы больше, чем при такой же нагрузке общего характера. Отмечены более высокие показатели уровня насыщения крови кислородом и электроактивности мышц [4].

С повышением квалификации спортсмена, физическая подготовка и физическое развитие становится всё более специализированной, целенаправленной. Это значит, что тренер и спортсмен должны достаточно чётко представлять себе работу мышц во всех основных упражнениях, определить мышечные группы, несущую основную нагрузку, знать, какой уровень развития силы необходим для каждой отдельной группы [3].

Поэтому, перед занимающимся стоит задача правильного использования соответствующих средств, и в частности тренажёров, определения методики их применения (какие упражнения, в какой дозировке, каков вес и т.д.).

Практика спортивной работы и специальные экспериментальные исследования дают основания о целесообразном массового применения специальных тренажёров общего, регионального и локального воздействия для коррекции физического развития, совершенствования спортивной техники и воспитания физических качеств [1; 2].

В целом можно отметить, что рациональное применение технических средств даёт возможность:

- целенаправленно решать вопросы управления учебно- тренировочным процессом и более эффективно проводить обучение технике спортивных упражнений;
- расширить круг средств и методов;
- соблюдать принцип сопряжённости, т.е. соответствия специальных упражнений основным соревновательным движениям;
- использовать эффект сочетания преодолевающего и уступающего режимов работы мышц с учетом специфики движений основного спортивного упражнения;
- избирательно-целенаправленно развивать основные или специфические группы мышц, определяющие успех в данном виде спорта;
- применять упражнения локального характера, способствующие укреплению относительно слабых мышечных групп;
- избирательно воздействовать на определённые мышечные группы с учётом фаз движений, где необходимо проявление максимальных усилий;
- многократно повторять выполнение сложно-координационных упражнений в заданном режиме;
- четко дозировать нагрузку.

В заключении можно сказать что в спорте технические средства имеют еще незавершенный вид. В настоящее время наиболее развиты и систематизированы технические средства направленные на физическую подготовку и овладение техникой спортивных упражнений, в то время как средства психологической, теоритической и тактической подготовки требуют активной разработки и исполнения на практике. А дальнейшей развитие спорта будет способствовать разработки и внедрения новых технических средств, позволяющих повышать эффективность тренировочной и соревновательной деятельности спортсменов.

Список литературы

1. Агашин Ф.К., Агашин М.Ф. Устройство для тренировки спортсменов. – М., 1998.
2. Адырхаев Е.Н., Волков Б.А., Волков Р.А., Макушина Г.А. Устройство для восстановленного лечения. – М., 2000.
3. Коц Я.М. Методы исследования мышечного аппарата // Теория и практика физической культуры. – 1999. – №9.

4. Кузнецов А.И. Совершенствование двигательной функции человека при направленной мышечной нагрузке // Теория и практика физической культуры. – 2007. – №4.
5. Научные основы разработки и совершенствования технических средств обучения и спортивной тренировки: Сборник научных трудов / Под ред. В.Г. Стрельца. – СПб, 2007.
6. Роль и место технических средств обучения и контроля в учебно-тренировочной работе в условиях вуза: Сборник научных трудов. – СПб, 2010.
7. Юшкевич Т.П. и др. Применение технических средств в обучении и тренировке спортсменов. – Минск, 2008.

ӘОЖ 378.2

Жолдыбаева Ф.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

МУЗЫКА ПӘНІ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында педагогтардың кәсіптік құзыреттілігін дамыту қажеттілігі көрсетілген [1]. Өйткені 12-жылдық мектептің алдына қойылған мақсат пен нәтижеге апарар жолда жаңа заманға сай, күтілетін нәтижелерге бағытталған жаңарған білім мазмұнын жеке тұлғаға жеткізетін, педагогикалық қызметке ынтасы жоғары, білім беру саласындағы үнемі жаңарып отыратын өзгерістерге икемді, жаңа технологияларды оқу-тәрбие үдерісінде қолдана алатын, яғни бір сөзбен айтқанда, құзыретті мұғалімдерді дайындау - бүгінгі күннің көкейкесті мәселерінің бірі болып отыр.

«Музыка» пәні бойынша бұрынғы бағдарламаларда болмаған жаңа жадығаттар енгізілген. Атап айтқанда, үштілділік саясатын жүзеге асыру, түрлі мәдениет пен көзқарастарға құрмет сезімін қалыптастыру, ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану құзыреттілігі т.б. Енді музыка пәнінің мұғалімі компьютерлік оқыту технологиясын мәселелеріменгеріп, Movie Maker, Audacity бағдармаларын музыка сабақтарында қолдана білуі керек. Осындай талаптар музыка пәнінің мұғалімінде кәсіби құзыреттіліктердің қалыптасқанын талап етіп отыр.

«Құзырлық» сөзі «құзыр» сөзінен алынған туынды сөз екендігіне баса назар аударамыз. Бұл туралы қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде: «құзыр (компетенция) – жалпы алғанда қайсыбір тапсырманы орындауға қабілеттілік немесе бір нәрсені жасау» деп берілген [2, 75 б.]. Ал Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында «құзырет (компетенция)» – нақты органның не лауазымды тұлғаның заң жүзінде белгіленген өкілеттіліктерінің, құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы деп көрсетілген [3, 96 б.]. Латын тілінен аударғанда (competentia – әділ, дұрыс қорытынды; competere – дегеніне жету, сәйкес келу, жақын келу) «құзырлық – өз ісін жетік білу, танымы мол, тәжірибелі» деген мағынаны білдіреді. Белгілі бір саладағы құзырлықты меңгерген тұлға өз саласына сәйкес білім мен біліктілікпен қаруланған қандай да бір негізі бар ой-тұжырым жасайтын және тиімді әрекет ете алатын адамды есептеуге болады. Енді осы ұғымдардың мәнін тереңірек талдайтын болсақ, онда «құзыр» – тұлғаның белгілі бір пәндер шеңберіне қатысты білімі, біліктілігі, дағдысы мен іс-әрекеттері тәсілінің өзара байланысқан сапаларының жиынтығы, ал «құзырлық»–адамның іс-әрекеті саласына сай құзырлықтарды меңгеруі. Бұл екі ұғымды керек болған жағдайда бөліп қарастырады. Мысалы, құзырлық оқушылар дайындығына алдын-ала қойылатын талаптарды, ал құзыреттілік олардың қалыптасқан тұлғалық сапасын және белгілі бір саладағы іс-әрекетке қатысты жинақталған тәжірибесін айтады.

«Құзырлық» және «құзыр» ұғымдары абстрактілік пен нақтылық диалектикалық категорияларының арақатынасы, яғни құзыр – бұл жүзеге асырылған құзырлық, іс-әрекеттегі құзырлығы. Осылайша түсіндірілетін құзырлықтар негізгі немесе тұғырлық және қосымша немесе кәсіби болып бөлінуі мүмкін. Білім беруде тұлғаның негізгі құзырлықтарын қалыптастыруға және дамытуға бағытталуы, оны ұйымдастырудағы құзырлық бағытын айқындады және ол қазіргі білім жүйесінің әдіснамасында нақты білімділік технологияларының негізі ретінде танылып отыр.

«Мұғалімнің кәсіптік құзыреттілігі» ұғымына «Педагогикалық сөздікте» былайша анықтама берілген: мұғалімнің белгілі бір құндылықтарды, мұраттарды және педагогикалық сананы игнрген, оның педагогикалық әрекетін, педагогикалық қарым-қатынасын және маманның тұлғасын қалыптасуын анықтайтын білімдердің, іскерліктердің және дағдылардың қажетті жиынтығын меңгеруі деп түсініледі [4, 28 б.].

Т.И. Капитонованың, А.Н. Щукиннің, В.А. Кокотыйдың және т.б. еңбектеріне сүйене отырып, болашақ музыка мұғалімінің кәсіптік құзыреттілігін арнайы және қосымша пәндерді оқу үдерісінде меңгерген білімдердің, іскерліктердің және дағдылардың жиынтығы және кәсіптік педагогикалық қызметті орындауға қабілеті деп қарастырамыз.

Музыка күллі өнердің ішіндегі ен құдіреттісі десек, музыканың құдіреттілігін ұғындыруда, оқушылар музыка арқылы жан-жақты дамытып жүрген мұғалімдердің құзыреттілігін ғалым-педагогтар М.Х. Балтабаев, Р.Р. Жардемалиева, С.Ұзақбаева, т.б. зерттеуде.

В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко: «педагогтың кәсіби құзырлығы түсінігі оның педагогикалық қызметті атқаруға теориялық және практикалық даярлығының тығыз бірлігін білдіреді» дей отырып, олардың мазмұнын егжей-тегжейлі талдайды [5, 47 б.].

А.К. Маркованың тұжырымдамасында кәсіби құзыреттілік тектік түсінік болып табылады. Ол іс-әрекетте көрінетін және тиімділігін қамтамасыз ететін барлық факторларды қамтиды. А.К. Маркова бойынша, «педагогикалық іс-әрекет, педагогикалық қарым-қатынас жеткілікті жоғары деңгейде іске асырылатын, мұғалім тұлғасы жүзеге асырылатын, мұнда мектеп оқушыларының оқытылуы мен тәрбиеленуінің жақсы нәтижелеріне жететін педагог еңбегі кәсіби құзырлы» [6, 8 б.]. Осы келістің үлкен жетістігі, кәсіби құзырлықтың барлық сипаттамалары мұғалім еңбегінің үш жақтарымен ара қатынаста болуы: оның технологиясымен - өзіндік педагогикалық іс-әрекетпен, педагогикалық қарым-қатынас және мұғалім тұлғасымен.

Болашақ музыка мұғалімінің тұлғалық құзыреттілігі түрінде:

- ол еңбек пен тәртіп ережесін бойына сіңірген, өзін-өзі тәрбиелей, ұстай алатын ойлау қабілеті жетілген, сөйлеу мәдениеті дамыған, өзінің мамандығына берілген шығармашылықпен жұмыс жасайтын, жаңа технологияларды меңгерген, қоғамдық педагогикалық жүйеге ие бола алатын маман;
- адамгершілік, азаматтық, парасаттылық, инабаттылық және басқа да пайдалы қасиеттерді өз бойына калыптастырып, болашақта шәкірттеріне де дарыта білуге ұмтылатын маман;
- қоғам талабына сай әрекет етіп, ізденіспен еңбек ететін маман.

«Музыка» пәні оқу бағдарламасында төмендегідей жұмыстар негізінде іске асырылады:

- музыкалық импровизациялар мен өңдеулер жасау барысында компьютерлік цифрлік технологияларды қолдану;
- ғаламтор дерекқордан ақпарат іздеу, табу алынған дәйектерді маңыздылығына қарай өңдеу және таңдау(мысалы, оқушылар веб-сайтқа кіріп, мәліметтер оқиды, іздейді, керекті мәліметтерді таңдайды, көшіреді және оны сақтайды);
- слайдтік презентацияларды жасау дағдыларын дамыту, нақты аудиторияға көрсету және қойылған мақсатқа жету үшін, түрлі дерекқордан материалдарды жинақтау;
- мультимедиялық презентациялардағы мәтінді жасау үшін, дыбыстарды, тұрақты немесе жылжымалы суреттерді біріктіріп, модель мен модельдеуді қолдану мүмкіндіктерін зерделеу;
- оқытуды виртуальды ортада, онлайн форумына қатысу, электронды байланысты пайдалану арқылы мұғалімдер және басқа оқушылармен ақпарат алмасу және хабарлама жіберу, қызметтестік, ынтымақтастық;
- белсенді оқытуға техникалық қолдау жасау үшін интерактивті тақтаны пайдалану [7, 14 б.].

Музыка мұғалімінің бұл әрекеті мынандай негізгі мәселерді шешуге бағытталған:

- музыкалық сабақтарды жүргізу процесін педагогикалық басшылыққа алу және мұғалімнің алдында тұрған музыкалық әрекеттің барлық түрін ұйымдастыруға байланысты жоспарларды орындау;
- оқушы мен мұғалім арасындағы сезімдік-рухани қатынасты орнату, олармен арадағы талапкершілік, кешірімшілдік қасиеттерді дамыта нығайту.

Мұғалімнің музыка сабағын ұйымдастыру және коммуникативтік әрекетінің сипаттамасы әртүрлі және ол мынаған байланысты:

- музыка мұғалімінің жеке басының ерекшеліктері, қажырлылығы, балалармен қарым-қатынас жасау тәсілі;
- мектепке алынған балалардың мінез-құлкын қадағалау стилі;
- нақты бір сынып балаларының тәрбиелік деңгейіне;
- олардың өзін-өзі дамытушы ұйымдастыра білу қабілеті;
- бір әрекеттің екіншісіне көше білуі сияқты т.б. жұмыстар жүргізу.

Ерекше айта кететін бір жайт, осы айтып отырған әрекет, яғни музыка сабағын ұйымдастыру белгілі бір дайын үлгіге көне бермейді. Сабақты ұйымдастыру әрекеттері міндетті түрде вариантылықты талап етеді. Музыка мұғалімінің коммуникативтік-ұйымдастырушылық әрекетінің педагогикалық әрекетінің педагогикалық талаптарының өнімділігі мынада:

- мұғалімнің балалардың нақты мүмкіншіліктерін білуі;
- музыкалық сабақтарда мұғалім мен оқушылар арасындағы ашық әңгімелесу;
- оқып отырған музыкалық материалдардың қиындық деңгейіне қарай сабақты жеңіл әрі тартымды өткізу тәсілдерін қарастыру т.б.

Музыка мұғалімінің кәсіптік құзыреттілігі түрінде:

- мұғалімнің кәсіптік құзыретгілігі, оның педагогикалық әрекетінің, педагогикалық қарым-қатынасының қалыптасуы және педагогикалық сана-сезім, мұрат, құндылықтар идеясын қолданушы мұғалім тұлғасын анықтайтын мұғалімнің білім, білік және дағдының қажетті жиынтығын игеруі ретінде түсіндіріледі;
- мұғалімнің жеке ән салу құзыреттілігі. Музыка пәні мұғалімінің сабақтағы әрекетінің бірі - балалардың музыканы таңдап, одан әрі жаттап алуы үшін сол шығарманы өз орындауында, жеке әншілік әрекетімен жеткізгені жөн. Бұл сүйемелдеумен баланы жеке орындалатын классикалық, халықтық, шығармалар болуы мүмкін. Осы кезде мұғалім өзіне сезімділігін, шеберлігін жеке орындаудағы бейімділігі мен дағдысын көрсете білуі керек. Сол орындап отырған туындының стилін, дәуірлік ерекшелігін,

композитордың өзіндІк стилін бәрін сақтай отырып жеткізсе, бұл мұғалімнің білімділігі мен қатар тәжірибесі мол шеберлігін де танытады;

- музыкалық аспапта ойнау құзыреттілігі. Музыка сабағында мұғалім музыкалық орындаушылықтың әртүрлі аспапты меңгерген орындаушы ретінде көрінеді. Аспаптық орындаушылық түрлері шығарманы жеке орындау, оқушыларды музыкалық аспаппен сүйемелдеу, басқалармен бірге ансамбльде ойнау; дирижерлік ету құзыретгілігіне музыка сабағында музыкалық орындаушылықтың негізгі түріне хормен, оркестрмен, музыкалы-композициялар мен дирижерлік жасау әрекеті жатады.

- әртістік шеберлік құзыретгілігі. Музыка мұғалімінің әртістік шеберлігі көркемдік-коммуникативтік әрекетін эмоционалды-экспресивті, көркемдік-интеллектуалдық, көркемдік-операциялық жағынан интеграциялайды. Бұл біріншіден, мұғалім өзінің іс-әрекеті шеберлігінің арқасында балалармен тең рухани сенімді, өнегелі қарым-қатынасын одан әрі жалғастыру үшін жоғары-эмоционалды сипатта жұмыс істейді. Екіншіден, музыканы әртістік өнегелігімен оқушыларды өнерді өздігінен тануына жол ашады. Үшіншіден, музыканы әртістік шеберлікпен ойнау арқылы оқушылардың сенімдік әрекетіне әсер етіп, жаңа мінез-құлық қалыптастырады. Балалардың музыкаға деген қызығушылығын арттырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 27 ақпандағы №123 қаулысы.
2. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздіктері. – Алматы: Мектеп, 2002. – 256 б.
3. Қазақстан Ұлттық энциклопедия / Бас. ред. Ә. Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2001. – 6 т. – 720 б.
4. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике. – Москва: ИКЦ «МарТ», 2005. – 448 с.
5. Сластенин В.А., Исаев И.Г., Мищенко А.И. Педагогика. - М., 2003. -210 с.
6. Маркова А.К. Психология труда учителя. - М.,1993. – 257 с.
7. Музыка. Орта білім мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке арналған оқу бағдарламасы. Астана, 2015. – 27 б.

УДК 37.011.31

Жумабаева А.А., Хусаинова Ж.К.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОРТФОЛИО И МЕТОДА ПРОЕКТОВ В ПРЕПОДАВАНИИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ВУЗЕ

Сегодня, образовательная среда, создающая комфортные условия для развития учащихся, повышения их мотивации к обучению, достижению ими высоких образовательных результатов – важное условие успеха любого института образования. Так, в Послании Президента РК «Казахстанский путь − 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» Н.А. Назарбаев отметил: «Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией. Наши граждане должны быть готовы к тому, чтобы постоянно овладевать навыками работы на самом передовом оборудовании и самом современном производстве. Необходимо уделять большое внимание функциональной грамотности наших детей, в целом всего подрастающего поколения. Это важно, чтобы наши дети были адаптированы к современной жизни» [1].

На современном этапе проблема достижения качественного образования учащихся – ключевая для казахстанского образования. Как верно отметил президент страны Нурсултан Назарбаев, выступая с лекцией в Назарбаев Университете: «…Казахстану, набирающему темпы развития, нужны специалисты с современными знаниями, способные принимать и исполнять грамотные решения». Ведь главным продуктом качественного образования является личность, всесторонне подготовленная к самостоятельной жизни и труду в условиях рыночной экономики, способная на основе приобретенных базовых знаний, умений и навыков решать практические задачи, жизненные проблемы, иметь потребность в преобразованиях. Именно поэтому, для личности, качественное образование должно стать прочной основой жизненного старта. А для общества – базой для подготовки трудовых ресурсов высокого качества и квалификации. Следовательно, одна из главных задач обучающихся высшей школы является современное образование, соответствующее изменившимся потребностям личности и общества, тем самым реализовать конституционное право детей на доступное и качественное образование.

Итак, возникает закономерный вопрос: каковы же педагогические условия повышения качества обучения учащихся высшей школы? Что необходимо учитывать каждому педагогу в своей работе в целях обеспечения доступности качественного образования?

Расскрывая вышесказанные вопросы, можно сделать следующие выводы, во-первых: использование различного рода педагогических технологий, в основе которых лежит организация взаимодействия преподавателя и студента. Так, в профессиональной подготовке студентов используются различные инновационные технологии, остановимся на некоторых из них, а именно: технология портфолио; технология проектов; технология развития критического мышления и письма. При этом неотъемлемой частью любого

изучаемого курса, посредством которой реализуются на практике современные педагогические технологии, является методический комплекс, который, по-нашему мнению, должен включать в себя: видеокомпьютерную систему, с помощью которой преподаватель проводит лекционные и семинарские занятия в специально оборудованной аудитории; «скрин-шот» − специальный раздаточный материал, специфика которого состоит в том, что помимо справочно-информационной функции, он выполняет функцию активизатора творческой деятельности студента при заполнении им специально разработанных схем, блоков, указателей и т. д.; набор интерактивных технических и программных средств обучения [2].

Рассмотрим алгоритм и процессуально-действенное осуществление каждой из выше обозначенных технологий. В зарубежной традиции портфолио определяется как коллекция работ и результатов обучаемого, которая демонстрирует его усилия, прогресс и достижения в различных областях. Данная технология дополняет традиционные контрольно-оценочные средства, направленные, как правило, на проверку репродуктивного уровня усвоения информации, фактологических и алгоритмических знаний и умений. Технология портфолио позволяет учитывать результаты, достигнутые студентом в разнообразных видах деятельности − учебной, творческой, коммуникативной и др. и является важным элементом деятельностного подхода к образованию. Вместе с тем, портфолио не только является современной эффективной формой оценивания, но и помогает решать важные педагогические задачи: поддерживать высокую учебную мотивацию студентов; поощрять их активность и самостоятельность, расширять возможности обучения и самообучения; развивать навыки рефлексивной и оценочной деятельности будущих специалистов.

Описанные особенности портфолио делают его перспективной формой представления индивидуальной направленности учебных достижений конкретного студента, отвечающей задачам его профессиональной подготовки. Так, «портфолио работ» − представляет собой собрание различных творческих, проектных, исследовательских работ, а также описание основных форм и направлений его учебной и творческой активности: участие в конференциях, конкурсах, дополнительных курсов, музыкально-исполнительских достижений.

Данный вариант портфолио предполагает качественную оценку, например, по параметрам разнообразия и убедительности материалов, качества представленных работ, ориентированности на выбранную область знаний. Оформляется портфолио в виде творческой папки студента с приложением его работ, представленных в виде текстов, электронных версий, фотографий, видеозаписей. Портфолио данного типа дает широкое представление о динамике учебной и творческой активности студента, характере профессиональной направленности. Предлагаем примерный вариант записей в «портфолио работ»: проектные работы (указывается тема проекта, дается описание работы, возможно также приложение в виде фотографий, текста работы в печатном или электронном варианте); исследовательские работы и рефераты (указываются изученные материалы, название работы, иллюстрации и т. п.); участие в олимпиадах (указывается тема олимпиады, время проведения, достигнутый результат); участие в научно-теоретических конференциях, семинарах (указывается тема мероприятия, название проводившей его организации, форма участия в нем студента, результат); другие формы творческой активности (участие в оркестре, хоре, кураторском часе и др.) [3].

Также в «портфолио работ» студенты могут также по собственному выбору, либо по заданию педагога, отобрать в свое «досье» контрольные и самостоятельные работы, выполненные по данной дисциплине.

Вместе с тем, существуют технологии как «портфолио отзывов», которая включает в себя характеристики отношения учащегося к различным видам деятельности, а также письменный анализ самого студента своей конкретной деятельности и ее результатов. Данное портфолио может быть представлено в виде текстов заключений, рецензий, отзывов, резюме, эссе, рекомендательных и благодарственных писем (например, после прохождения педагогической практики) и др. Эта форма портфолио дает возможность включить механизмы самооценки студентов, что повышает степень осознанности процессов, связанных с обучением. Примерный перечень документов «портфолио отзывов»: заключение о качестве выполненной работы; рецензии на статьи, рефераты, исследовательские работы; отзыв о работе в творческом коллективе, о выступлении на конференциях, конкурсах исполнительского мастерства; резюме, подготовленное студентом с оценкой собственных учебных достижений [4].

Для изучения теоретических дисциплин, таких как: «Основы социальной работы», «Основы психологии», «Методика преподавания педагогики», «Введение в педагогическую профессию», «Основы исследовательской работы» и других нами используется технология проектов. В основе данной технологии лежит развитие познавательных интересов студентов, умений самостоятельно конструировать свои знания, умений ориентироваться в информационном пространстве, развитие критического мышления.

Технология проектов всегда ориентирована на самостоятельную деятельность студентов − индивидуальную, парную, групповую, которую студенты выполняют в течение определенного отрезка времени. Основными требованиями к использованию технологии проектов являются: наличие значимой в исследовательском, творческом плане проблемы или задачи, требующей интегрированного знания, исследовательского поиска для ее решения; практическая, теоретическая, познавательная значимость предполагаемых результатов; самостоятельная (индивидуальная, парная, групповая) деятельность учащихся; структурирование содержательной части проекта (с указанием поэтапных результатов); использование исследовательских методов (определение проблемы, вытекающих из нее задач исследования

и выдвижение гипотезы их решения; обсуждение методов исследования; оформление конечных результатов; анализ полученных данных; подведение итогов, корректировка, выводы) [5]. Нами были обозначены критерии оценки разработанности проекта, к которым относятся: значимость и актуальность выдвинутых проблем; необходимая и достаточная глубина проникновения в проблему и привлечение для ее решения знаний из различных областей музыкальной педагогики; полнота, содержательность проекта; актуальность и перспективность проекта.

Необходимо строить обучение на активной основе, через целесообразную деятельность студента, сообразуясь с его личным интересом именно в этом знании. Отсюда чрезвычайно важно показать обучаемым их собственную заинтересованность в приобретаемых знаниях, которые могут и должны пригодиться им в дальнейшей профессиональной деятельности. В связи с этим необходимо выбирать проблему, значимую для будущего специалиста, для решения которой ему необходимо приложить полученные знания и новые, которые еще предстоит приобрести. Задача педагога при этом − подсказать новые источники информации или просто направить мысль студентов в нужную сторону для самостоятельного поиска. Выбор тематики проектов определяется преподавателем с учетом учебной ситуации по изучаемой дисциплине, либо самими студентами, если проект предназначен для внеаудиторной деятельности [6].

Таким образом, в основе технологии проектов лежит развитие познавательных навыков обучаемых, умений самостоятельно конструировать свои знания и ориентироваться в информационном пространстве, развитие критического мышления. Критическое мышление − это способность ставить новые вопросы, вырабатывать разнообразные аргументы, принимать независимые продуманные решения. Развитие данного вида мышления посредством интерактивного включения студентов в образовательный процесс и является целью следующей рассматриваемой технологии. Технология развития критического мышления имеет свои особенности, а именно: акцент на самостоятельность студентов в учебном процессе; поиск аргументов для решения проблемы; не принятие сведений на веру; поиск аргументированных ответов происходит на основе рефлексии, выявления неизвестного; необходимо создание условий для сотрудничества и партнерства в процессе целенаправленной деятельности. Технология состоит из нескольких фаз, а именно: 1) вызов (то, что воспитанник уже знает по теме); 2) осмысление (что узнал); 3) рефлексия (отбор информации). Выделим основные приемы, входящие в вышеуказанные фазы технологии: 1 фаза: кластер, индивидуальная «мозговая атака», групповая «мозговая атака»; 2 фаза: инсерт (работа с информацией с разметкой, маркировка текста с его разметкой), чтение с остановками, перекрестная дискуссия, ЗХУ (знаю, хочу узнать, узнал, т. е. приведение информации в логический порядок, его цель − систематизация знаний по теме); 3 фаза: кластер («информационный гроздь», прием графической систематизации материала), эссе, синквейн (стихотворение из пяти строк, цель которого − синтезировать, обобщить информацию по теме). Следовательно, технология развития критического мышления является фундаментом для освоения новых видов деятельности. Мы можем заключить, что предметом любой новой педагогической технологии являются конкретные взаимодействия студентов и преподавателей в разных видах деятельности, организованные на базе точного структурирования, систематизации, программирования, алгоритмизации, стандартизации способов и приемов обучения либо воспитания, с внедрением компьютеризации и технических средств [7].

Итак, современные педагогические технологии по-новому реализуют содержание обучения и обеспечивают достижение поставленных дидактических целей, подразумевая научные подходы к организации учебно-воспитательного процесса в вузе, расширяют диапазон предоставляемых студентам образовательных услуг, изменяют и предоставляют новые формы, методы и средства обучения. Использование современных педагогических технологий − одно из самых перспективных направлений развития высшего образования, способствующих большей индивидуализации учебного процесса, интенсификации обучения и воспитания, формированию и самоактуализации личности будущего специалиста.

Список литературы

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь − 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», г. Астана от 17 января 2014 года [электронный ресурс]. − http://www.zakon.kz/4597132-poslanie-prezidenta-respubliki.html.

2. Матяш Н.В. Инновационные педагогические технологии. Проектное обучение: учебное пособие. − М.: Academia, 2014. − 160 с.

3. Питюков В. Ю. Основы педагогической технологии: моногр. − М.: ГНОМ и Д, 2012. − 192 с.

4. Педагогика. Педагогические теории, системы, технологии: учебник. − М.: Academia, 2010. − 512 с.

5. Гуслова М.Н. Инновационные педагогические технологии. − М.: Академия, 2010. − 288 с.

6. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии. Активное обучение: моногр. − М.: Академия, 2012. − 192 с.

7. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителей общеобразовательных учреждений. – М.: Просвещение, 2011. – 223 с.

ӘОЖ.37.02.371

Жумасейтова А.Е., Султангалиева А.И.
Батыс Қазақстан инновациялық технологиялық университеті,
Орал қ., Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Қазіргі таңда психологиялық-педагогикалық әдебиетте адамның еңбекке, түрлі іс-әрекеттерге дайындығының феномені туралы кең ауқымды теориялық және эксперименттік материал жинақталып, дайындық ұғымына анықтама беріліп, дайындықтың мазмұны, құрылымы, негізгі параметрлері мен оның байқалу динамикасына, ұзақтығына және тұрақтылығына ықпалы анықталған (Д.И. Водзинский, А.Д. Ганюшкин, М.И. Дьяченко, А.А. Калюжный, Л.А. Кандыбович, П.Р. Чамата, А.А. Қалыбекова, Қ.С. Ұспанов, А.А. Молдажанова, Ә.М. Мұханбетжанова, А.Б. Ынтықбаева, Б.А. Утегенова және басқалары).

Жалпы педагогикалық мәселелерді зерттеу саласында дайындық мектепке дайындық, жоғары оқу орнында оқуға дайындық, кәсіби іс-әрекеттің белгілі бір түрлерін орындауға дайындық, педагогикалық міндеттер немесе күрделі жағдаяттарды шешуге, т.б. дайындық ретінде қарастырылады.

Бұл зерттеуде дайындық бізді ең алдымен кәсіби дайындық, яғни белгілі бір кәсіби іс-әрекетті орындауға өзін қабілеттімін деп санайтын және оны орындауға тырысатын тұлғаның субъективті күйі ретінде қызықтырады.

Айтар болсақ, қазіргі психологиялық-педагогикалық әдебиетте «кәсіби» және «психофизиологиялық» дайындық ұғымдарының ажыратылуы жиі кездеседі. Бір авторлар (көпшілігі) кәсіби дайындықты кеңірек ауқымда қарастырып, оның аясында психофизиологиялық дайындықты бөлек көрсетеді (В.А. Моляко, В.А. Сластенин, А.Г. Мороз және басқалары), басқалары (К.К. Платонов) - керісінше пайымдайды (психофизиологиялық дайындық аясынан кәсіби дайындықты бөліп көрсетеді), үшіншілері - оларды тұлғалық және функциялық деңгейлердегі екі өзара бөлек, дербес дайындық түрі ретінде ажыратады (А.Г. Ковалев).

Біздің ойымызша, психофизиологиялық дайындық белгілі бір жүйе ретінде кәсіби дайындықтың маңызды компоненті болып табылады, тұтас жүйенің барлық маңызды қасиеттеріне ие, алайда бірқатар өзіндік ерекшеліктері де бар. Психофизиологиялық дайындықтың кәсіби дайындықтың элементі ретіндегі деңгейі кәсіби іс-әрекеттің табыстылығынан байқалады.

Жалпы алғанда кәсіби іс-әрекетке дайындық іс-әрекетті туындататын тұлғаның белсенді күйі; іс-әрекет салдары; кәсіби жағдайлар мен міндеттерге беталыстарын анықтаушы қасиеттер; мақсатқа лайықты іс-әрекеттің алғышарты, оның реттемесі, тұрақтылық, тиімділігі, субъект іс-әрекетінің жалпы жағдайлар ағынындағы формасы ретінде қарастырылады.

Көптеген ғалымдар мазмұны жөнінен қарастырылатын дайындықтың келесі компоненттерін бөліп көрсетеді:

- педагог мамандығына деген оң көзқарас, педагог іс-әрекетінің белгілі бір түрлеріне деген оң беталыс;
- тұрақты кәсіби қызығушылықтар; педагогикалық іс-әрекеттің тұрақты мотивтері;
- нәтижелер үшін жауапкершілікті сезіну;
- кәсіби іс-әрекеттің тұлға қасиеттеріне, мінез-құлық ерекшеліктеріне сәйкестігі;
- мамандық үшін маңызды білім, білік, дағдылар, оларды жұмылдырып, белсендіруге қабілеттілік;
- дамыған педагогикалық қабілеттер; кәсіби міндеттерді шешудегі дербестік;
- эмоциялық, еріктік, сезім саласының дамуы (шабыттанушылық, табысына сенімділік, өзін-өзі басқара алу, күмәнділікті, қорқыныш-үрейді жеңу, т.б.);
- қабылдау, зейін, ойлаудың тұрақты, мамандық үшін маңызды ерекшеліктері. Оның үстіне кәсіби іс-әрекетке дайындық кәсіби дайындықтың салдары болып табылады.

Біз кәсіби іс-әрекетке дайындықты әрі психикалық күй, әрі тұлғаның қасиеттері ретінде қарастыруға бейімбіз.

Педагогикалық іс-әрекет құрылымы мен мазмұны, кәсіби дайындық (соның ішінде кәсіби педагогикалық іс-әрекетке дайындық) мәселеріне қатысты қолданыстағы ғылыми тәсілдемелерді (М.В. Гамезо, И.А. Зимняя, А.К. Маркова, Л.Ф. Спирин, А.И. Щербаков, және басқалары) талдаған кезде біз қарастырып жатқан дайындықтың екі негізгі құрамды бөлігін бөліп көрсете аламыз:А) психологиялық; Б) әрекеттік.

Әрекеттік дайындыққа сәйкес келесі компоненттерді ажыратамыз: құрастырушылық, ұйымдастырушылық, коммуникативтік, гностикалық. Психофизиологиялық дайындықта - мотивациялық-құндылықтық; когнитивтік-бағалаушылық; эмоциялық-сезімдік; ұйымдастырушылық-тұлғалық және әлеуметтік-перцептивтік компоненттер.

Бастапқыда психофизиологиялық дайындықтың келесідей компоненттерін қарастырайық:

1. **Мотивациялық-құндылықтық компонент.** Дайындықтың бұл компонентінің құрамына біз балаларға, педагог еңбегіне деген сүйіспеншілікті, жауапкершілік сезімін, балаларды оқыту мен тәрбиелеуге

деген ықыласты, балалармен жұмыс жасауға деген қажеттілікті, педагогикалық мамандықты құндылық деп қабылдауды қостық.Балаларға деген сүйіспеншілік педагогқа шексіз қайрат сыйлайды, ол оның жекелеген мінез-құлық әрекеттерін бағыттап қана қоймай, өміріне мән береді, педагогтың кәсіби маман ретінде өзін-өзі табуына көмектеседі. Балаларға деген кәсіби сүйіспеншіліктің ерекшелігі сол - ол педагогқа тәрбиеленушілерінің рухани өсіп-өнуін көруге, әр баланы түсініп, оны ерекшеліктері, ынтасы, өзіндік ойлау тәсілі, мінез-құлқы қалыптасқан адам ретінде, жоғары құндылық ретінде, қайталанбас дара тұлға ретінде қабылдауға көмектеседі.

Бұл мотив тұлғаға бағытталған педагогикалық өзара әрекеттесу жағдайында көрініс береді - біріншіден, баланың тұлғалық бастамасын күшейту жөніндегі мақсатқа сай іс-әрекетте, оның бойындағы әлеуметтік және тұлғалық құндылыққа ие бұғып жатқан мүмкіндіктерін ашуға ұмтылуда, осылайша оның тұлға ретіндегі өзін-өзі орнықтыру перспективаларында; екіншіден, баланың өзіндік «Менін» орнықтыруда, оның өзін-өзі таныту қабілеттерін дамытуға ынталы болуда, тұлғаға айналу қажеттіліктерін қалыптастыруда.

2. **Когнитивтік-бағалаушылық компонент** студенттердің болашақ мамандық туралы ұғынымдарынан, олардың өз педагогикалық мүмкіндіктерін бағалай білуден тұрады. Ұғым - бұл еске алу немесе өнімді түрде көз алдына елестету негізінде туындайтын заттардың, көріністер мен оқиғалардың бейнелері.Болашақ педагогтың келешек кәсібіне қатысты ұғынымдары неғұрлым айшықты болса, ол іс-әрекет міндеттерін соғұрлым жақсы түсініп, мақсатқа жетуге лайықты, дұрыс шешімдерді қабылдап, оларды дұрыс орындайды. Олар кәсіби іс-әрекеттің күтілетін шарттарының өзіндік ішкі моделі болып табылады, университетте алынған білімді болашақта «қолдануға келетін» және «қолдануға келмейтін» деп бөлуге көмектесетін бағдаршалар ретінде қызмет етеді, кәсіби қасиеттердің, дағдылардың пайда болуына, студенттердің оқу үрдісіне дұрыс қатынасының қалыптасуына ықпал етеді.

3. **Ұйымдастырушылық-тұлғалық компонент** болашақ педагогтың келесі негізгі кәсіби маңызды қасиеттерінен тұрады:

1) балаға деген қызығушылық пен сүйіспеншілік педагогикалық іс-әрекетке деген қажеттіліктің, әділдіктің, педагогикалық қырағылық пен байқағыштықтың, педагогикалық әдептіліктің, педагогикалық қиял, тіл табысқыштық, талап қойғыштық, табандылық, мақсатқа ұмтылғыштық, ұйымдастырушылық қабілеттер, байыптылық және ұстамдылық, кәсіби жұмысқа жарамдылықтың көрінісі ретінде;

2) баланы түсіне білу, оның психологиялық ерекшеліктерін, мінез-құлқын оңай тану, білімінің, сенімдерінің, моралдық қасиеттерінің деңгейін дұрыс анықтай алу; балаларға оқу материалын жетімді тілмен түсіндіруге қабілеттілік; оқушыларды қызықтыра білу, олардың бойында энтузиазм (білуге деген құштарлықты) ояту, қызықтыру, сәйкесінше эмоцияларын туындату; адамдарды сендіре білу; ұйымдастырушылық қабілеттер; педагогикалық такт; талап қойғыштық, балаларға жеке тәсілдемені таңдау, өз жұмысының нәтижелерін көре білу, шығармашылық жұмысқа қабілеттілік; белгілі бір оқиғаға немесе жағдайға сай шұғыл және уақытылы әрекет етуге қабілетті болу;

3) азаматтық жауапкершілігінің, әлеуметтік белсенділігінің, балаларға деген сүйіспеншілігінің жоғары болуы, оларға шын жүрегімен берілу, шынайы зиялылық, рухани мәдениеттілік, басқа адамдармен жұмыс жасай білу және қажетсіну, кәсіби шеберлілік, ғылыми-педагогикалық ойлаудың инновациялық стилі, жаңа құндылықтарды жасақтауға және шығармашылық шешім қабылдауға дайын болу, толықтай өзін-өзі жетілдіру мен өз білімін арттыруға дайындық, физикалық және психикалық денсаулық, кәсіби жұмысқа жарамдылық (И.Б. Котова мен Е.Н. Шиянов).

4. Дайындықтың әлеуметтік-перцептивтік компоненті сәйкестендіру, эмпатия, аттракция, рефлексия механизмдеріне негізделеді. Бұл компоненттің ерекшелігі сол - онда тұлғаға бағытталған педагогикалық өзара әрекеттесудің сипаттамалары анығырақ қарастырылған.

Сәйкестендіру - бұл басқа адамды танып-білу тәсілі, оның ішкі жан-дүниесі туралы пайымдарын серігінің орнына өзін қойып көріп негіздейді, яғни өзін басқа субъектімен теңдестіреді. Эмпатия - бұл басқа адамдарға эмоциялық сезімдері арқылы тілектестігін білдіру немесе басқалардың сезімдерін түсіну. Эмпатия басқа адамның ішінде болып жатқан нәрселерді ұғынуға, оның тебіреністерін, қоршаған әлемді қалай қабылдайтынын елестетуге негізделген. Эмпатия неғұрлым жоғары болған сайын, адам соғұрлым басқа адамдардың ішіндегісін жақсы елестетіп, бір оқиғаны әртүрлі адамдардың қалай қабылдайтынын түсінуге қабілетті болады, түрлі көзқарастардың туындауын заңдылық деп қабылдауға бейім болады.

5. Дайындықтың эмоциялық-сезімдік компоненті педагог тұлғасының сезім саласының даму деңгейін оның эмоцияларының сан қырлары арқылы анықтайды. Басты қасиеттерде біз интеллектуалдық, эстетикалық және адамгершілік сезімдерді бөлек айырамыз. Олар тұлғаның таңдану, күмәндану, қызығушылық білдіру, эстетикалық ләззат алу, махаббат, басқаның күйзелісіне ортақтасу, жақсылық тілеу, адал болу, адамгершілік, ізгілік танытуы арқылы көрсетіледі.

Эмоциялық сала тұлғаны, оның ерекше өмірлік құндылықтарын дамытудың өзіндік реттегіші болып табылады.

Әртүрлі зерттеушілер педагогтың кәсіби-шығармашылық қабілеттерінің құрамдық бөліктерінің құрамы әртүрлі екенін көрсетеді. Айталық, мысалы, А.И. Щербаков педагог тұлғасының келесідей жеке-дара психологиялық ерекшеліктерін бөліп көрсетеді, оның кәсіби-шығармашылық жетістіктерінің деңгейі олардың дамуына байланысты: жоғары танымдық қызығушылықтар, балаларға деген сүйіспеншілік және

олармен жұмыс істеуге деген қажеттілік, мінездің мықтылығы мен жігерлілігі, дербестік пен іскерлік, педагогикалық қабілеттер (мұғалімнің баланы дұрыс қабылдауы, педагогикалық болжамдау) және практикалық дағдылар мен біліктер: жалпы педагогикалық (ақпараттық, дамытушы-жұмылдырушылық), бағдарлық, жалпы еңбектік, коммуникативтік, өз білімін дамытушылық [1; 2].

Педагогикалық қабілеттерді талдаудың басқа да тәсілдемелері бар. Мысалы, Н.В. Кузьмина келесілерді бөліп көрсетеді: коммуникативтік, ұйымдастырушылық, гностикалық [3]. Әрине, бөліп алынған педагогикалық қабілеттердің әрқайсысы түрлі жағдайларда, соның ішінде шығармашылық жағдайында байқалуы мүмкін, мұндағы педагогтың шығармашылығы студенттерге көрсетіліп, олар оны меңгеріп алады. Сондықтан педагогтың шығармашылық тұлға ретіндегі маңызды қасиеттерінің бірі - бұл эмпатияның айрықша жоғары деңгейі немесе В.Левидің кітабының атымен айтатын болсақ: «Басқаларды түсіну өнері» [4].

Арнайы педагогикалық қабілеттердің деңгейі тереңіректен, мұғалімнің өз оқушыларының даму ерекшеліктері туралы алатын ақпаратының жан-жақтылығынан, өз іс-әрекетін қайта құру жылдамдығынан көрінеді. Арнайы педагогикалық қабілеттердің ішінде мұғалімнің іс-әрекетіне немесе тәрбиешінің жұмысына да жатпайтын, екеуіне де қатысы бірдей ерекше қабілеттер бар. Бұл педагогикалық қарым-қатынасқа деген қабілеттілік. В.А. Кан-Калик осы қабілеттерді көп жылдар бойы зерттеп, педагогикалық еңбектің құрылымында 200 астам компонент барын анықтаған [5, 5-13 б.]. Қарым-қатынас оның ең күрделі жақтарының бірі, өйткені педагогикалық жұмыстағы ең маңызды іс - мұғалім тұлғасының оқушы тұлғасына ықпалы –осы арқылы жүзеге асырылады.

А.К. Маркова және Л.М. Митина сияқты бірқатар авторлар педагогикалық іс-әрекет үшін маңыды мұғалімнің келесі психологиялық қасиеттеріне тоқталады [6]. Оларды тізіп өтейік.

Педагогикалық эрудиция - мұғалімнің педагогикалық міндеттерді шешу кезінде икемді пайдалана алатын қазіргі заманға лайық білімінің қоры.

Педагогикалық мақсат қою - мұғалімнің өз еңбегін жоспарлауға деген қажеттілігі, міндеттерді педагогикалық жағдайға сай өзгерте білуге дайындық. «Педагогикалық мақсат қою - бұл мұғалімнің қоғам мақсаттары мен өз мақсаттарын біріктіріп, оларды соңынан оқушыларға қабылдаулары мен талқылауы үшін ұсынуға қабілеттілігі» [7, 54 б.].

Педагогикалық жағдайларды талдау барысында жағдайларды салыстыру және жіктеу, олардың себеп-салдарлық байланыстарын анықтау арқылы педагогикалық іс-әрекеттің көзден таса, сырттай көрсетілмеген қасиеттерін анықтау үрдісінде педагогикалық ойлау қалыптасады.

Бұл жерде практикалық педагогикалық ойлау ерекше қызықтырады. Бұл теориялық заңдылықтарды пайдалана отырып, нақты жағдайларды талдау және соның негізінде педагогикалық шешімдерді қабылдау болып табылады.

Педагогикалық іс-әрекеттің колледждің білім беру үрдісіндегі аталған бағыттарының жүзеге асырылуы олардың тиісті қағидаттарға сүйенуін талап етеді. Біздің пікірімізше, студенттермен жұмыста ең тиімді қағидаттар келесідей:

- жүйелілік және оңтайлылық қағидаты аталған дайындықтың қалыптасу мақсаттарының, мазмұнының, формаларының, әдістері мен тәсілдерінің бұл үрдіс нәтижелеріне берілген бағаға сәйкес келуін талап етеді. Үрдістің жүйелілігі, тұтастығы көбінесе теориялық және әдіснамалық негіздердің дамуымен, талданып, ой елегінен өткізілуімен қамтамасыз етіледі.

- ***ЖОО білім беру ортасында өз білімін көтеру мен ұйымдастырылған білім беру-қалыптастырудың өзара әрекеттесуінің бірлігі қағидаты, бір жағынан, өз білімін көтеру*** мотивтерінің дамуына, кәсіби өрлеуді жетілдіруге, ал екінші жағынан, болашақ мұғалімнің құзыреттілігі қалыптасатын рефлексиялық-инновациялық ортаны құруға бағытталады.

- ***болашақ педагогтың тұлғаға бағдарланған тәсілдемені жүзеге асыруға*** кәсіби дайындығын қалыптастыру үрдісін басқарудың сызықтық емес қағидаты оның гуманистік бағыттылығынан көрінеді.

- ***ресурстардың шектеулілігін есепке алу қағидаты,*** өйткені ЖОО ресурстары мен білім беру әлеуеті педагогикалық іс-әрекетті игеру тұрғысынан алғанда шектеулі, қалыптастыру стратегиясы бойынша ***болашақ педагогтың тұлғаға бағдарланған тәсілдемені жүзеге асыруға*** кәсіби дайындығын қалыптастыру үрдісін ресурстармен қамтамасыз етуді құрамалау және оңтайлы таңдау жасауды қарастырады.

- жүйенің олқылықтарының орнын толтыру қағидаты. Білім беру ортасы ішкі (тұлғалық) әлеуетті белсендіру есебінен ресурстар тапшылығының орнын толтырып отыруға қабілетті. Б***олашақ педагогтың тұлғаға бағдарланған тәсілдемені жүзеге асыруға*** кәсіби дайындығын қалыптастыру стратегиясы тұлғалық әлеуетті дамыту, қолдау және жүзеге асыруға бағытталуы тиіс.

Қарастырылып жатқан дайындықта **біз жоғары оқу орнының студенттерінің психологиялық дайындығының 3 компонентін анықтайды:** 1) интеллектуалдық; 2) эмоциялық-еріктік; 3) коммуникативтік-тұлғааралық.

Сонымен түрлі зерттеулердің **теориялық қағидаларын талдау** арқылы келесідей **қорытындылар** жасауға болады:

1) Кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындықты мотивациялық-мағыналы дайындық пен субъектінің кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруға қабілеттілігін қамтамасыз ететін психикалық түзілімдерінің –

көзқарас-түсініктерінің, ойлау тәсілдерінің, біліктерінің, ұмтылыстарының, құндылықтарының, басқа да тұлғалық қасиеттерінің жиынтығын (жүйесін) қалыптастыру үрдісі деп түсінеміз.

2) Педагогтардың ең маңызды қасиеттерінің ішінен мыналарды бөліп көрсетеміз: эмпатия, эрудиция, педагогикалық ойлау, интуиция, импровизацияға бейімділік, байқағыштық, оптимизм, тапқырлық, педагогикалық болжағыштық, рефлексия.

3) Педагог үшін маңыздылары келесі қасиеттер болып табылады: бәрін білуге құмарлық, бір нәрсемен ұзақ уақыт бойы айналысуға қабілеттілік, ғылыми дарындылықтың салыстырмалы жоғары деңгейі, шығармашылық ойлау, ұшқыр қиял, байқағыштық, өз жұмысы мен өз міндеттеріне қатысты бастамашылдық, ынталылық, тәртіптілік, сын мен өзін сынауға қабілеттілік, әділдік, туралық, басқа адамдармен тіл табыса білу.

4) Педагогикалық қабілеттер педагогикалық еңбектің нысандарына, құралдары мен шарттарына қатысты тәрбиеленетін тұлғаның тиісті қасиеттерін қалыптастырудың өнімді модельдерін құрудан тұратын тұлғаның жеке тұрақты қасиеттері ретінде анықталады.

5) Педагогикалық рефлексияның кешенді көрінісі студенттердің тұлғаға бағдарланған педагогикалық өзара әрекеттесуге психологиялық дайындығының маңызды компоненті болып табылады. Ол педагогтың балалармен қарым-қатынас жасау тәсілін талдап, дұрыс бағалауға, балалардың өзі туралы ұғынымдарын ескеруге, өз тәрбиеленушілерін дұрыс түсінуге, олардың психикалық күйлерін анықтай алуына, балалардың бұл қарым-қатынастардан не күтетінін білуге мүмкіндік береді.

6) Педагогикалық іс-әрекетке психологиялық дайындықты қалыптастыру бағыттарын талдай отырып, кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындықтың табысты болу үрдісі үшін маңызды мәні бар келесі үш бағытты көрсетуге болады: педагогикалық, психологиялық және дамытушы бағыттар.

7) Кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындықты қалыптастырудың негізгі әдістері ретінде студенттермен жұмыс кезінде біз келесі тәсілдерді таңдадық: тренингтер, жаттығулар, топтық талқылау, арнайы курсты зерттеу.

8) Кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындықты табысты қалыптастыру үрдісінің негізгі компоненттері ретінде келесілері таңдалды: интеллектуалдық, эмоциялық-еріктік, коммуникативтік-тұлғааралық.

Әдебиеттер тізімі

1. Щербаков А.И. Формирование личности учителя в системе высшего педагогического образования. – СПб., 1998. – 120 б.

2. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей. – СПб., 1999. – 98 б.

3. Леви В.Л. Искусство быть другим. – М., 1990. – 207 б.

4. Кан-Калик В.А. К разработке теории общего профессионального развития личности специалиста в ВУЗе. – М.,1995. – 56 б.

5. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал. – М., 1999. – 215 б.

6. Климов Е.А. Психология профессионала. – М., 1996. – 400 б.

7. Тесленко А.Н. Сборник диагностических методик. – Астана, 1995. – 36 б.

ӘОЖ 796.3

ӘОЖ 376

Иманғалиев А.С., Кенжегалиева А.Ж.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ЗЕРДЕ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қазіргі таңда тек біздің елімізде ғана емес, әлем елдерінің де өзекті мәселелерінің бірі – ерекше білімді қажет ететін балаларды қоғамнан алыстатпай оларды да өздерін қоғамның бір мүшесі екендігін сездіру, басқа балалармен бірдей білім алуын қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасының «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» 2002 жылғы 11 шілдедегі №343-II Заңында дамуында кемістігі бар балаларға көмек көрсетудің тиімді жүйесін жасауға, оларды тәрбиелеу, оқыту, еңбекке және кәсіби даярлау ісімен байланысты проблемаларды шешуге, балалар мүгедектігінің алдын алуға бағытталған шараларды жүзеге асыру қарастырылған [1].

Қазіргі кезде дамуында кемшілігі бар балалардың көп бөлігін зерде бұзылысы бар балалар құрайды. Н.В. Новоторцева «зерде бұзылысы–бас миының органикалық зақымдануы салдарынан ақыл-ойдың тұрақты төмендеуі» деп түсіндіреді. Танымдық әрекеттің төмендеуі орталық жүйке жүйесі зақымдануының ауырлығына, ақаудың пайда болу уақытына байланысты болады [2, 123 б.].

Зерде бұзылысы (олигофрения) – орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануы нәтижесінде танымдық іс-әрекеттің түбегейлі өзгеруі. Олигофрения грек тілінен аударғанда «ақылы аз» деген мағынаны білдіреді. Бұл ұғымды ғылымға XIX ғасырдың басында неміс психиатры Э.Крепелин енгізді [3, 32 б.].

Зерде бұзылысы бар балаларды даму ерекшеліктеріне байланысты негізгі үш деңгейге топтастырады:

Жеңіл ақыл-ой бұзылысы бар балалар ақыл-ой бұзылысы бар балалардың 70-80%құрайды.Жеңіл ақыл-ой бұзылысы бар балалар қалыпты дамып келе жатқан қатарластарымен салыстырғанда кеш дамиды. Яғни жүру, сөйлеу, өз-өзіне қызмет ету дағдыларын кеш меңгереді. Балалардың физикалық дамуы әлсіз, жиі ауырады. 7-8 жастағы жеңіл ақыл-ой бұзылысы бар балалар арнайы көмекші мектептерге қабылданып, арнайы бағдарламамен оқиды. Бұл деңгейдегі балалар тұрмыстық сипаттағы жеңіл сұрақтарға дұрыс жауап беру арқылы өмір сүру жағдайларына бейімділіктерін көрсетеді. Олардың барлығы бастауыш сыныпты немесе көмекші мектеп бағдарламасын толығымен игере алады. Көпшілігі есейген шақта отбасын құрып, қарапайым еңбек дағдыларын игеру арқылы өндіріс орындарында қызмет ете алады. Олардың сөздік қоры олигофренияның басқа түрлерімен салыстырғанда жеткілікті түрде қалыптасады. Сондықтан жеңіл ақыл-ой бұзылысы бар балалар қарапайым абстрактілі түсініктерді қолданып, қарым-қатынасқа түсе алады [4, 90 б.].

Орташа ақыл-ой бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілінің дамуында уілдеу, былдырлау болмайды, сөздік қоры шектелген, сөйлеу әрекетінде қысқа фразалар кездеседі. Абстрактілі ойлау қабілеттері дамымайды, тәртіп нормаларын игеруде инстинктік белгілер ғана байқалады. Бұл деңгейдегі балаларда қарапайым дағдылық әрекеттер мен еңбек құралдарын пайдаланып, еңбек дағдыларын игеру мүмкіндіктері қалыптасады. Олар өзбеттерінше белгілі бір әрекеттің түрін игеруге қабілетті болғанымен, үйреншікті жағдайлардың өзгерісіне үйренісе алмайды. Өзбеттерінше өмір сүру мүмкіндігін игере алмағандықтан әр уақытта басқа бір адамның көмегін қажет етеді. Орташа ақыл-ой бұзылысы бар балалар бала кезінен мүгедек болып саналады. 7-8 жасқа келгенде арнайы түзету мектептерінің арнайы құрылған сыныптарына қабылданады. Мектепті бітірген түлектер үй жағдайында болады. Көпжылғы тәжірибелік зерттеулер нәтижелеріорташа ақыл-ой бұзылысы бар балалар тұрмыстық шаруашылық қызметімен айналыса алатынын және бұл оларға қуаныш сыйлайтындығын көрсетті [4, 89 б.].

Ауыр ақыл-ой бұзылысы бар балалар. Дамудағы ауыр бұзылысты баланың алғашқы өмір жылдарында-ақ анықтауға, білуге болады. Ойлау, қабылдау, есте сақтау қабілеттері анық бұзылған. Сөйлеу тілі өте жай, шектеулі қалыптасады немесе мүлдем қалыптаспайды. Қарапайым өз-өзіне қызмет ету, тазалық дағдылары өте жай және қиын түрде қалыптасады. Бұл деңгейіндегі балалар қоршаған ортамен қарым-қатынасқа түсе алмайды, белсенділіктері төмен, қоршаған орта жағдайларының өзгерісіне ешқандай да реакция көрсетпейді. Балалардың әрекеті мақсатсыз түрде сипатталып, механикалық еліктеу арқылы қоршаған ортадағы адамдардың әрекетін мағынасыз түрде қайталайды [4, 89 б.].

Қоғамның зерде бұзылысы бар балаларға деген көзқарасы әр кезеңде әр түрлі болды. Ақыл-ой бұзылысы бар тұлғаларға қоғамдық көмекті ұйымдастыру XIX ғасырдың басында қалыптаса бастады. XIX ғасырдың ортасында міндетті бастауыш білім туралы заңның енуіне байланысты жеңіл ақыл-ой бұзылысы бар балалар анықтала бастады. Зерде бұзылысы бар тұлғаларды оқыту мен тәрбиелеудің теориясы мен практикасын дамытуда Э.Сеген, Й.Т. Вайзе, В.Айрленд, Ж.Демор, О.Декроли, М.Монтессоридің еңбектері маңызды.

Н.М.Назарованың еңбегінде зерде бұзылысы бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу ісінің басталуы сипатталады. Ресейде зерде бұзылысы бар балаларға арналған алғашқы оқу орны Фридрих Пляцтың басшылығымен 1854 жылы Рига қаласында ашылды. Кейіннен И.В. Маляревскийдің дәрігерлік-тәрбиелік мекемесі, Е.К.Грачеваның қайырымдылық мекемелері мен мектептері, М.П. Постовскаяның көмекші сыныптары пайда болды. XX ғ 30-70 жж. олигофренопедагогика (зерде бұзылысы бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселесімен айналысады) саласы қарқынды дамыды. Оның дамуына Л.С. Выготский, Л.В. Занков, А.Н. Граборов, Г.М. Дульнев, т.б зор үлес қосты. Олигофренопедагогикада ерте жастағы (Е.А. Стребелова, Ю.А. Разенкова, Г.А. Мишина, т.б), мектепке дейінгі және мектеп жасындағы (Л.Б. Баряева,О.П. Гаврилушкина, А.А. Аксенова, М.Н. Перова, Б.Б. Горскин, Е.Н. Соломина, И.М. Яковлева және т.б.) балалармен түзету жұмыстарын жүргізудің әдіс-тәсілдері құрыла бастады[5, 218 б.]. Зерде бұзылысы бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселесі қазақстандық ғалымдар Ж.И. Намазбаева, Р.А. Сүлейменова, Г.А. Ильмұратова және т.б. еңбектерінде қарастырылған.

Мектепте оқыту жеңіл және орташа ақыл-ой бұзылысы бар оқушылар үшін ұйымдастырылады. 7-8 жастан бастап зерде бұзылысы бар балалар арнайы көмекші (қосалқы) бағдарламалар бойынша жүргізілетін арнайы (түзету) мектептерінің бірінші немесе дайындық сыныптарына қабылданады. Оқыту 2 сатыда ұйымдастырылады:бірінші саты – дайындық деңгейі (0, 1-4 сыныптар); екінші деңгей – 5-9 сыныптар.Көмекші мектептерде әдебиет, математика, бейнелеу өнері, дене тәрбиесі секілді жалпы сабақтармен қоса арнайы түзету сабақтары да жүреді. Төменгі сыныптардағы түзету сабақтарына заттармен және қоршаған ортадағы құбылыстармен таныстыру негізіндегі сөйлеуді дамыту, ырғақ бойынша арнайы сабақтар, ал 5-9 сыныптарда әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау (ӘТБ) жатады. Оқыту мекемелеріндегі сабақтардың спецификалық формасына жеке және топтық логопедтік жаттығулар, емдеу-сауықтыру және психомоторика мен сенсорлы үрдістерді дамыту секілді сабақтарды жатқызуға болады [6, 66 б.].

Зерде бұзылысы бар балаларды оқытудың мүмкіндіктері даму бұзылыстарының тереңдігі мен таралуына байланысты. В.В. Воронкованың басшылығымен КСРО педагогикалық ғылым академиясындағы дефектологияны ғылыми зерттеу институты қызметкерлерінің (В.В. Воронкова, П.Г. Тишин, В.В. Эк (1984),

Е.А. Ковалева, С.Л. Мирский, Н.П. Павлова (1983) көп жылдық зерттеулері зерде бұзылысы бар оқушылардың арнайы оқу бағдарламаларын меңгеру кезінде байқалатын ерекшеліктерін анықтап, балаларды қабылдау мүмкіндіктеріне қарай 4 типологиялық топқа бөлді.

*Бұл педагогикалық классификацияның бірінші типологиялық тобына*фронтальды оқыту үдерісінде бағдарламалық материалдарды ойдағыдай табысты игерген оқушылар жатады. Олар оқу тапсырмасын өзбетінше орындауға қабілетті. Өзгертілген тапсырманы орындау кезінде көп қиындықтарды бастан кешірмейді, негізінен жаңа жұмысты жасау барысында бар тәжірибені дұрыс қолданады. Әрекеттерін сөзбен түсіндіре алулары оқушылардың бағдарламалық материалдарды саналы түрде қабылдай алатындығын көрсетеді. Бұл топтағы оқушылар басқаларына қарағанда алған білімдері мен дағдыларын тәжірибеде табысты қолдана алады. Салыстырмалы түрде күрделі тапсырмаларды орындағанда ересектердің көмегі қажет болады [7, 76 б.].

Екінші типологиялық топ оқушылары да сыныпта айтарлықтай табысты оқиды. Оқыту барысында бұл топтағы балалар I топ оқушыларына қарағанда әлдеқайда қиындықтарға кезігеді. Олар негізінен мұғалімнің топтық түсіндірмесін түсінеді, оқылатын материалды жақсы есте сақтайды, бірақ қарапайым тұжырымдар мен қорытынды жасай алмайды. Көбінесе тапсырмаларды өздіктерінен орындай алмайды, мұғалімнің көмегіне мұқтаж. Бұл балалар бірінші топтың оқушыларына қарағанда білімдерін, жұмыс істеу тәсілдерін, оқу іс-әрекеттер алгоритмдерін баяу меңгереді. Өз әрекеттеріне жеткілікті түрде жауап бере алмайды [7, 78 б.].

Әртүрлі көмек түрлерін (сөздік-логикалық, көрнекілік, пәндік-тәжірибелік) қажет ете отырып, бағдарламалық материалды қиындықпен меңгеретін оқушыларды *үшінші топқа* жатқызамыз.Білімді меңгерулері сол берілетін білімді түсінулеріне байланысты.Бұл топтағы оқушылар қайта түсіндірілген материалды жеткіліксіз түсінеді. Оларға ең бастысын анықтау, бөліктердің қисынды байланысын орнату, екінші кезектегі қосымша бөліктерді бөліп көрсету қиынға соғады. Топтық сабақтар кезінде олар материалды түсінбейді, қосымша түсіндіруді қажет етеді [7, 79 б.].

Төртінші типологиялық топтың оқушылары оқу материалдарын өте үлкен қиындықпен меңгереді. Топтық оқыту бұл топтағы оқушылар үшінжеткіліксіз. Олар көп мөлшердегі жаттығулар орындауды, қосымша оқыту әдістерін енгізуді, жұмыстарды орындау кезінде тұрақты бақылап тұруды және бағыттап отыруды қажет етеді.Олар өздіктерінен қорытынды жасап, бар тәжірибесін қолдана алмайды [7,82 б.].

Тәрбиелеу мен оқыту, еңбекке баулу мәселесі қалыпты дамыған балалар үшін қаншалықты маңызды болса, зерде бұзылысы бар балалар үшін соншалықты қажет. Бастауыш сынып оқушыларында алғашқы кездегі жетістікке жетуге деген түрткі соншалықты қиын: ол тапсырманы басқалардан бұрын әрі жақсы аяқтауға ұмтылады. Біртіндеп түрткі мен ынта күрделене түседі. Балалар орындалатын жұмыстың пайдасын, маңызын, қажеттілігін ұғына бастайды. Арнайы көмекші мектептегі ең негізгі әрекет – еңбек әрекеті. Ол 4-сыныптан бастап кәсіби сипатқа ие болады. Еңбекке оқыту үдерісінде жасөспірімдер өздеріне қолжетімді кәсіптерді игереді. Еңбек түрткісін жоғарылатуда қоғамдық, ұжымдық бағалаудың маңызы зор: қоғам үшін қажет жұмысты орындау немесе тамаша бұйым жасау – баланың еңбекке көзқарасын өзгертеді.

Зерде бұзылыстары бар балаларға арналған көмекші мектептердегі оқу бағдарламасы, оларға белгілі бір білім көлемін беріп қана қоймайды, сонымен бірге психикалық және дене бітімдік даму кемшіліктерін түзетуді, тұлға ретінде қалыптастыруды, қоғамға кіріктіруді және кәсіби білім беріп, еңбек жолына даярлауды көздейді [8, 110 б.].

Оқи алмайтын бала болмайды. Баланың барлығы оқуға қабілетті. Оқыту және тәрбиелеу, түзете-дамыту барысында әр баланың жеке және жас даму ерекшелігі ескерілу керек. Зерде бұзылысы бар балаларға сүйіспеншілікпен, мейіріммен қарап, оқушының даму барысын жете есепке алып, бейімділігін, қызығушылықтарын назардан тыс қалдыруға болмайды.

Заман талабына сай білім беру жолында талмай ізденіп, әрбір сабақта оқушының пәнге деген қызығушылығын арттыру мақсатында жаңа технология элементтерін түрлендіріп пайдаланып отырса, оның нәтижесі болары сөзсіз. Осындай ұстаз ғана ерекше білімді қажет ететін оқушыларға сапалы білім беріп, оларды тұлға ретінде өмірге бейімделуінедайындай алады.

Әдебиеттер тізімі

1. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі N343 Заңы.
2. Новоторцева Н.В. Коррекционная педагогика и специальная психология: Словарь: Учебное пособие. 4-е изд. – СПб.: КАРО, 2006 – 144с.
3. Специальная дошкольная педагогика: учебное пособие / Под ред. Е.А. Стребеловой. – 2002. – 312 с.
4. Балтымова М.Р. Психопатология. Дәрістер курсы. – Ақтөбе, 2012. – 130 б.
5. Специальная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Н.М. Назаровой – 8-е изд. – Академия, 2008. – 400 с.
6. Мадалиева З.Б., Әрінова Б.А. Арнайы педагогика және психология негіздері: оқу құралы. – Алматы, 2016. – 186 б.
7. Обучение и воспитание детей во вспомогательной школе / Под ред. В.В. Воронковой. – М.: Школа-Пресс, 1994 – 416 с.
8. Тебенова Қ.С., Рымханова А.Р. Арнайы психология. Оқулық. – Алматы: Дәуір, 2011. – 264 б.

ӘОЖ 376(075.32)

Имагамбетова А.А.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті,
Орал қ., Қазақстан

ЦЕРЕБРАЛЬДЫ САЛ АУРУЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫ МЕН САУЫҚТЫРЫЛУЫНДА ЖҮРГІЗІЛЕТІН КОРРЕКЦИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІ

Кез келген мемлекеттің өркендеуі онда өмір сүретін халықтың білім деңгейімен және денсаулығымен бағаланады. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050 Стратегиясында-қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» жолдауында даму мүмкіндігі шектеулі азаматтарды қоғамдық ортаға кіріктіру мәселелеріне зор көңіл бөлу қажет екені көрсетілген [1].

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі балаларға айрықша орын бөлінген. Қазақстан Республикасының «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» заңы мүмкіндігі шектеулі балаларға көмек көрсетудің тиімді жүйесін жасауға, Қ.Р «Білім туралы» заңында белгіленген тәртіппен білім беруге, оларды тәрбиелеуге, еңбекке және кәсіби даярлау ісіне байланысты проблемаларды шешуге, кемтарлықтың алдын алуға бағытталған [2].

Қазіргі кезде әлеуметтік көмекке мұқтаж болып отырған және түрлі сырқаттарына байланысты әр түрлі кемістіктері бар, созылмалы ауруларға шалдыққан балалардың саны күннен-күнге көбейіп келеді. Бұлардың қатарында церебральды сал ауруы бар балалар да бар. Көптеген жылдар бойы тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар, соның ішінде церебральды сал ауруы бар балалар арнайы мамандардың, яғни мұғалімдер, психологтар, логопедтер мен дәрігерлердің ерекше назарында болып отыр. Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалардың даму ерекшеліктеріне байланысты білім беруде арнайы мекемелерде оңалту, білім беру мен тәрбиелеу жүйесі құрылды. Еліміздегі мүмкіндігі шектеулі 138 513 баланың 20 279 (14,6%) тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар санын құрайды [6, 77 б.].

«Тірек- қимыл аппараты қызметінің бұзылуы» деген ұғымға әр түрлі себептерден пайда болған және алуан түрлі көрініс беретін қимыл- қозғалыс бұзылуы енеді [3, 55 б.; 5].

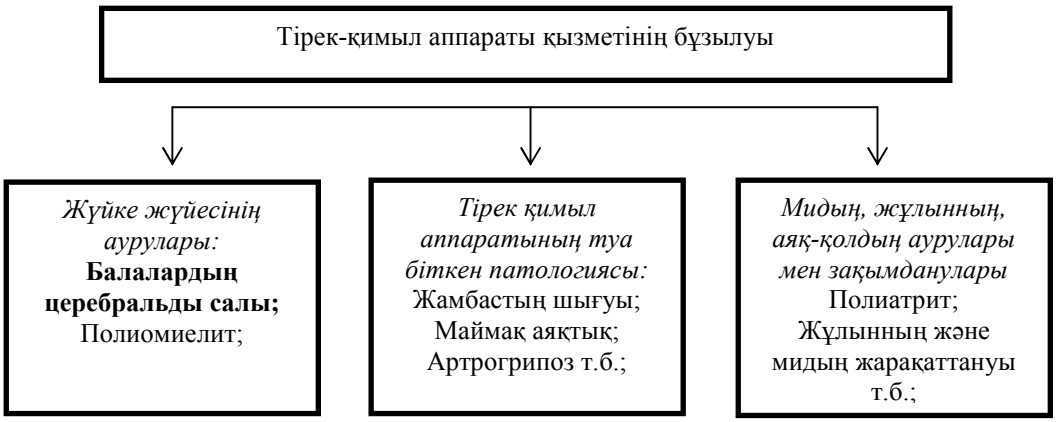

1 сурет – Кесте тірек қимыл аппараты қызметінің бұзылу жіктемесі [3, 55 б.].

Тірек-қимыл жүйесі бұзылған балаларда бастапқы кемістік қозғалтқыш ауытқуы болып табылады (қозғалтқыш қызметтерінің жетілмеуі, бұзылуы немесе мүлдем жойылуы). Мұндай ауытқулары бар балалардың арасында көпшілігін балалардың церебральдық сал ауруымен ауыратын балалар құрайды (89%) [3, 58 б.].

Церебральды сал ауруы бар балалардың дамуындағы артта қалушылық түрлі кемшіліктердің полиморфтылығымен түсіндіріледі. Көптеген зерттеулер қорытындысы бойынша церебральды сал ауруы бар балаларда жүйке жүйесінің зақымдануы жиі кездеседі.

Осындай патологиясы бар балалармен жүргізілетін психологиялық-педагогикалық және логопедиялық түзету жұмыстарының негізгі бағыттары мен жолдары бірнеше онжылдықта әзірленіп, әртүрлі мекемелердің тәжірибесінде кеңінен қолданылып жатыр. Церебральды сал ауруы бар балалардың психикалық кемшіліктері, жүргізілетін коррекциялық-педагогикалық жұмыстары Л.А. Данилова, И.Ю. Левченко, Е.М. Мастюкова, О.Г. Приходько, Н.В. Симонова, Г.В. Кузнецева, И.В. Смирнова, К.А. Семеновaның еңбектерінде толық зерттелген.

Ресейлік ғалымдар Л.А. Данилова, М.В. Ипполитова, Е.М. Мастюкова, Е.Ф. Архипова және басқалары мұндай балаларды өмірінің алғашқы айларынан бастап-ақ арнайы оқыту мен тәрбиелеу

қажеттілігін негіздеді. Олар негізгі мақсаттарды көрсетіп, сәбилік, ерте және мектепке дейінгі жаста жүргізілетін түзету жұмыстардың мазмұны мен әдістерін ашып, және оларды ерте бастаған жөн екенін түсіндіріп, дұрыс түзету әрекетінің жағдайлары кезінде аса тиімді екенін дәлелдеді [4, 10 б.]

Церебральды сал ауруы бар балалардың 40-50%-да психикалық дамудың тежелуі, 10%-да түрлі дәрежедегі ақыл-ойдың кемістігі көрініс табады. Жоғарыда аталғандарды ескере отырып церебральды сал ауруы бар балалардың дамуы мен сауықтырылуында коррекциялық- педагогикалық жұмыс түрлерін қолдануды жөн көрдік.

Қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі балаларды дамыту және оқыту, тәрбиелеудің тиімді жағдайларын анықтау және тұжырымды диагноз қою үшін облыстық, қалалық психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру (ПМПК) орталығы құрылған. Мұнда дамуында кемшілігі бар балаларды тексеріп, психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру (ПМПК) құрамындағы мамандар қорытынды шығарып арнайы мектептер мен бала-бақшаларға жібереді. Арнайы мекемелерде дамуында кемшілігі бар балаларға түрлі коррекциялық жұмыстар жүргізеді.

Балалардың церебральды салдығымен зардап шегетін балалар үшін түзете-дамыту жұмысының ерте басталғаны дұрыс, себебі қимылдық бұзылыстар басқа да қызметтердің екіншілік тежелуіне әкелетіндіктен, өмірінің алғашқы аптасынан және айынан бастау керек.

Түзете-дамыту жұмыстары бұзылған және сау сақталған қызметтерді толығымен зерттеп білу негізінде ғана жүзеге асады. Сабақ кезіндегі дифференциалды ыңғай баладағы мүмкіндіктерді ескеру мен «оның жақын даму аймағында» орналасқан жаттығулар жүйесін құруды ескереді [5, 23 б.].

Түзете-дамыту жұмысының жүйесінде баланың ата-анасының белсенді қатысуын қарастырады. Күнделікті сабақтарға қатысу, күнделікті бастау, тапсырмаларды орындау, дидактикалық материалдарды орындаумен қатар, ата-аналарға балалардың церебральды салдыққа шалдыққан балалардың әрі қарай дамуы бойынша ұсыныстар беріледі Жаттығулар әртүрлі қиындық деңгейлерінде жүзеге асуы мүмкін: еліктеу және тілдік нұсқаулар бойынша. Алдымен, тілдік нұсқау көрсетумен қатар жүреді, яғни балалар еліктеу бойынша жұмыс істейді. Кейін, олардың өз бетімен жұмыс жасау дәрежелері жоғарылайды – көрсету тоқтатылып, тек тілдік нұсқау ғана қалады.

Мұғалім-дефектологтың балалардың моторикасын дамыту бойынша жұмысында, қозғалысты ырғақтық ұйымдастыру, қозғалыстың есту-көру-қимылдық ұйымдастырылуын жетілдіруге жағымды әсер ететін жұмыстар кешені маңызды орынды алады. Бұл жаттығуларды жасауда жүзеге асады, яғни бала бір ритмикалық суретті, жайлы кинестетикалық әуен бірлігі ретінде қимылдармен жасауы керек. Мұндай қимылдарға шапалақтар, үстелді қағу және т.б. жатады. Осындай кешенді түзете-дамыту жұмыстары танымдық, қимыл-қозғалыстық және эмоционалды-ерік саласындағы кемшіліктерді жоя отырып, әр баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуына және әлеуметтік ортаға бейімделіп енуіне оң әсер етеді.

Оқыту-түзету және түзету-тәрбиелеу жұмыстарының принциптері:

- жалпы білім беру циклы сабақтарында, сондай-ақ арнайы оқыту кезінде де әр баламен жеке жұмыс жүргізу;
- түрліше әдіс, тәсілдермен қажудың алдын алу, яғни профилактикасы, мысалы, ақыл-ой мен тәжірибелік іскерлікті алмастыру, қызықты және әсемделген дидактикалық заттарды және көрнекіліктің түрліше тәсілдерін т.б;қолдану,
- баланың білім алу іскерлігін барынша белсендететін, олардың сөзін дамытатын және оқу іскерлігіне қажетті дағдыны қалыптастыру әдістерін қолдану;
- дайындық (оқу баѓдарламаның сол немесе басқа бөлігін меңгеруге) жұмыстарын жүргізу және қоршаған өмір жайлы білімдерін кеңейтуді қамтамасыз ету;
- оқуда және оқудан тыс кездерде баланың барлық іскерлігі түрі кезінде үздіксіз түзетуіне көңіл аудару;
- баламен жұмыс кезінде ерекше педагогикалық ырғақ көрсету;

Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалармен коррекциялық түзету жұмыстарын жүргізу барысында пайдаланылатын құралдарды таңдауда екі негізгі фактор есепке алынуы қажет: ақыл-ой деңгейі мен сөйлеу тілі деңгейінің дамуы. Неғұрлым баланың сөйлеу тілі мен ойлау қабілеті жақсы дамыған болса, соғұрлым қолданылатын құралдар жинағы кең болады.

Қорыта айтқанда, тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға түзету жұмыстарын жүргізу кезінде арт-терапияларды қолдану бұл балалардағы эмоционалды қысым төмендетеді, теріс мінез-құлықтардан арылуға көмектеседі. Сонымен қатар, шығармашылық өзара әрекетке түсудің тиімді жақтарын қарастырады, яғни өзара келісе алмаушылық, өзгеге жол беру, жалпы іске өз үлесін қоса білу, өз беделін бағдарлай алу секілді жекелік құндылықтар түзетіледі. Егер арт-терапиялар қолданылып түзету жұмыстары үздіксіз жүргізіліп отырса балалардың дамуында келесі білімдері мен дағдылары қалыптасады: өз ойларын баяндай біледі, қоршаған ортаға деген түсініктері қалыптасып, кеңейеді, елестету, қиялдау қабілеттері дамиды, танымдық белсенділігі және ойлау қабілеті артады және т.б. Балалармен жүргізілетін коррекциялық жұмыстарды, соның ішінде психокоррекциялық жұмыстар ерте кезден бастап ұйымдастырылса, баланың келешектегі әлеуметтік бейімделуі мен реабилитациясы дұрыс жүзеге асатынына сеніммен қарауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2002 ж. №343 заңы.

2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан.

3. Тебенова Қ.С., Рымханова А.Р. Арнайы психология: оқулық. – Алматы: Дәуір, 2011. – 264 б.

4. Шипицына Л.М., Мамайчук И.И. Детский церебральный паралич. – СПб.: Дидактика Плюс, – 2001. – 272 с.

5. Архипова Е.Ф. Методы коррекции речевого и психического развития у детей с церебральным параличом в раннем возрасте: Книга для логопеда, воспитателя, родителей детей с ДЦП. – М., 2007.

6. Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы баяндама. – Астана, 2014.

УДК 378.02:37.016

Иргалиев А.С., Жунусова Г.С.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ГРУППОВОЙ УЧЕБНОЙ РАБОТЫ

Процессы глобализации превращают современное образование в один из важнейших элементов социальной инфраструктуры развитых государств. Социально-экономические и технологические преобразования в современном мире выдвигают непростые задачи, многие из которых неизбежно связаны с функционированием института высшего образования. Будущее Республики Казахстан во многом зависит от способности ее интеллектуального потенциала не только соответствовать времени, но и опережать его. Стратегия и перспективы совершенствования системы образования определены в Государственной программе «100 конкретных шагов» и в Послании «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев уделяет внимание развитию науки и образования. Особый акцент сделан на улучшение качества человеческого капитала и повышение качества высшего образования, образовательных программ [1; 2].

Современное общество заинтересовано в разностороннем развитии подрастающего поколения, успешно социализирующегося, обладающего высоким уровнем социальной компетентности. Между тем анализ современной психолого-педагогической литературы свидетельствует о недостаточной подготовленности обучающихся к взаимодействию с изменяющейся социальной средой, об их неуверенности в собственных силах и низком уровне компетентности в решении возникающих перед ними социальных проблем.

Положение усугубляется тем, что, во-первых, имеется серьезный дефицит позитивного влияния на подрастающее поколение институтов социализации. Во-вторых, в социуме нарушена эффективно действующая система норм и правил, устанавливаемая взрослым сообществом по отношению к подрастающему поколению и реализуемая социальными институтами. Все эти противоречия приводят к внутреннему конфликту, лишая молодых людей возможности занять активную социальную позицию, интенсифицируя, с одной стороны, потребительскую стратегию жизни, с другой - выраженное состояние аномии, проявляющееся в агрессивности и неверии в свои силы.

Потребность молодежи в профессиональном самоопределении, стремление к самоутверждению, самосовершенствованию не только стимулируются происходящими в обществе процессами, но и требуют социальной и педагогической поддержки в определении своего места в системе социально-профессиональных отношений.

В Концепции модернизации казахстанского образования определена основная цель профессионального образования - подготовка компетентного квалифицированного работника соответствующего уровня и профиля, конкурентоспособного на рынке труда, ответственного, свободно владеющего профессией и ориентированного в смежных областях деятельности [3]. Это гарантирует способность выпускника вуза к эффективной работе на уровне мировых стандартов, готового к постоянному профессиональному росту, социальной и профессиональной мобильности, что обеспечивает удовлетворение потребностей личности в получении профессионального образования. Приоритетным направлением достижения этой цели в новых социально-экономических условиях является компетентностно-ориентированный подход к подготовке квалифицированных кадров.

Вследствие этого возникает необходимость поиска средств и способов целенаправленной подготовки студентов к вхождению в сложную социально-профессиональную среду, которые помогут им адаптироваться и успешно функционировать в социуме. В данном контексте развитие социальной компетентности студентов становится одной из приоритетных задач современной системы высшего образования.

Современная система высшего профессионального образования в Республике Казахстан ориентирована на компетентностную модель подготовки специалистов. Реализация образовательных программ в рамках компетентностной модели подготовки специалистов осуществляется в соответствии с Законом Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июня 2007 г. [4], Посланием Президента

Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» [5], Посланием Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Нұрлы Жол - путь в будущее» [6], Государственной программой развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы [7], нормативными и правовыми документами МОН РК и стратегическими планами развития вузов.

Изначально интерес к проблеме социальной компетентности возник в теории речевой коммуникации, социологии управления и социальной психологии. В настоящее время социальная компетентность признается интегративной характеристикой современного человека и становится значимой не только в его профессиональной деятельности, но и во всех сферах социальной жизни.

Вместе с тем, анализ научной литературы показывает, что рассмотрение проблемы социальной компетентности носит достаточно общий и констатационный характер. В исследованиях подчеркивается важность и значимость социальной компетентности, определяются общие требования к социально компетентной личности. В ряде работ исследователи рассматривают отдельные аспекты социальной компетентности, их проявления в определенных сферах социального взаимодействия. Большое количество толкований понятия «социальная компетентность» обусловлено различием научных подходов (системно-структурного, знаниевого, культурологического, личностно-ориентированного, деятельностного) к решаемым исследователями задачам.

Так, изучены проблемы личностного самоопределения, самосознания, социальной активности личности (К.А. Абульханова-Славская, Б.Г. Ананьев, А.Г. Асмолов, А.В. Петровский, Н.К. Поливанова, Г.А. Цукерман); проведен и обоснован с различных методологических позиций теоретический анализ стадий, этапов, периодов и отдельных аспектов личностного развития юношей (Г.С. Абрамова, Л.И. Божович, Л.С. Выготский, В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев, В.С. Мухина, А.В. Петровский, В.И. Слободчиков, Д.И. Фельдштейн, Д.Б. Эльконин, Ш.Бюлер, Э.Шпрангер, Ж. Пиаже, Э.Эриксон); исследованы процессы социализации, социальной адаптации личности (Г.М. Андреева, И.С. Кон, А.К. Маркова, А.В. Мудрик, Т.Крон).

Анализ научной литературы показывает, что исследования, посвященные изучению компетентностного подхода (А.Н. Афанасьев, В.И. Байденко, И.А. Зимняя), коммуникативной компетентности (Ю.М. Жуков, Ю.Н. Емельянов, Л.А. Петровская), профессиональной компетентности (А.С. Белкин, А.А. Бодалев, А.А. Деркач, Э.Ф. Зеер, Е.А. Климов, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, В.В. Нестеров, Д. Равен, В.А. Сластенин, М.А. Чошанов) и социальной компетентности взрослого человека (М. Аргайл, Е.В. Коблянская, В.Н. Куницина, Ю. Мель) рассматриваются в науке достаточно давно и уже дали результаты, в то время как проблема развития социальной компетентности учащихся активно разрабатывается с конца XX века. Данная проблема носит междисциплинарный характер и исследуется на философском, социально-психологическом и психолого-педагогическом уровнях.

По аспектам формирования социальной компетенции обучающихся проведен ряд исследований, в которых рассмотрена проблема преемственности в обучении, обоснована необходимость оптимизации профессиональной подготовки (А.Н. Андриянчик, Л.Х. Махметова, С.А. Смирнова и др.), выявлены факторы влияния психолого-педагогических особенностей на динамику профессионального самоопределения студентов (А.Б. Каганов, Т.В. Кудрявцев), исследовались основные направления развития мотивационной сферы молодежи (Л.И. Божович, Р.С. Вайсман, Р.Х. Шакуров и др.).

Анализ научно-педагогической литературы и опыта профессиональной деятельности в системе профессионального образования показал недостаточное развитие теории и методики формирования социальной компетентности в профессиональной подготовке выпускников на различных структурных уровнях сознания и мышления. Поэтому на основе критериев профессиональной среды и современной парадигмы образования необходимо развивать теорию, принципы и методику формирования социальных компетенций выпускников.

Социальная компетенция - социальные навыки (обязанности), позволяющие человеку адекватно выполнять нормы и правила жизни в обществе. Основу социальной компетентности составляют знания об обществе, правилах и способах поведения в нем. Для студента вуза общество представлено широким (мир, страна) и узким (семья, колледж, сверстники) окружением. Его социальная компетентность определяется тем, насколько он осведомлен о том и о другом. Здесь речь идет не только о сведениях о мире, стране, их особенностях социальных институтах, представленных в них, школе, семье, но и об особенностях взаимодействия людей, традициях, нормах и правилах поведения. Поэтому, одним из важных путей развития социальной компетенции является формирование у студентов знаний о способах поведения и взаимодействия в каждом из этих окружений [8].

Отдавая должное набору социальных знаний, умений и навыков в структуре социальной компетентности, необходимо подчеркнуть, что этот набор сам по себе не обеспечивает социально компетентного поведения. Компетентность надо рассматривать шире набора знаний и умений как возможность устанавливать связи между знаниями и ситуацией, как способность обнаруживать процедуру, подходящую для проблемы [9].

Анализ трудов показал, что требуемое решение проблемы формирования социальных компетенций в профессиональной подготовке выпускников реализуется применением педагогических технологий, формирующих профессиональные навыки и нравственную культуру. Эта проблема решается вместе с оптимизацией структуры и содержания учебного процесса с учетом включения социально-

профессиональной компетенций в учебный процесс. На наш взгляд, наиболее приемлемой технологией в данной ситуации является технология групповой учебной работы

К настоящему времени определились представления о развитии высшего профессионального образования, которому в соответствии с Законом РК «Об образовании» отведена системообразующая, приоритетная роль в образовательном секторе социальной сферы [4]. В современном быстро изменяющемся информационном обществе, которое предъявляет повышенные требования к уровню квалификации и времени обучения кадров, где необходима модернизация системы образования. Образование должно быть доступным для обучающегося в любое время и по любой специальности. Необходимо расширение набора образовательных услуг в соответствии с запросами социума и требованиями работодателей.

Эффективное управление подготовкой специалистов и создания компетентностной модели обучаемого включает в себя:

- общесоциальную и личностную значимость знаний, умений, навыков, а также способов продуктивной учебной деятельности;
- определение целей профессионально-личностного формирования в системе поведенческих и оценочных критериев;
- выявление приоритетных социальных компетенций, которые являются основой социального развития личности;
- формирование социальных компетенций как совокупности смысловых ориентации, базирующихся на национальной и общечеловеческой культуре;
- создание комплекса психолого-педагогических условий эффективного формирования социальной компетентности и нравственности у студентов;
- формирование мотивации студентов к предстоящей социально-профессиональной деятельности;
- создание благоприятной учебной социально-профессиональной среды и положительно эмоционального отношения к обучению в вузе;
- создание системы комплексной оценки качества знаний, умений, навыков и практического использования их в профессиональной деятельности [10, с. 14-19.].

Методология решения системных задач и организация социально-ориентированного компетентностного обучения с целью формирования социальной компетентности выпускников вуза позволит регулировать образовательную систему и влиять на социальные процессы в обществе. Оптимизация системы высшего профессионального образования детерминирует компетентностную модель выпускника в социо-культурной и производственной среде.

К ряду неразрешенных относятся вопросы о содержании социальной компетентности личности и особенностях ее развития в юношеском возрасте, требуют уточнения психологические основания развития социальной компетентности студентов на различных этапах обучения в вузе. Продолжают оставаться актуальными проблемы, связанные с поиском эффективных условий, механизмов и средств развития социальной компетентности студентов в учебном процессе. К приоритетным в настоящее время задачам относится разработка и внедрение в образовательную практику тех педагогических технологий, которые способствуют продуктивному взаимодействию преподавателя и студентов, приводящему к эффективному развитию социальной компетентности. Это определяет научно-теоретический уровень актуальности исследования.

Значительное число современных педагогических исследований (М.Д. Виноградова, В.К. Дьяченко, Х.Й. Лийметс, И.Б. Первин, Е.С. Полат, А.Ю. Уваров, Г.А. Цукерман, Г.Гудьонс, Д.Данн, Т.Дигитц, А.Ленцен, Э.Мейер, Х.С. Розенбуш, Г.Г. Херманн, И. Швердфегер) посвящено изучению потенциала групповой учебной работы для развития личности. Как организационная форма обучения в системе «студент-студент» она предоставляет существенные возможности для формирования мотивации достижений, способствующей повышению самооценки, развитию умения работать в группе, умения разрешать конфликты и проблемы, отстаивать свою точку зрения, проигрывать различные социальные роли, другими словами, способствует развитию социальной компетентности.

Особое значение имеют исследования по интерактивному обучению (Л.К. Гейхман, Д.Н. Кавтарадзе, Л.И. Корнеева, Е.В. Коротаева), в которых совместная работа выступает условием развития инициативы, способности отстаивать свою точку зрения, находить решение в определенных ситуациях.

В этих трудах доказана значительная роль групповой работы в повышении качества усвоения знаний студентами. Кроме того исследователи подчеркивают влияние групповой учебной работы на формирование дружественной, доброжелательной обстановки в группе, на повышение самооценки и развитие коммуникативных умений студентов и, в конечном итоге, поддержание психического здоровья обучающихся.

Тем не менее, остается нерешенным вопрос о том, как групповая учебная работа, сочетая в себе как традиционные, так и инновационные методы обучения, способствует развитию социальной компетентности студентов в образовательном процессе вуза в условиях все возрастающего объема фундаментальных знаний и ограниченности учебного времени. В этом заключается научно-методический уровень актуальности исследования.

Список литературы

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы «Ұлт жоспары - бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі «100 нақты қадам» бағдарламасы [электронный ресурс]. – http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100.

2. «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар [электронный ресурс]. – www.akoda.kz.

3. Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы / Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы.
4. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 бұйрық / «Егемен Қазақстан» 2007 жылғы 15 тамыз № 254-256.
5. Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан - 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 17.01.2014 ж. [электронный ресурс]. – http://www.inform.kz/kz/kr-prezidentinin-kazakstan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy_a2518877.
6. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» Жолдауы. – Астана, 11.11.2014 ж. [электронный ресурс]. – http://www.inform.kz/kz/kr-prezidenti-n-nazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-nurly-zhol-bolashakka-bastar-zhol-zholdauy_a2715695
7. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығымен бекітілген.
8. Калинина Н.В. Психологическое сопровождение развития социальной компетентности школьников: автореферат дисс. канд. пед. наук. – Самара, 2006 [электронный ресурс]. – vak.ed.gov.ru/announcements/psiholog/kalininaNV.doc.
9. Богачева Г.Г. Диагностика социальных компетенций и социальной компетентности учащихся основной школы. Мастер-класс [электронный ресурс]. – www.wiki.vladimir.i-edu.ru.
10. Слесарев Ю.В. Формирование нравственного компонента социальной компетенции у студентов // Лидерство и профессиональное образование. – 2010. – №1. – С. 14-19.

ӘОЖ 2.7

Искакова К.А., Ғилымова Ж.
Ж.Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледжі,
Орал қ., Қазақстан

ҮШ ТҰҒЫРЛЫ ТІЛ САЯСАТЫ – ЕЛДІГІМІЗ БЕН БІРЛІГІМІЗДІҢ ТІРЕГІ

Елбасы 2006 жылдың қазанында өткен Қазақстан халқы ассамблеясының XII құрылтайында «Үш тұғырлы тіл» туралы идеяны жария етті. Ал 2007 Жолдауында “Тілдердің үштұғырлылығы” атты мәдени жобаны кезең-кезеңмен іске асыруды ұсынды.

Бұл идеяның негізі мынадай: Қазақстанды бүкіл әлем халқы үш тілді бірдей пайдаланатын жоғары білімді мемлекет ретінде тануы керек. Олар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қарым-қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі. Яғни мемлекеттік тілді дамытамыз, орыс тілін қолдаймыз және ағылшын тілін үйренеміз.

“Үштұғырлы тіл” идеясының үшінші құрамдас бөлігі – ағылшын тілін үйрену. Жасыратыны жоқ, бүгінгі таңда ағылшын тілін меңгеру дегеніміз – ғаламдық ақпараттар мен инновациялардың ағынына ілесу деген сөз. Қазақстандықтардың ағылшын және басқа да шет тілдерін оқып-үйренуге жәрдемдесу үшін колледждер мен жоғары оқу орындарында шет тілінің болашақ оқытушыларын оқыту жүйесі мен процесіне қойылатын талаптарды күшейту керек.

Қазіргі таңда әлемнің алпауыт мемлекеттері көп тілді, әсіресе халықаралық тілдерді меңгеруді маңызды міндет деп санайды. Сондықтан біз де өз халқымыздың қарыштап дамып, өркениеттен кенже қалмау үшін көп тілді меңгеруіміз қажет. Бұл заман талабынан туындап отырған қажеттілік. Себебі, бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін маман бәсекеге қабілетті тұлғаға айналатыны сөзсіз. Осы ретте, президентіміз Н.Ә.Назарбаевтың: «Қазір біз балаларымыз қазақ тілімен қатар орыс және ағылшын тілдерін де белсенді меңгеру үшін жағдай жасауға шаралар қабылдап жатырмыз. Үштілділік мемлекеттік деңгейде ынталандырылуы керек», – деген болатын 2012 жылы 14 желтоқсандағы Жолдауында.

Үш тұғырлы тіл саясатын дұрыс түсінбей, тек қана қазақ тілін қолданайық деп даурыға берудің қажеті жоқ. Одан да біз мемлекеттік тілді дамытып, орыс тілі мен ағылшын тілін қажетіне қарай үйренеміз керек. Бүгінде ағылшын тілі бастауыш сыныптардан бастап оқытыла бастады. Бұл, өте дұрыс нәрсе. Себебі, бала жастайынан тілді базалық деңгейде білсе, болашақта кәсіби деңгейде үйреніп алуына мүмкіндік туады. Қазақ мектебінде оқыған жас қалада тұрғаннан кейін орыс тілін де білетіні айдан анық. Сонымен қатар, ағылшын тілі тереңдетіліп оқытылғаны құптарлық дүние. Қазіргі кезде мектеп бағдарламасынан ағылшын тілін еркін меңгерген көптеген бітірушілер шет елдерде білімін дамытып, тәжірибесін молайтуда.

Үштұғырлы тіл: бәсекеге қабілетті ұлт болудың бірінші сатысы.

Тіл – қазақтың жан дүниесі, рухани негізі, ел еркіндігі мен ұлтты танытатын басты белгі. Ана тілі – әр адамға ананың ақ сүтімен бойға жетіп, ананың әлдиімен, бесік жырымен құлаққа сіңіп, атадан-балаға жетіп отыратын ұлы күш. Ана тілі – ұрпақ тәрбиесінің пәрменді құралы, рухани байлықтың баға жетпес байлығы, қуатты қайнар бұлағы. Ана тілі – халықтың өткен ұрпағы, қазірге және келешек ұрпағы арасындағы тарихи жалғастықты жүзеге асыратын бірден-бір сенімді құрал. Тіліміз арқылы халқымыздың жан дүниесін танып білеміз, себебі, халықтың рухани байлығының сарқылмас бұлағы сонда жатыр. Туған жеріміз бен ел-жұртымызды да сол арқылы айтып жеткіземіз.

«Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі сонымен бірдейлік дағдысына кіреді» деген ұлы ақын Абай атамыздың сөзінен бастайық. Қазақстан Республикасының білім туралы Заңы мен Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында жастарды азаматтық пен елжандылыққа, өз Отаны – Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге, әлемдік және отандық мәдениеттің жетістіктеріне баурау, қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдеп-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу, мемлекеттік тілді, орыс, шетел тілдерін меңгеру міндеттері жөнінде нақты айтылған. Біздің планетада әр түрлі халықтар тұрады. Сол әр халықтың өзінің тілі, діні, әдебиеті сияқты өз тілінің ерекшеліктері болады. Адамның ойын жарыққа шығаратын – тіл. Ал тіл адамдар түсінетін құ рал болып қана табылмай, сонымен бірге атадан балаға мирас болып келе жатқан өмір тәжірибесін, өнер-білімін жеткізуші құрал.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстандағы тілдердің үш тұғырлығы туралы ойды алғаш рет 2006 жылы Қазақстан халқының Ассамблеясында айтқан. 2007 жылғы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Жолдауында Елбасы «Тілдердің үш тұғырлығы» - «Триединство языков» мәдени жобасын кезеңдеп іске асыруды ұсынды.

Ал 2008 жылғы ақпандағы Қазақстан халқына Жолдауында: «Үкімет «Тілдердің үш тұғырлығы» мәдени жобасын іске асыруды жеделдетуі тиіс. Бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін оқыту сапасын арттыру қажеттігіне ерекше назар аударғым келеді», – деді.

Қазақстанның қазіргі кезеңдегі қарқынды даму жолындағы елді демократияландыру, әлеуметтік өркендеу саласындағы талпыныстары білім беру жүйесін жаңаша өркендетіп оқыту, тәрбие үрдісін жетілдіруді талап етіп отыр. Егемендік алған еліміздің жаңа даму кезеңінде, оның дүниежүзілік аренаға шығып, басқа елдермен саяси-экономикалық, мәдени қатынастарды қалыптастыруы, Қазақстан Республикасының Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше болуы, әр түрлі дипломатиялық қызмет атқаруы шетел тілінің ролін көтеруді қажет етеді. Қоғамдағы геополитикалық, коммуникациялық, технологиялық өзгерістер және интернет жүйесі арқылы тілдесу әр түрлі мамандықтағы, әр түрлі жастағы, әр түрлі қалауы, қызығушылығы бар адамдардың санын мейлінше көбейте түсуде. Осыған байланысты шетел тілдерін пайдалану қажеттілігі де артып келеді. Тіл – тек қатынас құралы емес, тілін үйреніп жүрген елдің рухани байлығын меңг еруде де үлкен рөл атқарады.

Тәуелсіздікке қол жеткізген жылдардан бері әлемдегі көптеген елдермен саяси-әлеуметтік, экономикалық және мәдени байланыс жасауға кеңінен бет бұрдық. Бұл қарым-қатынастың нәтижелі болуы, ел мен елдің, халық пен халықтың өзара ынтымақтасқан бірлігін өркендеуге тіл білудің мәні күн сайын арта түсуде. Көптілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күнгі ең басты қажеттілік. Қазақстанда білім саласында қазақ, орыс, ағылшын тілдері оқу тілі ретінде де қолданылады. Неміс, француз, қытай, корей, парсы, араб, т.б. тілдері негізінен пән ретінде қолданылады. Қазақстан Республикасының дамуындағы экономикалық, әлеуметтік саяси өзгерістер мектеп алдына жаңа міндеттер жүктеуде.

Қазіргі мектеп дәстүрлі білім беру қызметін атқарумен шектелмейді, оның қызметі кеңейіп отыр. Атап айтқанда, мектепте жеке тұлғаны рухани қалыптастыруға, жоғары басымдылық берілді.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Үш тұғырлы тіл саясаты» біздің пәнімізде жүзеге асырылады. Қазақ мектебінің балалары білімді ана тілі – мемлекеттік тілде алса, сонымен қатар орыс, ағылшын, неміс тілдерін де сол деңгейде меңгеруде. Қазіргі таңда шет тілдерін меңгеру өзекті мәселе, өйткені Қазақстанда әр түрлі шетел фирмалары тілді жетік меңгерген мамандарға зәру екендігі анықталған. Осы тұрғыда біз алдымызға мақсат қойып, оқып отырған шет тілін тек оқулықпен оқытуға шектелмей, қазіргі жаңа оқыту технологияларының негізінде интерактивті әдістер арқылы жүзеге асыру қажет. Ел мен ел, халық пен халық жиі араласып, халықаралық қатынастар ерекше көтеріліп жатқан қазіргі таңда дүние жүзінің әлеуметтік мәдени талап тілегіне орай бірнеше тілді қатысымдық құзыреттілікті дамыту күрделі міндеттердің бірі болып табылады. Адамдар ең бірінші бір-бірімен тіл арқылы қарым-қатынас жасайды дейтін болсақ, сол тіл арқылы түрлі мәдениеттер арасындағы тілдесу диалогпен өркендейді.

Үш тілді білу – заман талабы. Тіл-әр ұлттың дәстүрлі мәдениетімен астасатын күрделі қарым-қатынас құралы. Қазіргі заманғы инновациялық технология бүгінгі күні еліміздегі орта мектепте білім алып жатқан оқушылардың барлығымен тілдесуге мүмкіндік беріп отыр. «Адам өмірінің шегі бар, ал білімнің шегі жоқ» – деп атап өткен Елбасы оқушы жастарды ғұмыр бойы білімнің тұңғиығына терең үңілуіне шақырды. «Мен бүгінгі ұрпақтың үш тіл білуін қолдаймын. Мемлекетік тіл – мемлекет құрушы ұлттық тілі, ал орыс тілін білуі – ұлы байлық. Ағылшын тілі ілгерілеушілік пен технологиялардың тілі болғандықтан біз оны үйренуге тиіспіз. Ал қазақ тілі барлық Қазақстанды біріктіріп, жақындастырып өзара түсіністік пен сүйіспеншілікке жетелейді», – деді. Елбасының 2011 жылғы «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз ! » атты жолдауында 2020 жылға дейінгі еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының нақты жоспарын айқындап берді. Осы жолдауда білім мен ғылымның модернизациясын жалғастыру қажеттігін меңзеді. 2020 жылға қарай ағылшын тілін білетін халықтың саны кемінде 20%-ды құрауы тиіс делінген. Әрбір қазақстандық қазақ тілімен қатар, ағылшын тілін де терең меңгеруі керек. Осы мақсатта 2013-2014 оқу жылында елімізде жалпы білім беретін мектептерде ағылшын тілі бірінші сыныптан бастап оқу бағдарламасына еңгізіледі. Бүгінгі әлемде мыңдаған адамдар шетел тілін, соның ішінде ағылшын тілін жұмыста немесе оқуда пайдаланады және оны ана тілі ретінде меңгереді.

Қазіргі заманда ағылшын тілі «21 ғасырдың», халықаралық бизнес, қазіргі ғылым мен технологиялар тілі мәртебесіне ие болды. Ағылшын тілі – дүние жүзіне ең кең таралған халықаралық тіл. Әлемдегі ең көп

тараған, әрі қытай тілінен кейінгі халық саны бойынша ең көп пайдаланатын тіл. Ағылшын тілі-бүгінде халықаралық қатынастың, ғылым мен техниканың, бизнес пен журналистиканың барлық салаларында кеңінен қолданылып келе жатқан тілдердің қатарына жатады. Ағылшын тілі – бүгінгі заманымыздың кілті, ақпараттық технологияның, компьютер технологиясының кілті деуге болады. Ағылшын тілінде әлемге әйгілі Вильям Шекспир, Джек Лондон, Джонаттан Свифт, Вальтер Скотт сөйлеген. Бүгінгі күні зерттеушілер ағылшын тілінде сөйлеушілердің саны 1,2-1,5 млрд. арасында деп тұжырымдайды. Ағылшын тілі әлемнің 75 елінде ерекше орын алады, ал 19 елде ол мемлекеттік тіл болып табылады. XX ғ. 60 жылдардан бастап ағылшын тілі кеңінен тарала бастады және көптеген халықаралық ұйымдардың ресми тілі болып табылады. Оның ішінде: БҰҰ, ЮНЕСКО, Бүкіл әлемдік Денсаулық сақтау ұйымы және т.б.

Ағылшын тілін оқып-үйренемін деушілердің саны күннен-күнге көбейуде. Осы орайда, шет тілінің еліміздің оқу жүйесінде айрықша мәртебеге ие болатыны айқындалғандай. Жалпы білім беретін орта мектепте шетел тілін практикалық тұрғыда меңгеруге үйреткенде оқушыларды өз бетімен жұмыс істеуге баулу, алған білімін, икемділік дағдыларын жаңа жағдайларға кездескен кезде, шығармашылықпен қолдана білуге машықтандыру көзделеді. Шетел тілін оқыту мақсаттары қоғамның мұқтаждығына қарай өзгеріп отырады.

Қазіргі уақытта, ағылшын тілін игерудің талабы жоғары болғандықтан, ағылшын тілін тереңдетіп үйренуге арналған арнайы мектептер, гимназиялар, колледждер көптеп ашылуда.

«Тіліміздің үштұғыры» мәдени жобасын жүзеге асыру аясында академик С.С.Құнанбаева шет тілін оқытудың инновациялық теориялық-методологиялық негіздерін еңгізді.

Қазіргі кезде шет тілін оқыту мынадай төрт мақсат көздейді: коммуникативтік мақсат, білімдік, тәрбиелік және жетілдіру мақсаты. Осы аталған мақсаттардың ішінде коммуникативті мақсат жетекші рөл атқарады. Ағылшын тілі сабақтарында көптілді оқытудың элементтері ғана қолданылады. Белгілі бір тақырыптарды оқытуда біріккен сабақтарда интеграция арқылы жүзеге асады.

«Үш тұғырлы тіл саясатын» мемлекеттік бағдарламасының жүзеге асыру жолдары: Интеграция дегеніміз – пәндердің өзара байланысын жоғары деңгейде нақтылы түрде іске асыру. Интеграция тұтастықты қалыптастырып, білімді жүйелеу мен жинақтауда әр түрлі ғылымдарды біріктіреді, бір сабаққа бірнеше оқу пәндері мақсатының бірігуіне мүмкіндік береді. Үш тілде еркін сөйлеу біліктілігін дамытуды жүзеге асыру барысында мынадай міндеттерді іске асыру көзделеді: үш тілде еркін сөйлеу біліктілігін дамытуда оқыту технологияларын тиімді пайдалану, заманауи интерактивтік және иновациялық технологияларды қолдану, үш тілде де қарым-қатынас жасауға, сөйлеуге үйрету, оқушының тілдік қабілетін толық ашу, сөздік қорын молайтуда аударма және түсіндірме сөздіктерін пайдалана алу, танымдық қызығушылығын қалыптастыру.

Оқушылардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында ағылшын тілі сабақтарында әр түрлі қосымша материалдарды қолдануға үш тілде бірдей қолдануға болады. Тақырып бойынша тақпақтар, шағын қойлымдар, мақал-мәтелдер, сөзжұмбақтар және ребустар қолдануға болады. мұндай қосымша материалдар сабақты жандандырады, өткен тақырыпты жақсы қабылдап, түсінуге, ойлау қабілетін дамытуға әсерін тигізеді, оқушылардың тідік қорын дамытып, толықтырады. оқушылар сабақта белсенділік көрсетіп, сабақтың қызықты өтуіне атсалысады.

Елбасының жолдауында көрсетілгендей, адыңғы елу мемлекеттің қатарына кіру және бірнеше шет тілін білу, үйрену, сондай-ақ компьютерді жетік меңгеру XXI ғасыр жастарының негізгі мақсаты болмақ.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев 2012 жылғы «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» жолдауында «өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс» деген. XXI ғасыр білімді де, білікті, бәсекеге қабілетті, көптілді, көпмәдениетті тұлғалар ғасыры болмақ.

Көптілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күнгі ең басты қажеттілік. Еліміздегі жүріп жатқан өзгерістердің мәнін пайымдау бірінен бұрын жастарды тәрбиелеп отырған ұстаздарға жүктейді. Ел басмыздың жолдауында көреткендей кәзіргі шәкірт ертеңгі күні әлем кеңістігіне еркін ену үшін білім беру жүйесі халықаралық деңгейге көтерілуі керек. Сондықтан да XX1 ғасырда ағылшын тілін үйрететін ұстаздарға қойылатын талаптар ауқымы үлкен. Ағылшын тілін меңгерудегі ана тілінің рөлі туралы академик Л.В. Щерба, М.В. Ляховский, атақты педагог К.Д. Ушинский өз еңбектерінде кеңінен тоқталған. Жалпы теориялық негіздері бір-біріне ұқсас Л.В. Щерба «Ана тілін шетел тілі сабағынан аластатуға болады. Ал мектеп жағдайында оқушылардың санасынан аластату мүмкін емес» деп жазады. Қоғамдағы соңғы кезеңде болып жатқан өзгерістер ағылшын тілін оқып үйренуге мәжбүрлік ахуалын туғызып отырғаны бәрімізге белгілі.

Интерактивті әдіс-тәсіл арқылы шетел тілінде компьютер арқылы әлемдік ақпараттар кеңестігіне шығу, әлемдегі озық технологияларды жаңалықтарды меңгеру, өмір ағымына ілесу. Білім алушыларға ана тілінің негізінде ағылшын тілін үйрету, олардың өз ойын ауызша және жазбаша дұрыс, еркін, келістіре баяндау білуіне дағдыландыру. Кітаптарды өздігінен пайдалана білу сияқты іскерлік дағдыларын қалыптастыру және ғасырлар бойы жаңа рухани мәдениетімен, білімімен қаруландыру және егемен еліміздің ұлттық мәдениетін, салт-дәстүрін шетел тілі арқылы таныту. Тіл арқылы өзге елдің мәдениетін, тарихын білуге болады. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев өз жолдауында Қазақстанның әлемдегі барынша дамыған және бәсекеге қабілетті елдердің қатарына кіру стратегиясын ұсынған болатын. Онда осы міндеттерді шешуге жәрдемдесетін дамытудың жеті басым бағыты анықталған. Елбасы: «Бұл шешуші басымдықтардың бірі- осы заманғы білім мен озық ғылымды дамыту болып табылады» деп нақты көрсеткен.

Қорыта айтқанда: «Білекке сенер заманда-ешкімге есе бермедік. Білімге сенер заманда – қапы қалып жүрмейік» – деп Абылай хан айтып кеткендей, ертеңгі күннің болашағы бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән екенін естен шығармайық.

«Өзге елдерді қор көре отырып өз елін артық санау мүмкін емес. Сол себепті мен үш тұғырлы тіл туралы айтамын. Қазақстан мемлекеттік тілді игеруі керек. Орыс тілі – көрші еліміздің ана тілі және БҰҰ-ның алты тілінің бірі. Осы тіл арқылы әлемдік мәдениет пен әдебиетке жеткенімізді мойындауымыз керек. Бұл тілді де ұмытуымызға болмайды. Әр тіл – адамзаттың байлығы», - деді Мемлекет басшысы.

Ағылшын тілі туралы айта кетіп ҚР Президенті бұл тілдің әлемдік аренаға шығу жолы екенін мәлімдеді.

«Әлемде жарыққа шығатын 10 млн кітаптың 85%-ы ағылшын тілінде шығады. Ғылым, даму, ақпаратты технология – барлығы да ағылшын тілінде етек жаюда. Қазақстанда 3500 шет елдік компания жұмыс істейді. Олармен біз ағылшынша сөйлесеміз, осы тіл арқылы өндіріс күшімізді көтереміз», - деді Елбасы.

Қазіргі уақытта тілдің үштұғырлылығын еңсеруде оқу орындарының материалдық – техникалық базасының да ықпалы зор. Әсіресе, ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың дамыған кезеңінде жаңалықтар көшінен қалмаған абзал. Оқу үрдісінде ұжым екі бағытта жұмыс істейді. Бірі – гумманитарлық, екіншісі – жаратылыстану-математикалық пәндер. Осыған орай ағылшын тілі мұғалімдеріне яғни бізге нәтижелі жұмыс істеу талабы қойылып отыр. оқушылардың тікелей ой – өрісін кеңейту, тілге деген құрметін ояту – басты мәселе. Сондықтан, әр сабақты барынша түрлендіріп, жаңа технологияларды қолдану сабақ мазмұнын ашумен қатар әр оқушының бойында жақсы қасиеттерді қалыптастыруға кеңінен жол ашады. Елбасы ұлттық бәсекеге қабілеттілігінің аса маңызды шарты ретінде әлемдік бәсекелестік үрдісінде табысқа жетуге мүмкіндік беретін күшті рухпен білім екенін үнемі айтып келеді. Емлекеттік тілдің маңыздылығын айтпаса да түсінікті. Ал, ағылшын тілін білу қажеттілікке айналып бара жатқаны бәрімізге белгілі. Сондықтан, қазақстандықтардың жаңа ұрпағы кем дегенде үш тілді меңгеріп, көптілділікті қалыпқа айналдырады деген сенімім мол.

Әдебиеттер тізімі

1. В РК будет разработана стратегия развития полиязычного образования [электронды ресурс]. – http://www.automan.kz/54956-v-rk-budet-razrabotana-strategija-razvitija.html**.**

2. Радченко А.О. Язык как миросозидение. Лингвофилософская концепция неогумбольдианства. – М.: КомКнига, 2006 – 312 с.

3. Уәли Н. Қазақ тілі қандай тіл? // Тілтаным. – 2004. – №3. – Б. 156-163.

4. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – М., 1956. – 486 с.

5. Пиаже Ж. Избранные труды. Психология интеллекта. Генезис числа у ребенка. Логика и психология. – М.: Просвещение, 1964. – 659 с.

6. Ахметжанова З.К. К вопросу о трехъязычии // Қазақ тілінің тарихы мен түркітану мәселелері. –Алматы, 2011. – 296 с.

7. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. I-VII томдар. – Алматы: Арыс, 2006.

8. Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері / Филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматв, 2007.

УДК 796.012.412.5

Испулова Р.Н., Ерғалиев Ә.А.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ЮНЫХ БЕГУНОВ НА СРЕДНИЕ ДИСТАНЦИИ

Легкая атлетика – наиболее массовый вид спорта, способствующий всестороннему физическому развитию человека, так как объединяет распространенные и жизненно важные движения (ходьба, бег, прыжки, метания). Бег на короткие дистанции является самым древним видом легкоатлетических упражнений, входящих в современную легкую атлетику. Систематические занятия легкоатлетическими упражнениями развивают силу, быстроту, выносливость и другие качества, необходимые человеку в повседневной жизни [1]. Легкая атлетика считается королевой спорта и одним из самых распространенных видов спорта, который занимает одно из первых мест по своему характеру. Она включает в себя спринт, стайер, пятиборье и другие виды.

Бег на средние дистанции – один из наиболее популярных видов легкоатлетического спорта, к которому относится бег на дистанции от 800 до 2000 м., но классическими видами этого бега, которые включаются в соревнования для мужчин, юношей и женщин, являются 800 и 1500 м.

Отбор и спортивная ориентация юных бегунов представляют собой достаточно сложный и длительный процесс, в котором выделяют четыре этапа:

- набор в группы начальной подготовки детско-юношеских спортивных школ;
- отбор в учебно-тренировочные группы для специализации в отдельных видах легкой атлетики;
- отбор для углубленной специализации в избранном виде;
- отбор в сборные команды.

При отборе в группы используются следующие критерии:

- антропометрические данные;
- уровень физических качеств -силы, быстроты, выносливости, ловкости, гибкости, координационные способности;
- уровень морально-волевых;
- состояние ведущих функциональных систем;
- социальные и генетические факторы.

Начинать тренировочные занятия и проводить отбор к бегу на выносливость рекомендуется в возрасте 8-11 лет, так как естественный интенсивный рост качества общей выносливости наблюдается у детей с 8 лет.

В беге на средние дистанции отбор осуществляют с учетом этапов многолетнего тренировочного процесса, который делится на несколько уровней. На первом этапе тренер осуществляет набор в группы начальной подготовки, проводит общую ориентацию детей на занятия видами бега на выносливость. Оценивает способности занимающихся и по по результатам тестирования делается дальнейший отбор. На втором этапе юные бегуны пробуют свои силы на различных дистанциях, избегая при этом узкой направленности в нагрузках и узкой специализацией. Третий этап отбора – наиболее ответственный. Он совпадает с возрастом 17-19 лет, когда выявляется склонность спортсменов к одной – двум дистанциям. На этом этапе необходимо практиковать старты не только на избранных, но и на смежных дистанциях. Четвертый этап связан с непосредственным отбором в сборные команды различного масштаба.

Подготовка спортсменов в легкой атлетике - это многогранный процесс, в котором можно выделить физическую, техническую, тактическую, морально-волевую и теоретическую подготовку. Задача общей и специальной физической подготовки является развитие физических качеств

Техническая подготовка легкоатлета является одной из основных видов подготовки. Под техникой физических упражнений понимают способы выполнения двигательных действий, с помощью которых двигательная задача решается целесообразно с относительно большей эффективностью [2]. В основе овладения техникой лежит образование сложных условно-рефлекторных связей в коре головного мозга, поэтому изучаемые упражнения должны повторяться. В результате этого образуется динамический стереотип, при котором происходит автоматизация движений спортсмена.

При обучении технике легкоатлетических упражнений используются самые различные приемы, такие как: замедленное выполнение упражнения, облегчение внешних условий, использование зрительных и звуковых ориентиров, непосредственная физическая помощь тренера.

Широко используются в подготовке юных спортсменов слуховые и зрительные ориентиры, например, разметка дорожки для прямолинейного бега или для выработки нужной длины шага и др. Практикуются использование усложненных условий, которые способствуют повышению уровня физической подготовленности, например, бег по песку, повышающий эффективность отталкивания вследствие более активного включения в работу мышц стопы, а также бег в гору и бег с отягощением.

Большое значение в подготовке легкоатлетов имеет тактическая подготовка. Тактическая подготовка - это способ ведения спортивной борьбы, зависящая от цели тренировочных занятий или соревнований, от уровня физической и волевой подготовленности и других причин. Тактика в беге может быть разнообразной - это может быть тактика лидирования, тактика преследования, тактика изматывающих рывков во время лидирования, тактика ускорений, тактика замедленного бега на виражах или неожиданный бросок перед финишем. При тактической подготовке необходимо учитывать основные особенности и закономерности бега на избранную дистанцию, а также степень тренированности, уровень развития специальных беговых качеств, психологическую готовность. Важно учитывать на соревнованиях особенности и практические возможности конкурентов, а именно, уровень их подготовки, особенности психики, применяемую ими тактику. Во время соревнований имеют значение и погодные условия, состояние дорожки, рельеф трассы кросса, реакция зрителей и другие причины. Тактические знания и умения спортсмены приобретают на специальных тренировках и состязаниях. Тактические задачи, которые должен ставить перед собой бегун в процессе тренировок и соревнований, могут быть самыми разнообразными. Например: пробежать несколько кругов или отрезков с определенной, заранее установленной скоростью; быстро начать бег и занять нужное место в группе соперников; научиться обгонять противников в различных ситуациях, менять ритм бега, пробегать вторые 400 м быстрее первых и т.д.

Обучение двигательным действиям должно идти параллельно с процессом воспитания юных спортсменов. Такие качества как воля, трудолюбие, настойчивость необходимы спортсмену для достижения высоких результатов в легкой атлетике.

На каждом тренировочном занятии тренером даются специальные теоретические знания по легкой атлетике начинающим спортсменам.

Физическая подготовка юных спортсменов-легкоатлетов включает в себя общую и специальную подготовку. В то же время общая физическая подготовка условно подразделяется на общеразвивающие упражнения и специфические упражнения, например, с отягощениями. Это делается для того, чтобы определить направленность занятий в недельных или месячных циклах тренировок и определенных периодах годового цикла. Применение различной дозировки упражнений общей физической подготовки зависит от периода подготовки. Значительное место упражнения общей физической подготовки занимают в подготовительном периоде, а в соревновательном применяются дифференцированно.

В тренировочных занятиях юных бегунов применяются самые разнообразные упражнения: упражнения на развитие координационных способностей, на развитие гибкости и подвижности в суставах, упражнения на укрепление отдельных мышц или их групп и др. Наибольшую нагрузку у бегунов несут мышцы опорно-двигательного аппарата.

В тренировке молодых бегунов наблюдается тенденция к ранней специализации, к увеличению объема специальной подготовки и снижению объема общей физической подготовки. Это приводит к достижению высоких результатов в относительно короткие сроки.

Основной целью специальной физической подготовки является развитие отдельных мышечных групп спортсмена, приобретение им тех двигательных навыков, которые непосредственно обеспечивают успешное овладение техникой и рост результатов в избранном виде [3].

Для спортсмена, занимающегося бегом, необходима специальная физическая подготовка, направленная, в основном, на развитие силы, выносливости, быстроты. В технической подготовке – упражнения, направленные на технику бега, а в тактической подготовке – упражнения, которые вырабатывают способность правильного распределения силы в зависимости от длины дистанции.

В основе техники бега лежит так называемый задний толчок, от силы и направления которого в основном и зависит скорость бега. Важен также и передний толчок. После переднего толчка нога, ставшая толчковой, не касаясь пяткой земли, выдерживает напор тела спортсмена, движущегося вперед, и как только центр тяжести оказывается над точкой опоры, она тут же начинает отталкивание, продвигающее бегуна вперед. То есть начинается задний толчок. Чтобы задний толчок был правильным, тело бегуна должно быть наклонено чуть вперед. Задний толчок заканчивается полным выпрямлением ноги в коленном и голеностопном суставах. После окончания заднего толчка толчковая нога становится маховой, сгибается в коленном суставе и выносится бедром вперед. Научившись правильно работать ногами на месте, переходят к беговым упражнениям. В промежутках между беговыми упражнениями дают движения для рук и плечевого пояса. Для того чтобы удержать высокую скорость бега и отдалить наступление первой фазы утомления (уменьшение длины шага), необходимо более длительное время сохранять оптимальную длину шага, то есть не терять мощности движений. Особенно это касается бега на средние дистанции. Техника бега на средние дистанции должна быть естественной, без лишних, искусственных движений: загребаний голенью, чрезмерного захлеста пятки после окончания отталкивания. Бег должен быть мягким, что связано с правильной постановкой ноги на землю, умеренным сгибанием опорной ноги в момент вертикали. Чем длиннее дистанция, тем больше должен "катиться " бегун. Правильная, естественная техника бега должна вырабатываться на каждом тренировочном занятий, как на беговой дорожке, так и в затрудненных условиях (бег по воде, песку, снегу, в гору). Однако объем упражнений в затрудненных условиях, особенно на этапе начальной специализации, должен быть небольшим.

Важное значение имеет овладение основами спринтерского бега, который характеризуется своеобразным стартом и высоким темпом на дистанции. Для спринтера очень важно сразу же со старта развить максимальную скорость и поддерживать ее до финиша. Это позволяет сделать низкий старт. На стартовом отрезке нужно быстро набрать максимальную скорость. Бежать лучше, наклонив туловище вперед. Только через 6-8 шагов можно уменьшить наклон и постепенно принять вертикальное положение.

Бегунов на средние дистанции условно можно разделить на три группы. К первой относятся бегуны на 800 м, которые в силу высоких скоростных качеств успешно выступают и на более короткой дистанции - 400 м. Ко второй группе, можно отнести спортсменов, успешно сочетающих обе дистанции - и 800 и 1500 м. К третьей группе - бегунов на 1500 м, способных показывать высокие результаты и на более длинных дистанциях.

Бегун на средние дистанции должен иметь высокий уровень специальной выносливости, то есть обладать способностью пробегать всю дистанцию в максимально высоком для себя темпе, зачастую при меняющейся скорости бега (ускорение на старте, рывки на дистанции, финиширование). Основой для формирования специальной выносливости являются физическая или силовая подготовленность бегуна, общая его выносливость и быстрота. Быстрота – физическое качество, которое тесно связано с техникой выполнения упражнений, силой мышц, способностью к расслаблению, гибкостью, а также хорошей координацией движений. Максимальный уровень быстроты связан с подвижностью нервных процессов, а это качество в значительной степени врожденное. Это следует учитывать при выборе специализации юного спортсмена.

Выносливость - важное качество для любого легкоатлетического упражнения. Как общая, так и специальная выносливость легкоатлета определяется его способностью бороться с утомлением. Средствами повышения специальной выносливости легкоатлета являются упражнения, в которых он специализируется, и упражнения, близкие по своему характеру к избранному виду легкой атлетики. Для спринтера специальная выносливость достигается однократным или повторным пробеганием различных коротких отрезков. С самого начала занятий легкой атлетикой и особенно на этапе начальной специализации в беге на выносливость тренеры должны работать с учениками над совершенствованием техники бега. Главным критерием техники в упражнениях на выносливость является экономичность движений.

На этапе начальной специализации следует много внимания уделять разносторонней беговой подготовленности на гладких и барьерных дистанциях. Большое значение приобретает в этот период развитие силы нижних конечностей, и особенно стопы. Подготовка на этапе начальной специализации должна быть направлена на развитие адаптации функциональных систем, на укрепление мышечно-связочного аппарата, так как именно переносимость нагрузок костями, связками, мышцами становится впоследствии фактором, ограничивающим работоспособность.

В подготовке бегунов используются четыре группы упражнений, выделенных по характеру энергообеспечения и направленности функционирования основных систем организма:

- упражнения аэробной направленности (бег в диапазонах ЧСС у юных бегунов до 160 ударов в минуту, накопление лактата в крови до 25 мг%) с двумя зонами нагрузки, восстанавливающей и поддерживающей тренированность; упражнения смешанной (аэробно-анаэробной) направленности (диапазон ЧСС в беге - 160-190 ударов в минуту, концентрация лактата в крови - до 80 мг%);
- эти упражнения также объединяются в две зоны нагрузки - в развивающую (ЧСС - до 170 ударов, лактат - до 40 мг%) и экономизации (свыше 40 мг%);
- упражнения преимущественно анаэробной направленности (концентрация лактата в крови свыше 80 мг%) с двумя зонами нагрузки - субмаксимальной и максимальной (частота сердечных сокращений при этом режиме энергообеспечения не информативна);
- скоростно-силовые упражнения, которые по своей физиологической направленности могут относиться к трем зонам нагрузки - развивающей, экономизации и субмаксимальной, в зависимости от характера усилий.

На этапе начальной специализации, по данным М.Набатниковой, В.Ивочкина, общий объем бега должен составлять не более 35-40% в первый год и повышаться до 60% к 3-4-му году. Приведенные соотношения режимов нагрузки должны сохраняться на протяжении этапов начальной специализации и спортивного совершенствования, т.е. с 13лет. В тренировке юных бегунов следует использовать все скорости бега - от 2,5 м/с до максимально быстрого, однако в пределах указанных выше соотношений режимов [4].

Таким образом, деятельность тренера с начинающими спортсменами должна начинаться с грамотной организации отбора в спортивную секцию. Важное значение имеют все виды подготовки спортсмена: физическая, тактическая, теоретическая, психологическая и др.

Список литературы

1. Жилкин А.И., Кузьмин В.С., Сидорчук Е.В. Легкая атлетика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2003.
2. Техника физических упражнений [электронный ресурс]. – http://www.fizkult-ura.ru/node/848.
3. Средства и методы спортивной тренировки [электронный ресурс]. – https://studfiles.net/preview/3355875/page:36/.
4. Набатникова М.Я., Ивочкин В.В. Методы контроля за специальной подготовленностью бегунов на средние дистанции // Теория и практика физической культуры. – 1976. – № 10. – С.16-19.

ӘОЖ 373

Ихласова Ж.М.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН АРТТЫРУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ МӘНІ

Президенттің Қазақстан халқына Жолдауында: “Ұлттық бәсекелестік қабілеті бірінші кезекте оның білімділік деңгейімен айқындалады” деп айтылған. Осы тұрғыдан Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту Тұжырымдамасында: “Орта білім берудің мақсаты-жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алынған терең білімнің, кәсіби дағдыларының негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілеттері жеке тұлғаны қалыптастыру” деп көрсетілген [1].

Проблемалық ойлау тарихы адамның пайда болып, дамуының тарихымен байланысты. Проблемалық ойлау – қоғамдық-тарихи қалыптасқан адам миы қызметінің жемісі. Ойлау мен тіл өзара терең байланыста, тіл – адам ойлауының құралы. Адам ойы сөз арқылы өрнектеледі, сөздің ар жағында ой жатады. Сөз бен ойды теңестіруге болмайды, алайда сөзсіз ойлау іске аспайды, ой айтылмай, үнсіз тұншығады. Ойды үнсіз іштегі сөз деп, тілді дыбысталған ой деуге болады.

Қазіргі уақытта қоғам шығармашылық әлеуетті жоғары азаматтарды қажет етеді. Шығармашылық ізденіске жетелейтін бір жол – проблемалық оқыту технологиясы. Проблемалық оқыту технологиясының негізгі ерекшелігі – жеке тұлғаның танымдық қабілеттерін және танымдық үрдістерін белсенді сөздік қорын дамытуға бағытталуында. И.Лернер проблемалық оқытудың төрт түрін атап көрсетеді: ділгірлік баяндама, эвристикалық немесе пікір алысу, жеке ізденіс, зерттеу әдістері. Проблемалық баяндаудың негізгі мазмұны: мұғалім проблемалық жағдай туғыза отырып, ізденіс материалдарын өзі баяндап түсіндіреді, логикалық іс-әрекеттің, қайшылықтардың пайда болу негіздерін, оларды шешудің жолдарын көрсетіп береді. Үйренушілер әңгіменің желісіне зер салып, сұрақтар қояды, өз болжамдарын ұсынады, ғылыми ізденіс жүргізеді. Жеке жартылай ізденіс әдісі үйренушілерден қойылған ділгірлікті өз бетінше шешуді талап етеді. Үрдіс барысында үйренушілер жаңа білімдер алады, дағдыларын қалыптастырады, маңызды шығармашылық іскерлікке үйренеді [2].

Проблемалық оқыту технологиясы мұғалім басшылығында өтетін үйренушілердің оқу міндеттерін шешуге орайластырылған өзіндік ізденіс іс-әрекеттерін ұйымдастыруға негізделеді. Оқу ізденістері барысында үйренушілерде жаңа білім, ептілік және дағдылар қалыптасып, қабілеттері, танымдық белсенділіктері, қызығулары, ой-өрістері, шығармашыл ойлары және басқа да тұлғалық маңызды сапалары дамиды. Жалпы түрінде проблемалық оқыту технологиясы сипаты келесідей: оқытушы білімді дайын күйінде ұсынбай, үйренушілер алдына міндет мәселе қояды, оған қызықтырады және оның шешу әдіс-тәсілдерін табуға ынталандырады. Мұғалімнің тікелей басшылығында не өз бетінше олардың шешімін табудың жолдары мен әдістерін зерттейді, оның шынайылығын тексеру тәсілдерін белгілейді әрі талқылайды, дәйектейді, нәтижелерін талдайды, пікір жүргізеді, дәлелдейді. Проблемалық оқыту туралы белгілі ұстаз Қ.Бітібаева «Проблемалық талдау оқушылардың танымын арттыру, ойлау белсенділігін жетілдіруде үлкен рөл атқарады және өзіндік ізденістеріне мол мүмкіндік ашады, әрі дамыта оқытудың негізгі жолы ретінде де пайдалы болып келеді», деген.

Бүгінгі мектеп партасында отырған оқушыларға ғылыми білім беру оларды әлемдік мәдениет жетістіктерімен сусындату шығармашылық қабілетті жеке тұлға етіп қалыптастыру мұғалімдерге жаңа талаптар қояды. Биология ғылымы өте қызықты да күрделі құбылыстары мен заңдылықтарын ұғындырып, сапалы білім беру мұғалімнен үлкен шеберлікті, оған қоса ғылым мен техника заңдылықтарын, яғни, жаңа педагогикалық технологияларды әр сабағында тиімді қолдануды талап етеді. Педагогика ғылымының дамуында «проблемалық оқыту» әдісі кең таралған. Бұл әдісте оқыту және таным әрекеттері өзара бірлікте қарастырылады. Проблемалап оқытудың логикалық негізгі ойлау формалары болып табылады. Проблемалап оқыту әдісі – оқушыларға пән мазмұнына байланысты дайын білімнің көшірмесін алуды үйрету емес, олардың ой – өрісін, логикалық ойлау қабілетін, шығармашылық әрекетін дамытуға негізделген [3].

Проблемалық оқытудың ерекшелігі - мұнда мұғалім білімді дайын түрде баяндап бермейді, оқушылардың алдына проблемалық міндет қояды. Шешімді және шешу құралдарын оқушы өзі іздестіруі тиіс. Проблемалық оқыту бірнеше сатыдан тұрады: проблемалық жағдайды аңғару, жағдайды талдау негізінде проблеманы тұжырымдау, болжаулар ұсыну, оларды алмастыру және тексеруді қамтып проблеманы шешу, шешімді тексеру. Бұл процесс ойлау актісінің үш фазасымен ұқсастық бойынша өрістейді С.Л. Рубинштейн бойынша, ол проблемалық жағдайда пайда болып проблеманы аңғаруды, оны шешуді және соңғы ой тұжырымын қамтиды [4].

Көрнекті психолог Л.С. Выготскийдің негізі бойынша «Бала дамуының ең шарықтау шегі – бұл тіл мен ойдың шығармашылығы деген екен. Проблемалы оқыту ынталандырудың ерекше проблемалы түріне негізделеді, сондықтан материалдық дидактикалық мазмұнының тиісті дәрежеде, яғни проблемалы жағдайдың тізбегі ретінде берілуін талап етеді. Ғылыми білім логикасының түп-төркіні проблемалы жағдайлардың логикасы болып табылады. Проблемалы жағдайлар мазмұнның белгісіздігіне қарай, проблемалықтың деңгейіне қарай, ақпарат сәйкессіздігінің түріне қарай, басқа да әдістемелік ерекшеліктеріне қарай әртүрлі болуы мүмкін. Проблемалы оқыту технологиясы бұл проблемалы жағдайларды, оқушылардың белсенді танымдық қызметін ұйымдастыруға негізделген технология [5].

Проблемалық оқыту теориясын В.Т. Кудрявцев, И.Я. Лернер, М.И. Махмутов, А.М. Матюшкин, М.Н. Скаткин білікті маман жеке тұлғасының қалыптасу тұжырымдамасын Л.А. Волович, Г.И. Ибрагимов, Г.В. Мухаметзянова өз еңбектерінде жан-жақты зерттеген. Проблемалық оқыту теориясының негізін қалаушылар оқудағы ойлану қызметі тек қана жаңа білімді меңгеріп қана қоймай, сол мақсатқа жетудің жаңа тәсілдерін де үйрену деп есептейді [6].

Проблемалық оқытудың ең негізгі шарттарының мақсаты - қазіргі заманғы ғылым жетістіктеріне сүйене отырып, продуктивтік және творчестволық оқу процесінің логикалық жолдарын баяндау. Проблемалық оқытудың ең негізгі шарттарының міндеттері: мұғалімнің проблемалық оқыту процесінің ұйымдастыруының негізгі тәсілдері мен формаларын көрсету, оқытудың ғылымилық дәрежесін жоғарылатып, оқушылардың неғұрлым тиімді жалпы дамуына жағдай тудыру.

Негізгі проблемалық оқытудың психологиялық және педагогикалық мақсаттары:

- оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеттері мен дағдыларын дамыту;

- оқушылардың белсенді ізденіс нәтижесінде игерген білімдері мен дағдылары -дәстүрлі оқыту әдістеріне қарағанда есте тез және берік сақталады;

- түрлі проблемаларды көріп, қойып, шеше білетін белсенді оқушы тұлғасын қалыптастыру.

Проблемалап оқыту әдісін жүргізу дидактиканың заңдылықтарына байланысты мынадай кезеңдерге бөлінеді:

1 Проблемалық ахуалдар туғызу жолын алдын ала дайындау.

2 Проблемалық оқытудың сұрақтары грамматикалық және стилистикалық жағынан дұрыс құру.

3 Проблемалық мәселелерді шешу амалдарын күні бұрын дәл белгілеу.

4 Проблемалық сұрақтардың теориялық анықтамасын заңды түрде дәлелдеу.

Проблемалық оқыту әдісі негізінен екі функциясымен анықталады:

- ақыл-ой ізденісінің бағытын анықтау, яғни оқушылардың проблемаларды шешудіңамалдарын іздестіруі;

- оқушының жаңа білімді меңгерудегі танымдық қабілетін дамыту, оқу әрекеті белседілігін қалыптастыру.

Проблемалық оқытудың күшті жақтары:

- оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттырады;

- оқу еңбегіне қызығушылығын арттырады;
- оларды өздігінен саналы жұмыс істеуге үйретеді;
- берік білімге, оқытудың жоғары нәтижесіне жеткізеді [7].

Қазіргі мектептерде түсіндірмелі және проблемалық оқыу түрлері бірге қатар қолданады. Проблемалық оқыту мәні проблемалық ситуация туғызу мен оқушылардың оқу проблемасын дербес шешулері бойынша іс-әрекеттерін басқару болып табылатын оқыту түрі. Проблема - деп шешілуі оқушылардан білім алу үшін белгілі әрекеттерді талап ететін тапсырмалардың теориялық немесе тәжірибелік мәселелердің әртүрлілігін түсінуге болады.

Проблемалық жағдайды құрудың әдістемелік тәсілдері:

1. Мұғалім оқушыларды қарама-қайшылық жағдайына әкеліп, одан шығарудың жолдарын өздеріне қалдырады.
2. Біркелкі сұрақты әртүрлі пікірлерді жинақтайды.
3. Сынипқа берілген жағдайды әртүрлі позициядан қарастыруды ұсынады.
4. Нақты сұрақтар қояды.
5. Проблемалық теорриялық және практикалық міндеттерді анықтайды.
6. Проблемалық міндеттерді қояды.

Оқушылар проблеманы шешуде қиындыққа кезіксе, мұғалім оларды жетелеп, түрлі әдіс-тәсілдер ұсынады. Технология оқушы – субъектінің дербес еңбегін талап еткенмен, мұғалімнің басшылығын, ақыл-кеңесі, яғни «режиссердің таяғын» мүлде жоққа шығармайды. Проблемалық оқытуда сол «таяқтың» маңызы зор болып келеді.

Проблемалық оқытудағы оқушының шығармашылық іс-әрекетін былай тұжырымдауға болады:

- оқу материалының мазмұнын талдау, саралау;
- проблеманы ашу, өнім жасау;
- шығармашылық еңбекке қол жеткізу;
- қорытынды жасау;
- өзіне-өзі баға беру;
- бағаны саралау [8].

Бұл процестер «Проблемалық оқыту технологиясы» (1 сурет) арқылы жүзеге асады.

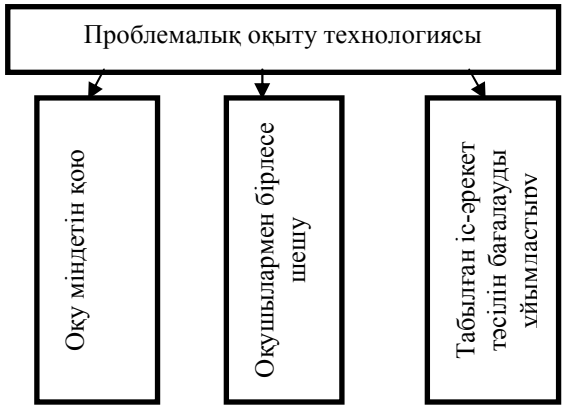

1 сурет – Проблемалық оқыту технологиясы

«Проблемалық оқыту технологиясы» (1 сурет) бойынша мұғалім сабақ процесінде оқушыларға оқу міндетін қою, оқушылармен бірлесе шешу, табылған іс –әрекет тәсілін бағалауды ұйымдастыру жүйесінде көрсетілген кесте негізінде қалыптастырады. Оқушылар оны шешуге белсенді түрде қатысады, осы іс-әрекеттің нәтижесінде оқушылар кәсіби білімді, дағды мен біліктерді меңгеріп, ойлау қабілеттерін дамытады.Проблемалы оқыту ынталандырудың ерекше проблемалы түріне негізделеді, сондықтан материалдық дидактикалық мазмұнының тиісті дәрежеде, яғни проблемалы жағдайдың тізбегі ретінде берілуін талап етеді [9].

Оқушылар өз беттерімен, өз ізденістерімен мақсатқа жету үшін еңбектенеді. Проблеманы шешу, проблемалық тапсырмалар, сұрақтар әртүрлі іс-әрекеттер арқылы жүзеге асады. Бұл үдерісте, пәнаралық байланысқа негізделген шығармашылық тапсырмалардың орны ерекше. Проблемалық оқытуға негізделген шығармашылық тапсырмалардың ең басты белгілерінің бірі – оқушылардың белсенді дербес ізденісі, өзіндік, шығармашылық ойлауы арқылы проблемалық ситуацияны шешулерінде. Проблеманы шешу барысында адам жаңа, беймәлім нәрсені табады. Беймәлім нәрсені бұрыннан білетіндерімен үйлестіру арқылы алдындағы проблеманы шешеді.

В.Оконь еңбегінде «Проблемалық оқыту деп проблемалық жағдайларды туындатудан, проблеманы тұжырымдаудан, қажет жағдайда проблеманы шешуде оқушыға көмек көрсетуден, осы шешімдерді тексеруден, үрдісті басқарудан, игерілген білімді бекітіп, жүйелеуден тұратын іс-әрекеттердің жиынтығын түсінуіміз керек» - деп саралайды. Проблемалық жағдай тудыру, проблема көтеру, қойылған мәселелерді шешуде оқушыларға қажетті көмек көрсету, ол шешімдердің дұрыстығын оқушылардың дәлелдеуі,

оқушылардың меңгерген білімдерін жүйелендіру және бекіту үрдісіне басшылық жасау сияқты іс-әрекеттердің жиынтығы деп есептеген [10].

«Проблемалық оқыту ерекшелігі» (1 кесте) оқушыларға проблемалық ойлы тапсырмалардың дәстүрлі оқытудағы тапсырмалардан ең басты айырмашылығы, ғалымдардың еңбегіне сүйене отырып төмендегідей жіктелуінде [11].

1 кесте – Проблемалық оқыту ерекшелігі

Дәстүрлі оқытуда	Проблемалық оқытуда
Проблема қойылмайды	Алдағы проблема қойылады
Мұғалім тарапына тапсырмалар – берілетін жауаптары дайын, қарапайым тапсырмалар. Нақты жауап оқулықта, қосымша материалдарда бар.	Дайын жауабы жоқ. Проблема шешуді талап ететін, зерттеушілікті, шығарма- шылықты қажет ететін тапсырмалар.
Оқушы–нысан. Оқушы – орындаушы.	Оқушы – субъект. Ол – дербес ізденуші. Еш нәрсені қайталамайды. Дайын дүниені көшірмейді, өзінің ізденісі, зерттеуі арқылы проблеманы шешуге талаптанады.
Мұғалімнің жетекшілігі, басшылығы үстем болады.	Мұғалім – ақылшы, кеңесші, ұйымдас- тырушы, бағыт беруші.
Тапсырмалар сыныптағы барлық оқушыларға арналады.	Оқушыларды жан-жақты дамытуға, жеке тұлғаға, оның қабілетін арттыруға бағытталғаншығарма-шылық сипаттағы тапсырмалар.

«Проблемалық оқыту ерекшелігі» (1 кесте) бойынша тапсырмалардыңқай түрі болмасын оқушылардың шығармашылық іс-әрекетін талап етеді, ол тапсырмалардың барлығы оқушылардың шығармашылық қабілетін, дарынын дамытуға бағытталады.

Проблемалық ойлау – танымдық процестердің барлық жұмысының мұраты; ақпаратты өндеудің ақырғы, үшінші деңгейі. Ойлау басқа танымдық процестердің барлық бұрмалауларын түзетеді. Проблемалық ойлауды әдетте психологияда адамның болмысты, оның мәнді байланыстары және қатынастары мен қоса, жанама және жалпылай бейнелеуі ретінде анықтайды. Сондықтан ойлаудың басты қызметі адам санасындағы әлем суретін жүйеге келтіруден тұрады. Егер солай болса, адам ойлау субъектісі болады, бұл танымдық процесс оның қажеттіліктерімен алдын ала белгіленген, ал нақты адам дүниетанымы оның қажеттілікті түрткілік сферасымен қамтамасыз етіледі. Проблемалық ойлауды процесс ретінде, ал ойды сол процестің нәтижесі ретінде қарастыру қажет.

Қазіргі заманда ғылыми білімнің қуатты кіріктіру кезеңі жүріп жатыр. Мектепте пәндердің білім мазмұнында проблемалық оқыту басымдылығы берік сақталған. Орта, жоғарғы сыныптарда пәндік оқытуға мән берілуі қажет, онсыз оқушыларға қазіргі заманғы ғылым негіздерінен тиянақты білім беру мүмкін емес. Пәндік оқытудың гипертрофиясы биологияның басқа пәндермен байланысын былай қойғанда, өз ішіндегі салалық бөлімдері арасындағы байланыстың үзілуіне әкеледі.

Сабақта проблемалық оқытуды қолданудың тиімділігі:

- оқушылардың ғылыми дүние танымын, тірі жүйелерге, адамға ең жоғары құндылық, мінсіз әсемдік ретіндегі қарым-қатынасын қалыптастырып, пәнді мәдениет құбылысы деп танып, қабылдауын қамтамасыз ету;
- тіршіліктің, адамның дүниесінің ғылыми бейнесіндегі орны мен ролін түсініп, меңгеруіне жағдай жасау;
- пәннің негізгі идеяларын, ұстанымдарын, идея мен деректің өзара байланысын, теориялар мен тұжырымдамалардың қалыптасуы мен дамуын, алмасуын саналы меңгерту;
- тірі жүйелер туралы білімді практикада қолдану біліктерін қалыптастыру;
- пәнмен байланысты мәдениет салаларына қажетті негізгі әрекет түрлері туралы түсінік, білік, дағдыларды меңгерту;
- оқушыға мамандықты таңдауға көмектесу.

Проблемалық оқыту негізінде оқушылардың ойлау қабілетін арттыруда проблемалық оқыту және оның негізгі шарттары, оқушылардың ойлау қабілетін арттырудағы проблемалық оқытудың мәні, проблемалық оқытудың негізгі заңдылықтары мен басты белгілері туралы мәліметтердің маңызыөте зор.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан-2030: Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. – Алматы: Білім, 1997.
2. Лернер И.Я. Вопросы проблемного обучения на Всесоюзных педагогических чтениях // Советская педагогика. – 1988. – № 7.
3. Бержанов Қ., Мусин С. Педагогика тарихы. –Алматы: Мектеп, 1971.
4. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. –М.: Просвещение, 1946.
5. Выготский Л.С. Воображения и его развитие в детском возрасте / Собр. Соч.: в 6-ти томах. 2 Т. – М., 1982.
6. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии. – М.: Просвещение, 1990.
7. Жақыпов С.М. Оқыту процесіндегі танымдық іс-әрекет психологиясы. – Алматы, 2007.
8. Торманов А.С. Педагогика. Дәріс курсы. – Алматы, 2003.
9. Махмутов М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории, Педагогика. – М., 1977.
10. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М.: Педагогика, 1990.
11. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика. Дарын. – Алматы, 2004.

УДК 37.011.3

Ичетовкина Н.М.
Глазовский государственный педагогический институт им. В.Г. Короленко, г. Глазов, Россия

ОБ ИННОВАЦИОННОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛАССНЫХ НАСТАВНИКОВ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ГИМНАЗИИ (В ОБЛАСТИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ, ПСИХОЛОГИИ, ПЕДОЛОГИИ)

В статье представлен анализ инновационной деятельности классных наставников в отечественной дореволюционной гимназии в области экспериментальной педагогики, психологии и педологии.

В настоящее время воспитание признано одним из приоритетных направлений деятельности Министерства образования и науки, органов управления образованием всех субъектов Российской Федерации, а также образовательных учреждений всех типов и видов.

Воспитательные функции в общеобразовательном учреждении выполняют все педагогические работники. Однако очевидна ключевая, ведущая роль классного руководителя в осуществлении инновационной воспитательной деятельности. Успешная реализация современным классным руководителем воспитательного потенциала образовательного процесса и внеучебной деятельности предполагают осмысление и обобщение исторического опыта в теории и практике отечественной педагогики. Обращение к историческому опыту инновационной воспитательной деятельности классных наставников в отечественной дореволюционной гимназии призвано обогатить теоретический и практический потенциал, который может реализовать классный руководитель в современных условиях, совершенствуя традиционные формы и методы воспитательной работы, создавая новые способы, приемы и средства педагогического взаимодействия с воспитанниками.

Необходимо отметить, что отечественная гимназия в конце Х1Х-начале ХХ вв., несмотря на политические события Первой русской революции и Мировой войны, общественную активность, кризисные явления в экономическом развитии страны, являлась образцовым (элитарным) средним учебным заведением. Гимназию также можно охарактеризовать и как инновационную школу, куда проникали новейшие идеи представителей экспериментальной педагогики, психологии, педологии. Так, на страницах педагогической литературы, периодической прессы в указанный период активно обсуждались проблемы переутомления учащихся, методов экспериментального исследования познавательных психических процессов личности (памяти, мышления, внимания, речи), современные задачи школьной гигиены, анатомии и физиологии.

Отметим, наметившуюся интеграцию педагогической науки с психологией, физиологией, медициной, психиатрией. Интенсивно разрабатывались отрасли психологии, имеющие значительное педагогическое значение (детская психология, педагогическая психология). В частности, при выяснении причин психических расстройств в школе ученые сходились во мнении, что неврозы у детей возникают вследствие не только физических (врожденных) особенностей, но и «средовых» (приобретенных) [1]. Поэтому классным наставникам и родителям следует предъявлять посильные требования к детям, а преподавателям – учебные задания, не вызывающие умственного, физического переутомления учеников.

Существенное влияние на распространение психолого-педагогических идей оказывали ежегодные съезды по экспериментальной педагогике, проводимые на всероссийском уровне. Так, на Втором съезде были представлены доклады: «Современная психология мышления и ее значение для педагогики», «Новый метод экспериментального исследования воли», «К вопросу об экспериментальном исследовании нравственности в юношеском возрасте», «К вопросу об исследовании эмоциональной жизни учащихся», «Новейшие исследования по вопросу о школьном утомлении», «К вопросу об экспериментальном исследовании одаренности» [2]. В резолюции съезда подчеркивалось, что главная задача педагога – раскрыть психологические особенности ребенка, стремиться к гармоничному развитию личности воспитанника во всех его индивидуальных особенностях и задатках. Таким образом, на первый план в психолого-педагогических исследованиях выдвигается личность воспитанника, его индивидуальные качества и интересы.

А в Уставе Педологического Отдела, открытого при Педагогическом Музее военно-учебных заведений, главной задачей называлось «полное и всестороннее изучение вопросов, касающихся изучения человека, как предмета воспитания» [3]. Проведение членами Отдела публичных лекций и практических занятий способствовало распространению педологических знаний среди родителей, воспитателей, классных наставников и преподавателей.

Кроме того, в 1901 году в России была учреждена первая *лаборатория экспериментальной педагогической психологии*. В качестве направления работы лаборатории было обозначено изучение законов и условий развития психологии детского и юношеского возраста [4]. Результаты работы лаборатории обсуждались на съездах. Так, в 1916 году, на пятом съезде, профессор А.Ф.Лазурский представил доклад «Личность и воспитание». По мнению ученого, цель воспитания — развитие личности ребенка с учетом его индивидуальных особенностей и культурных потребностей.

Таким образом, в начале ХХ века наблюдается открытие многочисленных организаций, союзов и объединений, занимающихся экспериментальным исследованием личности воспитанников. Работы ученых, естественно, влияли на постановку воспитания в гимназии, деятельность классных наставников, тем самым

способствовали повышению интереса к педагогическим исследованиям. Известны случаи открытия в некоторых гимназиях особых кабинетов для изучения личности воспитанника с помощью разнообразных вопросников, анкет, измерений с целью получения различных сведений (физических, интеллектуальных, нравственных). Например, в гимназиях Вятской и Пермской губерний проведено антропметрическое исследование, охватившее 1706 учащихся. В результате классными наставниками давались советы психолого-педагогического характера преподавателям и родителям о методах и характере воспитания детей.

Классный наставник вел индивидуальную ведомость, куда заносились и полученные сведения, что позволяло наблюдать за развитием каждого воспитанника. Индивидуальная ведомость, как правило, включала сведения об итогах вступительных экзаменов в гимназию, данные первого и последующих медицинских осмотров, особенности темперамента и характера, отношение к учению, гимназии, отношение к старшим (родителям, учителям, классному наставнику) и сверстникам, поведение в гимназии и дома, сведения о семье ученика, особенности умственного развития (развитие памяти, логики, воображения, наблюдательности) [5].

Кроме того, анализ педагогической литературы и периодической прессы начала XX века позволяет утверждать о гуманизации и индивидуализации воспитательного процесса. Из воспоминаний наставницы одной из мужских гимназий В.Федяевской [6]: «Я всегда щадила самолюбие застенчивых мальчиков, старалась поднять их уверенность в себе, иногда я наедине говорила с отдельным учеником, стремясь учесть характер и особенности каждого ученика, и эта мера оказывала большое воздействие». А попечитель Виленского учебного округа в обращении к классным наставникам рекомендует «учитывать умственные и нравственные особенности, индивидуальный душевный склад каждого ученика, социальную среду [7]. Классным наставникам необходимо установить с воспитанниками теплые, душевные отношения, основанные на взаимном доверии».

Таким образом, на фоне авторитарного (в основном) характера взаимодействия классного наставника с гимназистами, строгой дисциплины и надзора за успехами в учебе и поведении юношей наблюдается обращение к личности воспитанника, индивидуальным особенностям его интеллектуального и нравственного развития, что, естественно, повышало эффективность воспитательной работы наставника. А полученные в ходе исследований экспериментальные данные служили источником информации, знаний о психологии гимназистов. Кроме того, распространение идей экспериментальной педагогики и педологии послужило толчком для развития педагогической психологии как научной отрасли и дисциплины.

Но, несмотря на указанные выше положительные моменты, необходимо отметить, что в исследуемый нами хронологический период экспериментальная педагогика находилась на стадии теоретического и научного оформления, что осложняло ее распространение и применение в практике образовательных учреждений. Кроме того, проведение психолого-педагогических исследований требовало соответствующего материально-технического и диагностического оснащения. И, наконец, классные наставники, которым надлежало проводить исследования личности воспитанников, были, как правило, некомпетентными в данной области. Более того, отвлеченные общественно-политическими событиями начала XX века, участием в педагогических организациях и союзах классные наставники не всегда учитывали полученные знания и экспериментальные данные в своей работе.

Список литературы

1. Психические расстройства в школе // Педагогический листок. – 1892. – №1-6. – С. 35.
2. Хроника // Вестник образования и воспитания. – 1914. – Т. 1. – №1. – С. 86.
3. Открытие Педологического Отдела при Педагогическом Музее военно-учебных заведений // Вестник психологии, криминальной антропологии и педологии. – 1904. – Вып. 4. – С. 268.
4. Альмединген Н. Экспериментальная педагогика // Воспитание и обучение. – 1916. – №3. – С. 65-77.
5. Роков Г. Об организации школьных наблюдений // Вестник воспитания. – 1904. – №3. – С. 128.
6. Федяевская В. Воспоминания учительницы мужской гимназии // Вестник воспитания. – 1907. – №2. – С. 153.
7. Хроника // Вестник воспитания. – 1913. – №5. – С. 110.

ӘОЖ 37.012

Кадешева М.Т.
Көшім жалпы орта білім беретін мектеп-балабақша кешені
Көшім а., Қазақстан

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢАРТУ ЖОЛДАРЫ

Қоғамда туындап отырған жаңа экономикалық қатынастарға орай білім беруді реформалау мәселесі туындайды. Реформалауың басты мәселесі білім мазмұны толық жаңғырту жетілдіруді талап етеді. Ол білім беру стандарттарын, базалық оқу жоспарларын жасау және тәжірибеге енгізу арқылы жүзеге аспақ. Стандарттар барлық тұрпаттағы оқу құралдарының қай түріне жататынына қарамастан, кадр даярлаудың жоғары біліктілік сапаларын үйлесімді атқаруы тиіс. Бұл күнде өмір өлшеусіз өзгереді. Қазақ халқы өз еркін өз қолына алып, өз болашағы болып табылатын болашақ жастарды білі мен тәрбие ісіне көңіл бөліп, өзіндік бағыт ұстап, жасампаздық жолға меңзейтін әдістер ұсынуда. Солардың бірі:

- Өз мүддесі мен қоғамдық мүдделерді ұштастыра білетін, зиялы, адамгершілігі мол, денсаулығы мықты жеткіншек тәрбиелеу.

- Оқушылардың санасына туған халқына деген патриоттық сезім ұялатып, ұлттық рухты сіңіру. Сондай – ақ тілі мен әдебиетін, тарихы мен өнерін қастерлеп, салт дәстүрін меңгерту.

- Әр оқушыны дара тұлға деп танып, олардың бойына үнемі оқып үйренсем деген ізденімпаздық қасиет дарыту, оларға өздігінен білімдерін толықтырып тереңдету тәсілдерін жаңа технологиялармен, әдіс тәсілдермен байланыстыра отырып дамыту.

Қоғамның өзгеруімен байланысты білім беру әдістері де білім көлемі де үнемі өзгеріп отырады. Ол білі беру заңдылықтарына байланысты өзгеріп дамып отырады. Біз ұстаздар қауымы қандай болмасын жаңалыққа құлақ түре жүретініміз айқын. Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігін қашан да жолға қоярымыз анық.

Педагогикалық шеберлікті арттыру орталығының ұйымдастыруымен «Назарбаев зияткерлік мектебі» курсы бағдарламасын меңгеруде түйгенім:

- Оқушыға қалай оқу керектігін үйрету, соның нәтижесінде еркін, өзіндік дәлел - уәждерін нанымды жеткізе білетін, ынталы, сенімді, сыни ойлай алатын, пікір - көзқарастары жүйелі дамыған, сандық технологияларда құзырлылық танытатын оқушы қалыптастыру.

Біліктілікті арттыру бағдарламасының негізгі мазмұнындағы модульдер:

1. Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер.
2. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету.
3. Білім беру үшін бағалау және оқуды бағалау.
4. Білім беруде ақпараттық - коммуникациялық технологияларды пайдалану.
5. Талантты және дарынды балаларды оқыту.
6. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және оқыту.
7. Білім берудегі басқару және көшбасшылық.

1. Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер:

Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер «Диалог негізінде оқыту және оқу» және метасана немесе «Қалай оқу керектігін үйретуді» қарастырады. Білім беру әдістері ішінде ерекше орын алатыны - диалог. Диалог оқушылардың сөйлесу әрекетін, сұрақты дұрыс қоя білуде, ақпарат алмасуда, жалпы тіл үйренуде таптырмас жұмыс түрі. Әр түрлі тақырыпта диалог құрғызу мынадай нәтиже береді:

*сабақта белсенділік жоғарылайды;

*сөздерді есте сақтау қабілеті дамиды;

*дұрыс сөйлемдер құрауға дағдыланады;

*оқуға қызығушылықтары артады;

«Қалай оқу керектігін» үйретудің қозғаушы күші метатану болып табылады. Метатану индивид қалай ойлайтынын қадағалау, бағалау, бақылау және өзгерту қабілетін түсінеміз. Білім алуды үйрету өз бетімен оқуды ойластыру және ойлау нәтижелерін сабақта қолдана алу үдерісі болып табылады. Бұл үрдісінде мұғалім оқушыға:

- білім міндеті қоятын талаптарды түсінуге;
- жеке ойлау үрдісін және олардың жұмыс қағидаттарын зерттеуге;
- міндеттерді орындау стратегияларын әзірлеуге және ойластыруға:
- нақты міндет үшін сәйкес келетін стратегияларды таңдауға көмектеседі.

2. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы.

Сыни тұрғыдан ойлау дегеніміз не?

«Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту»бағдарламасы бойынша ол:

- шыңдалған ойлау, кез келген даму деңгейіне байланысты мәселелерге сын көзбен қарау;
- күрделі мәселелерді шешуге, аса маңызды, жауапты шешімге қабылдауға құштарлық;
- үйрету мен үйрену бірлігінен, үйренудің қызығушылығынан тұратын, үйренушінінің сеніміне негізделген құрылым.

«Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» технологиясын қолдану төмендегідей нәтиже береді:

- білім алушының белсенділігін арттыру;
- пәнге қызығушылығын ояту;
- өзіндік көзқарасын білдіруге мүмкіндік беру;
- зерттеуге икемділігін дамыту;
- сөйлесім әрекеті белсенділігін арттыру;
- білім алушылар бір - бірімен қарым - қатынас жасай біледі;
- басқаларды тыңдауды, кез келген жауапқа сыйластық, түсіністікпен қарауға.

Жалпы, сыни тұрғыдан ойлайтын оқушылар белсенді болады, олар сұрақтар қойып дәлелдерді талдайды.

3. Білім беру үшін бағалау және оқуды бағалау.

Бағалау — оқыту нәтижесін анықтау үшін қолданылатын тәсіл, оқушының берілген тақырыпты меңгерудегі кемшіліктерін жоюда, оның үлгерімінің нәтижелі болуына ықпал ететін фактор. мектеп тәжірибесіндегі бағалау баға қоюмен ғана шектелетін тәсіл емес, ол материалды меңгеру, меңгермеу

фактісімен қатар оның себептерін анықтауға мүмкіндік беретін оқытудың маңызды құрамды бөлігі болып табылады. Бағалау оқыту үшін бағалау және оқытуды бағалау деп екіге бөлінеді. Формативті бағалау әр сабақта жүзеге асатын үрдіс. Формативті бағалау сабақ барысындағы барлық іс - әрекет бойынша оқушының білім, білік деңгейіне қоса дербес ойлауы, түсінігі, тіпті тәртібі т. б. бағаланады. Ал, суматившті бағалау немесе жиынтық бағалау оқушының белгілі бір кезеңдегі бақылаулар, білімді тексеру тестісі кезінде көрінетін білім деңгейінің өлшемі.Жалпы, бағалаудың барлық түрлері төмендегілерді қамтиды:Бақылау; Алынған мәліметтердің интерпретациясы; Бұдан арғы іс - әрекетті анықтау үшін қолданылуы мүмкін шешімдерді қорытындылау.

4. Білім беруде ақпараттық - коммуникациялық технологияларды пайдалану.Ақпараттық - коммуникациялық технологияның тиімділігі - келешек ұрпақтың жан - жақты білім алуына, іскерлігі мен шығармашылығын еркін дамытуға жол ашатын педагогикалық - психологиялық жағдай жасауында.

Сондай - ақ, интерактивті тақта арқылы әр түрлі грамматикалық тапсырмаларды орындау, мәтіндермен, жаңа сөздермен түрлі жұмыстар жүргізуде, сөздерге талдау жасауға, уақытты үнемді пайдалануға, оқушылардың ынтасын арттыруға қажетті әрі пайдалы құрал. Әр түрлі тест тапсырмаларын жүргізіп, оқушылардың білім сапасын бақылауда да компьютерлік технологияның үлесі зор.

5. Талантты және дарынды балаларды оқыту.

Дарындылық — адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Көбінесе “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологы П.Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. П.Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн.Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты — олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету - оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады

6. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және оқыту.

Еш нәрсеге бейімділігі жоқ, қабілетсіз бала болмайтыны педагогикада дәлелденген.

Мысалы, төрт жасар балалар көп сұрақ қояды және «қайда», «не», «кім», «неге», «қашан» сияқты көптеген сұрақтар пайдаланады. Олар бес сөзден тұратын сөйлемді пайдалана алады және олардың 1500 сөзден тұратын сөздік қоры бар. Бес жасар балалар бағыныңқы бөліктері бар алты сөзден сөйлем құрай алады және 2000 сөз пайдаланады.. бірінші сынып оқушылары 6000 сөзге дейін пайдаланады, ал ересектер 25000 сөз пайдаланады және 50 000 сөз біледі.Жалпы шәкірт бойына білім нәрін сіңіруде ең бастысы оқушының жас ерекшеліктерін ескеру қажет. Топтық жұмыс немесе диалог барысында оқушының жас ерекшелігін ескере отырып жұмыстану - бұл мұғалімнің жан - жақты ойластырылған шеберлігін қажет етеді.

7. Білім берудегі басқару және көшбасшылық.

Осы заманғы кез келген оқыту технологиясы оқу процесін ұйымдастыру кезеңінде технологияның бар мүмкіндіктерін үнемі шығармашылықпен пайдалану қажеттілігіне көңіл аударуда. Оқыту технологиясын оқыту процесін ұйымдастыру, басқару және бақылау деп түсіну керек. Осы орайда өз тәжірибемнің негізінде оң нәтижеге қол жеткізу үшін алдыма мынадай мақсат қойдым:

- заман талабына сай білімді, білікті, дүниетанымы кең, шығармашылық қабілеті дамыған жеке тұлға қалыптастыру.

Осы мақсат негізінде алдыма қойған міндеттерім:

- жас ұрпақтың қабілеті мен талантын ашу;
- шығармашылық, логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіру;
- өз алдына мақсат қою арқылы оны жүзеге асыра білу;
- өз әрекетінің нәтижелерін бағалай білу.

Мұғалімнің көшбасшылық қабілеті ең бірінші сабаққа даярлықтан басталады, яғни, өтілетін сабақтың жоспарын құру, оны өткізу әдістемесі, оқушылардың қабілеттерін, жас ерекшеліктерін ескере отырып, иллюстрация, техникалық құралдарды, дидактикалық материалдарды пайдалану. Мұғалімнің осы шығармашылық әрекеті арқылы оқушының шығармашылық қабілеті қалыптасады. Ал, көшбасшылық қабілеттер шығармашылық елес, шығармашылық ойлау арқылы жүзеге асады. Оқушыны шығармашылық ойлауға, жылдамдыққа, икемділікке, тапқырлыққа үйрету ол мұғалімнің әр сабағында қалыптасып отыратыны анық. Ұлы ағартушы Ахмет Байтұрсыновтың «Ұстаз үздіксіз ізденгенде ғана, шәкірт жанына нұр құя алады», – деген сөзі ізденімпаз, жаңаша ұстаздарға арналғандай.Мұны әрбір мұғалім жадында сақтауы тиіс.

УДК 811.111

Кажыгереева Л.Ж., Кужентаева Р.М.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

ВНЕДРЕНИЕ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассмотрена необходимость и эффективность внедрения полиязычного образования, проанализированы также преимущества полиязычия. В работе предоставлено несколько причин, способствующих благоприятному изучению языков.

Одним из важнейших приоритетов Послания Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, Стратегия «Казахстан–2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» является образование. Чтобы стать развитым конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией. Полиязычное образование представляет собой целенаправленный, организуемый, нормируемый триединый процесс обучения, воспитания и развития индивида как полиязыковой личности на основе одновременного овладения несколькими языками как «фрагментом» социально значимого опыта человечества, воплощенного в языковых знаниях и умениях, языковой и речевой деятельности. Процесс поэтапного внедрения трехязычного обучения Концепция представляет собой комплекс взаимосвязанных по ресурсам и срокам мероприятий, охватывающих изменения в структуре, содержании и технологиях образования в вузе [1].

В мире насчитывается около 6500 языков и каждый из них уникален, несмотря на то, что некоторые языки одной языковой семьи похожи друг на друга. Даже не смотря на такое разнообразие, найти человека, который знает более трех языков довольно сложно и это огорчает.

В истории человечества можно встретить не мало людей, которые знали огромное количество языков, например, философ Фридрих Энгельс владел двадцатью европейскими языками, в том числе и русским, сын известного художника Рериха – Юрий Рерих владел тридцатью языками. Хоть таких гениальных людей в истории можно встретить довольно часто, но их общее число в соотношении числа остальных людей ничтожно мала. Конечно совсем не обязательно, чтобы каждый н знал как минимум десять или двадцать языков, просто нужно сказать, что поколение нашего времени отличается от людей предыдущих поколений. По сравнению с ними наше поколение имеет ресурсов для самосовершенствования. В то время школьники и студенты не хотели изучать английский, который ведется в школе на протяжении 11 лет.

Хотя проблема существует, многие люди считают, что для жизни им хватает одного-двух языков, а изучение других языков пустая трата времени. Но в действительности это не так. Знание языков это скорее всего один из трудных и одновременно удивительных способов саморазвития. Ведь изучая язык, человек в свою очередь изучает и культуру народа, знакомится с новым и совершенно другим миром. Ведь каждая культура – это отдельный и прекрасный мир.

Всем известно, что изучение языков – это трудоёмкий, сложный и долгий процесс. Но это только для взрослых, то есть чем старше вы становитесь, тем труднее выучить язык, потому что вы должны выучить правила грамматики и работать с уже разработанным языком. Поэтому, по мнению большинства легче всего начать изучать язык в раннем возрасте, потому что, мозг детей поглощает звуки и правила нового языка, естественно, так же, как их родной язык. Учитывая этот факт в Казахстане и не только, в школах преподают английский с первого класса.

С каждым годом вуз увеличивается дисциплины, изучаемые на трех языках, а также увеличивается качественный и количественный состав преподавателей ведущих занятия в полиязычных группах. Одновременно университет на своей базе готовит преподавателей, которые будут в будущем преподавать на английском языке дисциплины базового и профилирующего компонента, обеспечивая их подготовку курсами английского языка разных уровней.

С какими проблемами сталкиваются вузы при внедрении полиязычного образования? Любые реформы, нововведения в образовании сталкиваются в первую очередь с определёнными проблемами и противоречиями. В настоящее время проблема стоит в разработке нормативно-правовых и теоретических вопросов полиязычного обучения, его научного, учебно-методологического и организационного обеспечения. Проблема состоит в количественном, а также качественном составе ППС, ведущих занятия на трех языках, а также в повышении квалификации ППС в соответствии с требованиями полиязычного образования. Для того чтобы обеспечить качественное полиязычное обучение преподавательскими кадрами необходимо планировать участие их в программах международной и внутриреспубликанской академической мобильности, на семинарах и тренингах по полиязычному обучению. Организовать издание учебников, учебных пособий, словарей на трех языках. Приглашать для проведения лекций и мастер-классов зарубежных и казахстанских специалистов в области полиязычия. Все эти проблемы требуют не только правильного организационного и методического подхода, но и не малых финансовых затрат. Дальнейшими мерами по реализации полиязычного образования в вузах являются:

− разработка и внедрение новых элективных курсов на трех языках в соответствии с международными стандартами;

− разработка инновационных методик полиязычного образования на основе изучения передового опыта зарубежных стран;

− разработка модели полиязычного дистанционного обучения;

− увеличить число ППС для прохождении стажировок в рамках обмена за рубежом;

− разработка программы издания учебной, учебно-методической и научной литературы в соответствии с учетом полиязычного обучения.

Владение казахским, русским и иностранным языками становится в современном обществе неотъемлемым компонентом личной и профессиональной деятельности человека. Всё это в целом вызывает потребность в большом количестве граждан, практически и профессионально владеющих несколькими языками и получающих в связи с этим реальные шансы занять в обществе более престижное как в социальном, так и в профессиональном отношении положение.

Если мы будем детей обучать естественно - научным предметам на английском языке, появится вероятность риска, что у них не будет развито научное сознание на родном языке – это есть не очень хорошо, и способно образовать большой изъян в общественном сознании. На казахском языке очень много трудов по химии, математике, психологии, педагогике, понятных и ученым, и не ученым людям, однако эти народные системы знаний, к сожалению, мало используются, лежат в архивах, необходимо сформировать наш собственный научный капитал, который знает не только английский или другие языки, инновации, но может удивить мир исконным языком, служа прежде всего национальным интересам [3].

Новый язык является одним из самых полезных событий для любого человека, а тем более в молодом возрасте. «Первые три года жизни, важны для развития мышления, языка, расширения кругозора, и других важных качеств. Это было бы пустой тратой времени не использовать естественную способность ребенка учиться и изучать второй язык в детском возрасте. Это происходило бы так же легко, как и при изучении родного языка» говорит Рональд Котулак, автор книги» Мозг изнутри ".

Некоторые из наиболее важных преимуществ того, чтобы быть полиглотом является то, что фокус ребенка, память, навыки запоминания лучше, чем если бы они были моноглотами. Также дети смогут лучше игнорировать отвлекающие факторы, потому что часть их мозга отвечающие за исполнительные функции сильнее, и это, разумеется, пойдет на пользу их успеваемости в классе. Все преимущества полиязычия относятся не только детям ранних возрастов, но и школьникам и студентам.

Второй язык также может помочь во время путешествия, что сейчас распространено, таких как испанский или французский. Отдых в зарубежных странах будет более приятным, и это позволит людям приблизиться к различным культурам мира.

Двуязычие в молодом возрасте также приводит к большому количеству преимуществ в будущем, например, появятся больше возможностей для поступления в престижные учебные заведения, а также для карьерного роста.

Проблемы полиязычия при соответствующих принципах гуманизма может стимулировать гуманизацию в национальной образовательной системе. Основание необходимости приоритета родного языка культуры в целом, который, активно адаптируя языки других народов, укрепляется в своём богатстве и уникальности, - это тот методический принцип, который выдвигается в качестве концептуального решения социально – философских проблем гуманизации полиязыкового образовательного пространства современного мира [4].

Формирование «полиязычия» - процесс сложный и длительный, очень важный с позиции сложившихся политических и экономических реалий современности. Каждый язык велик для своего народа. Современное человеческое общество находится в постоянно всевозрастающем контактировании, что все более становится общей жизненной и культурной необходимостью. В этих условиях каждому человеку надо владеть несколькими языками.

Список литературы

1. Абрахаам Ким. Важность изучения иностранных языков. – 2013 [электронный ресурс]. – http://mtpr.org/post/importance-learning-foreign-languages.

2. Сеноз Д., Генеси Ф. За двуязычием: Полиязычие и полиязычное образование. – М., 1998. – 269 с.

3. Миньяр-Белоручев Р.К. Механизм билингвизма и проблема родного языка при обучении иностранному // Иностранные языки в школе. – 1991.

4. Оуэн Эдуардс. Почему мы должны изучать другие языки. – 2009 [Электронный ресурс]. – https://www.edutopia.org/learning-foreign-languages-importance.

5. Котулак Р. Мозг изнутри. – Новая Зеландия: Эндрю МакМил, 1997. – 222 с.

ӘОЖ 37.035.6

Казетова А.Х.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ – ТӘРБИЕНІҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫНЫҢ БАСТАУЫ

«Қазақстан-2030» жолдауында Президентіміз еліміздің ұлттық қауіпсіздігін, тәуелсіздік пен егемендігін танытатын мемлекетіміздің ұзақ уақытты дамуын анықтады.

Қазақстан азаматтарын патриотизмге тәрбиелеу - тұлғаның патриоттық сана-сезімін қалыптастыру, патриоттық іс-әрекетін ұйымдастыру. Егеменді елдің азаматын тәрбиелеуде әр ұстаздың ең басты мақсаты – дені сау, ұлттық сана-сезімі оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениеті, парасаты, ар-ожданы мол,еңбекқор, іскер бойында игі қасиеттері бар адамды тәрбиелеу.

Бүгінгі жас ұрпақ – болашақ Қазақстан азаматы. Олар өзімізді қоршаған ірі өркениет орталықтарын, түрлі мәдениетті меңгеріп, өзін сыйлата алатын, рухани дүниесі бай, білімді де білікті, жаһандану заманына сай болуы шарт. Қазіргі таңда еліміздегі оқу-тәрбие жұмысына байланысты болып жатқан жаңартулар студенттерің тәрбие жұмысын дамытуды міндеттейді.

Қазақстан Республикасының ұлттық білім беру жүйесіндегі, патриоттық тәрбие берудің орны ерекше. Әдетте жер көлемі жөнінен дүние жүзінде тоғызыншы орынды иеленетін, табиғат ресурстарына бай, халқы аз және көпұлтты Қазақстан Республикасының әрбір азаматтарының Отаны туралы патриоттық санасын, ой- өрісін дамыту, мемлекетіміздегі ғаламдану үрдісінде бәсекелестікке және ұлттық ерекшеліктерімізді сақтай отырып, өркениетті елдер қатарына жеткізуге ықпал ететін патриоттық тәрбие беруді ең пәрменді және сенімді идеологиялық құрал ретінде ұлттық білім беру жүйесіне енгізудің маңызы зор. Бұл үшін қажетті шарттар:

- ұлттық білім беру жүйесінде, мемлекеттік тұрғыдан патриоттық тәрбие берудің басымдық тұстарын қаржыландыру, құқықтық- нормативтік, әлеуметтік статусын көтеру, бүкіл қоғамдық қолдау жүйесін қалыптастыру;
- білім беру жүйесіндегі ұлттық ерлік дәстүрлерді кешенді пайдалану, патриоттық тәрбие берудің технологияларын жетілдіру, және біртұтас ”Қазақстан патриотизмді” қалыптастыруды жетілдіру;
- ұлттық білім беру жүйесінде мемлекет тарапынан тікелей әсер ету-негізінен қазақ мектептерінің білім беру мазмұнында патриоттық тәрбие беру ісін жетілдіру, материалдық базасын нығайту, яғни отбасынан бастап жоғары оқу орны аралағына дейін үздіксіз білім беру жүйесіне патриоттық тәрбиені дамыту.

Әлемдегі өркениетті елдердің бәрі де білім беру жүйесін дамыту мәселесін басым бағыты есебінде белгіленеді. Егер білім беру жүйесінде шынайы мемлекеттік бағдарлама аясында ұлттық бірыңғай қаһармандық дәстүрлері мен практикалық маңызы байланысты болмаса, онда мемлекеттің өзін құртуға итермелеуі мүмкін. Мұндай мысалды КСРО кезіндегі білім беру жүйесінен білуге болады. Бұл туралы: “Кеңестік замандағы білім беру жүйесі-ол жоғарыдан басқарылатын, қатал тәртіппен реттелетін қоғам болғандықтан, өзінің мақсат-мүдесіне сай құрсалған, ауыздықталған жағдайда білм береді және сол қоғамға қызмет етуге бағытталған”- деп келтіреді зерттеуші Р.Жашиев.

Демек, мемлекетіміздің білім беру жүйесінде патриоттық тәрбие беруді жан-жақты жетілдіру ұлттық идеяға, ұлттық құндылықтарға негізделе құралып, ұлт мүдесін басым бағытта ұстай отырып дамытылуы тиіс. Яғни хаклықтық дәстүрге негізделген батыр бабаларымыздың ерлік дәстүрлерін насихаттау, билер мен шешендердің өнегелі тәлім- тәрбиесінен жан- жақты тәрбие жүйесін құру қажеттілігі қазақстандық білім саласының маңызды проблемаларының бірі.

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасының міндеттерінде “Қазақстандық патриотизмді, жоғары мәдениетілікті, адам құқықары мен бостандығын құрметтеуге тәрбиелеу” қажеттілігі көрсетілген. Мұндай мазмұндағы мемлекеттік талап- міндеттер бүгінде жас ұрпаққа патриоттық тәрбие беру ісінің жалпы ұлттық сипатқа ие болып отырғандығын көрсетеді. Ал мұндай күрделі тәрбие үрдісі әр отбасынан бастау алып, білім беру жүйлерінде үздіксіз, кешенді жүргізуді талап етеді.

Ағылшын ағартушысы Д.Локк өзінің педагогикалық ойларында өз замандағы джентельмендер тәрбиесін насихаттай отырып: «Ол үшін бүкіл жақсы қасиеттер бойынан табылуы қажет. Әрине ақылды, білімді, дене бітімі дұрыс және өз Отанын қорғай білетін азамат- джентельман болуы тиіс»- деп көрсетеді.

Қазақстанда әлемдік аренада ұлттық құндылықтарды, қаһармандықты мәңгі сақтайтын және насихаттайтын шынайы патриоттарды, нағыз батырларды тәрбиелеудің маңызы зор.

Қазіргі қоғамның әлеуметтік сұранысын мектепке қойып отырған талап тұрғысынан қарастырғанда, патриоттық білім беру маңызыды мәселе болып отыр. Патриоттық білім, ол қоғамда білімнің тез және шапшаң қарқынмен дамуына байланысты туындауында.

Патриотттық білім қасиеттілігі осы заманда ақпараттық алмасу үлгісінің қарқындылығымен байланысты. Патриоттық тәрбие берудің іс- тәжірибелерін зерттеуде олардың әдістері, формалары мен мазмұны анықталған (С.Ешімханов, С.Иманбаева, Л.Сейдахметова т.б.) ғалымдардың еңбектеріне сүйене

отырып, патриоттық тәрбиені қалыптастырудың төмендегідей бағыттарын белгіледік: 1. Патриоттық білім; 2. Патриоттық сана; 3. Патриоттық іс-әрекет.

Біз баршаға мүмкіндік беретін қоғам: әрбір адамның жеке басы мен бостандығын құрметтейтін, өзіне – өзі қызмет теуге жағдайы жоқ жанжарды қамқорлыққа бөлейтін, қандай еңбекті болса, да қадірлейтін, ана мен баланы қорғайтын, зейнеткерге қамқор болатын, ардагер мен отан қорғаушыларды ардақ тұтатын қоғам құруды аяқтауға тиіспіз. Бұл- Қазақстанның шынайы патриоттарының басты ісі. Сондай- ақ «қазақстандық патриотизмді» еліміздің әрбір азаматтарының санасына сіңіру- кезек күттірмейтін мәселе. Ұлтына, нәсіліне, сенімі мен нанымына, саяси көзқарасы мен ұстанған бағыт- бағдарына т.б. ерекшеліктеріне қарамастан. Патриоттық сана- сабақта және сабақтан тыс іс- шараларда Отанды сүю, елін қорғауға байланысты басты ұғымдарды ашып көрсету арқылы қалыптасады.

Қазақстанда болып жатқан өзгерістер, бұрынғы идеологиялық бағдардың жаңа, алайда әлі де айқын емес көзқараспен алмасуы патриоттық тәрбиенің мәнін, оның қоғамдық өмірдегі орнын, жастарды Отанына қызмет ету, соның ішінде әскери қызмет атқару міндетіне дайын болуға тәрбиелеу ісінің ролін қайта қарап, ой елегінен өткізуді қажет етеді. Бүгінде қоғамымызда аса маңызды рухани- адамгершілік және әлеуметтік құндылық ретінде шынайы патриоттық сезімді қайта жаңарту, жас адамның бойында азаматтық белсенділікті, әлеуметтік маңызды қасиеттерді қалыптастыру басты міндет болып отыр. Бұл қасиеттерді жастар қоғамдағы жасампаздық үрдістерді ілгері апаруда, оның негізін нығайту мен жетілдіруде, еліміздің шебін қорғауға байланысты қызметтерде көрсетіп, іске асырады.

Осы мақсатқа жету бірқатар міндеттерді шешуді талап етеді. Бұл жерде әңгіме ең алдымен жастардың философиялық- дүниетанымдық көзқарасын орнықтыру, оларға өмірдің мәнін айқындауда көмек көрсету, сана- сезімін қалыптастыру, заңды, ұжымдық өмір нормаларын құрметтеуге тәрбиелеу, әлеуметтік жәнге азаматтық жауапкершілігін дамыту жөнінде болып отыр. Адам бойындағы мұндай қасиеттер өз Отанының әл- ауқаты мен оның іргесінің берік болуына, қорғаныс қабілетін арттыруға қамқорлық танытудан көрінеді. Патриоттық тәрбиенің бүгінгі міндеті оның тиімділігін арттыру, әсіресе оны жастарды жоғары азаматтық және әлеуметтік белсенділік рухында тәрбиелеуді мақсатты түрде жолға қою арқылы арттыру болып отыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н. Қазақстан – 2030. Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. – Алматы, 2012.
2. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. – Алматы: Рауан, 1994.
3. Жашиев Р. Білім берудің ұлттық моделін ұсынамыз // Білім- Образование. – 2006. – № 1. – Б. 26- 30.
4. Сейталиев Қ. Б. Педагогиканың жалпы негіздері: оқу құралы. – Атырау, 2004. – 271 б.
5. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Білім және ғылым хабаршысы. – 2004. – № 2-3. – Б. 14-17.
6. Айталы А. Аптықпағанның асығы алшысынан. – Алматы: Қазақстан, 2003. – 56 б.

УДК 373

Катаев Е.С.
филиал Центр педагогического мастерства в г. Уральск,
г. Уральск, Казахстан

РЕСУРС ПО ДИАГНОСТИКЕ МОТИВАЦИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

При определении проблем обучения, выработке критериев успеха и формулировке целей и задач педагоги часто сталкиваются с трудностями в вопросах, касающихся мотивации учебно-познавательной деятельности учащихся. По большей части педагоги формулируют проблему как снижение качества знаний учащихся, тогда как, это есть следствие других факторов (личностных, социальных, организационных), которые, в свою очередь определяют внешние и внутренние мотивы учебно-познавательной деятельности учащегося, определяющиеся интересами и потребностями личности. Так, на курсах повышения квалификации на основе анализа сбора данных четко сформулировали проблему в первом чтении только 14 из 96 руководителей школ или 15%. Поэтому четкое выявление и формулировка причин проблем обучения мы считаем очень важным этапом улучшения школьной практики.

Актуальность обусловлена настоящим этапом внедрения нового формата организации процесса обучения в общеобразовательных школах и обновлением содержания среднего общего образования (наличие критической массы сертифицированных по Программе педагогов и масштабностью происходящих изменений). Для этого автором сконструирован ресурс «Круг потребностей», который позволит принять коллективное решение по наиболее эффективным формам и методам построения работы повышения учебной мотивации учащихся в ходе учебно-воспитательного процесса (исследование в действии на уровне учителя, школы). Ресурс «Круг потребностей» представляет научно-обоснованный подход применения исследований в теории педагогики и психологии для выявления и последующей эвалюации учебно-познавательной мотивации школьников (Приложение 2, Рис.1). Ресурс отличается простотой использования, наглядностью, предполагает принятие коллегиального решения комплексных проблем обучения на уроке. Оперативность использования позволяет применять данный ресурс в ходе подготовки и проведения серии

последовательных уроков и Lesson Study.

В вкратце представим научную основу данного ресурса. В возрастной психологии определяющими факторами учебной мотивации считают: школу, где осуществляется учебная деятельность; организацию в ней образовательного процесса; особенности обучающихся (возраст, пол, интеллектуальное развитие, способности, уровень притязаний, самооценку, взаимодействие между учениками и); субъектные особенности педагога и, прежде всего, систему его отношений к ученику, к делу, и наконец, специфику учебного предмета [3; 8].

Рубинштейн, Брунер, Матюхина др. разделяют мотивы на внутренние и внешние. Так, Брунер в качестве внешних рассматривает мотивы, находящиеся в самом процессе учебной деятельности, в качестве внешних – мотивы, находящиеся вне учебной деятельности [13; 6; 9].

С целью однозначного толкования используемого понятийного аппарата приведем общие определения основных из них [15]. Интерес — это эмоциональное переживание познавательной потребности. Потребность - это направленность активности ребенка, психическое состояние, создающее предпосылку деятельности. Мотив – это любое внутреннее побуждение к какому-либо виду деятельности для удовлетворения своих потребностей. Мотивация - это совокупность причин психологического характера, объясняющих поведение человека, его начало, направленность и активность. Цель - это направленность активности на промежуточный результат, представляющий этап достижения предмета потребности. Деятельность – это активное взаимодействие человека со средой, в которой он достигает сознательно поставленной цели, возникшей в результате появления у него определенной потребности, мотива.

Вопросы внутренней и внешней мотивации Матюхина раскрывает следующим образом: внутренние мотивы, заложенные в самой учебной деятельности, которые определяются содержанием изучаемого и самим процессом учения, а не только получаемым результатом. Внешние мотивы, связаны с тем, что лежит вне самой учебной деятельности: мотивы долга и ответственности перед участниками образовательного процесса и мотивы самоопределения и самосовершенствования, желания подготовиться к будущей профессии; мотивы стремления заслужить одобрение, получить хорошие отметки и занять достойное место среди товарищей. Отдельно можно выделить отрицательные мотивы или мотивация избегания неприятностей, как стремление избежать неприятностей со стороны учителей, родителей, одноклассников [9].

Стойким и основным мотивом к учебной деятельности относят внутренние мотивы [3]. Доминирование данного мотива определяет лидерскую позицию учащегося, что в большей степени отражает суть высказывания «учить учиться». Именно внутренняя мотивация учащегося, в отличие от внешней, имеет место в ходе самого процесса учения, проявляясь во вдохновении, попадании в «поток Михайя Чиксентмихайяя» (2011) [10] или переход внутренней игры от Я1 к Я2 (2005) [4]. Вместе с тем внутренние мотивы во многом определяются внешними, поэтому важно изобразить модель сочетания внутренних и внешних мотивов для каждого учащегося на определенных этапах его учебной деятельности, в течение полугодия, года.

Подходы к теории мотивации учебной деятельности рассматриваются Матюхиной (1984) и Марковой (1990) с различных аспектов. В первом случае, в основе лежит учебная деятельность, во втором- причинные факторы, потребности, но при этом авторы имеют схожие взгляды на описание сути понятия и его качественной интерпретации. На практике оба подхода нашли значительное распространение. На наш взгляд, в ходе сбора данных об учебной мотивации школьников удобен подход Матюхиной, а для определения критериев успеха ее изменения – классификация уровней школьной мотивации по Марковой представляется более строгой. Последняя отмечает, что управлять формированием мотивов учебной деятельности труднее, чем формировать действия и операции. Поэтому, прежде чем формировать учебную мотивацию учащихся, педагогу необходимо ее познать и найти пути ее адекватного описания. Предлагается переработанная форма опросника на основе методики изучения мотивации учения подростков (Лукьянова,2011). Приложение 1 [15].

Фридман (1991), Turner, F., Brownhill, S. & Wilson, E. (2017) выделяют два варианта формирования у учащихся нужной мотивации, «снизу-вверх» и "сверху вниз": «снизу-вверх», путем создания такой организации деятельности обучающихся, которая необходимо ведет к формированию у них нужной мотивации [14; 16]. В основу, как мы понимаем, заложен конструктивистский подход организации познавательного процесса, когда учитель, опираясь на уже имеющиеся у учащихся знания и потребности, так организует учебную деятельность, чтобы она вызвала у них положительные эмоции удовлетворения и радости или состояние Я2 (Голви, 2005). Если подобное состояние Я2 испытывается достаточно длительное время, то у учащегося возникает новая потребность — в продлении самой этой деятельности, т.е. продолжить время того, когда он осознает, что у него хорошо получается то, что он делает. Тем самым общая мотивация школьников обогащается новым стойким мотивом к подобной самостоятельной деятельности. В основе второго подхода "сверху вниз" лежит усвоение учащимися готовых форм побуждений, целей, идеалов, содержания направленности личности, которые учащийся должен перевести из внешне понимаемых во внутренне принятые и реально действующие. Примером такого подхода было идеологическое воспитание в бывших советских школах. Следует отметить, что в настоящей время подход "сверху вниз" начинает внедряться в рамках обновленного содержания образования в школьную культуру на основе ценностей общенациональной идеи «Мәңгілік Ел».

В настоящее время для школ характерен смешанный подход, как «снизу-вверх», так и "сверху вниз". Возникший «импульс мотивов», а затем процесс саморегуляции учебно-познавательной деятельности при

поддержке внутренних мотивов учащегося дают ему возможность в течении относительно длительного времени быть активным субъектом собственного развития, управлять процессом собственного учения и соуправлять процессом обучения группы или класса. Этот период точно охарактеризован Выготским, когда «учащийся начинает самостоятельный поиск новых способов действий или начинает строить новые отношения со взрослыми или с другими учащимися, вместе с которыми он сможет найти недостающие способы действия. Основным психологическим механизмом такого поведения является сознательная рефлексия своих действий».

Для каждого учащегося свойственны собственные мотивы и длительность их воздействия, поэтому задача учителя своевременно подпитывать имеющиеся мотивы, открывать и поддерживать их используя различные методы стимулирования учебной мотивации учащихся в различных областях образовательного процесса. К таким областям относится совокупность: содержания учебного материала, организация учебной деятельности, стиль педагогической деятельности учителя, групповые, парные и индивидуальные формы учебной деятельности, формативная и суммативная оценки учебных достижений учащегося, критическая рефлексия учителем собственной педагогической практики.

Для количественной и качественной картины динамики мотивации учебной деятельности учащихся, мы используем классификацию по Марковой, а также перечень методов стимулирования учебной деятельности учащихся.

Возможно на начальном этапе можно использовать данную технику для групп учащихся А, В, С (в соответствии с делением класса в ходе подготовки и проведения Lesson Study), а в дальнейшем, сделать карту мотивов для каждого учащегося класса. Полагаю, что первая часть данной техники (примерный график изменения мотиваций учащегося) представляет собой подобие сценарного планирования предстоящих изменений, а вторая часть - в виде вопросника, ключей ответов и диаграммы- количественная и качественная характеристики учебной мотивации школьника в определенный период обучения.

Ресурс может быть полезным учителю как инструмент оперативного проектирования теоретических разработок в плоскость практической деятельности с учетом индивидуальных познавательных особенностей учащихся (в аспекте их аффектной, аксиологической и когнитивной составляющих) и создания психолого-педагогических условий для мотивации учебной деятельности учащихся. Автор будет признателен за предложения и замечания по содержанию и процедуре использования данного ресурса, особенно в части корректировки содержательной части вопросника.

Предлагаемый ресурс был апробирован среди слушателей курсов повышения квалификации руководителей образовательных организаций, школьных тренеров, руководителей организаций образования в рамках обновленного содержания образования, всего 76 педагогов. Слушателям предлагалось позиционировать себя с тремя конкретными учащимися из его школы и ответить за него на вопросы предлагаемой анкеты. После построения карты интересов и мотивов каждого ученика педагоги использовали ресурс «Круг потребностей» для планирования микропреподавания, нацеленного на удовлетворение потребностей и стимулирования внутренней мотивации. Большинством педагогов (68 или 89%) использование данного ресурса на практике воспринято как «очень эффективным», (56 или 73%) заключили, что результаты анализа вопросника и принятые формы, и методы работы с учащимся совпадают с ранее интуитивно или на опыте предполагаемыми действиями на уроке в отношении данного учащегося. Более половины респондентов ответили, что данный ресурс можно использовать наряду с другими методиками диагностики межличностных отношений, психолого-педагогической поддержки обучений, консультирования учащихся и их родителей в целях улучшения «комфортности» процесса обучения и саморазвития.

Таким образом, отвечая на вопросы таблицы 1 в прилагаемом файле «Карта мотивации» мы получаем приоритеты интересов и потребностей каждого ученика, их опасения, представленные в диаграммах. Следующим этапом работы будет определение форм и методов работы по мотивации учебной деятельности, учащихся в призме индивидуальных особенностей темперамента учащихся, характера их восприятия учебного материала (аудиал, визуал, кинестетик).

Рисунок 1

Таблица 1 – Переработанный Е.Катаевым вопросник по М.Лукъяновой

1. Обучение в школе и знания необходимы мне для... а) избегания конфликтов с родителями и учителями б) моего общего развития, совершенствования в) будущей профессии	10.Учиться лучше меня побуждает... а) конкуренция и мысли об аттестате б) стремление получить высшее образование в престижном вузе в) мысль о собственном развитии
2. Я бы не учился, если бы ... а) не чувствовал, что это надо родителям б) не поступление в вуз и будущая жизнь в) не желание собственного развития	11.Я более активно работаю на уроках, если... а) ожидаю одобрения окружающих б) не боюсь что ошибка скомпрометирует меня в) тема интересна в плане продолжения обучения
3. Мне нравится, когда меня хвалят за... а) знания б) за взаимопомощь в) хорошую успеваемость и хорошо сделанную работу	12. «Хорошие» отметки – это результат... а) умения ладить с учителями б) труда учителя в) добросовестного отношения к учебе
4. Мне кажется, что цель моей жизни... а) получить образование б) занять высокое положение в обществе в) в развитии и совершенствовании	13.Мой успех в выполнении заданий на уроке зависит от... а) подготовки, прилагаемых усилий б) заинтересованности в хороших отметках в) внимания к объяснению учителя
5. Моя цель на уроке... а) попытаться понять и усвоить как можно больше б) получить хорошую отметку в) пообщаться с друзьями	14.Я буду активным на уроке, если... а) хорошо знаю тему и понимаю материал б) в меня верят в) не будут ругать за ошибку
6. При планировании своей работы, я.. а) обдумываю ее, вникаю в условия б) стараюсь сделать ее побыстрей в) выполняю сначала легкое	15.Если какой-нибудь учебный материал мне не понятен, то... а) мирюсь с ситуацией б) стараюсь разобраться во что бы то ни стало в) вспоминаю объяснение учителя и просматриваю записи на уроке
7. Самое интересное на уроке... а) малоизвестные факты б) диалог, обсуждение, дискуссия в) получить отметку «5»	16.Ошибившись в выполнении задания, я... а) делаю его снова, исправляя ошибки б) теряюсь в) бросаю это задание
8. Я изучаю материал добросовестно, если... а) он мне очень интересен б) это пригодится мне для будущей профессии в) мне нужна хорошая отметка	17. Если я не знаю, как выполнить какое-либо действие, то я... а) не решаюсь обратиться за помощью б) думаю и рассуждаю в) обращаюсь к учебнику и дополнительной литературе
9.Мне нравится делать уроки, когда... а) их мало и они не трудные б) я понимаю материал в) материал или задание интересны	18.Мне не нравится выполнять задания, если они требуют... а) вмешательства кого-либо со стороны б) последующего сравнения в классе в) использования стандартных действий

Таблица 2 – Примерные ключи к вопроснику (мнение автора статьи)

Внутренние мотивы определяются (+1)				Внешние мотивы определяются (+1)				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
содержанием изучаемого	процессом учения, обучением учителя	оценкой достижений	самоопределением и самосовершенствованием	долгом	готовностью к профессии	оценкой, одобрением	статусом	обучением под давлением родителей, учителей
			1б		1в		1а	
			2в				2б	2а
				3в		3а	3б	
			4в	4а			4б	
			5а			5б		
6в	6а							6б
7а	7б					7в		
	8а	8в			8б			
9в								
			10в		10б		10а	
								11в
	12б			12в	12а			
	13в	13а				13б		
14а		14б						
	15в			15б				
			16а					
17в			17б					
18в								
Мотивы избегания неприятностей (-1)								
							5в	
				9а	9б			
						11а	11б	
						14в		
15а								
	16б		16в					
	17а							
							18б	18а
2	1	0	2	1	1	0	2	1

В ходе анкетирования учащиеся выбирают по два ответа из каждого вопроса. За каждый ответ на вопросы внутреннего и внешнего мотивов прибавляется 1 балл, при ответе на вопросы раздела «Мотивы избегания неприятностей», отнимается один бал.

Ресурс «Круг потребностей» представляет научно-обоснованный подход применения исследований педагогики и психологии в области повышения учебной мотивации школьников и не имеет аналогов в педагогической практике. Ресурс состоит из 3 блоков.

Первый блок (личностные характеристики) - индивидуальные особенности темперамента учащихся, характер их восприятия учебного материала (аудиал, визуал, кинестетик). Два вращающихся круга (2-е-и 3-е кольца) с типами темперамента использованы в связи с тем, что зачастую индивиду присуще преобладание каких-то 2 типов темперамента, поэтому при выборе форм и методов работы с конкретным учеником, наряду с его интересами и потребностями. Круг в центре определяет необходимость учета факторов эффективного ощущения и восприятия учебного материала.

Второй блок (внутренние и внешние интересы и потребности личности) -определяются из ответов на вопросы по ресурсу «Карта мотивации». Состоит из 3-х вращающихся колец. Четвертое кольцо - внутренняя характеристика потребностей и интересов, потребности расположены ближе к центру. Пятое кольцо-внешние потребности и интересы, потребности также расположены ближе к центру. Пятое кольцо - отрицательные мотивы или мотивация избегания неприятностей.

Третий блок (активные методы и формы работы с учащимися) – состоит из 4 колец. Первое, наружное или 10-е кольцо– социальные, 9-е кольцо-волевые, 8-е – познавательные, 7-е-эмоциональные формы и методы.

Порядок использования ресурса.

Полученные доминирующие интересы и потребности ученика, определяемые по вопроснику и ресурсу «Карта мотивации» путем вращения 1, 2 и 3 кругов Ресурса сопоставляются радиально с личностными характеристиками учащихся, что позволяет увидеть наиболее полную картину мозаики восприятия и понимания учащимся учебного материала.

Далее, согласно полученного представления об учебной деятельности учащегося и его потенциальных учебных возможностях педагоги, вращая кольца 7-10 подбирают путем обсуждения наиболее эффективные формы и методы повышения процесса обучения с учетом индивидуальных потребностей учащихся.

Актуальность обусловлена настоящим этапом внедрения нового формата организации процесса обучения в общеобразовательных школах и обновлением содержания среднего общего образования (наличие критической массы сертифицированных по Программе педагогов и масштабностью происходящих изменений).

Практическая значимость определяется простотой использования ресурса, наглядностью, возможностью коллегиального решения комплексных проблем обучения на уроке. Оперативность использования позволяет применять данный ресурс в ходе подготовки и проведения серии последовательных уроков и Lesson Study.

Список литературы

1. Белоус В.В. Темперамент и деятельность: учебное пособие. – Пятигорск, 1990. – 118 с.
2. Брушлинский А.В. Абульханова-Славская К.А. – СПб: Питер, 2000. – 623 с.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: АСТ Москва, 2008. – 672 с.
4. Голви У. Работа кк внутренняя игра: фокус, обучение, удовольствие и мобильность на рабочем месте / Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 252 с.
5. Гусева Г.Г. О соотношении «знаемых» и реальных мотивов учения у младших школьников. – М.: Педагогическое общество России, 2000 – 120 с.
6. Дж. Брунер Психология познания. За пределами непосредственной информацию / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1977. – 413 с.
7. Левчук И.Ю. Курсовая работа. Особенности мотивации к учебной деятельности у старшеклассников, 2015 [электронный ресурс] – http://www.allbest.ru/.
8. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
9. Матюхина М.В., Михальчик Т.С., Прокина Н.Ф. Возрастная и педагогическая психология: учеб. пособие для студентов пед. ин - тов. по спец. № 2121 «Педагогика и методика нач. обучения». – М.: Просвещение, 1984. – 256 с.
10. Чиксентмихайи М. Поток: Психология оптимального переживания / Научный ред. Д.Леонтьев / Руководитель проекта И.Серёгина. – М.: Альпина нон-фикшн, 2011.
11. Немов Р.С. Психология. Книга 1. – М., 2003. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1977. – 413 с.
12. Реан А.А. Психология личности. Социализация, поведение, общение. – М.: Прайм-Еврознак, 2005. – 416 с.
13. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Составители, авторы комментариев и послесловия. – СПб: Питер, 2000. – 623 с.
14. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Мотивация учения // Психологический справочник учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 294 с.
15. Лукьянова М. Методика мотивации учения «Учебная мотивация как показатель качества образования» // Народное образование. – 2001. – №8.
16. Turner F., Brownhill S. & Wilson E. (). The transfer of content knowledge in a cascade model of professional development // Teacher Development. – 2017. – №21(2). – P. 175-191.

ӘОЖ 371-053.8

Капанова Г.Г.
Педагогикалық шеберлік Орталығының Орал қаласындағы филиалы,
Орал қ., Қазақстан

МЕКТЕП ТРЕНЕРЛЕРІНІҢ ЕРЕСЕКТЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Қазіргі еліміздің білім саласындағы болып жатқан өзгерістерінің бірі жалпы білім беру ұйымдарының мұғалімдеріне кәсіби дамуға қолдау көрсету мақсатында әзірленген және мектеп тәжірибесін дамытуда Отандық педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламалары бойынша біліктілікті арттырудан өткен мұғалімдердің әлеуетін толыққанды пайдалануды көздеп «Тәжірибедегі рефлексия» бағдарламасы дайындалып жүзеге асырылуы [1].

«Тәжірибедегі рефлексия» мектеп мұғалімдеріне «тиімді оқыту» бағдарламасын оқытуға дайын мектеп тренерлерін дайындау бағдарламасы. Бұл мектеп тренерлері мұғалімдер болғандықтан педагогикалық құзыретті, ал андрагогикадан қандай хабарлары бар екенін анықтау өзектілігі туындап отыр.

Зерттеу мақсаты Мектеп тренерлерінің ересектерді оқыту туралы дайындық деңгейін анықтап, біліктілікті арттыруда қолданатын андрагогикаға тән ұстанымдарды негіздеу.

Зерттеу әдісі мектеп тренерлері курсының тыңдаушыларына сауалнама жүргізу, педагогикалық және андрагогикалық ұстанымдарға талдау жасау.

Жоғарыда көрсетілген мақсатқа сай «Тәжірибедегі рефлексия» курсының тыңдаушыларының ересектерді оқытуға дайындығын анықтау үшін 90 педагогқа сауалнама жүргізілді. Сауалнаманың барысында «ересектерді оқыту тәжірибеңіз бар ма, болса нақты не өткіздіңіз, кімдерге арналғанын, ұзақтығын көрсетіңіз? сұрағына 44% «иә» 56% «жоқ» деп жауап берді. Ал «иә» деп көрсеткендердің көпшілігі ересектерді оқыту мақсатында мектептерінде мұғалімдерге ұзақтығы 20-30 минуттық оқыту семинарларын, коучингтер, шеберлік кластары және бір мұғалім бастауыш сынып мұғалімдеріне ағылшын тілін үйрету курстарын деп жауап берген. Осыдан ересектерді оқытумен эпизодтық түрде іс шаралар өткізумен айналысқанын көруге болады. Ал осы мәселеге қызығушылығы қалай екенін анықтау мақсатында. «Ересектерді оқыту Сізді несімен қызықтырады?» деген сұраққа мұғалімдер :

жаңалыққа деген қажеттіліктен 24

кәсіптік талаптанудың жоғары деңгейіне жету 11

шығармашыл адамдармен жұмыс жасау қажеттілігі 17

материалдық жағдайға байланысты 2

ұжымның шешімі 11

тағы да басқалары Бұл пункт бойынша мұғалімдердің көп бөлігінің жаңалықта, шығармашыл адамдармен жұмыс жасағылары келетіндіктерін, кәсіптік талаптанудың жоғары деңгейіне жету ойлары барын көруге болады. Алайда мұғалімдердің педагогикадан андрагогикаға бұрылуында қандай кедергілер болуы мүмкін? Осы бағытта ересектерді оқыту тәжірибелері бар мұғалімдерден (40) ересектерді оқытуға дайындығын «иә, жоқ, ішінара» жауаптарымен белгілуін сұрағанда мұғалімдердің 31-і «иә», 3- і «жоқ», 6-ы «ішінара» деп жауап берген. Ал «ересектерді оқыту барысында қиындық туындаған жағдайда немен байланысты болуы мүмкін?» деген сұраққа:

ересектерге арналған сабақ дайындау - 17

топқа мұғалімдерді жинау - 17

ересектермен жұмыс жасау технологиясын қолдану – 27

ересектермен қарым қатынас жасау стильінде – 8

тағы басқалар пунктінде техникалық база, интернет желісінің үзілуі, сабақ кестесінің қолайсыздығы – 1

Мұғалімдерден «ересектерді оқытуда әдістемелік кәсіби қолдау қажет пе?» деген сұраққа :

«иә» - 26

«жоқ» - 3

«кейбір тақырыптары бойынша» -11

«Ересектерді оқыту бойынша біліктілік арттыру курсынан өткіңіз келе ме?»- деген сұраққа 34 мұғалім «иә», 6 мұғалім «жоқ» деп жауап берген. Осы сұрақтар бойынша берілген жауаптары бойынша мұғалімдердің андрагогика мәселелеріне көңіл аудару керектігін көрсетеді. Алдын ала мұғалімдер қандай қиындықтар болатынын да болжаған, мұғалімдердің ересектерді оқыту үшін жұмыс технологиялары мен сабақ дайындаудан қиналуы мүмкіндіктерін көрсете білген.

Сондықтан, педагогикалық және андрагогикалық ұстанымдарға талдау жасап, ерекшеліктерін анықтап, мектеп тренерлерін дайындауда ескеру керек. Андрагогиканың (грек тілінен aner, andros – ересек адам, – + ago – жүргіземін) – ересектерді оқыту туралы ғылымның пайда болуы : әлеуметтік-экономикалық, мәдениеттанушылық, экологиялық және тұлғалық себептерге байланысты. 1970 жылы Малколм Шеппард Ноулздың андрагогика бойынша «Ересектерді оқытудың қазіргі тәжірибесі. Педагогикаға қарсы андрагогика», еңбегінде осы жаңа ғылымның негізгі қағидаларын тұжырымдаған. Ғалымдар бұл жерде білім саласындағы барлық объективті өзгерістер мен адамның өз тіршілік әрекетіндегі түсініктері, түрлі ғылым саласындағы жетістіктері негізінде, ересек адам мен балалардың арасындағы оқу үдерісі мен жалпы ұстанымдық ерекшеліктері негізінде дайындаған [2]. Ересектерді оқыту үдерісінің балаларды оқытудан негізгі айырмашылықтарын көрсетсек:

1. Оқыту үдерісінде жетекші роль білім алушыда болады.
2. Білім алушы өз бетімен жұмысқа, өзін басқаруға, өз өзін жүзеге асыруға тырысуы.
3. Ересек адамда өзінің оқуы және әріптестерін оқыту үшін маңызды дереккөз ретінде пайдаланылатын өмірлік (тұрмыстық, әлеуметтік, кәсіптік) тәжірибесінің болуы.
4. Ересек адам өзінің өмірлік маңызды мәселелерін шешу үшін және нақты мақсатына жету үшін оқиды.
5. Ересек адам оқу үдерісінде меңгерген білім мен білік, дағды, сапасын шұғыл қолдануды жоспарлайды.
6. Білім алушының оқу іс әрекеті көп жағдайда уақыттық, кеңістіктік, тұрмыстық, кәсіптік, әлеуметтік факторлармен пнықталып, бұл факторлар оқу үдерісіне оң ықпалын тигізеді немесе шектейді.

Ересек адамның оқу үдерісінің барлық: диагностика, жоспарлау, жүзеге асыру, бағалау және кей жағдайда коррекция кезеңдерінде білім алушы мен білім берушінің бірлескен әрекет ретінде ұйымдастырылуы [3]. Жоғарыда айтылғандардың негізінде андрагогиканы білім алушы мен білім берушінің бірлескен іс-әрекеттікке негізделген оқу үдерісін ұйымдастырып жүзеге асыру екенін анықтап алу қажет. Барлық ғылымдар сияқты, андрагогиканың да өз құрылымы мен түсініктік және терминологиялық аппараты бар. Ересектерді оқытудың жалпы заңдылықтарына сай, ересектерді оқыту теориясы анықталады. Бұл бөлім жалпы категорияларды зерттейді: ересек білім алушының ерекшелігі, ересектерді оқыту үдерісінің

ерекшелігі, андрагогика мен білім саласының түрлі бөліктерімен өзара байланысты. Ересектерді оқыту теориясының негізгі қағидаларын педагогикалық және андрагогикалық оқыту үлгілерін салыстыра отырып қарстырсақ: педагогикалық оқыту үлгісінде білім алушы доминантты жағдайда. Осыған байланысты үдерістің барлық параметрлері анықталады: мақсаты, мазмұны, формасы және әдістері, тәсілдері және оқыту дереккөзі. Объективті факторларға байланысты (тұлғаның қалыптаспауы, экономикалық және әлеуметтік жағдайға байланыстылығы, өмірлік тәжірибесінің аздығы, күрделі мәселелердің болмауын шешу үшін оқудың қажеттігі) педагогикалық үлгіде білім алушы бағыныңқы жағдайда болып, оқу үдерісінің жоспарлануы мен бағалануына ықпал ету мүмкіндігі болмайды. Оның оқытуды жүзеге асыруға қатысуы мейлінше пассивті: себебі оның негізгі ролі – бұл білім алушыға берілетін әлеуметтік тәжірибені қабылдау [4]. Ал андрагогикалық үлгіде жетекші рольде білім алушының өзі болады. Ересек адам – оқыту үдерісінің тең құқылы субъектілерінің бірі болып табылады. Андрагогика позициясынан қарағанда, ересек білім алушылар (кей жағдайда жоғары жасөспірімдер де кіреді), өз бетімен жұмысқа үлкен қажеттілік сезінетін (бірақ кейде кейбір жағдайда біреулерге уақытша байланысты болуы мүмкін), өзінің білім алу үдерісінде жетекші рольде болуы керек. Оқытушының міндеті - ересек білім алушының өз өзін басқаруын, дамуын мадақтап қолдау, білім алушының ақпарат іздеп, оқыту параметрлерін анықтауына көмек көрсету. Оқыту үдерісінің негізгі сипаттамасы – білім, білік, дағды мен қасиетті өз бетімен ізденуі. Педагогикалық үлгідегі білім алушы тәжірибесінің мәні айтарлықтай көп емес. Ең бастысы оқытушының тәжірибесі мен оқулық авторының тәжірибесі маңызды. Оқу әрекетінің негізгі технологиялық түрі тарату: дәріс, ұсынылатын оқылым, телевидение. Андрагогикалық үлгі бойынша адам маңызды тәжірибені жинақтап, өзінің білім алуында және басқа адамдарды оқытуда дереккөз ретінде қолданылуы мүмкін. Оқытушының бұл жағдайда міндеті білім алушыға өз тәжірибесін анықтауына көмек көрсету. Оқытуды ұйымдастырудың формасы лабораториялық эксперименттер, дискуссиялар, нақты есепті шешу, әртүрлі іскерлік ойындардың түрлері. Білім алушының оқуға дайындығын педагогикалық үлгі тұрғысынан қарағанда сыртқы себептермен анықталады: үгіттеу, адамға қоғамның (отбасы, достары) қысымы, бас тартқан жағдайда өмірлік сәтсіздіктермен қорқыту т с.с. Білім алушылар бірыңғай стандартқа сай құрылған, бір бірімен байланыссыз біртекті пәндерді біртіндеп оқуға міндетті. Бұл жағдайда білім берушінің негізгі міндеті жасанды уәж жасап қалыптастыру болып табылады. Ал андрагогикалық үлгіде білім алушының дайындығы нақты мәселені шешу үшін оқу қажеттілігімен анықталады, да оқу мақсатын анықтап, уәж қалыптастыруда өзі жетекші рольде болады. Оқытушының міндеті білім алушыға қолайлы жағдай туғызып, оған өз қажеттіліктерін анықтауға көмектесетін әдістер мен критерийлермен қамтамасыз ету. Бұл жағдайда оқу бағдарламалары өмірде қолдану мүмкіндігі негізінде құрылып, оқытуды ұйымдастыру даралау оқытуына негізделеді. Педагогикалық үлгіде білім алушылар алған білімдерін перспективаға бағытталғанын, көп бөлігінің кейін пайдаға асатынын түсінеді. Білім алушылардың мақсаты - білім, білік, дағдының нақты тәжірибенің байланысынсыз көп көлемін запас ретінде жинау Оқу курсы оқу дисциплиналарының пән логикасына негізделген тараулар бойынша құрылған. Ал андрагогикалық үлгіде оқушылар алған білім біліктерін тиімді жұмыс жасау үшін бірден қолдануға тырысады. Оқу курсы білім алушының өмірлік міндеттерді шешуіне бағытталып, белгілі құзыреттіліктерді дамытуға құрылған. Білім алушының іс әрекеті нақты мәселелерді шешуге керек білім, білік, дағды қалыптастыруға негізделген. Оқыту модульдер бойынша құрылған.Педагогикалық үлгіде білім алушы мен білім беруші кейбір кезеңде бірлескен жұмысқа орын жоқ. Үдерісті жоспарлау, бағалау және үдерісті коррекциялау кезеңдерде бірлесіп жұмыс жасалмайды[5]. Жоғарыда қарастырылған үлгі негізінде ересектерді оқыту теориясының іргетасын құрайтын, андрагогикалық негізгі ұстанымдарын тұжырымдауға болады.

1. Өз бетімен оқу басымдылығы ұстанымы. Бұл ұстанымды тәжірибелік пайдалану үшін алдын ала тыңғылықты дайындықты қажет етеді – оқу бағдарламасын құрастыру, оқу материалын жинақтап, көбейту, компьютерлік оқыту бағдарламаларын жасақтау. Бұл ұстаным ересек адамның оқу материалымен асықпай танысып, терминдер, ұғымдар, жүйелер, үдерістер мен технологияларды түсініп меңгеру мен орындауды қамтамасыз етеді.

2. Оқыту үдерісіне білім алушының басқа білім алушылармен оқытушының бірлескен әрекетте қатысуы ұстанымы. Оқыту үдерісінің басталуы білім алушылардың қажеттіліктері мен өндірістік қажеттіліктерді анықтаудан басталады. Білім алушымен интервью, сауалнама, топтық талдау арқылы бұл қажеттіліктерді анықтауға болады.

3. Білім алушының өзінде бар (әлеуметтік және кәсіптік) өмірлік тәжірибесі, тәжірибелік білім, білік, дағдылардың оқу базасы және жаңа білімді құруға дереккөз ретінде қолдануы ұстанымы. Бұл ұстаным білім алушылардың шығармашылық жұмысын ынталандыруға негізделген оқытудың белсенді әдістеріне негізделген. Тыңдаушылардың әрқайсысы жеке жұмыстарын (жоспарлары, есептерін, таныстырылымдарын) орындауға көңіл бөлінуі.

4. Жаңа білімді меңгеруге кедергі келтіретін ескірген тәжірибе мен тұлғалық ұстанымдарды түзету ұстанымы. Уақыт талабы мен корпоративтік мақсаттарға қарама қарсы келетін кәсіптік және әлеуметтік тәжірибенің түзетілуі. Жаңа перспективаларды ашу, жаңа көзқарасты көрсету мақсатында, қалыптасқан кейбір ұстанымдардың ескіргені туралы әңгімелесу, түсіндіру қажет.

5. Тұлғаның әлеуметтік психологиялық сипаттамалары мен қажеттіліктеріне, жұмысындағы кейбір шектеулер мысалы бос уақыты, қаржылық ресурсына негізделген жеке ұстанымы. Жеке ұстанымның негізінде білім алушының тұлғалық бағамы, кәсіптік іс әрекетінің талдауы, әлеуметтік статусы

мен ұжымдағы өзара қарым қатынасының сипатталған. Алдын ала интервью, сауалнама жүргізу, тестілеу негізінде білім алушының әлеуметтік психологиялық бейнесін құруға мүмкіндік береді.

6. Оқытудың электив тілігі ұстанымы. Бұл ұстаным бойынша білім алушыға оқытудың мақсатын, мазмұнын, форма, әдістерін, дерекккөздері мен құралдарын, орны мен уақытын, мерзімін таңдауға мүмкіндік беру.

7. Рефлективтілік ұстанымы. Бұл ұстаным білім алушының білім алуға саналылықпен қарап, өзін өзі жетілдіруге уәждеуіне негізделеді.

8. Білім алушының оқыту нәтижесінің сұранысқа ие болу ұстанымы. Білім алушының алған білім, білік, дағдысының сұранысқа ие болуы. Оқытуды жоспарлау мен ұйымдастыру алдында тыңдаушылырдың жұмыс әрекеті мен қиындықтары мен қызығушылықтарын, мәселелерін зерттеп алып, оқыту мақсаттары мен міндеттерін белгілеген дұрыс.

9. Оқытудың жүйелік ұстанымы. Оқытудың мақсаты мен мазмұнының оқыту әдістері мен тәсілдері, формасы, нәтижені бағалаудың сәйкестігі бұл ұстанымға негізделелді. Жүйелікті жүйелілік деп түсінуге де болады, яғни бұрынғы оқыту нәтижесі мен жаңа қажеттіліке ескерілген, оқытудың үздіксіздігі, үнемі жүргізілуі.

10. Оқыту нәтижесін тәжірибеде жақын арада қолдану ұстанымы. Бұл ұстанымның жүзеге асуы алдыңғы айтылған ұстанымдар жүйелік, жеке, өз тәжірибесін қолдану, тәжірибеге қажеттіліктерге сүйенеді.

11. Білім алушыны дамыту ұстанымы. Оқыту өз бетімен оқу қабілетін дамытуға, тәжірибелеік іс әрекет нәтижесінде тұлғаның жетілуіне жағдай жасау.

Тұжырымдалған ұстанымдар педагогиканың дидактикалық ұстанымдарына қарсы келмейді, ішінара дамытып, кейбір жағдайда толықтырады. Нақты іс жүзінде ересектерді оқытуда педагогикалық ұстанымдарды толықтырып, андрагогикалық ұстанымдарды басшылыққа алуды ұсыну жөн көрдік. Қорытындылай келе андрагогика – бұл оқудың қажеттілігін түсінген, «адамның болмысы оқумен егіз» екендігін мойындаған, тәуелсіз, дербес адамдарға арналған ғылым.

Әдебиеттер тізімі

1. «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы бойынша мектеп тренерлерін оқыту бағдарламасы Тренерге арналған нұсқаулық. – Астана: «Назарбаев Интеллектуалды мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлік Орталығы, 2015.
2. Громкова М.Т. Актуальность проблем образования взрослых в России // Новые знания. – №3.
3. Змеев С.И. Андрагогика: Основы теории, истории и технологии обучения взрослых. – М., 2007. – 272 с.
4. Агапова О.В., Вершловский С.Г., Ермсолаева М.Г. и др. Уроки для взрослых пособие для тех, кто работает в системе образования взрослых. – СПб.: Тускарора, 2007. – 80 с.
5. Вылегжанина О.Е., Бавтрушева М.В. Сравнительный анализ педагогической и андрагогической модели обучения // Гродненский государственный медицинский университет. – 2009. – № 1.

УДК 37.01

Капленко В.П., Ескакова Ф.Е., Амангалиева А.Б.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ ПЕДАГОГА НА УСПЕШНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Еще в 19 веке выдающийся педагог К.Д. Ушинский писал: «Влияние личности воспитателя на молодую душу составляет ту воспитательную силу, которую нельзя заменить ни учебником, ни моральными сентенциями, ни системой наказаний и поощрений».

Вопросу о том, каким должен быть современный педагог посвящено огромное количество статей, книг, очерков. Все мнения разносторонни и интересны по-своему. Но главное – педагог – не только профессия, суть которой − транслировать для подрастающего поколения знания и опыт, а высокая миссия сотворения личности, утверждение человека в человеке.

В профессиограмме педагога ведущее место занимает направленность его личности.

Профессиональная направленность характеризует определенное отношение к обществу, природе, окружающим людям, духовные потребности и интересы педагога, отношение к педагогическому труду, стиль педагогического общения. **Педагогическое призвание,** в отличие от педагогического интереса, означает склонность к педагогической деятельности, т. е. желание и непосредственное занятие ею. По мнению Кузьминой Н. В., Сластенина В. А., наличие педагогического призвания можно выявить только в ходе педагогической деятельности. Оно формируется в процессе накопления творческого и практического опыта.К профессиональной направленности относятся также педагогический **долг, ответственность и самоотверженность.** Взаимоотношения педагога с коллегами, родителями и детьми, основанные на осознании профессионального долга, составляют сущность **педагогического такта**. Тактика поведения

состоит в том, чтобы выбрать соответствующие стиль и тон, время и место педагогического действия, и определяется личностными качествами педагога.

В современном обществе школьному образованию предъявляются высокие, порой сложно достижимые требования. В целом их можно охарактеризовать как активную помощь и поддержку становления личности ученика на всех уровнях:

- **когнитивном,** т.е. формирование комплекса знаний, умений и навыков, продиктованных современным уровнем прогресса, и выработка положительной внутренней мотивации получения образования;

- **морально-этическом,** т.е. привитие норм социального поведения;

-**эстетическом,** т.е. развитие чувства прекрасного, и т.д.

Таким образом, учитель как реализатор социального заказа в системе школьного образования, должен всемерно содействовать развитию личности ученика, направляя развитие в русло духовного и интеллектуального роста, чтобы быть профессионально успешным. Судить о качествах педагога можно на основании результатов изучения мнения учащихся, коллег, родителей. Поэтому на уроках самопознания студентам ЗКГУ им. М. Утемисова было предложено написать **сочинение-эссе на тему: "Учитель, который оставил глубокий след в моей жизни".** В результате анализа работ выяснилось, что абсолютное большинство опрашиваемых признало, что профессионализм учителя определяется прежде всего сочетанием личностных качеств, поэтому главное в деятельности учителя – использовать свой личностный потенциал. Мы пришли к выводу, что эффективность педагогического взаимодействия зависит от уровня межличностных отношений. Обработка работ студентов позволила выделить три модели поведения учителей, неумеющих выстраивать такие отношения:

- **учитель-маска** - двуличный, лицемерный, скрытный в общении, как с учениками, так и с коллегами, отказывающий в педагогической помощи;

- **учитель-деспот** - жесткий автократ, не признающий мнения учеников, опирающийся на подавление инициативы;

- **беспомощный учитель**- не умеющий организовать учебный процесс, не пользующийся уважением учащихся, несмотря на возможную широкую осведомленность.

Во всех этих случаях нелюбовь к преподавателю перекидывалась на отношение к предмету, и многие студенты отмечали, что на урок к такому учителю они шли с неохотой, не интересовались изучаемым материалом, недостаточно хорошо его понимали, а это означает, что изучение этого предмета не могло считаться вполне успешным, деятельность такого учителя не могла считаться адекватной поставленной задаче образования. Но в сочинениях студентов обнаружилось и немало положительных примеров выстраивания педагогического взаимодействия:

- учителя-коммутаторы;

- просветители-интеллигенты;

- организаторы-воспитатели;

- предметники-тренеры.

Каждый из этих учителей находил "свой конек", используя который он покорял своих учеников, увлекал заданиями, заинтересовывал, прививая тем самым любовь к предмету. На сегодняшний день педагогический процессвсе больше рассматривается в контексте личностно-ориентированного образования.С этой точки зрения педагогические психологи выделяют феномен синтонности, т.е. педагогического взаимодействия, при котором ярко выраженные личностные качества учителя и его "инструментарий" наиболее приемлемы для конкретного ученика, т.е. "резонируют" с его индивидуальными особенностями, отвечают его ожиданиям. **Синтонность** – это предпосылка той "встречи" педагога и ученика, которая обеспечивает наибольший эффект развития последнего, благодаря взаимодействию с наиболее значимым для него взрослым. Опрошенные студенты свидетельствуют о том, что подобные "встречи" остаются в памяти учеников на всю оставшуюся жизнь. У каждого человека есть такой учитель, поэтому чем больше учителей-индивидуальностей, тем успешнее будет осуществляться индивидуальный подход. Индивидуальность и профессионализм – две неразделимые стороны личности педагога, одинаково важные для успешной деятельности. Подводя итог выше сказанному, можно сказать, что результативность, успешность профессиональной деятельности определяется прежде всего личностью педагога, который должен обладать широкими познаниями в сфере культуры, в области педагогики и методологии обучения тому или иному учебному предмету. Но главное – учитель должен сам обладать теми качествами, которые он хочет воспитать у учащихся, т.к. итоговая цель образования – не только дать знания, но и способствовать становлению личности ученика. В качестве дополнения хотелось бы привести пример одного исследования американских психологов. Эксперимент состоял в том, что в одном из классов преподавание "поручили" компьютеру, минимизировав воздействие учителя. Несмотря на применение самых передовых образовательных программ, в экспериментальной группе, по сравнению с контрольной, существенно снизились показатели успеваемости, причем, не только по гуманитарным дисциплинам, но и по математике. Таким образом, стала ясна незаменимость педагогического взаимодействия на уровне межличностного общения и взаимовлияния.

Личностные качества педагога проявляются через **педагогические умения:** гностические, конструктивные, коммуникативные, организаторские, прогностические и специальные умения.

К гностическим умениям относят группу умений, с помощью которых педагог изучает ребенка, его возрастные, индивидуальные особенности, личностные качества, взаимоотношения со сверстниками, взрослыми, степень эмоционального благополучия, коллектив в целом, воспитательные возможности семьи. Изучение ребенка – основа понимания педагогом его внутреннего мира. Педагогу важно развивать у себя эмпатию, т.е. умение понять душевное состояние ребенка. Она дает педагогу возможность объяснить причины поведения, увидеть пути совершенствования воспитания и обучения.

Конструктивные умения необходимы педагогу для проектирования целостного педагогического процесса, воспитания детей с учетом перспектив образовательной работы. Для этого требуется модифицировать общие цели и задачи воспитания применительно к конкретной группе детей и к каждому ребенку с учетом особенностей его развития. Конструктивные умения воплощаются в планировании работы, в составлении конспектов занятий, сценариев, праздников и тому подобное.

Коммуникативные умения проявляются при установлении педагогически целесообразных взаимоотношений с отдельными детьми и с коллективом, с родителями, с коллегами по работе, с администрацией образовательного учреждения. Также они проявляются в установлении педагогом быстрого контакта с разными людьми в различных ситуациях, нахождении общего с ними языка, толерантности, оптимизма. Эти умения помогают воспитателю, учителю расположить к себе, вызвать сопереживание, что важно для сплочения детей, коллектива родителей, педагогического коллектива. Организация общения требует от педагога владения технологией осуществления коммуникаций: владение словом, правильная дикция, правильное дыхание, мимика и жестикуляция, умение управлять своим телом, регулировать свое психическое состояние, владеть техникой интонирования для выражения разных чувств.

Организаторские умения включают в себя мобилизационные, информационные, развивающие и ориентационные умения:

мобилизационные умения – привлечение внимания детей и развитие у них устойчивых интересов к учению, труду и другим видам деятельности, формирование потребности в знаниях;

информационные умения – изложение учебной, познавательной информации, а также формирование у детей навыков ее самостоятельного поиска;

развивающие умения – определение “зоны ближайшего развития” детей, создание условий для развития у детей познавательных процессов, чувств и воли; стимулирование познавательной самостоятельности и творческого мышления; развитие индивидуальных особенностей; осуществление индивидуального подхода к каждому ребенку;

ориентационные умения направлены на формирование морально-ценностных установок воспитанников, привитие устойчивого интереса к учебной, познавательной деятельности; организация совместной творческой деятельности для развития социально значимых качеств личности.

Состав **прогностических умений** представляет собой выдвижение педагогических целей и задач, отбор способов достижения, предвидение результатов, возможных отклонений и нежелательных явлений, определение этапов педагогического процесса, педагогическое прогнозирование. В данную группу умений можно включить и рефлексивные умения. Рефлексия – это не просто знание или понимание субъектом педагогической деятельности себя, но и выяснение того, насколько и как другие знают и понимают “рефлектирующего”, его личностные особенности, эмоциональные реакции. Это способность к самоанализу проделанной работы, оценке результатов, соотнесению их с поставленной целью.

Группа **специальных умений** включает в себя умения петь, танцевать, выразительно рассказывать, читать стихи, шить, вязать, выращивать растения, мастерить игрушки из бросового материала, показывать кукольный театр, т. е. проявлять себя в творчестве. Чем больше таких специальных умений в арсенале педагога, тем интереснее и содержательнее жизнь детей.

Еще К.Д. Ушинский отмечал: "В воспитании все должно основываться на личности воспитателя, потому что воспитательная сила изливается только из источника человеческой личности. Никакие уставы и программы, никакой искусственный организм заведения, как бы хитро ни был он продуман, не может заменить личности в деле воспитания".

И, конечно, мы полностью согласны со словами Аль-Фараби, который сказал: «Ұстаз....жаратылысынан өзіне айтылғанның бәрін жете түсінген, көрген, естіген және аңғарған нәрселердің бәрін жадында сақтайтын, ешнәрсені ұмытпайтын....алғыр да аңғарымпаз ақыл иесі...., мейлінше шешен, өнер-білімге құштар, аса қанағатшыл жаны асқақ және ар-намысын ардақтайтын, жақындарына да, жат адамдарына әділ...., жұрттың бәріне....жақсылық пен ізгілік көрсетіп... қорқыныш пен жасқану дегенді білмейтін батыл, ержүрек болуы керек».

Список литературы

1. Бабанский Ю.К. Педагогика / Гл. ред. Г.Нойнер. – М. : Педагогика, 1984. – 368 с.
2. Бейзеров В. Школа и компьютер. − М.: Педагогика, 2009.
3. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. – М.: Совершенство, 1991. – 298 с.
4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
5. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. − Л.: Знание, 1985. – 320 с.
6. Подласый И.П. Профессионально-личностное становление и развитие педагога. – М.: Педагогика, 2003.
7. Психология труда и личности учителя / Под ред. Щербакова А.И. – Л.: Изд-во Ленингр. пед. ин-та, 1976.
8. Самулейнков Д.Ф. Мастерство, педагогический такт и авторитет учителя. – 2-е изд., испр. и доп. – Смоленск, 1961.

9. Симонов В.П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 189 с.
10. Сластенин В.А. Формирование личности учителя в процессе профессиональной подготовки: учеб. пособие для студентов пед. институтов при изучении курса «Введение в учительскую специальность». – М.: Просвещение, 1976. – 159 с.
11. Юсупов И.М. Психология взаимопонимания. – Казань: Татарское книжное издательство, 1991. – 192 с.

УДК 159.92-057.87:378.2

Кекеева З.О.
Калмыцкий государственный университет им. Б.Б. Городовикова, г. Элиста, Россия
Абугалиева Г.С., Абдираимова Э.К.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

АКМЕОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Сегодня вся система образования в Казахстане направлена на обновление научно-методического, технологического обеспечения образовательной системы, активизации инновационных процессов, включения в процесс обучения инновационных технологий. В этих условиях возрастает значимость специалистов-педагогов, подготовленных к психологическому сопровождению личностного развития и профессиональной деятельности и оказанию квалифицированной помощи людям в ответственных жизненных ситуациях на протяжении всей жизни человека, а также способных реализовывать трансформирующее лидерство, проявляющееся конструктивными влияниями на происходящие социально-психологические процессы и содействием позитивным изменениям, как во внутреннем мире конкретных людей, так и в межличностных отношениях.

Разработка фундаментальных теоретических концепций развития, поиск способов и методов познания направлены на человека как субъекта деятельности. Одним из таких новых направлений является акмеология, которая формирует новые концепции. Данная наука занимается комплексным исследованием личностно-профессионального развития человека при достижении наивысших результатов в продуктивной деятельности.

Акмеология, интегрировав и переосмыслив результаты исследований в других областях гуманитарной науки, показала, что понятия «саморазвитие», «самоактуализация», «самосовершенствование», «самореализация», «самоосуществление», «самоуправление» соотносятся с понятием «акме». Акме как результат и одновременно как процесс саморазвития человека выражается в его обучении. Акмеологическое обучение в свою очередь в развитии созидательной и самосозидательной деятельности субъектов образования выступает в качестве интегрального показателя саморазвития и одновременно как личностное качество, обеспечивающее эффективность этого процесса.

Сегодня можно говорить, что акмеологические технологии - это технологии саморазвития и обеспечения достижений каждого человека. Становление высококвалифицированного специалиста невозможно без использования акмеологических технологий, которые включают систему задач, способы достижения высоких уровней профессионализма, а также подчиненную им совокупность методов, техник и приемов, и направлены на развитие внутреннего потенциала и адаптационных возможностей человека. Овладение акмеологическими технологиями актуализирует самоценность человеческой жизни, способствует наиболее полному раскрытию физической, социальной и духовной сущности каждого индивида. Это подтверждает необходимость введения преподавания акмеологии во всех вузах и на всех специальностях, что повысит качество образования.

Вопросы модернизации современного образования с точки зрения акмеологии рассмотрены в трудах А.А. Деркача, С.В. Богдановой, В.И. Горовой, Т.Н. Тарановой, Ж.В. Волковой, Т.В. Волченковой, А.В. Королевой, А.М. Некрасова. Развитие акме в системе непрерывного профессионального образования представлено в трудах С.А. Аверина, О.С. Анисимова, А.А. Бодалева, А.А. Деркача, Н.В. Кузьминой, О.В. Москаленко, А.А. Реана, С.А. Федоренко и др. В данных исследованиях разработаны акмеологические основы личностно-профессионального развития, обозначены основные закономерности, условия и факторы эффективного профессионального роста, творческой, продуктивной деятельности.

Проблеме изучения акмеологии как новой парадигмы образования посвящены исследования казахстанских ученых: Б.А. Тургунбаевой, Б.Ж. Бекжановой, С.Б. Бегалиевой, А.М. Муханбетжановой, А.К. Нургалиевой, З.К. Кульшапировой, М.Д. Есекешевой, Н.Д. Тастанбековой, К.Ж. Ажибекова, К.М. Арымбаевой, И.Ю. Дружковой, Т.М. Мажикеева и др.

Исходя из акмеологической теории фундаментального образования Н.В. Кузьминой и наших исследований, акмеологическое развитие созидательной деятельности субъектов образования требует от созидателя профессиональных способностей по своей специальности, владения процессами предвидения или антиципации последствий: какие действия ведут к воплощению образа-результата в реальные продукты [1, с. 42].

По мнению Тургунбаевой Б.А., систематическая и целенаправленная деятельность педагога по формированию у обучающихся таких предпочтительных акмеологических способностей как собственное мнение, аналитическое и критическое мышление, креативность, умение работать в команде, активность, саморефлексия, индивидуальность и др. открывает возможности для дальнейшего саморазвития и самосовершенствования молодежи [2, с. 39].

Бекжанова Б.Ж. в своей диссертации пишет: «С точки зрения акмеологического подхода при оценке профессионала необходимо учитывать не только внешние показатели его деятельности (успешность, результативность) и внутренние состояния (мотивацию, удовлетворенность), но и наличие постоянной специфической мотивации к высокопродуктивной деятельности, к поступательному восходящему личностно-профессиональному развитию» [3, с. 22].

Ажибеков К.Ж., Арымбаева К.М., Дружкова И.Ю. считают, что эффективное развитие профессиональной компетентности будущих педагогов на основе акмеологического подхода может быть реализовано в образовательном процессе вуза с учетом комплекса условий, содействующих самоактуализации и саморазвитию студентов:

− применение интерактивных форм работы со студентами;

− разработка индивидуальных образовательных маршрутов будущих педагогов с учетом целей и задач самоактуализации и саморазвития;

− организация групп свободного общения с целью содействия в самостоятельном педагогическом творчестве студентов;

− организация самостоятельной работы студентов, направленной на их личностно-профессиональный рост [4, с. 60].

Однако в педагогической науке недостаточно широко освещена проблема акмеологической подготовки будущих педагогов, а также установлено, что практика подготовки педагогов в высших учебных заведениях не предоставляет возможности в обеспечении подготовки будущих педагогов к самостоятельной трудовой деятельности на высоком профессиональном уровне и в формировании моделей творческих педагогов, соответствующих новому формату.

Наше исследование посвящено разработке и внедрению в учебный процесс инновационных педагогических технологий, базирующихся на акмеологическом и компетентностном подходе к профессиональной подготовке будущих педагогов. Исследование ведется на базе педагогического факультета Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова.

Было определено, что важным компонентом акмеологической подготовки будущих педагогов являются следующие элективные курсы: «Акмеология», «Педагогическая акмеология», «Педагогическое мастерство», «Социально-психологический тренинг», «Профессиональное самоопределение педагога», «Новые подходы в преподавании и обучении». В ходе изучения данных дисциплин уделяется внимание к проблемам внутреннего мира студентов, к процессу самосовершенствования, достижения ими вершин индивидуального развития, творческого отношения к предстоящей профессиональной деятельности.

Раскрытие интеллектуально-личностного потенциала будущих педагогов как основная цель акмеологических технологий образования предусматривает применение в процессе преподавания дисциплин активных и интерактивных методов обучения. На кафедре педагогики и психологии активно используются эвристическая беседа, анализ фактов, конструирование правил, дискуссия, «мозговая атака», круглый стол, деловая игра, конкурсы практических работ с их обсуждением, тренинги.

Метод дискуссии используется при сравнении разных точек зрения, выявлении противоречивых фактов, знакомстве со сложными научными проблемами, разборе необычных случаев из педагогической практики. Материалом для обсуждения служат социально-психологическая литература, ситуационные задачи.

Метод эвристических вопросов основан на возрастании раскрытии решаемой ситуации, проблемы. Для решения проблемы необходимы семь ключевых вопросов: Кто? Что? Зачем? Где? Чем? Как? Когда? Подбор парных сочетаний вопросов порождает новый вопрос, например: Как – Когда? Что – Где?

Деловые и ролевые игры развивают мышление студентов, формируют навыки общения, способствуют закреплению знаний, создают атмосферу эмоционального подъема. Функции игровых методов очень широки: повышение уровня учебно-познавательной мотивации студентов, интереса к изучаемой дисциплине; развитие рефлексивного, исследовательского отношения к деятельности. На занятиях применяются педагогические ситуации, в которых студенты принимают нужные решения, выполняют необходимые действия, анализируют позиции участников, дают им оценку. Это содействует формированию у будущих педагогов организаторских качеств, умений оказывать внушающие и убеждающие воздействия на учащихся.

К методу «мозговая атака» обращаются, когда ставится цель убедить студентов в сложности решения какой-либо проблемы: обучения детей в соответствии с возрастными особенностями, дифференцированного обучения, воспитательной работы с учащимися.

К числу активных методов обучения относится и тренинг, который проводят в специально созданных для этого малых группах в течение достаточно длительного времени. При кафедре педагогики и психологии функционирует кабинет тренинга «Тезуарус». Исходя из задач профессиональной подготовки студентов-педагогов, проводятся тренинги: личностного роста, повышения самооценки, развития коммуникативных умений, уверенного поведения, креативности.

В курсе чтения дисциплин «Педагогическое мастерство», «Акмеология» студентам в форме отчета в период рубежного контроля предлагается подготовить портфолио, которые различны как по содержанию, так и по оформлению. Такой подход позволяет формировать навыки поиска, творчески подходить как к оформлению, так и накоплению материла. Следует отметить, что материал портфолио может собираться не один год, а в течение всего периода обучения и наполняемость его может корректироваться, изменяться странички портфолио. Портфолио, на наш взгляд, является формой аутентичного оценивания образовательных результатов по продукту, созданному обучающимся в ходе учебной, творческой, социальной и других видов деятельности.

Преподавателями кафедры активно применяется метод проектов, т.к. в нем сочетаются развитие теоретических знаний (изучение большого количества дополнительной литературы) и их практического применения для решения конкретных проблем окружающей действительности. Метод проектов решают основные задачи процесса обучения с точки зрения современных требований: развитие познавательных навыков учащихся; умение самостоятельно добывать информацию, по какой-либо проблеме; формирование навыков исследовательской деятельности; умение самостоятельно конструировать свои знания; формирование навыков систематизации и анализа знаний; делать выводы и обобщать изученный материал. Метод проектов чаще используется при проведении семинарских занятий, так как изучение темы по программе ограничивается во времени, и тогда творческие группы продолжают работать на СРСП.

Особый интерес, по нашему мнению, в ходе акмеологической подготовки будущих педагогов для развития специальных и общих способностей для осуществления рефлексии своей деятельности представляют педагогические технологии развития критического мышления, цель которых - развитие интеллектуальных умений; умения принимать решения, адекватные ситуации; работать с информацией; анализировать различные стороны явлений - учитывать скрытые достоинства и недостатки, давать оценку. Приведем наиболее интересные и продуктивные стратегии критического мышления, направленные на развитие внутреннего потенциала и адаптационных возможностей будущих педагогов.

Впервые разработанные Тони Райаном «Ключи мудреца» представляют собой набор из 20 различных действий (ключей), разработанных для мотивации студентов к выполнению различных мыслительных операций. Ряд вопросов-подсказок или начала для заданий представлены в виде ключей, способных «открыть» навыки аналитического, критического и креативного мышления обучающихся.

- Ключ «Наоборот»: задание, предполагающее использование в предложениях таких слов как: «не могу», «никогда» и «не буду». Например: составьте список вещей, которые вы никогда не увидите в Лондоне.

- Ключ «Что если»: постановка вопроса «Что если» и фиксирование мыслей в графическом органайзере.

- Ключ «Алфавит»: составление списка слов от А до Я, которые имеют отношение к заданному предмету.

- Ключ «Новый дизайн» (от англ. аббревиатуры *BAR (B - bigger)* больше (A - add), добавить (R – remove, replace) убрать) используется для придания нового дизайна повседневным вещам.

- Ключ «Конструктор»: задание на решение проблемы, которая требует креативного использования ограниченного количества имеющихся ресурсов.

- Ключ «Недостатки»: список недостатков по конкретному предмету или практическому занятию.

- Ключ «А как еще?»: использование воображения для написания списка различных используемых ежедневных объектов.

- Ключ «Сопоставление»: перечисление свойств двух несочетаемых объектов с последующим их объединением для создания нового, усовершенствованного продукта.

- Ключ «Нелепость»: нелепые утверждения, которые абстрактно невозможно было бы выполнить, с дальнейшим доказательством невозможности выполнения.

Стратегия «Привычки ума». Арт Коста, разработавший стратегию «Привычки ума» утверждал, что «Привычки ума» это характеристики того, что разумные люди делают в случае, если они сталкиваются с проблемами, решения которых появляются не сразу [31, с. 25].

Они состоят из многих навыков, отношений и склонностей в том числе:

- Ценность: выбор модели оптимально подходящего интеллектуального поведения.

- Склонность: ощущение тенденции к использованию определенной модели интеллектуального поведения.

- Чувствительность: возможности для целесообразного использования модели интеллектуального поведения.

- Способность: обладание базовыми навыками и возможностями использовать различные модели интеллектуального поведения.

- Преданность: постоянное стремление осмыслить и улучшить навыки использования модели интеллектуального поведения.

Существует 16 привычек ума: проявлять упорство; бороться с импульсивностью; слушать других с пониманием и сочувствием; проявлять мыслительную гибкость; размышлять о собственном процессе мышления (метакогнитивность); достигать точности и достоверности; задавать вопросы и формулировать проблемы; применять имеющиеся знания в новой ситуации; думать и выражать свои мысли четко и точно; собирать информацию задействую все органы чувств; созидать, воображать и вносить инновации; открыто

реагировать; принимать на себя ответственность за возможные риски; относиться с юмором; мыслить контекстно; постоянно учиться.

Стратегия «Карты мышления» - это комплекс из восьми наглядных инструментов для развития универсального мышления.

- Определение в контексте
- Описание
- Сравнение и противопоставление
- Классификация
- Часть/целое
- Определение последовательности
- Причина и следствие
- Установление сходств

Стратегия «Карты мышления» разработана Др. Дэвидом Айрль. Карты мышления обеспечивают визуальную репрезентацию направлений мышления и используются для обучения мыслительным навыкам, которые могут быть применены во всех учебных программах и со всеми возрастными группами. Карты мышления были апробированы и оказались эффективными в обучении молодых людей тому, как развивать и использовать различные мыслительные процессы. Они расширяют диапазон мышления и помогают в достижении успешности обучения учащихся. Кроме того, они оказывают значительное влияние на многие аспекты преподавания и обучения, в том числе на качество навыков письменной коммуникации.

SWOT – анализ. Проведение SWOT – анализа представляет собой заполнение матрицы, состоящей из четырех блоков, в центре матрицы записываем факт, явление, проблему, требующую исследования, а по блокам матрицы.

S – сильные стороны изучаемого явления (англ. strengths – сильный);

W – слабые стороны изучаемого явления (англ. weaknesses– слабый);

O – возможности применения (англ. opportunities – возможности);

T – угрозы применения (англ. threats – угрозы).

Стратегия «Сэндвич для размышлений» представляет собой способ управления мыслительными процессами.

Остановитесь и подумайте, прежде чем начинать!

Шаг 1

Подготовьтесь. Уделите время для того, чтобы:

- остановиться и освободить от ненужного свой разум;
- вспомнить, что вы делали в последний раз;
- представить, что вы будете делать в этот раз.

Шаг 2

Найдите связь с:

- другими вещами/предметами, о которых вы уже знаете;
- другими действиями, которые вы делаете;
- другими предметами/действиями, которые вы изучаете.

Шаг 3

Спросите себя:

- Что получилось хорошо?
- Чего добились с трудом?
- Что может быть усовершенствовано?

Стратегия «Мудрые совы». Предлагается самостоятельно проработать содержание текста (индивидуально или в группе). Затем студенты получают рабочий лист с конкретными вопросами и заданиями с целью обработки содержащейся в тексте информации. Рассмотрим примеры таких заданий:

Азы работы над текстом. Найдите в тексте основные (новые) понятия и запишите их в алфавитном порядке.

Что не ждали? Выберите из текста новую информацию, которая является для Вас неожиданной, так как противоречит Вашим ожиданиям и первоначальным представлениям.

Ты уже знаешь, последние новости? Запишите ту информацию, которая является для Вас новой.

Главная жизненная мудрость. Постарайтесь выразить главную мысль текста одной фразой. Или какая из фраз каждого раздела является центральным высказыванием, какие фразы являются ключевыми?

Известное и неизвестное. Найдите в тексте ту информацию, которая является для Вас известной, и ту информацию, которая была ранее известной.

Иллюстративное изображение. Постарайтесь проиллюстрировать основную мысль текста и, если возможно, Вашу реакцию на нее в виде рисунка, схемы, карикатуры и т.д.

Поучительный вывод. Можно ли сделать из прочитанного такие выводы, которые были бы значимы для будущей деятельности и жизни?

Важные темы для обсуждения. Найдите в тексте такие высказывания, которые заслуживают особого внимания, и достойны обсуждения в рамках общей дискуссии на уроке.

Далее организуется обсуждение результатов работы. При этом могут быть намечены следующие шаги: поиск дополнительной информации, выделение нерешенных проблем [5].

Большое значение отводится приемам, формирующим умение работать с вопросами. Вопросы – основная движущая сила мышления. Студентов необходимо обращать к их собственной интеллектуальной энергии. Только студенты, которые задаются вопросами или задают их, по-настоящему думают и стремятся к знаниям. Уровень задаваемых вопросов определяет уровень нашего мышления.

«Вопросы низкого порядка»	«Вопросы высокого порядка»
Кто…	Дайте объяснение почему…
Что…	Почему вы думаете…
Когда…	Почему вы считаете…
Может…	В чем разница…
Будет…	Предложите, что будет, если…
Было ли…	Можно ли изменить роли так, чтобы сделать их противоположными…
Согласны ли вы…	Что еще можно использовать вместо данного объекта?
Верно…	

В образовательном процессе, в частности, в деятельности студента вуза, рефлексия является одним из основных компонентов деятельности, а, следовательно, профессиональная рефлексия выступает как необходимая составляющая акмеологического образования. Проведение рефлексии позволяет студентам научиться осознанно планировать свою деятельность, понимать цели деятельности однокурсников, педагогов; отслеживать выполнение поставленных целей и корректировать дальнейшую деятельность; анализировать успехи и трудности в достижении цели другими студентами; применять способы вербальной и невербальной рефлексии; осуществлять «взгляд со стороны»; формировать профессиональное педагогическое умение - обучать детей использовать различные варианты методики её проведения. Рефлексия помогает студентам сформулировать получаемые результаты, переопределить цели дальнейшей работы, скорректировать свой образовательный путь. Рефлексия - необходимое условие того, чтобы студент и педагог видели схему организации образовательной деятельности, конструировали её в соответствии со своими целями и программами, осознавали возникающую проблематику и другие результаты.

В конце каждого занятия преподавателем отводится время на рефлексивную деятельность, в ходе которой студенты приобретают умения слушать, задавать вопросы, давать конструктивные отзывы, оценивать приобретенный опыт, свои достижения, затруднения, свои переживания. При этом важен психологический подход к организации рефлексии студентов. Эффективной является рефлексия чувств, то есть вербальное и невербальное описание чувств и ощущений, протекающих в той или иной образовательной ситуации. Зачастую словами трудно адекватно передать чувства, поэтому применяются невербальные способы чувственной рефлексии (рисунки, ассоциации). В этом случае не переводятся чувства в слова, а выражаются чувства различными видами эмоционального языка.

Таким образом, использование инновационных педагогических технологий в контексте акмеологии открывает перед образовательным процессом, конкретными людьми новые перспективы в создании условий для развития профессионализма в педагогической деятельности.

Список литературы

1. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. – М.: РАУ, 1993. – 158 с.

2. Тургунбаева Б.А. Акмеологический подход и его реализация в послевузовском образовании // Материалы XI международной научно-практической конференции «Найновите научни постижения» 17-25 марта, 2015 (г.София, Болгария). Том 8. Педагогические науки. – София: Бял ГРАД-БГ, 2015. – С. 38-46.

3. Бекжанова Б.Ж. Жоғарыдан кейінгі білім жағдайында мамандардың акмеологиялық дайындығын қалыптастыру / Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2014. – 189 б.

4. Ажибеков К.Ж., Арымбаева К.М., Дружкова И.Ю. Акмеологические условия формирования профессиональной компетентности будущего педагога в вузе // Педагогический опыт: теория, методика, практика: материалы II Междунар. науч.–практ. конф. (Чебоксары, 09 апр. 2015 г.) / Редкол.: О.Н. Широков и др. – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2015. – С. 60-68

5. Руководство для учителя. Третий базовый уровень. Центр педагогического мастерства. – Астана, 2014. – 325 с.

ӘОЖ 799.322.2

Кенесова Г.К.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Орал қ., Қазақстан

САДАҚ АТУ СПОРТЫНЫҢ ТЕХНИКА ЖӘНЕ ТАКТИКА ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ӘДІСІ

Садақ ату спорты көптеген спорт түрлеріндей әлемде кеңінен тараған спорт түрлерінің бірі. Қазіргі уақытта ол біздің еліміздеде қарқынды дамып келеді.

Садақ атуда жас спортшыларды дайындауға қатысты бізге қолжетімді басылымдардың ішінен садақ ату жаттықтырудың бастапқы кезеңдерінде қолданудың мақсаттылығы мен тиімділік деңгейі толық түсігін

таба алмауда. Сондықтан менің ойымша, жас спортшыларды дайындауда жаңа техника қолданудың тиімділігін зерттеу өзекті болып табылады.

Садақ ату спорты әдемі спорттардың бірі сондықтан бұл спорт түрлеріне жас жеткіншектер көптеп қатысқысы келеді, алайда олардың бұл қызығушылықттарын тек алғашқы сыртқы көрінісі ретінде қарауға болады.

Садақ спорты жас спортшылардан үлкен төзімділікті талап етеді. Себебі садақ спортында динамикалық іс-қимылдармен салыстырғанда статикалық жаттығулар басым.

Садақ ату оқыту - жаттықтыру әдістері.

Білікті бапкердің дайындық жұмысын ұйымдастырып басқаруда оған жүйелі тұрғыдан келудің маңызы зор. Жүйелілік ұғымын спортшыны дайындаудағы, басынан соңына дейінгі, барлық теориялық және практикалық іс-қимылдардың белгілі бір алгоритмге бағындырылған бағдарлама ретінде түсіну керек [1].

Жүйеліліктің негізгі ұстанымдары болып: тұтастық, құрылымдылық, бағыныштылық, жүйе элементтерінің өзара тәуелділігі.

Жүйелілікті схема түрінде былай көрсетуге болады:

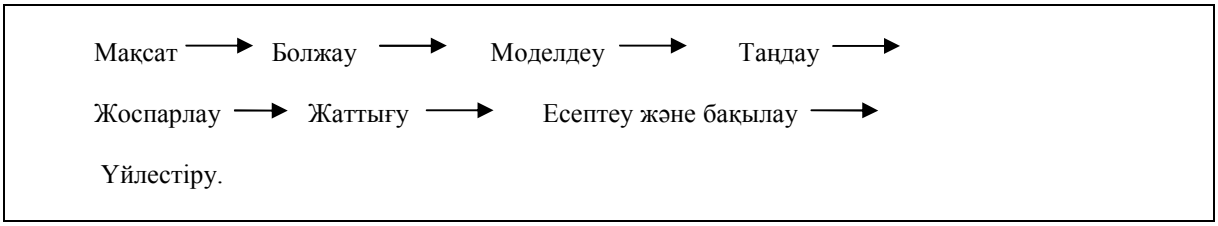

Садақшыны жас жаттығушыдан жоғары деңгейлі садақшыға дейін дайындау жоғарыда көрсетілген жүйе бойынша жаттығу жұмыстарын жүргізе отырып әр жүйе деңгейінде одан жоғары жаттығу деңгейіне қол жеткізуді талап етеді. Жүйе бойындағы әр деңгей өзінің мақсат міндеттері және оған жетудегі нақтылы іс-шаралырымен ерекшеленеді. Егерде жүйе бойындағы деңгейдің бір кезеңінде өзіне тиісті ұстанымдары, әдістемелік-ұйымдастыру түрлері, қажетті құралдары сәйкес болмаса, онда жүйенің біртұтастығы жойылады [2].

Атқыш дайындығының соңғы нәтижесі жарысқа қатысу болып табылады. Дайындықтың негізгі түрі – бұл жаттығу. Жаттығу атқыштың психомоторлық сапасын арттыруда және дене қызметінің жетілу жағдайы бағытындағы арнайы үрдіс. Дайындықтың басты мақсаты атқыштың дайындық деңгейіне және жарыстың ерекшелігіне сай атқышты жарыста көзделген жоғарғы көрсеткішке қол жеткізуге дайындау [3].

Садақ ату спорттық жаттығудың мазмұнына дайындықтың: теориялық, техникалық, физикалық, психологиялық, тактикалық және интеллектуалдық жақтары кіреді.

Жаттығу кезінде соның ішінде жарыс кезінде аталған жаттығу мазмұны түрлері жеке дара - бөлек қозғалыста болмай міндетті түрде өзара тығыз байланыста болады. Олар өз кезегінде бірімен бірі үйлесімді жүйе құрып спорттық жоғарғы межеге қол жеткізуге мүмкіншілік береді [4].

Спорттық жаттығу кезінде төмендегідей негізгі міндеттер атқарылады:

1. Садақ ату техникасын және тактикасын меңгеру;
2. Спорттық жаттығуларды табысты орындауда қозғалыс сапаларының жетілуін және ағзаның қызметтік жүйе деңгейін арттыру;
3. Қажетті моральдық және қажырлық қасиеттерді тәрбиелеу;
4. Қажетті деңгейде арнайы психологиялық дайындықты қамтамасыздандыру;
5. Жарыстық және жаттығуға қажетті теориялық білімді және тәжірибелік машықты қалыптастыру.

Қарапайым түсінік тұрғыдан келетін болсақ, спорттық жаттығу, бұл жарысқа дайындық жұмысының бір түрі. Егерде жаттығу жаңа материалды қалыптастыру және өткен жаттығуда қалыптасқан машықты жетілдіру барысында болатын болса, онда бұндай жаттығуды – оқу-жаттығу дайындығы дейді.

Оқу-жаттығу дайындығы өзінің деңгейлік бағыты бойынша: бой жазу, оқулық, жаттығулық, бақылау, жалпы физикалық дайындық, арнайы физикалық дайындық, модельдік, қалпына келтіру түрлеріне бөлінеді.

Спорттық жаттығу спортшыны дайындау жүйесінің жалпы бөлімі болып табылады және оны ұйымдастыруда белгілі бір ұстаным, әдістер мен түрлер, материалды-техникалық және медициналық қамтамасыздандыру, кешенді бақылау және басқа да жағдайларды талап етеді.

Садақ ату өзіндік жаттығу әдісіне сәйкес үнемі өзгерісте және даму үстінде болады. Даму үрдісін оның әр жаттығу деңгейінде, оған қойылатын жүктемелеріне сәйкесті сипаттауға болады. Ондай көрсеткіштер:

1. Апталық жаттығу саны;
2. Жеке жаттығу сабағында жұмсалатын уақыт;
3. Жеке жаттығу сабағында орнылалатын садақтан ату саны;
4. Жаттығу кезіндегі атуға кеткен «таза» уақыты (моторная плотность);
5. Жеке жаттығу кезіндегі бос және ұқсатып атуға жіберілген уақыт (блочный лук)
6. Жалпы жаттығуға жұмсалған уақыт;
7. Арнайы жаттығуға жұмсалған уақыт;
8. Бақылау атуы саны;

9. Жылдық жарыстар саны және басқалар [5].

Дайындықтағы ұстанымдар.

Садақ ату спортшыны дайындау жұмысын ұйымдастыру дене тәрбиесі жүйесінің жалпы әлеуметтік–педагогикалық, тұлғаның жанжақты даму, қолданбалы және сауықтыру бағыттары ұстанымдарына сәйкес құрылады.

Садақ атушыны үйретіп оны жетілу шараларын табысты ұйымдастыруда ұғынықтылықпен белсенділік,көрнекілік, түсініктілікпен жеке ерекшелік ұстанымдарын қамтитын дене тәрбиесінің негізгі ережелерін байқататын жалпы методикалық ұстанымдары сақталуы тиіс.

Садақ ату дайындық сабағын ұтымды ұйымдастыру сонымен бірге жаттығудың негізгі ұстанымдарын сақтауға тәуелді болады. Жаттығудың негізгі ұстанымдарына жатады:

1. Мамандану мен жеке еркшелінуді тереңдетуде мүмкіншілікті толық пайдалану бағыттылығы,
2. Арнайы дайындықпен жалпы дайындықтың тұтастығы,
3. Жаттығу үрдісінің үздіксіздігі,
4. Жаттығу жүктемесін ұлғайтуда үнемілікпен предельносттың тұтастығы,
5. Жүктеме динамикасының толқындылығы,
6. Жаттығу үрдісінің циклдылығы,
7. Жарыстық қызметпен спортшының дайындық құрылымдарының өзара байланысы мен тұтастығы,
8. Көпжылдық дайындықтың өсу нормаларының сақталуы.

Садақшылармен жұмыс кезінде, садақ ату ерекшеліктері мұқият бақылауда ұсталынуы тиіс.

1. Жаттығу үрдісінің техникалық және тактикалық бағыттылығы.

Жаттығудың негізгі мазмұны садақшының садақ ату техникасымен тактикасын толық меңгеру. Бұлай болудың басты себебі садақшы садақ ату техникасымен тактикасын толық меңгергендеғана спорттық биік нәтижеге жете алады. Сонымен бірге садақшының дайындық деңгейі садақ ату әдісінің өзінеғана тән ерекшелігін ескере меңгергенде толық іске асады.

2. Арнайы психологиялық, қозғалыстық дайындығының тұрақтылық бағыттылығы.

Психологиялық және қозғалыс дайындық деңгейінің көрсеткіші, садақшының техниканың жеке түрлерін меңгеруімен қатар жалпы садақ ату техникасын толық меңгеру, сонымен бірге жарыс жағдайында жоғарғы көрсеткіштерді байқату негізінен оқу-жаттығу дайындық мерзіміне байланысты анықталады.Бұған себеп садақ ату тиімділігі садақшыдан шыдамдылықты,шапшаңдықты, назарды, жадында сақтау, ойлау қабілеттерін талап етеді. Алайда психологиялық және қозғалыс қасиеттерінің дамуы садақ ату бағытына байланысты өзіндік ерекше, арнайы қасиеттерге ие болып садақшының спорттық деңгейнің өсуіне жетелеуі тиіс. Осыған байланысты үнемі сатылап күрделі жаттығуларды меңгере беру садақшының күрделі техниканы меңгеруімен қатар садақшы ретінде оның сауатты әрі сапалы тез дамуына кепіл болады.

3. .Іс-қимылдың жеке даралық құрамы атыстың тактикалық модельдік бағыттылығы.

Садақшының жеке даралық ерекшелігі оның атуды орындау техникасынан, қалыптасқан жағдайға байланысты шапшаң әрі ұтымды шешім қабылдауына және ату тактикалық модельді орындауда байқалады. Сондықтан садақшыны жаттықтыруда оның жоғарыда айтылған ерекшеліктеріне сәйке бейімдеп психологиялық және қозғалыс қасиеттерін дамытқан жөн. Бұл өз кезегінде спортшының жаттығуды меңгеру сапасына және оның мерзіміне әсер етеді.

4. Садақшының жылдық жарыс кезіндегі қосымша мүмкіншілікті қалыптастыру бағыттылығы.

Техникалы - тактикалық дайындықты жетілдіру атқыштан үлкен психологиялы және қозғалысты талап етеді.Осыған байланысты қызметтік дайындық жүктеме көлемі мен түрі арасындағы қатынасқа белгілі бір жүктемелерді ұлғайту арқылы іске асырады.

Спорттық жарыста жоғарғы спорттық дәреже көрсеткішіне жетуде сенімділікті арттыруда жарысқа қойылған спорттық нәтижеден жоғары жүктемені моделдеу қажет. Бұл өз кезегінде садақшыда қосымша қызметтік дайындық мүмкіншілігі қалыптасады.

5. Жылдық циклдік жаттығуларды жарыстық деңгейлеу бағыттылығы.

Жыл бойы өткізілетін әр түрлі деңгейлік жарыстар жылдық дайындықтың негізгі бөлігі болып саналады.

Жарыс нәтижесінің маңыздылығына байланысты, оның дене қозғалысы мен психологиялық ықпалына қарай және садақшының дайындық сапасына сай жарыстарды жыл мерзімі бойынша деңгейлеу маңызды.Бұл өз кезегінде оқу - жаттығу үрдісін тиімді жоспарлауға, қажетті дайындық деңгейіне жетуге соңында жарыстан кейінгі психофизиологиялық қалыпқа келуге мүмкіншілік туындатады.

6. Жаттығуларды таңдауда және оларды деңгейлеп сатылауда олардың сапалық қарқынын есепкке алу бағыттылығы.

Садақшының машықтық жаттықтыру сабақтарын ұйымдастыру жаттықтырушыдан әртүрлі педагогикалық әдістер мен тәсілдерді және басқалай да тәрбиелік құралдарды қолдануды талап етеді. Жаттығуды таңдау кезінде оның дене қозғалыс қызметіне, жаттығушының психологиялық күйіне, олардың өзара қатынасына қаншалықты тиімділігін еспке алу міндетті.

Мысалыға арнайы жаттығуларды орындау алдындағы дене бұлшық еттерін дайындау жаттығуларының шамадан тыс қарқынды болуы негізгі машықтық жаттығу кезінде мидың координациялық жүйесіне әсер етіп садақ ату кезіндегі дәлдікті нашарлатады. Дәлдіктің нашарлауы өз кезегінде садақшыны

байқалмайтын психологиялық күйзеліске соқтыруы мүмкін. Ал белгілі бір арнайы қимылға машықтану жаттығуына дайындық жаттығуын таңдауда резинкалы аммортизаторды одан кейін психологиялық идеомторлық жаттығуларды орындаса бұндай жағдайда машықтық жаттығудың сапасы анағұрлым артады.

7. Көпжылдық машықтық жаттығулардың көлемі мен қарқындылығын күрделендіру бағыттылығы.

Садақшының жас шамаларының ерекшеліктеріне, олардың спорттық шеберліктері мен біліктіліктерінің өсуіне, жарыстардың саны мен деңгейінің артуына байланысты спортшылардың техникалық, тактикалық, дене қимылы, психологиялық және интеллектуальдық дайындықтарына талапта артады. Талаптың артып оған спортшының сай болуы олардың қозғалыс қасиеттеріне, тактикалық біліктіліктерімен дағдыларына сапалық өзгерістер әкеледі.

Спортшының дайындық ұстанымдарын қарастыра келе дайындық машықтану жаттығулары түрлері мен мазмұндарының әр алуандығына қарамастан олардың бір тұтастығына назар аудару қажет. Үйретудегі, тәрбиелеудегі және дене қозғалыс қызмет мүмкіншіліктерінің артуындағы үрдістердің тұтастығын педагогикалық және спорттық машықтандыру жаттықтыру ұстанымдарының бір тұтсатығымен қарастыру керек [6].

Машықтық жаттығу әдістері.

Садақ ату спорты әдістері педагогикалық ғылым әдістерінің негізіне сүйенеді.

Спорттық машықтық жаттықтыруда әдіс деп негізгі жаттығу құралдары тәсілдер мен ережелер жиынтығын қолданудағы спортшы мен жаттықтырушының өзара келісілген іс-қимылын айтады.

Спорттық жаттықтыру әдістерін ауызша түсіндіру, көрнекіліктер арқылы және көрсету яғни тәжрибелік әдістерге бөлінеді.

Ауызша түсіндіру әдісі (әңгімелеу, дәріс оқу, талдау және талқылау) жаттықтырушы тарапынан жағдайға қарай, дайындық кезінің барлық деңгейлерінде спортшылар үшін ең тиімді түрін таңдайды. Ауызша түсіндіру әдісінің ерекшелігі жалпы спорттық терминдерді түсіндірумен қатар садақшыларға садақ ату спортына ғана тән терминдерді ұқтыруға тиімді.

Көрнекілік әдісі ауызша түсіндіру әдістерімен үнемі сабақтаста болады. Садақ ату спортында көрнекілік әдісі әртүрлі жағдайда қолданылады:

1. Ату техникасының жеке элементін көрсетуімен қатар жалпы ату техникасын толығымен сауатты көрсету. Садақтың материалдық бөліктері құрылыстарының орналасуымен қызметтерін көрсетіп түсіндіру.
2. Ату техникалары әр түрлі споршылардың түрлі жағдайларда орындау техникаларын түсіндіруде оқу бейнекөріністерді, бейнежазбаларды сонымен қатар белгілі мәліметтер жазылған плакаттарды көрсету.
3. Көздеу дәлдігін соның ішінде ортлық дәл тию нүктесін табуды түсіндіруде, спортшы ағзасы органдарының қызметтерін көрсетуде жарықтық, дыбыстық,механикалық электрондық құрылғыларды қолдану.

Тәжрибелік әдісті шартты түрде төмендегі бағыттарға бөлуге болады:

- Садақ атуда негізгі техниканы меңгеруге басымдық беріп соңынан оны жетілдіру бағыты,
- Садақ атуда басымдықты дене қозғалысының арнайы бұлшық еттермен психологиялық жағдайының дамыту басымдылығы.

Бұл екі бағытта бірінен бірі бөлек жеке дара үрдісте болмайды. Олар міндетті түрде өзара тығыз байланыста болып әр түрлі жағдайда бірін бірі толықтырып отырады. Нәтижесінде спортшының тұрақты әрі қарқынды дамуына себепші болады.

Тәжірибелік әдістің екінші бағытына тән кең ауқымды әрі әр түрлі дене жүктемелері тек дене қозғалыс қасиеттерін ғана дамытып қоймай сонымен қатар психологиялық дамумен тактикалық-техникалық меңгеру шеберлігін дамытады. Жаттығудың ерешелігі оның берілетін дене жүктемелерін дұрыс таңдау мұқияттылығымен және жалпы жаттығу тәртіптерінің реттілігімен сипатталады [7].

Дене жүктемесі атқарылатын жұмыстың көлемі мен қарқындылығы бойынша анықталады. Дене жүктемесі тұрақты немесе үзілісті, ұзақты немесе аралықтық болуы мүмкін. Демалыс жаттығудың белгілі бір міндетті құрамдас бөлігі ретінде, белсенді немесе енжарлық болады.Жүктеме арасындағы демалыс аралықтары қарапайым, қатаң, барынша болып реттеледі [8].

Жалпы жаттығу тәртіп реттілігіне жаттығу реттілігі қатаң сақталған ойын және жарыстық әдістер жатады. Бұл әдіс *стандартты - қалыпты* - аралық жаттығу әдісі (бұған қайталау әдісі де енеді) және үзілісті-аралық жаттығулар болып бөлінеді. Үзілісті-аралық жаттығулар өз кезегінде:

a. Үдеу жаттығулары әдісі,
b. Бәсеңдеу жаттығулар әдісі,
c. Түрлендіру жаттығулар әдістері болып бөлінеді.

стандартты - қалыпты - аралық жаттығу әдісін қолану кезінде жаттығуды орындау және демалыс уақыты стандартты (жаттығуды орындау үрдісі өзгермейді)қойылады, алайда олар жаттығудың орындалу міндетіне қарай аздау немесе көптеу болуы мүмкін. Оларға мысалдар келтіретін болсақ:

1. Садақты тартып ұстап тұру жаттығуын алты рет орындау керек делік.Садақ қарауылы нысанаға бағытталған. Әр жаттығу 5 секунд, ал жаттығулар арасындағы демалу аралығы 5 секунд.
2. Садақшы бірінші жағдайдағыдай садақты тартып ұстап тұру жаттығуын алты рет орындайды. Ұстап тұру 10да10 секунд немесе 15те 15 секунд.
3. Жаттығуды орындау жағдайы алдындағыдай 15 секунд, ал демалыс – 2,5 минут.
4. Жаттығуды орындау жағдайы сол күйінде 15 секунд, ал демалыс – 1 минут.

Бірінші және екінші мысалдарда демалыс уақыты 5,10,15 секунд. Демалысқа берілген уақыт аздау сондықтан ағзаның жұмыс қабілеті толық демалып қалыпына келіп үлгермейді. Сондықтан қатаң аралық демалыс деп аталады.

Үшінші мысалда демалысқа берген уақыт 2,5 минут сондықтан садақшы жұмыс қабілетін толық қалыпына келтіріп, яғни ағза демалып үлгереді.Бұндай демалыс түрін қарапайым дейді.

Төртінші мысалға келетін болсақ, онда демалыс уақыты 1 минут беріледі. Ол өз кезегінде садақшы дәлме дәл демалып үлгереді.Бұл қарқын демалыстың ең биік тұспа - тұс аралығына келеді.

Үзілісті-аралық жаттығулар әдісінде садақты тартып ұстап тұру жаттығуы орындау реті сайын(5,10,15 секунд.) ұлғайып немесе кеміп отырады. Уақыттың өсуіне байланысты орындау әдісін - «Үдеу жаттығулары әдісі», ал уақыттың кемуіне бағытталған орындау әдісті – «Бәсеңдеу жаттығулар әдісі» деп аталады. Кейде жаттығу жағдайына байланысты әдістер өзара араласы мүмкін. Ондай әдісті «түрлендіру әдісі» дейді [9].

Әдебиеттер тізімі

1. Богданов А.И. Специальная подготовка стрелка из лука. – М.: ФиС, 1971.
2. Володина И. С. Физическая подготовка стрелка-спортсмена. – М: РГАФК, 1995.
3. Десятникова Л.Л. Формирование у студентов профессиональных умений для выполнения и исправления ошибок в технике стрельбы из лука. – М.: ГЦОЛИФК, 1987.
4. Десятникова Л.Л. Формирование у студентов институтов физической культуры профессиональных умений по выявлению и исправлению ошибок в технике стрельбы из лука / Диссертация на соискание ученой степени канд. пед. наук. – М., 1987.
5. Ильин Е.П. Психофизиология физического воспитания. – М.: Просвещение, 1980.
6. Корх А.Я. Стрелковый спорт и методика преподавания. – М.: ФиС, 1986.
7. Корх А.Я. Спортивная стрельба. – М.: ФиС, 1987.
8. Корх А.Я., Комова Е.В. Комплексный контроль в пулевой стрельбе. – М.: ГЦОЛИФК, 1987.
9. Нормативные требования для поступающих в Российский государственный университет физической культуры, спорта и туризма. – М.: Лика, 2003.

ӘОЖ 373.2

Кисметов К.Л., Куаншалиева Р.Ж.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ,. Қазақстан

МУЗЫКА МҰҒАЛІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКАНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Еліміздің саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай техникалық және кәсіптік оқу орындарының құзыретті маман дайындауға ұмтылуы, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды қажет етеді. Соңғы жылдары білім беру саласында болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру туралы әр түрлі пікірлер жиі айтылуда. “Кәсіби құзыреттілік, жете білушілік” ұғымын енгізудің қажеттілігі оның мазмұнының кеңдігімен, интегративтік сипатымен, “кәсіптілік”, “біліктілік”, “кәсіби мүмкіндіктер” және т.б. түсініктерді біріктіреді. Жаңа ғасырдың ақпараттық қоғамына қажетті мұғалімді қалыптастыруда, оның алған теориялық білімін шыңдай түсетін, педагогикалық практиканың алатын орны ерекше. Көптеген оқу орындары педагогикалық практикаға белгілі бір дәрежеде көңіл бөлінмейді [3]. ЖОО студенттері 2017-2018 оқу жылына арналған Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастыруға енгізілген ерекшеліктерге байланысты мектепке практикадан өтуді 1 курстан бастауы керек деп ойлаймын. Себебі мектепке тек 3-курста ғана келген студент-практиканттар бірден қазіргі білім талабына сай бейімделе алмайды және балалармен тез тіл табысып араласып кете алмайды, ал бейімделу уақыты ұзаққа созылады. Педагогикалық практикаға баратын 3 курс студенттерімен алдын-ала жүргізілген әңгімелерден, мектепке баруға деген қорқынышты, сенімсіздікті, өздерінің үлкен сынға ұшырауы мүмкін деген ойдың мазалауын байқадық. Студенттерді балалар қалай қабылдайды, мектеп ұжымы — «практикант» - балалар арасында тығыз байланыс бола ма?! Міне, студентердің практика алдындағы ойлары осыны қамтиды. Сондықтан 1 курстан ұйымдастырылатын практикада, студенттер байқау арқылы тәжірибелі педагог- музыканттардың мектептегі музыка пәнін жүргізудегі әдіс- тәсілдерін меңгеріп, ең біріншіден өздерін мұғалім ретінде сезінуге мүмкіндік алады, өз таңдауларының дұрыстығына көздері жетеді, сабақ құрылымы туралы алғашқы түсініктері қалыптасады. Сондай-ақ, бастауыш сынып оқушыларымен қарым-қатынас жасауды, оқушылардың сыныбына байланысты дауыс ерекшеліктерін ажырата білуді, тақырыпқа сай репертуар таңдауды үйренеді. Осы қарым-қатынастар балалардың көңіл-күйіне қалай әсер ететінін, өз еңбектерінің нәтижелігін зерделеуге талпындырды. Бұл айтылғандардың барлығын студенттік аудиторияда сезіну мүмкін емес екені айтпаса да белгілі. Демек, үздіксіз практиканы ендіру нәтижесінде ЖОО студенттерін бірінші курстан бастап педагогикалық қызметке жүйелі түрде және оларды үшінші курста өтетін педагогикалық практикаға, 4 курстағы мемлекеттік практмикаға біртіндеп дайындауға мүмкіндік береді. Үздіксіз педагогикалық практиканы ұйымдастыру жолдары келесі кезеңдерден тұрады:

1) Психологиялық-педагогикалық диагностика және тәрбие жұмысының әдістемесі бойынша практика (1-курс);

2) Ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістемесі бойынша практика (2-курс);

3) Мектептегі музыка сабақтарын беру практикасы (3-курс);

4) Оқу-тәрбие практикасы (4-курс).

Үздіксіз практиканың нәтижесі ең алдымен болашақ мұғалімдердің мүмкіндігінше кәсіби бағытының деңгейін кетеруді қалыптастырады, дәлірек айтқанда педагогикалық мамандыққа қызығушылығын, балаларға деген сүйіспеншілігін, жұмысқа жауапкершілік және шығармашылық қарым-қатынасты қалыптастырады. Мұғалім кадрларын кәсіби оқыту жүйесінде педагогикалық практика, өте маңызды орын алады. Ол жоғары оқу орнындағы оқу-тәрбие үрдісінің басты бір бөлігі, болашақ мұғалімдердің теориялық дайындығы мен практикалық іс-әрекетінің бірігуін қамтамасыз етеді [4].

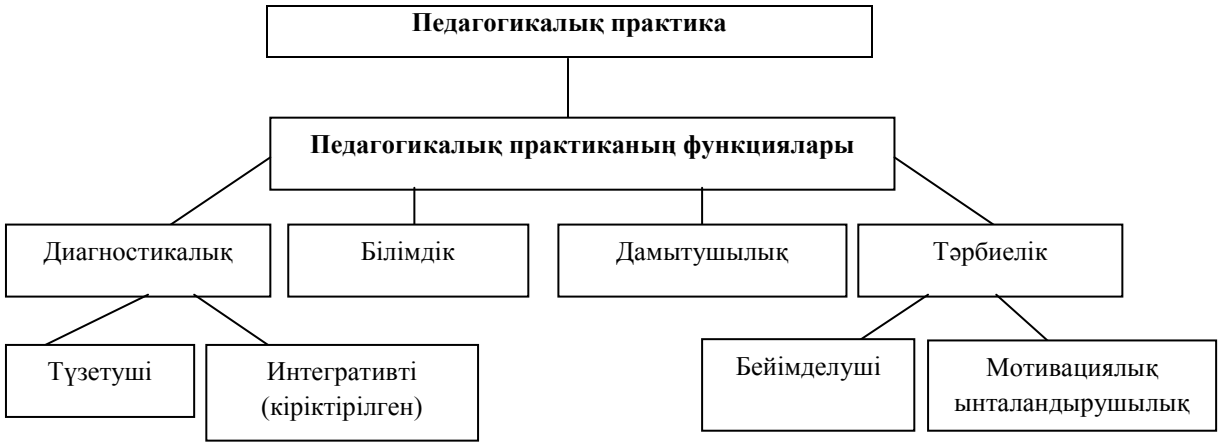

1 сурет – Педагогикалық практиканың функциялары

Педагогикалық практика үрдісінде келесі міндеттер шешімін табады:

- студенттерді мұғалім мамандығына деген қызығушылық пен сүйіспеншіліктің тұрақтылығына тәрбиелеу;
- нақты педагогикалық міндеттерді шешу барысында психологиялық педагогикалық және арнайы білімдерді пайдалану үрдісін тереңдету, бекіту;
- болашақ мұғалімдердің кәсіби іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыру және дамыту: педагогикалық қызметке шығармашылық, зерттеушілік ыңғайға бейімдеу, озық технологияда білім беру үрдісіне тәрбиелеу;

Педагогикалық практиканың тиімділігінің негізгі шарттары - оның кәсіби бағыты, теориялық негізділігі, оқыту және тәрбиелеу сипаты, педагогикалық практиканың мазмұнына және ұйымдастырылуына комплексті тұрғыдан қарау, жүйелілік, оны өткізудегі қажеттілік. Педагогикалық практика кезінде студент келесі кәсіби-педагогикалық іскерлік негіздерін меңгеруі тиіс:

- оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін және ұжымның әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, нақты оқу-тәрбие міндеттерін анықтауды;
- оқушылардың дамуы мен тәрбиесін диагностикалау және жобалау мақсатында оқушы тұлғасы мен ұжымды зерттеуді;
- педагогикалық қызметтің ағымдағы және болашақтағы жұмыстарды жоспарлауын жүзеге асыруды (музыка пәні бойынша оқу және сыныптан тыс жұмыстар, әртүрлі іс-әрекеттерде т.б.);
- оқушылардын оқу-танымдық қызметінде басқарудың әртүрлі формалары мен әдістерін пайдалана алу және білім-тәрбие міндеттерін шешуді;
- балалар ұжымы алға қойған міндеттерді орындауын ұйымдастыру (өз іс-әрекеті мен оқушылар іс-әрекетінің жүйелілігін анықтауды, белсенділерді анықтау, ұжым мен белсенділердің қарым-қатынасын үйлестіру, бақылауды жүзеге асыру, жұмыстың қорытындыларын шығарып, оны талдау); мұғалімдермен, сынып жетекшілерімен, тәрбиешілермен, ата-аналармен және тәрбие ісіне қатысы бар барлық адамдармен дұрыс қарым-қатынаста болуды;
- оқу-тәрбие жұмысын бақылау және талдауды;
- ата-аналар арасында педагогикалық насихат жұмыстарын жүргізуді білуі тиіс.

Жоғарыда айтылған ауқымды мәселелерді 3 курстан бастап меңгеру өте қиын. Міне сондықтан болашақ музыка мұғалімнің кәсіби қалыптасуына педагогикалық практиканың алатын орны ерекше. Педагогикалық оқу орны мен мектеп арасындағы тығыз байланыстың нәтижесінде педагогикалық практика дұрыс ұйымдастырылып жүзеге асырылады. Өз мамандығы бойынша білім алып жатырған студенттер аптаның бір күнінде толығымен мектепте болса, алдына қойған міндеттерді жете түсініп орындаса үлкен нәтижеге жетеді.

Қазіргі білім талабына сай мектептер 12 жылдық білім беру жүйесіне көшті. Осыған орай студентгерді 12 жылдық білім беру бағдарламаларымен жұмыс жүргізіп жатқан мектептерге практикадан өтуге жіберуді қазірден бастап ойлағанымыз дұрыс [5]. Болашақ музыка мұғалімі: музыкалық біліммен қоса, мектепте өтетін практикаға жаңартылған үлгідегі күнтізбелік-тақырыптық жоспар жасауды, әр сабаққа байланысты сабақ жоспарларын жасауды, музыка сабақтарын талдау схемаларын жасауды критериялық бағалау жүйесімен жұмыс жасауды, сабақта жаңа технологияларды орынды қолдана білуді, туындаған мәселелердің шешімін таба білуге дайын болуы керек.

Қорыта айтсақ, қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген мамандық шеберлігі қалыптасқан мұғалім қажет. Бүгінгі жаңа қоғамдық формациядағы мектеп пен мұғалімдер алдында тұрған негізгі мәселелер «Баланы оқуға қалай үйрету керек?», «Ойлауға қалай үйрету керек?», «Қалай өз өмірінің менеджері болуға үйрету керек?» деген сұрақтарға жауап табатындай, білім нәрін беруге бағытталып отыр. Сонымен қатар оқушының шектеусіз қабілетін дамыта алатындай білім берудің әлемдік кеңістігін құруға қабілетті бола білуі шарт. Бұдан мұғалімнің мамандық шеберлігі анықталады. Жоғары білім берудің көкейкесті мәселелерінің бірі – Музыкалық білім берудің ең маңызды буыны болашақ музыка мұғалімінің кәсіби тұрғыда қалыптастыру. Практиканы 1 курстан ұйымдастыру төмендегідей тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді:

1. Елімізде болып жатқан білім саласындағы түбегейлі өзгерістерге байланысты қоғам сұранысының талаптарына сай мектептегі музыка пәні мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі, сондай-ақ әлемдік білім беру кеңістігіне жету үшін сапалы білім берудің озық технологиясын ойластыру;

2. Болашақ музыка мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми педагогикалық негіздерін анықтауда мектептегі музыка пәні, әр сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескеру;

3. Болашақ музыка мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда құзыреттіліктің қыр-сырын ашуға және мақсатын белгілеуге, нәтижелі білім беруде құзыреттіліктердің түрлерін айқындау;

4. Болашақ музыка мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негізі біртұтас педагогикалық үдеріс, оқыту үдерісіндегі пәнаралық интеграция, құзыреттілікті қалыптастыру;

5.Болашақ музыка мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың жоғары білім берудің жалпыға міндетті мемлекеттік стандартында көрсетілген өзгерістерге байланысты, жалпы білім, базалық, кәсіптендіру пәндері, педагогикалық тәжірибелермен қатар арнайы ұйымдастырылған оқу курстары («Болашақ музыка мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру», «Болашақ музыка мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің негіздері»), болашақ мұғалімдерді дайындауға тікелей қатысты профессор-оқытушылардың жұмысын осы бағытқа бағдарлау, факультет, кафедра жұмыстарының бірлігі арқылы жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін біртұтас ғылыми-әдістемелік жүйесі жоғары педагогикалық оқу орнындарының оқу-тәрбие үдерісін жаңа мазмұнмен толықтыру;

6. Студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда болашақ маман дайындайтын оқу орны профессор-оқытушыларының осы бағыттағы және білім, ғылым саласындағы жаңалықтардан хабардар болып, өз білімдерін үздіксіз көтеріп отыруларының маңызы зор.

Осы мәселе бойынша төмендегідей ұсыныстар әзірленді:

1. Болашақ музыка мұғалімдерін кәсіби шеберлігін арттыру үшін университетте білім беруде кәсіби құзыреттілік қалыптастырудың мүмкіндіктерін пайдалану, ол үшін ұсынылып отырған әдістемелік жүйені негізге алу;

2. Мамандыққа дәріс оқитын профессор-оқытушылардың қызмет бағдарын жұмыстың негізгі арқауы кәсіби құзыреттілік қалыптастыруға бағытталатындай дәрежеге көтеру;

3. Болашақ маман иелерін мұғалімдікке даярлау мақсатында топ ішінде байқау сабақтары өткізіліп және өндірістік тәжірибелердің мазмұнына кәсіби құзыреттілік қалыптастыру бағытына бейімдеп өзгерістер енгізу;

4. Мәдениет және өнер факультетінде «Музыкалық білім» алып жатырған студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың тиімділігін кеңейтуге арналған ғылыми жобалар түрлерін ұйымдастыру және осы бағыттағы жұмыстарды жандандыру қажет.

Болашақ педагог – музыканттың кәсіби қалыптасуында практиканың алатын орны ерекше. Ол педагогикалық оқу орны мен мектеп арасындағы тығыз байланыстың нәтижесінде жүзеге асырылады. ЖОО оқыту үрдісіндегі педагогикалық практиканың әр түрлілігі, болашақ маманның оқушымен оқу-тәрбие үрдісін жан-жақты ұйымдастыра білу дағдысын қалыптастырып, педагогикалық қызметке икемделуіне жағдай жасайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Абдуллин Э.Б. Теория и методика преподавания музыки // Музыкальное обозрение: Методолого-методическая подготовка учителя музыки. Сер. «Педагогический университет»). – 2000.

2. Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях: учеб. пособие для студентов музыкальных факультетов педвузов. – М., 2000.

3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы» 23 тамыз 2011 жыл.

4. Құрманалина Ш.Х. Құзыретті маманға – нәтижеге бағытталған кәсіби білім // Жайық ұстазы. – 2008. – №2. – 18 маусым.

5. Мұханбетжанова Ә.М. Құзіреттілік тұрғыдан келуді қазіргі білім берудің әдіснамасы ретінде қарастыру // Педагогикалық оқу орындарында құзіреттілік тұрғыдан білім беруді жүзеге асырудың өзекті мәселелері» атты республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Орал, 2007.

UDC 371.3

Kulmagambetova S.S.
M.Utemissov West Kazakhstan State University,
Uralsk, Kazakhstan
Thomas Wünsch
University of Passau,
Passau, Germany

RESEARCH TRAINING IN EDUCATIONAL PROCESS

In the foreign pedagogy, there is a very conventional division of research and research technologies [2; 3; 4] but since both types of technologies are based on students' productive activity in problem solving and independent scientific and practical research, we will not separate them.

Research is a "process and result of research activities aimed at making socially significant new information" [1].

The main characteristics of research training in comparison with the traditional are defined by changes of students' position in the educational process, its initiative, subjectivity nature, from which, in turn, follow the specific terms of research training activities [5; 6; 7].

Research training imposes specific requirements for teacher activities:

- Put the students on formulating their ideas and concepts, expressing them explicitly.
- Face the students with phenomena that are in conflict with the existing ideas.
- Put the students on making alternative explanations, assumptions, guesswork.
- Give the students the opportunity to explore their assumptions, for example, by means of the experience or small group discussions.
- Give the students the opportunity to apply new concepts to a wide range of phenomena and situations to understand and appreciate their practical value.

Problem-based learning. *Problem-based learning is "one of the types of education, based on the use of heuristic methods". It refers to research technologies and research training. It was firstly applied and described as a technology in Canada (Ontario). The background of the problem-based learning is a problem statement by teacher or student, which can be both practical and theoretical. The solution of the problem is carried out by students individually or (more often) in small groups. Wherein, the academic hour is based on the algorithms of research training. A special algorithm of problem-based learning assignments will be given below. Problem-based learning can be used as a part of class assignments; there can be organized study of the whole topic or even a school subject.*

In the process of problem-based learning, there are formed and developed students' knowledge, skills and abilities [4].

- ability to identify the important issues; a broader understanding of the essence of the problem and its relation with different areas of knowledge.
- argumentation, including skills of problems' integration (synthesis), hypothesizing, critical evaluation of available information, data analysis, decision-making.
- general learning skills necessary for students' development an independent subject of the study; responsibility for the process and the result of the work.
- ability to search the knowledge needed to identify and solve problems.
- skills needed to communicate in small groups, including the ability to assess their own progress, the progress of the other group members and the group in general.

In organizing a class assignment of problem-based learning, it is necessary to observe the following steps:

1. Problem statement. Teacher describes the problem field, for example, a phenomenon or a process that needs to be explained. At this stage, it is important to avoid the mini-lectures and follow the rules of the problem statement.

2. Understanding, problem's discussion.

Students discuss the problem in small groups or pairs. The teacher can help them in discussion by asking leading questions or issues. In this case, the teacher must remember that this stage is not the solution, or even a plan creation to deal with it, but only a provision of a springboard for learning. The students formulate a hypothesis to solve the problem.

At this and all subsequent stages, it is important to assign roles within small groups and record all the results.

3. Discussion of what is known about the problem.

4. Possible solutions' development (in small groups).

5. Developing a plan to solve the problem.

The problems are reformulated into objectives and specific actions of the group members (to find information on specific sources, to ask, to conduct monitoring and experiment etc.). The assignments are distributed among the participants of the micro-groups, their duration is defined. We emphasize that the group itself distributes the assignments among themselves; the teacher can help with advice, but intervenes when it is necessary (if the

assignments are distributed not in a uniform manner, the certain student will always get the assignment of the same type). Make sure that the assignment occur alternately between students in the micro-group.

1. Work on material selection.

Depending on the purpose of the study material and the time available for the teacher, the work can be carried out directly in an academic group or outside of it. Students work independently, primarily individually in accordance with distributed assignments.

2. Collected material generalization in small groups.

Each member of the group tells about the work done and information gathered. It creates the overall picture. There is produced structure of problem's solution. There is a public defense of a solution (in other small groups). If the problem is not solved, the group returns to the first stage, reformulating the problem. In this case, all the work is done outside the classroom under teacher's consultation.

3. Knowledge systematization gained in solving the problem, the full theoretical definition of knowledge, its connection with practice.

Here is a very detailed algorithm of problem-based learning technologies. Often, the stages 2-5 are "mixed" during work in small groups. It is possible, if the students have a wide experience of effective work in small groups and in solving the problems. In the initial stages, there is a need in monitoring *the consistent implementation of all steps* in order to teach students scientific and reasonable way of solving problems.

Teacher regulates the micro-groups by asking questions. We have already mentioned that late or too active intervention negatively affect students' success level. Here is a more detailed description of the issues that teacher may ask:

1. Questions relevant not only the subject, but also the course of discussion in the group – one of the most important means of facilitating learning. This can help to keep the group attention and prevent confusion. These questions can help the group members to focus more consistently on the available information and concepts. Knowing how and when to ask appropriate questions is one of the fundamental skills of a good teacher;

2. Questions that may cause the process of reasoning in students. If a student asks more information about this issue, the teacher may ask: "What do you hope to find? What are the reasons for you to ask this question?";

3. Questions on the establishment of relationship or generalization;

4. Incomplete questions and issues that require long-winded answer, but not questions to be answered "yes" or "no";

5. Questions putting the students along a different path;

6. Questions on definition of mechanisms, causes and consequences of problems. The teacher can ask: "What process could be causing this problem? What mechanisms are involved?";

7. Questions asking students to explain and give a definition of the terms they use;

8. Questions of higher order (more complex). For example, in the discussion, it is useful to ask: "How do we decide what to do?" – and then – "What would be the best solution?"

Some teachers do not know what to do with *pauses* that arise in discussion. The teacher must learn to allow silence. When communication stops or becomes quiet, wait 30 seconds and someone starts talking. The pause can help to ask the group or ask someone to generalize.

Proper problems' features:

1. Effective problem should arouse interest in students, motivate them to a deeper understanding of the concepts that have been presented. It must relate the subject to real life that the students were interested in solving the problem.

2. Good problem requires students to make decisions or statements based on facts, information, logic, and/or relationships. The students should be required to state all decisions and give all the reasons following the studied material or broader knowledge. The problem is to stimulate students to identify the necessary generalizations, important information, steps and procedures required for its solution.

3. Good problem requires the cooperation of all the members of the group to solve it. Students must conclude that the strategy of "divide and govern" is not effective.

4. The initial questions in the problem must include one or more of the following characteristics:

- Not limited with a single correct answer
- Linked with knowledge
- Debatable point that involve diverse opinions.

This strategy allows students to work in groups using the knowledge and ideas of everyone, but not go to the individual work to identify the problem.

5. The problem is to represent students' existing knowledge in new theoretical and practical interpretation and link new knowledge with the concepts (concepts) in other courses and/or subjects.

6. Evaluation of students' work in problem-based learning.

Evaluation is carried out in the same manner as in the evaluation of small groups and may be an individual or group as a whole. In addition to the mark in points, it is recommended to give a meaningful assessment, which would contribute to the development of students' general learning competencies and their ability to work in a group.

1. Critical assessment – sufficiently or insufficiently developed ability to understand the essence, to identify and analyze problems, whether the student is able to propose and test the hypotheses in compliance educational objectives.

2. Self-education – how the student can use the important sources of material to apply previous knowledge in solving current problems, demonstrates initiative and seriousness, can prepare, organize and conduct the work in a small group.

3. Group participation – sufficiently or insufficiently is engaged constructively and contributes to the progress in the group; demonstrates the commitment and responsibility for the group progress, is able to provide and accept constructive feedback, contribute to the harmony (coherence) in the group.

4. Humane attitude and skills – sufficiently or insufficiently understands individual strengths and limitations, integrates the physical, biological and behavioral components in each issue, listens to conflicting opinions, how tolerant he or she is to the others.

The teacher can assess students' skills in problem-based learning organization or to give them a chance to evaluate their actions by their own based on the criteria listed below:

- Knowledge of the process;
- Understanding the purpose of problem-based learning, familiar with the problems and understanding of what the students can learn;
- Attitude;
- Enthusiasm, as a teacher interested in teaching students, pays attention to the planned group discussions, provides timely and complete assessment;
- Skills;
- Asks broad and provocative questions, avoiding the mini-lectures, is able to send a team to the alternative sources of information and learning materials, to help the group to focus on the study of issues and objectives, provides a change of direction, arranges feedback when it is necessary and evaluates the process, promotes critical thinking and examines the available materials, helping to create a comfortable atmosphere for learning.

Discussion in the educational process. Discussion is a method of conversation and dispute resolution. Currently, it is one of the most important forms of educational activities, enabling students' initiative and reflective thinking. In contrast to the conversation as the exchange of opinions, discussion is called conversation-debate, the conflict of opinions, attitudes etc. However, it is a mistake to think that discussion is purposeful, emotional, upholding existing formed and unchanged position. Discussion is peer conversation between teachers and students, planned in the academic group and the problems of a different nature. It occurs when there is a question, to which there is no single answer. People formulate a new, more satisfying answer in terms of all parties. As a result, it can be a general agreement, a better understanding, a new look at the problem, a common decision.

Discussion – focused and orderly exchange of ideas, opinions, views in the group to form an opinion of each participant and to search for truth.

Elements of Discussion [8]:

- group of persons acting normally in the roles of the instructor and participants;
- appropriate location and time;
- communication process is the interaction of participants;
- interaction includes statements, listening and the use of non-verbal means of expression;
- focus on educational objectives' achievement.

The interaction in academic discussions is based not just on the successive statements, questions and answers, but on meaningful self-directed members – students' attitude to each other and to the teacher for in-depth and comprehensive discussion of the ideas, points of view and problems. Communication encourages students to look for different ways to express their thoughts, increases susceptibility to new information, new point of view; these personality results of academic discussions directly implemented on discussed in the groups training material. Essential feature of educational discussion is a dialogical teacher's position, which is implemented in specific organizational efforts; he sets the tone for the discussion, following its rules by all participants.

It would be unrealistic for the teacher to expect that discussion in an organization succeed by itself. Experience has shown that teachers slide to the usual picture of control, fearing that disordered lively discussion can bring the learning process out of control. Many teachers replace the self-organization of students' direct control. The desire to "squeeze" the discussion and make it leaner often leads to the transformation of it in the exchange of questions and answers between the teacher and students. If the teacher wants to change the relationship with the group and to achieve a better understanding, the only recommendation is to try to hold discussions and not dwell on failure. That is how the teacher and the students reach understanding of how they think and act, acquire mutual arrangement.

Academic discussion is focused on the implementation of two groups of *objectives* of equal importance:

1. Specific-content objectives:
- awareness of young people of contradictions and difficulties related to the issue under discussion;
- updating previously acquired knowledge;
- creative reconsideration of opportunities for knowledge application and etc.

2. Organizational objectives:
- distribution of roles in small groups;
- compliance with the rules and procedures for joint discussion, fulfillment of the role;
- collective assignments' implementation;
- coherence in discussion and a common generic approach development, etc.

The research on the use of discussion in various learning environments suggest that it is inferior to direct presentation on information transmission efficiency, but it is highly effective for securing information, creative interpretation of studied material and value orientations' formation.

There are three stages in discussion: *preparatory, main* and *stage of summarizing and analysis*.

The preparatory stage usually begins 7-10 days prior to the discussion. Academic discussion, while teaching a group how to conduct it, must be well prepared. The preparation and conducting requires the teacher to create a temporary group (up to five people), whose objectives are:

- preparation of the discussion: definition of the topic of problematic issues; selection of material that all the students have to learn before the discussion; check the readiness of micro-groups to discuss; scoping rapporteurs or experts (if it is necessary); preparation of training facilities, information materials, means of fixing the progress, etc.
- selection of a form of discussion (for example, transition to a project, etc.);
- "brainstorming";
- rules' development;
- review and reformulation of the discussion process, goals, problems, if the discussion reached a deadlock;
- identify and discuss differences in the points of view;
- providing opportunities for participants to vent feelings, share experiences arising from the students as a reaction to what is happening in the academic group.

Unlike the discussion in the educational process, educational debate is conducted when all students have full information or the amount of knowledge on the topic of discussion, otherwise its effectiveness is low.

There are three things important for the teacher during the discussion: time, goal and summary. The discussion begins with a conversational gambit of a leader, which should not take longer than 5-10 minutes. In the introduction, he must reveal the main points of the topic and outline the issues for discussion.

Stages of discussion:

- Problem statement;
- Participants divide into groups;
- Discussion of problems in groups;
- Presentation of results;
- Continuation of discussion and progress review.

Methods of introduction to discussion: presentation of a problem or case study; demonstration of a film, material (objects, illustrations, archival materials, etc.); experts' invitation (people quite knowledgeable in discussed matters); current news; sound recordings; dramatization, role-playing; stimulating questions – particularly questions like "what?", "how", "why?", etc.

Round Table – conversation, which involved small groups of students (5 people) that successively discuss the raised issues;

Expert Group Meeting (1) – usually 4-6 participants with a pre-assigned chairperson, who discuss the targeted problem and then sets out his or her position. The rest of the group is a silent participant, without having the right to intervene in the discussion. This form resembles a television "talk show" (for example, "What? Where? When?" – an intellectual game show well known in Russian-language media) and is effective only if you select all relevant topics;

Expert Group Meeting (2) – the group is divided into micro-groups during the preparatory stage; each independently micro-group discusses the problem and selects the expert who will represent the views of the group. On the main stage, the discussions is going on between the experts- representatives of all groups. Groups are not allowed to intervene in the discussion, but they may, if it is necessary, take a "time out" and recall the expert for advice.

Forum – discussion similar to *Expert Group Meeting (1),* in which the group enters into an exchange of views with the "audience" (group);

Brainstorming is conducted in two stages. At the first stage, the group split up into micro-groups putting forward ideas to solve the problem. Stage lasts between 15 minutes and 1 hour. Strict rule: "The expressed ideas are recorded, but they are discussed". The second stage is to discuss the ideas that were put forward. Wherein, the group that expressed the idea does not discuss it. To this end, each group sends a representative with a list of ideas to the next group, or there is a group of experts formed in advance, which does not work at the first stage.

Symposium – is more formalized in comparison with the previous discussion, in which participants act with statements (abstracts), presenting their point of view and then answer the "audience" (group). Symposium is effective in lessons aim at generalization of material. To ensure that all students will report, there are usually several symposiums per year.

Debates – clearly formalized discussions built based on pre-fixed performances of representatives of the two opposing, competing teams (groups) – and denials. One of the variant is the so-called "Parliamentary Debate", reproducing the procedure of discussions in the British Parliament. This discussion begins with a presentation by representatives from each of the parties, and then the Tribune is available for questions and comments from participants alternately from each side;

Court session – discussion, imitating the proceedings (hearing).

Cross-topic discussion is one of the methods of critical thinking development technology: "Critical thinking development by reading and writing". Cross-topic discussion requires a topic that brings together two opposing

points of view. At the first stage, each student individually writes three or five arguments in favor of each of the viewpoints. The arguments are summarized in small groups, and each micro-group presents a list of five arguments in favor of the first point of view and five arguments in favor of the second. Thus, there is a general list of arguments. The group is divided into two groups – the first group consists of those students, who are closer to the first point of view, the second – those, who are closer to the second. Each group ranks their arguments in order of importance. The discussion takes place between groups in a cross mode: the first group expresses its first argument – the second group it denies – the second group expresses its first argument – the first group denies it, etc.

Training Dialogue – requires a topic with two opposing points of view. At the preparatory stage, the group is divided into four groups with two pairs defined in each of the group: one will defend the first point of view, the other – the second. The group is preparing for the discussion – reading literature on the subject, selects examples etc.

In the course of discussions, each participant performs a specific role and strictly adheres to the role with responsibilities. To improve efficiency, the distribution of roles should be done in advance; a single student within a year should try out all the roles. Roles should be the following:

- Leader – solves all the objectives of discussion, involves all members of the group into discussion,
- Analyst (critic) – asks questions to participants during the discussion, he takes the proposals, ideas and thoughts with a grain of salt.
- Recorder (secretary) – captures all that relates to the problem; usually presents the opinion of a micro-group for the entire group.
- Observer – evaluates the participation of each member of the group in a discussion based on pre-selected (by the teacher) criteria.
- Time Keeper – compliance with the period of discussion. Depending on the form and objectives of a discussion, there are possible and other roles. In the course of discussion, the teacher is required not to provide critical statement or his or her own thoughts.

Productivity in idea generation increases, when the teacher:

- provides time for students to think about the answers;
- avoids vague, double-barreled questions;
- draws attention to each answer (does not ignore any answer);
- changes the course of student's reasoning – expands the thought or changes its direction;
- refines and clarifies the statements, asking clarifying questions;
- warns against excessive generalizations;
- puts the students to present deeper thoughts.

Discussion. To conduct better learning and understanding of possibilities of knowledge use in practical activities, it is necessary not just to read and learn the material, but also to discuss it with another person. L.S. Vygotsky and many other researchers have argued that intellectual growth is a product of both internal and external (social) processes [9]. They talked about the fact that a higher level of thinking arises from the relationship or the dialogue between people. E. Corotaeva, analyzing their study, adds: "In combined generation and discussion of ideas, people come out on the level of thinking, greatly surpassing the capabilities of individual subjects. Collectively and in private conversations they view the problem from different angles, agree or argue, track differences, allow them and weigh up the options" [10].

In conducting academic discussions, significant place belongs to an atmosphere of friendliness and attention to everyone. Thus, the absolute rule is the general attitude toward interested students when they feel that the teacher listens to each of them with equal care and respect – as to the person, as well as to expressed ideas.

Summing discussions, the teacher usually stops at one of the following points of discussion: summary on the main topic; review of submitted data, factual information; summation, an overview of what has already been discussed and the issues to be further discussed; reformulation, retelling all conclusions made up to this point; discussion analysis up to the present moment.

Summarizing and analysis stage. The summary at the end of discussion is not so much the end of the reflection on the issue, but a reference point for further reflections, possible starting point for transition of the following topics to the study. It is important to think in advance about the form of the summary, which corresponds to the course and content of discussion. The result can be supplied in a simple form of a short revising the discussions, main conclusions reached by the group, the prospects or in a creative way – creation of a poster or the release of a wall newspapers, collage, an essay, a poem, a miniature and other possible outcomes in the form of schemes (clusters), etc.

Analysis and assessment increase the pedagogical value of discussion and develop students' communication skills. There must be analyses not only of specific-content objectives' implementation, but also organizational.

Thus, involving the students in the research process, instead of the traditional teaching, teachers greatly increase students' interest in learning.

The main features of these methods:

- Problem statement. Teacher gives the topic that requires a collective decision;
- The teacher is involved in discussion, but does not occupy a dominant position and allows each student to express his or her views;

- Review of the problem from a different perspective. This gives students the opportunity to come to a common result;

- The teacher does not give a direct answer, but provides consultations in problematic issues.

The purpose of these methods: creative thinking development, expanding scientific horizons; collective research work skills' formation and development; skills' formation to apply theoretical knowledge and modern methods of scientific research in professional activity.

Conclusion. Research principle in pedagogy is able to involve students directly in the learning process in comparison with traditional teaching. This principle requires the student to provide a free and creative approach to solving problems. The main methods of research training is problem-based learning and discussion.

Bibliography

1. Rock A.J., Coventry W.L., Morgan M.I., Loi N.M. Teaching Research Methods and Statistics in eLearning Environments: Pedagogy, Practical Examples, and Possible Futures // Frontiers in psychology. – 2016. – №7. – P. 86-92.
2. Rudy S. Consultancy, disruption, and the pulse of pedagogy // Teaching and Learning Together in higher Education. – 2014. – №11. – P. 1-12.
3. Sarkar S. The role of information and communication technology (ICT) in higher education for the 21st century // Science. – 2012. – №1(1). – P. 30-41.
4. Tondeur J., Van Braak J., Sang G., Voogt J., Fisser P. and Ottenbreit-Leftwich A. Preparing pre-service teachers to integrate technology in education: A synthesis of qualitative evidence // Computers and Education. – 2012. – №59(1). – P. 134-144.
5. Green J.L., Camilli, G. and Elmore, P. B. Handbook of complementary methods in education research // New York: Routledge. – 2006. – №3. – P. 279-295.
6. Cohen L., Manion L. and Morrison K. Research methods in education. – New York: Routledge, 2013. – №6. – 637 p.
7. Mertens D.M. Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods. – Thousand Oaks: Sage publications USA, 2014. – 536 p.
8. Dillon J.T. Using Discussion in Classroom. Philadelphia evidence // Computers & Education. – 1994. – № 59 (1). – P. 134-144.
9. Выготский Л. С. Педагогическая психология. – М: Педагогика, 1991. – 367 с.
10. Коротаева Е.В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников. – М: 2003. – 174 с.

ӘОЖ 159.923:316

Кудышова Б.К., Гинаятова А.А.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті,
Орал қ., Қазақстан

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ – ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Мектеп жасына дейінгі балалар тәрбиесі, оқыту және дамыту жайлы теория мен тәжірибе қарым-қатынас мәселесінде қиылысады. Ал балалардың психикалық қасиеттерін, танымдық үрдістерін, және психикалық қалып-кейіптерін тұтас қамтитын, балалар психикасының дамуындағы басты көрсеткіш, әрі фактор болатын, әмбебап ерекшелік – балалардың қарым-қатынас саласы болап саналады.

ХХ ғасырдың ортасында дүниенің әр түкпірінде қарым-қатынас мәселесіне арналған зерттеулер шамамен бір уақытта пайда болып, тарала бастайды, ішінде балалардың қарым-қатынас сферасына қатысты еңбектер ерекше орын алады. Ғылымда мектеп жасына дейінгі балалар психикасының дамуындағы қарым-қатынас аса маңызды фактор ретінде тағайындалған. Қарым-қатынаста адамдардың әлеуметтік қатынасы жүзеге асады.

Қарым-қатынастың бір-бірімен байланысты үш жағын қарастыруға болады. Коммуникативті жағы, мұнда-қарым-қатынас адамдар арасындағы ақпарат алудан тұрады; интерактивті жағы - адамдар арасындағы өзара әсер етуді ұйымдастырудан тұрады; перцептивті жағы - қарым-қатынасқа түскен адамдардың бір-бірін қабылдау негізінде өзара түсінушіліктің пайда болуы.

Л.С. Выготский [1], Б.Н. Ананьев [2]. еңбектерінде қарым-қатынасты өмір әрекетінің бір формасы, адам дамуының әлеуметтік жағдайы, жеке адамның қалыптасуының түрткісі ретінде қарастырылды.

С.Немовтың пайымдауы бойынша, қарым-қатынас барлық тірі жанға тән, бірақ адамда күрделі формада, саналы түрде болады [3, 71 б.].

А.Н. Леонтьев іс-әрекеттің қай түрін болмасын қарым-қатынаспен қабаттас болады,- деп түсіндіреді. Ол іс-әрекетті қарым-қатынастың қажетті шарты ретінде қарастырады. А.Н. Леонтьевтің қарым-қатынасты іс-әрекеттің өзгеше түрі деп талдау тұжырымдамасы, Б.Г. Ананьевтің, А.А. Бодалевтің коммуникативтік әрекет жайлы ілімдері біздің зерттеуіміздің әдіснамалық негізі болды.

Ғылыми еңбектерге талдау жасай отырып, қарым-қатынас механизмдерін қарым-қатынастың тиімділігін анықтайтын, өзара түсінікті сипаттайтын күрделі психологиялық құрылым деп түсінеміз. Осы орайда А.А. Бодалев қарым-қатынастың механизмдерін көрсетіп, оларға эмпатия, идентификация,

децентрация, рефлексия, стереотипизацияны жатқызады [4, 54 б.]. Сонымен, қарым-қатынас деп – екі (немесе одан да көп) адамның қатынастарын жасап, реттеуі мен ортақ нәтиже алуды мақсат етіп, келісім мен бірлестікке бағытталған өзара әрекеттерін айтамыз.

И.А. Бойкова мектеп жасына дейінгі балалардың ересек адамдармен қарым-қатынас құруы жеткіліксіз болса, олардың қатарластарымен байланыс жасау мүмкіндіктері де шектеу болатындығын көрсетеді.

Е.И. Годовикова балалардың ересек адамдармен құрған қарым-қатынасы қатарластармен арадағы қарым-қатынасқа проекцияланатындығын айтқан [5, 72 б.].

Мектеп жасына дейінгі жастағы балалардың психикалық дамуының басты факторы қарым-қатынас болады. Балалар бұл кезеңде қарым-қатынасты ересек адамдармен және өз қатарластарымен құра алады.

«Қарым-қатынас» ұғымы психология, педагогика және олармен салалас ғылымдарда қарастырылады. Педагогикалық-психологиялық ғылымдарда қарым-қатынастың құрамдас компоненттері нақтыланған. Оларды анықтау арқылы ғана балалардың қарым-қатынас сферасына қатысты қажеттіліктер, мотивтер, тәсілдер, формалар, әрекет-актілер, жеке-дара стильдер, яғни жалпы нәтиже белгілі болады. Сондықтан 5-6 жастағы балалардың қарым-қатынасты қажет етуін, коммуникативтік мотивтерінің болуын, қарым-қатынас тәсілдерін меңгеруді, қарым-қатынас құралдарын (вербалды және вербалды емес) жетілдіруді, қарым-қатынастан жалпы нәтиже алуды қамтамасыз ету қажет болады. Ол үшін ересектердің жетекшілігімен, балалардың бір-біріне әсері болатындай ерекше топтық жағдай ұйымдастыруды тиімді педагогикалық, психологиялық әсер деп санаймыз. Бала өсе келе мектепте оқуға мотивациялық, интеллектуалдық және коммуникативтік тұрғыдан даяр болады. Олай болса, балалардың мекепке дейінгі кезеңінде қарым-қатынасты жетілдіруге баса назар аударылуы қажет.

Тұлғааралық қарым-қатынасты жан-жақты зерттеген А.А. Бодалев оның жас кезеңдеріне байланысты өзгеру динамикасын көрсеткен. Мектеп жасына дейінгі кезең де жақындық дәрежесі жөнінен әртүрлі қарым-қатынастар қалыптасады, оларды жолдастар, жақын жолдастар, жеке дос, деп нақпа-нақ саралайды. Қарым-қатынас жасайтын адамдары оқу әрекетімен шектелместен, барған сайын мектептен тыс шыға береді, жаңа мүделерді, кәсіптерді, қарым- қатынастарды қамтып, өмірдің дербес және өте маңызды саласы болып бөлінеді. Бұл қарым-қатынастарда әртүрлі оқиғалармен, күрес пен қақтығысулар, жеңістер мен жеңілістер, жаңалықтар мен өкініштер, күйініштер мен қуаныштар кездесіп, осының бәрі жинақталғанда баланың нағыз өмірін құрайды. Ол осы ортада іс- әрекет жасап, ойланып толғанады, көп уақыты мен рухани күш-жігерін жұмсайды. Жолдастарымен қарым-қатынас үшін ерекше құдылыққа ие болады. Л.Я. Гозман көрсеткендей, бұл қатынастардың бала үшін маңыздылығы соншалықты жоғары бағаланатындығынан олар ата-ана, туғандарымен қарым-қатынастардың тартымдылығын едәуір азайтып, оқудың өзін екінші қатарға ығыстырады.

Тұлғаның дамуы мен қалыптасуында негізгі факторлардың бірі - ол қарым-қатынас. Тарихи-қоғамдағы обьективті талаптар және қоғамның дамуындағы әлеуметтік заңдылықтар тұлғаның қарым - қатынас процесіндегі рөлін анықтайды. Қарым - қатынас барысында тұлғаның әлеуметтенуінде байқалатын өзіндік ерекшелектер мәселесіне көңіл бөле отырып, қазіргі кезеңде бұл салада жүйелі зерттеулерді қажет етеді. Бұл салада жоспарланған зерттеулер өзіндік ерекшеліктердің қарым-қатынас процесінің кез-келген аспектілеріне ықпалы айқын байқалуда. Аталған өзіндік сипаттың бірнеше деңгейі ерекшеленеді. Олар:

біріншіден, әлеуметтік, мұнда әлеуметтік - экономикалық статус, мамандығы, білімі;

екіншіден, әлеуметтік - психологиялық, мұнда құндылық бағдар, мақсат пен көзқарастардың ортақтығы;

үшіншіден, психологиялық, мұнда тұлғаның мінезі және басқа да қасиеттері, ақыл - ой деңгейі;

төртіншіден, психофизиологиялық, мұнда темперамент, эмоционалдылық.

Тұлғаның әлеуметтенуінің әлеуметтік психологиялық факторлары біріншіден, әлеуметтенудің-мәдени, тарихи, ұлттық ерекшеліктерін қарастыратын әлеуметтік топ болса, екіншіден, белгілі бір деңгейде өмір жолының кезеңдерінде көрінетін жеке тұлғалық топ. Осы орайда В.Г. Крысько тұлғаның әлеуметтенуінің үш түрлі факторын ұсынды. Олар: микрофакторлар - отбасы, микроәлеумет, тәрбие институттары, діни ұйымдар; мезофакторлар - этнос, аймақтық шарттар, мекені, қарым - қатынас құралдары; макрофакторлар – мемлекет, қоғам, ел және мәдениет.

Қарым - қатынас сан алуан адамдардың қатынастары жағдайында жүзеге асады, яғни әлеуметтік және тұлғааралық қатынастардың жағымды да, кері де жағдайларында болуы мүмкін. Өмірдің түрлі жағдайларына байланысты біздің іс - әрекетімізбен қатар мінез-құлқымыз да өзгермелі. Соған сәйкес қарым-қатынас стильдері де өзгермелі болады. Қарым - қатынас стилі адамның басқа адаммен өзара әсерлесуі барысындағы мінез-құлқын көрсететеді. Сонымен адамның қарым - қатынас стилі, оның анықталған нақты бір қарым - қатынаска орнығуы, бағытталуы соған дайындығы мен адамның сол жағдайдағы өзін көрсетуі.

Қарым-қатынастың негізгі бағыт-бағдарлары:

1. «Мен» - «Басқа» жүйесіндегі арақатынас. Қарым-қатынас барысында пайда болатын тұлға аралық қатынастарды танып білу, адамдардың бірін-бірі тану мен түсіну механизмдерін зерттеу, олардың ортақ қызметін ұйымдастыру тәсілін анықтау, бір адамның екінші адамға ықпал етуінің жолдары мен мүмкіндіктерін айқындау.

2. «Топ» - «Мен» жүйесіндегі арақатынас. Әртүрлі әлеуметтік жағдайлардың адамның мінез-құлқы мен тұлғалық ерекшеліктеріне ықпалын зерттеу. Адамның әлеуметтік ұстанымдары, әлеуметтік көзқарастары, топ және қоғам адамның тұлғасын қандай жолдармен қалыптастырады және өзгертеді? Әлеуметтену – даму барысында әлеуметтік құндылықтарды, нормаларды әр адамның өз бойына сіңіру үрдісі.

3. «Мен» - «Топ». Жеке адамның әлеуметтік жағдайларға, қоршаған ортаға жасаған белсенді ықпалы. Әрбір адам - өз өмірінің, өз әлеуметтік байланыстарының қожасы, басқа адамдармен қарым-қатынастағы ролдері мен орындарының жасаушысы ретінде қарастырылады.

Қарым-қатынасқа екі жақты сипатта қарастырып, анықтама беруге болады. Бірінші, қарым-қатынас іс-әрекеттің жетекші түрі, жеке интимдік мінез; қарым-қатынас заты басқа адам-құрдас, ал мазмұны-онымен қатынас құру және қолдау жасау (Эльконин Д.Б., Драгунова Т.В.) болса, екінші, қарым-қатынас іс-әрекеттің жетекші түрі және қоғамдық мінездемесі бар, оның үлкендермен, құрбыларымен өзара қатынасында түрлі жағдайларды меңгереді (Фельдштейн Д.И.). Қарым - қатынас көбіне өз-өзін және басқа адамдарды тану қажеттілігін қанағаттандыратын іс-әрекет ретінде қарастырылады (М.И. Лысина). Баланың ересектермен қарым-қатынастарының жүйесі жеке қарым-қатынасының өзі оқу іс -әрекеті арқылы жанамалданады (Д.Б. Эльконин).

Мектеп психологиялық қызметі үшін балалардың қарым-қатынас ерекшеліктерін зерттеу және оны өңдеу көкейкесті проблема болып табылады. Өйткені бала өзін-өзі анықтаудың күрделі проблемаларын жалғыз өзі шешпейді, ата-анасының, құрбы-құрдастарының, мұғалімдердің қолдауымен шешеді. Дегенмен бала жас шағынан бастап өзінің есеюін сезіне бастағанымен байланысты үлкендердің қамқорлығын теріс бағалау феномені орын ала бастайды. Олар ата-аналарынан және басқа үлкендерден қарым-қатынасты теңдік негізінде жүргізуді талап етеді.

Мектеп жасына дейінгі балалар өмірінде қарым-қатынасты қалыптастырудың әлеуметтік-психологиялық шарттары мыналар:

- Қарым-қатынастың негізгі бағыт-бағдарын, атқаратын қызметін білу;
- Қарым-қатынас жасау –ақпарат алмасу әрекеті және өзара әрекет ету және адамдардың бірін-бірі қабылдау құралы екенін түсіну;
- Адамдар арасындағы қарым-қатынастардың түрлерін білу;
- Тұлға үшін топтың маңыздылығын ұғыну;
- Тұлғааралық қарым-қатынаста ортақтасу серіктерінің тиімді тыңдау техникасын меңгеру.

Әдебиеттер тізімі

1. Выготоский Л.С. Собрание сочинений в 6 томах. – М., 1982.
2. Немов Р.С. Психология. В 3-х томах. Т.2. – М., 1996.
3. Эльконин Д.Б. Пихология игры. – М, 1990.
4. Бодалев А.А. Личность и общение. Избранные труды. – М., 1983.
5. Тәжібаев Т. Жалпы психология. – Алматы, 1993.

ӘОЖ 796.332

Кусбеков Ж.С.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ЖАЛПЫ ЖӘНЕ АРНАЙЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ДАЙЫНДЫҒЫ ЖӘНЕ ЖАСӨСПІРІМ ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ОРНЫ

Қазақстан Республикасында экономикалық, әлеуметтік, мәдени өзгерістердің нәтижесінде дене шынықтыру мен спорт тұлғаның жан-жақты дамуында маңызды факторға айналып отыр. Қазақстан жастарының құқығы, барлық еңбеккерлерді жүйелі түрде дене шынықтыру мен спортпен айналысуға құқық заңды түрде ҚР Конституциясымен бекітілген.

Қазақстан Республикасының Парламенті Республики Казахстан "алдағы дене шынықтыру мәдениеті мен спорт бұқаралығын дамыту туралы "[1], қаулы қабылдады. Онда басқа міндеттермен бірге дене шынықтыру мен спорттың маңызды бағыты бойынша ғылыми зерттеулер деңгейін көтеру керектігі көрсетіледі. Бұл қаулы – үкіметтің денсаулық пен адамдардың дене шынықтыруын дамытуға қамқорлығын, барлық қазақстандықтардың алдағы дене шынықтыруды тәрбиелеу жүйесін дамытуын көрсетеді.

Тәуелсіздік жылдары Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың басшылығымен бұқаралық спортты дамыту бойынша көп жұмыстар жүргізілді. Өз жолдауында стратегиялық міндеттердің бірі деп Елбасы қазақстандықтардың денсаулығын нығайтуды айқындайды. «Болашаққа бірге бастаймыз!» деп салауатты өмір салтын насихаттау керектігін көрсетеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда жас ұрпақтың дене шынықтыру тәрбиесіне көңіл бөлініп келеді.

Бұл міндеттерді жүзеге асыру балалар мен жастарды спортпен шұғылдануға шақыру арқылы жүзеге асырылады.

Жасөспірімдердің спортының рөлдері артуда, ол спорттық резервті дайындаудың маңызды базасы. Әлемдік спорттағы өсім жас спортшылармен жұмыстағы жаңа әдістер мен құралдары іздестіре береді.

Бастапқы спорттық мамандану кезеңінде дене шынықтыруға дайындыққа мән беріледі. Спортшыларды дене шынықтыруға дайындықта органдар мен жүйелерді нығайту, олардың функционалдық мүмкіндіктерін көтеру, қимыл сапасын дамыту болып табылады.

Дене шынықтыру дайындығы жалпы және арнайы болып бөлінеді. Жаттықтырудың жалпы үлкен циклі барысында бірінші жалпы дене шынықтыру дайындығы өткізіледі, сосын оның негізінде арнайы фундамент қаланады, оның негізінде қимыл сапасы дамуында жоғары деңгейге жетеді.

Жалпы дене шынықтыру дайындығы процесінде спортшы жан жақты дене шынықтыру дамуын алады, бұл даму күштің, жылдамдықтың, ептіліктің, барлық органдар мен жүйелердің жұмыс істеу қабілетін, олардың функцияларының ортақтығын сипаттайды.

Жалпы дене шынықтыру дайындығы Н.Г. Озолиннің пікірінше [2], моралды және күш сапасын тәрбиелеуде маңызды орын алады. Себебі, көптеген жаттығуларды орындау көптеген қиындықтарды жеңу арқылы жүзеге асырылады. Бұл спортшының тұлғасының психологиялық тұрақтылығын туғызады.

Мамандануда жалпы дене шынықтыру дайындығының белгілері белгілі бір спорт түрінде өзіндік ерекшеліктерге ие. Олар айқын көрінген сайын спортшының дене шынықтыру қабілетіне талап артады.

Жалпы дене шынықтыру дайындығы жаттықтыру тиімділігін дайындық жаттығуларына ауыстырумен құрылады.

Спортшының жалпы дене шынықтыру дайындығы спорттың түрінің ерекшеліктеріне байланысты. Жалпы дене шынықтыру дайындығы белгілі бір спорт түріне мамандандады.

Спортшыны арнайы дене шынықтыру дайындығы дене шынықтыру қабілеті мен сапасын дамытуға бағытталады. Ол осы қабілеттің белгілі бір даму деңгейіне бағытталады. Арнайы дене шынықтыру дайындығы процесінде қимыл сапасы дамып, жетіледі. Оның жетілуі үшін дене тәрбиесі құралдары қолданылады. Немесе адамның қимыл әрекетінің даму заңдылығы оның жетілуі тек морфологиялық және биохимиялық өзгерістер емес, сонымен бірге, бұлшық ет ұлпасы, ішкі органдардың өзгеруіне байланысты.

Спортшының арнайы дене шынықтыру дайындығы процесінде сәйкес координациялық құрылым ерекшеліктері бар жаттығулар қолданылады.

Жалпы дене шынықтыру дайындығына үлкен мән береді. Арнайы дене шынықтыру дайындығын дамыту үшін негізгі әдістемелік әдістерді қарастырып, спорт түрінің сипатты ерекшелігін ескеру керек. Автор ол үшін дұрыс таңдалған жаттығулар үлкен маңызға ие деп көрсетеді.

Талапқа сай емес орындалған жаттығулар органдар мен жүйелердің мамандануының қателігіне әкеледі. Спорттық өсімге кедергі келтіреді. Спортшыға арнайы кешенді фундамент керек.

Жалпы және арнайы дене шынықтыру дайындығының ара қатынасы нақты мазмұны спортпен көпжылғы шұғылдану барысында өзгереді. Негізгі тенденция арнайы дайындықтың үлес салмағының артуымен байланысты. Жекелеген кезеңде дайындықтың осы түрінің әртүрлі ара қатынастар варианты мүмкін. Жалпы дене шынықтыру дайындығының саны мен уақыт кеңістігі мүмкін. Ол спорттық жетілудің әр кезеңінің нақты ерекшеліктеріне байланысты.

Дене шынықтыру дайындығы - дене шынықтыру сапасын тәрбиелеуге бағытталған және фунционалды мүмкіндіктерді дамытуға арналған процесс болып табылады. Ол дайындықтың жан жақтылығының жетілуіне оң ықпал етеді. Ол жалпы және арнайы болып бөлінеді.

Жалпы дене шынықтыру дайындығы дене шынықтыру сапасының жан жақты дамуына, спортшы ағзасының жүйесі мен функционалды мүмкіндігінің дамуына, бұлшық ет қызметінің процесі көрінісінде біріктірілуі ықпал етеді. Қазіргі спорттық жаттықтыруда жалпы дене шынықтыру дайындығы жан-жақты дене шынықтыру жетілімімен байланысты ғана емес, спорттық жетістікке ықпал ететін және нақты спорт түрінде жатықтыру процесінің тиімділігіне ықпал ететін қабілет пен сапаның даму деңгейімен байланысты. Жалпы дене шынықтыру дайындығының құралдары дене шынықтыру жаттығулары болып табылады. Ол спортшының тұлғасы мен ағзасына жалпы ықпал етеді. Оған әртүрлі қозғалыстар жүгіру, шаңғымен жүру, жүзу, қимыл және спорт ойындары, тартылу жаттығулары жатады.

Жалпы дене шынықтыру дайындығы жаттықтырудың жылдық циклі барысында өткізілуі керек.

Арнайы дене шынықтыру дайындығы таңдалған спорт түрінде жетістікке жетуге мүмкіндік ашатын дене шынықтыру қабілетінің деңгейімен, органдардың мүмкіндігімен, функционалды жүйемен сипатталады. Арнайы дене шынықтыру дайындығының негізгі құралдары сайыстық жаттығулар мен арнайы дайындық жаттығулары болып табылады.

Спортшының дене шынықтыру дайындығы оның спорттық мамандығымен байланысты. Спорттың бір түрінде және әртүрлі пәндерінде спорттық жетістік жылдамдық күштілік мүмкіндіктермен, анаэробты өндірушіліктің даму деңгейімен, айқындалса, келесі біреулерінде аэробты өндірушілікпен, ұзақ жұмысқа шыдамдылықпен, үшінші жағдайда жылдамдықпен айқындалады.

1) спорттық-техникалық нәтижелер мен олардың динамикасы (басы, жоғары нүктесі, төмендеуі) дайындық жылы бойынша);

2) экстремалды жағдайда жаттығулар орындауда анағұрлым тұрақсыз элементтерді орындау техникасын нығайту дәрежесі;

3) сайыс жағдайында спортшының кедергіге ұшырамауға тұрақтылығы мен техникалық дайындық деңгейі.

Сайыс қортындысы бойынша, сосын кешенді зерттеу нәтижесінде жаттықтырушылар кеңесі спортшының контингентін, олимпиада алдындағы дайындық міндеттеріне сай жеке көрсеткіштерді айқындайды. Облыс, қала, өлке, елдің құрама командасының негізгі құрамасына кандидаттарды іріктеу қимыл потенциалын есепке алу негізінде, дене шынықтыру сапасының алдағы уақытта дамуы, спортшы ағзасының функционалды мүмкіндігінің жетілуін, жаңа қимыл дағдыларының игерілуін, жоғары

жаттықтыру жүктемесіне төзімділік, сайыс кезіндегі спортшының психикалық тұрақтылығын есепке ала отырып жүзеге асырылады. Кандидаттарды іріктеу кезеңі процесінде келесі компоненттер есепке алынады: арнайы дене шынықтыру дайындығының деңгейі, спорттық техникалық дайындық деңгейі, тактикалық дайындық деңгейі, психикалық дайындық деңгейі, денсаулық жағдайы [3].

Елдің құрама командасына кандидаттарды іріктеудің негізгі формасы спорттық сайыстар болып табылады. Бұл жағдайда қазіргі спорттық нәтиже ғана емес, соңғы екі үш жылдағы динамика, ағымдағы жылдағы нәтиже динамикасы, спортпен айналысудың тұрақты өтілі, дене шынықтыру дайындығының негізгі компоненттері мен осы спорт түріндегі дене шынықтыру дамуының халықаралық деңгейдегі спорт шебері нәтижесінің деңгейінде талаптарға сай болуы ескеріледі.

Футболда жас спортшыларды дайындауда олардың дене шынықтыру дайындығы үлкен мәнге ие. Жоғары спорттық жетісттікке жету жан-жақты дене шынықтыру дайындығынсыз мүмкін емес. Ол футболшының техникалық-тактикалық шеберлігімен байланысты.

Жан-жақты дене шынықтыру дайындығы жекелеген органдар мен жүйелердің жетілуіне мүмкіндік береді. Жалпы дене шынықтыру дайындығы жас футболшының қимыл әрекетінің негізгі дене шынықтыру сапасын дамытуды қарастырады. Арнайы дене шынықтыру дайындығы арнайы дене шынықтыру сапасының дамуына ықпал етеді

Бірақ жалпы дене шынықтыру дайындығы спорттық мамандану ерекшеліктерін көрсетеді [4].

Қазіргі жас спортшыларды дайындау кезеңі оны ұйымдастырудың ғылыми негізімен байланысты. Сипат, жалпы дене шынықтыру жүктемесі, оның көлемі, қойылған міндеттерді шешу жаттықтыру тиімділігін арттырады.

Әдебиеттер тізімі

1.Указ Президента РК «О Государственной программе развития физической культуры и спорта РК на 2007-2011 годы». – Постановление Правительства РК № 280 от 30 декабря 2006 г.

2. Озолин Н.Г. Современная система спортивной тренировки. – М.: Физкультура и.спорт, 1970. – 478 с.

3. Матвеев Л.П. Сборник научно-методических работ проблемной НИЛ. – М.: Динамо, ФиС, 1983.

4. Мотылянская Р.Е. Значение модельных характеристик спортсменов высокого класса для спортивного отбора и управления тренировочным процессом // Теория и практика физической культуры. – 1979. – №4. – С. 21-23.

5. Могендович М.Р. Рефлекторное взаимодействие локомоторной и висцеральной систем. – М.: Медицина, 1957. – 130 с.

ӘОЖ 801

Қайырғалиев Т.Қ., Хабиева Д.Ғ.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ҒАЛЫМНЫҢ ҒИБРАТТЫ ҒҰМЫРЫ

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті еліміздегі танымал әрі көне оқу орындарының бірі. 85 жылдық тарихы бар іргелі оқу орнының қабырғасынан мыңдаған шәкірттер шығып, еліміздің облыстары мен ТМД елдерінде қызмет етіп жатса, көптеген түлектер мен ғалымдар шет елдерде өздерінің ғылыми жұмыстарын жалғастырып, оқып жүр.

Осындай білім ордасынан шыққан шәкірттердің арасында атақты ғалымдар да бар, олар өздері тәрбиеленген оқу орнында ұзақ жыл жемісті еңбек етті. Солардың бірі әрі бірегейі – М.М. Тілеужанов еді. Биылғы оқу жылында атап өтілгелі отырған университетіміздің мерейтойымен ғалымның 90 жылдық мерейтойы тұспа-тұс келіп отыр.

Республикаға танымал фольклорист ғалым, әдебиет зерттеушісі Мәтжан Мақсымұлы Тілеужановтың (1927 – 1995жж.) өмірі өнегеге толы, ғибратты ғұмыр. Бар саналы өмірін Орал педагогикалық институтында шәкірт тәрбиелеуге арнаған ұстаз артына ауыз әдебиетінің мол мұрасын қалдырды.

Мәтжан Тілеужанов 1927 жылдың 15 – желтоқсанында Ақтөбе облысының Ойыл ауданында дүниеге келген. 1932 жылы Ақтөбенің Ойылынан Оралдың Қаратөбе ауданында тұратын әжесінің қолына көшіп келеді. Мектеп бітірісімен жолы болып, Орал педагогикалық институтына оқуға түсіп, жоғары оқу орнын сталиндік стипендиямен бітірген соң, оны өзі оқыған білім ордасы бірден жұмысқа алып қалады. Жас маман Алматыда аспирантурада (1953 – 1957 жж) білімін ұштап, Абайдың, Сұлтанмахмұт Торайғыровтың сатиралық лирикаларымен тереңірек танысады. Елуінші жылдары халықтың тұрмысы өте ауыр болатын. Соған қарамастан білім іздеген жас аспирантурада оқи жүріп ғалымдар З.Ахметов, М.Дүйсенов, Р.Бердібаев, ақын Т.Жароков, Ж.Молдағалиев, Б.Аманшиндермен достасады.

Осы кезден бастап Мәтжан Мақсымұлына үлкен сеніммен Батыс Қазақстан өңірінің ауыз әдебиетін, фольклорын зерттеу жұмысы тапсырылады. Осыдан бастап халық ауыз әдебиетінің фольклор жанрын талмай зерттеуге, ізденуге кіріседі. Нәтижесінде «Ел әдебиеті» (Алматы, «Ана тілі» 1992) атты монографиясы жарыққа шығады.

Мәтжан Мақсымұлы ауыз әдебиеті үлгілерін жинауды алғашқыда жалғыз өзі бастаған еді. Өзі ел аралап, ескі мұраларды жинастырады, жыр – аңыздарды көнекөз қарттардан магнитофон таспасына жазып алады. Соңынан бұл істі студенттері жалғастырды.

Қазақ филологиясы факультетінде «Фольклорлық практика» оқу процесіндегі жоспарлы жұмыс. 1 – курсты тәмамдаған соң сол оқылған курс бойынша халқымыздың ұмытылып бара жатқан асыл мұраларын жинақтау ісіне көмектесіп, тәжірибе жинақтаулары керек. Барлық студенттер өлкедегі аңыз, әңгіме, ертегі, жыр, терме, өлеңдерді, ескі зергерлік бұйымдарды әкеліп тапсырып, кафедра жанындағы фольклорлық кабинетті жабдықтауға өз үлестерін қосады. Сол жинақталған материалдарды М.Тілеужанов «Батыс Қазақстан фольклоры» деген атпен құрастырып, 6 том жинақ етіп шығарды. Осы бай мұралардың негізінде Орал пединститутында этнография кабинеті ашылды. Ол Мәтжан Мақсымұлының 40 жылдан астам уақыт еңбегінің жемісі еді.

Ғалым М.Тілеужанов осы жиналғандарының бір бөлігін 1985 жылы Батыс Қазақстан облыстық өлкетану мұражайына тапсырған еді. Оның коллекциясы 156 күмістен жасалған зергерлік және бірнеше қылыш, қанжар, ер – тұрман, үй жабдықтары, ұста құралдары т.б. бұйымдардан тұрады. Сөйтіп, мұражай қоры өте сирек кездесетін, жойылып кетуге таянған, нағыз халық шеберлерінің туындыларымен толықтырылған-ды. Коллекция Орал, Орынбор, Алматы қалаларында көрсетіліп, жұртшылықтың жақсы бағаларын алған болатын. Одан соң осы зергерлік бұйымдармен 1989 жылы Мароккоға, Парсы елдеріне барып қайтты. Бұл сол кезде Қазақстан үшін үлкен мерей еді.Бұл туралы СОТА 1989 жылы 23 тамыз күні Москвадан хабарлады, Марокко газеттері жариялады.

Сондай – ақ облыстық өлкетану мұражайында Ұлы Отан соғысы кезінде шыққан «Отан үшін» газетінің 1943 жылғы түгел тігіндісі бар. Мұны да тапсырған М.Тілеужанов болатын.

Осы бағытта саналы ғұмырын ауыз әдебиеті үлгілерін зерттеуге, жинауға арнаған ғалым, өзіне тағы бір тақырыпты табуға жол ашты.Ол тақырып 1990 жылдары енді – енді сөз бола бастаған «Халықтық педагогика» болатын.Бұл бағытта «Халық тағылымы» (Алматы, «Рауан» 1996) атты еңбегі жарық көрді. Онда халықтық педагогиканы қазақ ауыз әдебиетімен тығыз байланыста сөз етеді. Барлық тәлім – тәрбие салаларын айта отырып, қазақтың халықтық педагогикасының негізгі шарттарын қамтиды.Қазақ халқының тәлімдік мәні зор ой – толғаныстары бесік жыры мен батырлық эпостарда, ертегілер мен аңыздарда, шешендік сөздер мен айтыс – термелерде, мақал – мәтелдерде көптеп кездеседі. Мұндағы ұрпақ тәрбиесінің негізгі түйіні – адамгершілік – имандылық, ақыл – ой, еңбек, эстетика, дене, отбасы тәрбиесіне байланысты мәселелерге келіп тіреледі. Ол „Халық тағылымы” деген ғылыми еңбегіне қазақ халқының өмір тіршілігі, кәсібі, тұрмыс – салты, әдет – ғұрыптары туралы қысқаша мағлұмат беретін „Ақсақалдық мектеп туралы”, „Әжейлер, қыз – келіншектер тағылымы”, „Шешендер, билер тағылымы”, „Қазақ халқының ұрпақ туралы ойлары” т.б. атына мазмұны сай мақалаларды жүйелеп енгізді. Осындағы „Шешендер мен билер тағылымы” деген бөлімінің үлкен танымдық, тәрбиелік мәні бар. Онда „Шешендер мен билер педагогикасы деген қазақ ұғымында жоқ, болуы да мүмкін емес. Шешендер мен билер өнегесі, тағылымы деген болды, болғанда қандай десең, қазақ тілінің, сөйлеу мен ойлау қабілеттерінің ең биік шыңы болды. Олардың аузына бар халық қарады, тағылымды алды, олар үлгілі сөздер айтып, жөн – жосық жасады” дейді және өзі жан – жақты көп зерттеген Сырым өнегесін үлгі етеді [2, 58 б.].

Ғалымның „Біз халықтың тағылымын (педагогикасын) өзгеден іздемейік, әуелі өзіміздегіні біліп алайық, өзіміздің асылдарымызды қадірлейік. Оқу – ағарту жұмысынан қаржы аяуға болмайды. Жапон, Тайван, Гонконг, Оңтүстік Корея қаржы аямағандық тәжірибелері осы елдерді алдыңғы қатарға шығарды. Әдетте педагогикамен айналысып жүрген азаматтар қазақ педагогикасының қайнар көзі, ағар мөлдір бұлағы біздің рухани байлығымызды ескермей, ұрпақ тәрбиесінде нәсілі басқа елдердің тәжірибелерін ұсынуға ыңғайлы болып тұрады. Әрине ұрпақ тәрбиесінде Ян Амос Коменскийдің, И.Пестолоцидің, К.Ушинскийдің т.б. тәжірибелерін жоққа шығармаймыз. Реті келсе, Платон, Демосфен, Цицерон сияқты данышпандарды да ескеруге болады. Бірақ өзіміздің сан ғасырлық тәжірибелерімізді тіпті де ұмытуға болмайды. Қазақ халқы – зор тағылым иесі. Зор тағылым иесі демей не дейік, өз тағдырын өзі шешкен әлем әдебиетінде А.Пушкиннің Татьянасындай қыз жоқ десек, одан бірер ғасыр бұрын туған „Қамбар” жырындағы Назым бар екен. Ал, XII ғ. туған Қарылғаны еске алсақ, бұлардай образ сомдаған ешбір әдебиет жоқ”[2, 5 б.] деген пікірімен келіспеуге болмас.

Қазақ тағылымы ұлан ғайыр, оның түбіне жету, ретке келтіру, зерттеу

үшін талай уақыт өтер, талай таластар туар. М.Тілеужанов өзінің көп жылғы тәлімгерлік тәжірибесі мен ұстаздық шеберлігін негізге ала отырып, қазақ тағылымын жүйелеудің өзіндік тұжырымын ұсынады:

1. Ең алдымен оқу бағдарламалары мен оқулықтарымызды „политизациядан” құтқару керек;
2. Қазақ тағылымының методологиясын айқындап алу керек, оның негізгі принциптері мен қағидаларын жөндеу керек;
3. Республикалық „Халық тағылымы” атты журнал шығаруды ұсынды;
4. Халықтық тәрбие туралы әр ауылда, қалада халық университеттерін ашуды ұсынды, оның тыңдаушылары тек мұғалімдер деп қоймай, әр мекеме, ұйым, кеңсе қызметкерлері міндетті түрде қатыстырылса және ондай оқу орындарына шағын оқулықтар жазып шығаруды ұсынды;

Бүгінде халық тағылымының қағидаларын айқындау- ең басты мақсат, соған сай көптеген ғалымдар халықтық тәлім- тәрбие салаларын зерттеуде. Біз сөз еткен фольклортанушы- ғалым М.Тілеужановтың,

халық тағылымын зерттеу басталар кезеңде жазып кеткен ғылыми еңбектері көпке үлгі- өнеге және оның мұралары әлі де жіті зерттеуді керек етеді.

Профессор М.М. Тілеужановтың Жайық өңірі зиялыларының ортасында алатын елеулі орны бар. Ол өзінің кішіпейілділігі әрі табандылығымен, адамдармен қарым-қатынасындағы азаматтық тұлғасымен және кәсіби білімділігімен қатар, оның ұстаздығы сондай, бойындағы барлық қасиеттер бірізділікпен ұштасып жататын. Ол әділеттілікті де ешбір қымсынбастан қорғайтын.

«Қазақстан жоғары мектебіне еңбек сіңірген қайраткері» атағының иегері, ғалым-ұстаздың көп жылғы еңбегі және білікті мұғалімдер мен ғалымдарды даярлаудағы қызметі жоғары бағаланды. Профессор М.М. Тілеужановтың тұрған үйіне ескерткіш тақта орнатылып, қала көшелерінің біріне ғалымның есімі берілді.

Өз кезіндегі ұстаз ағаның «Этнография және фольклор» кабинетін ұйымдастырудағы еңбегі ескеріліп, университет ректораты, өзі көп жыл жетекшілік еткен қазақ филологиясы факультеті және қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасы ұжымдарының себепкер болуымен оқу ғимаратында университетте тәрбиеленіп, кейін еңбек еткен ғалымдар Қ.Жұмалиев, С.Ақмурзин, Ғ.Абуханов, Х.Мырзағалиев, О.Бүркітов атындағы дәрісханалардың қатарында профессор М.М. Тілеужанов атындағы «Этнография» кабинеті жұмыс жасайды.

Аталған кабинетте ғалым-ұстаздың еңбектеріне арналған арнаулы көрмеде студенттер дәрістер тыңдап, қойылған қолөнер туындылары мен еңбектері және ғалымның өмірі мен қызметін көрсететін материалдармен танысып отырады. Университетте өткізілетін ғылыми конференцияларға қатысушылар осы көне жоғары оқу орнының тарихи шежіресімен танысуда тоқталатын орнының бірі де осы.

Ұлағатты ұстаз әрі ғалым Тілеужанов Мәтжан Мақсымұлының өнегесі жастарымызға үлгі болып қала бермек.

Әдебиеттер тізімі

1.Тілеужанов М. Ел әдебиеті. – Алматы, 1992.
2.Тілеужанов М. Халық тағылымы. – Алматы, 1996.
3.Табылдиев Ә. Халық тағылымы. – Алматы, 1992.

ӘОЖ 796

Қашқынбай Қ.Т., Иманғалиев Н.Қ.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

БОЛАШАҚҚА БАҒДАР БҮГІННЕН БАСТАЛАДЫ

Жыл сайын Қазақстан өзінің даму жолына түрлі нақты жоспарлар жасап алдағы жылдарға үлкен бағдарламалармен кірісіп нақты нәтижелерге қол жеткізуде. Қазақстан тәуелсіз ел атанғалы біздің еліміз шарықтап даму үстінде. Жыл сайын еліміз гүлденіп –шаттана түсуде. Ел Президентінің жыл сайынға жолдауы мен басты стратегиялық бағыттарын негізге ала отырып тәуелсіз мемлекетіміз қарыштап дамуда. Елбасының бұдан екі жыл бұрын жолдаған «100- нақты қадам» - Ұлт жоспары аясында жүзеге асырылып өзінің даму бағытын ұстануда. Міне жыл өткен сайын Тәуелсіз мемлекетіміз де нығайып алға барар бағыттарды болжап жоспарлауда. Соның ең басты негізі Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған үндеуі болып табылады. Ел тәуелсіздік алып талай қиын жылдарды бастан кешірген уақытта Елбасының көрегендігімен салиқалы саясатының арқасында Президенттік басқару жүйесінің арқасында өзіміздің қазақстандық даму жолымызды қалыптастыра отырып Елбасының қадағалауымен еліміз қиындықтан түзу жол тауып шыға білді. Міне, содан бері Тәуелсіздігімізге - 25 жыл толып еліміз дамуын күшейте түсуде. Ендігі кезекте елбасының ұйғаруымен алдағы жаңа бағыттар мен басымдықтарға жету жолында жаңаша көзқарас жаңа бағыт, жаңа экономика керек екенін өзек ете отырып Қазақстан халқына өз мақаласын жолдап жаңарудың жаңа жолдары мен жаңа серпін жасау керек екенін бағадарлап айтып берді. Тарихқа көз жүгіртер болсақ тарих ғылымы – адамды тәрбиелеуге арналған ғылым. Адамды тәрбилеуге арналған тарих ғылымымен сабақтас социология, саясаттану, мәдениеттану сияқты әртүрлі ғылым түрлері тағы бар. Біз соларды пайдалану арқылы талапқа сай, басқа ұлттармен терезесі тең ұлттардың бірі болуымыз керек. Бұл өте маңызды идея. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында Елбасымыз: «Өмір сүру үшін өзгере білу керек. Оған көнбегендер тарихтың шаңына көміліп қала береді», - деді. Расында солай. Бұл аксиоманың терең мәнін Президент аталған мақаласының қортындысында былайша түйіндеп берді:

«Мемлекет пен ұлт құрыштан құйылып, қатып қалған дүние емес, үнемі дамып отыратын тірі ағза іспетті. Ол өмір сүру үшін заман ағымына саналы түрде бейімделуге қабілетті болуы керек. Екі дәуір түйіскен өліара шақта Қазақстанға түбегейлі жаңғыру және жаңа идеялар арқылы болашағын баянды ете түсудің теңдессіз тарихи мүмкіндігі беріліп отыр.

Біздің кешегі тарихымыз бұлтартпас бір ақиқатқа – эволюциялық даму ғана ұлттың өркендеуіне мүмкіндік беретініне көзімізді жеткізді.Қазақстанның эволюциялық даму қағидасы әрбір қазақстандық

қазақ ұлтының байырғы бай мәдениеті мен салт-дәстүріне үңілуі керек. Ал, қазақтың мәдениеті де, руханияты да өте бай. Көне шаһарлар, кесенелер, қорғандар, ескерткіштер мен жәдігерлер жетіп артылады. Халқымыз тарихи тұлғалардан да кенде емес. Бүгінгі заманның да көшін бастайтын қаһармандары аз емес. Бүгінгі күннің белсенділерін елге таныту мақсатында «Қазақстандағы 100 жаңа есім» жобасы жүзеге аспақ. Патриоттық тәрбие, білімге ұмтылысты күшейту, көпшіліктің ой-өрісін кеңейтуді көздеген бастамалардың дені – жастар үшін! Демек, мақаланың өскелең ұрпаққа берері көп. Болашақ – бүгіннен басталады десек, сол болашақтың іргетасы берік қаланып жатқанына өз басым еш күмандабаймын. Әлем назарын аударған Астанадағы «ЭКСПО» көрмесін тамашалау кімнің де болса арманы һәм мақсаты. Мың естігеннен бір көргенге не жетсін? Жай барып тамашалап қайту ғана емес, болашаққа қандай қадам басу керек, әлем қалай өзгеруде, осыны білу ойланғанға үлкен жаңалық болатын. ЭКСПО халықаралық мамандандырылған көрмесі ұсынған жаңалықтардан ғалам кереметін көруге болады.

Осы жаңа идеялармен жетістіктерді, озық технологияларды ел игілігіне жарату халық үшін және еліміздің даму сатысының жаңаруы үшін тигізетін пайдасы ұшан теңіз. Келешек ұрпаққа бағдар көрсетіп даңғыл жол ашқан бағыт болып табылады.Кез-келген ел өзінің келешегін өскелең ұрпағымен байланыстырады. Әр ұрпақтың пешенесіне жазылған заман ағымы, кезең тынысы болады.

Қазіргі таңда қазақ елі жан-жақты өркендеп, дамып келе жатқан алып елге айналып жатыр. Сондай елдің төсінде өмірге келіп, қазіргі таңда өмір баспалдағынан өз жолын таңдағалы отырған перзентке тәуелсіз елімнің болашағы жастар екені,солар жайында ақ қағазбен тілдесу бұйырған сынды.

Өскелең ұрпақтың бүгінгі келбеті еліміздің ертеңін елестетеді. Ал, ел ертеңін қалыптастыру білім беруді жаңғыртудан басталады.

«Бәсекеге қабілетті, дамыған мемлекет болу үшін, біз, сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек... Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз борлып қалғаны қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс. Сондай-ақ, балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыздың қазіргі заманға бейімделген болуы үшін бұл аса маңызды» деп Елбасы Жолдауында атап көрсетті.

Олай болса, өскелең жас ұрпақты болшақ еліміздің тұтқасы етіп тәрбиелеу – әр ұстаздың, оқытушының, тәрбиешінің, қоғамның міндеті. Осы міндеттерді атқару баршамыздың азаматтық парызымыз болмақ. Бұл жауапкершілікті сезіне отырып, жаңа заманның салмақты жүгін қайыспай, жұмыла, бірлесе көтерген жүктің жеңіл болатыны сияқты отбасы, бала-бақша, мектеп, оқу орындары және қоғамның бірлескен жұмысының нәтижесі көрсететін болады.

Баршамызды алдымызда «Мен осы парызымды дұрыс атқарып жүрмін бе?» деген сұрақ тұруы қажет. Бұл сауал әрқайсысымызды ойландыруы тиіс.

«Ұлылықтың басында ұстаз тұрар» демекші, білім саласындағы басым бағыттардың бірі – педагог мәртебесін арттыру болып отыр. Бұл туралы Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрі Бақытжан Жұмаділов: «Мұғалімнің жоғары біліктілігі – адами капитал дамуының негізі болады», – деп, өз мәлімдемесінде көрсеткен болатын.

Бұдан алдымызда бүгінгі заман талабына сай қазақстандық білім беру жүйесін дамыту міндетінің тұрғанын мойындаймыз. Қазақстанның білім беру жүйесі санға ғана емес, сапаға негізделуі – бүгінгі күн талабы. Қазақстан жастары білімді де парасатты болуы шарт.

Жастар еліміздің әлеуметтік, эканомикалық және қоғамдық өмірдің барлық салаларына қатыстылығы жағынан алғанда, болашағы зор қоғамның маңызды бөлшегі. Қазіргі таңда жаңа көзқараспен қарайтын жалынды жастардың еліміздің жаңару үдерістеріне белсене қатысып келеді. Еліміздің бүгінгі жастары жаңа жағдайда заманауи мемлекеттің жасап жатқан сындарлы саясатының арқасында алысқа қол сермеп, әлемдік деңгейдегі ұстанымды игеріп, келешектің кілтін өз қолдарына алуда.

«Жастар-болашаққа апаратын алтын көпір»,- дейді дана халқымыз. Әрбір өскелең ұрпақ жеке қабілетіне және кәсіби біліміне сай қоғамымызда өз орнын табуы қажет. Біздің әлеуметтік-эканомикалық даму жолындағы қарқынымыз, жастардың қоғамдық – саяси өмірдегі ұстанымына олардың ертеңгі күнге деген сенімі мен белсенділігіне тікелей байланысты. Ендігі кезекте тәрбие мазмұны мен жастарды тәрбиелеу ісі олардың дүниетанымын қалыптастыру және ақпараттық- саяси мәдениетін көтеруге баса көңіл аударуға тиісіз.

Қазақ жастары өздерін ұлтжандымын деп ұғынып,өн бойларында ұлттық намысын жоғары қою керек. Еліміздің бейбітшілік аспанында қазақ жастары тәуелсі з елдің айқын мақсаттарымен жігерленіп, тек қана алға ұмтылуға жұмыс жасаймыз. Ел сенімін, үмітінақтау-жастардың қолында.

Әдебиеттер тізімі

1. Казахстанская правда газеті. – №218 (28344).
2. Егемен Қазақстан. – №166 (29147) – 30.08.2017 ж.
3. Қазақша рефераттар, курстық жұмыстар, дипломдық жұмыстар [электронды ресурс]. – http://malimetter.kz/kazakstan-respublikasynyn-densaulyk-saktau-salasynyn-zhagdajy-zhane-onyn-karzhylandyru-zhujesi.
4. 45minut.kz Республикалық басылым [электронды ресурс]. – http://45minut.kz/.
5. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [электронды ресурс]. – http://www.akorda.kz/kz.

ӘОЖ 378

Маденова Л.М., Тугжанова А.Т.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМДЫ ДАМЫТУДЫҢ ҚАЗІРГІ БАҒЫТТАРЫ

Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына мүлдем жаңа міндеттер қойып отыр. Ол - өз жұмыс орнына және бүкіл техникалық тізбекте технологияның үздіксіз өзгерістеріне бейімделе алатын орындаушының тұлғасын қалыптастыру. Оларды даярлау үшін білім беру саласында қазір дидактиканың мүмкіншіліктерін, жаңа идеяларды және білім беру технологияларын сарқа пайдалану қажет.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «білім алушылардың бойында қажетті құзыреттіліктерді қалыптастыратын заманауи білім беру технологиялары оқу процесіне енгізілетін болады»- деп көрсетілген [1].

Педагог – ғалымдар қазіргі кезде қолданылып жүрген білім беру технология терминін әр қырынан ашып көрсетуде.

Т.И. Шамова, «білім беру технологиясы – қатысушыларға камфорттық жағдайды қамтамасыз етіп, нақты нәтижеге жету мақсатындағы білім беру процесін жобалаудағы, ұйымдастырудағы және коррекциялаудағы мұғалімдер мен оқушылардың бірлескен іс-әрекетінің процестік жүйесі» десе, В.П. Беспалько «оқу үрдісін жүзеге асырудың мазмұндық техникасы» деген анықтама береді [2; 3].

Жалпы білім беретін мектептер үшін педагогикалық технология мынадай басты төрт шартты қанағаттандыруы тиіс (В.П. Беспалько):

а) педагогикалық технология оқытудағы педагогикалық экспроматтарды жоюы қажет;

ә) оқушының оқу танымдық қызметінің құрылымы мен мазмұнын анықтайтын оқу-тәрбие процесінің жобасына негізделуі қажет;

б) оқу мақсатын диагностикалық зерттеу жолымен анықтап, оның меңгерілу сапасын дәл тексеріп бағалауды қажет етеді;

в) практикада оқу процесінің толықтығын қамтамасыз етуі тиіс.

Қазіргі уақытта педагогикалық әдебиеттерде төмендегідей білім беру технологиялары ұсынылады:

- дамыта оқыту технологиясы (Л.В. Заньков, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов);
- модульдық оқытудың технологиясы;
- ірі-блоктық оқытудың технологиясы (П.М. Эрдниев);
- перспективалық – озық оқыту технологиясы (С.Н. Лысенко);
- проблемалық оқыту технологиясы;
- ойындық оқыту технологиясы;
- оқу материалдарының схемалық және белгілік модельдерінің негізінде жеделдетіліп оқытудың технологиясы;
- жекелеген оқытудың технологиясы (Инге Унт);
- сынып ішіндегі саралап оқыту технологиясы (Н.Гузик).

Қазіргі оқыту технологиялары мұғалімнің «дайын білімді» баяндауынан гөрі, оқушыға толық не жартылай өз бетінше жұмыс істеуге бағытталған. Осы жағдайды ескере отырып, біз оқыту барысындағы мұғалім мен оқушының бірлескен оқу қызметінің негізгі түрлеріне тоқталуды жөн көрдік. Оқушылардың танымдық білімі мен білігін қалыптастыру мақсатындағы оқу қызметінің қарқынын арттыру үш кезеңнен тұратын арнайы әдістемелік ұсыныс жүйесінің негізінде ұйымдастырылуы тиіс: жаңа білім беруге дайындық, жаңа білім беру және жаңа білімді бекіту. Бұл ұсыныстар оқытудың әдіс-тәсілдерін құралдары мен түрлерін жетілдіру, қазіргі технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Осының арқасында жаңа сабақ түсіндіру, бекіту, қайталау сияқты кезеңдерден тұратын кешенді сабақтар пайда бола бастады.

Қазіргі заманғы оқыту технологияларын меңгеру өте күрделі де ұзақ процесс. Кейде ол мұғалімнен оқытудың үйреншікті әдіс-тәсілдерінен арылуды талап етеді. Сондықтан, мұғалімге оқыту технологияларын үйретуді арнайы кәсіби тұрғыдан ұйымдастыру керек. Бір технологияның өзін әр мұғалім орташа дәрежеде, ұқыпты, дәл нұсқау бойынша немесе шығармашылықпен іске асыруы мүмкін. Бұл жерде технологияны жүзеге асырушының тұлғалық компоненті, белгілі бір ерекшеліктері елеулі түрде әсер етеді, сонымен бірге оқушы әрекеті – оның қабылдауы, ынтасы, құштарлығы негізгі рөл атқарады.

Оқыту технологияларын қолдану мұғалімнен қажетті теориялық және әдістемелік даярлықты талап ететіні сөзсіз. Мұғалімдердің осы саладан даярлық деңгейін арттыру мақсатында жүргізілген сауалнамалар мен әңгімелесулер нәтижесі олардың оқыту үрдісіне қазіргі технологияларды пайдалану жөніндегі теориялық және әдістемелік білім, дағды деңгейлерінің төмен екендігін байқатты.

Педагогикалық әдебиетті, жұмыс тәжрибесін қарастыру осы үрдісті ұйымдастыру және басқару мыналарды қамтитын белгілі бір базаға негізделеді:

- білім беру технологияларының банкі, олардың тұжырымдамаларының ақпараттық базасы, алгоритмдері, оқу-әдістемелік жағынан қаматамасыз етілуі;
- технологияны таңдаудың өлшемдері;
- мектептің оқу-тәрбие жұмысына технологияны енгізудің механизмдері.

Мұғалімдерге оқу жылы бойы жүргізілетін «Мектептің оқу үрдісінде білім беру технологияларын пайдалану» атты арнайы семинарда білім беру технологияларын меңгеру мынадай кезеңдерде жүргізілуі мүмкін:
- білім беру технологиясын теориялық негізделу;
- технологияның процедураларын меңгеру;
- мұғалімнің әдістемелік құралдарды меңгеру;
- қолданылатын технологияның нәтижесін анықтаудың әдістері және өлшемдері.

Мектептерде дамытушылық оқыту технологиясын енгізу үшін мынадай тақырыптарды таңдап алуға болады. Білім беру технологиялары туралы түсінік, олардың ғылыми негіздері және классификациясы, дамытып оқыту технологиясының жалпы негіздері, дамытып оқыту жүйесіндегі сабақ, әртүрлі сыныптарда пәндерді дамытып оқыту т.б. Семинардың тақырыптарын зерделеу мынадай міндеттерді шешуге көмектеседі:
- ұсынылып отырған семинар мұғалімдердің кәсіби білімін, шеберлігін жетілдіріп, үнемі ізденіс үстінде жүруге жол ашады, дағдыландырады;
- әртүрлі жаңа технологиямен танысу мұғалімдерге іс-тәжірибесін жинақтауға, өзіндік технологиясының қалыптасуына көмектеседі;
- семинар жаңалыққа деген біржақты көзқарастан сақтап, әр пәннің ерекшелігіне қарай қажеттіні іріктеп, айыра білуге жол ашады.

Семинардың соңғы сабағында «оқыту үрдісінде білім технологиялары» атты проблемдік іс-әрекеттік ойын өткізілгені абзал. Ойын мынадай мақсаттарды қояды:
- «білім беру технологиясы» ұғымының теориялық негіздерін ұғыну;
- мектепте қолданылатын технологиялар туралы білімді жүйелеу;
- әртүрлі білім беру технологиясының өзара іс-әрекетін, олардың мұғалімдер қолданатын оқыту құралдарымен, педпгогикалық ісәрекеттің нәтижесімен байланысын анықтау.

Ойында мынадай проблемалар талқыланады:

1. Білім беру технологияларына өзіңіздің қатынасыңызды білдіріңіз. Сіздің пікіріңізше олардың қайсысын мектепте қолдану керек. Бірінші сұраққа тапсырмалар:
   1) сіз тыңдаған білім беру технологиясының құрылымын моделдеңіз /анықтаңыз, сипаттаңыз/,
   2) практикада сол технологияны қолданудың алгоритмін жасаңыз,
2. Білім беру технологиясын қолдану оқушы, мұғалім үшін не береді?
3. Мектепте оқыту технологиясын қолдану жолында қандай кедергілерді көріп тұрсыз?

Мұғалімдердің қазіргі оқыту технологияларын оқыту үрдісінде қолдануға даярлық, оқыту технологиясына қызығушылық, ынта қою, оның мақсат, мазмұнын, болашағын түсініп, оны іс жүзіне асыра білу әрекеттеріне белгілі бір мақсатты, жүйелі дайындықтың нәтижесі болып табылады.

Алдыңғы қатарлы педагогикалық практика білім беру технологияларын мектеп практикасына енгізу көбіне педагогикалық ұжымның мәдени – білім беру дәрежесіне және ұмтылыс күйіне байланысты екенін көрсетіп отыр.

Қазіргі педагогкалық білім беруді дамытуда басты назар жастардың оқу үрдісіне белсене қатысып, өзіндік көзқарасын, шешімін жеткізе білуге аударылады.

Ұлттық құндылығымызды сақтай отырып, ел дамуына белсене араласып,өзіндік үлес қоса алалтын, бәсекеге қабілетті мамандар дайындау үшін ең озық жетістіктерді қабылдай біліп, өткенімізді заман талабына сай қайта жаңғыртып, жастар санасына жеткізе білу-басты міндет.

Оқу үрдісіне жаңа инновациялық технологияларды енгізумен қатар адами капиталды дамытуымыз керек. Берілетін білім-мемлекеттің жан-жақты дамуының көрсеткіші. Еліміздің әлемдік үрдіске енуі білімнің жаңа сапалық деңгейін арттырады. Жаңартылған білім жүйесі болашақтың иесі болар, елдің айбынын асқақтатар жастарға үнемі қайталанып отырылатын шиыршық жүйесімен білім беріледі. Бұл- сапаға бағыттлған еңбек.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан. – 2010. – 14 желтоқсан.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1989.
3. Шамова Т.И., Давыденко Т.М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. – М., 2003.

УДК 373.1

Мирошниченко А.А., Мирошниченко ИЛ.
Глазовский государственный педагогический институт им. В.Г. Короленко,
г. Глазов, Россия

ЭКСПЕРТНЫЙ ОТБОР СОДЕРЖАНИЯ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ

Качество профессионального образования и конкурентоспособность специалистов на глобальном рынке в значительной степени зависит от качества общего образования. Деятельность учителя определяет отношение обучающегося к образовательному процессу, уровень освоения образовательных программ и выбор им будущей профессиональной деятельности. Во многом деятельность учителя формирует у обучающийся стремления и умение «научится учиться». В современных условиях, когда образование через всю жизнь является реальностью, life-long learning становится залогом профессиональной и личной успешности.

Рассмотрим ключевой компонент процесса обеспечения качества образования - отбор содержания обучения и воспитания. В этом процессе возможно констатировать противоречие между существующими стратегическими ориентирами и возможностями педагогов. С одной стороны, законодательно закреплена адаптивность системы образования к уровню подготовки, особенностям развития, способностям и интересам человека [1]. Стремление ориентировать систему образования на развитие многообразия индивидуальных особенностей и образовательных потребностей ребенка является одним из современных общемировых трендов образования. Образовательным организациям (в сущности, конкретному учителю (группе учителей)) передается свобода в формировании образовательных программ. С другой стороны, готовность учителей к самостоятельному осуществлению отбора содержания образования не обеспечена должным профессиональным образованием. Программы подготовки учителей традиционно ориентированы на методическую работу с готовой задаваемой учебной информацией (учебники, пособия, справочники, методическая литература) [2]. Отбирать информацию из многочисленных источников, структурировать ее и переводить в статус задаваемой учебной информации, что в сущности, является работой аналогичной написанию учебника, не соответствует возможностям и ресурсам учителей. В осуществлении этой работы им требуется квалиметрическая поддержка.

Педагогическая квалиметрия, как раздел прикладной квалиметрии [3], имеет методологическую и технологическую основу, но его потенциал далеко не полностью используется в массовой системе образования. Рассмотрим варианты применения метода групповых экспертных оценок (ГЭО) для квалиметрической поддержки деятельности учителя по отбору содержания обучения и воспитания.

Применение метода ГЭО для отбора содержания образования требует формирования экспертной группы и определения объектов экспертизы [4]. По алгоритмам реализуются следующие этапы действий:

- определение совокупности кандидатов в экспертов;
- формирование банка экспертов;
- расчет коэффициента компетентности каждого эксперта;
- формирование экспертных групп;
- обеспечение их согласованности.

Пошаговое выполнение соответствующих алгоритмов трудностей не вызывает и гарантирует прогнозируемый результат. Отметим, что за последние два десятка лет существенно изменился «портрет» эксперта в области содержания образования. В нем произошло значительное (на 55-65 %) снижение влияния на коэффициент компетентности показателей, связанных с научной деятельностью эксперта. Снизилась значимость наличия ученой степени и звания, научных трудов, систематичности участия в статусных конференциях. В целом эксперт стал более далек от науки. Сегодня для учителей более авторитетен эксперт, который ориентирован на практическую деятельность и территориально ограниченный своим городом (районом). Такие изменения в «портрете эксперта подтверждает снижение роли педагогической науки в системе образования. При этом, желание стать экспертом у потенциальных экспертов не убывает даже при условиях безвозмездной работы.

В качестве объектов экспертизы при отборе содержания обучения и воспитания рассмотрим учебные элементы, самостоятельную творческую работу, социально-педагогические ситуации и воспитательные проекты.

Рассмотрение в качестве объектов экспертизы учебных элементов наиболее актуально на этапе работы учителя с задаваемой учебной информацией [5]. Ее источниками являются сетевые информационные ресурсы, учебники, научную и методическая литература, периодические издания и пр. Для проведения экспертизы первоначально необходимо обеспечить разложение проекта задаваемой учебной информации на составляющие учебные элементы. Например, школьный курс физики содержит 1034 - 1012 учебных элемента, школьный курс математики – 848 - 864 учебных элементов (результаты экспертизы 1999г., 2012 г.). Учебный элемент характеризуются параметрами: «внешняя форма (означающий)», «уровень усвоения (означаемый)», «логические связи», между учебными элементами одного предмета (между учебными элементами, принадлежащими разным учебным предметам), учебное (внеучебное) время [6]. Экспертами, как правило, выступают специалисты, представляющие систему образования и науки. В ходе первого этапа экспертизы определяется совокупность всех возможных учебных элементов и значений их

параметров. Она составляет обобщенную семантическую, логическую и временную характеристику всей учебной информации. В зависимости от целей, которыми могут быть, уровень подготовки, особенности развития, способности, интересы обучающегося осуществляется второй этап экспертизы. На втором этапе эксперты определяют конкретные учебные элементы, значения параметров для каждого учебного элемента в соответствие с конкретной целью. Такой целью, например, может быть профиль будущего профессионального образования (деятельности) [7]. В состав экспертной группы должны также входить представители сфер деятельности, специфика которых связана с конкретными целями. Результатом экспертизы на втором этапе является построение совокупности квалиметрически обоснованных последовательностей учебных элементов (содержательных траекторий) для каждой конкретной цели. Учитель, в зависимости от цели, для каждого конкретного обучающегося, использует содержательную траекторию для осуществления образовательного процесса (работа с предъявляемой учебной информацией). На смену субъективизму конкретного учителя образования приходит коллективное мнение экспертов.

Рассмотрение в качестве объектов экспертизы самостоятельной творческой работы, социально-педагогических ситуаций и воспитательных проектов связано с необходимостью обобщения и распространение педагогического опыта воспитательной работы. В ходе проведения педагогической экспертизы формируются банки, содержащие описание самостоятельной творческой работы [8], решение социально-педагогических ситуаций [9], рекомендации по конструированию и внедрению проектов [10]. Используя содержание банков в воспитательной работе, в зависимости от конкретных условий, учитель выбирает наиболее оптимальное решение или рекомендации.

Приведенные примеры объектов экспертизы не ограничивают возможности экспертного отбора содержания образования в деятельности учителя. К объектам экспертизы относятся содержание инклюзивного образования, инновационные программы, содержание профессионального, дополнительного педагогического образования и пр. Проблема видится не в расширении сферы применения экспертизы, а в готовности учителей принимать и использовать ее результаты. Ориентация на коллективное экспертное мнение не противоречит академическим свободам, но гарантирует рост объективности при отборе содержания обучения и воспитания учителем.

Применение результатов экспертизы при оборе содержания образования учителем является важной частью его квалиметрической подготовки. Формировать ее необходимо уже на этапе профессионального образования будущих педагогов. В основе квалиметрической подготовки отрицание приоритета контроля качества образования по итогам образовательного процесса, так как исправить педагогический «брак» не всегда невозможно. Квалиметрическая подготовка обеспечивает готовность количественно, в первую очередь, на основе экспертных методов, измерять промежуточные результаты качества образовательного процесса и корректировать деятельность педагога. Для этого, будущий педагог должен сам осваивать квалиметрически обоснованные образовательные программы и научиться учить по ним.

В квалиметрической подготовки будущих педагогов выделим пять этапов. Первый этап – теоретической подготовки – 15% учебного времени. Второй этап ориентирован на активное участие студентов в дискуссиях и формирование у них осознанного и позитивного убеждения в реальности и результативности влияния измерительных процедур на качество образовательной деятельности (20% учебного времени). В ходе третьего этапа у студентов формируются умения выполнять расчетные квалиметрические действия (15% учебного времени). На четвертом этапе, посредством, ролевых игр студент должен «прочувствовать» себя в различных ролях участников измерительных процессов (25% учебного времени). Пятый этап – разработка и защита собственного проекта, требующего квалиметрической подготовки студента (25% учебного времени).

Приведенные примеры не претендуют на всеобъемлющее описание возможностей применение экспертного отбора содержания обучения и воспитания в деятельности учителя. Не абсолютизируя экспертные методы, отметим, что в настоящее время они являются наиболее доступным инструментом квалиметрической поддержки деятельности учителя при отборе содержания обучения и воспитания.

Список литературы

1. Федеральный закон "Об образовании в Российской Федерации" N 273-ФЗ от 29 декабря 2012 года с изменениями 2017-2016 года, ст. 3.

2. Мирошниченко И.Л., Мирошниченко А.А. Тезаурус как модель задаваемой учебной информации // Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. – №12(54). – Часть 4, декабрь. – С. 56-58.

3. Азгальдов Г.Г. Количественная оценка качества. – М.: Изд-во стандартов, 1971. – 176 с.

4. Черепанов В.С. Экспертные оценки в педагогических исследованиях. – М.: Педагогика, 1989. – 152 с.

5. Мирошниченко И.Л. Подходы к отбору и структурированию содержания учебного материала // Сосременные технологии в мировом научном пространстве: сб. статей Междунар. научно-практич. конф. (20 ноября 2016 г., г. Казань). В 4 ч. Ч. 3. – Уфа: Аэтерна, 2016. – С.73-76.

6. Мирошниченко А.А. Профессионально ориентированные структуры учебных элементов. – Глазов, 1999. – 62 с.

7. Мирошниченко И.Л. Роль самооценки в профессиональном самоопределении учащихся // Педагогика и современность – 2016. – №1(21). – С. 67-71.

8. Кудрицкая Е.В. Самостоятельная творческая работа студентов в аспекте квалиметрического подхода // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2013. – №10. – С. 49-52.

9. Иванова Н.П. Модели представления социально-педагогических ситуаций в экспертных системах // Материалы международной научно-практической конференции «Современный взгляд на будущее науки» (20 марта 2017 г.). – Уфа: Аэтерна. – С. 159-163.

10. Мирошниченко А.А., Куртеева О.В. Квалиметрия воспитательного проекта // Вестник ИжГТУ им. М.Т. Калашникова – 2014. – № 2(62). – С. 182-184.

ӘОЖ 37.011.32-052

Молдағалиев Б.А., Мергенова Р.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ӘДЕБІН ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі қоғамдық – саяси, әлеуметтік-мәдени жағдай еліміздегі білім берудің әдіснамалық негіздеріне, стратегиялық бағыттарына, мақсаты мен мазмұнына жаңа талаптар қойып отыр. Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаттарының бірі- экономиканың және азаматтардың әл-ауқатының тұрақты дамуын қамтамасыз ететін білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, адами капиталты дамыту үшін оны түбегейлі жаңғырту болып табылады [1].

Осындай жағдайдың оқушы жастардың еңбекке дайындығын, кәсіптік даярлығының дәрежесіне, мамандыққа бейімделудің кезеңін қысқартуды теңдесі жоқ биіктікке көтеруді талап ететіні айқын көрініс.

Бәсекелік механизміне негізделген нарық еңбек адамына ерекше іскерлік, шеберлік, белсенділік пен істегі тәртіптілік, жауапкершілік, екпінді еңбекке жарамдылық т.б. белсенді іс-әрекетке дайындық сияқты өте жоғары талап қояды.

Осы талап деңгейінен шығатын жастарды оқытып, тәрбиелеу мұғалімдерге жүктелген. Бүгінгі таңда толғағы жеткен көптеген педагогикалық әлеуметтік мәселелер мұғалімнің ой-санасының жаңаруымен, жаңа міндеттерді айқын түсінуімен, педагогтардың белсенділігімен, шығармашылық қатынастарымен, жоғары деңгейдегі кәсіби әдебімен шешіледі.

Сонымен мұғалім - өзінің барлық болмысымен, мамандығына деген ыстық ықыласымен, ұстаздық еңбегіне жанкештілігімен балаға деген шынайы сүйіспеншілігімен көрінетін ең үлгілі, өнегелі адам.

Мұғалім - қоғамның тұтас ауқымына айналған қайта құру, жаңару үдерісінде оң өзгерістер, жаңаша ойлау, шығармашылық іс-қимыл арқылы танылатын басты тұлға. Осы талап деңгейінен шығатын жастарды оқытып, тәрбиелеу мұғалімдерге жүктелген. Бүгінгі таңда толғағы жеткен көптеген педагогикалық, әлеуметтік мәселелер мұғалімнің ой-санасының жаңаруымен, жаңа міндеттерді айқын түсінуімен ерекшеленеді. Мұғалімге қойылып отырған тағы бір талап оның – кәсіби әдебінің жоғары деңгейде болуы.

Мектепте бірнеше жыл жұмыс істеген мұғалім көптеген қиыншылықтарға тап болады, мектептің алдында тұрған жаңа міндеттермен байланысты көптеген сұрақтарға жауап іздейді: мектеп реформасы қандай бағытта жүргізілуде, қандай жолдармен мұғалім өз шеберлігін арттыруға болады, дарынды оқушылармен қалай жұмыс істеу керек, оқушылардың ғылыми жобаларын даярлаудың әдістемесі қандай, мұғалім қандай шығармашылық жұмыстарға қатыса алады т.б.

Ұлы педагогтар жас ұрпаққа білім және тәрбие беретін мұғалімдердің ролін жоғары бағалаған. Қазақтың аса талантты педагогы Ы.Алтынсарин қазақ балаларына арналған мектеп ашумен бірге, онда қызмет істейтін, балаларды оқытып, тәрбиелейтін кадрларға, атап айтқанда, мұғалімдерді дайындауға аса зор мән берген.

«Халық мектептері үшін ең керектісі – оқытушы. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы өкімет бұйрықтары да, әбден мұқият түрде жүргізілген инспекторлар бақылауы да оқытушыға тең келе алмайды. сондықтан да мен жақсы оқытушыны дүниедегі заттың бәрінен де қымбат көремін», - деп жоғары бағалады [2, 64 б.].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында мектеп мұғаліміне байланысты мынадай міндеттер қойылған: мектепке дейінгі ұйымдардың педагог кадрларының сапалық құрамын жақсарту және педагог кәсібінің беделін арттыру; педагогтар кәсібінің беделін және олардың сапалық құрамын арттыру [1].

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі саласы жаңа тәсілдер аясында кеңеюде. Ол – пәнаралық және жобалық қызмет, оқыту мен басқаруда ақпараттық компьютерлік технологияны пайдалану, дамуында ерекше қажеттіліктері бар балаларды интеграциялау және ата-аналарды консультациялық сүйемелдеу.

Еліміздегі педагог кадрларды кәсіби дамытудың жаңа тетіктері енгізіледі. Негізгі аспект мұғалімнің зерттеу қызметі болуда. Педагогтерге қойылатын талаптарды күшейту шаралары қарастырылуда. Өздігінен білім алу және өзін-өзі жетілдіру педагог портфолиясында көрінетін педагог қызметінің ажырамас бөлігіне айналады. Бірінші және жоғары санаттарды алу үшін жағдай жасау мақсатында педагогтердің біліктілік деңгейіне қойылатын талптар қайта қаралатын болады.

2019 жылдан бастап педагог кадрларды тәуелсіз сертификаттауға дайындық және оған көшу мәселесі пысықталатын болады. Қазақстандық мұғалімдер TALIS зерттеулеріне қатысады, оның нәтижелері бойынша еліміздегі мұғалімдер корпусының сапалық құрамын жақсарту бойынша ұсынымдар әзірленетін болады. Педагогтің кәсіптік стандарты әзірленеді және педагогикалық мамандықтарға қабылдаудың тетіктері қайта қаралатын болады.

Елімізде 2007 жылы қабылданған «Білім туралы» заңында алғашқы рет «Педагог қызметкердің мәртебесі» атты 7 – тарау енгізілді. 50 – бапта педагог қызметкердің мәртебесі, ал 51 – бапта педагог қызметкердің құқықтары, міндеттері мен жауапкершілігі көрсетілді [3].

Осы заңда міндеттері мен педагогтық әдеп нормаларын бұзғаны үшін педагог қызметкер Қазақстан Республикасының заңдарында және еңбек шартында көзделген жауаптылыққа тартылуы мүмкін деп көрсетілген. Мысалы, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексінде педагог қызметкердің міндеттерін және педагогтік әдеп нормаларын орындамауы немесе тиісінше орындамауы – жеке тұлғаларға айлық есептік көрсеткіштің үштен беске дейінгі мөлшерінде, лауазымды адамдарға бестен онға дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады деп көрсеткен [4].

Ендігі уақытта мұғалімнің еңбегін бағалағанда зерттеу қызметі мықтап есепке алынады. Мұғалім қызметі өзінің сипаты жағынан ғалым еңбегіне ұқсас. Педагог шәкіртін тиімді оқыту және тәрбиелеу үшін оның жеке өзін және рухани қалыптасу процесін үнемі зерттейді.

Көптеген мұғалімдер өзі оқытатын ғылымнан байыпты зерттеулер жүргізеді. Журналдар мен жинақтарда ғылыми мақалалар жазатын, оқу құралдары мен монография шығаратын талай мұғалімдер есімі белгілі. Зерттеуші мұғалімнің шығармашылықпен, әрі нәтижелі жұмыс істейтіндігі байқалады.

Зерттеу қызметі мұғалімнен өзіндік жұмыспен белсене айналысуды талап етеді. Өзіндік жұмыс – тек жекелеген пәнді меңгеру ғана емес, сонымен қатар оқу, ғылыми, кәсіби іскерлік, өзіндегі жауапкершілікті сезіне білу, дербес жұмыс істеуге үйрену. Сондықтан өзіндік жұмыспен айналысатын мұғалім педагогикалық шеберлігін арттырады, зерттеу қызметі нәтижелі болады.

Мұғалімнің ғылыми зерттеу жұмысы педагогикалық шындықтың құбылыстарын эмпирикалық және теориялық танудың, зерттеудің тәсілдері, іс-шаралары. Мұғалім өзінің ғылыми зерттеу жұмысын ұйымдастыруды былай жүргізеді:

- ғылыми зерттеу жұмысын жоспарлай білу дағдысын қалыптастыру;
- қажетті әдістерді таңдай білу;
- қалыптастырушы экспериментті өз бетінше ұйымастыру және зерттеу нәтижесін сапалы қорытындылау;
- мұғалімнің ғылыми зерттеу жұмысын жоспарлау, жоспармен зерттеу картасын құрастыру, зерттеу тақырыбы бойынша картотека құрастыру.

Мектеп реформасының талаптарына сәйкес мұғалімнің жеке басын жетілдіру міндеті ерекше маңызды болып отыр, өйткені мектептегі бүкіл оқу-тәрбие процесі тиімділігінің табысты болуы көбінесе соған байланысты. Әрбір мұғалім өз басының бағалы кәсіптік сапасын, іскерлігі мен дағдысын жетілдірудің, яғни өзінің кәсіптік тәрбиесімен шұғылдануының айрықша маңызы бар. Кезінде көптеген көрнекті педагогтар өзін-өзі тәрбиелеудің қажеттігін атап көрсеткен болатын. Мұғалім үшін қастерлі міндет «өзінің жеке басының тәрбиесін бүкіл өмірлік міндетіне айналдыруда», - деп есептейді А.Дистервег [5, 75 б.].

Өзіндегі ең озық адамгершілік қасиетті дамыта білу – мұғалімнің кәсіптік даярлығының іргетасы. Күнделікті кәсіптік қызметінің барысында осы іргетаста мұғалімнің педагогикалық техникасы, оның оқыту және тәрбиелеу жұмыстарындағы іскерлігі мен дағдысы жетіледі, ажарлана түседі.

Ұстаздық қызметте мұғалім өз мінезін, өз еркін, өз эмоциясын меңгере, ұстай білуінің айрықша маңызы бар. Ең алдымен өзін-өзі тәрбиелеу өз еркін меңгере білуде нақты нәтижеге бағытталуы: өзін ұстай білуі, жақсы көңіл күйде бола білуі, өзіне-өзі бұйрық беруді және өзін-өзі иландыруды пайдалануы, дербес күн тәртібін, режимін т.б. орындауы тиіс.

Ерікті дамыту кәсіптік мұғалімдік қызметте табысқа жетуге, адамдармен қарым-қатынасқа, өз бетімен білім алуға, шет тілін үйренуге бағытталуы мүмкін. Тіпті адамның ақыл-ой құдыретінің жемісі деп саналатын ғылыми жаңалықтардың өзі де көбінесе адам еркінің нәтижесі. Мұғалімдердің еңбегінің ерекшелігі, олар өзін-өзі меңгере білуі, ұстамдылық, ізеттілік, ақиқаттық тұрғысынан өнеге көрсетуі тиіс.

Адамға тән нәрсенің барлығы мұғалімге жат емес. Алайда мұғалімдер үшін өзін-өзі тәрбиелеудің кәсіптік және педагогикалық өзіндік пайдалы сипаттарын білгені жөн. Атап айтқанда, үйірсектік, өзін-өзі ұстай білу, мақсатқа жетудегі табандылық, оптимизм және әзіл, баланы жақсы көру, педагогикалық байқағыштық, ұйымдастырушылық қабілеті, қатынастық сапа және т.б.

Шебер педагог – бұл нәзік те ойлы мұғалім, жақсы тәрбиеші, оқу және тәрбие жұмысын ұйымдастырудың соңғы әдістерін меңгерген тұлға. Мұғалім шеберлігіне жету өте қиын, бірақ ол оған ұмтылуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 27 ақпанындағы №123 қаулысы.

2. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ: Өлеңдер, әңгімелер, хаттар, очерктер. – Алматы: Жазушы, 1988. – 320 б.

3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы // Егемен Қазақстан. – 2007. – 15 тамыз.

4. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2001. – №6.

5. Дистервег А. Избр. пед. соч. – М., 1976.

УДК 377.8 (574)

Муева А.В.
Калмыцкий государственный университет им. Б.Б. Городивикова,
г. Элиста, Россия
Сарсен К.А.
Уральский политехнический колледж,
г.Уральск, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ КОЛЛЕДЖЕЙ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

Коммуникативные навыки – это способность человека взаимодей-ствовать с другими людьми, адекватно интерпретируя получаемую информацию, а также правильно ее передавая. Эти навыки очень важны в обществе, когда ежедневно необходимо взаимодействовать со многими людьми. Некоторые профессии обязывают уделять им больше внимания, поскольку в определенных видах деятельности основным методом работы является общение: это журналистика, психология, педагогика, социология и др.

Современный этап развития общества требует от специалистов владения коммуникативными умениями для решения проблем профессионального и социального характера; успешного коллективного взаимодействия и сотрудничества. Для того чтобы эффективно взаимодействовать в науке и практике, в сфере межличностных отношений, специалисту технического профиля необходимо наличие коммуникативных качеств, которые представляют собой интегративную связь ценностных ориентаций, нравственных позиций и устремлений, знаний, умений, профессиональной этики [1].

Решение этих задач в системе профессионального образования невозможно без формирования профессиональных коммуникативных умений специалиста, обеспечивающих его успешное взаимодействие как по вертикали (начальники и подчиненные), так и по горизонтали (коллеги). Практическая необходимость профессиональных коммуникативных умений у специалистов детерминирована условиями совместной профессиональной деятельности и содержанием функций их профессии.

Названным условиям отвечает феномен коммуникативных умений у студентов технического колледжа, что обусловило выбор темы исследования «Формирование коммуникативных умений у студентов технического колледжей в процессе реализации профессионально-дискуссионной игровой технологии».

Проблема средств профессиональной коммуникации и их роли в успешной деятельности педагогических систем стала разрабатываться сравнительно недавно (А.А. Бодалев, А.В. Петровский, Н.В. Кузьмина, Я.Л. Коло-минский, З.Ф. Есарова, Т.С. Васильева, В.А. Кан-Калик и др.). Существуют многочисленные работы отечественных и зарубежных исследователей (И.Н. Алексеевой И.Батлер, А.А. Вербицкого, К.Гренджер, Г.П. Ладоус,

В.Литлвуд, В.Скалкина, А.С. Спиваковской, Н.Н. Страздас, М.Форверг, Ж.С. Хайдарова, Д.Б. Эльконина и др.), раскрывающие теоретические и практические вопросы, связанные с применением обучающих игр, которые являются частью активных методов обучения, с учетом возраста и подготовки обучающихся. В научной литературе достаточно обосновано влияние игровой деятельности на развитие личности в профессиональном образовании (А.М. Айделамазьян, И.Н. Алексеева, Л.Е. Алексеева, Н.Н. Еговцева, А.А. Вербицкий, С.Р. Гидрович, Т.А. Дмитриенко, Н.Н. Никитина, М.А. Петухов, Г.К. Селевко, В.А. Сластенин, Н.И. Чернова и т.д.).

Выявлено, что коммуникативная деятельность студента - это система, состоящая из организационно-мотивационного, содержательно-процессуального и критериально-результативного компонентов, которые определены социальной природой коммуникативной деятельности и идеей активности личности.

Различные аспекты формирования профессиональной коммуникативной компетентности нашли отражение в ряде диссертационных исследований

В.Ф. Аитов, Л.Е. Алексеева, Н.А. Газова, М.Г. Евдокимова, Н.Н. Еговцева, Н.Д. Колетвинова), направленных на профессионально ориентированное обучение.

В педагогической практике в последнее время наметилась тенденция использования различного рода игр для решения профессиональных задач. Это связано, с одной стороны, с пониманием сложной системной организации объектов и явлений, с наличием различных позиционных и ролевых аспектов рассмотрения деятельности и жизнедеятельности обучающихся, с другой - с возможностью именно в игре соединить наиболее глубокое и всестороннее исследование имеющейся проблемы с речевым развитием участников игры. Наиболее глубоко исследованы дидактические возможности деловых игр как способа усиления мотивации учебной деятельности студентов и профессиональной подготовки.

Однако, несмотря на значимость проведенных исследований в области формирования коммуникативной компетентности и компетенций и большое количество публикаций, посвященных теории ролевого общения, проведения деловых игр, проблема использования технологий игрового обучения в формировании профессионально значимых коммуникативных умений у студентов в процессе профессиональной подготовки в технических вузах остается недостаточно исследованной.

Выше изложенное позволяет выявить противоречие, которое заключается в том, что возможности использования технологий игрового обучения исследуются без связи с комплексной программой формирования профессионально значимых коммуникативных умений и навыков у студентов на практических занятиях в техническом вузе, а проблема формирования этих умений у студентов должным образом не рассматривается при использовании ситуативно-ролевого общения. Именно это противоречие послужило основой для разработки профессионально-дискуссионной игровой технологии, позволяющей решать педагогические задачи путем целенаправленной, совместной познавательной и коммуникативной деятельности обучающего и обучаемых.

Усиление профессиональной направленности в обучении будущих специалистов сегодня является одним из наиболее важных участков работы методистов, разрабатывающих технологии обучения. Несмотря на наличие целого ряда публикаций, эта проблема, в целом, еще далека от своего окончательного решения. Анализ состояния рассматриваемого вопроса в педагогической теории и практике позволил выявить круг противоречий, отражающих в целом несоответствие: актуальности формирования профессиональных коммуникативных умений у студентов технического вуза и разработанности технологий игрового обучения;

Философские основания составляют положения о единстве теории и практики как критерии истины (В.Гегель, К.Маркс, Платон); о человеке как высшей ценности, о профессиональных коммуникативных умениях, об образовании как системе, процессе, результате (Б.С. Гершунский, Э.Н. Гусинский, Ю.И. Турчанинова); фундаментальные положения теории личности, деятельности и общения (Б.Г. Ананьев, А.А. Бодалев, Л.И. Божович, С.Л. Рубинштейн и др.); основополагающие идеи коммуникации (Г.М. Андреева, Л.И. Архангельский, Н.П. Ващекин, И.С. Кон, В.М. Соковнин и др.).

Психологические основания исследования составили положения дея-тельностного подхода (Бабанский Ю.К.); [2] положения информационно-коммуникативно-деятельностного принципа на основе информационно-коммуникативного (М.П. Вайсбурд, М.А. Ариян, Р.Ф. Абдеев, Г.Лас-свелл, В.Д. Шадриков и др.) [3], системно-коммуникативно-информационного подходов (Вейт М.А., Черевко И.М., Шерковин Ю.А. и др.) [4]; проблемы коммуникации (А.А. Бодалев, А.А. Леонтьев, Б.Ф. Ломов, К.К. Платонов и др.); социально-психологическая направленность общения (Г.М. Андреева, Б.Ф. Ломов и др.).

Педагогическими основами исследования являются: проблемы развития личности и ее саморегуляции (Ю.А. Милославский, В.А. Сластенин и др.); проблемы формирования профессионально значимых коммуникативных умений (А.А. Бодалев, Р.А. Коновалова, А.В. Мудрик, Л.Ф. Спирин и др.); принцип коммуникативности (А.А. Бодалев, Б.Ф. Ломов, А.Н. Леонтьев, Г.А. Китайгородская, Е.А. Маслыко, А.В. Мудрик, В.А. Сластенин, В.Д. Ширшов и др.); проблемно-коммуникативный принцип (О.Ю. Искандарова и др.).

Важное значение для создания модели формирования профессиональных коммуникативных умений у студентов при использовании технологии игрового обучения имели идеи, концепции, теории о принципах целеполага-ния (Б.В. Бокуть, Л.И. Божович, А.А. Бодалев, В.М. Гордон, В.Г. Рындак, Ю.Н. Сокольников и др.); о процессуальном подходе, как принципе управления (Б.С. Гершунский, Ю.А. Конаржевский, П.В. Копнин, Б.И. Коротяев, В.Д. Семенов, Н.Ф. Талызина и др.); о формировании коммуникативных умений с помощью технологий игрового обучения (Л.М. Войтюк, Г.А. Китайгородская, Г.М. Шемякина и др.); о выработке мотивации у будущего специалиста на основе аналитико-корректирующего подхода (В.В. Калюжная, Ю.А. Конаржевский, А.И. Кочетов, Б.И. Коротяев, Н.Ф. Талызина и др.).

Методологические основы педагогических исследований (Б.С. Гершунский, В.И. Загвязинский, В.В. Краевский, Н.Д. Никандров, и др.) явились исходными положениями для моделирования опытно-экспериментальной работы и выбора соответствующих методов.

Методы исследования определялись его целью, решением теоретических и практических задач.

Теоретические методы: теоретический анализ проблемы исследования на основе изучения литературы в области педагогики, психологии и методики профессионального образования; описательное и графическое моделирование; анализ категорий, понятий.

Эмпирические методы: сравнительный анализ и обобщение практического опыта обучения студентов технического вуза; моделирование процесса обучения при использовании игровых технологий; наблюдение; анкетирование; тестирование; опрос; собеседование; констатирующий и формирующий эксперимент.

Статистические методы измерения и математической обработки результатов экспериментального обучения, их системный и качественный анализ, графическая интерпретация данных исследования.

Анализ практики подготовки специалистов в технических колледжах показал, что обучение студентов на занятиях с ними в большинстве случаев проводится с использованием традиционных методов обучения, технологии же игрового обучения в формировании профессионально значимых коммуникативных умений у студентов используются эпизодически и не систематически. Уровень развития речевых умений и уровень сформированности коммуникативных умений не удовлетворяет современным требованиям к качеству профессиональной подготовки специалистов.

В педагогической модели нашего исследования положена идея использования профессионально-дискуссионной игровой технологии в качестве средства формирования коммуникативных умений у студентов технического колледжа как необходимого компонента их профессиональной подготовки и ресурса повышения качества их образования для дальнейшего решения проблем профессионального и

социального характера и успешного коллективного взаимодействия и сотрудничества. В разработанной нами модели система формирования коммуникативных умений у студентов технического вуза в процессе изучения иностранного языка представлена как целостная система со множеством элементов, образующая устойчивое единство. Компонентами педагогической модели в нашем исследовании являются: цели, задачи, принципы, основные направления деятельности, профессионально дискуссионная игровая технология обучения, критерии сформированности коммуникативных умений у студентов.

Студенты положительно оценивают использование профессионально-дискуссионной игровой технологии, понимают ее важное значение в качестве средства формирования профессионально значимых коммуникативных умений. Преподаватели также понимают важность включения профессионально-дискуссионной игровой технологии в образовательный процесс, однако, они теоретически слабо подготовлены к их реализации и не имеют достаточно дидактического материала, поэтому у них возникают затруднения в реальной организации учебного процесса с использованием учебных игр.

Сравнительный анализ результатов обучения традиционными методами с результатами, полученными после экспериментального обучения с использованием профессионально-дискуссионной игровой технологии, свидетельствует в пользу организации учебного процесса с использованием игр. Студенты гораздо более активны во время проведения игровых занятий, чем во время проведения традиционных занятий. Кроме того, игры обладают значимыми личностными и профессиональными смыслами, способствуют становлению и формированию иноязычных коммуникативных умений, которые являются необходимыми в условиях международной интеграции.

В условиях высоко развитой активности студентов во время проведения игровых занятий, значительно повышается их языковая грамотность и языковые навыки, а также положительно проявляется в формировании навыков межличностного общения, повышении уровня культуры поведения и стилях отношений с партнерами по коммуникации.

Анализ философской, социологической, педагогической, психологической литературы, проведенные теоретические исследования и педагогическая экспериментально-опытная работа подтвердили выдвинутую гипотезу о том, что использование профессионально дискуссионной игровой технологии позволит активизировать формирование коммуникативных умений будущих специалистов-инженеров и позволили сформулировать следующие выводы:

Проблема формирования коммуникативных у студентов в процессе обучения в техническом колледже при использовании технологий игрового обучения как основы активизации учебного процесса рассматривается недостаточно, а ее основные вопросы разработаны не в полной мере.

Профессионально значимые коммуникативные умения у студентов технического колледжа а представляет собой совокупность знаний, умений и навыков, определяющих уровень профессиональной пригодности в ситуации интерсоциального поведения, адекватной целям, сфере и обстановке процесса коммуникации [5]. К таким умениям можно отнести: а) знание языковой системы и владения нормами ее применения; б) знания о предмете коммуникации и о возможности реализации этих знаний, используя иностранный язык; г) знание механизмов и законов коммуникации; д) умение извлекать, перерабатывать, принимать и передавать информацию; ж) умение прогнозировать коммуникативный акт на иностранном языке; з) умение корректировать собственную речь и поведение в изменяющихся условиях коммуникации. Разработанная профессионально-дискуссионная игровая технология может явиться системообразующим фактором в обучении будущих специалистов и описанная система постепенно усложняющейся доигровой работы позволяет осуществлять коммуникативную подготовку специалистов на интегративной основе, отвечающей специфике высшего технического образования [6].

Моделирование педагогического процесса формирования коммуникативных умений при использовании профессионально-дискуссионной игровой технологии обучения у студентов технического колледжа позволило теоретически обосновать и экспериментально проверить модель формирования коммуникативных умений у студентов технического вуза, включающую структурные компоненты (цель, задачи, принципы, функции, основные направления, критерии, результаты), объединенные в комплекс дидактических условий. Эффективность данной технологии подтверждается результатами опытно-экспериментальной работы.

Список литературы

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: Владос, 1994. – 336 с.

2. Бабанский Ю.К. Проблема повышения эффективности педагогических исследований. – М., 1982.

3. Вайсбурд М.П., Ариян М.А. Ситуативная роль как методическое понятие. // ИЯШ. – 1984.– №5. – С. 29-34.

4. Вейт М.А., Черевко И.М. Групповое взаимодействие в учебно-воспитательном процессе: учебное пособие. – М.: Просвещение, 1969. – 226 с.

5. Дмитриенко Т.А. Профессионально-ориентированные технологии // Высшее образование в России. 2003. – №3 – С. 159-161.

6. Евдокимова М.Г. Система обчения иностранным языкам на основе информационно-коммуникационной технологии (технический вуз, английский язык) / Автореферат дис. д-ра пед. наук. – М., 2007. – 38 с.

ӘОЖ 377.5

Муканаева А.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Қазіргі кезде республикада әлемдік білім кеңістігіне енуге бағытталған жаңа жүйе жасалып, оған мемлекеттік деңгейде үлкен мән беріліп, білім саласын жүйелі реформалау арқылы түбегейлі өзгерістер енгізу қолға алынуда.

Жоғары білім беру жүйесі болашақ мамандардан кәсіби икемділік пен ұшқырлықты, сан қырлы шығармашылық қызмет ізденіс, өз бетімен дамуға қабілет пен біліктілікті талап етеді.

Осыған орай болашақ ұстаздарды дайындаудың өзі кәсіби білім берудің міндеттер жүйесін бірнеше қырынан қарастыруды талап етеді.

Кәсіби білім берудің негізгі міндеті – болашақ кәсіби оқыту педагогының субъект қызметіне сәйкес құралдарды жүзеге асыру және оларды практикалық іс-әрекетте қолдану іскерлігін қалыптастыру, педагог бойындағы кәсіби іскерлік қасиеттер мен қабілеттерді дамыту. Болашақ маманды психологиялық тұрғыдан даярлауды жүзеге асыратын кәсіби іскерлік қасиеттер сипаты:

- дәлелдеу психологиялық сипаты: дамыған әлеуметтік жауапкершілікті, құмарлықты, дүниетанымды қалыптастыратын, ішкі азаматтық позициясының есебінсіз жүзеге асуы мүмкін емес;
- оқыту психологиялық сипаты келесі қасиеттерді: эрудиция, нақты мақсаттарды құра білу іскерлігі, білімнің жүйелігі, логикаға сәйкестілік пен қазіргі оқыту технологияларын қолдану қабілетін қамтамасыз етеді;
- тәрбиелеудегі психологиялық сипат: педагогикалық ойлау, бақылағыштық, оптимизм, ықылас пен ынтасы, оқушылардың жас ерекшеліктерін есепке алу іскерлігі, сыртқы түрінің әдемілігі, өзін-өзі сынау, ішкі ынта, ізденістің көмегімен орындалады;
-дамыту сипаты: педагогикалық болжау, қиялының мол болуы, оқушылардың әрқашанда меңгерген білім деңгейін тексеру, өздігінен білім алу сияқты қасиеттердің қалыптасуын жобалайды;
-конструкторлық-зерттеу сипаты: әуестік, техникалық фантазия, жоғары тәртіппен орындау, тазалық, бір мәселені шешумен ұзақ уақыт бойы айналысу қабілеті, логикалық және абстрактілі ойлаудың дамуы көмегімен жүзеге асады;
- Өндірістік-технологиялық сипаты кеңістікте қабылдау, практикалық және конструкторлық ойлау, үйлесімділіктің болуы мен реакцияға тез әсерленуінің дамуын қамтамасыз етеді;
- кәсіпке икемділік сипаты: орындау табандылық, қайраттылық, ынталылық, қарым-қатынас жасау, шешім қабылдау, ұйымдастыра білу қабілетінің көмегімен жүзеге асады.

Осындай кәсіби психологиялық маңызды қасиеттер мен қабілеттердің жиынтығын Л.А.Шкутина зерттеуі бойынша бөліп қарастырады. Жүргізген зерттеу жұмысының нәтижесінде кәсіби оқыту педагогына тән кәсіби маңызды қасиеттердің тізімін жобалап ұсынған. Бұл қасиеттер арнайы іскерлік пен дағдының қалыптасуына көмектеседі. Кейіннен берілген қасиеттер тізімін кәсіби іскерлік қасиеттердің функционалдық бірлігі деп атады [1].

Кәсіби даярлауға бағытталған жұмыстарға кәсіпке психологиялық икемділігін, қызығушылығын, талабын, ішкі млтивациясын тудыру, кәсібилік сана-сезімі, субъектінің кәсібилік даму кезеңдері жатады.

Кәсіби білім берудің жетістігін анықтайтын маңызды психологиялық сәт – жастық шақтағы таңдаған мамандықты игеруге өзгеше «дайындықтың» (эмоционалдық, мотивациялық) болуы.

Қазіргі психологияның өзекті бөлімдерінің бірі – жастар психологиясы. Бұл тақырып өте күрделі және бірнеше аспектілерді қарастырылады, бұл: психологиялық жас ерекшеліктер, оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық және әлеуметтік мәселелері, жанұя, әртүрлі топтардың әсері және тағы да басқа көптеген аспектілер [2]. Жастардың мәселесі және олардың қоғам өміріндегі орыны тәуелсіздікті енді ғана алған Қазақстан үшін ең ерекше ұшқыр мәселелердің бірі десек, болашақ мұғалімдерді психологиялық тұрғыдан кәсіби даярлау ерекшеліктерін отандық ғалымдар Қ.Б. Жарықбаев, С.М. Жакупов, З.Ә. Исаева, Г.К. Ахметова, М.А. Құсайынова және т.б. ғылыми еңбектерде сарапталып өзіндік тұжырымдама берген [3; 4].

Студенттер таным мен іс - әрекеттің субъектісі ретінде сол қалпында өмірге келмейді, ол сондай дәрежеге, қалыптасу барысында жетеді. Жеке тұлға іс - әрекеттер тәсілдерін меңгере отырып, қажетті білімдерді әлеуметтік тәжірибе жиынтығы ретінде меңгеріп сонымен бірге қозғалыс формасындағы адамзат әрекет күштері мен қабілеттерінің заттық формаға ауысуында жүзеге асады, яғни бұл іс - әрекеттің субъектісі болашақ мұғалімдердің тұлғалық қасиеттерінің дамуы деген сөз.

Болашақ мұғалімдерді кәсіби тұрғыдан психологиялық даму ерекшеліктерін қарастырмас бұрын жеке тұлға ұғымына тоқталып өтейік.

А.Н. Леонтьевтің пікірі бойынша, «Жеке тұлғаның жетістіктері мен кемшіліктері, жақсы және әлсіз жақтарымен көрінетін тек өзіне ғана тән даралық белгілері оның өзгелермен қарым-қатынас жасауы, қайырымдылығы, мейірімділігі, тәкәппарлығы, жағымды және жағымсыз қасиеттерінің көрінуіне де

байланысты. Олардың сыртқы ортамен қарым-қатынас жасауы, өмірдің алуан түрлі ерекшеліктерін тануға, танымдық қасиеттерімен, рухани байлығын арттыра түседі» - деп қарастырады [5].

Демек, жеке тұлға өзіне тән ерекшеліктері арқылы дараланады. Ондай ерекшеліктерге сенім, дүниетаным, мұрат, бейімділік, қызығу, қабілет, талғам, көзқарас т.б. қасиеттер жатады.

Белгілі психолог Б.Г. Ананьев еңбектерінде: «Адам–физиологиялық, психологиялық жағынан қалыптасып келе жатқан тіршілік иесі. Адам еңбек ету нәтижесінде жануарлар дүниесінен бөлініп шығып, бір-бірімен тілдің көмегімен қарым-қатынас жасайтын, дүниені танып білетін оны өзгертетін және еңбек құралдарын жасайтын жағдайға біртіндеп ие болды. Оның өмірдегі көрінісі физиологиялық, психологиялық, әлеуметтік ерекшеліктеріне, даралық қасиеттеріне байланысты жеке адам немесе жеке тұлға екені көрінеді»- деп қарастырады [3].

Жеке тұлғаның қалыптасу ерекшеліктерін психологиялық еңбектерді жүйелей келе оның төмендегідей бағыттарға бөлеміз:

Психологиялық бағыт жеке тұлғаның белсенділігін, қалыптасу жағдайларына жауап іздейтін, белгілі бір нәрсеге ұмтылып, оны керек ететін, тіршілік етуде белсенділік танытатын бағыт.

Жеке тұлғаның іс-әрекетін, дағдысын, икемділігін зерттейтін бағыт.

Жеке тұлғаның кәсіби ерекшеліктерін зерделейтін бағыт.

Жеке тұлғаның ішкі психологиялық құрылымын зерттеу бағыттары.

Бірқатар ғалымдардың пікірінше XXI ғасырда оқуға қабілеттілік, қайтақұрушылық ойлау, төзімділік, біліктілік пен сауаттылық, экономикалық, технологиялық және әлеуметтік мәдениет адамның негізгі қасиеттері болады.

Болашақ мамандардың кәсіби даярлығын талдау нәтижесінде адамның қоғамда өзін танытуының негізі және өмірдегі ең басты шешім қабылдау кезеңі кәсіпке даярлық болып есептеледі. Барлық психологиялық тұрғыда кәсіби даму теориясы, тәжірибе көрсеткендей, өзінің мақсаты ретінде аталған мәселелерді алдын ала анықтауды көздейді: кәсіби таңдаудың бағыты, мансапқа жету жоспарын құру, кәсіби жетістістіктің шынайылығы, жұмыстағы кәсіби мінез-құлықтың ерекшеліктері, кәсіби еңбектен қанағат алуы, жеке тұлғаның білім алу әрекетінің нәтижелілігі, жұмыс орнының, мамандықтың тұрақтылығы немесе ауыстырылуы [5].

Психодинамикалық бағыттың теориялық негізі З.Фрейдтің жұмысында көрсетілген, адамның ерте балалық шақтағы тәжірибесінің барлық өмір бойындағы тағдырын анықтайтын әсерін мойындай келе, мамандыққа кәсіби даярлау мәселелерін шешуде жетекші рольді жеке тұлғаның мамандығынан қанағат алуына көңіл бөлген.

Бұл еңбекті талдай келе, кәсіби таңдау және адамның кәсібилік мінез-құлқы бірқатар факторлардың салдары ретінде түсіндіріледі:

1) ерте балалық шақта қалыптасқан талаптардың құрылымымен;

2) ерте жастық шақтың психофизиологиялық даму қырларымен;

Психологиялық жағынан, ең бастысы, психикалық үдерістердің жүзеге асуына, психикалық жағдаяттардың пайда болуына, психикалық құрылымдардың көрінісіне тәуелді болатын – психикалық қасиеттерге (бағыттылық, темперамент, мінез-құлық, қабілеттер) тәуелділігі сипатталады. 2) әлеуметтік жағы – студенттің белгілі әлеуметтік топтан, ұлттан шығуынан туындайтын қоғамдық қатынастарын, қасиеттерін нақты көрсетеді;

3) биологиялық жағы – жоғарғы жүйке жүйесінің іс-әрекетінің типі, анализаторлардың құрылысы, шартсыз рефлекстер, инстинктілер, физикалық күш, дене құрылысы, бет әлпеті, терісінің және көзінің түсі, бойы және тағы басқалармен көрінеді. Жоғары оқу орнында болашақ маманды психологиялық тұрғыда кәсіпке даярлауда интеллектуалды дамудың жоғары деңгейін ескере отырып, жеке алғанда, қабылдау, елестету, есте сақтау, ойлау, зейін, эрудициялық мүмкіншілігі, танымалдық мүдделердің кеңдігі, логикалық операцияларды белгілі шеңберде игеру деңгейіне көңіл бөлу қажеттілігі анықталды. Бұл психологиялық дайындық деңгейі төмендеген жағдайда көтеріңкі мотивация немесе жұмыс қабілеті, оқу үдерісінде табандылық, ұқыптылық, мұқияттылық т.б. қасиеттерінің дамуына кері әсер ететіндігін көруге болады. Б.Г.Ананьевтің [6] пайымдауынша, студенттік шақ адамның негізгі әлеуметтік потенциалы даму үшін сенситивті кезең болып табылады. Жоғары білім адамның психикасына, оның тұлғалық дамуына үлкен әсерін тигізеді. Жоғары оқу орнында оқыған кезде, барлық қолайлы жағдай жасалса, студенттерде психиканың барлық деңгейінің дамуы қарқынды жүреді. Ол адамның ақыл-ойының бағытын анықтайды, яғни тұлғаның кәсіби бағыттылығын сипаттайтын ойлау жүйесін қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Шкутина Л.А. Професиональная педагогика Караганда, 2002.

2. Каргин С.Т. Влияние профессионально – педагогической направленности обучения на формирование педагогического мышления будущих учителей / Дис. ...канд. пед. наук. – Алма-Ата, 1988. – 150 с.

3. Жарықбаев Қ.Б. Психология. – Алматы: Білім, 1993. – 272 б.

4. Джакупов С.М. Психологическая структура процесса обучения / Дис…док. псих. наук. – М.: 1998. – 365 с.

5. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. Т. 1. – М., 1983. – 288 с.

6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Ленинград, 1968.

ӘОЖ 373.3

Муканова А.Д.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МЕКТЕП МАМАНДАРЫНЫҢ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың кезекті халыққа жолдауында: «Бір жыл бұрын мен еліміздің 2050 жылға дейінгі дамуының жаңа саяси бағдарын жария еттім. Басты мақсат — Қазақстанның ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылуы. Ол — «Мәңгілік Қазақстан» жобасы, ел тарихындағы біз аяқ басатын жаңа дәуірдің кемел келбеті... Өткен тарихымызға тағзым да, бүгінгі бақытымызға мақтаныш та, гүлденген келешекке сенім де «Мәңгілік Ел» деген құдіретті ұғымға сыйып тұр» деген болатын. Халықты бір мақсатқа, бір мүддеге, бір болашаққа үндеген Елбасының бұл жолдауында ел халқын жаңа әлемді жаңашылдықпен қарауға үлкен жауапкершілік жүктелгендігін аңғартады» [1].

Сонымен бірге жаңарудың, өміршеңдіктің негізі жастарда. Бұл үшін азаматтар тәлім-тәрбие мен ғылымға баса мән беріп, біліммен мықтап қаруланууы қажет. Елдің экономикалық, рухани жағдайының дамып, өркендеуі, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттыру елдің білім деңгейімен де тығыз байланысты – дей келе бүгінгі күні еліміздің әлеуметтік – экономикалық жағдайын жақсарту бағытында білімгерлерге жүйелі, нақты білім беру бағытында жоғары мектептің алдына үлкен мақсат артып отырғандығын көреміз.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», – деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері атап көрсетіледі [2]. Қазақстанның адами қоры бәсекеге қабілетті мемлекет болып қалыптасуы үшін, білім берудің жетекші мағлұматтары, қазіргі заманғы жаңа үлгілері және экономикалық өмірдің алдыңғы қатарлы түрлері тұтастай қоғамның игілігіне айналуы тиіс.

Қазақстан Республикасының даму келешегі адам өмірінің жоғары сапасына қол жеткізумен және әлемдік қоғамдастықта оның мәртебесін арттыруымен байланысты. Жоғары технологиялар дәуірінде дәл білім беру жүйесі болашақтың көкжиегін анықтап, тұрақты дамуды және мемлекеттің зияткерлік қуатын қамтамасыз етуде.

Қазақстанды бәсекеге қабілетті адам капиталы бар елге айналдыру үшін, алдыңғы қатарлы озық білім, білім берудің заманауи модельдері және экономикалық өмірдің прогрессивті нысандары бүкіл қоғамның игілігіне айналуы тиіс.

Қазақстанның адами қоры бәсекеге қабілетті мемлекет болып қалыптасуы үшін, білім берудің жетекші мағлұматтары, қазіргі заманғы үлгілері және экономикалық өмірдің алдыңғы қатарлы түрлері тұтастай қоғамның игілігіне айналуы тиіс.

Мұғалімнің оқушыға ықпалы оның тұлғалық қасиеттері мен өмірлік ұстанымдарын, педагогикалық іс-әрекеттің мәні мен әлеуметтік рөлін, өзінің кәсіби міндеттері мен тұлға ретінде өзіне қоятын талаптарын сезінуімен және қабылдауының дәрежесімен анықталады. Бүгінгі күні жоғары оқу орнының алдында тұрған мәселе бәсекеге қабілетті, еңбек нарығының сұранысына жауап беретін, жоғары білікті, ақпараттық-комуникативті құзыретілікке ие, өз ісінің кәсіби шебері, өз бетімен кез-келген жағдайда шешім қабылдай алатын, өзгермелі уақыт талабына сай жоғары бейімділік пен білікті маман тәрбиелеп шығару. Сол себептен қазіргі уақыттағы оқыту үдерісі жаңашылдықты талап етеді. Бұл білім беру жүйесінің бағытын анықтайды. Бір жағынан білім беру қызметіндегі барлық жүйеге бәсекеге қабілеттілікті туындатса, екінші жағынан педагогикалық кадрлардың кәсіби өсуіне, әр ісіне шығармашыл ізденіспен қарауына соның арқасында білім алушының тұлғалық өсіміне тікелей әсерін тигізеді.

Жеке тұлғаны жан-жақты дамыту шеңберінде білім берудің мақсаты мен мәнінің өзгеруі «білім беру технологиясы» деп алатын жаңа ұғымның пайда болуына ықпал етті. Білім беру технологиясы онда білім алушылардың қызметі жетекші фактор болып табылып, оқыту мұғалім мен білім алушының субьектаралық өзара әрекеті арқылы көрінеді.

Қазіргі білім жүйесінің ерекшілігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Білім беру саласында инновациялық үрдісті жүзеге асыру мұғалімдерден өз мінез – құлықтарын, ұстанымдарын, мүмкіндіктерін түрлендіруді талап етеді.

Мектептегі алғашқы баспалдақтың тұғырының мықты болып қалануына негіз болатын болашақ педагогтарды кәсіби дайындаудың міндеті – студентке тек білімнің жиынтығын беру ғана емес қоғамға қызмет ету мақсатында өмірдің жаңалықтарын бойына сіңіріп, өлшенбес әлеуетінің көзін ашып, жаңашылдыққа ұмтылудың ұйтқысы болу.

Қазіргі заман талабы тұрғысынан алып қарастырсақ, бүгінгі мектеп оқушыларының жаңалық атаулыға жаны құмар, интеллектуалдық деңгейі әлдеқайда жоғары екеніне көз жеткізуге болады.

Инновациялық оқыту технологиясы негізінде пәндік білім беру идеясы жүзеге асырылады. Бұл өз кезегінде инновациялық оқыту технологияларының теориялық негізіне терең зер салуды талап етеді.

Инновация ұғымы ең бірінші XIX ғасырда мәдениет танушылардың зерттеулерінен пайда болды, яғни бір мәдениет түрлерін, екінші ел мәдениетіне енгізу дегенді білдіреді және бұл ұғым этнографияда әлі күнге дейін сақталған.

Инновация термині қазірде білім берудің теориясы мен практикасында кеңінен қолданылуда. *Инновация* (латын сөзі *in*-в, *no*-*vis*-жаңа) жаңа, жаңалық, жаңарту дегенді білдіреді. С.И.Ожегов сөздігі бойынша: инновация бірінші рет шыққан, жасалған, жуық арада пайда болған, бұрынғының орнын басатын, алғаш ашылған, бұрыннан таныс емес енгізілген жаңалық ретінде қарастырылады. Үлкен энциклопедиялық сөздікте — *инновация* — ұғымы «жаңаша білім беру» деп түсіндіріледі.

Республикамызда — инновация ұғымын пайдалану соңғы жиырма жылдықтың еншісіне тиеді. Ең алғаш болып —инновация ұғымын қазақ тілінде анықтаған ғалым, профессор Немеребай Нұрахметов: — Инновация, инновациялық үдеріс деп отырғанымыз білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі [4].

Инновациялық негізін құраушы ұғымдардың – инновация, —нововведение, —новшество, —новое, т.б. қазақша аудармаларын жасаған К.Құдайқұлова болып табылады. Өз еңбектерінде —инновацияны – нақты қойылған мақсатқа сай салынған жаңа нәтиже деп есептеп, төмендегідей аудармалар жасаған:

Инновация дегеніміз білім беру, тәрбиелеу жұмысына жаңалықты енгізу, яғни жаңа әдіс-тәсілдерді, амалдарды, құралдарды, жаңа тұжырымдарды жасап, оларды қолдану деп анықталған.

Ғылыми инновациялар, алға ұмтылған үдерістер адам білімінің барлық салаларын қамтиды. Әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастыру-басқарушылық, техника-технологиялық инновациялар болып ажыратылады. Әлеуметтік инновация түрлерінің бірі педагогикалық инновациялар болып табылады.

Педагогикалық инновациялар – бұл педагогика саласында жаңа енгізілімдер, оның жеке компоненттерін, сондай-ақ жалпы білім беру жүйесінің, білім беру ортасына қалыпты элементтер (жаңашылдықтар) енгізетін, сипаттамаларын жақсартатын мақсатты бағытталған прогрессивті әзгерістер.

Педагогикалық инновациялар білім беру жүйесінің жеке қоры есебінен (дамудың интенсивті жолы), сондай-ақ қосымша күштердің (инвестициялық) – жаңа құралдардың, жабдықтардың, технологиялардың, капитал тартылудың және т.б. (дамудың экстенсивті жолы) есебінен жүзеге асырылуы мүмкін [5].

Педагогикалық технология оқу үдерісімен, мұғалім мен оқушының іс-әрекетімен тығыз байланысты. Қазіргі кезде әдебиеттерден заманауи білім берудің даму бағыты мен тенденцияларын қамтитын 50-ден астам педагогикалық технология қолданып жүргені мәлім. Атап айтқанда: иллюстрациялы түсініктемелі оқыту технологиясы, білім беруді ізгілендіру, проблемалы оқыту технологиясы, тірек сигналдар арқылы оқыту технологиясы, түсіндіре басқарып озат оқыту технологиясы, модульдік оқыту технологиясы, деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы, компьютерлік және ақпараттық технологиясы, жобалап оқыту технологиясы және т.б**.**

Педагогикалық технологиялардың мынадай міндеттері бар:

1. Педагогикалық іс-әрекетінің өзекті мәселелерін білу.
2. Оқу бағдарламасының түрлендірілген нұсқауларын құрастыру.
3. Оқу модулін құрастыру.
4. Оқушыларға арналған тапсырмалар құрастыру.
5. Оқушылардың жаңа материалдарды меңгеруі бойынша деңгейленген жаттығулар жүйесін жасау.

Оқу-тәрбие үдерісінде пән сабақтарында инновациялық оқыту технологияларын қолдануда оқушылардың бойында тәмендегідей қабілеттер қалыптасады:

- ізденушілік;
- зерттеушілік;
- шығармашылық;
- қызығушылық;
- біліктілік арттыру [6].

Білім беру жүйесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу арқылы оқыту үрдісін жетілдіру, студенттің танымдық қабілетін дамыту, саналы деңгейге көтеру — бүгінгі күнгі күрделі мәселе. Білімді жеке тұлғаға бағыттау арқылы өзін-өзі таныған, ақыл-ойын жан-жақты дамытқан өзіндік “Мендік” пікірі қалыптасқан оқушы тәрбиелеу мұғалімдер алдына тың міндеттер жүктейді.

Топтық пікірталастың психологиялық құндылығы оның кері байланысқа құрылуы мен жетекшінің шеберлігі арқасында оған қатысушы әрбір адамның бір мәселенің өзін бірнеше түрлі жолмен шешуге болатынын түсінуіне мүмкіндік беруінен көрінеді. Өйткені, әр адамның өмірде кездесетін түрлі қақтығысты жағдайларды қабылдауы мен оны шешуде сан түрлі көзқарастарды ұстанатыны анық, ал, оны білу, тану, студенттің барлық мәселеге ой көзімен қарап, түрлі нұсқалардың ішінен ең ұтымдысын таңдауы қажеттігін түйсінуіне әкеледі.

Болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлауда «Миға шабуыл» әдісін қолдану тиісті нәтижеге қол жеткізеді. Логикалық ойлауды дамытып, біріккен істі жүзеге асыруға мүмкіндік туғызады. Миға шабуыл әдісін 1941 жылы А.Ф. Осборн ұсынған болатын. Әуел баста жарнамалық бизнесте қолданылған бұл әдіс адамның шығармашылық ойлауына қозғау салу мақсатын көздеген еді.

Бұл әдістің негізгі міндеттері:

- Мүмкіндігінше көп идеяларды жинақтау;
- ғылыми немесе оқуға қатысты мәселелерді шешу;
- студенттердің шығармашылық ойлауын дамыту;
- ынтымақтастықты дамыту.

Болашақ бастауыш мектеп мамандарын кәсіби даярлауда синектика әдісін қолдану – қатысушылардың интуитивтік-бейнелі, метафоралық ойлау қабілетіне сүйене отырып жүргізілетін оқу – ізденістік және ұжымдық –шығармашылық тұрғыда әрекет ету әдісі, ұқсас ойлардағы әр қилы элементтерді біріктіру әдісін жетілдіруге бағыт береді. Оның ерекшелігі студенттердің өзара өте тығыз байланыс жасауы нәтижесінде ізденіс жұмыстарын бірлесіп жүргізіуінен, эмоциялық-бейнелі, метафоралық ұқсастықтарды бірге талқылап іріктеуінен көрінеді. Тікелей аналогиялар қолданылады, атап айтқанда: бір тектес, ұқсас тапсырмаларды шешудегі жеке және эмпатиялық ұқсастықтар (өзін таныстыру қажет болғанда тапсырма нысанының көзқарасы тұрғысынан талдау жасау, мысалы, ластанған ортадағы өсімдік болып сөйлеу); (тапсырманың мәнін символдар, формулалар, суреттер түрінде бейнелі айшықтау); фантастикалық ұқсастықтар (ұсынылған тапсырманы ертегінің не фантастикалық шығарма кейіпкерлерін қатыстыра отырып шешу) ұсынылады.

Эвристикалық сұрақтар әдісі проблемалық жағдаяттар кезінде қосымша ақпарат алу үшін немесе шығармашылық тапсырмаларды орындау барысында алынған білімді реттеу үшін қолданылады.

Болашақ мамандықтың мәнін бейнелейтін оқытудың инновациялық технологиялары маманның кәсіби сапасын түзеді, оқушы ақиқатқа жанасатын кәсіби тәжірибе мен шарттарды жасай алатын өзіндік аймақ болып табылады.

Белгілі педагог Ю.К.Бабанский мұғалімнің кәсіптік маңызды және жеке тұлғалық қасиеттерін үш топқа бөліп қарастырады:

1. Жеке тұлғалық (балалармен жұмыс жасауға қабілеттілігі, саяси - идеялық және мәдени әрісі, жұмысқа табандылығы; педагогикалық такт, педагогикалық бағдары, жаңаны сезе білуі, оған ынтамен кірісуі; өзіне және басқаларға талап қоя білуі).

2. Оқу іс - әрекетіне байланысты қасиеті (пән бойынша білімі; білім, іскерлік пен дағды сапасын бағалай білуі; жұмысты жоспарлай білуі, ойды дамыта алуы, қызығушылықты қалыптастыру, жоспарды уақтылы, сапалы орындау іскерлігі, пәнаралық байланысты орнату, балаға жеке ықпалы, әр баланың қабілетіне, жеке қасиеттеріне орай қарым - қатынас жасай білуі, оқушылардың оқу еңбегіне дағдысын қалыптастыру; оқытудың педагогикалық - психологиялық негізі жәніндегі білімі).

3. Мұғалімнің тәрбие жұмыстарына байланысты сапасы (нәтижені бағалай білу іскерлігі; тәрбие жұмысын жоспарлау; тәрбиелеу барысында жекелей ықпал ету, жоспарланған жұмыстарды тиімді ұйымдастыру, мұғалімдер мен ата - аналардың іс-әрекеттерінің тұтастығы; тәрбие теориясының психологиялық - педагогикалық негізі бойынша білімі; пән бойынша сыныптан тыс жұмыстарды тиімді ұйымдастыра білуі) [7].

Болашақ бастауыш мектеп мұғалімнің тұлғаға ықпалы оның тұлғалық қасиеттері мен өмірлік ұстанымдарын, педагогикалық іс-әрекеттің мәні мен әлеуметтік рөлін, өзінің кәсіби міндеттері мен тұлға ретінде өзіне қоятын талаптарын сезінуімен және қабылдауының дәрежесімен анықталады. Мұғалімнің дүниетанымы, көзқарастары жоғары мектеп студенттерінің өз өмірінің мәні мен мақсаттарын, өзінің мүмкіншіліктерін түсінуге, әлемге және адамдарға қатысты адамгершілік, ізгілік ұстанымдарын айқындауға септігін тигізеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты. – Астана, 2012 ж. 27-қаңтар.

2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007. 27-шілде

3. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру / Пед. ғыл. докт. ... автореферaты. – Қарағанды, 2005. – 33 б.

4. Нұрахметов Н.Н. Қазақстандық мектептер дамуының жаңа бағыттары // Қазақстан мектебі. – 1996. – №2. – Б. 11-15, №3. – Б. 39-44.

5. Джанбубекова М.З. Жаһандану жағдайында болашақ бастауыш мектеп мұғалімін кәсіби іс-әрекетке даярлаудың педагогикалық негіздері / Пед. ғыл. докт. .... автореферaты. – Алматы, 2010. – 42 б.

6. Бұзаубақова К.Ж. Жоғары мектептің оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық технологияны ендіру жолдары // Ұстаздарды дайындаудағы педагогикалық инновациялар: атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция (7-8 сәуір 2005 ж.). – Тараз, 2005. – Б. 55-58.

7. Мырзабаев К. Бастауыш сынып мұғалімінің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары / Дис…. пед. ғыл. канд. – Қарағанды, 2004. – 135 б.

ӘОЖ 378

Муханбетчина А.Г., Исмагулова Ж.С., Ермагамбетова Д.Г.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі таңдағы білім берудің барлық сатыларындағы түбірлі өзгерістер оқыту үдерісіндегі жаңаша көзқарастардың болуы, білім берудің жаңа тиімді технологиясының белсенді оқыту әдістерінің кеңінен енуібайқалуда. Еліміздің болашағы өскелең ұрпақтың рухани байлығы мол, білімді, кәсіби біліктілікті жаңалыққа сай жоғары дәрежеде болуын қажет етіп отырғаны белгілі. Осы талаптарды ескере отырып психология ғылымында зерттелінетін мәселелерінің шеңбері ұлғайып, ғылыми теорияларды жаңаша көзқарастармен толықтыру міндеттері белгіленуде. Оқу үдерісіндегі студенттердің танымдық оқу іс-әрекет мотивациясын зерттеу психология ғылымының өзекті мәселелерінің бірі.

А.К. Маркованың пайымдауынша, оқу мотивациясы бір-бірімен жаңа қатынастарға түсетін және үнемі өзгеріп тұратын талаптар қатарынан тұрады. А.К. Маркова мотивациялық аймақтың құрылымының иерархиялылығын көрсетіп, оны білімге қатысты қарастырады да, оған оқуға деген қажеттілікті, оқу, эмоция, қатынас пен қызығушылықтың мәнін жатқызады [1].

Студенттердің оқыту мотивациясына Н.А. Бакшаеваның, А.А. Вербицкийдің, С.В. Дроздовтың, В.А. Карнауховтың, А.Ю. Поповаың, Б.А. Сосновскийдің, О.Н. Черноваяның және т. б. зерттеулері арналған.

Оқу мотивациясын қарастырмастан бұрын «оқу» ұғымының мазмұнын ашып және «таным», «оқыту», «оқу іс-әрекеті» түсініктерін ажыратып алуымыз қажет. Психологияда таным білімді алу мен меңгеруді қамтамасыз ететін психикалық процестің көрінісі ретінде сипатталады. Таным белсенділігі обьект пен субьектінің өзара іс-әрекеті ретінде, яғни арнайы белсенді субьектінің танымы ретінде түсіндіріледі. Таным белсенділігінің нәтижесі болып тек қана білімнің сапалы өзгерісі ғана емес, сонымен бірге субьектінің барлық психикалық процестердің сапалы өзгеруі болып табылады. Себебі адам үшін дүниені тану өзін-өзі өзгерту болып табылады.Педагогикалық психологияда оқыту үдерісінде екі көзқарас қарастырылуда: 1) оқыту, оқытушы мен оқушының өзара бірлескен әрекеті арқылы жүзеге асырылса (И.А. Зимняя, Н.В. Клюева, З.А. Решетова); 2)оқыту - оқу үдерісіндегі оқытушының іс-әрекеті (Т.В. Габай, Н.Ф. Талызина). Осы аталған немесе басқа жағдайдағы оқыту түрлері бұл жеке тұлғаға қоғамдық-тарихи дағдыны, әлеуметтік өңделген білім, білік,тәжірибе,іс-әрекет түрлері мен құралдарын меңгерту тәсілдерін ұйымдастырудың жүйесі болып табылады.

Оқыту бір-бірімен өзара байланысқан екі үдерісте тұрады: оқытушылық іс-әрекет және оқыту қызметі. Оқытушының арнайы қызметі оқушыларға білім беруге, дағды мен іскерлікті қалыптастыруға бағыттау ретінде түсіндіріледі.

Оқытуға бағытталған іс-әретті Л.С. Выготский мәдени-тарихи тәжірибені игеру арқылы психикалық жаңа пайда болулардыңқалыптасуы жүретін өзіндік қызмет ретінде қарастырған. Л.С. Рубинштейн бойынша оқу оқыту үдерісінің бір жағы бола тұра, енжар қабылдау емес, керісінше білімді белсенді меңгеру болып табылады [2].

Ресей психологиясындадамыта оқыту теориясына Д.Б. Эльконин мен В.В. Давыдов оқу іс-әрекетіне былайша анықтамаберген: «оқу іс-әрекеті – бұл іс-әрекет, өз мазмұнында ғылыми түсініктер саласында әрекеттердің жалпыланған жолдарын меңгеру, оқыту міндеттерін шешу үрдісінде өзін – өзі дамыту, мұғалім алдына қойылған міндеттерді сыртқы бақылау және бағалау негізінде өзіндік бақылау мен өзіндік бағалауға ауысу».

Оқу іс-әрекетініңнәтижесі болып оқушыларда теориялық ойлауды қалыптастыру болып табылады, бірақ игерілген тәжірибе теориялық та, эмпирикалық та бола алады. И.И. Ильясова «оқыту қызметі» ұғымын енгізді және оны «жеке тұлғамен әлеуметтік-дайындалған тәжірибені, кез келген тәжірибелік және ғылыми (эмпирикалық және теориялық) білімдердіжәне ұйымдасқан оқыту жағдайындағы іс-әрекетті мақсатты түрде меңгеруге бағытталған ....» деп көретті. Осылай оқыту қызметі, оқушылардың әлеуметтік тәжірибені өз-өзін өзгеру жолыарқылы меңгеру болып табылады.

Б.А. Сосновскийдің көзқарасы бойынша, оқу іс-әрекеті және оқыту қызметі-оқытушының қатысуымен қалыптасқан және танымның әлеуметтік ұйымдасқан әр түрлі формасы. Оқу іс-әректінің пәні обьективті және оқу үрдісінде оқытушымен енгізіледі. Бұл процесте ерекше мән танымдық және мотивациялық құрылымдағы өзгерістер мен мағына құруға беріледі. Басқа авторлар (М.В. Гамезо, В.Г.Казанская, В.Г. Крутецкий, Л.Д. Столяренко) «оқыту» және «оқу қызметі» ұғымын шектемейді.Жоғарғы мектепте оқыту қызметінің субъектісі, яғни пәнді игеруге бағытталған және оны игеру үшінбелгіленген алғышарттарға ие адам болып студент болып табылады.Жоғары оқу орындарында барлық оқу кезеңінде студенттерді кәсіби қызметке дайындаудың кезекті кезеңдерін бөлуге болады (бастапқы, негізгі, қорытынды). Осы уақыт аралығының әрбір кезеңінде оқыту қызметінің ұйымдасқан өзіндік ерекшеліктерге ие. Біруақытта оқыту қызметі құрылымында оқытудың барлық кезеңдерінде мотивациялық өзгерістер жүреді, соның барысында оқытудың өзіндік түрлері бөлінеді [3].

Жоғары оқу орындарында студенттерді оқыту қызметінің сатылық, кезеңдік ерекшелігі педагогикалық психологияда бұрыннан талқылануда, ал оқытудың іс-әрекеті түрлерін зерттеуге Н.А. Бакшаеваның, А.А. Вербицкийдің, Г.В. Икриннің, С.А. Пакулинаның, Т.А. Платоновтың, Л.В. Поповаңың және б. жұмыстары арналған.

Г.В. Икрин және С.А. Пакулина жоғары оқу орындарында оқыту қызметінің үш түрін бөледі: оқу-танымдық, оқу-зерттеулік, оқу-кәсіби. Жоғары оқу орындарында оқытудың бастапқы кезеңінде (1-2 курстар) жетекші болып оқу-танымдық қызметі табылады. Оқытудың негізгі кезеңінде (3 курс) студенттердің оқу-зерттеу қызметі пайда болады.

Болашақ маман теоретикалық білімінің қажетті соммасына ие болып қана қоймай, тәжірибелік тапсырмаларды шығармашылық шешудің белгілі біліктеріне де ие болуы керек. Барлық осы біліктер шығармашылық мүмкіндіктер, кәсібилікті дамыту міндеттеріне жауап беретін тиімді оқу технологиясы болып табылатын жоғары оқу орындарында студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына белсенді қатысуымен алынады.Оқу-зерттеу іс-әрекеті барысында, оқу және кәсіби тәржірибедегі тәжірибелер (4-5 курс) оқу-кәсіби іс-әрекетті дамытып, студенттің кәсіби өзіндік болашағын жүзеге асыруға дайындайды.

Студенттердің оқыту мотивациясын Н.А. Бакшаеваның, А.А. Вербицкийдің, С.В. Дроздовтың, В.А. Карнауховтың, А.Ю. Поповаңың, В.Поповаңың, Б.А. Сосновскийдің, О.Н. Черноваяның және б. зерттеулері арналған.

Жоғары оқу орындарында оқыту кезеңінде студенттерді мотивацияландыру қарқынды түрде түрлендіреді, алайда оқытупроцесінде білімді, білікті, дағдыларды беруде студенттерде оқу материалын дайын күйде пайдалану мотивациясын дамытып және айқындауы байқалады. Нәтижесінде студенттердің ғылыми санаттармен және түсініктермен ойлай алмау қабілеттерін байқауға болады. Студенттер кейбір білімдерді игергенмен, оқыту қызметінің шынайы субъектілеріне айналмайды.

Оқу мотивациясы оқу іс-әрекетіне қосылған мотивацияның жеке түрі ретінде анықталады. Оның қалыптасуына келесі факторлар әсер етеді: білім жүйесінің, білім үдерісінің ерекшеліктері, білім алушылардың субъективті ерекшеліктері, оқу пәнінің ерекшелігі,оқытушының субъективті ерекшеліктері және оның білім алушыларға қатынасы жүйесі.

Оқытуды ынталандыру мақсаттар, қажеттіліктер және себептермен анықталады. Ал оның ерекшеліктері олардың үйлесімімен байланысты: қажеттіліктерді сезінуі, себептер бағдары, мақсаттары. Ынталандырудың негізі бөлшектерінің тұрақтылығы болып табылады.

Кез-келген қызмет, соның ішінде оқыту қызметі мақсатқа жетуге бағытталған. Мақсат - бұл болашақ нәтиже туралы түсінік, алынуы керек нәрсе, бұл тілекті нәтиже. Оқыту ынтасы – бұл студент тұлғаның ішкі белсенділігі, яғни оның тілектері, мақсаттары және мүмкіндіктері алдында тұрған мақсаттар үйлесімі. Ынта студентпен қабылданған жеке тұлғалық маңызды және қажетті ретінде оқыту мақсаттары мен тапсырмаларын қабылдаумен көрінеді.

Жоғары оқу орындарында оқыту кезеңінде студенттерді мотивацияландыру қарқынды түрде түрлендіреді, алайда оқыту процесінде білімді, білікті, дағдыларды беруде студенттерде оқу материалын дайын күйде пайдалану мотивациясын дамытып және айқындауы байқалады. Нәтижесінде студенттердің ғылыми санаттармен және түсініктермен ойлай алмау қабілеттерін байқауға болады. Студенттер кейбір білімдерді игергенмен, оқыту қызметінің шынайы субъектілеріне айналмайды.

Кез келген іс-әрекет соның ішінде оқу іс-әрекеті мақсатқа жетуге бағытталған болып табылады. Мақсат бұл қалаған нәтижеге жетуге болатын, болашақ нәтиже туралы елестері. Оқу мотивациясы – студенттің алдында тұрған мақсаттарды салыстыру және тұлғаның ішкі белсенділігі,қажеттілігі, және мүмкіндіктері.

Субъектініңішкі оқу мотивациясына өзіндік танымдық мотивтер, оқу нәтижесіне жетуге бағытталған тікелей қызығушылықтары жатады.

Танымдық мотивтер оқу іс-әрекетінің мазмұнымен, оны орындау барысымен, оқу барысындағы қиындықтарды игерумен байланыса отырып, құзыреттілікке жетуге және танымдық белсенділікті дамытады. Студентке оқу үдерісінің өзі қызықты, оған тек баға мен диплом маңызды ғана емес, керісінше жаңа білімдер, ақыл-ойды дамыту, айланадағы іс-әрекетт құбылыстарының ғылыми түсініктерін табу аса маңызды. Көбірек тану арқылы, ол білуге құмартады.

Ю.Н.Кулюткин және Г.С.Сухобскаяға бойынша, таным мотивациясы өзіндік ерекшеліктерге ие,бұл жағдайда ол ішкі таным қызығушылығы, білуге құмарлық, жаңалыққа ұмтылу түрінде шығады. Зерттелетін объекттің қасиеттері мен қатынастары туралы ақпарат алуға бағытталған қызмет, жаңа білімді игеру және белгісіздікті шешу фактісімен бекітіледі, яғни аталмыш жағдайда қызмет мақсаты (ақпаратты іздеу) және оның себебі (жаңа ақпаратты алу) сәйкес келеді.

Таным мотивіне келесілер жатады:

1) Кең танымдық мотивтер (жаңа білімдерду игеруге арналған студент бағдары);
2) Оқу-танымдық мотивте (білімді табу әдістеріне арналған студент бағдары);
3) Өздігінен білім алумотивтері (білімді табу әдістерін өзіндік жақсартуға арналған студент бағдары).

Е.Ю.Патяева бойынша сыртқымотивация оқу іс-әрекеттеріне негізіндегі оқудың өзіндік анықтаушы мотивациясы болып табылады. Студенттің өзін-өз анықтау мүмкіндігіне өзінің мотивтері мен құндылықтарын

тануы, тілек пен сезім қақтығысы жағдайында шешім қабылдау білігін, өз позициясын жүзеге асыру дағыдысы, оны негіздеу және қорғау, ерікті, мақсатты және бағдарлы қимылдау білігін айтады.

Оқу іс-әрекеті сыртқы мотивацялық факторменде ынталандырылады. Сыртқы мотивтерге іскерлік, әлеуметтік, жарыс, бағаға бағытталған мотивтер және мадақтау мен жазалау, көшбасшылық және бедел,көшбасшылықтын алды болуға ұмтылысы, материалды сыйыақы алу және сәтсіздіктен қашуға ұмтылу жатады.

Оқу іс әрекетінде ішкі және сыртқымотивтербіркелкі әрекет етеді. Ішкі және сыртқы мотивтің үйлесімділігі субьетінің білімді меңгеу процесінде эмоционалды қанағаттануға алып келеді.

Оқу мотивациясы бұл студент алдында тұрған қол жеткізуге ұмтылған және тұлғаның ішкі белсенділігі мақсаттарының өзара сәйкес келуі.Оқу мотивациясында студенттің шешімі бойынша оқудың мақсаты мен тапсырмалары тұлғалық маңызды және қажетті болып қабылданады.Жеке тұлғаның мотивациялық жүйесі сол адамның ішкі жан-дүниесі мен сыртқы мінез-құлқын көрсететін, оның қоғамдағы орны мен мәдени-рухани деңгейін анықтайтын аса маңызды факторлардың бірі екені даусыз. Мотивация адамзат әрекетіндегі, сондай-ақ болашақ кәсіби маман дайындау процесіндегі негізгі қозғалтқыш күш болып табылады. Сондықтан, студенттердің оқу-кәсіби әрекетіндегі мотивтер туралы мәселе ерекше мәнге ие.

Әдебиеттер тізімі

1.Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения. – М., 1990.

2.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999.

3.Овчинников М.В. Динамика мотивации учения студентов педагогического вуза и ее формирование. – Круган, 2007.

ӘОЖ:376

Мұханбетжанова Ә.М.
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті,
Атырау қ., Қазақстан
Айтжанова О.А.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Қазіргі таңда даму мүмкіндігі шектеулі балалар мәселесі тек сол балалар мен олардың ата-аналарының ғана емес, бүкіл қоғам және мемлекет алдында өзектілік танытады.

Елбасы Н.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты халыққа арналған Жолдауында даму мүмкіндігі шектеулі адамдарға қолдау мен көмек көрсету мәселесіне арнайы тоқталғаны белгілі. Атап көрсетсек, «...мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс, ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуі тиіс – бұл өзіміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз- деп атап айырықша көрсетті [1].

Елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы туралы ресми дерек «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» атап көрсетілді. Осы бағдарлама аясында 2020 жылға қарай мектептерде мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар, санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен арнайы парталармен, үстелдермен және басқа да арнайы компенсаторлық құралдармен жабдықтандыру арқылы «кедергісіз аймақтар» құрылады. 2030 мектепте мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға және тәрбиелеуге тең қол жеткізу үшін жағдайлар жасалады (мектептерде педагог-дефектологтердің, балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің, арнайы жеке техникалық және компенсаторлық құралдардың болуы); Үйде білім алатын мүгедек балалардың жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктері ескеріле отырып, компьютерлік техникамен және электрондық жинақтармен қамтамасыз етіледі [2].

Мемлекеттік саясаттың басты міндеттерінің бірі -даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес білім алу құқықтарын жүзеге асыруын қамтамасыз ету болып табылады.

Білім беру саласындағы халықаралық құжаттар негізінде құралған Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес даму мүмкіндігі шектеулі баланың білім алудағы тең құқықтар қағидалары қарастырылады.

Мүмкіндігі шектеулі баланың білім алу құқығына кепілдіктер Қазақтсан Республикасының Ата Заңы – Конституцияда, «Қазақстан Республикасында бала құқықтары», «Қазақстан Республикасының Білім туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау», «Арнайы әлеуметтік қызметтер», «Мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік – медициналық – педагогикалық және психологиялық түзете қолдау туралы» Қазақстан Республикасының заңдарында бекітілген.

Мүмкіндігі шектеулі баланың білім алуға құқықтарын жүзеге асырудың басты мақсаты ретінде оның физикалық және психологиялық ерекшеліктерін ескере отыра балалардың білім алуы үшін қажетті жағдайларды жасау қарастырылған.

Көптеген жылдар бойы мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды зерттеу, оқыту мен тәрбиелеу және оларды ортаға бейімдеу интеграцияланған түрде қарастырылып келді. Мәселен, мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға мейірімділік көзқарастарын оятқан Т.Мор, Я.Коменский, Д.Лок және т.б. болды.

Қазақстандық ғалымдар Р.А. Сүлейменова, А.Қ. Ерсарина, Б.С. Халықова және т.б.ғылыми еңбектерінде балаларға ерте жастан көмек көрсету мәселелері қарастырылған. Инклюзивті білім беру дегеніміз – жынысы, жасы, тегі, діни көзқарасы, дамуында артта қалушылығы немесе тұрмыстық жағдайына қарамастан, барлық балаларды жалпы білім беру үдерісіне толықтай енгізу және әлеуметтік бейімдеу барысында кездесетін кедергілірді жоюға бағытталған мемлекеттік саясат. Инклюзивті оқыту – ерекше мұтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру болып табылады

Сонымен инклюзивті оқыту - барлық балаларға мектепке дейінгі мекемелерде, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға, оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжымдық іс-әрекеттерге қатысуға мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім берудің 8 негізгі принциптері:

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.
2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауын қажет етеді.
7. Әрбір оқушы үшін жетістікке жету - өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.
8. Жан - жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді [3].

Инклюзивті білім беруде балаға жеке көмек көрсету мен психологиялық – педагогикалық қолдауды қамтамасыз етеді, жалпы білім беретін мектепте даму мүмкіндігі шектеулі балаларға «кедергісіз аймақ» құру ғана емес, баланың психофизиологиялық мүмкіндігін ескере отырып құрылатын оқу - тәрбие үдерісінің ерекшелігін ескерген жөн. Ал бұл үдерісті жүзеге асыру үшін мектепте балаға педагогикалық - психологиялық қолдау қызметі ұйымдастырылу қажет. Мүмкіндігі шектеулі балалар қатарына психикалық дамуы тежелген балалар енеді. Психикалық дамуының негізгі бұзылыстары интеллектуалды даму деңгейі, яғни, зейіні, есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмен болып келеді. Осы себептерге байланысты психикасы дамуы тежелген (ПДТ) балалардың оқу үлгерімі төмен болады. Сонымен қатар психикалық дамуы тежелген балалардың ерекшелігі зейіндері тұрақсыз, тұтас қабылдау мүмкіндігі бұзылған және іс-әрекетке деген қабілеттерінің төмендігімен айқын байқалады. Психикалық дамуы тежелген баланы психологиялық – педагогикалық қолдау қызметіне тиісті мамандардың араласуымен жүзеге асырылады, мұндайда әр маман өз бағыттары бойынша түзету-дамыту жұмысын жүргізеді.

Инклюзивті білім беру жүйесі кездесіп отырған күрделі мәселені жоюға бағытталуда. Мұны тиімді түрде жүзеге асыруда кездесетін кедергілер, қиындықтар болуы мүмкін. Ол жалпы білім беретін мектептердегі мүмкіндігі шектеулі балалар оқу материалын меңгеруде, жеке тәсілдің, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі салдарынан әлеуметтік дағдыларды игеруде елеулі қиындықтарға кездеседі.

Инклюзивті білім ең алдымен қоғамның емес, барлық психологиялық ерекшелігі мен әлеуметтік мүмкіндіктерін ескере отырып, баланың жеке мүддесін қанағаттандыруы қажет. Яғни, білім беру жүйесі нысаны мен әдісі бойынша эксклюзивті болуы шарт: дәл қазір бала үшін. Оқытылатын мерзім бойы сүйемелдеу тобы адекватты тәсілдер мен оқыту әдістерін үйлесімді таңдауды, даму динамикасын бағалау негізінде мүмкіндігі шектеулі жандардың жалпы білім беретін бағдарламаға бейімделуін жүзеге асырады.

Еліміздің білім беру жүйесінде әртүрлі дәрежедегі даму мүмкіндігі шектеулі балаларға толыққанды білім беру бағытында мақсатты қызметтер жоспарланып, олардың білім беру ортасына әлеуметтік бейімделуіне, отбасының білім беру қызметтеріне және білім беру шарттарына деген қажеттіліктерін анықтауға мүмкіндік берілуде.

Сондай-ақ әлеуметтік ғылым құрылымында денсаулығында мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды (мүгедектерді) қоғамға ықпалдастыру үдерістерін зерттеу маңызды міндеттер қатарына жатады. Бұл үдерістің өзектілігі мен мәнділігі, ықпалдаудың әлеуметтік дамуда алатын орнымен қатар, мүгедектердің әлеуметтік жағдаяты, мүгедектердің шығу тегі, әлеуметтік жағдайы, физикалық немесе зияткерлік ресурстарына қарамастан, барлық құқықтарының теңдігі қоғамның, адамдар арасындағы, қауымдастықтар ішіндегі және қауымдастықтар арасындағы қарым-қатынастар мен өзара әрекеттері анықталады. Мүгедектерді толыққанды әлеуметтік ықпалдау бүкіл қоғаммен алдын ала жасалатын жалпы әлеуметтік шаралар мен күштерге байланысты болумен қатар, мүгедектерге тиісті кәсіби және қоғамдық

институттармен ұсынылатын әлеуметтік шаралар мен оңалту көмектеріне, сондай-ақ әлеуметтендіру және ықпалдау ресурстарын меңгеруде белсенділік танытатын тұлғаның күш-жігеріне байланысты болады [4].

Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өндеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып білуге, қабылдауға үйренеді. Психологиялық-педагогикалық мәселелерді шешу жүйесінің басты мәселелерінің бірі – ата-аналарымен жұмыс жасау. Мұндағы басты мақсат – даму мүмкіндігі шектеулі баланы отбасында тәрбиелеуде қажет болатын практикалық біліктілікті үйретуге көмектесу және отбасымен бірлескен әрекетті жүзеге асыру.Жыл санап мүмкіндігі шектеулі балаларға деген қоғамның көзқарасы өзгеріп келеді. Осы орайда педагог-психолог, дефектолог, әлеуметтік және медицина сала мамандарының міндеті қоғамдағы мүмкіндігі шектеулі балалардың ауруының себеп-салдарын дер кезінде зерттеп, оның бала ағзасының дамуына қандай бөгеттер жасап отырғандығын анықтау және мүмкіндігі шектеулі балалардың отбасындағы қарым-қатынасын дамытып, дені сау балалармен бірге өсуіне жағдай туғызу. Бұл үдерістің мақсаты мен міндеті жалпы педагогикалық принцптерімен анықталған. Яғни, оларды қоғамдық пайдалы өмірге бейімдеу, азаматтық қасиеттерін қалыптастыру болып саналады [5].

Жалпы білім беру жағдайларында инклюзияны дамыту үдерістерін мақсатқа сай жобалау үшін мүмкіндігі шектеулі балалардың инклюзивті білім алуға деген қажеттілігі туралы ақпараттық мәліметтер болуы қажет. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтарын іске асыруға және қоғамда сәтті әлеуметтенуіне бағдарланған білім беру жүйесіндегі өзгерістерді жобалаумен байланысты басқарушылық міндеттерді қамтамасыз етеді.

Инклюзивті оқыту - оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға, ортада адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді.Инклюзивті оқыту арқылы барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеріп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісін дамытуға болады. Мұндай оқыту түрі арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды қайта жақындата түседі. Инклюзивті бағыт арқылы даму мүмкіндігі шектеулі балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, ортаға кірігуіне және адамгершілік, ізгілік, толеранттылық қасиеттерінің қалыптасуына септігін тигізеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты жолдауы [электронды ресурс]. – //http: artpsy.kz.
2. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.- Астана, 2010 [электронды ресурс]. – http: //adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118.
3. Искакова А.Т., Мовкебаева З.А.,Закаева Г., Айтбаева А.Б., Байтурсынова А.А. Основы инклюзивного образования. – Алматы, 2013. – 280 с.
4. Пугачева А.С. Инклюзивное образование // Молодой ученый. – 2012. – №10. – С. 374-377.
5. Еспанова А.Э. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудың ерекшеліктері // Мектептегі психология. – 2016. – №1(91). – Б.15-16.

ӘОЖ 371.66

Мүсірова З.А.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

HOPE CENTER – МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰРМЫСТЫҚ БЕЙІМДЕЛУІНЕ ҚАЖЕТТІ ҚАЗАҚСТАНДА ЖОҚ ҚҰРЫЛҒЫЛАРДЫ ЖАСАП ШЫҒАРАТЫН ҒЫЛЫМИ ОРТАЛЫҚ

Әр адамның бұл өмірде сан түрлі тағдыры болады. Біреу тағдыр тауқыметін кешсе, енді бірі тағдыр сыйына кенеледі. «Мүмкіндігі шектеулі» деген сөздің өзі бір тағдырды баяндайтындай... Қазіргі күні статистика бойынша Қазақстанда 700 мыңнан астам мүгедек бар. Бірақ біз оларды көшеден өте сирек көреміз. Мүмкіндігі шектеулі жандар үйден шықпайды. Өйткені, олар өз бетімен аяқ киімнің бауын байлау немесе тамақ ішу секілді қарапайым дүниелерді жасай алмайды. Мүмкіндігі шектеулі балалардың да бейімделу үдерісі үнемі сәтті, қиындықсыз бола бермейді. Елбасымыз жолдауында мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс екенін айтып, еліміз үшін үлкен әлеуметтік мәнге ие жағдайларға әрекет етуімізді міндет етті.

Болашақ психолог маман ретінде тәжірибе жинау үшін зерде бұзылысы бар балаларға арналған облыстық арнайы мектеп - интернатынан машықтан өттім. Сол кезде ақыл - ойы дамымаған, әр түрлі синдромға ұшыраған балалармен жұмыс жасадым. Машықтан өту барысында қарапайым қаламды ұстай алмайтын, мойның көтере алмайтын бірнеше балаларды көрдім де маған мынандай ой келді. Мектеп -

интернаты балаларға білім береді, ал оларды дамытатын құрылғыларды неге өзіміз ойлап тауып, жасап беретін ғылыми орталық ашпасқа?! Бұл идеямды педагогика факультетінің деканы Габдрахманова Шынар Төлегенқызы қолдап, педагогика факультетінен студенттер жасағын құруға мүмкіндік берді. Бұл жасақ мүмкіндігі шектеулі балалардың денсаулығына, тұрмыстық жағдайына керекті кез келген құрылғыны өндіріп шығарады. Керекті аудитория, жаңа технологиялар университет тарапынан беріледі. Бізбен әріптес зерде бұзылысы бар мектеп - интернаты тапсырыс беріп, оқушыларына керекті құрылғыларға қол жеткізе алады. Ғылыми орталық арқылы студенттер бос уақытын ғылымға арнайды, Қазақстанда жоқ туындыны жасап авторлық құқықтарына ие болады. Сонымен қатар, елбасымыз «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында «Ұлттың табысты болуы табиғи байлығымен емес, бәсекелік қабілетімен анықталады» деп атап өткендей, біз болашақ мамандарды бәсекеге қабілетті болуға дайындаймыз. Орталығымыздың бастапқы өніміде дайын. Тірек - қимыл аппараты бұзылған мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналып жасалған - қолдың көмегінсіз тамақ ішетін құрылғы. Құрылғының механизмі автоматтандырылған. Әрбір құрылғыны ойлап табу үшін ең бірінші адамға мықты идея, сенім, махаббат керек. Шынайы ниетінмен жасалған туынды - бір адамның өмірін түгелдей өзгертуі мүмкін. Сондықтан бұл орталықтағы студенттердің әр таңы махаббатпен, мейіріммен атады.

Орталықтың құрылуының өз тарихы бар. Педагогика факультетінің түлегі Жақсығалиева Альфия Сырымқожақызының жетекшілігімен ТМД елдері арасында тұңғыш рет Павлодар қаласында өткен «Том: Kazakhstan» жобасына қатысып, 72 сағаттың ішінде мүмкіндігі шектеулі Игорь Шиллер есімді азаматқа өзі қалаған тамақ ішетін құрылғысын жасап шығардық. Жиырма тоғыз жыл бойы армандап келген Игорьдың құрылғысын жасау кезінде үлкен жауапкершілікті сезініп, толқыныс үстінде жүрдік. Игорь қасымыздан бір елі алыстамай, бізді бақылаумен жүрді. Оның көздеріндегі өшпейтін үміт оты, жасап жатырған жұмысымызға шабыт бергендей. Дайындаған өнімімізге Израилден келген төрешілер оң бағасын берген кезде, бір арманның орындалуына себепкер атанғанымызды түсіндік. Бұл жобаға қатысқан барлық қатысушылар өз міндеттерін абыроймен алып шықты. Бұдан бөлек республикалық «Менің арманым» зияткерлік шоуға Батыс Қазақстан облысының атынан қатысып, ғылыми орталықтың қалай құрылуы туралы түсіндірген кезде «Хабар» арнасының продюсері Айгүл Мүкей бастаған қазылар алқасы бірауыздан қолдады. Облыстық инновациялық ғылыми жобалар конкурсында идеямыз үздік деп танылып, бірінші орынға ие болды. Орталығымыздың бастамасы жаман емес. Көмектесем деген адамға қай жерден болмасын есік ашылатынына көзіміз жетті. Алдағы уақытта ғылыми орталығымыздан сапасы жоғары инновациялық технологиялар жүзеге асырылатын болады. Білікті хирург мамандар өнімнің медициналық маңызын анықтауға көмектеседі. Егер дайындалған өнім жақсы бағасын алып жатса, Қазақстанның әр облысына тарататын боламыз. Мүмкіндігі шектеулі адамдардың қоғамнан тыс қалмай, қажеттіліктерін кеңейтуге ынта - жігерімізбен әркеттенеміз. Орталығымызда шабыттан туған әрбір идея - армандарды орындайды!

УДК 37.011.31-051

Мынбаева Ж.Ж
Орал қаласындағы педагогикалық шеберлік орталығының филиалы,
Орал қ., Қазақстан

«САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ» ҮДЕРІСІНДЕ МҰҒАЛІМ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ МАҢЫЗЫ

Қазіргі заманымыз ұстаздар қауымынан ақпараттық қоғамнан қалыспай, тез ойлауды, креативті шешімдер қабылдауды, ерекше ұйымдастыруды, дұрыс бағдар беруді, өзге де құзыреттілік қабілеттерді айырықша қажет етіп отыр. Педагогика саласында «Құзыреттілік» деген ұғым тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде кіріктірілген ұғым.

Құзыреттілік - бұл білімді, іскерлікті қолдану қабілеті, оқу міндеттерін шешуде практикалық тәжірибе негізінде табысты жұмыс жасау. Құзыреттілік адамның білімі мен практикасындағы іс-әрекеттер арасында болатын қатынас ортасы болып қалады»,- деп жазады орыс ғалымы М.В. Рыжаков өз еңбегінде.

Құзыреттілік - белгілі бір салаға қатысты ақпараттардан жан-жақты хабардар, қандай да бір сұрақтар төңірегінде нақты да түйінді шешімдер қабылдай алады дегенді білдіреді. Сонымен қатар, кәсіби құзыреттілік түсінігіне мұғалімнің біліктілігін арттыру, қоғам алдындағы жауапкершілікті сезіну, жоғарғы деңгейге ұмтылу, үнемі ізденіс үстінде болу, жаңашыл идеяларды қабылдап, қолдана алу, адами құндылықтарға сай болу және сол құндылықтарды оқушы бойына сіңіре алуды жатқызады.

Ғылыми еңбектерде құзыреттілікті бағдарлы құзыреттілік (азаматтық белсенділік, саяси жүйені түсіну, баға бере білу, елжандылық, т.б), мәдениеттанымдылық құзыреттілік (ұлттық ерекшеліктерді тани білу, өз халқының мәдениеті мен өзге ұлттар, әлем мәдениетін салыстыру, саралай білу қабілеті), оқу-танымдық құзыреттілік (өзінің білімділік қабілетін ұйымдастыра білу, жоспарлай білу, ізденушілік-зерттеушілік әрекет дағдыларын игеру, талдау, қорытынды жасай білу), коммуникативтік құзыреттілік (адамдармен өзара қарым-қатынас тәсілдерін білу, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуы), ақпараттық-технологиялық құзыреттілік (ақпараттық технологиялармен, техникалық обьектілер көмегімен бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, таңдай, талдай білу, өзгерте білуді жүзеге асыра білу

қабілеті), әлеуметтік құзыреттілік (әлеуметтік - қоғамдық жағдайларға талдау жасай білу, шешім қабылдай білу, түрлі өмірлік жағдайларда жеке басына және қоғам мүддесіне сәйкес ықпал ете білу қабілеті), тұлғалық өзін - өзі дамыту құзыреттілігі (отбасылық еңбек, экономикалық және саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді білімі мен тәжірибесінің болу қабілеті) деп бірнеше түрге бөледі.

Құзыреттілік туралы түсінікті педагогтардың өзін - өзі өзгерте алу қабілеттілігі десек те болады. Адам қаншалықты білімді, шығармашыл болса, оның құзыреттілік көкжиегі да соғұрлым кең болмақ.

Құзыретті мамандар ретінде өз пәнін жетік білетін, зерттеу арқылы білім алушылардың дарыны мен талантын айқындап, қажеттіліктерін ескеретін, тұлғалық - ізгілік бағыттылығы жоғары, өз іс- әрекетін жүйелілікпен атқаруға қабілетті, озық тәжірибелерге ашық педагогтерді атаймыз. Ұстазға тән кәсіби құзыреттілік түсінігі оның жан-жақты біліміне, ұстаздық шеберлігіне, оқу мен оқытуға жаңа әдіс-тәсілдерді енгізуіне қатысты бағаланады.

Мұғалім құзыреттілігін қалыптастыру – білім алушылардың ерекше қабілеттерін дамыту арқылы білімнің жетіспеушілігін сезінуге, зияткерлік белсенділікті жоғары деңгейге көтеріп, жаңаны түсіне білуге, ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелерге байланысты болады. Педагогикалық қызметтің негізгі бағытына мұғалімдердің зерттеу құзіреттілігін дамытуда оқу материалдарын біріктіру арқылы ынтымақтастық орта қалыптастыру жатады. Заманауи педагогикалық технологияларды, соның ішінде сабақты зерттеу әдісін тиімді пайдалана отырып, алға қойылған мақсат-міндеттерге қол жеткізуге болады.

Жаңартылған білім мазмұнын енгізу жағдайында ұстазға тән кәсіби құзыреттіліктің маңызы артып отыр. Себебі, жас ұрпақ тек білімге ғана емес, сонымен қатар өмірге бейімдейтін қабілеттерді қажет етуде. Сол себепті, жалпы білім беру саласына қажетті өзгерістерді педагогтар күнделікті оқыту үрдісінен бастауы қажет. Мұғалімдердің зерттеушілік құзыреттілігі танымның ойлау, іздену, шығармашылық, логикалық үдерістерімен байланысты білім беру құзыреттілігінің тұтас кешенін құрайды. Педагогтар зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру кезеңінде теориялық материалдарды саналы түрде меңгереді, білім көлемін кеңейтеді, түрлі дағдыларын қалыптастырады. Жаңартылған білім мазмұнын енгізу кезеңінде мектептерде оқыту мен оқуда мұғалімдердің біліктілік дағдыларымен қоса зияткерлік, ақпараттық құзыреттіліктерін дамытуға ерекше назар аударылуда.

Құзыреттілікті өзінің кәсіби дамуын одан әрі жобалай білетін ұстаздарға тән қасиет десек, педагогтің үнемі ізденісте болуын қамтамасыз ететін, оқыту үдерісіндегі кәсіби біліктілік пен әдістемелік шеберлікті шыңдаудың тиімді тәсілдерінің бірі «Сабақты зерттеу» әдісі болып табылады.

Сабақты зерттеудің ерекшелігі – баланың қажеттілігін ескере отырып, өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан - жақты дамыта отырып, оқыту. Сабақты зерделеу барысында жаңашыл білімдерді дамыту, сабақ үдерісіне қажетті өзгерістерді енгізу, нәтижелерді бірлесе талқылау арқылы педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу жоспарланады. Сабақты зерттеу үдерісіне тартылған мұғалімдер өзара келісе отырып, оның жұмысының нәтижелігін қамтамасыз ететін ережелер жүйесін жасайды, сабақты бірлесе жоспарлайды, бақылаулар жүргізеді, қадағалайды, талқылайды, пікір алмасады, ұсынбалар береді. Топ мүшелері түйінді идеяларды зерттеуге қатысты жауап іздеу үшін әдебиеттерді зерделеп, жоспарлау кезінде оларды қолдану үшін нәтижелерін қорытады.

Сабақты зерттеу барысындағы мұғалім құзыреттілігінің маңызы неде десек, оқыту үдерісінде бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, ал қазіргі оқушы өздігінен білім алуға ашық, бағалау үдерісіне белсене қатысатын, өзіндік ой пікірі бар тұлға екендігін ұмытпау қажет. Сабақты зерттеу барысында мұғалімдер күнделікті оқыту үдерісінде мән бермейтін ерекше аспектілерге көңіл бөледі. Оқушылардың білім алғандығының анағұрлым анық, әр қырынан, егжей - тегжейлі дәлелін көруге, оқыту барысында не болуы тиіс екендігін болжауға, зерттеу тобы мүшелерінің кәсіби дамуына ықпал етуге мүмкіндік алады.

Педагог қауымнан оқу мен оқытуда, зерттеулер жүргізуде белгілі бір құзіреттіліктер қажет етіледі. Жоғарда аталған құзыреттіліктер ішінен сабақты зерттеу барысында маңызды саналынатын бірнеше құзыреттілік түрлерін ерекше атаған жөн.

Ынтымақтастық ортада бірлесе жүргізілген зерттеулерде педагогтардың оқу-танымдық құзыреттілігінің алар орны ерекше. Себебі, әр қатысушының өзінің білімділік қабілетін ұйымдастыра білуі, жоспарлай алуы, зерттеушілік әрекет дағдыларын игеруі, талдай алуы, қорытынды жасай білуі аса маңызды. Сабақты зерттеуде үдерісті жоспарлау қатысушылар үшін аса қиын болмауы да мүмкін. Бұл жерде мұғалімдер дайын сызбаларға сүйене отырып бақылау жасайды. Дегенмен, тәжірибе барысында бақылаушылар мұғалімге емес, бақылаудағы оқушыларға көбірек көңіл бөлу керектігін ескермей жатады. Олар әрбір бақылауды бақылауға алған оқушыларына негіздей отырып, кейіннен бақылау аясын кеңейту арқылы топтың немесе толық сыныптың қамтылуына ұмтылуы керек. Қорытындысында жоспарланған нәтижемен салыстыра отырып, әр білім алушының ілгерілеуінің дәлелдемесін анықтайды.

Сондай ақ, оқушыларды жеке тұлға ретінде дамытуда педагогтардың арнайы әлеуметтік білім беру құзыреттілігінің жан - жақты болуы маңызды. Себебі, әлеуметтік құзыреттілік талаптарына талқылауларға қатысу, белгілі бір шешімдерді қабылдай алу, түрлі жағдайларда өзгелерге тиімді ықпал ете білу қабілеттері кіреді. Сондықтан, сабақты зерттеу кезінде мұғалімнің орын алған жағдайларды талқылап, шешім қабылдай білуі, түрлі өмірлік жағдайларға қатысты білім алушының көзқарасын зерттеу нәтижесінде ықпал ете алуы аса маңызды саналады. Себебі, әлеуметтік тұрғыда құзыретті ұстаз ынтымақтастық ортада тәжірибе мен кәсіби

біліктілікті ескеріп, кәсіби қарым - қатынас тәсілдерін тиімді қолданады және топ мүшелерінің рухани өсуіне бағытталған әдіс-тәсілдерді өзгертіп отыруы керек. Зерттеу үдерісінің маңызды аспектілерінің бірі - топ мүшелердің сыйластық қарым-қатынас орнатып, бірлескен ортада жұмыстана алуы болып табылады.

Сабақты зерттеу әдісі тәжірибелі мұғалімдермен қатар еңбек жолын жаңа бастаған жас мамандардың кәсіби жетілуіне көмектеседі. Сапалы жүргізілген зерттеулер жас мамандарды осы үдерістерді тиімді жалғастыруға ынталандырады. Себебі, зерттеу тобының мүшелері бірлесіп жоспарлау, бірлесіп қадағалау, бірлесіп талдау арқылы оқыту туралы ортақ пікірді қалыптастырады.

Сабақты зерттеу үдерісінде тәжірибе көрсеткендей әсіресе іс-әрекетті бағалау, зерттеу нәтижелерін талқылау, белгілі бір қорытындылар жасау мұғалімдер үшін қиындықтар тудырады. Сабақты зерттеуге қатысатын мұғалімдердің практикалық білімі, білік дағдылары бірдей болуы мүмкін емес. Себебі, әр адамның білімі, қызығушылығы, қабылдауы және жұмысқа қабілеттері түрлі болғандықтан, алған дағдылары да тұрақты болмайды.

Көптеген сабақты зерттеу тәсіліне қатысты еңбектерде талқылау барысында мұғалімдердің жеткілікті деңгейде белсенділік танытпайтындығы, ашылып сөйлемейтіндігі, сабаққа қатысты ұстанымдар мен идеялардың әр түрлі болатындығы қиындықтар ретінде аталған. Шын мәнінде, талқылау дұрыс жүргізілмесе, рефлексия да нашар болады. Бұл өз кезегінде келесі сабақты жоспарлауда зерттеу қорытындысына сай күткен нәтижелерді бермейді. Бұл проблема қатысушылардың пән мазмұнын нашар білуімен, яғни талқылау кезінде пән мазмұнына терең бойлай алмауымен байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар, бақылаушылардың сабақ соңындағы нәтижелерді талқылауға бағыттамай, қарапайым әңгімеге айналдыруы, талқылау барысында нақты проблемаға қатысты ашық сұрақтардың қойылмауы, рефлексияның жеткіліксіздігі өзекті мәселелердің шешімін табуға кедергісін келтіреді. Зерттеу сабақтарынан кейінгі талқылаулар ақылдасу, проблемалар мен қиыншылықтарды түзету бағытында болуы қажет. Құзіреттілік дағдыларын игерген мамандар сабақты бұдан да әрі жақсарту мақсатында және іскерлік тұрғысынан сабақтың мықты жақтары мен олқылықтарына тоқталып, пайдалы болатындай қорытынды шығару үшін зерттеу сабақтарын талқылауға, рефлексиялауға ереше мән береді.

Рефлексия бізден өз тәжірибеміз бен идеяларымыз туралы ойлануды, содан кейін артқа бір қадам жасап, ашық сұрақтарды қоя отырып, өз ойымызды қарастыруды талап етеді. Ол бізді өзіміздің өткенімізге бойлап, бүгінгімізді зерделеп қана қоймай, ең бастысы – болашағымыз туралы ойланып, әрекет етуге мәжбүрлейді.

Осы тұста зерттеуші мұғалімдер үшін коммуникативтік құзыреттіліктің алар орны ерекше. Талқылау кезеңінде әр адам өзара қарым-қатынас тәсілдерін білуі керек. Мүмкіндік болса пікірталасты үйлестіруші рөлін алып, педагогикалық кеңесші бола білу де үлкен өнер. Осы тұста ақпараттық-технологиялық құзіреттілігі басым қатысушылар өз бетінше іздей білуе, тәсілдерді талдап, таңдауға, өзгерістерді жүзеге асыра білуге қабілеті болады. Бұл да сабақты зерттеу үдерісіндегі аса маңызды құзыреттілік дағдыларының бірі болып табылады.

Құзыреттілік дағдыларын дамытуды қажетсінбейтін мұғалімдер өз пәнінің шеңберінде ғана қалып қойса, балаға білім мен тәрбие беруде биік мақсаттарға жете алмайды. Мұғалім жалпы стандарттық талаптармен бірге, өзінің құзыреттілік дағдыларын дамытқанда ғана шынайы зерттеушіге айналады.

Әдебиеттер тізімі

1. Ғабдоллақызы Б. Lesson Study: конференциядан кейінгі ойлар. – Астана: «НЗМ» ДББҰ «Педагогикалық шеберлік орталығы» ЖМ, 2015.
2. Дадли П. Lesson Study: теориясы мен қолдану тәсілдері (Ұлыбритания). – Астана, 2013.
3. Әлімов А.К. Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану. – Алматы, 2015.
4. Муханов М. Педагогикалық психологиялық очерктері. – Алматы, 1995.
5. Кенжебеков Б. Маманның кәсіби құзыреттілік мәселесі // Ұлт тағылымы. – 2004. – №3.

ӘОЖ 373.3

Нурманова А.К., Рамазанова А.П., Мақсотова Т.Т.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

Тәуелсіздік алғаннан бері қоғамымызда болып жатырған сапалы өзгерістер, экономиканың қарқынды дамуы білім беру жүйесіне үлкен талаптар қоюда. Мұндай үлкен өзгерістер оқушылардың оқуға көзқарасына, мотивациясына өз ықпалын тигізетіні сөзсіз.

Қазіргі ғылым мен техниканың даму деңгейі талап ететін білім, жылдан жылға көлемі артып келе жатырған ақпаратты меңгеруде оқушылардың осы білімді игеруге деген қызығушылығының, оқуға мотивациясының алатын орны ерекше. Әсіресе білімді берудің алғашқы баспалдағы болып саналатын бастауыш мектепте оқушылардың оқуға оң мотивациясын қалыптастыру оқыту үрдісінің нәтижелі, жемісті

жүргізілуінің басты шарттарының бірі. Бұл қазіргі қоғам жағдайында кіші оқушылардың оқу іс-әрекеті мотивтерін қалыптастыруда тиімді құралдарды, әдіс–тәсілдерді, білім беру технологияларын және оны қалыптастырудың т.б. педагогикалық-психологиялық шарттарын іздестіруді талап етеді.

Ең алғашқы рет «мотивация» сөзін А.Шопенгауэр «Четыре принципа досточной причины» мақаласында қолданды. Онда мотивация-психологиялық іс–әрекеттің себебі мен оларды бағындыру жолдары деп қарастырады [1, 246 б].

Тұлға іс-әрекетінің мотивациясы және мотиві, әсіресе оқу іс-әрекетінің мотивтері мәселесі әрбір адамды, соның ішінде педагогтарды толғандыратын өзекті мәселелердің бірі. Кез-келген оқу-тәрбие үрдісін нәтижелі ұйымдастыруға тырысатын педагог ең алдымен оқушылардың оған деген мотивациясын, яғни қызығушылығын арттыру мақсатында түрлі әдіс-тәсілдер қолдануға тырысады, оның негізін, түп–тамырын іздеуге талпынады. Адамның белгілі бір іс-әрекетті орындаудағы ерекшеліктері мен оның өзіндік қасиеттері өзара біртұтас құрылымды құрайды және бұл құрылым иерархиялық түрде көрінеді, яғни адамның барлық қасиеттері айналасына жинақталатын орталығы болады. Л.И. Божовичтің пікірінше мұндай орталық адамның мотивациялық-қажеттілік сферасы болып саналады.

XX ғасырдың 20 жылдары батыс психологиясында пайда болған мотивация теорияларында ағзалықтан басқа оқыту және теория нәтижесінде пайда болатын психогенді қажеттіліктер бөліп көрсетіледі. А.Маслоу адамдардың бұрын тәжірибесі бар, әрі білімді деп қана қарамай, оларды өзін-өзі меңгеретін, өз өмірін қалыптастыра алатын жандар ретінде қарастырады. Ол адамдарда иерархиялық жүйеден тұратын көптеген қажеттілік болатындығын мойындады және адам қажеттіліктерінің классификациясын ұсынды.

Мотивация проблемаларын өңдеумен, әсіресе психиканың дамуын талдау жасауға қатысты жұмыспен ұзақ уақыт бойы А.Н. Леонтьев айналысты. Ол мотивация сұрақтарын адамзат санасының генезисте қалыптасу барысын талдаумен байланысты қарастырады. Осы кезде өмірлік факторлардың тәртіп мотивтеріне айналуының психологиялық механизмдері, іс-әрекеттің күрделенуі мен мотивтердің даму процесі толықтай қарастырылады.

Мотивтердің мақсатқа ауысуының басқыштары, сатылары туралы қазақ білімпазы М.Жұмабаев «Педагогика» атты өз еңбегінде: «жанымпазда бір тілек бар, сол тілекті іске асырғымыз келеді. Тілектің іске асуының тиістілігін бекітетін себепте, яки дәлелі мотив», деп көрсетті.

Мәселен В.Г. Асеев басты назарды жеке тұлға мотивациясының қалыптасу аспектісіне бөледі. Ол «Психикалық құбылыстың таңқаларлық мозайкасы бар жеке тұлғаның қалыптасу динамикасының ашылуы психологияның негізгі мақсаты болып табылатын тұрақты заңдылықтардан тұрады. Олардың ең маңыздысы мотивация дамуының психикалық процестерді және адамзат іс-әрекеттерін қозғаушы күштерді реттеудің жоғары формасы ретіндегі заңдылықтары»,- деп түсіндіреді. Танымдық процестердің, ойлаудың, сөйлеудің мотивацияларын, жалған (бояма) т.б. процестерді реттеу мен өнімділігіне мотивацияның әсер етуін зерттеген көптеген зерттеулер бар. Осы жұмыстардың әлі де маңызы зор, алайда танымдық процестерді талдау кезінде мотивацияның әсер етуі бүгінгі күнге дейін ескерілмей келеді. Әрекеттер мотивтерінің проблемасының өңделмегендігі де, когнитивті процестердің әдетте біртұтас іс-әрекеттен тыс қарастырылатыны айтылады. Осылайша, мотивацияның барлық анықтамаларын екі бағытқа жатқызуға болады. Біріншісі мотивацияны құрылымдық ұстаным жағынан, факторлар мен мотивтер жиынтығы ретінде қарастырады.

В.Д. Шадриковтың көрсетуі бойынша «Мотивация - жеке тұлғаның мақсатымен, қажеттіліктерімен шартталған, жақындастық және мұраттың деңгейімен, іс–әрекет жағдайымен және өмірге көзқарасымен, сенімдерімен жеке тұлғаның бағытталғандығы. Бұл факторлардың есептелуімен ниеттің қалыптасуы, тапсырмаларды шешуі жүреді. Екінші бағыты мотивацияны статистикалық түрде қарамай, динамикалық білім ретінде үрдіс механизмі етіп қарастырады» [2, 201 б.]. Алайда екі жағдайда да зерттеушілер мотивацияны мотивке қатысты екінші білім ретінде сипаттайды. Сонымен қатар екінші жағдайда мотивация - игерілген мотивтердің іске асу құралы немесе механизмі ретінде көрініс береді: игерілген мотивті іске асыруға мүмкіндік беретін жағдаяттың туындауымен мотивация да, яғни мотивтің көмегімен іс-әрекетті реттеу процесі пайда болады.

Психологиялық көзқарас тұрғысынан мотивтер дағдының кез келген түрінің жолымен үйретудің нәтижесінде алынған аффективті боялған ассоциациялардан тұрады. Автор Р.С.Вайсманның пікірінше, олар әдеттегі дағдылардан өздерінің «ерекше жинақталғандығымен және тұрақтылығымен» өзгешеленеді. Оқулықтар мен оқу құралдарында мотивтердің әр түрлі түсінігі баяндалады. Жоғарыда келтірген анықтамалардың барлығына мотивтерді оятушы, психикалық құбылыс ретінде түсіну тән. Бірақ мотивтің бірлескен әрекеттермен, бірлесе қызметпен байланыстылығы да бар. Сонымен, мотив мәселесінің қыр-сырын бірнеше ғалымдар зерттеген (1 кесте).

1 кесте – Мотив туралы ғалымдардың пікірлері

Пікірлер мазмұны	Педагог-психологтар
Бағытталған іс-әрекетке түрткі болатын жалғыз нәрсе өздігінен қажеттілік болмайды, ол аталмыш қажеттілікке жауап беретін зат. Материалдық немесе идеалық, сезіммен қабылданған немесе тек түсінікте, ойша берілген қажеттілік заты.	А.Н. Леонтьев
Оқу мотиві ретінде біз баланың не үшін оқып жүргенін, басқаша айтқанда оны оқуға итермелейтін мақсатты түсінеміз, мотив ретінде сыртқы дүние заттары, түсінік,	Л.И. Божович

идея, сезім мен қобалжулар көріне алады. Бір сөзбен айтқанда, қажеттілік жүзеге асқан барлық заттар бола алады.	
Іс-әрекеттің жүзеге асуына алып келетін талап-ниеттер.	П.М. Якобсон
Тұлғаның қасиеті болып табылатын, қажеттіліктер негізінде және қоғамдық қарым-қатынастар мен адамның өзі таныған сипаттамамен байланысты пайда болған талап-ниеттері.	В.И. Ковалев

А.Н. Леонтевтің тұжырымдамасына сәйкес мотивтер «заттанған» қажеттілік ретінде қарастырылады. А.Н. Леоньтев «Мотив» терминін біз қажеттілікті білдіру үшін емес, аталмыш жағдайда осы қажеттілік нақтыланатын объективтіні білдіретін оған түрткі болушы ретіндегі іс-әрекет қайда бағытталатыны ретінде қолданамыз»,- деп жазды [3, 79 б.].

И.П. Подласый мотивтерді жалпы екі танымдық және әлеуметтік тобына бөліп қарастыруды жөн көреді. Егер оқушы оқу үрдісінде оқылатын пәннің мазмұнына бағытталған болса, онда танымдық мотив туралы айтуға болады. Себебі ол оқушы сол оқу пәнін меңгергісі келеді. Оның айтуы бойынша *танымдық мотивке:* оқу мазмұнымен қызықтыру; үрдіспен қызықтыру; қызығушылық жатқызылады. Егер оқушыда оқу барысында басқа адамға бағытталғандық басым болса, онда әлеуметтік мотивтер туралы айтылады. *әлеуметтік мотивке:* кең көлемді әлеуметтік түрткі себептер; мәртебелік қызығушылықтар; тар әлеуметтік түрткі мотивтер (мұғалімдер мен ата – аналар «түрткісі»). Танымдық мотивтер де, әлеуметтік мотивтер де әр түрлі деңгейде болуы мүмкін.

И.П. Подласый бойынша мотивтер әлеуметтік және танымдық мотивтер деңгейлерге бөлінеді.

Әлеуметтік мотивтер келесідей топтарға бөлінеді:

- кең әлеуметтік мотивтер (жауапкершілік, оқудың әлеуметтік маңызын түсіну); бұл жеке тұлғаның оқу арқылы қоғамда өз орнын табуға, өзінің әлеуметтік статусын нығайтуға ұмтылысы;
- тар әлеуметтік (немесе позициялық) мотивтер (болашақта қоршаған орта адамдарының мақұлдауына ие болу, өз еңбегі үшін сыйлық т.б. алу);
- әлеуметтік бірлесу мотивтері (қоршаған орта адамдарымен өзара әрекетке түсуге бағытталу, сыныпта өз ролін және позициясын бекіту);

Танымдық мотивтерді төмендегіше топтастырады:

- кең танымдық мотивтер эрудицияға бағытталудан көрінеді, оқу үрдісі және нәтижелерінен қанағат алу түрінде жүзеге асады. Адамның танымдық іс-әрекеті оның өмірлік іс-әрекетінің негізгі болады;
- оқу-танымдық мотивтер (нақты оқу пәндерін меңгеру, білімді алу тәсілдеріне бағытталу);
- өз бетімен білім алу мотивтері (қосымша білім алуға бағытталу).

Мотивтер бағыттылығы және мазмұны бойынша топтарға біріктіріледі: әлеуметтік (әлеуметтік-құндылық), танымдық, кәсіби-құндылық, эстетикалық, коммуникациялық, статустық-позициялық, дәтүрлі-тарихи, утилитарлы-практикалық (меркантильді) [4, 112 б.].

Оқу іс-әрекетінің әлеуметтік мотивтері үлгерімі әртүрлі оқушылардың бойында түрліше көрінеді. И.Ю. Кулагинаның айтуы бойынша, үлгермеуші оқушылардың мотивтері ерекше. Олардың жақсы баға алуға деген ұмтылыстары жоғары болғанымен, әлеуметтік мотивтері өте тар. Кейбір әлеуметтік мотивтер тек үшінші сыныпта пайда болады.

Жоғарыда айтылғандарды саралай отырып мотивтерді кейде сыртқы және ішкі деп бөлуге болады. Біріншісі педагогтар, ата-аналар, сыныптан, тұтас қоғамнан бастау алады және талап, нұсқау формасында болады. Олар, әрине, әрекет етеді, дегенмен олардың әрекеті жеке тұлғаның ішкі қарсылығын тудыруы мүмкін, сондықтан олар гуманды болып саналуы мүмкін емес. Оқушылардың өзінің оны істеуге тілегі болуы керек. Мотивацияның шыны көзі адамның өзінің ішінде. Сондықтан да сыртқы қысым – оқу мотивтеріне емес, ішкі итермелеуші күш – оқу мотивтеріне үлкен мән беріледі.

Сыртқы, мазмұны оқу мотивтерімен ешқандай байланысы жоқ гетерогенді мотивтер престижді және «мәжбүрлеуші» (жазалау арқылы үрейлендіру) болып бөлінеді. Соңғыларының егер ықпалы күшті болса стресстік жағдайларды туындатады, оқушылардың ойлауына кері әсерін тигізеді.

С.А. Мусатовтың мәліметтері бойынша оқу тапсырмаларын орындауға итермелейтін «жазалаудан қашу» мотивтерінің мәні үшінші сынып соңына қарай күшейеді. Сонымен бірге бұл кезде оқу пәндерінің мазмұнына деген қызығушылық төмендейді.

Саналы сезілген және сезілмеген мотивтер болады. Біріншісі оқушылардың оны әрекетке қандай себептер итермелейтіні туралы әңгімелерінен, түрткілерді маңыздылық деңгейлері бойынша орналасуынан көрінеді. Саналы сезілмеген мотивтер өте күшті емес, бақыланбайтын саналы ұмтылыстардан байқалады.

Оқушылардың оқуға оң қатынасының түрлі деңгейлерінде мотивацияның тұрақсыздықтан терең саналы сезілген деңгейіне дейін біртіндеп өсуі байқалады, сондықтан ерекше әрекетті. Жоғарғы деңгей мотивтердің тұрақтылығы, олардың иерархиясы, перспективалық мақсаттар қою біліктілігі, өзінің оқу іс-әрекетінің және мінез-құлқының нәтижелерін көре білу, мақсатқа жету жолында қиындықтарды жеңе білуден көрінеді. Оқу іс-әрекетінде оқу міндеттерін шешудің стандартты емес тәсілдерін іздестіру, әрекет тәсілдерінің мобильділігі, шығармашылық іс-әрекетке ауысу, өз бетімен білім алудың артуы байқалады.

Сонымен бірге зерттеулер көрсеткендей бастауыш сынып оқушыларының өздерінің оқу мотивтерін саналы түсінбейтіндігін көрсетеді. Мысалы, Г.Г. Гусеваның мәліметтері бойынша кіші мектеп жасындағы оқушылардың «білінетін» мотивтері оларды оқу іс-әрекетіне итермелейтін шыни мотивтерге сай келмейтіндігін көрсетеді. 2-3 сынып оқушыларының «білінетін» мотивтерінің диапазоны өте кең, оған танымдықпен қатар әлеуметтік мотивтер де кіреді. Алғашқы үштікке мыналар кірді: «көп білгім келеді»,

«жаңаны білу қызықты», «жақсы баға алғым келеді». Оның мәліметтеріне орай соңғы орындарда «барлығы оқиды», «жазалағанды қаламаймын» тұр.

Л.М. Фридман мен К.Н. Волковтың пікірлерінше, әрекеттер белгілі бір мақсаттарына орай сол кездегі жағдайларына сәйкес түрліше жүзеге асырылады. Бұл әрекетті жүзеге асыру тәсілдері операция деп аталады. Операция – бұл күрделі әрекеттерді жүзеге асыру тәсілдеріне айналған әрекеттер. Мысалы, бала әріптерді жазуды үйренгенде, әріптерді салу ол үшін әрекет болып саналады. Әріп салып үйренген соң ол олардан сөз құрастыра алады, яғни әрекет операцияға айналады.

Әрекеттің операцияға айналуы туралы А.Н. Леонтьев былай деп жазады: «Әрекеттің мақсаты оның орындалуының шарты ретінде келесі әрекетке кіргенде, бірінші әрекет екіншінің жүзеге асыру тәсіліне, саналы операцияға айналады» [5, 45 б.].

Адамдық іс–әрекеттің барлық түріне тән жалпы белгілері мен оның кез келген хайуанаттың мінез–құлқынан ерекшелігі – адамның мінез–құлқы саналы, парасатты болатындығы. Тек ересек адам ғана емес, сондай–ақ тіпті бес жасар бала нені қалайтынын біледі және өз әрекеттерін осы көңілі ауған, жете түсінген мақсатқа бағындырады. Бұл жөнінде Л.С. Выготский баланың қолжеткен деңгейінен жоғары іс-әрекетке тарту керек деп есептейді.

Кішкентай балалардың іс–әрекетінің барлық салалары логикалық сәйкестілігімен әлі ерекшеленбейді. Алайда өзінің күнделікті өмірінде ересек адамнан үйрене, оның көмегімен әрекет ете отырып, бала іс-әрекеттің негізгі түрлерін тез арада меңгереді. Балалар ашқан заттардың қасиеттері, олардың әрқайысы сөзбен белгіленгенде барып, білімге айналады. Бұл ойын іс-әрекеті баланы келесі күрделірек іс-әрекет түрі – оқуға жетелейді дегенді білдіреді.

Баланың алты, жеті жастан кейінгі жетекші іс–әрекеті оқу болып есептеледі. Дегенмен, олар үшін ойын іс-әрекеті әлі де өз маңызын жоймайды. Сол үшін ересектер бала сабаққа дұрыс дайындалса оған ойнауға рұқсат береміз деп айтуы мүмкін. Бұл жағдайда балада оқушының өз міндетін орындауы, жақсы баға алу – түсінілетін мотив, және реалды әрекетті мотив – сүйікті ойынын ойнау тілегі болады. Яғни, сабаққа дайындалу әзірше ол үшін әрекет, ал іс-әрекет ойын болып саналады. Бірақ, кей жағдайда сабаққа дайындалу оқушы үшін қызықты болуы мүмкін, яғни түсінілетін мотив реалды мотивке айналады, сабаққа дайындалу әрекеттен іс-әрекетке айналады. Бұл туралы А.Н. Леонтьев былай деп жазады: «Жалпы, тәрбие өнерінің мәні «түсінілетін мотивтер» және «реалды әрекетті» мотивтердің дұрыс сәйкестігін жасауда, сонымен бірге іс-әрекеттің табысты нәтижелеріне уақытында көңіл бөлу, сол арқылы жеке тұлғаның өмірін басқаратын жоғары типті реалды мотивтерге ауысуды қамтамасыз етуде емес пе екен?» [6, 92 б.].

Бастауыш сынып оқушылары мектепке дейінгілермен салыстырғанда басқалар үшін өздерінің тілектерін баса алады. Мысалы, Л.С. Славина ойнап отырған бастауыш сынып оқушыларына басқа жұмысты – балалар бақшасы үшін түсті қағаздарды қиып қатты қағаздан жасалған квадраттарды жапсыруды ұсынады. Балалардың көпшілігі ойындарын тастап осы жұмысқа кірісті, және артынан олардың жұмыстарын балалар бақшасында қалай бағалағандығын сұраған.

Оқу мотивациясы – оқушыларды жемісті танымдық әрекетке, білім мазмұнын белсенді меңгеруге итермелейтін әдістер, құралдар, үрдістерінің жалпы атауы. Жеке тұлғаның жағдайларын және қатынастарын өзгерту үрдісі ретінде мотивация тұлғаны іс-әрекетке итермелейтін себептер, нақты күштер түрінде түсінілетін мотивтерге негізделеді. Мотивтерді оқушының іс-әрекет пәніне қатынасы, осы іс-әрекетке бағытталуы ретінде де түсінуге болады. Мотивтер қажеттіліктер мен қызығушылықтар, ұмтылыстар мен эмоциялар, ұстанымдар мен идеалдардың өзара байланысы ретінде көрінеді. Сондықтан мотивтер – шешімдер қабылдау мен таңдау, альтернативаларды талдау мен бағалау жүзеге асырылатын динамикалық жүйе түріндегі өте күрделі құрылым. Мотивтер әрқашанда кешен түрінде көрінеді және педагогикалық үрдісте біз тек бір ғана мотив түрімен жұмыс істемейміз. Мотивтерді мұғалімдер мен оқушылар әрқашанда саналы сезе бермейді.

Мінез–құлық пен іс-әрекет мотивациясы және мотиві мәселесі – педагогика мен психологияның өзекті мәселелерінің бірі. Бұл мәселені, яғни мотивті зерттеуде оның түрлеріне де назар аударамыз. Себебі оқушы қандай мотивтермен оқып жүргенін анықтауымыз қажет. Мұны анықтай отырып біз нақты қандай мотив әсер ететінін дәл анықтай аламыз.

Қорыта келе, жоғарыдағы ғалымдардың мотивке берген анықтамаларын талдай келе, мотив - іс-әрекетті орындауға деген баланың ішкі ниеті, итермелеуші күші деп анықтама береміз.

Әдебиеттер тізімі

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб, 2002. – 501 с.
2. Шадриков В.Л. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. – М.,1982. – 321 с.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 290 с.
4. Подласый И.П. Педагогика. – М., 2001. – 573 с.
5. Кулагина И.Ю. Отнашение к учебной деятельности и успеваемость // Личность в системе общественных отношений. Ч. 1.: Тезисы научных сообщений советских психологов к IV Всесоюзному съезду Общества психологов СССР. – М., 1983. – 324 с.
6. Гусева Г.Г. О соотношений «знаемых» и реальных мотивов учения у младших школьников // Воспитание, обучение и психическое развитие: Тезись начных сообщений советских психологов к IV Всесоюзному съезду Общества психологов. Ч. 3. – М., 1983. – 354 с.

ӘОЖ 159.9.37

Нурмуканбетова В.Е., Умбетова Г.М.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетті,
Орал қ., Қазақстан

БУЛЛИНГКЕ ҚАТЫСУШЫЛАРДЫҢ ИНДИВИДУАЛЬДЫ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Зорлық мәселесі жалпы кең аймақты, әлемдік психологияда педагогикада, философия, әлеуметтану, мәдениеттану, медицина және басқада ғылыми білім беру салаларында кеңінен қолданылған мәселе болып табылады. Мектептерде сонымен қатар бала бақшалардағы зорлық туралы ертеден белгілі. 1905 бастап бұл мәселеге байланысты алғашқы зерттеу жұмыстары басылып шықты. Буллинг туралы алғашқы жүйелі зерттеу жұмыстары скандинавиялық ғалымдар айналысты. Кейін Великобританияда қызығушылық пайда болды. АҚШ-та буллинг мәселесіне 90 жылдардың басында ерекше назар аударылды. Қазіргі кезеңде мектептегі буллинг әлеуметтік-педагогикалық мәселе тұрғысынан қарастырылады. Батыс елдерінде буллинг мәселесі ең бірінші мәселе болып табылады. Европаның, АҚШ-тың көптеген елдерінде буллинг мемлекеттің қызығушылықтарымен байланысты. Евроодақ елдерінде буллинг бойынша бірнеше жиналыстар білім министрлігі деңгейінде өткізіліп, заңды түрде буллингті алдын-алу шаралары енгізілді [1].

Отандық ғылымда ұзақ уақыт бойы мектептегі зорлық-зомбылық ештеңе болмағандай, үндемей қабылдауға болатын мәселелер қатарына жатқызылды. Алайда қазіргі қоғамда бұл құбылыс туралы пікірлердің әр түрлігін атап көрсетуге болады.

Буллинг түсінігі қазіргі кезде әр түрлі қақтығыс, зорлық-зомбылық әрекеттерінде түсіндіріледі. Буллингтің алғаш шығуын қарастыратын болсақ, ең алғаш бұл терминді ағылшын журналисті Эндро Адмс 20 ғасырдың 90 жылдары басында енгізген болатын. Скандинавиялық және ағылшын тілді елдерде бұл құбылысты анықтау үшін келесі терминдер қолданылды: қысымшылық, дискриминация, моббинг (балаға қысым көрсетудің топтық формасы), буллинг. Т.Фалд BullyOnLine (www.bullyonline.org) интернет ресурсын құрастырушы, буллингті "бір жұмысшының басқа жұмысшылырға немесе жұмысшылар тобына қарсы мінез-құлқы, ұсақ-түйек нәрселерге байлану, жұмыстарына теріс баға беру, немесе қандай да бір бағалаудан бас тартуы, жұмысшыны немесе жұмысшылар тобын басқалардан бөлу, әр түрлі теріс әңгімелер айтуы" [2].

Д.Лейн және Э.Миллер буллингті бір баланың немесе топтың әлсіз балаға физикалық және психикалық тұрғыдан ұзақ уақытты қамтитын саналы қатыгездік қарым-қатынасы деп анықтама берді.

Психотерапет И.С. Бердышев: «буллингке келесідей анықтама берді: саналы, ұзақ уақыт зорлық-зомбылық, өзіндік қорғау сипаты жоқ, бір немесе бірнеше адамнан тарайды» деп анықтама берді.

Белгілі әлеуметтанушы И.С. Кона буллинг бұл- қорқыту, физикалық немесе психикалық террор, басқаларда қорқыныш сезімін тудырып, сол арқылы басқаларды өзіне бағынышты ету деп түсінік берді.

Жоғарыда айтылған анықтамаларды талдау жасасақ буллинг құдалаушылардың құрбандарына әр түрлі әрекеті деп түсіндіруге болады. Сонымен қатар И.Г. Малкина-Пых құдалаушының құрбандарына эмоцияналды, физикалық, экономикалық, жыныстық зорлық-зомбылық, агрессия көрсетуі.

Білім беру жүйесіндегі қатыгездікпен қатар, балалар мектепте құрбылары жағынан, жоғары сынып оқушыларының және педагогтар жағынан да құрбан болуы мүмкін.

Ғалым өз зерттеулерінде оқушылармен психикалық зорлық-зомбылық белгілерін бөліп көрсетуді және оларды келесідей қарастырады:

- Оқушылар тарапынан қорқыту;
- Оқушыларға жас ерекшеліктеріне сай емес шектен тыс талап қою;
- Ар-намысын төмендету, нұсқан келтіру;
- Баланы рухани тепе-теңдігінен айыру;
- Оқушыға үнемі кері мінездеме беру, оқушыға демонстративті қарым-қатынас;

Е.В. Гребенкин өз зерттеулерінде мектеп мүшелері қауымдастығына қатал талап қоятын мекеме ретінде қарастырады [3].

Біздің ойымызша буллинг түсінігіне нақты анықтама беру үшін буллингтің түрлерін қарастырғанымыз дұрыс.

Д.Лэйн зорлық-зомбылықтың физикалық және психикалық түрін бөліп көрсетті. И.С. Бердышев сөздік, мінез-құлықтық және физикалық тұрғыдан көрінетін агрессивтік буллинг түрлерін қарастырды. С.Т.Мерцалов зорлық-зомбылықтың физикалық, эмоциональды, вербальды, психикалық және жыныстық түрін бөліп қарастырды.

Американдық зерттеушілер буллингтің негізгі 8 түрін бөліп көрсетті:

1. Флейминг- екі немесе одан да көп адамдардың эмоционалды сөздік қақтығысы, әсіресе көпшілік байланыс орындарда туындайды.

2. Орынсыз шабуыл- адамның мазасын алатын орынсыз шабуыл жасау, құрбандыққа бағытталған сансыз балағат хабарламалар, қоңыраулар.

3. Жала жабу- тіл тигізу және бұрыс ақпарат тарату. Жыныстық сипатқа ие хабарламалар, фото, әндер тарату, аранайы сын кітаптары жасалып, сыныптастары туралы әзілдер жазылуы мүмкін.

4. Жалған ат жамылушы-қудалаушы өзін құрбан ретінде көрсетеді, әлеуметтік желіде жәбірленушінің аккаунттын және құпия сөзін пайдаланып немесе оның атынан аккаунт құрып жалған ақпарат таратады.

5. Алдаушылық- жәбірленеуші туралы жеке ақпараттар жинақтап, оларды интерент көздерінде тарату.

6. Шеттету. Кез-келген адамға топпен бірге өміру сүру тән. Адамды топтан шеттеу әллеуметтік өлім ретінде қабылданады. Адам қаншалықты топтан шеттетілген сайын, ол өзін соншалықты жайсыз сезінеді, өзін-өзі бағалауы төмендейді. Шындығында бұл баланың эмоциональды бұзылысына әкелуі мүмкін. Онлайн шеттету- құпия сөз қолданылатын кез-келген ортада болуы мүмкін, қажет емес хабарламалар немесе достар тізімі қалыптасады. Кибер-шеттеу көптеген хаттармен хабарламаларға жауаптың болмауынан пайда болады.

7. Киберқудалау- зорлық көрсету, ұрып-соғу, қауіп төндіру мақсатында құрбанды жасырын түрде бақылау.

8. Хеппислепинг (Happy Slapping-бақытты шапалақ, қуанышты ұрып-соғу) – бұл атау ағылшын метроларында жасөспірімдердің өткінші жолаушыларды ұрып-соғуы, оны басқалардың ұялы телефон камересына жазып алуынан шыққан. Бұл роликтер құрбан болушының келісімінсіз, интернет көздеріне салынады, оларды бірнеше мыңдаған адамдардың көруі.

Отандық ғылымда дәстүрлі тұрғыда зорлық көрсетудің келесідей түрлері бөліп қарастырылады:

1) Эмоциональды күш көрсету- жәбірленушіде эмоциональды теңсізік туындатып, өзін-өзі бағалауын төмендетеді. Бұл жағдайда бастық құралы дауыс болып табылады. Эмоциональды күш көрсетулердің ішінде ең кең тараған түрлері:

- Келемеждеу, лақап ат қою, ескертулер, әдлетсіз бағалау, келеке ету, басқа адамдар көзінше кемсіту. Бұл буллинг түрі негізінен физикалық тұрғыдан сырттай ерекшеленетін, акценті бар, сойлеуінде ерекшеліктері бар, оқу үлгерімі төмен балаларға бағытталған. Бұл әдісті қолданатын бұзақы балалар. Құрбанды сыныптан алшақтатып, сыныптын жартысы немесе барлық сынып оқушылары бөледі. Бұл әр түрлі жазбалар тарату, құрбанға естілетіндей балағат сөздер айту, немесе тақтаға кемсіту сөздер жазу, қоғамдық орында баламен ойнаудан бас тарту, бір партаға отырмау, туған күн кештеріне шақырмау т.б.

2) Физикалық күш көрсету- құрбанға қарсы физикалық күш көрсетуді қолдану, нәтижесінде физикалық шрам қалуы мүмкін. Физикалық зорлық көрсетуге ұрып-соғу, мүлкіне зиян келтіру, кітаптарын немесе жеке заттарын ұрлау не жасыру болып табылады. Мұндай мінез-құлықты И.Г. Малкина-Пых өз зерттеулерінде көрсеткендей қыз балаларға қарағанда ер балалар арасында кең тараған. Ережеге сай физикалық және эмоциональды зорлық көрсету бір-бірімен тығыз байланысты. Келеке ету немесе қорлау ұзақ уақытқа созылып, құрбан бойында уайым тудыруы мүмкін [4].

3) Жыныстық күш көрсету немесе азғыру- баланы (ер немесе қыз бала) үлкендердің немесе басқа балалардың жыныстық қажеттіліген қанағаттандыру немесе қандай да бір пайда табу мақсатында қолдануы. Жыныстық зорлық-зомбылық көрсетуге баланы жезөкшелікке тарту, порно бизнес т.б жатады.

4) Экономикалық күш көрсету көрсету- басқа тұлғаны бақылау үшін ақша қолдану. Буллингқа экономикалық күш көрсету құрбаннан ақша талап ету, талон, тамақ алып беруге міндеттеу.

Сонымен қатар құрбанды мүлік ұрлауға мәжбүрлеу. Құдалаушының негізгі мотиві И.Г. Малкин-Пых көрсеткендей кінәні құрбан болушыға аудару.

Қазіргі зерттеушілер соның ішінде О.А. Мальцев мектептегі буллингтің тағы бір түрі бар екенін көрсетті- кибербуллинг. Зәбірленуші өзінің электронды мекен-жайына немесе басқа электронды құрылғылар арқылы балағат сөздер келеді. Білім беру аймағында «буллинг» түсінігін анықтауда бірнеше жалпы белгілерін бөліп көрсетуге болады: буллинг- бұл күш көрсету (физикалық, психологиялық, эмоциональды), буллингті бір немесе бірнеше адамдар тобы жүзеге асырады, булли психикалық немесе физикалық тұрғыдан әлсіз адамға бағытталады, буллинг жүйелік және ұзақ мерзімді сипат алады.

Құрбан болып көп жағдайда:

- Физикалық жетіспеушілік. Физикалық жетіспеушілішгі бар балалар- көзілдірік тағатын балалар, қозғалысы бұзылысынан көзі көрмеу, яғни адекватты қарсылық көрсете алмайтын, өзін қорғай алмайтын баланы- көп зәбірлейді.

- Мінез-құлық ерекшеліктері. Келемеж ету және агрессия көрсетуде көп жағдайда тұйық (интроверттер және фелгематик) немесе қызба мінезді балалар таңдалады. Бір жағына гиперактивті балалар өз құрдастарына қарағанда беймаза, аңқау болып келеді. Олар басқа балалармен үлкендердің тұлғалық кеңістігіне терең енеді, басқалардың әңгімелеріне, ойындарына араласып, өз ойын ашық білдіреді, өз кезегін күтуде шыдамсыздық танытады. Осы себепті олар көп жағдайда басқалардың ашун тудырып, қарсы жауап алады.

Гиперактивті балалар құрбан сондай-ақ қудалаушы немесе кей жағдайда бір уақытта екуіде болып табылуы мүмкін:

- Сыртқы ерекшеліктер. Бұл баланың сырт келбетінде жалпы ортадан ерекшелейтін белгілердің болуы келемеж ету объектісі болып табылады: жирен шаш, беттегі сепкілдер, қалқаң құлақ, қисық аяқ, бастың ерекше формасы, дене салмағы, т.б.

- Жаман әдеттер. Өзін тұлға ретінде көрсете алу және жалпы тәжірбиесінің аздығынан вербальді және физикалық күш көрсетуден психологиялық қорғаныс қабілеті дамымаған балалар бар. Әлеуметтік дағдылары сәйксінше дамыған балаларға қарағанда, әлеуметтік дағдылары дұрыс дамаымаған балаларды құрбан ретінде жеңіл қабылдайды. Құрбан рөлін қабылдаған бала жағдайға көніп, «мен сондаймын, мен осыған лайықтымын» деп өзін іштей ақтауға тырысады.

- Мектеп алдында қоқыныш. Мұндай қорқыныш көп жағдай да мектепке қатысты теріс әлеуметтің көзқараспен баратын балаларда туындайды. Бұл кеәде мектеп кезеңінде қиын мәселелері болған ата-аналардан берілуі мүмкін. Қорқыныштың туындау механизмі болып қатал мұғалім және төмен баға туралы пікірлер боып табылады. Мектеп алдында қорқынышы бар балалар сыныптастарының келемежедеу объектісіне айналады.

- Ұжымда өмір сүру тәжірбиесінің болмауы (үй балалары). Мктепке дейнгі мекеме, балабақша, даярлық тобына бармаған балалар қарым-қатынас барысында туындаған мәселелерді шешуге қажет дағдыларды игермеуі мүмкін. Сонымен қатар олар балабақшаға барған балаларға қарағанда өз ой-өрісінің кеңдігімен, біліктілігімен олардан озып кетуі мүмкін.

- Ауырулар. Құрбыларының келемеждеуіне әкелетін көптеген бұзылыстар болуы мүмкін: эпелепсия, тұтықпа, энурез, энкопрез (дәретін ұстай алмау), сөйлеу бұзылыстары – дислалия, дисграфия, дислексия, дискалькулия т.б.

Кез-келген бала құрбан болып табылуы мүмкін, әдетте ол үшін басқалалардан әлсіз, немесе басқалардан ерекшеленетін балалар таңдалып алады. Буллинг құрбаны өзіне сенімсіз, ұялшақ, өзін қорлағанын ешкімге айтпауға тырысады. Құрбан эмоциональдық және әлеуметтік тұрғыдан жетілмеген, осал, нормадан тыс әдеттерді түсіне бермейтін, қалыпты сақтамайтын балалар болып табылады. Сондықтан үлкендерде мектептегі жәбірленуге баланың өзін кінәлау сезімі туындайды. Педагоггтар мектептегі жәбірленушілікті талдай келе бұл аластатылушының мәселесі деп қарастырады. Бірақ бұл құрбанның емес, әрқашан да тұтас ұжымның мәселесі болып табылады [5].

Әдебиеттер тізімі

1. Глазман О.Л., Буллингке қатысушылардың психологиялық ерекшеліктері // Хабаршы А.И. Герцен атындағы Ресей мемлекеттік педагогикалық университеті. – 2009. – № 105. – Б.159-165.

2. Лэйн Д.А., Мектептегі буллинг [электронды ресурс]. – http://www.zipsites.ru/psy/psyib/ info.php?=414.

3. Маланцева О.Д., «Буллинг» в школе. Что мы можем сделать? // Социальная педагогика. – 2007. – № 4. – С. 90–92.

4. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях: справочник практического психолога – М.: Эксмо, 2005. – 960 с.

5. Мальцева О. А., Профилактика жестокости и агрессивности в подростковой среде и способы ее преодоления // Тюменский государственный университет – 2009. – № 7. – Б. 51–54.

УДК 811.111

Нурушева Т.И., Кадыргалиева С.И.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМЕ ИНТЕНСИВНОГО ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Увеличение числа зарубежных контактов, развитие культуры и торговли вызвали потребность в быстром и эффективном овладении иностранными языками. В настоящее время знание иностранных языков - это не только атрибут культурного человека, но и условие его успешной деятельности. Понятно, что в бурно развивающемся мире время - фактор экономический: на многолетнее изучение языка времени ни у кого нет. «В таких условиях вопрос качественного улучшения системы образования в стране непосредственно связан с разработкой более совершенных, научно-обоснованных методов управления учебно-познавательной деятельностью, мобилизующих творческие способности личности. В связи с этим разработка теории и широкое внедрение в практику различных форм интенсивного обучения иностранным языкам представляются актуальными». Интенсивное обучение английскому языку применяется при необходимости ускоренной подготовки. Это тот случай, когда обучающийся ограничен во времени, за который необходимо повысить свой уровень знаний. Интенсификация профессионального образования сегодня – это и требование времени, и потребность самих обучающихся. В качестве ответа на эти актуализированные потребности бурно развиваются разнообразные формы и программы ускоренного обучения и сокращенного по срокам образования, позиционирующие себя как методы или технологии интенсивного образования учащихся школ и студентов вузов. Обучение в интенсивном режиме означает обучение по обычной методике, но с более высоким количеством учебных часов в неделю. Следует отметить, что и при обычном режиме обучения по всем программам и для всех уровней, с целью повышения

эффективности обучения, многие преподаватели используют следующие элементы интенсивного обучения: главное внимание уделяется навыкам грамотной устной речи и пониманию речи на слух; систематическая работа над произношением, интонацией в течение всего обучения; а) основной акцент на приобретении навыков устного выражения своих мыслей на английском языке (преодоление языкового барьера); б) широкое применение в процессе занятий ролевых игр, кейс-методик, обсуждений, устных презентаций, моделирования ситуаций общения в) включение учащихся с первых занятий в активную языковую практику; г) оптимизация учебного материала – построение программ обучения с учетом индивидуальных целей слушателей, т.е. изучается только то, что нужно [2]. Для обеспечения интенсивного процесса обучения иностранному языку очень важно выбрать подходящий данной аудитории метод обучения. Под методами обучения принято понимать направление в обучении, с помощью которого должны реализоваться цели и задачи, а также выявлены пути и способы достижения цели. Применение современных интенсивных методов обучения иностранному языку на практике даст результат, если будут учтены особенности организации учебных занятий. профессионализм и сильная личность преподавателя: высокая мотивация учащихся и строго определенные цели обучения; характер и состав учебной группы; оптимальный психологический климат на занятиях.

Стратегия обучения иностранному языку базируется на различных подходах к обучению. Выделяют два основных фактора, которые характеризуют интенсивный процесс обучения: Первый фактор – это минимальный срок обучения в целях достижения определённых целей. Как правило, это касается учебного материала в “бытовых” рамках. При этом учащимся будет предложено минимальное количество учебного материала и соответствующая его организация. Второй фактор предполагает максимальное использование всех резервов обучаемого. Это достигается с помощью особого взаимодействия в учебном коллективе и творческом подходе к преподаванию. В зарубежной и в отечественной теории и практике обучения иностранным языкам всё больше утверждаются групповые формы обучения: по несколько человек (двое, трое и более). Главное достоинство такого обучения заключается в том, что внутри группы образуется взаимодействие между учащимися, их совместная согласованная деятельность ведёт к реализации главной цели – овладению речевой активности. В принципе, такую образовательную деятельность можно назвать игрой. Если такая игра примет рамки мотивированной, согласованной деятельности, то она станет основной формой реализации учебного процесса. Одной из основных задач преподавателя в данном случае станет проблема специфики отношений учеников. Ему необходимо обеспечить ситуацию, при которой каждый ученик будет включен в совместную интеллектуальную деятельность, а не только активисты. Все ученики в процессе урока должны объединять свои умственные усилия для преодоления возникающих и поставленных проблем. Считается, что для обеспечения эффективного общения внутри группы наиболее благоприятными характеристиками будут следующие: оптимальное количество человек в группе – 10-12, группа должна быть неоднородна; расположение учащихся должно быть максимально комфортным, лицом друг к другу [1]. Во многих образовательных учреждениях накоплен достаточно богатый опыт работы в этом направлении, в частности, с 1987года в Западно-Казахстанском государственном университете имени М.Утемисова реализуется технология интенсивного педагогического образования, разработанная как инновационный проект. В основе проекта – трактовка интенсивности как «целенаправленности, напряженности, глубины, усиленности, энергичности, эффективности того или иного процесса». Интенсивное образование учащихся мы понимаем как ориентированное на хорошо осознаваемые субъектом цели, имеющие для него личностный смысл, как технологию, позволяющую эффективно реализовывать намерения обучающихся посредством особым образом организованной учебно-профессиональной деятельности [1]. Интенсивное образование позволяет максимально вовлекать личностный и психофизиологический ресурсы обучающихся, направлять их для максимально полного использования ресурсов образовательной ситуации – ресурсов времени, содержания, социальных взаимодействий, информации без ущерба здоровью и психологическому благополучию всех субъектов образовательного процесса. Иначе говоря, не сокращение времени и увеличение информационных нагрузок – главные параметры интенсивного образования, а качественное изменение образовательного процесса, позволяющее в тот же промежуток времени достигать значительно больших и важных образовательных результатов [4]. Интенсивное направление в обучении иностранным языкам наиболее полно реализовано в методе Г.А. Китайгородской. Задача педагога здесь главным образом заключена в том, чтоб предложить учебному коллективу такую деятельность, которая смогла бы быть лично значимой для каждого обучаемого, сплачивала бы людей и способствовала активному формированию личности. Если педагог способен создать такие условия в своей аудитории, то он может с уверенностью назвать свою деятельность интенсивным обучением иностранных языков [1].

Методисты определяют интенсивность как повышение скорости и качества обучения, как объем работы, выполняемый в заданные промежутки времени. В этом понимании ясно отражаются количественные параметры интенсивности, и интенсификация понимается как процесс, направленный на повышение количественных показателей успешности обучения.

Так, А.А. Леонтьев указывает на три аспекта интенсификации, т.е. того, что должно интенсифицироваться: содержание учебного процесса (в широком смысле); внешние формы и средства его осуществления - учебная деятельность каждого отдельного учащегося («принцип индивидуализации»).

Интенсификация учебной деятельности в коллективно - психологическом или социально- психологическом плане понимается как такая организация процесса обучения в группе, которая в наилучшей степени обеспечивает усвоение требуемых знаний, умений и навыков каждым отдельным учащимся.

А.А. Леонтьев намечает следующие пути интенсификации обучения иностранным языкам:

1. Построение учебной деятельности как организованной, управляемой и контролируемой последовательности действий учащихся, обеспечивающих оптимальное формирование иноязычной речевой деятельности и ее структурных компонентов (действий и операций).

2. Поиск оптимального соотношения сознательных и приспособительных компонентов при формировании иноязычной речевой деятельности. В методическом плане это, скорее всего, связано с проблемой родного языка и, возможно, с той закономерностью в методике, о которой писал В.В. Краевский,- соотнесенности двух языковых систем.

3. Дифференцированное формирование компонентов иноязычной речевой деятельности в зависимости от их соотношения с компонентами речевой деятельности на родном языке или языке - посреднике, оптимальное соотношение собственно формирования и коррекции.

4. Последовательное проведение принципа системности при презентации иноязычного речевого материала.

5. Последовательное проведение принципа функциональности в единстве с принципом системности.

6. Психологически обоснованное использование аудиовизуальных и технических средств.

Считается, что из шести предложенных автором путей психологической интенсификации обучения два первых отражают те психологические закономерности процесса обучения иностранным языкам, рассмотрение и учет которых, несомненно, перспективны как на индивидуально - психологическом уровне, так и в условиях группового обучения. Последние же три пункта имеют прямое отношение к тем методическим принципам, соблюдение которых необходимо в процессе обучения иноязычной речевой деятельности в любых условиях.

Иной подход к проблеме интенсификации обучения иностранным языкам можно найти у И.А. Зимней. Рассматривая психологические особенности пролонгированного интенсивного обучения иностранному языку взрослых специалистов, она выделяет три основные его характеристики: концентрированность на единицу времени (учебный день), распределенность на длительный срок и интенсифицированность. При этом автор указывает, что уровни концентрированности чаще всего и определяют интенсивность обучения.

Интересным и плодотворным представляется рассмотрение И.А. Зимней третьей характеристики - интенсифицированности как интегрального свойства, определяемого совокупностью четырех параметров: 1) объемом усваимого материала; 2) количеством и вариативностью приемов (упражнений); 3) плотностью общения; 4) активизацией психических резервов личности.

Третий и четвертый параметры отражают психологическую специфику интенсивно обучения, его основную ориентацию в решении задач обучения иностранному общению, хотя критерии выбора этих параметров различны. «Плотность общения» относится к особенностям организационно- структурного уровня учебного процесса, а активизация возможностей личности рассматривается как средство и результат определенным образом организованных межличностных взаимодействий в интенсивном обучении.

Второй параметр - количество и вариативность приемов (упражнений), может входить, по моему мнению, в объем и содержание понятия «плотность общения» и выступать как характеристика любого правильного организованного занятия. Наконец, «объем усваимого материала», а точнее, увеличение объема материала и ускорение процессов его усвоения - вот характеристика интенсифицированного обучения. Естественно, что интенсификация по максимуму параметров приближает нас к интенсивному обучению.

Следовательно, давая определение интенсивному обучению, мы прежде всего должны отметить и подчеркнуть то, что его отличает от других форм и направлений, связанных с совершенствованием учебно - воспитательного процесса, не упустив, конечно, и того, что их объединяет.

Что же является специфическим в понимании интенсивного обучения? Помимо теоретического ответ на этот вопрос имеет и практическое значение. Дело в том, что в последние годы на базе эмпирически сложившегося опыта ускоренного обучения создан и применяется ряд конкретных методик, называемых интенсивными, что далеко не всегда

Чтобы ответить на вопрос о том, что является определяющим в понимании интенсивного обучения, следует ввести еще одно понятие, «активизация обучения», и тем самым затронуть содержательные характеристики деятельности преподавателя и учащихся.

Поскольку важнейшей педагогической проблемой сегодня является проблема активизации учебной деятельности учащихся и особое внимание обращается на методы, активизирующие познавательный процесс, поскольку центральным понятием в решении этих вопросов является понятие активизации обучения. Рассмотрение данного понятия является ключом к решению комплекса основных задач, связанных, с одной стороны, с совершенствованием учебно - воспитательного процесса и, с другой стороны, с определением интенсивного обучения как направления.

Если «активизация обучения»- понятие, прежде всего относящееся к деятельности преподавателя и учащихся, то его содержание можно раскрыть, пользуясь психологическими понятиями «активность», «активность личности», «активность надситуативная». Известно, что в науках о человеке понятие «активность» относится к нему как субъекту деятельности.

Активность - это «присущая живому существу способность к «самостоятельной силе реагирования». В психологии активность выступает в соотнесении с деятельностью, обнаруживаясь как динамическое условие ее становления, реализации и видоизменения». Активность личности проявляется в творчестве, волевых актах, общении. Это активная жизненная позиция человека.

Применительно к условиям познавательной деятельности можно ввести еще одно понятие - «активность надситуативная», т.е. «способность субъекта подниматься над уровнем требований ситуации, ставить цели, избыточные с точки зрения исходной задачи». Активность подситуативная особо ярко проявляется в явлениях творчества, познавательной активности.

Одним словом, активность - способность человека, непосредственно связанная с деятельностью, в которой она проявляется, тогда активизация- процесс, направленный на достижение состояния активности субъекта, на выявление и удержание этой способности человека. В рамках же педагогической проблемы применительно к интенсивному обучению иностранным языкам можем рассматривать лишь активизацию учебной деятельности, т.е. активизацию деятельности преподавателя и учащихся, преподавателя и учебной группы.

При этом активность преподавателя направлена на ускоренную передачу необходимых знаний, умений, навыков учащимся группы, на формирование творческой самостоятельной личности. Активность учащегося, группы соответственно направлена на ускоренное усвоение этих знаний, формирование у себя необходимых умений и навыков, на выработку активной жизненной позиции, необходимых качеств личности общества.

Активизация учебной деятельности может быть достигнута различными средствами, в частности за счет специальной организации учебного материала, его концентрации и распределения, специфических форм и методов, приемов обучения, а так же за счет мобилизации возможностей обучающего и обучаемого и их взаимодействия в учебно-воспитательном процессе.

Первый путь, методический, несомненно, продуктивен. Его следует продолжать, но не использованные здесь резервы не так уж и велики. на этом пути много было найдено, внедрено в практику обучения и уже используется. Речь может идти лишь о более глубоких педагогических, лингводидактических, методических исследованиях возможностей активизации.

Интенсивное обучение, направленное на активизацию деятельности преподавателя и учащихся, должно быть связано не с минимизацией, а с максимизацией их совместных усилий. Активность участников учебного процесса при интенсивном обучении - преподавательская со стороны учителя и познавательная со стороны учащихся - также должна быть повышенной, осуществляемой на уровне не минимальной, а максимальной их вовлеченности в учебный процесс. И эта активность должна быть максимальной с точки зрения возможностей, которыми располагают для этого участники учебного процесса, и оптимальной с точки зрения поддержания и сохранения длительное время на высоком уровне их работоспособности.

Еще одно важное дополнение к нашему пониманию интенсивного обучения. Оно должно включать характеристику личностного развития преподавателя, учащихся и учебного коллектива, объединяющего их. Интенсивным, вероятно, нужно называть такое обучение, которое способствует ускоренному, достигаемому за сравнительно короткий срок познавательному и личностному совершенствованию обеих сторон (преподавателя и учащихся), включенных в учебный процесс. Интенсивным будет такое обучение, в котором ускоряется процесс превращения учебной группы в коллектив, активизируется на практике использование тех возможностей, которые заложены в характерных для него взаимодействиях и взаимоотношениях. Таким образом, главным в понимании интенсивного обучения является активизация возможностей группы через активизацию возможностей личности обучаемого и обучающего и наоборот.

Список литературы

1. Чепель Т.Л. Яковенко Т.Д. Технология интенсивного психолого-педагогического образования: рефлексия авторского опыта [электронный ресурс]. – http://www.concord.websib.ru/page.php?article=83&item=2.

2. Интенсивное обучение английскому языку [электронный ресурс]. – http://www.activenglish.ru/intensive.htm

3. Интенсивное обучение иностранным языкам [электронный ресурс]. – http://www.englishtips.org/1150822358-intensivnoe-obuchenie-inostrannymyazykam.html

4. Ковальчук М.А. “Мифы” интенсивного обучения.

ӘОЖ 373.3

Нұрашева Г.С., Ғалымова Р.М.
Ж.Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледж,
Орал қ., Қазақстан

БАҒАЛАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР

Қазіргі білім беру мазмұнында сапалы өзгерістер болып жатыр. Соның бірі- бағалау жүйесіндегі өзгерістер. Мектеп жүйесіндегі бағалау оқушылардың оқуын мектеп және мұғалім тарапынан бағаланып жүрді. Мұғалімнің оқушылардың оқудағы табысқа жетуін бағалауы әр уақытта нәтижелі бола бермейтінін мұғалімдер түсіне бастады. Сонымен қатар оқушының да алған бағаларының не үшін алғаны өздеріне түсініксіз болып жататыны педагогтарды алаңдатты.

Қазіргі білім беру парадигмасы өзгерген шақта бағалаудың да мазмұны өзгерген, оқушының қажеттілігіне, табыстылығына, өзін-өзі бағалау, өзара бағалау, топаралық бағалау, критерийлер арқылы бағалаулар ұйымдастырылып жатыр. Мұғалімдер қазір бағалаудың формативті түрін жиі қолданып жатыр. Бұл бағалаудың оқушылар үшін маңыздылығы неде?

1) Біріншіден, оқушылардың оқуын жақсартады.

2) Екіншіден, формативті бағалау – оқушылар оқуын жеке тұлғаға бағыттап оқу болып табылады.

3) Үшіншіден, мұғалім мен оқушының ынтымақтасқан бірліктегі бірлескен, білім алуға бағытталған сабаққа айналады.

4) Төртіншіден, оқушы білім алу барысында өзінің жете алмай жатқан жақтарын анықтауға мүмкіндік алып, мұғаліммен бірлескен сенімді, шынайы табыс көздерін бірлесе анықтайды, бірлесе жетістікке жетуді жоспарлайды.

5) Бесіншіден,оқушылар бүгінгі күн сабағының мақсаты мен бағалау критерийлерін білетін болады, мақсат пен бағалау критерийлерді оқушылар өздері дайындайды.

6) Алтыншыдан, оқушы өздері жасаған критерийлердің қаншасын жасай алды, қаншасын жасай алмады, оқудағы өз әрекетін, басқа жанында отырған оқушылардың да әрекеттерін бақылауға, бағалауға мүмкіндік ала алады. Бұл бағалауда маңыздылығы!

Формативті бағалауда оқушының жетіспей жатқан жақтары бағаланбайды, оқушының жұмысы бағаланады. Білім жүйесінде бағалаудың қазіргі жағдайы оқушылардың табысқа жетуіне, білім алуына, өзін-өзі бағалауына, өзгелерді бағалай алуына бағытталғандығы барлық педагогтарға белгілі болып отыр. Білім жүйесі оқыту барысында өзіндік өмір қажеттілігінде қоданысқа ие бола алатындай әдіс- тәсілдердің жүзеге асуына жағдай жасап отыр. Ал қазіргі жас педагог мамандардың оқушылардың оқу білімге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оқушының оқудағы күтілетін нәтижеге қол жеткізудегі жеткен табыстарын әділ бағалауды баса назарда ұстайды. Мұғалім оқушылардың: оқу материалын меңгеруіне бағыт-бағдар беріп қана қоймай, материалдарды, мәліметтер мен ақпараттарды өздігінен жинауға бағыттап; Жеке тұлғаның интеллектуалдық дамуын қамтамасыз ету, шығармашылық қабілеті мен байқалмай, көрінбей, ескерілмей қалған қабілет пен дарындылық, таланттылықтарын дамыту мен оқушы өз бойындағы қабілетінің бар екендігін сезінетіндей дәрежеде шынайы, әділ бағалауды дұрыс ұйымдастыруы қажет деп ойлаймын.

Мысалы: Мұғалім мен оқушының бір сабақ бойы дайындайтын критерийлер арқылы бағалауы:

• Мұғалім алдымен өтетін тақырыптың бөлімдерін өтпес бұрын сабақтың мақсаты мен міндеттерін оқушыларға хабарлайды;

• Оқушылардан бүгінгі тақырыпта орындалатын жұмыс бойынша 1-2 бағалау критерилерін жазып берулерін өтініңіз;

• Оқушылардың ұсынған бағалау критерилерін тақтаға жазып қойыңыз;

• Оқушылардың сіздің ұсынған критерилерді түсінгеніне көз жеткізіңіз;

• Ұсынылған критерилердің маңыздылығына қарай орналастырыңыз;

• Критерилерді талдау барысында қолжетімді, оқушыға түсініктісін таңдап алыңыз;

• Осы таңдалған критерилер арқылы бағалауды ұйымдастырған жағдайда оқушылар өз қажеттілігін түсінеді, ынталанады, бағалаулары шынай, сенімді, қолжетімді болады.

Дегенмен де осы бағалаудың мәні туралы педагог-зерттеушілердің ой-пікірлеріне тоқталғым келеді. Себебі, зерттеуден өткен, өз нәтижесін берген алдыңғы қатарлы озық тәжірибелерге сүйене отырып, өз тәжірибесін жақсартудың ешқандай зияны болмайды . Әлемге танылған озат іс-тәжірибенің алдыңдағы оқушылар үшін табысты болып жатса неге пайдаланбаймыз деген мақсатпен С.Мирсеитованың «Бағалау» терминінің ағылшын тіліндегі үш мағынасын өз практикамызда пайдаланып көрейік.

1. Бағалау – талдау ретінде қарастырылады.

2. Мониторинг бағалау-құрал ретінде қарастырады.

3. Бағалау- сандық, мөлшерлік құрал ретінде қарастырады.

Бірінші мағынадағы «Бағалау» үйренушілердің жетістіктерін қарастырып, білімді сандық және сапалық тұрғыдан анықтау деген сөз. Бұл тұрғыда бағалау – үйренушілердің оқу жетістіктерін белгілі бір талаптармен (критерийлер, стандарттар, үлгілер, эталондар, идеялар) салыстыру, сол тұрғыдан нақты өлшемдер (балл, процент) көмегімен оларды сипаттап және тексеріп, соңынан қорытынды шығару. Мұндай түсініктегі бағалау «сыртқы»,қоғамға, социумға бағытталады.

Екінші мағынада, «Бағалау» үйренушілердің жоспарланған нәтижеге жету көрсеткіштері ретінде қарастырылады (мәселен, курстық бірлік немесе модуль аумағында) мұнда оқушылардың дамуы мен өзгерістері олардың әрекеттері арқылы көрсетіледі: эссе, тест, түрлі шығармашылық, логикалық жұмыстар оқушылардың оқу нәтижелерін салыстыру үшін қажет. Өз жетістіктерін басқалардың білімі мен өзінің кешегі білгенімен салыстыра отырып, үйренуші өзінің қаншалықты дәрежеде дамығандығын айқындап, жетістіктер мен кемшіліктерін, өз білімін әрі қарай қалайша дамыта түсу керектігін анықтайды. Мұндай бағалау ішке немесе үйренушінің тұлғасына немесе оқу орнына бағытталады.

Үшінші мағынада «Бағалау» біздің қолданысымыздағы «баға», «баға қою» ұғымымен байланыстырылады: емтихан, тест, жазба жұмысы, жобаның орындалуы немесе семестер нәтижесі бойынша рейтингтік жүйе, балл мөлшері,мысалы, жүз баллдық, немесе сандық жүйе (дәстүрлі бес баллдық жүйе), әріптік жүйе (A,B,C,Д,E) негізінде оқушылардың жұмысына қойылған баға деп түсіндіреді. Ал 2001 жылдың 13-14 қаңтарында Будапеште «Ашық қоғам» институты (Нью-Йорк) және Street Law (АҚШ) білім

беру ұйымы ұйымдастырған құқықтық және азаматтық білім беру жүйесінде бағалау мәселелеріне арналған семинар өткізілді. Семинарда басты баяндама жасаған профессор Дайана Хесс бағалаудың келесі қағидаларын ұсынады. Бағалаудың алты қағидасын ұсынып отыр. Біздің оқушыларымыздың білім алуын қадағалауда Бірінші қағида: «Маңыздылық». Бағалау үшін пәннің (курстың) ең маңызды,бағалауға тұрарлық күтілетін нәтижелерін таңдап алу қажет, өйткені бағалауға уақыт, күш және басқа да ресурстар шығындалады. Егер нәтиже маңызды болмаса (оқытушының пікірі бойынша), онда оны бағаламаса да болады. Бағалау бұған қоса күтілетін нәтижеге (тәжірибе, білім, дағды, білік, құндылықтар) үйрену процесінің өзін жақсартады. Оқушылар пәннің (курстың) бағаланатын жақтарына (мезеттеріне) ерекше түрде көңіл бөледі. Тәжірибелі оқытушылар бағалау үшін көп нәтижелер таңдамайды, олардың қағидасы: «Майда-шүйдеге назар аудармау керек! Тек маңызды нәтижелер ғана бағалануы қажет!».

Сонымен, бағалаудың бірінші қағидасын қолдану үшін ұстаздың өзіне келесідей сұрақтарды қойғаны абзал: «Мен үшін оқушы жұмыстарының қандай нәтижелері маңызды және бағалауға тұрарлық? Бұл нәтижелердің (білім, білік, дағды, құндылықтардың) адам өмірі үшін маңызы бар ма? Олар өмірде қаншалықты қажет болар екен?».

Екінші қағида: «Дәлдік» («Адекваттық»). Өзіміз жоспарлаған нәтижеге қол жеткізгенімізді қалайша білеміз? Бұл үшін біз оқушылардың қажетті білім, білік, дағды, құндылықтарды қандай деңгейде меңгергендігін көрсететін бағалаудың дәл құралын таңдап алуымыз керек.

Үшінші қағида: «Объективтік» («Дәлелділік»). Бақылау жұмысын орындаудың нәтижелерін бағалау – көп жағдайда субъективтік процесс. Әртүрлі адамдар бір жұмысты бағалағанда, олардың бірдей баға қоюына қалайша жетуге болады? Объективтікке (тұрақтылық, беріктілік, шынайылық, адал, дәлелділік) бағалаудың нақты талаптарын (критерийлерін) таңдау арқылы жетуге болады. Келесі сұрақтарға жауап беріңіз: Жақсы орындалған жұмыстың белгілері мен ерекшеліктері қандай болуы керек? Ал қанағаттанарлық деңгейде орындалған жұмыс ше? Қанағаттанарлықсыз жұмыс қандай болуы керек? Бұл белгілер мен ерекшеліктер (критерийлер) басқа оқытушылар мен оқушылардың өздеріне түсінікті болар ма екен? Олар шұбалыңқы болмай, дәл және бір мағыналы болып шыға ма?

Төртінші қағида: «Оқудың ажырамас бөлігі». Егерде қандай да бір жаттығуды (тапсырманы) бағалау үшін қажетті талаптар дайындайтын болсақ, олар сонымен бірге бұл тапсырманы орындаудың ережелері де болуы мүмкін, яғни нақты білім, білік, дағды, құндылықтарға үйретудің ережелеріне айналады. Демек, егер Сіз осы талаптар бойынша оқушылардың жұмысын бағалаймын десеңіз, онда оларды бұл талаптарды қолдануға үйретуіңіз керек.

Бесінші қағида: «Жариялылық». Бағалаудың талаптары мен тәсілдері оқушыларға алдын- ала хабарлануы керек. Баға жария түрде қойылып, оқушылар өздерінің қандай білімдері және олардың қалайша бағаланытындығын білуі керек. Алтыншы қағида: «Қарапайымдылық». Бағалау процесі мен оның формалары қолданыста қарапайым және ыңғайлы болуы керек. Бағалау талаптарын оқу процесіне біртіндеп, оқушылардың бағалау құралдарын игеру деңгейіне байланысты енгізуге болады.

Бағалау, балдық рейтингілік, балдық жинақтау жүйесі білім алушының оқу іс - әрекеттері тәсілдерін саралау үш деңгей аясында жүзеге асырылады. Критерийлік – бағдарланған шкала нақты оқу үрдісі аясында білім, білік және құзырлықтарды берілген деңгейіне қаншалықты қол жеткізетіндігін анықтауға мүмкіндік беретін білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау құралы болып табылады. Бағаның объективтілігі білім алушылардың білімін және олардың іс-әрекеттерінен күтілетін нәтижелер жүйесі негізінде оқушының оқу жетістіктерінің деңгейін анықтау болып табылады. Өз жетістіктерін бағалау - өзін-өзі тексеру мен бақылау, өзінің іс-әрекетін сыни тұрғыда бағалау, қателерді айқындау және оларды жоюдың жолдарын табу, сондай-ақ бағалау критеррилерін анықтай алу болып табылатын білім алушылардың өз іс -әрекеттерінің нәтижелерін алдын-ала өзіндік бақылауы. Балл жинау оқу жетістіктерін бағалауды даралауды жүзеге асыруға, белгілі бір уақыт аралығында жинақталған балдардың қосындысы көрініс табатын және оқушының оқу портфолиосы формасы түрінде жүзеге асырылатын білім, білік, дағдыларын мүмкіндіктеріне, қалауларына және қабілеттеріне қарай тереңдетуге, кеңейтуге және оның өзінің дамуының жеке траекториясын өз бетінше таңдауына мүмкіндік жасайды. Нәтижесінде білім алушылардың өздері, олардың ата-аналары және мұғалімдері белгілі бір уақыт аралығындағы жетістігін салыстыра отырып, оның жеке даму динамикасын тұрақты қадағалауға мүмкіндік алады. Бағалаудың жариялылығы білім алушылар және ата- аналар арасындағы, білім алушылар және мұғалімдер арасындағы, ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы психологиялық сипаттағы көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Мұғалім мен оқушы арасындағы бағалаудың сенімсіздік мәселесін жоюға бірден-бір көмектесін жүйелі зерттелген ойлар мен тұжырымдарды ескере, өз практикасына қолдана білсе, мұғалімдердің бағалау барысындағы мәселелері шешімін таба алады. Бағалау – одан арғы оқу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жиынтықтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин. «Бағалау» термині «жақын отыру» дегенді білдіретін (assessment) латын сөзінен 764 5 шыққандығы кездейсоқ емес, себебі бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін-өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады [1, 57 б.]. Бағалаудың барлық түрлері төмендегілерді қамтиды: бақылау; 2) алынған мәліметтердің интерпретациясы; 3) бұдан арғы іс-әрекетті анықтау үшін қолданылуы мүмкін шешімдерді қорытындылау [1, 57 б.]. Бағалау мақсаты Түсініктемесі 1. Оқытудың қиындықтарын анықтау Орта мектептерде мысалы, сауаттылық және математика саласындағы проблемаларды анықтау үшін тестілер өткізілуі мүмкін; одан кейін өзіндік түзету

және тестілеу жұмыстарын қайталап өткізуге болады 2. Жетістікке жеткендігін көрсететін кері байланыс. Мұндай кері байланыс «әсердің» бейресми бағалауынан бастап ресми жазбаша тестілерге дейін түрленуі мүмкін, бірақ негізгі мақсат оқушылар мен мұғалімдерге жетістіктер мен даму, мысалы, білім, түсіну және дағды туралы хабарлама беру болып табылады. 3. Уәж (ішкі және сыртқы) Кері байланыс көбінесе уәж болып табылады. Ынталандыру ретінде тестінің немесе емтиханның өткізілуі әдетте кейбір оқушылар мен мұғалімдердің ойларын жинақтап, әрекет етуге итермелейді. 4. Болжау және сұрыптау Оқушының білімі және дағдыларын бағалау арқылы мұғалімдер олардың болашақтағы мінез-құлқы мен дамуын болжайды. Мемлекеттік емтихандық жүйенің нәтижелері, көбінесе сұрыптау мақсатында, атап айтқанда бұдан арғы (жоғары) оқыту немесе жұмысқа орналасуға мүмкіндік үшін қолданылады 5. Стандарттарды бақылау және орындау бағалау нәтижесінде біліктілік дәрежесін, ал мемлекеттік емтихан нәтижелері бойынша – жоғары білім алу мүмкін болады, мысалы, «біліктілігі» бар тұлғаларда олардың тиісті стандарттарға сәйкес екендігіне негізделген кепілдіктер болуы қажет (PISA немесе ұлттық және жергілікті тестілер). 6. Оқыту мазмұнын және оқыту стилін бақылау техникалық тәсілдер мен бағалау және емтиханның жиілігі білім беру бағдарламасының мазмұны мен оның қалай оқытылатындығына едәуір ықпал ететіні еш күмән туғызбайды ОүБ кезінде бақылау, интерпретация және өлшемдер оқытуды бағалау кезінде қолданылатын өлшемдерге ұқсас болуы мүмкін, бірақ олардан туатын қорытынды және шешім басқа сипатта болады. Негізінен, ОүБ балалар оқыту үдерісінің қандай кезеңінде екенін, әсіресе олардың мықты және әлсіз жақтарының сипаты мен себептері қандай екендігі туралы алынған мәліметтерге басты назар аударады. Формативті бағалау ерекшеліктері: Бағалау реформасының тобы оқыту үшін бағалауға мынадай анықтама береді: Оқыту үшін бағалау – бұл білім алушылар өздерінің оқудың қандай сатысында тұрғанын, қандай бағытта даму керек және қажетті деңгейге қалай жету керек екендігін анықтау үшін оқушылар және олардың мұғалімдері қолданатын мәліметтерді іздеу және түсіндіру үдерісі. Формативті бағалау талаптары: Оқушылар өздерінің сыныптастарын және өздерін бағалауға тартуы мүмкін және мұғалімдер бағалауды белсенді жүргізген кезде, оқушылар белсенді қатысуы керек. Талпынғандар ғана білім ала алады. Білім алушылар өз білімін арттыру үшін бағалауды үйренуі қажет, сондықтан оқушыларға өзінің оқуын жақсарту үшін кері байланыс арқылы алынған ақпаратқа сәйкес жұмыс істеу қажет. Бұл олардан түсінушілікті, қызығушылықты және ықыласпен әрекет етуді талап етеді [1, 59 б.]. Формативті бағалау сипаттамасы: Түпнұсқалық зерттеуде сыныптың «қара жәшік» сияқты техникалық метафорасы қолданылған және сол арқылы оқыту үшін бағалауды қолдану «қара жәшік» ішіндегі жұмыс ретінде белгілі болды. 1. Сұрақтың дұрыс қойылуы. 2. Сыныптасын және өзін-өзі бағалау. 3. Кері байланысты қамтамасыз ету. 4. Оқушымен бірге критерийлерді талдау [1, 60 б.]. Бағалау арқылы оқытуды жақсарту факторлары: Бағалау арқылы оқытуды жақсарту бір қарағанда қарапайым болып көрінетін бес басты фактордан тұрады: 1. Оқушылармен тиімді кері байланысты қамтамасыз ету. 2. Оқушылардың өзіндік оқуға белсенді қатысуы. 3. Бағалау нәтижелерін ескере отырып, оқытуды өзгерту. 4. Бағалаудың оқушылардың өзін-өзі бағалауы мен қызығушылығына едәуір ықпал ететіндігін мойындау, бұл өз кезегінде білім алуға түбегейлі түрде ықпал етеді. (1, 60-б.). 5. Оқушылардың өздерін-өздері бағалай алуы және өздерінің оқуын қалай жақсартуға болатындығын түсінудің қажеттілігі. Бақылау бағалауды өткізу үшін оқушылардың нені білетіндігін және не істей алатындығын, сонымен қатар олар қандай қиындықтармен кездесуі мүмкін екендігін анықтау қажет. Сыныптағы әдеттегі іс-әрекетті, яғни, балалардың өзара әңгімесін тыңдап, тапсырманы орындап отырған оқушыларды бақылау немесе олардың орындаған сынып және үй жұмыстарын тексеру бірталай ақпарат беруі мүмкін, бірақ кей жағдайларда қажетті ақпаратты алудың ерекше ойластырылған тәсілін қолдану керек болуы мүмкін [1, 57 б.]. Жазбаша тапсырма немесе тест жоғарыда айтылған мақсаттарды іске асыра алады, бірақ кей жағдайларда дұрыс таңдалған ауызша сұрақтың өзі де тиімді болып шығуы мүмкін. Оқушының сұрақтарға берген жауаптары бақылануы керек. Басқа сөзбен айтқанда, бағалайтын тұлға алынған мәліметтердің мәнін анықтауы қажет. Интерпретация қызығушылық тудыратын, яғни, ерекше дағдылар, көзқарастар немесе оқыту түрлеріне қатысты жүргізіледі. Мұндай параметрлерді көбінесе өлшем деп атайды және оларды оқытудың мақсаттарына немесе міндеттеріне жатқызады. Интерпретацияның көмегімен мінез-құлықты сипаттауға немесе түсіндіруге талпынуға болады немесе интерпретацияны логикалық тұрғыдан мінез- құлықтан шығаруға болады, мысалы, бала айтқан нәрсе оның санамен ойлауының нәтижесі болып табылады. Осыған байланысты интерпретацияны кейде логикалық қорытынды деп атайды. Қорытынды Мәліметтерді интерпретациялау негізінде бағалауды қамтитын қорытынды жасалады. Бұл кезеңде бағалау үдерісі ол қызмет ететін түрлі мақсаттарға және ақпарат қолданылатын тағайындауларға сәйкес түрліше ұсынылған [1, 58-б.]. Осылайша, есеп беру, іріктеу және мониторинг жүргізу ақпаратты бағалаудың негізгі сипаты болып табылады [1, 59-б.]. Бағалау сипатын өзгерту арқылы оқуды бағалау оқыту үшін бағалауға ауыстырылуы мүмкін. Бірақ бұл тікелей оқытуға үлес қосатын мәліметтерді алу үшін жоспарланбағандықтан, ол оқыту үшін бағалауды ескере отырып жоспарланған бағалаумен салыстырғанда, бұл мақсат үшін онша сәйкес келмеуі мүмкін. Мұғалім жүргізетін жиынтық бағалауға қарағанда сыртқы тестілер анағұрлым проблемалы болып табылады, себебі мұғалімдерде балдар мен деңгейлерге негіз болған мәліметтерді алуға үнемі мүмкіндік бола бермейді, оның үстіне мұғалім жиі кездесетін қателер талдауын қолдана алады [1, 59 б.].

Әдебиеттер тізімі

1. Алимов А. ЖОО интербелсенді әдістерді пайдалану жолдары, құрастырушы. – Алматы, 2010.

2. Мухтарова А.К., Булуктаев Ю.О., Калинина А.А., Асанбекова Г.С. Методическое пособие для тренера. Программа «Street Law». – Алматы: Фонд «XXI век», 2001.
3. Шакиров Р.Х., Буркитова А.А., Дудкина О.И. Оценивание учебных достижений учащихся. Методическое руководство. – Алматы, 2012.
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық, үшінші базалық деңгей. – Астана: ДББҰ «Назарбаев зияткерлік мектебі», 2012.
5. ҚР жалпы білім беретін мектептері педагогтерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. – Астана: ДББҰ «Назарбаев зияткерлік мектебі», 2012.

УДК 796

Нұролла Ш.Қ., Брманова Н.Н.
Западно-Казахсанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УРОКОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ ШКОЛЕ

Сельская малокомплектная школа - весьма специфическое явление на образовательной карте Казахстана. Поиск путей улучшения её деятельности идёт давно, но школа, будь то она полнокровно сельская, городская или школа-гигант, решает одни и те же учебное - воспитательные задачи, разве что учителя вынуждены порой объединять классы. В связи с этим попытки существенно улучшить качество образования в малочисленной школе не привели пока к эффективному результату. Поскольку малокомплектные школы в основном расположены в деревнях, то их основной проблемой является отсутствие учебных пособий и в особенности разнообразных средств обучения, наглядности. Применение разнообразных способов и методов ведения уроков в малокомплектной школе очень важно. Урок является основной формой организации учебного процесса в современной школе. Он представляет собой более или менее законченный отрезок.

Так как в школе может быть различный возраст учеников, их малое количество задача учителя состоит в том, чтобы найти подход ко всем детям на уроке, даже если у них различный возраст. Из-за плохой материальной базы учителю приходиться применять различные методы ведения уроков, чтобы выдать весь материал, предусмотренный государственным стандартом.

По данной теме печатается большое количество разнообразных путей выхода из данной ситуации. Предлагаются самые разнообразные пути выхода. Организационно-методические особенности уроков физкультуры в малокомплектной школе, которые в последствии могут стать одним из путей решения этой проблемы.

Практическая педагогика опирается на закономерности:

1) В молодом возрасте физическое развитие человека более идёт быстрее и интереснее; по мере того, как человек становится старше, темп развитие замедляется.

2) Физически ребёнок развивается неравномерно: в одни периоды быстрее, в другие - медленнее.

3) Каждый орган человеческого тела развивается в своём темпе: в целом части тела развиваются неравномерно и пропорционально [1, с. 105].

Малокомплектная школа - это школа, которая имеет маленькую комплектацию, то есть малое количество учащихся [2, с. 7].

Малокомплектная школа имеет много отрицательных моментов, но в тоже время большие преимущества. Материальная база в сельских школах, малочисленных, в подавляющем большинстве не соответствует требованиям и не обеспечивает нормальных условий для уроков физической культуры: отсутствуют спортивные залы, нехватка спортивного инвентаря и т.д. В связи с этим рекомендуется заниматься на свежем воздухе, пришкольном участке.

Малокомплектная школа отличается от остальных небольшим количеством учащихся. В ней организуют классы с малой наполняемостью, в которые входят ученики разного возраста. Такие школы обычно существуют в деревнях и селах, а также в поселках городского типа, в мелких же и крупных городах такой вид школ не распространен, потому что есть больше возможностей для создания школ с обычной комплектацией учащихся [3, с. 42].

Малокомплектные школы в основном начальные, но среди них попадаются и средние. В Казахстане существует несколько тысяч малокомплектных школ. Для них характерна такая особенность: один учитель одновременно работает не с одним, а с двумя или даже тремя классами. По своему укладу малокомплектные школы похожи на большие семьи, где учителя - это родители, а ученики - их дети. Поскольку учеников в таких школах очень мало, то учителя хорошо знают каждого из них, следовательно, могут применять к ним индивидуальные методы обучения.

В начальной малокомплектной школе могут работать всего 1-2 учителя, в связи с этим на них возложено еще много других обязанностей, кроме непосредственных обязанностей учителя. Они сами могут формировать классы и подходят к этому процессу творчески, исходя из индивидуальных особенностей учеников и конкретных условий существования школы в данной местности.

Словом, в малокомплектной школе учитель должен уметь быстро и четко перестраиваться на работу с разными классами. Его задача - уметь так распределять свое внимание и время, чтобы он сам успевал объяснить новый материал обоим классам и чтобы ученики его поняли, а также не оставались без работы в то время, когда он занят другим классом. В связи с этим лучше всего использовать комбинированный тип урока, потому что в его структуре присутствует большой объем самостоятельной работы в виде занятий с книгой и различных упражнений. Пока учитель объясняет материал одному классу, другой класс в это время выполняет небольшую самостоятельную работу, а потом наоборот.

Поскольку малокомплектные школы в основном расположены в деревнях, то их основной проблемой является отсутствие учебных пособий и в особенности разнообразных средств обучения, наглядности. В связи с этим учитель в основном сам обеспечивает своих учеников рабочим материалом, а также средствами обучения. Он создает рисунки, плакаты, карты и некоторые другие учебные пособия, необходимые для проведения урока и обеспечения лучшего результата знаний у учащихся.

Как форма обучения урок имеет следующие признаки:

- точно установленную продолжительность (обычно это отрезок времени в 40-45 мин, а в начальных классах он может составлять 30-35 мин);
- в каждой школе имеется твердое расписание уроков;
- на каждом уроке присутствуют учащиеся одного класса примерно одного возраста и состава;
- учитель осуществляет четкое планирование урока для решения образовательных задач;
- на уроке применяются различные методы и средства обучения, использование которых зависит от поставленных задач.

При подготовке к уроку очень важно подобрать соответствующий программный материал для всех трех частей урока: подготовительной, основной и заключительной. Сначала подбирается материал для основной части, так как именно в ней решаются ведущие учебные задачи, а затем для вводной и заключительной [4, с. 78].

Для того чтобы увеличить плотность урока, учитель малокомплектной школы при одновременном проведении занятий с учениками всех классов подбирает такие упражнения, которые выполняются под одинаковый счет.

От содержания основной части урока будет зависеть выбор материала для вводной и заключительной частей.

Учитель никогда не должен забывать, что планирование - процесс творческий, что в план всегда можно внести коррективы с учетом тех возможностей, которыми располагает учитель в данное время [5, с. 54].

Учитель малокомплектной школы работает в сложных условиях: ему приходится вести занятия одновременно с детьми разного возраста, разной физической подготовленности, по учебным программам разных классов (I-III).

Эффективность уроков физической культуры в большой степени зависит от умения учителя максимально использовать все возможности, которыми располагает школа, и от четкой организации и проведения занятий.

Несущая задача - найти новые пути учебно-воспитательного процесса в малокомплектной школе, новые, более эффективные формы, методы, приёмы обучения и воспитания. Оптимально используются для этого средства, связанные со спецификой работы педагога в малокомплектной школе, к этому же демократизация и гуманизация образования значительно расширили конструктивную функцию педагога в связи с предоставлением школ, учителю права выбора учебного плана.

Важным направлением в решении задач физического воспитания в малокомплектной школе служит объединение близких по возрасту учащихся смежных классов на уроках физической культуры, а в школах, где численность учеников невелика, возможны объединения 4, 5 классов. Такой разновозрастный состав школьников на одном уроке, конечно, предъявляет высокие требования к деятельности учителя по организации учащихся и обучения, но в тоже время позволяет проводить уроки значительно чаще, разнообразнее [6, с. 31].

Индивидуальный подход состоит в учёте особенности развития и физической подготовленности каждого учащегося в конкретном случае обучения или развития физических качеств. Малочисленная школа позволяет в полной мере осуществить индивидуальный подход или предоставляет (в полной мере) для этого богатые возможности, что практически невозможно в городских школах с большой наполняемостью в классах. В условиях сельской местности тесное общение жителей с учителями в повседневной жизни позволяет выявить наследственные факторы и использовать их влияние на развитие детей при организации учебного процесса физическому воспитанию [7, с. 99].

Учитель малокомплектной школы непосредственно занимается с учениками в половину меньше времени, чем в обычных условиях, остальная часть учебных занятий в силу необходимости отводятся на

самостоятельную работу учеников. Но, несмотря на такие неблагоприятные условия обучения малокомплектная школа должна давать тот же объём знаний и на таком же уровне, как и школа, где учитель занимается только с одним классом.

Уроки физической культуры проводятся по общепринятой структуре, которая состоит из вводной, основной и заключительной частей.

Цель каждого урока должна отличаться конкретностью. Учитель точно должен знать, какими средствами он будет пользоваться, чтобы достичь поставленной цели, а также не забывать про конкретные дидактические задачи. Часто бывает так, что перед учителем стоят очень сложные цели, в связи с этим, чтобы добиться положительного результата, он должен решить три основные задачи:

- помочь вспомнить учащимся те знания, умения и навыки, которые связаны с данной темой урока;
- дать учащимся новые понятия и научить их новым способам действия;
- позволить учащимся самостоятельно применить знания и опыт деятельности с целью формирования у них нового познавательного опыта, новых знаний, умений и навыков.

В малокомплектных школах, где имеется воспитатель группы продленного дня, уроки по физической культуре ставятся в расписание школы с таким расчетом, чтобы воспитатель мог проводить их с каждым комплектом класса отдельно [8, с. 25].

Фронтальный способ организации занятий (одновременное выполнение упражнений всеми учащимися) применяется при изучении большинства упражнений, предусмотренных учебной программой: гимнастические построения и перестроения, общеразвивающие упражнения, ходьба, бег, метание, передвижение на лыжах и др. Этот способ используется в ходе выполнения простых, не требующих страховки заданий. Фронтальный способ обеспечивает большую плотность урока, многократное повторение движений позволяет учителю одновременно следить за действиями всех учеников, но затрудняет индивидуальный контроль.

Поточный способ (поочередное выполнение упражнений, когда один ученик закончил задание, другой приступает к нему) применяется для выполнения прыжков с высоты и в высоту, упражнений в равновесии, акробатических упражнений, при подъемах и спусках с гор на лыжах и т. д. Чем больше потоков, тем выше плотность урока.

Посменный способ применяется при проведении занятий в тесном помещении и при недостатке учебных пособий. В этих случаях вес классы получают одно и то же задание, но выполняют его по очереди, сменами. Например, ученики I класса выполняют метание к цель, II - собирают мячи, III - отмечают ошибки метающих, а ученики IV класса готовятся сменить метающих мяч первоклассников.

Групповой способ наиболее удобен для учителя малокомплектной школы, но требует хорошей подготовки помощников учителя (физоргов). Каждая группа-класс, получив задание, работает отдельно под руководством физорга. Например, первоклассники повторяют комплекс упражнений с малыми мячами по карточкам-заданиям, группа второклассников выполняет упражнение с мячом на гимнастической скамейке, третьеклассники упражняются на бревне, учащиеся IV класса играют в «Бой петухов». Или, например: ученики I класса упражняются с длинной скакалкой; II - выполняют кувырок; III - занимаются на бревне. Учитель осуществляет общий контроль и страховку в наиболее опасных видах упражнений, в данном случае, т.е. бревне.

Индивидуальный способ применяется в тех случаях, когда отдельные ученики занимаются по карточкам. Этот способ во многом помогает учителю работать с отстающими [9, с. 19].

В условиях малокомплектной школы учитель иногда сочетает на уроке ряд способов: индивидуальный и групповой, поточный и групповой и т. д.

Таким образом по методическим особенностям мы можем увидеть различия между малокомплектной школой и общеобразовательной, какие плюсы и минусы проведения уроков могут существовать у малокомплектной школы.

Анализ урока в общеобразовательной школе:

В начале урока было проговорено, чем будут заниматься в течение урока, доступно разъяснены задачи 5 классу. Проговоренные задачи были реализованы на уроке. На уроке был использован групповой и поточный методы выполнения упражнений. Учитель смог занять освобожденных детей на помощь в проведении урока. Все термины были использованы правильно.

Подготовка условий для проведения была полностью соблюдена: и спортзал, и инвентарь и гигиенические требования.

Урок был начат со звонком, закончен так же со звонком. Весь класс был постоянно занят, в связи с этим присутствовала хорошая дисциплина. Команды подаваемые учителем были четкие. В процессе обучения учитель следил за правильностью выполнения и оказывал страховку. При проведении урока не всегда правильно выбирала место нахождения.

Мы сравнили два урока и увидели плюсы, минусы в обеих школах, но можно сказать о каждой отдельно.

Таблица 1 – ТеректинскаяГосплемстанционнаямалокомплектнаясельская школа

Положительное	Отрицательное
Исправление ошибок старшими детьми Показ и рассказ старшим классом Повтор и зрительное закрепление младшими детьми Помощь при раздаче инвентаря	Маленькая плотность урока Разные возрастные особенности учащихся Нехватка инвентаря Разные ОРУ и другие упражнения Разная нагрузка Учитель не может видеть всех детей На уроке присутствует плохая дисциплина

Таблица 2 – №10 средняя школа им.А.Байтурсынова

Положительное	Отрицательное
Хорошая дисциплина Хорошая плотность урока	Учитель не видит всех детей Не полное исправление ошибок Маленький объем знаний

Проведя сравнительный анализ мы можем сделать вывод,что проводить урок сложнее в малокомплектной школе чем в общеобразовательной. Это можем увидеть по результатам исследования,в проведение урока в малокомплектной школе мы видим,что большинство сельских школ имеют слабую материальную базу и учитывается разновозрастный контингент занимающихся,целесообразно планируются уроки смешанных типов и множество других отрицательных моментов в проведение физической культуры.

Поскольку отдельной программы физического воспитания в малокомплектной школе нет, в данной ситуации большее значение для организации учебно-воспитательного процесса приобретает планирование, многие темы учебной программы повторяется в каждом классе, но с разным уровнем требования к учащимся.

Исходя из этого мы приходим к одному,для того,что бы провести урок физической культуры нужно подобрать более эффективные формы, методы, приемы обучения и воспитания. Оптимально используя для этого средства, связанные со спецификой работы педагога в малокомплектной школе.

Список литературы

1. Горчакова Л.П. Физическое воспитание в малокомплектной школе: пособие для учителей.-2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 2003. – 160 с.
2. Дубровина И.В., Данилова Е.Ё., Прихожина А.М. Психология. – М., 1999.
3. Фролов В.Г. Физкультурные занятия с детьми младшего школьного возраста. – М., 2006.
4. Загорския Б.И., Залетаев И.П. Физическая культура, практические пособия. – М., 1989.
5. Настольная книга учителя / Под ред. Л.Б. Комана. – М., 1998.
6. Пензулаева В.И. Малочисленная школа. – М., 2000.
7. Стрезикозин В.П. Организация занятий в малокомплектной школе. – М., 2000.
8. Начальная однокомплектная школа. – М., 2000.
9. Рыльцов П.А. Воспитание и работа в сельской школе. – М., 2002.

ӘОЖ 373

Оқас М.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ТҰЛҒА ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕР

Еліміздің әлеуметтік-саяси жүйесінің қайта құрылуы білім беру саласында да күрт өзгерістерді талап етеді. Адамның әлеммен өзара қатынасы, бір жағынан, мәдениеттің жаһандануы, интеграциясы, екіншіден – тұлғаның өз бетімен дамуы жаңашылық ізденісі, әлемге көз жіберіп, әлем құндылықтарын игеруге бет бұрған мезгілде тұлғаның шығармашыл дамуын көздеу проблемасын қарастыру өзектіленуде [1]. Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан-2020: болашаққа жол» Жолдауында: «...оқушыларды шығармашылық жағынан дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеу аса қажет... ұлттық мінез-құлық, биік талғампаздық, тәкәппарлық, тектілік, білімділік, биік талғам... ізденімпаздық қасиеттерін сіңіріп қалыптастыруымыз керек» дегені мәлім [2].

Ұзақ жылдар бойы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту проблемасы түрлі ғылым салалары – философия, педагогика, психология, лингвистика т.б. өкілдерінің назарын аударып келеді. Бұл қазіргі қоғамның жаңа проблемаларды қоя білетін, сапалы шешімдер қабылдауға қабілетті, игерген білімін үнемі іске асыруға ұмтылатын белсенді тұлғаларға мұқтаждығының күн санап өсуіне байланысты. Себебі бүгінгі күні талант пен шығармашылық дарындылық – экономикалық өркендеу кепілі.

Адамның шығармашылық іс-әрекетінің бүкіл тіршілік көзі ретінде адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі екендігі, әр жаңа ұрпақ

өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізудегі орны философия, психология, педагогика ғылымдарында қарастырылған: Шығыс ойшылдары әл-Фараби, Ж.Баласағұн және қазақ ойшылы А.Құнанбаев, философтар Ғ.Есім, Д.Кішібеков, Ә.Нысанбаев, М.Орынбеков еңбектерінен кең орын алған. Сонымен бірге шетел философтары Платон, Гегель, И.Фихте, Декарт, Д.Дьюи, И.Кант, Г.Лейбниц, Б.С.Гершунский және т.б. еңбектерінде жан-жақты талданған.

Педагогика және әдістеме саласы бойынша оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселелерін Ж.А. Қараев, С.Қ. Қалиев, Ш.Т. Таубаева, К.Ж. Қожахметова, К.Оразыханова, Б.А. Тұрғынбаева, М.М. Жанпейісова, Ә.С. Әмірова, К.М. Нағымжанова, Д.Н. Исабаева және т.б. зерттеген.

Мектеп оқушыларының оқу іс-әрекеті мен оқудан тыс уақытындағы іс-әрекетінде шығармашылық қабілетін дамыту өскелең буынға тәлім-тәрбие берудегі күрделі психологиялық әрекет болып табылады. Шығармашылық қабілеттің дамуы оқушылардың интеллектісін дамытумен байланысты екендігін негізге ала отырып, оқу үдерісін тиімді ұйымдастырудың, іс-әрекет субъектісінің шығармашылық сапалық ерекшеліктерінің, сабақ кезінде және сабақтан тыс кездерінде диагностикалық және шығармашылық тапсырмаларды ұтымды қолданудың мәні зор.

Қазіргі кезде мектептердегі білімдер жүйесінен дағдарыс кезеңдерін көруге болады. Мұның мәні – оқыту әдіс-тәсілдерінің жеткіліксіздігі немесе мектеп өмірін басқаша ұйымдастыру емес. Бүгінгі күннің негізгі талабы – білімді адамды әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, шығармашылық танаммен тікелей қатынас жасай алатын, жаңаша ойлай алатын шығармашыл адамға айналдыру.

Мектеп оқушыларында әлемнің көп бейнелі жақтарын ізденіп іскерлілік таным негізінде қабылдай алу қабілетін дамыту қажет. Осының негізінде интеллектуалды, креативті (шығармашылық қабілетті) ұрпақты тәрбиелеп оқыту педагогикалық психологияның маңызды мәселелерінің бірі деп білеміз. Әрбір жеке адамның шығармашылық қабілетінің дамуының жоғары жетістігі тек сол адамның ғана жеке басының даму көрсеткішіне ғана емес, бұл қоғам дамуына да, өркендеуіне де едәуір әсер етеді[3].

Біз зерттеу жұмысымызда мектеп кезеңін алып отырған себебіміз, жеке адамның шығармашыл тұлға ретінде дамуына бұл кезеңнің мәні зор. Мектеп кезеңі – тұлғаның шығармашылық әлеуетінің дамуына ең қолайлы жас кезеңі. Бұл жас кезеңіне мыналар тән:

- барлық үдерістердің өту белсенділігі;
- рефлексия мен сынның аз көрінуі, баланың жаңа әлеуметтік топтарға енуі, мотивация мен өзін-өзі танудың дамуы;
- ересек адамның бағалауының қажеттілігі;
- қиял еркіндігі, сезімталдық;
- жаңа әсер алуға ұмтылу [4].

Мектеп оқушыларының шығармашылық қабілетінің дамуы оқу барысын дұрыс ұйымдастырумен байланысты. Мектеп мұғалімдері көп жағдайда оқушылардың пәнге байланысты жаңа материалды дұрыс меңгеріп, сабақ үлгерімінің жақсы көрсеткіштеріне қанағаттанып қояды да, олардың дәстүрлі емес шешім қабылдауына, шығармашылық белсенділігіне жағдай жасай бермейді.

Оқушылардың қызығушылықтары заттық әлеммен байланысты. Оларға тән жағдай - үлкендерге бағдарлану, яғни оларға еліктеу, үлкендерді үлгі тұту ерекшеліктері педагог үшін күшті дамыту құралы болып табылады. Соның негізінде балалардың шығармашылық және интеллектуалды даму деңгейлері жоғарылап қана қоймайды, әрі олардың мінез-құлқындағы жағымды өзгерістер де жүзеге асырылады.

Зерттеудің негізі жеке адамның ізденушілік іскерлігін дамыту қажеттілігінен туындап отыр. Зерттеу жұмысы жеке адамның шығармашылық мүмкіншілігінің дамуы – креативті даму мен интеллектуалды дамудың байланысты екендігін шығармашылық таным негізінде жеке бастық даму сапаларымен, объектіге деген шығармашылық танымды тұтастық жүйесінде мәнді қабілеттер мен қажеттіліктерді таратуға бағытталған шығармашылық іс-әрекеттің негізінде қарастыруды өзіне мақсат етіп қойды.

Соңғы жылдары оқу-тәрбие процесіндегі жеке тұлғаны дамытуға бағытталған оқытуға үлкен мән берудің өзі еліміздегі өзгерістердің маңыздылығын көрсетеді. Қазіргі кезеңдегі білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында жеке тұлғаның шығармашылық бағыттылығын қалыптастыру - оқушының оқу-танымдық іс-әрекеттегі шығармашылық қызығушылығына тікелей байланысты [5]. Шығармашылық қызығушылық – тұлғаның ізденімпаздық қабілет сапасын дамытудың негізгі өзегі болып табылады. Себебі өмірдегі құндылықтардың барлығы да жаңашылдық бағыттар арқылы ғана іс-әрекетке тұрақты шығармашылық қызығушылық нәтижесінде танылып, болашақта өміршең дамуына мүмкіндік алады. Сондықтан шығармашылық қызығушылықты жеке тұлғаның дамуына, оның рухани жетілуінде мәні терең, мотивациялық, білімділік бағдар құндылығы ретінде танылуының маңызы зор. Тұлғаның кәсіби құзырлы, шығармашыл болуын қамтамасыз ететін оқытудың жаңа бағыттарын зерттеу оқытудың субъектін және оқушының әлеуетіне тікелей әсері мол шығармашылық қызығушылығын қалыптастырудың теориялық, әдіснамалық, дидактикалық тұғырларын айқындау міндеттерін алдыңғы қатарға шығарады. Жеке тұлға бойындағы ашылмаған, сыры мол мүмкіндіктерді дамытудың бастау көзі – шығармашылық қызығушылықты қалыптастыру мәселесі өзінің тамырын адамзат дамуы тарихының тереңінен алады.Адамзат баласының алға қарай сатылап өркениетке жетуі әр адамның іс-әрекеттегі жаңашылдығына, жаңаны ойлап табуына, шығармашылық болмысына байланысты. Ал шығармашылық іс-әрекет, жаңашылдыққа бағыттылық тек қана шығармашылық қызығушылықтан бастау алады.Адамзаттың ұлт ретінде қалыптасуы, ұлттың шығармашылық әлеуеті де әр жеке тұлғаның шығармашылық деңгейімен

анықталады. Сондықтан зерттеушілер өркениетке жетудің жолын әр адамның шығармашылық қызығушылық деңгейімен, жаңашылдық болмысымен байланыстырады.

Ұлттың шығармашылық әлеуеті де әр жеке тұлғаның шығармашылық деңгейімен анықталады. Өзекті мәселені көре білетін, ой ұшқырлығы мен ізденімпаздық іс-әрекеті қалыптасқан білімі мен біліктерін өмірдің өзгермелі жағдайына қарай оңтайлы пайдалана алатын, танымдық дербестігі жоғары деңгейдегі шығармашыл тұлға қазіргі білім беру стратегиясының мақсат-мұраты. Дегенмен, жалпы орта білім беру жүйесінде оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға қатысты іргелі және қолданбалы зерттеулердің болғандығына және бұл мәселенің маңыздылығына қарамастан, оқушылардың шығармашылық қызығушылығын қалыптастыруды нәтижелі етуде әлі де шешілмеген мәселелер бар екендігі анық. Олар: қазіргі білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістер мен жаңашылдыққа бетбұрыс жеке тұлғаның шығармашыл болуын талап етіп отырғанымен, оқу процесінде бұл мәселені қазіргі талап, қоғамдық сұраныс тұрғысынан шешудің ғылыми – теориялық негізі жүйеленбеуі; білімді меңгеруде оқушылардың шығармашылық қызығушылықты қалыптастыруға бағытталған арнайы дайындықтың ұйымдастырылмауы; бұл бағыттағы оқу-тәрбие процесінің мүмкіндіктерінің толық пайдаланылмауы; мұғалімдердің бұл мәселеде біліктілігінің толымсыздығы, мектеп бітірушілердің төмен көрсеткіштері, қазіргі кезде жалпы оқушы жастардың білім алуға деген ынта-ықыластарының азаюы, тұлғаға бағытталған білім берудегі арнайы әдістемелердің тапшылығы т.б. Соңғы уақытта оқу-тәрбие процесін гуманизациялау, оның практикалық бағытын күшейту, дамытушылық қызметін арттыру мақсатындағы шаралар қолданылғанымен, оқу процесінде уақыттың басым бөлігі репродуктивті әдіске жұмсалып отыр, сондықтан оның нәтижесі мардымсыз сипат алуда.

Шығармашылық - бүкіл тірішіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі. Бұған бүкілхалықтық, жалпы және жеке адамның шығармашылығы арқылы келдік. Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді. Ал бүгінгі күрделі әлеуметтік-экономикалық жаңарулар тұсында шығармашылық қабілеттер басты нысана болып, керісінше, оқушыда шығармашылық қабілеттің болмауы үлкен проблема саналып, ойландыруы тиісті деп ойлаймыз. Себебі өмірдегі сан алуан қиыншылықтарды шешу тек шығармашыл адамдар ғана қолынан келеді. Тек шығармашылық қана қандай түрде, қандай деңгейде болмасын адамға өмірдің мәнін түсінуге, бақытын сезінуге мүмкіндік әпереді. Қазіргі уақыттың негізгі талаптарының бірі – білімді әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, логикалық ойлауы дамыған жаңаша, тәуелсіз ойлай алатын шығармашыл адамға айналдыру.

Мектептегі оқыту үрдісінің негізгі мақсаттары – баланың білімді игеру кезінде ойлау қабілетін қалыптастыру, сол арқылы таным әрекетін белсендіріп, жан-жақты жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Оқытудың мақсаты оқушыларға білім беру ғана емес, сонымен бірге олардың ойлау қабілетін дамыту және белсендіру оқушылардың білімді, дағдыны меңгеру үшін, болашақта танымдық және тәжірибелік іс-әрекетке оқушыларды дайындау қажетті шарт болып табылады.

Әлемдік психолого – педагогикалық әдебиеттерде адамның ойлауын дамытатын мәселелерді А.Н. Монтьев, С.П. Рубинштейн, М.В. Занков т.б. атақты ғалымдар теориялық тұрғыдан қарастырған.

Ойлау дегеніміз – ақиқат дүниені өзара барлық байланыс қатынастарымен сәулелендіретін, миымызда жалпылай және жанама түрде сөз арқылы бейнеленетін процесс [6].

Балалардың ойлауын дамыту туралы М.Жұмабаевтың сөзімен алсақ: «Ойлау жанның өте бір қиын, терең ісі.Жас балаға ойлау тым ауыр, сондықтан басқыштап іс істеу керек. Оқулықтағы берілген тапсырмалар, суреттер баланың жанына дұрыс әсер ететіндей, оқушының оқуға, білімге деген ынта – ықыласы, құштарлығы болуы керек».

Оқу материалын балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырса ғана, оның ойлау қабілетінің дамуына мүмкіндік туады.Сондықтан да мұғалім балаларды үнемі ойланып оқуға бағыттауы тиіс, бұған оқу үрдісін жүйелі ұйымдастыру, сабақта бала логикасын дұрыс дамыта алатын мүмкіндіктерді мол пайдалану арқылы жетуге болады.

Дұрыс ойлаудың формалары мен заңдары туралы ғылым логика деп, ал ой қорытындыларының обьектив пікірлерге негізделетін процесі логикалық ойлау деп аталады.

Логикалық ойлаудың ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға түскен құбылыс түсіндіріледі, себептері мен салдарлары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық ойлау жолымен ашылады. Бұл байланыстар мен қатынастардың дұрыстығын теріске шығаруға болмайтыны пікірлерде көрсетіледі.

Мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттері екі түрлі әрекетте дамиды. Біріншіден, кез келген бала оқу әрекетінде адамзат баласының осы кезге дейінгі жинақталған тәжірибесін меңгерсе екіншіден, кез келген оқушы шығармашылық әрекеттер орындау арқылы өзінің ішкі мүмкіндіктерін дамытады. Оқу әрекетінен шығармашылық әрекеттің айырмашылығы – ол баланың өзін-өзі қалып тастыруына өз идеясын жүзеге асыруына бағытталған жаңа әдіс-тәсілдерді іздейді. Тұлға шығармашылығын қалыптастырудағы басты мақсат – қазіргі білім берудің жаңа парадигмасы жағдайындағы оқушылардың жеке тұлғалық сапалық қасиеттерін дамыту, ізденушілік іскерлік ойлауын дамыта отырып, заман талабына сай құзырлылығын қалыптастыру және рухани жан дүниесінің дамуына жағдай жасау. Сондықтан Егемен еліміздің келешегі жас ұрпақты тәрбиелейтін орта мектеп өзіне жүктелген әлеуметтік міндетті атқару үшін ондағы игерілетін білім мазмұны, білім берудің түрлі жолдарын бүгінгі талапқа сай жаңартуға ұмтылуы заңдылық.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Алматы: Дастан, 2007. – 322 б.
2. «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы. – Астана, 2010.
3. Сабыров Т.С. Оқушы жастардың танымдық әрекетін арттырудағы оқытудың әдістері мен формаларының дидактикалық жүйесін тиімді қолдануға мұғалімді даярлаудың теориялық негіздері / П.ғ.д.… дисс. 13.00.01. – Алматы, 1996. – 278 б.
4. Столин В.В. Познание себя и отношение к себе в структуре самосознания личности / Автореф. дис. .... – М., 1985. – 37 с.
5. Бұзаубақова К.Ж. Мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру. – Алматы, 2002.
6. Спилберг Ч.Д. Становление личности. –М.: Смысл, 1981. – 71 с.

УДК 76-053.6

Поляничко М.В., Яковлюк А.Н.
Национальный государственный университет физической культуры, спорта и здоровья им. П.Ф. Лесгафта, г. Санкт-Петербург, Россия
Дмитриева Е.С.
Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики» в Санкт-Петербурге, г. Санкт-Петербург, Россия

РОЛЬ СПОРТА В ЖИЗНИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

По данным официальной статистики нашей страны за время обучения в школе с первого по восьмой класс число здоровых детей снижается в 3-4 раза, а к концу обучения около 80% выпускников имеют те или иные отклонения в состоянии здоровья. Увеличивается количество курящих, употребляющих алкоголь, наркотики [1]. Это объясняется не только социально-экономическими проблемами, а, скорее, безграмотностью молодежи в вопросах программы «Здорового образа жизни» и - как следствие - неправильной организацией досуга.

«Кто не курит и не пьет, тот здоровеньким помрет» - так любят отшучиваться современные молодые люди на агитацию регулярно заниматься физической культурой и спортом и отказом от вредных привычек. Массовые спартакиады, соревнования, марафоны и другие всеобщие спортивные мероприятия, которые всю жизнь сопровождали в школе, институте и даже на работе наших родителей и считались престижными, ушли в прошлое.

Самыми рейтинговыми передачами телевидения стали - если не откровенно поощряющие, то - открыто пропагандирующие насилие и беспорядочные половые связи, «отдых» в прокуренных клубах, однополую любовь, употребление алкоголя и дорогих наркотиков как показатель избранности и полноценной, насыщенной жизни. Бессмысленно даже перечислять и называть все эти популярные и транслируемые на всю страну продукты медиа, потому что, неся сугубо развлекательный характер, они устаревают, не успев появиться, формируя у потребителя жажду получать новые и всё более изощренные формы искаженной действительности, но по содержанию - все одинаковы и не несут никакой здоровой идеи, общих идеалов, впитывая которые, зритель захотел бы не только получать очередную порцию «хлеба и зрелищ» - с каждым новым часом, проведенным у экрана, чувствуя себя еще более уставшим, чем перед просмотром, - а получил бы мотивацию и вдохновляющий пример на что-то созидательное. Заняться собой — развивая свою личность духовно и физически, и — как следствие — улучшая своим примером и поведением действительность вокруг себя. Эффект кругов по воде. Мы все в ответе не только за свою жизнь, но и за окружающих, кого — либо соблазняем и провоцируем на худшее, либо — вдохновляем своими идеалами, стремлениями, верой в хорошее, а главное — конкретными действиями.

Методы и организация исследования: целью и задачей исследования было выявить, как такая ситуация сказывается на молодежи, которая всегда находится в поиске жизненных ориентиров и примера для подражания на студентах разных вузов, которые, в силу загруженности учебой и других обязательств не могли регулярно заниматься физической культурой и спортом и студентах Национального государственного университета физической культуры, спорта и здоровья им. П.Ф Лесгафта, большинство из которых — профессиональные спортсмены (мастера спорта, тренера, чемпионы мира, Европы, Олимпийские чемпионы и т.д.), не представляющие своей жизни без регулярных физических нагрузок и спорта.

Понятие «система ценностей» считается формирующим, когда мы говорим о личности. Правда в том, что эта система есть у всех — пусть даже не всегда четко сформулированная, неосознанная, но она всегда проявляется в поступках, в отношении человека к жизни и к окружающим. Всемирно известный писатель и

успешный сценарист Стивен Кинг смог уложить всю суть разного видения мира и отражения его человеком в одно предложение своей книги «Сердца в Атлантиде»:

«Два человека смотрели сквозь прутья тюремной решетки: один видел грязь, а другой — звезды» Противопоставление двух систем ценностей — ложной и правильной. Человек — это не внешние обстоятельства, а сила духа и его внутреннее к ним отношение.

Но произошла так называемая «бархатная революция» подмены понятий в сознании. Скажем, отчаявшиеся врачи и законодатели, обеспокоенные ростом числа абортов в стране — особенно среди подростков, и — как следствие, снижением репродуктивного здоровья женщин, в качестве превентивной меры ввели в оборот понятие «безопасный секс» - запретить нельзя, повлиять невозможно, не предотвратить, так хотя бы снизить пагубные последствия, выбирая из двух зол меньшее. «Безопасный» - нейтральный, успокаивающий термин, за которым стоит слово «безответственный», формирующий из несовершеннолетнего гражданина идеального потребителя — никаких обязательств и обязанностей, только гонка за личным удовольствием.

Любопытно, что 20 февраля 1993г. в столичной газете «Советская Россия» был впервые опубликован так называемый «План Даллеса», получивший широкую огласку и до сих пор часто использующийся в СМИ идеологами разных мастей, чтобы наглядно продемонстрировать стадии деградации и план разрушения любого общества изнутри. Ален Даллес - директор ЦРУ (1953-1961) и идеолог «холодной войны», один из организаторов разведывательной деятельности против СССР, якобы еще в далеком 1945 составил такую послевоенную доктрину распада нашего общества:

"Окончится война, все утрясется и устроится. И мы бросим все, что имеем: все золото, всю материальную мощь и оболванивание и одурачивание людей

Человеческих мозг, сознание людей способны к изменению. Посеяв там хаос, мы незаметно подменим их ценности на фальшивые и заставим их в эти фальшивые ценности верить. Как? Мы найдем своих единомышленников, своих союзников в самой России.

Эпизод за эпизодом будет разыгрываться грандиозная по своему масштабу трагедия гибели самого непокорного на земле народа, окончательного и необратимого угасания его самосознания. Например, из искусства и литературы мы постепенно вытравим его социальную сущность; отучим художников и писателей – отобьем у них охоту заниматься изображением и исследованием тех процессов, которые происходят в глубинах народных масс. Литература, театры, кино – все будет изображать и прославлять самые низменные человеческие чувства. Мы будем всячески поддерживать и поднимать так называемых художников, которые станут насаждать и вдалбливать в человеческое сознание культ секса, насилия, садизма, предательства – словом, всякой безнравственности.Честность и порядочность будут осмеиваться и никому не станут нужны, превратятся в пережиток прошлого.

Хамство и наглость, ложь и обман, пьянство и наркоманию, животный страх друг перед другом и беззастенчивость, предательство, национализм и вражду народов – все это мы будем ловко и незаметно культивировать, все это расцветет махровым цветом.

И лишь немногие, очень немногие будут догадываться или даже понимать, что происходит. Но таких людей мы поставим в беспомощное положение, превратим в посмешище, найдем способ их оболгать и объявить отбросами общества. Будем вырывать духовные корни, опошлять и уничтожать основы народной нравственности.

Мы будем расшатывать таким образом поколение за поколением. Будем браться за людей с детских, юношеских лет, и главную ставку всегда будем делать НА МОЛОДЕЖЬ – станем разлагать, развращать и растлевать ее. Мы сделаем из нее циников, пошляков и космополитов.

Вот так мы это сделаем!".

Исследователь и историк Н.Н. Яковлев, хоть и часто ссылается на подобные его мысли в своих книгах [3], нигде не использует этот текст в том виде, в каком он знаком современным пользователям интернета, но справедливость и актуальность высказывания пугает, так как его действие видно повсюду.

В популярных социальных сетях, заменяющих сегодня многим живое общение, которые уже стали неотъемлемой частью и нормой времяпровождения, всё же иногда пробиваются и диаметрально противоположные призывы к отказу от пагубных для здоровья привычек, разрушающих личность человека физически и духовно, например:

«Если вы считаете, что должны попробовать в жизни всё, то тогда попробуйте быть верными, честными, трудолюбивыми и любящими», но несмотря на попытки популяризации спорта и тому вниманию, которое уделяется ему как средству воспитания гармонично развитой и здоровой личности, можно увидеть обратный процесс. Даже после внедрения физической культуры в обязательную образовательную программу университетов и школ, большинство молодых людей достаточно редко занимается спортом. При анализе факторов, влияющих на занятия физической культурой и выяснении причин, препятствующих этому, называют как отсутствие желания, так и недостаток свободного времени и денежных средств. Многие оправдывают первое полной невозможностью совместить активный образ жизни с работой и учебой. Ссылаются и на коммерческий характер спортивных учреждений: «Как можно заниматься спортом, когда на него элементарно не хватает ни денег, ни времени, ни сил?!»

Хотя более правдоподобной причиной является большое разнообразие и доступность заведений развлекательного характера: кафе, клубов, кинотеатров и тому подобных. Студенты их посещают, чтобы отдохнуть, однако, эффект получается обратный: после посещения таких учреждений организм истощается. Излишний шум негативно сказывается на слухе и служит причиной быстрой утомляемости. А человек, который даже немного гордится тем, что не курит, но при этом постоянно находится в компании курильщиков или в прокуренных помещениях, на самом деле лукавит, или того хуже — занимается самообманом, ведь так называемое «пассивное курение», когда табачный дым всё равно попадает в легкие, имеет такой же пагубный, разрушительный эффект на организм. Вот и получается парадокс: почему же, зная о вреде организму и негативных последствиях, являющихся результатом такого времяпровождения, молодые люди всё равно осознанно выбирают ущерб своему здоровью вместо перспективного будущего?

Одной из причин является общение с друзьями и новые знакомства. Еще в древние века Аристотель назвал человека «социальным животным», которому для внутреннего равновесия необходимо общение. Раньше спорт для молодежи мог служить как стимулом продвижения внутри определенной социальной группы, так и средством отдыха от умственных нагрузок, развлечением, возможностью «показать себя», сейчас же эти средства оздоровления и развития личности заменены на способствующие деградации и разрушению привычки, которые выдаются и преподносятся как нормы современной действительности, не просто дань моде, но неизбежность — никому не хочется считаться «белой вороной», а дурной пример, как известно, заразителен [2].

К тому же, наш XXI век - век стремительных изменений, поиска новых идеалов и ценностей, научно-технических революций. Людям необходимо уметь подстраиваться под стремительно меняющиеся условия жизни, которые требуют активности, здоровья, сил. Это особенно актуально именно для молодежи, которая проходит свое становление в сложных условиях ломки старых ценностей и формирования новых социальных отношений. Современный молодой человек должен быть готов физически и морально к огромному потоку новых знаний, которые он постоянно получает из многочисленных источников. Он должен уметь быстро реагировать на изменения и уметь рассчитывать свои силы, свое время. Освоение современных учебных программ, например, для студентов вузов сопряжено со значительным нервно-психическим напряжением.

И тут нужно уметь анализировать и делать правильный выбор: с одной стороны, современная мода диктует спортивный стиль на здоровое тело, стройную фигуру, энергичность, а это требует времени и сил. С другой — мы видим стремительное развитие интернет коммуникации: средства связи больше не считаются роскошью, скорее, данностью и необходимостью, неотъемлемой частью современного мира, поэтому различные социальные сети и виртуальные сайты клубов по интересам не просто заменяют людям живое общение, но и способствуют развитию сидячего образа жизни, который отрицательно влияет на любой организм, тем более молодой.

В результате получается, что никто не будет отрицать, как положительно сказываются систематические занятия физкультурой и спортом на повышение работоспособности — как физической, так и умственной, что они являются превентивной мерой от многих заболеваний [4], но не у многих хватает сил и желания перейти от слов к делу, не просто захотеть изменить свою жизнь в лучшую сторону, но систематично работать на результат. Выбрать не то, что легче, привычнее и проще, а предпринять реальные шаги для того, чтобы в повседневной жизни всегда находилось место для рациональной организации своего бюджета времени, внутренней дисциплины, собранности, быстроты оценки ситуации, способности спокойно пережить неудачу - и даже поражение, умения достигать поставленных целей. Качества, знакомые организованным, целеустремленным людям, ценящим своё здоровье, время и силы, а потому выбирающих спорт.

И очень важную роль в сознательном выборе заниматься спортом играет мотивация [5].

Древние греки, основатели Олимпийских игр, заложившие основы современной спортивной системы, имели в своем лексиконе понятие "калокогатии", то есть гармоничного сочетания физического и духовного развития человека. Они понимали, что для полноценного развития человеку недостаточно быть физически сильным, сила духа имеет не меньшее, если не большее значение.

А само слово «мотивация» происходит от латинского глагола «moveo», что означает «двигать». Получается, мотивация - это психоактивный процесс, который движет и управляет человеком ради достижения какой-то определенной цели.

Мотивация для занятия спортом — еще более сложный вопрос, чем сам тренировочный процесс. Когда мы смотрим на достижения великих спортсменов, ошибочно кажется, что они добились побед и признания благодаря таланту, мастерству и физической силе. Но спорт высших достижений — это, в первую очередь, характер и сила воли. Ни один из них не достиг бы своих персональных вершин без упорства и железной выдержки: когда слово «хочу» заменяется на «надо» и никакие отговорки не действуют. Мотивация работает одинаково как в спорте высших достижений, так и в массовом, так называемом «спорте для всех» - международной программе Олимпийского комитета, главной целью которой является оздоровление населения, заинтересованность в активном образе жизни [6].

Мотивация - начало любой победы, и жизненной, и спортивной. Если человек не настроился на упорный, систематический и длительный труд, суть которого — подняться на один раз больше, чем упал (и быть готовым к тому, что «падать» придется много), то одного желания добиться цели и победить хватит

ненадолго. Откуда берутся семикратные чемпионы мира, двух, а то и трех-кратные Олимпийские чемпионы? Казалось бы, добившись поставленной цели можно расслабиться, ведь персональный олимп покорен, высота взята, а медаль или кубок служат тому доказательством. Но правильная мотивация, направленная на то, чтобы человек всегда развивался и двигался вперед, создает правильную картину видения мира: «Не пытайся быть лучше других — всегда будь лучше себя вчерашнего», ведущую к непрестанному поиску и покорению всё новых вершин.

Но даже при длительном и продуктивном занятии спортом наступает так называемый «период разлома», который характеризуется низким уровнем мотивации. К его признакам можно отнести следующие проявления:

- Жалость к себе, лень, самооправдание усталостью или плохим самочувствием, что ведет к неполноценной выкладке в тренировочном процессе;
- Утрата ощущения драйва и новизны от тренировок, как следствие - отсутствие удовольствия от тренировочного процесса, когда занятия больше напоминают скучную, привычную рутину, нежели заряжают энергией и радостью, которую обычно дарили систематические занятия спортом;
- Сокращение продолжительности тренировок — в виду вышесказанного, в результате человек начинает выкладываться меньше положенного.

Период разлома — закономерное следствие, который рано или поздно наступает в жизни каждого человека, выбирающего регулярные занятия спортом и физической культурой частью своей жизни. Этого ожидаемого периода не нужно бояться или унывать, а удвоить усилия, чтобы успешно пережить. В «период разлома» нужно помнить о том, что хотя спортом пытается заниматься множество людей, реального успеха (неважно, выступает ли его показателем завоевание олимпийской медали или просто стремление хорошо выглядеть, быть подтянутым, активным и хорошо себя чувствовать 365 дней в году) добиваются лишь очень немногие, те, кто сумел преодолеть этот период разлома, когда слово «хочу» заменяется словом «надо». Настоящую мотивацию отличает то, как спортсмен сумел пережить период разлома, со всеми вытекающими страхами, болезнями и неудачами, как он справился и продолжил следовать поставленной цели и дальше. Самые сильные люди, как правило, те — кого неудачи и поражения не сломали, а закалили. Заставили еще упорнее верить в свои мечты и преследовать поставленные задачи.

Можно ссылаться на плохую генетику, неправильный обмен веществ и слабое здоровье, а можно сделать над собой усилие и начать работать над собой, не «завтра» или «со следующего понедельника», а задаться целью, верить в себя, и делать, делать, делать. Тогда успех гарантирован.

Источником мотивации могут служить истории других людей, добившихся чего-то, вопреки всему. Например, прошедшие в городе Сочи Зимние Олимпийские игры (Winter Olympics 2014) показали, с каким интересом и участием мировая общественность следила за выступлениями любимых спортсменов, вновь возрос интерес к занятиям физической культурой и спортом. Катки, фитнес-клубы, стадионы и спортивные площадки снова становятся местом встречи, замещая прокуренные кафе, ночные клубы или просто «домашний досуг» с пивом у телевизора.

Результаты исследования и их обсуждение: в стенах старейшего вуза по физической культуре - Национальном государственном университете физической культуры, спорта и здоровья им. П.Ф. Лесгафта непрестанно ведется научно — исследовательская работа. Только в декабре прошлого года прошел XX международный научный конгресс «Олимпийский спорт и спорт для всех», посвященный 120-летию со дня основания вуза. В апреле этого года, в честь 180-летия со дня рождения П.Ф. Лесгафта, пройдет Открытая региональная межвузовская конференция молодых ученых с международным участием «Человек в мире спорта», где так же будут заслушиваться и обсуждаться доклады на тему роли физической культуры и спорта в современном мире и его влиянии на общество.

Действующий Федеральный закон «О физической культуре и спорте в Российской Федерации» и принятая «Национальная доктрина образования» рассматривают занятия физической культурой и спортом как одно из средств эффективного решения социально-экономических задач общества, профилактики заболеваний, укрепления здоровья, поддержки высокой умственной и физической работоспособности молодежи, воспитания патриотизма, подготовки молодежи к защите Родины.

Выводы: Физическая культура и спорт — хотим мы того или нет — формирует жизнь каждого человека — своим наличием или отсутствием. Поэтому в обществе, которое выбирает занятия физической культурой и спортом частью своей жизни, не будет места суицидам, депрессиям, снижению репродуктивного здоровья женщин, деградации и вымиранию.

Список литературы

1. Савина Л. Н. К вопросу о состоянии здоровья современных российских школьников // Известия Пензенского ГПУ им. В.Г. Белинского. – 2009. – №14(18). – С. 88-91.

2. Никонова А. В., Шаймарданова Л.Ш. Заинтересованность молодежи в спорте // Novainfo. – 2016. – №55-3.

3. Яковлев Н.Н. ЦРУ против СССР. – М.: Правда, 1983.

4. Гошек В., Ванек М., Свобода Б. Успех как мотивационный фактор спортивной деятельности: психология и современный спорт (Теоритические предпосылки) // Спортивный психолог. – 2008. – № 2 (14). – С.83-92.

5. Шаболтас А.В. Мотивы занятия спортом высших достижений в юношеском возрасте / Дис. канд. психол. наук. – СПб., 1998. –184 с.

6. Ильин Е.П. Психология спорта. – СПб.: Питер, 2010.

УДК 37.013.43

Рамазанова Д.Ж.
Актюбинский региональный государственный университет им. К.Жубанова,
г. Актобе, Казахстан

ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ

Одним из приоритетных направлений фундаментальных научных исследований в системе непрерывного образования является воспроизводство духовно-нравственного и интеллектуального потенциала человека, воспитание его инициативности, ответственности, мобильности, самостоятельности, способности к идентификации. Это является необходимым условием инновационного развития страны и находит отражение в современной нормативной базе в сфере образования.

Образование есть целенаправленный процесс и в то же время важнейшее средство формирования общей культуры личности. Высокий уровень общей культуры – необходимое условие эффективности и качества труда, один из факторов самосовершенствования личности.Социальные требования коренного преобразования учебных заведений, демократизация различных сфер деятельности, развитие творческого потенциала участников педагогического процесса, их гражданской ответственности, профессионализма ассоциируются с уровнем их культуры. При этом под общей культурой личности мы понимаем совокупность на идеальные цели различных видов общечеловеческой деятельности, которые сформировались в филогенезе как позитивный полюс аксиологического пространства различных форм общественного сознания.

Под формированием, в свою очередь, мы понимаем процесс создания таких педагогических условий, в которых через организацию соответствующих переживаний учащихся и воздействие на их мотивационную сферу осуществляется собственная активная деятельность школьников, в процессе которой происходит личностное принятие соответствующих целей и осмысление социально значимых ценностей.

Рассматривая систему общечеловеческих ценностей, мы пришли к выводу, что в своей целостной совокупности она составляет основу такого понятия как «культура». Излагая свой взгляд на культуру, известный русский философ и литературовед М.М. Бахтин писал: «Не должно, однако, представлять себе область культуры как некоторое пространственное целое, имеющие границы, но имеющие и внутреннюютерриторию. Внутренней территорией у культуры нет. Она вся расположена на границах: границы проходят всюду, через каждый момент ее, систематическое единство культуры уходит в атомы культурной жизни, как солнце отражается в каждой капле ее. Каждый культурный акт существенно живет на границах: в этом ее серьезность и значимость; отвлеченный от границ, он теряет почву, становится пустым, заносчивым и умирает» [1, с. 226].

Существуют различные интерпретации положения о пограничности культуры. В.П. Зинченко и Е.Б. Моргунов пытаются локализовать культуру на границе материального и духовного, отмечая, «... что единство материального и духовного не изначально, не изменно. Это всегда единство противоречивое, соревновательное, часто обозначаемое как борьба противоположностей... История материальной культуры – это следствие развития деятельностной сущности человека и одновременно эмбриогенез, творчество духовной культуры. Это и история их становления» [2, с. 40].

Ели общечеловеческие ценности есть порождение культуры как цель различных видов общечеловеческой деятельности и положительный полюс ценностного пространства различных форм общественного сознания то, с нашей точки зрения, будет правомерным вывод о том, что культура каждого отдельно взятого человека располагается на границах осознания им общечеловеческих ценностей, т.е. человек, интериоризировавший общечеловеческие ценности, переведший их во внутренний план, осознавший их как личностные ценности и руководствующийся ими в своей повседневной практической деятельности есть культурный человек.

Интериоризация той или иной общечеловеческой ценности проявляется в сформированности соответствующих качеств личности. «Качества личности, - по определению Л.И. Божович, - представляют собой результат усвоения ребенком существующих в данном обществе форм поведения. По своей психологической природе они являются как бы синтезом, сплавом специфического для данного качества мотива и специфических для него форм и способов поведения.

Формирование качеств происходит в процессе упражнения ребенка в соотвествующих формах поведения, осуществляющегося при наличии определенной мотивации [3, с. 271].

В данном случае, интериоризированные общечеловеческие ценности лежат в основе мотивации поведения ребенка. Необходимо отметить, что это обоюдный, взаимосвязанный процесс: формирование качеств приводит к усвоению соотвествующих общечеловеческих ценностей, которые в свою очередь становятся внутренним побуждающим мотивом поведения человека согласно усвоенным образцам.

Совокупность достаточно сформированных социально значимых качеств порождает свойство личности – ее воспитанность.

Рассматривая общечеловеческие ценности как цель воспитания, а их интериоризацию как результат, мы не можем не признать, что степень сформированности общечеловеческих ценностей является важнейшим показателем воспитанности личности. При изучении воспитанности школьников необходимо вычленить не только качества, соответствующие той или иной общечеловеческой ценности, но и признаки, приметы становления и развития этих качеств, т.е. мы выходим на различные уровни сформированности общечеловеческих ценностей и соответсвующих им качеств.

При этом признаком становления воспитанности выступает самостоятельное принятие правильного поведенческого решения, степень проявления саморегуляции, умение ставить перед собой цели и задачи, делать обоснованный выбор способов деятельности. Динамику, признаки проявления разных уровней сформированности качеств личности и сооответствующих им общечеловеческих ценностей раскрывает соотношение внешней регуляции и саморегуляции, степень самостоятельности, направленность деятельности и поведения школьника.

Общечеловеческие ценности носят объективный характер. Сферой их бытования являются, как уже было сказано, различные формы общественного сознания. В образовательном процессе происходит присвоение этих целей, ценностей индивидуальным сознанием. При этом велика роль посредника – носителя коллективного, коим и является учитель. Всякая форма общественного сознания проецируется на тот или иной учебный предмет. В данном случае идеальная цель-ценность того или иного общественного сознания выступает в качестве идеальной воспитательной цели изучения соотвествующего учебного предмета. В процессе педагогического взаимодействия, используя содержание учебного материала, формулируя конкретные воспитательные цели на каждом уроке, учитель формирует у учащихся знания об общечеловеческих ценностях, отношение к этим ценностям, желание поступать в соотвествии с этими ценностями. Таким образом, образование обязательно должно быть воспитывающим, только в этом случае оно становится важнейшим средством формирования общей культуры личности ученика.

Список литературы

1. Бахтин М.М. К Эстетике слова / В кн.: Контекст. – М., 1973.
2. Зинченко В.П., Моргунов Е.Б. Человек развивающийся. Очерки российской психологии. – М., 1994.
3. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л.И. Божович и Л.В. Благонадежиной. – М., 1972.

УДК 519.862.6

Садыкова Г.А., Егзалиева А.Б., Черемухина О.В.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭКОНОМЕТРИКИ

Компетентностный подход при организации образовательного процесса требует от преподавателя изменения процесса обучения: его структуры, форм организации деятельности, принципов взаимодействия субъектов. А это означает, что приоритет в работе педагога отдается диалогическим методам общения, совместным поискам истины, разнообразной творческой деятельности. Все это реализуется при применении интерактивных методов обучения.

Особенность интерактивных методов – это высокий уровень взаимно направленной активности субъектов взаимодействия, эмоциональное, духовное единение участников. По сравнению с традиционными формами ведения занятий, в интерактивном обучении меняется взаимодействие преподавателя и обучаемого: активность педагога уступает место активности обучаемых, а задачей педагога становится создание условий для их инициативы. В ходе диалогового обучения студенты учатся критически мыслить, решать сложные проблемы на основе анализа обстоятельств и соответствующей информации, взвешивать альтернативные мнения, принимать продуманные решения, участвовать в дискуссиях, общаться с другими людьми. Для этого на занятиях организуются парная и групповая работа, применяются исследовательские проекты, ролевые игры, идет работа с документами и различными источниками информации, используются творческие работы. Студент становится полноправным участником учебного процесса, его опыт служит основным источником учебного познания. Педагог не даёт готовых знаний, но побуждает участников к самостоятельному поиску и выполняет функцию помощника в работе.

В образовании сложились и утвердились три формы взаимодействия преподавателя и студентов:

Пассивный метод – это форма взаимодействия преподавателя и студента, в которой преподаватель является основным действующим лицом и управляющим ходом занятия, а студенты выступают в роли пассивных слушателей. Связь преподавателя со студентами на пассивных занятиях осуществляется посредством устных и письменных опросов, самостоятельных и контрольных работ и т. д.

Активный метод – это форма взаимодействия студентов и преподавателя, при которой они взаимодействуют друг с другом в ходе занятия. Студенты здесь не пассивные слушатели, а активные

участники, студенты и преподаватель находятся на равных правах. Если пассивные методы предполагают авторитарный стиль взаимодействия, то активные – демократический.

Интерактивный метод – означает взаимодействовать, находиться в режиме беседы, диалога преподавателя со студентом. В отличие от активных методов, интерактивные ориентированы на более широкое взаимодействие студентов не только с преподавателем, но и друг с другом, на активность студентов в процессе обучения. Роль преподавателя на интерактивном занятии сводится к направлению деятельности студентов [1].

Интерактивное обучение - это специальная форма организации познавательной деятельности. Студент, приобретая знания и навыки, создает тем самым базу для работы по решению проблем после того, как обучение закончится. В современной педагогической литературе различают три типа интерактивности в учебном процессе:

- Взаимодействие студента и предмета обучения. Этот тип интерактивности определяет процесс интеллектуального взаимодействия студента с предметом, в результате чего изменяется уровень подготовки обучающегося, его интеллектуальный уровень.

- Взаимодействие студента и преподавателя. Преподаватель формирует мотивацию к обучению, предлагая вниманию студента определенный материал для получения информации, демонстрируя применение навыков при моделировании определенной ситуации (задачи).

- Взаимодействие студентов. Данный тип интерактивности предусматривает взаимодействие студентов между собой, отдельно взятого студента с другими студентами в составе группы или без нее, в присутствии преподавателя или без него в реальном времени [2].

Стоит отметить, что в современных условиях использование технических средств обучения позволяет преподавателям расширить диапазон применяемых в учебном процессе методик, усовершенствовать способы проверки выполнения заданий, лучше наладить «обратную связь» со студентами, более гибко реагировать на те или иные проблемные ситуации, возникающие при освоении курса. При использовании описанных выше методов решаются следующие задачи:

- формирование у студентов интереса к изучаемой дисциплине;

- эффективное усвоение учебного материала;

- самостоятельный поиск студентами путей и вариантов решения поставленной учебной задачи (проблемы);

- умение работать в команде;

- формирование у студентов отношения к соответствующей учебной задаче (проблеме), ее решению;

-формирование жизненных и профессиональных навыков;

- достижение уровня осознанной компетентности студента.

Отметим эффективность интерактивного обучения:

-активизирует процесс понимания, усвоения и творческого применения знаний при решении практических задач;

- усиливает мотивацию и вовлеченность участников в решение обсуждаемых проблем, что побуждает их к конкретным действиям;

- обеспечивает раскрытие новых возможностей обучающихся.

Приведем пример проведения практического занятия по дисциплине «Эконометрика» для студентов экономических специальностей.

Предварительная подготовка заключается в разбиении студентов учебной группы на подгруппы по 6 человек в каждой. При этом каждый из студентов заранее индивидуально и самостоятельно решает выданные ему задачи по какой-либо из тем, изученных на практическом занятии ранее. Количество и качество задач подразумевается равным для всех студентов группы. Таким образом, уже на предварительном этапе обучение происходит в интерактивной форме.

Практическое занятие – это защита студентами подгруппы сделанного самостоятельно задания. Поскольку оцениваться будет работа подгруппы в целом, а не каждого студента в отдельности, дается время для обсуждения полученных индивидуально решений задач внутри подгруппы. Каждый член подгруппы должен быть готов к защите полученного решения, поэтому задача всех остальных членов группы – при совместном обсуждении предлагаемого решения – добиться исключительно правильного подхода в выборе метода решения и обнаружить и исправить любые ошибки, если они были. Таким образом, внутри подгруппы обсуждаются все задачи, выносимые на защиту для этой подгруппы. Отметим, что процесс обучения в такой форме позволяет студенту приобрести следующие очень полезные навыки: умение изложить метод решения задачи, отстоять правильность выбранного подхода, ответить на поставленные другими членами группы вопросы (во время объяснения решения своих задач); вникнуть в процесс решения вновь изложенной задачи, обнаружить неточности в решении (при обсуждении решений задач других членов группы). Важной особенностью такого подхода является вовлечение всех без исключения студентов в процесс обучения, во время которого происходит не только закрепление полученных навыков, но и возникает ситуация, позволяющая каждому из студентов наладить процесс коммуникации, обеспечивающий наиболее качественную подготовку всей подгруппы к защите индивидуальных заданий.

Когда обсуждение закончено, и подгруппа готова к процессу защиты, студент этой подгруппы делает соответствующую отметку на доске, где отмечены все подгруппы и номера задач, защита которых предусмотрена на занятии. Таким образом, преподаватель имеет информацию о готовности группы к ответу.

Сам процесс защиты задачи происходит также в активной форме, поскольку студент приводит решение какой-либо из своих задач, аргументировано показывает эффективность выбранного метода и отвечает на вопросы преподавателя, касающиеся предмета обсуждения (здесь возникает обратная связь студента с преподавателем). Результатом является выставленное (всей группе) количество баллов рейтинговой системы. Например, может быть предложен следующий подход: 100 баллов – задача решена верно, метод выбран наиболее рационально, студент грамотно отвечает на все поставленные преподавателем вопросы; 80 баллов – задача решена верно, но при этом использован не самый рациональный метод (или студент неуверенно отвечает на поставленные вопросы, ошибается, но сам себя исправляет); 60 баллов – студент может правильно решить задачу только с помощью наводящих вопросов преподавателя, но в процессе работы осваивает нужный учебный материал; 50 баллов – студент не может привести решение задачи и не может ответить на наводящие вопросы преподавателя и обнаруживает полную неподготовленность по изучаемой тематике. Количество студентов, которые могут быть выбраны для ответа из каждой подгруппы определяется количеством задач, заданных для защиты, временем, отведенным на проведение такой защиты, количества подгрупп в группе. Например, при наличии 4 подгрупп и 1 академических часов на проведения занятия вполне можно проверить 2-3 задачи, т.е. могут быть выслушаны преподавателем примерно 8-12 студентов.

Опишем способ выбора студента для защиты индивидуального задания и задач, решение которых ему предстоит объяснить. Курс «Эконометрика» позволяет обратиться за помощью к случайным величинам, а именно: выбор отвечающего для каждой из подгрупп проводится случайным образом. Например, с помощью бросания игральной кости (при этом за каждым из 6 студентов подгруппы закрепляется индивидуальный номер – от 1 до 6). Таким образом, выбранный студент защищает решение определенной задачи. Номера задач тоже могут выбираться случайным образом, например, для двух задач выбор можно осуществлять с помощью монеты, для большего количества задач – бросание двух или трех монет, монеты и игральной кости, двукратного бросания игральной кости и т.п. (здесь главное – равновероятные возможности выпадения любой из задач) [3].

Общее количество баллов полученной студентами подгруппы за время всего занятия далее переводится по заранее разработанной шкале в стобалльную (или любую другую рейтинговую) систему оценивания.

Учитывая выше сказанное, отметим взаимосвязи процесса обучения, возникающие во время проведения занятия в такой форме: студент-студент (развивается умение строить взаимоотношения в среде сверстников, умение аргументировано доказывать свое мнение, умение быстро реагировать на возникающие замечания и вопросы, расширяется кругозор), студент-преподаватель (процесс обучения происходит в индивидуальном порядке с использованием обратной связи). Таким образом, раскрываются все возможности интерактивного подходя в обучении.

Заметим, что приведенный способ проведения практического занятия легко модифицируется. Достаточно внести возможность использования технических средств (компьютер, ноутбук), как спектр проверяемых заданий значительно расширяется. Может быть заранее выдано одно задание для всей подгруппы и возможности защиты всего проекта целиком с помощью презентации. После изучения достаточно большой части материала, объединенного по какому-либо признаку, может быть проведен брейн-ринг (на доске возникают условия задач по порядку; первая из подгрупп, готовая предложить решение, отстаивает его у доски (остальные могут задавать вопросы). Таким образом, набираются баллы. Важно, что при любой вариации студент остается активным участником процесса, все студенты активно коммутируют между собой, проявляется обратная связь с преподавателем.

Также в качестве примера применения интерактивных методов обучения на практике рассмотрим один из вариантов типового расчета по курсу «Эконометрика» экономических специальностей.

Обучение студентов подразумевает некоторую специфику: предпочтение отдается самостоятельной работе и индивидуальным консультациям. Таким образом, речь идет о взаимодействии студента и преподавателя, о проектировании и контекстном обучении.

В начале семестра после изучения определенного теоретического материала каждый обучающийся получает индивидуальное задание. Первая часть задания (задание 1) у студентов общая с отличающимися числовыми данными для каждого варианта:

Задание 1. Изучается зависимость валового дохода торговых предприятий y (млн. тенге. за год) от среднегодовой стоимости основных x1 (млн. тенге.) и оборотных x2 (млн. тенге.) средств. Требуется построить и обосновать линейную зависимость между y и x1, x2, включая проверку всех предположений метода наименьших квадратов и значимости зависимости. Уровень значимости $\alpha\%$ [4].

При решении данной задачи необходима дополнительная самостоятельная проработка теоретического материала, изучение примеров решения конкретных задач, применение полученных навыков в своей работе. Приветствуются консультации с преподавателем. Консультации могут носить как индивидуальный, так и групповой характер. Но при этом обсуждается не решение конкретной задачи, а общие подходы. Это способствует принятию самостоятельных решений при решении своего варианта

каждым студентом. Также при построении уравнения регрессии используется пакет надстроек Excel, что способствует освоению студентами применения прикладных программ.

Второе задание носит творческий характер и подразумевает использование студентами фактических статистических данных.

Задание 2. На основе статистических данных основных экономических показателей Республики Казахстан или Западно-Казахстанской области за ряд последовательных периодов времени (несколько лет, кварталов, месяцев) необходимо:

1. Построить графики ряда динамики и трендов.
2. Рассчитать параметры уравнений трендов.
3. Выбрать наилучший вид тренда на основании графического изображения и значения коэффициента детерминации.
4. Сделать прогноз экономического показателя на последующий период времени.

Как показала практика, данное задание вызывает большую активность обучающихся, поскольку направлено на исследование реальной ситуации и демонстрацию прикладного аспекта курса. Наибольший интерес представляет ситуация, при которой студент использует данные собственного исследования, а полученные результаты становятся частью его дипломной работы. При этом новую роль приобретают групповые консультации, на которых предполагаются обсуждение проблемных моментов отдельных работ, презентации готовых результатов, поиск удачных моментов и ошибок при сдаче проектов. Такая работа объединяет в себе следующие интерактивные методы: исследовательские и проектировочные игры, мозговой штурм, групповое решение творческих задач. Это позволяет сформировать у студентов не только навыки поиска решения задачи, но и защиты предлагаемых методов, отстаивания своей точки зрения, что очень важно в будущей профессиональной деятельности. Таким образом, организованное обучение обеспечивает максимальную активность студента, что и требует современный образовательный процесс.

При использовании интерактивных методов роль преподавателя резко меняется, перестаёт быть центральной, он лишь регулирует процесс и занимается его общей организацией, готовит заранее необходимые задания и формулирует вопросы или темы для обсуждения в группах, даёт консультации, контролирует время и порядок выполнения намеченного плана.

Использование интерактивных форм и методов обучения в процессе обучения в вузе позволят приобрести:

- конкретному обучающемуся: опыт активного освоения содержания будущей профессиональной деятельности во взаимосвязи с практикой; развитие личностной рефлексии как будущего профессионала в своей профессии; освоение нового опыта профессионального взаимодействия с практиками в этой области;
- учебной группе: развитие навыков общения и взаимодействия в малой группе; формирование ценностно-ориентационного единства группы; поощрение к гибкой смене социальных ролей в зависимости от ситуации; принятие нравственных норм и правил совместной деятельности; развитие навыков анализа и самоанализа в процессе групповой рефлексии; развитие способности разрешать конфликты, способности к компромиссам;
- системе преподаватель - группа: нестандартное отношение к организации образовательного процесса; формирование мотивационной готовности к межличностному взаимодействию не только в учебных, но и в профессиональных ситуациях.

Список литературы

1. Двуличанская Н.Н. Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций // Наука и образование: электронное научно-техническое издание. – 2011 [электронный ресурс]. – http://technomag.edu.ru/doc/172651.
2. Макарова Е.Л. Использование интерактивных форм обучения для повышения эффективности образовательного процесса [электронный ресурс]. – http://www.smtueco.ru/en/items/interactive-forms-of-learning.
3. Мардас АН. Эконометрика: учебное пособие. – СПб.: Питер, 2001.
4. Практикум по эконометрике / Под редакцией И.И. Елисеевой. – М.: Финансы и статистика, 2002.

ӘОЖ 378.02:37.035

Саматова Д.С.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ОҚУШЫ ЖАСТАРҒА ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бүгінгі таңда жас мемлекетіміздің өркениетке жету жолындағы әр талабына тұғыр боларлықтай білім жүйесін құру алда тұрған маңызды міндеттері сан алуан.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында экономикалық өрлеу мен рухани жаңару тарихилық пен логикалылықтың бірлігіне негізделген дамуға алып келіп отырған тұста, құқықтық мәдениет саласының да байыпты ілгерілеп келе жатырғандығын аңғарудамыз. Сондықтан қоғамның құқықтық саласындағы оңды

өзгерістер мен өркениеттік ғылым саласы үшін де маңызды және ол мәдениет дамуының жетекші буынына да айналып отыр. Соның бірі – жоғары сынып оқушыларының құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесі. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында құқықтық мәдениет мәселесіне көңіл бөліп отырғандығының басты себебі, болашақ мамандардың құзыреттілігінің бір саласы осы мәдениеттілікке байланысты [1]. Бүгін де адамзат өркениетінің өзгеше биігіне көтерілген, үшінші мың жылдыққа қадам басқан кезеңде де жас мемлекетіміз үшін рухани асыл мұрат болып, Қазақстандағы демократияны, құқықтық мәдениет пен құқықтық сананы, азаматтық парыз, ар тазалығын жандандыру болып табылады.

Олар оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру барысындағы қарым-қатынас мәдениеті, сөйлеу мәдениеті, жүріс-тұрыс мәдениеті, шығармашылық ойлау мәдениеті тағы басқа да көптеген бағыттардан тұрады. Соның ішінде бүгінгі оқушы ертеңгі мамандардың білім, білігімен қоса құқықтық мәдениетінің қалыптасуы, олардың өз іс-әрекетін адамгершілік нормаларармен қоса құқықтық талап басқаруына шарт түзеді.

Өкінішке орай, өзіміздің облысымызда 2013-2015 жылдар аралығында кәмелетке толмағандар 376 қылмыс жасаған, ішкі істер бөлімінің кәмелетке толмағандар комиссиясына мыңнан астам оқушы есепке қойылды. Осыдан шығатын қорытынды, мектеп оқушыларының арасында құқықтық тәрбиені қарқынды жүргізу керек. Батыс Қазақстан облысында оқушылардың тәрбие жұмысымен 400-ден астам мектеп директорларының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарлары, 6 мыңға жуық сынып жетекшісі айналысады. Сонымен қатар олардың құқыққа қатысты іс-әрекетін полицияның 48 инспекторы бақылап отыр. Алайда тәрбие жұмысында олқылық та бар. Мәселен, оқушылардың құқық бұзушылығы сап тыйылмай келеді. Ең күрделісі – оқушылар арасында өзіне өзі қол салушылықтың орын алуы – аса қайғылы жағдаят. Демек, тәрбие жұмысын одан әрі жетілдіру қажет. Оқушылардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудың мәселелерінің бірі – олардың құқық қорғау, заңға бағыну секілді практикалық іс-қимылдарға байланысты нақты шараларға араласуы болса, қазіргі кезде бұл жеткілікті түрде қолданылмай келеді.

«Оқушы жастарды құқықтық оқытудың тұжырымдамасына» сәйкес, біздің бас міндеттеріміздің бірі қазақстандық отансүйгіштікті, адамның құқықтары мен бостандықтарын құрмет ететін азаматын тәрбиелеу [2]. Мұндай іс-шараның басты принциптерінің бірі – құқықтық білім берудің сапасын арттыру. Мұның өзі бұл мәселенің көкейкестілігін айқындай түседі. Тарихты ақтарар болсақ, жеке адам құқығы мәселесіне аса зор үлкен үлес қосқан, тарихта өшпес аттарын қалдырған ойшылдар Т.Гоббс, Ш.Монтеськe, Ж.Ж. Руссо, И.Кант, Т.Джефферсон М.Т. Цицерон, Перикл, А.Ф. Кони т.б. олар адам құқықтарының негізгі қағидаларын ең алғаш анықтап белгілеп берген. Халқымыз өз ұрпағын тәрбиелеуде адам құқықтары мен бостандықтарын қадағалап, келер ұрпақ өкілдерін адамгершілікке, әділдікке тәрбиелеп отырғаны белгілі. Оған еліміздің ойшылдары Тәуке ханның «Жеті жарғысын», Төле би, Әйтеке би, Қазбек би, Абай, Ыбырай, Шоқанның т.б. қосқан үлестерін атап көрсетуге болады.

Ө.Қоянбаевтың, Ғ.Сапарғалиевтің, Қ.Болатбаевтың, Д.Жарықбаеваның Е.Нұрпейісов және орыстың ұлы педагогтары А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский т.б. еңбектерінде мектептегі құқықтық тәрбие жұмысының мазмұны, формалары және әдістері қарастырылған. Сонымен қатар Қазақстанның шынайы дербестікке жетуіне жұмсап, еңбек сіңіріп жүрген халқымыздың белгілі заңгерлері С.Сартаевтың, Ғ.Сапарғалиевтің, М.Баймахановтың, Е.Нұрпейісовтың, Н.Өсеровтың және т.б. ғалым-зерттеушілердің қомақты қызметтерін құқықтану тақырыптарын оқытқанда мектеп ұстаздарының шеберлікпен пайдалануы жас ұрпақ үшін үлгі тұтар өнеге болмақ.

Қоғамда бүгінгі таңда жас ұрпаққа білім және тәрбие беру, әлеуметтік – экономикалық өзгерістер адам санасындағы күрделі жаңғыру үрдісімен астаса жүріп жатыр. Қазақстан құқықтық мемлекет құруға кіріскен уақытта, біздің қоғамымызға жан-жақты білімді, халықтың мүддесін қорғай алатын, егеменді елімізге өз үлестерін қосатын нағыз отансүйгіш, ұлтжанды азаматтар қажет. Қазіргі заманның әлеуметтік-мәдени жағдайына байланысты, ондағы жастардың мінез-құлқы мен жүріс-тұрысындағы адам затына қайшы, ұлттық менталитетімізде жоқ қылық-жорықтарымен теріс әрекеттердің тұрмыста кездесіп қалуы, осы мәселені ерекше зерттеу қажеттігін туындатып отыр.

Құқық тәрбиесіне қатысты ғылыми-педагогикалық және теориялық, тарихи тағы басқа да әдебиеттерді талдау, практикалық жұмыстарды бақылау нәтижесінде осыған орай мынадай өзекті мәселелердің бар екені белгілі болды: біріншіден, құқықтық тәрбиені ұйымдастыруда оқушылардың құқықтық санасын және қылығын қалыптастыруды көздейтін әр түрлі құралдар, іс-шара мазмұны мен оны жүзеге асыру формалары мен әдістерінің өзара үйлесімділігінің ескерілмеуі; екіншіден жоғары сынып оқушыларының бойында құқықтық мәдениетін қалыптастырудың аса маңызды факторы - бос уақытын ұтымды ұйымдастыруға тәрбиелеу, олардың өзін өзі бақылау және тәрбиелеу іс-әрекеттерінің жеткіліксіздігі анықталды.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 27 ақпандағы №123 қаулысы.

2. Оқушы жастарды құқықтық оқытудың тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. – 2009. – 10 қыркүйек.

ӘОЖ 37.036:37.01

Сапиева А.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыруда. Қазақстанды жаңғырту әр бір азамат бостандығының шарты және жалпы алғанда қоғамдағы тұрақтылық болып табылатын азаматтық қоғамның қалыптасуын көздейді. Азаматтық қоғамының қалыптасуы құндылықтарды жаңғыртпайынша мүмкін еместігінде ескеру керек. Өзінің материалдық және әлеуметтік жағдайына осы бір жоғары жауапкершілік басты моральдық имандылық нормаларының біріне айналуға тиіс. Жаңа экономикалық, саяси және мәдени салада жеке бостандық, жеке таңдау құндылық болып табылады. Осындай жағдайдың оқушы жастардың еңбекке дайындығын кәсіптік даярлығының дәрежесіне, мамандыққа бейімделудің кезеңін қысқартуды теңдесі жоқ биіктікке көтеруді талап ететіні айқын көрініс.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 8 – бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» делінген [1].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында жалпы негізгі білім беру сатысында бейіналды даярлықты және жалпы орта білім беру сатысында бейінді оқытуды қамтамасыз ету бағытталатын болады деп көрсетілген [2].

Білім және ғылым министрлігінің соңғы кездегі мәлеметіне қарағанда, жоғары оқу орнын бітірген түлектердің 50 пайызы өз мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Оның себебін А.Сабыров былайша түсіндіреді: мектеп оқушыларының 70 пайызы әлі күнге қандай мамандықтың иесі болатынын анықтамаған [3].

Педагогикалық зерттеулерде жоғары сынып оқушыларының 30 %-ы ғана өздерінің қабілеттеріне сәйкес келетін кәсіптік қызметті саналы түрде таңдайтындығы анықталды. Болашақ мектеп түлектерінің 70 %-ының өзін - өзі бағалау деңгейі өте төмен және өз бетінше өмір сүруге дайын емес. Жоғары сатыда бейінді оқытудың жетіспеушілігінен еңбек нарығында мектеп бітірушілерге деген сұраныс жоқ.

Бәсекелік механизміне негізделген нарық еңбек адамына ерекше іскерлік, шеберлік, белсенділік пен істегі тәртіптілік жауапкершілік, екпінді еңбекке жарамдылық т.б. белсенді іс әрекетке дайындық сияқты өте жоғары талап қояды.

Сарапшы мамандардың пікірінше, бүгінде елімізде маркетолог, web-дизайнер, химик, ақпараттық технолог, өнеркәсіп саласының мамандары жетіспейді [4]. Астроном, астрофизик сынды ғарыш саласының мамандары мен механик, геодезист картограф сынды мамандарға аса зәруміз. Бұл мамандықтарды таңдаушылар қатары жоқтың қасы, ал сәйкесінше қажеттілік жыл санап артып келеді. Мұнай-газ және энергетикалық саланың мамандықтарына деген сұраныстың артуы жоғары болғанымен, оған жастардың қызығушылығы төмен.

Осыған орай, кәсіптік бағыт беру саласы күрделі де алуан түрлі. Ол экономикалық, әлеуметтік, психологиялық – педагогикалық т.б. қатынастарды қамтиды. Кәсіптік бағыт беру ісін жүргізу кадрлар даярлауды жоспарлаумен, халық ағарту жүйесін одан әрі жетілдірумен тығыз байланысты. Сондықтан да бұл бағытта көптеген ғылыми – зерттеу жұмыстары жүргізілуде. Н.Н. Захаровтың, С.Н. Чистякованың, А.Е. Голомштоктың, В.Д. Симоненко т.б. еңбектерінде мектептегі кәсіптік бағдар жұмысының мазмұны, формалары мен әдістері қарастырылған.

Қазақстан Республикасындағы бұл мәселеге арналған маңызды зерттеулер қатарына Ж.Р. Баширова. М.Ә. Құдайқұлов, Қ.Бержанов, Н.Дәулетов т.б. зерттеу жұмыстарын жатқызуға болады.

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында: «Орта білім берудің жоғары сатысының функционалдық қызметінің басым бағыты - оқушылардың тереңдетілген кәсіптік білім беруге дейінгі даярлығын жүзеге асыру үшін бейінді оқытуды еңгізу болып табылады.

Орта білімнің III сатысын құрудағы принципі жаңа көзқарас оқытудың оқу мазмұнын саралау, ықпалдастыру және кәсібилендіру негізінде жүргізілуіне байланысты туып отыр.

III сатының оқушылары оқытудың нысандары мен тәсілдерін, жеке білім беру бағдарламаларын таңдауына болады, онда шығармашылық, қызметке және оқушылардың жеке қабілеттерін дамыту үшін жағдай жасауға айрықша орын бөлінген.

Ауылдық жерде шағын жинақталған мектептердің балаларына арналған бейіндік мектеп- интернаттар ашу және салу қажет» деп көрсетілген [5].

Жалпы орта білім беру жүйесінде оқушылардың кәсіби бағдарын анықтау оны педагогикалық процесте қалыптастыруға байланысты зерттеулердің болғандығына қарамастан, қазіргі кезеңдегі жаңару жағдайында жоғары сынып оқушыларына кәсіптік бағдар беру арнайы қарастыруды қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Астана, 2007.

2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 27 ақпандағы №123 қаулысы.

3. Сабыров А. Жақсы маман қайдан шығады? // Егемен Қазақстан. – 2016. – 21 желтоқсан.

4. Сабаева Г. Қандай маман тапшы? // Егемен Қазақстан. 5 маусым 2017.

5. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамытутұжырымдамасы // Орал өңірі. – 2015. – 30 желтоқсан.

ӘОЖ 378.14

Сарбасова Қ.А., Саймбетова Ж.Т.
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Астана қ., Қазақстан

ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕ БОЛАШАҚ МАМАНДАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ НЕГІЗДЕРІ

Қазіргі таңда қоғам алдында тұрған кез келген мәселені шешу барысында ұлттық мүддені елеп-ескермеу мүмкін емес. Әсіресе ұлттық тәрбиеге қатысты мәселелерді шешуде бұл өте маңызды. Білім беру мекемелері, жекелей алғанда жоғары мектеп белгілі бір ұлттық сипаттамаға ие болашақ маман тұлғасын қалыптастыруда және тәрбиелеуде ерекше рөл атқарады. Тұлға ұлттық қасиеттерсіз өзіндік болмысқа ие бола алмайды: «Ұлттықтың рухани сезімі неғұрлым жоғары болса, туған халқының ішкі табиғаты мен тарихи рөлі соғұрлым терең пайымдалып, адами тұлғасы жарқырай түспек» (Ахиезер А.С.). Заманауи қазақстандық білім беру жүйесінің міндеті де осыған байланысты: өз Отаны мен өз халқына жан-ділімен қызмет етуге даяр болашақ мамандардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру.

Қоғамның дамуы мен сақталуы ұрпақ тәжірибесін үздіксіз берумен байланысты. Оны жаңа ұрпақ материалдық және рухани құндылықтарды дамытуда өз үлесін қоса отырып, меңгереді және қолданады, байытады және жетілдіреді. Мұндай байланыс пен сабақтастық «Тәрбие» арқылы жүзеге асырылады. *Тәрбие* – бұл қоғамның тарихи және мәдени тәжірибені ұрпақтан ұрпаққа берумен байланысты қызметі. Тәжірибені адамға таныс білім, білік, ойлау тәсілі, адамгершілік, этикалық, құқықтық нормалар және т.б. деп түсінуге болады. Яғни адамзаттың рухани мұрасының тарихи даму үдерісіндегі жасалғанның барлығы. Адамзат есейген сайын әлеуметтік тәжірибе мазмұны бойынша күрделене түскен.

Еліміздің экономикалық, саяси өркендеуі жастардың зияткерлік және рухани-шығармашылық әлеуетін бүкіләлемдік белсендендіруді талап етеді. Қазіргі қоғам парасатты, құзыретті, креативті ойлайтын қасиеттерімен өз тағдырына ғана емес, көпұлтты Қазақстанның өркендеуіне жауапкершілігін жете ұғынатын кемелдеген азамат, патриот тұлғаға мұқтаж.

Мұның өзі қазіргі жағдайда болашақ мамандарға ұлттық тәрбие беруді іске асыру қоғамның оқушы жастардың ұлттық сана-сезімін этникалық және азаматтық сәйкестілік деңгейінде жаңарту сұранысымен ғана емес, олардың зияткерлік және рухани-шығармашылық әлеуетін барынша белсенділендіру деңгейінде қайтадан дамытумен айқындалатындығының дәлелі.

Сол себепті, көпұлтты Қуатты Күшті Қазақ мемлекетінің жарқын болашақта қалыптасуы ұлттық тәрбиенің мәнін өзіне этникалық, көпмәдени және зияткерлік тәрбие, олардың бірлігін, өзара байланысын мен өзара шарттылығын таңдап алған «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының үш маңызды құраушылары контекстінде кеңінен түсінуді талап етеді [1].

Бұл тұжырым білім мен ақпарат рөлі артқан уақытта қоғамның индустриалдық кезеңнен постиндустралды сатыға өткен мерзімде ерекше өзекті болады. Тұлғаның зияткерлік әлеуетінің маңызының күшеюі бұл үрдістің табиғи салдары болып табылады да, мұның өзі оның әлеуметтік мәртебесі мен өмірлік болашағын анағұрлым айқындай түседі. Сонымен қатар азаматтардың зияткерлік әлеуетінің дамуының жоғары деңгейі мен оны іске асыру мүмкіндіктерінің болуы әлеуметтік жүйенің қалыпты жұмыс істеуінің шарттары болып табылады.

Демек, ұлттық тәрбиенің маңызды құраушысы ретінде болашақ маманның зияткерлік әлеуеті мен бәсекеге қабілеттілігін дамытуды оның этникалық және көпмәдени әрекеттестімен бірлікте қарастыру қажет. Ұлттық тәрбиенің мәнін осылайша түсіну қазіргі заманғы, ашық, көпмәдени және полилингвальды әлемде (көпезулік) тұлғаның белсенді және табысты өмір сүруі үшін қажет.

Болашақ мамандардың жоғары деңгейлі ұлттық сана-сезімін қалыптастыру ұлттық тәрбие мен білімнің мақсаты болғандықтан, ол «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының этнос қалыптастырушы, азаматтық және жалпыұлттық құрамдас бөліктері аясында жүзеге асырылуы тиіс [1; 2].

Жоғарыда айтылғандардан мынадай ережелер мен тұжырымдар жасалады:

1. Қазіргі заман жағдайында болашақ мамандарға ұлттық тәрбие берудің өзекті міндеттерінің бірі олардың жоғары деңгейдегі ұлттық сана - сезімін қалыптастыру болып табылады.

2. Болашақ мамандардың жоғары деңгейдегі ұлттық сана - сезімін қалыптастыру «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының үш маңызды құраушылары контекстінде жүзеге асырылуы тиіс:

- этнос қалыптастырушы, этникалық сәйкестендіру мен этникалық әлеуметтендіруді дамытуға бағытталған этникалық тәрбие есебінен жүзеге асырылады;

- азаматтық, азаматтық сәйкестілікті дамытуға бағытталған көпмәдени тәрбие есебінен іске асырылады;

- жалпыұлттық, болашақ мамандардың бәскеге қабілеттілігін дамытуға бағытталған зияткерлік тәрбие арқылы жүзеге асырылады.

Этностық тәрбие болашақ мамандардың этностық сана-сезімін, этностық әлеуметтенуі мен этностық барабарлығын дамытуға бағытталып, сол арқылы «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының этнос қалыптастырушы құрамдас бөлігін іске асыруға септігін тигізуі тиіс.

Болашақ мамандарға көпмәдениетті тәрбие беру олардың азаматтық сана-сезімін, азаматтық әлеуметтенуін, азаматтық барабарлығын дамытуға бағытталып, осы арқылы «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының азаматтық құрамдас бөлігін іске асыруға септігін тигізуі тиіс.

Зияткерлік тәрбие болашақ мамандардың жалпыұлттық сана-сезімін, жалпыұлттық әлеуметтенуін, жалпыұлттық барабарлығын дамытуға бағытталып, сол арқылы «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының жалпыұлттық құрамдас бөлігін іске асыруға септігін тигізуі тиіс.

Сәйкесінше:

а) болашақ мамандардың этностық сана-сезімі (мемлекет құрушы ұлт өкілдері үшін) «Мен – Қазақпын, Қазақ Халқының Өкілімін» бейнесін қалыптастыруға бағытталуы тиіс;

ә) азаматтық сана-сезім (мемлекет құрушы ұлт өкілдері үшін де, Қазақстанның біртұтас халқын құрайтын өзге ұлт өкілдері үшін де) «Мен – Қазақстан Республикасының Азаматымын» бейнесін қалыптастыруға бағытталуы тиіс;

б) Қазақстанның барша халқының жалпыұлттық сана-сезімі «Мен-Біз – Бірге – Бәсекеге Қабілетті Зияткер Ұлтпыз» бейнесін дамытуға бағытталуы тиіс.

Аталған нұсқауларға сәйкес:

а) заманауи педагогиканың құрамдас бөлігі ретіндегі ұлттық тәрбиенің мақсаты - ұлттық сана-сезімі, ұлттық рухы, патриоттық рухы, тарихи санасы мен әлеуметтік жадысы, кәсіби біліктілігі мен бәсекеге қабілеттілігі жоғары деңгейлі, мемлекетіміздің тұрақтылығын, тәуелсіздігін, қауіпсіздігін сақтау бойынша белсенді әрі шешуші әрекеттерге даяр, өзге мәдениет өкілдерімен салихалы сұхбат құра алатын мамандардың жаңа буынын, қоғамның әлеуметтік белсенді мүшелерін тәрбиелеу.

Бұл мақсатқа қол жеткізу оның құрамдас бөліктері ретіндегі этностық, көпмәдениетті және зияткерлік тәрбие арқылы жүзуге асырылуы тиіс;

ә) болашақ мамандарға ұлттық тәрбие берудің негізгі міндеттері заман талабына сай келесілер болуы керек:

1. Қазақ халқының ұлттық мәдениетіне терең бойлау, оның тарих, тіл, салт-дәстүр, өзіндік болмыс сынды маңызды құрамдас бөліктерін зерделеу, сонымен бірге қазақ халқының ұлттық мүддесін, ұлттық құндылықтары мен құндылықтар бағдарын саналы түрде қабылдау негізінде болашақ мамандардың (ұлтына қарамастан) жоғары деңгейлі ұлттық сана-сезімі мен оның өзегі ретіндегі ұлттық рухты қалыптастыру.

2. Болашақ мамандардың (мемлекет құрушы ұлт өкілдерінің) ұлттық сана-сезім, жасампаз рух, патриоттық рух, тарихи сана мен әлеуметтік жады дамуының негізі ретінде өз ұлтының түп-тамырларын, туған халқының қалыптасып, даму тарихын терең пайымдауға тәрбиелеу. Осы ретте ұлттың даму тарихы өткен мен бүгін және болашақтың ажырамас бірлігі, өзара байланысы сапасында зерделенеді.

3. Болашақ мамандардың (ұлтына қарамастан) Қазақстан халқының тарихи дамуындағы басты қозғаушы күш, біріктіруші әрі нығайтушы бастама болып табылатын ұлттық рухы мен бірлік рухын дамыту және нығайту (халықтың рухы мықты болған сайын оның мемлекеттігінің перспективалары жоғарылай түседі).

4. Болашақ мамандардың қазақ тілін мемлекеттік тіл, ұлттық сана-сезімнің базалық тетігі, қазақ халқының, қазақ жерін мекендейтін барша халықтар менұлыстардың руханияты мен бірлігінің тұғыры, тұтастай ұлттық рух дамуының негізі ретінде белсенді түрде меңгеруге дайындығын дамыту.

5. Қазақ халқыныңозық дәстүрлерін (қонақжайлық, барша адамдарға деген ықыласты көңіл мен қамқорлық, төзімділік) негізге ала отырып, болашақ мамандардың (ұлтына қарамастан) бірлесіп өмір сүріп жатқан халықтар мен ұлыстардың салт-дәстүріне, ұлттық мәдениеті мен тарихына деген құрмет сезімін дамыту.

6. Болашақ мамандарды (ұлтына қарамастан) өз бойында келесі қасиеттерді саналы түрде қалыптастыруға бейімдеу:

а) жоғары деңгейдегі ұлттық абырой, патриотизм мен азаматтық, төзімділік (толеранттылық) пен гуманизм;

ә) этносаралық, конфессияаралық және мәдениетаралық сұхбат құруға әзірлік;

б) Мейірімділік, Ақиқат, Сұлулық «мәңгілік» мұраттарын бейнелейтін және жер бетінде бейбітшілік пен тыныштық орнауына септігін тигізетін, зорлық-зомбылыққа жол бермейтін өмір, еркіндік, ар, сенім, махаббат, бақыт сынды жалпыадамдық тұғырлы құндылықтар бағдарын ұстануға ықыласты болу.

7. Болашақ мамандардың заманауи әлеуметтік-мәдени жағдайда келесі қасиет-сапаларға ие бәсекеге қабілетті зияткер тұлғаға деген сұраныстың жоғары болатындығын саналы түрде пайымдап түсінуге бағыттау:

а) өзін жетілдіруге, өздігімен дамуға, өзінің негізгі күш-қуатын іске асыруға және өзін танытуға ұмтылыс;

ә) жаңа білім мазмұныны игеріп, тың идеяларды ойлап табуда бастамашылдық таныту және оларды отан игілігі үшін жүзеге асыруға дайын болу.

Осы міндеттерді анықтай отырып, «Қазақстан ЖОО-ларында «Мәңгілік Ел» ұлтық идеясын жүзеге асыру» [2] Тұжырымдамасының авторлары ұлттық тәрбие мен білім беру қоғамның дамуының табиғи бөлігі деп тұжырымдайды және сондықтан «болашақ мамандарға ғылыми дәлелденген, дұрыс ұйымдастырылған ұлттық тәрбие оларда қазақ халқының тарихи дамуы барысы деңгейінде ғана емес, тұтас алғанда, Қазақстанның барлық халықтарының даму болашағы деңгейінде ұлттық сананы қалыптастырады».

Кез келген қоғам тәрбиелік жүйені құра отырып, мақсатқа бағдарланған үдерісті жасауға талаптанады. Мақсаты - іс-әрекеттің идеалды үлгісінің нәтижесі. Тәрбиенің мақсаты тәрбие үдерісінің нәтижесі туралы алдын ала анықталған түсініктер. Осындай нәтиже тәрбиелік /идеал / мұрат болып табылады. Бұл адамның өз уақытындағы талаптарға тәуелді өзгеретін және толықтырылатын бейнесі, қоғам үшін нақты-тарихи, әлеуметтік-мәдени жағдай басымды маңызға ие. Мұндай идеал білімнің ерекше жоғары мақсатын ұсынады және тәрбие үдерісінің әртүрлі құрауыштарына қатынасы бойынша ықпалдастық қызмет атқарады.

Сондықтан ұлттық тәрбиелік мұрат (идеал) – білімнің жоғары мақсаты, адам туралы адамгершілік (идеалды) түсінік, тәрбие, оқыту мен даму ұлттық өмірдің негізгі субъектілерін күшейтуге бағытталған: мемлекет, отбасы, мектеп, саяси партиялар, діни бірлестіктер және қоғамдық ұйымдар (А.Я. Данилюк, В.А.Тишков, А.М. Кондаков) [3].

Мақсатты адамдар ұсынады, бірақ бұл өз бетімен өтеді деген сөз емес. Керісінше, олар белгілі бір заңдылықтармен дәлелденеді және оған бағынады. Қоғамның дамуының объективті заңдарын тани отырып, адам өзіне сай келетін мақсаттарын қою мүмкіндігін алады. Яғни, саналы мақсат жете ұғынылған объективті қажеттілік.

XIX ғасырда философтар тәрбиенің объективті сипатқа ие екенін, қоғамның қажеттіліктерімен, оның экономикалық, саяси, мәдени даму деңгейімен анықталатынын және өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеу міндеттерінің қоғамның өзгерісімен өзгеретінін дәлелдеді. Мысалы, феодалдық қоғамның ыдырауы және прогрессивті өндірістік қатынастардың пайда болуы кезеңінде жаңа қоғамның адамы қандай болуы керек деген сұраққа жауап беру қажет болды. Әртүрлі мемлекетте философтар, педагогтар бұл сұраққа өз бетінше жауап берді.

Ағылшын философы Д.Локк тәрбиелік идеал – жоғары білімді адам – джентльмен, іскерлік және кәсіпкерлік қасиеттерін меңгерген, басқа адамдармен қатынаста тәрбиелілігімен ажыратылады деп есептеді. Ресейде Екатерина II басқарған уақытта мемлекеттік қайраткер, педагог И.И. Бецкой жабық мекемелерде тәрбиеленетін жаңа адамдарды тәрбиелеу бағдарламасын жасады. Мұндай мекемелер кадет корпусы, бекзат қыздар институты болды.

XIX ғасырда ұлттық сана - сезімді қалыптастыру кезеңінде қазақ ағартушылары Ш.Уалиханов, А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин тәрбиенің мақсатын қоғамның прогрессивті дамуы тұрғысынан қарастырады. Олар идеалды адам – бұл өзінің халқының қоғамдық аман-саулығы туралы ойлайтын азамат деп есептеді.

Тәрбие мақсаттарының ішіндегі жаһандық мақсаты – әр адамның жан-жақты және үйлесімді дамуын қамтамасыз ету болып табылады. Тәрбиенің жетілген адам туралы ертедегі – дене әсемдігі мен рухани-адамгершілік құрылымның сәйкестілігін үйлестіру идеясы Ежелгі Грецияда пайда болды.Ол «калокагатия» (грек. kalos – тамаша, әдемі, agathos – мейірімді, адал) деген атқа ие болды, рухани және денеге қатысты әсемдік, әдемілік. Шынында, идеалды адам басшылық жасайтын топтан болуы керек деп есептеді, сондықтан олардың еңбекпен шұғылдануына жол берілмеді.

Танымал қытай педагогы Конфуций идеалды адам, қайырымды ер («цзюньцзы»), текті жерден шығуы міндетті емес, бірақ ол өзінде жоғары адамгершілік қасиеттерді өзі тәрбиелеуі тиіс деп есептеді. Мұндай адамға тән белгілер ізгілік, адамға сүйіспеншілік, әділдік, адамгершілік, үлкенді сыйлау және т.б. Конфуций шәкірттерінің өмірден нені қалаймын деген сұрақтарына: «Қариялардың тыныш өмір сүргенін, достардың адал болғанын, ал кішкентайлардың үлкендерге қамқорлық көрсеткенін» қалаймын деп жауап береді («Лунь юй»: путь Учителя, V, 26).

Әртүрлі уақытта «жан-жақты және үйлесімді дамыған тұлға» ұғымы әртүрлі мағынаға ие болды. Мысалы, Қайта өрлеу дәуірінде педагог-гуманистер өнер, музыка, әдебиеттен ләззат алудың маңызын ерекше белгілеп көрсетті. Ал социалист-утопистер жан-жақты үйлесімді дамыған тұлғаның идеалына алғаш рет еңбек идеясын енгізді, қоғамның барлық мүшесі қатысуы тиіс болатын еңбекті оқытумен біріктірді.

Бұл идеяны диалектикалық материализм өкілдері басқаша қарастырады. Олар жан-жақты үйлесімді дамыған тұлға идеалын жаңа қоғамды құруымен және адамның өзінің табиғатымен байланыстырады. Сондықтан жан-жақты дамыған тұлғаның құрамдас бөліктері ретінде ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, дене, эстетикалық тәрбие бөліп көрсетілді. Мұндай тәрбиенің мазмұны интеллектіні, физикалық күштерін дамытуға, еңбекке, адамгершілік - ерік-жігер саласына сұранысын, өмір сүруге дайындығын және әдемілік заңы бойынша жасампаздығын қалыптастыруға бағытталады.

Жалпыеуропалық тәрбиелік мұрат жалпыеуропалық мәдениеттің жетістігінде құрылады және индивидтің нышандарын, әлеуеттік мүмкіндіктерін жан-жақты дамытуға бағдарланады. Бұл бағытты мына формуламен белгілеп көрсетуге болады: «Ия, әркім өздігінен жетілген болады» [4; 5].

Бүгінгі уақытта тәрбиенің жаһандық мақсаты – жан-жақты үйлесімді тұлғаны дамыту, заманауи қоғамның жетістігіне қол жеткізуге талпыну бұрынғыдай идеал болып қалады. Жалпы түрде бұл мақсат тұлғаның жан-жақты дамуына, өзін іс жүзінде көрсетуіне, өзін-өзі танытуына көмектесу ретінде анықталады. Сонымен бірге тәрбиенің мақсаты қоғамның дамуының тарихи кезеңінің ерекшеліктерін ескерумен анықталады және нақты – тарихи сипатқа ие болады.

Қазіргі таңда ұлттық тәрбиенің мақсаты Қазақстанның жаңа даму кезеңінде басымды маңызға ие тұлғаның осындай бейнесін қалыптастыру болып табылады. Яғни, заманауи ұлттық мұрат (идеал) – бұл интеллектуалды дамыған, шығармашыл, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде өзінің тағдырына ғана емес, көпұлтты Қазақстанның болашағына жауапкершілікті жете ұғынатын жоғары деңгейдегі ұлттық саналы рухани-адамгершіл тұлға, патриот екеніне көз жеткізе аламыз. Сол себепті, адамзаттық қоғам тарихында тәрбиелік идеалды қалыптастыру туралы түсініктер қоғамның қажеттілігіне сәйкес, өскелең ұрпақты дайындау талаптарынан және философиялық және психологиялық-педагогикалық тұжырымдамалар ықпалынан болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Касымбеков М.Б., Пралиев С.Ж., Жампеисова К.К. және т.б. Мәңгілік Ел: оқулық. – Алматы: Ұлағат, 2015. – 336 б.

2. Пірәлиев С.Ж., Нәрібаев К.Н., Жампеисова Қ.Қ., Иманбаева С.Т., Хан Н.Н., Қалиева С.И т.б. Қазақстан ЖОО-ларында «Мәңгілік Ел» ұлтық идеясын жүзеге асыру тұжырымдамасы. – Алматы: Ұлағат, 2015. – 54 б.

3. Данилюк А., Кондаков А., Тишков В.. Концепция духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина России. –М.: Просвещение, 2014.

4. Ващенко Г.Г. Воспитательный идеал. - 3-е изд. – Полтава, 1994.

5. Панькин А.Б. Формирование этнокультурной личности. – М.: МПСИ, 2006.

ӘОЖ 37.03

Сариева Р.Д., Нәсіпқалиева А.А., Бекмұратова М.Н.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІН ЕСКЕРУ МАҚСАТЫНДА ОҚУДЫ САРАЛАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ

Сабақтың қойылған мақсатына жетуі алдымен педагогтың теориялық нақты біліммен практикалық біліктілігіне, педагогикалық шеберлігіне, АҚТ қолдана білуіне, әртүрлі әдістемелерді жете меңгеріп, әрбір сабақта қолдана білу шеберлігі нақты білімге негіз болады. Оқыту процесінде бірлескен топтық жұмыс – әр студенттің белсенділігін, жас, жеке ерекшелігін ескере отырып жүргізілетін жұмыс түрі. Топтық жұмыстарда студенттердің жеке, жас ерекшелігі, қабілеттері белсенділігі, икемділігі, психологиясы ескеріле отырып, топта ынтымақтастық ахуалын қалыптастыруға ынғайлы жағдай жасайды. Топтық жұмысты бастамас бұрын жұмыстың мақсаты түсіндіріліп, төмендегідей түйінді мәселелер шешімін табады. Атап айтқанда, а) әр студенттің өз ойын еркін, айқын,нақты жеткізу мүмкіндігі пайда болады. ә) топтық, яғни ұжымдық ерекше қасиеттер, қабілеттер қалыптасады б) топтағы түрлі рольдік әрекеттерді атқаруға бейімделеді. Мысалы: бір сабақта студент басшы функциясын атқарса, екінші сабақта толықтырушы болуы мүмкін в) топтық жұмыс барысында барлық студентті қатыстырып, инклюзив жүзеге асырылады [1, 20 б.]. Бірлескен топтық жұмыс идеялары өзара байланысты 7 модуль аясында қарастырылады. Менің ойымша, жаңа сабақты игерту барысында мәтінмен жұмыс жүргізуде Джиксо тәсілі тиімді әдістің бірі болып табылады. Күрделі мәтінді меңгертуде мәтінді бөліктерге бөліп, әр топтың игерілуіне беріледі.Күтілетін нәтиже - топтың күрделі мәтінді, оның мазмұнын толық, әрі жан-жақты меңгерілуін қамтамасыз етеді. Дәлел ретінде 8 желтоқсан күнгі 3 курс (Дене шынықтыру, Алғашқы әскери дайындық, Шетел тілі, Екі шет тілі) мамандығында «ШКМ оқыту әдістемесі» сабағында өткізген топтық жұмыстарды келтіруге болады. Сонымен қатар, белгілі бір тақырыпты және тарауды қорытындылауда да пайдалы жұмыстың бірі болып табылады. Нақты айтқанда 9 желтоқсанда 5В012300 (Әлеуметтік педагог және өзін-өзі тану), мамандығы 3 курс студенттеріне «Оқытуды басқарудағы көшбасшылық» атты тақырыпта топтық жұмыс өткізілді. Жұмыстың алғашқы кезеңінде жаппай сұрақтар қою арқылы әр топтың теориялық білімдері тексерілді. Ынтымақтастық ахуалын қалыптастыра отырып, әр топ мүшелері келіспеушілікті құрметпен білдіре алады. Сабақты қорытындылау кезінде білімді жинақтауға бағытталған алты қадамның (Блум таксономиясы) 3 сатысын, яғни білу, түсіну, қолдану сатыларын меңгере алды. 1-сатыда студенттер мағлұмат пен деректерді еске түсірді, жатқа айтты. 2-түсіну сатысында интерпретация жасай алды, негізгі идеяларды мағыналарын

сақтай отырып, трансформация жасай алды және анықтамаларды өз сөздерімен тұжырымдай алды. 3-қолдану сатысында ұстаздың көмегінсіз жұмыстың ретін көрсете білді. Келесі талдау, жинақтау және бағалау сатылары дарынды және талантты балаларды оқыту модулінде қолданылып, инклюзивтілік оқыту жүзеге асты.Бұның дәлелі ретінде мәтінді терең өңдей алады, өз мамандықтары бойынша сабақ элементтерін көрсете алады, негізгі идеяны таба отырып өз ойын қорытындылай білді. Сонымен қатар өз ойларын, идеяларын мазмұндап логикалық жүйелілікке, дәйектілікке негізделді. Бірлескен топтық жұмыстардың өту барысында студенттер төмендегідей ережелерді орындауға тырысты: - кезекпен сөйлеу; - белсенді тыңдау; - өз ойларын еркін айту; - ой тұжырымын жасай білу; - бір-бірін тыңдау қалыптасты. Сонымен қатар сабақ барысында бағалау процесі барысында студенттердің жауаптарын талқылап, бағалауда көптеген қиындықтар болды,уақыт қорын жеткілікті пайдалануда кейбір жоспарға сыймау кезеңдері болды. Келешекте бұлардың алдын – алып,жетілдіру,деңгейлік оқытуды әріптестермен үнемі әр сабақта қолдану. Сабақ жоспарында уақытты тиімді пайдалану. Филлердің «Бойында білімнің бар екен,онда басқаларға өз шырақтарын жағып алардай жағдай туғыз»деген қағида бүгінгі күннің жаңашыл,жаңа форматты мұғалімдеріне арналған қағида деп білемін. Мұғалім- оқудың негізін қалаушы ,ал мұғалімнің рухани ішкі жан дуниесі өзгерген кезден бастап, білім беру де түгелдей өзгеріске енеді дегім келеді. Алдағы уақытта нақтылық болса сабақтың әрбір сұрағына берілетін уақыт айқын жоспарланса,еңбегіңізге жеміс,шығармашылық табыс болатынна толық сенемін. Білім беру технологиялары – білім сапасын арттырудың тиімді құралы. Мұғалім - мектептің жүрегі демекші,мұғалім еңбегі тоқтаусыз жүретін ұзақта,сан қырлы, болашаққа бағытталған қызмет [2]. Барлық мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады.Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл-ойлауды,талқылауды және мұқият жоспарлауды талап ететін едәуір күрделі мәселе. Әртүрлі теориялар мен стратегиялар балаларды оқытудың мазмұнын анықтау үшін тиісті бағдарлама шеңберінде қолданылады.Тәжірбиеге жасалған талдау оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруда мектеп бүкіл оқушылар үшін мектеп стандартын күрделендіре отырып,бастауыш буын деңгейінде «жалпымектептік саясатты» және орта буын деңгейінде «кеңейтілген» мектеп тәсілін құрған жағдайда анағұрлым жоғары нәтижелерге қол жеткізе алатынын көрсетті. Талантты немесе қабілетті үнемі айқындай отырып бастауыш мектептердің мұғалімдері өздерін «дарынды бақылаушылар» ретінде көрсетуге тиіс.Сондықтан, дарынды және талантты студенттерді саралай отырып оқытуда инклюзивтілікті жоспарлай отырып қолдану қажет.Ол сабақтың өте жоғары меңгерілуіне жол салып, жоғары нәтиже береді.

Мұғалімдер (тренерлер) жоспарлау үдерісінде үш топқа назар аудару керек,үлгерімі төмен,үлгерімі орташа және үлгерімі үздік оқушылар. Үздік оқушылар (дарынды студенттер және таланттты студенттерге теңестіріледі,үлгерімі төмендер осы оқуға қатысты дамудың бастапқы кезеңіндегілер)студенттердің жас ерекшеліктері. ШКМ оқыту әдістемесі пәні сабағында қолданылған SMART мақсатқа байланысты осы дәріс сабақта барлық топтың студенттері инклюзивтілік байқатты.Оны әр топ жұмысында атқарылған тапсырмалардан,кубизм әдісінен,джигсо әдістеріндегі тапсырмалар арқылы инклюзивтілік жүзеге асты. Мысалы: А тобы барлық студенттер үшін «Көш басшы және басқару»ұғымына ассоцация жасаулары; Б тобы кейбір студенттердің басым бөлігі осы тақырыпқа инсерт әрекеттерін жасауын айтуға болады. С тобының студенттері өз мамандықтары бойынша тобының атынан мамандықтары бойынша,слайдтардың көмегімен пәндерінен сабақ фрагменттерін көрсетеді. Ең көңіл аударатын мәселе «сенің қолыңнан бәрі келеді», «сен қабілеттісің», «сен істей аласың» деген сияқты студенттің еркін билеп, сенім білдіруші, марапаттаушы немесе қолдаушы сөз тіркестерін пайдалану, оқушының кішкене жетістігі болса да, жоғары бағалап, мадақтап, көтермелеудің аса қажеттілігін түсіндім. Педагог студенттің дарынды немесе талантты екенін қалай анықтайды? деген сұраққа жауап іздесек бұл төмендегідей: Студенттер бір пәннен емес бірнеше академиялық пәндерден олардан күткеннен жоғары деңгей көрсетуі мүмкін: мысалға,әртістік,спорттық,музыкалық және басқа таланттарымен танылуы ықтимал.Сонымен қатар олар бір салада дарынды болса,басқа салада қиындыққа тап болуы мүмкін;олар дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса,келесі кезеңдерде қабілеттерін танытпауы мүмкін. Бұл дарындылық пен қабілеттіліктерді мұғалімдер,ата-аналар,топтың басқа мүшелері немесе балалардың өздері айқындай алады. Балалардың қабілеттіліктерін,біліктілігін,әлеуетті мумкәндіктерін көрсету үшін оларға жағдай туғызу қажет және де бұл ерте жасында олар үшін өте қиынға соғуы мүмкін. Британдық оқыту және оқу академиясы талантты және дарынды балаларды дамыту тәжірбиесінен алынған жағымды мысалдарды көрсететін көптеген кейс-стади әзірленген және тәжірбиеде қолданылып,оң шешімін тапқан. Мен өзімнің тәжірибелік сабақтарымда дарынды және талантты балаларды анықтау үшін, кең ауқымды әртүрлі әдістерді мүмкіндігінше қолдануға тырыстым. Мысалы білімгерлер аудиториясына топтық жұмыс арқылы автор орындығы, джигсо тәсілі, «Бірге ойлаймыз», эссе жазу, сөйлемді аяқтау, сұрақ-жауап сияқты әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы сабағымды тиімді өткіздім. Сабақтарымда джигсо тәсілі, «Бірге ойлаймыз», эссе жазу әдістері сабақ барысында студенттердің белсенділігін оятуда өте әсерлі болды. Балалардың шығармашылық жұмысы сәтінде өз тарапымнан құптаушылық көзқарас білдіру, сезімдері мен көңіл-күйін бақылау, қамқорлық таныту сияқты әрекеттерім олардың бойындағы сөйлеу ерекшеліктерінің, бейімділіктерінің, қабілеттерінің, қызығушылықтары мен ынталарының дамуында алға жылжуға септигін тигізгеніне көзім жетті.

Мұғалім дарынды балалармен жұмыс істеу барысында білімдердің нақты жиынтығын берумен ғана емес, оларға жеке қорытындылар мен жаңалықтар ашуға көмек беруі қажет. Мұндай бағытта мұғалім дұрыс

жауап эталонын анықтамайды, студенттер бір-бірімен пікір таласқа түседі де, әр түрлі жауаптар мүмкіндігін бағалайды. Жеті модульдің барлық тәсілдерін қолдану менің білімімді дамытып қана қоймай, тәжірибемде оң әсерін тигізді. Мысалы, сабақ барысында, жаңа сабақты бекіту кезінде қалыптасқан бірсарынды жүйені топпен жұмыс жасау барысында өзгерте отырып, олардың диалогтық, топтық жұмыс арқылы бір-бірімен әңгіме айтып, ортаға тасталған мәселені жұптасып шешуі, сыни тұрғыдан ойлануына мүмкіндік беріп, салыстыру, іздену, табу.

Студенттер тобындағы балаларды үлгерімі бойынша анықтай отырып, қабілеттері бойынша араластыра оқыту студенттердің белсенділігін және қызығушылығын арттырады, сондықтан оқу үлгерімі мен сапасы жақсарады. Мен іс-тәжірибе жүргізу барысында оқушылардың физиологиялық, психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес тақырыптар бере отырып, олардың сол тақырыпты қабылдауы, түсінуі, есте сақтауына мән бердім. Бұл жерде байқағаным әр бала ақпаратты әртүрлі деңгейде қабылдайды екен. Балаларға тапсырма беру барысында, олар берілген білімді автоматты қабылдайды ма, әлде саналы түрде ме деген сұрақ туындайды. Күнделікті сабақта өтілген материалдарды сұрау барысында студенттердің кейбірі автоматты түрде түсінетініне көз жеткіздім. Яғни, мен үшін бұл алда жұмыстанатын сабақ бөлімі болатындығына көзім жетті. Әсіресе, АКТ-ны сабақта қолдану студенттердің белсенділігін, қызығушылығын арттырады, сыни ойлауға, басқалармен ой бөлісуге, өз тәжірибесін шыңдауға, АКТ пайдалану машықтарын арттыруға көмектеседі. Аудиторияда білімі төмен немесе селқос білімгерлер де білімін шыңдауда осы АКТ-ның қосар үлесі мол болды. Визуалды және ауызша түрдегі негізгі ақпарат студенттердің тәуелсіз ойлауына және олардың ой қорыту, өзіндік түсініктеме беру қабілетіне ықпалын тигізеді. Сындарлы және ашық диалогке қатысу студенттердің өз идеясын сенімді түрде білдіруіне, түрлі көзқарастарға көңіл бөлуге және оларды бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, студенттердің жауабын бақылау, жазып алу мен талқылау сауатты оқытуға ықпал етеді. Мен өз тәжірибемде дарынды балалармен жасалынатын жұмыс түрлері нәтижесінде төмендегідей жетістіктерге қол жеткізуге болатына нық сенімді болдым: - біріншіден, дарынды оқушының интеллектуалдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы мен ерекшеліктері өзіндік көзқарас тұрғысынан дамиды; - екіншіден, жан-жақты ақпаратты қабылдауы, сол ақпараттар негізінде өз ойын жеткізіп, өмір ағымына сай көзқарасы пайда болады; - үшіншіден, дарынды оқушының шығармашылық әлеуеті деңгейі дамып, кез- келген ортады өзін еркін ұстау мүмкіншілігі арта түседі; - төртіншіден, дарынды оқушының қоршаған ортаға «өзін-өзі жарнамалау» деңгейі яғни өз білімін көрсете білуі дұрыс жолға қойылады. Дарынды балалармен жұмыс істеу барысында қисынды ой әрекеті нақты қызметтермен өзара байланысқан, бір-біріне ауысып отыратын ойлардың әрқилы әдістері – талдау, біріктіру, салыстыру, жоққа шығару, нақтылау және қорытындылауы жүйелі қалыптасқан студенттердің бұрынғы дәстүрлі оқыту тәсілінен қарағанда

Кембридждік білім беру факультеті ұсынған оқыту стратегиялары арқылы олардың сұранысын толық қанағаттандыру мүмкіншілігі туатынына да нақты көз жеткіздім. Филлердің «Бойыңда білімің бар екен,онда басқаларға өз шырақтарын жағып алардай жағдай туғыз» - деп айтқанындай, мұғалім үшін кәсіби шеберлікке жету, өз мамандығының данышпаны болу бір күнде пайда болатын дүние еместігін мен жақсы түсінемін және өмір бойы ізденушілікті, зерттеушілікті талап ететін мамандық екенін анық аңғарғанда ғана толық нәтижеге жетуге болатынын да нық сенімді болдым. Қазіргі үздіксіз білім беру жүйесі өмірге жан-жақты дайындалған, еңбексүйгіш, ынталы, шығармашылықпен ойлайтын, ақыл-ой және адамгершілік тұрғысынан бай, жоғары білімді, жоғары жетістіктер потенциалын меңгерген жеке тұлғаны оқытып-тәрбиелеу қажеттілігін дамытуды көздейді. Сыныптағы бағалау тек қана техникалық тәсіл емес. Мұғалімдер жазбаша немесе ауызша түрде баға қою арқылы бағалайды. Олар қолданатын кез келген нысанның артында тек қана обьективті немесе жеткілікті дәрежеде объективті емес нормалар мен стандарттар ғана емес,сонай-ақ баланың дамуы,оқуы және ынтасы туралы түсінік,сонымен қатар өзін-өзі бағалау, қабілеттілік және күш-жігер сияқты ұғымдарға қатысты құндылықтар жатады [4, 15 б.]. Бағалау-одан арғы оқу туралы шешім қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жинақтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин. Қалыптастырушы және жиынтық бағалау арасындағы айырмашылық 1960 жылдардан бастап белгіленген,бірақ берілген екі терминнің мәнін нақты анықталмаған. Іс жүзінде нақты баға қою және есеп беру үшін өткізілетін оқуды бағалау мен нақты мақсаты бағалауды оқушылардың оқуына ықпал етуге арналған оқытудың бөлігі ретінде қолдану болып табылатын оқу үшін бағалау арасында анығырақ айырмашылық жүргізілген. Оқытуды, оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдерді жақсарту мүмкіндіктерін және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін анықтауға бағытталған бағалау қалыптастырушы немесе оқу үшін бақалау (оүб) деп аталады.Мұғалімдерді және әдістеме жасаушыларды ақпараттандыру мақсатымен 1989 жылдан бастап жұмыс жүргізілген Ұлыбритания академиктерінен құралған Бағалауды Реформалау Тобы 1999 жылы «Оқу үшін бағалау»(ОҮБ) деген кітапша жариялады. Соның нәтижесінде оқу үшін бағалау ұғымы дербес тұжырымдама ретінде кеңінен тарала бастады. Егер бағалау мақсаты баға қою, сертификаттау немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін оқыту қорытындысын шығару болса,онда өзінің функциясы бойынша бағалау жиынтық болып табылады және кейде оны оқуды бағалау деп атайды. Жиынтық бағалау оқушының, мұғалімнің немесе мектептің мәртебесіне немесе болашағына ықпал ететін (яғни,анықтайтын мәнге ие) шешім қабылдау үшін қолданылған жағдайда өлшемдердің сенімділігін қамтамасыз ету керек,яғни бұл ақпараттың мазмұны мен оның қандай жағдайларда жиналғанын қатаң қадағалау қажет. Бағалаудың мақсаты неде? дейтін болсақ ол

төмендегідей: Әрбір мұғалім бағалау әдістемесін білуге тиісті,яғни бұл ретте:дәрісханада тек емтихан өткізуді ғана емес,сонымен бірге емтихан неге кім үшін өткізілетінін білуге тиісті. Бағалаудың негізгі мақсаттарының тізбесі төменде қысқаша айтылады. 1. Оқудағы қиындықтарды анықтау. Орта мектептерде мысалы ,сауаттылық және арифметика саласындағы проблемаларды анықтау үшін тестілер өткізілуі мүмкін; одан кейін өзіндік түзету және тестілеу жұмыстарын қайталап өткізуге болады. 2. Жетістікке жеткендігін көрсететін кері байланыс(оқушылар,мұғалімдер мен ата-аналарға ұсынылған). Мұндай кері байланыс бейресми түрде ауызша бағалаудан бастап ресми жазбаша тестілерге дейін түрленуі мүмкін ,бірақ негізгі мақсат оқушылар мен мұғалімдерге жетістіктер мен даму,мысалы, білім, түсіну және дағды туралы хабар беру болып табылады. 3. Уәж.Кері байланыс көбінесе уәж түрінде көрінеді.Ынталандыру ретінде тестінің немесе емтиханның өткізілуі әдетте кейбір оқушылар мен мұғалімдерді ойларын жинақтап,әрекет етуге итермелейді.Мұндай сыртқы ынталандыру оқуға шабыттанып кірісуге түрткі болуы мүмкін,бірақ мұқият бақылау жүргізілмесе, мәжбүрлеу құралына айналуы да ықтимал. Шығармашыл мұғалімдер білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін балаларға қолайлы орта жасауға тырысады. Менің тәжірибелік сабақтарыма қатысты міндеттер – білім саласында ойлауды, талқылауды және мұқият жоспарлауды балалардан талап ету, бірақ бұл едәуір күрделі мәселе. Оқу материалдарының мәнісіне тереңдеп бара алмай, оларды жәй жаттап алып, өз бетінше пікір айтуда шорқақтық танытатындар да бар. Осындай үлгерімі орташа студенттер өз достарынан қалай оқу керектігін, өз ойларын қалай дәлелді жеткізуге болатындығын, топ ішінде өз пікірлерін ашық айтуды, достарының алдында пікірім қате болмай ма немесе ойымды ашық әрі анық жеткізе алам ба деген ойдан арылып, өз ойларын қысқа да нұсқа жеткізе білуге үйренді. Әрине, бұл жетістіктер алғашқы сабақтарда бірден бола қойған жоқ. Студенттердің жетістікке жетуіне менің де бірінші сабақтарда жіберген қателіктерімді қайталамауға тырысып, сабақтарымда жүйелі сұрақтар мен тапсырмалардың реттілікпен ұйымдастыруыма байланысты болды. Қате ой немесе бұрыс жасалған жауаптарға өз тарапымнан ынталандырушы тілектер айтылған сәттерде білімгерлердің тосылып қалмай, ары қарай жауаптарын нақтылауға ізденіп, шешім қабылдағандары да байқалды. Нәтижесінде студенттер бір-бірінің пікірлері мен ойларына құрметпен қарап, кез-келген тақырыпта берілген сұрақтарға өздерінің құнды ойларын қоса алатындығына көз жеткізді. Мен өз сабағымда формативтік бағалауды оқыту үшін бағалау ретінде қолданудың өте маңызды екендігіне көз жеткіздім. Студенттердің сабақ айту кезіндегі жіберіліп жатқан кемшіліктеріне қарамастан, олардың еңбегін, ынтасын мақтап отыру аса қажет екен. Кемшіліктерді, яғни қайсыбір қателіктерді өз беттерімен анықтауына талпындырдым. Ол үшін түрткі сұрақтар беріп, олардың әрі қарай терең ойлана жауап берулеріне, жан-жақты ізденулеріне бағыт-бағдар беріп отырдым. Екінші сабағымда студенттердің сабақты толық игергендігіне көз жеткізуім үшін постерлерді пайдаландым. Студенттердің көбісі бәрі түсінікті деген постерлерді көргенде өзім де осы курстағы оқып үйренген тәсілдерді пайдаланғаныма риза болдым. Оқуды бағалау үшін, яғни студенттерге жиынтық баға қою үшін бағалау критерийлеріне сүйендік және жиынтық баға ашық түрде қойылды. Ол үшін бағалау критерийлеріне сүйендік. Мысалы, студенттерге «5» деген баға алуы үшін тапсырманың мазмұны ашылу керек, жүйелі баяндалу керек, жауап нақты болуы керек. Егер белгіленген өлшемдердің бірі орындалмаса – «4» деген баға, екеуі орындалмаса – «3» қойылатындығы сабақ басында келісілді. Бұл балалардың әділ бағалануының кепілі екендігіне оқушылардың да көзі жетті. Сабаққа қатысқан 15 студенттің төртеуі – «5», төртеуі – «5», екеуі – «2» деген баға алды. Әрине сабақтың оң нәтижеге жетіп, табысты болуы үшін мұғалім құзыры жоғары дәрежеде болу керек. Ол үшін мұғалім бойында Шульман «мұғалімнің үш көмекшісі» деп атаған қасиеттер міндетті түрде болу керек. Шульман көздеген кәсіби түсінік пен оқытудың тәжірибелік дағдылары мұғалімнің басты құралы болып келгені дәлелдеуді қажет етпейтін аксиома. Ал жүрек жылуын басшылыққа алатын Шульманның үшінші көмекшісі – кәсіби деңгейлік тұтастық. Мұғалімдер ұстаз мамандығының этикалық және моральдық құндылықтарын ұстанып, балаға мейірім және құрмет көрсете білетін әділ жан бола білгенде ғана, шәкірт сеніміне ие болып, өзі де жасанды емес құрметке ие бола алады. Осылайша оқытудың жаңа тәсілін қолдана отырып, өткізген сабағымнан өзімде кішкене болса да прогресстің болғанын сезіндім. Сабақтың соңында Кері байланыс парағына оқушылар сабақтың қызықты өткендігі туралы жазыпты. Бағалау жай ғана техникалық қондырғы емес. Мұғалімдер студенттің қабілетін баға мен сөздің көмегімен бағалайды. Олардың қандай тәсілді қолданғанына қарамастан, олардың артында жай объективті және жартылай объективті нормалар мен стандарттар ғана емес, балалардың дамуы, оқуы мен ынтасы туралы болжамдар; құндылықтар – жеке қадір-қасиетін сезіну, қабілеттер мен күш-жігердің маңыздылығы да тұрады. Сондықтан сабақ барысында төмендегі бес мақсатты назарға алдым. - біріншіден, оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу тиімділігін арттыру; - екіншіден, жеке, жұппен, топпен жұмыс жүргізу; - үшіншіден, ойлау қабілетіне қарай деңгейлік тапсырмалар беру; - төртіншіден, оқушылардың сауаттылығына баса назар аудару; - бесіншіден, айтылған ойға сыни көзқарас таныта білуді меңгерту және оқушылардың өз жұмысына рефлексия жүргізе алу мүмкіндігін беру [3, 77 б.]. Мұғалімнің еңбегі үнемі шығармашылық ізденісті, әдістемелік шеберлігін жетілдіруді талап етеді. Сондықтан кез-келген пәнді оқыту барысында студенттердің таным белсенділігі мен ойлау қабілетін, ізденісін дамыту үшін, сабақтың әр түрлі типтерін ұйымдастырып, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданып отыру керектігін түсіндім. Тәжірибелік сабақтарымдағы жеті модуль түрлері өте тиімді, балаларға өте қызықты және тапсырмалардың оңай орындалуына бағыт беруім және «өзін-өзі бағалауы» мен стикер арқылы бүгінгі сабаққа пікір білдіріп, ұсыныс айтуы өзіме де

студенттерге де қызықты болды. «Екі жұлдыз,бір тілек» жазу сабақ мақсатына жеткендігі жөніндегі бағаны беру арқылы, алдағы қажетті әрекеттеріме бағыт алдым. Шәкірттің білімді меңгеруі, мұғалімнің сабақ оқытуы, екеуі де – «сабыр түбі- сары алтын» дегендей өте үлкен шыдамдылық қажет етеді. Мәселен, мұғалім балаға бұрыннан таныс нәрсені ығыр қылып айта берсе, осы жағдай онда ақыл-ой керенаулығын, кейде тіпті оқудан жиренушілікті туғызуы мүмкін. Сондықтан ұстаз әркез шәкірттің рухани тілектерін, таным белсенділігін шөліркетпей, оны ұдайы қанағаттандырып, оның табиғатты, өмірді, адамдар еңбегін білуге құштарлығын түртпектеп дамытып отыруы қажет деп ойлаймын. Қорыта айтқанда, ескі элитаның орнын жаңа буын алмастырады. Олар жаңаша ойлап,тантаурын болған сүрлеумен емес,соны соқпақтармен журуі қажет.Сонда ғана жастар білімнің тұғырына жетіп,нұр үстіне нұр жаудырар еді және «жоғары оқу орнында білім берудің мақсаты – жылдам өзгеріп отыратын заман ағымында алынған терең білімнің, кәсіби дағдыларының негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру» деп атап көрсетілгенін естен шығармауға тиіспіз. Бүгінгі білім алушы-ертенгі маман.

Әдебиеттер тізімі

1. Формирование общества,основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы / Пер. с англ. – М., 2003. – 200 с.

2. Ерматов Ш.Р. Дарынды балаларға арналған мектеп оқушыларының шығармашылық белсеңдылыгын дамыту туралы // Білім-образование. – 2009. – №5. – Б. 15-17.

3. Мирсеитова С. Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы // Егемененді Қазақстан. – 2012. – №2. – Б. 8.

4. Мұғалімге арналған нұсқаулық. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББББҰ, 2015. – 100 б.

УДК 159.9

Сарсенбаева Б.И.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова,
г. Уральск, Казахстан

О ФЕНОМЕНЕ «КРЕАТИВНОСТЬ» В СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИХ И СОВРЕММЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Как показал анализ, в научной литературе существует множество разногласий, связанных с определением термина «креативность». С одной стороны данное понятие характеризует способность человека получать новые результаты, используя новаторские методы, а с другой - под креативностью рассматривают способность человека генерировать новые или оригинальные идеи, создавать новые открытия, изобретения, произведения искусства, причем результаты творческой деятельности должны иметь художественную, научную, социальную или техническую ценность, подтвержденную экспертами.

В определение входят также второстепенные характеристики креативности: способность объединять различные несопоставимые идеи в единое целое и возбуждать эмоции (Lubart, 1994). Оценка креативности возможна только на основе социального консенсуса, поскольку отсутствует объективное определение.

В последнее время используются многофакторные подходы и предпринимаются попытки объяснения креативного мышления и творчества с точки зрения специфических процессов. Например, Фельдгусен (1995) утверждает, что основными детерминантами креативности являются 3 элемента, которые взаимодействуют между собой: метакогнитивные навыки (умение угадывать причины), база знаний и личностные характеристики.

Вудмен и Шонфельдт (1989) отмечают, что интерес к исследованию личностных характеристик, ассоциирующихся с креативностью, возрастает или уменьшается. Предпринимались попытки выделить основные характеристики креативной личности, однако ученые столкнулись с трудностями при генерализации данных, относящихся к различным областям творческой деятельности. В связи с этим интерес к личностным чертам несколько снизился, и исследователи стали уделять больше внимания когнитивным стилям или способностям. Они предлагают теоретическую модель креативности, включающую 5 взаимодействующих между собой компонентов:

- условия жизни в прошлом, такие как порядок рождения и ранняя социализация;
- личностные переменные, которые подразделяются на личностные черты (локус контроля, догматизм, автономность);
- когнитивные стили (дивергентное мышление, перцептивная открытость) и личные факторы (ценностные предпочтения, намерения);
- ситуационные переменные, такие как периферические физические и культурные факторы, а также факторы, оказывающие прямое влияние, такие как ролевые примеры, организационные вознаграждения и наказания;

- креативное поведение, которое может принимать различные формы;

- последствия, то есть непризнание подлинно креативных результатов, а также незаслуженное признание.

Из-за использования различных подходов к изучению креативности возникла серьезная методологическая проблема: «проблема выбора критерия — процесс или продукт (Brown, 1989). Однако следует ли рассматривать креативность как когнитивную способность, распределенную среди обычной популяции по нормальному закону, а именно как личностную черту, или под креативностью следует понимать достижение выдающихся реальных творческих: результатов, которых удается добиться очень немногим людям.

Однако креативность все же можно измерять как черту, но полученные оценки лишь умеренно будут коррелировать с оценками творческих достижений. Она взаимодействует с другими переменными, в частности интеллектом, мотивацией и личностными параметрами.

Более 30 лет ведутся исследования по изучению связи между креативностью и психопатологией (Delias and Gaier, 1970; Goertzel et at, 1978; Jamisson, 1988). Большинство исследователей приходят к выводу о наличии у многих знаменитых творческих деятелей явных признаков психопатологии (особенно психозов) и указывают на существование связи между креативностью и психопатологией; по мнению некоторых, эта связь является чрезвычайно тесной, поэтому почти у всех творческих гениев можно обнаружить личностные отклонения от нормы.

В свою очередь Айзенк (1993) отмечает, что вопрос о наличии или отсутствии признаков психоза у творчески одаренных людей не вызывал бы столько споров, если бы исследователи отказались от ложного предположения о том, что психиатрические отклонения от нормы являются категориальным понятием и не поддаются количественной оценке.

По данным ученого у креативных людей уровень психотических личностных характеристик выше, чем у средних нормальных людей, и при отсутствии адекватного контроля или в стрессовой ситуации у таких людей может развиться психоз. Позиция автора по этому вопросу вкратце сводится к следующему:

- существует связь между психозом и креативностью;

- психотизм является параметром, содержащим факторы, которыми обусловлена подверженность психотическим заболеваниям, то есть можно утверждать, что психотизм является значимым личностным фактором, синергетическое взаимодействие которого связано с чертой «креативность» (оригинальность) при благоприятных внешних условиях может привести к реальным творческим достижениям.

Признаками креативности, по мнению Айзенка (1993), являются определенные когнитивные стили (мышление с привлечением множества ассоциаций и аллюзий, свободное или «скользящее» течение мысли), использование которых способствует беглости и оригинальности мышления. Когнитивный стиль этого типа тесно связан с психотизмом, вследствие чего существует множество связей между психозами и креативностью. Причем психоз скорее препятствует творческим достижениям, хотя и связан с чертой «креативность» и играет негативную роль в сложной взаимосвязи факторов, которыми обусловлены творческие достижения.

В подтверждение данного факта Агилар-Алонсо (1996) воспользовался батареей личностных тестов и обнаружил, что психотизм и экстраверсия являются значимыми прогностическими- признаками креативности. По сравнению с испытуемыми с низкими уровнями психотизма люди с высокими уровнями психотизма продемонстрировали большую вербальную креативность и гибкость. Кроме того, по сравнению с интровертами экстраверты проявили большую оригинальность, беглость и гибкость вербального мышления, однако корреляций с уровнями нейротизма обнаружено не было.

В своих исследованиях Айзенк (1993) отмечает, что конфликт между критериями (оценками креативности как черты или как творческих достижений) частично обостряется за счет того, что результаты измерения креативности с помощью тестов на дивергентное мышление и результаты ее измерения посредством оценки уникальных реальных достижений подчиняются различным законам распределения. Оценки креативности как черты, полученные в результате тестирования дивергентного мышления (DT tests), подчиняются нормальному закону распределения типа закона Гаусса. Однако оценки креативности как творческих достижений распределяются по закону Прайса (1963), и кривая распределения имеет асимметричную J-образную форму Это означает, что большая часть творческих достижений в какой-либо области является результатом деятельности немногочисленной группы людей.

В то же время ученый указывает на аналогию между различиями в законах распределения творческих способностей и творческих достижений и различиями в законах распределения уровней интеллекта и уровней доходов. Так же как высокий уровень интеллекта является необходимым, но недостаточным каузальным условием получения высоких доходов, черта «креативность» (беглость, оригинальность мышления и т. п.) является необходимым, но недостаточным условием достижения творческих результатов. Он продолжил работу в этом направлении и предложил теоретическую модель, включив в нее наряду с чертой «креативность» многие другие факторы (связанные с когнитивной сферой, внешней средой и личностными особенностями), которые действуют синергетически (мультипликативно), в результате чего становятся возможными реальные творческие достижения. Эта модель позволяет, объяснить отсутствие тесной корреляции между результатами тестирования дивергентного мышления и критериями достижений.

На основе этого выделено четыре различных подхода к исследованию креативности (Льюбарт, 1994; Stumpf, 1995):

- Креативный процесс, где уделяется внимание когнитивным факторам, лежащим в основе креативности.

- Креативная личность - рассматриваются личностные корреляторы креативности.

- Продукт креативной деятельности — определяются критерии креативности.

- Креативные ситуации - изучаются средовые, социальные и ситуационные факторы, детерминирующие творческую деятельность.

Исходя из вышесказанного, можно предположить, что одним из основных подходов к исследованию креативности является изучение личностных характеристик творческих людей, где главной движущей силой творческой деятельности является личность, так как креативность выступает в качестве механизма реализации творческих способностей в творческой деятельности. Для полной реализации потенциала человека необходимо определенное сочетание когнитивных и ситуационных переменных.

ӘОЖ 910(035.3)

Сергеева А.М.
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті,
Ақтөбе қ. Қазақстан
Нурманова М.К.
Назарбаев Зияткерлік мектебі,
Ақтөбе қ. Қазақстан

МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖОБАЛАУ ӘРЕКЕТІ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ АСТАРЫ

Жобалау технологиясы оқушылар үшін шығармашылық әрекетінің нәтижелі ойлау тәжірибелерін меңгерулеріне, теориялық және тәжірибелік тұрғыдан қоршаған ортаны танып білуге мүмкіндік береді. Мектеп географиясының мазмұны негізгі және орта мектепті бітірушілерді дайындау деңгейіне қойылатын талаптарға сәйкес келетін жобалау технологиясын пайдаланудың зор мүмкіндіктеріне ие болуымен ерекшеленеді. Ол талаптар оқушылардың табиғат пен қоғамда жүретін үрдістер мен құбылыстарды (мысалы, адамдардың шаруашылық әрекетінің нәтижесінде табиғи және әлеуметтік-экономикалық нысандардың, аумақтық табиғат кешендердің өзгеру үдерісін) болжауын қажет етеді [1].

Жобалау технологиясының басты ойы белгілі мөлшерде білімнің жиынтығының болуын, сонымен қатар, оларды іс жүзінде пайдалануды қажет ететін қандайда бір оқу мәселелерін шешуге деген оқушылардың қызығушылықтарын ынталандыру болып табылады. Ол табиғи немесе әлеуметтік-экономикалық нысанның (құбылыстар мен үрдістердің) жобаны құру үрдісінде көрініс табатын оқушылардың өзекті-іздеу танымдық әрекеттерін қамтамасыз етеді [2].

Орындалған жобалардың қорытындылары айқын болып теориялық мәселелерді шешуді көздейтін қорытындыларды, пайдалануға дайын нақты құруларды қамтуы тиіс. Онда оқушылардың сын тұрғысынан ойлауының дамуы мен танымдық әрекеті, білімді өз беттерімен құра алуы, ақпарат кеңістігінде бағдарлау дағдылары ескеріледі.

Географияны оқыту үрдісінде жобалау әрекетін ұйымдастыру үшін оқулықты, атласты, жұмыс дәптерін және басқа да оқыту құралдарын, зерттеу, өзекті ойды жеткізу сияқты белсенді оқыту әдістеріне арналған сұрақтар мен тапсырмалардың мазмұнын пайдалануға негізделеді. Мұндай сұрақтар мен тапсырмалар саны 6 сыныптан бастап 11 сыныпқа дейін біртіндеп артады. 9 сыныпта мұғалім Батыс Қазақстан мен Каспий теңізінің қайраңындағы мұнай мен газ кендерін игеруді, машина жасау, химия және жеңіл өнеркәсіп кластерлерін дамытуды, еліміздің жекелеген өңірлерін тұщы сумен қамтамасыз ету, экологиялық мәселелерді қамтитын «біз жобалаймыз» түрінде көптеген өзекті тапсырмалар құрып оқушыларға ұсынуға болады.

Жобалардың тақырыбын таңдау әртүрлі жағдайда түрліше болады. Пән бойынша оқу жағдайын ескере отырып мұғалімдер көп жағдайда тақырыпты өздері анықтайды. Жобаның тақырыбы мектеп географиясының қандай да бір теориялық мәселелерін (мегаполистердің экологиялық мәселелері, әртүрлі ерекше қорғауға алынған аумақтардағы өсімдіктер мен жануарлардың жағдайы, т.б.)

Жобаны жүзеге асыру кезеңдері. Жобамен жұмыс бірнеше кезеңнен тұрады. Бірінші дайындық кезеңінде мұғалім оқушыларға жобаның тақырыбын, зерттеудің негізгі бағыттарын ашатын мақсаттары мен міндеттерін анықтауға көмектеседі. Тақырыпты зерттеуге және оның нәтижелерін алуға деген жеке қызығушылығының болуы өз бетімен жұмыс жүргізуді ұйымдастыруға негіз болатындықтан, оқушыларда іс-әрекеттерінің жағымды уәжін қалыптастырудың маңызы зор. Содан кейін топ қалыптастырылып іс-әрекеттерінің бағыты, әр оқушының топтағы рөлі анықталып зерттеу әдістері, ақпарат көздері, жұмыс нәтижелерін ұсыну тәсілдері талқыланады.

Екінші зерттеу кезеңінің барысында ақпараттарды іздеуді, жинауды, өңдеуді, үлгілерді жасауды, қорытындылар шығаруды, материалдарды көрсетуге дайындауды көздейтін жобаға қатысушылардың жеке немесе топтық өздік жұмыстары жүргізіледі. Мұғалім бақылау және түзетулер енгізу қызметтерін атқарып,

сырттай байқайды, алынған деректерді топта (сабақта, ғылыми қоғам мен үйірмеде жүргізілетін жұмыстар барысында) аралық талқылауды ұйымдастырып кеңес береді.

Зерттеу кезеңінде оқушылар жұмысын дұрыс ұйымдастыру жобалау ойдағыдай орындап, нәтижеге қол жеткізудің қажетті шарты.

Үшінші қорытынды кезеңде мұғалім атқарылған жұмыстарды талдауға, нәтижелерін жинақтауға, ұсыныстар жасап, қорытындыларын шығаруға көмектесіп, оқушылардың алған бағаларын айтады. Жобамен жүргізілетін жұмыс аяқталған соң, оқушылар оны қорғауы тиіс. Орындалған жобаны толық талқылауды ұйымдастыру үшін топтың жұмысын бағалау үшін сарапшылар сайлайды. Жұмыс ұжымдық талқылаудан өткізіліп сараптау жүргізілген соң толық аяқталады.

Жобаның нәтижелерін оған бөлінген арнайы сабақта (конференцияда, білім байқау сабақтарында, тақырыптың немесе тараудың соңындағы жинақтап қайталау сабақтарында) шығарылады. Оқушылардың жобалау әрекеті сабақта ғана емес, сыныптан тыс жұмыстар жүйесінде (үйірмелер, факультативтер, зерттеу қоғамы) жүргізілетін жұмыстар барысында да жүзеге асырылады. Мұндай жағдайда жобаны қорғау география апталығында, немесе мектептің қандайда бір мерекелерінде жүргізіледі.

Жобалау әрекетінің негізгі артықшылығы:

1) жеке тұлғаға бағытталған оқушылардың ғылыми-танымдық ізденістерін жүзеге асыруға мүмкіндік беруі;

2) географиялық білімнің мазмұнының барлық құрамдас бөліктерін білім, іскерлік, шығармашылық әрекет қалыптастыру;

3) оқушылардың жаңа білімді меңгеріп, мектепте оқылатын география мен қатар басқа пәндерден алатын білімдерінің құрамдасуы;

4) оқушылардың жеке сапалық қасиеттерінің (дербестігі, мақсат қою, жоспарлау, болжам жасау, өзінің іс-әрекетін ұйымдастырып оларды бағалау, ұжымда жұмыс істеу жалпы міндеттерді шешу, қалыптан тыс шешім қабылдау дағдыларының қалыптасуы т.б.) дамуы;

5) оқушылардың шынайы нақты нәтижелерге қол жеткізуі;

6) оқушылардың кәсіби бағытын жүзеге асыру.

Жобалау технологиясының негізгі идеялары:

- бала өзі таңдаған іс - әрекетті жоғары қызығушылықпен орындайды;
- балада қызығушылықтың пайда болған сәтін қалт жібермеу, соған сүйену;
- шынайы оқыту ешқашанда бір жақты болмайды, қосымша берілетін мәліметтер де өте маңызды.

Карл Фрей жобалау әдісінің 17 айрықша белгілерін атап көрсетті. Олардың бірнешеуін келтірейік:

- жобаға қатысушылар өмірде әйтеуір бір адамның жобалау бастамасын іліп әкетеді;
- жобаға қатысушылардың оқыту түрі туралы бір – бірімен келіседі;
- жобаға қатысушылар жобалау бастамасын дамыта отырып, оны басқалардың назарына алуын қамтамасыз етеді;
- жобаға қатысушылар өздерін жұмысқа дайындайды, ұйымдастырады;
- жобаға қатысушылар бір – біріне жұмыс барысы туралы ақпараттар беріп отырады;
- жобаға қатысушылар пікірталастарға қатысады.

Жобалау әдісі әр кезде оқушылардың өз бетімен жұмыс істеуіне бағытталған. Оқыту үрдісін толығымен жобалап оқытуға көшіру мүмкін емес екені мәлім. Алайда, білім жүйесінің қазіргі даму кезінде педагогикалық практиканы жеке тұлғаға бағытталған технологиялармен байыта түсу көкейкесті міндеттердің бірі [3].

1 сурет – Жобалау әрекетінің құрылымы мен атқаратын негізгі қызметтері

Оқу жобасын жасау үрдісінде оқушының нақты жағдайларды бастан өткізуі процестердің, құбылыстардың мәніне терең бойлауы, жаңа нысандарды жобалауы – технологияның негізгі мәні. Ал мұндай жетістіктерге жету үшін оқытудың ерекше түрі қажет. Жобалау әрекетінің құрылымы мен атқаратын негізгі қызметтері 1-суретте көрсетілген. Әрине, уақыт өткен сайын бұл технологияда бірқатар өзгерістерге ұшырап отырады. Еркін тәрбиелеу ойынан туындаған жобалау әдістемесі біртіндеп «тәртіпке бағынып», білім беру әдістемесі құрамына табыс пен еніп отыр. Бірақ оның негізі, түпкі мақсаты қай кезде болса да қала бермек-оқушының білім алуға және сол білімін мектеп қабырғасынан шыққанда нақты проблемаларды шеше білуде қолдануға үйрету.

Дайындық кезеңінде жоба тақырыбын анықтау. Бір бағыт төңірегінде оқушыларды тақырып таңдауға ынталандырады. Топтағы әрбір оқушының пікірін ескере отырып жұмысты жоспарлауға үйретеді. Әр оқушы өмірлік тәжірибесіне сүйене отырып, өз ойын ортаға салады, бірігіп жобаның мақсаты анықтайды.

1. *Жоспарлау және топқа бөлу*. Ақпарат жинау және талдаудың жолдарын көрсету. Әрбір топ мүшесі алдындағы жұмысын анықтау. Оқушыларды өз бетімен акпарат жинауды бағыттайды. Әрбір топ мүшесінің пікірін ескере отырып, ұжымдық талқылау шешімін тыңдайды, қажет болса өз ойымен бөліседі. Оқушылардың жобасы бойынша күнделігін тексереді. Топ арасында әркімнің атқаратын қызметін анықтайды, өз тақырыптарын анықтау жұмыс істеу кезеңдерін жоспарлап, бірінші нәтижеге жету уақытын белгілейді. «Қоғамдық » тапсырманы орындауға дайындығын көрсетеді.

2. *Зерттеу жұмысы*. Ақпарат жинау, аралық нәтижені талдау, зерттеудің негізгі құралдары: сұқбат, анкета бақылау, алынған түрлі ақпаратты талдау. Оқушы күнделігін бақылап, әрбір жетекшісімен топ мүшелерімен жеке сөйлесу, талдау, нәтижені салыстыру арқылы алдағы жұмысқа бағыт беру. Жеке және жұптық жұмыс, анкета сұрақтарын құрастыру. Қажет болса сценарий жазу, қоғамдық ұйымдар мен қарым қатынас қалыптастыру.Білімін әр пәндік салада кеңейтеді, түрлі қоғамдық жұмыстармен танысады, шығармашылық, белсенділік, талаптылық қасиеттерін бойында қалыптастырады.

3. *Нәтижені талқылау*. Ақпаратты талдау шешім шығару, презентацияның қандай түрде өтетінін жоспарлау. Бақылайды, кеңес береді. Топ ішіндегі жеке оқушылардың еңбегін бағалай отырып, бірігіп қорғау үшін ынтымаққа бір-біріне деген сыйластыққа шақырады. Тұсау кесерге келгетін қонақтар тізімін жазады, қажетті аудио- видео техниканы жабдықтайды. Топ арандағы әркімнің рөлін анықтап, алынған ақпараттың арасынан ең негізгіні белгілеп жазады. Проблемаларды сұрақтарды анықтап, оны бірге шешуге дайындалады.

4. *Жұмыстың тұсау-кесері*. Тыңдайды, өзекті сұрақтарды қоя отырып, оқушыны сөйлетуге мүмкіндік жасайды. Алынған нәтиже туралы есеп береді. Бір-бірін мұқият тыңдайды, сөйлеу мәнерін ескере отырып, бір-бірінің ойларын жалғастырып отырады.

5. *Бағалау және жоспарлау*. Шығармашылық жұмысты бағалайды, еңбек иелерін алдыңғы үлкен мақсаттарға жетелейді. Ұжымды талқылай отырып бір-біріне, өздеріне баға береді, алдағы жұмыс құрайды. Технологиядағы жобаның түрлері: ғылыми жоба; шығармашылық жоба; ойын түріндегі жоба; ақпараттық жоба және т.б түрлері бар. Мерзіміне қарай қысқа мерзімді жоба және көлемді жоба болып бөлінеді.

Жоба педагогикалық технология ретінде қарастырылды және оқу барысында оның маңыздылығы ашылды. Жоба әдісіне *ізденіс, зерттеу, мәселелік әдістер, шығармашылық жұмыстар* жатады. Нәтижеге жету үшін оқушы дербес ойлау, мәселелерді тауып оларды шешуге үйрену, бұл үшін әртүрлі салалары бойынша оқушылардың білімдерін қолдану қабылеттерін, нәтижесін болжау себеп-салдарлық байланысын орнату икемділігін дамыту керек. Жобалау әдісі үнемі оқушылардың дербес іс-әрекетіне бағытталған - жеке дара, жұптық, топтық. Қазіргі ақпараттық заман талап ететін жобалау әдісін қолданудың негізгі талаптары талқыланып, оқытушылар жоба әдісін қолдану барысында жобалардың түрлерін анықтайды. Жобалау ұғымы негізінде – мәселесінің нәтижесіне болжау бағыттылығы жатыр. Нәтижесінде тәжірибелік және теориялық шешімі арқылы қалыптасады [4].

Жобалау әдісін қолданудың негізгі талаптары:

- зерттеу шығармашылық жоспарында мәнді мәселелінің болуы, бұл мәселені шешу үшін зерттеу ізденісі жөнінде оқушылардың біліктілігі;
- ұсынылған нәтижелердің тәжірибелі, теориялық, танымдылық маңыздылығы;
- -оқушылардың дербес іс әрекеті (жеке дара, жұптық, топтық) болуы-жобаның мазмұнды бөлігін құрастыру (әр кезең бойынша нәтижелерін белгілеу).

Іс-әрекеттің белгілі бірізділігін алдын ала қарастырылатын зерттеу әдістерін пайдалану:

- («ми шабуыл», «дөңгелек үстел» арқылы) мәселені және оның зерттеу міндеттерін анықтау;
- мәселені шешу жолдары болжау;
- зерттеу әдістерін талқылау (статистика, эксперимент, бақылау және т.б.);
- ақырғы нәтижелерін рәсімдеу талқылау (презентация, қорғау, шығармашылық есептер, көріністер және с.с.);
- алған мәліметтерді талдау және жүйелеу, жинау;
- қорытындылау;

Жобалау арқылы көптеген мақсаттарға жетуге болады оқушылардың білім деңгейін жоғарлату, ауызша сөздік қорын дамыту, сауатты сөйлеу, сын көзбен қарау, шыншылдықпен қарау т.б. Жобалау технологиясы – қарым-қатынасына оқытушысы-оқушы негізделеді. Қазіргі таңда білім жүйесінде үлкен салмақ оқушының өзіне түседі. Жобалау технологиясын сабақ үрдісінде қолдануы кіріспе бөлімнен тұрады,

мұнда оқытушы қаралатын мәселені айқындап алады, өйткені оқушылар талқыланатын мәселе бойынша білімі болмаса, пікірталасты өз мәнінде өткізе алмайды.

Осыдан кейін мәселені шешу жолдарын шешу жолдарын шешендікпен дәлелдеп, барлық тындаушылардың алдында қорғауы тиіс болады. Жобалау технологиясының жетістіктері:

- шешендік дағдыны жетілдіреді;
- өзіне қоршаған ортаға сын көзбен қарауға үйретеді;
- анық, әсерлі, нақты сөйлесуге баулиды;
- достық, жылылық, сыйластық, пікір сыйлау, құрметпен қарап, пікір таластыруға үйретеді;
- Жобалау кезінде оқушы бір мезгілде жазу және ойлау, айту қабілетін жетілдіреді.

География пәнінің мұғалімдері мына мәселелерге назар аударғандары жөн болады:

1. Табиғи және әлеуметтік-экономикалық үрдістердің өзара байланысын, түзілу заңдылықтары мен олардың қалыптасуы мен дамуына әсер ететін орта жағдайларын оқып-үйрену;
2. Табиғаттағы тепе-теңдіктің сақталу заңдылықтарын, ғаламдық жылыну мен олардың алдын алу шараларын ұғыну;
3. География пәнінің теориялық, ғылыми әдістемелік бағытын дұрыс таба білу.

Жобалау әрекетінің ерекшеліктерінің бірі – нәтиже алу, мүмкіндігінше шынайы жағдайға келтіру болып табылатындықтан дәстүрлімен қатар, заманауи оқыту құралдарын (электронды деректер базасын, виртуальды кітапхананы, интербелсенді телеарналарды, мультимедиа құралдар) пайдалану қажет. Бұл технология мұғалімнен жан-жақты ізденуді, оқушыларды ерекше дайындауды, беретін тапсырмаларын мұқият түсіндіруді, орындалу және жұмыс нәтижелерін рәсімдеу тәсілдерін көрсетуді талап етеді.

Көлеміне сәйкес жобаны орындауға біршама көп уақыт (бірнеше аптадан бірнеше айға дейін) жұмсау тиіс болатындықтан бір жыл ішінде орындалатын олардың саны 2-4 аспауы тиіс. Жобамен жұмысты ұйымдастыру барысында төменде көрсетілген талаптар ескерілуі тиіс:

1) Маңызы бар өзекті мәселені немесе міндетті шешу үшін зерттеу ізденістерін жүргізу;

2) Ұсынылатын жоба нәтижелерінің,практикалық теориялық, танымдық маңызы болуы (белгілі бір өңірдің демографиялық жағдайы мен аталған өзекті мәселеге әсер ететін факторлар, үдерістер туралы сәйкес келетін қызыметтерді баяндау);

3) Оқушылар қажетті білім мен іскерлік-дағдыларды меңгеріп, жеке тәжірибелерді жинауы тиіс;

4) Жобаны жасау үшін тапсырмаларды бірнеше оқушы ғана күш біріктіретін шағын топтарға берген тиімді;

5) Жобаның мазмұнды бөлігі құрылымдалып, алынатын нәтижелері кезеңдерге бөлінуі тиіс;

6) Жобамен жұмыс істеу барысында орындалуы бір қатар бірізділікті қажет ететін географиялық зерттеу әдістері мен оқыту құралдарын, әртүрлі ғылым, техника мен өнер салалары бойынша құрамдасқан білім мен іскерлік-дағдыларды қолдануды қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Тоқпанов Е.А., Мазбаев О.Б. Уалиев Т.У., Асубаев Б.Қ. Географияны оқыту әдістемесі. Жоғары оқу орындары студентеріне арналған оқулық. – Алматы: Эверо, 2015. – 412 б.

2. Тоқпанов Е.А., т.б. Географиялық білім беру жүйесіндегі жаңа инновациялық технологиялар. – Ақтөбе, 2017. – 320 б.

3. Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: пособие для учителей и студентов педагогических вузов. – М.: АРКТИ, 2003. – 300 с.

4. Таможняя Е.А., Смирнова М.С., Душина И.В. Методика обучения географии. – М.: Юрайт Москва, 2016. – 321 с.

ӘОЖ:373.3

Сралиева В. А.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан
Джуматова Б.У.
Батыс Қазақстан облысының облыстық балалар үйі коммуналдық мемлекеттік мекемесі,
Орал қ., Қазақстан

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІ

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев еліміздің әлемнің дамыған 30 елінің қатарына кіру міндетін қойып отыр. Ел экономикасының қарқынды дамуы білім беру жүйесіне тікелей байланысты. Қоғамда азаматтың тек қана білім алуы жеткіліксіз, ең маңыздысы - сол алған білімін күнделікті өмірде тиімді қолдана білуі. Сол себепті, қазір оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға басымдық беріліп отыр.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) елдері осыдан 28 жыл бұрын білім берудің жаңартылған үрдісіне көше бастады. 1997 жылы көп ел PISA деп аталатын жаңартылған мазмұнды бағалаудың бірыңғай стандартына көшу туралы келісімге келді. Еліміздегі бірқатар мектептер 2009, 2012 және 2015 жылдары осы аталған стандарт бойынша білім сапасын анықтауға қатысты. Осы зерттеудің қорытындысында оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру қажеттілігі анықталды. Білім беру

мазмұнын жаңартудың себебі содан. 2016 жылдың оқу жылынан бастап осы жүйе, яғни әлемдік тәжірибе еліміздің барлық мектептерінің бірінші сыныптарына енгізілді.

Мемлекет басшысының «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының 76, 79, 89-қадамдарын және Білім мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру мақсатында жаңаша білім мазмұнына кезең-кезеңімен көшу жұмыстарын бастады. Білім беру жүйесіне енгізілетін реформа, ең алдымен, оқушыларға сапалы білім беруді, болашақта олардың әлемдік бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз етуді көздейді. Алға қойылған мақсат – 12 жылдық білім беруге көшу сатысында жалпы білім беру мектептерінде даму деңгейі әртүрлі балаларды оқыту жолында мұғалімнің кәсіби, құзырлық, шығармашылық деңгейін көтеруге көмек көрсету, тәжірибемен бөлісу. XXI ғасыр мектебі жедел өзгеріп жатқан заманға бейімделуге мүмкіндік беретін түбегейлі өзгерістер енгізуді, өз кәсіби шығармашылығымызды шыңдауды талап етеді. Ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты педагог қалыптастырады.

Қоғамның даму әлеуеті білім деңгейі мен білімділік көлемімен өлшенеді. Әлеуметтік ортадағы адамзат баласының білімділігінің негізін қалайтын қасиетті іргетас – мектеп. Ғылымның әрбір саласынан хабар беретін мектеп оқуы жүйелілігімен, бірізділігімен ерекшеленеді. Жалпы білім беретін мектептің алғашқы сатысы – бастауыш білім болса, сол бастауыш білімнің де, өз кезегінде, сүйенер негізі болуы шарт.

Жеке адамның дүниеге келген күнінен бастап, өзін қоршаған ортаға икемделу қажеттілігі туындайды. Икемделу адамның жеке басының физиологиялық, психикалық құрылымдарына көптеген өзгерістер енгізеді. Осыған орай, адамның бейімделу бағыттарын ортаға, белгілі-бір дәмге, жарыққа, қысымға, түр-түске, тыныштыққа көптеген психологиялық құбылыстарға байланысты бөлуге болады.

Қазіргі таңда бастауыш сынып ұстаздары үшін оқушыларының мектепке дайындығы мен бейімделуі бірқатар кедергілер мен қиындықтарға толы. Осыған орай алға қойылып отырған мақсат: бастауыш сынып оқушыларының мектепке бейімделуінде ұстаздың рөлі; мектепке бейімделу кезеңінде кездесетін қиындықтар әсері; бастауыш сынып оқушыларының даярлығын аспектілерін айқындау; ұстаздың негізгі көңіл аударуға тиісті беймделудің шарттарын қарастыру.

Міндеттер: баланың мектепке интеллектуалдық дайындығын көтеру жолдарын қарастыру; баланың мектепке деген ынтасын, қызығушылығын арттыру жолдарын; бастауыш сынып ұстазының бойындағы ізгілікті қасиеттердің оқушы бейімделуіндегі маңыздылығын анықтау. Тәрбиенің сан салалы, күрделі мәселелеріне терең бойлауға бастайтын, күнделікті тұрмыста кездесетін дағдылар арқылы баланың жан дүниесіне әсер ететін білім мен тәрбиенің алғашқы баспалдағы - бастауыш мектеп. Бастауыш мектептің негізгі міндеті - жеке тұлғаны дамытып, оның алғашқы қалыптасуын қамтамасыз ету, білімге деген сенімін нығайту, іскерлігі мен дүниетанымын қалыптастыру, оқуға деген қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру болып табылады.

Қазіргі таңда 6 жасар балаларды мектепке оқытуға дайындау өзекті мәселелердің қатарынан табылуда. Алты жасар баланың алғаш рет мектепке келуі - балаға да және оның ата-анасына да өте жауапкершілікті кезең болып саналады. Оқу әрекетіне еш ауыртпалықсыз, әрі табысты кірісіп кету үшін баланың дені сау және жан-жақты даярланған болуы қажет. Баланың мектепке бейімделу нышандарын мынадан байқауға болады: біріншіден, баланың оқу үдерісіне қанағаттануы. Оған мектепке барған ұнайды, ол өзіне сенімсіздік танытпайды және қорықпайды; екіншіден, баланың бағдарламаны жеңіл меңгеруі үшін оған осы қиын кезде қолдау жасау керек. Баланың баяулығын сынамау керек. Егер мектеп қарапайым және бағдарламасы дәстүрлі болып, ал бала оқу кезінде қиналатын болса, онда оған қиын сәттерде көмек көрсетіп, баяулығын, білмейтіндігін сынамау, сондай-ақ басқа балалармен салыстырмау қажет. Үшіншіден, табысты бейімделудің келесі нышаны - баланың оқу тапсырмаларын өз бетімен орындау деңгейі, тапсырманы өзі орындай алмаса, үлкендерден көмек сұрауы. Көбінесе ата - аналар баласына соншалықты ынтамен «көмектеседі», кейде бұл қарсы нәтиже беруі мүмкін. Оқушы ата-анасымен немесе жақындарымен бірлесе сабаққа дайындалуға үйреніп алады. Мұндай жағдайда сіздің көрсететін көмегіңіздің шегін белгілеп алуыңыз қажет; төртіншіден, баланың мектептегі ортаға толығымен қосылуының ең маңызды нышандарының бірі оның сыныптастарымен, мұғаліммен тұлғааралық қарым-қатынас жасаудағы қанағаттануы болып табылады. Дәл осы кезеңде бірінші сынып оқушысы белсенді түрде қарым-қатынас жасайды, балалар ортасынан өз орнын іздейді, басқа балалармен серіктесуге, достасуға үйренеді. М.М. Безруких, С.П. Ефимова баланың мектепке бейімделуін ұзақ мерзімдегі үдеріс ретінде қарастырып, оны әлеуметтік-психологиялық және физиологиялық жақтарын сипаттаған.

Ресейлік ғалым И.А. Зимняя өзінің «Педагогическая психология» деген еңбегінде баланың мектепке физиологиялық бейімделу, әлеуметтік-психологиялық бейімделу үдерістерін қарастырады: *а) физиологиялық бейімделу.* Оқу басталуына байланысты жаңадан әсер етуші ықпалдардың әсерінен балалардың ағзасының барлық жүйесі қарқынды түрде жауап қайтарады. Бұл «физиологиялық толқу» айтарлықтай ұзақ уақытқа - 2-3 аптаға созылады. Осы кезеңде ресурстарды үнемдеу туралы айтуға да болмайды, себебі мұнда барлық күш - жігер жұмсалады. Сондықтан ата-аналар осы кезеңде әрбір бала жоғары физиологиялық күш жұмсайтындығын ескеруі тиіс. *б) әлеуметтік-психологиялық бейімделу.* Әлеуметтік құзырлы бала адамдармен қарым - қатынас орната алуға, олармен дау-дамайсыз келісе білуге, ешкімді жәбірлемей өз көзқарасын дәлелдей алуға, белгілі бір сұрақ маңайында серігінің пікірімен келісе білуге қабілетті. Эмоциональды жетілген бала жиі ренжімейді, басқа адамдардың сезімдерін түсінеді, және оларды өз тәртібінде ескеруге қабілетті. Ол өз сезімдерін және оның себептерін түсіне, сипаттай біледі. Мұндай бала мерекеде ұмытылып жалауша берілмей қалса, еңіреп жыламай, жай ғана тәрбиешіге келіп, сұрап алады. Мектепке түскенде өз эмоцияларын басқара алмайтын балалар қиын жағдайда тап болады.

Кез келген реніш оларды күйзелтеді. Бір істеріндегі сәтсіздік көпке дейін оларда өзін кемсіту, ал қанағаттану үлкен қуаныш сезіміне әкеледі. Бұл жағдайда айналаны (оның ішінде оқу материалын) қабылдау қабілеті күрт төмендейді. Өз уайымдарынан шыға алмаған балалар айналадағы оқиғаларды бағдарлай алуға мүмкіндігі жоқ, олардың зейіні төмендейді, ой қорытуға, логикалық ойлауға қабілеті жойылады. Кейде балалар қабілетсіз болып көрінуі мүмкін, әсіресе стресс жағдайында:мектепке қабылдау әңгімелесуінде, тестілеуде, одан кейін тақта алдында жауап беруде. Сондықтан 6-6,5 жасқа қарай балаға өз сезімін және уайымын бақылауды үйрету, оны «өзін - өзі жұбату» тәсілдерімен таныстыру қажет (мысалы: «Өзін - өзі көндіру, иландыру»; «Бәрі де жақсы болады, мен сабырлымын, мен істей аламын...») Бұл жерде болымсыз етістіктің бұйрық райын қолданбауға тырысу қажет: «жылама», «қорықпа», т.с.с. Балаға қарапайым дем алу жаттығулары (10 терең дем алу - дем шығару) үйрету қажет. Жалпы алғанда, баланың ақыл - ой, дене және эмоциональдық дамуының деңгейіне қарамай, үнемі олардың өзіне сенімділігін қолдап, эмоциональды жайлылығын қамтамасыз ету қажет. Көңіл күйі жақсы, бақытты балалар жақсы оқиды, жаңа жағдайларға тез үйренеді, және үлкендерге мұндай балалармен жұмыс істеу өте қызықты да, жеңіл болады. Көптеген балалар оқудың алғашқы екі айында бейімделеді. Олар ұжымға тез қосылып кетеді, сыныпқа үйренеді, жаңа достар табады; үнемі көтеріңкі көңіл-күйде жүреді, сабырлы, байыпты болып, мұғалімнің талаптарын өз еркімен еш қиындықсыз орындайды. Әрине, олар тәртіптің барлық ережелерін орындай қоюы қиынырақ, балалар жаңа талаптарға, жаңа күн тәртібіне тез үйреніседі. Ал кейбір балалардың мектепке бейімделуіне біраз уақыт қажет; олар бір ай немесе одан да көп уақыт бойы сабақта ойнап отыруы мүмкін немесе мұғалімнің ескертуіне қарамай сыныптастарымен қақтығысуы да мүмкін (немесе керісінше «кішкентай балалар сияқты» жылап және олардың оқу бағдарламасын меңгеруі қиындыққа түсуі мүмкін. Кейбір балаларда оқу бағдарламасын меңгеруден басқа мейлінше маңызды қиындықтар болуы мүмкін. Олардың тәртіптері нашарлап, көңіл - күйіне кері әсер етеді. Мұғалімдер мен сыныптастары көбінесе осындай балаларға шағымданады. Мұндай балаларды көбінесе сынып ұжымы қабылдамайды, ал бұл олардың керісінше қарсылығын, наразылығын тудырады - үзілісте төбелеседі, сотқарлық жасайды, айғайлайды, сабақта өзін дұрыс ұстамайды. Егерде мұндай тәртіптің себебін дер кезінде анықтамаса, бұл жүйкелік және психикалық денсаулығының бұзылуына әкеліп соғады. Баланың мектепке бейімделуіне негізгі үш жақты қиындықтар әсер етеді: *Біріншісі*, жаңа күн тәртібі - ұйқыдан ерте тұру, тыныш отыру, сабақтан қалуға болмайды, дер кезінде сабақты орындау және т.б. Мұндай дағдылар балада бұрын қалыптаспағандықтан олар шамадан тыс шаршайды, сабақтан қалғысы келіп тұрады, мазасызданады және т.б. Көбінесе алты-жеті жастағы балалардың өзіңдік әдеттердің қалыптасуының алғы шарттары қалыптаса бастағандықтан кейбір жаңа құбылыстарға бейімделу қиынға соғады. *Екіншісі,* баланың мектеп мұғалімдерімен, сыныптастарымен және отбасымен өзара қатынасына байланысты туындаған мінез-құлықтар. Жай ғана мейірімділіктен мұғалім өзінің авторитарлық стилі талап етушілік, қаталдық, мінез - құлықта қажетті әрекеттердің орындалуын талап етуші болып көрінеді. Ол үнемі баланың жұмысын бағалап отырады. Кей жағдайда бала өзін жайсыз сезінуге дейін барады. Нәтижесінде кейбір балалар жасқаншақ, ал біреулері үйде басқаша, мектепте мүлдем басқаша мінез-құлық сипатын көрсетеді. Кейбір оқушылар жаңа ортада өздерін дұрыс ұстай алмай, басқа балалармен танысуы бірден болмағандықтан, өзін жалғыз сезінеді. Тәжірибелі мұғалім барлық балаларға бірдей талап қояды, бірақ әр баланы жеке қадағалайды. Бала мектепке келгеннен соң оның үйдегі орны да өзгереді. Оның міндеттері мен құқықтары да жаңаша құрылады. *Үшінші* түріне бірінші сынып оқушылары оқу жылының ортасына қарай сезінеді. Олар басында мектепке бірден жүгіріп, уақытынан ерте баратын болса, кейіннен күн тәртібіне, оқу міндеттеріне дағдыланып үйренеді. Өздерінің әрбір алған бағасына қуанып, сабақты қызығушылықпен орындайды. Сөйтіп бала әлеуметтенудің алғашқы қадамдарын игере бастайды.

Әдебиеттер тізімі

1. Венгер Л.А., Венгер А.Л. Готов ли ваш ребенок к школе? – М.: Знание, 1994.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов. Изд. второе. – М. 1999.
3. Воликова Т.В. Учитель и семья. – М., 1987.
4. Гребенщиков И.В. Школа и семья. – М., 1985.
5. Диагностика школьной дезадаптации: Для школьных психологов и учителей начальных классов системы компенсирующего обучения. – М.: 1995.

УДК 76

Тапалов Е.О.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

ОТБОР И ОРИЕНТАЦИЯ В СПОРТЕ

В современном обществе все чаще ставится на повестке дня проблема эффективного использования потенциала человеческих способностей. Современный спорт характеризуется резким повышением уровня спортивных достижений, которые значительно превосходят границы, до недавнего времени считавшиеся недоступными. Целенаправленная многолетняя подготовка и воспитание спортсменов высокого класса - это

сложный процесс, качество которого определяется целым рядом факторов. Один из таких факторов - отбор одаренных детей и подростков, их спортивная ориентация.

Спортивный отбор - это комплекс мероприятий, позволяющих определить высокую степень предрасположенности (одаренности) ребенка к тому или иному роду спортивной деятельности. Эффективный отбор может быть осуществлен на основе длительных комплексных исследований, которые предполагают анализ личности спортсмена в целом и его спортивных способностей на основе педагогических, медико-биологических, психологических и антропометрических критериев отбора .

Педагогические методы позволяют оценивать уровень развития физических качеств, координационных способностей и спортивно-технического мастерства юных спортсменов. Особое внимание следует уделять генетически обусловленным качествам и способностям, которые с трудом поддаются развитию и совершенствованию в процессе тренировки.

На основе медико-биологических методов выявляются морфофункциональные особенности, уровень физического развития, состояние его здоровья, физической подготовленности занимающихся, энергетические и биохимические предпосылки.

С помощью психологических методов определяются особенности психики спортсмена, оказывающие влияние на решение индивидуальных и коллективных задач в ходе спортивной борьбы, а также оценивается психологическая совместимость спортсменов при решении задач, поставленных перед спортивной командой. Психологический метод - важнейший фактор на стадии высшего спортивного мастерства, который теснейшим образом связан с обеспечением психической надежности. Психическая надежность спортсмена обеспечивает широкий диапазон адекватных реакций в самых неожиданных соревновательных ситуациях. Особое место в формировании понятия психической надежности в спорте принадлежит устойчивости к стрессу - неспецифической реакции организма на различные вредные факторы: холод, усталость, недостаток кислорода, боль, неопределенность ситуаций и т.п. При этом стрессовые реакции могут быть вызваны не только реальными условиями, но и представлением об опасности, то есть психическим путем, поэтому недостаточная психическая надежность может быть причиной неудач в спорте [1, с. 18].

Социологические методы позволяют получить данные о спортивных интересах детей, раскрыть причинно-следственные связи формирования мотиваций к длительным занятиям спортом и высоким спортивным достижениям. Определить, насколько юные спортсмены соответствуют тому морфотипу, который характерен для выдающихся представителей данного вила спорта - позволяют антропометрические методы.

На основании данных методов определяются способности будущих спортсменов.

Проблема способностей волновала людей еще в глубокой древности. Понятия о способностях в научный обиход впервые ввел древнегреческий философ Платон (428-348 гг. до н.э.), он же предложил идею отбора людей к военной службе по оценке их способностей с помощью тестов.

Дискуссии ведутся, главным образом, вокруг одного вопроса: являются ли способности врожденными или приобретенными характеристиками человека?

Одни защищают позицию, согласно которой и гений, и талант, и способности – результат воспитания, что врожденные возможности у всех людей абсолютно одинаковы. Другие исследователи делают вывод о наследственной предопределенности способностей.

Проблема отбора в спорте в мировой литературе освещена достаточно широко, накоплены значительные экспериментальные данные характеризующие существенные аспекты отбора в отдельных видах спорта.

Большой интерес к этой проблеме объясняется бурным ростом спортивных результатов и настолько высоким их уровнем, что приблизиться к ним и превысить этот уровень может далеко не каждый. Отсюда возникает проблема поиска физически одаренных людей, которые могли бы показывать высокие спортивные результаты в условиях жесткой конкурентной борьбы, являющихся характерной особенностью современного спорта.

Способности - это совокупность качеств личности, соответствующая объективным условиям и требованиям к определенной деятельности и обеспечивающая успешное ее выполнение. В спорте имеют значение как общие (обеспечивающие относительную легкость в овладении знаниями, умениями, навыками), так и специальные способности (необходимые для достижения высоких результатов в конкретном виде спорта).

Спортивные способности во многом зависят от наследственно обусловленных задатков, которые максимально раскрываются при предъявлении к организму занимающегося высоких требований. Наряду с изучением консервативных (наследственных) признаков прогноз спортивных способностей предполагает выявление тех показателей, которые могут существенно изменяться под влиянием тренировки. При этом необходимо принимать во внимание, как темпы роста показателей, так и их исходный уровень.

Прогнозирование спортивных способностей можно осуществлять только применительно к отдельному виду или группе видов, исходя при этом из общих положений, характерных для системы отбора.

Спортивная ориентация, по мнению В.М. Волкова, В.П. Филина, исходит из оценки возможностей конкретного человека, на основе которой производится выбор наиболее подходящей для него спортивной деятельности. Выбрать для каждого занимающегося вид спортивной деятельности - задача спортивной ориентации; отобрать наиболее пригодных, исходя из требований вида спорта, - задача спортивного отбора.

Большое разнообразие видов спорта расширяет возможность индивида достичь мастерства в одном из видов спортивной деятельности [2, с. 24].

Целенаправленная многолетняя подготовка и воспитание спортсменов высокого класса – это сложный процесс, качество которого определяется целым рядом факторов. Один из таких факторов – отбор одарённых детей и подростков, их спортивная ориентация.

По мнению многих ученых, при прогнозировании спортивных способностей необходимо руководствоваться следующими общими положениями.

1. Спортивные способности во многом зависят от наследственно обусловленных признаков, которые отличаются стабильностью, консервативностью. Поэтому при прогнозировании спортивных способностей следует обращать внимание, прежде всего на те, относительно мало изменчивые признаки, которые обуславливают успешность будущей спортивной деятельности;

2. Поскольку роль наследственно обусловленных призраков максимально раскрывается при предъявлении к организму занимающегося высоких требований, то при оценке деятельности юного спортсмена необходимо ориентироваться на уровень показателей высших достижений;

3. Изучение консервативных наследственных признаков при определении спортивных способностей необходимо для выявления тех показателей, которые могут существенно изменяется под влиянием тренировки. При этом для повышения степени точности прогноза необходимо принимать во внимание, как темпы роста показателей, так и их исходный уровень;

4. В связи с гетерохронностью развития отдельных функций и качественных особенностей имеют место определенные различия в структуре проявления способностей спортсменов в разные возрастные периоды. Особенно отчетливо эти различия наблюдаются у занимающихся в технически сложных видах спорта, в которых высоких спортивных результатов достигают уже в детском и подростковом возрасте и в которых вся подготовка спортсмена, от новичка до мастера спорта международного класса, протекает на фоне сложных процессов формирования юного спортсмена;

5. Структура спортивной деятельности весьма сложна и разнообразна. Поэтому при определении способностей необходимо комплексное изучение всех существенных для данного вида спорта факторов, от которых зависит успешное проявление этой деятельности;

6. Определение спортивной пригодности должно осуществляться комплексно на основе применения педагогических, медико-биологических, психологических и социологических методов исследования [3, с. 115].

Таким образом, спортивный отбор должен решать задачу выявления перспективных людей, из которых можно подготовить выдающихся спортсменов, а спортивная ориентация – определять стратегию и тактику этой подготовки в системе обучения и тренировки.

Важно учитывать, что спортивный отбор и ориентация – не одномоментные события на том или ином этапе спортивного совершенствования, а практически непрерывный процесс, охватывающий всю многолетнюю подготовку спортсмена.

Отбор и ориентация тесно связаны со структурой многолетнего совершенствования спортсмена. В соответствии с этим целесообразно выделять пять этапов отбора, в результате каждого из которых должен быть дан ответ на вопрос: способен ли обследуемый решить те задачи, которые стоят на конкретном этапе многолетней подготовки?

В соответствии с этим и устанавливается основная задача отбора на каждом из его этапов. На практике чаще используют отбор, а не ориентацию. Ведь технология осуществления ориентации намного сложнее, чем отбора. При ориентации необходимо рассмотреть множество видов спорта и выбрать в конечном итоге один, наиболее подходящий конкретному человеку. При этом усложняется процедура тестирования (большое количество тестов) и анализ полученных данных. При отборе же мы имеем дело с одним видом спорта. А по большинству видов спорта уже разработаны множество тестов для отбора.

Несмотря на это следует отметить, что проблема спортивной ориентации и отбора ещё до конца не решена и требует дальнейшего осмысления как учёных, так и практиков.

Наряду с изучением консервативных признаков прогноз спортивных способностей предполагает выявление тех показателей, которые могут существенно изменяться под влиянием тренировки. При этом необходимо принимать во внимание, как темпы роста показателей, так и их исходный уровень.

Из всего вышеизложенного можно сделать следующий вывод. В настоящее время наряду с дальнейшей экспериментальной разработкой различных сторон отбора и спортивной ориентации возрастает необходимость в теоретическом анализе и обобщении материалов многочисленных исследований, создании научно обоснованных программ отбора талантливых спортсменов на всех этапах многолетней подготовки.

Список литературы

1. Зимкина Н.В. Физиология человека. – М.: Физкультура и спорт, 1975. – 496 с.

2. Волков В.М., Филин В.П. Спортивный отбор. – М.: ФиС, 1983. – 204 с.

3. Зотова Ф.Р., Мутаева И.Ш., Павлов В.В. Спортивный отбор и ориентация. – Набережные Челны: Кам ГИФК, 2002. – 141 с.

ӘОЖ 796

Телагисов М.Қ., Хасанғалиев Т.С.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

МӘҢГІЛІК ЕЛ ИДЕЯСЫ – ТЫҢ СЕРПІН

Баршамызға мәлім, Тәуелсіздік күні қарсаңында жарияланған ұлтымыздың Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың халыққа арнаған «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауы мазмұны терең, бағыты айқын, стратегиялық мәні ерекше құжат. Бұл Жолдау ел дамуының белгілі бір асуын бағындырып, келесі бір асуға бет бұрғанын айғақтайды.

Елбасымыз өзі атап айтқандай, мықты мемлекет жоспарлау саясатымен, ұзақмерзімді дамумен және экономикалық өсумен ерекшеленетін бұл Жолдау – болашаққа нық қадам жасайтын, Қазақстанның жаңа келбетін көрсететін, баршамызға жауапкершілік жүктейтін ел Президентінің халыққа арнаған он жетінші жолдауы екен. Әрбір Жолдау кемел Қазақстанмен, оның азаматтарының игілігі үшін қызмет етуде. Осыдан 15 бұрын Қазақстан дамуының 2030 жылға дейінгі стратегиялық бағдарламасы қабылданғаннан кейінгі жылдарда еліміздің экономикалық тығырықтан шығуына, өркендеп өсуіне, қауіпсіздігі мен әл-ауқатының артуына жол ашты. Еліміз жиырма жылда жаңарған жасампаз қалыпқа жетті. Кез келген мемлекеттің дамуы қабылданған қажетті заңнамалардың негізінде жүзеге асатыны мәлім.

Ең алғашқы «Қазақстан - 2030» стратегиясындағы көрсетілген негізгі бағыттардың мерзіменен бұрын жүзеге асырылғанына баршамыз куә болып отырмыз. Қазақстанның аз уақыт ішінде қол жеткізген жетістіктерін әлем мойындады. Атап айтар болсақ, басты жетістігіміз – тәуелсіз мемлекет құрғанымыз. Көпұлты, ынтымағы жарасқан елге айналдық. Еліміздегі өндірістік байланыстар орнықтырылып, нығайтылды. Сәулетіне салтанаты сай жаңға елорда – Астана бой көтеріп, төрткүл дүниені тамсандырып халықаралық қауымдастық «ЭКСПО-2017» бүкіләлемдік көрмесін өткізу орны ретінде таңдалып алынды.Еліміз ықпалды халықаралық ұйымдарға төрағалық етті. Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының басын қосты. Өз еркімен ядролық қарудан бас тартқан бірінші ел ретінде әлем тарихында танылды.Елбасымыз осыдан 6 жыл бұрын әлемнің бәсекеге қабілетті 50 елінің қатарына кіру жөнінде жалпы ұлттық міндет қойған болатын. Қазақстан дүниежүзілік экономикалық форумның рейтингісі бойынша 51-орынды иеленді. Бұл, әрине, мемлекетіміздің мәртебесінің асқақтап келе жатқандығының бірден бір айғағы. Жаңа Жолдауда Елбасы 2050 жылға қарай әлемнің дамыған 30 елінің санатына қосылу межесін белгіледі. «Қазақстан-2050» стратегиясы «Қазақстан-2030» бағдарламасының жаңа кезеңдегі үйлесімді дамуы екені еш күмәнсіз.

Түйіндеп айтсақ, «Қазақстан-2030» стратегиялық даму бағдарламасы еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізін қалаушы жоспар болса, «Қазақстан-2050» бағдарламасы еліміздің өркендеуіне ерекше мән беріп, сапа беріп, болашақ кемел даму жолына бастайтын стратегияға айналғаны анық. Экономикалық прогматизм, кәсіпкерлік, әлеуметтік саясат, білім және кәсіби машық – заманауи білім беру, демократияны дамыту, сыртқы саясат, жаңа қазақстандық патриотизм, жұмыспен қамтуды үйлестіру, жас отбасыларды қолжетімді баспанамен қамтамасыз етумен қатар білім беру жүйесінде заманауи инновациялық технологиялыр мен әдістерді енгізуді жалғастыру, индустриялды-инновациялық жобаларды дамыту сияқты мәселелерді көтеріп, оның шешу жолдарын қарастырғандығы біздің болшаққа деген сенімімізді арттыра түседі.

Жалпы, Жолдауда айтылған барлық басымдық – елімізді одан да биік белестерді бағындыруға жетелейтін жасампаз бағдарлама. Қазақстан халқы қандай биіктік болсын бағындыруға, қандай асу болсын алуға даяр.

Жасампаз Жолдаудың басты бағытының бірі – білім саласы. XXI ғасырда қоғам мен мемлекет дамуының басты тетігі білім беру болып отыр. Рухани, мәдени саламыздың нығаюына, адами қасиеттердің жоғарылауына, жеке адамның сапалық ерекшелігінің өрлеуіне білімнің ғана құдіреті жететіні күннен күнге айқындалып келеді. Әрбір елдің өркендеуі, тұғырының берік болуы да білімге келіп тіреледі. Заманымызың заңғар жазушысы М.Әуезовтің сөзімен айтар болсақ, «Халықпен халықты, адам мен адамды теңестіретін білім» болмақ. Жолдаудың «Білім және кәсіби машық заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары» атты бөлімінен білім беру мәселесіне баса көңіл бөлінгендігін байқаймыз. «Орта және жоғары білім берудің оқу жоспарының бағыттылығы мен басымдылықтарын оларға тәжірибелік машықтарға үйрету бойынша және тәжірибелік біліктілікке ие болу бағдарламаларын қосып, өзгерту» деген ұсыныстарды көрсеткен. Бұдан алдымызда бүгінгі заман талабына сай қазақстандық білім беру жүйесін дамыту міндетінің тұрғанын мойындаймыз. Қазақстанның білім беру жүйесі санға ғана емес, сапаға негізделуі – бүгінгі күн талабы. Мұғалімдер мен оқытушылардың біліктілігін көтеру жұмыстарын жандандыру және білім сапасын тексеруде тәуелсіз сарапшылар рөлін күшейту жұмыстары жүргізілуде. Бір сөзбен айтқанда, еліміздің болашағының бүгінгіден де нұрлырақ болуына ықпал етіп, алға апаратын күші білімге байланыстылығы айқын көрінуде. Білім мен ғылымның дамуы - адамзат өркениетінің өлшемі. Білім саласы үнемі жетіліп, жаңарып отыруды қажет етеді. Біз өмір сүріп отырған қазіргі кезең – бұл жаңа дәуір,

жаңа көзқарасты, жаңашылдықты талап ететін кезең. Соның ішінде, білім саласында болып жатқан жаңа өзгерістердің мәні мен маңызы зор.

Елбасының сындарлы саясатының арқасында білім саласы жылдан жылға жақсы нәтижелерге қол жеткізуде. Алайда, талғам өзгергенімен талап жалғыз. Ол – қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті білімді ұрпақ қалыптастыру. Алған білімі мен біліктілігі негізінде бүгінгі өзгермелі өмірді еркін бағдардай алатын, өзін-өзі дамытып, өз бетінше дұрыс, жауапты шешім қабылдай білетін тұлғаны тәрбиелеу – қоғамдық мәні үлкен мәселе.

Қазақ халқының шолпан жұлдыздарының бірі Мағжан Жұмабаевтың «Тәрбиеден мақсұт – баланың тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес, келешек өз заманына сай қылып шығару... Әр тәрбиешінің қолданатын жолы – ұлт тәрбиесі» дегеніндей ақпараттық технологиялар заманында жоғары білімді ұлт болуымыз үшін жас ұрпақты ұлттық құндылықта тәрбиелеудің маңызы өте зор.

Қазіргі таңда мұғалімдер біліктілігін арттыруда Назарбаев интеллектуалды мектептерінің қасындағы педагогикалық шеберлік орталықтарында және педагогикалық біліктілігін көтеру бойынша Ұлттық орталықтарда әлемдік тәжірибеге сай арнайы 3 айлық қайта дайындаулардан өту үстінде. Олар мұғалімдер біліктілігінің жаңа (бірінші, екінші, үшінші) деңгейлері бойынша білімін жетілдіруде.

Қазіргі заман мұғалімінен қоғамдық дамудың деңгейінен көрінетін, оның әлеуметтік парызына жауап беруін көздейтін, жаңашылдыққа жаны құмар, әр ісіне гуманистік сезіммен қарайтын, педагогикалық күрделі құбылыстарды идеялық адамгершілік тұрғыдан шеше алатын, жаңашыл ойлау дағдыларын меңгерген, шығармашылықпен еңбек ететін маман болуы талап етіледі.

Елбасының қолдауының нәтижесінде қазақстандық білім беру жүйесі жаңа даму деңгейіне өтуде. Бүкіл әлемдегі сияқты Қазақстанның мектепке дейінгі білім берудің әдістеріне көшуі, «Балапан» бағдарламасын 2020 жылға дейін жалғастырылуы, «онлайн» жүйесін, инженерлік білім беруді дамытуды, балаларды мектепке дейінгі білім беру және тәрбиемен 100% қамту үкімет пен әкімдерге міндеттелді. Жылдан жылға білім беру саласына бөлінетін қаржы көлемі өсіп келеді. Бұл орайда ел Президентінің «Біздің жастарымыз оқуға, жаңа білім мен ғылымды игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндікті жасап, ең қолайды жағдайлармен қастамасыз етуіміз керек» деген қанатты сөзін басшылыққа алып, еліміздің жарқын болашағы үшін аянбай қызмет етуіміз, XXI ғасыр Қазақстанның «Алтын ғасырына» айналуына ат салысуымыз қажет деп білеміз. Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды. Сондықтан, «Мәңгілік Ел» болу жолындағы игі істеріміз арта берсін.

Әдебиеттер тізімі

1. Казахстанская правда газеті. – №218 (28344).
2. Егемен Қазақстан. – №166 (29147) 30.08.2017 ж.
3. Қазақша рефераттар, курстық жұмыстар, дипломдық жұмыстар [электронды ресурс]. – http://malimetter.kz/kazakstan-respublikasynyn-densaulyk-saktau-salasynyn-zhagdajy-zhane-onyn-karzhylandyru-zhujesi.
4. 45minut.kz Республикалық басылым [электронды ресурс]. – http://45minut.kz/.
5. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [электронды ресурс]. – http://www.akorda.kz/kz.

ӘОЖ 613.7-053.5

Тұртаев Т.М.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ

Әрбір өркениетті мемлекеттің алдына қойған басты мақсаты – өз халқының денсаулығын жақсартуды қамтамасыз ету болып табылады. Еліміздің даму бағытын бекіткен Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында салауатты өмір салтын қалыптастыру, дене тәрбиесімен, спортпен шұғылдану мәселелері - осы басым бағыттардың бірі.

Елбасы қазіргі жастардың болашағына зор сеніммен қарап үміт артады. Яғни, дені сау, білімді, білікті, жан-жақты қалыптасқан болашақ жастарды елестетеді. Президентіміздің «Еліміздің болашақта гүлденуі бүгіннен басталады» атты жолдауындағы 4-ші бөлімі азаматтарымыздың салауатты өмір сүруіне арналғаны белгілі.

Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады.

Салауатты өмір салты мәселесін анықтау проблемасындағы негізгі категория болып «денсаулық» түсінігі болатынын айта кету керек. Бұл түсінікті анықтауда адамның өзінің, оның жаратылу табиғатының көрініс басты рөл атқарады. Адамның тек сыртқы түрі ғана емс, сонымен бірге ішкі жан дүниесі де, яғни мінез-құлығы, қабылдауы, ойлауы, іс-әрекеттері, сол немесе басқа әсерлерге бейімі біркелкі бола бермейді. Әртүрлі адамдар болып жатқан нәрсені әртүрлі жасайды. Бірақ, ең бастысы бір адам сол немесе басқа әсерлерді өмірдің әртүрлі кезеңінде әртүрлі қабылдайды. Сонымен, адамның денсаулығы – бұл жалпыадамзаттық және жеке болмыстың күрделі феномені болып саналады. Бүгінгі күні ол кешенді немесе

психологиялық, әлеуметтік және жеке тәртіптің көптеген күрделі факторларының, кейде философиялық қасиеттердің өзара әсеріне қатысты болады.

«Салауатты өмір салты» сонау замандардағы Гиппократтың трактаттарында бірқатар денсаулық сақтау іс-шаралары ретінде философиялық ой-санасы құрылымының жалғасы түрінде мазмұндалады. Трактат денсаулық және салауатты өмір салты жайындағы ілімнің дамуына негіз болды. Көне грекиялық философтардың еңбектерінен балаларды салауатты өмір салтына тәрбиелеудегі теңдессіз ой өрістерін дәлірек кездестіруге болады.

Көне Грекиядағы алғашқы философтардың бірі Сократ, табиғи жаратылысты ерекшеліктерге аса назар аудара отырып, адамның өзін-өзі тану мүмкіншіліктері арқылы салауатты өмір салтының терең жағын көре білді, яғни «өз-өзін білетін тұлға, өзіне тиімділікті таниды, шамасы келмейтін істі түсінеді», деп ол адамның сана-сезімі арқылы өзін-өзі танып білуін, іс-әрекеттенуін мазмұнды түрде көрсетті. Платон салауатты өмір салтын тәрбиелеу ерте кезеңнен бастау қажеттігін атап көрсетті, себебі «кез-келген істегі ең бастысы – оның ерекшелене бастауы».

Аристотель «Этика, саясат, поэтика» деп аталатын еңбегінде адамның жекелей көрегендігі мен салауатты өмір салтын қоғамдық мазмұндағы мәселе ретінде ашып көрсетеді. Оның айтуынша, тәрбиені «денеге қамқорлықтан» бастап, сонан соң, «рухани тәрбиеге» ұштастыру қажет, себебі дене тәрбиесі, рухани тәрбиемен қатарласа орындалуы тиіс. Яғни, Аристотель салауатты өмір салтының тәрбиесін адамның белсенді өмір салтымен, шынығумен, жаттығулармен байланыстырады. Демек, ерте кезде де салауатты өмір салтына тәрбиелеудегі дене жаттығу мәселесі қарастырылған. Осы кезеңде «өз-өзіңді тани біл», «өзіңе қамқорлық жаса» деп аталатын алғашқы тұжырымдамалар шыға бастады.

Салауатты өмір салтын тәрбиелеу мәселелері Шығыс елдерінде де қолдау тапқан. Мысалы, Ибн Сина денсаулықты сақтау және нығайтуға бағытталған гигиеналық талаптардың кодексін құрады. Тамақтану, ұйықтау, оқу мерзімдерін сақтау қажеттілігін атап көрсетті. Салауатты психологиялық ортаның болуына аса назар аударды. «Дәрігерлік ғылымның баспалдағы» еңбегінде, Ибн-Сина тәрбиешілердің баланы өз эмоциялары мен үрейлерін басқару қажеттілігін мазмұндайды. Яғни, ойшының пікірінше, жас буынның санасы мен денсаулығы тәрбиеге байланысты. Шынайы мемлекет концепциясында Ибн Сина қоғамдық еңбек пен ұзақ өмір сүру қоғамдық құрылымның басты критериясы екендігін атап көрсетті. Шынайы таза ортада ереже мен тәрбиенің жетелеуі арқасында адамзаттың саналы ғұмырын өзгерте отырып ұзақ өмір сүретіндеріне сенеді. Ұзақ өмір сүру, Ибн Синаның ұғымы бойынша, ерте жастан бастап салауатты өмір салтының мына төмендегідей принциптерін сақтау қажет: 1) жанның ара салмағы (гармониялық дене пішімді сақтау); 2) тамақты таңдау (тамақтану мерзімі); 3) денені тазалау (шлактан, зиянды заттардан тазалау); 4) дене пішімін сақтау; 5) дұрыс дем алу; 6) киім тазалығы; 7) дене және рухани қозғалыстың теңдесуі.

Сонымен, Ибн Сина гигиеналық ғылымның негізін салушы болып табылады. Еңбектері бүгінгі күндері өзекті және жас буынды салауатты өмір салтына тәрбиелеуде аса құнды. Шығыстың ойшыл ғалымы Аль-Фараби дене және ойды тәрбиелеу тәсілдерінің ұқсастықтарына аса назар аударды. Өзінің әлеуметтік-экономикалық трактатында, «адам өз денесінің жетілуіне қол жеткізуі қажет», - деп атап көрсетті, себебі адамның денесі сақтауға қажетті нәрсе, егер ол болмаса, оған қол жеткізу қажет. Мерзімді тамақтанумен денсаулық, тұрақты еңбек пен күш, сенімді іс-әрекетпен ой-сана пайда болады. Сонымен қатар Аль-Фараби ауруды емдеуді ғана емес, адам денсаулығын алдын ала сақтау мен нығайтуды аса атап көрсетті.

Орта ғасырда өмір сүрген Өтей Бойдақ Тілеуқабылұлы, Мұхаммед Хайдар Дулати, Асан Қайғының қазақша жазба мұраларынан жас буынды салауатты өмір салтына тәрбиелеудегі терең ойлы мұрағаттарды кездестіруге болады.

XV ғ. белгілі оқымыстысы М.Х. Дулатидің өсиетінде тәрбиелеудегі зиянды әдеттерге қатысты негіздемелер қаланған (шарап ішу, нашақорлық заттармен шұғылдану, темекі тартуға үйір болу сияқты). Зиянды әдеттерді мәдениеттілік пен еңбекке тарту арқылы жою керек дейді.

Белгілі қазақ жырауы, философы Асан Қайғы өзінің поэтикалық шығармаларында, өмірде адам баласы қандай болу қажет, неге талпыну қаженттігі жайында қызықты ой-өрісті дүниелерді көрсете білген. Философтың пікірінше, әрбір адамзат өзіндік жетілуге талпынуы қажет. Нағыз адам мынадай сапалы сапа иесі болуы тиістті адамгершілік, шынайылық, шыншылдық, қарапайымдылық, намысқойлық, тұрақтылық. Асан Қайғының пікірінше, қоғамдық шарттар тұлғаның қалыптасуына, оның саналы ерекшеліктерінің қалыптасуына басты фактор болып табылады. Осы аталған салалар мен шарттар салауатты өмір салтына тиісті, қажетті мінез-құлық нормаларын таңдап алуға мүмкіншілік жасайды. Қазақ халқының салауатты өмір салты халықтық ертегілерде, эпостық жырларда, мақал-мәтелдерде, ойындарда және дәстүрлерде бейнеленіп, сипаттала көрсетілген.

Қ.Ж. Қожахметова «Қазақ этнопедагогикасы: әдістемесі, теория және «Салауатты өмір салты» түсінігін былайша бөліп көрсетуге болады:

- Салауатты өмір салты – бұл денсаулық проблемасына адамның алдына қойған мақсаттарына қол жеткізудің нақты мүмкіндіктері сияқты, әртүрлі факторлардың әсері болатын өмір сүру барысында қалыптасқан көзқарастар жүйесі;

- Салауатты өмір салты – адамның өзінің шығармашылық деңгейін сол немесе басқа қырынан жүзеге асыруға мүмкіндік беретін адамның өндірістік, тұрмыстық және мәдени жақтарын ұйымдапстыру тәсілі;

- Салауатты өмір салты – денсаулық туралы белгілі бір әлеуметтік және тарихи көзқарас, сондай-ақ, өмірдегі тәжірибеге оны интеграциялау құралдары мен әдістері;

- салауатты өмір салты – адамның күнделікті өмір сүруінің түрлі тәсілдері, олар организмнің резервтік мүмкіндіктерін нығайтады, биіктетеді және адамның экономикалық және психологиялық жағдайларында өзінің әлеуметтік және кәсіптік қызметін табысты атқаруды қамтамасыз етеді.

Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру ең алдымен, оқыту процесінде жүзеге асырылады. Заманауи педагогикада оқыту процесі оқушыны білмегеннен білуге және мұғаліммен бірлесе отырып сәйкес ептілік пен дағдыға үйрету, оқыту ретінде қарастырылады. Оқыту процесі әртүрлі педагогикалық технологиялар негізінде, яғни, осы процесті едәуір тиімді де нәтижелі ететін оқушы мен мұғалімнің күш-жігерін, уақытын, денсаулығын жұмсаудағы әдістер мен тәсілдердің жиынтығы негізінде құрылады.

Біздің көзқарасымыз бойынша салауатты өмір салтын дәріптеу туралы сөз болғанда ең алдымен денсаулық сақтау технологиясы арқылы қалыптастыру. Педагогикалық технология дегеніміз педагогикалық процесс пен оған қатысушылар іс-әрекетінің құраушы кезеңі, күйлері арасындағы өзара байланысты бірізді және үздіксіз қозғалысы. Оқыту технологиясы біздің көзқарас бойынша, үйренушілердің кәсіби маңызды қасиеттерін қалыаптастыруға және дамытуға бағытталады.

Педагогикалық технология дегеніміз – ол ортаға сәйкес оқыту формаларының, әдістері мен құралдарының біртұтас жүйесі, дидактикалық үдерісте жүзеге асыру үшін, меңгерілетін пәннің ерекшелігіне сәйкес нәтижеге жеткізудегі теория мен практикада пайдалану механизмі.

Ұсынылған анықтамаларда педагогикалық технологияны оқытудың түрі, құралы және әдісі деген жалпы ортақ пікірді аңғару қиын емес, оларды мұғалім өз жұмысында білім берудің оптималды нәтижелеріне қол жеткізу үшін қолданады. Денсаулық сақтау технологиясы формалардың, құралдардың және әдістердің жиынтығын көрсетеді, олар адамның дене, психикалық, адамгершілік және әлеуметтік жетістігін қолдаудағы оптималды нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған. Денсаулық сақтау технологиясында тұжырымдылық, жүйелілік, тиімділік маңызды болып саналады. Денсаулық сақтау технологиясы жүйе ретінде біздің пікірімізше, өзара байланыстылықты жоспарлауды және жобалауды, мұғалім мен оқушылардың біріккен қызметін ұйымдастыруды, алға қойған мақсаттарды нәтижелі шешу барысындағы оқыту мен тәрбиелеудің құралдары мен әдістерін түрлендіруді білдіреді.

Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу.

Елбасымыз міндет етіп қойғандай бүгінгі бәсекенің қатал заңына икемді ұрпақтың тұғыры мектептен басталады. Оның алғы шарты оқушы бойында өмірлік бейініліктерді қалыптастыру мен денсаулығын сақтаумен орындалады дейді. Қазақ елінің Ата заңына сәйкес әрбір азаматтың саулығы – мемлекетіміздің саулығы деп есептелінеді. Халық даналығы «Елім бай болсын десең – денің сау болсын» деп, денсаулықтың елдік, халықтық, ұлттық, Отандық мағынасына айрықша көңіл аударады. Сондықтан да әр адам «Менің саулығым – ұрпағымның саулығы» деп түсінгені абзал.

Біздің ертеңіміз – бұл бүгінгі мектеп оқушылары. Олай болса, мектепте оқушының салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру өте маңызды. Сонымен оқушының салауатты өмір салтын қалыптастыру бұл:

- Біріншіден, жеке тұлғаның өзін қоршаған жансыз және жанды табиғи ортамен жан-жақты үйлесім тауып, өз ғұмырын Отаны, елі, отбасы және өзі үшін барынша пайдалы өткізу дағдысын қалыптастыру;
- Екіншіден салауатты өмір салты – ол денсаулықтың үйлесімді дамып, сақталуымен орнығуын қамтамасыз ету мақсатында денсаулықты нығайтуға бағытталған іс-шараларды жүргізу.

Мектепте оқушы денсаулығын сақтау мен қалыптастырудың басты мақсаты: оқушылардың психологиялық, дене-қимыл әрекеттерінің мүмкіндіктері мен жас ерекшеліктерін ескеріп, гигиеналық ұғымды, салауатты өмір салтын, жеке бас тазалығын жете түсіндіру; олардың мінез-құлқында белгілі гигиеналық тұрақтылықты қалыптастыру, өзіне-өзі қызмет ету, денсаулығын сақтау, нығайту, мәдени-гигиеналық мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Мектеп жұмыстарының негізгі бағыттарының бірі – адам денсаулығы мәдениетін қалыптастырудың негізі болатын «Денсаулық» бағдарламасын жүзеге асыратын дене тәрбиесі мен спортты белсенді дамыту, білім беру үдерісіне денсаулық сақтау технологияларын енгізу арқылы оқушының физиологиялық, психологиялық, әлеуметтік тұрғыдан жан-жақты дамуына жағдай жасау әрекетін жүзеге асыру болып табылады.

Қазіргі таңда оқушылардың денсаулығын сақтау, білім мен салауатты өмір салтын қалыптастыру – күн тәртібінде тұрған өзекті мәселелердің бірі.

Дені сау бала оқу үдерісіне белсене араласады, әрдайым жайдары, көңіл-күйі жоғары болады. Сондықтан мұғалімдердің міндеті – әр оқушының денсаулығына нұқсан келтірмей, нығайта отырып, оқуға деген құштарлығын ояту, әрбір баланың өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, бала бойындағы қасиеттерін дамыту.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін қандай жағдайларға назар аудару керек? Өмір салты дегеніміз не?

Бұл жеке адамның тіршілік етуге бағытталған мүмкіндіктерін қалыптастыру. Біздіңше, адамның әлеуметтік-психологиялық және биологиялық жақтан салауатты өмір салтын қалыптастыруға мына жағдайлар негіз бола алады:

- белсенді қозғалыс нәтижесінде организмді шынықтыру дене тәрбиесі немесе спортпен шұғылдану;
- физикалық еңбектің гигиеналық талаптарын жүзеге асыру;
- жеке және әлеуметтік гигиеналық талаптарын жүзеге асыру;
- қарым-қатынас және экологиялық мәдениетке жету;

- дұрыс жыныстық тәрбие алу;
- зиянды әдеттерден аулақ болу.

Сондықтан балаларды жасынан салауатты өмір салтына қалыптастыруға күш салып, зиянды әдеттерден сақтандыруымыз керек. Денсаулық тәрбиесі – ортақ мәселе. Сондықтан, бүгін білім беру жүйесінде еліміздің өсіп-өркендеуіне сай, заман талабына жауап беретін рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырған, қоғамдық өмірге икемделген, білім және кәсіп, өнер сырларын бойына мұқият сіңірген, қоғам, мемлекет және отбасы алдындағы жауапкершілігін сезінетін, салауатты өмір салтын саналы түрде таңдаған өркениетті ұрпақ тәрбиелеу кезек күттірмес міндет. Салауаттылық деген ұғым қазақ халқының салт-дәстүрін, көнеден келе жатқан мәдениетін, өнерін, әдет-ғұрпын жас ұрпаққа ұғындыру. Бір сөзбен айтқанда, өз ұлтының дінін (менталитетін) ұстауға үйрету. Салауаттылық ішкіліктен, есірткіден, темекіден аулақ болу, дене және жан тазалығын сақтау, тіпті, қарапайым түрде айтсақ, адамның киім киісі, тамақты қалыппен ішуі де кіретін игі іс-әрекет. Өмір заңдылығы салауатсыздықты кешірмейді, оғаш қылықтар түбінде опық жегізеді.

Жасөспірімдердің салауаттылық өмірге ұмтылысы, зиянды әдеттерді жек көрушілігі олардың өзге адамдармен қарым-қатынасына, яғни, әлеуметтік ортаға тығыз байланысты. Ұрпақты өмір заңдылықтарына, салауаттылық негіздеріне бейімдеу мектеп жүйесіне жүктелген өте маңызды да жауапкершілігі мол міндет болып отыр. Салауатты өмір салты дегеніміз – адамның күнделікті тұрмыстағы қалыптасқан дағдысы мен әдеті бойынша еңбек ету, бос уақытын дұрыс пайдалана білу, өзінің рухани және материалдық қажеттіліктерін қанағаттандырып, саяси және қоғамдық өмірге белсене қатысуы. Салауатты өмір салтын қалыптастыруда дене тәрбиесінің маңызы зор. Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру туралы алған білімдері болашақ азаматтардың денсаулығын сақтап қалуға берік тірек болады. Салауатты өмір сүру салтының бүгінгі маңызды мәселелерінің бірі – жасөспірімдер арасындағы ішімдікке салыну десек, қазіргі зерттеулерге қарағанда, оған салынудың әлеуметтік-патологиялық дамуы мына себептерге байланысты екені белгілі болып отыр.

Білім – қоғамды тұрақтандыратын, рухани мұраны сақтайтын, ұрпақты ұрпаққа сабақтастыратын құрал. Қолда бар мүмкіндікті пайдаланып, оқытудың жаңа тәсілдерін тиімді қолдану, жаңа технологияны әркімнің өз сабағында пайдалану арқылы оқушы жастарды халықтың дәстүр үрдісінде адамгершілікке, салауатты өмір сүруге баулу, дені сау ұрпақ тәрбиелеу – дене тәрбиесі пәні мұғалімдерінің басты міндеті. Олай болса, оқыту мен тәрбиелеудің ой елегінен өтетін әдіс-тәсілдерін, жаңашыл педагогтардың тапқан әдістемелерін біліп қана қою жеткіліксіз, оны әркім өз мүмкіндігінше күнделікті сабақта пайдалану қажет.

Балаларға адам денсаулығының қымбаттылығын, өмір сүру үшін қажеттілігін, бағалы байлық екенін түсіндіру. Балаларымызға сұлу да сымбатты, денсаулығы зор, күшті болуы үшін денені шынықтыру, оларға спортпен айналысудың қажет екендігінің маңызын түсіндіру. Мектепте оқушы бойында салауатты өмір салтын қалыптастырудың негізгі жауапкершілігі дене шынықтыру сабағының үлесіне жатады.

Сонымен оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыратын шарттар:

- дұрыс тамақтану;
- белсенді қимыл;
- денсаулықты нығайту;
- дұрыс, ұтымды дем алу;
- дәрігерлік бақылаудан өз уақытында өту;
- ең бастысы дене шынықтырумен айналысу.

Жылдан-жылға спортпен шұғылданатын жапстар да, үлкендер де көбеюде. Елімізде өткізіліп жатқан спорттық жарыстар мен турнирлердің де саны артуда.

Оқушылар денсаулығына әсер етуші физикалық дайындық, гигиеналық мәдениет, тамақтануды ұйымдастыру мен күн тәртібін сақтау, сыртқы орта (әлеуметтік, экономикалық, экологиялық) әсерлері, әлеуметтік-психикалық жағдайлар, мектептегі сауықтыру жұмыстары сияқты көрсеткіштер бойынша жүргізіледі.

Қорыта айтқанда, өмір өлшемі – салауаттық, салауаттық – өмір заңы. Салауатты өмір сүрмей тұрып, өміріңе қажетті нәрсені ала алмайсың. Денсаулығымыз жақсы болуы үшін салауатты өмір салтын қалыптастырудың маңызы зор. Себебі елді күні ертең ілгері апаратын – сауатты, білімді, дені сау жастар. Денсаулығы күшті, бойында күш-қуаты мол, шымыр, шыныққан, жан-жақты дамыған адам отаншыл келеді, ата-баба аманаттап қалдырған байтақ жерді қорғауға қабілетті келеді. Тәуелсіз мемлекетіміздің тірегі болар жас ұрпақтың дені сау болса ғана биік шыңдарға қолы жетері, халқына қызмет етері даусыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Қосбаев Қайырғали. Тәні саудың – жаны сау // Мектептегі дене шынықтыру. – 2014. – №4. – Б. 26-27.

2. Сабиров Х. Оқушылардың денсаулығына байланысты сауаттылығын арттыру мәселелері // Мектептегі дене шынықтыру. – 2017. – №1. – Б. 4-5.

3. Сырымбетов Б. Салауатты өмір салтына тәрбиелеу // Мектептегі дене шынықтыру. – 2014. – №4. – Б. 3-5.

ӘОЖ 378.0

Уразгалиева А.К., Бисенова С.К.
Ж.Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледжі,
Орал қ., Қазақстан

МӘҢГІЛІК ЕЛДЕГІ –БІЗДІҢ ҰЛТТЫҚ САНАМЫЗ

Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың халыққа жолдауында «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму» Жолдауында: «Біздің мақсатымыз - елі бақытты, жері гүлденген қасиетті Отанымыз Қазақстанды «Мәңгілік Ел» ету! Әлемдегі дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылып, бай да қуатты елдермен иық түйістіру» деп атап өткен болатын. Ел келешегін бәсекелі елдердің қатарына қосатын өскелең ұрпақты кемел біліммен байытатын білім беру жүйесінің мақсаты бәсекеге қабілетті тұлға даярлау болса, мәңгілік елдің заманауи мұғалімі өз елі мен жерін, мамандығын, отбасы мен оқушысын шынайы сүйетін маман болумен бірге өзгермелі заманның педагогикалық технологиясын игерген, қажеттілікке сай біліктілікті арттыруға даяр рухани қазыналы ізденімпаз, шығармашыл тұлға болуы тиіс.

Қазақстан Республикасы - бай тарихи дәстүрлері бар тәуелсіз мемлекет. Қазіргі таңда еліміз үшін азаматтарымыз бойындағы өзіндік қасиеттерге нұқсан келтірмей жаңа қасиеттерді, дербестікті және таңдау мен шешім қабылдау жағдайындағы жауапкершілікке баулу, қоғамдағы тиімділікті арттыруға әсер ететін білім, білік, дағдыларды ұлттық мәдениет аясында, рухани-адамгершілік негіздерін қалыптастыру мәселесі тұр. Білім беру жүйесі арқылы ғана оқыту мен тәрбиелеудегі жеке тұлғаға бағытталған жұмыс нәтижесінде студенттердің белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыруға, олардың азаматтық міндеттерінің және өз бетінше жұмыс жасау дағдыларын көтеруге болады.

Оқу-тәрбие барысында адамгершілікке, патриоттық, азаматтыққа тәрбиелейтін пәндердің ең бастысы -ана тілі, тарихи оқиғалар. Ол шәкірттерде отансүйгіштік, ұлтжандылық, идеалдық сенімдерін қалыптастырады. Әсіресе қазіргі кезде қазақ халқының тарихын қайта жазуда, хандарымыз бен билерімізді, шешендеріміз бен жырауларымызды тірілтіп дәріптеуде қазақ халқы тарихының орны бөлек. Тәуке, Жәнібек, Абылай, Кенесары сынды хандарымыз, Қабанбай, Бөгенбай, Сәмен, Рысбек, Қойгелді, Райымбектей қолбасшыларымыз, Аңырақайдағы шайқас (Ол – қазақтың Бородиносы. Бұл 300 жылдық соғысты Ұлы Отан соғысы деп тегін айтпайды), Төле би, Қазыбек би, Айтеке би тағы басқалар туралы тарихи деректер жастарымыздың рухани байлығын кеңейтіп, қоғамдағы орнын түсінуге көмектеседі. Күреспен, құрбандықпен және бабаларымыздың батырлығының арқасында ерікен жетістіктердің бәріне, өскелең ұрпақта, оларға құрмет пен қарауға жәнеде ізгі тілек- ниеттерін оятады.

Тарих пен әдебиеттен басқа пәндер әсіресе, қазақтың ұлттық педагогикасы, географиясы, тағы басқалар жастарды адамгершілік тәрбиеге үйретеді. Осы пәндер арқылы жастардың бойына еңбексүйгіштік, тәртіптілік, ұқыптылық, дәлдік сияқты моральдық қасиеттерді сіңіруге болады.Студенттерді тек пәндер арқылы емес, басқада оқудан тыс, үйірме жұмыстарында да адамгершілік тәрбиеге баулуға болады. Оған бірінші курс студенттерінің, аудиториядан тыс кураторлары және тәрбие жұмысы бойынша проректор басқада жетекшілердің этикалық әңгімесі, моральды-этикалық жиындар, пікір-сайыстар тағы басқалар жатады.

Жастардың адамгершілік тәрбиесінің мазмұны университеттегі пәндер, аудиториядан тыс өткізетін іс-шаралар арқылы қалыптасады. Осы өткізілетін сабақтар, іс-шаралар неғұрлым маңызды, студенттердің көзқарастарына, қазіргі заман талаптарына сәйкес қонымды болса, олар соғұрлым жастарды адамгершіліке тәрбиелеуге зор ықпал жасайды. Адамгершілік тәрбиенің өзіне тән міндеттері бар.

- Шәкірттерді өмір талабына сай қоғамдық моральдық нормасын орындауға қатыстыру;
- Шәкірттердің адамгершілік тәжрибесін қалыптастыру;
- Шәкірттердің санасына ұлттық қасиеттерді дарыту;
- Республика, оның Президентіне, Әнұранына, Рәміздеріне шәкірттердің сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеу.

Егеменді демократиялық-азаматтық қоғамды құру барысында Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін жариялап, өркениетке бағыт алған кезден бастап ақ болашақ жас ұрпақты мәдениетті, білімді, рухани интеллектуалдылығы жағынан жоғары етіп тәрбиелеудің мазмұнын түбегейлі жаңартуды көздеді. Осы айтылғандардың ішінде қазіргі жоғарғы оқу орындарының, қалаберсе жалпы білім беру мектептерінің алдындағы ең маңызды міндеттердің бірі - адамгершілік тәрбиесі арқылы жастардың бойында ұлттық сананы, азаматтық айқындамасын қалыптастыру.

«Мәңгілік Ел» идеясында Н.Ә. Назарбаев басты жеті құндылықты атап көрсетті: «Біріншіден, бұл – Қазақстанның тәуелсіздігі және Астанасы. Тәуелсіздік дегеніміз – елдің егемендігі, халықтың бостандығы, сана еркіндігі. Елдің аңсарлы азаттығы, елшілдік-ұлттық санасы, тарихымен қоса, рухани құндылықтары, рухы. Бұл бірнеше ғасырлар бойы халықтың армандаған қасиетті ұғымы. Арман болып жеткен тәуелсіздігімізді, ендігі жерде сақтап қалу біздің халқымыздың ең қасиетті борышы. Екінші құндылық, бұл – қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім. Біздің халқымыз – өзгеге қыспақ көрсетпек түгіл көмекке мұқтаж кез-келген ұлттың өкілін бауырына баса білген дана, мейірімді халық. Қазақ халқы сан ғасырлар бойы егемендігі мен тәуелсіздігі үшін күресіп келді. Өзінің ең жақсы қасиеттерінің: қатер төнген сәттерде бірігіп, ұйымдаса білуінің, сондай-ақ басқа халықтармен бейбітшілік, келісім мен тату көршілік жағдайында тұруға деген ынта-ықыласының

арқасында ол тарих тасқынының астында қалып қоймай, өзінің дербестігін, тәуелсіздігін сақтап, мемлекеттігін қалпына келтіре алғандығы тарихтан да аян. Сондықтан біздің ең басты мақсатымыз – тату-тәтті ынтымағы жарасқан көп ұлтты халқымыздың тыныштығы мен көркейіп өсуі. Қасиетті тәуелсіздігімізді – мықтап ұстап тұру. Ел дегенде, жер дегенде – білегін сыбанып, іске дайын тұратын, еліміздің жарқын болашағы үшін күресе білетін, намысты ұрпағымыз болса, қоғамымыздағы ұлттық бірліктің іргесі шайқалмаса, ұлтымыз өз әдет-ғұрпын, таза тілін сақтаса Мәңгілік ел боламыз, бұл – жеңіске жетуіміздің негізгі кепілі. Міне, біздің басты байлығымыз да – осы. Рухы еркін халық қана кез-келген мәселені шеше алады, әлемдік деңгейде өз орнын таба алады. Қазақ халқы өзінің тарихи негізгі ұлттық құндылықтарын өзі де танып, өзгеге де танытып, ұлттық тілін құрметтеп, жас ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелегенде ғана руханияты жоғары, зайырлы қоғам бола алады. Бұл – біздің үшінші құндылығымыз. Ғасырлар бойы басқыншылық-шапқыншылық, соғыстарға, отарлау езгісіне, әдейі ұйымдастырылған ашаршылық пен босқыншылықтарға, саяси қуғын-сүргіндерге және тағы басқа озбырлықтарға ұшыраса да осы күнге дейін негізгі халықтық-ұлттық ділін сақтаған қазақ ұрпақтарының ұлттық рухта тәрбиеленуі – аса зәру мәселе екендігі айқын сезіледі. XXI ғасырдағы тәуелсіздік осы ежелден келе жатқан ұлттық идея мен ұлттық идеологияның маңызын арттыра түсті, ұлттық рухымызды асқақтатты. Мәңгілік ел болу үшін ұлттың рухын асқақтарып, тілін, дінін, тарихын, әдебиеті мен мәдениетін яғни ұлттық құндылықтарын жете зерттеп, насихаттау міндеті тұр. Өйткені, қай халықтың болмасын өзге жұртқа ұқсамайтын бөлек болмыс-бітімін даралап, өзіндік тағдырын айқындайтын басты белгі – әдебиеті мен мәдениеті, рухы мен тілі. Ал, «Әрбір ұлт – өзінің халқы үшін Ұлы Халықтың мәңгі ғұмыры – оның тілінде» (Ш.Айматов). Елбасы төртінші құндылық, бұл – индустрияландыру мен инновацияларға негізделген экономикалық өсім екендігіне тоқтала отырып, әрбір қазақстандықтардың әл-ауқатының жақсарып дамыған отыз елдің қатарына қосылудың бірден-бір сара жолын анықтап берді. Бесінші құндылық, бұл – Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы. Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы Елбасының қазақстандық қоғамның бүгінгі, жаңа замандағы бейнесі деуге болады. Президент Н.Ә.Назарбаевтың жаңғырту үрдістерінің табыстылығын жүзеге асыратын басты қағидалардың бірі ынталандыру. Адал еңбекке ынталандырудың жолын табу, еңбек табыстарын қоғамдық ынталандырудың жүйесін құру Қазақстандағы әлеуметтік жаңғыртудың аса маңызды мәселелерінің бірі. Бұл рейтинг жүйесі. Әркім атқарған еңбегіне орай және көрсеткен нәтижесіне қарай бағалануы заңдылық. Адал еңбек еткен ғана бақытты болмақ. Алтыншыдан, бұл – тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы;

«Ана тілі –бәріміздің анамыз, өйткені, ол-ұлтымыздың анасы». «Толыққанды тілсіз – толыққанды ұлт болуы мүмкін емес». Ана тіліміз – біздің бүгініміз үшін де, ертеңіміз үшін де мәңгіліктің тілі. Нұрсұлтан Әбішұлы «Қазақстан - 2050» Стратегиясын жариялаған Жолдауында айқын атап көрсеткеніндей: «Қазақ тілі жаппай қолданыс тіліне айналып, шын мәніндегі мемлекеттік тіл мәртебесіне көтерілгенде, біз елімізді Қазақ мемлекеті деп атайтын боламыз». Түпкі мұрат – тәуелсіз елімізді Мәңгілік Ел ету. Жетінші құндылық, бұл-еліміздің ұлттық қауіпсіздігі және бүкіләлемдік, өңірлік мәселелерді шешуге жаһандық тұрғыдан қатысуы. Сананы қалыптастыру әдістері студенттің халықтық педагогика идеяларына негізделген ұлттық сана қалыптастыру оның қажеттілігін саналы түрде түсінуіне негіз болады. Осы сипатта дұрыс ұйымдастырылған оқу-тәрбие процесі студентте ұлттық сана деңгейінің дамуына ықпал етеді. Сондықтан шәкірттің белгілі бір қасиеттің мәнін түсінбейінше, оның бойында сол қасиетті қалыптастыру, тәрбиелеу мүмкін емес. Жеке тұлғаның санасын қалыптастыру әдістері студенттердің халықтық педагогикадан алған білімдерін күнделікті тәжірибеде белсенді қолдануға, яғни ұлттық сана қалыптастыруда маңызды. Оқытушы өз сабақтарында халықтық педагогика мұраларын, ислам хадистерін, ақын-жыраулар тағылымдарын, Абайдың “Қара сөздері”секілді тәлімдік мәні зор материалдарды пайдаланып, этикалық тақырыптағы әңгімелер, түсіндірмелер, түсініктемелер, лекциялар, этикалық әңгіме-сұхбаттар, ақыл-кеңестер, мысалдар қолдану өз нәтижесін беретіні дәлелденді. Бұл әдістердің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері мен қолдану аясы бар, олардың әрқайсысы оқытушының жоғары біліктілігі мен педагогикалық шеберлігіне байланысты.

Студенттердің ұлттық санасын қалыптастыруда мынадай жұмыс формаларын пайдаланамын:

Дәрісбаяндар – халықтық педагогиканың бай мұраларынан берілген жарқын ақпарат, деректер, қызықты мысалдар т.б. негізіндегі дәрісбаяндар студенттердің ынта-ықыласын тудырып, ұлттық сананы қалыптастыруға мүмкіндік береді.

“Сократтық сұхбат” – кезегімен қосымша сұрақтар қоя отырып, оларға жауап тауып, студенттерде ұлттық сана деңгейінің қаншалықты екендігін байқауға болады.

Ашық микрофон – болашақ мұғалімдер үшін халықтың педагогика идеяларының ықпалы туралы мәселені талқылау үшін қолданылады.

Ұлы тұлғалар күні – халқымыздың батыр ұлдары мен қыздары, ұлттық мақтанышторымыз болған Ұлы тұлғалар (Абай, Ыбырай, Міржақып т.б.) мерейтойларына орай өткізілетін танымдық, құндылық бағыт беретіндей қызықты да мазмұнды шара.

Пікір – сайыс – екі топ кезегімен ой толғаныстары мен шешімдерін ортаға салып, өз жобаларын қорғайды.

Сыр – сұхбат – қазіргі кезеңде қоғамымызда болып жатқан өзгерістерге сай, адамдардың бойындағы ұлттық сана деңгейінің өзгеруі, халықтық педагогика идеяларындағы ой-пікірлердің ерекшелігі; мәселенің шешімін табу жолдары т.б. мәселелерге арналған тәрбиелік әңгіме сағаты.

Қарсыластар сайысы – алдын-ала жинақталған пікірталас материалдары негізінде көкейкесті мәселелер жөнінде қарсы 2 топтық пікірлерін ортаға салу, сараптау, тұжырымдар жасауға арналған сөз-жарыс.

Дұрыс ұйымдастырылған оқу-білім, еңбек, іс-әрекет тұлғаны дамытады, өмірлік дұрыс бағыт таңдауына, ұлтын, елін, жерін суюге мүмкіндік береді. Сонымен, халықтық педагогика мұралары мен одан

бастау алған ғылыми ізденістер, зерттеулер мен озат педагогикалық тәжірибелерге талдау жасау негізінде студенттердің ұлттық санасын қалыптастыру мәселесін қамтамасыз ететін педагогикалық шарттарды анықтадық:

- болашақ мұғалімдердің халықтық педагогика негізіндегі ұлттық санасын мақсаттылықпен, тиімділікпен қалыптастыру, халықтық мұраларды, этнопедагогиканы, ұлттық психологияны, Қазақстан тарихы пәндері жүйесін оқып үйрету;
- ұлттық сана қалыптастыруда студенттердің дара ерекшеліктерін зерттеу, олардың тұтастай ішкі психологиялық дербестік ерекшеліктерін, олардың қабілеттерін және әдіснамалық принциптің сана мен іс-әрекеттің бірлігі негізінде, олардың мінез-құлықтарының, қызығушылықтары мен іс-әрекетінің өзгешеліктерін айқындау арқылы осы іс-әрекеттің тұлғалық субъектісі деп тану;
- субъектілердің жаңа әлеуметтік-мәдени орта жағдайында халықтық педагогика идеяларына негізделген ұлттық санасын қалыптастыра отырып, студенттер лойында ұлттық сана қалыптастырып, дамытуға бағытталған педагогикалық жұмыстарды қамтамасыз ету;
- педагогикалық пәндерді оқыту, тәрбие жұмыстарын жүргізу негізінде ұлттық санасын дамыту; студенттердің өз бетінше ізденушілік, ұлттық мәдениетті дамытушы тұлға ретінде қарауы.

«Мәңгілік Ел» жалпы Қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы. Ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі арманы болатын. Әлеуметтік маңызы зор құндылықтың мән-мағынасын ұғындыру, баланың санасына, сезіміне, түйсігіне, мінез-құлқына әсер ететіндей дәрежеге жеткізу ұстаздық шеберлікті қажет етеді.

Тарих сабағында студенттердің дүниеге ғылыми көзқарасы қалыптастырылады, адамгершілікке, имандылыққа, ізгілікке тәрбиеленеді, отаншылдыққа,халықтарды құрметтеуге, сыйлауға яғни халықтар достығына тәрбиеленеді, бейбітшілікті сақтауға, туған жерін сүйе білуге тәрбиеленеді.

Қазақстан Республикасының баянды тәуелсіз ел болуы үшін ұлттық құндылықтар, тәрбие арқылы халық педагогикасынан нәр алып адами құндылықтардың барлық саласын бойына сіңірген, таза елжанды азаматтар қажет. Қазақ елі үшін бар білімі мен қабілетін сарып ететін, елін, туып өскен жерін, тілін, халқының салт-дәстүрін,тарихын, дінін, мәдениетін құрметтейтін жеке тұлға тәрбиелеу.Ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу дегеніміз-халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған тәжірибесі мен ізгілік қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру. Бүгінгі таңда жаһандану үрдісі жүріп жатқан жағдайда ұлттық мүдде, ұлттық тәрбие, ұлттық құндылық, ұлттық рухымызды сақтап қалу - алдымызда тұрған үлкен міндет. Ұлттық тәрбие дегеніміз - сана сезім мен сенім қалыптастыру. Бүгінгі ұрпағымызды бірнеше ғасырлардан жинақталған ата-бабамыздың мол мұрасымен, ұлттық құндылықтарымен сусындату-біздің басты парызымыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы (2014 ж. 17.01.). – Астана, 2014.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Алматы, 2008.
3. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырыдамасы.
4. Қазақстан тарихы. 2010. – №11; 2009. – №10.
5. XX ғасырдың басында қазақ этнопедагогикасының ғылым ретінде қалыптасуы [электронды ресурс]. – bigox.kz/.
6. Сыздықов С. «Мәңгілік Ел» Бұл көне тарихтан тін тартқан идеяның жаңа дәуірмен ұштасуы // Егемен Қазақстан. – 2014. – 4 желтоқсан.
7. Айталы А. «Мәңгілік Ел» идеясының тарихи тамыры // Егемен Қазақстан. – 2014. – 26 ақпан.

УДК 378

Утеева Р.А.
Тольяттинский государственный университет,
г. Тольятти, Россия

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОДГОТОВКИ БАКАЛАВРОВ И МАГИСТРОВ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РОССИИ

Как известно, подготовка бакалавров и магистров педагогического образования в России, не считая дореволюционного времени, в отдельных вузах была начата с 1992 года. Однако, повсеместно вузы перешли от подготовки учителей математики к бакалаврам и магистрам сравнительно недавно, после принятия в 2012 г. Федерального закона "Об образовании в Российской Федерации".

Изначально в государственных образовательных стандартах высшего профессионального образования (ГОС ВПО 1 поколения, 2000 г., ГОС ВПО 2 поколения. 2005 г.) предусматривалось соблюдение профильной направленности будущих бакалавров и магистров (физико-математическое образование), что способствовало сохранению большинства фундаментальных дисциплин математического и педагогического циклов в учебных планах. Позже переход на федеральные государственные образовательные стандарты высшего профессионального образования по направлению «Педагогическое образование» (ФГОС ВПО 3 поколения, ФГОС ВПО 3+, 2016г.) с общей структурой стандарта (базовая и вариативная части)

унифицировал различные профили (математическое, физическое, географическое, историческое, художественное и др.), тем самым, делегируя вузам разработку перечня дисциплин учебного плана. Все это привело к тому, что во многих вузах существенно сократилось число часов и количество дисциплин математического цикла, исчезли ряд важных для будущих учителей математики дисциплин, относящихся к элементарной математике и методике обучения математике.

Исходя из личного многолетнего опыта подготовки учителей математики, а затем бакалавров и магистров математического образования, отмечу наиболее важные, на мой взгляд, проблемы.

1. Определение содержания, объема и перечня дисциплин учебного плана. От её решения зависит в первую очередь, качество предметно-методической подготовки будущих учителей математики, а также проблемы мобильности студентов разных вузов.

6-го июня 2017 г. состоялось заседание бюро Президиума НМС по математике Министерства образования и науки РФ, на котором был рассмотрен вопрос о структурах программ и примерных учебных планах бакалавриата по направлению 44.03.05 Педагогическое образование, относящихся к профилям подготовки «Математика и информатика», «Математика и экономика». Тема заседания была определена по предложению секции педагогических вузов НМС (председатель секции профессор МПГУ - В.А. Смирнов). Обсуждение разработанных структур программ и примерных учебных планов было проведено в апреле 2017 г. на Международной научной конференции «Математика. Образование. Культура», проведенной на базе нашего Тольяттинского государственного университета, в которой приняли участие более двухсот учёных, преподавателей вузов и учителей математики школ из России и 11 стран ближнего и дальнего зарубежья. При разработке проектов структуры программ за основу был взят опыт подготовки бакалавров указанных выше профилей в МПГУ [1].

Внедрение предложенного плана подготовки бакалавров профиля «Математика и информатика» в вузах позволит объединить усилия ученых и практиков в исследовании и проектировании новой методической системы обучения бакалавров математического образования, в совершенствовании качества их подготовки, в разработке научно-методического сопровождения.

2. Обозначим еще одну проблему, связанную с неопределенностью статуса бакалавра и магистра математического образования: к чему необходимо готовить первых и вторых? Ни стандарты, ни другие нормативные документы пока не дают однозначного ответа на этот вопрос. Если ранее требования к результатам освоения основных образовательных программ были сформулированы на языке знаний, умений и навыков, то в стандартах 3+ они уже сформулированы на языке компетенций: общекультурных (ОК), общепрофессиональных (ОПК) и профессиональных (ПК).

На практике проблема решается по-разному: подготовка бакалавра основывается на фундаментальной составляющей программы, т.е. строится аналогично подготовке будущих учителей математики (тот же план, те же дисциплины, те же учебники); либо она сводится к его практической подготовке в качестве учителя математики основной (5-9 классы) школы.

По мнению Г.И. Саранцева [2] решение проблемы совершенствования профессиональной подготовки бакалавра состоит в гармонизации фундаментальной и практической составляющих подготовки, средством которой выступает современное методическое мышление.

Нерешенной проблемой для работодателей также пока остается статус учителей с квалификацией «магистр» педагогического (математического) образования.

При разработке основной профессиональной образовательной программы высшего образования (ОПОП ВО) для магистров, вариативная часть каждого цикла определяется вузом самостоятельно и в большей степени зависит от потребностей конкретного региона, кадрового состава преподавателей, обеспечивающих реализацию магистерской программы.

Как показал анализ опыта работы вузов, в целом, дисциплины вариативного блока сводятся к углублению фундаментальной математической подготовки будущих магистров математического образования и к формированию у них профессиональных компетенций по применению инновационных методик и технологий в предметной области «Математика» [3; 4; 5].

Таким образом, состав перечня дисциплин в учебных планах, их содержательно-методическое наполнение и сопровождение требуют тщательного осмысления и обсуждения с учетом мнения как научно-образовательной среды, так и самих магистров, уже получивших степень и работающих в образовательных учреждениях.

В Тольяттинском государственном университете подготовка магистров математического образования ведется с 2010 г. (очная форма), с 2016 г. (заочная форма с применением дистанционных образовательных технологий).

Наш подход к разработке ОПОП «Математическое образование» для магистров основан на практико-ориентированной направленности каждой дисциплины учебного плана, их взаимосвязи друг с другом и с выполнением магистерской диссертации по наиболее актуальным темам теории и методики обучения математике в общеобразовательной школе, реализующей углубленный математический уровень [6-11].

Вариативная часть учебного плана включает в себя такие дисциплины: Проектирование содержания элективных курсов по математике для предпрофильного и профильного обучения; Избранные главы геометрии для профильной школы; Теория и методика обучения математике в профильной школе.

В рамках первой дисциплины студенты учатся самостоятельно проектировать программы элективных курсов и разрабатывать их содержательно-методическое обеспечение. Темы для разработки ЭК

подбираются с учетом тем их магистерских диссертаций. К экзамену студенты готовят портфолио по дисциплине, включающее следующие материалы:

1. Обзор программ ЭК по тематике, схожей с тематикой проектируемого ЭК.
2. Программу элективного курса по заданной теме.
3. Методические рекомендации по проведению ЭК.
4. Темы проектов для учащихся в рамках ЭК.
5. Список литературы для учителя по данному ЭК.
6. Список литературы для учащихся .
7. Интернет-источники.
8. Рецензию школы (учителя математики) на программу ЭК .
9. Презентация авторского ЭК.

Программы ЭК, удовлетворяющие определенным требованиям рекомендуются к печати и к внедрению в практику работы школы.

При разработке элективного курса и его представления на экзамене студентам необходимо подготовиться к ответам на следующие вопросы:

1. В чем достоинства представленного Вами элективного курса?
2. Как представленный элективный курс решает проблему межпредметных и внутрипредметных связей курса алгебры, геометрии и дисциплин профиля?
3. Какие основные знания, умения и компетенции формируются в результате изучения данного элективного курса?
4. Сформулируйте основные цели и задачи представленного Вами ЭК.
5. Из каких блоков (модулей) состоит представленный Вами ЭК? Дайте характеристику каждого блока (модуля).
6. Поясните основные принципы отбора содержания Вашего ЭК.
7. На примере одного-двух занятий раскройте методику работы учителя (формы и методы организации учебной деятельности учащихся).
8. Приведите примеры тем проектов для учащихся.
9. Какую литературу Вы рекомендуете для учителя и учащихся?
10. Как будут оцениваться учащиеся по итогам изучения ЭК?

К дисциплинам по выбору в учебном плане относятся: Научно-исследовательская работа по математике учащихся старших классов; Методика организации проектной деятельности учащихся по математике; Элементы теории вероятности и математической статистики в школьном курсе математики; Практикум по решению задач итоговой аттестации по алгебре и началам анализа.

Так, например, допуском магистрантов к экзамену по дисциплине «Научно-исследовательская работа по математике учащихся старших классов» является практическая подготовка каждым студентом одного-двух учащихся к конференции «Дети. Интеллект. Культура», которую ежегодно организует кафедра в зачетную неделю. Жюри конкурса НИР школьников по математике составляют научные руководители магистрантов. Лучшие работы школьников, выполненные под руководством магистрантов, рекомендуются к участию в городской конференции школьников «Первые шаги в науку» (2-9 классы) и «Взлет» (10-11 классы).

3. Практически недостаточно исследованными пока остаются проблема преемственности подготовки бакалавров и магистров математического образования; проблема отбора бакалавров в магистратуру; проблема мотивации и осознанного выбора магистерской программы.

Анализируя качество подготовки выпускников магистратуры можно отметить следующее: лучшие результаты демонстрируют магистры, окончившие специалитет, нежели бакалавриат; более осознанно осваивают программу магистратуры те студенты, которые уже имеют опыт работы в школе.

Список литературы

1. Решения НМС. Сайт научно-методического совета по математике Министерства образования и науки [электронный ресурс]. – http://nuclphys.sinp.msu.ru/math/.

2. Саранцев Г.И. Исследование структуры профессиональной подготовки бакалавра по направлению «Педагогическое образование» // Интеграция образования. – 2015. – Т. 19. – № 4. – С. 16–22.

3. Брейтигам Э.К., Кисельников И.В. Предпосылки, специфика и становление подготовки педагогов-математиков в магистратуре по направлению «Педагогическое образование» // Теория и практика общественного развития. – 2014. – №4. – С. 91- 95.

4. Стефанова Н.Л. Исследовательская составляющая магистерской программы «Математическое образование в системе профессиональной подготовки» // Проблемы совершенствования математической подготовки в школе и в вузе: Материалы Всероссийской конференции / Под ред. В.Л. Матросова, Л.И. Боженковой. – М.: ФГБОУ ВПО МПГУ, 2012 . – С. 324-325.

5. Томилова А.Е. Проблемы подготовки магистров по направлению «Педагогическое образование» / Проблемы теории и практики обучения математике: Сборник научных работ, представленных на Межд. науч. конф. «65 Герценовские чтения» / Под ред. В.В. Орлова. – СПб: РГПУ им. А.И. Герцена, 2012. – С. 65.

6. Утеева Р.А. Программа подготовки магистров математического образования к организации научно-исследовательской работы учащихся по математике // Исследовательский подход в образовании: проблема подготовки

педагога: Научно-методический сборник в 2-х томах. Т. 1. Теория и методика / Под общ. ред. проф. А.С. Обухова. – М.: Общероссийское общественное Движение творческих педагогов «Исследователь». – М.: МПГУ, 2012. – С. 648-661.

7. Uteeva R. Current problems of the modern methodogy of teaching mathematics // Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia ad Didacticam Mathematicae Pertinentia. – Instytut Matematyki Uniwersytet Pedagogiczny. – 2012. –Vol. IV. – P. 167-174.

8. Утеева Р.А. Актуальные проблемы определения содержания подготовки магистров математического образования в свете новых стандартов // Дидактика Яна Амоса Коменского: від минулого до сьогодения: материалы Першоі Міжнародноі Інтернет- конференціі (м. Умань, 22 лютого 2013 року) // Вісник лабораторіі дидактики імені Я.А. Коменського / Гол. ред. Н.С. Побірченко. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2013. – С. 88-90.

9. Утеева Р.А. Практико-ориентированная подготовка магистров математического образования к проектированию содержания элективных курсов // Проблемы и перспективы физико-математического и технического образования: Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием / Отв. ред. Т.С. Мамонтова. – Ишим, 2014. – С. 75-81.

10. Pardala A., Uteeva R, Ashirbaev N. Mathematical education in terms of innovative development / Mathematics teaching-research journal online .– New York. – 2015. – V7. – N 4 [электронный ресурс]. – http://www.hostos.cuny.edu/mtrj.

11. Утеева Р.А. Методические проекты студентов магистратуры по направлению подготовки «Педагогическое образование» // Математика и математическое образование: сборник трудов VII международной научной конференции «Математика. Образование. Культура» (Россия, г. Тольятти, 29-29 апреля 2015 года) / Под общ. ред. Р.А. Утеевой. – Тольятти: ТГУ, 2015. – С. 61-66.

УДК 378.147.34

Утемисова Э.К., Кереева К.А.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

КОНТРОЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ

Одним из важнейших условий эффективности самостоятельной работы студентов является ее контроль. Понимание студентом сути реализуемой системы контроля самостоятельной работы на всем протяжении обучения в вузе дисциплинирует, предохраняет от бесцельной траты времени, вносит организованность и упорядоченность в учебную деятельность, подготовку к итоговому контролю, а в целом обеспечивает субъектную позицию студента в процессе всего периода обучения.

Контроль – это процесс проверки и сопоставления фактических результатов обучения с запланированными и установление их соответствия нормам, стандартам. Контроль включает выявление результатов, их измерение и оценивание, что предполагает создание системы, включающей цели, задачи, предметы контроля и его содержание, формы, виды, методы и т. д.

Общей целью контроля самостоятельной работы студентов является получение обратной связи о том, как происходит учебная деятельность студентов, предупреждение возможных ошибок и упущений, своевременное выявление отклонений для недопущения дальнейшего снижения качества самостоятельной работы студентов и качества работы педагогов в организации образовательного процесса, а также изучение и оценка уже свершившихся отклонений и принятие решений по их устранению.

Эффективность контроля в свою очередь обеспечивает реализация следующих *принципов*:

1. Стратегическая направленность контроля означает установление приоритетности и сосредоточенность контролирующей деятельности на главном, прежде всего на выявлении степени решения задач, соответствующих дисциплине, практике, научно-исследовательской работе студентов и т. д.

2. Определенность контроля (целевая, предметная, персональная, нормативная и временная) означает точное определение целей и задач контроля, его предмета, состава контролирующей и контролируемой групп, критериев и норм оценки, определение сроков контроля.

3. Системность контроля означает, что контроль самостоятельной работы студентов – только часть системы контроля образовательного процесса, что все виды контроля учебной деятельности студентов дополняют друг друга и дают в совокупности объективную информацию об уровне подготовки студентов и состоянии дел в образовательном учреждении.

4. Демократичность и толерантность означают, что при осуществлении контроля самостоятельной работы студентов предполагается смещение центра тяжести с авторитарности и единоначалия на демократизацию и децентрализацию. Данный принцип предполагает делегирование прав, полномочий и ответственности в осуществлении контроля самим студентам, расширение доверительности контроля. Это реализуется за счет использования коллективных форм контрольной деятельности (в том числе «преподаватель – студент», «студент – студент») и таких ее форм, как самоконтроль и взаимоконтроль. Следует также подчеркнуть, что этот принцип предусматривает открытость, гласность контроля, его ориентированность на конструктивное решение имеющихся проблем. Важным требованием, предъявляемым к проверяющему преподавателю или студенту в связи с этим, становится проявление

толерантности к индивидуальным особенностям проверяемого.

5. Оптимальность и объективность означают, что при реализации контроля следует избирать содержание, формы и методы, которые адекватны целям проверки и позволяют получать объективную информацию о состоянии контролируемого объекта.

6. Созидательность осуществляемой проверки означает, что основное предназначение контроля заключается в том, чтобы способствовать получению положительных результатов обучения, повышению качества самостоятельной работы студентов, улучшению деятельности всего педагогического коллектива и каждого педагога в отдельности. Важнейшим аспектом проверки является методическая помощь студентам в осознании сильных и слабых сторон их учебной деятельности, устранении имеющихся недостатков, определении путей и способов совершенствования. Именно методическая составляющая контроля делает его педагогически целесообразным и корректным.

Эффективность контроля обеспечивает соблюдение следующих *требований к его проведению*:

1) целенаправленность, планомерность и систематичность – контроль должен осуществляться в соответствии с запланированным ходом учебно-воспитательного процесса, составлять его органическую часть и строиться на основных вопросах программы обучения;

2) объективность – контроль основан на критериях и нормах оценки, отражает уровень усвоения учебного материала и освоения умений и навыков;

3) полнота охвата контролем всех разделов, задач, значимых компонентов учебного процесса;

4) разнообразие форм, методов проведения обеспечивает выполнение всех функций контроля, повышение интереса обучающихся к его проведению и результатам;

5) индивидуальный характер – необходимо фиксировать результаты индивидуального процесса, уровень знаний конкретного студента, учитывать индивидуальные качества (застенчивость, медлительность, физические недостатки и т.д.);

6) экономичность по временным затратам (при проведении и проверке);

7) гласность означает фиксацию хода и результатов контроля и своевременное информирование о результатах, процедуре, критериях оценки;

8) обоснованность, мотивированность проведения контроля требованиями нормативов (соотносится с ответами других студентов, с самооценкой, с мнением группы).

Студент должен иметь информацию о системе контроля самостоятельной работы, которая представлена в различных документах: учебный план; учебно-методические комплексы по дисциплинам (УМКД). Управление самостоятельной работой студентов осуществляется через следующие формы контроля (основание для данной классификации – место в учебном процессе): следящий, текущий, итоговый.

Следящий контроль осуществляется в ходе аудиторных занятий в процессе выслушивания устных ответов студентов, собеседования, диспутов, дискуссий и т. д. Преподаватель может также фронтально просмотреть наличие письменных работ, конспектов, проверить выполнение студентами упражнений, задач и т. д. Критериями оценки при осуществлении следящего контроля являются: уровень освоения учебного материала; умение использовать теоретические знания при выполнении практических задач; самостоятельность, обоснованность и четкость изложения ответа и т. д. Следящий контроль позволяет преподавателю установить ритмичность выполнения студентом заданий, ответственное отношение к учебе. Для более качественной оценки возможно использование самооценки, взаимооценки студентов по разработанным картам, вопросникам, реферированию и аннотированию студентами заданий, выполненных при подготовке к занятию и на самом занятии [1, с. 129].

Текущий контроль осуществляется в ходе проверки и анализа отдельных видов самостоятельных работ, выполненных студентами во внеаудиторное время. Это, как правило, работы индивидуального характера – индивидуальные домашние задания (ИДЗ): рефераты, мини-исследования, методические разработки, самоотчеты и т. д. Критерии и нормы оценки разрабатываются преподавателем в соответствии со спецификой данного вида работы. Преподаватель обеспечивает своевременное получение студентами данной информации, а также методических указаний по выполнению заданий. Данные виды работ преподаватель собирает и проверяет, выставляя соответствующую оценку. Своевременные выполнение и сдача ИДЗ могут быть определены преподавателем дисциплины как допуск к промежуточному или итоговому контролю. Содержание ИДЗ может быть включено в итоговый контроль, а оценки могут влиять на итоговую оценку (прежде всего, если используется балльно-рейтинговый контроль).

Промежуточный контроль по дисциплине осуществляется при проведении контрольных работ, тестирования (в ходе учебных занятий). Преподаватель выставляет оценки за данные виды работы в соответствии с разработанными им критериями и нормами. Наличие положительной оценки за контрольную работу или тест может определяться как допуск к итоговому контролю или являться одной из слагаемых общей оценки, получаемой на итоговом контроле (прежде всего, если используется балльно-рейтинговый контроль). Промежуточный контроль по научно-исследовательской работе студентов может быть реализован как участие в конкурсе, выступление на конференции.

Итоговый контроль осуществляется через различные формы.

Студенту следует знать не только, какие формы итогового контроля ему предстоит пройти, но и реализуемые в них способы оценивания:

1) по каждой учебной дисциплине – это зачет («зачтено», «не зачтено») или экзамен («отлично», «хорошо», «удовлетворительно», «неудовлетворительно»); обязательные контрольные работы («зачтено», «не зачтено»);

2) по каждой практике – представление отчета («отлично», «хорошо», «удовлетворительно», «неудовлетворительно»);

3) по научно-исследовательской работе в семестре – представление отчета по выполнению плана научно-исследовательской работы («зачтено», «не зачтено»);

4) итоговая государственная аттестация – государственные экзамены («отлично», «хорошо», «удовлетворительно», «неудовлетворительно»); выполнение выпускной квалификационной работы – защита («отлично», «хорошо», «удовлетворительно», «неудовлетворительно»).

Каждый преподаватель для итогового контроля разрабатывает по своей дисциплине теоретические вопросы и практические задания (задачи), которые студенты обычно выполняют в ходе самостоятельной аудиторной или внеаудиторной работы. В связи с этим студентам следует еще в начале освоения дисциплины иметь список вопросов и заданий итогового контроля, чтобы определить ритм и интенсивность своего труда по подготовке к нему.

Вполне логично обратить особое внимание на их подготовку. Важно соотнести все вопросы задания итогового контроля с тематикой аудиторных занятий и представленной преподавателем «Программой самостоятельной работы студентов по освоению дисциплины». Это поможет студенту осознать значимость заданий, предлагаемых для самостоятельного выполнения. Опытные преподаватели также рекомендуют студентам обратить внимание на субъективную оценку сложности того или иного вопроса или задания и уяснить, изучаются они в процессе аудиторных или внеаудиторных занятий. Это поможет принять правильное решение о необходимости присутствия и активной работы на соответствующих занятиях (или консультациях по самостоятельной работе студентов).

Традиционная форма проведения экзамена предполагает индивидуальные ответы студента на один-два вопроса и выполнение одного практического задания (в соответствии с выбранным экзаменационным билетом). Вместе с тем преподаватель может использовать письменные формы итогового контроля, предполагающие представление или публичную защиту портфолио по дисциплине, выполненных студентами итоговых творческих работ, проектов или других продуктов творческой деятельности.

Итоговый контроль осуществляется в период зачетной недели и экзаменационной сессии. По нормативу на подготовку к экзамену отводится тридцать шесть часов внеаудиторной самостоятельной работы. Вместе с тем студентам следует понимать, что подготовка к нему происходит постепенно в процессе выполнения специально разработанных преподавателем заданий. Чтобы понять, что случайных заданий не бывает, студент должен изучить список вопросов и заданий к итоговому контролю.

В период экзаменационной сессии самостоятельная работа приобретает важнейшее значение. Для подготовки к сессии и успешной сдачи зачета или экзамена необходимо повторить весь учебный курс. Студентам следует обратить внимание на те вопросы, которые были слабо изучены или не поняты в ходе учебного процесса, а также на темы, предложенные для самостоятельного изучения. Представляется важным присутствие на консультации перед экзаменом.

Можно порекомендовать студентам заранее задать преподавателю те вопросы, освещение которых для них важно.

Характеризуя формы контроля, используемые преподавателем, следует отметить возможность их классификации по особенностям коммуникации (по форме организации взаимодействия субъектов): фронтальная, индивидуальная, групповая. Так, если при проведении зачета по дисциплине студенты выступают индивидуально, защищая свое портфолио, то контроль является итоговым по месту в учебном процессе. Но при этом по форме организации взаимодействия субъектов это фронтальный контроль, так как студент общается и с преподавателем, и с другими студентами, которые не только присутствуют на защите, но задают вопросы, высказывают свое мнение по поводу и содержанию портфолио и по поводу самого выступления.

Следует обратить внимание студентов на то, что преподаватель дисциплины, руководитель практики или научный руководитель (руководитель научно-исследовательской работы студентов) определяет форму выполнения и представления для контроля всех учебно-исследовательских заданий, а именно: письменную, устную, смешанную, с использованием технических средств и информационных систем.

Выделим общие критерии оценки письменных работ: объем и структура работы; логика изложения материала; использование соответствующей терминологии; наличие ссылок на источники информации; степень раскрытия проблемы (темы); выполнение необходимых расчетов, представление результатов в таблицах, рисунках; формулировка выводов по итогам работы; соблюдение стилистики вида документа.

При оценке устного выступления по результатам самостоятельной работы общими критериями являются: уровень освоения учебного материала; умение использовать теоретические знания для решения практических задач; обоснованность и четкость изложения ответа. Преподаватели учитывают общие критерии при разработке критериев и норм оценки по каждому заданию.

В связи с формами выполнения и представления для контроля учебно-исследовательских заданий могут быть выделены соответствующие виды контроля: письменный, устный или в смешанных формах, а также контроль с помощью технических средств и информационных систем. Основанием для данной

классификации видов контроля стала форма представления результатов самостоятельной работы студентов.

Для понимания студентами разнообразия контрольных процедур, участниками которых они являются, следует хотя бы кратко представить характеристику понятия «метод контроля» и рассмотреть специфику некоторых методов. Методы контроля – это способы деятельности преподавателя и студентов, в ходе которой выявляются качество усвоения учебного материала и овладения студентами требуемыми знаниями, умениями и навыками.

Преподаватель выбирает метод контроля в соответствии с содержанием, формой, видом контроля и т. д.

Основные методы контроля:

– устный опрос, собеседование (фронтальный, индивидуальный, комбинированный, групповой),

– письменная проверка,

– смешанная проверка,

– практическая проверка,

– стандартизированный контроль (тестирование) и т. д.

Устный опрос позволяет оценить знания и кругозор студента, умение логически построить ответ, владение монологической речью и иные коммуникативные навыки. Он обладает большими возможностями воспитательного воздействия преподавателя, так как при непосредственном контакте создаются условия для его неформального общения со студентом.

Письменный опрос позволяет объективно оценить ответы студентов, сэкономить время преподавателя в процессе аудиторных занятий, сохранить объективный характер отметки, так как преподаватель не учитывает индивидуальные особенности студентов.

Контроль результатов образования с использованием информационных технологий и систем обеспечивает: быстрое и оперативное получение объективной информации о фактическом усвоении студентами контролируемого материала, в том числе непосредственно в процессе занятий; возможность детально и персонифицированно представить эту информацию преподавателю для оценки учебных достижений и оперативной корректировки процесса обучения; формирование и накопление интегральных (рейтинговых) оценок достижений студентов по всем дисциплинам и модулям образовательной программы; привитие практических умений и навыков работы с информационными ресурсами и средствами; возможность самоконтроля и мотивации студентов в процессе самостоятельной работы. В то же время контроль с применением технических средств уступает письменному и устному контролю в отслеживании индивидуальных способностей студента [2, с. 110].

Список литературы

1. Дыбина О.В., Щетинина В.В. Построение системы организации самостоятельной работы бакалавров в вузе // Научное мнение. – 2013. – № 3. – С. 126–131.

2. Проектирование основных образовательных программ при реализации уровневой подготовки кадров на основе федеральных государственных образовательных стандартов: учеб. метод. пособие / Под ред. С.В. Коршунова. – М., 2010. – 212 с.

УДК:796.035

Федорченко Л.И., Джумагалиев А.Х.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова,
г. Уральск, Казахстан

СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ ЗКГУ ИМ.УТЕМИСОВА И ЕГО ДИНАМИКА

На протяжении последних десятилетий сохраняется устойчивая тенденция ухудшения здоровья студентов. Увеличение заболеваемости по всем классам болезней, ухудшение физического развития, снижение уровня физической подготовленности на фоне выраженной гипокинезии и гиподинамии. В связи с этим нельзя говорить о качественном образовании. Компьютеризация, интенсивность обучения, снижение двигательной активности влияют на здоровье не лучшим образом. Испытывать социальный информационный стресс стали не только студенты, но и школьники. Данная проблема наблюдается и в студенческой среде ЗКГУ им. М. Утемисова. Ежегодный медицинский осмотр студентов 1 курса, который проходит под контролем деканатов и кафедры физического воспитания свидетельствует о том, что ряд студентов игнорируют отдельных специалистов или вообще не проходят медицинский осмотр. Медицинский осмотр включает в себя осмотр невропатолога, хирурга, лора, окулиста, терапевта, гинеколога, забор крови на биохимический анализ. Анализ медицинского осмотра за последние 3 года показал, что ведущей патологией среди студентов является патология сердечно-сосудистой системы, органов зрения и пиелонефрит.

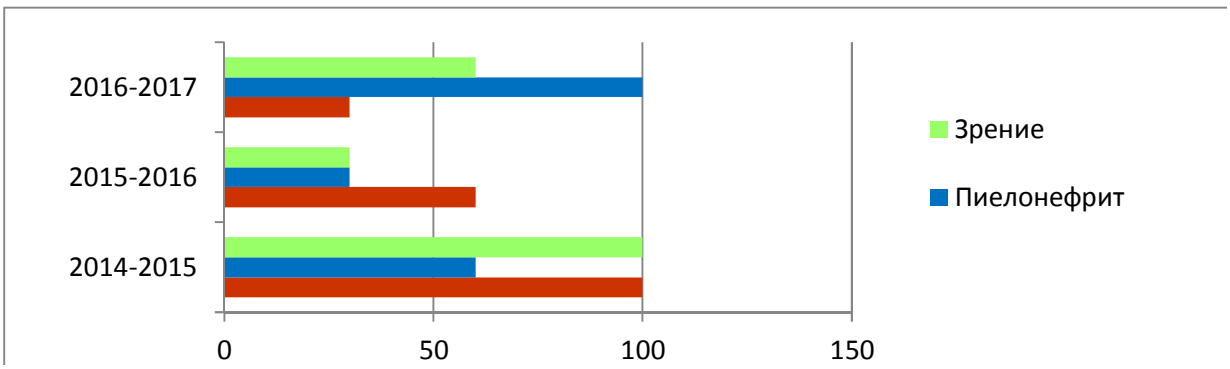

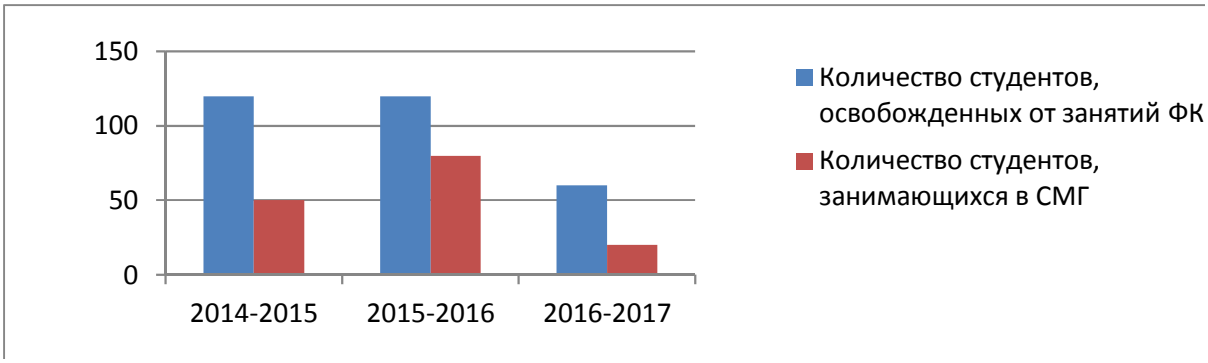

Опрос показывает, что увеличивается число студентов с повышенным АД, студентов с избыточным весом, число курящих студентов практически не уменьшается. Тревожным фактором является выявление анемии и низкого уровня гемоглобина. А ведь низкий уровень здоровья в Вузах тянется с периода обучения в школе. Высокой остается патология ЖКТ у студентов, что во многом объясняется плотным учебным графиком и неправильным питанием. Патология опорно-двигательного аппарата (плоскостопие, нарушение осанки) встречается очень часто. Итак, результаты осмотра показывают, что примерно 10 % студентов имеют хроническую патологию - состояние здоровья студентов далеко от совершенства. Укрепление и сохранение здоровья - важнейшая задача в обновленной системе образования. И здесь ведущая роль принадлежит физической культуре. Из всех учебных дисциплин только физическая культура прививает сознательное и грамотное отношение к своему телу, здоровью. Эффективное использование возможностей предмета «Физическая культура» способствует физическому развитию, совершенствованию двигательных качеств, укреплению здоровья. Только здоровые личности могут производить материальные блага, успешно учиться и стать работоспособными специалистами. Без них невозможен научно-технический прогресс, успехи в экономике и других отраслях хозяйствования.

Очень важно уделять постоянное внимание использованию инновационных технологий, авторских программ по физическому воспитанию для оздоровления обучающихся средствами физической культуры и разнообразной двигательной активности. Важно владеть методикой мониторинга показателей здоровья по тестам физического развития, физической и функциональной подготовленности с целью оценки эффективности инноваций, внедряемых в учебный процесс.

Лечение становится очень дорогим, поэтому укрепление и восстановление здоровья с помощью физических упражнений, использование оздоровительных сил природы, гигиенических факторов приобретает особую актуальность. Наука о здоровье начинается с санитарии. Санитария - наука о сохранении здоровья, а не о лечении болезней. Валеология - наука о прямом пути к здоровью.

Современные научные данные свидетельствуют о том, что здоровье нации не находится в прямой зависимости от величины расходов на здравоохранение. В 50 % случаев на здоровье человека оказывает влияние образ жизни, в 20 % - наследственность, 20 % - состояние окружающей среды, и только в 8,5 % - вклад здравоохранения.

Поэтому деньги необходимо вкладывать в физкультурно-оздоровительные программы, направленные на формирование здорового образа жизни.

Начало 21 века характеризуется прогрессом в техногенном развитии общества и столь же стремительным разрушением природных, физических и психологических свойств человека. Чем могущественнее интеллект, тем ощутимее разрыв между мозгом и телом. Образ жизни человека перестал совпадать с биологической схемой жизни. Цивилизация сделала гигантский скачок вперед, а человек не успел приспособиться. Это породило болезни и недуги в следствие резкого снижения двигательной активности, увеличения психологической напряженности, ухудшения экологической ситуации. Без определенного объема постоянной двигательной активности человек не может воспользоваться в своей жизни тем, что заложено в нем природой, не может продуктивно трудиться, быть здоровым и счастливым. Мышечная деятельность как самый естественный и сильный раздражитель, способный изменить состояние

организма человека, играет особую роль в становлении важнейших механизиов его жизнедеятельности. Люди, сознательно относящиеся к физическому самовоспитанию, более сильны в интеллектуальном и физическом плане, легче переносят социально-бытовые неудобства.

Ученые единодушны в мнении, что секрет качества жизни в регулярных занятиях физической культурой, спортом, туризмом, которые могут замедлить ухудшение физического состояния, уменьшить склонность к полноте, ухудшение функции сердца и дыхательных органов.

УДК 378.2

Фейзулдаева С.А.
Жетисуйский государственный университет им. И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

МЕЖПРЕДМЕТНАЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ КАК УСЛОВИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Происходящие в Республике Казахстан модернизация образования, т.е. в период реформы системы профессионального образования процесс организации обучения в соответствии с современными требованиями общества – это в настоящее время становится одной из актуальных задач. Интеграция содержания учебно-нормативной документации, применяемой в процессе образования, обеспечение систематичности и преемственности дисциплин, взаимосвязи теоретических и практических знаний, применение эффективных методов обучения в процессе образования, высококачественная организация учебных и производственных практик является одним из особых аспектов решения этих задач.

Реализация государственной программы развития образования до 2020 года [1], пяти приоритетов указанных в Послании народу Казахстана Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [2] требует кардинальной модернизации системы подготовки педагогических кадров.

Программа модернизации образования закладывает новые требования к учителю начальных классов, то есть к его профессиональной компетентности. Согласно требованиям Государственного общеобязательного стандарта образования Республики Казахстан по специальности «Педагогика и методика начального образования» необходимо осуществить переход от парадигмы преподавания (передача информации) к парадигме научения (передаче компетенций – потенциала к действиям) [3]. И эта тенденция не случайна, роль учителя начальных классов трудно недооценить, так как именно на них возложена особая миссия – взращивать достойную смену. Совершенно очевидно, что такие задачи может решать лишь профессионал, человек высокой общей и педагогической культуры.

С учетом перехода на обновленное образование будет модернизирована содержание образовательных программ вузов.

Будет разработан единый методологический подход к обеспечению преемственности содержания учебников по уровням образования.

В широком контексте профессионально-личностной подготовки педагога для нас особое значение имеет специальные аспекты обеспечения преемственности в подготовке учителя начальных классов. Реализация принципа преемственности применительно к содержанию профессионально-личностной подготовки учителя начальных классов означает такую ее организацию, которая обеспечивает непрерывность становления значимых профессиональных характеристик личности и выражается в сохранении и приумножении на каждом новом этапе подготовки содержания базовых компонентов, одновременно с фиксацией их ядерных элементов и при доминировании в структуре подготовки ценностных ориентаций на ребенка.

Под профессионально-личностной подготовкой учителя мы понимаем процесс развития профессионализма, результатом которого является становление многомерной системы разнообразных характеристик: знаний, умений, навыков, способностей, ценностных ориентаций, черт и качеств личности, позволяющих эффективно осуществлять педагогическую деятельность в области начального образования.

В действующем Государственном общеобязательном стандарте образования Республики Казахстан определены требования к профессиональной подготовке будущего учителя начальных классов. Выпускник данной специальности должен знать «… теоретические основы преподаваемого предмета; теоретические основы методики преподавания учебных дисциплин в начальных классах, структуру и содержание действующих стандартов начального образования, учебных программ, учебников и учебных пособий … выпускник должен уметь организовывать учебно-познавательную деятельность в соответствии с возрастными и индивидуальными особенностями школьников …» [3, с. 6].

В современных условиях модернизации образования, с изменением характера профессиональной деятельности и усложнением требований к подготовке квалифицированных специалистов в области

начального образования возникает потребность в осмыслении и целостным представлении межпредметной преемственности в профессионально-личностной подготовке будущего педагога.

В педагогическом энциклопедическом словаре понятие «преемственность в обучении» трактуется как установление необходимой связи и правильного соотношения между частями учебного предмета на разных ступенях его изучения [4, с. 213].

Преемственность – является важным качеством определенного поэтапного воспроизведения учебно-воспитательного процесса, а это означает, что, что, она на определенном этапе обеспечивает укрепление, углубление и расширение знаний, навыков и квалификаций, составляющих содержание учебной деятельности предыдущего этапа. С педагогической стороны, преемственность объясняется как требование, которое необходимо обязательно выполнить в процессе воспитания, в развитии образования как дидактический фактор, условие, двигательная сила.

Диалектический подход к обучению в вузе приводит к выводу о необходимости разработки вопросов межпредметной преемственности вузовских курсов.

Наибольшую опасность в плане нарушения принципа преемственности представляет то, что в структуре и содержании образовательных программ бакалавриате будет увеличен компонент по выбору. В этом случае принцип преемственности как организационно-педагогический постулат обеспечивает осуществление межпредметной преемственности в вузе. Неправильная организация межпредметной преемственности в высших учебных заведениях осложняет обучение студентов, формирование у будущих специалистов нравственно-воспитательных мировоззрений на основе освоенных знаний и навыков.

Сущность преемственности заключается в осуществлении диалектической связи между различными этапами развития, старым и новым, причем новое является более прогрессивным, поднимается на более высокую ступень развития. Преемственность означает, что новое никогда не прерывает со старым. В новом всегда удерживается положительные моменты старого в «снятом» виде.

Предназначение преемственности – последовательно способствовать совершенствованию настоящего, с опорой на прошлое, обосновано программировать будущее.

Понятие «преемственность» определяется по разному. И это не случайно. Все зависит от того, о какой преемственности идет речь: в условиях одного и того же учебного заведения или различных. Преемственность применительно высшей школе включает в качестве существенных признаков такую последовательность образовательно-воспитательной работы, при которой в каждом последующем звене продолжается закрепление, расширение, усложнение, углубление знаний, умений и навыков, составляющих содержание учебной деятельности на предшествовавшем этапе.

Преемственность с точки зрения формирования знаний, способов умственной деятельности, установления оптимальных педагогических условий, обеспечивающих реализацию данного принципа в обучении и воспитании, рассматривались А.М. Орловой, А.М. Пышкало, М.Н. Сизовым и другими.

Опираясь на представленный выше анализ проблемы исследования, мы рассматриваем преемственный как общепедагогический принцип. Реализация принципа преемственности применительно к подготовке учителя начальных классов означает такую организацию этой подготовки, которая обеспечивает непрерывность формирования профессионально значимых характеристик личности, сохранение и приумножение базовых знаний, умений и навыков, значимых личностных качеств, ценностных ориентаций на каждом следующем этапе становления личности как профессионала.

Исследования по преемственному обучению общеобразовательных, гуманитарных и специальных дисциплин показали, что в формировании у студентов профессиональных знаний и практических навыков важную роль играет обеспечение межпредметной преемственности, в которой обучение на основе преемственных учебных программ дает положительные результаты в развитии степени возможности обучения, способностей творческой и самостоятельной работы, а также в изучении практических навыков.

Сущности понятия преемственности в педагогике привлекает и в наше время. По этой проблеме в стране защищено свыше 15-ти докторских и кандидатских диссертации.

Отдельные аспекты подготовки специалистов в условиях преемственной связи между различными звеньями образовательного пространства исследовались Т.П. Досановой, Л.Г. Дирксен, Ж.Е. Елюбаевой и другими применительно к различным профессиональным областям. В работах С.Смаилова, У.Б. Тулешовой, А.Е. Манкеш и другими проблема преемственности раскрыта в контексте изучения общих особенностей адаптации школьников к учебно-воспитательному процесса вуза. Теоретические, организационно-методические преемственности и технология ее реализации в условиях непрерывного образования освещались в работах Б.Сайлыбаева, М.А. Кенебаевой, К.Устемирова, Г.К. Шолпанкуловой и других.

В работах представленных авторов преемственность определяется как некий подход, необходимое условие и важный принцип в педагогике, который предполагает стройную систему обучения с обеспечением органической связи между отдельными звеньями, ступенями или этапами; расширение и углубление знаний, умений, навыков; построение учебного процесса в соответствие с преемственным содержанием, формами и методами обучения.

Исследования по преемственному обучению педагогических, психологических и дисциплин предметной подготовки показали, что у будущих учителей начальной школы в формировании профессионализма важную роль играет обеспечение межпредметной преемственности. В ней обучение на

основе преемственных предметов и учебных программ дает положительные результаты в развитии степени возможности обучения, способностей творческой и самостоятельной работы, а также в изучении практических навыков.

В плане реализации межпредметной преемственности профессионально-личностной подготовки учителя начальных классов важно последовательно усложнять и расширять знания и умения, приобретаемые студентами в течение всего периода обучения. Для этого в вузе, в соответственно стандартом педагогического образования, наряду с дисциплинами общекультурного цикла, вводятся различные сочетания дисциплин общепрофессиональной и предметной подготовки, дополненные системой педагогических практик.

В связи с общеметодологической значимостью преемственности ориентация на этот принцип предполагает рассмотрение всех возможных взаимосвязей компонентов образовательных систем в их многообразии. При этом большинство ученых-педагогов считает преемственность своеобразным подходом, необходимым условием и важным принципом в педагогике, который предполагает стройную систему обучения с обеспечением органической связи отдельными звеньями, ступенями или этапами; расширение и углубление знаний, умений, навыков; построение учебного процесса в соответствии с содержанием, формами и методами обучения. Обеспечивая единство, целостность и системность обучения и воспитания в целях повышения их качества и развития личности, преемственность обладает определенными чертами: новый материал проходит сквозь «призму» старого, уже изученного, но на более высоком уровне, благодаря чему количество качество знаний, умений и навыков повышается и увеличивается. Они делаются более содержательными, дифференцированными и обобщенными. Таким образом, преемственность означает процесс развития будущего учителя путем осмысления, взаимодействия старых и новых знаний, прежнего и нового опыта.

Список литературы

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы // Казахстанская правда. 2010. – 14 декабря.

2. Назарбаев Н.А. Послание народу Казахстана Президента Республики Казахстан «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» // Казахстанская правда. – 2017. – 31 января.

3. Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. – Астана, 2010. – 43 с.

4. Педагогический энциклопедический словарь. – М., 2008. – 527 с.

ӘОЖ 376.3

Халикова Б. Т., Шонбаева С. Т.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті,
Орал қ., Қазақстан

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ СӨЙЛЕУ ТІЛІНДЕ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Қазіргі заманда білім берудің даму жүйесінің кезеңіндегі ең басты мәселе, ол баланың психикалық және денелік даму ерекшеліктеріне, мүмкіндіктері мен біліктеріне сай тұлғасының қалыптасуына жағдай туғызу.

Дамуында ауытқуы бар және психикалық дамуы қалыпты балаларды интеграциялау арқылы білім беру мәселесі - ең өзекті және қажетті мәселе болып отыр.

Білім алу қажеттіліктері ерекше балаларды жалпы білім беру мекемелеріне интеграциялау - ол дамуы жоғары барлық мемлекеттердің мәселесі болып отырған бүкіл әлемдік процесс. Денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балаларға мұндай түрде білім беру әртүрлі сипаттағы себептерден туындап отыр. Бұл мәселелерді белгілі бір құқықтық, мәдени, экономикалық деңгейге жеткен қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік тапсырысы деп белгілеуге болады.

Инклюзивті - ол, әлемнің кез келген мемлекетіндегі қоғам мен мемлекеттің мүгедектерге көзқарасын өзгертумен, олардың басқалармен қатар өмірдің түрлі салаларында, оның ішінде білім алу құқықтарын мойындаумен байланысты арнайы білім беру жүйесі дамуының заңдылық кезеңі. Жақын жылдарында Қазақстан Республикасында даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдау жүйесінің даму перспективасы ол - инклюзивті білім беру идеяларымен қағидаларын іске асыру болып табылады.

Қазақстан Республикасында сөйлеу тілінің кемістіктері бар балаларды әлеуметтендіру, тәрбиелеу, білім беру, әлеуметтік қолдаудың тиімді жолдарын іздестіру жүргізілуде.

Арнайы білімді қажет ететін жандардың денсаулығындағы кінәратты мектепке дейінгі ерте жастан анықтап, оларды инклюзивті білім беру жағдайына сай жан-жақты түзете-дамыту әрекеттеріне қатыстырса, олардың әлеуметтенуі де тездетіп, қоғамның тең құқылы азаматтарына айналар еді.

Қазақстанда қазіргі уақытта сөйлеу тілі дамуының ауытқуы бар балаларға уақытылы мамандандарылған көмек алуға мүмкіндік беретін инклюзивті білім беру жүйесі қалыптасып келеді, ал жүйелі логопедиялық көмек көрсету әр білім ошағында қалыптасқан деуге болады.

Әсіресе, Қазақстан Республикасының Конституциясына, Білім туралы Қазақстан Республикасының Заңына, Қазақстан 2030 стратегиясына, Білім мемлекеттік бағдарламасына, Баланың құқықтары туралы конвенцияға сәйкес әзірленген Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу мен оқыту мәселесіне де ерекше көңіл бөлінген.

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы - есту қабілеті мен зияты әдеттегідей дамыған балалардың дыбыстық, мағыналық жағына қатысты сөйлеу тілі жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуының бұзылуынан болатын әртүрлі күрделі тіл кемістіктері.

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауын (ары қарай СТЖД) Ресейлік дефектология ғылыми зерттеу институтының Р.Е. Левина бастаған ғалым қызметкерлер (Н.А. Никашина, Г.А. Каше, Л.Ф. Спирова, Г.И. Жаренкова және т.б.). Кейінгі кезде Қазақстандағы авторлардың (К.Қ. Өмірбекова, Г.Б. Ибатова, Г.Н. Тулебиева) еңбектерінде қазақ тілді СТЖД балалардың сөйлеу тілінің кейбір аспектілері қарастырылып келеді.50-60 жылдары мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балалардың тіл кемістіктерін жан-жақты зерттеулердің қорытындысының нәтижесінде ғылыми тұрғыдан негіздеді. Сөйлеу тілінің жалпы дамымауы алалия, афазия, ринолалия, дизартрия сияқты күрделі сөйлеу патологияларының түрлерінде де байқалуы мүмкін.

Жалпы сөйлеу тілі дамымауының бірінші деңгейінде тілдің мүлде қалыптаспауы байқалады. Ондайларды мылқау балалар дейді. Бұл деңгейдегі балалардың кісімен тілдескенде анық байқалатын тіл кемістіктері мынандай болып келеді: былдырлап сөйлейді, жеке дыбыстарға еліктейді, жекелеген зат есімдік сөздермен, күнделікті тұрмыста айтылып жүрген етістік сөздерді пайдаланады, сөйлемді былдырлап, мүлде түсініксіз етіп үзіп-үзіп айтады, сөйлемде дыбыстар анық айтылмайды, әрі тұрақсыз, құбылмалы келеді. Олар айтайын деген ойын қолдарын ербеңдету арқылы ым-ишара қолданып, ымдап түсіндіруге тырысады. Сөйлеу тілінің бұндай кемістіктері зияты бұзылған балаларда да болуы мүмкін. Бірақ сөйлеу тілі дамымаған есі дұрыс балаларды ақылына қарап-ақ сөйлеу тілі дамыған (олигофрен) зияты бұзылған балалардан оңай ажыратуға болады. Сөздік қоры шамадан тыс шектелген бұндай балалар заттардың және қимыл-әрекеттердің сыртқы түрлеріне немесе олардан шығатын дыбыстардың ұқсастығына қарап өздерінің былдырлаған тілімен барлығына бір сөзбен ат қойып алып, түсіндіреді. Мысалы: *«дөдөт» - машина, машинамен кетті* және т.б. Сонымен бірге қимыл-іс әрекеттерді білдіретін сөздердің атымен орнын алмастыра беретін жағдайларда байқалады.

Екінші деңгейдегі балалар суретке қарап және сұрақ бойынша әңгімелеуі қарапайым, әрі қысқа болғанмен грамматикалық құрылымы мен сөз тізбегі біршама дұрыс. Сөйлеу тілінің грамматикалық құрылымының жетілуі қанағаттанарлық емес екендігі сөйлеу материалы күрделенген кезде немесе баланың өзі бұрын сирек естіп, аз қолданған сөздер мен сөз тіркестерін айту қажет болып қалған жағдайда оңай білінеді. Мұндай балалар септік жалғаулар мен көптік түрін білдіретін жалғаулардың мағынасын жете түсінбейді. Жұрнақ, жалғауларды пайдаланып сөз өзгерту кездейсоқ жағдай, сондықтан да, оны пайдаланғанда әр түрлі қателерді көп жібереді. Мысалы: *көрпе- көрпелар, пышақ -пышақдар, бала-баладар, асық- асықдар.* Сөзді тар мағынада жиі қолданады, ауызша талдап қорыту дәрежесі өте қиын. Тұлғаларды, қолданылуы немесе тағы басқа белгілері ұқсас бірнеше заттарды бір сөзбен атауы мүмкін. Заттың атын, түсін, тұлғасын, белгісін білдіретін сөзді орнымен дұрыс қолдануды әр уақытта толық біле бермейтіндігі байқалады. Қолданудағы қимыл-іс әрекеті әртүрлі, тұлға ұқсастығы жақын атау сөздерді шатастырып орын ауыстыруы жиі көрініп қалады.

Сөйлеу тілі дамуының *үшінші деңгейі* сөйлем құрамындағы лексикалық- грамматикалық және фонетикалық - фонематикалық элементтердің жетілмеуімен сипатталады. Осындай дәрежедегі, әсіресе мектеп жасына дейінгі балалар айналасындағылармен тілдесіп, сөйлесе алады, бірақ қанша дегенмен де өзінің айтайын деген ойын анықтап түсіндіре алмайды. Тіпті, бала дұрыс айта алады - ау деген кейбір дыбыстардың өзі де, өз бетімен сөйлегенде жеткілікті түрде айқын шықпайды.

Баланы жан-жақты тәрбиелеу, оның дүниетанымын жетілдіру, сөздік қоры мен сөйлеу тілін, ой өрісін дамытып, еңбекке баулу - балабақшалардағы барлық топтарға бірдей ортақ басты міндеттер. Мектеп жасына дейінгі балаларды ауызекі сөйлеуге үйретіп, олардың ой-өрісін кеңейтудің негізгі – айналадағы орта мен табиғат құбылыстарын бақылату. Тіл дамыту сабақтарын ұйымдастыру, сабақты алдын ала жоспарлау барысында тәрбиеші бұларды әрқашан ескеріп отыруы қажет. Тәрбиелеу және білім беру жұмыстарының негізгі түрі – сабақ. Сабақты ұйымдастыруда оқу жоспары, бағдарлама басшылыққа алынады. Сабақтың мазмұны дидактикалық принциптерге сәйкес, әр топтағы балалардың жасына, білім деңгейі мен даму ерекшелігіне қарай белгіленеді. Сөйлеу бала үшін қарым-қатынас құралы болып табылады, оның ойлау қабілетін және мінез-құлқын реттеуде маңызды роль атқарады. Сөйлеу қатынасы баланың білімді меңгеруіне, қажетті білік пен дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі жас баланың денелік, когнитивті, психоәлеуметтік бағытта дамуы ойын барысында туындайды. Ойын-бұл тек балаларға арналған әлемді тану және өз ақылын кеңейту болып табылады. Ойын баланың көптеген қажеттіліктерін қанағаттандырады. Қоршаған ортаны зерттеуге, көңіл көтеруге қызығушылығы артады. Ол баланың интеллектуалды ақылымен сенсорлық және денелік қабілеттерінің жоғарлауына әкеледі. Ойын басқа түрлерімен ерекшелінеді. Ойын түрлері балалар өскен сайын өзгеріп отырады. Кішкентай мектепке дейінгі балалар басқа балалармен ойнап, ойыншықтарын ауыстырады, айналада болып жатырғанды талдайды. Осындай интеракция уақыттарында олар алдарына мақсат қойып, өз

ережелерін ұстанбайды. Кішкене үлкен балалар бірге ойнап, іс-әрекет барысында бір-біріне көмектеседі. Мектепке дейінгілерге әртүрлі материалдардан бірдеме құрастырып, рольдерде ойнаған ұнайды. Балалардың типтік ойын түрлеріне төмендегідей тоқталайық.

Сенсорлы ойын: бұл ойын түрінің мақсаты: өзі үшін сенсорлы қабілетті игеруі. Балалар жаңа дауыстарға, иістерге дәмдерге және әдепті сезімдерге құмарлану үшін сумен ойнауы, шөпті жеу, ыдыс-аяқпен ойнау, гүлдің күлтешелерін жұлып ойнауы мүмкін. Сенсорлы ойынның арқасында балалар өздерінің денелік және сезімдік қабілеттерін сондай-ақ өздерін қоршаған орта заттарын тани алады.

Моторлы ойын: өзінің күш процесі барысында бала-жүгіру, секіру сияқты қозғалыспен байланысты ойын түрлерінен рахат алады. Балалар ойынға үлкендердің қатысса, көпке дейін бір қозғалысты жасай береді. Моторлы ойын ол үлкендермен сипатталады және де сәбилер үшін қоршаған ортамен қарым-қатынасқа түсудің 1-ші мүмкіндігі болып табылады. Ереже бойынша бала басқа балалармен ойнауды 3 жасқа толғаннан кейін бастайды.

Шулы-ойын: ата-аналар және тәрбиешілер балаларға сондай ұнайтын ойын түрлерін айырғысы келеді. Ата-аналар балалар арасында төбелесті балалық агрессивтілікті тудырмауға әдетте тырысады. Бірақ шулы-ойын – бұл нағыз күрес емес, жай төбелес қана. Зерттеушілер көрсеткендей жай ғана ойын бала өз көмегін тигізеді. Ол тек балаға энергиясын шығарып, жаттықтырып қана қоймайды, сонымен қатар өзінің сезімін ұстануға әртүрлі импульсивті қажеттіліктерді қадағалауға әртүрлі жағымсыз әдеттерден аулақ жүруге көмектеседі.

Сөйлеу ойыны: балалар сөзбен ойнағанды жақсы көреді. Бір-біріне жаңа сөздер айту арқылы бірігеді. Бала сөздермен осы әлемде күлу үшін ойнайды. Бала мұндай ойын түрін тітіркену және жеткіліксіз жағдайда қолданады. Сөйлеудің өзі балаларды қызықтырады, олар оның даусымен формасымен, және мағыналық әрекеттермен ойнайды. Ақырында балалар тілді өзінің қайғыруларын бақылау үшін қолданады. Үлкен балалар өздерінің ойының құру үшін тілдік көмекке жүгіреді. Олар әртүрлі ережелерді ойлап шығарады. Осы ережелерді ұстана отырып өздерінің іс-әрекеттерін бақылайды.

Рольдік ойындар және бейнелеу. Ойынның бір түрлері әртүрлі рольдер мен жағдайларда ойналады: балалар ата-анасын бейнелеу арқылы мамасы мен қызы ойнайды, олардың жұмысқа кетіп бара жатырғандығы, тәрбиесін бейнелейді сонымен қатар космонавт, шофер. Мұндай ойындар бейнелі-рольдік деп аталады. Соның көмегі арқылы бала әлеуметтік қарым-қатынасымен, нормаларымен, дәстүрлерімен және басқа да мәдени аспектілермен танысады.

Балалар өскен сайын олардың ойын түрлері қандайда бір мақсатты көздей отырып, анықталған ережелермен жүре бастайды. Олар кіммен, қалай ойнайтындығын, не істеу керек, нені істемеу керек екендігін өздері біледі, және өздері шешеді. Кейбір ойындар когнитивті дағдынын айқындалғанын қажет етеді. Ережені білу қажет, осы немесе басқа іс-әрекеттерді есепке алу, жеңу және жеңілуді білу қажет, осы дағдылардың бір мезетте өсуін қамтамасыз етеді.

Драматизациялық ойындарда мазмұн, рольдер, ойын әрекеттері қандай да бір әдеби шығарманың, ертегінің т.б. сюжеті мен мазмұнына сәйкес болады. Ол сюжетті – рольді ойынға ұқсас. Драматизия ойынында балаға қандай болсын айқын тәсіл көрсетпеу керек ол үшін ойынның шын мәнінде ойын болғаны дұрыс.

Құрылыс ойыны – балалар әрекетінің бір түрі. Оның негізгі мазмұны қоршаған өмірді алуан түрлі құрылыстарды және соларға байланысты іс-әрекеттерді бейнелеу болып табылады. Құрылыс ойыны бір жағынан сюжетті – рольді ойынға ұқсас келеді, және соның бір түрі деп қаралады. Олардың қайнар көзі біреу – қоршаған өмір. Балалар ойын үстінде көпірлер, стадиондар, театрлар, цирктер, т.б. ірі құрылыстар салады. Құрылыс ойындарында олар қоршаған заттардың, құрылыстардың көшірмесін жасап, құр бейнелеп қана қоймайды, сонымен бірге өздерінің шығармашылық ойын, жобалық міндеттерінің өзіндік шешімін енгізеді.

Дидактикалық ойын формасы кішкене балаларға мейлінше тән оқыту формасы болып табылады. Ойын өлең мен қимылды ұштастыру негізінде жүргізіледі. Мысалы: «Сиқырлы қақпақтың сырын ашайық» деген ойында ересек топтарда тәрбиеші балаларды зат туралы айта білуге үйрету, олардың жүйелі сөйлеу қабілетін дамыту міндетін алға қояды. Ойын міндеті – қақпақтың астында не бар екенін білу.

Дидактикалық ойынның нәтижесі қандай жолмен болса да өту емес, балалардың білімді игеру, ақыл-ой қызметін дамытуда, өзара қарым-қатынас жасауда жеткен жетістіктерінің көрсеткіші. Дидактикалық ойындарда да балалардың алдына қандай да бір міндеттер қойылады, оларды шешу үшін назарды жұмылдыру, ерікті зейін қою, ережені ой елегінен өткізе білу, т.б. Олар балалардың түйсіну және қабылдау қабілетін дамытуға, ұғымдарын қалыптастыруға, білімді меңгеруіне көмектеседі. Дидактикалық ойындар айналамен табиғатпен таныстыру сабағында жиі қолданылады. Дидактикалық ойындар топ бөлмесінде, аулада, залда, учаскеде өткізіледі.

Ұсақ мотериканы дамыту жұмыстарын ерте сәбилік шақтан бастаған дұрыс. Омыраудағы баланың өзіне саусақтағы бас миымен байланысқан активті нүктелеріне әсер ете отырып массаж жасау керек. Ерте жаста және мектепке дейінгі кіші жаста қарапайым жаттығуларды жасауда өлеңмен, тақпақпен ұйқастырылған жаттығуларды пайдалану ұсынылады. Сонымен қатар өзіне -өзі қызмет ету дағдысын қалыптастыру: тиегін өзі салып, өзі ағыту, бауын байлау, т.б. Ал ересек топтағы балалар үшін ұсақ мотериканы дамыту және қолдың икемділігін арттыруға арналған жаттығулар мектепке дайындықтың яғни, жазу, сызуға үйренудің маңыздысы болып саналады.

Әдебиеттер тізімі

1. Балабанова В.М., Лопатина Л.В., Лалаева Р.И., Чистович И.А. и др. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения. – СПб.: Детство-Пресс, 2001. – С. 29-37.

2. Ибатова Г.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін қалыптастыру (СТЖД І-деңгейі): оқу құралы. – Алматы, 2014.

3. Крылова Л.Н. О преемственности в речевой работе воспитателя и логопеда детского сада // Дефектология. – 1978. – № 1. – С. 57-62.

УДК 796.332

Хусаинов Р.Н., Антонов Н.А.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ

Физическое воспитание в системе профессиональной подготовки будущих специалистов в Западно-Казахстанском государственном университете им. М.Утемисова занимает важное место. Совершенствование педагогической подготовки учителя во многом зависит от профессиональной направленности всего обучения в вузе, так как оно формирует устойчивый интерес личности к профессии и развивает необходимые качества. Профессиональная направленность обучения требует строгого учета особенностей работы учителя в школе. Она же определяет характер воспитательной работы в студенческом коллективе и общественно-педагогическую деятельность студентов. Профессиональная направленность подготовки учителей в области физического воспитания означает, что студентам педагогических институтов следует приобрести специальные знания о физическом воспитании и определенный объем двигательных навыков не только для личного физического совершенствования, но и для последующего формирования их у детей. Следовательно, студенты педвузов должны в процессе физического воспитания пройти еще методическую подготовку, которая позволила бы им в некоторых случаях выполнять и функции учителя физического воспитания. Содержание профессионально-педагогической подготовки в физическом воспитании предусматривает тот объем сведений и умений по физическому воспитанию, который необходим учителю любой специальности для полноценного участия в постановке физического воспитания школьников. Примерный объем теоретического материала должен содержать следующие сведения: о задачах, содержании и формах физического воспитания; об основах его организации; о методике использования средств физического воспитания в разных возрастных группах; о врачебно-педагогическом контроле при физическом воспитании школьников. Примерный объем умений подразделяется на группы, соответствующие видам деятельности учителя. Конструктивные умения, то есть умения разрабатывать мероприятия по вовлечению учащихся в регулярные занятия физическими упражнениями; планировать физкультурные мероприятия в общей системе воспитательной работы в школе, пионерском лагере; подбирать средства физического воспитания, в том числе комплексы гигиенической гимнастики, подвижные игры; составлять планы проведения туристских походов; предусматривать внедрение в быт студентов санитарно-гигиенических норм.

Организаторские умения, то есть умения создавать в процессе педагогической практике в школе актив класса (отряда) по физкультурной работе и организовывать его деятельность; применять средства физического воспитания в соответствии с педагогическими задачами; организовывать и проводить физкультурные мероприятия в режиме учебного дня, во внеклассной работе.

Коммуникативные умения, то есть умения общаться с учениками школ в процессе прохождения педагогической практики, развивая у них инициативу в самостоятельных занятиях физическими упражнениями; применять средства физического воспитания для создания коллектива, для изучения индивидуальных черт личности школьника; быть наставником во всех физкультурных мероприятиях; пропагандировать физкультурные знания среди учащихся, родителей, населения,

оказывать консультативную помощь. Гностические, или познавательные, умения, то есть умения анализировать состояние физической подготовленности учащихся; творчески применять средства физического воспитания для всестороннего воспитания учащихся; использовать данные науки в учебно-воспитательной деятельности. Помимо этого, каждый выпускник педагогического университета должен обладать навыками использования средств физического воспитания в личной жизни для поддержания своей физической подготовленности в соответствии с возрастными ступенями Президентских тестов, для совершенствования профессионально значимых качеств (например, эмоциональной уравновешенности, хорошей подвижности, образцовой осанки, распределенного внимания, его устойчивости, быстрой переключаемости и др.).

Резюмируя выше изложенное необходимо отметить, что требования к профессиональной направленности физического воспитания студентов различных направлений профессиональной подготовки определяются профилем факультета.

Так, на факультете дошкольного воспитания, где готовятся специалисты дошкольных учреждений, специфика работы определяется «Программой воспитания в детском саду», в которой значительное место уделено физическому воспитанию. На педагогических факультетах, где осуществляется подготовка учителей начальных классов, специфика определяется «Программой физической культуры для I-III классов». В связи с этим рассматривается направленность физического воспитания студентов университета для подготовки их к будущей профессиональной деятельности.

УДК 378

Чудрова В.У., Таласпаева А.Е.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ВУЗА

В последние годы в Казахстане, как и в других странах, уделяется большое внимание повышению качества образования, т.к. интеллектуальный, культурный и духовный потенциал общества, определяющийся качеством высшего образования – один из ключевых факторов конкурентоспособности страны.

Основные тенденции сферы образования в условиях глобализации подробно раскрыты в лекции Президента страны Н.А. Назарбаева «К экономике знаний - через инновации и образование», прочитанной в ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, которые заключаются в следующем:

- Проблемы образования, присущие многим государствам современного мира прекрасно описаны в книге Г.Драйдена и Д.Вос «Революция образования» (2003г.), что как бы сказано и в наш адрес: «Мир так быстро меняется, а системы образования так косны и инертны, будто, попав в ловушку времени, они продолжают обслуживать прошлую эпоху, которая давно закончилась»;
- Знания, инновации и способы их практического применения становятся основным источником прибыли;
- Новый тип экономического развития вызывает необходимость для работников несколько раз в течение жизни менять профессию, постоянно повышать свою квалификацию;
- Образовательная деятельность в информационном обществе – важнейшая компонента его экономического развития, фактор преодоления отсталости;
- Происходит переход от концепции функциональной подготовки («знаниецентризм») к концепции развития личности, позволяющий дать обучающимся компетенции нужные в жизни;
- Образование из категории национальных переходит в категорию мировых приоритетов [1].

Государственная программа развития образования и науки РК на 2016-2019 гг. определяет стратегию, основные задачи и механизм реализации государственной политики в области образования и науки. Основные задачи развития высшего и послевузовского образования и науки [2]:

- повысить престиж профессии педагога и статус ученого;
- улучшить качественный состав педагогических кадров и укрепить научный потенциал ученых;
- обеспечить качественную подготовку конкурентоспособных кадров и интеграцию образования, науки и инноваций;
- модернизировать содержание высшего и послевузовского образования и инфраструктуру науки в контексте мировых тенденций;
- создать условия для коммерциализации результатов НИР;
- вовлечь молодежь вузов в укрепление нравственных ценностей патриотической идеи «МәңгілікЕл» и культуры здорового образа жизни;
- совершенствовать менеджмент и мониторинг развития высшего и послевузовского образования и науки.

Сфера образования, как известно, сложный, многоуровневый и много-факторный объект. В связи с этим, существует множество определений термина «*образование*»:

- целенаправленная и систематическая деятельность, преследующая своей целью удовлетворение потребности в обучении.
- процесс целенаправленного, педагогически обоснованного, последовательного взаимодействия субъектов образования, в ходе которого решаются задачи обучения, развития и воспитания личности [3].
- непрерывный процесс воспитания и обучения в интересах человека, общества, государства, сопровождающийся констатацией достижения обучающимся установленных государством образовательных уровней;
- непрерывный, целенаправленный и организованный процесс обучения и воспитания в интересах личности, общества и государства;
- процесс сотрудничества педагога и обучающегося, где учитель не формировщик личности, а искусный создатель условий, при которых эта личность становится творцом своего самообразования и саморазвития.

Из приведенных определений можно заключить, что термин «*образование*» - многокритериальная категория, включающая понятие процесса, деятельности, цель и их результат. Несмотря на существенные различия понятий, общим во всех определениях является то, что образование трактуется как процесс.

В соответствии с МС ISO 9000:2015, *процесс* – это совокупность взаимосвязанных или взаимодействующих видов деятельности, которая использует входы для производства запланированных результатов.

На основе интеграции приведенных определений «образование» и «процесс» сформулированы следующие понятия образовательного процесса:

непрерывная, целенаправленная, организованная и устойчивая совокупность взаимосвязанных или взаимодействующих видов деятельности по обучению и воспитанию, которая использует входы (знания, умения, навыки и воспитанность абитуриента) для производства запланированных результатов (профессиональная компетентность и воспитанность специалиста) в интересах личности, общества и государства [4];

2) целенаправленная деятельность по обучению, воспитанию и развитию личности путем организованного учебно-воспитательного и учебно-познавательного процессов в единстве с самообразованием этой личности, обеспечивающая усвоение знаний, умений и навыков (ЗУН) на уровне не ниже требований государственного общеобязательного стандарта образования (ГОСО) РК специальностей высшего образования [5].

Образовательная услуга – это:

1) результат образовательного процесса, совокупность характеристик обучающегося, установленная требованиями ГОСО РК;

2) результат образовательного процесса, выход, формируемый организацией, который требует выполнения хотя бы одной операции между организацией и потребителем. Она включает в себя деятельность организации по предоставлению потребителям нематериального продукта в виде информации в рамках передачи знаний[8];

3) вид деятельности, направленный на удовлетворение ожидаемых и неожидаемых образовательных потребностей конкретных потребителей.

Отсюда, основным результатом, выходом образовательного процесса ВУЗа является – образовательная услуга: кадры с высшим и послевузовским профессиональным образованием, учебно-методическая и научная литература (книги, учебники, пособия и др.), программные средства, методики, патенты, научно-производственная продукция, консалтинговые и другие услуги, приведенные в уставе организации.

Критерии к уровням профессионализма обучающихся установлены в ГОСО РК по уровням образования и в образовательно-профессиональных программах специальностей. Каждый уровень подготовки как результат образовательного процесса имеет характеристики, определенные совокупностью ЗУН.

Итак, качество образовательных услуг вуза, как многофакторный признак, на наш взгляд, зависит от различных участников образовательного процесса в цепи: семья – школа – среда – абитуриент – студент с одной, МОН РК – вуз, процессы, ППС с другой стороны (рисунок 1).

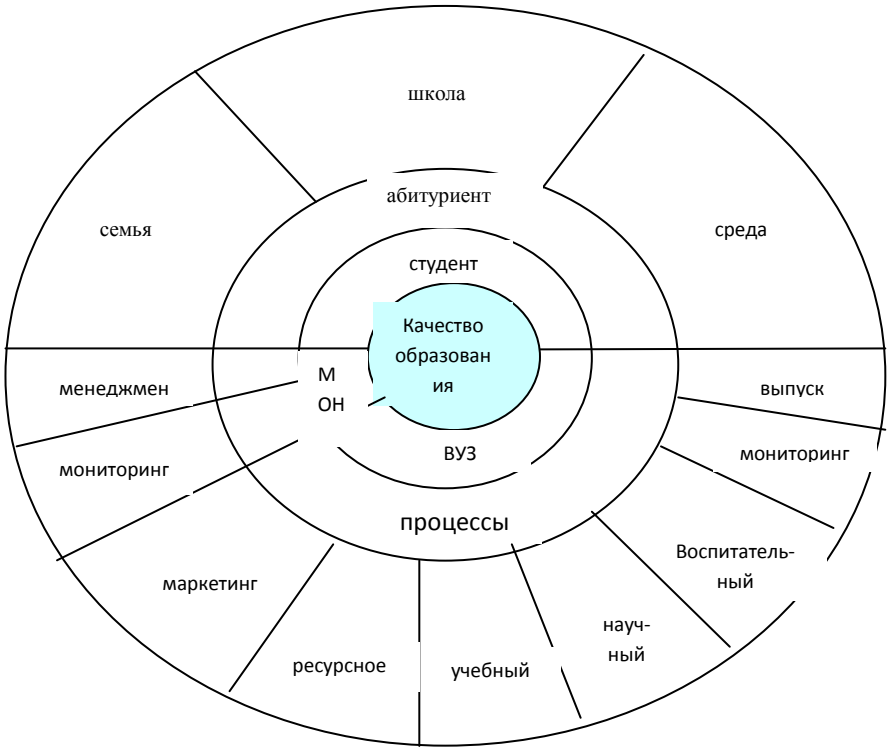

Рисунок 1 – Основные факторы, определяющее качество образовательных услуг ВУЗа

Что касается влияния семьи, школы, среды и абитуриента на качество образования, то эти факторы определяются и оцениваются на стадии отбора абитуриентов по результатам единого национального тестирования (ЕНТ) знаний выпускников средних школ.

К вузовским факторам, определяющим качество образовательных услуг относятся: качество процессов мониторинга, ресурсного, учебного, научного, воспитательного обеспечения, мониторинга и трудоустройства выпускников. При этом, качество образовательных услуг контролируется и улучшается через следующие процедуры внутренней оценки: проведение и анализ итогов сессий, госэкзаменов, самооценки деятельности вуза, уровня остаточных знаний студентов, посещенных занятий и т.д.

Рассматривая представленные на рисунке 1, основные факторы в совокупности, нетрудно заметить, что все они относятся к той или иной стадии жизненного цикла оказания образовательной услуги. Концептуальная модель взаимосвязанных видов деятельности, влияющих на качество на различных стадиях, жизненного цикла услуги, называется петлей качества. Для системы высшего образования петля (круг) качества включает следующие этапы жизненного цикла образовательной услуги (рис. 2). Как видно из рисунка 2 петля качества показывает, какие основные факторы воздействуют на образовательный процесс и создают соответствующее качество. Начальными факторами являются маркетинговые исследования потребностей рынка в высшем и послевузовском образовании, отбор абитуриентов, разработка новых востребованных образовательных программ вуза, которые включены в вариативную часть составляющей ГОСО РК, разработка РУПов, обеспечение основных процессов ресурсами, в т.ч. формирование ППС новой формации. Отсюда можно заключить, что качество образования закладывается, создается, поддерживается и контролируется на всех этапах жизненного цикла образовательной услуги.

На рынке образовательных услуг страны в настоящее время характерно превышение предложения над спросом, что закономерно приводит к усилению конкуренции вузов. При этом, их конкурентоспособность определяется способностью обеспечить качественные образовательные услуги и выпускать специалистов на уровне требований и ожиданий потребителей. Сегодня если вуз выпускает невостребованных потребителем специалистов, то его перспектива, как правило, обречена на провал. В этих условиях руководству вуза необходимо на основе маркетинговых исследований своевременно выявлять и удовлетворять требования и ожидания потребителей к качеству образовательных услуг, т.к. обеспечение качества образования становится доминирующим показателем конкурентоспособности вуза.

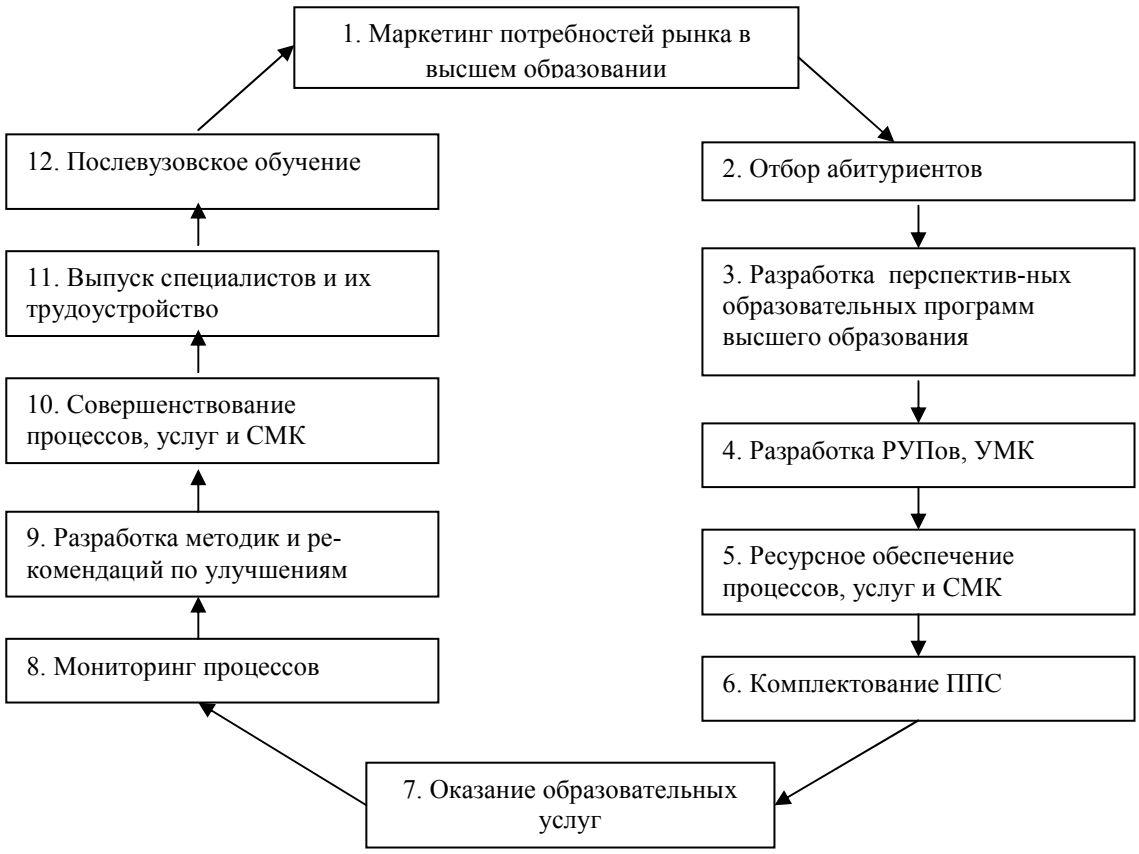

Рисунок 2 – Петля качества для системы высшего образования

Конкурентоспособность вуза и качество образовательных услуг обеспечивают внедрение технологических, педагогических и управленческих инноваций, что позволит готовить специалистов новой

формации, обладающего широкими фундаментальными знаниями, инициативного, с креативным типом мышления и адаптивного к меняющимся требованиям рынка труда и технологий. Здесь уместно сослаться на следующий источник: «Специалист всегда будет востребован, если будет свободно использовать возможности сети Интернет, владеть новейшими технологиями, сулящими экономический эффект. С другой стороны, он должен иметь достаточный творческий потенциал, уметь изобретать, знать основы создания инновационного бизнеса - с тем, чтобы, в случае невостребованности на рынке труда, создать собственное дело». Здесь же приводится материал о влиянии на качество обучения уровня использования инновационных технологий обучения, технических средств обучения и квалификации ППС (таблица 1). Применение инновационных образовательных технологий обучения(кредитная, дистанционная, геоинформационная и др.) обеспечивают не только конкурентоспособность самого ВУЗа, но и их выпускников.

Таблица 1 – Характеристика качества обучения в вузах страны

Уровень качества	Учебно- методический комплекс	Метод и технология обучения	Квалифи-кация ППС	ТСО
Низкий	Минимальный - силлабус, конспект, лекций, учебник	Традиционное: лекции, ЛПЗ, СРС, экзамен. Удельный вес методов активного обучения (МАО) - 10% от общего числа часов по дисциплине	Препода-ватель без ученой степени	Доска, кодоскоп, экран
Средний	Полный, на бумажном носителе - методические рекомендации с ориен-тацией на МАО, программированные задания по курсу	Инновационное (КСО, ДО): презентация курса, консуль-тации, контроль знаний, на базе тестов II уровня. Удельный вес МАО –50% от общего числа часов	Кандидат наук– создатель авторско-го курса	ПК, аудио и видео-техника, электрон-ная почта
Высокий	Полный, на элект-ронном носителе -электронный учебник, авторская программа на СД – диске	Инновационное (КСО, ДО): авторский курс лекций на лазерном диске, контроль знаний на базе тестов III уровня, ГИС – технологии. Удельный вес МАО – 80% от общего числа часов	Доктор наук-создатель авторского курса	ПК, комплекс СД-дисков, сайт ППС и обучаю-щихся

Источник: [6].

Таким образом, конкурентоспособность и качество образовательной услуги – концентрированное выражение всей совокупности возможности любого вуза выпускать специалистов, востребованных потребителями.

Конкурентоспособность образовательной услуги - интегральная характеристика, обусловливающая способность образовательной услуги (специалиста) отвечать требованиям рынка данного вида услуг и возможность ее сбыта. На конкурентоспособность вуза оказывают влияние качество, цена, себестоимость, доступность образовательной услуги, имидж ВУЗа и др. факторы. Приоритетность факторов конкурентоспособности зависит от конкретных требований потребителей, поэтому для интеграции казахстанской системы высшего образования в мировое образовательное пространство, приоритетным фактором её конкурентоспособности будет оставаться качество. Следовательно, качество не единственная, но главная составляющая конкурентоспособности вуза.

Список литературы

1. Назарбаев Н.А. К экономике знаний через инновации и образование: лекция в ЕНУ им. Л.Н. Гумилева // Казахстанская правда. – 2010. – 27 мая.
2. Государственная программа развития образования и науки РК на 2016-2019 гг. – Астана, 2015. – 48 с.
3. Закон РК «Об образовании» от 27 июля 2007 г. № 319 // Казахстанская правда. – 15.08.2007.
4. СТ РК 1157-2011 – Образование высшее профессиональное. СМК организации образования.
5. Гончаров М.А. Основы менеджмента в образовании: учеб. пособие – М.: КНОРУС, 2006. – 480 с.
6. Кулекеев Ж.А. и др. СМК организаций высшего образования. – Караганда: КарГТУ, 2004. – С. 23.

II СЕКЦИЯ

ЖАҢА ЖАҺАНДЫҚ БОЛМЫСТАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫҢ ЖАҢҒЫРУЫ

МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ В НОВОЙ ГЛОБАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

UDC 101.8

Arndt M.
University of Zagreb,
Zagreb, Croatia

PHILOSOPHY IN THE MODERN WORLD

My lecture that bears the title *Philosophy in the Modern World* will focus on the change of the role of philosophy in the Modern World.

1. *The Death of Philosophy:* To the pragmatically-minded, who adhere to the demands of the rat-race pace of the contemporary world, philosophy is considered a waste of time [1]. This common-sense standpoint is in line with a view that denounces parts of traditional philosophy as mere obscurantism.

a. For a long time people spoke about the *continental divide* [2] as related to philosophy: The term refers to the philosophy done on the European continent, particularly Germany and France, on the one hand, and the analytical philosophy following the anti-metaphysical epistemology of the early Ludwig Wittgenstein. This tradition, which has come to be known broadly as "analytic philosophy", became dominant in Britain and the United States from roughly 1930 onward.

b. The term *continental divide* also refers to the more utilitarian approach advocated by the British school of philosophy in the tradition of David Hume and Jeremy Bentham. Both the analytic and the utilitarian schools of thinking, typical of the Anglo-Saxon mindset, wanted to avoid meaningless speculation.

2. *The Resurrection of Philosophy:* But the story of philosophy is continued. The prediction of the End of Philosophy was falsified – not in Europe, but in the USA and then in Britain. Philosophy departments began offering courses in continental philosophy in the late 1960s and 1970s. Nowadays the term *Beyond the Continental Divide* has become familiar. What could mean philosophy in the modern world? Philosophy has to a large extent become modest and humble. It becomes an under-labourer to science, whose job is to clear away the rubbish that lies in the way to knowledge and scientific progress. (John Locke (*An Essay Concerning Human Understanding*/1690). Immanuel Kant 108 years later expressed the change of the function of philosophy by using an evocative metaphor: Philosophy is becomes the torchbearer to human activities.

Figure 1 – Philosophy as torchbearer of human thinking and acting=RIGHT after Kant

Philosophy is no longer the ‘General Secretary’ of knowledge, but a provocative, thought-promoting argumentative activity, like a gadfly

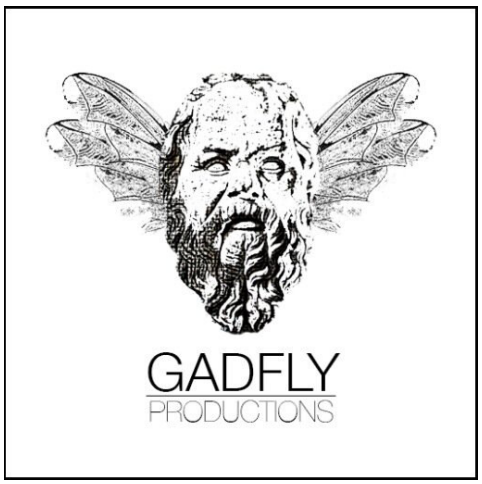

Figure 2 – Socrates as a gadfly

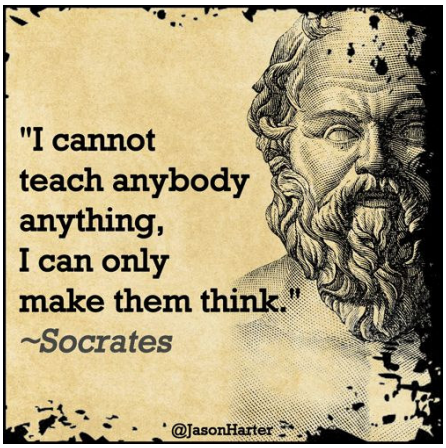

Socrates is seen as the inventor of the (philosophical) art of 'midwifery', i. e. of stimulating critical thinking in the pupil by just posing the right questions and thus drawing out ideas and making the pupil give birth to the right idea.

3. *Philosophical Method:* This concept has practical, didactic and organisational consequences, e.g.

- The teacher who seriously wishes to impart philosophical insight can aim only at teaching the art of philosophizing.
- The dialogue becomes the pedagogic form in instruction.

- The teacher must have composure that permits him to let the seekers after truth go astray and stumble and the courage to send them astray in order to test their convictions, to separate knowledge simply taken over from the truth that slowly attains clarity in us through our own reflection..

4. *No Excellence without Philosophy:* The best universities in the world give philosophy a chance or even more, as the example of Harvard shows and can be seen from its curricula. Richard Moran (Harvard University Department of Philosophy): „it is very important to the health of philosophy that we resist the idea that there is a way of knowing in advance whether our questions are real ones or not. That is a perennial temptation in philosophy,

to think that we could arrive or have arrived at a method or general principle (e.g., verificationism, certain forms of pragmatism) for knowing in advance which questions are “real” and which are not, the dream of a formal method for banishing “metaphysics” in the pejorative sense.... as philosophers we have to acknowledge that we ourselves cannot always be confident that we are even making sense, let alone that we are provably correct about something. That’s an embarrassing position for any grown-up to be in, but particularly one who is being paid to teach the young and advance the cause of knowledge [3].

5. *Thinking as Bliss (Al-Farabi):* According to Al-Farabi happiness, consists in the as-perfect-as-possible assimilation of the human soul to the active intellect, whose unique activity is thinking. Is the university not the best place to implement Farabi’s vision of a perfect society-not governed by “status, honor, domination” which distract from humanity’s natural *telos*, but a place where human being’s soul can, to the best of its ability, perform its proper activity, i.e., reasoning.

6. *Test: What do you think of this illustration showing the ‘great’ German philosopher G. W. F. Hegel?*

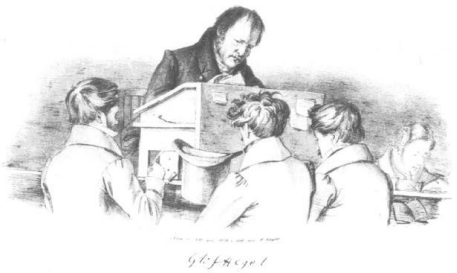

Figure 5 – G. W. F. Hegel

Bibliography

1.Michael Friedman A. Parting of the Ways: Carnap, Cassirer, and Heidegger**.** Carus Publishing Company. – Chicago, 2000.

2.David A. Hollinger, Science as a Weapon in Kulturkämpfe in the United States during and after World War II, in: Isis 86, 1995.

3.David A. Hollinger, Science, Jews, and Secular Culture Science, Jews, and Secular Culture Studies in Mid-Twentieth-Century American Intellectual History, Princeton University Press, 1996.

ӘОЖ 159.943-053.6

Арыстангалиева В.Т.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан
Сапарова А.Е.
Жаңақала жалпы орта білім беретін мектебі,
Орал қ., Қазақстан

КОМПЬЮТЕРЛІК ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ

Қазіргі XXI ғасырда қоғамды ғаламтор мен компьютерсіз елестету мүмкін еместей көрінеді. Компьютер адам өмірінің бөлінбес бөлшегіне айналды. Алайда компьютерлік технологиялардың қоғам өмірінде қарқынды дамуы бала тұлғасының дамуына белгілі бір із қалдырмай қоймайды. Жаңа ақпараттың орасан тасқыны, компьютерлік технологияларды қолдану, соның ішінде компьютерлік ойындардың кең етек алуы балалар мен жасөспірімдердің тәрбиелеу кеңістігіне жағымсыз ықпал етуде. Тәрбиелеу кеңістігін тудыру – тек білім беру мекемесінің қабырғасында ғана емес, одан тыс жерлерде де бала тұлғасының есеюі және қалыптасуына қажетті жағдай. Балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын өткізудің құрылымы да өзгеруде, себебі компьютерде теледидар, DVD-құрылғы, музыкалық орталық, кітаптар және т.б. мүмкіндіктерін біріктіреді.

Қазіргі таңда компьютерлік бағдарламалармен жұмыс жасайтын, компьютерлік ойындар ойнайтын балалар мен жасөспірімдердің саны артуда. Өз кезегінде көпшілік ата-аналар өз балаларының бұл саладағы жетістіктерін мақтан тұтады, себебі олар балалары үшін болашақта үлкен мүмкіндіктер ашады. Компьютерлендірудің бұл жағымды жақтарымен қоса, бұл үрдістің жағымсыз салдарын да айтқан жөн. Ол тек денелік дамуға ғана емес, балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік-психологиялық денсаулығыныа кері

әсер етеді. Бұл үрдістің жағымсыз салдары компьютерлік тәуелділік. Бұл тәуелділік кез келген жаста пайда болуы мүмкін, алайда жасөспірімдер бұған көбірек бейім болып келеді.

«Тәуелділік» термині субъектінің қандай да бір нәрсеге немесе қандай да бір адамға қатысты патологиялық қажеттілікті, қызығушылықты білдіреді. Бұл сыртқы объект болмаған жағдайда өз бетімен әрекет етуге қабілетсіздік күйі. Компьютерлік тәуелділікке ғаламторға тәуелділік және компьютерге байланысты ойынға тәуелділікті жатқызуға болады.

Қазіргі таңда «компьютерлік тәуелділік» анықтамасы халықаралық деңгейде мойындалмады және Американдық Психиатриялық Ассоциацияға (АПА) (American Psychiatric Association, APA), DSM-IV (DSM-IV-TR, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision, 2000) және еуропалық МКБ-10 енгізілмеді. Алайда DSM-IV – «азарттық ойындарға патологиялық қызығушылық» диагнозының моделін қолдануға болады. Бұл модельге сүйенсек, ғаламторға әдеттенуді еріктік бақылаудың бұзылысы ретінде анықтауға болады.

Бастапқыда «компьютерлік тәуелділік» ұғымы 1990 жылы пайда болды. Психологияның көптеген мамандары тәуелділіктің бұл түрін техникалық құралдардан туындаған спецификалық эмоционалды «нашақорлыққа» жатқызады. Компьютерлік тәуелділік аддиктивті мінез-құлықтың түрлерінің бірі және өзінің эмоционалды-психикалық көңіл-күйін трансформациялау әдісімен күнделікті өмірден кетуге ұмтылысымен сипатталады. Бұл сәтте адам күнделікті тірлікті кейінге қалдырып қана қоймайды, оның психикасының жұмысы тежеледі, жиі жеке тұлғалық дамуы мүлдем тоқтайды. Сөйтіп, адамдар өз өмірінің түрлі мәселелерін шешуден қашады. Ресми түрде компьютерлік аддиктивтілікті психологтар XX ғасырдың 90 жылдарының ортасында анықтаған. Осы уақытта тәуелділіктің бұл түрінің нұсқаларының бастапқы жіктелулері енгізілді. Оны американдық ғалымдар енгізгендіктен, онда ағылшын тілінен алынған термин сөздер көп кездеседі. Олардың ішінде Геймер-аддиктивтілік, немесе компьютерлік ойындарға тәуелділік. Оны On-Line addiction және Off-Line addiction деген нұсқаларын бөлуге болады. Олардың біріншісі On-Line тәуелділік Ғаламтордағы ойындармен байланысты тәуелділік, Off-Line тәуелділік Ғаламторға кірмей-ақ компьютерлік ойындарды тұрақты қолдану.

Ғаламторға тәуелділік феноменін психологиялық зерттеудің негізін қалаушы американдық клиникалық психолог К.Янг және психиатр И.Гольдберг. К.Янг 1994 жылы ғаламторға тәуелділікті анықтайтын арнайы сұрақша дайындап, оны веб-сайтта орналастырды. Өткен ғасырдың 90-шы жылдардың ортасында тәуелділік құбылысын анықтау үшін И.Гольдерг (1996) «Интернет-аддикция» терминін және тәуелділікті анықтауға көмектесетін диагностикалық көрсеткіштер жиынтығын ұсынды.

Компьютерлік тәуелділіктің белгілерінің пайда болуымен бірге түрлі зерттеулер жүргізіле бастады. Олардың нәтижелері компьютерлік тәуелділіктің пайда болуы, оның көрінуі және қалай емделетіні туралы бірқатар сұрақтарға жауап беруі тиіс болды. Бұл зерттеулерді шетел психологтары М.Шоттон, Ш.Текл және К.Янг жүргізді.

Бұл белгілерді қарастырайық:

- жасөспірім компьютерлік ойыннан тұруға асықпайды;
- егер баланы компьютерден алаңдатса, ол өте ашушаң болады;
- бала компьютерлік ойынды аяқтау уақытын жоспарлай алмайды;
- компьютердегі бағдарламаларды жаңарту үшін және жаңа ойындар сатып алу үшін көп ақша жұмсайды;
- жасөспірім өзінің үйдегі жұмыстары мен міндеттері, сабағы туралы ұмытады;
- тамақтану және ұйқы кестесі толықтай бұзылады, бала өз денсаулығына бей-жай қарайды;
- өзін сергек күйде ұстау үшін жасөспірім кофені және басқа да психостимуляторларды зиянды түрде пайдаланады;
- компьютерден тұрмай тамақтанады;
- компьютерде ойнап не жұмыс істеп бастағанда жасөспірімде эмоционалды өсу байқалады;
- қоршаған адамдармен түрлі компьютерлік тақырыпта тұрақты қарым-қатынас жүреді;
- бала компьютерде отырғанда эйфорияны сезінеді;
- ойынның басталатыны туралы ойлағанда көңіл-күйі көтеріліп, түрлі ойлары туындайды.

Түрлі типтегі тәуелділіктерге тән ерекшеліктер туралы айтатын болсақ, оларға мыналар жатады: абстиненция синдромы, тәуелділік объектісін алуға ұмтылыс, тәуелділіктің жағымсыз тұстарына сыни қатынасты төмендету, өмірдің әлеуметтік жағына, сыртқы түріне, басқа да қажеттіліктердің өтелуіне қызығушылығын жоғалтуы.

Ресей психологы Л.В. Ускова компьютерге тәуелділіктің психикалық және денелік симптомдары болуы мүмкін екенін айтады.

Психикалық белгілерге: компьютерде өткізген уақытты «бақылауды жоғалту», компьютерде өткізген уақытына қатысты әдейі өтірік айтуы, сөзіне тұрмау, әлеуметтік өмірге және сыртқы түріне қызығушылығын жоғалту, өз мінез-құлқын ақтауға тырысу, компьютерден алаңдағанда ашулануы, шектен тыс агрессивтілік, әлеуметтік дезадаптация, әлеуметтік байланыстардың деградациясы және т.б.

Денелік белгілерге: көрудің бұзылыстары (көрудің нашарлауы, дисплейлік синдром), тірек-қимыл аппаратының бұзылысы (омыртқаның қисаюы, карпальды синдром), ас қорыту жүйесінің бұзылысы

(тамақтанудың бұзылысы, созылмалы іш қатулар). Компьютерге тәуелді адамдар ұйықтау мен демалуға мән бермейді, сондықтан олар ағзаның жалпы жүдеуі – созылмалы шаршау басым болады.

Гарвард университетінің McLean клиникасының жанында «Компьютерлік әдеттену қызметінің» психологтар тобы компьютерлік тәуелділіктің өз симптомдарын ұсынды. Ол әдеттенудің психологиялық және денелік симптомдарынан байқалады:

- ойыннан шыға алмауы;
- отбасы мен достарына көңіл бөлмеу;
- жұмыста және отбасында өзі айналысатын істері туралы өтірік айту;
- оқуда не жұмыстағы қиындықтар;
- білектіктуннель синдром;
- сезімталдықтың болмауы;
- жеке гигиена ережелеріне мән бермеу;
- ұйқының бұзылысы не ұйқыдағы мінез-құлқының өзгерістері.

Компьютерлік ойындарға психологиялық тәуелділіктің дамуы төрт сатыға жіктеледі, олардың әрқайсысы өзіндік ерекшеліктерге ие. Оның авторы американ психологы М.Грифитс.

1. Жеңіл қызығушылық сатысы. Адам рөлдік компьютерлік ойынды бір немесе бірнеше рет ойнаған соң, оған компьютерлік графика, дауысы, шынайы өмірдің имитациясы не қандай да бір фантастикалық сюжеттер ұнай бастайды. Компьютер адамға өз армандарын шынайыға жақын түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Адам компьютерлік ойындарды ойнай отырып, рахат сезіміне бөленеді, жағымды эмоциялар туындайды. Рөлдерді қабылдауға санасыз қажеттілік жүзеге аса бастайды. Нәтижесінде адам кездейсоқ сәттерде емес, ойын іс-әрекетіне ұмтылысы мақсатқа бағытталған сипатқа иеленеді. Алайда бұл сатының ерекшелігі компьютерлік ойындар жүйелі сипатқа қарағанда ситуациялық сипатта болады. Бұл сатыда ойынға тұрақты қажеттілік қалыптаспаған, ойын адам үшін мәнді құндылық болып табылмайды.

2. Қызығушылық сатысы. Адамның тәуелділіктің бұл сатысына өтуін білдіретін фактор қажеттіліктер иерархиясында жаңа қажеттілік- компьютерлік ойынға қажеттіліктің пайда болуы болып табылады. Бұл қажеттіліктің құрылымы әлдеқайда күрделі, оның табиғаты әрбір тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктеріне тәуелді. Басқаша айтқанда, ойынға ұмтылыс – бұл шынайы өмірден қашу қажеттілігінен туындаған мотивация.

3. Тәуелділік сатысы. Шпанхельдің мәліметтері бойынша, ойыншылардың

9-13% ғана «ойынға берілгендер» болып табылады, яғни компьютерлік ойындарға психологиялық тәуелді сатысына жатады. Бұл саты ойынға қажеттіліктің қажеттіліктер пирамидасының төменгі жағына ауысуымен ғана сипатталмайды, тұлғаның құндылықтар жүйесіндегі маңызды өзгерістермен де сипатталады. А.Г. Шмелев локус бақылаудың интернализациясы жүретінін, өзін-өзі бағалау және өзіндік сананың өзгерістері туралы айтады. Тәуелділік екі форманың бірінде болады: әлеуметтенген және жекеленген.

Ойындық тәуелділіктің әлеуметтенген формасы қоғаммен әлеуметпен (әсіресе өзі сияқты ойын фанаттарымен) әлеуметтік байланыстар орнатуымен ерекшеленеді. Мұндай адамдар бірге ойнағанды жақсы көреді. Ойын мотивациясы негізінен жарыс сипатын иеленеді. Тәуелділіктің бұл түрінің жекелей формаға қарағанда адам психикасына зияны аздау. Айырмашылығы адамдардың әлеуметтен алшақтамауы, әлеуметтік ортасы өзі сияқты фанаттардан тұрса да адамға шынайы өмірден виртуалды әлемге толықтай «кетуге» және өзін психикалық және соматикалық бұзылыстарға дейін жеткізуге жол бермейді.

Жекелей формадағы тәуелділігі бар адамдар үшін бұл перспективалар әлдеқайда шынайы. Тәуелділіктің бұл формасында әлемге көзқарастың қалыпты адамиерекшеліктері бұзылып қана қоймайды, қоршаған әлеммен өзара әрекеті де бұзылады. Психиканың басты функциясы бұзылады – ол объективті әлемнің әсерін емес, виртуалды шындықты бейнелей бастайды. Бұл адамдар көп уақыт жалғыз өзі ойнайды, ойынға қажеттілік онда базалық физиологиялық қажеттіліктермен бір деңгейде болады. Бұл клиникалық жағдай, психопатология не патологияға жетелейтін өмір салты.

4. Құштарлық сатысы. Ол адамның ойындық белсенділігінің сөнуімен, индивидтің сауығуға психологиясының өзгеруімен сипатталады. Мұнда бала компьютерден қашықтық ұстайды, алайда орныққан тәуелділіктен толық босай алмайды. Берілген кезең ұзақ, кейде тіпті өмір бойы сақталады. Ол құштарлықтың сөну жылдамдығына тәуелді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бютнер К. Психология человеческой агрессии. – М., 2004.
2. Мухина В.С. Возрастная психология. – М., 2000.
3. Степанов В.Г. Психология трудного школьника. – М., 1998.
4. Жмуров Д.В. Компьютерные игры и подростковая агрессия [электронный ресурс]. – http://npocmo.info/cg/cg_index.html.

ӘОЖ 377.791.3

Базаргалиева Ж.А.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ОРТАҚ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН РЕТТЕУДІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Зат меншік құқығымен бір тұлғаға ғана емес, бірнеше тұлғаға тиесілі болуы мүмкін. Азаматтық құқықта меншік қатынастарымен бірге ортақ меншік қатынастары да реттеледі. Ортақ меншік қатынастарын бөліп қарастыру мен жеке реттеу қажеттілігі олардың елеулі ерекшеліктері салдарынын туындап отыр.

Ортақ меншіктің мүмкін болатын барлық ерекшеліктерінің алғышарты болып мүліктің бір мезгілде азаматтық құқықтың бірнеше субъектісінің меншік құқығында болу фактісі танылады.

Тұтастай алғанда меншік сияқты, ортақ меншік те оның түрлі аспектілерінде өмір сүреді және қарастырылады. Ортақ меншік туралы объективті-құқықтық және субъективті-құқықтық мағыналарда айтуға болады. Ол сондай-ақ экономикалық категория болып табылады. Бұл тұрғыда ортақ меншік бір мезгілде бірнеше тұлғалардың меншіктік мүдделерін жүзеге асыру нысаны ретінде көрініс табады, сол арқылы осы тұлғаларға тиісті мөлшерде меншіктің табысын пайдалануға мүмкіндік береді.

Объективті-құқықтық мағынада ортақ меншік құқығы дегеніміз – бұл меншік құқығы және өзге де заттық құқықтар саласының құрамдас бөлігі. Осының салдарынан, ортақ меншік құқығы меншік құқығының пайда болуының негіздерін қарастыратын және объектілерінің шеңберін, меншік пен оны қорғау режимін айқындайтын жалпы сипаттағы бірқатар нормаларға негізделеді. Құқықтық әдебиеттерде ортақ меншік құқығына қатысты түрлі көзқарастар бар.

Ортақ меншік құқығы меншік иелерінің құқықтарын бөлуге бағытталады. Бұл арада әрбір меншік иесінің құқығы басқа меншік иелерінің құқықтарымен қиылысады. Сонымен бірге ортақ меншік құқығының механизмі әрбір меншік иесінің мүдделерінің ортақ үйлесімін табуға мүмкіндік береді [1, 421 б.].

Ортақ меншік құқығы барлық меншік иелерінің құқықтары мен мүдделерін үйлестіруге бағытталады. Бұл түрлі тәсілдермен жүзеге асырылады. Олардың бірі болып бірге иеленушілердің әрқайсысына ортақ мүлікке қатысты құқықтардың тиісті көлемінің берілетіндігі танылады. Олардың әрқайсысы ортақ мүліктің игілігін толық көлемінде пайдаланады. Мысалы, ортақ меншіктің кейіннен біріктіруі және өсуі нәтижесінде туындайтын меншікті ірілету нәтижесін меншік иелерінің әрқайсысы пайдалана алады. Бірге иеленушілердің бәсекелестігінің алдын алуға бірге иеленушілердің бірінің құқықтарын екінші бірге иеленушінің құқықтарымен шектеу арқылы қол жеткізіледі. Бұл азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың жалпы ережелеріне сүйенеді [2, 8 б.]. Азаматтық құқықтарды жүзеге асыру құқықтың басқа субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделеріне қайшы келмеуі керек. Бұл ереже ортақ меншік иелерінің ішкі қарым-қатынастарында да, сондай-ақ олардың басқа субъектілермен қарым-қатынастарында да бірдей қолданылады. Тағы да бұл ереже АК-тің 188-бабының 4-тармағымен бекітіледі. Меншік иесінің өз өкілеттігін жүзеге асыруы басқа тұлғалар мен мемлекеттің құқықтарын және заңды мүдделерін бұзбауға тиіс. Құқықтар мен заңды мүдделерді бұзушылық басқа нысандарымен қатар, меншік иесінің өзінің монополиялық және өзге де басымдық жағдайын пайдаланып қиянат жасауынан көрінуі мүмкін.

Меншік иесі өз құқықтарын жүзеге асырған кезде азаматтардың денсаулығы мен айналадағы ортаға келтірілуі мүмкін зардаптарға жол бермеу шараларын қолдануға міндетті.

Кейбір жағдайларда бірге иеленушілердің мүдделері объективті түрде ортақ болып келеді. Бірнеше субъектілердің меншік мүдделері мен сәйкес құқықтарын үйлестірудің негізі болып бірге иеленушілердің арасында қандай да бір айрықша қатынастардың болуы көрінуі мүмкін. Мысалы, кейде бұл мүліктік, сондай-ақ мүліктік емес аспектілерде көрінетін ерекшеліктері бар отбасы қатынастары бола алады. Ортақ меншікті қалыптастыра отырып, заңды тұлға құрмай кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін өздерінің күштерін біріктірген бірқатар тұлғалар бірлесіп таза табыс табу мақсатын көздеуі мүмкін. Басқа себептер де бола алады.

Ортақ меншік қатынастары меншіктің мемлекеттік те, жеке де нысандарына сүйене отырып құрылады. Болашақ бірге иеленушілер ретінде жеке және заңды тұлғалар, мемлекет пен әкімшілік-аумақтық бөліністер көрінуі мүмкін.

Ортақ меншік құқығына ортақ меншікте болуы мүмкін объектілердің сипатының әсерін атап өту қажет. Ортақ меншік екі немесе бірнеше адамның меншігіне мүлік түскен кезде пайда болады, оны өзінің мақсаты өзгертілмейінше бөлуге болмайды (бөлінбейтін заттар), өйткені ол заңға сәйкес бөлінуге жатпайды.

Заңи тұрғыда бөлінбейтін заттарға кәсіпорын, күрделі заттар, басқа да объектілер жатады. Объектілердің бөлінбейтіндігі ортақ меншіктің оның қатысушыларының еркінен тыс туындайтындығын білдіреді.

Меншік иесінің (бірге иеленушілердің) ерік көрінісінің бірі болып бөлінетін заттарға ортақ меншік құқығын белгілеу танылады. Азаматтық кодекстің 209-бабының 4-тармағына сәйкес, бөлінетін мүлікке ортақ меншік заңмен және шартпен көзделген жағдайларда туындайды.

Атап өту керек, меншік құқығымен бөлінетін заттарға иелік ету кезінде заттың ортақ меншікте болуының объективті қажеттілігі болмайды. Сонымен бірге меншік иелері субъективтік қажеттіліктерді басшылыққа ала отырып, бөлінетін заттарға ортақ меншік құқығын тануы мүмкін.

Азаматтық кодекстің 209-бабына сәйкес, ортақ меншік деп екі немесе бірнеше адамның меншігіндегі мүлікті айтамыз. Сәйкесінше, ортақ меншік құқығы деп сол ортақ меншіктегі затқа оның иелерінің құқықтары танылады. Кейде ортақ меншікті көпсубъектілі меншік деп те атайды [3, 36 б.].

Ортақ меншік үлестік (қатысушылардың үлесі айқындалып) және бірлескен (үлестер айқындалмайды) деп бөлінеді.

Ортақ меншік тиесілі тұлғаларды азаматтық кодекс ортақ меншікке қатысушылар деп атайды, ал әдебиеттерде оларды кейде бірге иеленушілер деп те атайды. Ортақ үлестік меншікке қатысушылардың құрамын заңнама шектемейді. Ортақ үлестік меншіктің субъектілері ретінде азаматтар да, мемлекет те, заңды тұлға да болуы мүмкін. Ал ортақ бірлескен меншіктің субъектісі тек азаматтар ғана бола алады.

Затқа ортақ меншік құқығын заттың әрқайсысының өз иесі болатын жекелеген бөліктеріне меншік құқығын ажырата білу керек. Әдетте бұндай заттың ортақ меншіктегі бөліктері де болады. Мысалы, көп пәтерлі үйдегі әрбір пәтердің бөлек меншік иесі болады, ал тұтастай алғанда үйге бұл тұлғаларда ортақ меншік құқығы туындамайды, бірақ, пәтер иелерінің барлығының ортақ меншігі болып пәтерлерді біртұтас тұрғын үйге біріктіретін үлестердің бөліктері – жертөле, үйдің төбесі, баспалдақ алаңдары т.б. танылады. Бұндай үйдегі жеке пәтерлер, өз кезегінде, дербес меншікте немесе ортақ меншікте болуы мүмкін.

АК-тің 209-бабының 3-тармағына сәйкес, мүлікке ортақ меншік, ереже бойынша, үлестік болып табылады. Заңнамамен көзделген жағдайларда ғана бірлескен меншік белгіленуі мүмкін.

Ортақ бірлескен меншіктің қатысушыларының келісімі бойынша, ал ондай келісімге қол жетпеген жағдайда сот шешімі бойынша бірлескен меншіктегі ортақ мүлікке ортақ үлестік меншік белгіленуі мүмкін. Ортақ үлестік меншікті тараптардың келісімі негізінде немесе сот шешімі бойынша ортақ бірлескен меншікке айналдыруды заңнама қарастырмайды.

Азаматтық заңнама бөлінетін және бөлінбейтін мүлікке ортақ меншік құқығының пайда болу жағдайларын белгілейді. Екі немесе бірнеше тұлғалар меншігіне бөлінбейтін затты алған кезде затты алу негіздемесіне қарамастан, оларды осы затқа ортақ меншік құқығы туындайды. Бөлінетін мүлікке ортақ меншік құқығының пайда болуы туралы басқа әңгіме. Бұндай құқық тек заң актілерімен белгіленген жағдайларда немесе шарт негізінде ғана пайда болады. Мысалы, ерлі-зайыптылардың бірлесіп өмір сүрген кезінде алынған бөлінетін мүлік, сол сияқты бөлінбейтін мүлік олардың ортақ меншігі болып табылады. Аталған норма диспозитивтік, себебі ерлі-зайыптылардың келісімі бойынша өзгеше көзделуі мүмкін. Жекешелендірілген тұрғын үй оны жалдаушы мен онымен бірге тұратын отбасы мүшелерінің ортақ меншігіне айналады. Бұл ереже де диспозитивті болып табылады.

Егер де бірнеше тұлғалар заң бойынша олардың ортақ меншігіне айналмайтын бөлінетін мүлік алатын болса, бұл меншік тек олардың арасындағы келісім бойынша ғана ортақ меншікке өтеді.

Жер учаскесіне ортақ меншік Жер туралы Жарлықтың 19-бабымен реттеледі, оған сәйкес, екі немесе бірнеше тұлғалардың меншігіндегі жер учаскесі оларға ортақ меншік құқығымен тиесілі болады. Бұл ретте жер учаскесі үлестік меншікте сияқты, бірлескен меншікте де болуы мүмкін.

Ортақ меншік түсінігі ортақ мүліктің кең түсінігінің негізгі түрі болып табылады. Ортақ мүлік түсінігімен тек ортақ меншік қана емес, сонымен қатар ортақ заттық және міндеттемелік мүліктік құқықтар да қамтылады. Сондықтан, ортақ меншік құқығын ортақ мүлікке құқықтың бір түрі ретінде басқа заттық және міндеттемелік құқықтардан ажырата білу керек. Ортақ заттық құқықтардың ең көп тараған және заңнамамен барынша көп реттелген түрі болып ортақ жер пайдалану құқығы танылады. Азаматтық айналымдағы жер пайдалану құқығы өзінің сипаты жағынан меншік құқығына жақын және жер туралы заңнамамен реттеледі. Ортақ жер пайдалану құқығы, меншік құқығы тәрізді үлестік және бірлескен болуы мүмкін.

Басқа заттық құқықтар, мысалы ортақ оралымды басқару құқығы мен ортақ шаруашылық жүргізу құқығы заңнамамен біршама аз реттелген. Бірақ олардың бар екендігін заңнама жоққа шығармайды. Мысалы, ортақ шаруашылық жүргізу құқығымен екі немесе бірнеше мемлекеттік кәсіпорындарға осы кәсіпорындардың қаражаты есебінен тұрғызылған үй тиесілі болуы мүмкін. Ортақ заттық құқықтар туралы заңнамада ақтаңдақтар болған жағдайларда Азаматтық кодекстің 195-бабына сәйкес азаматтық заңнаманың ортақ меншік туралы нормалары ұқсастықтарына қарай қолданылады.

Кейде тәжірибеде ортақ меншік құқығы мен мүліктегі үлеске міндеттемелік құқықты жеткілікті түрде анық бөліп қарастырмайды. Серіктестікті немесе кооперативті салымдары есебінен құрған тұлғалар сол серіктестіктің немесе кооперативтің ортақ меншік иелері болып есептеледі деген қате пікір бар. Іс жүзінде кооперативтер мен серіктестіктердің құрылтайшыларында (қатысушыларында) ортақ меншік құқығы емес, серіктестіктер мен кооперативтердің мүлкіндегі үлеске міндеттемелік құқықтары ғана сақталады.

Ортақ меншік қатынастары тоқтатылуы да мүмкін. Заңнамада ортақ меншік қатынастарын ерікті түрде және мәжбүрлеп тоқтату тәртібі көзделеді. Ортақ меншіктің ерікті түрде тоқтату қатысушылардың келісіміне негізделеді. Сәйкесінше, оны жүзеге асыру талаптары болып:

- үлестік меншік иелерінің барлығы басқа иеленушілердің үлестерінің бар екендігін және оның мөлшерін мойындау;
- үлесті бөлу тәртібі туралы, ортақ меншіктен шығатын меншік иесіне тиесілі үлес туралы, сол үлестің ақшалай құны мен табиғи көрінісі туралы даудың болмауы;
- ортақ меншікті бөлуге бағытталған мәміледегі тиісті ерік пен ерік білдіру қажеттілігі танылады.

Ортақ меншікті мәжбүрлі түрде тоқтату, негізінен, сот шешімінің негізінде ғана жүзеге асырылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Гражданское право: учебник / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Том 2, изд. 3. – М., 2000.
2. 27.12.1994 ж. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі. Жалпы бөлім. – Алматы: Юрист, 2010.
3. Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Гражданский кодекс РК (Общая часть). Комментарий. 3 книга. – Алматы: Жеті Жарғы, 2003.

ӘОЖ 929

Байбулсинова А.С.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ҚАЙРАТКЕРЛЕРІМІЗДІ ТАНЫТА АЛДЫҚ ПА?

Қазақстан тарихындағы қазақ халқының теңдігі мен азаттығы үшін күрескен әрбір тұлғаны тану, олардың өмірі мен қызметіне баға беру зерттеуге шын ден қойған ізденушінің барынша зейінді болғанын талап етеді. Өйткені, еліміздің тарихында заманның талабына орай, саяси және әлеуметтік мәселелерде тығырықтан шығу жолын іздеген, аса сақтық пен өзінен гөрі ұлттың мүддесін жоғары қойып, ақыл - парасатына жеңдіре білген бірқатар зиялылардың өмір жолы қым қиғаш келеді. Әсіресе, бұл мәселе XX ғасырдың басындағы Алаш қозғалысының айналасындағы тұлғаларға қатысты.

Қазақ тарихында ең ірі ұлт-азаттық қозғалысқа үлес қосқан Алаш азаматтары есімдерінің тізімін жасауды алғаш рет қолға алған көрнекті алаштанушы, академик Кеңес Нұрпейісов болатын. «Алаш қозғалысына мүше болғандар мен ниеттестер тізімі» деп берілген осы тізімде 270 адамның аты-жөндері көрсетілген [1]. Әлбетте, Алаш қозғалысы тарихын зерттеуде бұл тізімнің өзіндік тарихи һәм ғылыми мәні айтарлықтай. Бұл тізімнің алғаш рет 1991 жылы жарияланғанын, яғни, елімізде алаштану ғылымы енді ғана қалыптаса бастаған шақта, жасалғанын еске алсақ, әрине, онда оның нақты әрі соңғы тізім болмағандығы түсінікті. Тізім «Қазақстан коммунисі (қазіргі Ақиқат) журналының 1991 жылғы 8,9,10 сандарында жарияланған, оған қосымшалар енгізген. Оқырмандарға ұсынылып отырған бұл тізім келешекте жаңа деректер табылуына орай толықтырыла бермек» деп атап өтеді [1, 216 б]. Сол тізімге қосымша «ниеттестер» деген тіркеме қосылған. Бұл өте көп нәрсені аңғартады. Дәлірек айтқанда, XX ғасырдың басындағы Алаш қозғалысы барысында мемлекеттілік мәселесін көтерген ірі саяси науқанның белсенді мүшелері және оған дәл қатысы бар жоғы әлі анықталмаған тұлғалар дегенді білдіреді деп санаймыз. Шынындада, Алаш қозғалысы барысындағы шараларға, оқиғаларға, бастамаларға қатысқан тұлғалардың яғни қозғалысқа мүше боларлықтай еңбегі бар азаматтардың мейлінше деректік тұрғыдан нақтыланған ғылыми жағынан сараланған тізімін жасаудағы ең үлкен мәселе, оған кімдер жатады деген мәселе. 2008 жылы жарық көрген [2]. «Алаш қозғалысы. Анықтамалығы» (Алаш қозғалысы. Анықтамалық. Құрастырған Е.Тілешов, Д.Қамзабекұлы. И.Нұрахмет. Алматы: Сардар, 2008.) авторларының бірі Е.Тілешовтың пайымдауынша, «...яғни белгілі бір тұлғаны «Алаш қозғалысына қатысушы деп танудың принциптері мен критерилері. Оған әлбетте, бізге Алаш қозғалысының сипаты, тууы, қалыптасу жолдары, олардың ауқымына енетін осы кезеңдегі оқиғалар мен құбылыстар тікелей негіз болмақ» -деп дұрыс көрсеткен [3].

Алаш қозғалысы қайраткерлерінің өмірі мен шығармашылығын арқау еткен зерттеулер, энциклопедияларды, анықтамаларды және т.б. еңбектерді саралау арқылы «Алаш қозғалысы» атты жаңа анықтамалық еңбек жарық көріп [2, 174-205 бб]. Онда 583 мүшесінің тізімі келтірілген. Кейін бұл авторлар бұл тізімде әрі қарай толықтырып, ондағы қайраткерлердің санын 790 адамға жеткізген [3].

Олардың ішінде 1905-1920 жылдар аралығында отаршылдыққа қарсы осы қозғалыстың саяси, рухани шараларына белсене атсалысқандар ерекше орын алады. Өйткені, Алашорданың алғашқы идеялары, жасақталуы және ел арасында насихатталуы дәл осы кезеңге келеді. 1917 жылғы ақпан төңкерісінен кейін іле-шала наурыз-мамыр айларында құрылған қазақ комитеттерінің және кейін осы комитеттерінің облыстарда, уездерде Алаш комитеттері болып құрылған кезіндегі мүшелерінің белсенділерінің қызметі бүкіл қазақ даласында халықты жаңа мемлекеттің негізін қалауға үндеген Алаш Орданың құрылуына алып келді. Аталған уақытта Алаш қозғалысының белді мүшелерінің арасында болып, олардың идеясын насихаттап, халықтың жаңа өкіметке деген сенімін арттыруға, жаңа өмірге талпынысын арттыруға үлес қосқан қайраткерлердің бірі – Ахмет Мамытұлы Мәметов.

Батыс Алашорда қайраткері, ағартушы, ақын, журналист, дәрігер Мәметов Ахмет (Ахметғали) Мамытұлы 1895 жылы Астрахан губерниясы, Талов қисымы, Қойтоғыт ауылында дүниеге келген [4, 387 б.] Энциклопедиядағы дерек белгілі алаштанушы Мақсат Тәжімұраттан алынған. Ал, Батыс Қазақстан облыстық мемлекеттік мұрағатында сақталған Ахмет Мәметовтың өз қолымен толтырған кадрларды тіркеу парағында 1895 жылы желтоқсанда Орда аудынында дүниеге келдім, ұлтым қазақ деп жазған. Одан әрі отбасы туралы батрақтың (шаруаның-А.Б.) баласымын, әкем мал баққан, шешем 20 жыл бойы 1915 жылға дейін Жәнібек ауданындағы танымал байдың жалшысы(в качестве прислуги у известного богача – деп жазыпты-А.Б.) [5, 1 п.] болған деп көрсетеді. БҚО мемлекеттік мұрағатында сақталған келесі құжатта, яғни

«Аспирантура курсына түсуші үміткердің анкетасыда» Ахмет Мәметовтың өз қолымен толтырылған екен (бұл құжат 1932 жылы толтырылған –А.Б.), ол Орал округі, Бөкей уезді, Орда ауданында 1895 жылы туылдым деп жазыпты [5, 3 п.]. Яғни, әр түрлі құжаттарда туған жері туралы әрі түрлі мәлімет беріледі. Белгілі тарихшы Исатай Кенжәлиев А.Мәметовтың қызы, қазақтың шоқтығы биік батыр қызы Мәншүк Мәметова туралы жазған еңбегінде 1995 жылы ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитетінде мұрағатта болғанын, Ахмет Мәметовтың қылмыстық ісімен танысқанын жазады [6, 20 б]. Ондағы құжаттан білгені Ахмет Мәметов «1895 жылы Орда ауданында, Жиекқұл ауыл советіндегі «Қойтоғыт» қонысында желтоқсанда дүниеге келдім» деп жазғанын айтады [6, 20 б].

Айыпталушының анкетасының көшірмесі Орал қаласындағы Мәншүк Мәметова мемориалдық музей-үйінің қорында сақтаулы, онымен бізде таныстық. Сонымен, бұған дейінгі жоғарыда келтірілген әр түрлі жерлер болып көрінген мекендер Астрахань губерниясының құрамындағы Бөкей уезді, Орда ауданының Қойтоғыт ауылында дүниеге келген болып шығады. Сонымен қатар, бұл құжаттардың барлығындада А.Мәметовтың өзінің қолтаңбасы қалдырылған, сондықтан, бұл шынайы мағлұмат екеніне күман жоқ. Бұлай дейтін себебіміз, 1920-1930 жылдардағы аласапыран кезеңде, көптеген айыпталушылардың істері өз қолымен емес, яғни жалған ақпарат берушілер тарапынан толтырылғаны туралы да мағлұматтар кездеседі.

Журналист Л.Қаражановаңың 2012 жылы 13 маусымдағы Атырау облыстық «Ақ Жайық» гезетінде Шығыстың батыр қызы Мәншік Мәметованың 90 туғанына 90 жыл толуына орай көлемді мақаласы жарияланған болатын. Материалдар Атырау облысы Индербор поселкесінде тұратан Мәншүк пен Ахмет Мәметовтың туыстары, яғни немере інісі Мұрат Қаденұлы Мұқамедияровтың баяндауымен және оның жеке мұрағатынан алынып берілген [7]. М.Мұқамедияровтың айтуынша Ахметтің руы Шеркеш, Тойлыбайдың тоғыз баласынан тараған ұлдарының жетеуінің аттары Дүйсенбі, Сейсенбі, Сәрсенбі, Бейсенбі, Жұма, Сенбі, Жексенбі деп аталып, аптаның 7 күніне сәйкес аталса, қалған екеуінің есімі Төребай, Қошаман деп қойылған. Төребайдан – Телғара, Телғарадан – Әлі мен Мамыт (Мәмет), Қошаманнан – Мұқамедияр туған. Әліден- Жңсігәлі (Мәншүктің туған әкесі), Мамыттың (Мәметтен) – Ахмет пен Қанат тараған. Мұқамедиярдан –Қаден, Қаденнен – Мұрат тарайды. Сонымен қатар, М.Мұқамедияровтың айтуынша, Батыс Қазақстан облысының Орда ауданында тұратын Жеңсігәлі мен оның әйелі Тойылшаның Нағи, Қадер деген ұлдары, Мәнсия (Мәншүк) атты қызы болған [7]. Ахмет Мәметовтың шығу тегі туралы Исатай Кенжалиевтіңде зерттеулері дәлелдейді. Тарихшы Ахметтің туған інісі Қанат Ахметовтың зайыбы Мара апаймен кездескенін жазады. Майра апайдың қолында «Мен Мамытов Қанат 1899 жылы (қазіргі) Жәнібек ауданы, Тау ауылында туыппын» деген 1940 жылы 5 қаңтарда өз қолымен жазып қалдырған өмірбаяны сақталған екен. Осы өмірбаянында Қанат әкем кедей, шешеммен екеуі өлгенше Әбіш деген байда жалшы болып жұмыс істеді деп жазады. Бұл мағлұмат жоғарыды келтірілген Ахмет Мәметовтың кадрларды тіркеу парағында берген ақпаратымен дәл келеді. Сол сияқты осы құжат бойынша ағайында Мәметовтардың он екі ата Байұлы тайпасы, Шеркеш руынан тараған расталады. И.Кенжалиевтің айтуынша олар дүниеге келген ауылының, қыстауының орны әлі күнге сақталған екен [6, 15 б.].

И.Кенжалиевтің сол аймақтың жергілікті тұрғындары, Ахметтің ағайындарынан жазып алған мәліметтері бойынша ол алғашында ауыл мектебінде сауат ашқан екен. Ол кездегі кедей балалары көрші Ресей байларына жалданып, түрлі ұсақ-түйек жұмыстар істеп, ақша тауып, жазғы маусымда шетте жүріп дүние көріп, ерте ақыл-ойы өседі екен. Оның үстіне орысша тіл үйреніп, адамдармен қарым-қатынас жөнін үйреніп, білген. Бір жылы, яғни 1910 жылдары шамасы Жәнібек станциясы маңында Әліш деген байға Ахмет жалданып, жұмыс істеп жүреді. Бай бір күні Ахметті жұмыстан шығарып, қуып жібереді. Ол енді бара жер таба алмай шет жерде сенделіп жүргенде Нарыннан Өфе (Уфа) қаласына бара жатқан адамдарға тап болады. Кіресшілер жуас, орысша білетін, тіл алғыш бозбаланың мүшкіл халін көріп, әрі 15 жасар өспірім, өлеңші, жыршы екен, өлең шығаратыны да бар екенін біліп, қызығып аяныш білдіреді. Бізден бірге жүр, ел, жер көресің, тамақ асырап, табыс табарсың, - деп үгіттейді. Содан Ахмет Мәметов Уфа қаласына барып, сонда біреуге жалданып, қалып қояды [6, 21 б.]. Сондағы қазақтармен танысып, араласып жүреді. Олармен еріп, Қазан, Саратов т.б. қалаларды аралайды. Ахмет Мәметов өте зерек, тез тілтабысқыш болып жетіледі. Барған жерінде өлең, жыр, әдеби, тарихи әңгімелерді қызыға тыңдап, жаттап, қайтадан аудармай айтуға машықтанады. Сол қабілетінің арқасында ол 14 жасында жеңге, құрбыларына арнап өлең шығара бастайды. Ал 18 жасында, яғни 1912 жылы Қазан қаласының Кәрімовтер баспаханасынан жасөспірім Ахметтің «Аберт» (орысша «Назидание») атты алғашқы жинағы жарық көреді. Осы жинағында барша қазақ жастарына арналған атақты «Тілегім» өлеңі басылып шығады. Бұл сол замандағы өте батыл, әрі жастардың жалынын, ұлтшылдығын оятатын, ерекше әсерлі туынды қазақ арасына тез тарап кетеді.

Сонымен қатар, өзінің орыс тілін жетік білетінін көрсетіп, 1913 жылы Кәрімовтер баспаханасынан тағы бір кітабы, яғни, «Кеңес» атты жинағы орыс ақын-жазушыларының шығармаларын қазақшаға аударып, басып шығарады. Оның алғы бетінде: «автор Ақмет-Али Маметов Букеевец. 47 страниц. Казань» деп жазылған. Орыс ақындарының шығармалары ішінде Крыловтың «Еңбекқор аю», «Қошақан» т.б. өлеңдері бар. Осы жылдары ол Орынбор қаласында шығатын «Қазақ» газетінің жұмысына араласа бастайды.

1913 жылы Ахмет Мәметов Уфадағы атақты оқу орындарының бірі «Ғалия» медресесіне оқуға түседі. Бұл жерде жоғары білім беретін діне оқу орнын онымен бергі Бөкейліктегі Теңіз округінен Нұғыман Манаев пен бұдан бірер жыл бұрын Бейімбет Майлин оқыған. Артынан, медресеге Бөкейліктен Таловка қисымының азаматы Қажым Басымов- Орынбордан ауысып келеді. «Ғалия» медресесіндегі оқығаны туралы Ахмет Мәметовтың өзіде кадрларды

тіркеу парағында жазып қалдырған. Онда «1916 жылға дейін Уфадағы «Ғалия» медресесінде және Астрахандағы бақша және жүзім шаруашылығы мектебінде (школа Садаводства и виноградства-деп жазылған –А.Б.) оқығаны туралы айтады [5, 1 п/ар]. Сонымен қатар, бұл құжатта Ахмет өзінің революцияға дейін мұсылман мектептерінде оқып, кейін оқытушылықпен (мұғалім) айналысқанын жазған. Бірақ, біздер қарастырған құжаттарда оның қай мектептерде, қай жерде оқытушылықпен айналысқанын анықтайтын мәліметтер кездестірмедік. Сонымен, Ахмет Мәметов «Ғалия»медресесінде оқыған жылдарында көптеген әдеби, қоғамдық ашараларға белсене араласады. Бұл туралы Тұрсынбек Кәкішевтің «Садақ» деген кітабында (Кәкішев Т. Садақ. А., 1986 ж.) жазылған [8]. Мұндағы қазақ жастарымен бірігіп, дәлірек айтқанда Б.Майлиннің бастауымен 1915 жылы «Садақ» деген журнал шығарысады. Онда қазақ шәкірттерінің өздерінің шығармалары, ел аузынан жинап алынған өлең, жыр, тарихи әңгімелері өз қолдарымен жазылады. Бұл журналда Бейімбет Майлинмен қатар, Қажым Басымов, Ахмет Мәметов т.б. өлеңберін, әңгіме, повестерін жариялаған [6, 23 б.]. Медреседе оқыған жылдарында шәкірттермен бірге төте оқу құралы «Әліппені», Ғұмар Қараштың «Бала тұлпар» өлеңдер жинағын шығарысқан.

1911 жылы «Айқап» журналының 4 санында: «... Медресе «Ғалияда» оқушы қазақ шәкірттері, яки төте оқу есімлі қазақ һәм қырғыз балаларына арнап бір кітап басып шығарып, сатыла бастады. Бағасы 17 тиін. Қайырлы сағатта болсын!» -делінген. «Ғалия» медресесінің шәкірттері қазақ тілінде басылымдардың бәріне хабар-ошар, мақала жазып, әліппе кітабын, өсиеттерін шығарады. Шәкірттердің жерлестік қауымын ұйымдастырып, ауырып сырқағанға, қаражаттан тарыққандарға көмектесіп тұрады. Өздері мұғалімдік курстар ұйымдастырып, қазақ елін ағартудың, қазақ тілінің тазалығын сақтаудың жедел шараларын іздестіреді [9, 5 б.].

Сонымен бірге «Ғалияда» Зейнел-Ғабиден Имажанов, Сабыр Айтқожин басқаратын «Қазақ шәкірттері ұйымы» жұмыс істеген. Олар ортадан ақша шығарып, түрлі мәдени шаралар ұйымдастырады және оларға шәкірттерден бөлек Уфадағы дәріпті кісілерді шақырып отырады. 1917 жылы қазақ шәкірттері Уфаға әдеттегіше күзгі семестрге (тәхсилге) жиналған, яғни шамамен қыркүйектің ішінде келген. Шәкірттердің ұзын саны отыздан асқан. Қазан айынан бастап, «Садақтың» кезекті нөмірлері шыға бастайды. Мұнымен қатар, қазақ шәкірттері медреседегі татар оқушылары ұйымдастырған «Музыка төгерегі пайдасына бір кеш» сияқты мәдени-сауықкештерге қатысып, тәжірибе жинап, кейін өзге шараларға белсенділік танытады (төгерек – көне түркі тілінде қосылып ән шырқауды, яғни хорды, сондай-ақ екі-екіден айнала билейтін тізтепсуді білдірген). 3 қарашадағы «Милли музыка, сахна һәм әдебиет тһгерегі» атты үш бөлімді сауықкешке қаладағы белгілі адамдармен бірге мүфтиліктегі екі қазақты Ғұмар Қараш пен Хайырша хазіреттерді шақырған [10, 179 б.]. Осылайша медреселердегі өткізілген шараларға ағартушы, алашшыл Ғұмар Қараш қатысып отырған. Ол медресе шәкірттерінің көбін жеке таныған. Оның ішінде Ахметпен байланысыда тығыз орныққан. Алайда, 1915 жылы қаржы қиындығына байланысты «Ғалия» медресесіндегі оқуын Орынбордағы «Хусаиние» медресесінде жалғастырып, осы оқуын бұдан әрі Орынборда аяқтаған. Оған «Қазақ» газеті басқармасы қаржылай көмек көрсеткен [11, 237 б.]. Сонымен қатар, жас жігіттің жан-жақты білімпаз, алғыр болып қалыптасуына сол заманда кеңінен танымал болған башқұрт және татар ағартушылары Нұғыман Манаев пен Сайфи Кудаштың та ықпалы болған [12, 8 б.]. Ахметтің дарындылығы мен қоғамдық белсендігі, ағартушылық икемділігі Бөкейлік ақын Жәңгір ханның немересі Шәңгерейдің де назарына ілінеді. М.Мәметова мемориалдық музейінің директоры Бектенова Светлана Саржанқызының Әмина апайдан жазып алған мәліметтері бойынша Ахмет жас кезінде Қалдығайты өзені бойындағы Шәңгерейдің отбасында бір жылдай бірге тұрып, халық арасында кеңінен танымал әнші, сазгер Мұхиттан домбыра тартып, ән айтуды үйренеді [12, 8 б.].

Осылайша, 1910-1917 жылдар аралығында Ахмет Мәметов өлкедегі болып жатқан саяси қым қиғаш оқиғалар барысында саяси зиялы қауыммен тығыз байланыста болып әрі Уфада, Қазандағы қазақ жастарымен араласып, белсенді шығармашылық және қоғамдық қызметінің арқасында ұлтжанды, саяси сауатты әрі ағартушылық қасиетті бойына дарытып, қалыптасып шығады.

Мәметов Ахмет Мамытұлы 1916 жылы дүрбелең тұсында босқыншылыққа ұшыраған қырғыз еліне көмек беру жөніндегі Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынұлы, М.Дулатов, Ж.Жәнібековтермен бірге 1917 жылы маусымда «Қазақ» газетінде қазақ еліне үндеу тастады. Сонымен бірге, І Бүкілресейлік Мұсылмандар сьезіне қатысқан бір топ зиялының жалпықазақ съезін Ташкент қаласында өткізу, Алаш автономиясына Түркістан өңірін қосу туралы ойын қостайды. Бұл туралы А.Мәметовтың өзі «1917 жылы Орынбор қаласындағы «Қазақ» газетінде экспедитор және конторщик, 1922 жылы түрлі кеңестік қоғамдық ұйымдарда, 1919 жылдың аяқ шенінде Орал РКП (б) губкомитетінің «Ерік» (Свобода) газетінің Жымпитыдағы және аудандық газеттерінде қызмет атқарады [5].

Ақпан революциясынан соң Түркістан генерал-губернаторлығына қараған Ішкі (Бөкей) ордасынан Ташкентке барған бөкейлік оқығандар қатарында 1917 жылы Ташкент қаласына келіп, «Алаш» газетіне автор болады. 1917-1918 жылдары «Бірлік туы» серіктігіне кірді, «Бірлік туы» газеті басқармасында жұмыс істейді. Газетке педагогикалық тақырыптарда мақалалар, азаматтық әуенді өлеңдер жариялап тұрады. Түркістан мұқтариаты (Қоқан автономиясы) 1918 жылы күзде қуып таратылғаннан кейін Ойыл уәлаятына келіп, Ойыл облыстық земство басқармасында жұмыс істеді. 1918 жылы жазда Орал қаласынан Жымпитыға келіп, облыстық земство басқармасына баспахана жеткізу ісімен айналысады. 1919 жылы қаңтарда Қаратөбеде өткен облыстық земство жиналысының облыстық земство басқармасы баспасөз органын шығару жөніндегі шешіміне сәйкес «Еркін қазақ» газетінің уақытша шығарушысы болып тағайындалады. Батыс Алаш Орда үкіметі таратылғаннан кейін Орал қаласына келіп, 1920 жылы РК (б)П қатарына қабылданады. Орал губревкомның үгіт-насихат бөлімінің қызметкері болады. 1920 жылы көктемнен Жымпиты уездік ревкомының халық ағарту бөлімінің қызметкері болып орналасады. Сауатсыздықты жою

ісімен айналысады, саужай бағдарламасын талдау жасау комиссиясының құрамына кіреді. Уездік атқару комитетінің татар-қазақ бөлімі шығарған «Яна фикер» газеті тоқтағаннан кейін оның баспаханасы негізінде қазақша уездік «Ерік» газетін шығарады. 1920 жылы жазда – 1921 жылдың көктемі аралығында Орал облыстық «Қызыл ту» газетінің редакторы болды. 1921 жылы көктемде Бөкей губерниясына қызметке ауысып, губатком төралқасына мүше болып сайланады. Сол жылғы маусым айында баламалы негізде Бөкей губерниялық РК(б)П комитетінің үгіт-насихат бөліміне меңгеруші болып тағайындалады. Сәл кейін бұл қызметтен босатылып, губерниялық партия комитетінің жаңадан ұйымдасқан органы – апталық «Сәуле» - «Рассвет» газетінің редакция алқасының мүшесі болып сайланады. 1921 жылы қыркүйектегі РК(б)П қатарын солшыл партиялар мен алашордашылардан тазарту саяси науқаны кезінде партиялық тазарту жөніндегі Бөкей губкомы комиссиясының шешімімен «Алаш» партиясында болғаны үшін РК(б)П қатарынан шығарылды. 1922 жылы Саратов қаласындағы жұмысшы факультетінің тыңдаушысы, 1923-1927 жылдары Саратов университетінің медицина факультетінің студенті, 1927 – 1928 жылдары Маңғыстау өңірінде дәрігерлік қызметте, 1929 -1930 жылдары Семей округтік денсаулық сақтау бөлімінің кәсіподақ-сауықтыру жүйесінің инспекторы болған. 1930 жылы Алматы қаласында Қазақ тері және жұқпалы аурулар ғылыми-зерттеу институтын ұйымдастырып, осы институттың алғашқы директоры болады. Гигиена, тері-жұқпалы аурулар, олардан сақтану жөнінде жазылған 20-ға тарта кітапшаның авторы. 1931 жылдан бастап Орал облыстық денсаулық сақтау бөлімі меңгерушісінің орынбасары, 30 жылдың орта шенінен Алматы қалалық ауруханасында дәрігер қызметін атқарады. 1937 жылы ІІХК органдары тарапынан тұтқындалып, «бұрынғы Алашорда қайраткері, антикеңестік тобының мүшесі» деген айыппен 1938 жылы 11 қарашада КСРО Жоғарғы соты Әскери коллегиясы көшпелі сессиясының (үштік) қаулысымен атылған. 1958 жылы 27 ақпанда КСРО Жоғарғы соты Әскери коллегиясының қаулысымен ақталған [11, 238 б.].

Қорытындылай келе, Алаш қозғалысы қазақ жерінің барлық түкпірлерін және барша әлеуметтік орталарды қамтып, бүкілхалықтық қозғалысқа айналды. Сол себепті де, оны ұлтымыздың сан ғасырлық тарихындағы пәнменді қозғалыс деп санаймыз. Сонымен бірге, бұл қазақ тарихындағы зиялылардың тұтас буынын қалыптастырған, қайраткерлер дайындаған саяси қозғалыс. Ұлттық есейгенін, өзінің құқығы мен теңдігі жолындағы саяси, рухани күреске бара алатындығын да айқын аңғартқан ерекше тарихи құбылыс. Сөйтіп ХХ ғасырдың басындағы қазақ санасының, ұлт ойының сан ғасырлық қуатты кезі келіп, жаңа зиялылар дәуірін тудырды. Олар әлбетте, «Алаш» атымен халқына ұран салған ұлы қозғалыс және оның белсенділері мен қолдаушылары болатын.

Әдебиеттер тізімі

1. Нұрпейіс К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995.
2. Алаш қозғалысы. Анықтамалық // Құрастырған Е.Тілешов, Д.Қамзабекұлы, И.Нұрахмет. – Алматы: Сардар, 2008.
3. Тілешов Е. Алаш қозғалысына қатысқандар: күрескерлерге тағзым, аяулы есімдерге құрмет [электронды ресурс]. – http://akikat.kazgazeta.kz.
4. Батыс Қазақстан облысы. Энциклопедия. – Алматы: Арыс, 2002. – 592 б.
5. БҚОММ, Қор П-37, тізім-1, 282-іс, 1 парақ.
6. Кенжәлиев И. Мәншөк батыр. – Орал: БҚМУ, 2005. – 104 б.
7. Қаражанова Л. Мәншүктің сүрленген суреті // Ақ Жайық газеті, 2012 жылы, 13 маусым [электронды ресурс]. – http://azh.kz/kz/news/view/3263.
8. Кәкішев Т. Садақ. – Алматы, 1986. – 135 б.
9. Алаштың ардақтылары - Ахмет және Әмина Мәметовалар // БҚО тарихи өлкетану музейінің қоры негізінде құралған тарихи – естелік альбом. – Орал, 2006. – 20 б.
10. Тәж-Мұрат М. Ғұмар Қараш:өмірі мен шығармашылығы. – Ақтөбе: А-Полиграфия, 2004. – 384 б.
11. Алаш. Алашорда. Энциклопедия / Құрастырған Ғ.Әнес, С.Смағұлова. –Алматы: Арыс, 2009. – 544 б. Бектенова С. Возвращенная память // Пульс города. – №24. 8.06.2016. – С. 8.

УДК 340.5

Байниязова З.С.
Саратовский национальный исследовательский государственный университет им. Н.Г. Чернышевского, г. Саратов, Россия

ПРАВОВЫЕ СИСТЕМЫ РОССИИ И КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИХ ГАРМОНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В условиях активной экономической интеграции и сотрудничества России и Казахстана возникает необходимость сближения правовых систем данных государств. Курс государств на экономическое сотрудничество предполагает сближение их законодательств, правовых систем, обеспечение эффективного правового регулирования экономических интеграционных процессов. Важно подчеркнуть взаимосвязь правовой системы и экономики. Правовая система призвана обеспечивать нормативную основу для экономического развития, в свою очередь состояние экономической сферы во многом является показателем уровня развития правовой системы, ее воздействия на экономику. Только взаимодействие экономики и

правовой системы позволяет создать условия, необходимые для устойчивого экономического роста государств. Экономическая интеграция России и Казахстана предполагает усиление роли правовых инструментов в этом процессе, и прежде всего правовой системы.

В данном случае рассмотрение экономических интеграционных процессов с точки зрения влияния на данные процессы правовой системы представляется вполне обоснованным и необходимым. Устойчивое экономическое развитие данных государств невозможно представить без правовой составляющей интеграционных процессов. Интеграционные экономические процессы приобретают ускоренное развитие, набирают быстрые темпы и в этих условиях становится все более очевидной необходимость правового обеспечения этих процессов в рамках правовых систем государств. В частности, в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. № 858, отмечается необходимость правового обеспечения внешнеэкономической деятельности: «Правовая политика государства в условиях глобализации имеет все возрастающий международно-правовой аспект. В этой связи одним из важных направлений данной политики является правовое обеспечение внешнеполитической и внешнеэкономической деятельности» [1]. В Концепции внешней политики Российской Федерации, утвержденной Президентом РФ от 30 ноября 2016 г. № 640, в качестве одного из приоритетных направлений развития российской внешней политики обозначено: «развитие двустороннего и многостороннего сотрудничества с государствами – участниками Содружества Независимых Государств (СНГ) и дальнейшее укрепление действующих на пространстве СНГ интеграционных структур с российским участием». В данной Концепции подчеркивается: «Россия считает ключевой задачу углубления и расширения интеграции в рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС) с Республикой Армения, Республикой Белоруссия, Республикой Казахстан и Киргизской Республикой в целях стабильного развития, всестороннего технологического обновления, кооперации, повышения конкурентоспособности экономик государств - членов ЕАЭС и повышения жизненного уровня их населения. ЕАЭС призван обеспечить свободу перемещения товаров, услуг, капитала и трудовых ресурсов, стать площадкой для реализации совместных инфраструктурных и инвестиционных проектов. Созданный на основе универсальных интеграционных принципов, ЕАЭС способен сыграть важную роль в деле гармонизации интеграционных процессов в Европейском и Евразийском регионах» [2].

Большую роль в правовом сопровождении экономических интеграционных процессов призвана выполнять правовая система. Не случайно в Послании Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г. было обращено внимание на необходимость проведения модернизации национальной правовой системы, что является необходимой для достижения главной цели – «к 2050 году создать общество благоденствия на основе сильного государства, развитой экономики и возможностей всеобщего труда» [3]. В Послании Президента РФ В.В. Путина Федеральному Собранию РФ от 12 декабря 2012 г. подчеркивалась необходимость дальнейшей тесной интеграции государств: «Главная черта новой эпохи заключается в том, что уже никто в одиночку не может решать глобальные проблемы в экономике. Россия отстаивает принципы согласованных, коллективных усилий в решении проблем современности. Такая линия полностью соответствует сегодняшним реалиям. Мы будем идти по пути тесной интеграции» [4].

В данном случае важно говорить о гармонизации правовых систем России и Казахстана, как необходимом условии экономической интеграции данных государств. На наш взгляд, гармонизацию правовых систем можно рассматривать как согласование правовых систем на уровне их приоритетов, целей, в то же время это означает соотнесение их права, законодательства, правотворчества, правоприменения, механизма правового регулирования с общими целевыми установками в экономической, социальной, правовой и иных сферах. Осуществление национальных интересов государств в области устойчивого развития их экономик невозможно представить без разработки согласованной нормативной основы, регламентирующей экономические процессы.

В Концепции долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 г., утвержденной Распоряжением Правительства РФ от 17 ноября 2008 г., закрепляется положение о том, что формирование институциональной среды инновационного развития должно осуществляться в рамках такого направления, как «экономические институты, то есть законодательство, обеспечивающее устойчивое функционирование и развитие национальной экономики. Современное экономическое законодательство должно обеспечивать экономический рост и структурную модернизацию экономики» [5]. На наш взгляд, экономическое законодательство сможет обеспечить устойчивый экономический рост, если правовые системы будут направлены на создание условий для гармонизации нормативной экономической основы России и Казахстана. Правовые системы должны выполнять инструментальную функцию по отношению к совершенствованию экономической основы государств, в целях укрепления единого экономического пространства России и Казахстана.Это, в свою очередь, является необходимым условием для экономического развития государств.

Следует подчеркнуть, что гармонизация – это сложный, поэтапный процесс, который предполагает ориентированность правовых систем государств на их совместное взаимодействие в целях осуществления приоритетов, стоящих перед государствами, и в частности приоритетов экономического развития. Несмотря на особенности правовых систем России и Казахстана, тем не менее в условиях экономических интеграционных процессов они должны тесно взаимодействовать между собой. Сближение правовых систем России и Казахстана, как один из аспектов их гармонизации, позволит более эффективно решать задачи в экономической,

социальной и иных сферах. Это создаст дополнительные возможности для углубления правового сотрудничества государств в области обеспечения их устойчивого экономического развития.

В своем выступлении на пленарной сессии IX Форума межрегионального сотрудничества Казахстана и России Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев подчеркнул: «Сегодня Казахстан и Россия решают схожие задачи модернизации национальных экономик и инновационного развития» [6]. И в этой связи вопрос определения правового инструментария совместного экономического развития данных государств должен решаться на основе выработки согласованных правовых мер.

Проблема гармонизации правовых систем России и Казахстана должна решаться путем формирования единой нормативной основы их сближения, что позволит оптимизировать процесс экономической интеграции данных государств. Успешная реализация государствами экономических функций предполагает нормативную регламентацию механизмов по сближению правовых систем России и Казахстана.

Гармонизация правовых систем предполагает сбалансированное состояние права, законодательства, правотворчества, правоприменения и иных их элементов, способность национальных правовых систем оказывать эффективное воздействие на осуществление государствами своих экономических функций. Согласованность правовых систем России и Казахстана является одним из основных параметров согласования их экономической политики, определяет общие условия для дальнейшего экономического сотрудничества государств. Гармонизация правовых систем имеет большое значение для осуществления экономической интеграции государств, которая, в свою очередь, должна осуществляться в рамках единого не только экономического, но и правового пространства.

Правовые системы России и Казахстана должны быть адекватны по своему характеру приоритетам экономического развития данных государств, что во многом обеспечивается усилением их взаимодействия. Укрепление экономического сотрудничества государств предполагает обеспечение согласованной нормативной экономической основы. Законодательная, в целом нормативная основа, регламентирующая процессы экономического сотрудничества, интеграции государств должна носить согласованный характер, определяться общими целевыми установками, быть ориентированной на обеспечение общего экономического результата. Рассмотрение экономической интеграции государств с этой точки зрения является, на наш взгляд, необходимым решением проблемы оптимизации правового регулирования экономической деятельности государств, формирования между ними единого экономического пространства. Гармонизация правовых систем позволит преодолеть правовые дисбалансы в области правового регулирования экономической сферы.

Очевидно, что гармонизация правовых систем – это шаг на пути дальнейшей экономической и правовой интеграции России и Казахстана.

Список литературы

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. № 858 // Собрание актов Президента РК и Правительства РК. – 2009. – № 35.
2. Концепция внешней политики Российской Федерации (утв. Президентом РФ 30.11.2016 г.) // Собрание законодательства РФ. – 2016. – № 49. – Ст. 6886.
3. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 г. // Казахстанская правда. – 2012. – 15 декабря.
4. Послание Президента РФ В.В. Путина Федеральному Собранию РФ от 12 декабря 2012 г. // Российская газета. – 2012. – 13 декабря.
5. Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 г., утвержденная Распоряжением Правительства РФ от 17 ноября 2008 г. // Собрание законодательства РФ. – 2008. – № 47. – Ст. 5489.
6. Выступление Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на пленарной сессии IX Форума межрегионального сотрудничества Казахстана и России [электронный ресурс]. – www.government.kz.

ӘОЖ 908

Бекешов С.С.
Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

БЕКЕТ АТАНЫҢ ЗАМАНДАСЫ БАЙСАЛ ХАҚЫНДА

Бекет ата өмір - ашылмаған, белгісіз беттері әлі де көп. Оның тұтастары, сол дәуірде өмір сүрген ұлағатты ұлы ұстаздары, замандас құрдастары, жолын келешекке, болашаққа жеткізуші ізбасарлары әрқайсысы жеке зерттеуді керек етеді. Өкінішке орай, Бекет ата айналасы жете зерттелмей келеді.

Ел арасында Бекет ата Хиуадағы Пақыржан қажыдан оқыған деп айтылады. Оқығандығы туралы деректер Өзбек республикасыннан шыққан «Таскирай суфихо» кітабында жазылған [«Таскирай суфихо. Өзбек республикасы.Ташкент]. Бекет атаның Хиуаға дейінгі білім алған ұстазы, туған нағашысы Назар қожа деп батыл түрде пайымдаймыз. Олай пайымдауға мынадай ғылыми дәлелдеріміз бар:

1. Маңғыстау өлкесінде жаңылмай жадта сақталып жеткен аңыздың бәрінде Бекет атаның туған нағашысы Назар қожа деп айтылады. Оның үстіне, қожалардың шежіресінде де солай берілген. Сол әңгімелердің бірінде Бекет атаның ағасы Меңдіғұлды Назар қожа оқытқан, соның тәрбиесінде болған делінеді. Меңдіғұлмен тумалас Бекет атаның да сол кісіден оқып тәрбие алуы әбден мүмкін жағдай.

2. Қазіргі Жабайұшқан жеріндегі бұрын белгісіз болып келген бірақ халықтың жадынан өшпеген Назар қожа мешіті деп танып келген әңгімелер негізсіз емес деп есептейміз. Бұрын кейбір зерттеушілер Назар қожа Жем өзенінің жағасында болып, сол жерден кеткен дейді, оған дәлелді айғақтарымыз да бар, бірақ осы жоғарыдағы мешіттің болмыс-бітімі мазмұнының өзі Назар қожанікі деуге әбден сиятын сыңайлы...

3. Назар қожа мен Бекет атаның мешіттерінің араларының өзі бір-біріне жақын, бағыттас Хиуаның Маңғыстауға келетін керуен жолының бойында болуының өзі көп нәрсені аңғартқандай.

4. Сондықтан да оның ұлы ұстаздары Назар қожа туған нағашысы ретінде де, ұстазы ретінде де салихалы зерттеуге негіз болатын адам. Ұстазы Пақыржан қажы да, Назар қожа да Бекет ата айналасындағы бірінші кезекте зерттеуге тиісті тұлғалар.

Бекет атаның құрдасы Байсал, Қабай, Өмір, Барақ, Шерғазы хан медресесінде бірге оқыған жолдастары: Бекдұрды ишан, Қырымқұл, Бекет атаның өкіл баласы деп айтылатын Нұрмұаммед ишан (Сары ишар), інісі Меңдіғұл, немересі Асар сұпы да қалыс қалуға тиіс емес.Бұлардың барлығы да өнеге, үлгі алатындай абыроймен өткен алып тұлғалар.

Адайдың ру тақтасының ішінде Жеменейдің Бөкені әруағымен аты шыққан, қасиет қонған тұқым екені ел арасында осы күнге дейін айтылып келеді. Әсіресе, сүйегі сынған адамдарға «Бөкеннен айналада кім бар?»-деп, бірінші сол рудың атын атап, бебеулеп жатқан науқасты Бөкен тұқымынан адам іздейді. Ата-бабасынан сынықшылық айнымай қонған сол рудың бір адамы әруақтарға сыйынып, сынықты ұстайтын болса, сынған адамның сынығы орнына түсіп, жаны жай табады екен деген әңгімелер де негізсіз болмауы керек. Сондай сәтті көзімен көрген, ұзақ жыл мектеп директоры, әртүрлі басшылық орындарда қызмет атқарған Қ.Қаражанов ағадан естігенбіз. Бөкеннен зайырлы, ақ жолынан айнымаған басқа да діндар адамдар көп шыққан. Оның ішінде атақты балуандары да бар.

Олардың сол қасиетін Ыбырайым ахұн:

Алыптар шыққан Бөкеннен,
Көрген жоқ қорлық бөтеннен.
Қаралда мен Мыңкісі
Бәйге алған талай шет елден.
Бейсенбай мен Икенбай

Алысқанын алып көрген,- деп өлеңге қосқан. Ел арасында осы Бөкен руынан шыққан Байсал мен Мыңкісіге де қатысты әңгімелердің бір жосығы Бекет атаға соғады. Бұл адамдар турасында бұрын қалам тартқан зерттеушілер мен авторлар:

Ә.Кекілбаев «Бекет ата», Қ.Сыдиықов «Ақберген», И.Мырзабекұлы «Бекет ата», Ә.Спан «Қаба және Мыңкісі», Ж. Дүйсенбаева «Ә.Кекілбаев прозасы», Р.Қосбармақов «Бекет ата», Т. Жаңбыршин «Мен айтайын бабаңнан», С.Қоңдыбай «Маңғыстаудың киелі орындары», «Маңғыстау энциклопедиясы», т.б.

Байсал, Мыңкісі ата кімдер? Бөкен Жеменей Байсал қай жылы туған адам, бейіті қай мекенде?- деген сұрақтың айналасында іздестірулер жүргізілді. Естігеніміздің көбі – ауызша жеткен әңгімелер. Байсал Бекет атаның құрдасы екен,- деген ел арасында кең тараған аңыз бен Бекет ата Байсалдың ара-қатынасын өлеңге қосқан Ыбырайым ахуннан қалған қысқа ғана өлең шумағы:

Байсалым-ау, Байсалым,
Байыппен сөйлер жайсаңыз.
Сен дегенде бұлақпын,
Сен дегенде майсамын.
Тамұқта жатып өртенен,
Уәдеден тайса кім?
Байсалым-ау, Байсалым!
Қажуды білмес қайсарым!
Қуантады тәңірің,
Тәңірге құшақ жайса кім?

Байсалдың 50-жасына келгенше артына еретін тұяғы болмағанын уайымдамаған күндердің –күнінде Байсалдың әке-шешесі баласының артына ерген тұяқ жоқ екенін айтып, осы төңіректе Бекет деген кісі Оғыландыда мешіт салып жатқан көрінеді, сол кісіге барып өзіңнің тілегіңді айт деп қолқа салады. Содан Байсал жолға бірнеше күнге жететін азық алып жолға шығады. Бірнеше күн жүрген соң, таудың етегінен мешіт қашап жатқан жерге жетіп, бұл жұмысқа кірісіп кетеді. Бірнеше күн тынбастан еңбек етеді, оны байқаған Бекет бұл кісінің артында ешкімі жоқ екен деп, жөн сұрасады. Сонда Байсал өзінің ішкі мұңын жеткізеді істеген ісіне көңілі толып: «Елге қайта бер, келін де толысып қалыпты, егер қыз бала болса, есімін өздерің қоярсыңдар, ұл болса, атын Мыңкісі қойыңдар» - депті. Ақ түйенің қарны жарылып ұл бала дүниенің есігін ашады. Ұл дүниеге келген соң, он екі ата Байұлы бас қосып, балаға азан шақырып баланың есімін бұрыннан Бекет қойған Мыңкісі есімі қойылады. Мыңкісі жастайынан зерек болып өседі.

Екінші аңыз-әңгімеде аулының түйесі жоғалып, соны табу үшін, Байсал Мыңкісіні жұмсайды. Содан Мыңкісі бірнеше түйені тауып келе жатқанда бейтаныс бір адам ауылға келеді. Ол ауылда Бүркіт деген 80-нен асқан көріпкел сынықшы атанған адам болыпты. Ауылда 7 күннен бері жас келіншек босана алмапты.

Бүркіт өзінің бұған дауа түспейтін айтып, осы ауылда 14-15 жастағы бір бала келе жатыр, сол баланың шапағаты тиер деп күтеді. Мыңкісі ауылға жеткен соң, Бүркіт ақсақал балаға үш рет босана алмай жатқан әйел түкіруді өтінеді, содан бала басы жерге тиген. Содан ауыл Мыңкісіге қонақасы беріп бір түйенің үстіне кілем жауып шығарып салады. Мыңкісінің әке-шешесі төбенің үстіне шығып баласын көріп отырады екен. Қараса, алыстан қарайған нәрсе төртеу болып көрінген. Әке-шешесі төртінші ірі қараның қайдан екенін білмей таңданады. Аман есен Мыңкісі ауылға жеткенде барып, уақиғаны басынан бастап айтып береді. Сол бойда Байсал Мыңкісіні ертіп, Бүркіт ақсақалға келіп, балаға бата беруін сұрайды. Сол кезде Бүркіт ақсақал Байсалдың балалы болғанын білмейді екен. Байсалмен Бүркіт құрдас адамдар болыпты. Сөйтіп Мыңкісі Бүркіттен бата алып халықты емдеп жазған екен. Өлкенің атақты журналисі, жазушы Әзірбайжан Қонарбаев өзінңғ «Қасиет қонған ауылсың» атты өлеңінде: Мыңкісіден бес бала тараған: Құлшар, Қызықбай, Жалқашты, Өтеу, Бітім.

Өтеуден: сегіз бала: Қази, Талын, Бақай, Маман, Бадауй, Шілті, Қибаш, Меңдібай. Қазіргі таңда: Қызықбай -16 үй, Құлсар -18 үй, Жалқашты -12 үй, Бітім -68 үй тараған.

Өтеуден Меңдібай, Күнбай, Қошақаннан алты бала Қуанбек, Ерлан, Олжас, Ғабит, Қажым, Ильяс.Тасқарадан екі бала: Құрымбай, Ақылбек.

Солардың бірі – Байсал, аты мәлім.
Жайыпты жан-жағына жапырағын.
Ол өзі ер Бекеттің құрдасы екен,
Аялап тұратұғын атырабын.
Көп қырлы алмастай боп жарып түсер,
Байсаодың көкірегін жарыпты шер.
«Бір балам болмады-ау»,- деп Байсал бірде,
Бекеттің аулына барып түсер.
- Құдайым сонда – Бекетберер, - дейді.
Тілегің көп ұзамай келер,-дейді.
Қоярсың Мыңкісі деп есімін де,
Көңілің әлденеге елеңдейді.
Сол Байсал ұлды болды Мыңкісі атты,
Көз жасы қуаныштан тұңғыш ақты.
Халқына он саусағы дәрі болған,
Өзінен пәле-жала әрі болған.
Алланың нұры жауып Мыңкісіге,
Адайдың бетке ұстар сәні болған,- деп көркемдеген [1].

Ал Мыңкісінің кім екендігі осы әңгімелерде біраз айтылғанымен, оның зиратының қайда екендігін білгіміз келіп, ұрпақтарымен жүздесудің реті келіп, толғандырған осы сұрақтың аясында көптеген көкейде жүрген Байсал, Мыңкісі туралы білмек болып, 23.10.2010. күні Ақтау- Шетпе бағытымен ғылыми іс-сапарға шықтық. Маңғыстау ауданының орталығы Шетпе кентінде тұратын Мыңкісінің тікелей ұрпағы Тасқара Өтешевтің үйінде қонып, сұхбаттасудың реті келді, одан керекті мәліметтер алдық. Мыңкісі басына Бөкен ұрпақтар бас қосып, жаңа бірнеше бөлмелі түнеухана салғызған екен.

24.10.2010. күні Шетпе - Қызан – Ақшымырау бағытымен Мыңкісі қорымына жеттік. Бейіт Бозашы түбегінде,Ақшымырау ауылынан оңтүстікте 20 шақырым жердегі Алатөбе деп береді белгілі географ С.Қондыбай [2].

Қорым мемлекеттік қорғауындағы XVIII–XIX ғғ. Сәулет ескерткіші. Мыңкісінің өзі осы қорымға жерленген. Мыңкісінің басына жаңа төрт құлақты там тұрғызған, құлпытас орнатқан. Құлпытасты қойған – немересі Жайлыбайұлы Жүсіп деген жазуы бар. Тамның қас бетінің биіктігі – 2,12 м. артқы қабырғасының биіктігі -1,90 м. Ұзындығы – 3,77 м. ені -3,30 м. Тамның қабырғасының қалыңдығы – 44 см. Тамның ішінде екі кісінің мүрдесі жерленген. Бірі –Мыңкісі.

Мыңкісінің басына жаңғыртып, жаңадан киіз үй тәріздес темірден қоршау тұрғызған. Алдыңғы қас бетінің жоғарғы жағына тастан қашалған құтдағтың (ер адамның мүшесі) қойылған. Маңғыстау қойылымдықтары мен қорымдарында осы тастан қашалған белгі үш-төрт жерде кездеседі. Оның негізі айтар ойы –нұр суы, адамзат осы нұрдан жаралған деген түсінікте, ұрпақ зарын тартқан пенделерге ұрпақ сыйлайтын әулие деген мағынада орнатылған болуы керек. Ондай белгілер ең үлкені Шопан атада. Ол туралы атақты жазушы Ә.Спан ойлы мақала жазған. Бұл белгіні де Маңғыстау тас өнері жайында насихаттай түсу керек.

Ал С.Қондыбай келтірген деректерде Мыңкісінің өмір сүрген жылдары былай берілген 1793-1838 жж. аралығы.Терекбай Икембайдың ұрпақтары Мыңкісі басына бір мал садақа беріп, түнеп жатқан екен, сол жерде бізде түнеп көптеген әңгімелер тыңдадық.

Әдебиеттер тізімі

1. Қонарбаев Ә. Қасиет қонған ауылсың // Коммунистік жол (қаз) 1973.2 наурыз.
2. Қондыбай С. Маңғыстау мен Үстірттің киелі орындары. – Алматы, 2000.

УДК 327

Драганов А.А.
Новороссийский филиал (институт) Московского гуманитарно-экономического университета, г. Новороссийск, Россия

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Проблема безопасности – классическая в Вестфальской политической системе мира. Государство с момента своего возникновения заботилось о сохранении суверенитета, т.е. о своей национальной безопасности (англ.: nationalsecurity), понимаемой изначально прежде всего как недопущение внешней агрессии. В современных условиях это понятие включает и вопросы, связанные с опасностью внутренней дестабилизации. В связи с ростом взаимозависимости мира проблема получает дальнейшее развитие в рамках региональной безопасности (англ.: regionalsecurity) и международной безопасности (англ.: internationalsecurity).

Все три термина характеризуют государственные и межгосударственные отношения. Они чаще используются в реалистической и неореалистической концепциях.

При этом исходной точкой служило положение, согласно которому необходимая для реализации национальных интересов и влияния на международную ситуацию мощь государства определялась прежде всего на основе его военной силы, или, по аналогии с компьютерной терминологией, на базе «основной мощи» (англ.: hardpower), а не на основе культуры, силе авторитета на мировой арене и другом своего рода «программном обеспечении» (англ.: softpower). В результате проблема военной силы была центральной в международных отношениях и в практическом, и в исследовательском плане.

Ситуация изменилась в конце XX столетия. Одними из первых, кто обратил внимание на невоенные угрозы безопасности, были специалисты в области экономики и финансов, а также окружающей среды. Первые заговорили об экономической составляющей безопасности, вторые – о том, что нарушение экологического равновесия загрязнением представляет огромную угрозу человечеству как на национальном, так и глобальном уровне. Правда, споры вызвало то, в какой мере экологические проблемы обусловлены деятельностью человека, а в какой – объективными причинами, а также то, как эта проблема может быть решена.

Другим фактором, повлиявшим на переосмысление проблем безопасности, стала революция в области новых технологий. В результате негосударственные акторы оказались способными играть большую роль в области безопасности, которой у них не было ранее. Это привело к пониманию, что недостаточно строить концепции безопасности, основываясь на том, что угроза может исходить только от другого государства или их группы.

В конце XX столетия многие исследователи, в том числе придерживающиеся реалистических взглядов, для которых характерен акцент на военных аспектах и межгосударственном взаимодействии, стали говорить о возрастании таких факторов в обеспечении национальной безопасности, как образование, развитие новейших технологий, рост экономической мощи, распространение наркотиков и т.п.

В настоящее время продолжаются дискуссии относительно соотношения военно-политических факторов, с одной стороны, и социально-экономических, экологических, информационно-технологических – с другой. Сторонники «широкого» подхода к проблемам безопасности указывают на усиливающуюся роль экономических и других факторов. Их противники возражают: в этом случае проблема безопасности «размывается» множеством существующих в международных отношениях и мировой политике других аспектов.

Вопросы безопасности стояли перед человечеством с древних времен. На первом этапе индивид противостоял угрозам самостоятельно. Впоследствии люди пришли к пониманию, что обеспечение безопасности – это не задача отдельного индивида или государства, но задача мирового сообщества в целом.

До середины 20 века, говоря о безопасности, выделяли, как правило, три уровня: личностный, общественный и государственный. С течением времени мировое сообщество подошло к пониманию, что существует еще один уровень - уровень всеобщей безопасности, эволюционировавшей из безопасности коллективной.

Системы коллективной безопасности в истории Нового времени начинают формироваться в XVII веке. В 1648 был заключен Вестфальский мир, в рамках которого был выработан «кодекс поведения» государств, ядром которого стал принцип невмешательства во внутренние дела конкретного государства. В 1815 году, была заключена система коллективной безопасности монархических государств Европы - Священный союз, сложившийся в борьбе с наполеоновской Францией. Позднее появлялись другие системы коллективной безопасности.

В XX веке появились специальные международные институты коллективной безопасности: Лига наций после Первой Мировой воны и Организации Объединенных Наций после Второй Мировой войны.

После Второй Мировой войны вопросы коллективной безопасности встали особенно остро. Человечество осознало, что существуют угрозы, противостоять которым можно только сообща. Идея

коллективной безопасности нашла свое выражение в Уставе ООН. Более того, объединение сил разных народов для поддержания международного мира и безопасности стало одной из целей создания в 1945 году Организации Объединенных Наций. В статье 1 Устава ООН в качестве одной из важнейших целей заявлено следующее: «Поддерживать международный мир и безопасность и с этой целью принимать эффективные коллективные меры для предотвращения и устранения угрозы миру и подавления актов агрессии или других нарушений мира, и проводить мирными средствами, в согласии с принципами справедливости и международного права, улаживание или разрешение международных споров или ситуаций, которые могут привести к нарушению мира» [1].

Коллективная безопасность по-разному определяется в доктрине. К примеру, Н.А. Комлева полагает, что «система коллективной безопасности – это юридически оформленный союз государств, заключенный для отражения общей геополитической угрозы».

Хохлышева О.О. приводит следующее определение: «Коллективная безопасность представляет собой совокупность совместных мероприятий государств и международных организаций по предотвращению и устранению угрозы международному миру и безопасности, пресечению актов агрессии и других нарушений мира. Юридически система коллективной безопасности оформлена международными договорами» [2].

В Большой советской энциклопедии в статье «Коллективная безопасность» это понятие раскрыто как «сотрудничество государств по поддержанию международного мира, предотвращению и устранению угрозы миру и, в случае необходимости, подавлению актов агрессии. Соглашение о коллективной безопасности должно включать систему мер, направленных на оказание коллективного отпора агрессору и коллективную помощь, включая военную, жертве агрессии по принципу: нападение на одного из участников договора о Коллективной безопасности рассматривается как нападение на всех его участников».

М.Тахир определил коллективную безопасность как «систему совместных мероприятий государств, предпринимаемых для предотвращения и устранения угрозы миру, подавления актов агрессии или других нарушений мира в целях поддержания международного мира и безопасности, установленную Уставом ООН и международным правом и осуществляемую в рамках ООН и региональных организаций безопасности» [3].

Коллективная безопасность реализуется на всеобщем (или универсальном) уровне в рамках ООН. На региональном уровне система действует в рамках региональных организаций, таких как ОБСЕ (Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе), ОАЕ (Организация африканского единства), ШОС (Шанхайская организация сотрудничества), ЛАГ (Лига Арабских Государств) и др.

Система коллективной безопасности, независимо от уровня, направляет государства-члены на решение главных задач, стоящих перед международным сообществом: борьбу с вооруженной агрессией, сохранение мира, недопущение развязывания войны, решение региональных и локальных конфликтов. Коллективная безопасность обеспечивает не защиту международной безопасности в целом, она направлена только на защиту безопасности отдельных государств или союзов государств-членов и такая система безопасности может поддерживать только зыбкое равновесие в мире. Многочисленные конфликты второй половины 20 века и начала века 21 тому подтверждение.

Чтобы исключить возможность возникновения войны и вооруженных конфликтов, была предложена организация международных отношений в рамках концепции всеобъемлющей международной безопасности. Ее суть, на наш взгляд, отражена в формулах, которые привел в своей работе М. Тахир. При реализации концепции всеобъемлющей безопасности:

необходимо учитывать законные интересы всех без исключения государств и народов;

нельзя обеспечить свою безопасность за счет безопасности других;

истинно национальные интересы не могут противоречить общечеловеческим интересам;

безопасность может быть только для всех и одинаковой для всех, ибо мир неделим; новая модель безопасности призвана преодолеть вековое противостояние между «собственной» и «чужой» безопасностью, национальной и международной;

невозможно обеспечить безопасность в одиночку, она реальна только в рамках всемерного укрепления международной безопасности.

Коллективная безопасность не тождественна безопасности всеобъемлющей. Их разность закреплена и нормативно. Устав ООН предусматривает именно создание системы коллективной безопасности. О создании всеобъемлющей системы международной безопасности речь идет в одноименной Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН 41/92 от 04.12.1986 г. Таким образом, о всеобъемлющей безопасности заговорили лишь спустя 40 лет после подписания в Сан-Франциско Устава ООН. Концепция всеобъемлющей безопасности была одобрена международным сообществом. Генеральной Ассамблеей ООН были приняты резолюции, касающиеся всеобъемлющей системы международного мира и безопасности: Резолюция 42/93 от 07.12.1987 г. и Резолюция 43/89 от 07.12.1988 г.

В резолюциях, посвященных всеобъемлющей системе международной безопасности, неоднократно подчеркивалось, что механизм коллективной безопасности, воплощенный в Уставе, является фундаментальным и незаменимым инструментом для международного мира и безопасности. На наш взгляд, налицо последовательное развитие института международной безопасности: от системы коллективной безопасности, закрепленной собственно в Уставе ООН, к всеобъемлющей системе международной безопасности, отраженной в резолюциях ООН и воспринятой большинством государств.

В Резолюции 42/93 от 07.12.1987 г. Генеральная Ассамблея ООН призывает все государства сосредоточить усилия на обеспечении единой всеобщей безопасности мирными политическими средствами на равной основе и во всех сферах международных отношений в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций и в рамках Организации Объединенных Наций. Именно направленность концепции всеобъемлющей безопасности на все сферы международных отношений во многом раскрывает ее сущность. В то время как концепция коллективной безопасности применима, главным образом, в военно-политической и дипломатической сферах, концепция всеобъемлющей безопасности должна применяться комплексно, затрагивая самые разные сферы, поскольку «средства и меры, направленные на установление устойчивого, ненасильственного и безъядерного мира, касаются самых различных областей отношений (военных, политических, экономических, гуманитарных, экологических и др.».

В этой связи представляется верной позиция С.А. Малинина и В.П. Кириленко, которые утверждают, что «нет ни одной области международных отношений, которая в какой-то мере не влияла на международную безопасность» [4].

Информационная сфера является областью, входящей наряду с другими в зону действия всеобъемлющей международной безопасности. Причем, данная область человеческих отношений в рамках концепции всеобъемлющей безопасности может рассматриваться как самостоятельно, так и в качестве среды, в которой возникают и развиваются экономически, политические, социальные и другие отношения, которые не могут существовать вне информационного поля и за пределами информационной сферы. Таким образом, информационная международная безопасность является частью всеобъемлющей международной безопасности.

Именно как часть всеобъемлющей международной безопасности рассматривает международную информационную безопасность В.П. Талимончик. Последнюю она определяет как «свойство системы международных отношений в сфере информации, обеспечивающее ее стабильное состояние и защищенность от негативных внешних факторов. Международная информационная безопасность может быть рассмотрена как совокупность требований, предъявляемых к функционированию системы международных отношений в сфере информации, обеспечивающих ее защищенность от негативных внешних факторов» [5].

Единой универсальной дефиниции понятия «информационная безопасность» в настоящее время не выработано.

Так, А.А. Стрельцов полагает, что информационная безопасность определяется защищенностью от угроз информации, информационной инфраструктуры, правового статуса субъектов информационной сферы, определяемого совокупностью их прав и обязанностей, а также деятельности по реализации национальных интересов в информационной сфере.

В.А. Тихонов, В.В. Райх под информационной безопасностью в широком смысле понимают «такую ситуацию в информационной сфере, которая гарантирует выявление, предупреждение, нейтрализацию и устранение всех негативных событий, явлений и процессов, возникающих в ходе информатизации, и обеспечивает дальнейшее развитие рассматриваемого объекта защиты (личности, общества, государства, предприятия и т.д.».

В Доктрине информационной безопасности РФ под информационной безопасностью Российской Федерации понимается состояние защищенности ее национальных интересов в информационной сфере, определяющихся совокупностью сбалансированных интересов личности, общества и государства.

В международной практике также не существует единства во взглядах на информационную безопасность. Выработано две принципиально несовместимых позиции. Сторонники первой из них (США) настаивают на том, что информационная безопасность – это, прежде всего, безопасность технических систем связи, защита информации и данных, в особенности результатов научных исследований, интеллектуальной собственности, сведений частного характера, противодействие криминальной и террористической деятельности. Противоположную позицию занимают те, кто рассматривает как принципиально важные военные аспекты информационной безопасности (основные сторонники – Россия и Китай).

Несмотря на существующие противоречия, вызовы современного глобализирующегося мира требуют взаимодействия и поиска компромиссных подходов к пониманию феномена информационной безопасности. Реальность 21 века такова, что «информационное воздействие становится главным рычагом управления людьми. Оно все больше заменяет физическое воздействие, тысячелетиями считавшееся единственным и непременным средством управления». В связи с активным внедрением в нашу жизнь информационных технологий и развитием коммуникации в сфере международной жизни возникли отношения, требующие адекватного реагирования и правового регулирования, в том числе и на международном уровне.

Одной из серьезных угроз международной безопасности является возможность развязывания информационной войны. Ее особенностью является отсутствие предвоенного повода, а следовательно, невозможность определения момента начала войны, а также трансграничность, то есть возможность проведения активных действий на территории противника без нарушения ее границ. Вероятность такой войны в настоящее время высока, поскольку в мировом сообществе нет единого понимания, что же считать информационной войной. В США в качестве информационной войны рассматриваются исключительно действия против информационных инфраструктур (информационных сетей). В ряде стран «третьего мира» закрепилась позиция, согласно которой информационная война - это совокупность пропагандистских

действий, затрагивающих культурный и мировоззренческий уровень, с использованием информационных возможностей, представляемых процессами глобализации и общедоступностью СМИ. Исходя из последней трактовки, можно утверждать, что США ведут информационную войну, формируя посредством информационного воздействия пассивных потребителей зрелищ. Есть и другие точки зрения на информационную войну. Таким образом, может сложиться ситуация, когда одна страна предпринимает действия в информационной сфере, не считая их военными, а другая однозначно оценивает их как информационную войну.

Список литературы

1. Устав ООН // Сайт Организации Объединенных Наций [электронный ресурс]. – http://www.un.org/ru/sections/un-charter/introductory-note/index.html.
2. Хохлышева О.О. Размышления о природе политико-правового обеспечения системы международной безопасности // Пути к миру и безопасности. – 2016. – №2. – С. 152-156.
3. Левша Ф.А. О взаимодействии Организации Договора о коллективной безопасности и Содружества Независимых Государств по вопросам региональной безопасности // Наука и военная безопасность. – 2008. – №1. – С.1-7.
4. Басова В.Л. Становление и эволюция понятия коллективная безопасность // Научное сообщество студентов XXI столетия. Общественные науки: сб. ст. по мат. XXVI междунар. студ. науч.-практ. конф. № 11(25) [электронный ресурс]. –http://sibac.info/archive/social/11(25).pdf.
5. Талимончик В.П. Международно-правовое регулирование отношений в сфере информации: автореф. … на соиск. уч. степ. доктора юрид. наук. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2013. – 53 с.

УДК 908

Едилхан А.М., Едилханова С.А.
Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга им. Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ АНТРОПОГЕНЕЗА МАНГИСТАУ В ДРЕВНЕЙШИЙ ПЕРИОД

Древнекаменный век (палеолит) Мангистау. Первый человек в нашем Мангистау появился, видимо, в период между 1,3 млн – 700 тыс. лет назад. В науке это время носит название – азиатско-ашельский период нижнего каменного века. Об этом периоде свидетельствуют найденные археологом А.Г. Медоевым в местности Шакпак ата Тюбкараганского района древнейшие каменные орудия – бифасы. Наукой установлено, что бифасы умели изготавливать и применять люди, которые жили в ашельское время [1].

Такие же орудия найдены в местности Кумаккапы, расположенные в 5 км восточнее Шакпак ата. В этих местах имеются большие скопления природного светло-серого кремния (по-казахски – шақпақ). Именнно их умело использовали наши древние предки, создав здесь многочисленные мастерские по обработке кремния.

Наш земляк, он же наш, скорее всего, предок, был homoerectus – человек прямоходящий.Известно, что австралопитеки ходили прямо уже 3,6 млн лет назад [2]. В нашем геноме найдено значительное количество его геномов. Он приехал из Африки – родины, как Вы уже знаете, всего современного человечества. До нас он побывал в Туркменистане (южнее колодца Казаклы), затем по берегу нашего Каспийского моря попал к нашей земле [3; 4; 5].

Его рост достигал 1,7 метра. Был очень сильным. По тому как он изготовил бифасы и рубила, можно судить, что он к тому же был и очень умелым. Ведь шакпакатинский кремний по строению резко отличается от других, для его обработки требуется особая техника изготовления. В этом деле наши земляки далеко опередили других родственных им питекантропов.Они умели добывать огонь. Были искусными охотниками и соорудили первые жилища. Отведав обгорелые мяса животных после лесных и степных пожаров, они открыли возможность приготовления пищи на огне.Их речь состояла из медленно произносимых простых предложений, не хватало нужных слов, поэтому сопровождалась огромным количеством жестов, мимики, свиста, крика и т.п. Некоторые современные мангистаусцы когда с чем-то не согласны, или огорчены, издают небный цекающий звук, видимо, это осталось у нас с тех времен.Он был мирным существом. На земле до сих пор не найдено ни одного свидетельства, доказывающее наличие насилия между ними [6; 7].

Археологи обнаружили в местности Карынжарык Каракиянского района каменные орудия. Исследование показало, что они изготовлены древними насельниками Мангистау 140-40 тыс. лет назад. Как Вы знаете, это – мустье (средний палеолит). В это время одновременно с нашими предками жил на земле и другой вид древних людей – неандертальцы [8].

Они имели небольшой рост, видимо, из-за коротких ног. Несмотря на это, неандертальцы бегали лучше людей [9]. Также они имели большую голову, объем их сильно развитого головного мозга был больше, чем средний размер мозга нынешних людей. Возможно, поэтому они научились изготовлять сложные изделия. Очень может быть, что на нашем Карынжарыке жили именно они и те найденные изделия могли принадлежать им. Неандертальцы хоронили умерших сородичей. Это свидетельствует о высоких

чувствах живых по отношению к мертвым. Однако у них не было искусства. Они исчезли 35 тыс. лет назад.Известный казахстанский археолог Ж. К. Таймаганбетов открыл стоянку древних людей в местности Онеже вблизи Шакпак ата. Она относится к памятникам верхнего палеолита – 40-12 тыс. лет назад [10].

Таким образом, на нашем Мангистау имеются памятники всех трех периодов палеолита. Это говорит о том, что первые люди из Африки, вероятнее всего, сначала прибыли в Мангистау и отсюда распространились по всей Европе и частей Азии [11; 12].

Среднекаменный век (мезолит) Мангистау. Люди жили в Мангистау и в мезолите – 12-5 тыс. лет назад. Об этом свидетельствуют каменные орудия, найденные на стоянке древних людей в местности Кызылсу Каракиянского района. Открывший эту стоянку талантливый археолог А. Астафьев, наш земляк, считает, что люди здесь жили 10-9 тыс. лет назад. Тут найдено более 60 трапеции-микролитов, данная коллекция мезолита является самой многочисленной из всех когда-либо найденных в Евразии.В эпоху мезолита люди жили во всему Мангистау, об этом свидетельствуют их стоянки, найденные во впадине Каракия, песках Сам, Туйесу и Карынжарык. Особо примечательны их стоянки у села Шебир Мангистауского района. Здесь древние люди сооружали округлые (вот, откуда берут свое начало наши юрты) и овальные в плане жилища с деревянным каркасом и камышовыми покрытиями. Зимой эти жилища обогревались одним центральным очагом [13].

В Мангистау до 1960-х годов повсеместно высеивались особые засухоустойчивые сорта проса и ячменя. Выращивался также и овес, необходимый для лошадей. Наши земляки собирали урожаи не только по долинам, где есть родники, но и по берегам такыров, там постоянно собираются талые и дождевые воды (рис.). Широко известны степные посевы в местностях Кара, Турум вблизи Кызана, Кожакорган вблизи Уштагана, Кырыккез вблизи Шаира Мангистауского района. Засевались пригодные участки и на Устюрте, в песках Сам, плато Токсанбай. Навыки этого земледелия сохранились у нас со времен мезолита.Мангистаусцы мезолита были кроманьонцами, ничем не отличающимися от современного человека [14].

Новокаменный век (неолит) Мангистау. В период неолита Мангистау был заселен весьма плотно. Об этом свидетельствуют многочисленные стоянки древних людей, проживавших здесь в 5-3 тыс. годы до н.э. [15; 16] Археологом А.Е. Астафьевым открыто большое количество таких стоянок у села Сенек, колодца Туйесу Каракиянского, сел Шебир, Уштаган Мангистауского районов [17].

Кремневые орудия неолита найдены на островах Кулалы, Долгий, в окрестностях г. Форт-Шевченко Тюбкараганского, у колодцев Кокесем, Кендирли и урочища Отебай Каракиянского, колодца Бесшымырау Бейнеуского, вблизи села Сай-Отес, по берегам залива Мертвый Колтык Мангистауского районов.Может возниенуть вопрос, как наши неолитические предки добрались до Каспийских островов. Оказывается, в 5-4 тысячелетии до н.э. Каспий снова сильно обмелел и остров Кулалы соединился с сушей. Ученые нашли на острове останки пресноводных моллюсков, они жили в озерах, образованных реками Жаик и Жем, которые в те века протекали вблизи Кулалы [18]. Поздненеолитические стоянки открыты известным геологом А.Л. Яншиным у солончака Токсанбай, колодца Молкудук и в песках Сам Бейнеуского района.

В общем, неолит Мангистау относится к т.н. кельтеминарской культуре, которая географически соседствует с маканжарской (Кустанайская область) и атбасарской культурами. Эти три культуры являются одинаковыми, родственными и отличают их только названия.В этих культурах люди занимались преимущественно охотой. По мнению ученых, эти охотники следовали за сезонными перемещениями диких животных и приобрели особые навыки, которые в будущем пригодились в кочевом животноводстве. Мангистаусцы неолита также умели прясть, они изготовляли красивые каменные ұршықбасы. После них остались изящные гончарные изделия [19; 20].

Впервые энеолитические стоянки были открыты в 1946 году в песках Сам Бейнеуского района. В этих стоянках обнаружены остатки медно-литейного производства. В нашем крае встречаются местности носящие названия Жезды, Жездыбас, Алтынказган. Как правило, вблизи этих мест всегда находят древние медные копи, остатки печей, где плавили медь. Геологами установлено множество таких мест по Мангистау.

Для нас весьма примечательно, что в энеолите Мангистау обнаружены следы каменных жилищ. В местности Токсанбай Бейнеуского района обнаружены фундаменты больших стационарных каменных строений. В других местах Земли такие сооружения датируются значительно поздним периодом человеческой цивилизации [21].

Совместными усилиями ученых Казахстана, России, Великобритании, Германии, Франции и США установлено, что лошадь впервые была одомашнена в Казахстане. В местности Ботай (территория вышеупомянутой атбасарской культуры) найдены кувшины со следами кумыса, что свидельствует о доении кобылиц ботайцами энеолита.

Если учесть родственность древних культур Мангистау и Атбасара, и что для выведения породы с особыми качествами нужны многие тысячелетия, то можно предположить – наши земляки занимались над усовершенствованием выдающейся адайской породы с ботайских времен, т.е. шесть тысяч лет.

Ботайцы также достигли совершенства в медицине, в обработке камня, ткачестве. Ученых микрохирургов Европы и США поразили операции по трепанации черепа, после которых прооперированный юноша жил еще 17 лет. Видимо, чудесные навыки знаменитых мангистауских костоправов, известных на весь Казахстан, приобретены еще в те времена. На этом же месте найдены

бусинки с отверстиями, через которые не проходит современная иголка, тайна изготовления микросверла все еще не найдена.

Они были европеоидами со следами монголоидности. Существовали около 600 лет и в результате природных изменении большая часть населения ушла на восток, где заложила основы новых культур. Возможно, они, после того как природные благоприятные условия восстановились, вернулись в родные места и воссоединились с оставшимися родственниками. В степи это обычное дело.

«Ботайские поселения существовали около шестисот лет. После глобального потепления, когда богатые степные травы исчезли, начался массовый падеж лошадей, большая часть населения ушла на восток, Урал, Алтай, где ассимилировалась. "Раньше среди историков бытовало мнение, что до эпохи бронзы эта земля была только транспортным коридором, через который шли индоарии, европейцы, тюрки и другие, но никогда не селились надолго", – говорит профессор Зайберт В.Ф. – "Открытие Ботая позволило полностью это опровергнуть. Стало ясно, что здесь начинается динамичная история, культурогенез – глобальная адаптация человеческих коллективов в окружающей среде. Именно ботайцами был сформирован тот тип деятельности, при котором люди могут выживать в степи, именно здесь формировалась степная цивилизация, подарившая древней ойкумене великие открытия» [22].

Для эпохи поздней бронзы археологи не раз подчеркивали связь катакомбной и срубной культур степной зоны с хронологически предшествующими.

Таким образом, в исторической науке формируется представление об определенном единстве степных археологических культур, об их хронологической преемственности. Отсюда возникает вопрос и об общем генетическом корне носителей этих культур, и о глубокой, по меньшей мереэнеолитической, древности этого корня в степном ареале юга СССР. Специфика антропологических материалов по сравнению с археологическими, этнографическими и лингвистическими, состоит, как это неоднократно подчеркивалось, прежде всего в том, что на них не распространяются факторы культурно-исторического заимствования. Именно поэтому антропологические данные играют подчас решающую роль в этногенетической реконструкции [23 с. 95].

Эти данные свидетельствуют о глубокой, по меньшей мере неолитической древности сосуществования двух отмеченных расовых общностей, граница между ареалами которых проходила, видимо, в широтном направлении через области Среднего Прикаспия. Таким образом, неолитические и бронзовые популяции Южного Приаралья оказывались генетически связанными с населением северного, степного ареала, располагаясь при этом в вероятной контактной зоне со средиземноморцами [23 с. 96].

Вторая гипотеза объясняет формирование грацилизированного типа с точки зрения метисации между представителями местного (имеется ввиду Поволжье и Южный Урал. Авт.) и какого-то относительно грацильного, по-видимому пришлого, населения европеоидного облика. Надо полагать, что подобный физический тип в эпоху раннего энеолита надо искать не на севере европейского континента, а на юге. Такое предположение тем более правомочно с учетом некоторых археологических и исторических корреляций.

Предположение о диффузии каких-то южных групп на север подтверждается как будто и археологическими данными. По мнению Л.Я. Крижевской, в эпоху неолита в степях Южного Урала и Казахстана существовала культурная общность, состоявшая из группы родственных племен, которая входила в более широкий культурный круг, включающий, в частности, кельтеминарцев. Автор предполагает наличие процесса взаимопроникновения и движения населения кельтеминарской культуры на север. О влиянии кельтеминарской культуры на неолитические племена Южного Урала и Зауралья писал и А.А. Формозов, который также предполагает возможность продвижения кельтеминарцев из Прикаспия на север и при позднем неолите.

О традиционных связях ВосточногоПрикаспия со степной полосой в древности пишет Н.Я. Мерперт [23, с. 103].

Антропологи, изучавшие древнейшее население Казахстана, Южной Сибири и Алтае-Саянского нагорья независимо друг от друга и на разных территориях, фиксируют для эпохи неолита и ранней бронзы приток южного, скорее всего средиземноморского по антропологическому типу, населения из среднеазиатского региона, где эти пришлые группы постоянно контактировали с местными монголоидными популяциями, что привело к образованию метисных форм [3, с. 104].

В раннем энеолите прикаспийский географический регион становится зоной метисации представителей обоих расовых подразделений. В результате диффузионных процессов в Прикаспии формируется антропологический тип, краниологически характеризующийся мезокранией в сочетании с высоким сводом черепа и умереннойгиперморфией. В период развитого энеолита подобный комплекс ярче всего проявляется в Восточном и Северном Прикаспии. При этом протоевропеоидный компонент остается здесь преобладающим [23, с. 105].

Список литературы

1. Медоев А.Г. Радиальная система изготовления нуклеусов леваллуа в древнем палеолите Сары-Арки и Мангышлака // Поиски и раскопки в Казахстане. – Алма-Ата, 1972. – С. 139-147.
2. [Электронный ресурс]. – http://infox.ru/science.
3. Вишняцкий Л.Б. Палеолит Средней Азии и Казахстана. – СПб.: Европейский дом, 1996. . – С. 8-37.

4. Самые крупные археологические открытия 2010 года [электронный ресурс]. – http://svpressa.ru/world/photo.
5. «Денисовец» - новый вид человека [электронный ресурс]. –http://news.mail.ru/society.
6. Герберт Томас. Древний человек. Москва, 2002. 60 с. с иллюстрациями.
7. Варшавский А.С. Если раскопать холм... – М., 1975. – 176 с.
8. Настюков Н.З., Праслов Н.Д. Новые памятники каменного века на Западном чинке Устюрта // УСА. – 1972. – Вып. 1.
9. [Электронный ресурс]. – http://infox.ru/science.
10. Таймагамбетов Ж.К., Нуркабаев М.С. Исследования на Мангышлаке // Известия АН КазССР. Сер. общественных наук. – 1987. – № 4. – С. 581.
11. Артюхова О.А., Мамиров Т.Б., Саргизова Г.Б., Акиянова Ф.Ж., Беккулиева Ф. Карстовые пещеры Мангистау как источник для реконструкции заселения Евразии первобытным челевеком // «Арало-Каспийский регион в истории и культуре Евразии»: Материалы II Международной научной конференции. – Алматы-Ақтөбе, 2011. – С. 133-136.
12. Абдыканова А.Б. Палеолитические комплексы Мангышлак и Узень Западного Казахстана // Арало-Каспийский регион в истории и культуре Евразии: Материалы II Международной научной конференции. – Алматы-Ақтөбе, 2011. – С. 127-133.
13. Астафьев А.Е., Баландина Г.В. Стоянка Кзылсу-1 – новый мезолитический памятник полуострова // Приоритеты развития культуры и искусства Казахстана на современном этапе. – Алматы, 2001. – С. 307-323.
14. Васильев И.Б., Выборнов А.А., Комаров А.М. Мезолит Северного Прикаспия «Итоги и задачи изучения». – Свердловск-Самара, 1991. – 32 с.
15. Формозов А.А. Кельтеминарская культура в Западном Казахстане // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях института истории материальной культуры. – 1949. – Вып.XXV. – С. 49-58.
16. Формозов А.А. Древности с Усть-Урта // Вестник АНКазССР. – 1947. –№7 (28). – С. 59-61.
17. Астафьев А.Е. Оюклинская неолитическая культура полуострова // Вопросы истории и археологии Западного Казахстана. – 2005. – Выпуск 4. – С. 103-147.
18. Филипченко В.А., Курочкин Ю.В. Кремневые орудия с о.Кулалы // Советская археология. – 1958. – №3. – С. 272-277.
19. Черников С.С. Локальные и хронологические группы в неолите Казахстана. // Каменный век Средней Азии и Казахстана: тезисы докладов совещания. Институт археологии АНСССР. – Ленинград, Ташкент, 1972. – С. 62.
20. Археологическая карта Казахстана (реестр). – Алма-Ата: АНКазССР 1960.
21. Самашев З., Астафьев А.Е., Кушербаев К.Е., Аманшаев Е. Сокровища Устюрта и Мангистау. – Алматы, 2007.
22. Энеолитический Ботай [электронный ресурс]. – www.neonomad.kz/history.
Яблонский Л.Т. Антропология раннеэнеолитического населения Прикаспия // Древние культуры Северного Прикаспия. – Куйбышев, 1986.

ӘОЖ 332/574

Есенгазиева А.К.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-КОНФЕССИЯЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ҮЛГІСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бүгінде республика аумағында ислам дінінің дамып, барша мұсылман қауымының игілігіне айналуына барлық мүмкіншіліктер қарастырылған десек, артық айтпаймыз. Қазақстан қазіргі кезде көптеген мұсылман мемлекеттерімен саяси-экономикалық, мәдени қарым-қатынастар орнатып, әлемдік беделі бар ислам ұйымдарының белді мүшелерінің біріне айналды. Бірақ, жалпы жағдай осылай десек те, республика аумағында исламның дамуымен діндар мұсылмандардың санының өсуі, соның ішінде жастардың дінге бет бұруы біршама мәселелердің пайда болуына алып келді. Атап айтқанда, діндар жамағаттың біразы теріс діни жолға түсіп, зайырлы мемлекеттің заң талаптарын мойындағысы келмеді. Осы жағдайлар қоғам ортасында діннің әлеуметтік маңызы мен орнына қатысты көзқарастарды қайтадан салмақтауға алып келді.

Қазір республикадағы мұсылман жамағатының басым бөлігі діни ұстанымы мен көзқарастарында «ханафи» мазхабының ілімін басшылыққа алады. Құлшылық, ғибадаттарында ата-баба жолын ұстанатындықтан, оларды «дәстүрлі мұсылмандық сенімдегілер» деп атау әдетке айналған. Сондай-ақ, ханафи мазхабындағылар қатарына Орталық Азия елдері мен Қазақстанда бұрыннан кең тараған сопылық жолдағылар, түркиялық «сүлейменшілер» мен «нұршылар», «Таблиғи жамағат» діни миссионерлік ұйымының жақтастары енеді. Мазхабта айырмашылықтары болмағанымен, ол жамағаттар бір-бірінен белгілі бір тәртіп, талаптарға бағынуларымен, кейбір діни мәселелерде жеке көзқарастарымен ерекшеленеді.

Әлеуметтік институт ретіндегі діннің рөлі мен қызметінің өзгеріске ұшырауы, әлеуметтік салада конфессиялар әрекетінің жандануы, жаңа діни ұйымдардың пайда болуы мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды жетілдіру үдерісін өзекті күйге түсіреді. Бұл қатынастар мемлекет мәртебесін клерикалды немесе зайырлық тұрғысынан анықтауды, қоғам құрылымындағы діни ұйымдар мәртебесінің көрініс табуын, мемлекеттің діни институттармен өзара әрекет саясатын қалыптастыруды ұйғарады. Өз кезегінде, бұл аталған мәселелерді институт ретіндегі діннің жалпы түсінігіне ие болмай, оның қазіргі қоғам өміріндегі

рөлін белгілемей, қызметтерін анықтамай көзге елестету қиынға соғады. Ал әлеуметтік-мәдени институт ретіндегі дінді ұғыну мен қабылдау үшін діншілдіктің үрдістерін, азаматтардың менталитетінде олардың көрініс табу ерекшеліктерін білу қажет болады. Бұл тұрғыдан алғанда, мемлекеттік-конфессиялық қатынастар үлгісін айқындау мен оны жетілдіру үдерісі әдіснамалық негіздерді де, ғылыми-тәжірибелік тәсілдемелерді де талап ететіні даусыз. Мұндағы әдіснамалық тәсіл әмбебап әрі қайшылықсыз глоссарий жасап шығарумен, заманауи әлеуметтік-мәдени институт ретіндегі діннің тұғырларын (концептілерін) даярлаумен байланысты.

Ғылыми-тәжірибелік тәсілдер дін қызметінің үдерісі барысында пайда болатын өзара қарым-қатынастарды заңнамалық қамтамасыз етудің салыстырмалы талдауын, мемлекеттік-конфессиялық қатынастарды реттеу үлгісін жасауды ұйғарады. Қоғам өміріндегі өзгерістерді, оның бағдарлары мен құндылықтарын ескере отырып, Қазақстанда институт ретінде дінге деген қатынастар өзгеріске ұшырады, діннің әлеуметтік-мәдени маңызын зерттеу мұқтаждығы орын алды, жалпы дінді барлық бағытта зерттеу қажеттілігі пайда болды.

Қазақстан қоғамының зайырлы дамуы аясында, мемлекеттік саясаттың дінге әлеуметтік институт ретінде Қазақстандағы мемлекеттік-конфессиялық қатынастар үлгісін қалыптастырудың өзекті мәселелері қарауы, мемлекеттің діни ұйымдармен арақатынасы, дүниетаным құрылымындағы діни парадигмалардың рөлі, мектеп және жоғарғы оқу орындарындағы оқыту мен ағарту жүйелерінде діни білім берудің тәсідері және тағы да көптеген өзге мәселелер өзекті бола түсті.

Егеменді даму жылдарында Қазақстан құқықтық, зайырлы, демократиялық және әлеуметтік мемлекет ретінде нақты плюрализмге жағдай жасады. Қазақстандық қоғамның діни сипатта еместігіне қарамастан, қазіргі таңда бізде әлемдік және дәстүрлі діндердің тұтас шоғырымен қатар жаңа діни нанымдар мен ғұрыптар кең етек жайды. Көп жағдайда, нанымдар мен ғұрыптар дін, сенім және руханилықтан алшақтап жатады. Діншілдік пен (саяси құрал ретінде қолданылатын) дін Қазақстанда тарихи қалыптасқан, тұрақтылық пен келісімге негізделген өзіндік этномәдени, конфессиялық, азаматтық және саяси бірегейлік үлгісіне айтарлықтай әсерін тигізді. Осы орайда, жоғарыда аталып өткен үдерістердің тетіктерін жетік білмеу идеологияны және оның дүниетанымдық бөлігін нәтижелі қалыптастыруға кері әсерін тигізіп қана қоймай, қазақстандық бірегейлікке нұқсан келтіреді, қоғамдағы шиеленістердің алдын алатын мемлекеттік шешімдерді дер кезінде қабылдауды қиындатады.

Қазақстандағы қалыптасқан қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдай мемлекеттің конституциялығының негізі ретінде оның зайырлылық сипатын мойындауға әкелетіні анық. Қазақстан Республикасының зайырлылығы конституциялық құрылымның демократизм, әлеуметтілік, дүниетанымдық сияқты негіздерімен өзара байланысы, діннің қоғамға күшпен ендірілмейтіні, ешбір діни ұйым мемлекеттік болып саналмайтыны, ал азаматтардың еркіндігі бар екендігін көрсетеді [1]. Егер де клерикалды мемлекетте діни ұйымдардың мемлекеттен бөлінуі мүмкін жағдай болса, әдетте, атеистік мемлекетте діни ұйымдарды мемлекеттен, қоғам өмірін діннен толығымен оқшалау мақсатында ажыратылады, ал зайырлы мемлекетте діни ұйымдардың қызметтерінің кейбір саласына шек қою арқылы, саяси биліктен ажыратылады.

Мемлекет зайырлылығының шарты бойынша мемлекеттің діни ұйымдардың ішкі істеріне араласпау, ал діни ұйымдардың мемлекет ісіне араласпау қағидаты бар. Зайырлы мемлекетте діни ұйымдар мемлекеттен ажыратылған (бірақ қоғамнан оқшауланбаған) және заң алдында бәрі тең. Зайырлы мемлекеттің классикалық үлгісі барлық діни ұйымдарға бейтарап қатынаста болуды, мемлекеттің діннен және діни ұйымдардан оқшау болуын көздейді. Зайырлылықтың арқасында діни ұйымдар мемлекеттік билікпен тайталаста емес және бір-бірінің ісіне араласпау қағидатын ұстанып қызмет етуде, ал бұл өз кезегінде биліктің клерикализациялануына, бір жағынан діннің мемлекеттенуінің алдын алады.

Зайырлылық түсінік аясында мемлекет төмендегі қағидаттарға сүйенеді: Қазақстандағы мемлекеттік-конфессиялық қатынастар үлгісін қалыптастырудың өзекті мәселелері:

− азаматтардың қандай да бір дін және діни ұйымдарға жататындығына қарамастан, өмірдің барлық саласында тең құқығын қамтамасыз етеді;

− азаматтардың дінге деген қатынастарына бейтарап қарап, олардың таңдауларын мадақтап, сөгіп немесе насихаттамайды;

− діни ұйымдар мен бірлестіктердің істеріне, діни оқытушылық, тәртіптік, кадрлық істеріне мүлдем араласпайды;

− адам құқығы мен еркіндігін шектейтін, азаматтардың дінге деген қатынасын күшпен өзгерту мақсатында арнайы мекемелерде қолдануға рұқсат бермейді, атап айтқанда: жазасын өтейтін орындар, әскери бөлімдер, ауруханалар, балалар үйі және т. б.

Қазіргі заманғы Қазақстанда іске асып жатқан мемлекет пен діни бірлестіктердің өзара қарым-қатынас үлгісі дінге сенушілердің еркіндігі мен құқығын құрметтеудің демократиялық ұстанымдарына, қоғамдық және діни қызығушылықтардың тепе-теңдігіне, серіктестік пен өзара түсіністікке негізделген.

Қазақстан тәуелсіздігінің даму жолы дін саласында айтарлықтай нәтиже әкелді: егеменді даму жылдары діни бірлестіктердің саны артты, дінге бет бұрғандардың арасында барлық әлемдік діннің өкілдері бар: ислам, христиан (православие, католицизм, протестанттық бағыттар), буддизм, сонымен қатар, иудаизм, индуизм және басқа да ежелгі политеистік нанымдар мен жаңа сенімдер.

Қазіргі уақытта Қазақстанда мемлекет пен діни ұйымдар байланысын тиімді заңды реттеуден басқа да бірнеше күрделі мәселелер бар, олар жалған діни ұйымдар мен экстремистік топтардың әрекеттерін тоқтату.

Мемлекеттік-конфессиялық саясатты жүзеге асыруда халықтың діни және дінтанулық сауаттылығын ашуды қалыптастыру, осыған байланысты зайырлы білім жүйесі жағдайында дінтанулық білім берудің мазмұнын анықтау, кәсіби педагог мамандарды дайындау, қайта дайындау мәселелерін шешудің маңызы өте зор. Плюралистік дүниетаным жағдайында халықтың әртүрлі әлеуметтік топтарында жалған ғылыми, жалған діни және оккульттік тәжірибеге үлкен жөнсіз қызығушылық пайда болатыны байқалады. Мұндай қызығушылыққа тек дүкендегі толып тұрған кітаптар ғана емес, сонымен қатар, теледидар арқылы күндіз-түні берілетін мазмұны түсініксіз, адамның тағдырын ашып беруге арналған балгерлікке, қашықтықтан емдеуге, жеке мәселелерін шешуге және т. с. с. арналған бағдарламалар да өз ықпалын тигізеді [2]. Идеология жойылған кезең бұқаралық сананы жылдам жаулап алуға, «евангелизация-исламизация» жобасы бойынша этноконфессиялық менталитеттің қирауына, жаңа «діни» үлгіні меңгеру мен түсінуге байланысты азаматтардың бей-жай (маргиналды) күйге түсуіне әкеліп соқты. Шын мәнісінде азаматтардың көптеген топтары (жастық, этностық, әлеуметтік-кәсіби, білім беру және т. б.) жоғалған ұқсастық жағдайында қалды, олардың бей-жайлылығына өз әсерін тигізетін жаңа «діни» (нақты айтсақ, «квазидіндік») жағдайда қалды. Бұқаралық сана және мінез-құлық (тіпті кейбір азамат- тар үшін – өмір бейнесі) ретінде діндарлық әртүрлі проекцияда кездеседі: анық және жасырын түрде, кейбір сәттерде жеке тұлғаға, қоғамға дұрыс, позитивті әсерін тигізсе, кейде кері Қазақстандағы мемлекеттік-конфессиялық қатынастар үлгісін қалыптастырудың өзекті мәселелері әсерін де тигізеді (мысалы, атап айтсақ, «діни» экстремизм, дәстүрлі этноконфессиялық ұқсастықты жоғалту).

Дін жамылған миграция салдарының тек жеке тұлғаға емес, сонымен қатар топтық және қоғамдық әсері де бар. Діни мигранттар (уағыздаушыдан бастап, неофиттермен аяқтап) жоғары жанжалды және Қазақстанның ішкі тұрақтылығына негізгі қауіп тудырушы жаңа субмәдениетті қалыптастырады. Қазақстандықтардың жеткілікті деңгейде және басымды тал- пыныстарына қарамастан, елде кейбір геосаяси факторларға байланысты таза шетелдік сипаттағы квазидіни негізінде жан- жалды ұшықтыру жағдайы қалыптасуда. Бұл іс-әрекеттің мақсаты – бұқаралық сана мен мінез-құлыққа деструктивті әсер ету, басқаруға болатын (эластикалық) бұқаралық сана қалыптастыру, бір жағынан, бұқаралық сананы жаһандық тәртіптің «шайылып» кеткен құндылықтарына ауыстырумен айналысатын, ал екінші жағынан, қазіргі мемлекеттік құрылымды өзгертуге тырысатын жасырын әрекет ететін саяси ұйымдар қатарын құру.

Қазақстандағы тіркелген және діни ұйым ретінде әрекет етуші бірнеше қауымдастықтардың осы елде болу мақсаты барлық уақытта нақты көрсетілмеген, себебі жиі ауыстырылады. Өздерінің іс-әрекеті мен оның декларациясы көп жағдайда сәйкес келмей жатады.

Діни насихат пен ағартушылық астарында саяси кері үгіт-насихат жүргізіледі; әлеуметтік бөлу идеясы, діни бірегейлік, басқа дін иелеріне төзімсіздік уағыздалады; дінге сенушілердің туыстары мен жақындарына, жанында тұратын азаматтарға, мемлекеттік үкімет және басқару органдарына қатысты төзімсіздік тәртіп құру саясаты таратылады; басқа дінге сенушілерге, мемлекет және қоғам институттарына қатысты дінге сенушілердің санасы мен мінез- құлқын экстремизациялайды; діни іс-әрекет емес, мүлде басқа істермен айналысады және т. б.

Эксперттік талдау қазақстандық менталитеттің құндылық негіздерін бұзу арқылы мемлекеттік сипатты босаңсыту әрекеті басқарылған және арнайы ұйымдастырылған әрекет екенін көрсетеді. Ол жаңа діни культтер, қоғамдық ұйымдар Қазақстан Республикасындағы діни ахуалды дамытудың өзекті мәселелері (олардың басым көпшілігі мемлекеттік тіркеуден өткен, сондықтан еркін қызмет жасайды) арқылы еркін жүргізіледі, жалпы олардың іс-әрекеті желілік сипатта жүргізіледі. Идеологиялық жағынан қараса, мұндай ұйымдар үнемі демократиялық бостандық жоқ екендігі туралы дискуссияны ұшықтырады, ал, шын мәнісінде, өздері «басқарылатын демократия» мен «жоспарланған былық» моделін жасайды. Жаңа діни культке ауысу әдісі жалған христиандық, жалған исламдық ұйымдарға тән, ұқсас болуы алаңдатады. Олар да, бұлар да өз қатарын көбейту мақсатында адамдар- дың жеке күйзеліске ұшыраған сәттерін, адамгершілік және дүниетаным ізденістеріне талпынысы өскен кездерін, өмір құндылықтарын түсінуге ұмтылуын, өмірдегі кез- дескен қиындықтарды, мысалы, жаман әдеттерді жеңу кезеңдерін пайдаланады [3]. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасы - 40 -тан астам конфессия мен деноминация өкілдері, сондай-ақ 130 ұлт пен этникалық топ өкілдері бейбіт және келісімде өмір сүре алатындығының бірден бір мысалы. Қазақстан тарихи тұрғыдан Шығыс пен Батыстың түрлі дін, мәдениет және өркениеттер кездесуі мен келіссөзінің қиылысқан жері болды.

Қазақтардың мәдени - этникалық дәстүрлерінен мұра болған рухани саладағы төзімділік қазіргі уақыт пен келешекте азаматтық әлемді сақтаудың жақсы негізі болып табылады. Тәуелсіздік жылдары ішінде Қазақстан барлық мұсылман, православиеліктер, католиктер, протестанттар, иудейлердің дін уағыздау еркіндігін қамтамасыз етті. Діни институттардың елеулі сандық және сапалық дамуы басталды. Бүгінгі күні діни қоғамдастықтар саны артуда. Атап өту керек, қазіргі кезеңде республика аумағындағы діни ахуал өткен жылдармен салыстырғанда бірқалыпты дамуда. Бұл, әрине, мемлекеттің дін саласындағы саясатының, оны жүзеге асырудағы оңтайлы тетіктерді жүзеге асыра білуінің нәтижесі екендігі анық. Діни алауыздық пен радикализмнің жолына тосқауыл қойып, экстремизм мен лаңкестік көріністеріне жол бермеуде мемлекеттік құзырлы органдар, солардың қатарында Дін істері агенттігінің, діни бірлестіктер, қоғамдық ұйымдар жұмыла қызмет жасауда.

Әдебиеттер тізімі

1. ҚР Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы заңы. 11.10.2011 ж.
2. «Қазақстан -2050» стратегиясы. ҚР президентінің жолдауы. 16.12.2012 ж.
3. «Ислам өркениеті» діни танымдық газеті.
4. Ильин В.В., Кармин А.С. Дінтану негіздері. – Алматы, 2007.

УДК 908

Есетова Г.Б.
Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга им. Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

КУЛЬТУРНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО ГОРОДА ФОРТ-ШЕВЧЕНКО В 20-40 ГОДЫ XX ВЕКА

С середины 20-х годов XX века наблюдается подъем культурного уровня народных массв Советском Союзе, как главное условие построения нового общества. Предполагалась всеобъемлющая созидательная работа, охватывающая все стороны жизнедеятельности общества. Одно из центральных мест в этом процессе отводилось культурному строительству. Для реализации этой стратегической задачи советским органами были предприняты конкретные мероприятия.

Для подъема общеобразовательного и культурного уровня масс была необходима сеть разнообразных культурно-просветительных учреждений. Поэтому Адаевский ревком и Адаевский УОНО с самого начала своего создания постоянно ставили и старались решать вопросы постановки всестороннего образования путем организации чтений лекций на политические и общие темы.

В 1920-1921 годы вся культурно-просветительная работа сконцентрировалась вокруг школ, пунктов ликвидации неграмотности.

В 1920 году руководство уезда поставило вопрос об открытии в г.Форт-Александровском клуба, который должен был стать своего рода центром, очагом культуры, пропаганды и искусства. Здесь должны были проводиться лекции, благотворительные мероприятия, кампании, организовываться концерты, работать пункты ликбеза [1, л. 31]. В 1922году в Адаевском уезде уже функционировало 4 клуба. При клубах работали кружки – 3 хоровых, 5 драматических, 2 политических и физического воспитания. Комсомольцы занимались с инициативой, с большим энтузиазмом тех лет. Только в политкружке занималось 40 человек. Выпускались 5 молодежных стенных газет. Из них: 3 на казахском и 2 на русском языках. На страницах стенных газет «Адаевская молодежь», «Молодая сила», «Лицом к деревне», «Первый шаг», «Молодой рыбак» поднимались злободневные вопросы из жизни комсомольской организации и комсомольцев, работавших на производстве.

С населением проводились беседы, читались лекции, составляющие своеобразный научно-образовательный лекционный цикл. Особенно много населения собиралось на лекции по астрономии Шулькерца, которые он проводил в Форт-Александровске и поселке Баутино. Архивные документы называют темы этих лекций: «о движении земли и луны», «О солнце, земле и луне», «Звездное небо» [2, л.79]. Не менее интересными были лекции по биологии, истории, культуре, геологии, читаемые в Форт-Александровском и поселке Баутино Рюмковым, Бородиным, Самсоновым, Шапошниковым.

Большое значение в пробуждении трудящихся к новой жизни имели клубы – «Народные дома». Первый народный дом был открыт в Форт-Александровске в сентябре 1920 года. [3, с. 78]. В Положении о Народном доме говорилось: «Открывается Форт-Александровский Народный дом с организацией в нем библиотеки, читальни, театра, аудитории для устройства лекций, клуба для граждан города, а при нем буфета: чай, легкая закуска и пр.; кружков: драматического, музыкального и литературно-художественного [3, с. 195].

По отчету Адаевского УОНО за 1922 года в уезде было проведено 19 концертов, 15 литературно-художественных вечеров, 87 митингов, прочитано 53 лекции и 43 доклада на темы культуры и общих знаний. В свете проводимых мероприятий по ликвидации неграмотности на повестку дня вставали вопросы организации и открытия библиотек и изб-читален. До 1920 г. библиотеки находились в основ-ном при школах. В ноябре 1920 г. в Форт-Александровском открылись две первые библиотеки, общий фонд литературы которых на русском и казахском языке составлял 563 экземпляра. К 1922 г. этот фонд вырос до 12.875 экземпляров, 7793 из которых были на казахском языке.

Согласно письму заведующей центральной библиотеки в Адаевский УОНО от 2 августа 1924 г., центральную библиотеку в г. Форт-Александровском посетило за 2 месяца 1924 года 273 человека, что составляет 20% жителей города [4, л. 37]. Расходы на содержание уездной центральной библиотеки по смете на 1923-1924 учебный год составили 315 руб. [5, л. 17]. Осенью 1930 года организовались 2 детских сада. Здесь тоже были свои трудности: тяжело было с оборудованием и кухонным инвентарем. Невозможно без волнения читать воззвание к родителям заведующего Мангышлакским отделом народного образования: «Гражданки и граждане! Матери и отцы малолетних детей! к вам обращается отдел народного образования с просьбой прийти ему на помощь. Ваша помощь может выразиться в пожертвовании разных необходимых предметов оборудования для приготовления и питания детей горячими завтраками: кастрюль, сковородок, ножей, ведер, чашек, ложек, тарелок, а также обстановки детского сада – цветов, картин и т.п. Только при вашей помощи, искреннем сочувствии и содействии можно создать для ваших детей такое учреждение, где они могут весело, жизнерадостно проводить свое детство и свободно развиваться как физически так и духовною Пожертвования принимаются в Отделе народного образования во всякое время» [6, л. 22, 22 об.].В 1932г. Баутинская школа крестьянской молодежи (бывшая Николаевская школа 1 ступени) преобразовалась в семилетнюю школу и ей было присвоено имя М.Горького. В 1936г. она получила статус средней школы, и в 1939 году был 1 выпуск десятиклассников на территории Мангистау.

В первые годы Советской власти, несмотря на трудности, руководство республики, мангистауцы остались верны своей памяти и сделали все возможное, чтобы сохранить память о пребывании сына украинского народа Т.Г. Шевченко на казахской земле.

В августе 1920года Адаевский революционный комитет принимает решение о сохранении всех памятных мест, связанных с именем Т.Г. Шевченко, прежде всего, о восстановлении и сохранении сада в Форт-Александровске.

В 1925 году на полуострове побывал председатель Союза писателей Украинской ССР В.Пилипенко. Он обратился в Совнарком Казахской ССР с просьбой создать в Форт-Александровске мемориальный музей памяти Тараса Григорьевича Шевченко. Правительство Казахстана приняло это предложение с пониманием, и сразу же было издано Постановление о создании мемориального музея. Началась активная работа по сбору экспонатов и информации о великом сыне украинского народа Т.Г. Шевченко. Большую помощь оказали институт литературы, Государственный музей им. Т.Г. Шевченко и Министерство культуры Украинской ССР.

Итогом совместной работы стало открытие 1 мая 1932 года в бывшем огороде-парке Ново-Петровского укрепления, а тогда уже в Шевченковском саду Мемориального музея имени Тараса Шевченко. Он расположен в бывшей летней квартире коменданта укрепления И.А. Ускова, построенной в 1853 году.

В мемориальный комплекс вошли такие уникальные реликвии, как верба, посаженная руками поэта, землянка, два поливных колодца, чигир, каменный стол, памятник поэту, который еще в 1881 году Ираклий Алексеевич Усков, комендант форта, устанавливает рядом с домом, где жил с семьей. Постамент памятника изготовил друг Т.Г. Шевченко казах Каражусуп.

Первым смотрителем музея, а затем и директором стал СатангулТаджиев, который до последних дней жизни (он умер в1960 г.) бережно сохранял и оберегал это памятное место, наладил полив деревьев, привел в порядок знаменитую «землянку Тараса». 28 августа 1927 года приказом Адаевского Окружного Революционного комитета ему была объявлена благодарность за хороший уход за парком. Его работа была отмечена Грамотой Верховного Совета Казахской ССР.

Особенным, природным памятником о жизни поэта в этой суровой земле является старая верба. Ростки от нее часто брали с собой в прежние советские времена, как дорогие реликвии, экскурсанты, приезжавшие в город из разных уголков Советского Союза. Свыше ста лет прошло с тех пор, как посадил это дерево Тарас. В 1850 году при переходе из Орска в Новопетровское укрепление он поднял на улице в Гурьеве веточку вербы, воткнул ее в землю вблизи своей «семилетней тюрьмы», и она принялась, пошла в рост па радость поэту. И как писали в путеводителях той поры « Эта верба пустила свои глубокие корни дружбы на берегах Каспия и величавого Днепра, стала символом братского единения украинского и казахского народов, всех трудящихся нашей страны [7, с. 8].

Другим уникальным и крупным памятником периода жизни поэта в Ново-Петровском укреплении является сохранившаяся в первозданном виде землянка, площадью в четыре квадратных метра, в которой поэт в свободное от службы время работал, в тайне от царских офицеров. Землянка эта в свое время была специально построенна комендантом Ираклием Усковым для своей жены Агаты для отдыха от зноя Мангышлакского климата. Супруга коменданта, будучи расположенная к опальному художнику и поэту, отдала ему землянку для творческой работы. Так землянка в четыре квадрата стала творческой обителью Тараса Шевченко до сих пор. В землянке хранятся дубовый стол, стул, кушетка и медный чайник, который в день открытия музея принес бывший фельдшер военного госпиталя Серегин , рассказав следующую историю: «Когда Тарас Шевченко получил приказ о своем освобождении, он подарил этот чайник своему земляку Андрею. Тот, в свою очередь, уезжая домой, оставил чайник заведующему госпиталем, чтобы из него поили чаем больных солдат. Здесь чайник оставался долгое время и был, что называется, в почете, « отменно» выполнял свои обязанности. Я работал в этом госпитале с 1907 года. В 1917 году в ноябре в Форту был создан Совдеп. Была расформирована бывшая воинская часть, и я забрал чайник домой.» [8, с. 87].

На столе когда -то стояло зеркало с рамой из красного дерева, потерянное в годы перестройки. Для сохранности беленая землянка обнесена стеклянным склепом.

Помимо откытия музея к юбилею Т.Шевченко, в 1935 году издается первая книга Т.Г. Шевченко на казахском языке в переводе А.Тажибаева. В 1939 году выходит на казахском языке второй сборник, в который вошли 8 поэм и 26 стихотворений поэта.

Наконец, в 1939 году, в честь 125-летия со дня рождения Т.Г. Шевченко Президиум Верховного Совета Казахской ССР издает указ об увековечении памяти великого Кобзаря в Казахстане. В нем говорится: «Присвоить имя Т.Г. Шевченко административному центру Мангистауского района Гурьевской области городу Форт-Александровску» [7, с. 8].

Со временем растет значение и количество экспонатов этого музейного центра. 10 апреля 1981 года, распоряжением Совета Министров Казахской ССР республиканский мемориальный музей был преобразован в республиканский музей – мемориальный комплекс Т.Г. Шевченко.

Экспозиция музея рассказывает о жизни и творчестве великого Кобзаря Украины в казахских степях, где он выполнил около 500 рисунков, живописных и акварельных работ, написал свыше ста стихотворений, в том числе такие замечательные произведения, как поэма «Варнак», повести «Художник», «Музыкант», «Княжна», «Близнецы».

В трех основных залах музея представлены копии и репродукции картин и рисунков Т. Г. Шевченко, произведения современных художников, посвященные поэту, а также людям, которых он знал и любил.

В тяжелые годы ссылки, несмотря на запрещение писать и рисовать, Шевченко создает большой цикл акварелей: «Байгуши», «Казашка Катя», «Казашка над ступой», «Казарма» и другие. Их тема – жизнь обездоленного казахского народа, тяжелый солдатский быт.

Как человек творческий, Т.Шевченко воплощал свои симпатии в художественных произведениях. Поэтому дети Мангышлака занимали большое внимание в его изобразительном творчестве. Эти детские образы имеются в рисунках «Байгуши», «Казарма», «Счастливый ловец».

Филигранным мастерством, блестящей техникой отличаются такие его работы, как «Казах на коне», «Солдат и смерть», «Новопетровское укрепление», «Мангышлакский сад», «Портрет коменданта Новопетровского укрепления И.А. Ускова».

Посетители могут познакомится с произведениями Тараса Григорьевича Шевченко на украинском, русском, казахском языках, с редкими прижизненными изданиями великого Кобзаря. Среди экспонатов – картина художника В.Ф. Задорожного «Ленин осматривает проект памятника Т.Г. Шевченко в Москве», «Карта поименованных мест Т.Г. Шевченко в Казахстане», книга Остапа Вишни, врученная им музею с дарственной надписью, памятные подарки от коллективов предприятий, строек, колхозов и совхозов области, республики, страны, от отдельных граждан.

Среди экспонатов памятник сыну коменданта укрепления И.А. Ускова, изготовленный по проекту Т.Г. Шевченко; здесь также представлены и другие работы: Е.Костыркиной - портрет-вышивка поэта, выполненный гладью шелковыми нитями, Коцюбинского и Кузнецова — гранитный бюст поэта, А.В. Беклемишева – мраморный бюст Кобзаря.

В зале обращают на себя внимание роскошный ковер «адайклеми», сотканный народной мастерицей Ш.Карамурзаевой, ковровые полосы – баскуры и другие изделия народных мастеров Казахстана. В центре зала в вазе на тумбе, обрамленной лентами с украинскими и казахскими узорами,— священная земля с могилы великого Кобзаря.

Помимо мемориального комплекса в городе есть парк имени Т.Г. Шевченко. Это своеобразный зеленый памятник знаменитому поэту. Парк имеет свою историю. В X веке на пустынном Мангышлаке поселились древние племена,которые на месте нынешнего парка, развели огороды и бахчи. Впоследствии комендант крепости И. А. Усков вновь на этом же месте разбил сад-огород.

В парке имеются памятник Т.Г. Шевченко, установленный в 1927 году. Памятники Ш.Ералиеву-члену Казахского ЦИКа и С.М. Кирову-члену реввоенсовета.

До сих пор жители города чтут память о чекистах, погибших в жестоких схватках в годы революции. Так, в парке установлен обелиск чекисту А.И. Фетисову, погибшему в 1931 году, комиссару Кустанайского края А.Ювко, чекисту С.М. Щеханову, погибшему в 1919 году от рук английских интервентов и другим участникам советизации края, воинам-землякам, погибшим в годы Великой Отечественной войны.

В истории города Форт-Шевченко и в исследовании жизни и творчества Т.Шевченко на Мангышлаке особое место занимает личность Есбола Умирбаева. Человеком историей называют Е. Умирбаева, уроженца города Форт-Шевченко, учителя, историка, известного краеведа, 90-летие со дня которого отмечалось 2006 году. По образованию учитель, он 27 лет отдал педагогической деятельности, но не менее Е.Умирбаев известен и как музейный работник, более 25 лет его жизни посвящен музейному делу.

«Я, сын бедного пастуха, - пишет в автобиографии Е.Умирбаев, родился в 1916 году. Отец умер за несколько месяцев до моего рождения, через два года свирепствующая холера скосила и мать. Семи лет от роду пошел в пастухи. 1929 году был принят в детдом». Вот такое тяжелое безрадостное детство было у Есбола, те не менее, детские годы он вспоминал с теплотой, потому что он имел возможность получить образование. Умирбаева на протяжение всей его жизни отличала необычная любознательность, жажда постичь неизвестное, разгадать загадки окружающей жизни. Работая рыбаком в колхозе 3 Интернационала, он смог закончить школу крестьянской молодежи и курсы учителей начальных классов. Уже с 1934 года работал учителем ликбеза, затем учителем начальных классов в Бузачах, недалеко от Каражанбаса, а через несколько лет был переведен в Баутинскую семилетнюю школу. После окончания Уральского учительского института им. А.С.Пушкина с 1949 года Е.Умирбаев работал завучем и директором школ им. Э.Тельмана, С.М. Кирова, Т.Г. Шевченко. Профессия учителя в то время была одной из самых почитаемых в народе, да и учителем ЕсболУмирбаев был прирожденным [9, л.л.13-18].

В 1956 году Е.Умирбаеву было присвоено звание отличника народного просвещения Казахской ССР.

Трудно сказать, когда началась его работа краеведа-исследователя, ставшая главным делом жизни Е.Умирбаева. Все свободное от учебной работы время он вместе с учениками посвящал поисковым походам, экспедициям по Мангышлаку, выезжал в туристические поездки за пределы области и республики. Его начинает интересовать период жизни великого украинского поэта Т.Г. Шевченко в 1850-1857 года, когда он находился на ссылке на Мангышлаке. Из автобиографии Е.Умирбаева «В 1956 году в пос. Баутино мною был проведен большой литературный вечер, посвященный жизни и творчеству великого Кобзаря. С этой поры Шевченковская тема стала для меня родной и близкой навсегда. Я начал глубоко и всесторонне изучать казахстанский период жизни Т.Г. Шевченко, приступил к сбору материалов, касающихся творчества выдающегося украинского революционного демократа. В 1959 году летом я организовал поход со

школьниками по местам Т.Г. Шевченко, было собрано много легенд и преданий о Тарасе. Все это больше заинтересовало меня. В 1961 году я в качестве делегата был на юбилее Т.Г. Шевченко на Украине…» [9].

Переломным стал для Е.Умирбаева 1962 год, когда он закончил Гурьевский педагогический институт и в том году оставил школу, стал директором и одновременно экскурсоводом мемориального музея Т.Г. Шевченко в городе Форт-Шевченко. На этом посту он делал все возможное , чтобы увековечить все, что было связано с жизнью украинского поэта на казахской земле. В своей научной деятельности Умирбаев поддерживал тесные связи с учеными, литераторами Украины и Казахстана. В двухтомном словаре, изданном на Украине в 1977 году, он показан как популяризатор творчества Т.Г. Шевченко в Казахстане. В 1980 году Есболу Умирбаеву было присвоено звание «Заслуженный работник культуры Казахской ССР».

Одновременно по инициативе Е.Умирбаева и его усилиям в музее был создан краеведческий отдел, в котором были собраны уникальные архивоведческие материалы, предметы быта, этнографии, древней истории. Буквально по крохам им были собраны биографии, истории судеб известных на Мангышлаке людей и целых семейств. Материалы, собранные и изученные Е.Умирбаевым – около 9 тысяч документов, вещей легли в основу областного музея этнографии Мангистау. 1982 году Е.Умирбаев стал директором музея, где и работал до 1988года, до конца жизни.

Им было написано около 80 научно-популярных статей, очерков, он является автором и соавтором нескольких книг: «Мангышлак – современник Отрара», «Сын двух народов», «Заря над степью», «Мангистау», «Под флагом революции», «Оживут степи». Он снискал себе огромное уважение и любовь своих соотечественников.

На казахской земле Т.Шевченко, несмотря на царский запрет, создал ровно половину всех своих поэтических произведений. Здесь же были написаны свыше десяти повестей и значительная часть дневника. Сюда можно прибавить и четыре сотни произведений живописи, которые почти полностью посвящены этому краю.

Если вынужденная ссылка стала одной из страниц в творчестве и жизни Т.Шевченко, то городу он оставил не только свое имя , но вследствие семилетнего пребывания поэта в советские годы Форт имел некоторое общественно-политическое значение, так как был в некоторой степени «символом», так широко пропагандируемого советского интернационализма.

Это обстоятельство объективно служило развитию города. Для строительства всех указанных памятников и музеев субсидировались деньги из бюджета, городские власти следили за его состоянием, так как в Форт-Шевченко часто приезжали гости из Украины и другие делегации.

Мурын Сенгербекулы (1859-1954 гг.) родился на Мангышлаке.. Ужё в 18 лет Мурын стал известным профессиональным сказителем-певцом «Песен о сорока кырымских батырах». Исполнял эти песни в течение многих лет, объездил пределы Бухар и, Хивы. – Благодаря чему Сенгирбайулы в зрелом - возрасте завоевал себе почетное звание Мурын жырау. Эпический цикл «Кырымнын кырык батыры», или точнее, «Сорок батыров Степи». «Кырым» производное от «кыр», то есть степь, посвящен сорока батырам, о каждом из которых сложена своя героическая поэма. В эпосе в художественной форме отображена средневековая история Казахстана. Эпос дошел до Мурын-жырау через третьего носителя. Мурын - жырау беспокоился о том, что если не записать слов эпоса, то древнее народное творчество может исчезнуть безвозвратно для будущих поколений. Только благодаря его творчеству и записям, произведенным М.Хакимжановой, М.Исаевым и В.Жакыпбаевым, которые со слов Мурынжырау в течение десяти месяцев, эпос дошел до наших дней.

Помимо исполнительского мастерства, Мурын Сенгербекулы занимался кузнечным ремеслом и позднее организовал в Форт-Шевченко кузнечную мастерскую.В наши дни, в доме, где жил и трудился Мурын Сенгербекулы, открыт музей. В одной из комнат собраны его рабочие инструменты. Мурын Сенгербекулы был знаменит и как ювелир и ичеканщик. Основная часть его ювелирных изделий хранится в Государственном музее Казахстана (г. Алматы). В 1942 году академик К.Сатпаев и председатель совнаркома Ондасынов пригласили Мурын-жырау Сенгербекулы в Алматы для записи собрания эпосов «Кырымнын кырык батыры», сочиненных около 500 лет назад Сыпыра-жырау [10, с. 45].

Список литературы

1. ГАМО. Ф. 214, Оп. 1, Д. 22.
2. Культурное строительство на Мангышлаке.-Сборник документов государственного архива Мангистауской области. – Актау, 1996. – 395 с.
3. ГАМО. Ф. 206, Оп. 1, Д. 7.
4. ГАМО. Ф. 214, Оп. 1, Д. 4
5. ГАМО. Ф. 214, Оп. 1, Д. 22.
6. Музей-мемориальный комплекс Т.Г. Шевченко. – Алматы: Онер,1987.
7. Нурмаханова Ж. Жут-жуламат // Акикат.– 1999.– № 2.– Б. 41-33; Спанов А.Ж. Ел ері (Ж.Мынбаев туралы жаңа деректер) // Мангыстау. – 1996. – 24 наурыз. – №23. – Б.3.
8. ГАМО. Ф. 72, Оп. 1, Д. 18.
9. Гаркуша А.Ф. По страницам Календаря памятных дат Мангистау // Тумба. – 2006. – 28 сентября.
10. Аманиязов К.Н. Мурын жырау.Форт-Шевченко. – Алматы: Дәуір, 2009. –132 с.

УДК 341.1

Кубеева З.Т.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет,
г. Уральск, Казахстан

ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ НА РАЗВИТИЕ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАЩИТЫ ДЕТСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Российская Федерация и Республика Казахстан являются активными участниками международного сотрудничества в области защиты детства и прав ребенка. Так же они являются участниками множества международных документов в этой области. Согласно принципу добросовестного выполнения международных обязательств, государства должны выполнять на своей территории предписания обязательных для них международных договоров (т.е. как универсальны, так и региональных) своевременно и в полном объеме, но вопросы соотношения своего права с международным, каждое государство решает самостоятельно. Следует отметить, что международные документы никогда не ограничивают государства в вопросе расширения перечня прав человека на национальном уровне. Главное, чтобы их закреплялось не меньше, чем в международных стандартах. Особенности влияния международного права на конституционно-правовую политику государства в области защиты прав ребенка зависят от соотношения между его правом и международным, установленного в его Конституции.

В Российской Федерации вопросы соотношения российского права с международным, прежде всего, регулируются ч. 4 ст. 15 Конституции РФ, в которой указывается, что «общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры Российской Федерации являются составной частью ее правовой системы». Кроме того, нормы ратифицированных международных договоров обладают приоритетом перед российскими законами. Этот вопрос был разъяснен и в п. 8 Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 10 октября 2003 г. № 5 «О применении судами общей юрисдикции общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации» [1].

Российское право инкорпорирует нормы международного права, содержащиеся в ее ратифицированных договорах, что создает возможность их непосредственной, прямой реализации на национальном уровне. На наш взгляд, это еще одна гарантия соблюдения и защиты прав детей.

Согласно Конституции Республики Казахстан, нормы международных договоров и других обязательств этого государства являются действующим на его территории правом (ч. 1 ст. 4), а, ратифицированные международные договоры, «имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона» (ч.3. ст. 4). Следовательно, международные договоры Казахстана, так же инкорпорируются в его правовую систему и могут непосредственно применятся на его территории. Все это значит, что ни России, ни Казахстану нет необходимости принимать законы, воспроизводящие содержание международных соглашений для того, чтобы обеспечить реализацию последних на своей территории и соблюсти свои международные обязательства. Однако, это не означает, что содержащиеся в них идеи не могут влиять на конституционное законодательство по вопросам защиты детства. Оно должна учитывать указанные обязательства и развиваться созвучно им. Международные обязательства по защите детства, являются долгосрочными и одними из наиболее важных. В пользу этого говорит закрепление в качестве одной из целей ООН достижения всеобщего уважения прав человека, а также тот факт, что все договоры затрагивающие права человека подлежат именно ратификации как наиболее важные [2].

Тот факт, что согласно положениям обеих, анализируемых Конституций международные договоры инкорпорируются в правовую систему государств, указывает на то, что их необходимо учитывать при формировании и осуществлении конституционно-правовой политики в области защиты прав ребенка.

Следует отметить, что международно-правовые стандарты в области прав детей стали складываться сравнительно недавно. Они являются разновидностью международного стандарта прав человека. Традиционно в юриспруденции под международно-правовым стандартом прав человека принято понимать совокупность принципов и норм, регулирующих международную защиту прав и свобод личности [3]. Следовательно, под международно-правовым стандартом прав детей следует понимать совокупность соответствующих норм и принципов, регулирующих осуществление их международной защиты. Характерной особенностью международных стандартов в этой области является, то, что в них закрепляются не только обязанности государства, но обязанности других индивидов (родителей и лиц, их заменяющих).

Установление всеобщего уважения прав человека и их защита является не только одним из основных принципов международного права, но и общим для государств интернациональным интересомх [4]. Для его реализации и необходима разработка международных документов, закрепляющих эти права и международно-правовых механизмов защиты прав человека. Международно-правовая политика ООН, направленная на установление международных стандартов прав человека, является производной от международно-правовой политики ее государств-членов в данной области и должна максимально учитывать их национальные интересы. При этом она не должна излишне вмешиваться в процесс осуществления государствами их прав и законных интересов в международных отношениях и на внутригосударственном уровне.

В целях защиты прав детей в 1946 г. в структуре ООН был создан специализированный международный орган – ЮНИСЕФ. Детский Фонд ООН, остающийся наиважнейшим органом, участвующим в международно-правовом механизме защиты прав детей. Российская Федерация и Республика Казахстан являются членами этой международной организации.

Следует отметить, что в 2013 году Россия перешла из реципиентов помощи от ЮНИСЕФ в доноры, т. е. теперь она участвует в оказании помощи по вопросам защиты детства, например, Анголе, Беларуси, Республике Куба, Таджикистану и другим государствам [5]. Республика Казахстан в настоящий момент еще является реципиентом помощи Фонда. Так, 11 октября 2016 г. Казахстан и ЮНИСЕФ подписали документ о сотрудничестве на 2016 – 2020 гг. [6]. Безусловно, экономический фактор является в данном случае основным фактором, определяющим характер отношений этой международной организации и государства, но политические и правовые факторы так же имеют достаточно большое значение. Деятельность организации, которая должна способствовать реализации международных стандартов прав ребенка как на международном, так и на внутригосударственном уровне, сейчас подвергается резкой критике. Например, в связи с тем, что Фонд все меньше уделяет внимания вопросам жизни и смерти детей, приветствует однополые браки и передачу детей на воспитание в подобные семьи, финансирует аборты и т. д. Такая деятельность может расцениваться как государством, так и гражданами негативно. Есть два основных пути сдерживания нежелательного влияния – изменение формата сотрудничества или установление такого формата, при котором такое влияние будет минимизировано. Россия осуществила первый вариант, Казахстан – второй. Таким образом, оба государства, сохраняя приверженность принципу добросовестного выполнения международных обязательств, проводят политику защиты своих национальных интересов в области защиты детства. К таким интересам, например, относятся: решение демографической проблемы, воспитание здорового поколения, воспитание у детей уважения к семейным ценностям, культуре и традициям своего народа. С этих позиций оба государства осуществляют свое сотрудничество с ЮНИСЕФ и правовое регулирование деятельности этой организации на своей территории.

Разработка и принятие основного международно-правового акта в данной сфере - Конвенции ООН о правах ребенка заняло длительное время, в течении которого Организацией Объединённых Наций был принят ряд декларативных документов, отражающих суть будущей Конвенции. В 1959 г. Генеральной Ассамблеей ООН была принята Декларация прав ребенка, в 1974 г. – Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и во время вооруженных конфликтов, Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся оправления правосудия в отношении несовершеннолетних были приняты в 1985 г., Декларация о социальных и правовых принципах, касающихся защиты и благополучия детей, особенно при передаче детей на воспитание и их усыновление на национальном и международном уровнях – в 1986 г. и т. д.

Как отмечает В.С. Хижняк, «во многих государствах ратификация Конвенции 1989 г. привела к изменению национального законодательства, и прежде всего, норм конституционного права. В исследовании «Реформа законодательства и осуществление Конвенции о правах ребенка», проведенном ЮНИСЕФ в 2008 г., отмечается, что непосредственная инкорпорация Конвенции в национальное право чаще встречается в странах, применяющих гражданское право, и реже в странах, использующих общее право. В последних чаще принимаются законы, соответствующие Конвенции» [7]. Как Российская Федерация, так и Республика Казахстан относятся к государствам, применяющим гражданское право, и, как уже было сказано выше нормы международных договоров, в том числе и Конвенции 1989 г. о правах ребенка, инкорпорированы в их право.

В рамках ООН принимались и другие документы о правах ребенка, которые были ратифицированы Россией и Казахстаном. К Конвенции 1989 г. были приняты факультативные протоколы. И Республика Казахстан и Российская Федерация ратифицировали протокол, касающийся участия детей в вооруженных конфликтах и протокол, касающийся торговли детьми, детской проституции и порнографии (оба приняты в 2000 г.). Так же, ими были ратифицированы Конвенция о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда 1999 г., Конвенция о гражданско-правовых аспектах международного похищения детей 1980 г. и др. Конвенция о защите детей и сотрудничестве в отношении иностранного усыновления 1993 г. была подписана Россией, но до сих пор ею не ратифицирована, а Казахстан является единственной страной СНГ, ратифицировавшей этот международный документ.

Следует отметить, что все международные документы, затрагивающие права детей можно разделить на специальные, т.е. их целью является установление гарантий защиты прав именно детей как особой категории физических лиц и общие, т. е. устанавливающие гарантии для всех индивидов или их отдельных категорий (например, инвалидов, беженцев, трудящихся мигрантов и т.д.), в том числе и в отношении детей. Например, Конвенция о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами 1949 г., устанавливает обязанность государств «подвергать наказанию каждого кто1. сводит, склоняет или совращает в целях проституции другое лицо, даже с согласия этого лица; 2. эксплуатирует проституцию другого лица, даже с согласия этого лица» (ст. 1). Возраст, пол и другие характеристики лиц, склоняемых к проституции в Конвенции не уточняется, что дает основания полагать, что имеется в виду любое физическое лицо, в том числе и несовершеннолетнее. Конвенция о правах инвалидов 2006 г., дополнительные прав гарантии этой категории физических лиц безотносительно возраста, но упоминает детей инвалидов в качестве особой группы (п.h ст. 3) [8]. Им посвящена ст. 7 этого документа, а в ч. 1 ст. 6 говорится, что «женщины-инвалиды и девочки-инвалиды подвергаются множественной дискриминации, и в

этой связи принимают меры для обеспечения полного и равного осуществления ими всех прав человека и основных свобод». Конвенция не устанавливает дополнительных прав в отношении детей-инвалидов или девочек-инвалидов, поскольку, один из основных, провозглашаемых ею принципов, принцип не дискриминации (п. b ст. 3). В тоже время, в ней подчеркивается необходимость особого внимания к этим категориям физических лиц, так как их права нарушаются даже чаще, чем права иных инвалидов.

Перечень документов ООН, затрагивающих права ребенка и, ратифицированных Россией и Казахстаном не идентичен. Как указывалось, выше, Россия, например, не ратифицировала Конвенцию о защите детей и сотрудничестве в отношении иностранного усыновления, ратифицированную Казахстаном, а Казахстан, например, ратифицировал не все Конвенции МОТ, касающиеся детского труда, ратифицированные Российской Федерацией. Причины таких различий могут быть разнообразными.

Международно-правовой стандарт прав ребенка, принятый в Организации Объединенных Наций, не является единственным в международном праве. В региональных международных организациях есть свои стандарты прав человека и свои стандарты прав детей. Они могут содержатся как в специальных документах, регулирующих их международно-правовой статус, так и быть частью других международно-правовых актов. Поэтому основой их конституционно-правовой политики в области защиты прав ребенка будут являться региональные стандарты этих прав, принятые в международных региональных организациях.

Например, в Конвенции СНГ о правах и основных свободах человека, принятой в Минске 26 мая 1995 г., специально выделено право несовершеннолетних на особые меры защиты, требуемые его положением, со стороны семьи, общества и государства [9]. И Российская Федерация, и Республика Казахстан являются участниками этой Конвенции, следовательно, заложенные в ней стандарты прав человека будут основой конституционно-правовой политики в области защиты прав ребенка в обоих государствах.

В тоже время, Россия и Казахстан не всегда являются членами одних и тех же международных организаций. Например, РФ является членом Совета Европы, следовательно, влияние на ее конституционно-правовую политику в области защиты прав ребенка будут оказывать документы этой международной организации. Например, Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г. и Европейская конвенция об осуществлении прав детей 1996 г., регламентирующая участие несовершеннолетних в осуществлении судебной процедуры по защите их прав и свобод.

Республика Казахстан является членом Совета тюркоязычных стран, в который не входит Россия. В Нахичеванском соглашении о создании Совета сотрудничества тюркоязычных стран 2009 г., говорится о, что одной из целей этой организации является «расширение взаимодействия в области науки и техники, образования, здравоохранения, культуры, молодежи…» (ст. 2), но каких-либо документов, содержащих стандарты прав человека или прав ребенка этой организацией не принималось [10].

Таким образом, можно сделать вывод, что влияние на конституционное право в области защиты детства как в Российской Федерации, так и в Республике Казахстан будут оказывать преимущественно одни и те же международные стандарты, за небольшими исключениями.

Международные стандарты представляют собой обобщенные понятия о защите детства и закладывают приемлемый для всех государств уровень подобной защиты. Стандарты не могут и не должны учитывать все нюансы, связанные с самобытностью народа, его культурой, традициями и т. д. Это не является их целью. Например, в Преамбуле к Конвенции о правах ребенка 1989 г. говорится, что она принимается «учитывая … важность традиций и культурных ценностей каждого народа для защиты и гармоничного развития ребенка». Однако основным ориентиром для Конвенции являются принципы Устава ООН и провозглашенные в нем идеалы, т. е. мир, достоинство, терпимость, свобода, равенство и солидарность, что следует из той же Преамбулы. Традиции и ценности народов достаточно разнообразны и, ориентируясь на них сложно выработать стандарты, приемлемые для всех. Поэтому, на наш взгляд, наиболее актуальной сейчас является не разработка новых стандартов, а реализация уже существующих. И не последняя роль здесь принадлежит конституционному праву. Учитывая постоянное взаимовлияние международного и внутригосударственного права, конституционализацию международного и интернационализацию национального права, можно утверждать, что совершенствование соответствующих механизмов во внутригосударственном праве приведет и к их развитию в международном. Таким образом, соблюдая свои международные обязательства, государства должны совершенствовать свое конституционно-правовое регулирование защиты детства.

Список литературы

1. Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 10 октября 2003 г. № 5 «О применении судами общей юрисдикции общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации» // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 2003. – № 12.
2. Устав ООН.
3. Саидов А.Х. Международное право прав человека: учебное пособие / Отв. ред. Б.Н. Топорнин. – М., 2002.
4. Хижняк В.С. Классификация интернациональных интересов в международном праве // Вестник саратовской государственной юридической академии. – 2012 . – №5. – С. 195.
5. Новости ЮНИСЕФ. Официальный сайт Министерства иностранных дел Российской Федерации [электронный ресурс]. – http://www.mid.ru/detskij-fond-oon-unisef-?currentpage=main-country.
6. Айман Кудайбергенов. Казахстан и ЮНИСЕФ подписали документ о дальнейшем сотрудничестве [электронный ресурс]. – https://365info.kz/2016/10/kazahstan-i-yunisef-podpisali-dokument-o-dalnejshem-sotrudnichestve.
7. Хижняк В.С., Отставнова Е.А., Шугурова И.В. Влияние международно-правовой политики на внутригосударственное право в условиях глобализации: учебное пособие. – Саратов, 2016.

8. Конвенция о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами 1949 г. Официальный сайт ООН [электронный ресурс]. – http://www.un.org.
9. Конвенция СНГ о правах и основных свободах человека // Российская газета. – № 120. – 1995.
10. Нахичеванское соглашение о создании Совета сотрудничества тюркоязычных стран 2009 г. // Казахстанская правда. – 2010. – № 260-261.

ӘОЖ 801

Қайырғалиев Т.Қ., Хабиева Д.Ғ.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ҒАЛЫМНЫҢ ҒИБРАТТЫ ҒҰМЫРЫ

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті еліміздегі танымал әрі көне оқу орындарының бірі. 85 жылдық тарихы бар іргелі оқу орнының қабырғасынан мыңдаған шәкірттер шығып, еліміздің облыстары мен ТМД елдерінде қызмет етіп жатса, көптеген түлектер мен ғалымдар шет елдерде өздерінің ғылыми жұмыстарын жалғастырып, оқып жүр.

Осындай білім ордасынан шыққан шәкірттердің арасында атақты ғалымдар да бар, олар өздері тәрбиеленген оқу орнында ұзақ жыл жемісті еңбек етті. Солардың бірі әрі бірегейі – М.М. Тілеужанов еді. Биылғы оқу жылында атап өтілгелі отырған университетіміздің мерейтойымен ғалымның 90 жылдық мерейтойы тұспа-тұс келіп отыр.

Республикаға танымал фольклорист ғалым, әдебиет зерттеушісі Мәтжан Мақсымұлы Тілеужановтың (1927 – 1995жж.) өмірі өнегеге толы, ғибратты ғұмыр. Бар саналы өмірін Орал педагогикалық институтында шәкірт тәрбиелеуге арнаған ұстаз артына ауыз әдебиетінің мол мұрасын қалдырды.

Мәтжан Тілеужанов 1927 жылдың 15 – желтоқсанында Ақтөбе облысының Ойыл ауданында дүниеге келген. 1932 жылы Ақтөбенің Ойылынан Оралдың Қаратөбе ауданында тұратын әжесінің қолына көшіп келеді. Мектеп бітірісімен жолы болып, Орал педагогикалық институтына оқуға түсіп, жоғары оқу орнын сталиндік стипендиямен бітірген соң, оны өзі оқыған білім ордасы бірден жұмысқа алып қалады. Жас маман Алматыда аспирантурада (1953 – 1957 жж) білімін ұштап, Абайдың, Сұлтанмахмұт Торайғыровтың сатиралық лирикаларымен тереңірек танысады. Елуінші жылдары халықтың тұрмысы өте ауыр болатын. Соған қарамастан білім іздеген жас аспирантурада оқи жүріп ғалымдар З.Ахметов, М.Дүйсенов, Р.Бердібаев, ақын Т.Жароков, Ж.Молдағалиев, Б.Аманшиндермен достасады.

Осы кезден бастап Мәтжан Мақсымұлына үлкен сеніммен Батыс Қазақстан өңірінің ауыз әдебиетін, фольклорын зерттеу жұмысы тапсырылады. Осыдан бастап халық ауыз әдебиетінің фольклор жанрын талмай зерттеуге, ізденуге кіріседі. Нәтижесінде «Ел әдебиеті» (Алматы, «Ана тілі» 1992) атты монографиясы жарыққа шығады.

Мәтжан Мақсымұлы ауыз әдебиеті үлгілерін жинауды алғашқыда жалғыз өзі бастаған еді. Өзі ел аралап, ескі мұраларды жинастырады, жыр – аңыздарды көнекөз қарттардан магнитофон таспасына жазып алады. Соңынан бұл істі студенттері жалғастырды.

Қазақ филологиясы факультетінде «Фольклорлық практика» оқу процесіндегі жоспарлы жұмыс. 1 – курсты тәмамдаған соң сол оқылған курс бойынша халқымыздың ұмытылып бара жатқан асыл мұраларын жинақтау ісіне көмектесіп, тәжірибе жинақтаулары керек. Барлық студенттер өлкедегі аңыз, әңгіме, ертегі, жыр, терме, өлеңдерді, ескі зергерлік бұйымдарды әкеліп тапсырып, кафедра жанындағы фольклорлық кабинетті жабдықтауға өз үлестерін қосады. Сол жинақталған материалдарды М.Тілеужанов «Батыс Қазақстан фольклоры» деген атпен құрастырып, 6 том жинақ етіп шығарды. Осы бай мұралардың негізінде Орал пединститутында этнография кабинеті ашылды. Ол Мәтжан Мақсымұлының 40 жылдан астам уақыт еңбегінің жемісі еді.

Ғалым М.Тілеужанов осы жиналғандарының бір бөлігін 1985 жылы Батыс Қазақстан облыстық өлкетану мұражайына тапсырған еді. Оның коллекциясы 156 күмістен жасалған зергерлік және бірнеше қылыш, қанжар, ер – тұрман, үй жабдықтары, ұста құралдары т.б. бұйымдардан тұрады. Сөйтіп, мұражай қоры өте сирек кездесетін, жойылып кетуге таянған, нағыз халық шеберлерінің туындыларымен толықтырылған-ды. Коллекция Орал, Орынбор, Алматы қалаларында көрсетіліп, жұртшылықтың жақсы бағаларын алған болатын. Одан соң осы зергерлік бұйымдармен 1989 жылы Мароккоға, Парсы елдеріне барып қайтты. Бұл сол кезде Қазақстан үшін үлкен мерей еді.Бұл туралы СОТА 1989 жылы 23 тамыз күні Москвадан хабарлады, Марокко газеттері жариялады.

Сондай – ақ облыстық өлкетану мұражайында Ұлы Отан соғысы кезінде шыққан «Отан үшін» газетінің 1943 жылғы түгел тігіндісі бар. Мұны да тапсырған М.Тілеужанов болатын.

Осы бағытта саналы ғұмырын ауыз әдебиеті үлгілерін зерттеуге, жинауға арнаған ғалым, өзіне тағы бір тақырыпты табуға жол ашты.Ол тақырып 1990 жылдары енді – енді сөз бола бастаған «Халықтық педагогика» болатын.Бұл бағытта «Халық тағылымы» (Алматы, «Рауан» 1996) атты еңбегі жарық көрді. Онда халықтық педагогиканы қазақ ауыз әдебиетімен тығыз байланыста сөз етеді. Барлық тәлім – тәрбие

салаларын айта отырып, қазақтың халықтық педагогикасының негізгі шарттарын қамтиды.Қазақ халқының тәлімдік мәні зор ой – толғаныстары бесік жыры мен батырлық эпостарда, ертегілер мен аңыздарда, шешендік сөздер мен айтыс – термелерде, мақал – мәтелдерде көптеп кездеседі. Мұндағы ұрпақ тәрбиесінің негізгі түйіні – адамгершілік – имандылық, ақыл – ой, еңбек, эстетика, дене, отбасы тәрбиесіне байланысты мәселелерге келіп тіреледі. Ол „Халық тағылымы" деген ғылыми еңбегіне қазақ халқының өмір тіршілігі, кәсібі, тұрмыс – салты, әдет – ғұрыптары туралы қысқаша мағлұмат беретін „Ақсақалдық мектеп туралы", „Әжейлер, қыз – келіншектер тағылымы", „Шешендер, билер тағылымы", „Қазақ халқының ұрпақ туралы ойлары" т.б. атына мазмұны сай мақалаларды жүйелеп енгізді. Осындағы „Шешендер мен билер тағылымы" деген бөлімінің үлкен танымдық, тәрбиелік мәні бар. Онда „Шешендер мен билер педагогикасы деген қазақ ұғымында жоқ, болуы да мүмкін емес. Шешендер мен билер өнегесі, тағылымы деген болды, болғанда қандай десең, қазақ тілінің, сөйлеу мен ойлау қабілеттерінің ең биік шыңы болды. Олардың аузына бар халық қарады, тағылымды алды, олар үлгілі сөздер айтып, жөн – жосық жасады" дейді және өзі жан – жақты көп зерттеген Сырым өнегесін үлгі етеді [2, 58 б.].

Ғалымның „Біз халықтың тағылымын (педагогикасын) өзгеден іздемейік, әуелі өзіміздегіні біліп алайық, өзіміздің асылдарымызды қадірлейік. Оқу – ағарту жұмысынан қаржы аяуға болмайды. Жапон, Тайван, Гонконг, Оңтүстік Корея қаржы аямағандық тәжірибелері осы елдерді алдыңғы қатарға шығарды. Әдетте педагогикамен айналысып жүрген азаматтар қазақ педагогикасының қайнар көзі, ағар мөлдір бұлағы біздің рухани байлығымызды ескермей, ұрпақ тәрбиесінде нәсілі басқа елдердің тәжірибелерін ұсынуға ыңғайлы болып тұрады. Әрине ұрпақ тәрбиесінде Ян Амос Коменскийдің, И.Пестолоцидің, К.Ушинскийдің т.б. тәжірибелерін жоққа шығармаймыз. Реті келсе, Платон, Демосфен, Цицерон сияқты данышпандарды да ескеруге болады. Бірақ өзіміздің сан ғасырлық тәжірибелерімізді тіпті де ұмытуға болмайды. Қазақ халқы – зор тағылым иесі. Зор тағылым иесі демей не дейік, өз тағдырын өзі шешкен әлем әдебиетінде А.Пушкиннің Татьянасындай қыз жоқ десек, одан бірер ғасыр бұрын туған „Қамбар" жырындағы Назым бар екен. Ал, XII ғ. туған Қарылғаны еске алсақ, бұлардай образ сомдаған ешбір әдебиет жоқ" [2, 5 б.] деген пікірімен келіспеуге болмас.

Қазақ тағылымы ұлан ғайыр, оның түбіне жету, ретке келтіру, зерттеу үшін талай уақыт өтер, талай таластар туар. М.Тілеужанов өзінің көп жылғы тәлімгерлік тәжірибесі мен ұстаздық шеберлігін негізге ала отырып, қазақ тағылымын жүйелеудің өзіндік тұжырымын ұсынады:

5. Ең алдымен оқу бағдарламалары мен оқулықтарымызды „политизациядан" құтқару керек;
6. Қазақ тағылымының методологиясын айқындап алу керек, оның негізгі принциптері мен қағидаларын жөндеу керек;
7. Республикалық „Халық тағылымы" атты журнал шығаруды ұсынды;
8. Халықтық тәрбие туралы әр ауылда, қалада халық университеттерін ашуды ұсынды, оның тыңдаушылары тек мұғалімдер деп қоймай, әр мекеме, ұйым, кеңсе қызметкерлері міндетті түрде қатыстырылса және ондай оқу орындарына шағын оқулықтар жазып шығаруды ұсынды;

Бүгінде халық тағылымының қағидаларын айқындау- ең басты мақсат, соған сай көптеген ғалымдар халықтық тәлім- тәрбие салаларын зерттеуде. Біз сөз еткен фольклортанушы- ғалым М.Тілеужановтың, халық тағылымын зерттеу басталар кезеңде жазып кеткен ғылыми еңбектері көпке үлгі- өнеге және оның мұралары әлі де жіті зерттеуді керек етеді.

Профессор М.М. Тілеужановтың Жайық өңірі зиялыларының ортасында алатын елеулі орны бар. Ол өзінің кішіпейілділігі әрі табандылығымен, адамдармен қарым-қатынасындағы азаматтық тұлғасымен және кәсіби білімділігімен қатар, оның ұстаздығы сондай, бойындағы барлық қасиеттер бірізділікпен ұштасып жататын. Ол әділеттілікті де ешбір қымсынбастан қорғайтын.

«Қазақстан жоғары мектебіне еңбек сіңірген қайраткері» атағының иегері, ғалым-ұстаздың көп жылғы еңбегі және білікті мұғалімдер мен ғалымдарды даярлаудағы қызметі жоғары бағаланды. Профессор М.М. Тілеужановтың тұрған үйіне ескерткіш тақта орнатылып, қала көшелерінің біріне ғалымның есімі берілді.

Өз кезіндегі ұстаз ағаның «Этнография және фольклор» кабинетін ұйымдастырудағы еңбегі ескеріліп, университет ректораты, өзі көп жыл жетекшілік еткен қазақ филологиясы факультеті және қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасы ұжымдарының себепкер болуымен оқу ғимаратында университетте тәрбиеленіп, кейін еңбек еткен ғалымдар Қ.Жұмалиев, С.Ақмурзин, Ғ.Абуханов, Х.Мырзағалиев, О.Бүркітов атындағы дәрісханалардың қатарында профессор М.М.Тілеужанов атындағы «Этнография» кабинеті жұмыс жасайды.

Аталған кабинетте ғалым-ұстаздың еңбектеріне арналған арнаулы көрмеде студенттер дәрістер тыңдап, қойылған қолөнер туындылары мен еңбектері және ғалымның өмірі мен қызметін көрсететін материалдармен танысып отырады. Университетте өткізілетін ғылыми конференцияларға қатысушылар осы көне жоғары оқу орнының тарихи шежіресімен танысуда тоқталатын орнының бірі де осы.

Ұлағатты ұстаз әрі ғалым Тілеужанов Мәтжан Мақсымұлының өнегесі жастарымызға үлгі болып қала бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. Тілеужанов М. Ел әдебиеті. – Алма-Ата, 1992.
2. Тілеужанов М. Халық тағылымы. – Алма-Ата, 1996.
3. Табылдиев Ә. Халық тағылымы. – Алма-Ата, 1992.

ӘОЖ 328.185

Құмарова Ұ.Қ.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ МӘСЕЛЕСІ

Біздің мемлекетіміз сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдарды, жемқорлық құбылыстары мен көріністеріне соқтыратын себептер мен шарттардың ықпалын барынша төмендету бағытында құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, адамгершілік және өзге де шараларды белсенді түрде жүзеге асырып жатқаны белгілі.

Қазақстан Республикасында 2015 жылдың 18 қарашасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін және сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруға бағытталған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» арнайы заң қабылданды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдарды кең мағынада қарастыратын болсақ сыбайлас жемқорлықпен ымырасыз күресті әрі қарай жетілдіру мәселесі жалпы қылмыстылықпен күресу тиімділігін арттыру мәселесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Себебі, криминологиялық теорияда қылмыстылық феноменікриминогенді факторлардың үздіксіз әрекеттері нәтижесінде қылмыстылықтың өніп-өсуіне ыңғайлы жағдайлар қалыптастыра алатын қабілетімен ерекшеленетінбіртұтас келеңсіз әлеуметтік-құқықтық құбылыс ретінде қарастырылады.

Еліміздің заң шығарушы құрылымдарының еңбегінің нәтижесінде қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлық мәселелерін құқықтық реттеуге бағытталған заң актілерінің елеулі қоры жинақталған. Сонымен бірге, сыбайлас жемқорлықпен күресу тиімділігін арттыру мәселесін шешу жолдары түрлі деңгейдегі шенеуніктер және мемлекеттік органдар құрылымдарының олармен белгілі бір қатынасқа түсетін жеке және заңды тұлғалардың өзара қарым- қатынастарынан туындайтын және қалыптасатын қоғамдық қарым-қатынастарды барынша толық, негізді және дер кезінде реттеу мәселелерімен тікелей қисынды өзара байланыста және өзара тәуелділікте болатынын айта кету керек.

Айтылған мән-жайлардың тұрғысында сыбайлас жемқорлықпен күресуді белсендендіру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарын ауыздықтау мен оның деңгейін төмендету міндеттерін орындау біздің республикамызда мемлекет жүргізіп отырған заманауи құқықтық саясаттың басты бағыттарының бірі деп айтсақ қателеспейміз. Бұл, ең алдыменеліміздің конституциялық құрылыс негіздеріне де, ұлттық қауіпсіздігіне де қатер төндіруге қабілетті шынайы факторға айналу мүмкіндігін бойына жинақтаған ел аумағында қарыштап қадам басқан сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік қауіпті зардаптарының артуының әсерінен мемлекеттік аппараттың қызметіндегі жемқорлық бағытының феноменімен байланысты.

Сондықтан сыбайлас жемқорлықпен күресуді екпіндете түсу мәселелерін шешу белгілі бір уақыт аралығына есептелген кезекті мемлекеттік іс-шараларды немесе жекелеген сипаттағы шараларды жүзеге асырумен шектелуге емес, сыбайлас жемқорлық көріністерімен белсенді және үздіксіз күрес жүргізу шараларын қамтитын бағдарламаларға негізделуі тиіс.

Республика азаматтарын сыбайлас жемқорлық құбылыстарын айыптау, олармен ымыраға келмеу және белсенді күресу рухында тәрбиелеп, құқықтық санасы мен құқықтық мәдениеті деңгейін көтеру қажет. Сыбайлас жемқорлықпен күресуге бағытталған іс жүзіндегі заңнаманы қоғамдық қатынастар дамуындағы заңдылықтар мен ерекшеліктерді ескере отырып, одан әрі жетілдіруге күш салу қажет. Бұдан басқа құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне кәсіби, іскерлік, моральдық- этикалық және отансүйгіштік мағына және мазмұндағы жоғары деңгейдегі жеке талаптарды қою арқылы, олардың сапалық құрамын жақсартуға үлкен назар аудару қажет.

Сыбайлас жемқорлық құбылыстарымен күресу кез келген сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылығының астарында заңсыз әрекеттердің болуы әсерінен қиындай түседі. Мұндай әрекеттердің нәтижесінде сыбайлас екі тарап та пайда көреді, сондықтан бір жағынан сатып алуды, екінші жағынан «саудаға» беріліп отырған адамдарды анықтау және жауаптылыққа тарту өте қиын, кейбір жағдайларда тіпті мүмкін болмай жатады.

Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлықпен күресудің құқықтық шараларын белсендендіре түсу сөз жоқ өзекті мәселе болып табылады, өйткені сыбайлас жемқорлық елімізге орасан зор мөлшерде экономикалық, әлеуметтік, адами және саяси зардаптар келтіреді. Адамдардың бойында демократияға, жүргізіліп жатқан қайта құрулар мен реформалардың пайдалылығы мен болашағына деген сенім жоғалады, билік пен мемлекетке деген сенімі құлдырайды. Егер еліміздегі билік басында, Ф.М. Достоевскийдің сөзімен айтқанда «ақиқат пен әділеттілік туралы түсінігін жоғалтқан, сондықтан қылмыстық әрекеттерге бейім жылпостар, алаяқтар» деп айтуға тұрарлық жемқор элементтер тұратын болса, онда кең ауқымды және адамдар санасында тұрақты орын тепкен, өздерінің тағдырына түпкілікті бойұсынған, сыбайлас жемқорлық құбылыстарына төзімді (толерантты), кей кейде оған ықпал жасап отырудан көрінетін әлеуметтік-психологиялық хал- ахуал қалыптасады» [1].

Бүгінгі заманауи тұрғыдан жемқорлар мен оған ықпал етуші адамдар – ақиқат пен әділеттілік туралы түсінігін жоғалтқан, халықтың мүдделері мен қажеттіліктеріне атүсті қарау салдарынан өздерінің ар-

ұжданын саудаға оңай салатын адамдар деп айтуға толық негіз бар. Сыбайлас жемқорлықтың детерминанты ретінде көрінетін түпкі факторларды айқындау барысында нақты қандай тұлғалардың сыбайлас жемқорлық көріністеріне бейімділік көрсететінін қарастыру орынды болып табылар еді. Әрине, сыбайлас жемқорлықтың тамыр жаюына себеп болатын басты фактор – бұл қоғамдағы демократия деңгейінің жеткіліксіздігі, түрлі дәрежедегі шенеуніктер қызметінің «ашықтығының» болмауы және олардың өздеріне берілген өкілеттіктерді өз қалауы бойынша пайдалану мүмкіндігі. Бұдан басқа, біздің азаматтарымыздың санасына сіңіп қалған «байланыспай-ақ, бере салған дұрыс» деген пікірді де назардан тыс қалдыруға болмайды, өйткені көпшілік азаматтардың бюрократиялық қағазбастылықтан және күйбеңнен қашатыны анық. Осы мән-жайлардың бәрі жинақтала келе сыбайлас жемқорлық үшін ауқымды (коррупттер ретінде түрлі жеке және заңды тұлғалар болатын) және түпсіз терең (басшылық пен бағынушылық бастауларына негізделген жемқорлық) ыңғайлы орта орнатады [2].

Сыбайлас жемқорлықпен күресу тиімділігін арттыру мақсатында мемлекет жиынтығында жемқорларға қарсы күресте мемлекет пен қоғамның қарсы тұруын тиімді жолға қоюға бағытталған әлеуметтік, саяси, адами және құқықтық шаралар кешенін қабылдағаны орынды болады. Қылмыстық заңнамада Қылмыстық кодекстің Жалпы және Ерекше бөліктеріне толықтырулар мен өзгерістер енгізу арқылы сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін жауаптылықты реттеу мәселесін шешу қажет.

Сыбайлас жемқорлықпен күресуді белсендендіру мәселесін шешу үшін әдістемелік тұрғыда қылмыстық құқықта қалыптасып қалған жекелеген дәстүрлі түсініктер мен институттар туралы ережелерді қайта қарау қажет [3]. Бұл, ең алдымен заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы туралы түсінікке қатысты. Орасан зор материалдық, экологиялық және әлеуметтік зардаптарды келтіретін сыбайлас жемқорлық қылмыстарының көпшілігі заңды тұлғалардың қылмыстық әрекеттерінен келтіріледі.

Еліміздің Конституциясының 1 бабы 1-тармағына сәйкес біздің мемлекеттің басты байлығы адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылғандықтан, заманауи құқықтануда, бір жағынан құқықтың адамға, екінші жағынан адамның құқыққа қатысына байланысты теориялық мәселелер ерекше өзектілікке ие болады. Құқық пен адам қарым-қатынасы мәселелерін реттеу кезінде әдістемелік тұрғыдан «шынайы өмірдегі нақты құбылыс ретінде құқық дүниедегі басқа да басым көпшілік объектілер сияқты, идеалды және материалды бастаулардан тұратынын» ескерсек, имандылықтағы идеалдық және материалдық категорияларды тұтас, бір жүйе деп қарастырудың болашағы бар деп ойлаймыз. Бұл жерде идеалдық бастаулар материалдыққа қарағанда бастапқы құбылыс болып табылады, өйткені дүниетаным қоғам мен адамның құқықтың пайда болу табиғатына қарым-қатынасын айқындайды. Идея қандай болса, теория да, мемлекет пен құқық та сондай сипатта. Сонымен қатар идеялардың алуан түрлерін екі топқа – жақсылық пен зұлымдыққа, біріктіруге болады. Өзінің табиғаты бойынша философиялық сана таптық сипатқа ие, өйткені ол жақсылық пен зұлымдық, ақиқатпен жаңылысуға қатысты бейтарап қала алмайды, адамзаттың мақсаттары мен идеяларына селқос және бей-жай қарай алмайды, сондықтан осы мағынада құқықтық сана да таптық сипаттан арыла алмайды».

Адам жаны Шәкәрім Құдайбердіұлының түсінігінше адами үш міндетті қасиеттерге – сыпайылық, әділдік, мейірімділік – негізделген ұжданды бойында тәрбиелей алған адамға ғана қонады [4]. Осы қасиеттер жиынтығында шын мәнінде адамның ар-ұжданын қалыптастырады және нақты бір адамның бойында жаны бар немесе жоқ екендігін көрсетеді. Осыған орай, біздің республикамыздың азаматтарының құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін арттыру үшін халықтың алдында беделін көтеру мақсатында іс жүзіндегі заңнаманы жетілдіру қажет; қылмыстылықпен және өзге де құқық бұзушылықтармен күрес жүргізуде қылмыстық әділет органдары қызметінің функционалдық тиімділігін арттыруға назар аударған жөн; құқықтану саласында Қазақстан халқының болмыс-бітімін және заманауи гуманитарлық ғылым жетістіктерін ескере отырып, құқық пен жеке тұлға қарым қатынасымен байланысты мәселелерді шешуді екпіндете түсу қажет. Сыбайлас жемқорлыққа бейім элементтердің мемлекеттік қызмет саласына еніп кету қаупін төмендету және қызметтік өкілеттіктерді жемқорлық мақсаттарда теріс пайдалану және өзге де құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін жемқорлық қылмыстар мен өзге де құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық бекітетін іс жүзіндегі заңнаманы одан әрі жетілдіру мен дамуына қатысты мәселелерді;мемлекеттік қызметке үміткерлерді іріктеу кезінде олардың адами, яғни моральдық-этикалық және имандылық қасиеттеріне басты көңіл аудара отырып, оларға қойылатын талаптарды қатайту және реттеу мәселелері уақыт күттірмейтін міндет болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бачинин В.А. Криминография Ф.М. Достоевского // Государство и право. – 2002. – №2. – С. 105.

2. Нуртаев Р.Т. О методологических аспектах наказания в проведении современной уголовной политики Казахстана // Право и государство. – 2010. – №1(46). – С. 193-202.

3. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. – СПб, 2000. – С. 45.

4. Шакарим Кудайбердиев. Три истины. – Алматы. 1991.

УДК 338.48

Мантаева Э.И., Голденова В.С., Натыров А.К.
Калмыцкий государственный университет им. Б.Б. Городовикова,
г. Элиста, Россия

К ВОПРОСУ ОБ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА[2]

Стремление к устойчивому эколого-экономическому развитию является необходимым требованием для управления региональной экономикой, где предполагается достижение и поддержание баланса экономических, экологических и социальных аспектов. Понятие социальной и экологической ответственности бизнеса первоначально трактовалось как углубление принципа «загрязнитель платит», известного в экономике природопользования и его развития как требования социальной и экологической ответственности предпринимательства. Согласно современным представлениям, социальная и экологическая ответственность бизнеса подразумевает не только и не столько возмещение ущерба окружающей среде, вызванного деятельностью предприятия, но и проведение профилактических мероприятий. Это включает поддержку социально значимых социально-экологических инициатив – меры по охране здоровья, сохранению культурного и исторического наследия, поддержке особо охраняемых природных территорий, сохранению исчезающих видов и т. д. Кроме того, реализация социальной и экологической ответственности тесно связана с соблюдением системы формальных правовых норм и требований, зафиксированных в официально принятых законах, стандартах, нормативных актах и т. д., в также моральных стандартах и принципов, тем самым усиливая действие формальных институтов.

Для определения направлений взаимодействия государства и бизнеса в реализации принципов социальной и экологической ответственности представляется необходимым определить, какие выгоды от реализации компаниями социально ответственного поведения может получить государство. Очевидно, что одним из немаловажных последствий реализации социальной ответственности бизнеса для государства является преодоление такого фиаско рынка, как отрицательные экстерналии. Под ними понимаются внешние эффекты от основной деятельности экономического агента, то есть производства или потребления блага, которые могут оказывать негативное воздействие на третьи лица, не являющиеся продавцами или покупателями благ, в данном случае – на стейкхолдеров. Как известно, рынок не работает эффективно в случаях проявления внешних эффектов при правовой неопределённости.

Для предотвращения перепроизводства товаров и услуг с отрицательным внешним эффектом необходимо интернализовать внешние эффекты во внутренние, что может быть достигнуто путем приближения предельных частных издержек к предельным общественным издержкам. Например, А. Пигу предлагал решить данную проблему с помощью корректирующих налогов. Величина налога должна быть равна предельным внешним издержкам для того, чтобы рыночное равновесие приблизилось к эффективному.

С целью преодоления фиаско рынка экономическая теория предлагает решать данную проблему при помощи различных механизмов координации и урегулирования коллизий, возникающих между экономическими агентами. Во-первых, частное урегулирование, когда агенты сами улаживают возникающие между ними проблемы. Во-вторых, судебное урегулирование, за которым следует государственное регулирование, когда государство устанавливает определенные правила поведения и следит за их исполнением. И, в-третьих, крайним средством является национализация, когда государство берет те или иные сферы экономической деятельности под свой прямой контроль и само поддерживает там порядок.

Традиционный способ решения проблемы экстерналий – госрегулирование, предотвращающее провалы рынка. Лауреат Нобелевской премии по экономике Р. Коуз еще в середине XX века заметил, что без госрегулирования можно обойтись, доверив улаживание экстерналий непосредственно заинтересованным сторонам. Таким образом, социальную и экологическую ответственность бизнеса можно рассматривать как частное урегулирование конфликтов интересов, которые возникают между компаниями и обществом. Можно предположить, что бизнес и общество вступают друг с другом в переговорный процесс, результатом которого становятся определенные действия со стороны бизнеса, которые и называются социальной и экологической ответственностью. Этот переговорный процесс редко принимает явные формы, хотя в развитых экономиках дело нередко обстоит именно так: возникают круглые столы, общественные дискуссии, слушания, кампании в прессе, в результате которых компании берут на себя определенные обязательства. На этот счет есть образное выражение: компания получает «общественную лицензию» - то есть согласие общества.

При этом фирма либо воздерживается от действий, которые воспринимаются стейкхолдерами как нарушение их экологических, социальных, экономических и иных прав, либо компенсирует наносимый урон при помощи социальных инвестиций. Юридически возможно два варианта защиты прав собственности. В первом случае нарушение прав собственности априори не допускается, тогда как во втором технически возможно при условии финансового возмещения нанесенного ущерба. Упомянутые выше формы социальной ответственности бизнеса прямо соответствуют названным принципам.

[2] *Работа выполнена при поддержке Российского гуманитарного научного фонда (проект № 17-12-08001).*

Можно отметить, что для России понятие «общественной лицензии» звучит довольно непривычно, но на Западе уже давно является распространенной практикой. То есть, если компания ущемляет права стейкхолдеров, то начинается процесс общественных консультаций и дискуссий, в результате которого компания берет на себя различного рода самоограничивающие обязательства, такие как использование более щадящих природу технологий, отказ использовать детский труд в странах третьего мира, обещание платить справедливые закупочные цены своим поставщикам, и пр. Вдобавок, для улучшения своего имиджа в глазах общественности, компания направляет средства на социальные инвестиции. В противном случае компания подвергается различного рода санкциям в виде бойкотов, кампаний в прессе, пикетирования, лоббирования, вмешательства государства и т.д.

Итак, в качестве решения проблемы экстерналий можно предложить два варианта – государственное регулирование и социальную ответственность бизнеса. В зависимости от преимуществ и недостатков каждого из этих механизмов, эти варианты можно комбинировать в определенных пропорциях.

Но при прочих равных условиях у социальной и экологической ответственности бизнеса есть серьезные преимущества по сравнению с госрегулированием. Именно по этой причине, можно предположить, данное явление приняло такие широкие масштабы. Очень важный фактор - централизация государственных ресурсов и полномочий. Чем более централизованы регулятивные функции государства, тем больше, при прочих равных условиях, потребность в социальной ответственности бизнеса, особенно если социально-экономические условия подвержены глубоким изменениям, не учитываемым установленными государством правилами. При принятии одних и тех же решений в масштабе всей страны ошибки неизбежны – в силу информационной асимметрии и просто недостаточной гибкости решений. Для компенсации подобных ошибок компаниям и обществу нужно вступить в диалог.

Список литературы

1. Печерица Е.В. Понятие «корпоративная социальная ответственность» и её экологическая составляющая // Наука, образование, общество. – 2015. – №2(4).

2. Тихонова Т.В. Региональный опыт повышения социально-экологической ответственности предприятий // Экономика региона. – 2010. – №4.

3. Мантаева Э.И., Голденова В.С., Авадаева И.В. Некоторые аспекты реализации социальной ответственности бизнеса на региональном уровне (на материалах Республики Калмыкия) // Современные корпоративные стратегии и технологии в России: сборник научных статей. – М., 2017. – С. 97-108.

УДК 316

Мартиросян К.М.
Краснодарский государственный институт культуры,
г. Краснодар, Россия

РАЗВИТИЕ ПОНЯТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОВСЕДНЕВНОСТИ КАК СУЩНОСТНОГО ОСНОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

В современной социальной философии исследование социальной реальности в различных сферах жизни общества, включая и социокультурную область человеческой жизнедеятельности, особенно в свете трудов Э.Гидденса и Ю.Хабермаса, рассматривают социальную повседневность в качестве сущностной основы социального бытия. Одним из важнейших вопросов при этом является проблема воспроизводства социальной реальности, реализующейся в социальной повседневности.

Интерес к повседневности в современной социальной философии обусловлен так называемым «практическим поворотом» («*practiceturn*»), в результате чего в фокусе социально-философских исследований оказались рутинизированные обыденные социальные практики повседневной жизни людей [1]. При этом обозначились три основных методологически различающихся подхода: 1) феноменологический, 2) этнометодологический, 3) символическо-интеракционистский.

Феноменологический подход восходит к трудам Д.Юма и Э.Гуссерля. Этот подход базируется на изучении повседневной деятельности людей и получил в науке обозначение феноменологического. В методологической основе он, на наш взгляд, ассоциируется с известной «теоремой У.А. Томаса», согласно которой, если акторы определяют ситуацию как реальную, то она реальна по своим последствиям.

Второй – этнометодологический, обоснован в работах Г.Гарфинкеля и опирается на результаты этно-антропологических исследований повседневных социальных практик примитивных народов, живущих на стадии потестарных, то есть догосударственных, обществ [2].

Третий – связан с именем автора теории фреймов Ирвинга Гофмана и его последователей и носит название символическо-интеракционистский [3].

Как справедливо указывал Б.Вальденфельс, обыденную жизнь, функцию теорий обыденной жизни и определенных практических действий можно анализировать исходя из субъекта, из объективно

существующего мира тел, из социальных отношений, из процесса языкового общения или из действий становящихся автоматическими [4]. Повседневность является объектом изучения различных социальных наук: социальной философии, социологии, философской и социальной антропологии, культурологии, истории, этнологии, археологии, психологии, коммуникативистики и других наук.

Яркий представитель субъективного идеализма, английский философ Д.Юм, одним из первых в философии обратился к анализу феномена повседневной, обыденной человеческой деятельности, как некоего пространственно-временного действия, детерминированного привычкой, потому что «привычка – это корень разума» [5]. Он рассматривал привычку как не поддающуюся рациональному осмыслению модель действия, выработанную человеком в ходе обыденной практики бытия индивида.

Заслугой основоположника теории научного коммунизма К.Маркса в развитии философии, на наш взгляд, стало введение в научный оборот категории «практика», которая позволила ему преодолеть ограниченность материализма Л.Фейербаха. В противоположность фейербаховской трактовке практики, как чувственного созерцания социальной реальности, К.Маркс понимал под практикой «обработку природы людьми», деятельность в сфере материального производства и «обработку людей людьми», т.е. социально-преобразующую деятельность в сфере духовного производства. Согласно ему, «общественная жизнь является по существу практической» [6]. Однако категория «практика», предложенная К.Марксом, далеко не тождественна категории «повседневность», которая включает, на наш взгляд, природно-социальный контекст, то есть наряду с «обработкой природы людьми» эволюцию самой природы. Очевидно, под повседневностью в рамках деятельностного подхода К.Маркс понимал «все те обстоятельства, которые воздействуют на человека», видоизменяют «все его функции и виды деятельности» [7].

Немецкий философ Э. Гуссерль, развил философскую концепцию Д.Юма, введя в научный оборот понятие «повседневного жизненного мира» – *Lebenswelt*, в котором различаются неотрефлексированное повседневное бытие, опирающееся на привычные формы жизнедеятельности индивида, ориентированные на выживание и онтологическую безопасность, и мир стремлений на основе рефлексии индивида и принципах этики – *Bestrebung* («стремлений» - нем.) [8]. Э.Гуссерль сформулировал основные принципы «человекоразмерной» методологии, связывающей человеческое сознание с его телесными и интерсубъективными характеристиками [9]. Жизненный мир предстает в рефлексии Э.Гуссерля неким универсумом смыслов или феноменов, что послужило основанием считать его научную школу феноменологической. Повседневность он связывает с видимой и осознаваемой человеком действительностью, как подлинным естественным бытием [10].

Развивая философские подходы к повседневности Э.Гуссерля, его ученик – М.Хайдеггер выделил в рамках феноменологической методологии новую категорию — *Existenz* («существование» – нем.) или бытие человеческого существования, не поддающееся философскому познанию на основе лишь рационального подхода, ориентировав его на познание уникальной человеческой природы. Повседневное бытие человека реализуется в *Dasein* (т.е. «в реальной повседневной практике человека в данный отрезок времени и в данном локусе»). При этом М.Хайдеггер разделяет понятия «повседневности» и «*Dasein*» [11].

Повседневность М.Хайдеггер определяет как *Alltäglichkeit des Daseins* — ежедневность проявления здесь-бытия конкретного индивида. М. Хайдеггер полагает, что раскрытие человеком своей экзистенции реализуется посредством практики [12].

Немецкий социолог и социальный философ, сторонник деятельностного подхода, М.Вебер полагал, что между харизмой и традицией находится «выхолощенная повседневность» [13]. Он относил повседневность к профанному и рациональному началу, основанному на повторяющихся действиях, сложившихся исторически и опосредованных социокультурными традиционными практиками.

Повседневность как совокупность рутинных практик рассматривал и последователь Э. Гуссерля, австрийский философ и социолог, эмигрировавший в 1939 г. в США, А.Шутц (А.Шютц). Он изучал социальную реальность, попытавшись интегрировать методологические подходы Э.Гуссерля и М.Вебера в концепте «социальная реальность», под которой он понимал «всю совокупность объектов и событий внутри социокультурного мира как опыта обыденного сознания людей, живущих своей повседневной жизнью среди себе подобных и связанных с ними отношениями интеракций. Социальная реальность – это мир культурных объектов и социальных институтов, в котором все мы родились, внутри которого мы должны найти себе точку опоры и с которым мы должны наладить взаимоотношения» [14]. Повседневность он рассматривал в качестве первичного уровня *Lebenswelt* (жизненного мира), воплощающего человеческий опыт, сформировавшегося на основе трудовых практик и порождающего рутинные действия в рамках дихотомии мы/мы в противоположность взаимодействию с социальным окружением в рамках дихотомии мы/они. Концепт *Lebenswelt* (жизненного мира) раскрывал интенциональный характер отношения человека к окружающему миру, противопоставленный А.Шютцем научной рефлексии [15]. А.Шютц обозначил системообразующие элементы повседневности в качестве особых форм социальной реальности [16].

Значителен вклад в развитие методологии исследования повседневности (*Alltägslichkeit, Alltageschichte*), противопоставлявшейся неповседневности (*Nict-Alltag*) видного немецкого ученого Н. Элиаса. Стремясь к выявлению границ концепта повседневность, Н.Элиас выстраивает несколько пар соотнесения этого понятия с теоретически предполагаемыми исследователем оппозиционными дихотомическими значениями, например, обыденность, повседневность versus праздник, праздничный день;

повседневность жизни общества (рутинное повторение ежедневных обстоятельств) versus небудничные, экстраординарные сферы общественного существования и т.д. [17]

М.Мерло-Понти считал, что необходимо включить в анализ повседневности жизненного мира (*Lebenswelt*) и теорию дискурса. Жизненный мир повседневности, по мнению М.Мерло-Понти, следует исследовать с позиции отчужденного наблюдателя, в результате чего жизненный мир повседневности можно будет структурировать и сделать его предметом объективного анализа [18].

Приведенные выше концептуальные положения о границах жизненного мира позволяют осознать поливалентность жизненных миров индивида, наметить возможные пути исследования множественной реальности, как сложного многосоставного социального явления, выработать методологию подхода к различным сферам повседневности, включая и область досуговой деятельности, противопоставленной прерыванию повседневных социальных практик неповседневными социальными практиками.

Один из основоположников этнометодологического подхода к повседневности Г.Гарфинкель рассматривал повседневность как сформулированную и реализуемую людьми систему обыденных практик, которые выступали в качестве нормативных границ поведения людей. Нарушение сложившихся установок повседневного поведения вызывало в экспериментах Г.Гарфинкеля негативные эмоциональные оценки и приводило к определенным действиям со стороны окружения испытуемых, направленных на восстановление привычного порядка [19]. Тем самым Г.Гарфинкель подтверждал в своих эмпирических исследованиях роль социального конструирования повседневности в жизни людей.

Развивавшая методологический подход Г.Гарфинкеля А.Хеллер рассматривает повседневность, как сферу формирования и реализации в обыденной жизни обычаев в различных сферах духовной деятельности, прежде всего в сфере лингвокультурных норм и практик [20]. Она интерпретирует повседневность, как сферу «реальности в себе», которая включает: 1) правила и нормы обычного языка и его употребления; 2) правила и предписания для использования и манипуляции объектов, в первую очередь созданных руками человека; 3) правила и нормы человеческого общения, так называемые обычаи. Причем эти правила и нормы взаимосвязаны, поскольку дают необходимый смысл только в контексте друг с другом. Идеи А.Хеллер были развиты и дополнены другими историками (в частности, П.Боршайдом), и в результате был сделан вывод о том, что повседневность – это мир всех людей, в котором должны исследоваться не только материальная культура, питание, жилье, одежда, но и повседневное поведение, мышление и переживания.

В 70-е гг. XX века интерес к повседневности проявился в философско-антропологических работах П. Бурдье и К. Гиртца. К. Гиртц, рассматривал культуру, как «стратифицированную иерархию структур, состоящих из актов, символов и знаков». Декодировка этих актов, символов и знаков, образующих повседневные типизированные людские практики, «интерпретация паутины значений», которую сам индивид сконструировал, выступает у К.Гиртца способом познания [21].

П.Бурдье стремится к преодолению противопоставления субъективного и объективного в познании, имея в виду, что они «сами противостоят способу практического познания, положенного в основу обыденного опыта социального мира» [22]. Поэтому в центре внимания П. Бурдье находится именно практика, как центральное звено неотрефлексированного социального опыта. Сам он называет свой подход «конструктивистским структурализмом» [23].

Подобно П.Бурдье, британский ученый Э.Гидденс во главу угла своего методологического подхода к анализу социальной реальности поставил социальную практику [24]. В рамках структуралистского конструктивизма Э.Гидденс выдвинул идею диалектического двуединства деятельности и структуры. Э.Гидденс исходит из аналитической первичности «социальных практик» относительно общественных систем, что позволяет концептуализировать социальную жизнь, как сплетение повседневных практик, непрерывность существования индивидов в конкретных контекстах [25]. Поэтому знание об окружающем их социальном мире индивиды приобретают с помощью обыденного мышления повседневной жизни. В то же время повседневная жизнь латентна в традиционном смысле этого слова, т. е. сохраняет традиции и подает нам идеологию, завуалированную здравым смыслом, олицетворяя одновременно спонтанность и застой [26].

Британская исследовательница - представитель реалистического направления в философии – М.Арчер призывает различать морфогенезис и морфостазис [27]. Если в морфогенезисе повседневная реальность детерминируется предшествующими структурами культуры («причиняющей силой предшествующих культурных форм»), то в морфостазисе они, приобретая известную автономию, сами являются детерминантами этих структур, в результате чего прежние структуры замещаются новыми, возникшими в морфостазисе под влиянием реально действующих факторов, реализуемых в человеческой деятельности. Таким образом, М.Арчер сформулировала представление о прерывности непрерывного процесса повседневной жизни, имеющего циклическую природу.

Автор теории фреймов И. Гофман, видный представитель сложившегося в XX веке в социальной антропологии направления символического интеракционизма, рассматривал повседневность «не как обособленную сферу жизни, противостоящую другим сферам, а лишь как один из возможных миров», который можно трансформировать с помощью изменения поддерживающих пространственно-временные ритмы повседневности ритуалов (например, переформатировав социальные роли акторов в социальном взаимодействии) [28].

Фактически, во всех трех направлениях исследования повседневности, все перечисленные нами теории исходят из одного общего положения, что повседневность предстает перед нами лишь как один из сосуществующих здесь и сейчас миров, в которых человек реализует различные социально-ролевые сценарии. Событие в потоке повседневности, как вычленяемая в процессе рефлексии пространственно-временная цепь происходящего, может быть осознано, на наш взгляд, лишь при определенной автономизации сознания наблюдателя, когда можно выделить некую прерывность в непрерывном потоке повседневного бытия. Причем адекватно это событие может быть интерпретировано только с учетом фонового контекста, о значении которого говорил еще И.Гофман [29].

На основании всего вышесказанного, мы предлагаем следующие выводы:

Жизненный мир человека включает в себя как реальный событийный пространственно-временной поток актов человеческой деятельности, так и потенциально возможные варианты развития событий, в том числе и прерывающих повседневность.

Повседневность, являясь системным структурным элементом воспоизводства жизненного мира человека, находится в диалектическом единстве с неповседневностью, отражая поток непрерывности социальной жизни человека во времени и пространстве, прерываемый нарушением темпоральности, рутинности и цикличности социальных процессов явлениями неповседневности. Повседневность организована в рамках жизненного цикла морфогенезиса, морфостазиса и завершения социальных процессов воспроизводства социальной реальности, в том числе и в социокультурной сфере.

Повседневность подкрепляется мыслительно-коммуникативными фреймами, стереотипами, схемами, ритуалами и реализуется в повседневной деятельности индивидов.

Список литературы

1. Батыгин Г.С. Социология повседневности: от «практики» к «фрейму» // Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта: Пер. с англ. / Под ред. Г.С. Батыгина и Л.А. Козловой. – М., 2003.
2. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии. – СПб., 2007.
3. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. – М., 2000.
4. Вальденфельс Б. Повседневность как плавильный тигль рациональности. – М., 1991.
5. Юм Д. Трактат о человеческой природе, или Попытка применить основанный на опыте метод рассуждения к моральным предметам // Юм Д. Сочинения: В 2-х тт. Т. 2. –М., 1996.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.3. С.1-4.
7. Маркс К. Экономические рукописи 1857-1859 годов. Введение // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. т. 46, ч. 1.
8. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философия. Философия как строгая наука. – Минск–М., 2000.
9. Амиров Д.Ю. Релевантность метода социальной феноменологии в исследовании обыденного политического сознания // Материалы XIII научно-технической конференции «Вузовская наука – Северо-Кавказскому региону». Т.2. Общественные науки. – Ставрополь, 2009. – С.56-58.
10. Гуссерль Э. Логические исследования. – СПб, 1909.
11. Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет. – М., 1993.
12. Хайдеггер М. Бытие и время. – М., 1997.
13. Вебер М. Основные социологические понятия // Вебер М. Избранные произведения. – М., 1990.
14. Шютц А.Формирование понятия и теории в общественных науках // Американская социологическая мысль. – М., 1994.
15. Шютц А. Проблема рациональности в современном мире // Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии. – М., 2003.
16. Shutz A. On Phenomenology and Social Relations. – P.236-239.
17. Элиас Н.О процессе цивилизации. Социогенетические и психогенетические исследования. – М., 2007.
18. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. 1945. – СПб., 1999.
19. Гарфинкель Г. Исследованияпоэтнометодологии. – СПб., 2007.
20. Heller A. Can Everydey Life be Endangered? // Heller A. Can Modernity Survive. Padstow,1990. – P.46-67.
21. Гиртц К. Интерпретация культур. – М., 2004.
22. Бурдье П. Практический смысл // Отв. ред. пер. и послесл. Н.А. Шматко. – М.-СПб., 2001.
23. Mahar C., Harker R., Wilkes C. The basik theoretical position // An Introduction to the Work of Pirre Bourdieu: The Practice of Theory. – New York, 1990. – P. 24.
24. Гидденс Э. Устроение общества. Очерк теории структурации. – М., 2003.
25. Фурс В.Н. «Критическая теория позднего модерна» Энтони Гидденса [электронный ресурс]. – http://knowledge.isras.ru/-01furs.html.
26. Бойм С. Общие места: Мифология повседневной жизни. – М., 2002.
27. Archer M.S. Realist social theory: the morphogenetic approach. – Cambridge–NewYork, 1995.
28. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. – М., 2000.
29. Гофман И. Анализ фреймов: Эссе об организации повседневного опыта / Пер. с англ. Р.Е. Бумагина, Ю.А. Данилова, А.Д. Ковалева, О.А. Оберемко под ред Г.С. Батыгина и Л.А. Козловой. – М.: Институт социологии РАН; ФОМ, 2004.

УДК 911.3

Мартынюк М.Т.
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет,
г. Уральск, Казахстан

РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА КАК ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ КОМПАНИИ НЕФТЕДОБЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ ЗКО В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Об экономическом кризисе написано немало, и многие ученые и эксперты сходятся во мнении, что именно знания должны стать источником для развития, как предприятий и отраслей, так и страны в целом. Экономический кризис – это явление, которое обнажает те проблемы на предприятии, которые были незаметны во время роста. Это именно то самое подходящее время, чтобы задуматься об экономике знаний и человеческих ресурсах. Автор, являясь работником нефтегазовой отрасли, проанализировал и выделил направленность политики компании в части развития знаний персонала в условиях экономического кризиса

Специфика нефтедобывающей отрасли состоит в том, что она полностью зависит от мировых цен на нефть. С началом экономического кризиса и резким падением цен на нефтепродукты, предприятиям отрасли пришлось искать методы повышения эффективности работы. Были сокращены расходы предприятия, проведена оптимизация во всех отделах, произведено естественное сокращение штата, люди пенсионного возраста ушли на заслуженных отдых, согласно новому Трудовому кодексу РК. После всех предпринятых мер, встал вопрос об эффективности и улучшения организационной структуры, проверки компетенции персонала, развитии и раскрытии потенциала работников и вкладывание в знания работников. В компаниях создаются отделы по улучшению эффективности организации, привлекаются эксперты со стороны, национализируются зарубежные кадры. Вводятся новые программы обучения людей, наставничество. Технический и операторский состав набирается строго после прохождения специального обучения и стажировки в компании. Эти меры необходимы для компании, так как компетентный персонал может добиться лучших результатов в работе, устойчивого развития и высоких показателей по технике безопасности, что немаловажно в такой опасной производственной отрасли, как нефтегазовая.

Дальнейшее совершенствование менеджмента человеческого капитала, вклад в знания, эффективное использование человеческого потенциала – некоторые из необходимых мер в условиях экономического кризиса. Развитие человеческого капитала позволяет компаниям получить конкурентные преимущества. Компании заинтересованы в научно-методической и консультационной поддержке в вопросах стратегического планирования, инновационного развития и управления знаниями. Мотивированные и компетентные, грамотные специалисты, знающие как правильно скорректировать стратегию планирования, могут повысить эффективность производства, привлечь инвестиции.

Список литературы

1. Афонин А.С. Бытие определяют знания. Современные тенденцииуправления знаниями в условиях развития экономического кризиса // Креативная экономика. – 2009. – №12. – С. 34-40.
2. Отчет об устойчивом развитии 2016г. КПО б.в

УДК 341.123(574)

Медиханова А.Б.
Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова,
г. Актау, Казахстан

КАЗАХСТАН И ООН: СОТРУДНИЧЕСТВО ВО ИМЯ МИРА И РАЗВИТИЯ

Двадцать пять лет назад Казахстан вступил в Организацию Объединенных Наций. Этому событию предшествовала кропотливая работа казахстанской дипломатии, в целях обеспечения поддержки молодого государствабыли организованы встречи с послами ведущих стран мира, рабочие встречи с руководителями подразделений Секретариата.

2 марта 1992 года Генеральная Ассамблея на своей 46-й сессии рассмотрела пункт 20 своей повестки дня «Прием новых членов в Организацию Объединенных Наций», а именно, восьми бывших республик СССР, ставших независимыми государствами - Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменистан, Молдова, Азербайджан, Армения - а также Республики Сан-Марино. Впервые за тридцать лет с момента обретения независимости странами Африки, Организация Объединенных Наций должна была пополниться столь значительным числом новых членов. В отношении каждого государства был внесен проект резолюции под названием «Прием новых членов в Организации Объединенных Наций».Соавторами проекта резолюции A/46/L.59 относительно приема Казахстана в члены ООН первоначально стали 112

государств-членов, затем к ним присоединились еще 7, таким образом, всего 119 государств со всех контингентов мира.

В резолюции «Прием Республики Казахстан в члены Организации Объединенных Наций», представленной этими странами, «Генеральная Ассамблея, получив рекомендацию Совета Безопасности от 23 января 1992 года о приеме Республики Казахстан в члены Организации Объединенных Наций, рассмотрев заявление Республики Казахстан о приеме в члены Организации, постановляет принять Республику Казахстан в члены Организации Объединенных Наций» [1, с. 16].

Как справедливо отметила видный казахстанский дипломат, первая женщина – посол в истории Казахстана Арыстанбекова А.Х, вступление Казахстана в Организацию Объединенных Наций означало осуществление вековых устремлений народа к независимости и свободе, подтвердило признание его вклада в развитие мировой цивилизации. Став полноправным участником универсального международного форума, Республика получила возможность полноценного интегрирования в мировое сообщество в качестве достойного партнера в международных отношениях [2, с. 62].

5 октября 1992 года состоялось первое выступление Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева в ООН.От имени народа Казахстана Глава государства выразил глубокую благодарность за единодушное принятие Казахстана в члены ООН на 46-й сессии ГА ООН. Он заявил, что Республика Казахстан как миролюбивое государство способно в полной мере выполнять обязательства, содержащиеся в Уставе ООН, вносить конструктивный вклад во все сферы деятельности этой авторитетной Организации.В выступлении была отмечена исключительная важность превентивной дипломатии для предотвращения конфликтов, подчеркнута необходимость определения четких критериев права на самоопределение, не допуская нарушения государственной целостности любой страны. Президент РК акцентировал внимание на необходимости в преддверии XXI века определения и устранения глубинных источников возникающих и развивающихся конфликтов.

За время своего членства в рядах ООН Казахстан сумел не только успешно интегрироваться в международное сообщество государств, но и занять в нем заметное место. В рамках ООН Казахстан выдвинул в разные годы следующие инициативы, которые реализованы или находятся в стадии реализации:

- созыв Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА);
- создание Специальной Программы ООН для экономик Центральной Азии (СПЕКА);
- реабилитация зон экологической катастрофы Арала и Семипалатинска;
- Программа партнерства «Зеленый мост», которая была поддержана на двух Конференциях региональных комиссий ООН (ЭСКАТО и ЕЭК) и на Конференции ООН по устойчивому развитию Рио+20;
- разработка Глобальной энерго-экологической стратегии, основные компоненты которой отражены в итоговом документе Конференции ООН по устойчивому развитию Рио+20;
- объявление 29 августа Международным днем действий против ядерных испытаний;
- объявление 2010 года и 2013-2022 гг. Международным годом и Международным десятилетием сближения культур;
- в целях реализации инициатив Президента РК Н.Назарбаева по борьбе с терроризмом и противодействию насильственному экстремизму с контртеррористическими подразделениями ООН и с государствами-членами проводится работа по инкорпорированию основных постулатов инициативы в деятельность Организации и их отражению в документах ООН.
- Манифест Главы Государства «Мир. XXI век» был направлен в адрес руководства ООН и распространен на шести официальных языках среди всех государств-членов ООН с регистрационными номерами A/70/818 в качестве документа Генассамблеи и S/2016/317 в качестве документа Совбеза.
- В свете реализации соответствующей инициативы Главы Государства Председателем ГА ООН 6 мая 2016г. был созван Диалог высокого уровня «Религии за мир», в котором принял участие Министр иностранных дел Е.Идрисов.
- Продолжается проработка вопросов, связанных с реализацией инициативы по созыву Конференции ООН высокого уровня по переподтверждению принципов международного права, созданию Центра ООН по развитию зеленых технологий и инвестиционных проектов под эгидой ООН в Астане, ежегодном перечислении одного процента от оборонного бюджета стран-членов ООН в специальный Фонд ООН по финансированию Целей устойчивого развития, реформе ЭКОСОС в Совет Глобального Развития.
- Инициатива по созданию Регионального Хаба ООН для Центральной Азии и Афганистана в г.Алматыбыла впервые предложена Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым в ходе встречи с Генеральным Секретарем ООН Пан Ги Муном на 66-й сессии ГА ООН в сентябре 2011 г.
- Казахстан активно участвует в работе многосторонних структур на глобальном и региональном уровнях при лидирующей роли ООН, которая, в свою очередь, играет важнейшую роль в дальнейшем развитии стран Центральной Азии и Афганистана. В целях повышения координации между региональными структурами ООН, другими региональными игроками в постконфликтной реабилитации и восстановлении Афганистана, укрепления борьбы с вызовами и угрозами, присущими региону, предотвращения и реагирования на природные и техногенные катастрофы Казахстан работает над созданием в г.Алматы Регионального Хаба ООН, который призван стать связующим звеном между крупными региональными представительствами ООН в Стамбуле и Бангкоке [3].

Республика Казахстан, являясь ответственным участником деятельности ООН, Содружества Независимых Государств, Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии, Организации Договора о

коллективной безопасности, Шанхайской организации сотрудничества, Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, Организации исламского сотрудничества, Совета сотрудничества тюркоязычных государств и других международных организаций и форумов, своими главными задачами в рамках их деятельности рассматривает:

1) обеспечение учета национальных интересов в процессе выработки и принятия решений регионального и глобального характера в различных областях;

2) конструктивное участие и вклад в международные усилия по укреплению региональной и глобальной безопасности;

3) продвижение казахстанских внешнеполитических инициатив;

4) установление оптимальных и взаимоприемлемых форм сотрудничества между региональными и международными организациями и форумами в интересах обеспечения стабильности и безопасности в мире;

5) совершенствование политико-правовых и организационно-административных функций региональных и международных организаций в целях повышения эффективности их работы.

Внешняя политика Казахстана основана на принципах многовекторности, сбалансированности, прагматизма, взаимной выгоды, твердом отстаивании национальных интересов страны.Казахстан выступает за равенство всех государств мира, учет взаимных интересов и невмешательство во внутренние дела друг друга, а также за мирное и коллективное решение международных проблем и конфликтов на основе Устава ООН и верховенства международного права. Внешняя политика Казахстана строится на основе баланса интересов, при котором применяется принцип дифференцированного и разноуровневого подхода к взаимодействию с зарубежными странами и международными организациями. Применение данного принципа позволит обеспечить:

1) кристаллизацию приоритетов, концентрацию на них основных усилий и ресурсов;

2) адекватное распределение человеческих и финансовых ресурсов в соответствии с политическими и экономическими интересами и практической отдачей [4].

Глобальные инициативы Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева, озвученные с трибуны Организации Объединенных Наций, являются актуальными и высоко оценены всеми государствами-членами Организации. Признанием авторитета Казахстана и его Лидера стало поистине историческое событие - избрание нашей страны в Совет Безопасности ООН.

28 июня 2016 г. в ходе голосования в штаб-квартире ООН в Нью-Йорке Казахстан, набрав 138 голосов из 193 государств-членов ООН, был впервые избран непостоянным членом Совета Безопасности ООН на 2017-2018 годы. Наша страна стала первым государством Центральной Азии, избранным в состав наиболее важного политического органа ООН. Избрание Казахстана непостоянным членом Совета Безопасности ООН – это серьезный успех на международной арене и уникальная возможность для продвижения казахстанских инициатив, ведения цивилизованного диалога по актуальным вопросам развития мирового сообщества.

С вступлением в Совет Безопасности ООН Казахстан вышел на качественно новый уровень взаимодействия с другими государствами мира и теперь ставит своими целями следующее:

- дальнейшее укрепление суверенитета, независимости и обороноспособности;

- создание благоприятных внешних условий для достижения целей, заложенных в стратегических программных документах «100 конкретных шагов по реализации 5 институциональных реформ», «НурлыЖол», «Казахстан-2050»;

- укрепление своего статуса в качестве ведущего государства Центральной Азии, способного продвигать и отстаивать интересы региона на международной арене;

- закрепление своих позиций в качестве авторитетного члена международного сообщества, способного вносить вклад в работу ключевого органа ООН.

Эти цели являются составной частью стремления Казахстана войти в число 30-ти наиболее развитых стран мира, и основаны на приоритете продвижения национальных интересов на международной арене.

Как известно, Совет Безопасности ООН является постоянно действующим органом ООН, на который возложена главная ответственность за поддержание международного мира и безопасности.Совет Безопасности состоит из 15 членов, 5 из которых являются постоянными (Великобритания, Китай, Россия, США, Франция) и 10 – непостоянными, избираемыми Генеральной Ассамблеей ООН на двухлетний период по 5 стран каждый год.В 2017 году в состав непостоянных членов СБ ООН наряду с Казахстаном входят: Боливия, Египет, Италия, Сенегал, Украина, Уругвай, Швеция, Эфиопия, Япония.

Казахстан намерен использовать свое членство в Совете Безопасности ООН для продвижения своих национальных стратегических интересов, заключающихся, прежде всего, в укреплении стабильности и безопасности для страны, а также в регионе Центральной Азии, который впервые за всю историю ООН представлен в этом важном органе Всемирной организации.Казахстан будет поднимать важные для региона проблемы безопасности с тем, чтобы превратить его в «зону мира, сотрудничества и безопасности».Кроме того, наша страна будет уделять особое внимание урегулированию ситуации в Афганистане, так как без достижения прочного мира и стабильности в этой стране невозможно обеспечение устойчивой безопасности в центрально-азиатском регионе.

Казахстан будет продвигать на площадке Совета международные инициативы Главы государства в сфере ядерного нераспространения, борьбы с терроризмом и экстремизмом, изложенные в Манифесте «Мир. 21 век», которые являются составной частью повестки дня Казахстана в Совете безопасности ООН [5].

Исходя из первостепенной важности глобальной и транснациональной безопасности, Казахстансформулировал приоритеты своей деятельности в Совете Безопасности ООН, среди которых четыре области международного сотрудничества:

- ядерная безопасность;
- энергетическая безопасность;
- продовольственная безопасность;
- водная безопасность.

Одной из важных инициатив в области ядерной безопасности является ядерное нераспространение и провозглашение ядерного разоружения как главной цели XXI века на основе Всеобщей декларации построения мира, свободного от ядерного оружия,принятой Генеральной ассамблеей ООН на 70-ой сессии 7 декабря 2015 года.На основе Всеобщей декларации безъядерного мира предполагается создание авторитетного и мощного Глобального антиядерного движения для формирования целостной системы глобальной ядерной безопасности под жёстким контролем ООН, который будет наделён исключительными полномочиями контроля.

Следует отметить, что наша страна внесла весомый вклад в построение мира без ядерного оружия, добровольно отказавшись от обладания четвертым в мире потенциалом атомного оружия, 29 августа 1992 года закрыла Семипалатинский ядерный испытательный полигон. В августе 2015 года на территории Казахстана под эгидой МАГАТЭ был создан Банк низкообогащенного ядерного топлива, предназначенного для государств, планирующих развивать атомную энергетику.В 2013 году Республика предоставила платформу для переговоров в формате P5+1 по иранской ядерной программе, обеспечив продуктивные переговоры между обеими сторонами в Алматы в феврале 2013 года.

В области энергетической безопасности Казахстан зарекомендовал себя, как энергетический хаб и активный участник процесса продвижения традиционной и альтернативной энергетики. Среди этих инициатив – разработка Глобальной энергоэкологической стратегии устойчивого развития в XXI веке, Энергетической стратегии Евразии в рамках ШОС, принятие плана действий по технологическому сотрудничеству в энергетической сфере в рамках ОИС.В сфере альтернативной энергетики Казахстанвыдвинул инициативупринятия масштабной экологической инициативы «Зеленый мост». Кроме того, следует отметить, что главной темой успешно прошедшей Международной выставки «ЭКСПО-2017» в Астане была тема «Энергия будущего».

В области **водной безопасности** Казахстан проводит политику по объединению усилий государств Центральной Азии для совместного рационального использования водно-энергетических ресурсов. Наша страна имеет успешный опыт восстановления северной части Аральского моря и, в целом, реабилитации Аральского моря на основе объединения усилий центрально-азиатских государств. В формате Совета Безопасности Казахстан использует внешнеполитические инструменты для решения вопросов охраны окружающей среды, рационального использования, восстановления и сохранения водных ресурсов и климатических изменений.

В области обеспечения продовольственной безопасности Казахстан, будучи одним из крупнейших экспортеров зерна и муки, заявляет о прочности своей позиции, которая позволяет решать проблемы, связанные с продовольственной безопасностью. Казахстаном принят специализированный закон о помощи развитию, создан правительственный орган KazAID для его осуществления, в рамках которого будет оказываться помощь развивающимся странам в решении гуманитарных проблем. Казахстан принимал участие в оказании значительной гуманитарной и продовольственной помощи Кыргызстану, Афганистану в постконфликтный период [6].

Как отметил Президент Казахстана Н.А.Назарбаев, ООН является общемировой трибуной повседневного, трудного, но необходимого всем, диалога ради мира, безопасности и развития. В нем человечество осознает свое единство в многообразии и общую сопричастность к судьбе нашей уникальной планеты[7].Казахстан намерен целенаправленно использовать возможности ООН и организаций ее системы по принятию конкретных мер, направленных на решение своих внутренних и внешних проблем.Признавая ООН незаменимым инструментом международных отношений, Казахстан будет стремиться посредством Организации, через сообщество Наций вносить свой достойный вклад в решение общих проблем человечества.

Список литературы

1. Арыстанбекова А.Х. Казахстан в ООН: история и перспективы. – Алматы: Дайк-Пресс, 2004. – 434 с.
2. Арыстанбекова А.Х. Объединенные Нации и Казахстан. – Алматы: Дайк – Пресс, 2002. – 432 с.
3. Сотрудничество Республики Казахстан с ООН [электронный ресурс]. –http://www.mfa.kz/sotrudnicestvo-respubliki-kazahstan-s-oon.
4. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2014-2020 гг. [электронный ресурс]. – http://mfa.gov.kz/ru/koncepcia-vnesnej-politiki-rk-na-2014-2020-gg.
5. Членство Казахстана в Совете Безопасности ООН [электронный ресурс]. – http://mfa.gov.kz/ru/content-view/sotrudnichestvo-respubliki-kazakhstan-s-oon.
6. Приоритеты Казахстана в качестве непостоянного члена Совета Безопасности ООН в 2017-2018 годах. КИСИпри Президенте РК [электронный ресурс]. –http://kisi.kz/ru/categories/articles/posts/prioritety-kazahstana.
7. Выступление Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева на Общих дебатах 70-й сессии Генассамблеи ООН [электронный ресурс]. –http://www.akorda.kz/ru/speeches/external_political_affairs.

УДК 297

Науанова К.М., Есеева Г.Н.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова,
г. Уральск, Казахстан

ФИЛОСОФСКОЕ НАСЛЕДИЕ АБАЯ В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Философские идеи Абая обретают особое звучание и актуальность в наши дни, когда Казахстан активно включился в процесс модернизации общественного сознания. Мы вновь пытаемся понять все богатство духовной культуры, оставленной нам в наследие нашими предками, проанализированное в небольшом по объему, но глубоком по содержанию, «Книге слов» Абая. Эта работа отличается глубокими философскими размышлениями, нравственными поучениями, гуманистическими принципами, программой духовно-нравственного совершенствования человека, раздумьями о его познавательных способностях и ментальности. В ней казахский мыслитель и поэт рассмотрел духовно- нравственный облик и образ жизни своего народа, оказавшегося на перепутье времени. И потому эту работу с полным основанием можно назвать «критической совестью» эпохи. «Книга слов» представляет неповторимый и уникальный мир самого автора, направленная на постижение не только бытия окружающего мира, но и на осмысление внутреннего мира человека. Она представляет диалог Абая с самим собой и с нами, его читателями. В ней органически соединились философские размышления и религиозный опыт, художественное слово и нравственное наставление, глубина знания и неисчерпаемость чувств, мудрость мыслителя и предвидение пророка.

Рассматривая философские воззрения Абая, изложенные в «Книге слов», Г.Гачев утверждает, что его слова по смыслу созвучны псалмам Давида, Книге Екклезиаста, Книге Притчей Соломона, ибо сочетают в себе исповедь и проповедь [1]. В ней воплотился духовный мир многих поколений казахов, выразив самосознание и миропонимание казахского народа, который в переломный момент истории стремится понять самого себя и свое место в ней. Она стала свидетельством влияния устного поэтического творчества казахского народа и классической литературы Востока, духовных ценностей русской культуры и философской мысли Запада. Вместе с тем, в ней ярко проявились самобытность и самостоятельность Абая как мыслителя и философа. Испанский философ и писатель Унамуно сказал: «Вся испанская философия в «Дон Кихоте» Сервантеса» и то же самое можно сказать, что вся казахская философия выражена в «Книге слов» Абая. В ней казахская культура получила свое обоснование и продолжение. «Книга слов» Абая – это еще и обращение к нашему сознанию, нашей совести, это напоминание нам о том как мы живем и как следует жить, чтобы в суете и заботах повседневности мы не забыли о главном, о духовности. Оценивая вклад Абая в развитие философии, пишет Г.Есим: «Абай высказал глубокие мировоззренческие идеи в части познания человеческой сущности… Впервые в истории казахской философии Абай изложил концептуальное видение модели, сущности зрелой личности» [2].

Духовность- важнейшая черта казахской культуры, которую она сохранила, не смотря на все трудности социально- исторического и культурного развития. Главной темой «Книги слов» выступает человек, его духовный мир и нравственность. Она наполнена заботой о том, чтобы о духовность и нравственные ценности продолжали оставаться основой человеческой жизни. В «Книге слов» Абая прослеживаются две линии рассуждений. Первая направлена на раскрытие содержания и сущности духовности, форм ее проявления и значимости для каждого человека. Другая линия рассматривает реальное состояние духовного и нравственного мира индивида. Первая линия создает как бы модель духовности и показывает, что духовность есть подлинно человеческое в человеке и составляет его сущность, а другая представляет собой критический анализ духовно- нравственного облика реального человека, который вызывает в душе Абая переживания и беспокойство. Таким образом, размышления о духовности преломляются через субъективность его переживаний, и они приобретают экзистенциальный характер. А.Нысанбаев подчеркивает эту особенность философских раздумий Абая о человеке: «Философия Абая- концентрированное выражение духовности казахского народа. Его творчество - стонущая от боли и переживаний за настоящее и будущее всего народа, в отчаянном порыве мучительно ищущая ответ на экзистенциальные вопросы» [3].

Духовность переходит в область экзистенциального тогда, когда она вопрошает о жизни человека и его смерти, о смысле жизни, о своем собственном существовании в мире. И для Абая эти вопросы являются основополагающими. Парадокс состоит в том, что обдумывание этих экзистенциалов происходило тогда, когда он имел все, что считается «совершенным счастьем»: происходил из знатной семьи и был богат, пользовался всеобщим уважением и был признан народным поэтом. И, тем не менее, его душа была наполнена раздумьями о том, как и ради чего жить: «пресытившись всем, обнаружил бренность и бесплодность своих деяний, убедился в унизительности своего бытия. Чем теперь заняться, как прожить оставшуюся жизнь? Озадачивает то, что не нахожу ответа на свои вопросы» [4]. Размышляя над этими вопросами, мысль человека часто заходит в тупик, когда ее не удовлетворяют традиционные ответы и она считает их недостаточными. Да и сами вопросы сложны и на них нет однозначных ответов. В первом слове

Абай размышляет о том, чему посвятить оставшуюся жизнь, чтобы она не прошла бессмысленно, подчеркивая, что вопрос о смысле жизни не очевиден, как кажется на первый взгляд. Постановка этого вопроса требует переосмысления всей своей жизни, жизни окружающих людей, переоценки своего духовного мира и ценностных ориентаций. В двадцатом слове он утверждает, что материальные блага не могут быть смыслом жизни, ибо ведут к пресыщению: «надоедает ему (человеку)… все - еда, развлечения, щегольство, пиры, компания, стремление превзойти других, жена. Рано или поздно обнаружив порочность, бессмысленность всего, он разочаровывается и охладевает» [4]. Абай считает, что стремление к материальному благополучию лишено смысла, так как «все, что существует на свете, переменчивы», все конечно, преходяще, да и сама жизнь человека не вечна. В этом слове Абай подчеркивает, что только интеллектуально развитые, духовно зрелые люди испытывают пресыщение материальными благами, зная им цену и понимая «никчемность и суетность земного бытия», «постигшим скоротечность и тленность земной радости» и «сама жизнь кажется постылой». Только они размышляют над жизненносмысловыми вопросами человеческого бытия и для них духовность выступает первоосновой жизни. Следствием размышлений становится расколотость и раздвоенность внутреннего мира: «Я хоть и живу живым себя не считаю. Не знаю, от досады ли на людей, от недовольства собой, а может, и по какой иной причине. Внешне жив, внутри все мертво. Сержусь, но не испытываю гнева. Смеюсь, но не могу радоваться. Слова, произносимые мной, и смех кажутся не моими. Все чужое.» [4]. Он ясно осознает эту раздвоенность души и в другом слове пишет с горечью «Я подумал: блажен тот, кто глуп и беспечен», «Я видел казахов(в смысле человек), которые умоляли: «О! Аллах! Сделай нас беззаботными, как младенцев.» [4].

Абай не может примириться с тем, что «люди озабочены только одним- как можно больше завести скота и стяжать тем, самым почет,…вести праздную жизнь- досыта есть мясо, пить кумыс, наслаждаться красавицами, да любоваться скакунами» и для этого они вымогают и обирают своих ближних. Он не жалеет черных красок для изображения реального человека, которому присуще хитрость и ловкость, обман и стяжательство, беспечность и безрассудство, безволие и лень, невежество и глупость, тщеславие и чванливость. Такого человека ничто не волнует, они безразличны к духовным ценностям, ему чужды милосердие и сострадание, он не испытывает стыда и его не беспокоит совесть. Абай сравнивает умного и духовно богатого человека и человека недалекого, невежественного, глупого. Примеры такого сопоставления встречаются в учении Конфуция, который «благородного мужа» противопоставляет «простолюдину», в «Екклезиасте» Соломона сравнивается мудрость и глупость. Абай пишет, что глупому характерны поверхностность, довольство «внешним видом того, что охватывает взор» и он не пытается «вникнуть во внутренние тайны», полагая, что ничего не теряет от этого незнания. Он всегда легкомысленен и тратит время на бессмысленные, ничего не стоящие, затеи. Он не сдержан, все мысли и чувства выставляет на всеобщее обозрение и становится объектом людских пересудов. В своих действиях следует за другими, т.к. «невежды не живут своим умом, а следует толпе». Его отличает самонадеянность, хвастливость, кичливость и усердствует «чтоб о нем говорили как можно больше». Абай не закрывает глаза на духовную бедность и ограниченность окружающих его людей, объясняя этим пороки и недостатки человека. Он первым в казахской философской мысли всесторонне проанализировал человека в негативном аспекте. «Книга слов» интересна тем, что в ней Абай дает контуры реального человека, живущего повседневными заботами, стремящегося к благополучию и счастью, «заброшенного в повседневность». В такой трактовке человека проявилась интеллектуальная самостоятельность казахского мыслителя, оригинальность и самобытность его философского учения, не смотря на то, что в европейской философии подобные образы человека уже были созданы А.Шопенгауэром, Ф.Ницше, которые не имели иллюзий относительно нравственного облика человека. Это подтверждается тем, что Абай не был знаком с их работами. Вместе с тем, это свидетельствует о том, что философские идеи в своем становлении и развитии содержат общие тенденции.

Абай считает единственно возможным способом подлинного существования человека духовность, которая составляет его сущность, внутренним качеством. Призыв Абая «Адам бол!» («Будь человеком!») требует подчинения всей жизни человека духовному началу, чтобы в нравственных отношениях он руководствовался голосом разума и совести. Потому все его рассуждения проецированы не на внешний мир, а на постижение внутреннего мира. Важнейшим проявлением сущности человека является самосознание, стремление понять свои собственные переживания и мысли. «Книга слов» отличается глубиной рефлексии, направленностью размышлений автора на свой собственный духовный мир. Он отмечает, что его душа полна горечи и разочарований оттого, что жизнь проходит напрасно, что люди живут беспечно: «Человек рождается на свет с плачем и уходит скорбя. В промежутке между этими событиями, так и не изведав истинного счастья, не распознав до конца ценности и неповторимости дарованной ему жизни, он бездумно ее прожигает в унизительных ссорах и недостойных спорах. Спохватывается, когда жизнь уже на исходе» [4]. К этим чувствам присоединяется печаль, которая «омрачает нам душу, леденит тело, сковывает волю и, наконец, изливается словами из уст или слезами из глаз». Абай стремится понять истоки и причины, порождающие эти чувства. Питает печаль понимание человеком безысходности своей жизни, ее никчемности и ничтожности в перспективе ожидаемой жизни. Печаль, как проявление духовности, является признаком тонко организованной души.

В «Книге слов» явственно слышится мотив одиночества. В условиях погруженности человека в однообразную и унылую повседневность, когда он занят только своими материальными интересами, духовность заботой избранных и она не находит отклика и понимания у других. Истоки одиночества коренятся в нравственных пороках и недостатках человека: «наша скрытая неприязнь друг к другу перерастают в открытую, непримиримую вражду, мы злобствуем, судимся, делимся», а иные «не желают добра окружающим» и «добиваются единства ценой скота», «им нет ни до кого дела». Одиночество проистекает из эгоизма, равнодушия, из отсутствия душевной чуткости и интереса к внутреннему миру другого человека. Одиночество вытекает из духовной неразвитости человека или отсутствия у него духовного начала. Путь преодоления одиночества пролегает через духовное единение людей: «Единство должно быть в умах, а не в общности добра (т.е. имущества)», на основе истинной веры, развития разума, утверждения добродетелей.

Подлинное бытие человека неразрывно связано с духовностью, проявлением которой выступают разум, вера, нравственность, чувства и, которые не просто сосуществуют, а органически соединяются и гармонично взаимодействуют, дополняют друг с друга. И если они противостоят друг другу, не согласуясь, то жизнь становится спонтанной, хаотичной и бессмысленной и потому в ней легко утверждаются пороки и зло. Духовность в отрыве от человеческой жизни не имеет никакого значения. Она призвана наполнить жизнь человека смыслом, делать ее целенаправленной, разумной и организованной.

Большое внимание в своей работе Абай уделяет процессу формирования у человека духовности и в этом плане представляет интерес девятнадцатое слово, в котором исключительная роль отводится личному духовному опыту. Не только наставление, назидание, воспитание, пример мудреца- учителя, но и усилия самой личности принимают самое активное участие в становлении внутреннего духовного мира. А для этого требуется критическая направленность самоанализа и интеллектуальная самостоятельность в постижении мира и своего жизненного мира. Духовность рождается из самопознания, из стремления помыслить о смысле своей жизни и своем предназначении в мире. Через осмысление своей жизни человек выходит за пределы своего наличного бытия, расширяет горизонты своего духовного мира. Познавая самого себя, человек раскрывает свою собственную сущность в духовном.

Философское наследие Абая представляет собой яркое свидетельство его высокого гуманизма, несмотря на нелицеприятную критику духовно-нравственного облика и образа жизни человека. А «Книга слов» есть напоминание нам о том, что жизнь скоротечна и что в суете повседневной жизни мы не должны забывать о самом главном, ради чего стоит жить. Содержание идей великого мыслителя и способ их осмысления показывает, что казахская философия в лице Абая развивалась подобно европейской и русской философии. Его учение стало предтечей всей современной казахской философии и выступает духовной основой модернизации казахстанского общества.

Список литература

1. Гачев Г. Национальные образы мира. Евразия- космос кочевника, земледельца и горца. – М., 1999. – 273 с.
2. Есим Г. Казахская философия. Пирамида в степи, или философия любви. – Алматы, 2005.
3. Нысанбаев А. Возрождение исламской культуры и духовности в Казахстане: проблемы и перспективы // Евразийское сообщество. – 2000. – №1. – С. 154.
4. Абай «Книга слов». – Алматы, 1992.

УДК 551.58

Нуржанова А.К.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности. Монополистическая деятельность регулируется и ограничивается законом. Недобросовестная конкуренция запрещается.

В Казахстане, как и в других государствах, одними из решающих факторов, оказывающих влияние на гражданско-правовое положение граждан, являлись и являются социально-экономические и политические изменения. Экономические изменения и социальные проблемы неблагоприятно отразились на одной из самых незащищенных категории граждан - несовершеннолетних.

Предпринимательство - это прежде всего вид человеческой деятельности. Причем предпринимательская деятельность не сводится к простой совокупности действий. Она состоит из связанных и последовательных предпринимательских мероприятий (действий), направленных к единой цели. Основная цель предпринимательской деятельности - производство и предложение рынку такого товара, на который имеется спрос и который приносит прибыль [1, с. 18]. Радикальные перемены в социально-экономическом укладе страны явились причиной появления в Казахстанском законодательстве ст. 22 ГК РК 1994 г., допускающей участие несовершеннолетних в имущественном обороте в качестве субъектов предпринимательской деятельности. В соответствии с Законом РК от 12.01.07 г. № 225-III ГК РК дополнен статьей 22-1 Объявление

несовершеннолетнего полностью дееспособным (эмансипация). Несовершеннолетний, достигший шестнадцати лет, может быть объявлен полностью дееспособным, если он работает по трудовому договору или с согласия родителей, усыновителей или попечителя занимается предпринимательской деятельностью. Объявление несовершеннолетнего полностью дееспособным (эмансипация) производится по решению органа опеки и попечительства с согласия обоих родителей, усыновителей или попечителя либо при отсутствии такого согласия по решению суда. Эмансипированный несовершеннолетний обладает гражданскими правами и несет обязанности (в том числе по обязательствам, возникшим вследствие причинения им вреда), за исключением тех прав и обязанностей, для приобретения которых законодательными актами Республики Казахстан установлен возрастной ценз. Родители, усыновители и попечитель не несут ответственности по обязательствам эмансипированного несовершеннолетнего. Положение этой статьи наряду с другими новеллами, свидетельствуют о том, что Казахстанское гражданское право окончательно вернулось к континентальной системы частного права, с которой, впрочем, никогда не теряло родственных связей. Следует отметить, однако, что в правопорядках романо-германской правовой семьи вопрос о возможности наделения несовершеннолетних граждан предпринимательской правосубъектностью решается неоднозначно. В соответствии с французским законодательством несовершеннолетние, как состоящие под родительской властью, так и эмансипированные, не могут быть предпринимателями, но вправе совершать отдельные торговые сделки с согласия родителей. По законодательству Испании несовершеннолетние граждане обладают лишь предпринимательской правоспособностью, которая может дополняться предпринимательской дееспособностью законного представителя или специально назначенного фактора. Эмансипированный несовершеннолетний испанец не вправе брать деньги в долг, обременять или отчуждать свое недвижимое имущество, торговые заведения, объекты особой ценности без разрешения родителей или попечителя [2, с. 43].

Согласно ст. 22 ГК РК Дееспособность несовершеннолетних в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет

1. Несовершеннолетние в возрасте от 14 (четырнадцати) до 18 (восемнадцати) лет совершают сделки с согласия родителей, усыновителей или попечителей. Форма такого согласия должна соответствовать форме, которая установлена законодательством для сделки, совершаемой несовершеннолетним.

2. Несовершеннолетние в возрасте от 14 (четырнадцати) до 18 (восемнадцати) лет вправе самостоятельно распоряжаться своим заработком, стипендией, иными доходами и созданными ими объектами права интеллектуальной собственности, а также совершать мелкие бытовые сделки.

3. При наличии достаточных оснований орган опеки и попечительства может ограничить или лишить несовершеннолетнего права самостоятельного распоряжения своим заработком, стипендией, иными доходами и созданными им объектами права интеллектуальной собственности.

4. Несовершеннолетние в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет самостоятельно несут ответственность по сделкам, совершенным ими в соответствии с правилами настоящей статьи, и несут ответственность за вред, причиненный их действиями, по правилам настоящего Кодекса (п.1, п.2, п.3., п.4 ст. 22 ГК).

Несовершеннолетние являются основной социально-демографической группой общества. Участие детей в гражданских правоотношениях предопределено их возможностью быть субъектами гражданского права. В теории до настоящего времени нет единства в понимании основополагающих категорий, характеризующих правосубъектность несовершеннолетних. Наиболее актуальными для исследования являются вопросы сущности и особенности реализации спредпринимательства данных субъектов гражданского права.

В современном Казахстане, таким образом, подросток может заниматься предпринимательством, не будучи наделенным полной гражданской дееспособностью. В отличие от КНР, в Республике Казахстан осуществление предпринимательской деятельности несовершеннолетним не влечет за собой автоматического признания его полностью дееспособным лицом. По современному казахстанскому праву, в отличие от правопорядков Испании и до независимого Казахстана, малолетние не обладают предпринимательской правоспособностью, поскольку предпринимательской является деятельность, осуществляемая на свой риск. Этот признак легального определения предпринимательской деятельности, таким образом, препятствует родителям, усыновителям или опекуну малолетнего воспользоваться имеющимся у него объемом гражданской правоспособности для совершения от имени ребенка предпринимательских сделок. Наделение детей, фактически не способных к реальному участию в коммерческом обороте, предпринимательской правоспособностью свидетельствует о том, что законодатель заботится в большей степени не об имущественных интересах малолетних собственников имущества, способного приносить прибавочную стоимость, а об интересе экономический господствующего класса как .

В соответствие с Законом Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» от 7 июля 2004 года № 581 предусматривает поддержку предпринимательскую деятельность в сфере молодежной политики. Цель государства:

вовлечения социально незащищенных слоев населения из числа молодежи в предпринимательскую деятельность;

обучения молодежи основам предпринимательской деятельности, развития сотрудничества между учебными заведениями и работодателями на договорной основе;

разработки региональных программ поддержки молодежного предпринимательства;

сотрудничества государственных органов с лицами, в целях заключения соглашений на выполнение определенных работ (услуг).

Законодательства Германии, Японии и ГК Китайской Республики 1929 г., действующий в настоящее время на острове Тайвань, не только дозволяют несовершеннолетним заниматься предпринимательством, но и наделяют несовершеннолетних предпринимателей гражданской дееспособностью в объеме, необходимом для совершения всех сделок, связанных с управлением торговым предприятием, если законный представитель с согласия компетентного учреждения разрешит несовершеннолетнему самостоятельное ведение такого предприятия. Согласно ч. 2 ст. 11 Общих положений гражданского права Китайской Народной Республики 1986 г. граждане в возрасте от 16 (шестнадцати) до 18 (восемнадцати) лет, считаются полностью дееспособными, "если они собственным трудом добывают необходимые средства существования". Поскольку предпринимательская деятельность является одной из форм реализации способности человека к труду, можно предположить, что позитивное право КНР дозволяет гражданам осуществлять предпринимательскую деятельность по достижении шестнадцатилетнего возраста [3, с. 28].

Если законодательства ФРГ, Японии и ществом Китайской Республики наделяют несовершеннолетнего предпринимателя полной дееспособностью, необходимой для совершения коммерческих сделок, обычно совершаемых в процессе управления предприятием, на ведение которого они получили согласие законного представителя, то правопорядки как сегодняшней, так и до независимого Казахстана требуют согласия родителей или попечителя на каждую сделку несовершеннолетнего «предпринимателя», не относящуюся к категории сделок, к самостоятельному совершению которых способен каждый несовершеннолетний, в том числе и не обладающий статусом предпринимателя. Ситуация, когда несовершеннолетний ребенок является собственником квартиры, дома, земельного участка или имеет долю в праве собственности на них, на сегодняшний день встречается часто. При этом собственник, не обладая в силу своего возраста полной дееспособностью, не может наравне с дееспособными взрослыми людьми осуществлять свои права и защищать свои интересы. Обязанность защиты интересов несовершеннолетних возложена на их законных представителей (родителей, усыновителей, опекунов и попечителей). Но последние не всегда с этими обязанностями справляются. Поэтому законодательство уделяет данному вопросу отдельное внимание, что обязывает правоохранительные органы, органы опеки и попечительства, нотариусов, регистрирующие органы, а также самих участников сделок проявлять повышенную осмотрительность с к сделкам с участием несовершеннолетних.

По мнению А.И Пергамент, наличие в буржуазном гражданском праве института эмансипации лиц, "проявивших способности к ведению торговой деятельности", как и разрыв между предпринимательскими право - и дееспособностью, обусловлено интересами оборота в целом. Родители должны оказывать помощь несовершеннолетнему участнику товарно-денежных отношений, выражая предварительное (последующее) согласие на сделки подростка. Подобное положение вполне естественно, если родители выполняют обязанности по содержанию ребенка, обладают большим, нежели он, жизненным опытом в имущественных вопросах, их заработок существенно превышает доходы несовершеннолетнего. Например: в РФ ситуация в корне меняется, когда доходы молодого человека в возрасте 16 - 18 лет от принадлежащих ему предприятий, акций, спортивных или творческих гонораров позволяют ему не только удовлетворять собственные потребности, но и обеспечивать родителям вполне приемлемый жизненный уровень. Сделки по распоряжению собственными доходами несовершеннолетние вправе совершать самостоятельно, по буквальному смыслу п. 3 ст. 26 ГК РФ родители или попечитель ответственности по таким сделкам не несут, и в то же время, на совершение сделок по распоряжению собственным имуществом, приобретенным на собственные доходы несовершеннолетний должен испрашивать согласие своих законных представителей. Надо ли говорить о том, что цель, которую преследовал законодатель, устанавливая правило о необходимости письменного согласия родителей, усыновителей или попечителя на сделки подростка от 14 до 18 лет, не достижима, если законные представители находятся в состоянии материальной зависимости от несовершеннолетнего? Последний, при необходимости, всегда может добиться формального одобрения родителей совершаемой им сделки посредством экономического принуждения, что несовместимо с самой сущностью родительской власти. Институт эмансипации позволяет, таким образом, избежать психологического конфликта между родителями и детьми. С другой стороны, законные представители несовершеннолетнего, как правильно отмечено в п. 28 Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 29 сентября 1994 г. № 7 "О практике рассмотрения судами дел о защите прав потребителей", "могут нести имущественную ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение договора в случае, когда у несовершеннолетнего в возрасте от 14 до 18 лет нет доходов или иного имущества, достаточного для возмещения вреда". Вред, причиненный потребителю вследствие конструктивного, рецептурного или иного недостатка товара, проданного несовершеннолетним предпринимателем, подлежит возмещению в полном объеме независимо от вины продавца и от того, состоял потерпевший с ним в договорных отношениях или нет (ст. 1095 ГК). Родители, усыновители или попечитель должны нести субсидиарную ответственность за вред, причиненный несовершеннолетним, если не докажут, что вред возник не по их вине (ч. 1 п. 2 ст. 1074 ГК). Имущества коммерсанта - делинквента может оказаться недостаточно для возмещения вреда потерпевшему в полном объеме, и тогда родители будут вынуждены пытаться опровергнуть презумпцию своей вины. Эмансипация несовершеннолетнего избавляет родителей от возможной субсидиарной ответственности по его деликатным обязательствам (п. 2 ст.33, п.2 ст. 27 ГК). Эмансипация, таким образом, неразрывно связана с предпринимательством несовершеннолетнего, что и подчеркнул законодатель, объединив в одной статье и норму, дозволяющую лицу в возрасте от 16 до 18 лет заниматься предпринимательством с согласия родителей, и норму, позволяющую несовершеннолетнему предпринимателю приобрести полную дееспособность с согласия обоих родителей [4, с. 15].

В системе юридических фактов выделено особое юридическое действие «согласие». С одной стороны, согласие охватывается дееспособностью несовершеннолетних (в т. ч. малолетних), с другой стороны, это действие родителей, усыновителей, попечителя на сделки несовершеннолетнего, достигшего 14 лет, т. е. необходимое звено в механизме реализации правоспособности несовершеннолетнего. Выявление признаков согласия, отличающих его от сделки, позволило сделать вывод о содержании дееспособности несовершеннолетних, а также определить статус родителей (усыновителей, попечителя), предоставляющих согласие на сделку несовершеннолетнего. Механизм реализации правоспособности несовершеннолетних посредством действия ребенка по совершению сделки и сопутствующего действия родителей (усыновителей, попечителя) по предоставлению согласия на сделку противоречит институту «законного представительства». Согласие одного лица на сделку другого нельзя считать формой представления интересов. Оно является сопутствующим заключению сделки действием, в котором выражается контроль со стороны родителей, усыновителей, попечителя за сделками несовершеннолетних. Механизм действий родителей (усыновителей, попечителя) не позволяет отнести их и к посредникам, так как субъектом сделки остается сам несовершеннолетний при содействии его родителей. Поэтому предложено именовать родителей (усыновителей, попечителя) несовершеннолетнего, достигшего 14 лет - «лицами, содействующими несовершеннолетним в возрасте от 14 до 18 лет, в силу закона» или содействующими лицами.

Для обеспечения не эмансипированному несовершеннолетнему свободы предпринимательской деятельности следует определить в ГК РК режим доходов и имущества, получаемого в результате такой деятельности, а также распространить на все предпринимательские сделки несовершеннолетнего в возрасте от 14 до 18 лет режим свободного, то есть самостоятельного заключения, не требующего получения на каждую сделку согласия содействующих лиц. Таким образом, юному предпринимателю следует разрешить не только свободно распоряжаться доходами от предпринимательской деятельности, но и иным имуществом, приобретенным в результате предпринимательских сделок. При этом, распоряжение имуществом, приобретенным на доходы от предпринимательской деятельности, должно осуществляться исключительно в целях предпринимательской деятельности несовершеннолетнего. Иные сделки ребенка должны отвечать установленному для них в ГК правилу. При этом в ГК РК статье 22-1. содержание, о том что: объявление несовершеннолетнего полностью дееспособным (эмансипация) производится по решению органа опеки и попечительства с согласия обоих родителей, усыновителей или попечителя либо при отсутствии такого согласия по решению суда. Получается данная статья предусматривает, согласие родителей, усыновителей или попечителя на занятие несовершеннолетним предпринимательской деятельностью выражается путем предоставления нотариально удостоверенного согласия указанных лиц в регистрирующий орган для государственной регистрации несовершеннолетнего в качестве индивидуального предпринимателя. Без предоставления ребенку относительно свободного режима предпринимательской деятельности, приближающего ее к общему режиму предпринимательства, такая деятельность не сможет быть условием эмансипации, поскольку не отвечает всем необходимым ее признакам и существенно ограничена контролем содействующих лиц. В случае же Германского Гражданского уложения 1900 года или соответствующих статьей генетически связанных с ним кодексов было бы весьма трудно объяснить, почему ребенок признается вполне разумным для самостоятельного совершения сложных коммерческих операций, и одновременно нуждается в согласии законных представителей, если пожелает продать велосипед, подаренный ему бабушкой. Разумеется, необходимость испрашивать одобрение родителей может препятствовать подростку - предпринимателю приобрести собственную клиентуру или осложнить отношения с клиентелой унаследованного им предприятия, поскольку сделка, совершенная лицом в возрасте от 14 (четырнадцати) лет до 18 (восемнадцати) лет без письменного согласия законного представителя может быть признана судом недействительной по иску родителей, усыновителей или попечителя. Однако, формулируя это правило законодатель идет на встречу несовершеннолетнему предпринимателю его предприятия. Ст. 159 (от п.1 по п.12) ГК РК

Основания недействительности сделок.

1. Недействительна сделка, совершенная без получения необходимой лицензии либо после окончания срока действия лицензии.

2. Недействительна сделка, преследующая цели недобросовестной конкуренции или нарушающая требования деловой этики.

3. Недействительна сделка, совершенная лицом, не достигшим четырнадцати лет, кроме сделок, предусмотренных статьей 23 настоящего Кодекса.

4. Сделка, совершенная несовершеннолетним, достигшим четырнадцати лет, без согласия его родителей (усыновителей) или попечителей, кроме сделок, которые он по закону имеет право совершать самостоятельно, может быть признана судом недействительной по иску родителей (усыновителей) или попечителя.

5. Недействительна сделка, совершенная лицом, признанным недееспособным вследствие душевной болезни или слабоумия. Сделка, совершенная гражданином, впоследствии признанным недееспособным (статья 159 настоящего Кодекса), может быть признана судом недействительной по иску его опекуна, если доказано, что уже в момент совершения сделки этот гражданин находился в состоянии психического расстройства.

6. По требованию попечителя суд может признать недействительной сделку, совершенную лицом, ограниченным судом в дееспособности.

7. Сделка, совершенная гражданином, хотя и дееспособным, но находившимся в момент ее совершения в таком состоянии, когда он не мог понимать значения своих действий или руководить ими, может быть признана судом недействительной по иску этого гражданина, но если при жизни у гражданина не было возможности для предъявления иска, после его смерти по иску других заинтересованных лиц.

8. Сделка, совершенная вследствие заблуждения, имеющего существенное значение, может быть признана судом недействительной по иску стороны, действовавшей под влиянием заблуждения. Существенное значение имеет заблуждение относительно природы сделки, тождества или таких качеств ее предмета, которые значительно снижают возможности его использования по назначению. Заблуждение в мотивах может служить основанием недействительности сделки лишь при включении такого мотива в ее содержание в качестве отлагательного или отменительного условия (статья 150 настоящего Кодекса).

Если заблуждение явилось следствием грубой неосторожности участника сделки либо охватывается его предпринимательским риском, суд с учетом конкретных обстоятельств и интересов другого участника сделки вправе отказать в иске о признании сделки недействительной.

9. Сделка, совершенная под влиянием обмана, насилия, угрозы, а также сделка, которую лицо было вынуждено совершить вследствие стечения тяжелых обстоятельств на крайне невыгодных для себя условиях, чем другая сторона воспользовалась (кабальная сделка), может быть признана судом недействительной по иску потерпевшего.

10. Сделка, совершенная вследствие злонамеренного соглашения представителя одной стороны с другой стороной, может быть признана судом недействительной по иску потерпевшей стороны. Возмещение убытков, понесенных потерпевшей стороной (пункт 4 статьи 9 настоящего Кодекса), в субсидиарном порядке может быть возложено на недобросовестного представителя.

Сделка, совершенная юридическим лицом в противоречии с целями деятельности, определенно ограниченными настоящим Кодексом, иными законодательными актами или учредительными документами, либо с нарушением уставной компетенции его органа, может быть признана недействительной по иску собственника имущества юридического лица или его учредителя (участника), если доказано, что другая сторона в сделке знала или заведомо должна была знать о таких нарушениях.

12. Сделки, предусмотренные пунктами 3, 5 настоящей статьи, по требованию родителей, усыновителей или опекунов малолетних или недееспособных лиц решением суда могут быть признаны действительными, если они совершены к выгоде указанных лиц.

Вероятно, что именно взаимосвязью предпринимательства несовершеннолетнего и его эмансипацией обусловлено толкование ст. 23 ГК РК. Данное разъяснение дал академик В. В. Лаптев: "В соответствии со ст. 27 ГК РФ гражданин, достигший шестнадцати лет, может заниматься предпринимательской деятельностью по решению органа опеки и попечительства с согласия обоих родителей или усыновителей. При отсутствии такого согласия вопрос решается судом. В подобных случаях, - указывает В. В. Лаптев, - наступает эмансипация" [5, с. 51].

С объявлением подростка полностью дееспособным (т.е. с эмансипацией) или с моментом вступления несовершеннолетнего в брак связывает возникновение у него предпринимательской правоспособности и проф. В.Ф. Попандопуло. Между тем конструкция ст. 27 ГК РФ предусматривает определенный порядок накопления юридических фактов в фактическом (юридическом) составе, в результате наступления которого ребенок приобретает полную гражданскую дееспособность. Для того чтобы государство наделило несовершеннолетнее лицо гражданской дееспособностью в полном объеме в порядке ст. 27 ГК необходимо: 1) достижение подростком возраста шестнадцати лет; 2) заключение ребенком трудового договора, в том числе и контракта, либо осуществление предпринимательской деятельности с согласия родителей, усыновителя или попечителя; 3) волеизъявление несовершеннолетнего на приобретение полной дееспособности; 4) согласие обоих родителей, усыновителей или попечителя на объявление несовершеннолетнего полностью дееспособным; 5) решение органа опеки и попечительства об объявлении несовершеннолетнего полностью дееспособным. Осуществление несовершеннолетним предпринимательской деятельности с согласия законных представителей, таким образом, есть одно из обстоятельств, которое в совокупности с другими юридическими фактами, в частности с решением органа местного самоуправления или суда, если нет согласия обоих родителей на эмансипацию, является основанием для возникновения полной гражданской дееспособности у субъекта, не достигшего восемнадцатилетнего возраста [6, с. 88].

Появление в гражданском законодательстве PR института эмансипации несовершеннолетних (ст. 22-1 ГК), присущего правопорядкам развитых государств, предоставление несовершеннолетним возможности заниматься предпринимательством, встретило настороженное отношение у ряда специалистов. Так, например, А.Х. Казарина, сообщая об имеющихся фактах предпринимательской деятельности несовершеннолетних, полагает, что к предпринимательству граждан, не достигших восемнадцатилетнего возраста, "следует подходить с величайшей осторожностью и до принятия "Порядка признания несовершеннолетнего полностью дееспособным" не форсировать внедрение законодательных новаций в реальную жизнь". С одной стороны внутренние противоречивающие позиции занимают по поводу способности несовершеннолетних детей к рассматриваемой действующим законодательством. Так невозможно признать право на индивидуальную трудовую деятельность за несовершеннолетними в возрасте

от 14 до 18 лет, в том числе и несовершеннолетними, объявленными полностью дееспособными в порядке эмансипации, поскольку "в этом возрасте они еще полностью не могут отвечать за свои действия" [7, с. 13]. Так как предусмотрено что, родители, усыновители и попечитель не несут ответственности по обязательствам эмансипированного несовершеннолетнего.

По мнению профессора О.В. Смирнова, дозволение несовершеннолетним заниматься с согласия законных представителей предпринимательской деятельностью по достижении шестнадцати лет является спорным с позиций трудового права, поскольку "в отличие от наемных работников требования к возрасту предпринимателей - работодателей должны быть более высокими". В связи с тем, что действующее трудовое законодательство не определяет возраст возникновения трудовой правосубъектности у предпринимателей, О. В. Смирнов предлагает установить правило, согласно которому гражданине - предприниматели могли бы выступать в качестве работодателей по достижении возраста полного гражданского совершеннолетия [8, с. 57]. Представляется, однако, что установление специального возрастного ценза для возникновения трудовой правосубъектности у граждан-предпринимателей фактически сведет на нет дозволение несовершеннолетним заниматься предпринимательством, поскольку, как правильно писал М.И. Кулагин, капитал только тогда становится капиталом, когда начинает потреблять наемный труд и создает прибавочную стоимость [9, с. 39]. Более того, реализация предложения профессора О.В. Смирнова поставит под сомнение способность несовершеннолетнего, подвизающегося в шоу-бизнесе или спортивной индустрии, но не обладающего статусом предпринимателя, к заключению трудового договора с личным тренером, врачом, менеджером, педагогом по вокалу и иными специалистами. Поскольку правоотношение между работодателем и работником носит имущественный характер и ни одна из сторон данного правоотношения не выступает по отношению к другой стороне в качестве субъекта, обладающего публично-властными полномочиями, то трудовой договор, являющийся основанием его возникновения, есть институт гражданского права, несмотря на то, что он находит свое внешнее выражение в трудовом законодательстве.

Хотелось бы отметить, что правовое государство характеризуется не столько формальным закреплением тех или иных принципов (формальное равенство), сколько созданием конкретных правовых механизмов, обеспечивающих баланс публичного и частного интересов, приближающих человека, гражданина к фактической реализации максимума правовых возможностей наравне с другими индивидами, предоставляя менее защищенным категориям субъектов правовую и социальную защиту со стороны государства.

Список литературы

1. Бусыгин А.В. Предпринимательство: Основной курс. Учебник для вузов. – М., 1997. – 18 с.
2. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. – Т. 2. – М., 1998. – 43 с.
3. Нестолий В.Г. Некоторые правовые проблемы предпринимательской деятельности несовершеннолетних // Становление и развитие негосударственного образования в Байкальском регионе: проблемы, опыт развитие: Материалы I научно-практической конференции. – Иркутск, НИО РАФГУ, 1997. – С. 28.
4. Пергамент А.И. К вопросу о правовом положении несовершеннолетних // Ученые записки ВИЮН. – Вып. 3. – Москва: Госюриздат, 1955. – С. 15.
5. Лаптев В.В. Предпринимательское право: понятие и субъекты. – М.: Юристъ, 1997. – 51 с.
6. Коммерческое право: учебник / Под редакцией В.Ф. Попандопуло, В.Ф. Яковлевой. – СПб.: С.-Петербургский университет, 1998. – 88 с.
7. Казарина А. Предпринимательство и несовершеннолетние: права и ответственность // Законность. – 1996. – № 9. – С. 13.
8. Трудовое право: учебник / Отв. ред. О.В. Смирнов. – М.: Проспект, 1997. – 57 с.
9. Кулагин М.И. Избранные труды. – М.: Статут, 1997. – 39 с.

ӘОЖ 353

Самуратова А.У.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТТЫ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ЗАҢ ШЫҒАРУ БАСТАМАСЫНЫҢ ТҮСІНІГІ

Заң Шығару Бастамасы – елдегі заң шығарушы органның қарауына белгіленген рәсімдемеге сәйкес заң жобасын ресми түрде енгізу құқығы; заң шығару процесінің алғашқы сатысы. Заң шығарушы орган енгізілген заң жобасын өзінің мәжілісінде қарауға міндетті. Қазақстанда Конституцияның 61-бабының 1-тармағына сәйкес Заң Шығару Бастамасының құқығы Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттарына, Республика Үкіметіне берілген және заң жобасы тек Парламент Мәжілісінің қарауына тапсырылады. Мәжіліске заң жобаларын енгізу туралы шешімді Парламент (Мәжіліс пен Сенаттың) депутаттары тиісті ұсыныспен рәсімдейді. Үкімет заң жобаларын енгізу туралы шешімге тиісті қаулы шығару арқылы қатысады. Заң Шығару Бастамасы құқығы жоқ мемл. ұйымдардан, қоғамдық бірлестіктер мен жеке азаматтардан түскен заң жобалары Мәжіліске Заң Шығару Бастамасы құқығы бар органдар мен

тұлғалар арқылы ғана енгізілуі мүмкін. Президентке Заң Шығару Бастамасы құқығы берілмеген, алайда, Президент заң шығару процесіне ықпал ете алатындай өкілеттікпен қамтамасыз етілген [1,14 б.].

Заң шығарушы билік – демократиялық-құқықтық елдерде қалыптасқан мемлекеттік билікті тармақтарға бөлу принципіне сәйкес мемлекеттегі бірін-бірі теңестіретін үш биліктің бір тармағы; заң шығару өкілеттілігінің жиынтығы, сондай-ақ, осы өкілеттілікті жүзеге асырушы мемлекеттік органдар жүйесі. Заң шығарушы билік конституциядан кейінгі жоғары заң күші бар нормативтік актілерді – заңдарды шығару құқығын түбегейлі иеленеді. Сондай-ақ, бірқатар елдерде заң шығарушы билікке бюджет пен қаржы заңдарын қабылдау құқығы және атқарушы биліктің – үкіметтің қызметіне бақылау жасау құқығы берілген. Демократиялық-құқықтық мемлекеттерде заң шығарушы билікті тек арнаулы заң шығарушы органдар (парламент, федерация субъектілерінің заң шығарушы органдары) ғана емес, сонымен бірге референдум жолымен тікелей халықтың өзі, ал кейбір реттерде – өкілдік берілген немесе төтенше заң шығарушылық тәртіппен атқарушы билік органдары да жүзеге асыруы мүмкін. Парламенттік басқару пішімін қабылдаған елдерде (мыс., Түркияда) парламент заң шығарушы билік органы болып саналады, атқарушы билік заң шығарушы биліктің алдында жауапкершілік арқалайды. Ал кейбір мемлекеттердің конституцияларында заң шығарушы билік монарх пен парламентке немесе парламент палаталарына және парламенттің құрамдас бөлігі ретіндегі мемлекет басшысына бірдей тиесілі. Абсолют монархиялық басқару пішімі сақталған елдерде заң шығарушы билікті тек қана монарх жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасында заң шығарушы билікті жүзеге асыратын ең жоғары өкілетті орган – көп палаталыҚазақстан Республикасының Парламенті. Оның заң шығарушы билікгі заң қабылдау жөніндегі өкілдіктері жиынтығын білдіреді. Сондай-ақ, заң шығарушы билікті халық (референдум жолымен), Конституцияда көзделген реттерде республика Президенті де жүзеге асыра алады.

Заң шығарушы орган – Конституция бойынша елдегі заң шығарушы билікті жүзеге асырудың негізгі міндеті жүктелген мемлекеттік өкілетті алқалық орган. Кейбір елдерде заң шығарушы органға өзінің негізгі міндетіне қоса мемл. бюджетті бекіту және атқарушы билік органдарының (үкіметтің, президенттің, т.б.) қызметін бақылау құқығы берілген, сондай-ақ, кейбір өзге де өкілеттіктер: жоғары лауазымды адамдардың белгілі бір тобын (судьяларды, есеп палаталарының аудиторларын, омбудсмандарды, т.б.) сайлау (тағайындау, орнынан алу), халықар. шарттарды бекіту, рақымшылық жариялау міндеттері жүктелген. Қылмыстық заңнаманы жетілдіруқұқықтық саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Қылмыстық заңнаманы қазіргі жағдайларға бейімдеу, қылмысқа қарсы күресте оның мүмкіндіктерін күшейту, азаматтар құқықтарының, мемлекет мүдделерінің қорғалу деңгейін жоғарылату маңызды мәселе болып табылады.

Қазіргі таңда отандық және шетелдік тәжірибені ескеруді, ұлттық мүдделер тұрғысынан қылмыстық заңның елдің халықаралық міндеттемелеріне сәйкестігін қамтамасыз етуді жалғастыру қажет. Қылмыстық заңнаманы одан әрі жетілдіру өзін дәлелдеген құқықтық институттардың қажетті сабақтастығын қамтамасыз етумен және оларды сақтаумен байланысты болуға тиіс.

Федерациялық принцип бойынша құрылған мемлекеттерде және бір орталықтан басқарылмайтын кейбір унитарлық мемлекеттерде заң шығарушы органжалпы ұлттық заң шығарушы органжәне аймақтық (респ., облысы, т.б.) заң шығарушы орган болып бөлінеді. Мысалы, Ресей Федерациясында Федералдық жиналыс және Федерация субъектілерінің өкілетті органдары (Татарстанда Жоғарғы Кеңес, Пенза облысында заң шығарушы жиналыс, Мәскеуде қалалық Дума) заң шығарушы орган болып табылады. Кейбір парламенттік монархияларда (Ұлыбритания, Канада) мемлекет басшысы (королева, президент) жалпы ұлттық заң шығарушы органның құрамдас бөлігі саналады.

Қазақстанда заң шығарушы билікті жүзеге асыратын жоғары өкілдікті орган – көп палаталы Қазақстан Республикасының Парламенті.

Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыбайлас жемқорлықтың ерекше қарқынмен дамуы - экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат. Ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуына байланысты қоғамда қалыптасқан саяси, экономикалық, қылмыстық қатынастарды реттеуде жаңа заңнамаларды қабылдау қажеттілігі айқындалды. Осы мәселелерді шешу үшін көптеген заңдарды қабылдап, қолданысқа енгізу осы қажеттілікті қанағаттандыру тұрғысынан қажет еді. Елбасы Н.Назарбаевтың қылмысқа қарсы күресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгендігін қамтамасыз еткендігін айта кету керек. Қылмыстық саясат – бұл арнайы белгі мен айрықша реттеу тәсіліне ие, ерекше қауіпті қылмыстық-құқықтық қатынастарды реттейтін мемлекеттің саясатының заңды бөлігі. Қылмыстық саясаттың арнаулы белгілеріне: әсер ету аймағы, ерекше мақсаттылығы, нысаны, басқа саясат түрлеріне қатысы жоқ белгілерінің болуы жатады (күштеу саясаты). Қылмыстық саясаттың түсінігіне тоқталған кезде, осы түсініктің құқықтық ядросын дәл анықтаған маңызды. Қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен салдарында әлеуметтік-саяси саланың дұрыс дамымауының белгілері бар. Қылмыс адамды әлеуметтік қолдау мен тиісті бақылаудың аздығынан пайда болады. Жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен қылмыстың салдары саяси-заңдық, қоғамдық-саяси тұрғыда ғана салалық белгіге ие болғандығымен ғана емес, бұл құбылыстар барлық әлеуметтік топтардың мүддесін зақымдауымен де қауіпті. Қазақстан мемлекетінің алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отырғандығы белгілі. Егемендік алғаннан соң, тәуелсіз мемлекет талаптарына сай қылмыстық саясаттың басқа түрдегі ұтымды бағыттарын анықтау мемлекеттік дәрежедегі қажеттілік екендігі байқалды. Мемлекет

басшысының жыл сайынғы халыққа жолдаулары, қолданыстағы заң актілері, азаматтардың құқықтық мемлекет құруға талпыныстары - Қазақстан Республикасын шын мәніндегі адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарының қорғалуын қамтамасыз ететін мемлекетке айналдырары сөзсіз. Біздің ойымызша, қылмыс - адамгершілік пен басқа да құндылықтардың әлсіреуінен пайда болатын, қоғамдық орта мен басқа адамдардың құқықтық мүдделерін жоққа шығаратын, қылмыстық заңмен тиым салынған қоғамға қауіпті әрекет немесе әрекетсіздік. Бұл, адамды өзгенің құндылықтары мен жетістіктерін бағалауға дағдыландыру және осы қасиеттерді күнделікті қарым-қатынастың мазмұнына айналдыру қылмыстан сақтандыру арқылы ғана жүзеге асады деген сөз. Қазақстан Республикасындағы адам тағдырын тікелей шешетін органдардың өз міндеттерін атқару кезіндегі жүзеге асыратын мақсаттарына: жеке тұлғаға өзінің азаматтық қасиеттерін көрсетуге мүмкіндік беру және қолдау, өз Отаны – Қазақстан Республикасын сүю, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу мен сыйлау, халық дәстүрлерін қастерлеу мен аялау, Конституцияға қайшы және қоғамға жат кез келген көріністерге төзбеушілік көрсету тұрғысында тәрбиелеу жатады. Бұл кез - келген адамға «адамдық міндеттерді» жүктейді. Адамдық міндеттерге:

- әр азаматтың мемлекеттің рәміздерін құрметтеу;
- әр азаматтың, әр ұлт өкілінің Қазақстанның қарулы күштерінің қатарында қызмет ету мен Отан қорғаудағы тайсалмастығы;
- әр азаматтың мемлекетшілдік қасиетінің болуы;
- әр азаматтың мемлекеттегі саяси, мәдени, құқықтық, экономикалық реформаларға белсене қатысуы;
- өз мемлекетінің өткені мен тарихын білуге, мемлекеттің тағдыры мен өз тағдырының бір тамырлы екендігін сезінуі;
- өз елінің рухани, мәдени, өндірістік байлығын сақтауға деген құлқының қажетті деңгейде болуы;
- өз отандастарының құқықтарын қорғауға атсалысуы мен азаматтық жауапкершілікті жүзеге асырудағы адалдығы жатады.

Жалпы саясат - мемлекет тағдырын шешуге қатысты саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы десек, мемлекеттің қылмыстық саясатты ізгілендіру сипатында жасап отырғандығы мемлекеттің қылмыстық саясаттағы бағыты десек, онда қылмыстық саясат - дегеніміз қылмысқа қарсы күресте оны жою мен жолын кесуге бағытталған әрекеттердің жиынтығы деген түсінікті ұсынамыз. Осы себепті де қылмыстық сақтандыру мәселелеріне қатысты ғылыми зерттеулердің өзектілігі - байыпты көзқарас пен терең зерттеуді қажет етеді. «Қылмыстылыққа қатаң әлеуметтік бақылау қою қажет. Ол тек қана күштеудің әдістері мен тәсілдеріне ғана емес, сонымен қатар интеллектуалды мүмкіндіктерге де негізделуі керек» [2, 39 б.].

Методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді; саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қағидалары, қағидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен ара – қатынасын; әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын; тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын; жаратылыстық – ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен ара – қатынасын; заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәнінің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативті – құқықтық актілер мен олардың қайнар көздерін; қылмыстық – құқықтық тұрғыда – қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен криминологиялық болжау жүргізуді талап етеді.

Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми – жаратылыстану, заңдық, қылмыстық – құқықтық, криминологиялық аспектілерден тұратындығы анық. Көрсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді. Қылмыстылықты жою – қылмыскердің белсенділігін заңды жолмен басу ғана емес, қылмыскерге қауіпті мақсатын жүзеге асыруға мүмкіндік тудырмайтын азаматтардың өзін-өзі сақтау шараларын дамытудан да тұрады. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат – әлеуметтік саясаттың бір бөлігі бола отырып, дербес ғылымға, реттеу әдістері мен тәсілдеріне ие. Ал қылмыс - әлеуметтік ортадағы теріс түсініктердің ақиқатқа зардап келтіре айналуы. Осы тұрғыдан қарасақ, өзіндік жүйесі мен қағидалары бар қылмыстық саясаттың ғылыми негізді құқықтық түсінігі де бары анық. Қазақстан Республикасының қылмыстық саясатының басты бағыты ретіндегі қылмыстан сақтандырудың теориялық мәселелерін кешенді түрде зерттеу, қылмыстан сақтандыру шараларының түрлерін жүйелеу және олардың құқықтық табиғатын анықтау, сондай-ақ қолданыстағы заңнаманы жетілдіру үшін қолайлы ұсыныстар жасау қажеттілігі байқалуда. Қылмыстық саясаттың құқықтық құралы ретіндегі Қылмыстық заң - қылмысты жойып жіберуде немесе қылмыстылыққа тосқауыл қоюда шексіз мүмкіндікке ие емес. «Қазіргі уақытта қылмысты жоюды қылмыс жасаған тұлғаға қылмыстық жауаптылықты белгілеу арқылы тек қана қылмыстық кодекстің көмегімен ғана жүзеге асырудың мүмкін еместігіне ешкім күмән келтірмейді» [3, 21 б.]. Жалпы мемлекетке қылмыстық саясат не үшін керек? Әлеуметтік қайшылықтар түрлі құқыққа қайшы құбылыстарды туындатады. Оның ішіндегі ең қауіптісі – қылмыс. Қылмыстардың көп жасалуы, жасалған қылмыстың ашылмауы – әлеуметтік әріптестік пен әлеуметтік бірігудің басты кедергісі мен әділеттікті орнатудың кедергісі болып қана қоймай, мемлекеттің көптарапты дамуын тежейді. Бұл дегеніміз - мемлекеттегі тұрақсыздық пен бейберекетсіздік те шарықтайды деген сөз. Бұл теріс үрдістер – тек қана мемлекеттің қылмыстық саясатымен оң жолға қойылады.

Әдебиеттер тізімі

1. ҚР Конституциясы. 1995 жыл 30 тамыз.
2. Нарикбаев М.С. Парламентаризм в Казахстане: проблема становления // «Тәуелсіз Қазақстандағы парламентаризм: жай-күйі мен проблемалары»: халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. – Астана, 2002. – 104 б.
3. Сагиндикова А.А. Конституционное право Республики Казахстан. – Алматы: Білім. – 1999. – 262 с.

ӘОЖ 330

Серикова Л.С.
М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қ., Қазақстан

ӨЗАРА КӨМЕК (АСАР) ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫМЫ

Қазақ әдет-ғұрып құқығы жүйесіндегі маңызды институттардың бірі Асар болып табылады. жалпы асар жүйесі қазақ қоғамының, оның шаруашылық жүргізу үрдісінің сан ғасырлық даму тәжірибесінің жемісі болып табылады. Асар жүйесінің қалыптасуына қазақ қоғамында қалыптасқан көшпелі өмір салты үлкен ықпал етті. Былайша айтқанда, асар жүйесі көшпелі өмірдің туындысы және жемісі болып табылады. Асар институтының қалыптасуы Қазақстан аумағында ежелгі сақ дәуірлеріне барып тіреледі. Кейінгі ғұн империясы тұсында және түркі қағанаттарында Асар институты өзінің қалыптасуын басынан кешірген болатын. Кейінгі қазақ ордасындағы асар жүйесінің классикалық үлгісі сонау дәуірлердің нәтижесі болып табылады. қазақ қоғамында осы күнге дейін ел арасында қолданылып жүрген асар жасаудың тәртібі мен тетіктері қазақ ордасында орныығып, толысты. Бұл кезеңде, сонымен қатар қазақ әдет-ғұрып құқығы жүйесінің басқа институттарда өзінің кемеліне келген болатын.

Жалпы асар институтының мәні мен мазмұны туралы қазіргі кезеңдегі анықтамалардың бірінде мынандай түсінік беріледі: “Қазақ халқының өміріндегі еңбек үрдісіне байланысты туған бұл іөзгілікті дәстүр бойынша, белгілі бір шаруаны үлкен-кіші демей, барлық ауыл адамдары болып бірігіп тындырады екен. Көптің күшімен атқарылатын мұндай іс-қаракетті асар деп атаған. Сірә, “Жұмыла көтерген жүк жеңіл” деген сөз содан шыққса керек. Айталық, ауылды жерлерде жас шаңырақ иелеріне үй салу да көбіне жақын-жуық, көрші-көлем қолқабысымен жүзеге асырылған. Яғни, аранйы зататй шығынсыз-ақ баспана тұрғызылған. “Тоқалы той, топырақты өлім” аталған шақтарда да ағайындардың бірлесіп кететін дәстүрі бар. Асарға шақырылған адамдар міндетті түрде келетін болған. Егерде бір рет асар жасағанда шаруа бітпей қалса, екі рет өткізген. Осынау бір ізгілікті, қайырым мол дәстүр ел ішінде әлі де кездеседі” [1].

Сонымен қатар, елімізде Қазақстан Республикасының мемлекет және құқық тарихы бойынша шыққан оқулықтардың бірінде асарға мынандай анықтама беріледі: “Асар-одна из распространенных обязательств, включавшее в помощи однообщиннику в проведении различных сельскохозяйственных работ – строительных зимовок, сенокошении, рытье колодца, стрижке и т.п. тот, кому оказывались помощь, должен был только накормить участников асара”. С. Кенжеахметұлы асарды былай пайымдайды: “Ауылға асар жасайтынын хабарлайды”. Бір жанұяның қолынан келмейтін жұмыстарды атқару үшін бір ауылдың адамдары “асарға” шақырылады. Мысалы: үй көтергенде, егін салғанда, шөп шабуға тағы сол сияқты көлемді, ауыр жұмыстарға шақырылады. Асарға шақырушылар еңбегі үшін ақша талап етпейді. Оның есесіне асарға шақырушы адам оларға арнаулы мал сойылып, қымыз құйып, жақсы ас әзірлеп, тойғызады. Асар –қазақ елінің ұжымдық топта жұмыс істеуінің бір көрінісі деп қарауға болады. Мұндай жақсы дәстүр ел ішінде әлі де бар. Асардың табиғатын ашуға байланысты әр түрлі көзқарастар қалыптасқан. Тағы да бір сондай ойға келетін болсақ, қазақтың көне тарихында асар дегеніміз: Қазақ арасында ерте заманнан келе жатқан салттардың бірі – “үме” яки “асар салу” дер аталады. Бұл салт бойынша, көпшілік күш біріктіріп, бір-бірінің жұмысына қолқабыс көрсетеді. Қауырт күш жұмсауды талап ететін жұмыс кезінде, мысалы: қой тоғыту, қой қырку, жүн сабап, киіз басу, үй көтеру, жылқы күзеп, тай таңбалау, піпе, бие байлау, соғым сою, егін ору, шөп шабу және жинау, үй-жай, қора салу, той жасау, ас беру, өлім ұзату сияқты істерді істесіп келеді. Үй қожасы осы көмекке келіп, қолқабыс істегендерді тамақпен сыйлайды, асар салғанда көбінесе мал сойылады, бірақ қолқабыс істеушілер істеген жұмысына ақы алмайды. Бұл қарапайым малшылар арасындағы өзара көмектің бір түрі. Бұл еруге-қару жолымен алма-кезек болып отырады. Бұл асарға ат салыспаған адам өз басына іс түскенде басқалардың көмегінен құр қалады. Осындай жұмыс майданына кездейсоқ келіп қалған жастар да ешқандай іркілмей жұмыс істеуге кіріседі, жұмысқа қол тигізбей қарап тұру “жас келсе іске, кәрі келсе асқа” деген салтқа қайшы келеді. Феодалдар да осы салтты пайдаланып, еңбекшілерге тегін жұмыс істетті, бірақ олар еңбекшілердің асарына қолқабыс істемеді, мұндай асардың қанаушылық мәні болса, еңбекшілердің арасындағы асар-өзара көмек сипатында болды. Жоғарыда айтып өткен С.Кенжеахметұлы кейінгі тағы бір еңбектерінде асарға немесе үмеге мынандай пікірін білдіріп жоғарыда ойын толықтыра түседі: Үме. “Үмеге келген үндемей қалмайды”. Үлкен, ауыр, көлемді жұмыстарды ауыл, ру адамдары “бір жеңнен қол шығарып”, бас қосып, көпшілк болып, бірігіп атқарады.

Соның бірі-үме. Әсіресе, қысқа мал азығы үшін жемшөп дайындағанда мал иесі жігіттерді үмеге шақырады. Қарулы азаматтар бел орақтарын шыңдап, қайрап іске кіріседі. 20-30 жігіт қатарласа тұрып орақ тартады. Бір күн ішінде бірнеше тонна шөп шабылып, әрі жиналып алынады. Үмеге ет асаймыз деген бала-шағалар да, көңіл көтеретін әнші, күйші жыршылар да келіп өнер көрсетіп, жұрт бір серпіліп қалады. Үме – ұжымдасқан еңбек тойы. Мұндай істен ауыл азаматтары ешқашан шет қалмайды [2]. Қазақстанның Ұлттық энциклопедиясында асарға мынандай қысқаша ғана түсініктеме берілген: Асар – көпшіліктің жәрдемін пайдалану дәстүрі. Бұрын шөп шабу, егін жинау науқандарына, сондай-ақ үй салу сияқты ауыр жұмысқа асар жасайтын болған. Асар жасаушы адам алдымен жұмыс түрін, уақытын айтып, ағайын-туған, жора-жолдастарын асарға шақырады. Асарды Қазақстанның кей жерлерінде “үме” дейді. Асар жасағанда көбінесе мал сойылады. Бірақ қолғабыс етушілер істеген жұмысына бола ақы алмайды. Асар жүйесі дәстүрлі қазақ қоғамындағы көшпелі өмір салтының туындысы болумен қатар, рулық өзара көмектің нәтижесі болып табылады. Асар жүйесінде қазақ қоғамындағы ағайын арасындағы өзара сыйластық және жақынға деген жәрдем бейнеленген. Мұндай жүйе көптеген халықтардың даму тариыхында кездеседі. Мысалы, орыстарда “помощь”, украиндықтарда “толока”, және белорустарда “толака” деген өзара жәрдем көрсетудің дәстүрлері болған. Әрине, бұл жерде оларды асар институтымен толық бір қатарға қоя алмаймыз. Жалпы алғанда, бұл жүйелер өзінің сыртқы көрінісі бойынша ұқсас болып келеді. Сонымен қатар жоғарыда аталған халықтарда қалыптасқан жүйе өзінің мазмұны бойынша да, мәні бойынша да, өзгеше және ол институттар сол халықтардың дамуының белгілі бір кезенде ғана көрініс тауып, кейін дами алмаған. Әрине, оның объективті және субъективті себептері көп. Асар жасаудың әлі күнге дейін қазақи ортада сақталып, оқтын-оқтын қолданылуы, қазақ қоғамындағы дәстүрлі санамыздың беріктігінен және “өлімнен ұят күшті” деген өмірлік қағиданың өзгермеуінен.

Асар немесе үме дәстүрлі қоғамның қажеттілігі өмірге әкелген өзаракөмек қатынастарының бір түрі екендігін жоғарыда атап өттік. Асар жасаудың қандай қажеттілік екендігін В.Ф. Шахматовтың мына төмендегі ойы толықтай сендіретіндей: Степные колодцы были различной глубины, в зависимости от рельефа местности, от почвы, залегания водоносных слоев и т.д. встречались мелкие колодцы, так называемые эспе (таиз), колодцы глубиной до 2 сажен-так называемые урпа, глубиной до 4 сажен-кудук – кую (терень). В песках колодцы располагались на большой глубине, это так называемые шинрау. Некоторые из них достигали глубины 25 сажен. Если выкопать эспе и кудук-кую было под силу одному-двум человекам, то для рытья шинрау требовались участие большого количества людей и серьезные навыки в этом деле. Как правило, шинрау копал весь аул или его рыли мужчины из нескольких аулов, обычно на путях пекочевок. В этом случае шинрау считался собственностью того или общины, отделения какого-либо рода или подотделения, который его выкопал. Те же шинрау, которые были вырыты на кочевых путях или на пастбищах по инициативе или на средства бая (бия), считались собственностью последнего. Конечно, не сам бай проводил эту работу, а его однородцы, одноаульцы, консы, пастухи. Иногда для рытья шинрау бай созывал “асыр” (помощь) из соседних аулов и кочевий. Он выставлял угощение всем работавшим. Вырытый колодец считался принадлежащим баю и его роду (ближайшим родственникам) и в большинстве случаев получал название по его имени [3]. Көшпелі шаруашылыққа негізделген қоғам үшін малдың күйін жасау үлкен маңызға ие болды. Сондықтан да, мал тұратын қора соғу, қой қырқу, құдық қазу дер кезінде атқарылатын және рулы ел үшін өмірлік маңызы бар қажеттіліктер еді. Осындай көшпелі тіршіліктің қажеттіліктерін шешудің басты құралы асар болып табылды.

Кеңестік кезеңде асар институты сонымен қатар, қазақ әдет-ғұрып құқығының басқа да нормалары дамымаған, артта қалған патриархалдық қоғамның сарқыншағы, даму үрдісін тежейтін ескіліктің сарыны ретінде бағынады. Сонда да, болса, асар жасау дәстүрі қазақ көп орналасқан аудандарда қолданылып, ұмытылмай келеді.

Асар жасаудың өзіндік қалыптасқан талаптары, жүйесі бар. Оның мәні мынада:

Біріншіден, белгілі бір шаруаны шеше алмаған адамға ағайындық көмек болып табылады;

Екіншіден, асарға шақырылған жақтың арын, ұятын сынайтын;

Үшіншіден, асар жасау арқылы ағайынаралық ауыз біршілік сақталды;

Төртіншіден, асар жасаушы жақ, асаршыларды тегін күтіп, өзінің қонақ жайлылығын көрсетуі қажет, өйтпеген жағдайда ол оның арына сын болады [4].

Асар жүйесі кейде қазақ арасында “үме” деп те аталады. Қазіргі кезеңде асар жасау дәстүрі жаңадан жанданып, халық ішіне оралуда. Кейбір жағдайда асар жасау үлкен қоғамдық деңгейде де жүзеге асырылуда. Оның бір айғағы, кезіндегі “асар” партиясының төрайымы Д. Назарбаева мұрындық болып ел ішінде өткізген асар жасау дәстүрін айтсақ болады. Шын мәнінде, нарықтық қатынастар кезеңінде қазақ ауылында асар жүйесін жандандырып қолдану ауадай қажет болып табылады. ол қазір ұмтылып бара жатқан ел ішіндегі қазақылықты сақтауға, ауыл аралық бірлікті, ағайынгершілікті дәріптеуге себепші болады.

Қорыта келгенде, айтарымыз асар институты ағайынгершіліктің шынайы көрінісі және еліміздің ауызбіршілігін сақтауға аз да болса, ықпал етуші көнеден келе жатқан дәстүр. Асар жасау сонымен қатар дәстүрлі қоғамның сипатын көрсететін және қазақи мінездің дарқандығын көрсететіні ментальді институттардың бірі. Асар жасау көшпелі қазақ қоғамында маңызды роль атқарды.

Қазіргі кезеңде жергілікті жерлерде жандандырудың қажеттілігі туындап отыр. Асар жасау арқылы ел арасындағы қоғамдық қажетті шараларды жүзеге асыруға мүмкіндік алар едік. Қоғамға қажетті

ауылшаруашылық шараларының жергілікті ауылда көп екендігі белгілі. Міне осыларды ағайын туыс ел болып жұмыла көтеріп жүзеге асырып жататын болса, ол халыққа да, ұжымға да немесе жеке адам үшін де өте пайдалы. Әрине, жергілікті жерлерде асар жүзеге асып жататындығы кездеседі, бірақ та мұны жалпы жергілікті жерде де үлкен насихаттау қажет. Қазіргі кезеңде асарды жүзеге асыруда насихат шараларының жеткіліксіздігі, оның шынайы қолданылуы деңгейін төмендетуде.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақтың ата заңдары: Құжаттар, деректер және зерттеулер. 2 т. – Алматы: Жеті жарғы, 2004. – 632 б.
2. Шешендік сөздер / Құраст. Адамбаев Б. – Алматы: Отау, 1992. – 189 б.
3. Қуандыков Б.Ж. Әйтеке бидің билік шешімдері. – Алматы: Жеті жарғы, 1998. – 87 б.
4. Мемлекет және құқық тарихынан хрестоматия. 2 кітап / Құраст. Н.Дулатбеков, Ж.Артықбаев, З.Тайшыбаев. – Алматы: Жеті жарғы, 1998. – 144 б.

УДК 94(574)

Тасмагамбетов А.С.
Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан

ГОСУДАРСТВО И ИСЛАМ В КАЗАХСТАНЕ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ: ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

До конца 1919 года отношения советских государственных органов с исламским духовенством и массами мусульман на тех территориях, где они установили свою власть, были в противоречивом состоянии. С одной стороны, руководство государства пыталось наладить союзнические отношения с последователями ислама, с другой - на местах часто велись карательные действия против мусульман со стороны представителей власти. А к концу 1919 года, отношения между Советской властью и мусульманами вовсе обострились. Именно в это время активизировалось наступление на ислам со стороны государства: административно-запретительное и агитационно-пропагандистское.

В Казахстане это было заметно, особенно, на юге, на территории Семиреченской и Сырдарьинской областей, до 1924 года входивших в состав Туркестанской Автономной Советской Социалистической Республики (ТАССР). 20 ноября 1918 года Совет Народных Комиссаров ТАССР принял декрет «Об отделении церкви от государства и школы от церкви», повторяющий декрет Совнаркома РСФСР от 23 января 1918 года. На основе декрета имущество, принадлежавшее мусульманским организациям (вакуфы), было объявлено народным достоянием и для управления ими при Комиссариате по национальным делам Туркреспублики учреждался вакуфный отдел. Преподавание религии в школах отменялось. В Конституции ТАССР была воспроизведена статья о свободе совести из Конституции РСФСР.

Гражданско-правовые отношения в республике стали строиться на основе гражданско-правовых актов РСФСР, вводимых в действие особыми постановлениями ЦИК-а при Совнаркоме Туркреспублики. Съездам Советов и ТуркЦИКу было предоставлено право изменять некоторые пункты декретов Советского правительства с учетом местных особенностей. На основе декрета ВЦИК и Совнаркома РСФСР от 11 ноября 1917 года «Об уничтожении сословий и гражданских чинов» все привилегии, которыми пользовалось мусульманское духовенство, были ликвидированы [1, с. 32]. Упразднялись шариатские суды, а на территории казахских областей ликвидировались суды биев [2, с. 50].

Таким образом, принятие в республике ряда законодательных актов и ряд других мер в отношении религии положили начало процессу секуляризации во всех сторонах жизни общества, и планомерному наступлению на религиозные общества со стороны партийных и государственных органов, в отличие от «кавалерийских атак» на них в 1917-1918 годах. Организующим началом этого наступления явились решения и установки VIII съезда РКП (б), состоявшегося в марте 1919 года. Религиозному вопросу съезд уделил немало внимания, что нашло отражение и в документах данного форума большевиков.

В Программе РКП(б), принятой съездом, ему был посвящен специальный раздел «В области религиозных отношений» [3, с. 49]. О принципах взаимоотношения государства и церкви шла речь и в резолюции съезда «О политической пропаганде и культурно-просветительской работе в деревне». В программе было записано: «По отношению к религии РКП (б) не удовлетворяется декретированным уже отделением церкви от государства и школы от церкви...». И далее в партийной программе была, по сути, поставлена задача по осуществлению на общегосударственном уровне мер, ведущих к полному «отмиранию церкви».

Противоречия и разночтения, имевшиеся в документах VIII съезда партии по вопросам взаимоотношения государства и церкви (например, в Программе отмечалось, что партия «стремится к полному разрушению связей между эксплуататорскими классами и организацией религиозной пропаганды», хотя до 1929 года религиозная пропаганда не была официально запрещена), наиболее нетерпеливые борцы с

религией стали корректировать в сторону еще большего «ужесточения мер по пресечению действий сил, затемняющих сознание масс».

На съезде с докладом выступал Ленин, который явно досадовал, что не может немедленно устроить погром мусульманской религии, как это было сделано с православием. Он отмечал:

«... Что же мы можем сделать по отношению к таким народам, как киргизы, узбеки, таджики, туркмены, которые до сих пор находятся под влиянием своих мулл? У нас в России население, после долгого опыта с попами, помогло нам их скинуть... Можем ли мы подойти к этим народам и сказать «Мы скинем ваших эксплуататоров?» Мы этого сделать не можем, потому что они всецело в подчинении у своих мулл. Тут надо дождаться развития данной нации, дифференциации пролетариата от буржуазных элементов, которая неизбежна» [4, с. 158-159].

Но дожидаться никто и не думал: тот же VIII-й съезд постановил пресекать всякую попытку контрреволюционной пропаганды под видом религиозной проповеди. Совершенно очевидно, что не подпасть под эту расплывчатую статью священнику, добросовестно исполняющему свои обязанности, было невозможно, и революционная практика на местах подтвердила это.

Политика Советской власти на местах в период ее установления и в годы гражданской войны в отношении мусульманского населения, на практике приводила к частым насилиям со стороны власть имущих. Вот что отмечал председатель Совнаркома Туркестана К. Атабаев в 1922 году, говоря о народном восстании в Фергане в 1919-1920 годах: «В каком же порядке протекала там наша политическая работа? Наш лозунг «Долой старый мир, долой буржуазию!» проводился в жизнь приблизительно в следующем виде. За старый мир мы принимали все мечети, медресе, которые были нами закрыты; казии, улемы были арестованы; борьба с религиозными предрассудками выражалась в том, что священный для мусульман Коран в Маргелане был сожжен представителями Советской власти; соборная мечеть в Андижане была превращена в казарму мусульманских отрядов...Наши отряды нападали на мечети и бросали бомбы в молящихся ишанов, улемов. В результате весь класс улемов и ишанов ушел к басмачам ...» [5, с. 83-84].

Такое же насилие творилось и на территории многих областей Казахстана. Вот что пишет некий Струкчевский в 1920 году, политком Балхашской экспедиции: «Во время моего следования ... в пути ... я наблюдал за жизнью кочевников-киргиз... Аульные и волостные их ревкомы не в состоянии оградить своей властью этот … запуганный народ от нападения на них разного рода хищников, безжалостно обирающих киргиз и творящих над ними разного рода насилия и произвол, как-то: производя у них самочинные обыски и при обысках забирая все то, что попадается более подходящего под руку...» [6, л. 1-2].

Или вот что пишет заместитель председателя губисполкома Семипалатинской губернии член КирЦИКа Большаков в своем секретном докладе на имя Семипалатинского губисполкома: «Население в огромном большинстве, а в особенности киргизское, продолжает жить и мыслить по примеру своих дедов и отцов. Оно знает Советскую власть по названию, а судит о ней по тем преступлениям и поведению всех начальствующих лиц... От работы некоторых «наших работников» часто веет ужасами средневековья, разнузданности, подчас превосходящей разнузданность колчаковских времен бандитизма, что подрывает всякую веру у трудящихся масс в свою рабоче-крестьянскую власть» [6, л. 3-4].

Не приходится сомневаться в том, что среди первых, кто страдал от таких «наших работников» было мусульманское духовенство. Для этих «борцов за народную власть» они были «классовыми врагами», которые «затуманивают сознание трудящихся» и от которых нужно было избавляться в первую очередь.

Итак, свою политику в отношении ислама в 1917-1920 гг. большевикам пришлось вести в условиях установления Советской власти и развернувшейся гражданской войны, то есть в период, когда решался вопрос о том: быть или не быть государству «диктатуры пролетариата». Это, безусловно, наложило свой отпечаток на данную политику. В связи с этим, новой власти пришлось начинать свои взаимоотношения с исламом через тактику привлечения на свою сторону мусульманского населения и духовенства для облегчения установления и укрепления новых порядков. Были приняты ряд законодательных актов, призванных, при условии реализации их на практике, улучшить положение исламской религии в стране, разрешалось проведение различных съездов мусульман, возвращались некоторые из священных для мусульман культовых реликвий, в разное время оказавшихся в центральных российских музеях и книгохранилищах (к примеру, Коран Османа) и.т.д.

Но на местах же, в этих условиях, никакого «бережного и чуткого» отношения к вере и обычаям мусульман не было, там во всех отношениях господствовала «политика военного коммунизма», признававшая только силовые методы. Как следствие, во многих мусульманских регионах вспыхивали антисоветские движения, которые жестоко подавлялись частями Красной Армии. Именно защита своей Веры и традиционного образа жизни станет одной из главных причин широкого басмаческого движения среди мусульман, а не защита интересов «эксплуататорских классов», как мы привыкли считать. Это движение явилось кульминацией вооруженной антисоветской борьбы народов Средней Азии и Казахстана.

В целом же, несмотря ни на что, стратегические цели большевиков были неизменны - это «искоренение» религиозной формы сознания из общественной жизни. А для создания условий и предпосылок этому процессу «революционная мораль» допускала использование любых методов: от тактики ухищрений и обмана до применения радикальных мер.

Но, тем не менее, в Казахстане до конца 20-х годов прошлого века позиции ислама особо не пострадали. Более того, в эти годы ислам в Казахстане значительно окреп организационно: сформировались многочисленные мухтасибаты (55); деятельность мусульманского духовенства стала регулироваться Центральным Духовным Управлением мусульман, расположенным в городе Уфе; стали открываться религиозные мектебы и медресе.

Особенности ислама в Казахстане отражались на государственно-конфессиональных отношениях в республике. К примеру, мусульманские религиозные объединения в Казахстане не были собственниками земли, за небольшим исключением юга республики. Исламское духовенство в казахском обществе было неоднородным и его представители (ишаны, дуаны, ширакшы и др.) практически не имели отношения к государственным структурам. Естественно, мусульманский культ здесь к 1917 году не имел государственного статуса. Поэтому, в связи со сказанным выше, можно отметить, что декрет об отделении церкви от государства не мог кардинально изменить положение ислама в Казахстане. Более того, данный декрет прекращал государственную поддержку миссионерской деятельности православной церкви в Казахстане, что облегчало жизнь мусульманскому культу на территории нашей республики.

Что же касается второй части декрета СНК РСФСР от 23 января 1918 года (об отделении школы от церкви) то осуществить ее в 20-ые годы прошлого столетия в регионе, где значительная часть населения еще вела кочевой образ жизни, а Советская власть на местах существовала формально, было трудновыполнимой задачей.

Нужно упомянуть еще об одном немаловажном обстоятельстве, которое также не способствовало активизации антирелигиозной политики в отношении ислама в Казахстане в это время. В первые годы Советской власти, особенно до «Малого Октября» Голощекина, национальные кадры государственных и партийных органов республики, среди которых было немало представителей и дореволюционной казахской интеллигенции, были меньше подвержены диктату Центра. В своей деятельности они старались исходить из интересов коренного населения, что делало маловероятным их активное участие в осуществлении атеистической политики большевистского руководства страны. И действительно, изучение источников убеждает нас в том, что антирелигиозная деятельность в это время в Казахстане, основной формой которой в тот период была атеистическая пропаганда, велась в основном, формально и существовала лишь на бумаге.

Список литературы

1. Ислам в СССР: Особенности процесса секуляризации в республиках Советского Востока.- Москва, 1983
2. Козыбаев М.К., Козыбаев И. История Казахстана.- Алма-Ата, 1992
3. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференции и пленумов ЦК.- Москва, 1970.- Т.2
4. Ленин В.И. Доклад о партийной программе (19 марта 1919 г.). Полн. собр. соч.- Москва, 1961, Т.38
5. Юность: Литературно-художественный и общественно-популярный журнал.- Москва -1990.- №1
6. Архив президента Республики Казахстан (далее АП РК), Ф.140, Оп.1, Д.121

ӘОЖ 342

Таужанова Р.Ж., Капарова И.Е.
У.А. Жолдасбеков атындағы экономика және құқық академиясы,
Талдықорған қ., Қазақстан

МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІҢ ӨТКЕНІ, БҮГІНІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ АРАСЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚТЫҢ ЖАРҚЫН БЕЙНЕСІ

Мемлекеттік рәміздер – бұл біздің мемлекетіміздің, біздің егемендігіміздің берік негізінің бірі. Олар Тәуелсіздіктің қасиетті біріктіруші образын білдіреді [1].

Н.Назарбаев 1992 жылы 4 маусымда «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік туы туралы», «Қазақстан Республикасының елтаңбасы туралы» және «Қазақстан Республикасы Мемлекеттік әнұранының музыкалық редакциясы туралы» Заңға қол қойды. Сол күні Президент резиденциясы мен Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің алдына Мемлекеттік ту тігіліп, елтаңба ілінді. 1992 жылдың 11 желтоқсанында Мемлекеттік әнұранның мәтіні бекітілді. Сонынан мемлекеттік рәміздер туралы ереже 1996 жылғы 24 қаңтардағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздері туралы» арнайы конституциялық заң күші бар Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен айқындалды.

Мемлекеттік рәміздерді қабылдау процесінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың рөлі ерекше болды. Мемлекеттік Әнұран мәтініне жекелеген түзетулер енгізген Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев біріктірілген авторлық ұждымның құрамына кірді. Мемлекет басшысы сондай-ақ терминдердің қазақ тілінде пайдаланылуына көңіл аударды. Оның бастамасы бойынша «елтаңба», «әнұран», «нышан, рәміз» сияқты ресми терминдер енгізілді. Мемлекеттік рәміздер тек эстетикалық талаптарға жауап беріп қоймай, тарихи, саяси, экономикалық символизмге сәйкес келуі тиіс болды. Жас егеменді мемлекеттің саяси мәні мен мақсатын нақтылы түрде көрсететін көркемдік шешім табу қажет болды.

Сонымен қыруар еңбектің арқасында, «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік рәміздері туралы» Конституциялық Заң 2007 жылы 4 маусымда қабылданды. Осы Заңға сәйкес жыл сайын 4 маусым Қазақстан Республикасында Мемлекеттік рәміздер күні ретінде мерекеленеді [2].

Мемлекеттік рәміздер – бұл кез келген мемлекеттің егемендігі мен біртұтастығын бейнелейтін, оның ажырағысыз атрибуттарының бірі. Қазақстан Республикасында Мемлекеттік ту, Мемлекеттік елтаңба және Мемлекеттік әнұран мемлекеттік рәміздер болып табылады. Мемлекеттік рәміздер көне замандардағы ру-тайпаны қорғаушы болып есептелетін тотемдік аң-құстың бейнелерінен, рудың, әулеттің мал-мүлкіне салынған ен-таңбаларынан шыққан. Мыңдаған әскерлер соғыс майданында жаудан өз сарбаздарын ажырату үшін айырым белгілерін пайдаланған.

Өткен ғасырларда мүйіз көшпенділердің табынушылық ғұрыптарында, сонымен қатар, жауынгерлік тудың ұшына орнату үшін белсенді пайдаланылған. Көктің сыйын, жердің игілігін, жорықтың жеңісін әртүрлі жануарлардың мүйізі арқылы бейнелеу көптеген халықтардың символдық композицияларында елеулі орын алды. Сондықтан молшылық әкелетін мүйізі бар қанатты тұлпар семантикалық және тарихи түп-тамыры терең маңызды типологиялық образ болып саналады. Қазақ даласындағы таңбалар жиынтығы Таңбалы таста. Ол жерде ескі уақыттан сақталып келе жатқан көп елдердің таңбалары бар. Сол себептен қазақ халқының бас қосып ұран шақырған жері Таңбалы тас деп келеміз. Қазақ елі империяға тәуелді болған жылдары Түрік қағанаты, Қарахан мемлекеті, Алтын орда, Тәуке хан мен Абылай хан мемлекеті қалыптастырған рәміздерінен айырылды. Бұл рәміздердің орнына батыс пен шығысқа өткір көзін тігіп тұрған өткір жез тырнағын кез келген мезетте батыруға дайын тұрған қос басты самұрық құсты қазақ даласына рәміз ретінде қолдануға мәжбүрледі. Қазақ халқы мен мемлекеттілігінің дамуында қазақ жүздерінің тарихын бірге қарастыру қажет. Бұл үш категория (халық, мемлекет, жүз) тарихи даму толқынында қатар дамыды. Олардың әрқайсысының өз таңбасы болды.

1937 жылы 26 наурызда 10-шы бүкілқазақ сьезінде қабылданған ҚазССР конституциясы бойынша ҚазССР елтаңбасында *крест* болып қойылған орақ пен балға бейнеленеді. Олар қызыл фонда күн сәулелерінде бейнеленген. Төбе жағында қызыл жұлдыз бар. Асты жағында "ҚССР" *(мемлекеттің атауы толық көрсетілмеген*) деген жазу бар. Ал шетінде "Барлық елдердің пролетарлары бірігіңдер" деген сөйлем көзге бірден түседі. «Бұл – тарихи сәт. Жаңа стандарттағы Елтаңбаның бірінші сәтін көріп отырмыз. Мемлекеттік рәміздер – елдік салтанат нышаны. Оның ішінде Елтаңба ел мерейін асқақтататын бойтұмар деп айтар едім. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев: «Жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерді қайта түлетуіміз керек», деген еді. Бүгінде ұлттық сана бірегейлігі, елдік дәстүр, т.б. бәрі де білім мен ғылым саласына айналып отыр. Елтаңба тарихы – ұлт тарихы, ел шежіресі. Оның негізі мен мазмұны, бейнесі мен эстетикасы ғылыми-зерттеуді талап етеді...» - деп Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры Ерлан Сыдықов «Қазақстан Елтаңбасы: қалыптасу тарихы және оның қоғам санасын жаңғыртудағы рөлі» атты ғылыми-тәжірибелік конференция айтып өтті. Ұлы Дала тұрғындарының тарихы үш мың жылдан асатын, ежелден тұрағы, құтты мекені, имандылық ұясы, дәстүрлі ордасы болып келе жатқан қасиетті де киелі киіз үй туралы профессор С.Негимов өзінің баяндамасында бір ғана киіз үйдің бес мың жылдық тарихы барлығын тілге тиек етті [3].

Ту – бұл кез-келген мемлекеттің егемендігі мен ерекшелігін айқындайтын нышандардың бірі. Ерте дәуірлерде ту мемлекеттік құрылыс ұқсастығын айқындау және халықты біріктіру қызметін атқарды. Қазақстан жерінде қоныстанған біздің эрамызға дейінгі III-VIII ғасырларда сақ-сармат тайпаларының өз жалаулары болғандығы жөнінде деректер сақталған. Көшпенді-ғұндардың ақ жалаулары, қазіргі түркі халықтарының, соның ішінде қазақтардың бабалары саналатын түркілердің тулары көгілдір, жасыл, сары және тағы басқа түсті болған. Мемлекеттік нышандар бойынша мұрагерлік қыпшақ-қимақ тайпаларында да сақталған. Шыңғысханның жалауы үшбұрышты ақ түсті, аңшы сұңқар бейнеленген, ұлы жорыққердің түсін бейнелейді. Тудің түсін анықтау сол кездегі тарихпен айқындалады. Қазақстан территориясын 600 жылға жуық уақыт Шыңғысхан ұрпақтары билеген. Ақорданың, Алтынорданың және қазақ хандары мен сұлтандарының да туының түстері ақ түсті болған. Тарихқа көз жүгіртсек арысы ғұн, берісі Кенесары тұсында да жауына қарсы жалау көтеріп шапқан. Жаугершілік заманда бір тудың астына жиылып, жер қорғаған. Жалау арқылы жасақты басқарып, белгі беріп, ұрыс қимылдарын жүзеге асырып отырған. Ақ ту көтеріп, жауын бітімге шақырған. Жауы жеңіліс тапса, туын жерге тастатқан. Батыр, баһадүрлер қаза тапса, қаралы күн орнаса туды төмен түсірген.

Абылайханның (XVIII ғасыр) ақ туы - Абылай ханның жауынгерлік туы. Кезінде бүкіл қазақ халқының атынан айтылатын жауынгерлік уран ретінде саналғанған. 20 ғасырдың басында қазақ интеллигенциясы, алашорда жетекшілері халықты бірлікке шақырып, Абылайдың ақ туы астына жиналайық деген үндеу тасталған. Шын мәнінде Абылайдың ақ туы тарихи ат, жоңғар шапқыншылығына қарсы соғыста көтерілген ту. Заттық тарихи мүлік- қыл шашақты, көлемі 2 шаршы метрлік ақ жібек матадан жасалған. Ту 1930 ж. дейін Арыс қаласының маңындағы «Хан қорған» деп аталатын елді мекендегі төре тұқымдарының қолында сақталып келген. Тағы бір деректер бойынша, ел арасындағы әңгімелердің бірінде, НКВД (Ішкі істер халық комиссариаты) адамдары алып кеткен, екіншісінде - жергілікті халық бөліп-бөліп алған [4].

Орталық Азия билеушісі Әмір Темірдің жалауының түсі де түркілердің, хазарлар мен селжүгіттердің жалауы секілді көгілдір-аспан түсті.

Тарихи құжаттардан Абылай ханның заманында Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Шақшақұлы Жәнібек батырлардың өз туы болғанын білеміз. Жазба деректерде Қабанбайдың ақ туы болғаны айтылады. Бұл кезеңдерде шұбарала, ақ, жасыл тулар жиі қолданған. Бұның соңы 1916-1917 жылдардағы Торғайдағы ұлт-азаттық көтерілісінде кезіне дейін жалғасты. Әбдіғапар ханның, Амангелді, Кейкі батырлардың жеке байрағы болғандығын тарих беттері сыр шертеді.

Жаңадан құрылған Алаш Орда үкіметі алты Алаштың баласының басына ақ орда тігіліп, Алаш туы көтерілді…[5]

Бүгінгі күні Алаштың қасиетті туы Батыс Қазақстан облыстық музейіне қарасты Сырым ауданы, Жымпиты кентіндегі Сырым Датұлы атындағы музейдің «Алаш» залында сақтаулы. Жасыл түсті ту ақ шашақтармен безендірілген. Тудың жоғары жағында төте жазуымен, қазақ тілінде «Жасасын Алаш автномиясы!» деген ұраны берілген. Ал, ортаңғы бөлігінде араб тіліндегі сөздерді қазақшаға аударғанда аударғанда «Алладан басқа тәңір жоқ, Мұхаммед оның елшісі» деген мұсылманның кәлимасы жазылған. 20-ғасырдың басында ғұмыры аз ғана жыл болған Түркістан Республикасының туы 1919-1921, 1919-1924 жылдары екі рет өзгертілген. Біріншісінде қою қызыл түсті, бұрышында төте жазумен, криллицамен АССР, екіншісінде ТССР деп жазылған. Қазақстан Ресейге қосылғаннан кейін жаңа мемлекеттік-әкімшілік басқару жүйесі пайда болды, бұның өзі мемлекеттік рәміздерімізге өз әсерін тигізді.

Қазақ Кеңестік Автономиялық Республикасы Ресей Кеңестік Федеративтік Социалистік Республикасының мемлекеттік нышандарын пайдаланды. Туда үш көлденең сызық сызылған, жоғырғы және төменгісі қызыл түсті, ортасы көкшіл түсті. Жоғарғы бөлігінде орақ пен балға және астында қызыл жұлдызша бейнеленген.

Жалпы қазақ даласында болған туларға көз салсақ көк түске көбірек көңіл бөлгенін байқауға болады. Сонау түркі тайпалары, кейінгі Қазақ хандығының жалауы көк болды. Түркі тайпалары да өз кезеңінде көк ту көтеріп, алып империяға айналды, Қазақ хандығы да көк ту көтеріп бытырап жүрген рулардың басын қосып шын мәнінде тәуелсіз, алып мемлекет құрды. Қазіргі тәуелсіз, ата-баба арманы ақиқатқа айналған заманда да туымыз көк, бағыт-бағдарымыз айқын, беліміз бекем, мұратымыз ұлы мемлекетке айналып келеміз.Сонау замандардан бері қазақтар көгілдір түске аса құрметпен және ардақтап қараған, ол ешқашан аяқ астында жатпаған.

Бірыңғай көк-көгілдір түс төбедегі бұлтсыз ашық аспанның биік күмбезін елестетеді және Қазақстан халқының бірлік, ынтымақ жолына адалдығын аңғартады. Бұлтсыз көк аспан барлық халықтарда әрқашан да бейбітшіліктің, тыныштық пен жақсылықтың нышаны болған. Ежелгі түркі тілінде “көк” сөзі аспан деген ұғымды білдіреді. Көк түс түркі халықтары үшін қасиетті ұғым. Түркі және әлемнің өзге де халықтарындағы көк түстің мәдени-семиотикалық тарихына сүйене отырып, мемлекеттік тудағы көгілдір түс Қазақстан халқының жаңа мемлекеттілікке ұмтылған ниет-тілегінің тазалығын, асқақтығын көрсетеді деп қорытуға болады.

Нұрға малынған алтын күн тыныштық пен байлықты бейнелейді. Күн – қозғалыс, даму, өсіп-өркендеудің және өмірдің белгісі. Күн – уақыт, замана бейнесі. Қанатын жайған қыран құс – бар нәрсенің бастауындай, билік, айбындылық бейнесі. Ұлан-байтақ кеңістікте қалықтаған қыран ҚР-ның еркіндік сүйгіш асқақ рухын, қазақ халқының жан-дүниесінің кеңдігін паш етеді. Қазақ халқы сонау ерте заманнан бері қыранды киелі, қасиетті құс деп есептеген. Туда қыранның орын алуы тәуелсіздік алған Қазақстан қыран сияқты биікте болсын, қыран сияқты ғұмыры ұзақ болсын деген ойдан туған.

Мемлекеттік туымыз біреу-ақ. Біз унитарлы мемлекетпіз. Ендеше Көк тудың астына тағы бір ту тігіп, жалау желбіретіп, бөлінгісі, оқшауланғысы келетіндерге жол берілмеуі керек.

Қазақстан Ресей империясының құрамында болған кезде қазақтардың бірыңғай әнұраны болмады. Қазақтарды ұлт-азаттық көтерілістерге қарсы қайсар ерлікке рухтандыратын ақындар мен жыраулардың жеке әндері ғана болды.

Қазақ Кеңес Социалистік Республикасының мемлекеттік әнұраны – 1945 жылы бекітілген Қазақстан әнұранының сөзі коммунистік идеология талабына сай, жалған оптимистік рухта жазылған [6].

1943 жылы Қазақ КСР-ның алғашқы Мемлекеттік Әнұранын жасауға байқау жарияланған болатын. Соңғы нұсқасы ретінде Мұқан Төлебаев, Евгений Григорьевич Брусиловский мен Латиф Абдулхайұлы Хамидидің әуеніне жазылған Ә.Тәжібаевтың, Қ.Мұқамедханов, Ғ.Мүсіреповтың мәтіні қабылданды. Кейбір деректер бойынша сол әнұран мәтінінің толыққанды авторы Қ. Мұхамедханов болып табылады, ал басқа авторлардың үлесі мәтін басындағы «ер қазақ»-тан «біз қазақ»-қа ауыстыруымен шектеледі.Тәуелсіздік алғаннан кейін қазақтардың бірнеше ұрпақтарының көпғасырлық арманы — азаттық пен зайырлылықты бейнелейтін жаңа әнұранын әзірлеу қажеттігі туындады.Қазақстан Республикасының Мемлекеттік *Әнұраны* – осы Конституциялық заңда көзделген жағдайларда орындалатын музыкалық-поэтикалық туынды. Елбасы Н.Назарбаевтың «...Әнұран мемлекеттік рәміздердің бірі ғана емес, бірегейі. Адамды рух беріп көтеріп, ерекше патриоттық сезімге бөлейтін музыкалық шығарма. Әуел баста Грекияда Аполлон, Дионис, Зевс, Герместің даңқын аспандатуға арналған мадақтау жырлары хорға да, жеке адамның орындауына да лайықталып жазылған. Олардың бәрінің ортақ атауы – Гимнос, грекше мадақ жыры. Міне, құдайларды мадақтауға арналған жырлардан бастау алатын гимн дәстүрі, кейін сала-салаға бөлініп, мемлекеттік, революциялық, әскери, діни гимндерге ұласты. «Гимн» сөзі грек тілінен аударғанда «мадақтау әні, салтанатты әуен» мағынасын білдіреді.

Егеменді ел атанып, тәуелсіздік алған Қазақстанның да алдымен қолға алған жұмысының бірі – төл Әнұранымызды бекіту болғаны табиғи заңдылық» - деп атап көрсетті. Әнұран – бұл Ту мен Елтаңбаның музыкалық баламасы. Өзін нағыз патриотпын деп санайтын әрбір азамат Мемлекеттік Гимнді білуі қажет. Гимн – Мемлекеттік рәміздің бір түрі, оның әуені мен сөзі Мемлекеттік Ту мен Мемлекеттік Елтаңбада айшықталған мағынаны білдіреді. Гимн ел азаматтарын тиімді әлеуметтік-саяси тұрғыдан топтастырып, этномәдени тұрғыдан теңдестіру үшін негізгі мәнге ие, маңызды дыбыстық рәміз саналады. Тәуелсіз Қазақстанның тарихында еліміздің мемлекеттік гимні екі рет – 1992 және 2006 жылдары бекітілді.

Республика мемлекеттік егемендігін иеленгеннен кейін, 1992 жылы Қазақстан әнұранының музыкасы мен мәтініне байқау жарияланды. Байқау қорытындысы бойынша Қазақ КСР гимнінің музыкалық редакциясын сақтау туралы шешім қабылданды. Осылайша тәуелсіз Қазақстанның алғашқы гимінің музыкасының авторлары Мұқан Төлебаев, Евгений Брусиловский және Латиф Хамиди болды. Сонымен қатар, үздік мәтінге жарияланған байқауда авторлар ұжымы, белгілі ақындар Мұзафар Әлімбаев, Қадыр Мырзалиев, Тұманбай Молдағалиев және Жадыра Дәрібаева жеңіп шықты. Елдің дыбыстық рәмізінің танымалдығын арттыру мақсатында 2006 жылы жаңа мемлекеттік гимн қабылданды. Оның негізі ретінде халықтың арасында кеңінен танымал «Менің Қазақстаным» патриоттық әні таңдап алынды. Ол әнді Шәмші Қалдаяқов 1956 жылы Жұмекен Нәжімеденовтің сөзіне жазған болатын. Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев әнге мемлекеттік гимн жоғары мәртебесін беру және анағұрлым салтанатты шырқалуы үшін музыкалық туындының бастапқы мәтінін өңдеді. Қазақстан Парламенті 2006 жылы 6 қаңтарда палаталардың бірлескен отырысында «Мемлекеттік рәміздер туралы» Жарлыққа тиісті түзету енгізіп, еліміздің жаңа мемлекеттік гимнін бекітті. 2006 жылғы 7 қаңтардан бастап еліміздің жаңа әнұраны болып 1956 жылы жазылған, халық арасында кеңінен танымал, атақты «Менің Қазақстаным» әні белгіленді. Қазақстан әнұранының сөзін уақыт өлшемімен үндестірген өзгерістерді ел Президенті Нұрсұлтан Назарбаев енгізді. Сондықтан ол мәтіннің қосымша авторы ретінде көрсетіледі.

Шәмші Қалдаяқовтың «Менің Қазақстаным» әнін кеудеміз намысқа тола, бодандықтың бұғауынан шығудың жолын аңсай жүріп шырқаған едік. Шын мәнінде осы ән – сол бір қиын-қыстау сәттегі егемендікті аңсаған еліміздің әнұраны еді. Енді, содан бері, 20 жылдан соң, сол құдіретті әннің ресми түрде Тәуелсіз Қазақстанның Әнұранына айналуы тарихи тұрғыдан алғанда заңды да еді. Сондықтан да болар «Менің Қазақстаным» әні Қазақстанның әнұраны Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасы бойынша 2006 жылы 6 қаңтарда еліміздің Парламентінде бекітілді. Бұл жаңа мемлекеттік Әнұранымыздың Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың кезекті Президенттік сайлауындағы жеңісінен кейінгі дүниежүзінің ел басшылары, мемлекет және қоғам қайраткерлері қатысуымен болған ұлықтау рәсімінде алғаш ресми орындалуы – тарихи маңызды оқиға болды. Мұндай сәттер ел тарихында, мемлекет шежіресінде мәңгілікке қалары сөзсіз.

Заңда мемлекеттік Әнұран тек қана мемлекеттік тілде орындалады және басқа музыкалық шығармаларға пайдаланылмайды делінген.Сонымен қатар Қазақстан Республикасында тіркелген теле-радио компаниялар эфирде жұмысын бастаған және аяқтаған кезде Әнұранды орындауы қажет.

Сонымен қазір мемлекеттік Рәміздер – мемлекеттің тәуелсіздігін білдіретін символикалық айырым белгілері. Мемлекеттік рәміздер тәуелсіздік нышаны ретінде ерекше қадірленіп, оларға биік мәртебе беріледі, сондықтан да мемлекет адамдарға мемлекеттік рәміздерді қастерлеуді парыз етеді. Олардың түр-түсі мен ресми қолданылу тәртібі Конституцияда немесе конституциялық заңда белгіленеді. Бұл Мемлекеттік Рәміздерге биік мәртебе береді және заңмен қорғалады. Мемлекеттік рәміздерді қадірлеу азаматтардың мемлекет тәуелсіздігін құрметтеуді нығайтып, жасөспірімдердің отансүйгіштік сезімін қалыптастырады.

Мемлекеттік рәміздерді құрметтеу – әрбір қазақстандықтардың абыройлы міндеті. Өйткені, біз мемлекеттік рәміздерімізді құрметтеу және қастерлеу арқылы елімізге, мемлекетімізге деген ізгі ниетіміз бен шын ықыласымызды білдіреміз.

Мемлекеттік рәміздерді қадірлеу тәуелсіз Қазақстанның әрбір азаматының қасиетті борышы. Мемлекеттік рәміздерді құрметтеу – елді, халықты, тарихты, әдет - ғұрыпты, салт - дәстүрді қастерлеу болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [электронды ресурс]. – www. akorda.kz.

2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздері туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 4 маусымдағы № 258 Конституциялық заңы. Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2007 ж., № 11, 72-құжат.

3. Әбдуәли А. Жаңа стандарттағы Елтаңба таныстырылды // Егемен Қазақстан. 26.05.2017.

4. Абылайдың ақ туы. Айбын. Энциклопедия / Бас ред. Б.Ө. Жақып. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 880 б.

5. Мектеп-тегі. Алаштың туы // Түркстан газеті. 25.12.2008.

6. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна Ltd., 2010.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. Абакиева Лилия Елемесовна – педагогикалық шеберлік Орталығының Орал қаласындағы филиалының аға менеджері, магистр, Орал қ., Қазақстан, Abakieva_12@mail.ru

2. Абдираимова Эльмира Кайрлиевна – магистр, старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, elmira_11.75@mail.ru

3. Абдрахманова Уразганым Коштаевна – №19 жалпы орта білім беретін мектептің педагог-психологы, Орал қ., Қазақстан, ms.orazganym@mail.ru

4. Абугалиева Гульзада Сержановна – преподаватель, Акжаикский аграрно-технический колледж, ЗКО, Казахстан, gulzada1981@mail.ru

5. Абугалиева Гульшат Сержановна – магистр, старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, gulshat521336@mail.ru

6. Абуова Роза Суиеугалиевна – магистр, старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, roza_abuova@mail.ru

7. Айтжанова Орынай Айтжанқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, A.orynai.94@mail.ru

8. Ақсұлтан Т.А – студент Западно-Казахстанского государственного университета им. М. Утемисова, г. Уральск, Казахстан, Kanzhan.bolatova@mail.ru

9. Алимбаева Гулзада Бахыткалиевна – аға оқытушы, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, gulzadabak@mail.ru

10. Амангалиева Айнур Бериковна – студент Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, ai-nura97mail.ru

11. Амельченко Людмила Борисовна – доцент, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан.

12. Антонов Николай Акимович – старший преподаватель, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г. Уральск, Казахстан, fizvospitanie.1946@gmail.com

13. Arndt Martin – doctor of philosophy PhD, professor, University of Zagreb, Zagreb, Croatia, martarndt@web.de

14. Арыстангалиева Венера Талгатовна – оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат.Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, vip.arystangalieva@mail.ru

15. Асылбек Аяжан Айқынқызы – студент, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Miss_aia_15@mail.ru

16. Бабанова Алтынай Талатбековна – магистрант Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, babanova1@mail.ru

17. Базаргалиева Жазира Акимгалиевна – аға оқытушы, заң ғылымдарының магистрі М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан**,** bazargalieva_zhazira@mail.ru

18. Базартаев Тилек Абаевич – оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, fizvospitanie.1946@gmail.com

19. Байбулсинова Альфия Сабырғалиқызы – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

20. Байниязова Зульфия Сулеймановна – кандидат юридических наук, доцент, Саратовского национального исследовательского государственного университета им. Н.Г. Чернышевского, г. Саратов, Россия zulfiyas@yandex.ru

21. Байниязов Рустам Сулейманович – доктор юридических наук, профессор Поволжский институт Всероссийского государственного университета юстиции, г. Саратов, Россия

22. Байтлесова Нурсулу Куспановна – РФ педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Nursulukz@yndex.ru

23. Балыков Бекет Айткалиевич – аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, beket-b@yandex.ru

24. Батыргалиева Сагира Мажитовна – оқытушы, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Jaik-62@mail.ru

25. Баюканская Светлана Феликсовна – старший преподаватель, магистр Западно-Казахстанского государственного университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Bayukanskaya@mail.ru

26. Бәкір Нәзік Бахадурқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің студенті, Орал қ., Қазақстан.

27. Бекешов Сарсенгали Сагизбаевич – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент Есенов ат. Каспий мемлекеттік технологиялар мен инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан, bekeshov_sarsen@mail.ru

28. Бессмертнов Павел Александрович – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан**,** bessmertnovy@mail.ru

29. Бессмертнова А. Л. – учитель высшей категории по физической культуре, СОШ №6 им. А. С. Макаренко, г.Уральск, Казахстан, bessmertnovy@mail.ru

30. Бекежан Мадина Айдарқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің студенті, Орал қ., Қазақстан, Aidarovnam@mail.com

31. Бекмұратова М.Н. – М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің студенті, Орал қ, Қазақстан

32. Бисенова Светлана Куспановна – оқытушы, Ж.Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледж, Орал қ., Қазақстан, Zuhra_82@inbox.ru

33. Болотова Марина Ивановна – доктор педагогических наук, доцент, профессор Оренбургского государственного медицинского университета, г. Оренбург, Россия, Orlova-str@mail.ru

34. Брманова Нуршат Нурсайновна – преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, nurshat_1990@mail.ru

35. Bukowski Zbigniew – Vice-Rector for finance and organizational affairs, Kazimier Wielki University, professor Poland, Bydgoszcz

36. Біржан Назерке Серикжановна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, birzhan.nazerke@mail.ru

37. Габдрахманова Шынар Тулегеновна – кандидат педагогических наук, доцент, декан педагогического факультета Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Appercia81@mail.ru

38. Габдуллина А.Б. – Белес жалпы орта білім беретін мектебі, Белес а., Қазақстан

39. Гайпназарова Багдат Джолдыбаевна – оқытушы, магистр М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

40. Гинаятова Айжан Азаматовна – Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Aizhan_jan.94@mail.ru

41. Голденова Виктория Сергеевна – кандидат экономисечких наук, доцент кафедры государственного и муниципального управления и права, Калмыцкого государственного университета им. Б.Б. Городовикова, г.Элиста, Россия,

42. Ғабитов Айдарбек Рафхатұлы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, gabitov_1994@inbox.ru

43. Ғазиева Бақытжамал Саматқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Samatkyzy_b@mail.ru

44. Ғалымова Рада Маратқызы – оқытушы, Ж.Досмұхамедов ат. педагогикалық колледж, Орал қ., Қазақстан

45. Ғилымова Жансая – оқытушы, Ж.Досмұхамедов ат. педагогикалық колледж, Орал қ., Қазақстан

46. Даулетова Асель Тельмановна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, asseldauletova94@gmail.com

47. Даулова Ляззат Тураровна – преподаватель Западно-Казахстанского государственного университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, lyazzatdaulova@yahoo.com

48. Демченко Людмила Валерьевна – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, mila.demchenko.67@mail.ru

49. Десяцкова Любовь Николаевна – учитель русского языка и литературы Кушумской средней общеобразовательной комплекс школы – детсад, п. Кушум, Казахстан.

50. Джумагалиев Асхат Хамитович – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, fizvospitanie.1946@gmail.com

51. Джуматова Батима Уразгалиевна – Батыс Қазақстан облыстық балалар үйі коммуналдық мемлекеттік мекемесінің тәрбиешісі, Орал қ., Қазақстан

52. Дмитриева Е.С. – Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики» в Санкт-Петербурге, г. Санкт-Петербург, Россия

53. Доскалиева Роза Бисеновна – аға оқытушы, магистр М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

54. Драганов Александр Александрович – кандидат политических наук, доцент кафедры таможенного дела и международных отношений, Новороссийский Институт (филиал) АНО ВО Московский гуманитарно-экономический университет, г.Новороссийск, Россия, alex_dron2002@mail.ru

55. Дүйсенғалиева Шалттығүл Ахметқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Shatakon-sambo@mail.ru

56. Егзалиева А.Б. – магистрант Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, egzalieva24@mail.ru

57. Едилханова Светлана Алкажановна – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Есенов ат. Каспий мемлекеттік технологиялар мен инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан, sedil76_@mail.ru

58. Едилхан А.М. – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Есенов ат. Каспий мемлекеттік технологиялар мен инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан, sedil76_@mail.ru

59. Едресова Камшат Галымжановна – старший преподаватель, магистр Аркалыкского государственного института им. И.Алтынсарина, г.Аркалык, Казахстан, K.G.Yedressova@mail.ru

60. Елемесов Жеңісбек Асылжанович – магистрант Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

61. Елеусинов Али –М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, zhambyl04_95@mail.ru

62. Ергалиева Гулжан Алгазиевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

63. Ерғалиев Әбілшайық – магистрант Западно-Казахстансого государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, abil_9696@mail.ru

64. Ермагамбетова Дана Галымжановна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Dana_Z_27@mail.ru

65. Ермакова Марина Аркадьевна – кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой физической культуры, Оренбургского государственного медицинского университета», г. Оренбург, Россия, Ermakova-m@mail.ru

66. Ерниязов Орынгали Науырзбаевич – аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Planeta_79@mail.ru

67. Ерниязова Салтанат Наурызбаевна – оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, erniyazova82@mail.ru

68. Есеева Гульнара Набиевна – Старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова г.Уральск, Казахстан, Eseeva70@mail.ru

69. Есенгазиева Айнур Калимовна – аға оқытушы, заң ғылымдарының магистрі М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан**,** Esengazievaa@mail.ru

70. Есенова Ляззат Сайкомовна – оқытушы, Ж.Досмұхамедов ат. педагогикалық колледжі, Орал қ., Қазақстан, Lyazzat_E83@mail.ru

71. Есетова Гулзира Буркитовна – аға оқытушы, саясаттану магистрі, Есенов ат. Каспий мемлекеттік технологиялар мен инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан, esetovag@inbox.ru

72. Ескакова Фариза Ерболатовна – преподаватель, магистр, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Yeskakova-92@mail.ru

73. Жардемов Жубанышкали Садырович – старший преподаватель, Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

74. Жетмекова Акжаркын Сапаргалиевна – магистрант, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Shatakon-sambo@mail.ru

75. Жищенко Александр Николаевич – доцент Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

76. Жолдыбаева Фариза – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан.

77. Жумабаева Аида Ардаковна – преподаватель, магистр Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Aida_urda@mail.ru

78. Жумасейтова Арайлым Ермековна – аға оқытушы, магистр, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан, islamarai@mail.ru

79. Жумагулов Гадильхан Нурболатович – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, qadilhan.zhumaqulov@qmail.com

80. Жунусова Гульмира Салимовна – магистрант Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

81. Жұмағали Нәзік Дәуренқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан

82. Имагамбетова Аягуль Алибековна – Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Ayagulk94@gmail.com

83. Имангалиев Асхат Салимович – педагогика ғылымдарының докторы, академик, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің ректоры, Орал қ., Қазақстан.

84. Иманғалиев Нурболат Каболович – оқытушы, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан.

85. Иргалиев Асылбек Сапаргалиевич – кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой педагогики и психологии Западно-Казахстанского государственого университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, asylbek_78@mail.ru

86. Искакова Куралай Амангельдиновна – преподаватель кафедры педагогики, педагогического колледжа им. Ж.Досмухамедова, г.Уральск, Казахстан, kuralay2008@mail.ru

87. Исмагулова Жанар Сансызбаевна – аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан ismagulova_zs@mail.ru

88. Испулова Роза Набиевна – кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой теории и методики преподавания физического воспитания Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Ispulova_roza@mail.ru

89. Ихласова Жанар Максутовна – аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

90. Ичетовкина Надежда Михайловна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии, Глазовского государственого педагогического института им. В.Г.Короленко, г. Глазов, Россия, Tonkovanm1@rambler.ru

91. Кадешева Майра Тулегеновна – Көшім жалпы орта білім беретін мектеп-балабақша кешені, БҚО, Қазақстан

92. Кадыргалиева Сауле Исламовна – преподаватель, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Saule0312@mail.ru

93. Кажыгереева Л.Ж. – преподаватель, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

94. Казетова Алия Хамидулаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, мектепке дейінгі және бастауышта білім беру кафедрасының меңгерушісі, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Aliya.kazetova@bk.ru

95. Кайыргалиев Темиргали – аға оқытушы, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

96. Калаханова Светлана Бактыбаевна – старший преподаватель, магистр, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, svetlaya_as@mail.ru

97. Капанова Гульмира Гайсиевна – Педагогикалық шеберлік Орталығының Орал қаласындағы филиалының аға менеджері, Орал қ., Қазақстан, Kapanova.qulmira@mail.ru

98. Капарова Индира Ерболатовна – магистр юридических наук, доцент Академии экономики и права им. У.А.Джолдасбекова г. Талдыкорган, Казахстан

99. Капленко Валентина Петровна – старший преподаватель, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

100. Катаев Ердан Советович – старший менеджер филиала ЦПМ в г.Уральске, докторант Павлодарского государственного университета им. С.Торайгырова, г.Уральск, Казахстан, erdan62@mail.ru

101. Кекеева Зинаида Очировна – доктор педагогических наук, профессор, Калмыцкого государственного университета им. Б.Б. Городовикова, г.Элиста, Россия

102. Кенесова Гульфат Кобландиевна – М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Shatakon-sambo@mail.ru

103. Кенжегалиева Айдана Женисовна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, 1.a.k@mail.ru

104. Кереева Кымбат Амантаевна – преподаватель, магистр, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, kymbatkarashaeva@mail.ru

105. Кисметов Куаныш – доцент, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

106. Киякбаева Гулнур Тлеккабыловна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ, Қазақстан, Gulnur_rinat@list.ru

107. Куаншалиева Раушан Жардемовна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан

108. Кубеева Зульфия Тынымгереевна – старший преподаватель Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета, г.Уральск, Казахстан Armus95@mail.ru

109. Кудышова Б.К. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан

110. Кужентаева Римма Максутовна – преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

111. Кулдашева Надежда Утегалиевна – старший преподаватель, магистр Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, kuldasheva.2277@mail.ru

112. Kulmagambetova S.S. – candidate of pedagogical sciences, M.Utemissov WKSU, Uralsk, Kazakhstan

113. Кусбеков Жамбыл Сисембиевич – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, zhambyl04_95@mail.ru

114. Қашқынбай Қанат Тоғайбайұлы – оқытушы, магистр М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Kanat_7811@mail.ru

115. Құмарова Ұлдай Құмарқызы – заң ғылымдарының магистрі, оқытушы, М.Өтемісов ат. Батыс қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Ul_1986@mail.ru

116. Ли Чжон Хюн – директор Института Полиязычия PhD (доктор философии) г.Уральск, Казахстан, phd.yanni@gmail.com

117. Маденова Ляззат Мутигуловна – аға оқытушы, магистр М.Өтемісов ат.Батыс Қазақстан мемлекеттік

118. Мадиев Мұрат Ғалимжанович – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің студенті, Орал қ., Қазақстан

119. Мантаева Эльза Ивановна – кандидат экономических наук, профессор, проректор по экономике и инновациям ФГБОУ ВО Калмыцкий государственный университет им. Б.Б. Городовикова г.Элиста, Россия, mantaeva08@yandex.ru

120. Мақсотова Толқын Тілекқабылқызы – оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Alasha_92@mail.ru

121. Мартиросян Карен Минасовивич – доктор философских наук, доцент Краснодарский государственный институт культуры, г. Краснодар, Россия, karen_mm@rambler.ru

122. Мартынюк Малика Тюлегеновна – магистрант, Западно- Казахстанского инновационно-технологического университета, г.Уральск, Казахстан, malika-mel@mail.ru

123. Махмут Марал Жумағалейқызы – студент, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

124. Медиханова Акмарал Бактыгалиевна – кандидат исторических наук, Каспийского государственного университета технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова, г.Актау, Казахстан, akmaral4@mail.ru

125. Мендіғазиева А.М. – мұғалім, Белес жалпы орта білім беретін мектебі, Орал қ., Қазақстан

126. Меңдіғалиева Айым Тоқтасынқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің студенті, Орал қ., Қазақстан, aiko_9808@mail.ru

127. Мергенова Роза Каирбековна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан

128. Мирошниченко Алексей Анатольевич – доктор педагогических наук, профессор, и.о. заведующего кафедрой педагогики и психологии, Глазовского государственного педагогического института им. В.Г. Короленко», г.Глазов, Россия, ggpi@mail.ru

129. Мирошниченко Ирина Леонидовна – кандидат педагогических наук, доцент, и.о. заведующего кафедрой математики и информатики, Глазовского государственного педагогического института им. В.Г.Короленко, г.Глазов, Россия, irrmir@mail.ru

130. Молдагалиев Байжан Айдингалиевич – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

131. Муева Ангелина Викторовна – доктор педагогических наук, профессор, Калмыцкого государственного университета им. Б.Б.Городивикова, г.Элиста, Россия

132. Муканаева Асем Салауатовна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Maxiasem92@mail.ru

133. Муканова Айгуль Даулеткалиевна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, ilhanek@mail.ru

134. Муханбетчина Ахлима Габдиловна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, Muhanbetchina@mail.ru

135. Мұханбетжанова Алия Мендешевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Х.Досмұхамедов ат. Атырау мемлекеттік университеті, Атырау қ., Қазақстан

136. Мүсірова Зердегүл Алпысбайқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің студенті, Орал қ., Қазақстан, Zerdegul_96@mail.ru

137. Мынбаева Жанна Жумашовна – Педагогикалық шеберлік Орталығының Орал қаласындағы филиалының аға менеджері, Орал қ., Қазақстан, Zhanna-tana@mail.ru

138. Натыров Аркадий Канурович – доктор сельско-хозяйственных наук, профессор, декан аграрного факультета ФГБОУ ВО Калмыцкий государственный университет им. Б.Б. Городовикова, г.Элиста, Россия, natyrov_ak@mail.ru;

139. Науанова Курманай Мадиевна – кандидат филологических наук, доцент Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Nauanova13@mail.ru

140. Нәбиева Жанаргүл Жұмабайқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан

141. Нәсіпқалиева А.А. – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің студенті, Орал қ., Қазақстан

142. Нуржанова Айнагуль Канаткалиевна – Магистр юридических наук, старший преподаватель, ЗКГУ им.М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Aina_ask@mail.ru

143. Нурманова Асель Камбаровна – оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

144. Нурманова М.К. – Назарбаев Зияткерлік мектебінің мұғалімі, *Ақтөбе қ., Қазақстан*

145. Нурмуканбетова Венера Ерболатовна – аға оқытушы, магистр, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан, ven-nur@mail.ru

146. Нурушева Тамара Ивановна – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

147. Нұрашева Гульнар Сырымовна – оқытушы, Ж.Досмұхамедов ат. педагогикалық колледж, Орал қ., Қазақстан, syrymovna @mail.ru

148. Нұролла Шархан Қабиболлаұлы – магистрант Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

149. Оқас Мадина Талғатқызы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Madina_okas@mail.ru

150. Отаров Орынғали Мергенұлы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ, Қазақстан, orungali@mail.ru

151. Поляничко М.В. – кандидат педагогических наук, факультет зимних олимпийских видов спорта Национального государственного университета физической культуры, спорта и здоровья им. П. Ф. Лесгафта, г.Санкт-Петербург, Россия

152. Рамазанова Алмагуль Пангереевна – оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан

153. Рамазанова Динара Жубанышевна – преподаватель, магистр Актюбинского регионального государственного университета им. К.Жубанова, г.Актобе, Казахстан, ramazanova_dinar@mail.ru

154. Садыкова Гульсим Абдикаликовна – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

155. Саймбетова Жанар Туребековна – С.Сейфуллин ат. Қазақ агротехникалық университетінің PhD докторанты, Астана қ., Қазақстан, turebekovna@mail.ru

156. Сактаганова Э.Б. – Аркалыкский государственный институт им.И.Алтынсарина, г.Аркалык, Казахстан

157. Саматова Динара Саматовна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан

158. Самуратова Айгуль Урынбаевна – аға оқытушы, заң ғылымдарының магистрі, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан**,** aigul_aruzhan@mail.ru

159. Сапарова А.Е. – Жаңақала жалпы орта білім беретін мектебінің өзін-өзі тану пәнінің мұғалімі, Жанақала а., Қазақстан.

160. Сапиева Асель Кайратовна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан

161. Сарбасова Қарлығаш Амангелдіқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, С.Сейфуллин ат. Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ., Қазақстан, ksa.-1@mail.ru

162. Сариева Раушан Дауылбаевна – аға оқытушы, магистр М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, rsarieva@bk.ru

163. Сарсен Касымхан Аскарович – преподаватель Уральского политехнического колледжа, г.Уральск, Казахстан.

164. Сарсенбаева Ботакоз Иватовна – доктор педагогических наук, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

165. Сергеева А.М. – география ғылымдарының кандидаты, доцент, *Қ.Жұбанов ат. Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан*

166. Серикова Ляззат Сериковна – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент Құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі, М.Өтемісов ат.Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, lyaz_76@mail.ru

167. Сралиева Венера Амангелдиевна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Venera.sralieva@mail.ru

168. Султангалиева Анар Изимгалиевна – аға оқытушы, магистр, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан, anar-19812011@mail.ru

169. Тажгулова Д.З. – оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті Орал қ. Қазақстан

170. Таласпаева Ақырыс Ержанқызы – преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

171. Тапалов Еркин Олегұлы – магистрант Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, tapa_love@mail.ru

172. Тасмагамбетов Асет Сембаевич – директор института «Рухани жаңғыру», доктор исторических наук, доцент Западно-Казахстанского государственного университета им. М. Утемисова, г.Уральск, Казахстан

173. Таужанова Роза Жакыпаевна - кандидат юридических наук, профессор Академии экономики и права им. У.А. Джолдасбекова, г.Талдыкорган, Казахстан, caparova@mail.ru

174. Телагисов Мереке Қыдырбаевич – оқытушы, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ, Қазақстан, fizvospitanie.1946@gmail.com

175. Тен Вильямс Иванович – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

109. Тлепбергенова Гаухар Елемесовна – оқытушы, магистр, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан,gauhar-1990@inbox.ru

110. Thomas Wünsch – PhD, professor, University of Passau

111. Тугжанова Айгуль Тлегеновна – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, Aiok.1983@mail.ru

112. Тұртаев Тиышбай Мамытбайұлы – М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің магистранты, Орал қ., Қазақстан, ttiyshbay@mail.ru

113. Умбетова Гауһар Маратовна – аға оқытушы, магистр, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан, Ven-nur@mail.ru

114. Уразгалиева Ардак Канатовна – оқытушы, Ж.Досмұхамедов ат. педагогикалық колледж, Орал қ., Қазақстан.

115. Утеева Роза Азербаевна – доктор педагогических наук, профессор Тольяттинский государственный университет г. Тольятти, Россия

116. Утемисова Эльмира Климовна – старший преподаватель, магистр Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, MOKA_1970@mail.ru

117. Федорченко Людмила Ивановна – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университет им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан. fizvospitanie.1946@gmail.com

118. Федина Галина Ивановна – преподаватель, Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

119. Фейзулдаева Салтанат Арасатовна – PhD докторант Жетисуйского государственного университета им. И.Жансугурова, г.Талдыкурган, Казахстан

120. Фролов Игорь Михайлович – преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан lord32x@mail.ru

121. Хабиева Дина Гарифоллиевна – аға оқытушы, магистр М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, sezim1279@mail.ru

122. Хайрашев Акылбек Майлыбаевич – старший преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

123. Халикова Ботагоз Тулегеновна – аға оқытушы, магистр, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан, Kara_kiz_84@mail.ru

124. Хасангалиев Темиржан Султанович – аға оқытушы, М.Өтемісов ат. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ., Қазақстан, fizvospitanie.1946@gmail.com

125. Хусаинова Жанар Кенесқызы – преподаватель, магистр Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, Zhanar.1.1@mail.ru

126. Хусаинов Ришат Ноилович – преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, fizvospitanie.1946@gmail.com

127. Черемухина О.В. – преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан, o.cheremukhina@mail.ru

128. Чудрова Венера Утегеновна – преподаватель Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова, г.Уральск, Казахстан

129. Шонбаева Сәулеш Тулегеновна – аға оқытушы, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ., Қазақстан, saulew__ka@mail.ru

130. Яковлюк А.Н. – доктор филологических наук, факультет зимних олимпийских видов спорта Национального государственного университета физической культуры, спорта и здоровья им. П. Ф. Лесгафта, г.Санкт-Петербург, Россия

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗ/ ПОЗДРАВИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

Сағадиев Е.К. 3

Көлгінов А.С. 4

АЛҒЫ СӨЗ/ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО

Иманғалиев А.С. 5

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС/ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Тасмағамбетов Ә.С.
М.ӨТЕМІСОВ АТЫНДАҒЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІ МЕН СТРАТЕГИЯЛЫҚ МАҚСАТТАРЫ 6

Bukowski Z. 8
HIGHER EDUCATION SYSTEM IN POLAND AND ITS POSITION IN THE EUROPEAN UNION

Lee J.H. 11
MULTILINGUAL EDUCATION IN MAKHAMBET UTEMISOV WEST KAZAKHSTAN STATE UNIVERSITY

I СЕКЦИЯ

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАҢҒЫРУ 3.0: ЗЕРТТЕУЛЕР МЕН ЖЕТІСТІКТЕР

МОДЕРНИЗАЦИЯ 3.0 В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИССЛЕДОВАНИЯ И ДОСТИЖЕНИЯ

Абакиева Л.Е. 12
МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҚӘСІБИ ДАМУЫНА ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ҚҰРАЛДАРДЫҢ БІРІ-САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ОНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

Абдираимова Э.К., Кулдашева Н.У. 14
НАУЧНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА «ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ» В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ

Абугалиева Г.С. 15
РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Абуова Р.С. 18
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ - ОРГАНИЗАТОРОВ КУЛЬТУРНО-ДОСУГОВОЙ РАБОТЫ

Алимбаева Г.Б. 19
ОРКЕСТР ҚҰРАМЫНДАҒЫ АСПАПТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕСІ

Амельченко Л.Б., Тен В.И., Хайрашев А.М. 22
РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРАЗДНИКОВ В ПАТРИОТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ПО НВП

Арыстангалиева В.Т. 25
КОМПЬЮТЕРЛІК ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ

Бабанова А.Т. 27
МОДЕЛЬ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ КАЗАХСТАНА

Базартаев Т.А., Акмуханов Е.У. 29
САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НАСИХАТТАУ

Байтлесова Н.К., Отаров О.М. 30
ЗИЯТКЕРЛІК СПОРТ ТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ПЕН ПАТРИОТТЫҚ СЕЗІМДЕРІН ОЯТУ

Байтлесова Н.Қ., Тажгулова Д.З., Мендіғазиева.А.М. 32
ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДА АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Балыков Б.А. 34
12-14 ЖАСТАҒЫ ЖАСӨСПІРІМ ФУТБОЛШЫЛАРДА КУШ-ҚАБІЛЕТТІ ДАМУТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Батыргалиева С.М., Меңдіғалиева А.Т., Мадиев М.Г. 39
АҚЫЛ-ОЙЫ БАЯУ ДАМЫҒАН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБЫЛДАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Баюканская С.Ф., Калаханова С.Б. 43
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ВУЗЕ

Бессмертнов П.А., Жардемов Ж.С. 45
ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЙ БЕГ КАК СРЕДСТВО ПРИВЛЕЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ К САМОСТОЯТЕЛЬНЫМ ЗАНЯТИЯМ

Болотова М.И. 46
ЭЛЕКТРОННАЯ ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВУЗЕ

Біржан Н. 49
БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ ЖАҢАРУЫ

Габдрахманова Ш.Т., Киякбаева Г.Т. 52
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Габдуллина А.Б. 56
ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ – БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Ғабитов А.Р. 57
МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАРҒА БОКСТЫҢ ҚАПТАЛДАН ЖАСАЛАТЫН СОҚҚЫЛАРЫН ҮЙРЕТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Ғазиева Б.С., Абдрахманова У.К. 59
ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Даулетова А.Т. 61
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Даулова Л.Т., Фролов И.М. 63
ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ С УЧЁТОМ МОДАЛЬНОСТЕЙ ВОСПРИЯТИЯ

Демченко Л.В., Федина Г.И. 65
ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ, ИМЕЮЩИХ ОТКЛОНЕНИЯ В СОСТОЯНИИ ЗДОРОВЬЯ

Десяцкова Л.Н. 68
НЕОБХОДИМОСТЬ ИЗМЕНЕНИЙ ПОДХОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ И ОБУЧЕНИИ И РЕАЛИЗАЦИЯ ИХ В ШКОЛЕ

Доскалиева Р.Б., Асылбек А.А. 70
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ДАМЫТУ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ

Доскалиева Р.Б., Бәкір Н.Б., Бекежан М.А. 73
ПСИХОТЕРАПИЯНЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дүйсенғалиева Ш.А 77
ДЗЮДО КҮРЕСІНДЕГІ ЖАТТЫҚТЫРУШЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫ

Едресова К.Г, Сактаганова Э.Б. 80
ПРАВОВОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ОСНОВА ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Елемесов Ж.А. 82
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ШКОЛЬНИКОВ В СИСТЕМЕ ОБЩЕГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Елеусинов А. 83
БАСКЕТБОЛДА БАСТАПҚЫ ДАЙЫНДЫҚ ТОБЫНДА ЛАҚТЫРУДЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Ергалиева Г.А., Жұмағали Н. 86
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ САБАҒЫНДА ХАЛЫҚТЫҚ МҰРАНЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Ергалиева Г.А., Нәбиева Ж. 88
БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ИНТЕРАКТИВТІ ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ ПӘНІНІҢ ОҚЫТУ БАРЫСЫН ЖЕТІЛДІРУ

Ермакова М.А. 90
ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЕ СБЕРЕЖЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Ерниязов О.Н., Махмут М.Ж. 93
СПОРТ ПЕН АДАМ ПСИХИКАСЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Ерниязова С.Н., Гайпназарова Б.Ж., Тлепбергенова Г.Е. 96
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Елемесов Ж.А. 99
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ШКОЛЬНИКОВ В СИСТЕМЕ ОБЩЕГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Есенова Л.С. 100
КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҰЛТТЫҚ САНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Жетмекова А.С. 104
ДОППЕН ОРЫНДАЛАТЫН ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ҚОЛДЫҢ ЕПТІЛІК ҚАСИЕТІН ЖЕТІЛДІРУ

Жищенко А.Н., Жумагулов Г.Н. 107
ИНФОРМАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ И ТЕХНИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА В УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

Жолдыбаева Ф. 110
МУЗЫКА ПӘНІ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жумабаева А.А., Хусаинова Ж.К. 112
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПОРТФОЛИО И МЕТОДА ПРОЕКТОВ В ПРЕПОДАВАНИИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ВУЗЕ

Жумасейтова А.Е., Султангалиева А.И. 115
СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Иманғалиев А.С., Кенжегалиева А.Ж. 118
ЗЕРДЕ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Имагамбетова А.А. 121
ЦЕРЕБРАЛЬДЫ САЛ АУРУЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫ МЕН САУЫҚТЫРЫЛУЫНДА ЖҮРГІЗІЛЕТІН КОРРЕКЦИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІ

Иргалиев А.С., Жунусова Г.С. 123
РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ГРУППОВОЙ УЧЕБНОЙ РАБОТЫ

Искакова К.А., Ғилымова Ж. 126
ҮШ ТҰҒЫРЛЫ ТІЛ САЯСАТЫ – ЕЛДІГІМІЗ БЕН БІРЛІГІМІЗДІҢ ТІРЕГІ

Испулова Р.Н., Ерғалиев Ә.А. 129
ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ЮНЫХ БЕГУНОВ НА СРЕДНИЕ ДИСТАНЦИИ

Ихласова Ж.М. 132
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН АРТТЫРУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ МӘНІ

Ичетовкина Н.М. 136
ОБ ИННОВАЦИОННОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛАССНЫХ НАСТАВНИКОВ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ГИМНАЗИИ (В ОБЛАСТИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ, ПСИХОЛОГИИ, ПЕДОЛОГИИ)

Кадешева М.Т. 137
БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢАРТУ ЖОЛДАРЫ

Кажыгереева Л.Ж., Кужентаева Р.М. 140
ВНЕДРЕНИЕ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Казетова А.Х. 142
ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ – ТӘРБИЕНІҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫНЫҢ БАСТАУЫ

Катаев Е.С. 143
РЕСУРС ПО ДИАГНОСТИКЕ МОТИВАЦИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Капанова Г.Г. 148
МЕКТЕП ТРЕНЕРЛЕРІНІҢ ЕРЕСЕКТЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Капленко В.П., Ескакова Ф.Е., Амангалиева А.Б. 151
ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ ПЕДАГОГА НА УСПЕШНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Кекеева З.О., Абугалиева Г.С., Абдираимова Э.К. 154
АКМЕОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Кенесова Г.К. 158
САДАҚ АТУ СПОРТЫНЫҢ ТЕХНИКА ЖӘНЕ ТАКТИКА ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ӘДІСІ

Кисметов К.Л., Куаншалиева Р.Ж. 162
МУЗЫКА МҰҒАЛІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКАНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Kulmagambetova S.S., **Thomas Wünsch** 165
RESEARCH TRAINING IN EDUCATIONAL PROCESS

Кудышова Б.К., Гинаятова А.А. 170
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ – ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Кусбеков Ж.С. 172
ЖАЛПЫ ЖӘНЕ АРНАЙЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ДАЙЫНДЫҒЫ ЖӘНЕ ЖАСӨСПІРІМ ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ОРНЫ

Қайырғалиев Т.Қ., Хабиева Д.Ғ. 174
ҒАЛЫМНЫҢ ҒИБРАТТЫ ҒҰМЫРЫ

Қашқынбай Қ.Т., Иманғалиев Н.Қ. 176
БОЛАШАҚҚА БАҒДАР БҮГІННЕН БАСТАЛАДЫ

Маденова Л.М., Тугжанова А.Т. 178
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМДЫ ДАМЫТУДЫҢ ҚАЗІРГІ БАҒЫТТАРЫ

Мирошниченко А.А., Мирошниченко ИЛ. 180
ЭКСПЕРТНЫЙ ОТБОР СОДЕРЖАНИЯ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ

Молдағалиев Б.А., Мергенова Р. 182
ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ӘДЕБІН ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ

Муева А.В., **Сарсен К.А.** 184
ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ КОЛЛЕДЖЕЙ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

Муканаева А. 187
БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Муканова А.Д. 189
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МЕКТЕП МАМАНДАРЫНЫҢ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Муханбетчина А.Г., Исмагулова Ж.С., Ермагамбетова Д.Г. 192
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мұханбетжанова Ә.М., Айтжанова О.А. 194
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Мүсірова З.А. 196
HOPE CENTER – МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫҢ ТҰРМЫСТЫҚ БЕЙІМДЕЛУІНЕ ҚАЖЕТТІ ҚАЗАҚСТАНДА ЖОҚ ҚҰРЫЛҒЫЛАРДЫ ЖАСАП ШЫҒАРАТЫН ҒЫЛЫМИ ОРТАЛЫҚ

Мынбаева Ж.Ж 197
«САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ» ҮДЕРІСІНДЕ МҰҒАЛІМ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ МАҢЫЗЫ

Нурманова А.К., Рамазанова А.П., Мақсотова Т.Т. 199
ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

Нурмуканбетова В.Е., Умбетова Г.М. 203
БУЛЛИНГКЕ ҚАТЫСУШЫЛАРДЫҢ ИНДИВИДУАЛЬДЫ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нурушева Т.И., Кадыргалиева С.И. 205
К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМЕ ИНТЕНСИВНОГО ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Нұрашева Г.С., Ғалымова Р.М. 208
БАҒАЛАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР

Нұролла Ш.Қ., Брманова Н.Н. 212
ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УРОКОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В МАЛОКОМПЛЕКТНОЙ ШКОЛЕ

Оқас М. 215
ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ТҰЛҒА ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕР

Поляничко М.В., **Яковлюк А.Н., Дмитриева Е.С.** 218
РОЛЬ СПОРТА В ЖИЗНИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Рамазанова Д.Ж. 222
ОБРАЗОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ

Садыкова Г.А., Егзалиева А.Б., Черемухина О.В. 223
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭКОНОМЕТРИКИ

Саматова Д.С. 226
ОҚУШЫ ЖАСТАРҒА ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сапиева А. 228
МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сарбасова Қ.А., Саймбетова Ж.Т. 229
ЭТНОМӘДЕНИ БІЛІМ БЕРУДЕ БОЛАШАҚ МАМАНДАРҒА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ НЕГІЗДЕРІ

Сариева Р.Д., Нәсіпқалиева А.А., Бекмұратова М.Н. 232
ТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІН ЕСКЕРУ МАҚСАТЫНДА ОҚУДЫ САРАЛАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУ

Сарсенбаева Б.И. 236
О ФЕНОМЕНЕ «КРЕАТИВНОСТЬ» В СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИХ И СОВРЕММЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Сергеева А.М., Нурманова М.К. 238
МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖОБАЛАУ ӘРЕКЕТІ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ АСТАРЫ

Сралиева В. А., Джуматова Б.У. 241
КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІ

Тапалов Е.О. 243
ОТБОР И ОРИЕНТАЦИЯ В СПОРТЕ

Телагисов М.Қ., Хасанғалиев Т.С. 246
МӘҢГІЛІК ЕЛ ИДЕЯСЫ – ТЫҢ СЕРПІН

Тұртаев Т.М. 247
ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ

Уразгалиева А.К., Бисенова С.К. 251
МӘҢГІЛІК ЕЛДЕГІ –БІЗДІҢ ҰЛТТЫҚ САНАМЫЗ

Утеева Р.А. 253
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОДГОТОВКИ БАКАЛАВРОВ И МАГИСТРОВ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РОССИИ

Утемисова Э.К., Кереева К.А. 256
КОНТРОЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ

Федорченко Л.И., Джумагалиев А.Х. 259
СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ ЗКГУ ИМ.УТЕМИСОВА И ЕГО ДИНАМИКА

Фейзулдаева С.А. 261
МЕЖПРЕДМЕТНАЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ КАК УСЛОВИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Халикова Б. Т., Шонбаева С. Т. 263
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ СӨЙЛЕУ ТІЛІНДЕ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Хусаинов Р.Н., Антонов Н.А. 266
ОСОБЕННОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ

Чудрова В.У., Таласпаева А.Е. 267
КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ВУЗА

II СЕКЦИЯ

ЖАҢА ЖАҺАНДЫҚ БОЛМЫСТАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫҢ ЖАҢҒЫРУЫ

МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ В НОВОЙ ГЛОБАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Arndt M. 271
PHILOSOPHY IN THE MODERN WORLD

Сапарова А.Е., Арыстангалиева В.Т. 273
КОМПЬЮТЕРЛІК ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ

Базаргалиева Ж.А. 276
ОРТАҚ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН РЕТТЕУДІҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Байбулсинова А.С. 278
ҚАЙРАТКЕРЛЕРІМІЗДІ ТАНЫТА АЛДЫҚ ПА?

Байниязова З.С. 281
ПРАВОВЫЕ СИСТЕМЫ РОССИИ И КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИХ ГАРМОНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Бекешов С.С. 283
БЕКЕТ АТАНЫҢ ЗАМАНДАСЫ БАЙСАЛ ХАҚЫНДА

Драганов А.А. 286
ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Едилхан А.М., Едилханова С.А. 289
ОСОБЕННОСТИ АНТРОПОГЕНЕЗА МАНГИСТАУ В ДРЕВНЕЙШИЙ ПЕРИОД

Есенгазиева А.К. 292
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК-КОНФЕССИЯЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ҮЛГІСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Есетова Г.Б. 295
КУЛЬТУРНОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО ГОРОДА ФОРТ-ШЕВЧЕНКО В 20-40 ГОДЫ XX ВЕКА

Кубеева З.Т. 299
ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ НА РАЗВИТИЕ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАЩИТЫ ДЕТСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Қайырғалиев Т.Қ., Хабиева Д.Ғ. 302
ҒАЛЫМНЫҢ ҒИБРАТТЫ ҒҰМЫРЫ

Құмарова Ұ.Қ. 304
ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ МӘСЕЛЕСІ

Мантаева Э.И., Голденова В.С., Натыров А.К. 306
К ВОПРОСУ ОБ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА

Мартиросян К.М. 307
РАЗВИТИЕ ПОНЯТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОВСЕДНЕВНОСТИ КАК СУЩНОСТНОГО ОСНОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Мартынюк М.Т. 311
РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА КАК ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ КОМПАНИИ НЕФТЕДОБЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ ЗКО В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА

Медиханова А.Б. 311
КАЗАХСТАН И ООН: СОТРУДНИЧЕСТВО ВО ИМЯ МИРА И РАЗВИТИЯ

Науанова К.М., Есеева Г.Н. 315
ФИЛОСОФСКОЕ НАСЛЕДИЕ АБАЯ В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Нуржанова А.К. 317
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
Самуратова А.У.
ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТТЫ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ЗАҢ ШЫҒАРУ БАСТАМАСЫНЫҢ ТҮСІНІГІ

Серикова Л.С. 322
ӨЗАРА КӨМЕК (АСАР) ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫМЫ

Тасмагамбетов А.С. 325
ГОСУДАРСТВО И ИСЛАМ В КАЗАХСТАНЕ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ: ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

Таужанова Р.Ж., Капарова И.Е. 329
МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІҢ ӨТКЕНІ, БҮГІНІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ АРАСЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚТЫҢ ЖАРҚЫН БЕЙНЕСІ

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің 85 жылдығына арналған
«ЖАҺАНДЫҚ ӘЛЕМДЕГІ ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМ»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ», посвященной 85-летию Западно-Казахстанского государственного университета имени М.Утемисова

MATERIALS
of the International scientific-practical conference
"SCIENCE AND EDUCATION IN THE GLOBAL WORLD" dedicated to the 85th anniversary of M.Utemisov West Kazakhstan State University

Жауапты редакторы
Ответственный редактор Кужалиева Р. Р.

Компьютерде беттеген және дизайн
Компьютерная верстка и дизайн Избасарова С. А.

Техникалық редакторлар
Технические редакторы Сахметова С. К.
Кубегенова Г. К.
Есимгалиева Ж. З.

АВТОРЛАРДЫҢ ТҮПНҰСҚАСЫНАН БАСЫЛЫП ШЫҚҚАН
ОТПЕЧАТАНО С ОРИГИНАЛОВ АВТОРОВ

Көлемі 43,5 б.т. Таралымы 300 дана. Офсет қағазы.
Тапсырыс № 21

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің
Редакциялық баспа орталығы.
Орал қаласы, Достық даңғылы, 162.